3 1761 04206 5516

30
096
3307
NO
TRim

DIE GRIECHISCHEN

CHRISTLICHEN SCHRIFTSTELLER

DER

ERSTEN DREI JAHRHUNDERTE

HERAUSGEGEBEN VON DER KIRCHENVÄTER-COMMISSION

DER KÖNIGL. PREUSSISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

[Bd. 12]

CLEMENS ALEXANDRINUS

ERSTER BAND

LEIPZIG
J. C. HINRICHS'SCHE BUCHHANDLUNG
1905

A663
B442

Druck von August Pries in Leipzig.

Hermann und Elise geb. Heckmann
Wentzel-Stiftung

Clemant

CLEMENS ALEXANDRINUS

ERSTER BAND

PROTREPTICUS UND PAEDAGOGUS

HERAUSGEGEBEN

IM AUFTRAGE DER KIRCHENVÄTER-COMMISSION

DER KÖNIGL. PREUSSISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

VON

DR. **OTTO STÄHLIN**

PROFESSOR AM K. MAXGYMNASIUM IN MÜNCHEN

12295.2

6|7|12

LEIPZIG

J. C. HINRICHS'SCHE BUCHHANDLUNG

1905

LIBRARY
SEP 26 1912
UNIVERSITY OF TORONTO

BR
65
C6
1905
Bd. 1

CLEMENS ALEXANDRINUS BAND I

Seite

Einleitung

A. **Zeugnisse** IX

B. **Handschriften.**

1. Protrepticus und Paedagogus.

a. Parisinus graecus 451 XVI
b. Verzeichnis der von P abhängigen Handschriften XXIV
c. Mutinensis III. D. 7 XXV
d. Laurentianus V 24 XXVII
e. Orthographie der Handschriften XXXII

2. Stromata, Excerpta ex Theodoto, Eclogae propheticae XXXIX
3. Quis dives salvetur XLII
4. Adumbrationes XLV

C. **Indirecte Überlieferung.**

1. Excerpthandschriften XLVII
2. Catenen

a. Allgemeines LII
b. Verzeichnis der Catenen zu den einzelnen Büchern LIV

3. Florilegien.

a. Die Sacra Parallela des Johannes von Damaskus LVIII
b. Die übrigen Florilegien LX

4. Citate bei Späteren. LXIV

D. **Ausgaben.**

1. Sämtliche Werke LXV
2. Einzelne Schriften.

a. Stromata VII. Buch . . . . . } LXXIV
b. Quis dives salvetur . . . . . }
c. Excerpta ex Theodoto und Eclogae propheticae . . . . . }
d. Adumbrationes . . . . . } LXXV
e. Hymnus auf Christus . . . . . }
f. Fragmente LXXVII

Seite

E. **Übersetzungen.**

1. Die lateinische Übersetzung LXXVII
2. Übersetzungen in moderne Sprachen LXXIX

F. **Bemerkungen zu der vorliegenden Ausgabe** LXXX

Text

Protrepticus 1

Paedagogus I—III 87

Scholien

Zum Protrepticus 295

Zum Paedagogus 319

Register zu den Scholien

I. Stellenregister

1. Altes Testament . . . . . } 343
2. Neues Testament . . . . . }
3. Nichtbiblische Schriften 344

II. Namenregister 345

III. Wort- und Sachregister 349

Nachträge und Berichtigungen 352

Einleitung.

A. Zeugnisse.

Die wichtigsten Zeugnisse[1] über Clemens Alexandrinus sind, von seinen eigenen Schriften abgesehen, folgende:

Julius Afric.[2] in der Chronik (nach Cedrenus, Hist. comp. p. 251 C edit. Paris.; I p. 441, 9 Bonn. s. Routh, Reliquiae sacrae II² p. 307): *Ἐπὶ Κομμόδου Κλήμης ὁ Στρωματεὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐγνωρίζετο.*

Alexander von Jerusalem bei Euseb. H. E. VI 11, 6: *Ταῦτα δὲ ὑμῖν τὰ γράμματα* (den Brief an die Gemeinde in Antiochien, geschrieben um das Jahr 211) *ἀπέστειλα διὰ Κλήμεντος τοῦ μακαρίου πρεσβυτέρου, ἀνδρὸς ἐναρέτου καὶ δοκίμου, ὃν ἴστε καὶ ὑμεῖς καὶ ἐπιγνώσεσθε· ὃς καὶ ἐνθάδε παρὼν κατὰ τὴν πρόνοιαν καὶ ἐπισκοπὴν τοῦ δεσπότου, ἐπεστήριξέ τε καὶ ηὔξησε τὴν τοῦ κυρίου ἐκκλησίαν,* und bei Euseb. H. E. VI 14, 9 (Brief an Origenes): *Πατέρας γὰρ ἴσμεν τοὺς μακαρίους ἐκείνους τοὺς προοδεύσαντας . . . . τὸν ἱερὸν Κλήμεντα κύριόν μου γενόμενον καὶ ὠφελήσαντά με.*

Der Verfasser des Kleinen Labyrinths (Hippolyt) bei Euseb. H. E. V 28, 4: *Καὶ ἀδελφῶν δέ τινων ἔστιν γράμματα, πρεσβύτερα τῶν Βίκτορος χρόνων, ἃ ἐκεῖνοι καὶ πρὸς τὰ ἔθνη ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ πρὸς τὰς τότε αἱρέσεις ἔγραψαν, λέγω δὲ Ἰουστίνου καὶ Μιλτιάδου καὶ Τατιανοῦ καὶ Κλήμεντος καὶ ἑτέρων πλειόνων, ἐν οἷς ἅπασιν θεολογεῖται ὁ Χριστός.*

Eusebius H. E. V 11, 1f *Κατὰ τοῦτον* (Pantänus vgl. Zahn, Suppl. Clem. S. 172[1]) *ταῖς θείαις γραφαῖς συνασκούμενος ἐπ᾽ Ἀλεξανδρείας*

1) Schon Sylburg hat in seiner Ausgabe (1592) einige Nachrichten über Clemens zusammengestellt; die folgenden Herausgeber haben die Sammlung vermehrt. Am vollständigsten wurden die Zeugnisse gesammelt von E. Preuschen in Harnacks Überlieferung S. 296 ff. Das Obenstehende ist im wesentlichen ein Abdruck seiner Sammlung.

2) Vgl. H. Gelzer, Sextus Julius Afric. u. die byzant. Chronographie I S. 280.

ἐγνωρίζετο Κλήμης, ὁμώνυμος τῷ πάλαι τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας ἡγησαμένῳ φοιτητῆ τῶν ἀποστόλων· ὃς δὴ καὶ ὀνομαστὶ ἐν αἷς συνέταξεν Ὑποτυπώσεσιν ὡς ἂν διδασκάλου τοῦ Πανταίνου μέμνηται (vgl. Zahn a. a. O. S. 65), τοῦτόν τε αὐτὸν καὶ τῶν Στρωματέων ἐν πρώτῳ συγγράμματι αἰνίττεσθαί μοι δοκεῖ, ὅτε τοὺς ἐμφανεστέρους ἧς κατείληφεν ἀποστολικῆς διαδοχῆς ἐπισημηνάμενος ταῦτά φησιν· (folgt Strom. I 11). H. E. III 23, 2 Ἀπόχρη διὰ δύο πιστώσασθαι τὸν λόγον μαρτύρων, πιστοὶ δ' ἂν εἶεν οὗτοι, τῆς ἐκκλησιαστικῆς πρεσβεύσαντες ὀρθοδοξίας, εἰ δὴ τοιοῦτοι Εἰρηναῖος καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς. IV 26, 4 Τούτου δὲ τοῦ λόγου (Melitos Buch über Ostern) μέμνηται Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐν ἰδίῳ περὶ τοῦ πάσχα λόγῳ, ὃν ὡς ἐξ αἰτίας τῆς τοῦ Μελίτωνος γραφῆς φησιν ἑαυτὸν συντάξαι. VI 6 Πάνταινον δὲ Κλήμης διαδεξάμενος[1] τῆς κατ' Ἀλεξάνδρειαν κατηχήσεως εἰς ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ καθηγεῖτο, ὡς καὶ τὸν Ὠριγένην τῶν φοιτητῶν γενέσθαι αὐτοῦ. Τήν γέ τοι τῶν Στρωματέων πραγματείαν ὁ Κλήμης ὑπομνηματιζόμενος κατὰ τὸ πρῶτον σύγγραμμα χρονικὴν ἐκθέμενος γραφήν, εἰς τὴν Κομόδου τελευτὴν περιγράφει τοὺς χρόνους, ὡς εἶναι σαφές, ὅτι κατὰ Σεβῆρον αὐτῷ πεπόνητο τὰ σπουδάσματα, οὗ τοὺς χρόνους ὁ παρὼν ἱστορεῖ λόγος. VI 13. 14 Τοῦ δὲ Κλήμεντος Στρωματεῖς οἱ πάντες ὀκτὼ παρ' ἡμῖν σῴζονται, οἷς καὶ τοιαύτης ἠξίωσεν προγραφῆς· „Τίτου Φλαυίου Κλήμεντος τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομνημάτων Στρωματεῖς." ἰσάριθμοί τε τούτοις εἰσὶν οἱ ἐπιγεγραμμένοι Ὑποτυπώσεων αὐτοῦ λόγοι, ἐν οἷς ὀνομαστὶ ὡς διδασκάλου τοῦ Πανταίνου μνημονεύει, ἐκδοχάς τε αὐτοῦ γράφων καὶ παραδόσεις ἐκτέθειται. ἔστι δὲ αὐτῷ καὶ πρὸς Ἕλληνας λόγος ὁ Προτρεπτικός, τρεῖς τε οἱ τοῦ ἐπιγεγραμμένου Παιδαγωγοῦ, καὶ Τίς ὁ σῳζόμενος πλούσιος, οὕτως ἐπιγραφεὶς ἕτερος αὐτοῦ λόγος· τό τε Περὶ τοῦ πάσχα σύγγραμμα, καὶ Διαλέξεις περὶ νηστείας καὶ Περὶ καταλαλιᾶς, καὶ ὁ Προτρεπτικὸς εἰς ὑπομονὴν ἢ πρὸς τοὺς νεωστὶ βεβαπτισμένους, καὶ ὁ ἐπιγεγραμμένος Κανὼν ἐκκλησιαστικὸς ἢ Πρὸς τοὺς ἰουδαΐζοντας, ὃν Ἀλεξάνδρῳ τῷ δεδηλωμένῳ ἐπισκόπῳ ἀνατέθεικεν. ἐν μὲν οὖν τοῖς Στρωματεῦσιν οὐ μόνον τῆς θείας κατάστρωσιν πεποίηται γραφῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν παρ' Ἕλλησιν, εἴ τι ἄρα ὠφέλιμον ἐδόκει καὶ αὐτοῖς εἰρῆσθαι, μνημονεύει, τῶν τε παρὰ τοῖς πολλοῖς δογμάτων, τὰ Ἑλλήνων ὁμοῦ καὶ τὰ βαρβάρων ἀναπτύσσων καὶ ἔτι τὰς τῶν αἱρεσιαρχῶν ψευδοδοξίας εὐθύνων ἱστορίαν τε πολλὴν ἐξαπλοῖ, ὑπόθεσιν ἡμῖν πολυμαθοῦς παρέχων παιδείας. τούτοις ἅπασι καταμίγνυσι καὶ τὰ φιλοσόφων δόγματα,

1) Über die entgegengesetzte Nachricht bei Philippus Sidetes vgl. Zahn, Suppl. Clem. S. 60 und Harnack, Überlieferung S. 294; Chronologie II S. 7.

ὅθεν εἰκότως κατάλληλον τῇ ὑποθέσει καὶ τὴν προγραφὴν τῶν Στρωματέων πεποίηται. κέχρηται δ' ἐν αὐτοῖς καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν ἀντιλεγομένων γραφῶν μαρτυρίαις τῆς τε λεγομένης Σολομῶνος Σοφίας καὶ τῆς Ἰησοῦ τοῦ Σιρὰχ καὶ τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς τῆς τε Βαρναβᾶ καὶ Κλήμεντος καὶ Ἰούδα. μνημονεύει τε τοῦ πρὸς Ἕλληνας Τατιανοῦ λόγου καὶ Κασσιανοῦ ὡς καὶ αὐτοῦ χρονογραφίαν πεποιημένου· ἔτι μὴν Φίλωνος καὶ Ἀριστοβούλου Ἰωσήπου τε καὶ Δημητρίου καὶ Εὐπολέμου, Ἰουδαίων συγγραφέων, ὡς ἂν τούτων ἁπάντων ἐγγράφως πρεσβύτερον τῆς παρ' Ἕλλησιν ἀρχαιογονίας Μωυσέα τε καὶ τὸ τῶν Ἰουδαίων γένος ἀποδειξάντων. καὶ ἄλλης δὲ πλείστης χρηστομαθείας ἔμπλεῳ οἱ δηλούμενοι τυγχάνουσι τοῦ ἀνδρὸς λόγοι· ὧν ἐν τῷ πρώτῳ περὶ ἑαυτοῦ δηλοῖ ὡς ἔγγιστα τῆς τῶν ἀποστόλων γενομένου διαδοχῆς, ὑπισχνεῖται δ' ἐν αὐτοῖς καὶ εἰς τὴν Γένεσιν ὑπομνηματιεῖσθαι. καὶ ἐν τῷ λόγῳ δὲ αὐτοῦ τῷ Περὶ τοῦ πάσχα ἐκβιασθῆναι ὁμολογεῖ πρὸς τῶν ἑταίρων ἃς ἔτυχε παρὰ τῶν ἀρχαίων πρεσβυτέρων ἀκηκοὼς παραδόσεις γραφῇ τοῖς μετὰ ταῦτα παραδοῦναι, μέμνηται δ' ἐν αὐτῷ Μελίτωνος καὶ Εἰρηναίου καί τινων ἑτέρων, ὧν καὶ τὰς διηγήσεις τέθειται.

14. Ἐν δὲ ταῖς Ὑποτυπώσεσι, ξυνελόντα εἰπεῖν, πάσης τῆς ἐνδιαθήκου γραφῆς ἐπιτετμημένας πεποίηται διηγήσεις, μηδὲ τὰς ἀντιλεγομένας παρελθών, τὴν Ἰούδα λέγω καὶ τὰς λοιπὰς καθολικὰς ἐπιστολάς, τήν τε Βαρναβᾶ καὶ τὴν Πέτρου λεγομένην ἀποκάλυψιν. καὶ τὴν πρὸς Ἑβραίους δὲ ἐπιστολὴν Παύλου μὲν εἶναί φησι, γεγράφθαι δὲ Ἑβραίοις Ἑβραϊκῇ φωνῇ. Λουκᾶν δὲ φιλοτίμως αὐτὴν μεθερμηνεύσαντα ἐκδοῦναι τοῖς Ἕλλησιν· ὅθεν τὸν αὐτὸν χρῶτα εὑρίσκεσθαι κατὰ τὴν ἑρμηνείαν ταύτης τε τῆς ἐπιστολῆς καὶ τῶν Πράξεων· μὴ προγεγράφθαι δὲ τὸ »Παῦλος ἀπόστολος«, εἰκότως· Ἑβραίοις γάρ, φησίν, ἐπιστέλλων, πρόληψιν εἰληφόσι κατ' αὐτοῦ καὶ ὑποπτεύουσιν αὐτόν, συνετῶς πάνυ οὐκ ἐν ἀρχῇ ἀπέτρεψεν αὐτούς, τὸ ὄνομα θείς. εἶτα ὑποβὰς ἐπιλέγει· »ἤδη δέ, ὡς ὁ μακάριος ἔλεγε πρεσβύτερος, ἐπεὶ ὁ κύριος ἀπόστολος ὢν τοῦ παντοκράτορος ἀπεστάλη πρὸς Ἑβραίους, διὰ μετριότητα ὁ Παῦλος, ὡς ἂν εἰς τὰ ἔθνη ἀπεσταλμένος, οὐκ ἐγγράφει ἑαυτὸν Ἑβραίων ἀπόστολον διά τε τὴν πρὸς τὸν κύριον τιμὴν διά τε τὸ ἐκ περιουσίας καὶ τοῖς Ἑβραίοις ἐπιστέλλειν, ἐθνῶν κήρυκα ὄντα καὶ ἀπόστολον.« αὖθις δ' ἐν τοῖς αὐτοῖς ὁ Κλήμης βιβλίοις περὶ τῆς τάξεως τῶν εὐαγγελίων παράδοσιν τῶν ἀνέκαθεν πρεσβυτέρων τέθειται, τοῦτον ἔχουσαν τὸν τρόπον. προγεγράφθαι ἔλεγεν τῶν εὐαγγελίων τὰ περιέχοντα τὰς γενεαλογίας, τὸ δὲ κατὰ Μάρκον ταύτην ἐσχηκέναι τὴν οἰκονομίαν. τοῦ Πέτρου δημοσίᾳ ἐν Ῥώμῃ κηρύξαντος τὸν λόγον καὶ πνεύματι τὸ εὐαγγέλιον ἐξειπόντος, τοὺς παρόντας πολλοὺς ὄντας παρακαλέσαι τὸν Μάρκον, ὡς ἂν

ἀκολουθήσαντα αὐτῷ πόρρωθεν καὶ μεμνημένον τῶν λεχθέντων, ἀναγράψαι τὰ εἰρημένα· ποιήσαντα δέ, τὸ εὐαγγέλιον μεταδοῦναι τοῖς δεομένοις αὐτοῦ· ὅπερ ἐπιγνόντα τὸν Πέτρον προτρεπτικῶς[1] *μήτε κωλῦσαι μήτε προτρέψασθαι. τὸν μέντοι Ἰωάννην ἔσχατον, συνιδόντα ὅτι τὰ σωματικὰ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις δεδήλωται, προτραπέντα ὑπὸ τῶν γνωρίμων, πνεύματι θεοφορηθέντα, πνευματικὸν ποιῆσαι εὐαγγέλιον. τοσαῦτα ὁ Κλήμης.* Praep. ev. II 2, 64 *Ταῦτα δὲ Κλήμης ὁ θαυμάσιος ἐν τῷ πρὸς Ἕλληνας Προτρεπτικῷ διαρρήδην ἐκκαλύπτει, πάντων μὲν διὰ πείρας ἐλθὼν ἀνήρ, θᾶττόν γε μὴν τῆς πλάνης ἀνανεύσας, ὡς ἂν πρὸς τοῦ σωτηρίου λόγου καὶ διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας τῶν κακῶν λελυτρωμένος.* Vgl. auch die Citate H. E. I 12, 2; II 1, 3—5; II 9, 2; II 15, 2; II 23, 3; III 23, 5—19; III 29. 30; Praep. ev. II 3, 1—42; 6, 1—10; IV 16, 12 f; IX 6—9; X 2. 6. 12; XI 25; XIII 13. In der Chronik setzte Euseb. die Blüte des Clemens ins Jahr Abrahams 2209 (= 193 n. Chr.) und bemerkte zum Jahr 2220 Abrahams (= 203 n. Chr.): Clemens his temporibus libros componebat. Vgl. Eus. Praef. zu den Can. Anfang.

Epiphanius Haer. 31, 33 nennt Clemens mit Hippolyt und Irenäus als Bestreiter Valentins. Haer. 32, 6 *Κλήμης τε, ὃν φασί τινες Ἀλεξανδρέα, ἕτεροι δὲ Ἀθηναῖον.*

Cyrill von Alex. C. Jul. VI p. 205 Aub. *Κλήμης μὲν γὰρ τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ἑπόμενος πανταχῇ πλείστης τε ὅσης Ἑλληνικῆς ἱστορίας εἰς ἀκοὴν ἐλθὼν ἐν τοῖς Στρωματεῦσί φησι* (vgl. Zahn, Suppl. Clem. S. 48). VII p. 231 *Ταύτης ἰδίᾳ μέμνηται τῆς ἱστορίας ἐν τοῖς Στρωματεῦσιν ὁ Κλήμης* (vgl. Strom. I 153), *ἀνὴρ ἐλλόγιμος καὶ φιλομαθής, καὶ ἀναγνωσμάτων Ἑλληνικῶν πολυπραγμονήσας βάθος, ὡς ὀλίγοι τάχα που τῶν πρὸ αὐτοῦ.* X p. 342 *Ἔφη δὲ καὶ Κλήμης ἀνὴρ ἐλλόγιμος, καὶ μέντοι καὶ πολυίστωρ περί τε θεῶν καὶ ναῶν ὧδί* (vgl. Protr. 44).

Theodoret Haer. fab. I 4. 6. 19. 21; III 1 nennt Clemens unter den Ketzerbestreitern.

Sokrates H. E. II 35 nennt ihn mit Africanus und Origenes *ἄνδρας πάσης σοφίας ἐπιστήμονας*; vgl. III 8.

Hieronymus[2] De vir. ill. 38 Clemens, Alexandrinae ecclesiae presbyter, Pantaeni, de quo supra rettulimus, auditor, post eius mortem Alexandriae ecclesiasticam scholam tenuit et *κατηχήσεων* magister fuit. Feruntur eius insignia volumina plenaque eruditionis atque eloquentiae

1) verderbt; *πνευματικῶς* Schwartz.

2) nach Euseb.; vgl. St. v. Sychowski, Hieron. als Litterarhistoriker S. 129 ff; C. A. Bernoulli, Der Schriftstellerkatalog des Hieron. S. 135 ff; 203 f.

tam de Scripturis divinis, quam de saecularis litteraturae instrumento. E quibus illa sunt: *Στρωματεῖς* libri octo, *Ὑποτυπώσεων* libri octo, Adversus gentes liber unus, Paedagogi libri tres, De pascha liber unus, De ieiunio disceptatio, et alius liber, qui inscribitur: Quisnam dives ille sit qui salvetur, De obtrectatione liber unus, De canonibus ecclesiasticis et adversum eos qui Judaeorum sequuntur errorem liber unus, quem proprie Alexandro Hierosolymorum episcopo *προσεφώνησεν*. Meminit autem in Stromatibus suis voluminis Tatiani adversum gentes, de quo supra diximus, et Cassiani cuiusdam *χρονογραφίας*, quod opusculum invenire non potui. Nec non de Judaeis Aristobulum quendam et Demetrium et Eupolemum, scriptores adversum gentes, refert, qui in similitudinem Josephi *ἀρχαιολογίαν* Moysi et Judaicae genti adseruerint. Extat Alexandri, Hierosolymorum episcopi, qui cum Narcisso postea rexit ecclesiam, epistula super ordinatione Asclepiadis confessoris ad Antiochenses congratulantis eis, in qua ponit in fine: „Haec vobis, domini fratres, scripta transmisi per Clementem beatum presbyterum, virum inlustrem et probatum, quem vos quoque scitis et nunc plenius cognoscetis, qui cum huc venisset iuxta providentiam et visitationem Dei, confirmavit et auxit Domini ecclesiam.“ Constat Origenem huius fuisse discipulum. Floruit autem Severi et Antonini, filii eius, temporibus. Epist. 70, 4 ad Magnum: Clemens, Alexandrinae Ecclesiae presbyter, meo iudicio omnium eruditissimus, octo scripsit Stromatum libros, et totidem *Ὑποτυπώσεων*, et alium Contra gentes, Paedagogi quoque tria volumina. Quid in illis libris indoctum, imo quid non de media philosophia est? Hunc imitatus Origenes decem scripsit Stromateas. Apol. adv. libr. Ruf. I 13 Ipse Origenes et Clemens et Eusebius atque alii complures, quando de scripturis aliqua disputant et volunt approbare quod dicunt, sic solent scribere: „Referebat mihi Hebraeus“ et „Audivi ab Hebraeo“ et „Hebraeorum ista sententia est“.

Rufin bei Hier. a. a. O. II 17 Clementem quoque Alexandrinae ecclesiae presbyterum, virum catholicum, scribit in libris suis interdum dei filium dicere creatum. Vgl. Ruf. Epilog. in apolog. Pamphili (Migne Ser. gr. 17 Col. 621).

Anastasius Sinaita Hom. in Psal. 6 Migne 89 Col. 1105 *Γράφει γὰρ Κλήμης ὁ ἱστορικὸς Ἀλεξανδρείας* (folgt die Erzählung aus QDS 42) und Col. 1136 *Κλήμης ὁ συγγραφεύς .... ὁ σοφὸς ἱστοριογράφος ἔν τινι τῶν αὐτοῦ Στρωματικῶν λόγων διεξέρχεται.* Vgl. Cont. in hexaëm. I Migne 89 Col. 860. Bei Pitra, Anal. sacr. II p. 208 spricht er von *ἀκριβῆ καὶ ἀνόθευτα καὶ ἀρχαῖα ἀντίγραφα ... ⟨ὑπὸ⟩ Κλήμεντος στιχθέντα.*

b. Verzeichnis der von P abhängigen HSS.

Bei den HSS, die von P abhängen, sind zwei Gruppen zu unterscheiden, die Abschriften, die gemacht wurden, bevor die fünf Quaternionen mit dem größten Teil von Paed. I verloren gingen und bevor die Hand des 14. oder 15. Jahrhunderts die HS durchcorrigierte, und die Abschriften, die nach dem Verlust und der Correctur gemacht wurden. Zu der ersten Gruppe gehören Nr. 1 und 2, zur zweiten Gruppe Nr. 3 und 4 des folgenden Verzeichnisses. In ihm sind sämtliche bisher bekannte HSS des Protrepticus und Paedagogus aufgeführt. Da für die Textkritik nur Nr. 1 und 2 in Betracht kommen, schien nur bei diesen eine eingehendere Beschreibung notwendig. Für alle übrigen, die sämtlich aus dem 15. oder 16. Jahrhundert stammen, sei auf Barnard, Texts and Studies V 2 p. XV—XIX und auf meine Beiträge zur Kenntn. der HSS des Clem. Al. p. 7—21 verwiesen. Dort ist auch für die meisten HSS der nähere Nachweis des Verwandtschaftsverhältnisses zu finden.

Auf P gehen zurück:

1. Mut. III. D. 7 (= M). Enthält Protr. Paed. Von Victorius benutzt.
   Aus M ist abgeschrieben:
   a) Monac. gr. 97. Enthält nur Protr. und wurde von Victorius benutzt. Vgl. den Beweis in TuU N F V, 4c S. 3f.
   b) Valicell. F 33 (jetzt Nr. 91). Enthält nur Protr. bis *εἰδωλολατρίας προκρίνομεν* S. 69, 24. Die Abstammung von M ist dadurch bewiesen, daß Randbemerkungen junger Hände in M mit herübergenommen sind, z. B. das Scholion zu *Βήρωσσος* S. 50, 2, zu *ὦ πρὸς τῆς ἀληθείας* S. 51, 17.
   c) Ottob. 94 zum Teil. Enthält Protr. Paed. Davon geht Protr. auf M zurück, Paed. ist nur nach M corrigiert.
2. Laur. V 24 (= F). Enthält Paed. Von Victorius benutzt.
   Von F stammen ab (enthalten also nur Paed.):
   a) Bodl. 39.
   b) Mus. Brit. Reg. 16. D. XVII. } Von Potter benutzt. { B / R } bei Dindorf.
   c) Paris. gr. 452.
   d) Paris. gr. 587. } Eine von diesen HSS benutzte N. le Nourry.
   e) Venet. Marc. 652 (jetzt Nachtrag Class. XI Cod. IV). Daraus abgeschrieben ist:
      Vatic. Palat. 86 (vom Jahr 1549). Benutzt von Sylburg; Pal. bei Dindorf.
   f) Neap. II. AA. 14.
   g) Ottob. 94 zum Teil; vgl. 1 c.
   h) Paris. Suppl. Graec. 254 für Paed. I 1—96. Dagegen geht

Protr. Paed. I 96—103. II. III direkt auf P zurück; vgl. 4. Von N. le Nourry benutzt.

3. Genuens. Miss. Urb. 28. Enthält Protr. Paed. II. III. Daraus abgeschrieben[1]:

Oxon. Coll. Novi 139. Von Potter benutzt; N bei Dindorf.

4. Paris. Suppl. Graec. 254 zum Teil; vgl. 2 h.

Wie oben erwähnt und wie auch aus diesem Verzeichnis zu ersehen ist, kommen für die Textkritik nur M und F in Betracht. Denn nur sie wurden von P abgeschrieben, bevor die fünf Quaternionen mit Paed. I verloren gingen und bevor die zahlreichen Correcturen junger Hände P veränderten. Da M und F gut erhalten sind, können die aus ihnen geflossenen HSS ganz unberücksichtigt bleiben. M und F sind aber aus zwei Gründen wichtig: erstens ersetzen sie uns P für Paed. I 1—96, zweitens geben sie uns in vielen Fällen über die ursprüngliche Lesart von P, da wo diese jetzt corrigiert ist, und über das Alter der Correctur Aufschluß. Liest z. B. M oder F wie P^{corr}, so wissen wir, daß die Correctur von Baanes selbst oder von Arethas herrührt. Denn alle anderen Correcturen in P stammen aus einer späteren Zeit, nachdem bereits M und F daraus abgeleitet waren. Aus diesen Gründen verdienen M und F eine nähere Beschreibung. Für M vgl. außer Dindorf I p. VIIf auch Allen, Notes on Greek Manuscripts in Italian Libraries p. 13f; Schwartz, Tatiani or. p. IIIf; Barnard a. a. O. IX—XII; Puntoni, Studi ital. di filol. class. IV p. 465f; meine Untersuch. über d. Schol. p. 9—15.

c. Mut. III. D. 7.

Mut. III. D. 7 (jetzt Nr. 126) ist eine Pergamenths des 10. oder 11. Jahrhunderts. Die Höhe des Pergaments beträgt 25, 5, die Breite 17 cm, die Höhe des Schriftraums 19,2, die Breite 10,1 cm; die Zeilenzahl ist 31. Die Zeilen sind eingeritzt; die Buchstaben stehen darauf, rutschen aber oft darüber herab. Die HS hat jetzt 295 Blätter, von denen aber das erste und die drei letzten nicht zur ursprünglichen HS gehören. Auf dem ersten Blatt befindet sich ein Inhaltsverzeichnis. Der Inhalt ist folgender:

f. 2—48^{v} Clemens Alex. Protr.

f. 48^{v}—171^{r} Clemens Alex. Paed.

f. 171^{v}—173^{r} Die Hymnen.

f. 173^{r} Ein Excerpt: *Ἐκ τῆς ἐν Χαλκηδόνι ἁγίας συνόδου.*

---

1) Dies ist dadurch bewiesen, daß Oxon. an mehreren Stellen Worte ausläßt oder doppelt schreibt, die im Genuens. gerade eine Zeile einnehmen.

f. 173r—181r [Justin] Epist. ad Zenam et Serenum.

f. 181r—205r [Justin] Cohortatio.

f. 205r—226v Tatian.

f. 226v—237v [Justin] Expositio rectae fidei.

f. 238r eine Seite aus Tatian, beginnend mit — *νων τε καὶ ἀναγραφῆς αὐτῶν* (p. 42, 15 Schwartz).

f. 238v—265v Athenagoras Libellus pro Christianis.

f. 266r—288v Athenagoras Oratio de resurrectione.

f. 288v—294v *ἐκ τῶν φιρμιανοῦ λακταντίου τοῦ ῥωμαίου περὶ σιβύλλης καὶ τῶν λοιπῶν.* Inc. *ἐπειδὴ δὲ τῶν προσφάτων* expl. *τὸ ἀνθρώπειον γένος· τὸν ἀμνή* — (Vgl. Lact. ed. Brandt II p. 158). Darauf: *οὕτως ἔφη· ἥξει καὶ μακάρων* (Orac. Sib. V 107) expl. *ἀνείδεα ταῦτ' ἐπιβάλλω. καὶ μεθ' ἕτερα.*

Quaternionenzählung findet sich erst von f. 238 an. Dies Blatt trägt im rechten Eck oben die Zahl *λα'*. Von hier verläuft die Zählung regelmäßig bis *λζ'* auf f. 286, dieser Quaternio hat aber nur 7 Blätter f. 286—292. Die vorausgehenden 236 Blätter (außer dem ersten, erst später hinzugefügten Blatt) umfassen 30 Lagen, von denen die 14. nur 7, die 29. nur 4 Blätter hat; alle übrigen haben 8 Blätter. Dazu kommt noch ein einzelnes, f. 237.

Auf f. 2r steht rechts oben die Signatur „292 charte" zwischen zwei parallelen Linien. Diese Art der Signatur findet sich in allen HSS aus der Bibliothek des Albertus Pius; vgl. Cavedoni, Memorie di religione, di morale e di letteratura. Serie terza, tomo XVII, Modena 1854 p. 226. Aus der Zahl 292 geht hervor, daß das erste Blatt mit dem Index und die drei letzten Blätter erst in der Biblioteca Estense hinzugefügt wurden, daß dagegen der letzte Quaternio damals noch vollständig war.

Der Text ist von vier Händen geschrieben:

1. Der Index auf f. 1 und der Schluß von *περὶ σιβυλλῶν* auf f. 293 und 294 rührt von einer ganz jungen Hand her.

2. f. 2—237v ist von sehr alter Hand, wohl Anfang des XI. Jahrhunderts geschrieben.

3. f. 238r—288v ist von einer ungefähr gleichzeitigen Hand geschrieben, die der von Laur. Conv. Soppr. 77 sehr ähnlich ist.

4. f. 288v—292 stammt von einer etwas jüngeren Hand, die wahrscheinlich mit der von Laur. V 3 identisch ist.

Schwartz und Allen halten f. 238—288 für den Rest einer älteren HS, deren verloren gegangener Teil später durch f. 2—237 ersetzt wurde. Aber daß vielmehr beide Teile ungefähr gleichzeitig aus P abgeschrieben wurden, zeigen die Scholien. Außer mehreren jüngeren

Händen sind es zwei alte, die viele Bemerkungen an den Rand geschrieben haben. Die eine, die mit grünlicher Tinte schrieb[1], ist die nämliche Hand, von der die Randbemerkungen in Laur. V 3 herrühren. Die andere Hand, deren Schrift jetzt rotbraun ist, ist älter und gibt nur die Scholien von P wieder. Es findet sich von ihr kein Wort, das nicht auch in P stände oder gestanden hätte. Diese Hand ist aber identisch mit derjenigen, welche f. 2—237 schrieb (den näheren Beweis s. in meinen Unters. über d. Schol. S. 10 ff). Da sie aber die Scholien auch an den Rand von f. 238 ff setzte, ist die Entstehung der HS wohl so zu denken: Zwei Schreiber teilten sich in die Aufgabe des Abschreibens; dabei schrieben sie aus Versehen ein Stück (aus Tatian) doppelt ab. Der Schreiber des ersten Teils ergänzte die Abschrift beider Teile durch Hinzusetzung der Randbemerkungen. Daß M aus P abgeschrieben ist, zeigt die genaue Übereinstimmung in allen Correcturen des Textes und in den Scholien. Die Abschrift ist sehr sorgfältig. Jüngere Hände haben einiges richtig corrigiert; vgl. z. B. S. 71, 6; 76, 25; 83, 16.

Daß M mit der von Victorius benützten HS des Rodulphus Pius von Carpi identisch ist, hat Barnard a. a. O. p. Xf aus der oben erwähnten Notiz „292 charte", ich selbst a. a. O. p. 5f aus der Tatsache erwiesen, daß ein Teil der Scholien von M (auch solche, die von jungen Händen herrühren) in die lateinische Übersetzung des Hervetus übergegangen ist, der das gleiche Exemplar wie Victorius benutzte.

Schließlich sei noch erwähnt, daß die HS 1796 nach Paris kam, aber 1815 nach Modena zurückgebracht wurde. Auf dem hinteren Deckel steht in Bezug darauf die Notiz: „Questo cod. fu portato via dalla biblioteca estense il giorno 11 ottobre 1796, dai commissari francesi e fu represo a Parigi, dai commissari di S. A. reale Francesco IV. Signori Antonio Lombardi bibliotecario ed Antonio Boccolari sotto il 21 ottobre 1815."

Giuseppe Müller verglich die Handschrift für Dindorf im September 1863; meine Collation rührt vom Januar 1896 her.

d. Laur. V 24.

F ist eine Pergamenths des 12. Jahrhunderts, die Höhe des Pergaments ist 24,1, die Breite 20 cm; die Höhe der Schrift 14,7, die Breite 11,7 cm. Auf jeder Seite steht eine Columne mit je 19 Zeilen, nur auf

1) Der Schreiber dieser Randnoten stand Arethas zeitlich nicht fern. Er wußte, daß dieser ein Gegner der vierten Ehe des Kaisers Leo war vgl. S. 332, 7—9 und daß Arethas der Verfasser der meisten Randbemerkungen in M war. Er setzte daher vor das Scholion S. 332, 1 ff als Überschrift *Ἀρέθα*.

mindestens zwei Blätter ausgefallen zu sein, auf der die beiden Hymnen standen, die jetzt nur in den Abschriften des Paris. erhalten sind.

3. Zwischen f. 187 und 188 fehlen die vier Quaternionen λ′ bis λγ′. Diese 32 Blätter enthielten den Schluss der Cohortatio, den ganzen Tatian und den Anfang von Eusebs Praep. evang.

4. Zwischen f. 227 und 228 fehlt Quaternio λϑ′. Die acht Blätter enthielten ein Stück aus Praep. evang. II (*τολμήσας* II 3, 12 bis *ἀποφηναμένων* II 6, 20).

5. Quaternio ξ′, die letzte Lage der Handschrift, hat nur sieben Blätter; es ist nach f. 403 eines verloren gegangen, nicht zwischen f. 401 und 402, wie von Gebhardt vermutet. Es sind nämlich die Pergamentblätter stets so gelegt, daß man, wo man aufschlägt, die gleiche Pergamentseite auf beiden Blättern vor sich hat. Wäre nach f. 401 ein Blatt ausgefallen, so könnte f. 401^{v} und 402^{r} jetzt nicht dieselbe Pergamentseite haben.

Außerdem ist zu bemerken, daß Quaternio *νη′* verbunden ist; er befindet sich zwischen dem ersten und zweiten Blatt von Quaternio ξ′, zwischen f. 389 und 398.

Die jetzige Numerierung ist an mehreren Stellen falsch: je zwei Blätter tragen die Nummern 106, 244, 360; die Zahlen 126, 184, 315 und 370 bis 379 sind ausgelassen. Demnach hat die Handschrift jetzt nur 393, nicht 403 Blätter. Rechnet man Quaternio *κε′* zu vier Blättern, so hatte die Handschrift ursprünglich $59 \cdot 8 + 4 = 476$ Blätter. Wie oben ausgeführt, fehlen $40 + 2 + 32 + 8 + 1 = 83$ Blätter; somit kommen wir wieder auf die Zahl 393.

Außer diesen beiden Numerierungen findet sich noch eine doppelte Zählung mit lateinischen Buchstaben, in der jedoch auch Fehler vorkommen.

Auf f. 401^{v} steht die Unterschrift: *ἐργάφη χειρὶ Βαάνους νοταρίου Ἀρέθα ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας ἔτει κόσμου ,ϛυκβ′* d. i. 914. Darauf *NN K̄ ΠΕΡΓΑΜ NN ϛ̄* d. h. das Schreiben kostete 20, das Pergament 6 Goldmünzen. Beide Bemerkungen sind ebenso wie die darüberstehende Subscriptio: *Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου πρὸς τὰ ὑπὸ Φιλοστράτου εἰς Ἀπολλώνιον* von Arethas, nicht von Baanes, geschrieben. Seine Handschrift ist durch die Randbemerkungen, die sich in allen Handschriften, die er besaß, befinden, genau bekannt. Vgl. Maaß a. a. O. und außer der in meinen Untersuch. über d. Scholien S. 46 ff angeführten Literatur auch A. Sonny, Ad Dion. Chrysost. analecta 1896 S. 83—130; H. Rabe, Die Überlieferung der Lukianscholien, Nachr. v. d. k. Ges. d. Wiss. zu Gött. Philol. hist. Kl. 1902 S. 718—736;

1903 S. 643—656. Die Angabe des Schreibers und Besitzers ist auf dem gleichen Blatt noch zweimal wiederholt; vgl. Gebhardt a. a. O. S. 165 Anm. 16. Auf derselben Seite stehen noch vier Jahreszahlen, ,ϛωπθ′ = 1381, ,ϛωπγ′ = 1375, ,ϛωξθ′ = 1361, ,ϛωκδ′ = 1316.

Auf f. 403v stehen noch zwei Unterschriften: *ἀποτὸ βιβλίον τούτο γε τὸ πάνυ δέως, λοίπουντο τέτραδα πέντε* und von einer anderen Hand (beide wohl aus dem 15. Jahrh.): *ἡ βίβλος αὕτη πέφυκε μοναχῶ Μελετίω οἰκτρῶς βιοῦντος καὶ παραξίαν θύτου* (vgl. Schwartz, Athenag. praef. p. IV). Darunter steht die Zahl *νδ′*; es scheinen also zuerst nur sechs von den 60 Quaternionen verloren gewesen zu sein.

Die Handschrift zeigt sehr viele Correcturen. Baanes selbst hat viele Fehler corrigiert, die er beim Schreiben gemacht hatte. Dann hat Arethas den ganzen Codex genau durchgelesen, viele fehlende Accente und Spiritus ergänzt und sonst viel verbessert oder geändert. Die Frage, ob er hierbei eine HS benutzt hat, sei es die Vorlage von P oder eine andere HS, ist nicht leicht zu beantworten[1]. Für die Entscheidung kommen nicht in Betracht die ungemein zahlreichen Verbesserungen orthographischer Art, wie sie jeder des Griechischen kundige Leser machen konnte. So verbessert Arethas z. B. richtig *ἐπιτελοῦϛ* S. 33, 29 statt *ἐπὶ τέλουϛ*; *βιοῦμεν* 171, 20 statt *βίου μὲν*; *ἐπεὶ* 151, 33; 192, 15; 224, 7; 274, 22 statt *ἐπὶ* und *ἐπὶ* 198, 19 statt *ἐπεὶ*; *φορεῖα* 252, 10 statt *φορία*; *παιδιὰ* 277, 24 statt *παιδεία* und *παιδιᾶϛ* 279, 4 statt *παιδείαϛ*; *πρωτοκλισίαν* 156, 22 statt *πρωτοκλησίαν* (falsch ist dagegen *πιστὴν* 223, 13 statt *πίστιν*); *εἰ* 174, 26 statt *ἦ*; *καταλειπτέον* 184, 25 statt *καταληπτέον*; *ἤιδει* 192, 26 statt *ἤδη*; *χρήζετε* 219, 14 statt *χρείζετε*; *ἐνδύσασθαι* 182, 1 statt *ἐνδύσασθε*; vgl. 197, 16; 211, 21; 219, 1 (falsch 214, 21); *καταιονεῖσθαι* 263, 29 statt *κατεονεῖσθαι*; *ἐστὲ* 224, 9 statt *ἔσται* (falsch *αἱ* 43, 31 statt *ἦ*); *ἦσεν* 194, 2 statt *ἧισεν*; *νεοττιᾶϛ* 161, 31 statt *νεοττίαϛ*; *ἐρωτᾶι* 196, 4 statt *ἔρωτα*; *τίμα* 198, 26 statt *τιμᾶι*; *ῥοδίνωι* 197, 8 statt *ῥοδεινῶι*; *ἀγεννείαϛ* 192, 14 statt *ἀγενείαϛ*; *ἀπολλύουσιν* 200, 2 statt *ἀπολύουσιν* (falsch *ἀπολύωμεν* 219, 15 statt *ἀπολλύωμεν*; *περινίσεται* 57, 3 statt *περινίσσεται*); *σικίννοις* 253, 22 statt *σικίνοις*; *κάλει* 23, 28 statt *κάλλει*; *αὐτῆι* 207, 25 statt *αὐτὴ*; *νεκρᾶι* 45, 12 statt *νεκρὰ*; vgl. 32, 17f; 45, 11. 13; 167, 27f; 172, 10; 184, 12; 267, 5 (falsch 192, 4; 223, 17). Von Arethas selbst rühren sicher auch Änderungen her wie *ἀφείλετο* 166, 7 und *εἵλετο* 224, 13 statt *ἀφείλατο* und *εἵλατο*; *λαγὼν* 208, 21 und 210, 30 statt *λαγὼ*; *ἀφίενται* 194, 8 statt *ἀφέωνται*; *ἔην* 27, 3 statt *θην*. Ebenso kommen

1) Bei Athenagoras scheint Arethas keine HS benutzt zu haben; vgl. E. Schwartz, Ausg. des Athen. praef. p. VII.

die Änderungen, die auf Euseb. Praep. Evang. in der gleichen Pariser HS[1] zurückzuführen sind, z. B. 13, 14. 19; 15, 10; 17, 4. 10; 34, 20, für die obige Frage nicht in Betracht. Bei anderen Stellen ist eine Entscheidung darüber, ob wir gute Verbesserungen eines aufmerksamen Lesers oder Correcturen nach einer HS vor uns haben, nicht mit Sicherheit zu treffen. Beides ist gleich möglich bei Änderungen wie *ἐστενοχωρεῖτο* 23, 28 statt *ἐστενοχωρεῖτε*; *γένωνται* 24, 30 statt *γενήσωνται*; *ἀνθρώποις* 26, 23 statt *ἀνθρώπους*; *εἰσαγόμενοι* 46, 4 statt *εἰσαγόμεναι*; *τὸν* 50, 8 statt *τῶν*; *προστάττοντος* 81, 27 statt *προστάττος*; *ὃ* 84, 22 statt *ὦ*; *πληρῶσαι* 85, 21 statt *πλωρώσας*; *ἁρμόττειν* 153, 21 statt *ἁρμόττει*; *παραστήσει* 159, 22f statt *παρίστησι*; *ἐμπιμπλάμενον* 166, 27 statt *ἐμπιμπλάμενοι*; *ἔτι πλανωμένους* 167, 23 statt *ἐπιπλανωμένους*; *κόσμιον* 168, 25 statt *κόσμον*; *ἀδεᾶ* 188, 20 statt *ἀδέαν*; *ὑστέραν* 211, 2 statt *ὑστεραίαν*; *περᾶν* 211, 17 statt *πειρᾶν*; *σκέπης σώματος* 220, 24 statt *σκέπη σώματος*; *παραπλησίωι* 228, 2 statt *παραπλησίως*; *αὐτῶι* 233, 7 statt *αὐτῶν*; *δεῖσθαι* 242, 21 statt *δεῖται*; *μειρακίωι* 244, 8 statt *μειρακίων*; *λιτότητα* 251, 10 statt *λειότητα*; *ναὶ* 254, 15 statt *αἰ*; *δι'* 265, 1 statt *δεῖ*; *ἄψαιντο* 265, 16 statt *ἅψαιτο*; *αὐταῖς* 269, 20f statt *ταῖς*; *ἦν* 270, 9 statt *ἦι*; *ἐγγεγλυμμένους* 270, 14 statt *γεγυμνωμένους*; *κλεπτόμενον* 275, 25 statt *βλεπτόμενον*; *ἀπολαύσαντες* 279, 1 f statt *ἀπολαύσαντας*; *ἐκπέπληκεν* 281, 7 statt *ἐκπέπλακεν*; *ταῦτα* 282, 30 statt *τ' αὐτὰ*. Die Annahme, daß wir es in solchen Fällen mit Conjecturen zu tun haben, wird begünstigt durch Stellen, wo die Änderung sicher falsch oder mindestens zweifelhaft ist. Solche Stellen sind: *τοιούτους* 24, 29; *ληνεύουσιν* 26, 9: *ὧν* 50, 15; *ἐφθοῦ* 164, 25; *πάθους* 174, 19; *γεγωνὸν* 192, 12 und 265, 23; *ἐπιψύχει* 199, 22; *παρεπομένους* 200, 15; *ἐπωνομάσθαι* 201, 9; *χρυσοῦν* 220, 12; *σώματι* 221, 25; *θεωρεῖν* 222, 3; *ὑπηνήτην* 249, 30; *οὗτοι* 250, 10; *τοῖς δὲ ἔχονται* 252, 31; *βούλονται πενίαν λέγειν* 254, 9; *κατοχὴ* 277, 14; *κίνησις* 277, 15.

Das wichtigste Kriterium für das Verhältnis zweier HSS sind immer Zusätze und Auslassungen. Nun sind die Zusätze von Arethas sehr häufig. Aber wenn man sie näher betrachtet, so fällt sofort auf, daß es sich mit wenigen Ausnahmen um die Hinzufügung des Artikels, des Relativpronomens oder einer Conjunction handelt. Nun sind freilich solche kleine Wörter häufig durch die Nachlässigkeit der Abschreiber ausgefallen, und an manchen Stellen sind die Zusätze des Arethas gewiß richtig. Aber zu ihrer Einfügung war die Benutzung einer HS nicht

1) Wo P (bei Eusebius A genannt) jetzt Lücken in der Praep. Evang. hat, zeigt uns die Abschrift Venet. Marc. 343 (= H), was in A stand.

nötig. So ist der Artikel eingeschoben 7, 30; 11, 19; 15. 1; 50, 15; 62, 3; 71, 30; 150, 9; 219, 4; 220, 16; 226, 1; 245, 16; 272, 24. Ein Relativpronomen wurde von Arethas eingesetzt 17, 18; 24, 5; 28, 27; 36, 7; 38, 17; 54, 15; 69, 9 (zweimal); 77, 3; 157, 27; 166. 2; 220. 6; 221, 16. Hierdurch sollten asyndetisch beigeordnete Sätze zu Nebensätzen gemacht und so ein besseres Satzgefüge hergestellt werden. Freilich wurde durch die Zusätze an einigen Stellen gerade das Gegenteil bewirkt und der Satzbau gestört, vgl. z. B. 17, 18; 54, 15; 157, 27; 166, 2. Und daß an den übrigen Stellen die Schreibweise des Autors hergestellt wurde, ist sehr unwahrscheinlich. Denn Clemens liebt gerade diesen abgehackten Stil mit vielen kurzen Sätzen ohne Conjunction: man lese nur den Anfang des Protrepticus! Den gleichen Zweck wie die Einsetzung der Relativpronomina hatte auch die Einschiebung von Conjunctionen wie *γὰρ* 43, 2; 167, 28; 169, 21; 192, 28; 195, 5; 210, 30; 286, 23; *δὲ* 77, 31; 149, 18; 182, 19; 207, 18; 264, 24; *οὖν* oder *γοῦν* 162, 15; 195, 28; 228, 16; 269, 15; *καὶ* 19, 30; 151, 3; 172, 6; 188, 23; 226, 23; 290, 20; *διὸ καὶ* 154, 14; *ὅτι* 8, 31; *ὡς* 165, 17; *τε* 172, 18; *ἤ* 231, 7; *μὲν* 238, 13. Wenn wir erwägen, 1. daß solche Zusätze auch sonst häufig von Schreibern oder Lesern der HSS gemacht wurden (z. B. 175, 6 + *γὰρ* P^3; 185, 4f + *γὰρ* M^2; 196, 23 + *ὅτι* F^2). 2. daß einige von den Zusätzen offenbar falsch sind, z. B. *δὲ* 77, 31 und 149, 18: *διὸ καὶ* 154, 14; *τε* 172, 18; *καὶ* 188, 23 und 226, 23, 3. daß auch sonst oft ein *γὰρ*, *γοῦν* oder *μὲν* (für letzteres vgl. z. B. 276. 26; 284, 13) bei Clemens fehlt, wo man es erwarten sollte, so werden wir geneigt sein in diesen Zusätzen eher Verbesserungen des Arethas selbst als Correcturen nach einer HS zu sehen.

Nun finden wir aber neben diesen Zusätzen auch noch solche anderer Art. Auch von ihnen mag man einen Teil als Vermutungen des Arethas — die mehrmals nicht richtig sind — ansehen; dazu rechne ich *ἄνδρα* 9, 31; *ὅρα* 33, 17; *οὐκ* 51, 8; 66, 15; *οὐδ'* 79, 15; *οὐδὲ* 50, 22; *μὴ* 178, 21; *δι' ὃν εἴρηται* 195, 7; *εἰς* 172, 3; *διὰ* 163, 20 (der Zusatz zeigt, daß die ganze Stelle nicht verstanden wurde); *διὰ* 189, 30; *καὶ ὑμεῖς* 284, 21; *ἐν τούτῳ* 284, 25. Aber bei manchen Varianten und Zusätzen wird man doch kaum ohne die Annahme der Benutzung einer HS auskommen; vgl. z. B. *σύμφωνος τῷ λόγῳ* 150, 28; *ἀλλὰ καὶ ὁ ἐσθίων φασίν* 160, 28; *τοῦτον εἰ καὶ* und *οὐκ εἰς ἐκμέλειαν καὶ ῥᾳθυμίαν μεταχωρεῖν δεῖ* 149, 21f (hier zerstören die Zusätze die Construction, aber als Interpolation sind sie auch nicht zu verstehen); *οὐδὲ* und *εἰ μὴ* 204, 28 (die Stelle ist weder mit noch ohne die Zusätze recht verständlich); *καὶ ἄγειν μὲν ἐπίπροσθεν τὸ »ὁ ἐλεῶν πτωχὸν δανίζει θεῷ« καὶ τὸ* 254, 2 (der Zusatz ist entbehrlich, aber gerade deswegen

ist seine Interpolation unwahrscheinlich). Daß Arethas beim Lesen der für ihn gefertigten Abschrift die Vorlage derselben noch zur Hand hatte, zeigt auch das Scholion zu S. 47, 5 auf S. 314, 24—28. Dies Scholion ist von Arethas geschrieben, aber die Zeichen, welche das Wort im Text und das Scholion verbinden, rühren von Baanes her. Nun ist ja die Möglichkeit nicht ausgeschlossen, daß Arethas das fehlende Scholion selbst verfaßte, aber wahrscheinlicher ist es doch, daß er es aus der Vorlage ergänzte. Dafür scheint mir auch sein Inhalt zu sprechen.

Somit ist das Ergebnis dieser Untersuchung: Arethas hat die meisten seiner Änderungen selbständig ohne Benutzung einer HS gemacht; an einzelnen Stellen jedoch hat er eine HS, wahrscheinlich die Vorlage von P,[1] benutzt. Wann dies und wann jenes anzunehmen ist, kann nur von Fall zu Fall entschieden werden. Da die Entscheidung oft zweifelhaft ist, habe ich die Zusätze entweder nur in den Apparat gesetzt oder im Text als Zusätze gekennzeichnet.

Außer den Correcturen des Baanes und Arethas finden sich in P auch noch sehr zahlreiche Änderungen einer Hand des 14. oder 15. Jahrhunderts, die vielleicht mit der Hand des oben erwähnten Meletios identisch ist. Es sind das aber meist nur orthographische Änderungen; z. B. wird von dieser Hand *πνα* in *πνεῦμα* corrigiert, wenn es nicht den Heiligen Geist, sondern Hauch oder Atem bedeutet; die gleiche Hand ändert *εἰστὸ* in *εἰς τὸ*, bei Zeilenwechsel *οὐ* | *καὐτὸν* in *οὐκ* | *αὐτὸν* u. dgl. Außerdem finden sich noch vereinzelte Correcturen von anderen Händen, unter denen eine durch Benutzung einer blaßroten Tinte auffällt. Einige wichtigere Änderungen z. B. 11, 7; 12, 6. 7; 14, 6; 17, 20 f gehen auf eine Vergleichung mit Euseb. Praep. Evang. in der gleichen HS zurück.

Die Scholien sind teils von Baanes, teils von Arethas geschrieben; die Unterscheidung dieser beiden Hände ist das Verdienst von Gebhardts; im einzelnen ergaben sich bei neuer Prüfung einige Correcturen und Ergänzungen. An manchen Stellen sind kleinere Scholien ausradiert und an anderen Stellen wiederholt, um den Rand für zusammenhängende Stücke, die mit dem Text nichts zu tun haben, freizubekommen. Diese Randstücke (vgl. Klotz IV p. 119. 120; Dindorf I p. XIII) sind wahrscheinlich auch von der Hand des Meletios geschrieben. An zahlreichen Stellen sind kurze Randbemerkungen, meist Inhaltsangaben oder aus dem Texte wiederholte Wörter, getilgt, ohne anderswo eingetragen zu

1) Es ist möglich, daß diese Vorlage Randbemerkungen und Collationen enthielt, die Baanes nicht berücksichtigt hatte und die dann Arethas verwendete. Wertvolle Abschriften wurden häufig mit dem Original collationiert. Vgl. z. B. Kroll Procli Praef. vol. II. p. III sq.

sein. Dieselben finden sich alle in dem gleich zu erwähnenden Mut. III. D. 7. Da ich über die Scholien, ihren Charakter und ihre Quellen eingehend in meinen Untersuchungen über die Scholien d. Clem. Al. gehandelt habe, sei hier nur folgendes bemerkt. Baanes hat die von ihm geschriebenen Scholien der Vorlage entnommen. Ihr Verfasser war ein christlicher Grammatiker etwa des 5. Jahrhunderts, dem es vor allem darauf ankam, seltene Ausdrücke zu glossieren oder zu Namen der Mythologie und Sage die betr. Geschichten zu erzählen. Dabei benutzte er noch Quellen, die uns jetzt verloren sind, z. B. Diogenianos und andere Grammatiker, denen er auch Citate aus Alkman, Euphorion, Kratinus, Menander, Panyassis u. a. entnahm. Wahrscheinlich wurden seine Erklärungen dadurch veranlaßt, daß der Protrepticus in der christlichen Schule gelesen wurde[1]. Auffallend ist bei einzelnen Stücken, besonders bei der Erzählung von Arion S. 295, 11—296, 6 die strenge rhythmische Gliederung. Die Baanesscholien beschränken sich fast ganz auf den Protrepticus; zum Paedagogus finden sich nur die kurzen Glossen 328, 24f; 329, 29; 330, 1; 334, 33; 338, 1—3. Arethas dagegen hat die von ihm geschriebenen Randbemerkungen (mit Ausnahme vielleicht von dem oben erwähnten Scholion S. 314, 24—28) selbst verfaßt. Sie haben den gleichen Charakter wie die Bemerkungen in den übrigen HSS, die aus seiner Bibliothek auf uns gekommen sind, vgl. oben S. XVIII. Seine Randnotizen sind für die Kenntnis des Altertums und das Verständnis des Clemens fast ganz wertlos, mehren aber unsere Kenntnis von dem fleißigen, mannigfach belesenen Mann, dem wir die Erhaltung wichtiger Werke des Altertums allein verdanken. Die Quellen seiner Randnotizen sind außer der Schrift, den Kirchenvätern und den bekanntesten Autoren der klassischen Zeit vor allem Photius und Pollux (vgl. das Stellenregister am Schluß dieses Bandes), wenn er auch weder den einen noch den andern nennt. Das längste Scholion des Arethas, eine allegorische Auslegung zweier Verse aus dem Segen Jakobs, Gen. 49, 11f, steht in F und M zu S. 99, 9f, wo Gen. 49, 11 citiert ist. In P fehlt jetzt dieser Teil der HS, aber das Scholion steht mit geringen Abweichungen auf f. 402. 403 (vgl. oben p. XVII). Arethas scheint hier seine Abhandlung aufgesetzt und dann erst an den Rand des Paedagogus geschrieben zu haben. Vgl. darüber von Gebhardt a. a. O. S. 169f; meine Unters. über die Scholien S. 24—29.

1) Professor E. Schwartz macht mich darauf aufmerksam, daß die beste Analogie zu den alten Clemensscholien die alten Commentare zu Gregors Predigten sind. Auch sie erklären seltene Worte, schwierige Stellen und schreiben die Geschichten an den Rand; zu den Gedichten gibt es Paraphrasen; all das ist ein sicherer Beweis für die Schullectüre.

b. Verzeichnis der von P abhängigen HSS.

Bei den HSS, die von P abhängen, sind zwei Gruppen zu unterscheiden, die Abschriften, die gemacht wurden, bevor die fünf Quaternionen mit dem größten Teil von Paed. I verloren gingen und bevor die Hand des 14. oder 15. Jahrhunderts die HS durchcorrigierte, und die Abschriften, die nach dem Verlust und der Correctur gemacht wurden. Zu der ersten Gruppe gehören Nr. 1 und 2, zur zweiten Gruppe Nr. 3 und 4 des folgenden Verzeichnisses. In ihm sind sämtliche bisher bekannte HSS des Protrepticus und Paedagogus aufgeführt. Da für die Textkritik nur Nr. 1 und 2 in Betracht kommen, schien nur bei diesen eine eingehendere Beschreibung notwendig. Für alle übrigen, die sämtlich aus dem 15. oder 16. Jahrhundert stammen, sei auf Barnard, Texts and Studies V 2 p. XV—XIX und auf meine Beiträge zur Kenntn. der HSS des Clem. Al. p. 7—21 verwiesen. Dort ist auch für die meisten HSS der nähere Nachweis des Verwandtschaftsverhältnisses zu finden.

Auf P gehen zurück:

1. Mut. III. D. 7 (= M). Enthält Protr. Paed. Von Victorius benutzt.
   Aus M ist abgeschrieben:
   a) Monac. gr. 97. Enthält nur Protr. und wurde von Victorius benutzt. Vgl. den Beweis in TuU N F V, 4c S. 3f.
   b) Valicell. F 33 (jetzt Nr. 91). Enthält nur Protr. bis *εἰδωλολατρίας προκρίνομεν* S. 69, 24. Die Abstammung von M ist dadurch bewiesen, daß Randbemerkungen junger Hände in M mit herübergenommen sind, z. B. das Scholion zu *Βήρωσσος* S. 50, 2, zu *ὦ πρὸς τῆς ἀληθείας* S. 51, 17.
   c) Ottob. 94 zum Teil. Enthält Protr. Paed. Davon geht Protr. auf M zurück, Paed. ist nur nach M corrigiert.
2. Laur. V 24 (= F). Enthält Paed. Von Victorius benutzt.
   Von F stammen ab (enthalten also nur Paed.):
   a) Bodl. 39.
   b) Mus. Brit. Reg. 16. D. XVII. } Von Potter benutzt. { B / R } bei Dindorf.
   c) Paris. gr. 452.
   d) Paris. gr. 587. } Eine von diesen HSS benutzte N. le Nourry.
   e) Venet. Marc. 652 (jetzt Nachtrag Class. XI Cod. IV). Daraus abgeschrieben ist:
      Vatic. Palat. 86 (vom Jahr 1549). Benutzt von Sylburg; Pal. bei Dindorf.
   f) Neap. II. AA. 14.
   g) Ottob. 94 zum Teil; vgl. 1 c.
   h) Paris. Suppl. Graec. 254 für Paed. I 1—96. Dagegen geht

Protr. Paed. I 96—103. II. III direkt auf P zurück; vgl. 4. Von N. le Nourry benutzt.

3. Genuens. Miss. Urb. 28. Enthält Protr. Paed. II. III. Daraus abgeschrieben[1]:

Oxon. Coll. Novi 139. Von Potter benutzt; N bei Dindorf.

4. Paris. Suppl. Graec. 254 zum Teil; vgl. 2 h.

Wie oben erwähnt und wie auch aus diesem Verzeichnis zu ersehen ist, kommen für die Textkritik nur M und F in Betracht. Denn nur sie wurden von P abgeschrieben, bevor die fünf Quaternionen mit Paed. I verloren gingen und bevor die zahlreichen Correcturen junger Hände P veränderten. Da M und F gut erhalten sind, können die aus ihnen geflossenen HSS ganz unberücksichtigt bleiben. M und F sind aber aus zwei Gründen wichtig: erstens ersetzen sie uns P für Paed. I 1—96, zweitens geben sie uns in vielen Fällen über die ursprüngliche Lesart von P, da wo diese jetzt corrigiert ist, und über das Alter der Correctur Aufschluß. Liest z. B. M oder F wie P^{corr}, so wissen wir, daß die Correctur von Baanes selbst oder von Arethas herrührt. Denn alle anderen Correcturen in P stammen aus einer späteren Zeit, nachdem bereits M und F daraus abgeleitet waren. Aus diesen Gründen verdienen M und F eine nähere Beschreibung. Für M vgl. außer Dindorf I p. VIIf auch Allen, Notes on Greek Manuscripts in Italian Libraries p. 13f; Schwartz, Tatiani or. p. IIIf; Barnard a. a. O. IX—XII; Puntoni, Studi ital. di filol. class. IV p. 465f; meine Untersuch. über d. Schol. p. 9—15.

c. Mut. III. D. 7.

Mut. III. D. 7 (jetzt Nr. 126) ist eine Pergamenths des 10. oder 11. Jahrhunderts. Die Höhe des Pergaments beträgt 25, 5, die Breite 17 cm, die Höhe des Schriftraums 19,2, die Breite 10,1 cm; die Zeilenzahl ist 31. Die Zeilen sind eingeritzt; die Buchstaben stehen darauf, rutschen aber oft darüber herab. Die HS hat jetzt 295 Blätter, von denen aber das erste und die drei letzten nicht zur ursprünglichen HS gehören. Auf dem ersten Blatt befindet sich ein Inhaltsverzeichnis. Der Inhalt ist folgender:

f. 2—48^{v} Clemens Alex. Protr.

f. 48^{v}—171^{r} Clemens Alex. Paed.

f. 171^{v}—173^{r} Die Hymnen.

f. 173^{r} Ein Excerpt: *Ἐκ τῆς ἐν Χαλκηδόνι ἁγίας συνόδου.*

---

1) Dies ist dadurch bewiesen, daß Oxon. an mehreren Stellen Worte ausläßt oder doppelt schreibt, die im Genuens. gerade eine Zeile einnehmen.

f. 173r—181r [Justin] Epist. ad Zenam et Serenum.

f. 181r—205r [Justin] Cohortatio.

f. 205r—226v Tatian.

f. 226v—237v [Justin] Expositio rectae fidei.

f. 238r eine Seite aus Tatian, beginnend mit — *νων τε καὶ ἀναγραφῆς αὐτῶν* (p. 42, 15 Schwartz).

f. 238v—265v Athenagoras Libellus pro Christianis.

f. 266r—288v Athenagoras Oratio de resurrectione.

f. 288v—294v *ἐκ τῶν φιρμινιανοῦ λακταντίου τοῦ ῥωμαίου περὶ σιβύλλης καὶ τῶν λοιπῶν.* Inc. *ἐπειδὴ δὲ τῶν προσφάτων* expl. *τὸ ἀνθρώπειον γένος· τὸν ἀμνή* — (Vgl. Lact. ed. Brandt II p. 158). Darauf: *οὕτως ἔφη· ἥξει καὶ μακάρων* (Orac. Sib. V 107) expl. *ἀνείδεα ταῦτ' ἐπιβάλλω. καὶ μεθ' ἕτερα.*

Quaternionenzählung findet sich erst von f. 238 an. Dies Blatt trägt im rechten Eck oben die Zahl *λα'*. Von hier verläuft die Zählung regelmäßig bis *λζ'* auf f. 286, dieser Quaternio hat aber nur 7 Blätter f. 286—292. Die vorausgehenden 236 Blätter (außer dem ersten, erst später hinzugefügten Blatt) umfassen 30 Lagen, von denen die 14. nur 7, die 29. nur 4 Blätter hat; alle übrigen haben 8 Blätter. Dazu kommt noch ein einzelnes, f. 237.

Auf f. 2r steht rechts oben die Signatur „292 charte" zwischen zwei parallelen Linien. Diese Art der Signatur findet sich in allen HSS aus der Bibliothek des Albertus Pius; vgl. Cavedoni, Memorie di religione, di morale e di letteratura. Serie terza, tomo XVII, Modena 1854 p. 226. Aus der Zahl 292 geht hervor, daß das erste Blatt mit dem Index und die drei letzten Blätter erst in der Biblioteca Estense hinzugefügt wurden, daß dagegen der letzte Quaternio damals noch vollständig war.

Der Text ist von vier Händen geschrieben:

1. Der Index auf f. 1 und der Schluß von *περὶ σιβυλλῶν* auf f. 293 und 294 rührt von einer ganz jungen Hand her.

2. f. 2—237v ist von sehr alter Hand, wohl Anfang des XI. Jahrhunderts geschrieben.

3. f. 238r—288v ist von einer ungefähr gleichzeitigen Hand geschrieben, die der von Laur. Conv. Soppr. 77 sehr ähnlich ist.

4. f. 288v—292 stammt von einer etwas jüngeren Hand, die wahrscheinlich mit der von Laur. V 3 identisch ist.

Schwartz und Allen halten f. 238—288 für den Rest einer älteren HS, deren verloren gegangener Teil später durch f. 2—237 ersetzt wurde. Aber daß vielmehr beide Teile ungefähr gleichzeitig aus P abgeschrieben wurden, zeigen die Scholien. Außer mehreren jüngeren

Händen sind es zwei alte, die viele Bemerkungen an den Rand geschrieben haben. Die eine, die mit grünlicher Tinte schrieb[1], ist die nämliche Hand, von der die Randbemerkungen in Laur. V 3 herrühren. Die andere Hand, deren Schrift jetzt rotbraun ist, ist älter und gibt nur die Scholien von P wieder. Es findet sich von ihr kein Wort, das nicht auch in P stände oder gestanden hätte. Diese Hand ist aber identisch mit derjenigen, welche f. 2—237 schrieb (den näheren Beweis s. in meinen Unters. über d. Schol. S. 10 ff). Da sie aber die Scholien auch an den Rand von f. 238 ff setzte, ist die Entstehung der HS wohl so zu denken: Zwei Schreiber teilten sich in die Aufgabe des Abschreibens; dabei schrieben sie aus Versehen ein Stück (aus Tatian) doppelt ab. Der Schreiber des ersten Teils ergänzte die Abschrift beider Teile durch Hinzusetzung der Randbemerkungen. Daß M aus P abgeschrieben ist, zeigt die genaue Übereinstimmung in allen Correcturen des Textes und in den Scholien. Die Abschrift ist sehr sorgfältig. Jüngere Hände haben einiges richtig corrigiert; vgl. z. B. S. 71, 6; 76, 25; 83, 16.

Daß M mit der von Victorius benützten HS des Rodulphus Pius von Carpi identisch ist, hat Barnard a. a. O. p. Xf aus der oben erwähnten Notiz „292 charte", ich selbst a. a. O. p. 5f aus der Tatsache erwiesen, daß ein Teil der Scholien von M (auch solche, die von jungen Händen herrühren) in die lateinische Übersetzung des Hervetus übergegangen ist, der das gleiche Exemplar wie Victorius benutzte.

Schließlich sei noch erwähnt, daß die HS 1796 nach Paris kam, aber 1815 nach Modena zurückgebracht wurde. Auf dem hinteren Deckel steht in Bezug darauf die Notiz: „Questo cod. fu portato via dalla biblioteca estense il giorno 11 ottobre 1796, dai commissari francesi e fu represo a Parigi, dai commissari di S. A. reale Francesco IV. Signori Antonio Lombardi bibliotecario ed Antonio Boccolari sotto il 21 ottobre 1815."

Giuseppe Müller verglich die Handschrift für Dindorf im September 1863; meine Collation rührt vom Januar 1896 her.

d. Laur. V 24.

F ist eine Pergamenths des 12. Jahrhunderts, die Höhe des Pergaments ist 24,1, die Breite 20 cm; die Höhe der Schrift 14,7, die Breite 11,7 cm. Auf jeder Seite steht eine Columne mit je 19 Zeilen, nur auf

1) Der Schreiber dieser Randnoten stand Arethas zeitlich nicht fern. Er wußte, daß dieser ein Gegner der vierten Ehe des Kaisers Leo war vgl. S. 332, 7—9 und daß Arethas der Verfasser der meisten Randbemerkungen in M war. Er setzte daher vor das Scholion S. 332, 1 ff als Überschrift Ἀρέθα.

den Blättern 241 und 242, auf welchen die Verse stehen, befinden sich je 22 Zeilen.

F bestand aus 31 Quaternionen zu 8 Blättern; davon fehlt jetzt das mittlere Doppelblatt des 7. Quaternios (zwischen f. 51^v und 52^r), das mittlere Doppelblatt des 16. Quaternios (zwischen f. 121^v und 122^r) und das letzte Blatt des 31. Quaternios (f. 244). Somit hat die HS statt 248 nur 243 Blätter. Die beiden Lücken (*βέλη μου* S. 130, 3 —*αὐτὴν μονάδα* S. 131, 19 und *στοιχαστέον γὰρ* S. 193, 8 —*ἐμφαίνει δεσπο* S. 194, 24) haben den Nachweis erleichtert, welche HSS auf F zurückgehen. Denn alle Abschriften des 15. und 16. Jahrhunderts weisen die gleichen Lücken auf.

F enthält nur Paed. I—III und die beiden Gedichte. Daß F nur der Rest einer umfangreicheren HS sei, wie Dindorf I p. VIII meint, läßt sich durch nichts beweisen.

Was das Verhältnis von F zu M betrifft, so läßt sich leicht nachweisen, daß beide unabhängig von einander sind. M ist älter als F, kann also nicht von ihm abstammen; auch bietet M die Baanes- und Arethasscholien viel vollständiger als F. Daß aber ebensowenig F aus M abgeschrieben ist, beweisen zahlreiche Stellen, in denen F und P gegen M zusammenstimmen; vgl. Barnard a. a. O. p. XV.

Nicht so leicht ist das Verhältnis von F zu P zu bestimmen. Daß F in irgendwelcher Weise von P abhängt, beweisen die Arethasscholien, die F mit P gemeinsam hat. Aber ob sich die Abhängigkeit etwa nur auf die Scholien und nicht auch auf den Text erstreckt — was an und für sich möglich, wenn auch sehr unwahrscheinlich ist —, muß näher untersucht werden. Denn im Text weicht F an sehr zahlreichen Stellen von P ab. Darunter nehmen freilich orthographische Varianten der Zahl nach den ersten Rang ein. Accent, Spiritus, Jota subscriptum, *ς* bei *οὕτως*, *ν ἐφελκυστικόν*, Doppel- und einfache Consonanten, Worttrennung — in allen diesen Punkten weicht F sehr oft von P und M ab, die fast stets unter sich übereinstimmen. In manchen Fällen hat man wohl an absichtliche Änderungen zu denken, wenn z. B. F *γίνονται* 210, 1, *περιγίνεται* 269, 14, *συγγινώσκειν* und *καταγινώσκειν* 276, 16, *ἀναγινώσκειν* 279, 16, *γινώσκομεν* 289, 32 statt der Formen mit *γν* bietet, die sich in PM finden, oder wenn 276, 20 *ἀποκορακιστέον* und 287, 5 *ἀποκορακίζει* statt *ἀποσκορακιστέον* und *ἀποσκορακίζει* steht. Da aber diese orthographischen Verschiedenheiten für die Frage nach dem Verhältnis der HSS wenig in Betracht kommen, sollen sie hier[1] nicht näher besprochen werden. Auslassungen und Zusätze

1) Auf einiges wird unten in dem Abschnitt über die Orthographie der HSS hingewiesen werden.

sind ziemlich selten: 161, 20 + τοῦ; 165, 4 < καὶ; 178, 23 + ὁ; 183, 19 + ἡ; 183, 24 + καὶ (zweimal); 219, 7 + μὴ; 225, 7 + τοῦ; 225, 16 < τὸν; 246, 8 + τὸ; 252, 12 < ἡ; 254, 10 < ὡς; 259, 22 < τοῦ; 264, 1 < δὲ; 268, 15 < τῶν; 273, 19 < γὰρ; 328, 20 + τοῦ; 331, 34 + ὁ; 335, 22 + τοῦ μὴ. Schon die Art der Zusätze und Auslassungen zeigt, daß uns nichts nötigt, etwas anderes als willkürliche Änderungen oder Fehler der Abschreiber darin zu sehen. Dasselbe gilt auch von den übrigen Varianten. So kann man als richtige Correcturen eines aufmerksamen Lesers bezeichnen: *ἐπαλειφώμεθα* 149, 5 statt *ἐπαλειφόμεθα*; *φαρύγων* 156, 27 (vgl. 274, 3) statt *φαρύγγων*; *ἡγεῖσθαι* 157, 13 statt *διηγεῖσθαι*; *ἐκκρίσεις* 169, 3 statt *ἐκρίσεις* vgl. 181, 1; 214, 31; *διατηρήσωσιν* 169, 25 statt *διατηρήσουσιν*; *καλλύντρου* (*τ* in Rasur!) 224, 29 statt *καλλύνθρου*; *μικρολόγου* 225, 4 statt *μικρολόγους*; *γενομένη* 240, 17 statt *γενοίμην*; *πόλις* (wie Homer) 244, 17 statt *πόλεις*; *ἄριστον* 257, 26 statt *ἀρίστῳ*; *μακάριον τῇ* 257, 27 statt *μακαριωτάτῃ*; *κρανίον* 271, 6 statt *κρανεῖον*; *κατακεκλασμένως* 274, 12 statt *κατακεκλασμένος*; *βακχυλίδης* 290, 26 statt *βακχυλλίδης*; *προσευξώμεθα* 290, 30 statt *προσευξόμεθα*. Nur auf die Form beziehen sich Varianten wie *ἐρρέτων* 184, 15 statt *ἐρρόντων*; *μετεχέτωσαν* 265, 13 statt *μετεχόντων* (vgl. dazu die Scholien 315, 7. 24; 317, 1; 329, 31. 32); *ἀμέθυσοι* 227, 25 statt *ἀμέθυστοι*; *καταδραθεῖν* 220, 22 statt *καταδαρθεῖν*; *ματαίας* 229, 17 statt *ματαίους*; *καταφλεγῆναι* 262, 12 statt *καταφλεχθῆναι*; *ὀλισθαινούσας* 176, 29 statt *ὀλισθανούσας*; *καθαρότητος* 263, 8 statt *καθαριότητος*; *ἐλεύθερον* 272, 17 statt *ἐλευθέριον*; *συγγενῶν* 243, 14 statt *συγγενέων*; *τοιοῦτον* 321, 28 statt *τοιοῦτο*. Belanglose Vertauschungen sind *αὔξησιν* 166, 22 statt *αὔξην*; *τε* 178, 6 statt *δὲ*; *γὰρ* 195, 28 und 201, 19 statt *γοῦν*; *ἔστρωτο* (wie Homer) 205, 12 statt *ἔστρωται*; *ἐγέννησεν* 230, 22 statt *ἐνεγέννησεν*; *ἐξευρήσει* 256, 15 statt *ἐξευρίσκει*; *λεῖπον* 260, 24 statt *λοιπόν*; *γὰρ* 272, 17 statt *δὲ*; *παίδων* 321, 23 statt *παιδίων*. Daneben finden sich Varianten, die als mißlungene Versuche, den Text zu verbessern, bezeichnet werden müssen: *κερδαίνω* 161, 8 statt *κερδαίνων*; *ἐκκρίνων* 167, 19 statt *ἐγκρίνων*; *ταῖς* 183, 13 statt *τὰς*; *τὸ στοιχεῖον* 183, 33 statt *τῷ στοιχείῳ*; *ἐπιβολὰς* 206, 22 statt *ἐπιπολὰς*; *πέτραι* 208, 13 statt *πέτρας*; *φιλότεκνον* 209, 26 statt *φιλότεχνον*; *τὸ* 221, 29 statt *τῷ*; *ὑφῆναι* 223, 25 statt *ὑφεῖναι*; *τὰς σκηνὰς* 225, 1 statt *ταῖς σκηναῖς*; *τῇ ψυχῇ μόνῃ* 257, 26 statt *ἡ ψυχὴ μόνη*; *διοικουμένας* 269, 22 statt *διοικουμένους*; *αἱρουμένας* 273, 3 statt *αἱρουμένους*; *Ἀττικοὶ — κατηγοροῦνται* 321, 15 statt *Ἀττικῶν — κατηγορούντων*; *καταμηνύοντες* 323, 21 statt *κατανύοντες*; *ᾧ* 324, 3 statt *τὸ*; *τοῦτο* 327, 31 statt *τοῦ τοῦ*. Daneben finden sich noch zahlreiche Fehler, wie sie jede HS für sich besonders hat; vgl. z. B.

162, 25; 211, 7; 231, 9; 232, 29; 237, 30; 238, 8; 245, 8; 245, 10; 246, 10; 248, 10; 268, 29f; 270, 6; 275, 14. Hierbei ist besonders zu beachten, daß F die gleichen Arten von Varianten in den sicher aus P stammenden Arethasscholien wie in den übrigen Teilen der HS bietet. Es ist daher der Schluß berechtigt, daß wie in den Scholien so auch im Text alle Änderungen auf den Schreiber oder den Besitzer von F oder seiner (aus P stammenden) Vorlage zurückzuführen sind und keine selbständige Überlieferung anzunehmen ist. Auf willkürliche Änderungen weist auch die Tatsache, daß in den Bibelcitaten die Varianten besonders häufig und wichtig sind. Dabei handelt es sich fast ausschließlich um Varianten, die sich auch in den Bibelhss oder in den Parallelberichten (Evangelien) finden. Im allgemeinen zeigen die Lesarten von F die Tendenz, den Vulgärtext zu bieten; doch kommen auch andere Abweichungen vor. Vgl. den Apparat zu 148, 2; 156, 25; 170, 10; 172, 24; 195, 3; 220, 1; 271, 23; 282, 1; 285, 9. 10. 15; 288, 12.

Ist das Resultat richtig, daß F da, wo wir F mit P selbst vergleichen können, in Text und Scholien aus P abstammt, so sollte man erwarten, daß F auch in dem jetzt in P fehlenden Teil (Paed. I 1—96) das gleiche Verhältnis zu M, der treuen Abschrift von P, zeigte wie in den übrigen Teilen zu PM. Aber viele Varianten zwischen F und M zeigen, wie sogleich näher nachgewiesen wird, am Anfang von Paed. I einen ganz anderen Charakter als die eben besprochenen Varianten zwischen F und P (M). Man könnte nun daran denken, daß etwa schon zur Zeit, da F geschrieben wurde, die betr. Quaternionen in P verloren gegangen waren und deshalb F für Paed. I eine andere Quelle hatte als für Paed. II. III. Aber diese Annahme ist unmöglich, da ja auch zu Paed. I die von Arethas in P geschriebenen Scholien jetzt am Rande von F stehen. Wir müssen daher nach einer anderen Lösung suchen. Betrachten wir deshalb die Varianten zwischen F und M in Paed. I, so finden wir zwar auch hier wieder eine große Menge von Varianten der oben besprochenen Art, bei denen die Annahme von willkürlicher Änderung oder von Abschreibfehlern naheliegt. Vgl. z. B. 94, 27; 119, 13; 125, 30 (die Zusetzung von *διὰ* falsch); 128, 27; 129, 6; 136, 5; 139, 5. 22. 25; 140, 6. 20 (zweimal); 141, 28; 143, 7; 145, 20 (zweimal). Auch die Varianten in Bibelcitaten begegnen uns hier wieder: 108, 28; 117, 28; 124, 12; 135, 19. 32; 137, 3 (zweimal); 143, 22. Aber daneben sehen wir auch Varianten, die nicht so leicht zu erklären sind; vgl. z. B. 90, 6 *νεάζομεν* F *νεάζωσιν* M; 91, 2 *θάτερον* F *φαῦλον τῆς εἰκόνος* M; 91, 6f *ἴσαι ἔστον* F *ἴσον ἔστιν* M*; 91, 25 *ἡμῖν* F *ἡμῶν* M; 91, 29 *ὅτι* F *ἔτι* M; 92, 5 *τρίτον* F *καὶ τὸ* M; 92, 6 *ὅπερ ἴδιον* F *τρίτον δὲ ὅπερ ἰδιόν τι* M; 92, 7 *διατρίψαι* F *ἐπιδιατρίψαι* M; 93, 8

λόγος F *οὗτος ὁ λόγος λόγος* M; 93, 13 *μου* + F < M; 93, 17 *ἄνον* F *οὐνον* M; 93, 22 *σοροῦ* F *γῆς* M (die Änderung von *γῆς* in *σοροῦ* ist nicht erklärlich); 95, 3 f *ὑπαγορεύσει—ἀπαγορεύσει* F *ὑπαγόρευσιν—ἀπαγόρευσιν* M; 110, 30 *ῥητόν* F *λέγον* M; 119, 5 *ἐκριπιζόμενον* F *ἐκραπιζόμενον* M; 121, 23 *ἀπεδείξαμεν* + F < M; 127, 33 *φησὶν* M *φασὶν* F; 133, 10 *τῶν αἰώνων* < F + M (vgl. 291, 12).

Da an diesen und manchen anderen Stellen F eine selbständige und zwar bessere Überlieferung neben M (und damit neben P) vertritt, andererseits aber F in den Scholien und im Text von Paed. II und III von P abzustammen[1] scheint, müssen wir annehmen, daß die aus P stammende Vorlage von F nach einer HS corrigiert worden war, die von P unabhängig war und in manchen Fällen einen besseren Text bot als P.[2] Diese Correctur scheint sich aber nicht auf den ganzen Paedagogus erstreckt zu haben. Gute selbständige Lesarten von F finden sich am zahlreichsten am Anfang von Paed. I; sie werden dann immer seltener und in Paed. II und III begegnen uns keine Lesarten mehr, die uns zur Annahme einer selbständigen Überlieferung zwingen würden. Die Vergleichung der Vorlage von F mit jener anderen HS wird also bei Paed. I begonnen, aber nicht sehr weit, jedenfalls nicht über den Schluß von Paed. I hinaus, durchgeführt worden sein. Dagegen müssen wir annehmen, daß die gleiche Hand, welche diese Collation begann, auch die zahlreichen orthographischen, grammatischen und stilistischen Änderungen in der Vorlage von F vornahm, die es uns jetzt erschweren, das Verhältnis von F zu P zu erkennen.

Haben wir hiermit das Verhältnis von F zu PM richtig bestimmt, so ergibt sich daraus für die Textconstituierung die Forderung, daß wir bei jedem einzelnen Fall prüfen müssen, ob F oder PM die richtige Lesart bietet. Für Paed. I, wo es sich nur um F und M handelt, gilt das nach dem oben Gesagten in noch höherem Maße als für Paed. II. III, nicht weil P fehlt, sondern weil hier sicher F noch eine andere Quelle hatte als P, was bei Paed. II. III immerhin zweifelhaft bleibt. Es sind daher im Apparat alle von M und P abweichenden Lesarten von F aufgeführt; nur die rein orthographischen Varianten blieben unberück-

1) Auch die Tatsache, daß F alle Correcturen von P^2 (= Arethas) zeigt, ist ein Beweis dafür.

2) Es ist nicht unmöglich, daß die besseren Lesarten von F auf den Archetypus von P zurückgehen, falls an dessen Rand, wie oben p. XXII Anm. angenommen wurde, Collationen standen. Aber wahrscheinlich ist dies nicht, da man sonst annehmen müsste, daß Baanes bei seiner Abschrift einen großen Teil der wichtigsten Randbemerkungen unberücksichtigt ließ, während er manches Wertlose in seine Abschrift herübernahm.

und *ν* von Correctoren getilgt; z. B. *σφύζουσιν* 116, 20 M*; *ἀπένειμέν* 158, 10 P*; *ὅμμασιν — ὠσὶν* 182, 15 P* ohne *ν* P^{corr}; *ἔχρισέν* 197, 5 P*; *κέκληκέν* 228, 6 P*; *παρήγαγεν* 229, 9 P*; *κίοσίν* 238, 1 P*; *μετεσκεύασεν* 238, 31 P*; umgekehrt *τισι* 262, 11 P* *τίσιν* P^2. Auch in der Setzung des *ν* weicht F oft von PM ab. So schreibt F: *εἴληχε* 90, 3; *ἐπεκήρυξε* 100, 5; *ἐπήχησεν* 105, 5; *ἀπείληφε* 106, 30; *ἔσχεν* 115, 16; *ἀμέλγουσι — ζητοῦσι* 117, 20. 22; *ἐκάλεσεν* 124, 2; *ἀνέκοψε* 129, 34; *δείκνυσι* 131, 20; *φησὶν* 132, 18; *ἱστᾶσι* 139, 1; *φησὶ* 139, 14; *φησὶν* 149, 12; *ὀνομάζουσι* 151, 13; *ἐκζητοῦσι* 155, 12; *φησὶν* 157, 13 u. s. w. Ähnlich ist es mit *οὕτως*: *οὕτως* 128, 25 F* *οὕτω* F^{corr}M; *οὕτω* 138, 1. 23 F *οὕτως* M; *οὕτω* 268, 24 F *οὕτως* PM.

6. *γ* in *γίγνομαι* und *γιγνώσκω*. In PM wechseln die Formen mit und ohne *γ*; F bevorzugt die ohne *γ*, läßt es also 269, 14; 276, 16 (zweimal); 279, 16; 289, 32 weg.

7. *ευ* und *ηυ* als Augment. PM bevorzugen die Formen mit *ευ*, F die mit *ηυ*, schreibt also *ἐξηύρηται* 129, 25; *κατηύθυνεν* 140, 15.

8. Einfache Consonanten statt doppelter und doppelte statt einfacher. Von Fehlern und Varianten dieser Art erwähne ich: *γρύλου* 54, 9; *ἀληγοροῦντα* 194, 16 P*M*; *γύνιδας* 250, 4 M; *οικίνοις* 253, 22 P*; *ἀργύνου* 308, 19 (richtig *ἀργύννου* 308, 20); *φερεφάττα* 25, 6; *ἀπορύπτόμεθα* 105, 24 M *ἄπορρ.* F; *ἐξοροῦται* u. *ἐξοροῦσα* 120, 26. 30 FM; *ἐπιριπτοῦντας* 161, 31 PM *ἐπιρρ.* F; *τυρηνοί* 183, 7; *καταραίνουσιν* 196, 20 P*; *διαρίπτουσι* 254, 7 P* *διαρρ.* P^{3}F; *ἀποριπτέον* 259, 5 PM* *ἄπορρ.* FM^2; *ἐπιρεῖν* 259, 24 P*M* *ἐπιρρεῖν* P^{3}FM^2; *ὑπνωσόντων* 27, 17 P^{2}M *ὑπνωσσόντων* P*; *λαρίσηι* 34, 9; *περινίσεται* 57, 3 P^{2}M; *νάρκισος* 201, 2 P*; *κροσωτοῖς* 223, 21 P*; *μεσήνιον* 304, 18; *μεσήνιοι* 307, 20; *ἁλικαρνασεῖ* 316, 18; *ὀδυσέα* 318, 3 M^2. Andererseits finden wir *νεκύδαλλον* 221, 18 PM *νεκύδαλον* F; *ἰταλλία* 224, 10; *μοιχαλλίδα* 242, 13 FM; *βακχυλλίδης* 290, 26 PM *βακχυλίδης* F; *χερρόννησον* 31, 27; *γαννύμενοι* 90, 5 FM; *γαννύμεναι* 253, 23 P* *γανύμεναι* P^{2}FM; *κατανεμέσσησις* 137, 20 FM; *συρακούσσιος* 174, 23 PM *συρακούσιος* F; *ἐτιθάσσευε* 3, 6; *τιθασσεύεται* 290, 11; *ἐτερέττιζεν* 3, 17 P *ἐτερέτιζεν* M.

9. Vertauschung von Vocalen. a) *αι* und *ε*: *δεδαλθῆναι* 37, 25 P*; *προσεχρεμέτισαν* 45, 9 P*M^1 *προσεχραιμέτισαν* P^{2}M*; *νεολαία* 62, 18 P*M^2 *νεολέα* P^{2}M*; *νεολαίαι* 248, 9 P* *νεολέαι* P^{2}FM; *περιδερέοις* 227, 25 P*F*M *αι* übergesch. P^{3}F^2; ähnlich 230, 30; 231, 27; 233, 31; *δαὶ* 258, 20 PM *δὲ* F (so sehr oft); *κατεονεῖσθαι* 263, 29 P*M* *καταιον.* P^{corr}FM^{corr}; *πεζόντων* 265, 14 F*; *ἀναίδην* 281, 8; *ἐσθητῶν* 283, 30 F; *ποιμένει* 96, 18 M; *τενάρωι* 296, 5 M; *φενίνδα* 338, 21 und *φενίνδου* 338, 23 F.

b) *ει* und *η*: *πλεονεκτήτωσαν* 335, 22 M.

c) *ει* und *ι*: *ἐρεχθιδῶν* 16, 22 PM* *ἐρεχθειδῶν* M[1]; *κτὶς* 17, 10 P*; *ἀμισθεὶ* 25, 25; *νῖκος* 49, 6 P*M; *εἰλιγγιᾷ* 173, 19 F; *ἀμυστεὶ* 175, 10 P*M *ἀμυστὶ* P[3]F; *ἄλειμμα* 196, 15 PM *ἄλιμμα* F; entsprechend 196, 29; 197, 3; *ἀναιμωτεὶ* 202, 16 PM *ἀναιμωτὶ* F; *ἐνέρσι* 220, 12 P* *ἐνέρσει* P[2]; *βασίλεισσα* 223, 21 P*; *κοσμεῖσθαι* 228, 5 P* *κοσμίσθαι* P[3]; *φιλονεικείτω* 233, 14 PM[2] *φιλονικείτω* (richtig) M*; *ἱλυσπώμενος* 256, 23 F*; *ἐπὶ* 257, 12 P*; ebenso 274, 22; 280, 12; *πείθηται* 261, 12 F*; *ἀνελλειπὲς* 268, 15 P*M*; *λιότητι* 270, 23 P*M*; *κληρονομίσουσιν* 281, 3 P*M; *πολυνίκει* 306, 26 PM; *ἐγκαταληφθέντα* 321, 29 M; *χειτῶνας* 334, 11 P*. Am häufigsten kommen Verwechselungen zwischen *ει* und *ι* in den Endsilben der Substantiva und Adjectiva auf *εια — ια, ειον — ιον, ειος — ιος* vor. Sehr oft finden sich an solchen Stellen auch Correcturen: *φρενοβλαβίαι* 31, 18 PM* *-είαι* M[2]; *ἀδρανίας* 41, 4 PM* *-είας* M[2]; *ἀμνηστείαν* 47, 12; *εἰδωλολατρείας* 61, 19; ebenso 69, 24 PM* *-ίας* M[2]; 182, 6 P*M *-ίας* P[3]F; *εἰδωλολατρείαν* 210, 28 P*F *-ίαν* P[2]M; *εἰδωλολατρεία* 275, 9 P* *-ία* P[2]FM; *εἰδωλολατρείαις* 283, 7 P* *-ίαις* P[2]FM; *προνομείας* 98, 8 MF* *-ίας* F[corr]; *παιονίοι* 108, 2 FM* *-είοι* M[2]; *μορμολυκίοις* 110, 2 F*M* *-είοις* F[2]M[2]; *πολυειδίαν* 155, 3 PFM *πολυείδειαν* P[3] am Rand; *μαιανδρείους* 155, 8 P*FM *-ίους* P[3]; *ὄστρια* 155, 9 PF*M *ὄστρεια* F[corr]; *ὀστρίοι* 228, 2 P*F*M* *-είοι* P[corr]F[corr]M[corr]; entsprechend 228, 4; 335, 5; *λιχνίαν* 158, 14 P* *-είαν* P[1]FM; *αὐθεντείας* 178, 21 P*M* *-ίας* P[3]FM[2]; *παιδεραστίας* 189, 11 P*F *-είας* P[1]M; *κώνιον* 191, 17 P*M* *-ειον* P[3]FM[2]; *οἰκίαν* 199, 7 P* *-είαν* P[2]FM; *οἰκίαν* 295, 19 M; *προμήθια* 208, 5 P* *-εια* P[2]FM; *λαγνίαν* 209, 32 P* *-είαν* P[2]FM; *καρυκίαν* 219, 12 P* *-είαν* P[1]FM; *περιεργείας* 219, 21 P* *-ίας* P[1]FM; *περίεργεια* 249, 2 P* *περιεργία* P[1]FM; *ἀργείαι* 223, 8 P*M[2] *ἀργεία* F[1] *ἀργίαι* P[1]F*M*; *κῖον* 223, 10 PM* *κεῖον* FM[2]; *καθάριον* 223, 12 P*FM* *-ειον* P[3]M[2]; *καθαριότητος* 263, 5 P*FM *ει* über *ι* P[3]; ebenso 263, 8; 267, 12; 268, 6. 7; *μικροπρεπίας* 224, 19 P*M* *-είας* P[3]FM[2]; *περπερεία* 237, 13 PFM[corr] *-ία* M*; *πρέσβιον* 246, 17 P*F*M* *πρεσβεῖον* P[3]F[2]M[2]; *λίαν* 247, 4 P* *λείαν* P[1]FM; (*λιάνσεως* 247, 27 P*M* *λειάνσεως* P[3]FM[2];) *φορία* 252, 10 P* *-εῖα* P[2]FM; *ποροποιείαι* 263, 15 P*M* *-ίαι* P[corr]FM[corr]; *ἀνθρωπογναφία* 263, 17 P* *-εῖα* P[2]FM; *ἁλία* 266, 21 P* *-εία* P[1]FM; *ἀνθρώπιον* 266, 32 P*M* *-ειον* P[3]FM[2]; ebenso 273, 3; *ἀρέσκειαν* 269, 5 P*P[3]F*M[2] *ἀρεσκίαν* P[2]F[corr]M*; *κρανεῖον* 271, 6 PM *κρανίον* F; *ἀνδρείαι* 272, 5 P*M *-ίαι* P[corr]F; *χρυσοχοείων* 277, 17 P* *-ίων* P[corr]FM; *παιδείας* 279, 4 P* *παιδιᾶς* P[2]FM; *ὑπερβόριοι* 316, 4 P[2]M *-ειοι* P[3]; *ἀλαζονίαν* 333, 19 *ἀλαζονείαν* P[corr]FM; *ἑταιριστρείας* 337, 3 P[2]M* *-ίας* FM[2].

d) *η* und *ι*: *μάρπισσα* 24, 2 P*M *-ησσα* P[3]; *χάρητι* 108, 2 M*; 219, 27 M; *ὀρχιστῶν* 225, 1 M*; *πρωτοκλησίαν* 156, 22 P*; *ἀπεσχῆσθαι* 232, 30 PM *ἀπεσχίσθαι* F; *ψίγματος* 268, 27 F; *μεσσίνην* 309, 26 M; *μεσσίνης*

und *ν* von Correctoren getilgt; z. B. *σφύζουσιν* 116, 20 M*; *ἀπένειμέν* 158, 10 P*; *ὅμμασιν — ὠσὶν* 182, 15 P* ohne *ν* P^{corr}; *ἔχρισέν* 197, 5 P*; *κέκληκέν* 228, 6 P*; *παρήγαγεν* 229, 9 P*; *κίοσίν* 238, 1 P*; *μετεσκεύασεν* 238, 31 P*; umgekehrt *τισι* 262, 11 P* *τίσιν* P^2. Auch in der Setzung des *ν* weicht F oft von PM ab. So schreibt F: *εἴληχε* 90, 3; *ἐπεκήρυξε* 100, 5; *ἐπήχησεν* 105, 5; *ἀπείληφε* 106, 30; *ἔσχεν* 115, 16; *ἀμέλγουσι — ζητοῦσι* 117, 20. 22; *ἐκάλεσεν* 124, 2; *ἀνέκοψε* 129, 34; *δείκνυσι* 131, 20; *φησὶν* 132, 18; *ἱστᾶσι* 139, 1; *φησὶ* 139, 14; *φησὶν* 149, 12; *ὀνομάζουσι* 151, 13; *ἐκζητοῦσι* 155, 12; *φησὶν* 157, 13 u. s. w. Ähnlich ist es mit *οὕτως*: *οὕτως* 128, 25 F* *οὕτω* F^{corr}M; *οὕτω* 138, 1. 23 F *οὕτως* M; *οὕτω* 268, 24 F *οὕτως* PM.

6. *γ* in *γίγνομαι* und *γιγνώσκω*. In PM wechseln die Formen mit und ohne *γ*; F bevorzugt die ohne *γ*, läßt es also 269, 14; 276, 16 (zweimal); 279, 16; 289, 32 weg.

7. *ευ* und *ηυ* als Augment. PM bevorzugen die Formen mit *ευ*, F die mit *ηυ*, schreibt also *ἐξηύρηται* 129, 25; *κατηύθυνεν* 140, 15.

8. Einfache Consonanten statt doppelter und doppelte statt einfacher. Von Fehlern und Varianten dieser Art erwähne ich: *γρύλου* 54, 9; *ἀληγοροῦντα* 194, 16 P*M*; *γύνιδας* 250, 4 M; *σικίνοις* 253, 22 P*; *ἀργύνου* 308, 19 (richtig *ἀργύννου* 308, 20); *φερεφάττα* 25, 6; *ἀπορύπτόμεθα* 105, 24 M *ἀπορρ.* F; *ἐξοροῦται* u. *ἐξοροῦσα* 120, 26. 30 FM; *ἐπιριπτοῦντας* 161, 31 PM *ἐπιρρ.* F; *τυρηνοί* 183, 7; *καταραίνουσιν* 196, 20 P*; *διαρίπτουσι* 254, 7 P* *διαρρ.* P^{3}F; *ἀποριπτέον* 259, 5 PM* *ἀπορρ.* FM^2; *ἐπιρεῖν* 259, 24 P*M* *ἐπιρρεῖν* P^{3}FM^2; *ὑπνωσόντων* 27, 17 P^{2}M *ὑπνωσσόντων* P*; *λαρίσηι* 34, 9; *περινίσεται* 57, 3 P^{2}M; *νάρκισος* 201, 2 P*; *κροσωτοῖς* 223, 21 P*; *μεσήνιον* 304, 18; *μεσήνιοι* 307, 20; *ἁλικαρνασεῖ* 316, 18; *ὀδυσέα* 318, 3 M^2. Andererseits finden wir *νεκύδαλλον* 221, 18 PM *νεκύδαλον* F; *ἰταλλία* 224, 10; *μοιχαλλίδα* 242, 13 FM; *βακχυλλίδης* 290, 26 PM *βακχυλίδης* F; *χερρόννησον* 31, 27; *γαννύμενοι* 90, 5 FM; *γαννύμεναι* 253, 23 P* *γανύμεναι* P^{2}FM; *κατανεμέσσησις* 137, 20 FM; *συρακούσσιος* 174, 23 PM *συρακούσιος* F; *ἐτιθάσσευε* 3, 6; *τιθασσεύεται* 290, 11; *ἐτερέττιζεν* 3, 17 P *ἐτερέτιζεν* M.

9. Vertauschung von Vocalen. a) *αι* und *ε*: *δεδαλθῆναι* 37, 25 P*; *προσεχρεμέτισαν* 45, 9 P*M^1 *προσεχραιμέτισαν* P^{2}M*; *νεολαία* 62, 18 P*M^2 *νεολέα* P^{2}M*; *νεολαίαι* 248, 9 P* *νεολέαι* P^{2}FM; *περιδερέοις* 227, 25 P*F*M *αι* übergesch. P^{3}F^2; ähnlich 230, 30; 231, 27; 233, 31; *δαὶ* 258, 20 PM *δὲ* F (so sehr oft); *κατεονεῖσθαι* 263, 29 P*M* *καταιον.* P^{corr}FM^{corr}; *πεζόντων* 265, 14 F*; *ἀναίδην* 281, 8; *ἐσθητῶν* 283, 30 F; *ποιμένει* 96, 18 M; *τενάρωι* 296, 5 M; *φενίνδα* 338, 21 und *φενίνδου* 338, 23 F.

b) *ει* und *η*: *πλεονεκτήτωσαν* 335, 22 M.

c) *ει* und *ι*: *ἐρεχθιδῶν* 16, 22 PM* *ἐρεχθειδῶν* M¹; *κτὶς* 17, 10 P*; *ἀμισθεὶ* 25, 25; *νῖκος* 49, 6 P*M; *εἰλιγγιᾷ* 173, 19 F; *ἀμυστεὶ* 175, 10 P*M *ἀμυστὶ* P³F; *ἄλειμμα* 196, 15 PM *ἄλιμμα* F; entsprechend 196, 29; 197, 3; *ἀναιμωτεὶ* 202, 16 PM *ἀναιμωτὶ* F; *ἐνέρσι* 220, 12 P* *ἐνέρσει* P²; *βασίλεισσα* 223, 21 P*; *κοσμεῖσθαι* 228, 5 P* *κοσμίσθαι* P³; *φιλονεικείτω* 233, 14 PM² *φιλονικείτω* (richtig) M*; *ἰλυσπώμενος* 256, 23 F*; *ἐπὶ* 257, 12 P*; ebenso 274, 22; 280, 12; *πείθηται* 261, 12 F*; *ἀνελλειπὲς* 268, 15 P*M*; *λιότητι* 270, 23 P*M*; *κληρονομίσουσιν* 281, 3 P*M; *πολυνίκει* 306, 26 PM; *ἐγκαταληφθέντα* 321, 29 M; *χειτῶνας* 334, 11 P*. Am häufigsten kommen Verwechselungen zwischen *ει* und *ι* in den Endsilben der Substantiva und Adjectiva auf *εια — ια, ειον — ιον, ειος — ιος* vor. Sehr oft finden sich an solchen Stellen auch Correcturen: *φρενοβλαβίαι* 31, 18 PM* *-είαι* M²; *ἀδρανίας* 41, 4 PM* *-είας* M²; *ἀμνηστείαν* 47, 12; *εἰδωλολατρείας* 61, 19; ebenso 69, 24 PM* *-ίας* M²; 182, 6 P*M *-ίας* P³F; *εἰδωλολατρείαν* 210, 28 P*F *-ίαν* P²M; *εἰδωλολατρεία* 275, 9 P* *-ία* P²FM; *εἰδωλολατρείαις* 283, 7 P* *-ίαις* P²FM; *προνομείας* 98, 8 MF* *-ίας* F^{corr}; *παιονίοι* 108, 2 FM* *-είοι* M²; *μορμολυκίοις* 110, 2 F*M* *-είοις* F²M²; *πολυειδίαν* 155, 3 PFM *πολυείδειαν* P³ am Rand; *μαιανδρείους* 155, 8 P*FM *-ίους* P³; *ὄστρια* 155, 9 PF*M *ὄστρεια* F^{corr}; *ὀστρίοι* 228, 2 P*F*M* *-είοι* P^{corr}F^{corr}M^{corr}; entsprechend 228, 4; 335, 5; *λιχνίαν* 158, 14 P* *-είαν* P¹FM; *αὐθεντείας* 178, 21 P*M* *-ίας* P³FM²; *παιδεραστίας* 189, 11 P*F *-είας* P¹M; *κώνιον* 191, 17 P*M* *-ειον* P³FM²; *οἰκίαν* 199, 7 P* *-είαν* P²FM; *οἰκίαν* 295, 19 M; *προμήθια* 208, 5 P* *-εια* P²FM; *λαγνίαν* 209, 32 P* *-είαν* P²FM; *καρυκίαν* 219, 12 P* *-είαν* P¹FM; *περιεργείας* 219, 21 P* *-ίας* P¹FM; *περίεργεια* 249, 2 P* *περιεργία* P¹FM; *ἀργείαι* 223, 8 P*M² *ἀργεία* F¹ *ἀργίαι* P¹F*M*; *κῖον* 223, 10 PM* *κεῖον* FM²; *καθάριον* 223, 12 P*FM* *-ειον* P³M²; *καθαριότητος* 263, 5 P*FM *ει* über *ι* P³; ebenso 263, 8; 267, 12; 268, 6. 7; *μικροπρεπίας* 224, 19 P*M* *-είας* P³FM²; *περπερεία* 237, 13 PFM^{corr} *-ία* M*; *πρέσβιον* 246, 17 P*F*M* *πρεσβεῖον* P³F²M²; *λίαν* 247, 4 P* *λείαν* P¹FM; (*λιάνσεως* 247, 27 P*M* *λειάνσεως* P³FM²;) *φορία* 252, 10 P* *-εῖα* P²FM; *ποροποιείαι* 263, 15 P*M* *-ίαι* P^{corr}FM^{corr}; *ἀνθρωπογναφία* 263, 17 P* *-εῖα* P²FM; *ἀλία* 266, 21 P* *-εία* P¹FM; *ἀνθρώπιον* 266, 32 P*M* *-ειον* P³FM²; ebenso 273, 3; *ἀρέσκειαν* 269, 5 P*P³F*M² *ἀρεσκίαν* P²F^{corr}M*; *κρανεῖον* 271, 6 PM *κρανίον* F; *ἀνδρείαι* 272, 5 P*M *-ίαι* P^{corr}F; *χρυσοχοείων* 277, 17 P* *-ίων* P^{corr}FM; *παιδείας* 279, 4 P* *παιδιᾶς* P²FM; *ὑπερβόριοι* 316, 4 P²M *-ειοι* P³; *ἀλαζονίαν* 333, 19 *ἀλαζονείαν* P^{corr}FM; *ἑταιριστρείας* 337, 3 P²M* *-ίας* FM².

d) *η* und *ι*: *μάρπισσα* 24, 2 P*M *-ησσα* P³; *χάρητι* 108, 2 M*; 219, 27 M; *ὀρχιστῶν* 225, 1 M*; *πρωτοκλησίαν* 156, 22 P*; *ἀπεσχῆσθαι* 232, 30 PM *ἀπεσχίσθαι* F; *ψίγματος* 268, 27 F; *μεσσίνην* 309, 26 M; *μεσσίνης*

309, 26f PM; *δεδίλωται* 321, 5 M; *ἐθνηκὴν* 322, 19 M; *ἀκουβήτων* 326, 27 F; *μεταχείρησιν* 331, 25 P^2FM *-ισιν* P^3; *τεχνιτοί* 335, 1 P*M* *τεχνητοί* P^3M^2F; *ἐκψίγματα* 335, 5 P^2M *ἐκψήγματα* P^3F; *ἐπανηιρημένοις* 336, 24 P^2 *ἐπανηρημένοις* F *ἐπανιρ.* M; *πάντι* 336, 33 M; *γοιτειῶν* 337, 12 P^2 *γοητειῶν* P^3FM; *μελίτης* 337, 26 P^2F *μελήτης* P*M; *τυρρινικῶι* 337, 26f P^2M *-ηνικῶι* P^3F.

e) *o* und *ω*: *φυσίζωος* 22, 20 P*M* *φυσίζοος* P^3M^2; *δύω* 36, 26; *θήλεως* 96, 17 M *θήλεος* F; ebenso 321, 15; *παιονίωι* 108, 2 FM; *ἀγαθοσύνη* 140, 10 M* *ἀγαθωσύνη* FM^2; entsprechend 143, 24; *χρυσωρυχοῦσι* 228, 24f $PF^{corr}M$ *χρυσορυχοῦσι* F*; *χρυσωφυλακοῦσι* 229, 1 M^2; *ἐξωκείλαντες* 262, 6 P* *ἐξοκ.* $P^{corr}FM$; *ἐξωκείλασα* 266, 29 P*M* *ἐξοκ.* $P^{corr}FM^{corr}$; *φωρυτὸν* 268, 29 F*; *ἐθίζων* 271, 6 F*; *χαρωποὶ* 322, 30 M^2; 323, 12 P^2M; *προτότοκός* 324, 33 M; *ἐπιστροννύμενον* 330, 17 P^2M *ἐπιστρωνν.* F.

9. Krasis. Bei der Krasis fehlt gewöhnlich die Koronis z. B. *καντεῦθα* 15, 15; *κᾆτ'* 18, 21; *τούνομα* 25, 25; *τούδαφος* 44, 11; *τόῦψον* 162, 2 P *τοῦψον* M. Für *καὶ ἐν* steht falsch *κἂν* 100, 7; 111, 12; 119, 5; 134, 14.

10. Spiritus. Häufig schwankt der Gebrauch des Spiritus. a) Bei *α*: *ἁβραάμ* 123, 17 M; 243, 13 PM; 261, 11 PM*; 265, 7 PM; 266, 20 PM*; *ἅβρ.* 5, 14 PM; 103, 26 FM; 123, 17 F; 243, 13 F; 261, 11 FM^2, 265, 7 F; 266, 20 FM^2; *ἄιδει* 83, 15 PM* *ἄιδει* M^2; *ἄδην* 175, 9 PF *ἅδην* M; *ἀδηφαγίαν* 158, 14 P*FM *ἀδ.* P^{corr}; *ἀδολέσχης* 189, 15 P*F *ἀδ.* P^2M; *ἀδολεσχητέον* 192, 20 PM *ἀδ.* F; *ἀδολεσχίαν* 189, 12 P*M* *ἀδ.* P^3FM^1; *ἀδώνιδι* 25, 5 und *ἀδώνιδος* 25, 8 P; beidemal *ἀδ.* M; *ἀλδίσκειν* 338, 15 P^2M* *ἀλδ.* FM^2; *ἅλυς* 277, 17 PFM; *ἅλυες* 207, 18 PM *ἄλ.* F; *ἁλύουσι* 280, 27 PM *ἀλ.* F; *ἁλυούσας* 225, 29 PFM; *ἅλυος* 33, 11 PM; *ἁλωμένη* 258, 4 PFM; *ἁμαθῶς* 99, 28 M; *ἁμάρτυρον* 133, 21 F; *ἀμητός* 61, 13 P* *ἁμητός* $P^{corr}M$; *ἁμίδας* 180, 28; 196, 21; 328, 14 PM *ἀμ.* F; *ἀπαλὸς* 101, 11 M; *ἀποστόλου* 270, 10 P; *ἄρδην* 243, 12 PM *ἄρδην* F; ebenso 263, 7; 289, 17; *ἄρδην* 330, 22 P^2 *ἄρδην* FM; *ἄσσα* 16, 23 PM* *ἅσσα* M^1; *ἄττα* 57, 9 PM* *ἅττα* M^2; *ἀταλὴν* 101, 15 M* *ἀτ.* $M^{corr}F$. Besonders oft schwankt die Schreibweise bei den Formen von *αὐτός*[1]. So stehen falsch die Genetive *αὐτοῦ, αὐτῆς, αὐτῶν* statt der reflexiven Formen nach einem Artikel: 94, 4; 103, 22; 115, 15; 116, 6; 128, 20; 132, 15 (richtig M^2). 16; 134, 26 (in all diesen Stellen FM); 141, 30. 31; 175, 13 F; 202, 19; 203, 15; 212, 24 PFM; 262, 1 FM; 289,

1) Da die HSS an zahlreichen Stellen sicher falsche Formen bieten, Clemens selbst aber weder Spiritus asper noch lenis setzte, hat der Herausgeber freie Hand in der Wahl der Formen.

16 F. Andererseits stehen die Formen *αὑτοῦ* und *αὑτῶν* falsch nach Subst. ohne Artikel: 123, 10 M; 268, 26 P^2M; 337, 19 P*M*. Die Formen mit Spir. asp. stehen falsch nach *σφίσιν* und *σφᾶς*: 193, 24 P*; 113, 11 FM; 185, 26 M^2; 206, 2; 211, 32; 231, 8; 254, 22 PM. Die Formen mit Spir. len. stehen statt der reflexiven außerdem: 94, 12. 14; 106, 20[1]; 117, 23 FM; 124, 14 M^2; 189, 15 PFM; 190, 25 P*; 248, 9 P*; 226, 7 (*αὐτοῦ*) F; 252, 32 P*F; 265, 1 F; 268, 10 PFM; 268, 12 P*; 273, 13 F; 273, 19 P*. Die reflexiven Formen stehen auch falsch: 117, 29 F; 185, 8 PM; 286, 23 P^3.

b) Bei *ε*: *εἰλιγήσονται* 62, 4 PM; *εἴλωτας* 261, 2 PFM; *εἴλωτες* F (*εἵλωτες* PM); *εἵλωτες* 307, 20 M (ohne Spir. u. Acc. P); *ἑλλέβορον* 231, 20 FM *ἑλλ.* P; *ἕλος* 307, 22 PM; *ἑοικὸς* 145, 27 M*; *ἑωνηταὶ* 23, 11 P.

c) Bei *η*: *ἤλειοι* 28, 25 P* *ἠλεῖοι* M* *ἠλεῖοι* P^2M^2 (so 30, 13 PM); *ἤλιδι* 28, 25 PM* *ἤλιδι* M^1; *ἤπιος* 101, 7 (zweimal) F; 101, 10 FM^{Rand}; 101, 11 F; 102, 20 FM; *ἠρέμα* 269, 11 und 272, 24 F; *ἠὼς* 25, 4 PM* *ἠὼς* M^2.

d) Bei *ι*: *ἴβηρες* 175, 24 P; *ἴεσθαι* 227, 20 FM^2 (ohne Spir. P*M*) *ἵεσθαι* P^3; *ἵεται* 262, 2 PFM.[2]

e) Bei *ο*: *ὀδόντας* 130, 5 M*; *ὅλισθον* 174, 12 F; *ὀλύρα* 338, 9 M; *ὅργιον* 17, 7 PM; entsprechend 17, 17; 56, 15; 84, 12; 202, 3 (*ὀργιάζουσιν* F); *ὅρος* 310, 24 P^2M; *ὀρχιστῶν* 225, 1 M*; *ὄψις* 135, 8 M.

f) Bei *ω*: *ὦ* 79, 4 PM*; 82, 19; 84, 23; 103, 3 M*; 284, 14 P*M (*ὢ* P^3F); *ὦπολλον* 296, 28 M.

11. Accent. Die Accente entsprechen oft nicht den jetzt üblichen Regeln. So kommt bei Enklitiken vor: *μῦθος εἰσί* 4, 1; *καὶ ἐστιν* 7, 15; *χόνδροί τε* 17, 6; *ἕκτός ἐστιν* 19, 29; *ἐπίχαρμος φησὶ* 21, 20; *ὡς φησὶ* 28, 21. 23; *τοιαῖδε* 23, 19; *τοιοῖδε* 29, 12; *ἔργά μου* 63, 26. Falsche Formen sind: *ἰχθῦν* und *ἰχθῦς* 29, 20. 21. 22; 270, 8 (*ἰχθύς* P^3); 295, 8; *σφὰς* 42, 11; 57, 10; 66, 10 u. s. w. (meist in *σφᾶς* corrigiert); *κλεὶν* 42, 22; *ἐλθέτε* 59, 19 P; *ἀλγεινότερα* 75, 9 P^{corr}; *ἐμποδῶν* 75, 16; 224, 28 P*FM; *ἐκποδῶν* 221, 15 P*FM; *ἐκείνο* 105, 26 M; *ἁπλοὶ* 121, 31 F*M*; *χρυσὴν* 179, 12 P*M*; *πορφυρά* 204, 22 P*; *ἁλουργῆν* 224, 16 P*F; *καθῶς* 130, 26; *χιτῶν* 139, 23 M; *ἁμαρτῶν* 144, 6 F*M*; *ἰδοῦ* 139, 26 M; *λυτρωτῆς* 140, 25 FM; *αἰδὼ* 191, 27 P*; *συνίασιν* 249, 9: *θίγειν* 251, 5; *ὀφρῦς* 277, 11; *βωμοῦς* 305, 7; *ὀκτῶ* 316, 19 M; *ἀρραγῆς* 319, 8 M. Falsche Silben sind betont: *εὑρετίν* 21, 1 P^2M; *ἑωνηταὶ*

1) Hier wäre vielleicht richtiger *αὐτοῖς* zu lassen; vgl. 127, 7.
2) Über *ἱερεμίας* vgl. unten bei Nr. 12 Eigennamen.

23, 11 P; *εὗλαι* 39, 25 P^2; *μυγάλη* 39, 27; *εἰδεῖ* 41, 22 P*M*; *ἀμητός* 61, 13; *φύκια* 64, 28 P*M; *νεανίδας* 98, 4 M*; *νοσσιὰ* 98, 18 F*M* *νόσσια* F^{corr}; *τιτθαὶ* 111, 8 F; 115, 3 F; 116, 20 F; *κύουσαι* 115, 5 FM; *κύωσι* 211, 4 F (richtig 13, 21; 210, 32; 211, 4 P); *κόπρων* 156, 7 M; *ποτῶι* 181, 20 F (ohne Acc. P); *θέρμου* 199, 7 P*M*; *ναρκᾶν* 201, 3 P^2M; *ναρκισσινὸν* 203, 33 M; *πτιλῶν* 204, 25 P*; *κρώβυλον* 220, 12 P*F^2; *ἐμφυσᾶ(ι)* 221, 25 P*M*; *ἅβρας* 225, 29 P*; *ὁρμοῖς* 227, 24 P*M; entsprechend 232, 4; 233, 32; *στρέπτοι* 231, 1 P*; *κίθωνα* 232, 1; *τιθήνη* 233, 23 P^3; *ἡνίων* 244, 19 P*F; *λοφία(ι)* 250, 15 PFM*; *κομμῶται* 251, 30 P*F; *περιφόρητοι* 254, 13 F; *προσποιητὸν* 254, 30 P*; *λαγνὸν* 262, 14 P*M*; *χάριεν* 264, 24 P*F*M^2; *ἐμπρεπεῖς* 267, 10 FM^{corr}; *ἀνιεμένα* 277, 12 P*; *κρικὸν* 285, 22 P*M*; *κώπω* 299, 14 M (ohne Acc. P); *θεσμοφορία* 303, 12; *βάσσαρα* 304, 4 M (ohne Acc. P); *πενεσταὶ* 307, 24; *χειριδώτοις* 334, 15 F; *πέλιον* 334, 34 M^{corr}; *λόρδος* 336, 28 f F (ohne Acc. P^2M). Quantitätsfehler sind besonders häufig bei Inf. und Opt. Aor. Act. So finden sich die Infinitive: *ἀποδράναι* 31, 1 PM*; *ἀπορρίψαι* 175, 8 PFM; *χρίσαι* 243, 4 F; *προσφύναι* 256, 24 PM*; *ἀποκλίναι* 261, 31 P*; *ἐγκρίναι* 264, 20 FM; *ἀνατρίψαι* 266, 16 PM; die Optative: *παραπεῖσαι* 12, 11; *ἀπομετρῆσαι* 64, 22; *ἐπιτιμῆσαι* 67, 2; *παιδεῦσαι* 124, 29 F*M; *ἐπιτηδεῦσαι* 171, 14 P*FM; *μελῆσαι* 327, 10 P^2M; Imp. Aor. Med: *ῥύσαι* 138, 6 M. Andere Quantitätsfehler sind: *θεῖα* 7, 15; *σῶιαν* 260, 2 P*; *ὀχεῖαν* 328, 25 M; *ἀνδρεῖα* 330, 3 P^2M; *εἴα* 18, 18; *ἄπιν* 29, 24; 41, 1; *ψηφίδας* 41, 6 PM*; *τύφον* 57, 24 P*M*; *ἀκτίσιν* 63, 20; *ἀνδριάσι* 71, 14 f; *ἴσοι* 108, 25 M^2; *ἴσα* 127, 32 und 261, 27 M^2; *μῦσις* 113, 28 M; *νάπυ* 147, 11; *χρίσμα* 149, 6 PM*; 243, 5 PM; *νάμα* 176, 4 P*M; *κλίναι* 178, 10 P^{corr} FM; *σύριγξ* 182, 5 PM; *μῦρον* 194, 5 P*M; *γύπες* 197, 7 PM; *γρύπες* 229, 1; 251, 25; *ὀσφῦες* 205, 28 F; *μίξιν* 207, 7 P*; 212, 2 P^{corr} M^{corr}; *μῖτος* 221, 20; *φᾶναι* 225, 17 PF; *τεχνίται* 245, 14 F; *αὗται* 252, 26 P*M*; *οἶαξ* 291 V. 3; *ἐρινῦσιν* 305, 1; *ῥάγα* 314, 10; *λυχνίται* 335, 6 F; *πίνε* 335, 24 F. Verwechselungen liegen vor: *ἀργυροῦ* 37, 28 f statt *ἀργύρου*; *περὶ* 52, 2 P* statt *πέρι*; *ὦ* 51, 17; 68, 1; 290, 3 (P^3) statt *ὤ*; *ἄλλ'* 107, 2 M; 154, 11 PM statt *ἀλλ'*; *καθαίροιτο* 179, 2 P* statt *καθαιροῖτο*; *ἂρ'* 206, 9 P* statt *ἄρ'*; *ἆρα* 232, 9 statt *ἄρα*; *ὥς* 130, 27 M^2 statt *ὡς*; *ἑκόντι* 130, 34 M* statt *ἑκοντί*; *τῶι* 261, 30 P*FM statt *τωι*; *τίς* 277, 26 statt *τις*; *τότε* 58, 22 PM* statt *τοτὲ*; *πᾶν* 310, 26 statt *πὰν*; statt *ἣ* steht häufig *ἡ* oder *ἢ*; statt *ἦι* 256, 18 *ἢ* P*; 270, 10 P*M*; statt *ἦ* oft *ἢ*; *ἦ* 187, 24 M; *ἡ* 198, 20 P*; *ἢ* 187, 24 F; statt *ἦ* mehrmals *ἢ* 118, 14 F; 224, 16 F; 230, 30 P^{corr} F u. a. dgl.

Besonders unsicher ist die Accentuation der Eigennamen und Fremdwörter: *κιθαίρων* 3, 26; entsprechend 4, 13 PM*; 296, 35; *ἑλίκων* 3, 26; *σιβύλλα(ν)* 20, 26; 47, 22; 59, 16; 245, 12 (*σίβυλλα* M^2); *κυνοσούριδος*

22, 14; *φερεφάττα* 25, 6; *πίσα* 25, 17; 307, 6; *σπαρτιάται* 29, 1; *κύρον* 33, 8; *κύρε* 33, 15 P*M*; *ὀλυμπιάσι* 35, 30; *σκοπᾶς* 36, 4; 311, 9; *σικύωνι* 37, 4 P*; *βηρωσσός* 50, 2 M* (ohne Acc. P); *πάκτωλον* 64, 21; *ὡς ἀννᾶ* 97, 12 M; *ναυὴ* 125, 29 F; *φαραῶι* 134, 23 F; *σαλαμῶν* 218, 29 M^2; *εὖαν* 231, 15 P^3; 247, 20; *σοδομίται* 262, 5f F; *σοδόμα* 262, 13 P*; *αἶγας* 300, 23; *ἤλειοι* 308, 24; *ἐλευθέραις* 313, 1.

12. Eigennamen. Einige Eigennamen erfordern noch eine besondere Besprechung. Bei *ἡσαΐας* und *ἱερεμίας* wechseln in den HSS die Genetive auf *α* und *ου*. F hat überall *ἡσαΐου* und *ἱερεμίου*; M dagegen *ἡσαΐα* 135, 12 (M*). 22. 31; 136, 30; 137, 24; 144, 4; *ἱερεμία* 134, 34; 135, 18. 33; 137, 4. 10; 143, 27; 145, 10, und wie M hatte gewiss auch das an allen diesen Stellen fehlende P, dessen getreue Abschrift M ist. Aber da sonst überall (auch in den Stromateis) die Form auf *ου* steht, habe ich sie auch an den eben angeführten Stellen überall gesetzt. Bei *ἱερεμίας* ist noch zweierlei zu bemerken: 1) an mehreren Stellen in M hat der Name Spiritus lenis: 59, 30 (zweimal so corrigiert); 134, 34; 135, 18; 145, 10; 324, 9. 2) Arethas hat an mehreren Stellen *η* über *ιε* gesetzt, wahrscheinlich um die Form *ἠρεμίας* damit herzustellen, so 59, 30 (zweimal); 61, 16; 210, 25; 242, 16; außerdem — nach M zu schließen — an einigen Stellen des verloren gegangenen Teils. Dies *η* ist in P öfters wieder durch Rasur beseitigt 59, 30 (beim Nominativ); 210, 25; in M dagegen steht dies *η* nicht nur an fünf Stellen über *ιε*: 137, 4. 10. 14; 145, 10; 242, 16, sondern ist auch in das Wort selbst eingedrungen, so daß 59, 30 (zweimal); 61, 16; 210, 25 *ἰηερεμίας* oder *ἰηερεμίας* steht; doch wurde von M^2 das *η* überall getilgt. An einer Stelle, 324, 9, hat es *ε* verdrängt: *ἰηρεμίου* M *ἰηρεμίου* F.

Ferner schwanken die HSS zwischen *ἐζεκιήλ* und *ἰεζεκιήλ*. Ersteres steht 134, 21 M*; 143, 20 M*; 146, 15 M; 214, 24 P*FM*; letzteres 134, 21 FM^2; 143, 20 FM^2; 146, 15 F; 214, 24 P^3M^2.

218, 28. 29 haben P*M* *σαλαμὼν*, F *σαλομὼν*; 218, 28 P^3 *σολομὼν*; 218, 29 M^2 *σαλαμῶν*; 136, 5 und 146, 10 *σολομῶντος* F, *σολομῶνος* M.

2. Stromata, Excerpta ex Theodoto, Eclogae propheticae.

Die Stromata, die Excerpta ex Theodoto und die Eclogae propheticae sind nur in zwei HSS erhalten, in Laur. V 3 (= L) und in Paris. Suppl. Graec. 250, einer HS des 16. Jahrhunderts, die aus L abgeschrieben ist. Diese Abschrift wurde von Montfaucon für Potter collationiert (vgl. Potter p. 1025—1035) und von N. le Nourry (vgl. Diss. II. Cap. II. Art. IV.) benutzt.

L selbst ist eine Handschrift des 11. Jahrhunderts. Sie ist beschrieben von Dindorf I p. XVIf; Bandini, Catal. cod. graec. I p. 12f

(mit Facsimile Taf. I 1), besonders ausführlich von Vitelli e Paoli, Collezione Fiorentina di facsimili paleografici Fasc. 1 Tav. 10.

Ein Facsimile bietet außer Bandini und Vitelli e Paoli auch The Palaeographical Society's Facsimiles, Series II. vol. II pl. 107.

Die Größe des Pergaments ist 26,7×19,6 cm, die des Schriftraums 20,4×11,6 cm. Die Zahl der Zeilen wechselt zwischen 29 und 31. Die Zeilen sind nicht eingeritzt, dagegen ist der Schriftraum durch eingeritzte Linien begrenzt. Die Handschrift besteht aus 50 Quaternionen, die von junger Hand mit α' bis ν' numeriert sind. Davon haben Quaternio $\iota\delta'$ und $\varkappa\alpha'$ nur sechs Blätter, Quaternio α', $\varkappa\delta'$, $\lambda\alpha'$, $\lambda\varepsilon'$, $\lambda\vartheta'$, $\mu\gamma'$, $\mu\vartheta'$, ν' nur sieben Blätter, die übrigen alle acht. Somit hat die ganze HS 388 Blätter (nicht 385, wie Dindorf sagt). Aber neben der jungen Zählung haben sich, was Vitelli und Paoli nicht erwähnen, noch Spuren einer alten erhalten. Es steht nämlich auf f. 304^r in der Ecke rechts oben $\overline{\mu}$ und f. 312^r ebenfalls $\overline{\mu}$ (das α ist weggeschnitten) von erster Hand. Da diese Zählung mit der späteren übereinstimmt, kann am Anfang der HS nicht mehr als ein Blatt ausgefallen sein. Sie beginnt jetzt mitten im Satz und zwar in einem Citat aus dem Hirten des Hermas. Wie viele Blätter am Schlusse fehlen, läßt sich nicht sagen. Als der Archetypus der weiter unten zu besprechenden Excerpthss aus L abgeschrieben wurde, war mindestens noch ein Blatt mehr da.

Daß die Randbemerkungen — sie finden sich nur f. 221 bis f. 300 — von einer Hand herrühren, die auch viele Notizen an den Rand von M geschrieben hat, wurde schon oben erwähnt[1]. Die Angabe bei Vitelli und Paoli, daß diese Notizen in L von der Texthand herrühren, scheint mir nicht richtig. Die Bemerkungen beschränken sich auf Wiederholung von Worten oder Gedanken des Texts und haben keinen selbständigen Wert. Sie werden daher in dieser Ausgabe nicht mehr ab-

1) L und M waren im 11. oder 12. Jahrhundert in einer Bibliothek beisammen. Wie oben p. XXVI erwähnt ist, hat der Schreiber von L sogar einen Teil von M geschrieben. Nun ist aber der Schreiber von L auch identisch mit dem Schreiber der Dio Chrysostomos-Handschrift Urbinas 124. Wer das Facsimile dieser HS bei Sonny, Ad Dion. Chrys. analecta mit dem Facsimile von L in The Palaeogr. Soc. Facs. vergleicht, wird daran nicht zweifeln. Es stimmt auch das Format überein; bei beiden HSS ist das Pergament ungefähr 26 × 19, der Schriftraum 20 × 11 cm groß (die Angabe 20 × 19 bei Sonny p. 2 ist ein Druckfehler). Der Hauptteil von M und ebenso Urbinas 134 sind aber aus Arethashss abgeschrieben. Ist vielleicht auch L selbst aus einer Arethashs abgeschrieben? Man wird zugeben, daß einige Wahrscheinlichkeit dafür besteht, daß wir auch die Erhaltung der Stromata dem wissenschaftlichen Eifer des gelehrten Erzbischofs von Cäsarea verdanken.

gedruckt. Über die Fehler bei Dindorf vergl. meine Untersuch. über d. Schol. S. 36ff.

Die Handschrift ist sehr flüchtig geschrieben; Accente und Spiritus fehlen sehr häufig; manchmal ist mehrere Zeilen hindurch kein derartiges Zeichen gesetzt. Die Schreibfehler jeder Art[1] sind sehr zahlreich. J. B. Mayor hat in seiner Ausgabe von Strom. VII p. LXV—LXXX sehr ausführlich über die verschiedenen Fehlerarten gehandelt, und Dr. Kenyon ist auf Grund von Mayors Zusammenstellungen zu dem Schluß gekommen, daß der Archetypus von L eine Papyrushs mit zahlreichen Abkürzungen gewesen sein müsse, die noch dazu mehrfach beschädigt war. So viel ist jedenfalls sicher, die Überlieferung der Stromata ist sehr schlecht und der Conjecturalkritik steht hier ein weites Feld offen. Namentlich in den Dichtercitaten, den Namen und Zahlen stecken viele Fehler, und es ist oft nicht mehr möglich festzustellen, was Clemens selbst geschrieben hat. Nur eine Art von Corruptelen möchte ich nicht so häufig annehmen wie Mayor und schon vor ihm J. Bywater (Journ. of Philology 4 (1872) p. 204), nämlich die Umstellung von ganzen Sätzen. Mag auch hie und da ein zuerst vergessener und dann am Rand nachgetragener Satz an einer falschen Stelle in den Text geraten sein, so scheint mir doch eine häufige Wiederholung dieses Vorgangs nicht wahrscheinlich.

Für die Beurteilung von Strom. VIII ist wichtig, daß in L f. 353^{r} die Worte *αἱ τῶν ζητήσεων ἔφοδοι καὶ ἀρχαὶ περὶ ταῦτα καὶ ἐν τούτοις εἰσίν* (Strom. VIII 16) als Überschrift für das Folgende und nicht als Unterschrift für das Vorhergehende stehen. Nach § 33 stehen die gleichen Worte, nur ohne *εἰσίν*, als Unterschrift. Damit ist der Abschnitt § 17—33 auf die gleiche Stufe gestellt wie die Excerpta ex Theodoto und die Eclogae propheticae. Das sogenannte VIII. Buch schließt also bereits mit § 16. Dazu stimmt auch, daß ein syrisches, bei Zahn, Suppl. Clem. p. 28 und bei Pitra, Anal. sacra IV p. 35 aus Mus. Brit. Add. 14,533 abgedrucktes Fragment die letzten Worte des § 16 mit den Worten einführt: „von Clemens dem Stromateus, Ende des achten Buchs". Vgl. Barnard a. a. O. p. XIXf. Daraus geht mit Sicherheit hervor, daß das VIII. Buch nicht vollständig ist. Aber das war es wohl nie; vielmehr sind wahrscheinlich auch die ersten 16 Paragraphen nur Excerpte, die sich Clemens für eigenen Gebrauch gemacht hat. Was also zuerst E. Renan, Marc-Aurèle p. 118 in Bezug auf die Excerpta ex Theodoto[2] gesagt hat: „des extraits paraissent nous en être

1) Über die Orthographie der HS soll die Einleitung des III. Bandes das Wissenswerte mitteilen.

2) Auch Bigg, The Christian Platonists of Alex. p. 31[1] stimmt Renan bei.

parvenus dans la grande masse de notes que s'était faite le laborieux Stromatiste", ist auf alle vier Abschnitte auszudehnen. Es sind Vorarbeiten verschiedenster Art für die geplante Fortsetzung (vgl. Strom. VII 111) der Stromata, zu deren Ausführung Clemens nicht mehr gekommen ist. Es scheint mir also völlig richtig zu sein, was Ruben, Clementis Alex. excerpta ex Theodoto Diss. Bonn 1892, für die Excerpta nachzuweisen suchte, und was dann Arnim, De octavo Clementis Stromateorum libro Ind. lect. hib. Rostock 1894 auch für die Ecl. proph. und das VIII. Buch der Stromata in überzeugender Weise darlegte. Vgl. auch Harnack, Chronologie II S. 17f.

Nach L wurde die Editio princeps gedruckt. Für Dindorf wurde L von Giuseppe Müller neu verglichen. Ich selbst glaubte zuerst mich mit einer Nachprüfung der von Theodor Heyse im Sommer 1852 gefertigten Collation begnügen zu können. Nun hatte aber Heyse seiner Collation die Editio princeps zugrunde gelegt, von der die späteren Herausgeber oft stillschweigend abweichen. Eine Benutzung der Heyseschen Collation hätte also eine Vergleichung der Editio princeps mit der Dindorfschen Ausgabe nötig gemacht und hätte auch dann noch kein ganz sicheres Urteil über die Lesart der HS verbürgt. Daher machte es mir die Kirchenväter-Commission der k. preußischen Akademie d. Wiss. auf meine Bitte möglich, im Frühling 1902 die ganze HS selbst zu collationieren. Da somit L viermal verglichen wurde (wozu noch die Collation der Pariser Abschrift bei Potter kommt), wird aus der Handschrift kaum mehr eine neue Lesart zu gewinnen sein.

3. Quis dives salvetur.

Bis vor kurzem war von QDS nur Vatic. 623 (= V), eine HS des 16. Jahrhunderts bekannt, aus der Ghisler 1623 die Editio princeps abdrucken ließ. Als eben die Homilie auf Grund neuer Vergleichung dieser HS, die kein Herausgeber nach Ghisler angesehen hatte, von Barnard und mir neu ediert werden sollte, wurde ich durch Miller, Catalogue des mss. grecs de la bibl. de l'Escurial p. 485 auf Scorial. Ω-III-19 (= S) aufmerksam, in dem nach Miller eine Homilie beginnend mit den Worten *Οἱ μὲν τοὺς ἐγκωμιαστικοὺς λόγους*, den ersten Worten von QDS, enthalten sein sollte. Auf meine Mitteilung hin hat Barnard im August 1894 die HS verglichen und daraufhin in den Texts and Studies V 2 die Homilie sorgfältig ediert. Daß QDS in V aus S abgeschrieben sei, stellte sich sofort heraus; das Gleiche gilt aber auch für die Jeremiahomilien des Origenes, wie E. Klostermann in der Ausgabe dieser Homilien Einl. p. XIV ff nachwies. Der Beschreibung der HS bei

Klostermann a. a. O. p. XI ff und bei Barnard p. XXI ff entnehme ich Folgendes.

S ist eine Pergamenths des 11. oder 12. Jahrhunderts mit 344 Blättern; da aber die Ziffer 277 übersprungen ist, sind 345 Blätter gezählt. Die Größe des Pergaments ist 25,9×18,1; die des Schriftraums 21,6×14,6 cm. Es sind drei gleichzeitige Hände zu unterscheiden: f. 1^r—224^v; 225^r—254^r; 254^v—345^r. Der Inhalt ist:

f. 1^r—90^r *τοῦ ἐν ἁγίοις πρς ἡμῶν κυρίλλου ἀρχιεπισκόπου ἀλεξανδρείας ἐκ τῆς ἑρμηνείας τῆς εἰς τὸν προφήτην ἡσαΐαν.*

f. 90^r—129^r *ἑρμηνεία εἰς τὸν προφήτην δανιήλ.*

f. 129^v—208^r *ἑρμηνεία* [eras. *τῆς*] *εἰς τὸν προφήτην ἰεζεκιήλ.*

f. 208^v—326^r *ἱερεμίας* (d. h. die 20 Jeremiahomilien des Origenes).

f. 326^v—345^r *ὁμιλία* (d. h. QDS).

Die HS kam 1576 in den Escorial aus dem Besitze des Don Diego Hurtado de Mendoza.

Ich habe die HS nicht neu verglichen, sondern gebe die Lesarten nach Barnards Ausgabe von QDS.

Da die HS am Schluß beschädigt ist (ein Blatt ist bis auf einen schmalen Streifen herausgerissen), ist es sehr wichtig, daß ein Teil der dadurch verlorenen Stücke des § 42 uns anderweitig erhalten ist. Dieser Paragraph enthielt die Erzählung von dem durch Johannes geretteten Jüngling. Eusebius hat sie in seine Kirchengeschichte (III 23) aufgenommen. Inc. *ἄκουσον μῦθον οὐ μῦθον* expl. *τρόπαιον ἀναστάσεως βλεπομένης.* Durch Eusebius ist die Erzählung vielen bekannt geworden (vgl. die Zusammenstellung bei Harnack-Preuschen, Überlieferung S. 316), darunter auch Maximus Confessor. Dieser sagt in seinen Schol. in opp. Dionys. (Migne, ser. gr. 4 col. 573): *μέμνηται δὲ τῆς ἐπὶ Δομετιανοῦ ἐξορίας τοῦ ἁγιωτάτου Ἰωάννου . . . καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐν τῷ λόγῳ τῷ περί „τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος“.* Dadurch scheint ein Leser veranlaßt worden zu sein, die ganze Erzählung am Schluß des Werks abzuschreiben. Und so ist dieser Auszug zusammen mit dem Brief des Polykrates an Victor (Eus. H. E. III 31, 3) und einigen Sätzen aus Philo *περὶ τῶν ἐκ περιτομῆς πιστευσάντων ἐν Αἰγύπτῳ Χριστιανῶν* (Eus. H. E. II 17) in vielen HSS der Scholia des Maximus, mit oder ohne den Text des Dionysius, erhalten. In allen diesen HSS beginnt das Excerpt mit *ἵνα δὲ ἐπιθαρρήσῃς*, einer Zeile vor Beginn des Excerpts bei Eusebius. Damit ist bewiesen, daß das Excerpt in jenen HSS nicht auf Eusebius zurückgehen kann. Andererseits scheint aber Eusebs Text auf die Excerpthss Einfluß ausgeübt zu haben. Schwartz hat dies Hermes 38 (1903) S. 77—83 durch Vergleichung der Lesarten, wie mir scheint, sicher bewiesen, während Barnard a. a. O. p. XXVII

die drei Textzeugen, S, Eusebius und die Excerpthandschriften für unabhängig von einander erklärte.

Schon Dindorf hat zwei der Excerpthss benutzt, Florent. Marc. 686 und Vatic. 504; vgl. Dindorf I p. XXX und Anm. zu III 418, 1. Dann habe ich in meinen Beitr. z. Kenntn. der HSS S. 31—35 und Barnard a. a. O. S. XXIII—XXVIII ausführlich darüber gehandelt. Ich gebe daher nur noch einmal das Verzeichnis der collationierten HSS und verweise für alles übrige auf die genannten Stellen.

A = Mus. Brit. Add. 18, 231 f. 12^{r} vom Jahr 972.
B = Laur. V 32 f. 217^{v} 15. Jahrh.
C = Vindob. theol. graec. 65 f. 117^{r} 14. Jahrh.
D = Ambr. H. 11 Sup. 2 f. 212 13. Jahrh.
F = Oxon. Coll. Corp. Chr. 141 f. 2^{v} (nur bis *τῆς Πάτμου τῆς νήσου*) 12. Jahrh.
G = Vatic. graec. 374 f. 242^{r} 13. oder 14. Jahrh.
H = Vatic. Regin. 38 f. 321 11. Jahrh.
I = Flor. Conv. suppr. 202 f. 190^{v} 10. Jahrh.; von *τῆς πλείονος ἐπιμελείας* an 15. Jahrh. (= I^{suppl}).
K = Ottob. 362 f. 1^{r} 16. Jahrh.
L = Vindob. theol. graec. 110 f. 197^{v} 10. Jahrh.
M = Mosqu. S. Syn. 35 (Matth. XXXVI) f. 167^{v} 10. Jahrh.
O = Oxon. Canon. 97 f. 221^{r} 14. Jahrh.
P = Paris. graec. 440 f. 177^{r} 12. Jahrh.
Q = Florent. Marc. 686 f. 214^{r} 12. Jahrh.
R = Vatic. graec. 504 f. 76^{r} 11. oder 12. Jahrh.
U = Valicell. E 29 (jetzt Nr. 69) f. 163^{v} 10. Jahrh.

Außerdem findet sich das Excerpt in Paris. suppl. graec. 270 (wohl aus P abgeschrieben); Coisl. 86; Hierosol. Bibl. Patr. 414; Hierosol. Bibl. S. Cruc. 23.

Eingeleitet ist das Excerpt mit folgenden Worten[2]: *Κλήμεντος* (*κλήμηντος* HlR) *πρεσβυτέρου Ἀλεξανδρείας* (*-δρέας* H *-δρίας* Q) *ἡγουμένου* (*καὶ ἡγουμένου* F) *τῆς σχολῆς* (+ *περὶ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ θεολόγου εὐαγγελιστοῦ ἰωάννου* P) *ἐκ* (*εἰς* C) *τοῦ ἐπιγεγραμμένου* (*περιγεγραμμένου* LM*) *αὐτῷ* (*αὐτοῦ* HKOV < G) *λόγου· Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος;* Am Ende steht in ABHI^{suppl}LOQV: *ταύτης* (+ *δὲ* L)

1) Vermehrt ist die Liste der collationierten HSS durch Mosqu. S. Syn. 35, dessen Collation ich der Güte des Herrn Prof. von Gebhardt verdanke, und durch Vallic. E 29, dessen Lesarten zuerst Mercati, Rivista bibliogr. ital. 3 (1898) S. 345 mitteilte und den ich selbst im Febr. 1902 verglich.

2) Wo ich von Barnards Angaben abweiche, geschieht es auf Grund neuer Vergleichung der HSS.

τῆς ἱστορίας μέμνηται (+ *καὶ* L) *Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου* (*παμφιλος* V) *καὶ Ἰωάννης ὁ* (< IQ) *ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως* (+ *ὁ Χρυσόστομος* IQ). Diese Subscriptio fehlt in CDGKMPR. In P steht von der Scholiastenhand am Rand: *κεῖται τοῦτο ἐν τῷ β* (Irrtum für *γ*) *βιβλίῳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας εὐσεβίου.*

Es lassen sich zwei Gruppen unterscheiden: auf der einen Seite gehen oft ABCDLM, auf der anderen GHI^{suppl}KQRV zusammen; O und P gehören keiner dieser Gruppen an, doch steht P, namentlich in seiner ursprünglichen Gestalt, der ersten Gruppe näher.

4. Adumbrationes.

Die „Adumbrationes Clementis Alexandrini in epistolas canonicas" sind in zwei HSS erhalten, dem Cod. Laudun. 96 aus dem 9. Jahrh. (= L) und dem Berol. Phill. 1665 (jetzt Nr. 45) aus dem 13. Jahrh. (= M). Beide HSS sind von Zahn, Suppl. Clem. p. 11—14 genau beschrieben. Das Wichtigste daraus ist folgendes:

L ist eine Pergamenths in Quart, die auf f. 1^{r} den Gesamttitel führt: Haec insunt expositiones in epistolis canonicis apostolorum, id est Clementis episcopi alexandrini. didymi et sci augustini. et ceteri. caute lege. et intellege quia expulsi sunt de roma. Dann folgen die Adumbrationes mit der Überschrift: Ex opere clementis alexandrini, cuius titulus est pery hipothypotyposeon, de scriptionibus adumbratis. In epistola petri prima catholica. Die Adumbr. brechen f. 9^{v} mit tenebrae transierunt (I Joh. 2, 8) ab, da zwischen f. 9 und 10 vier Blätter, die beiden mittleren Lagen des zweiten Quaternios ausgefallen sind. Aber auch schon zwischen f. 3 und 4 fehlt ein Blatt, das die Worte: ut iudicemur (I Petr. 4, 6) — interpretatus epistolam (Schluß der Auslegung von I Petr.) enthielt. Auf f. 10^{r} folgt die Auslegung des Didymus zum Jacobusbrief, doch fehlt der Anfang; f. 68^{v} bricht die Hs mit den Worten des Didymus: secundo moritur eradicatus (Migne, ser. gr. 39 col. 1818) ab.

M ist eine Pergamenths von 186 Blättern in Quart (Schriftraum 20×13 cm), jetzt in Berlin[1]. Die Adumbrationes umfassen f. 1^{r}—f. 6^{r} und tragen die Überschrift: Incipiunt adumbrationes Clementis alexandrini in epistolas canonicas, die Unterschrift: Expliciunt adumbrationes Clementis in epistolis canonicis. Dann folgt: Incipit expositio didimi carne ceci d. h. derselbe Kommentar des Didymus wie in L. Außerdem enthält M: 3. f. 38—73 Explanatio Bedae presbiteri in actus apostolorum.

1) Vgl. die ausführliche Beschreibung von Val. Rose in dem HSSverzeichnis der k. Bibl. zu Berlin XII 1 S. 64 ff.

4. f. 73—95 Eiusdem retractatio in eosdem. 5. f. 96—185 Tractatus Bedae presbiteri super epistolas canonicas.

M war die Grundlage für die Editio princeps des Margarinus de la Bigne in der ersten Ausgabe seiner Sacra bibliotheca sanctorum patrum (Paris 1575) VI col. 625—634.

L wurde von Zahn selbst, M für ihn von dem Sohn des damaligen Besitzers Herrn Fenwick in Cheltenham verglichen. Letztere Collation war unzureichend und wurde von Preuschen in Harnack-Preuschen, Überlieferung S. 306 f. durch eine sorgfältige Vergleichung von M mit Zahns Ausgabe ersetzt. So beruhen in meiner Ausgabe die Angaben für L auf Zahn, für M auf Preuschen.

„M ist aus einer mit L sehr nahe verwandten Vorlage, wenn nicht aus L selbst abgeschrieben, dann aber von einer zweiten Hand nach einer anderen Vorlage durchcorrigiert. Die Schärfe des Radiermessers hat es leider in den meisten Fällen unmöglich gemacht, den ursprünglichen Wortlaut festzustellen. Doch zeigt die Größe der Lücken, wieviel im einzelnen Falle gestrichen worden ist" (Preuschen a. a. O. S. 306).

Reste dieser Adumbrationes finden sich auch in der lateinischen Catene zu den katholischen Briefen, welche Laur. XVII 17 (11. Jahrh.) enthält. Vgl. Bandini, Catal. codd. Latin. bibl. Laur. I p. 342. Der Prolog beginnt mit den Worten: Quatuor fuerunt expositores super epistolas catholicas, scilicet Beda et Clemens et Didymus super unam Jacobi et II (= duas) Petri et I (= unam) Judae. Augustinus autem III (= tres) Joannis exponit. Aber die Glossen, die den Text umgeben oder zwischen den Zeilen stehen, tragen sämtlich keinen Autornamen. Daß aber die hier verwendete Erklärung des Clemens mit der in den Adumbr. identisch ist, zeigen folgende Stellen, die ich mir aus der HS notierte: Zu I Petr. 1, 3: Prius nos genuit de materia, postea secundum profectum vitae regeneravit. Per fidem resurgit in nobis; sic per infidelitatem moritur in nobis (vgl. Zahn p. 79, 7—10). Zu I Petr. 1, 19: hic tangit leviticas et sacerdotales celebrationes: significat autem animam mundam per iustitiam, quae offertur deo (Zahn p. 80, 17—19). Zu I Petr. 3, 22: angeli primus, potestates secundus, virtutes tertius ordo (vgl. Zahn p. 81, 27—82, 1).

Westcott, Diction. of Christ. Biogr. I p. 564[c] und Zahn S. 15 wiesen noch auf zwei HSS in Oxford (Bodl. 640 [2094][1]; Laud. Lat. 110)[2]

1) Nr. 2094 trägt die HS in Bernard, Catal. libr. mss. Angl. et Hib.; bei Schenkl, Bibl. patr. lat. Brit. I 1 p. 162 ist die HS unter Auct. D. 4. 18 aufgeführt.

2) Die Expositio Bedas zu den kanonischen Briefen findet sich ausserdem in Laud. Misc. 78. 442.

hin, welche gleichfalls Glossen zu den katholischen Briefen aus Beda, Didymus, Clemens und Augustin enthalten sollen. Doch bot sich mir noch keine Gelegenheit, diese HSS näher zu prüfen.

C. Indirecte Überlieferung.

1. Die Excerpthandschriften.

Von den HSS, die Excerpte aus den Werken des Clemens enthalten, verdienen außer den oben p. XLIV zu QDS aufgezählten nur vier unter sich sehr nahe verwandte HSS mit umfangreichen Excerpten aus Paed. und Strom. eingehende Besprechung[1]. Es sind dies die HSS Neap. II. AA. 14 f. 106—166 (= N); Ottob. 94 f. 243—296 (= O); Ottob. 98 f. 1—64 (= Q); Monac. 479 f. 1—103 (= M). N und O wurden schon oben p. XXIV erwähnt, weil N auch Paed., O Protr. und Paed. enthält.

Von diesen HSS wurden zuerst Lesarten aus M für Clemens verwendet. M ist nämlich identisch mit der Epitome Augustana, aus der Höschel die wichtigsten Varianten an Sylburg mitteilte, aus dessen Ausgabe dann die Lesarten in alle folgenden übergingen; vgl. Harnack, Theol. Literaturztg 1893 Sp. 543 und TuU XII 1 S. 12. Für die Pottersche Ausgabe wurde O collationiert, und die Varianten wurden p. 1035 f mitgeteilt. Dann gab Dindorf I p. XVIII f eine ausführliche Beschreibung von N und O und verzeichnete unter dem Text überall die bei Sylburg und Potter mitgeteilten Varianten aus M und O. Über das Verhältnis der HSS zu L, der Florentiner Stromatahs, sprach zuerst Zahn, Suppl. Clem. p. 119, allerdings nur mit Bezug auf die von Höschel mitgeteilten Varianten. Er kam zu dem Resultat, daß sich die Verschiedenheit der Quelle des Augsburger Epitomators von der Florentiner HS aus der Art und Menge der von Sylburg mitgeteilten Varianten ergebe. Mit noch größerer Zuversicht glaubte ich die von L unabhängige Überlieferung der Excerpte in meinen Obs. crit. in Clem. Alex. p. 19 f. behaupten zu können, nachdem ich in einem Exemplar der Editio princeps auf der Augsburger Stadtbibliothek die vollständige Collation der Epitome August. von der Hand Höschels gefunden hatte. (Daß die HS selbst noch vorhanden sei, wußte ich damals nicht.) Ich berief mich dabei auf die zahlreichen Lesarten dieser Epitome, die bereits in den Text aufgenommen seien oder die Aufnahme verdienten. In meinen Bei-

1) Über einige andere (wertlose) vgl. meine Beiträge z. Kenntnis d. HSS p. 16—18. Dazu gehört auch der von Sylburg benutzte Pal. 302.

trägen z. Kenntn. der HSS S. 12—16 habe ich dann alle vier HSS genau beschrieben, kam aber noch zu keinem abschließenden Urteil über ihr Verhältnis zu L, weil mir damals N und Q noch nicht näher bekannt waren und aus den Lesarten von M und O allein kein klares Bild zu gewinnen war. J. B. Mayor fand die Varianten von M doch wertvoll genug, um sie in seiner Ausgabe von Strom. VII p. LXXXIVf nach meiner Mitteilung abzudrucken.

Um die Frage, ob die Excerpta aus L geflossen seien oder nicht, endgiltig beantworten zu können, schien es vor allem nötig, die Lesarten von Q zu prüfen; denn von N war schon wegen seines übrigen Inhalts zu vermuten, daß es mit O nahe verwandt sei. Tatsächlich hat auch eine Prüfung von Q, die ich im Februar 1902 vornahm, die Abstammungsverhältnisse schon ziemlich genau erkennen lassen. N hoffte ich auf der Laurenziana benützen zu können. Da aber die HS nicht rechtzeitig vor meiner Abreise eintraf, hat mir auf meine Bitte Herr Dr. R. Bürger die nötigen Mitteilungen freundlich verschafft. Das Resultat ist ein negatives. Die Excerpthss gehen auf L zurück, sind also für die Textkritik wertlos; ihre Lesarten weiter in den Ausgaben mitzuschleppen wäre überflüssiger Ballast.

Um den Beweis für diese Behauptung führen zu können, muß ich vorausschicken, daß zweifellos alle vier HSS auf einen Archetypus zurückgehen. Das geht aus der Ordnung der Fragmente hervor. Alle HSS beginnen mit den Worten *τέρατα προγινώσκει καὶ* (Strom. VI 70 Ende). Es folgen einige Stücke aus Strom. VI 70—78; das letzte schließt mit den Worten *διὰ τοῦτο ἀστάτου τοῦ ἡγεμονικοῦ* (Strom. VI 78 Anf.). Diese Stücke fehlen aber später unter den Excerpten aus Strom. VI, wo in allen HSS auf *σημεῖα καὶ* (Strom. VI 70 E.) sofort die Worte *γινομένου ἡ ἐκτικὴ δύναμις* (Strom. VI 78 Anf.) folgen, ohne daß die Andeutung einer Lücke vorhanden wäre. Im gemeinsamen Archetypus war also ein Blatt (oder mehrere) aus der Mitte der HS herausgerissen worden und war an den Anfang geraten. Ein ähnlicher Fehler des Archetypus war noch an einer anderen Stelle vorgekommen. Mitten unter den Excerpten aus Strom. V zwischen den Worten *καλύψει ἡ γῆ* und *τῷ παντὶ χρόνῳ* (< *φύσει*) Strom. V 121 stehen in den HSS etwa drei Seiten (in M drei Blätter) nicht hieher gehöriger Fragmente, das erste wohl aus Strom. IV 143, die übrigen aus Paed. I 80 bis II 26. Nach dem letzten dieser Fragmente ist in Q der Rest von f. 45^{r} leer; in ihm allein hat sich also eine Spur davon erhalten, daß nicht alles in Ordnung ist. Q zeichnet sich auch dadurch aus, daß es allein am Anfang nicht die falsche Überschrift *ἀπὸ τοῦ πρώτου λόγου τῶν στρωματέων* trägt.

Da somit alle vier HSS auf einen Archetypus zurückgehen, müssen alle Abweichungen von L, die nur die eine oder andere von ihnen hat, als willkürliche Änderung des betreffenden Abschreibers oder eines Zwischenglieds betrachtet werden. Nun war es äußerst ungünstig, daß lange nur die Lesarten von M und O bekannt waren. Denn beide sind erstens sehr nahe verwandt[1] und beide weichen am häufigsten von L ab. Folgende Beispiele zeigen das Verhältnis (für N fehlen einzelne Lesarten):

Dind. II 16, 11 *ἐπικεκρυμμένην* LQ *ἀποκεκρ.* MNO
17, 9 *μάλα* LQ *μᾶλλα* MNO
19, 14 *ὑποδημάτων* LNQ *ὑποδηγμάτων* corr. in *ὑποδειγμάτων* MO
23, 24 *δὲ* LNOQ < M
27, 4 *ἐκ φύσεως* LNQ < MO
29, 21 f *συνεῖναι* LNQ *συνιέναι* MO
31, 3 *ἥκειν* LNQ + *καὶ* MO
31, 20 *δὲ* LNQ < MO
35, 7 *κατασπῶντες* LNQ *κατασπόντες* MO
35, 17 *οἱ* LNOQ < M
36, 3 *ὀρεκτέον* LQ *τὸ ὀρεκτέον* MNO
36, 14 *δὲ* LQ < MNO
39, 16 *τῶν* LNQ *τῷ* MO
40, 22 *αἰνίξασθαι* LNQ *αἰνίξεσθαι* M *ἐνίξεσθαι* O
41, 4 *τε* LQ < MNO
44, 26 *διογένης* LQ *διομένης* MNO
45, 24 *ἀνεξέλεγκτος* LQ *ἀνεξέλεκτος* MNO
46, 23 *περὶ* LNQ *ἐπὶ* MO
47, 26 *λόγου* LNQ *λόγον* MO
58, 15 *πυθαγόριος* LQ *πυθαγόρειος* MO
62, 16 *ὁ* LNQ < MO
71, 9 *ἀποστατησάντων* LQ *ἀποστησάντων* MO
76, 27 *προὐθυμήθην* LNQ *προθυμούμην* MO
81, 1 *κυρία* LQ *κυρίως* MNO
135, 14 *συνεχὲς* L *συνεχῶς* MOQ
142, 9 *ἐκ τῆς* LNQ *αὐτῆς* MO
180, 18 *παραθήκην* L *παρακαταθήκην* MOQ
238, 11 *τροφὴν* LNQ *τρυφὴν* MO

1) M ist weder aus O noch O aus M abgeschrieben; denn in M stehen Wörter, die in O fehlen (z. B. *λογικοὶ ὄντες* Dind. III 197, 9), und ebenso stehen in O Wörter, die in M fehlen (z. B. *οἱ* II 35, 17).

238, 22 *κακῶν* LNQ *κακὸν* MO
253, 5 *τὸν* LQ < MNO
254, 10 *κακῶν* LQ < MNO
383, 17 *παρ᾽ ἐλπίδα κορεσθεὶς* LQ *κορεσθεὶς παρ᾽ ἐλπίδα* MN *κορβεσθεὶς παρ᾽ ἐλαπίδα* O
410, 13 *ὧδέ πως* LQ < MO
III 34, 21 *τῶν* L *τὸν* MOQ
74, 13 *ψυχικὴν* L *ψυχὴν* MOQ
119, 14 *ἀξία* LQ *ἀξίως* MNO
132, 1 *ἰαμβίοις* L *ἰαμβείοις* MOQ
144, 16 am Rand: *πλάτωνος τοῦτο* MNO < LQ
195, 18 *διαστροφὴν* L *διατροφὴν* MOQ
203, 13 *κατά τινα* L *κατά τι* MOQ
244, 4. 7 f *παιδεύων καὶ διδάσκων. διʼ ἀγγέλων κτλ. — οὖν ὁρωμένων* QN *διδάσκων — οὖν* < MO
454, 8f *τὴν φύσιν* LQ *τὴν διαφορὰν φύσιν* MNO

Aus diesen Stellen, die sich sehr leicht noch um viele vermehren ließen, geht hervor, daß MNO, besonders aber MO, sehr viele Fehler gemeinsam haben, von denen Q frei geblieben ist. Q gibt aber die Lesarten des Archetypus am treuesten wieder, und diese Lesarten sind fast immer identisch mit denen von L. Wo Q von L abweicht, liegt entweder das Versehen oder die willkürliche Änderung (z. B. III 74, 13) eines Schreibers vor. Eine Lesart, die sich bei Abstammung des Archetypus von Q aus L nicht erklären ließe, begegnet uns nirgends; z. B. steht kein Wort in Q, das in L fehlt. Wir sind also zu dem Schluß berechtigt: Der Archetypus der vier Excerpthss war, was die Stromata anlangt, aus L abgeschrieben. Die Excerpta aus Paed. I und II sind zu wenig umfangreich, als daß sich ein sicheres Urteil über das Verhältnis des Archetypus zu den vollständigen HSS des Paed. gewinnen ließe. Doch findet sich keine Lesart, die der Annahme widerspräche, daß jener Archetypus irgendwie auf P zurückgeht.

Im einzelnen scheint das Verhältnis der vier HSS folgendes zu sein: N geht direct oder indirect auf Q zurück, M und O sind durch Vermittlung eines Zwischengliedes aus N abgeschrieben.

Ganz wertlos sind indes diese HSS für Clemens nicht. Sie haben uns am Schluß ein Fragment[1] erhalten, das sich in L nicht findet. Das letzte Fragment, das auch in L steht, stammt aus Ecl. proph. 28. Dann kommen noch die Worte: *κύριε σῶσον τὸν βασιλέα, τοντέστι*

1) Zum ersten Mal nach Höschels Mitteilung gedruckt bei Sylburg p. 386, der aber die Frage offen läßt, ob die Worte wirklich unserem Autor angehören.

τὸν εἰς βασιλείαν κεχρισμένον λαόν· οὐ γὰρ μόνον τὸν δάδ. διὸ καὶ ἐπάγει· καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν ἐν ᾗ ἂν ἡμέρᾳ ἐπικαλεσώμεθά σε: —

Τὸ ἀναβῆναι ἐπὶ τὴν καρδίαν τὸ καλὸν ὑπὸ τῆς γραφῆς λέγεται, (+ *καὶ* MNO) *τὸ νικῆσαι τὴν καλὴν βουλήν*: —

Diese Worte entsprechen ihrem Charakter nach genau den letzten Paragraphen der Ecl. proph. Wir müssen also annehmen, daß L zu der Zeit, als der Archetypus der Excerpthss daraus abgeschrieben wurde, noch mehr enthielt als heute. Wahrscheinlich war es aber nur ein Blatt, das seitdem verloren gegangen ist; denn Ecl. proph. 63 ist eine Erklärung zum vorletzten Vers von Psal. 18, das eben abgedruckte Fragment aber citiert Psal. 19, 10.

Anhangsweise seien noch einige Clemenshss besprochen, die in alten Katalogen genannt werden.

P. Batiffol, L'abbaye de Rossano Paris 1891 druckt S. 128ff aus Paris. lat. 13075 f. 277ff ein Inventaire des manuscrits du Saint-Sauveur de Messine vom Jahr 1563 ab. Hierin wird S. 141 als Nr. 140 Clementis Alexandrini onomata genannt. Harnack hat TuU XII 1 S. 12 darauf hingewiesen. Montfaucon, der Bibl. bibl. I p. 198 D einen Auszug aus dem Katalog gab, las Stromata statt onomata und sprach die Vermutung aus, daß die Florentiner Stromatahandschrift Laur. V 3 aus Messina stamme. Vgl. W. Weinberger, Studien zur Handschriftenkunde. Progr. Iglau 1901 S. 8f. Doch wird der Titel *ὀνόματα* richtig sein und sich auf ein unechtes etymologisches Werk beziehen, das sonst unter dem Titel *ὅροι διάφοροι* geht. Vgl. Zahn, Suppl. Clem. S. 42; Barnard a. a. O. S. 50f; Harnack, Chronol. II S. 23 Anm. 1.

E. Miller, Catalogue des mss. grecs de la bibl. de l'Escurial führt unter den HSS des Kardinals Sirlet p. 317 Nr. 216 „En papier de coton, oeuvres de S. Clement d'Alexandrie" und p. 318 Nr. 236 „En papier de coton, Stromates de S. Clement sans le commencement" auf. Es sind dies sehr wahrscheinlich die beiden oben besprochenen Ottob. 94 und 98.

Im gleichen Werk wird ein von G. Lindanus 1579 gefertigter Katalog der HSS des Königs Philipp II abgedruckt und darin Miller p. 506 „Synagoge ex Clementis Stromatibus. Clementis Paedagogus" genannt. Die gleiche HS (es handelt sich wohl nur um eine, nicht um zwei) ist es, die Ch. Graux, Essai sur les origines du fonds grec de l'Escurial Paris 1880 p. 257 unter den griechischen HSS der Bibliothek des Diego Hurtado de Mendoza († 1575) nennt: „Clement d'Alex. Stromates (extraits), Pédagogue" mit der alten Nummer I. Z. 2. Die HS ist mit vielen anderen bei dem großen Brand von 1671 zugrunde gegangen. Wahrscheinlich gehörte sie zu der oben besprochenen Gruppe von

Excerpthss, von denen ja zwei, Ottob. 94 und Neap. II. AA. 14, außer den Excerpten auch den Paed. enthalten.

Montfaucon, Diar. Ital. Paris 1702 p. 64; Bibl. bibl. I p. 480 nennt unter den HSS in Musaeo Capellorum (Venedig): „Codex Bombycinus saec. XIV. Excerpta longissima et pretiosissima Stromatum S. Clementis itemque ex Protreptico et Paedagogo quaedam.“ Auch diese HS gehörte sicher zu der eben erwähnten Gruppe. Sie scheint verloren zu sein.

Th. Ittig, Op. Clem. Alex. suppl. praef. b 4 wies darauf hin, daß nach Montacutius Origin. eccles. II p. 52 der Jesuit Fronton le Duc in einem Brief an H. Savile ein vollständiges Exemplar der Hypotyposen erwähnt, das sich bei dem Patriarchen von Alexandrien befinde. Näheres darüber ist nicht bekannt geworden. Wahrscheinlich beruht die Nachricht selbst auf einem Irrtum.

2. Catenen.

a. Allgemeines.

Catenenhss wurden für Clemens zuerst verwendet von J. Fell, der in seiner Ausgabe von Quis div. salv. (Oxoniae 1683) S. 144—153 einige Clemensfragmente aus Catenen abdruckte. Er benutzte dafür die von P. Junius in London 1637 herausgegebene Nicetascatene zu Hiob und die von B. Corderius in Antwerpen 1628 lateinisch herausgegebene Nicetascatene zu Lukas.

Etwas mehr bot Th. Ittig in seinem Operum Clementis Alexandrini supplementum (Lipsiae 1700) S. 150—159; 168. 169. Zunächst druckte er aus der Nicetascatene zu Hiob ein bei Fell fehlendes Stück ab, das in der lateinischen Übersetzung dieser Catene von P. Comitolus (Venedig 1587) das Lemma Clemens trägt, obwohl Comitolus selbst am Rand bemerkt hatte, daß die gleichen Worte bei Cyrill von Alexandrien stünden, und obwohl die Worte bei Junius das Lemma *Κυρίλλου* tragen. Ferner druckte er drei Fragmente aus der von B. Corderius (Tolosae 1647) herausgegebenen Nicetascatene zu Matthäus ab.

Potter hat in seiner Ausgabe S. 1011 ff. die von Fell und Ittig gesammelten Stücke wieder abgedruckt und dazu das von E. Grabe gesammelte Material gefügt. Darunter ist S. 1020 noch einmal auf die Nicetascatene zu Lukas 16, 22 verwiesen, in der sich ein auch bei Macarius Chrys. or. XIII in Matth. Cap. 9 erhaltenes Fragment findet. Schließlich hat Potter p. 1025 noch aus Fabricius Bibl. gr. V p. 111 ein Clemenscitat (aus Strom. V 34. 35) abgedruckt, das in der von Fr. Zephyrus lateinisch herausgegebenen Pentateuchcatene (Cöln 1597) f. 146^{r} steht.

Ferner wurden in der Potterschen Ausgabe zum ersten Male auch Varianten zu dem Clemenstext aus Catenenhss mitgeteilt. Mit den Varianten der Stromata-HS Paris. Suppl. graec. 250, die bei Potter S. 1025—1035 abgedruckt sind, sandte B. Montfaucon auch einige Lesarten aus Pariser Catenen. Zu p. 467 C 8 der Pariser Ausgabe sind p. 1029 Varianten aus Cod. Seg. 305 (jetzt w. e. sch. Coisl. 23) mitgeteilt. Es handelt sich dabei um das von Cramer Cat. I S. 81, 20—22 aus Coisl. 23 abgedruckte Citat aus Strom. III 97. Ferner finden sich S. 1031 zu p. 562 D 11 bis 563 D 1 der Pariser Ausgabe Varianten aus den Oktateuchcatenen Cod. Reg. 1825. 1888 (jetzt Paris. graec. 128. 129) und Cod. Seg. 308 (jetzt w. e. sch. Coisl. 7); es sind das Citate aus Strom. V 34. 35, die sich auch, wie oben erwähnt, lateinisch bei Zephyrus f. 146 und außerdem griechisch bei Nicephorus, Cat. in Octateuch. I p. 883 u. 856 finden.

Wenig mehr als Potter bietet Dindorf. Das einzige Neue ist, daß er (wahrscheinl. aus Migne S. gr. IX col. 771—776) zu Paed. I 39—51 die Varianten aus der von Cramer VII veröffentlichten Hebräercatene mitteilt, Bd. III 493, 20—494, 9; 511, 32—512, 14 einige Fragmente aus dem VI. III. IV. und VII. Bande Cramers abdruckt und Bd. I p. XXXI und III 461, 25 auf die ihm durch Nourry, Diss. III 2, 4 = App. ad bibl. max. I col. 1308 bekannte Catene des Acacius zu Gen. 3, 21 hinweist.

Nachdrücklich auf den Wert der Catenen hat P. de Lagarde in seiner Recension von Dindorfs Ausgabe hingewiesen und besonders die Oktateuchcatene des Nicephorus (Leipzig 1772. 1773) hervorgehoben. Doch ist ihm dabei entgangen, daß Nicephorus die Catene aus den gedruckten Werken vervollständigt und seine Zutaten mit zwei Sternen bezeichnet hat. Es kommen daher von den 61 Clemenscitaten der beiden Bände nur 5 in Betracht.

Weitaus das Meiste für die Erforschung der Clemensfragmente in den Catenen hat Th. Zahn in seinem Supplementum Clementinum (Erlangen 1884) geleistet. Er hat folgende Catenen für Clemens benutzt: 1. Die eben erwähnte Oktateuchcatene des Nicephorus; 2. Die von P. Junius veröffentlichte Nicetascatene zu Hiob; 3. Die lateinische Bearbeitung dieser Catene durch Comitolus; 4. Die von Corderius herausgegebene Nicetascatene zu Matthäus; 5. Die ebenfalls von Corderius herausgegebene lateinische Übersetzung der Nicetascatene zu Lukas (mit Benutzung des Monac. gr. 473 und des Vindob. theol. gr. 71); 6. Die beiden HSS Monac. gr. 437 und 37, die eine Nicetascatene zu Johannes enthalten; 7. Die acht Bände Catenen zum Neuen Testament, die Cramer in Oxford 1840—1844 herausgab; 8. Die Pariser HSS

Coislin. 113 (Excerpte aus der Oktateuchcatene), Coislin. 195 (Matthäuscatene), Coislin. 201 (Nicetascatene zu Lukas); diese drei in Beilage VI S. 319ff.

Daß im folgenden Zahns Angaben noch in manchen Punkten berichtigt und vermehrt werden konnten, ist vor allem das Verdienst von G. Karo und Joh. Lietzmann, die durch ihren Catenarum Graecarum Catalogus (Nachr. v. d. K. Ges. d. Wiss. zu Gött. Philol.-hist. Kl. 1902 S. 1—66; 299—350; 559—620) die Untersuchungen über die griechischen Catenen auf eine sichere Grundlage gestellt haben, während bisher fast alle Arbeiten darüber den Charakter des Unvollständigen oder Zufälligen an sich trugen. Im Anschluß an diesen Katalog gebe ich im folgenden ein Verzeichnis der Catenen, die für Clemens in Betracht kommen. Alle HSS dieser Catenen zu benutzen, war nicht möglich. In einzelnen Fällen konnten nur frühere Drucke benutzt werden. Für Mitteilungen aus italienischen HSS bin ich meinem Vetter Dr. Friedrich Stählin, für Angaben über die HSS der Nicetascatene zu Lukas Herrn Professor Dr. Sickenberger zu Dank verpflichtet.

b. Verzeichnis der Catenen zu den einzelnen Büchern.

I. Catenen zum Oktateuch und den Büchern der Könige. Von den drei Classen, die Karo und Lietzmann aufführen, enthält nur die dritte Clemensfragmente. Diese sind nach zwei Konstantinopolitaner HSS gedruckt in *Σειρὰ ἑνὸς καὶ πεντήκοντα ὑπομνηματιστῶν εἰς τὴν ὀκτάτευχον καὶ τὰ τῶν βασιλειῶν ... ἐκδοθεῖσα ... ἐπιμελείᾳ Νικηφόρου ἱερομονάχου τοῦ Θεοτόκου ἐν Λειψίᾳ τῆς Σαξονίας* 1772. 1773 I p. 101; 856; 883; 1037. Die fünf Stücke sind zu Strom. III 95; V 34; V 34. 35; Ecl. proph. 17 und unter den Fragmenten aus der Schrift *περὶ τοῦ πάσχα* aufgeführt. Zwei davon, das aus Strom. III 95 und das aus Ecl. proph. 17, beide bei Niceph. I p. 101, tragen in der Catene nicht das Lemma *Κλήμεντος* selbst, sondern sind in Scholien des Acacius von Caesarea enthalten. Diese beiden Stücke (das aus Strom. III 95 nur lateinisch) wurden zuerst von Nic. le Nourry, Appar. a bibl. max. I col. 1308 nach einem Codex Regius 2431 (jetzt Paris. gr. 854) herausgegeben. Die Herkunft des einen aus Ecl. proph. erkannte zuerst Fabricius, Bibl. graec. V p. 107. Für die beiden Citate aus Strom. V 34 und 34. 35 wurden bei Potter S. 1031, wie oben erwähnt, drei Pariser Catenenhss benutzt. Die gleichen Stücke stehen lateinisch in Moyses enucleatus seu locorum obscuriorum qui pentateucho continentur aperta.... explanatio: Francisco Zephyro Florentino interprete. Coloniae Agripp. 1597 f. 146^{r} und wurden daraus von Fabricius, Bibl. graec. V

p. 111 und aus ihm von Potter und den späteren Herausgebern unter die Fragmente aufgenommen.

Die beiden Münchner HSS dieser Catene, Monac. 9 und 82, (von einander unabhängig, vgl. die Varianten zu Ecl. proph. 17) enthalten die vier ersten der erwähnten Citate; das letzte, das Fragment zu Lev. 13, 22 aus *περὶ τοῦ πάσχα*, bei Niceph. I p. 1037, fehlt, weil Monac. 9 bereits mit Exod. 40, 38, Monac. 82 mit Exod. 40, 22 schließt. Die nämlichen vier Citate stehen nach Zahn, Suppl. Clem. S. 320, auch in Coisl. 113 f. 312^{v}; 368^{v}.

II. Catenen zu den Psalmen. Von den 27 Classen enthält nur die achte, welche die Nicetascatene bildet, und der unter XXVII aufgeführte Laur. V 14 Clemenscitate. Das Citat zu Psal. 150, 3. 4 aus Paed. II 41 in B. Corderius, Expositio patrum graecorum in psalmos Antverpiae 1646 III S. 850 ist dem gedruckten Texte entnommen. In Monac. graec. 13, den Corderius benutzte, finden sich die Worte nicht. Aus einer zur achten Classe gehörenden HS Vatic. Palat. 247 f. 11 u. 29 (bei Pitra falsch 31) hat Pitra, Anal. sacra II p. 347. 348 zwei Fragmente veröffentlicht, das eine davon in etwas veränderter Form auch Anal. sacra II p. 443 aus Cryptoferr. A. *γ*. 11 f. 23. Vgl. darüber Loofs ThLZ 1884 Sp. 459; Zahn, Zeitschr. f. kirchl. Wiss. u. kirchl. Leben 6 (1885) S. 25. Es sind sehr freie Entlehnungen aus Paed. I 18 und I 92. Das in Laur. V 14 f. 11^{rv} enthaltene Fragment aus Paed. II 12 ist abgedruckt bei Bandini, Catal. codd. graec. I p. 35. Für Palat. 247 und Laur. V 14 beruhen meine Angaben auf neuer Collation.

III. Catenen zu Hiob. Karo und Lietzmann unterscheiden zwei Classen. Für die erste geben sie aus Paris. 151 zwei Clemensfragmente an; aber die zur gleichen Classe gehörende HS Monac. 491 enthält nur ein Fragment, das zu Strom. IV 160 notiert ist. Das gleiche, nur stark verkürzt, steht auch ohne Lemma in Monac. 148 f. 4^{v}. Die zweite Classe ist die Catene des Nicetas, veröffentlicht aus Bodl. Barocc. 176 und 178 in Catena graecorum patrum in b. Job collectore Niceta .. edita ... opera et studio Patricii Junii. Londini 1637. Hier kommt der Name des Clemens nur einmal vor, p. 59. Es findet sich hier eine freie Umgestaltung der Worte aus Strom. IV 160, die in Monac. 491 wörtlich citiert sind. Wie oben erwähnt, hat Fell dies Stück zugleich mit der nicht dem Clemens angehörenden Fortsetzung (vgl. Zahn, Suppl. Clem. S. 6) unter die Fragmente gestellt, unter denen es noch bei Dindorf III 490, 4—8 steht. Über das zweite von Ittig, Suppl. p. 156 aus der Nicetascatene des Junius und der lateinischen Ausgabe des Comitolus (Catena in Beatiss. Job ... a Paulo Comitolo ... in Latinum conversa

ab eodem nunc iterum edita Venetiis 1587[1] p. 451 abgedruckte Stück vgl. oben p. LII. Das echte Fragment findet sich in dieser lateinischen Ausgabe p. 92.

IV. Catenen zu Matthäus. Von den sechs Classen enthalten die 1., 2., 4. und 5. Clemenscitate. Die fünf Citate der 1. Classe finden sich in der von Cramer aus Coislin. 23 abgedruckten Matthäuscatene und sind zu Strom. III 97; IV 30[2]; IV 138 und unter den Fragmenten ungewisser Herkunft angeführt. Zu dem Citat aus Strom. III 97 sind Varianten schon bei Potter p. 1029 gegeben; vgl. oben p. LIII. Für alle Citate mit Ausnahme von dem aus Strom. IV 138 führt Zahn, Suppl. Clem. S. 320 f auch Coisl. 195 an. Die vier Citate der 2. Classe, für die ich Laur. conv. soppr. 171 benutzte, sind mit denen der 1. Classe identisch; nur fehlt auch hier das Citat aus Strom. IV 138. Die 4. Classe ist die Nicetascatene, aus Monac. 36 abgedruckt in Symbolarum in Matthaeum tomus alter, quo continetur catena patr. gr. triginta, collectore Niceta, ... interprete B. Corderio. Tolosae 1647. Die drei auf p. 196 sq., 482, 492 stehenden Clemensfragmente wurden zuerst von Ittig, Suppl. p. 156—158 abgedruckt. Zwei davon scheinen nur freie Wiedergabe von erhaltenen Stücken (vgl. zu Paed. I 96; II 118) zu sein; das dritte und ein Teil des zweiten steht unter den Citaten ungewisser Herkunft. Die HS Monac. 36 habe ich neu verglichen. Die 5. Classe ist die Catene des Macarius Chrysocephalus und ist nur erhalten in Bodl. Barocc. 156. Zwei Fragmente daraus hat Potter p. 1019 sq. nach Grabe abgedruckt. Das eine davon geht teilweise auf Paed. I 85 zurück, der Rest dieses Fragments und das zweite steht unter den Citaten ungewisser Herkunft.

V. Catenen zu Markus. In Catena graec. patr. in evang. sec. Marcum coll. et interpr. Petro Possino Rom. 1673 p. 13 steht aus einem Cod. Vatic. das zu Strom. V 55 notierte Citat.

VI. Catenen zu Lukas. Von den sechs Classen enthalten die 3., 4. und 5. Clemenscitate. Das einzige Citat der 3. Classe habe ich

1) Die erste Ausgabe dieser lateinischen Catene (bei Karo u. Lietzmann nicht erwähnt) ist: Catena in beatissimum Iob absolutissima e XXIV Graeciae doctorum explanationibus contexta, a Paulo Comitolo Soc. Iesu e Graeco in Latinum conversa et nunc primum opera et studio Laurentii Cum Deo in lucem edita. Lugduni apud Ioannem Stratium. 1586. Das echte Clemenscitat findet sich hier p. 28, das unechte p. 204.

2) Daß das bei Cramer I p. 48, 25 mit *Θεοδώρου μονάχου· Κλήμεντος* eingeführte Citat nicht dem Clemens, sondern dem Theodoros gehört, zeigt die richtige Verteilung der Lemmata in Coisl. 195 (vgl. Zahn, Suppl. Clem. S. 320). Sodens Vermutung (Schriften des N. T.s I, 1 S. 558), daß der Glossator das Clemenscitat auch bei Theodoros Monachos gefunden habe, ist also hinfällig.

aus Vatic. Pal. 20 und seiner Abschrift Vatic. 1933 zu Strom. II 108 sq. notiert. Die 4. Classe ist die Nicetascatene, von der A. Mai, Script. vet. nov. coll. IX p. 626—724 nach der wichtigsten HS Vatic. 1611 einen Auszug und B. Corderius, Catena sexaginta quinque Graec. patr. in S. Lucam luce ac Latinitate donata Antverpiae 1628 nach Venet. 494 eine lateinische Bearbeitung veröffentlichte. Zahn hat außerdem Coisl. 201, ferner Vindob. theol. gr. 71, der aber nur das 1. Viertel (Luk. 1, 5—6, 21), und Monac. 473[1] benutzt, der nur das 2. Viertel (Luk. 6, 17—11, 26) enthält. Die in dieser Catene enthaltenen elf Fragmente habe ich nach Vatic. 1611, Angel. 100 (Luk. 6, 32—12, 18), Monac. 473 und Monac. 33 (dieser ist aus Venet. 494 abgeschrieben) zu Paed. I 32. 79. 85. 96; II 7. 26. 28. 29; III 38. 54 und unter den Citaten ungewisser Herkunft angemerkt. Die 5. Classe ist die Catene des Macarius Chrysocephalus, die aber im wesentlichen identisch ist mit der Nicetascatene. Das einzige Fragment, das Potter p. 1020 nach Grabe aus Bodl. Barocc. 211 mitteilt, ist eines der Citate ungewisser Herkunft in der Nicetascatene.

VII. Catenen zu Johannes. Von den sieben Classen enthält nur die 4. Clemensfragmente. Es ist dies die von Bratke, Theol. Stud. u. Krit. 68 (1895) S. 361—372 näher beschriebene Nicetascatene, für die schon Zahn Monac. 437 und Monac. 37 benutzte. Ich habe beide HSS neu verglichen und die zwölf Fragmente zu Protr. 10. 121; Paed. I 12[2]. 15. 24. 38. 47. 60; II 13 sq.[3] 61 sqq. 63[4]; II 73 sq. angemerkt. Vatic. 1996, den ich außerdem benutzte, enthält nur die Catene zu Joh. 6, 20—11, 57 und daher nur die Citate aus Protr. 10; Paed. I 38. 47.

VIII. Catenen zur Apostelgeschichte. Hier gibt es nur eine Catene, die des Andreas, die Cramer im III. Bande aus Oxon. coll. novi 58 abgedruckt hat (im Anhang p. 425ff gibt er noch Varianten aus Coislin. 25). Das einzige Clemenscitat ist zu Strom. I 154 notiert.

IX. Catenen zu den Paulusbriefen. Von den neun Classen enthalten die 1., 2., 3., 5. und 6. Clemensfragmente. Zur 1. Classe gehört Paris. 227 (zum I Korintherbrief), abgedruckt bei Cramer V p. 1—344. Hiernach und nach Vatic. 762f. 224sq. sind die beiden Citate zu Strom. I 88 angemerkt. Zur 2. Classe gehört Monac. 412 (zum Römerbrief), abge-

1) Zahns Angabe Suppl. Clem. S. 7, daß Monac. 473 nichts von Clemens enthalte, ist falsch. Er enthält p. 272 das zu Paed. III 38 und p. 309 das zu Paed. I 32 notierte Fragment.

2) Bei Zahn, Suppl. Clem. p. 52 unter den Fragm. ungew. Herk. Nr. 11.

3) Bei Zahn übersehen.

4) Es ist dies das in Monac. 37 f. 403v enthaltene Citat. Zahn druckt Suppl. Clem. S. 52 statt dessen als Citat ungew. Herk. Nr. 12 den darauf folgenden Satz ab, der in der HS das Lemma *γρηγορίου νν* trägt.

druckt bei Cramer IV p. 163—529. Die drei Citate sind nach eigener Collation zu Strom. II 42. 47; IV 96 angemerkt. Die 3. Classe ist vertreten allein durch Vatic. 692 (zu den Briefen an die Korinther, Galater, Epheser). Die vier darin enthaltenen Citate sind zu Strom. III 106; IV 100; VI 163 sq.; VII 104 sq. notiert. Die 5. Klasse ist die Nicetascatene zum Hebräerbrief, erhalten in Ambros. E. 2. inf. und Paris. 238. Aus letzterem ist sie abgedruckt bei Cramer VII p. 279—598. Die vier hierin enthaltenen Citate[1] sind zu Protr. 84; Paed. I 39—51. 85 und unter den Fragmenten aus den Hypotyposen aufgeführt. Die 6. Klasse ist die Okumeniuscatene. Zu ihr gehört Paris. 223 (zum II Korintherbrief), abgedruckt bei Cramer V p. 345—444. Die beiden hierin enthaltenen Citate sind unter den Fragmenten aus den Hypotyposen aufgeführt. Beide finden sich auch in dem 1532 zu Verona und 1631 von Morellus zu Paris herausgegebenen Commentar des Ökumenius zur Apostelgeschichte, den katholischen und den Paulusbriefen (Migne Ser. graec. vol. 118. 119). Aus der Ausgabe des Morellus haben die zwei Fragmente (nebst den anderen durch Okumenius erhaltenen Clemensfragmenten) zuerst Nourry, App. ad Bibl. max. I col. 1330 sq. und nach ihm Potter p. 1014 und die übrigen Herausgeber abgedruckt. Cramer V p. 460—477 hat zu Morellus eine Collation von Bodl. Misc. 185 gegeben.

X. Catene zur Apokalypse. Hier kommt nur in Betracht die Bearbeitung des Andreascommentars zur Apokalypse durch Arethas. Ein Citat aus Clemens ist nach der Ausgabe von F. Morellus (nach Ökumenius) Paris 1631 II p. 690 BC und Cramer VIII p. 243, 2—6 unter den Citaten ungewisser Herkunft aufgeführt. Es scheint dem von Fr. Diekamp entdeckten Commentar des Ökumenius von Trikka entnommen zu sein; vgl. Fr. Diekamp, Sitzungsberichte der kgl. preuß. Akad. d. Wiss. zu Berlin 1901 S. 1046—1056.

3. Florilegien.

a. Die Sacra Parallela des Johannes von Damaskus.

Mit den Varianten aus der Stromatahs Paris. Suppl. graec. 250 sandte Montfaucon auch einige Lesarten aus einer HS der Sacra Parallela, Coisl. 276, an Potter, und dieser ließ sie mit den übrigen abdrucken. Man findet daher bei ihm p. 1027, 1031, 1035 zu p. 361 D, 551 A, 769 B der Pariser Ausgabe einige Varianten zu Stellen aus Strom. II 7; V 12;

1) Auffallend ist an einigen Stellen die Übereinstimmung zwischen dieser Catene und der Clemenshs M; vgl. S. 119, 5. 9—12. 13.

VIII 2. Es handelt sich um Nr. 213, 247, 277 in Holls Sammlung. Außerdem werden in den von E. Grabe gesammelten Fragmenten die Sacra Parallela einige Male citiert. Es sind dies die Nummern 305, 304, 320, 321 der Holl'schen Sammlung. Die Ausgabe von M. Lequien, Joannis Damasceni opp. Paris 1712, tom. II p. 274—790 scheint Potter noch nicht bekannt gewesen zu sein. Die Sammlungen Lequiens wurden noch vor dem Druck von N. le Nourry im Appar. ad bibl. max. (1703) I col. 1309 für Clemens benutzt. Drei Fragmente (die Nummern 326, 218, 202 bei Holl) wurden aus Lequien von Fabricius im Anhang zu seiner Ausgabe der Werke Hippolyts Vol. II p. 74 wieder abgedruckt und gelangten aus Fabricius auch in die Clemensausgaben, zuerst in den 1757 zu Venedig erschienenen Abdruck der Potterschen Ausgabe. Auch bei Dindorf ist nicht mehr zu finden. Nur einige der von Grabe gesammelten Fragmente scheint er in Lequiens Ausgabe nachgeschlagen zu haben; vgl. z. B. III p. 502, 26. Zahn hat auch in diesem Punkte die Arbeit der Herausgeber so weit als möglich ergänzt, indem er die 80 bei Lequien erhaltenen Fragmente verwertete. Davon konnte er 65 in den erhaltenen Werken des Clemens nachweisen, 13 bezeichnete er als echte Fragmente[1] verlorener Schriften, zwei als unechte Fragmente. Außerdem hat Zahn auch die sieben Fragmente berücksichtigt, die in dem von A. Mai, Script. vet. nov. coll. VII p. 83—109 aus Vatic. 1553 im Auszug herausgegebenen Florilegium des Leontius enthalten sind. In Harnacks Überlieferung p. 317—327 hat dann E. Preuschen alle einem Clemens zugeschriebenen Fragmente des Cod. Rupefucald. (Berol. Phill. 1450) abdrucken lassen. Es war dies besonders deswegen wertvoll, weil Lequien nur einen Auszug aus dieser reichhaltigen Sammlung gegeben hatte. Einige Angaben über HSS der Sacra Parallela finden sich auch in Barnards Ausgabe von QDS p. XXVIII ff. Wichtig sind die Angaben über eine HS des 11. Jahrhunderts im Escorial, Ω—III—9. Alle diese Arbeiten sind aber jetzt weit überholt durch die umfassenden Untersuchungen von K. Holl in TuU N F I 1 und V 2. Es ist hier nicht nötig, die Resultate seiner kritischen Arbeit wiederzugeben. Auch bei den einzelnen Stellen schien es mir genügend, auf die Nummer in Holls Sammlung zu verweisen, ohne die HSS aufzuzählen, in denen jedes Fragment steht, oder alle Varianten abzudrucken. Im ganzen führt Holl für Clemens 159 Citate auf; davon sind 115 in den erhaltenen

1) Hiervon kommen fünf (Zahn p. 53ff Nr. 14. 18. 19. 25. 26) in Wegfall, weil sie bei Clemens selbst (Strom. II 40; II 50; III 43; Paed. I 26; Strom. I 48) stehen; vier andere (Nr. 15. 16. 20. 23) gehören nicht Clemens, sondern Philo, Didymus oder Theotimus an; vgl. bei Holl Nr. 326. 327. 328. 329.

Schriften nachzuweisen, 19 sind nicht nachweisbar, aber wahrscheinlich echt[1], 25 unecht.

Im allgemeinen bieten die Citate der Sacra Parallela aus den erhaltenen Schriften nicht sehr viel Gewinn für den Text. Doch kann in einzelnen Fällen die direkte Überlieferung gebessert werden. Am wertvollsten scheint mir eine Ergänzung des Textes von Strom. II 102 durch Holl Nr. 227. Die Stromatahs bietet hier: *καί μοι δοκεῖ τὸν πιστὸν προμαντευόμενος Ὅμηρος εἰρηκέναι »δὸς φίλῳ«. ἐχθρῷ δὲ ἐπικουρητέον, ἵνα μὴ μείνῃ ἐχθρός· ἐπικουρίᾳ γὰρ εὔνοια μὲν συνδεῖται, λύεται δὲ ἔχθρα.* Vatic. 1553 f. 72^{v} citiert mit dem Lemma *κλήμεντος ἐκ τοῦ β στρώματος* die Worte *ἐχθρῷ δὲ — ἔχθρα* (Varianten: *μηκέτι μένῃ* statt *μὴ μείνῃ*, *ἐπικουρία — εὔνοίᾳ — ἔχθρᾳ* statt *ἐπικουρίᾳ — εὔνοια — ἔχθρα*); aber vor *ἐχθρῷ δὲ* stehen noch die Worte: *φίλῳ μὲν κοινωνητέον, ἵν᾽ ἔτι καὶ μᾶλλον περιμένῃ φίλος.* Diese Worte ergänzen sehr gut den Gedanken des Satzes und ihr Ausfallen erklärt sich leicht dadurch, daß ein Abschreiber von *φίλῳ* auf *φίλος* übersprang. Eine Spur von einem solchen Schreibfehler scheint sich in L erhalten zu haben, wo *φίλῳ* von erster Hand aus *φίλοι* corrigiert ist.

b. Die übrigen Florilegien.

In naher Verwandtschaft mit den Sacra Parallela des Johannes von Damaskus stehen eine Reihe anderer Florilegien. In der unten stehenden Liste sind die folgenden berücksichtigt[2]:

1. Das Corpus Parisinum, über welches A. Elter, Gnomica homoeomata Bonn 1900 S. 40ff zu vergleichen ist. Professor Elters Freundlichkeit verdanke ich auch die Mitteilung über die darin enthaltenen Clemenscitate.

2. Maximus. Ich habe außer der Ausgabe von Fr. Combefis, S. Maximi Confessoris opp. Paris 1675 II p. 528—689 auch die unten zu nennende Ausgabe von Gesner und die lateinische Übersetzung des Ribittus benutzt (über das Verhältnis dieser Ausgaben zu einander vgl. R. Dressler, Quaest. crit. ad Max. et Ant. gnomologias, Jahrbb. f. klass. Philol. Suppl. 5 (1868) S. 315ff), ferner die Collation eines Maximusauszugs in Laur. VII 15, die Barnard im Anhang seiner Ausgabe von QDS S. 51f gibt.

1) Nr. 316 ist zu streichen, da das Lemma im Flor. Mon. f. 114v *τοῦ Κλήμακος* (Fehler für *Κλίμακος*) zu lesen ist; dem Klimax zugeschrieben ist das Citat nach Prof. Elters Mitteilung auch im Cod. Patm.

2) Die von Th. Schermann TuUNF XIII, 1 untersuchten dogmatischen Florilegien gehören nicht hierher. Die in ihnen enthaltenen Clemensfragmente waren schon bisher bekannt.

3. Das Florilegium Monacense, auch Melissa Augustana genannt, d. i. das in Monac. graec. 429 erhaltene Florilegium. Ich habe die darin enthaltenen Clemenscitate neu verglichen; das Lemma ist überall *Κλήμεντος*. Eine bessere HS dieser Sammlung ist Barocc. 143; vgl. darüber R. Dressler a. a. O. S. 336f und L. Cohn, Philol. 51 (1892) S. 273.

4. Antonius Melissa. Für diese Sammlung sind wir immer noch angewiesen auf die Editio princeps von C. Gesner, Sententiarum sive capitum, theologicorum praecipue ex sacris et profanis libris, Tomi tres, per Antonium et Maximum monachos olim collecti Tiguri 1546 p. 1—162. Textkritischen Wert hat daneben die unter dem gleichen Titel Tiguri 1546 erschienene lateinische Übersetzung des Ribittus.

5. Johannes Georgides. Die Sentenzensammlung des Joh. Georg. wurde nach Paris. 1166 ediert von Fr. Boissonade, Anecdota Graeca I, abgedruckt bei Migne, Ser. gr. 117 col. 1057—1164. Das einzige darin enthaltene Clemenscitat (= Sacra Parall. Nr. 198 Holl) trägt aber hier (Migne col. 1141) das Lemma *τοῦ τῆς Κλίμαχος*. Das richtige Lemma *Κλή*. steht in Laur. VII 15 f. 68^{v}; vgl. Zahn, Suppl. Clem. S. 8. 20; Barnard a. a. O. S. 52.

6. Das Florilegium Atheniense. J. Sakkelion veröffentlichte im *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος* II (1885—1889) p. 661—666 eine Ergänzung zur Sentenzensammlung des Antonius Melissa aus Cod. Athen. 32. Das einzige hierin (p. 664) enthaltene Clemenscitat (mit dem Lemma *Κλήμεντος*) ist das gleiche wie das bei Georgides.

Von diesen Florilegien wurden Maximus und Antonius bereits von E. Grabe für die Sammlung von Clemensfragmenten benutzt. Durch Potter, der auch in seinen Anmerkungen z. B. p. 181 diese Florilegien bisweilen citiert, kam seine Sammlung in alle Clemensausgaben; aber genauer wurden die beiden Florilegien erst von Zahn nach Clemenscitaten durchsucht; vgl. Suppl. Clem. S. 7f. Zahn hat außerdem das Floril. Monac. und die Sammlung des Georgides benützt. Die Clemenscitate im Floril. Monac. sind teilweise auch bei Holl aufgeführt.

Die Frage nach dem Verhältnis, in dem die verschiedenen Sammlungen zu einander stehen, kann an einem Autor allein nicht gelöst werden. Ohne Benutzung zahlreicher neuer HSS ist die Lösung überhaupt nicht möglich. Doch scheint mir die folgende Tabelle wenigstens zu zeigen, daß Holls Annahme, Maximus sei die Quelle der *Ἱερά* des Joh. von Damaskus, sehr unwahrscheinlich ist. Über das Verhältnis der Sammlungen vgl. außer den Untersuchungen von Holl und Elter auch H. Schenkl, Die epiktetischen Fragmente, Wiener Sitzungsberichte Philos. hist. Klasse 115 (1888) S. 443ff und A. Erhard, Zu den „Sacra

Parallela" des Johannes Damascenus und dem Florilegium des „Maximos", Byz. Zeitschr. 10 (1901) S. 394ff.

Die Reihenfolge, in der die Sammlungen in der Liste aufgeführt sind, ist durch Professor Elters Rat beeinflußt, dem ich auch einige Mitteilungen über HSS verdanke. Die Anordnung deutet die Entwicklung an, die wahrscheinlich anzunehmen ist.

Clem. Alex.	Sacra Parall. Nr. bei Holl	Corp. Paris. Clemens-Fragm.	Maximus ed. Combef. Cap.	Monac. 429 f.	Antonius ed. Gesner S.	Initien	Bemerkungen
	14		55			οὐ δυνατόν τινα	Clemens Romanus
	16		53			ἀθάνατοι πᾶσαι αἱ ψυχαί	
	22, 2—7		53	84r		πάντων ἀναπνέουσαι	
Paed. I 26	186	Nr. 6	1		109	ἡ τῶν κακῶν ἀπαλλαγὴ	
Paed. I 81	187				22	καλὸν μὲν τὸ μὴ ἁμαρτάνειν	
Paed. II 24					50	πᾶς γὰρ οἰνωθεὶς ἀνὴρ	
Paed. II 39	189				38	πλοῦτος ἄριστος	
Paed. II 45	191			85r		μιμητὰς δὲ ἀνθρώπων	
Paed. II 49	194			77v		αἰσχρολογίας αὐτοῖς	
Paed. II 51. 52	195, 1. 2; 197			77v		πάντῃ ἀφεκτέον	
Paed. II 52	198					τὸ περὶ τὴν φωνὴν	Georgides; Flor. Athen.
Paed. II 60	202					καθόλου ὁ Χριστιανὸς	Laur. VII 15 f. 251
Paed. II 81			29	70v		πᾶσι δὲ ὡς ἔπος εἰπεῖν	
Paed. II 90	204			111r		εἰ γὰρ οὐδὲ τὸν δάκτυλον	
Strom. I 19	209				125	πιστὸς εὖ μάλα	
Strom. I 48	210					οὐ μόνον ἐντελῆ διαιταν	Laur. VII 15 f. 251
Strom. II 87	225				31. 132	πολλαχῶς ἀγάπη νοεῖται	
Strom. II 123	228				119	τοῖς ἀτόνοις καὶ ἀσθενικοῖς	
Strom. II 145	233			77v		ὁδὸς ἐπ' ἀναισχυντίαν	

Clem. Alex.	Sacra Parall. Nr. bei Holl	Corp. Paris. Clemens-Fragm.	Maximus ed. Combef. Cap.	Monac. 429 f.	Antonius ed. Gesner S.	Initien	Bemerkungen
Strom. II 146	234, 1. 2		39	130r	105[1]	*ἀνύποπτον εἰς διαβολήν*	
Strom. III 42					19	*πάσης γὰρ ἡδονῆς ἐπιθυμία*	
Strom. IV 93	242				31. 132	*τὸ ἀγαπᾶν τοὺς ἐχθροὺς*	
Strom. IV 141	244		29	70v		*ὅσα περὶ ὕπνου λέγουσι*	
Strom. VI 65	251	Nr. 9	49	74v	139	*τοσοῦτόν τις μᾶλλον*	
Strom. VI 99	253		13		37	*ἡ τῶν ἀναγκαίων κτῆσις*	
Strom. VI 102	254		1	16v		*ὡς ἔοικεν ἡ δικαιοσύνη*	
Strom. VII 57	268, 1—3				3	*ἡ μὲν πίστις σύντομος*	
Strom. VII 62	270			97r		*οὐ μνησικακήσει ὁ γνωστικὸς*[1]	
Strom. VII 82	274	Nr. 1	17	105v	56	*ἕπεται τῇ γνώσει*	
Strom. VII 99	275, 1—3				5	*ὥσπερ ὀφθαλμὸς τεταραγμένος*	
Ecl. proph. 11	279	Nr. 5	26		19	*φοβηθῶμεν οὐχὶ νόσον*	
QDS 1					140	*τῷ ὑψουμένῳ καὶ*	
QDS 39	294				22	*ἡ ἀληθινὴ μετάνοια*	
	304	Nr. 10	3			*παρθένων φθορὰ λέγεται*	
	305	Nr. 7	59		67. 149	*οὐχ ἡ τῶν πράξεων ἀποχὴ*	
	306	Nr. 2	55			*μάλιστα πάντων Χριστιανοῖς*	
	313				35	*δυνατὸς ἦν ὁ πατὴρ*	
	320		11	79v	58	*νόσος φιλίας*	Philo
	321			79v	58	*τὰς τῶν ἀρχόντων*	Philo
	333				149	*νοῦς ἀκραιφνὴς*	Didymus
	335		13			*ὀλιγοδείας μὲν ἐράσταὶ*	Philo
	342		49[2]	74v	139	*καλὸν γὰρ ἀεὶ*	Philo

1) Bei Antonius mit dem Lemma *Κυρίλλου*.

2) Dies und das übernächste (inc. *μνήμη θανάτου ἐναργὴς*) fehlt bei Gesner-Ribittus und gehört nach Elter dem erweiterten Maximus an; vgl. Combefis p. 729 n. 99.

Clem. Alex.	Sacra Parall. Nr. bei Holl	Corp. Paris. Clemens-Fragm.	Maximus ed. Combef. Cap.	Monac. 429 f.	Antonius ed. Gesner S.	Initien	Bemerkungen
	455				22	*μετάνοια τότε ἁμαρτήματος*	Methodius
Nr.[1] 28			52		60	*μνήμη θανάτου ἐναργὴς*	*τῆς κλίμακος* HSS
29					3	*τὸ πίστει παραδεκτὸν*	
31					22	*ὥσπερ οἱ λεγόμενοι καρκίνοι*	
32					22	*ὁ ποτὲ μὲν πενθῶν*	
33					38	*ἀγαθὸν ἀναγκαῖον*	
34					57	*σοφῷ τινι τῶν κολάκων*	
35					57	*ἐπίπλαστος ἔπαινος*	
37					134	*μηδέποτε αἰδεσθῇς*	
Nr.[2] 5		Nr. 4	56		64	*εἰ βούλει γνῶναι θεόν*	Euagr. sent. 26 Elter
6			43[3]		57	*θηρεύουσι τοῖς μὲν κυσί*	Hom. 79[a] Elter
7			43[3]		57	*τὸν μὲν λιβανωτὸν*	Hom.44Elter
8			43[4]		57	*πιστοὺς ἡγοῦ*	Isokrates
		Nr. 3				*ὁ μὲν ἁμαρτάνων*	
		Nr. 8				*ἄφιλος πᾶς ὅ γε ἄπιστος*	

4. Citate bei Späteren.

Die Citate bei Späteren sollen alle in einem besonderen Register zusammengestellt werden; es ist daher nicht nötig, hier ausführlich davon zu handeln. Die wichtigsten Autoren sind Eusebius, vor allem in der Praep. evang. (die Citate darin wurden nach der Ausgabe von E. H. Gifford Oxonii 1903 nachgeprüft; die Angaben über die Lesarten der Eusebhss beruhen auf freundlicher Mitteilung von Prof. Schwartz; die in Paris. 451 enthaltenen Citate Eusebs aus Clemens habe ich selbst verglichen);

1) Die folgenden Nummern beziehen sich auf Zahn, Suppl. Clem. S. 55f. Citate ungew. Herkunft.

2) Die folgenden Nummern beziehen sich auf Zahn a. a. O. S. 63. Unechte Fragmente.

3) Bei Ribittus Lemma: *Plutarchi*; *Πλουτ.* HSS.

4) Bei Ribittus Lemma: *Socratis*, bei Combefis *Ἰσοκράτους* (so auch die HSS).

Theodoret, Graec. aff. cur., der aber nur die Stromata benutzte und wegen seiner freien Verwendung des aus Clemens entnommenen Stoffes textkritisch nicht viel Wert hat; vgl. J. Raeder, De Theod. Graec. aff. curatione quaest. crit. Hauniae 1900; Arnobius und Firmicus Maternus, die auch mehr den Stoff als den Wortlaut entlehnen, Cyrill von Alexandrien, C. Julianum und Arsenius, Violetum. Auf die Benutzung des Clemens durch Isidor von Pelusium hat mich Dr. R. Münzel aufmerksam gemacht.

D. Ausgaben.

1. Sämtliche Werke.

Erst spät ist die erste Ausgabe des Clemens Alexandrinus erschienen. Sie wurde 1550 zu Florenz von Laurentius Florentinus gedruckt, wie auf der letzten Seite der Ausgabe zu lesen ist. Der Titel lautet nur: „*Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως τὰ εὑρισκόμενα ἅπαντα.* Ex Bibliotheca Medicea." Der Brief, in dem der Herausgeber Petrus Victorius[1] das Werk dem Kardinal Marcellus Cervinus widmet, ist vom 9. Sept. 1550 datiert. Die Ausgabe (in Folio) enthält Protrepticus, Paedagogus, Stromata, Exc. ex Theod. und Ecl. proph. Der Protr. umfaßt p. 5—42; mit dem Paed. beginnt eine neue Zählung; p. 1—92 enthält Paed. I—III und die beiden Gedichte[2], p. 93—347 Strom. I—VIII, Exc. und Ecl. Petrus Victorius war zu der Arbeit eben durch jenen Kardinal von S. Croce Marcellus Cervinus angeregt worden, wie er selbst in dem Widmungsbrief und Var. lect. lib. XIV cap. 18 (ut voluntati satifacerem Marcelli Cervini cardinalis, qui id a me impense petierat) mitteilt. Über die benutzten HSS gibt der Herausgeber im gleichen Brief an, daß er für die Stromata nur das eine Exemplar, das in der Mediceischen Bibliothek aufbewahrt werde, habe benutzen können; bei den übrigen Schriften aber habe Cervinus selbst mitgeholfen, indem er sie mit sehr alten HSS habe vergleichen lassen; vor allem aber habe Rodulphus Pius, Antistes von Carpi, aus seiner Bibliothek eine überaus

1) Vgl. über ihn H. Kämmel, Jahrbb. f. Phil. u. Paed. 92 (1865) p. 545—556; 94 (1866) p. 133—150; 325—342; 421—438; Wilh. Rüdiger, Petrus Victorius aus Florenz, Halle 1896.

2) Das zweite Gedicht, dem Victorius die Überschrift *Ἀδήλου εἰς τὸν παιδαγωγόν* gab, fehlt in den folgenden Ausgaben. Es wird zum ersten Mal wieder gedruckt von J. Fell im Anhang zu seiner Ausgabe von QDS S. 154ff, bei Ittig im Opp. Clem. Alex. suppl. S. 170ff und von Potter an wieder in den Gesamtausgaben.

alte HS des Protrepticus und Paedagogus zur Verfügung gestellt. Daß die erwähnte HS der Bibl. Medicea identisch ist mit Laur. V 3, geht schon aus den Lesarten hervor. Daß dem Druck von Protr. der nicht „sehr alte“ Monac. 97 zugrunde gelegt war, habe ich TuU N F V, 4c nachgewiesen. Ebenda habe ich gezeigt, daß Paed. I—III wahrscheinlich aus Laur. V 24 abgedruckt ist. Daß schließlich die HS aus der Bibliothek des Rodulphus Pius uns noch in Mut. III. D. 7 vorliegt, haben Barnard und ich bewiesen vgl. oben p. XXVII. Ob Victorius außer den vier eben genannten HSS noch andere benutzt hat, läßt sich nicht mit Sicherheit sagen. Es mag noch die eine oder die andere junge HS eingesehen worden sein (mit dem Ausdruck antiquissima exemplaria war man damals ziemlich freigebig); von der Benutzung einer wertvollen, nicht auf Paris. 451 zurückgehenden HS zeigt sich in der Ausgabe nirgends eine Spur. Über seine Tätigkeit als Herausgeber äußert sich Victorius mehrmals in den Var. lect.: Lib. XV cap. 23 sagt er: cum ... Clementem, antequam illum librario atque operis excudendum darem, mecum legerem; Lib. XIV cap. 18: aliquid laboris in eius auctoris conferendis exemplaribus emendandisque, antequam impressoribus traderentur, suscepi. Die Setzer scheinen die HSS selbst vor sich gehabt zu haben; wenigstens zeigen sich in den Stromata Stellen, wo offenbar nicht sicher lesbare Buchstaben der HS L möglichst genau nachgeahmt sind. Viele Schreibfehler der HSS sind stillschweigend verbessert; aber auch mancher neue Fehler ist dazu gekommen. Einige Druckfehler sind auf S. 347 angegeben. Im allgemeinen aber muß man, zumal wenn man einen Vergleich mit anderen Ausgaben jener Zeit zieht, doch urteilen, daß die Editio princeps eine sehr gute Arbeit ist, wie ja Victorius überhaupt ein sorgfältiger Arbeiter und trefflicher Kenner des Griechischen war. Manche Fehler mögen durch die Eile entstanden sein, mit der der Druck betrieben wurde. Victorius sagt Epist. ad Germ. miss. I 1 (bei Rüdiger S. 39): Omnem machinam adhibui Torrentino, ut impellerem Clementem Alexandrinum formis excudendum. Unterstützt wurde Victorius bei seiner Arbeit durch Guilelmus Sirletus; vgl. Rüdiger a. a. O. Eine ausführliche Beschreibung dieser Ausgabe findet man in den Annali della Tipografia Fiorentina di Lorenzo Torrentino 2. Aufl. (1819) S. 91—93.

Die nächste Ausgabe verdanken wir dem fleißigen und kenntnisreichen Friedrich Sylburg: „*Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως τὰ εὑρισκόμενα*. Clementis Alexandrini opera quae exstant. Diversae lectiones, et emendationes, partim ex veterum scriptis, partim ex huius aetatis doctorum iudicio, seorsum in fine additae: Et Indices tres; duo Latini, Auctorum et Rerum memorabilium; tertius Graecus, Verborum et

Phraseων notabilium: Opera Friderici Sylburgi Veter. Ex Typographeio Hieronymi Commelini 1592." Folio. Die Rückseite des Titelblattes enthält das Verzeichnis der von Clemens citierten Autoren, die drei nächsten Blätter den Widmungsbrief Sylburgs an Rector und Lehrer der Universität Marburg, den Brief des Victorius an Cervinus, ein Vorwort Sylburgs an den Leser und Testimonien aus Eusebius und Hieronymus. Darauf folgt p. 1—34 Protr.; p. 35—115 Paed. I—III und Hymnus auf Christus; p. 116—350 Strom. I—VIII; Exc. und Ecl.; p. 351f ein Citat aus Eus. Praep. Ev. X 8; p. 353—386 Anmerkungen; p. 387—414 griechischer Wortindex; p. 415—445 lateinisches Sachregister; am Schluß noch Corrigenda und Notis addenda. Die Ausgabe ist im wesentlichen ein Abdruck der Editio princeps („e qua nostra haec expressa est" p. 387). Die HSS, die Sylburg neu benutzte, waren nichts wert. Es waren dies Vatic. Palat. 86 vom Jahr 1549 und Vatic. Palat. 302, vgl. darüber oben p. XXIV u. p. XLVI[1]. Außerdem sandte ihm Höschel aus der Epitome Augustana, jetzt Monac. 479, die wichtigsten Varianten; vgl. darüber oben p. XLVI. Weit wichtiger ist, was Sylburg für die Emendation des Textes leistete. Unzählige Fehler der Editio princeps hat er stillschweigend verbessert, viele treffliche Verbesserungen in seinen Anmerkungen, einzelne auch im Index vorgeschlagen. Außerdem erhielt er wertvolle Beiträge zur Textverbesserung von Theodor Canter und Johannes Arcerius, David Höschel und Georg Rem, besonders aber von dem Verleger der Ausgabe Hieronymus Commelinus, der schon lange diese Ausgabe geplant und dafür Notizen gesammelt hatte. In den Anmerkungen sind viele Citate und Parallelen aus der Bibel und Profanschriftstellern nachgewiesen und manche dunkle Stellen des Autors richtig erklärt. Besonders wertvoll sind aber die reichhaltigen sprachlichen und sachlichen Register, die fast unverändert von allen folgenden Herausgebern wieder abgedruckt wurden. Der Druck ist durchweg sehr sorgfältig. So bedeutete diese Ausgabe einen großen Fortschritt gegenüber der Editio princeps.

Geringere Bedeutung haben die vier Ausgaben des 17. Jahrhunderts. Sie gehen sämtlich zurück auf die 1616 erschienene Ausgabe des Daniel Heinsius: „*Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως τὰ εὑρισκόμενα.* Clementis Alexandrini opera graece et latine quae extant. Daniel Heinsius Textum graecum recensuit, interpretationem veterem locis infinitis meliorem reddidit: breves in fine Emendationes adiecit. Accedunt diversae lectiones et emendationes, partim ex veterum scriptis, partim ex huius aetatis doctorum iudicio a Friderico Sylburgio collectae. Cum Tribus locupletibus, Auctorum, Rerum, Verborum, et phraseon indicibus. Lugduni Batavorum 1616. Excudit Joannes Patius Academiae Typo-

graphus Pro Bibliopolio Commeliniano." Folio. Die ersten 10 Blätter enthalten die Widmung an Gustav Adolf von Schweden, eine Vorrede, die hauptsächlich auf die vielen Fehler der lateinischen Übersetzung Hervets hinweist, und die Testimonia sowie das Autorenregister aus Sylburgs Ausgabe. Dann kommt p. 1—580 der griechische und lateinische Text und das Excerpt aus Eus. wie bei Sylburg; p. 1—38 (neue Zählung) Sylburgs Anmerkungen; p. 39—50 Anmerkungen von Heinsius selbst; p. 1—68 (wieder neue Zählung) Sylburgs Wort- und Sachregister. Der Hauptsache nach ist die Ausgabe von Heinsius nur eine neue, durch den Verleger veranlaßte Auflage der Ausgabe Sylburgs. Für den Text hat Heinsius nicht viel geleistet, auch die Anmerkungen bieten nicht sehr viel. Neu ist vor allem die Beifügung der lateinischen Übersetzung. Hierbei ist Hervet an vielen Punkten verbessert, im ganzen blieb die Übersetzung aber doch so, daß Potter darüber urteilen konnte: ut . . . qui hanc denique, prout res exigit, corrigendam susciperet, Augeae plane stabulum purgare videretur. Die Ausgabe des Heinsius ist deswegen wichtig, weil ihr Text mit allen seinen Fehlern lange Zeit die Vulgata des Clemens gebildet hat. Sie und ihre drei Nachdrucke haben lange den Markt beherrscht, auch nachdem Potters Ausgabe erschienen war, weil diese wegen ihres hohen Preises nicht so leicht Absatz fand. Noch jetzt findet man oft nach ihr citiert, besonders nach den Seiten des Abdruckes von 1629, mit dem die beiden anderen fast ganz übereinstimmen.

Der erste Abdruck erschien zu Paris 1629 apud Carolum Morellum; 16 Bl. mit Vorreden und einem Verzeichnis der Bibelcitate, 856 S. (die Zahlen 826. 827 stehen doppelt, daher ist 854 die letzte Zahl) Text, Übersetzung und Anmerkungen Sylburgs; Blatt a—g IIII lat. und griech. Index; S. 1—11 (neue Zählung) die Anm. des Heinsius, darauf S. 13—79 „In Titi Flavii Clementis Alexandrini Protrepticum (Paed. Strom.) collectanea ex variis doctorum virorum lectionibus, commentariis, adversariisque excerpta" (abgedruckt aus der 1590 zu Paris erschienenen lat. Übersetzung p. 769—830).

Ein besonders schöner Abdruck ist der von 1641, ebenfalls zu Paris, aber Typis Regiis, erschienen. Die Seitenabteilung stimmt mit der von 1629 genau überein, nur stehen hier die Zahlen 823. 824 doppelt, daher trägt auch hier die letzte Seite die Zahl 854.

Ein besonders schlechter Abdruck erschien 1688 Coloniae apud Jer. Schrey et H. Meyer, in der Seitenzählung (hier ohne Fehler 856 S.) genau mit den beiden vorhergehenden übereinstimmend.

Eine selbständige Leistung ist erst wieder die Ausgabe von John Potter († 1747 als Erzbischof von Canterbury): „*Κλήμεντος Ἀλεξαν-*

δρέως τὰ εὑρισκόμενα. Clementis Alexandrini Opera, quae extant, recognita et illustrata per Joannem Potterum. Oxonii, e theatro Sheldoniano. A. D. 1715. Sumptibus Georgii Mortlock." 2 Bände Folio. Die ersten sechs Blätter enthalten Vorwort und Testimonien, p. 1—95 Protr.; p. 96—314 Paed. I—III und die beiden Hymnen; p. 315—934 Strom. I—VIII; p. 935—965 Quis. div. salv. mit den Noten von Combefis; p. 966—1005 Exc. und Ecl.; 1006—1025 Fragmente; p. 1025—1036 Varianten aus Paris. Suppl. graec. 250 und Ottob. 94; p. 1037—1052 Abdruck der Vorreden von Victorius, Sylburg, Heinsius und des Abschnittes über Clemens in Fabricius Bibl. graec. V nebst dem von Christoph Wolterech verfaßten Index Auctorum; p. 1052—1060 Register der Bibelstellen. Dann folgt mit neuer Zählung p. 1—206 der Commentar des Gentianus Hervetus und schließlich Blatt Ggg 2 bis Ttt 2 der lateinische und griechische Index Sylburgs.

Auch Potter benutzte für seine Ausgabe keine HSS, aus denen der Text wesentlich hätte gebessert werden können. Oxon. Coll. Novi 139, Bodl. 39 und Mus. Brit. Reg. 16. D. XVII sind junge Abschriften noch vorhandener HSS. Doch bot die erste HS manche bis dahin unbekannte Lesart, weil sie nicht durch Vermittelung einer der für die älteren Ausgaben benutzten HSS auf Paris. 451 zurückgeht. Dies war der Grund für die Überschätzung dieser HS durch Potter, noch mehr aber durch Klotz; vgl. auch Westcott, Dict. of Christ. Biogr. I p. 561 „worthy of a second and complete examination". Auch die HS von Eusebs Praep. evang., die Potter für die darin citierten Clemensstücke benutzte, ist ganz jung: Oxon. Coll. Joh. Bapt. 332 aus dem 16. Jahrh.; vgl. Heikel, De praep. evang. Eus. edendae ratione p. 45 ff. Am meisten ist Potter zum Vorwurf zu machen, daß er Paris. 451 nicht benutzte, von dem er aus Montfaucon, Pal. graec. (1708) hätte Kunde haben können. Ohne Einfluß auf den Text blieben auch die von Montfaucon gesandten Collationen der jungen Stromatahandschrift Paris. Suppl. graec. 250 und der Excerpte in Ottob. 94, da sie erst nach Vollendung des größten Teils des Druckes kamen und deshalb von Potter nur als Anhang beigefügt wurden.

Das Verdienst der Potterschen Ausgabe wie der meisten Ausgaben jener Zeit liegt auf anderen Gebieten als auf dem sorgfältigster Benutzung aller HSS. Zunächst hat er mit weit größerer Vollständigkeit als Sylburg die Citate aus der Bibel, aus christlichen und profanen Autoren nachgewiesen, außerdem mit staunenswerter Belesenheit Parallelen aus griechischen und lateinischen Autoren beigebracht. Dadurch gewann er das richtige Verständnis für viele bis dahin unklare Stellen und konnte viele Corruptelen verbessern. Trefflich wurde er dabei

unterstützt von W. Lowth, Stiftsherrn der Kathedrale zu Winchester. Auf diesen geht auch die Einteilung des Protr. und der Strom. in Capitel zurück. Die lateinische Übersetzung des Protr. fertigte Potter neu an; für Paed. und Strom. verbesserte er nur die des Hervetus; bei Quis div. salv. druckte er die Übersetzung Fells ab; die lat. Übersetzung der Exc. und Ecl. hat Robert Pearse zum Verfasser. Da Potter die Anmerkungen von Sylburg und Heinsius in seine Noten aufnahm und auch den Commentar des Hervetus abdrucken ließ, vereinigte seine Ausgabe alles, was bis dahin für Clemens geleistet war, und wurde so zur Hauptausgabe[1]. Die folgenden Ausgaben waren nicht geeignet, ihr diesen Rang streitig zu machen.

Die nächste Ausgabe war ein im wesentlichen sorgfältiger Abdruck der Potterschen Ausgabe mit dem gleichen Titel wie diese, Venetiis 1757. Ex typographia Antonii Zatta. 2 Bände Folio. Um weniges ist diese Ausgabe reicher als die Potters: 1. Um eine „Vera effigies S. Clementis Alexandrini" (gegenüber dem Titelblatt); 2. um die lateinische Übersetzung der Lebensbeschreibung des Clemens aus Adrien Baillet, Vies des saints III; 3. um die Fragmente, die Fabricius in seiner Ausgabe des Hippolyt II p. 66—74 veröffentlicht hatte.[2]

Völlig unbrauchbar ist der Abdruck des griechischen Textes und der lateinischen Übersetzung in Band 4—6 der Sammlung Sanctorum Patrum opera polemica von Fr. Oberthür, Wirceburgi 1778. 1779. Der griechische Text ist ohne Accente; Anmerkungen und Indices fehlen.

Etwas besser ist die Ausgabe von Reinhold Klotz: „Bibl. sacra patrum ecclesiae graecorum pars III. Titi Flavi Clementis Alexandrini opera omnia. Recognovit Reinhold Klotz Lipsiae. Sumptibus E. B. Schwickerti 1831—1834." 4 Bände Kleinoctav. Band I enthält Protr. Paed.; II und III Strom. I—VIII u. Quis div. salv.; IV Exc. Ecl. Fragmente. Scholien aus Paris. 451 (von Const. Schinas abgeschrieben); kritische Anmerkungen, Wort- und Sachindex Sylburgs. Klotz wollte keine neue Recension des Textes liefern, sondern nur eine Recognitio. Er verzichtete also von vornherein darauf, neue HSS zur Benutzung heranzuziehen. Wie wenig es ihm darum zu tun war, sieht man be-

1) Recensionen der Potterschen Ausgabe sind zu finden in Memoires de Trevoux März 1717 S. 378—422; Acta Eruditorum Lipsiae 1717 p. 97—100; Journal des Sçavans 1716 S. 449—456; De La Roche, Bibliothèque Angloise Tome premier, prem. partie Amsterdam 1717 p. 273—277.

2) Ein genauer Abdruck dieser Ausgabe, aber ohne den griechischen Text und ohne den griechischen Index, erschien in der gleichen Druckerei Venedig 1767 III Bl. 476 u. 32 S. Folio (eine sehr seltene, in der bibliographischen Literatur fast nirgends erwähnte Ausgabe).

sonders daraus, daß er aus Paris. 451 zwar die Scholien abschreiben ließ, aber nicht daran dachte, diese HS für die Textgestaltung zu benutzen. Bezeichnend für seine Gleichgiltigkeit gegenüber den HSS ist es auch, daß er vol. II praef. p. VI es dahingestellt sein läßt, ob die Pariser Stromatahandschrift, deren Collation Potter mitteilt, identisch ist mit der, welche P. Victorius bei seiner Ausgabe benutzte — gerade als ob es damals noch nicht den Katalog der Laurenziana von Bandini (1763—70) gegeben hätte. Eher entschuldbar ist, daß er Oxon. Coll. Nov. 139 überschätzte. Gut hat er daran getan, daß er auf die Sylburgsche Ausgabe von 1592 zurückging. Seine Ausgabe ist daher frei von den zahlreichen Fehlern, die sich von 1616 an durch alle Ausgaben fortgepflanzt hatten (auch Potter ist nicht frei davon). Freilich hat dafür die Ausgabe wieder ihre eigenen Fehler und zwar in großer Menge, namentlich finden sich in den Zahlen und Citaten sehr viele Druckfehler. Die Interpunction verrät oft nur allzu deutlich, daß der Herausgeber vom Inhalt gar nichts verstanden hat. Für Emendation und Erklärung hat Klotz sehr wenig geleistet. Auf ihn geht die Einteilung des Textes in Paragraphen zurück, die auch vielfach sehr wenig sinngemäß ist.[1]

Bevor wir zur letzten Ausgabe übergehen, ist noch zu erwähnen der Abdruck der Potterschen Ausgabe bei Migne Ser. graec. vol. VIII und IX. Paris 1857. (Ein Neudruck Paris 1890. 91.) Abgedruckt ist auch der Abschnitt über Clemens aus Fabricius-Harleß, Bibl. graec., die Vorreden aus der Klotzschen Ausgabe, ebendaraus die Scholien in Paris. 451, Fragmente aus den Catenen Cramers und aus A. Mai, Script. vet. VII p. 88, schließlich die Dissertationes N. le Nourrys.

Die letzte Ausgabe ist: „Clementis Alexandrini opera ex recensione Guilelmi Dindorfii Oxonii. E typographeo Clarendoniano 1869." 4 Bände Octav. Band I (LXIV u. 451 S.) enthält Einleitung; Protr. Paed. Scholien; Band II (417 S.) Strom. I—IV; Band III (694 S.) Strom. V—VIII; Quis div. salv.; Exc.; Ecl.; Fragmente; Excerpte aus den Anmerkungen Segaars zu Quis div. salv.; Indices der Bibelstellen, der citierten Schriftsteller und der griechischen Wörter (ein verbesserter Abdruck des Sylburgschen); Band IV (588 S.) Auszug aus den Potterschen Anmerkungen mit vereinzelten Zusätzen Dindorfs, Auszug aus den Abhandlungen N. le Nourrys; Sachregister Sylburgs.

Äußerlich erweckt die Ausgabe die höchsten Erwartungen. Dem alten Ruhme der Oxforder Universitätsdruckerei entsprechend, ist die

1) Recensionen der Klotzschen Ausgabe sind zu finden in Zimmermanns Zeitschrift f. d. Alterthumswiss. 2 (1835) S. 83—93; Theol. Literaturbl. zur allg. Kirchenzeit. 1832 Nr. 59 S. 473—479; Annalen der gesamten Theol. Lit. u. d. christl. Kirche 1831. 1. Band S. 115f (mir nicht zugänglich).

Ausstattung vorzüglich, der Druck sehr klar und scharf, auch die Druckcorrectur sehr sorgfältig. Die Einleitung bestärkt den Leser in der Erwartung, eine völlig neue Textgestaltung von Dindorf zu erhalten. Zum ersten Mal erfährt man über die Clemenshss genaue Angaben, die jungen wertlosen HSS, mit denen sich die Herausgeber seit der Editio princeps begnügten, werden endlich auf die Seite geschoben, die alten wertvollen hervorgezogen, Paris. 451 wird zum ersten Mal collationiert, die drei anderen alten HSS Mut. III. D. 7, Laur. V 24 und V 3, die Victorius schon benutzte, werden neu verglichen. Die Ausgabe scheint also auf sicherstem handschriftlichen Fundament zu ruhen. Auch was von den früheren Ausgaben und den neueren Werken über Clemens gesagt ist, bestärkt die Hoffnung auf eine in jeder Hinsicht befriedigende Ausgabe. Aber was lehrt eine nähere Prüfung? 1. Die Collation der HSS ist unzuverlässig. Weder Duebner in Paris, noch G. Müller in Modena und Florenz haben ihre Aufgabe pünktlich erledigt. Duebner hat vor allem versäumt, zwischen den verschiedenen Händen zu unterscheiden, Müller hat überhaupt so nachlässig gearbeitet, daß man seinen Angaben nirgends trauen darf. Vgl. das Urteil von Fr. Beyte, Quaest. Appuleianae Lips. 1888 S. 6. 7. 27; Van der Vliet, Lucii Apul. Apol. Lips. 1900 praef. p. III; Wilamowitz, Comment. gramm. II (1880) p. 4 Anm. 2. Die HSS sind nicht richtig verwertet. Zunächst ist Paris. 451 nicht als Archetypus der übrigen HSS erkannt; doch war dies durch die ungenügenden Collationen erschwert. Aber von der richtigen Erkenntnis, daß die von Potter und Sylburg benutzten HSS aus Laur. V 24 stammen, wird bei der Editio kein Gebrauch gemacht. Statt die Lesarten dieser jungen Abschriften ganz vom Apparatus criticus auszuschließen, wird nicht nur dieser überall damit belastet, sondern es werden sogar ihre Lesarten manchmal denen der alten Zeugen vorgezogen und in den Text gesetzt. 3. Viele falsche Angaben früherer Ausgaben sind wiederholt. Das bezieht sich besonders auf die Citate, die nachzuschlagen Dindorf meist unterlassen hat. 4. Für die Emendation, richtige Interpunction, Erklärung des Textes und den Nachweis der Quellen hat Dindorf sehr wenig getan. Seine Emendationen beschränken sich meist darauf, das Griechisch des Autors dem classischen Sprachgebrauch anzupassen. Die Interpunction zeigt, namentlich in den rein theologischen Partien, oft, daß sich Dindorf um das Verständnis des herausgegebenen Textes nicht bemüht hat. Daß er für die Erklärung nicht viel leisten konnte, zeigt schon die kritiklose Wiederholung der Potterschen Anmerkungen. Besonders nachlässig aber war Dindorf im Nachweis der Quellen. Potter hatte ja darin für seine Zeit sehr viel getan, aber doch auch noch sehr viel zu tun übrig ge-

lassen. Viele Citate und Anklänge an Bibelstellen, an Plato, Philo u. a. waren noch nicht erwähnt und gerade von einem in der griechischen Literatur so bewanderten Mann wie Dindorf hätte man erwarten sollen, er werde überall die Quellen und Parallelen angeben können. Aber was bei Potter nicht steht, sucht man auch bei Dindorf meist vergebens. 5. Die Register sind völlig ungenügend. Dies Urteil bezieht sich in erster Linie auf die von Dindorf neugefertigten Register der Bibelstellen und der Quellen. Man prüfe einmal die Citate aus den Psalmen, den Proverbien, Sirach nach, oder schlage die zu *Βακχυλίδης*, *Ἕρμιππος*, *Ἡρακλείδης*, *Μητρόδωρος ὁ Χῖος*, *Πολέμων* citierten Stellen nach, so wird man das Urteil gerechtfertigt finden. Aber auch die aus Sylburgs Ausgabe übernommenen Sprach- und Sachregister hätten eine viel gründlichere Durchsicht und eine bedeutende Erweiterung verdient.

So hat die Dindorfsche Ausgabe gleich nach ihrem Erscheinen von verschiedenen Seiten strengen Tadel erfahren, am schärfsten von P. de Lagarde, Gött. gel. Anz. 21 (1870) S. 801—824 (= Symmicta I (1877) S. 10—24). Vgl. auch J. Bywater, The Academy vom 22. Okt. 1870 S. 25 und The Journ. of Philol. 4 (1872) S. 203; Westcott, Dict. of Christ. Biogr. I p. 566. Eine günstige Besprechung (wegen der methodisch richtigen Behandlung der HSS) brachte nur The Saturday Review 30 (1870) S. 238 f.

Es blieb also eine befriedigende Ausgabe des Clemens noch ein Desideratum, das sich um so mehr fühlbar machte, je intensiver sich die historische und literarhistorische Forschung der Epoche, in der er lebte, zuwandte. Zweimal schien es, als sollte eine solche Ausgabe in absehbarer Zeit erscheinen. Theodor Heyse hatte schon lange, bevor Dindorfs Ausgabe erschien, Vorarbeiten für eine neue Ausgabe gemacht und gab, wie es scheint, auch nach dem Erscheinen der Oxforder Ausgabe seinen Plan nicht sofort auf. Doch kam er nicht zur Ausführung. Dann kündigte die Teubnersche Verlagsbuchhandlung in ihren Mitteilungen vom 9. Mai 1885 eine Ausgabe des Clemens von K. J. Neumann und E. Hiller an. Aber durch Hillers frühzeitigen Tod[1] wurde auch die Hoffnung auf diese Ausgabe zerstört. So soll die vorliegende Ausgabe versuchen, das Bedürfnis nach einer Neubearbeitung der Schriften unseres Autors zu befriedigen. Über Plan und Hilfsmittel dieser Ausgabe vgl. den Schluß der Einleitung.

1) Vgl. über seine Absicht Clemens herauszugeben auch den von Häberlein geschriebenen Nekrolog im Biogr. Jahrb. 1891. S. 103.

2. Einzelne Schriften.

a. Stromata VII. Buch. Unter den Ausgaben einzelner Schriften ist wegen ihrer Bedeutung an erster Stelle zu nennen: Clement of Alexandria Miscellanies Book VII. The Greek Text with Introduction, Translation, Notes, Dissertations and Indices. By the late Fenton John Anthony Hort ... and Joseph B. Mayor. London 1902. Die Veranlassung zu dieser Ausgabe boten die Bemerkungen, die Hort in sein Handexemplar des Clemens eingetragen hatte. Mit ihrer Veröffentlichung wurde Mayor betraut. Doch begnügte sich dieser nicht mit dem Abdruck dieser Noten, sondern gab außerdem eine neue Recension des Textes, eine englische Übersetzung, eine reichhaltige Einleitung, einen fortlaufenden Commentar und zwei umfangreiche Indices. Zur Einführung in ein gründliches Verständnis unseres Autors dürfte dies Buch am allermeisten zu empfehlen sein. Vgl. P. Koetschau, Theol. Literaturztg 29 (1904) Sp. 325–327 und meine Anzeige, Berl. phil. Woch. 24 (1904) Sp. 228—234.

b. Quis dives salvetur. Die Editio princeps ist: Michaelis Ghislerii in Jeremiam prophetam commentarii Lugduni 1623 vol. III p. 262—282. Es ist dies ein ungenauer Abdruck aus Vatic. graec. 623. Auf dieser Ausgabe beruhen alle folgenden, mit Ausnahme der letzten. Die Ausgaben sind: Fr. Combefis, Auctarium patrum novissimum Paris 1672 I p. 163—194. — (J. Fell), Clem. Alex. liber quis dives salutem consequi possit. Oxoniae 1683. — Th. Ittig, Operum Clem. Alex. Supplementum p. 1—96 Lipsiae 1700. — C. Segaar, Clem. Alex. liber, quis dives salutem consequi possit, perpetuo commentario illustratus. Ultraj. ad Rh. 1816 (13 Jahre nach Segaars Tod). Diese Ausgabe ist wichtig wegen des gelehrten Commentars und der vielen trefflichen Verbesserungen. — A. Neander, Opuscula patrum selecta pars I Berlin 1826. — H. Olshausen, Clem. Alex. libellus quis dives salvetur Königsberg 1831. — G. Br. Lindner, Bibliotheca patrum eccles. selectissima Fasc. III Leipzig 1861. — K. Köster, Samlung ausgew. kirchen- und dogmengeschichtlicher Quellenschriften 6. Heft, Freiburg i. B. 1893. — P. Mordaunt Barnard, Clement of Alexandria Quis dives salvetur Texts and Studies V 2. Cambridge 1897. Barnard hat zuerst den Archetypus der jungen Vaticanhs, Scorial. Ω-III-19, benutzt und daraus einen viel besseren Text gewonnen, als Ghisler und seine Nachfolger hatten bieten können. Für die Textverbesserung sind auch wichtig die zahlreichen Recensionen der Ausgaben Kösters und Barnards.

c. Excerpta ex Theodoto und Eclogae propheticae. Beide Schriften hatte Hervetus nicht übersetzt und auch die griechisch-latei-

nischen Ausgaben des Clemens von 1616 bis 1688 boten nur den griechischen Text. Daher übersetzte Fr. Combefis beide ins Lateinische. Aber nur die Eclogae gab er griechisch und lateinisch heraus in seinem Auctarium patrum novissimum Paris 1672 I p. 197—210. Die Übersetzung der Excerpta wagte er wegen der darin enthaltenen Ketzereien nicht zu veröffentlichen. Doch wurde seine Übersetzung nach einer Abschrift (zusammen mit dem griechischen Text) veröffentlicht von J. A. Fabricius, Bibl. graeca V p. 134—179.

Beide Schriften, zusammen mit Strom. VIII, den Fragmenten der Hypotyposen und den Adumbrationen, gab Chr. Bunsen in den Analecta Antenicena I (1854) S. 167—340 (Exc. und Ecl. S. 201—302) heraus, weil er sie, ebenso wie Strom. VIII, für Reste der Hypotyposen hielt. Die Ausgabe ist wichtig wegen der Emendationen, die J. Bernays beisteuerte.

Noch weit besser ist der Text der Excerpta hergestellt in einer Ausgabe, die der Öffentlichkeit noch nicht übergeben ist, die ich aber durch die Güte des Verlegers schon benutzen konnte: Clementis Alexandrini Excerpta ex Theodoto edidit Paulus Ruben Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri 1899. Die Ausgabe beruht auf einer Collation der Florentiner HS durch E. Rostagno und zeichnet sich durch treffliche Emendationen aus, die teils von Ruben selbst teils von Usener herrühren.

d. Adumbrationes. Die „Adumbrationes Clementis Alexandrini in epistolas catholicas“ [1] wurden zuerst gedruckt von M. de la Bigne in der ersten Ausgabe seiner Sacra bibliotheca sanctorum patrum Paris 1576 VI col. 625—634. Die HS, die er benutzte, ist jetzt Berol. Phill. 1665. Es geht dies aus der Collation der Ausgabe mit der HS, die zuerst Zahn, Suppl. Clem. S. 79ff anstellte und Preuschen in Harnacks Überlieferung S. 306f vervollständigte, unzweifelhaft hervor. Auf der Editio princeps beruhen alle Ausgaben mit Ausnahme der Zahns. Es sind dies folgende: Die späteren Ausgaben der Väterbibliotheken: Paris 1589 I col. 1235—1244; 1609 I col. 1027—1034; 1644 I col. 561—568; 1654 I col. 561—568; Lugd. 1677 III p. 231—234. — J. Fell im Anhang seiner Ausgabe von Quis div. salv. Oxoniae 1683 S. 120—143. — Th. Ittig in Operum Clem. Alex. Supplementum Lipsiae 1700 S. 130—148. — Chr. Bunsen, Analecta Antenicena I S. 325—340. — Th. Zahn, Suppl. Clem. S. 79—93. Hier ist nicht nur die Editio princeps und die Hs, aus der sie geflossen ist, sondern auch die zweite Hs, Laudun. 96, benutzt. Vgl. darüber oben p. XLV f.

e. Hymnus auf Christus. Außer in den Clemensausgaben wurde

1) In den Clemensausgaben fanden die Adumbr. erst durch Potter Aufnahme.

der Hymnus auf Christus auch herausgegeben mit den Gedichten des Gregor von Nazianz 1590[1]; von Fr. Morellus Paris 1598[1]; mit den Senaren des Simeon Metaphrasta Paris 1606[1]; in den Poetae graeci christiani Paris 1609[1]; in den Poetae graeci veteres II Genevae 1614 S. 751f; von Rud. Capellus Hamburg 1681[1]; von S. Butler (zusammen mit dem Gedicht des M. Musurus auf Plato u. a.) Cambridge 1797[1]; von A. J. Rambach, Anthologie christl. Gesänge Altona u. Leipz. 1817 I S. 35—39; von F. H. Rheinwald, Die kirchl. Archäologie Berlin 1830 S. 440f; von F. R. Eylert, Clem. Alex. als Philosoph u. Dichter Leipzig 1832 S. 52—60; J. Schulthess, Symbolae ad internam criticen libr. can. Turici 1833 II S. 85—102; von J. Piper, T. Flavii Clem. Alex. hymnus in Christ. salv. gr. lat. Gottingae 1835 (vgl. die ausführl. Selbstanzeige in den Gött. Gel. Anz. 1837 St. 118—120) und von dem gleichen in Pipers Evang. Kalender f. 1868 Berlin 1868 S. 17—39; von R. Vorbaum in Daniels Thes. hymnol. III Lipsiae 1846 S. 3f; von Ed. Em. Koch, Geschichte des Kirchenlieds Stuttgart 1852 I S. 7f; von A. Thierfelder, De Christianorum psalmis et hymnis Lipsiae 1868 S. 18ff; von W. Christ und M. Paranikas, Anthologia graeca carminum christianorum Lipsiae 1871 S. 37f. Vgl. auch E. Bouvy, Poètes et Mélodes Nîmes 1886 S. 26—29; 118—122.[2]

1) Mir nicht zugänglich.

2) Trotzdem der Hymnus so oft ediert wurde, blieb manches zu tun übrig. Der enge Zusammenhang mit dem Vorhergehenden, wo der Hymnus mit den Worten *καλῶς ἂν ἔχοι ἡμᾶς ἐνταῦθα γενομένους μισθὸν εὐχαριστίας δικαίας κατάλληλον ἀστείου παιδαγωγίας αἶνον ἀναπέμψαι κυρίῳ* angekündigt wird, wurde ebenso oft übersehen wie die Tatsache, daß für die meisten Ausdrücke des Hymnus sich Parallelen in Protr. und Paed. finden. Es wurde daher mehrfach, zuletzt von Harnack, Chronol. II S. 22f, bezweifelt, ob Clemens der Verfasser ist. Das Fehlen des Hymnus in P darf nach dem oben S. XVIIf Gesagten nicht gegen den clementinischen Ursprung angeführt werden. Der Text, namentlich auch die Interpunction, ist in der vorliegenden Ausgabe vor allem durch v. Wilamowitz sinngemäß gestaltet worden. Das Metrum hatte zu vielen willkürlichen Änderungen Veranlassung gegeben: Cobet, Log. Herm. 4 (1886) S. 494 tilgte V. 1—4 *ἀδαῶν, ἀπλανῶν, ἀτρεκής, βασιλικῶν*; Christ a. a. O. wollte V. 1—4 tilgen und V. 5—10 nach *ἐκθλιβόμενον* V. 46 stellen; Thierfelder a. a. O. ordnete 1—28; 39—46; 33—38; 29—31; 47—65, schrieb V. 4 *βασιλεῦ* und tilgte V. 32. Aber das Metrum ist nicht zu beanstanden; v. Wilamowitz gibt folgende Erklärung: „Es sind anapästische Monometer, auf die in einer Weise, die früher freilich anorganisch gewesen wäre, Silbencomplexe folgen. Ein Anapäst ist es V. 1—3; ein vierter Päon 4 und 31. Das ist die Form des Liedchens der Nilschiffer Pap. Oxyr. III Nr. 425. Folgt ein Ionicus a minore, so ergibt das den altgewohnten Paroemiacus V. 10 und 30. Diese Verse bilden den Abschluß einer Periode, wo sie allein stehen. Am Anfang und am Schlusse des ersten Hauptteils stehen mehrere hinter einander."

f. Fragmente. Die erste Clemensausgabe, die auch Fragmente enthält, ist die Potters. Seine Sammlung besteht aus drei Teilen, den Fragmenten, die J. Fell im Anhang zu seiner Ausgabe von Quis div. salv. 1683 S. 144ff veröffentlicht hatte, den von Ittig, Opp. Clem. Alex. Suppl. 1760 S. 150ff und Praef. a 8ff, gesammelten Stücken und drittens aus dem von E. Grabe für sein Spicilegium gesammelten, aber nicht veröffentlichten Material. Dazu kam noch ein Stück, auf das Fabricius, Bibl. graec. V p. 111 hingewiesen hatte. Eine lateinische Übersetzung der hier nur griechisch gedruckten Stücke und einige neue Fragmente brachte dann Fabricius in seiner Ausgabe des Hippolyt II (Hamburg 1718) S. 66—74. Diese Stücke wurden abgedruckt in dem Nachdruck der Potterschen Ausgabe von 1757 und bei Gallandi, Bibl. vet. patr. Venet. 1766. 2. Aufl. 1788 II S. 153—159. Die Ausgabe von Migne fügte noch dazu die Fragmente aus der Catenensammlung Cramers. Alle Fragmente wurden gesichtet und neu herausgegeben von Th. Zahn, Suppl. Clem. S. 32—78. Vgl. ferner Barnard a. a. O. S. 47—52 und Preuschen bei Harnack, Überlief. S. 299—327.

Ein bisher unbekanntes Fragment aus den Hypotyposen veröffentlichte Mercati in den Studi e Testi XII (1904) S. 1—15 aus Vatic. gr. 354. Vgl. dazu A. Harnack, Sitzungsber. d. k. preuss. Ak. d. W. 1904 Nr. 27 S. 901—908.

Die Vermutung, daß der Canon Muratori ein Fragment der Hypotyposen sei, suchte neuerdings Chapman, Revue Bénédictine 21 (1904) S. 240—264 (vgl. auch S. 369—374) wahrscheinlich zu machen. Vgl. aber die scharfe Ablehnung dieser Hypothese durch A. Harnack, Theol. Literaturztg 29 (1904) Sp. 636f.

E. Übersetzungen.

1. Die lateinische Übersetzung.

In der Geschichte des gedruckten Textes spielt eine wichtige Rolle die lateinische Übersetzung. Denn diese ist nicht nur sehr oft selb-

Das zweite Gedicht, das in FM ohne Überschrift auf diesen Hymnus folgt und dem Victorius die Überschrift *Ἀδήλου εἰς τὸν παιδαγωγόν* gegeben hat, ist das Parallelgedicht zu dem Hymnus, verfaßt von einem Leser dieses Hymnus. Ich habe daher das Gedicht an den Schluß der Scholien S. 339f gestellt. Ob Arethas der Verfasser ist, wie ich in den Unters. üb. d. Scholien z. Cl. Al. S. 48 vermutete, bleibt zweifelhaft, da FM, die unabhängig von einander auf die Originalschrift des Arethas in P zurückgehen würden, mehrere Fehler (vgl. V. 5. 13. 15. 20. 21) gemeinsam haben.

ständig erschienen und hat somit die Kenntnis unseres Autors verbreitet, sondern sie ist auch von 1616 an allen Ausgaben, mit Ausnahme der von Klotz und Dindorf, beigegeben worden. Es verlohnt sich daher, auch ihrer hier kurz zu gedenken.

Schon auf der letzten Seite der Editio princeps des griechischen Textes wurde vom Drucker eine lateinische Übersetzung (a viris doctissimis, qui summo studio laboreque tibi navarunt operam) angekündigt und ein Jahr später erschien die Ausgabe: „Clementis Alexandrini omnia quae quidem extant opera, nunc primum e tenebris eruta Latinitateque donata, Gentiano Herveto Aurelio interprete. Laur. Torrentinus Ducalis typographus excudebat Florentiae 1551." Vier besonders numerierte Teile: I. Widmung an Rodulphus Pius vom 31. Dez. 1549; Protr. mit Scholien (aus Mut. III. D. 7) 47 S. II. Widmung an Hangest von Noyon vom 10. Juli 1549; Paed. I—III mit Scholien und Hymnus auf Christus 113 S. III. Widmung an Cosimo de' Medici vom 6. Juli 1551; Strom. I—VIII. 277 S. IV. Sieben verschiedene Indices 50 S. Die oft wiederholte Angabe, daß die Stromata von Chiriaco Strozzi († 1569) übersetzt seien, geht zurück auf Papyrius Masson (Elog. II p. 229) und Giulio Negri, Istoria degli scrittori Fiorentini (1722) p. 125. Hier heißt es von Strozzi: vertit etiam e Greca in Latinam linguam Clementis Alexandrini Stromatum libros 8, impressos Florentiae a Torrentino. Mit Recht scheint mir diese Nachricht bestritten in den Annali della tipografia Fiorentina di Lorenzo Torrentino[2] (1819) p. 139, da sonst der Widmungsbrief des Gentianus Hervetus an Cosimo de Medici unverständlich wäre.

Die Übersetzung ist mit großer Eile gemacht worden. Hervetus wurde, wie sein Neffe im Vorwort der Ausgabe von 1590 erzählt, von seinem Verleger so gedrängt, „ut diebus singulis tantum vertere cogeretur, quantum quivis alius calamo potuisset excipere, quo commodius typographiariis operis satisfaceret". Diese Eile merkt man der Übersetzung nur zu sehr an. Heinsius hat in der Vorrede seiner Ausgabe 1616 einige Beispiele dafür, wie falsch Hervetus oft übersetzte, mitgeteilt. Vielfach ist die lateinische Übersetzung ebenso unverständlich wie der griechische Text. Ein Beispiel mag genügen: Die Worte *Μίνω τὸν Διὸς ἐπὶ Λυγκέως* lauten in der Editio princeps *Μήνωτον διόσεπιλυγκέως* (sic), bei Hervetus: Menotum filium Diosepilyncei.

Trotzdem wurde die Übersetzung oft abgedruckt: Basel 1556 Fol.; 1566 Fol.; Paris 1566 Oct.; 1572 Fol. Eine Neubearbeitung erschien 1590: „J. Flavii Clementis opera omnia ... in Latinum conversa, nunc vero recognita interpretatione, amplissimis commentariis illustrata a Gentiano Herveto Aureliano ecclesiae Rhemensis Canonico Parisiis 1590

apud Sebastianum Nivellium.“ Folio. Die Ausgabe ist besorgt von dem Arzte Simon Hervetus, dem Neffen des Gentianus; derselbe erzählt in dem Widmungsbrief, daß sein Onkel als Achtzigjähriger die Beschäftigung mit Clemens wieder aufgenommen, fast eine ganz neue Übersetzung gemacht und dazu einen Commentar verfaßt habe. Dieser Commentar, der sich mehr durch Wortreichtum als durch tiefen Gehalt auszeichnet, ist in der Potterschen Ausgabe wieder abgedruckt. Außerdem enthielt jene Ausgabe von 1590 p. 769—830: In J. Flavii Clem. Alex. Protr. Paed. Strom. collectanea ex variis doctorum virorum lectionibus, commentariis adversariisque excerpta. Das Meiste davon hat Potter zu den einzelnen Stellen mit dem Sigel Coll. abdrucken lassen.

Ein Titelneudruck scheint die Ausgabe von 1612 (Parisiis ex officina Nivelliana) zu sein; wenigstens stimmen die Ausgaben außer auf den ersten Blättern genau überein. Hervets Übersetzung wurde dann, mehr oder weniger verändert, in den Clemensausgaben von 1616, 1629, 1641, 1688, 1715, 1757, 1778/79, 1857 mit dem griechischen Text gedruckt, außerdem (zusammen mit der Übersetzung von Quis div. salv. durch Combefis und den Adumbrationen) nach der Ausgabe von Heinsius in der Max. bibl. vet. patr. Lugd. 1677 III p. 1—234.

Über den Abdruck des lateinischen Teils der Potterschen Ausgabe vgl. oben S. LXX Anm. 2. Unvollständig ist die lateinische Übersetzung auch enthalten in der von Caillou und Guillon herausgegebenen Collectio selecta SS. ecclesiae patrum Parisiis 1829 III p. 113—482; IV p. 1—386. Auszüge aus Paed. Protr. Strom. I—VII enthält Franc. Rous, Mella Patrum Londini 1650 p. 149—239.

2. Übersetzungen in moderne Sprachen.

Anhangsweise seien noch die deutschen, französischen, englischen Übersetzungen der Gesamtwerke oder einzelner Teile besprochen.

1. Deutsch. Eine vollständige Übersetzung gibt es nicht. Auszüge enthält Chr. Fr. Rößler, Bibliothek der Kirchenväter Leipzig 1776 II S. 6—75. In der Kemptener Bibliothek der Kirchenväter ist enthalten Quis div. salv. und Protr., übersetzt von L. Hopfenmüller, und Paed. I—III, übersetzt von J. Wimmer, Kempten 1875. Die Exc. ex Theod. wurden übersetzt von G. Arnold, Unparth. Kirchen- u. Ketzerhistorie Frankfurt 1699. 1700 IV S. 41—50. Gegen ihn schrieb H. G(eorg) W(achter) E(cclesiastes) M(emmingensis), Augenscheinliche Erweisung, daß der vermessene Ketzerpatron Gottfried Arnold das valentinianische Ketzerfragmentum Theodoti weder verständlich noch treulich übersetzet und damit seine schlechte Wissenschaft in der griech. Sprache selbst verraten habe. Ulm 1701.

Öfters übersetzt wurde der Hymnus auf Christus: von Fr. Münter, Über die älteste christl. Poesie (vor seiner Übersetzung der Offenb. St. Joh.) Kopenhagen 1806 S. 33 ff; von Rambach, Eylert, Schulthess in den oben S. LXXVI angeführten Werken; C. R. Hagenbach in Rheinwalds Repertorium 14 (1836) S. 114 f und Die christl. Kirche in den ersten drei Jahrh. Leipzig 1853 S. 222 (abgedruckt bei J. Kayser, Beiträge z. Geschichte u. Erklärung der ältesten Kirchenhymnen[2] Paderborn 1881 I S. 28 f und bei O. Bardenhewer, Geschichte der altkirchl. Literatur II Freib. i. Br. 1903 S. 32); C. Fortlage, Gesänge christl. Vorzeit Berlin 1844 S. 38—40 (abgedruckt bei A. Baumgartner, Geschichte der Weltliteratur IV Freib. i. Br. 1900 S. 18 f); J. F. H. Schlosser, Die Kirche in ihren Liedern Mainz 1852 II S. 107—109; F. Ranke in F. Pipers Evang. Kalender f. 1868 Berlin 1868 S. 29—31.

2. Französisch. Protr. wurde übersetzt von D. Cousin Paris 1684. — Nur Quis div. salv. und Paed. I—III sind enthalten in: Les Oeuvres de S. Clément d'Alexandrie traduites du Grec [par Nic. Fontaine] Paris chez Pralard 1696. — Auszüge aus allen Werken bietet D. M. N. S. Guillon, Bibliothèque choisie des pères de l'Église grecque et latine Paris 1822 I p. 375 ff. — Eine vollständige Übersetzung gab Ant. Eug. de Genoude, Les pères de l'Église IV V Paris 1839.

3. Englisch. Sämtliche Werke sind übersetzt in A. Roberts und J. Donaldson, Ante-Nicene Christian Library vol. IV. XII. XXII S. 185—217; XXIV S. 137—181 Edinburgh 1867—1872. Der Übersetzer war W. Wilson. Das Gleiche bietet der von A. Cleveland Coxe besorgte amerikanische Abdruck der englischen Sammlung: The Ante-Nicene Fathers II S. 171—604 Buffalo 1887. — Quis div. salv. übersetzte J. Jones (Clement, A discourse concerning the salvation of rich men London 1711) und P. Mordaunt Barnard (in der Sammlung Early Church Classics, herausgegeben von der Society for Promoting Christian Knowledge London 1901). — Einige ausgewählte Stücke aus Clemens übersetzte R. Ornsby, The Month 19 (1873). — Joseph B. Mayor begleitete seine Ausgabe von Strom. VII mit einer englischen Übersetzung London 1902.

F. Bemerkungen zu der vorliegenden Ausgabe.

Die erste Anregung zur Beschäftigung mit Clemens Alex. erhielt ich im Jahre 1888 durch Herrn Geheimrat Dr. Iwan von Müller, damals Professor in Erlangen, der mir riet, eine Arbeit über diesen Autor für das philologische Specialexamen einzureichen und mich nicht nur bei Anfertigung jener Arbeit (sie wurde als Doctordissertation gedruckt:

Observ. crit. in Clem. Alex. Erlangen 1890) mit wertvollem Rat unterstützte, sondern auch weiterhin meinen Arbeiten die freundlichste Teilnahme zeigte. Im Frühjahr 1895 kam dann durch Herrn Professor D. Harnack die Anfrage an mich, ob ich die Bearbeitung des Clem. Alex. für die Berliner Kirchenväterausgabe übernehmen wolle. Ein zweimaliger Urlaub, der mir vom Kgl. Staatsministerium des Innern für Kirchen- und Schulangelegenheiten in den Schuljahren 1895/96 und 1901/02 gewährt wurde, ermöglichte es mir, die HSS in Paris, Modena und Florenz selbst zu collationieren und einige Zeit ausschließlich der Vorbereitung der Ausgabe zu widmen, während in anderen Jahren die Tätigkeit in der Schule nur wenig Zeit dafür übrig ließ. Eine besondere Förderung erhielt meine Arbeit dadurch, daß ich im Oktober 1902 nach München versetzt wurde und so die reichen Sammlungen der K. Hof- und Staatsbibliotkek und der K. Universitätsbibliothek bequem benutzen konnte. Den Vorständen und Beamten dieser Bibliotheken sei auch an dieser Stelle für alle Hilfe, die sie mir gewährten, geziemend gedankt.

Es war mir möglich, einiges ungedruckte Material zu benutzen. Durch Vermittlung von Herrn Geheimrat Hartwig in Halle erhielt ich die in der dortigen Universitätsbibliothek aufbewahrten Vorarbeiten Theodor Heyses für die von ihm geplante Clemensausgabe. Diese Vorarbeiten sind: 1. Collation von Strom. I—VIII (Editio princ.) mit Laur. V 3; 2. Collation von Paed. I—III (Editio princ.) mit Laur. V 24; 3. Bemerkungen zu diesen Collationen; 4. Bemerkungen zu Protr. mit der Überschrift „Revision des Textes in der Ausgabe von Klotz ohne Benutzung anderweitiger literarischer Hilfsmittel oder gar Vergleichung irgend einer Handschrift"; 5. Bemerkungen zu Paed. I—III nach der Ausgabe von Klotz mit Nachträgen nach Benutzung der Ausgabe Dindorfs; 6. Reinschrift der Bemerkungen zu Paed. I—II 80.

Die Collationen Heyses ergaben sich mir bei Nachprüfung als sorgfältig und dienten mir zur Controlle der eigenen Collation. Die Bemerkungen enthalten sehr viele Conjecturen; viele davon weichen zu sehr vom überlieferten Texte ab, manche aber scheinen mir den Text richtig herzustellen. Vortrefflich ist z. B. Strom. VIII 22 hergestellt *ἠπορημένης ἐστὶ διανοίας καὶ πρὸς τὴν τῶν ἀντικειμένων πραγμάτων ἰσοσθένειαν* (statt *εἰς ἀσθένειαν*) *μετοκλαζούσης τεκμήρια* vgl. Sext. Emp. Pyrrh. II 130 *τὴν ἰσοσθένειαν τῶν ἀντικειμένων λόγων*. Ich habe im Apparat eine Auswahl aus den Conjecturen Heyses aufgeführt.

Durch die Güte von Herrn Professor Dr. K. J. Neumann konnte ich auch die Vorarbeiten Eduard Hillers für meine Ausgabe verwerten. Es sind dies 307 halbstand beschriebene Quartseiten mit fortlaufenden Bemerkungen zu Strom. I 1 bis V 27. Sie zeigen, wie sorg-

fältig sich Hiller um das Verständnis des Textes bemüht hat, und waren mir besonders wertvoll durch Literaturnachweise. Emendationen enthalten diese Seiten weniger als die Notizen Heyses. Immerhin sind auch von ihm manche Stellen richtig hergestellt worden.

Durch die Freundlichkeit von Herrn Professor G. Knaack in Stettin konnte ich auch das in seinen Besitz übergegangene Handexemplar von J. Bernays benutzen, dessen Randbemerkungen in manchen Fällen Belehrung spendeten.

Zu besonderem Danke bin ich Herrn Professor Joseph B. Mayor in Kingston Hill (Surrey) verpflichtet. Die kritischen Bemerkungen zu Protr., Philogus 58 (1898) S. 266—280, und zu Strom. I—VII, Class. Review 8 (1894) S. 233—239; 281—288; 385—391; 9 (1895) S. 97—105; 202—206; 297—302; 337—342; 385—390; 433—439 sind die wertvollsten Beiträge zur Textkritik unseres Autors, die seit der Ausgabe Sylburgs erschienen sind. Kein Herausgeber hat solche Mühe darauf verwendet, den vorliegenden Text zu verstehen oder zu verbessern wie er. Prof. Mayor hat mir aber außerdem noch eine große Menge von Verbesserungen, Quellennachweisen und Bemerkungen über die Interpunction zu Protr. und Paed. brieflich zur Verfügung gestellt. Konnte ich auch nicht alle Conjecturen in den Text aufnehmen, so werden die Benützer der Ausgabe doch Mayors Namen fast auf jeder Seite finden. Schließlich hat Prof. Mayor mir auf meine Bitte noch kurz vor Abschluß meiner Arbeit die Bemerkungen von Jer. Markland (geb. 1693 gest. 1776) zugesandt, die derselbe am Rande seines Exemplars der Potterschen Ausgabe (jetzt im Britischen Museum unter der Signatur 3670. e.) notiert hatte. Es sind dies eine große Anzahl von Conjecturen, darunter manche recht einleuchtende Verbesserungen. Eine Auswahl davon ist im Apparat mitgeteilt.

Zu Dank bin ich ferner verpflichtet Herrn Professor Henry Jackson[1] in Cambridge, der mir eine Anzahl wichtiger Parallelstellen aus den griechischen Philosophen mitteilte, Herrn Professor George F. Moore in Andover Mass., der mir die Randbemerkungen P. de Lagardes (die allerdings wenig Neues boten) aus dessen Clemensausgaben in der Universitätsbibliothek der Stadt New-York abschrieb, und nicht zum wenigsten Herrn Bibliothekar Dr. R. Münzel in Hamburg, der mir wertvolle Ergänzungen zu seinem Artikel über den Paed. (Beiträge zur Bücherkunde u. Philologie, August Wilmanns zum 25. März 1903 gewidmet S. 293—300), wichtige Parallelstellen, besonders aus Plato und

1) Vgl. auch seine Artikel im Journal of Philol. 24 (1896) S. 263—271; 27 (1899) S. 136—144; 28 (1900) S. 131—134.

Lucian, mitteilte und mich auf die Benutzung des Clemens durch Isidor von Pelusium aufmerksam machte.

Während des Druckes hatte Herr Professor C. Weyman die Freundlichkeit, mich auf manche Literaturangabe oder Parallelstelle aufmerksam zu machen, und Herr Professor W. Kroll, der ebenfalls einen Teil der Druckbogen mitzulesen die Güte hatte, gab manchen wertvollen Beitrag zur Emendation. Vor allem aber habe ich den Herrn Professoren E. Schwartz u. U. von Wilamowitz-Moellendorff zu danken, die alle Druckbogen aufs genaueste durchsahen und mir ihre Verbesserungen zusandten. Beider Name findet sich oft genug im Apparat; doch gibt das nur eine sehr ungenügende Vorstellung von der mannigfachen Hilfe, die sie meiner Arbeit zuteil werden ließen: mancher Fehler im Text, manche falsche Conjectur im Apparat wurde beseitigt, die Interpunction an vielen Stellen gebessert; mancher Druckfehler wäre ohne ihre Mitarbeit stehen geblieben.

So ist es vielfach fremde Arbeit, die der Ausgabe zugute gekommen ist. Ihr ist es nicht am wenigsten zu verdanken, wenn die Ausgabe brauchbar geworden ist. Allen, die dazu geholfen, gebührt also nicht nur der Dank des Herausgebers, sondern auch der des Benutzers der Ausgabe.

Die Seitenzahlen der Ausgaben Sylburgs und Potters stehen mit S und P am Rand, eine Tabelle mit den Seiten der Pariser Ausgabe (1629) wird am Schluß der Ausgabe beigegeben werden, da nach ihr noch immer häufig citiert wird. Die Paragrapheneinteilung von Klotz habe ich trotz ihrer Mängel beibehalten, um nicht die Verwirrung (oft wird Clemens in einem Buche auf dreierlei Art citiert) noch größer zu machen. Doch habe ich die großen Paragraphen in Unterabschnitte zerlegt. In der Ausgabe selbst ist stets darnach (mit Weglassung der Capitelzahlen) citiert. Die Zahlen bei den Verbesserungen Cobets verweisen auf die Seiten von Logios Hermes I (1866. 1867). Historikerfragmente sind nach C. Müller, FHG, Komikerfragmente nach Th. Kock, CAF, Lyrikerfragmente nach Th. Bergk, PLG[4], Tragikerfragmente nach A. Nauck, TGF[2] ohne nähere Angabe citiert.

München, Dezember 1904.

Otto Stählin.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΣ

ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣ ΕΛΛΗΝΑΣ

Verzeichnis der Handschriften und Abkürzungen.

Handschriften des Protreptikos

M = Mut. III. D. 7 (jetzt Nr. 126 oder S. 5, 9)
P = Paris. graec. 451
P* = ursprüngliche Lesart von P; entsprechend bei anderen HSS
P^1 = erste Hand (Baanes) in P
P^2 = zweite Hand (Arethas) in P
P^3 = jüngere Hände in P; z. B. der Schreiber der Randstücke

Handschriften von Eusebius Praep. Evang.

A = Paris. graec. 451
B = Paris. graec. 465
H = Venet. Marc. 343
I = Venet. Marc. 341
O = Bonon. Univ. 3643

Abkürzungen

Di = Dindorf
He = Heinsius
Kl = Klotz
Ma = Mayor
Po = Potter
Schw = Schwartz
St = Stählin
Sy = Sylburg
Vi = Victorius
Wi = v. Wilamowitz-Moellendorff

Erläuterung der Zeichen.

< = Auslassung, lässt aus
+ = Hinzufügung, fügt hinzu
∾ = Umstellung, stellt um
* = Lücke
»« = wörtliches Citat
( ) = Parenthese, Einschaltung des Autors
⟨ ⟩ = durch Conjectur gewonnener Zusatz
[ ] = zu beseitigender Einschub
† = nicht sicher zu heilende Textverderbnis
{ } = zweifelhafte Herkunft

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΣ

ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣ ΕΛΛΗΝΑΣ

I. *Ἀμφίων ὁ Θηβαῖος καὶ Ἀρίων ὁ Μηθυμναῖος ἄμφω μὲν ἤστην* 1, 1
ᾠδικώ (μῦθος δὲ ἄμφω· καὶ τὸ ᾆσμα εἰσέτι τοῦτο Ἑλλήνων ᾄδεται
χορῷ), τέχνῃ τῇ μουσικῇ ὃ μὲν ἰχθὺν δελεάσας, ὃ δὲ Θήβας τειχίσας. 2 P
Θρᾴκιος δὲ ἄλλος σοφιστὴς (ἄλλος οὗτος μῦθος Ἑλληνικός) ἐτιθά-
σευε τὰ θηρία γυμνῇ τῇ ᾠδῇ καὶ δὴ τὰ δένδρα, τὰς φηγούς, μετε-
φύτευε τῇ μουσικῇ. ἔχοιμ' ἂν σοι καὶ ἄλλον τούτοις ἀδελφὸν διηγή- 2
σασθαι μῦθον καὶ ᾠδόν, Εὔνομον τὸν Λοκρὸν καὶ τέττιγα τὸν Πυ-
θικόν. πανήγυρις Ἑλληνικὴ ἐπὶ νεκρῷ δράκοντι συνεκροτεῖτο Πυθοῖ,
ἐπιτάφιον ἑρπετοῦ ᾄδοντος Εὐνόμου· ὕμνος ἦ θρῆνος ὄφεως ἦν ἡ
ᾠδή, οὐκ ἔχω λέγειν· ἀγὼν δὲ ἦν καὶ ἐκιθάριζεν ὥρᾳ καύματος Εὔ-
νομος, ὁπηνίκα οἱ τέττιγες ὑπὸ τοῖς πετάλοις ἥδον ἀνὰ τὰ ὄρη
θερόμενοι ἡλίῳ. ἥδον δὲ ἄρα οὐ τῷ δράκοντι τῷ νεκρῷ, τῷ Πυθικῷ,
ἀλλὰ τῷ θεῷ τῷ πανσόφῳ αὐτόνομον ᾠδήν, τῶν Εὐνόμου βελτίονα
νόμων· ῥήγνυται χορδὴ τῷ Λοκρῷ· ἐφίπταται ὁ τέττιξ τῷ ζυγῷ·
ἐτερέτιζεν ὡς ἐπὶ κλάδῳ τῷ ὀργάνῳ· καὶ τοῦ τέττιγος τῷ ᾄσματι
ἁρμοσάμενος ὁ ᾠδὸς τὴν λείπουσαν ἀνεπλήρωσε χορδήν. οὔκουν ᾠδῇ 3
τῇ Εὐνόμου ἄγεται ὁ τέττιξ, ὡς ὁ μῦθος βούλεται, χαλκοῦν ἀναστή-
σας Πυθοῖ τὸν Εὔνομον αὐτῇ τῇ κιθάρᾳ καὶ τὸν συναγωνιστὴν τοῦ
Λοκροῦ· ὃ δὲ ἑκὼν ἐφίπταται καὶ ᾄδει ἑκών, Ἕλλησι δὲ δοκεῖ ὑπο-
κριτὴς γεγονέναι μουσικῆς.

Πῇ δὴ οὖν μύθοις κενοῖς πεπιστεύκατε, θέλγεσθαι μουσικῇ 2, 1
τὰ ζῷα ὑπολαμβάνοντες; ἀληθείας δὲ ὑμῖν τὸ πρόσωπον τὸ φαιδρὸν
μόνον, ὡς ἔοικεν, ἐπίπλαστον εἶναι δοκεῖ καὶ τοῖς ἀπιστίας ὑπο-
πέπτωκεν ὀφθαλμοῖς. Κιθαιρὼν δὲ ἄρα καὶ Ἑλικὼν καὶ τὰ Ὀδρυσῶν
ὄρη καὶ Θρᾳκῶν, τελεστήρια τῆς πλάνης, ⟨διὰ⟩ τὰ μυστήρια τεθείασται

7 [*τὰ δένδρα*] Mayor, Philol. 58 (1898) S. 266 *τὰ δένδρα** * Schw | **14** *τῷ Πυθικῷ* < MWi | **15** *αὐτόνομον*] *αὐτόματον* Bernays | **17** ⟨*ἐπὶ*⟩ *τῷ ὀργάνῳ* Reitzenstein, Poimandres S. 206 | **18** *οὔκουν* Ma *οὐκοῦν* P | **21** *δοκεῖ* Wi *ἐδόκει* P | **23** *κενοῖς* Pcorr. *καινοῖς* P* | **27** *Θρᾳκῶν, τελεστήρια τῆς πλάνης, ⟨διὰ⟩ τὰ μυστήρια* Schw *Θρᾳκῶν τελεστήρια, τῆς πλάνης τὰ μυστήρια,* P

καὶ καθύμνηται. ἐγὼ μέν, εἰ καὶ μῦθός εἰσι, δυσανασχετῶ τοσαύταις 2
ἐκτραγῳδουμέναις συμφοραῖς· ὑμῖν δὲ καὶ τῶν κακῶν αἱ ἀναγραφαὶ
γεγόνασι δράματα καὶ τῶν δραμάτων οἱ ὑποκριταὶ θυμηδίας θεάματα. 3 P
ἀλλὰ γὰρ τὰ μὲν δράματα καὶ τοὺς ληναΐζοντας ποιητάς, τέλεον ἤδη
παροινοῦντας, κιττῷ που ἀναδήσαντες, ἀφραίνοντας ἐκτόπως τελετῇ
βακχικῇ, αὐτοῖς σατύροις καὶ θιάσῳ μαινόλῃ, σὺν καὶ τῷ ἄλλῳ δαι-
μόνων χορῷ, Ἑλικῶνι καὶ Κιθαιρῶνι κατακλείσωμεν γεγηρακόσιν,
κατάγωμεν δὲ ἄνωθεν ἐξ οὐρανῶν ἀλήθειαν ἅμα φανοτάτῃ φρονήσει
εἰς ὄρος ἅγιον θεοῦ καὶ χορὸν [τὸν] ἅγιον τὸν προφητικόν. ἢ δὲ ὡς 3
ὅτι μάλιστα τηλαυγὲς ἀποστίλβουσα φῶς καταυγαζέτω πάντῃ τοὺς
ἐν σκότει κυλινδουμένους καὶ τῆς πλάνης τοὺς ἀνθρώπους ἀπαλλατ-
τέτω, τὴν ὑπερτάτην ὀρέγουσα δεξιάν, τὴν σύνεσιν, εἰς σωτηρίαν.
οἱ δὲ ἀνανεύσαντες καὶ ἀνακύψαντες Ἑλικῶνα μὲν καὶ Κιθαιρῶνα
καταλειπόντων, οἰκούντων δὲ Σιών· »ἐκ γὰρ Σιὼν ἐξελεύσεται νόμος,
καὶ λόγος κυρίου ἐξ Ἰερουσαλήμ«, λόγος οὐράνιος, ὁ γνήσιος ἀγω-
νιστὴς ἐπὶ τῷ παντὸς κόσμου θεάτρῳ στεφανούμενος. ᾄδει δέ γε ὁ 4
Εὔνομος ὁ ἐμὸς οὐ τὸν Τερπάνδρου νόμον οὐδὲ τὸν Καπίωνος, οὐδὲ
μὴν Φρύγιον ἢ Λύδιον ἢ Δώριον, ἀλλὰ τῆς καινῆς ἁρμονίας τὸν
ἀίδιον νόμον, τὸν φερώνυμον τοῦ θεοῦ, τὸ ᾆσμα τὸ καινόν, τὸ
Λευιτικόν, »νηπενθές τ' ἄχολόν τε, κακῶν ἐπίληθες ἁπάντων«,
γλυκύ τι καὶ ἀληθινὸν φάρμακον πένθους, ἐγκέκραται τῷ ᾄσματι.

Ἐμοὶ μὲν οὖν δοκοῦσιν ὁ Θρᾴκιος ἐκεῖνος [Ὀρφεὺς] καὶ ὁ Θη- 3, 1
βαῖος καὶ ὁ Μηθυμναῖος, ἄνδρες τινὲς οὐκ ἄνδρες, ἀπα|τηλοὶ γεγο- 4 P
νέναι, προσχήματί ⟨τε⟩ μουσικῆς λυμηνάμενοι τὸν βίον, ἐντέχνῳ τινὶ
γοητείᾳ δαιμονῶντες εἰς διαφθοράς, ὕβρεις ὀργιάζοντες, πένθη ἐκ-
θειάζοντες, τοὺς ἀνθρώπους ἐπὶ τὰ εἴδωλα χειραγωγῆσαι πρῶτοι, ναὶ
μὴν λίθοις καὶ ξύλοις, τουτέστιν ἀγάλμασι καὶ σκιαγραφίαις, ἀνοικο-
δομῆσαι τὴν σκαιότητα τοῦ ἤθους, τὴν καλὴν ὄντως ἐκείνην ἐλευ-

4 *λην.* vgl. Heraklit Fr. 127 Byw. 15 Diels — **8 f** vgl. Plat. Phileb. p. 16 C *θεῶν μὲν εἰς ἀνθρώπους δόσις ποθὲν ἐκ θεῶν ἐρρίφη διά τινος Προμηθέως ἅμα φανοτάτῳ τινὶ πυρί* — **9** *ὄρος ἅ. θ.* vgl. z. B. Ezech. 28, 14 — **14 f** Jes. 2, 3 — **19** vgl. Psal. 32, 3; 39, 4; 95, 1; 97, 1; 149, 1 — **20** *δ* 221

3 *θυμηδίας* M *θυμη///ίας* P | **6** *μαιν///ηι* P *μαινόλη* M² *μαινώλη* M* | **9** [*τὸν*] Wi | **11** *καλινδουμένους* Di vgl. Protr. 55, 5; 92, 4 | **17** *ἐμὸς οὐ* P² auf Ras. | *τὸν* < P² | *τερπνάνδρου* P | *Καπίωνος* Alberti zu Hesych. s. v. *Καπίων καπίτωνος* P | **20** *ἐπίληθον* Aristarch u. die meisten Codd. | **21** *πένθους* Reinkens, De Clemente presb. Alex. homine, scriptore, philosopho, theologo liber Vratislaviae 1851 p. 29 vgl. meine Obs. crit. p. 24 *πειθοῦς* P | **22** [*Ὀρφεὺς*] Wi | **23 f** *γεγονότες* Reinkens p. 30 | **24** ⟨*τε*⟩ Wi | **25** *δαιμονῶντες, εἰς διαφθορᾶς εὑρέσεις* vgl. Weish. Sal. 14, 12 Schw | *ὀργιάζοντες* P² *ὀργίζοντες* P* | **27 f** *ἀνοικοδομῆσαι* (*ν* in Korr.) P

θερίαν τῶν ὑπ᾽ οὐρανὸν πεπολιτευμένων ᾠδαῖς καὶ ἐπῳδαῖς ἐσχάτῃ δουλείᾳ καταζεύξαντες.

Ἀλλ᾽ οὐ τοιόσδε ὁ ᾠδὸς ὁ ἐμὸς οὐδ᾽ | εἰς μακρὰν καταλύσων 2 2 S
ἀφῖκται τὴν δουλείαν τὴν πικρὰν τῶν τυραννούντων δαιμόνων. ὡς δὲ τὸν πρᾶον καὶ φιλάνθρωπον τῆς θεοσεβείας μετάγων ἡμᾶς ζυγὸν αὖθις εἰς οὐρανοὺς ἀναπαλεῖται τοὺς εἰς γῆν ἐρριμμένους. μόνος γοῦν τῶν πώποτε τὰ ἀργαλεώτατα θηρία, τοὺς ἀνθρώ- 4, 1
πους, ἐτιθάσευεν, πτηνὰ μὲν τοὺς κούφους αὐτῶν, ἑρπετὰ δὲ τοὺς ἀπατεῶνας, καὶ λέοντας μὲν τοὺς θυμικούς, σύας δὲ τοὺς ἡδονικούς, λύκους δὲ τοὺς ἁρπακτικούς. λίθοι δὲ καὶ ξύλα οἱ ἄφρονες· πρὸς δὲ καὶ λίθων ἀναισθητότερος ἄνθρωπος ἀγνοίᾳ βεβαπτισμένος. μάρτυς 2
ἡμῖν προφητικὴ παρίτω φωνή, συνῳδὸς ἀληθείας, τοὺς ἐν ἀγνοίᾳ καὶ ἀνοίᾳ κατατετριμμένους οἰκτείρουσα· »δυνατὸς γὰρ ὁ θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ«. ὃς κατελεήσας τὴν ἀμα-
θίαν τὴν πολλὴν καὶ τὴν σκληροκαρδίαν τῶν εἰς τὴν ἀλήθειαν λελιθωμένων ἤγειρεν θεοσεβείας σπέρμα ἀρετῆς αἰσθόμενον ἐκ λίθων ἐκείνων, τῶν λίθοις πεπιστευκότων ἐθνῶν. αὖθις οὖν ἰοβόλους τινὰς 3
καὶ παλιμβόλους ὑποκριτὰς ἐφοδεύοντας δικαιοσύνῃ »γεννήματα ἐχιδνῶν« κέκληκέ που· ἀλλὰ καὶ τούτων εἴ τις τῶν ὄφεων μετανοήσαι ἐκών, ἑπόμενος δὴ τῷ λόγῳ »ἄνθρωπος« γίνεται »θεοῦ«. »λύκους« δὲ ἄλλους ἀλληγορεῖ προβάτων κῳδίοις ἠμφιεσμένους, τοὺς ἐν ἀνθρώπων μορφαῖς ἁρπακτικοὺς αἰνιττόμενος. καὶ πάντα ἄρα ταῦτα ⟨τὰ⟩ ἀγριώτατα θηρία καὶ τοὺς τοιούτους λίθους ἡ οὐράνιος ᾠδὴ αὐτὴ μετεμόρφωσεν εἰς ἀνθρώπους ἡμέρους. »ἦμεν γάρ, ἦμέν 4
ποτε καὶ ἡμεῖς ἀνόητοι, ἀπειθεῖς, πλανώμενοι, δουλεύοντες ἡδοναῖς καὶ ἐπιθυμίαις ποικίλαις, ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγοντες, στυγητοί, μισοῦντες ἀλλήλους«, ᾗ φησιν ἡ ἀποστολικὴ γραφή· | »ὅτε δὲ ἡ χρη- 5 P
στότης καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐπεφάνη τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ, οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ἃ ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτοῦ ἔλεος ἔσωσεν ἡμᾶς.« ὅρα τὸ ᾆσμα τὸ καινὸν ὅσον ἴσχυσεν· ἀνθρώπους ἐκ λίθων καὶ ἀνθρώπους ἐκ θηρίων πεποίηκεν. οἱ δὲ τηνάλλως νεκροί, οἱ τῆς ὄντως οὔσης ἀμέτοχοι ζωῆς, ἀκροαταὶ μόνον γενόμενοι τοῦ ᾄσματος ἀνεβίωσαν. τοῦτό τοι καὶ τὸ πᾶν ἐκόσμησεν ἐμμελῶς καὶ τῶν 5, 1
στοιχείων τὴν διαφωνίαν εἰς τάξιν ἐνέτεινε συμφωνίας, ἵνα δὴ ὅλος ὁ

1 vgl. Phil. 3, 20 — **5 f** vgl. Matth. 11, 30 — **7 ff** vgl. Strom. IV 12 — **13 f** Matth. 3, 9; Luk. 3, 8 — **18 f** Matth. 3, 7; Luk. 3, 7 — **20** vgl. I Tim. 6, 11; II Tim. 3, 17 — **21** vgl. Matth. 7, 15 — **24—30** Tit. 3, 3—5 — **33 ff** vgl. Philo De plant. 1 (I 329. 330 M)

1 ἐπ᾽ οὐρανοῦ Ma | **3** ἐμός ⟨ὃς⟩ Heyse | **18** ἐφεδρεύοντας Bernays ἐμφωλεύοντας Schw | **21** κωιδίοις P vor δ ein Buchst. ausrad. | **23** τὰ + M² | **24** αὕτη Ma | **27** ᾗ] ἣ P | **31** ⟨ὡς⟩ νεκροί Vi | **33** ἀνεβίωσαν (ω in Ras.) P¹

κόσμος αὐτῷ ἁρμονία γένηται· καὶ θάλατταν μὲν ἀνῆκεν λελυμένην, γῆς δὲ ἐπιβαίνειν κεκώλυκεν αὐτήν, γῆν δ' ἔμπαλιν ἐστερέωσεν φερομένην καὶ ὄρον αὐτὴν ἔπηξεν θαλάττης· ναὶ μὴν καὶ πυρὸς ὁρμὴν ἐμάλαξεν ἀέρι, οἱονεὶ Δώριον ἁρμονίαν κεράσας Λυδίῳ· καὶ τὴν ἀέρος ἀπηνῆ ψυχρότητα τῇ παραπλοκῇ τοῦ πυρὸς ἐτιθάσευεν, τοὺς νεάτους τῶν ὅλων φθόγγους τούτους κιρνὰς ἐμμελῶς. καὶ δὴ τὸ ᾆσμα τὸ ἀκή- 2
ρατον, ἔρεισμα τῶν ὅλων καὶ ἁρμονία τῶν πάντων, ἀπὸ τῶν μέσων ἐπὶ τὰ πέρατα καὶ ἀπὸ τῶν ἄκρων ἐπὶ τὰ μέσα διαταθέν, ἡρμόσατο τόδε τὸ πᾶν, οὐ κατὰ τὴν Θρᾴκιον μουσικήν, τὴν παραπλήσιον Ἰου-
βάλ, κατὰ δὲ τὴν πάτριον τοῦ θεοῦ βούλησιν, ἣν ἐζήλωσε Δαυίδ. ὁ δὲ ἐκ Δαυὶδ καὶ πρὸ αὐτοῦ, ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, λύραν μὲν καὶ κι- 3
θάραν, τὰ ἄψυχα ὄργανα, ὑπεριδών, κόσμον δὲ τόνδε καὶ δὴ καὶ τὸν σμικρὸν κόσμον, τὸν ἄνθρωπον, ψυχήν τε καὶ σῶμα αὐτοῦ, ἁγίῳ πνεύματι ἁρμοσάμενος, ψάλλει τῷ θεῷ διὰ τοῦ πολυφώνου ὀργάνου καὶ προσᾴδει τῷ ὀργάνῳ τῷ ἀνθρώπῳ. »σὺ γὰρ εἶ κιθάρα καὶ αὐλὸς καὶ ναὸς ἐμοί·« κιθάρα διὰ τὴν ἁρμονίαν, αὐλὸς διὰ τὸ πνεῦμα, ναὸς διὰ τὸν λόγον, ἵν' ἡ μὲν κρέκῃ, τὸ δὲ ἐμπνέῃ, ὁ δὲ χωρήσῃ τὸν κύριον. ναὶ μὴν ὁ Δαυὶδ ὁ βασιλεύς, ὁ κιθαριστής, οὗ μικρῷ πρόσθεν 4
ἐμνήσθημεν, προὔτρεπεν ὡς τὴν ἀλήθειαν, ἀπέτρεπε δὲ εἰδώλων, 6 P
πολλοῦ γε ἔδει ὑμνεῖν αὐτὸν τοὺς δαίμονας ἀληθεῖ πρὸς αὐτοῦ διωκομένους μουσικῇ, ᾗ τοῦ Σαοὺλ ἐνεργουμένου ἐκείνοις ᾄδων μόνον αὐτὸν ἰάσατο. καλὸν ὁ κύριος ὄργανον ἔμπνουν τὸν ἄνθρωπον ἐξειργάσατο κατ' εἰκόνα τὴν ἑαυτοῦ· ἀμέλει καὶ αὐτὸς ὄργανόν ἐστι τοῦ θεοῦ παναρμόνιον, ἐμμελὲς καὶ ἅγιον, σοφία ὑπερκόσμιος, οὐρά-
νιος λόγος.

Τί δὴ οὖν τὸ ὄργανον, ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ὁ κύριος, καὶ τὸ 6, 1
ᾆσμα τὸ καινὸν βούλεται; ὀφθαλμοὺς ἀναπετάσαι τυφλῶν καὶ ὦτα ἀνοῖξαι κωφῶν καὶ σκάζοντας τῷ πόδε ἦ πλανωμένους εἰς δικαιοσύνην χειραγωγῆσαι, θεὸν ἀνθρώποις ἀφραίνουσιν ἐπιδεῖξαι, παῦσαι φθοράν, νικῆσαι θάνατον, υἱοὺς ἀπειθεῖς διαλλάξαι πατρί. φιλάν- 2
θρωπον τὸ ὄργανον τοῦ θεοῦ· ὁ κύριος ἐλεεῖ, παιδεύει, προτρέπει, νουθετεῖ, σῴζει, φυλάττει καὶ μισθὸν ἡμῖν τῆς μαθήσεως ἐκ περιουσίας βασιλείαν οὐρανῶν ἐπαγγέλλεται, τοῦτο μόνον ἀπολαύων ἡμῶν, ὃ σῳζόμεθα. κακία μὲν γὰρ τὴν ἀνθρώπων ἐπιβόσκεται φθοράν, ἡ

1 ff vgl. Gen. 1, 9. 10; Hiob 38, 8—11 — **9 f** vgl. Gen. 4, 21 — **21** vgl. I Sam. 16, 23 — **22 f** vgl. Gen. 1, 27 — **27 f** vgl. Jes. 35, 5. 6; Matth. 11, 5; Luk. 7, 22

3 *αὐτὴν* St *αὐτῆι* P | **15** ⟨*τούτῳ*⟩ *τῷ ὀργάνῳ* M² | **19** *προὔτρεπε* ⟨*μὲν*⟩ Markland | **21** *ἦ*] *ἢ* Accent ausrad. P | *τοῦ Σαοὺλ ἐνεργουμένου* Ma *τωι* (Accent ausrad.) *ἔνα υλος ὁ ἐνεργούμενος* PM* *τῷ σαοὺλ ἐνεργουμένῳ* M² | *ἐκείνοις* Wi *ἐκεῖνος* P | **34** *ὃ*] *ὅτι* Ma

δὲ ἀλήθεια ὥσπερ ἡ μέλιττα, λυμαινομένη τῶν ὄντων οὐδέν, ἐπὶ μό-
νης τῆς ἀνθρώπων ἀγάλλεται σωτηρίας. ἔχεις οὖν τὴν ἐπαγγελίαν, 3
ἔχεις τὴν φιλανθρωπίαν· τῆς χάριτος μεταλάμβανε. καί μου τὸ ᾄσμα
τὸ σωτήριον μὴ καινὸν οὕτως ὑπολάβῃς ὡς σκεῦος ἢ ὡς οἰκίαν·
»πρὸ ἑωσφόρου« γὰρ ἦν, καὶ »ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν
πρὸς τὸν θεὸν καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος·« παλαιὰ δὲ ἡ πλάνη, καινὸν
δὲ ἡ ἀλήθεια φαίνεται. εἶτ' οὖν ἀρχαίους τοὺς Φρύγας διδάσκουσιν 4
αἶγες μυθικαί, εἴτε αὖ τοὺς Ἀρκάδας οἱ προσελήνους ἀναγράφοντες
ποιηταί, εἴτε μὴν αὖ τοὺς Αἰγυπτίους οἱ | καὶ πρώτην ταύτην ἀνα- 3 S
φῆναι τὴν γῆν θεούς τε καὶ ἀνθρώπους ὀνειρώσσοντες· ἀλλ' οὐ πρὸ
γε τοῦ κόσμου τοῦδε τούτων οὐδὲ εἷς, πρὸ δὲ τῆς τοῦ κόσμου κατα-
βολῆς ἡμεῖς, οἱ τῷ δεῖν ἔσεσθαι ἐν αὐτῷ πρότερον γεγεννημένοι τῷ
θεῷ, τοῦ θεοῦ λόγου τὰ λογικὰ πλάσματα ἡμεῖς, δι' ὃν ἀρχαΐζομεν,
ὅτι »ἐν ἀρχῇ ὁ λόγος ἦν.« ἀλλ' ὅτι μὲν ἦν ὁ λόγος ἄνωθεν, ἀρχὴ 5
θεία τῶν πάντων ἦν τε καὶ ἔστιν· ὅτι δὲ νῦν ὄνομα ἔλαβεν τὸ πάλαι
καθωσιωμένον, ⟨καὶ τῆς⟩ δυνάμεως ἄξιον, ὁ Χριστός, καινόν μοι ᾄσμά μοι
κέκληται. αἴτιος γοῦν ὁ λόγος, | ὁ Χριστός, καὶ τοῦ εἶναι πάλαι ἡμᾶς 7 P 7, 1
(ἦν γὰρ ἐν θεῷ), καὶ τοῦ εὖ εἶναι· νῦν δὴ ἐπεφάνη ἀνθρώποις αὐτὸς
οὗτος ὁ λόγος, ὁ μόνος ἄμφω, θεός τε καὶ ἄνθρωπος, ἁπάντων ἡμῖν
αἴτιος ἀγαθῶν· παρ' οὗ τὸ εὖ ζῆν ἐκδιδασκόμενοι εἰς ἀίδιον ζωὴν
παραπεμπόμεθα. κατὰ γὰρ τὸν θεσπέσιον ἐκεῖνον τοῦ κυρίου ἀπό- 2
στολον »ἡ χάρις ἡ τοῦ θεοῦ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις ἐπεφάνη,
παιδεύουσα ἡμᾶς, ἵνα ἀρνησάμενοι τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰς κοσμικὰς
ἐπιθυμίας σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν
αἰῶνι, προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης
τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.« τοῦτό ἐστι 3
τὸ ᾄσμα τὸ καινόν, ἡ ἐπιφάνεια ἡ νῦν ἐκλάμψασα ἐν ἡμῖν τοῦ ἐν
ἀρχῇ ὄντος καὶ προόντος λόγου· ἐπεφάνη δὲ ἔναγχος ὁ προὼν σω-
τήρ, ἐπεφάνη ὁ ἐν τῷ ὄντι ὤν, ὅτι »ὁ λόγος [ὃς] ἦν πρὸς τὸν θεόν,«
διδάσκαλος, ἐπεφάνη ᾧ τὰ πάντα δεδημιούργηται λόγος, καὶ τὸ
ζῆν ἐν ἀρχῇ μετὰ τοῦ πλάσαι παρασχὼν ὡς δημιουργός, τὸ εὖ ζῆν
ἐδίδαξεν ἐπιφανεὶς ὡς διδάσκαλος, ἵνα τὸ ἀεὶ ζῆν ὕστερον ὡς θεὸς

5 Psal. 109, 3 — **5 f** Joh. 1, 1 — **7 f** vgl. Herod. 2, 2 — **8** Apollon. Rh. 4, 264 mit Schol. — **11 f** vgl. Ephes. 1, 4 — **14** Joh 1, 1 — **17 f** vgl. Aristot. Polit 1, 2 p. 1252b, 29: *πόλις γινομένη μὲν οὖν τοῦ ζῆν ἕνεκεν, οὖσα δὲ τοῦ εὖ ζῆν* — **22—26** Tit. 2, 11—13 — **29** Joh. 1, 1

7 *ἀρχαιοτάτους* Markland | **9 f** *ἀναφῆναι* Arcerius *ἀναφῦναι* P | **12** *οἱ* M² *οἳ* PM* | **16** ⟨*καὶ τῆς*⟩ Schw | **17** *αἴτιος* St *οὗτος* P | **18** *εὖ εἶναι* ⟨*αἴτιος ὢν*⟩ Ma | *δὴ*] viell. *δὲ* | **29** *ὅτι*] *ὅτε* Ma | *ὃς*] δ in Ras. f. 2 Buchst. P² | **30** *ἐπεφάνη·* ⟨*ὁ λόγος , ᾧ τὰ πάντα δεδημιούργηται· ὁ καὶ* Ma | *λόγος*] + *ὁ* über d. Z. P²

χορηγήση. ὃ δὲ οὐ νῦν γε πρῶτον ὤκτειρεν ἡμᾶς τῆς πλάνης, ἀλλ' 4
ἄνωθεν ἀρχῆθεν, νῦν δὲ ἤδη ἀπολλυμένους ἐπιφανεὶς περισέσωκεν.
τὸ γὰρ πονηρὸν καὶ ἑρπηστικὸν θηρίον γοητεῦον καταδουλοῦται καὶ
αἰκίζεται εἰσέτι νῦν τοὺς ἀνθρώπους, ἐμοὶ δοκεῖν, βαρβαρικῶς τιμω-
ρούμενον, οἳ νεκροῖς τοὺς αἰχμαλώτους συνδεῖν λέγονται σώμασιν,
ἔστ' ἂν αὐτοῖς καὶ συσσαπῶσιν. ὁ γοῦν πονηρὸς οὑτοσὶ τύραννος καὶ 5
δράκων, οὓς ἂν οἷός τε ᾖ ἐκ γενετῆς σφετερίσασθαι, λίθοις καὶ ξύ-
λοις καὶ ἀγάλμασιν καὶ τοιούτοις τισὶν εἰδώλοις προσσφίγξας τῷ δεισι-
δαιμονίας ἀθλίῳ δεσμῷ, τοῦτο δή τὸ λεγόμενον, ζῶντας ἐπιφέρων
συνέθαψεν αὐτούς, ἔστ' ἂν καὶ συμφθαρῶσιν. οὗ δὴ χάριν (εἰς γὰρ 6
ὁ ἀπατεὼν ἄνωθεν μὲν τὴν Εὔαν, νῦν δὲ ἤδη καὶ τοὺς ἄλλους ἀν-
θρώπους εἰς θάνατον ὑποφέρων) εἷς καὶ αὐτὸς ἐπίκουρος καὶ βοη-
θὸς ἡμῖν ὁ κύριος, προμηνύων ἀρχῆθεν προφητικῶς, νῦν δὲ ἤδη καὶ
ἐναργῶς εἰς σωτηρίαν παρακαλῶν. φύγωμεν οὖν ἀποστολικῇ πει- 8, 1
θόμενοι παραγγελίᾳ »τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, τοῦ πνεύ-
ματος τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας,« καὶ τῷ
σωτῆρι τῷ κυρίῳ προσδράμωμεν, ὃς καὶ νῦν καὶ ἀεὶ προὔτρεπεν εἰς
σωτηρίαν, διὰ τεράτων καὶ σημείων ἐν Αἰγύπτῳ, ἐν ἐρήμῳ ⟨δὲ⟩ διά
τε τῆς βάτου καὶ τῆς ἀκολουθούσης χάριτι φιλανθρωπίας θεραπαίνης 8 P
δίκην Ἑβραίοις νεφέλης. τούτων μὲν δὴ τῷ φόβῳ τοὺς σκληροκαρδίους 2
προὔτρεπεν· ἤδη δὲ καὶ διὰ Μωσέως τοῦ πανσόφου καὶ τοῦ φιλαλή-
θους Ἡσαΐα καὶ παντὸς τοῦ προφητικοῦ χοροῦ λογικώτερον ἐπὶ τὸν
λόγον ἐπιστρέφει τοὺς [τὰ] ὦτα κεκτημένους· καὶ ἔσθ' ὅπῃ μὲν λοι-
δορεῖται, ἔστιν δ' οὗ καὶ ἀπειλεῖ· τοὺς δὲ καὶ θρηνεῖ τῶν ἀνθρώπων·
ᾄδει δὲ ἄλλοις, καθάπερ ἰατρὸς ἀγαθὸς τῶν νοσούντων σωμάτων τὰ
μὲν καταπλάττων, τὰ δὲ καταλεαίνων, τὰ δὲ καταντλῶν, τὰ δὲ καὶ
σιδήρῳ διαιρῶν, ἐπικαίων δὲ ἄλλα, ἔστι δ' οὗ καὶ ἀποπρίων, εἴ πως
οἷόν τε κἂν παρὰ μέρος ἢ μέλος τὸν ἄνθρωπον ὑγιᾶναι. πολύφωνός 3
γε ὁ σωτὴρ καὶ πολύτροπος εἰς ἀνθρώπων σωτηρίαν· ἀπειλῶν νου-
θετεῖ, λοιδορούμενος ἐπιστρέφει, θρηνῶν ἐλεεῖ, ψάλλων παρακαλεῖ.
διὰ βάτου λαλεῖ (σημείων ἐκεῖνοι καὶ τεράτων ἔχρηζον) καὶ τῷ πυρὶ
δεδίττεται τοὺς ἀνθρώπους, ἀνάπτων ἐκ κίονος τὴν φλόγα, δεῖγμα ὁμοῦ

4—6 vgl. Aristoteles Fr. 60 Rose³ — **11** vgl. Gen. 3, 1 ff — **15 f** Ephes. 2, 2 — **18—20** vgl. Exod. 7, 3; 3, 2; 13, 21; Act. 7, 36

2 [ἀρχῆθεν] Bernays | **3** ἑρπηστικὸν P³M² ἑρπιστικὸν P*M* ἑρπυστικὸν Sy | **5** νεκροῖς P^{corr}M νεκροὺς P* | **7** ᾖ Ma εἴη P | **9** ἐπιφέρων] ἐκφέρων Münzel ὑποφέρων Markland | **12** αὐτὸς (ὁ stand über d. Z., jetzt ausrad.) P ⟨ὁ⟩ αὐτὸς Sy αὐτὸς ⟨ὁ⟩ Ma | **18** ⟨δὲ⟩ St Obs. crit. p. 25 ⟨καὶ⟩ ἐν ἐρήμῳ Po | **20** τούτων Schw τούτῳ P τοῦτο Münzel τότε Markland | **23** [τὰ] ὦτα κεκτ. oder τὰ ὦτα κεκαθαρμένους Ma | **31** λαλεῖ] + ὅτι P²M

χάριτος καὶ φόβου· ἐὰν ὑπακούσῃς, τὸ φῶς, ἐὰν παρακούσῃς, τὸ πῦρ. ἐπειδὴ δὲ καὶ κίονος καὶ βάτου ἡ σὰρξ τιμιωτέρα, προφῆται μετ' ἐκεῖνα φθέγγονται, αὐτὸς ἐν Ἡσαΐᾳ ὁ κύριος λαλῶν, αὐτὸς ἐν Ἡλίᾳ, ἐν στόματι προφητῶν αὐτός· σὺ δὲ ἀλλ' εἰ προφήταις μὴ πιστεύεις, μῦθον δ' ὑπολαμβάνεις 4
καὶ τοὺς ἄνδρας καὶ τὸ πῦρ, αὐτός σοι λαλήσει ὁ κύριος, »ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ· ἐκένωσεν δὲ ἑαυτόν« ὁ φιλοικτίρμων θεός, σῶσαι τὸν ἄνθρωπον γλιχόμενος· καὶ αὐτὸς ἤδη σοὶ ἐναργῶς ὁ λόγος λαλεῖ, δυσωπῶν τὴν ἀπιστίαν, ναί φημι, ὁ λόγος ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος γενόμενος, ἵνα
δὴ καὶ σὺ παρὰ ἀνθρώπου μάθῃς, πῇ ποτε ἄρα ἄνθρωπος γέγηται θεός. εἶτ' οὐκ ἄτοπον, ὦ φίλοι, τὸν μὲν θεὸν ἀεὶ προτρέπειν ἡμᾶς 9, 1
ἐπ' ἀρετήν, ἡμᾶς δὲ ἀναδύεσθαι τὴν ὠφέλειαν καὶ ἀναβάλλεσθαι τὴν σωτηρίαν; ἢ γὰρ οὐχὶ καὶ Ἰωάννης ἐπὶ σωτηρίαν παρακαλεῖ καὶ τὸ πᾶν γίνεται φωνὴ προτρεπτική; πυθώμεθα τοίνυν αὐτοῦ· »τίς πόθεν
εἶς ἀνδρῶν;« Ἡλίας μὲν οὐκ ἐρεῖ, Χριστὸς δὲ εἶναι ἀρνήσεται· φωνὴ δὲ ὁμολογήσει ἐν ἐρήμῳ βοῶσα. τίς οὖν ἔστιν Ἰωάννης; ὡς τύπῳ λαβεῖν, ἐξέστω εἰπεῖν, φωνὴ τοῦ λόγου προτρεπτικὴ ἐν ἐρήμῳ βοῶσα. τί βοᾷς, ὦ φωνή; »εἰπὲ καὶ ἡμῖν.« »Εὐθείας ποιεῖτε τὰς ὁδοὺς κυ-
ρίου.« | πρόδρομος Ἰωάννης καὶ ἡ φωνὴ πρόδρομος τοῦ λόγου, φωνὴ 4 S 2
παρακλητική, προετοιμάζουσα εἰς σωτηρίαν, φωνὴ προτρέπουσα εἰς κληρονομίαν οὐρανῶν· δι' ἣν ἡ στεῖρα καὶ ἔρημος | ἄγονος οὐκέτι. 9 P
ταύτην μοι τὴν κυοφορίαν προεθέσπισεν ἀγγέλου φωνή· πρόδρομος ἦν κἀκείνη τοῦ κυρίου, στεῖραν εὐαγγελιζομένη γυναῖκα, ὡς Ἰωάννης τὴν ἔρημον. διὰ ταύτην τοίνυν τοῦ λόγου τὴν φωνὴν ἡ στεῖρα 3
εὐτεκνεῖ καὶ ἡ ἔρημος καρποφορεῖ· αἱ πρόδρομοι τοῦ κυρίου φωναὶ δύο, ἀγγέλου καὶ Ἰωάννου, αἰνίσσονταί μοι τὴν ἐναποκειμένην σωτηρίαν, ὡς ἐπιφανέντος τοῦ λόγου τοῦδε εὐτεκνίας ἡμᾶς καρπὸν ἀπενέγκασθαι, ζωὴν ἀίδιον. ἄμφω γοῦν ἐς ταὐτὸν ἀγαγοῦσα τὰ φωνὰ 4
ἡ γραφὴ σαφηνίζει τὸ πᾶν· »ἀκουσάτω ἡ οὐ τίκτουσα· ῥηξάτω φωνὴν ἡ οὐκ ὠδίνουσα,. ὅτι πλείονα τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα.« ἡμῖν εὐηγγελίζετο ἄγγελος. ἡμᾶς προὔτρεπεν Ἰωάννης νοῆσαι τὸν γεωργόν, ζητῆσαι τὸν ἄνδρα. εἷς γὰρ καὶ 5
ὁ αὐτὸς οὗτος, ὁ τῆς στείρας ἀνήρ, ὁ τῆς ἐρήμου γεωργός, ὁ τῆς θείας ἐμπλήσας δυνάμεως καὶ τὴν στεῖραν καὶ τὴν ἔρημον. ἐπεὶ γὰρ
πολλὰ τὰ τέκνα τῆς εὐγενοῦς, ἅπαις δὲ ἦν διὰ ἀπείθειαν ἡ πολύπαις

5—7 Phil. 2, 6. 7 — **14 f** z. B. τ 105 — **15 ff** vgl. Joh. 1, 20—23 — **18** α 10 — **18 f** vgl. Jes. 40, 3 (Matth. 3, 3; Marc. 1, 3; Luk. 3, 4; Joh. 1, 23) — **21** vgl. Jes. 54, 1; Gal. 4, 27 — **22 f** vgl. Luk. 1, 13 — **29—31** Jes. 54, 1

4 πιστεύεις M^2 πιστεύῃς PM* | **13** ἤ P*M ἦ P^3 | **31** ἡμῖν P* ἄνδρα (+ über d. Z.) ἡμῖν P^2 | **34—S. 10, 1** [γὰρ] . . . τῆς ἀγενοῦς . . . ἡ στεῖρα ⟨γὰρ⟩ Ma | γὰρ ⟨πάλαι⟩ Schw

ἀνέκαθεν Ἑβραία γυνή, ἡ στεῖρα τὸν ἄνδρα λαμβάνει καὶ ἡ ἔρημος τὸν γεωργόν· εἶτα ἢ μὲν καρπῶν, ἢ δὲ πιστῶν, ἄμφω δὲ μητέρες διὰ τὸν λόγον· ἀπίστοις δὲ εἰσέτι νῦν καὶ στεῖρα καὶ ἔρημος περιλείπεται. ὁ μὲν Ἰωάννης, ὁ κῆρυξ τοῦ λόγου, ταύτῃ πῃ παρεκάλει 10, 1
5 *ἑτοίμους γίνεσθαι εἰς θεοῦ, τοῦ Χριστοῦ, παρουσίαν, καὶ τοῦτο ἦν ὃ ἠνίσσετο ἡ Ζαχαρίου σιωπή, ἀναμένουσα τὸν πρόδρομον τοῦ Χριστοῦ καρπόν, ἵνα τῆς ἀληθείας τὸ φῶς, ὁ λόγος, τῶν προφητικῶν αἰνιγμάτων τὴν μυστικὴν ἀπολύσηται σιωπήν, εὐαγγέλιον γενόμενος· σὺ* 2
δὲ εἰ ποθεῖς ἰδεῖν ὡς ἀληθῶς τὸν θεόν, καθαρσίων μεταλάμβανε
10 *θεοπρεπῶν, οὐ δάφνης πετάλων καὶ ταινιῶν τινων ἐρίῳ καὶ πορφύρᾳ πεποικιλμένων, δικαιοσύνην δὲ ἀναδησάμενος καὶ τῆς ἐγκρατείας τὰ πέταλα περιθέμενος πολυπραγμόνει Χριστόν· »ἐγὼ γάρ εἰμι ἡ θύρα,« φησί που· ἣν ἐκμαθεῖν δεῖ νοῆσαι θελήσασι τὸν θεόν, ὅπως ἡμῖν ἀθρόας τῶν οὐρανῶν ἀναπετάσῃ ⟨τὰς⟩ πύλας· λογικαὶ γὰρ αἱ τοῦ* 3
15 *λόγου πύλαι, πίστεως | ἀνοιγνύμεναι κλειδί· »θεὸν οὐδεὶς ἑώρακεν, εἰ* 10 P
μὴ ὁ υἱὸς καὶ ᾧ ἂν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ.« θύραν δὲ εὖ οἶδ' ὅτι τὴν ἀποκεκλεισμένην τέως ὁ ἀνοιγνὺς ὕστερον ἀποκαλύπτει τἄνδον καὶ δείκνυσιν ἃ μηδὲ γνῶναι οἷόν τε ἦν πρότερον, εἰ μὴ διὰ Χριστοῦ πεπορευμένοις, δι' οὗ μόνου θεὸς ἐποπτεύεται.

20 II. *Ἄδυτα τοίνυν ἄθεα μὴ πολυπραγμονεῖτε μηδὲ βαράθρων στό-* 11, 1
ματα τερατείας ἔμπλεα ἢ λέβητα Θεσπρώτιον ἢ τρίποδα Κιρραῖον ἢ Δωδωναῖον χαλκεῖον· γεράνδρυον δὲ ψάμμοις ἐρήμαις τετιμημένον καὶ τὸ αὐτόθι μαντεῖον αὐτῇ δρυΐ μεμαρασμένον μύθοις γεγηρακόσι καταλείψατε. σεσίγηται γοῦν ἡ Κασταλίας πηγὴ καὶ Κολοφῶνος
25 *ἄλλη πηγή, καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως τέθνηκε νάματα μαντικὰ καὶ δὴ τοῦ τύφου κενὰ ὀψὲ μέν, ὅμως δ' οὖν διελήλεγκται τοῖς ἰδίοις συνεκρεύσαντα μύθοις. διήγησαι ἡμῖν καὶ τῆς ἄλλης μαντικῆς, μᾶλλον* 2
δὲ μανικῆς, τὰ ἄχρηστα χρηστήρια, τὸν Κλάριον, τὸν Πύθιον, τὸν

6 vgl. Luk. 1, 20 — **8** *σὺ δὲ* — **19** *ἐποπτεύεται* Nicetascat. zu Joh. (10, 7) in Monac. 37 f. 307v; Vatic. 1996 f. 176v Inc. *Κλήμεντος· εἰ οὖν ποθεῖς* expl. *ἐποπτεύεται* — **12 f** Joh. 10, 9 — **15 f** Matth. 11, 27 — **20** *Ἄδυτα* — § 23, 2 *τετυχηκότας* Euseb. Pr. ev. II 3, 1—42; vgl. Maaß, Orpheus S. 89—92 — **22** vgl. Zenob. VI 5 — **28**—S. **11**, **1** vgl. Arnob. adv. nat. I 26

9 *καθαρσίων* — **12** *περιθέμενος* < Cat. | **12 f** *ἐγὼ — που*] *αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ θύρα* Cat. | **13** *θελήμασι* Cat. | **14** *ἀθρόας ἡμῖν* Cat. | *τὰς πύλας* Cat. *πύλας* P | **16** *δὲ* < Mon. 37 | *εὖ οἶδ' ὅτι*] *οὐκ εἰδότι* Markland | **17** *τέως* < Cat. | *τᾶνδον* P *τὰ ἔνδον* Cat. | **18** *μηδὲ* Kl *μήτε* P *μὴ* Cat. | **20** *ἄθεα* P³ (Text und Rand) Eus. *ἃ θέαι* P* | *πολυπραγμονεῖτε* P³ *πολυπραγμονεῖται* P¹, aber *αι* in Ras. | **22** *χαλκίον* Di | *ἐρήμοις* Eus. BIO *ἐρήμης* Eus. A¹ *ἐρήμαις* Eus. A² | *τετιμημένον*] *τετηρημένον* Ma | **24** *γοῦν*] *οὖν* Eus. Rasur in Eus. B | *κολοφῶντος* Eus. BO | **25** *τέθνηκεν ἅμα τὰ μαντικά* Eus. A | *τὰ μαντικὰ νάματα* Eus. BJO | **28** *χρηστήρια*] *μυστήρια* Eus. BIO

Διδυμέα, τὸν Ἀμφιάρεω, τὸν † Ἀπόλλω, τὸν Ἀμφίλοχον, εἰ δὲ βούλει,
καὶ τερατοσκόπους καὶ οἰωνοσκόπους καὶ τοὺς ὀνείρων κριτὰς ἀνιέ-
ρου σὺν αὐτοῖς· στῆσον δὲ ὁμοῦ παρὰ τὸν Πύθιον τοὺς ἀλευρο-
μάντεις ἄγων | καὶ κριθομάντεις καὶ τοὺς εἰσέτι παρὰ τοῖς πολλοῖς 11 P
τετιμημένους ἐγγαστριμύθους· ναὶ μὴν ἄδυτα Αἰγυπτίων καὶ Τυρρη-
νῶν νεκυομαντεῖαι σκότῳ παραδιδόσθων. μανικὰ ταῦτα ὡς ἀληθῶς 3
ἀνθρώπων ἀπίστων σοφιστήρια καὶ πλάνης ἀκράτου κυβευτήρια·
συνέμποροι τῆσδε τῆς γοητείας αἶγες [αἱ] ἐπὶ μαντικὴν ἠσκημέναι καὶ
κόρακες ἀνθρώποις χρᾶν ὑπὸ ἀνθρώπων διδασκόμενοι.

Τί δ' εἰ σοι καταλέγοιμι τὰ μυστήρια; οὐκ ἐξορχήσομαι μέν, 12, 1
ὥσπερ Ἀλκιβιάδην λέγουσιν, ἀπογυμνώσω δὲ εὖ μάλα ἀνὰ τὸν τῆς
ἀληθείας λόγον τὴν γοητείαν τὴν ἐγκεκρυμμένην αὐτοῖς καὶ αὐτούς
γε τοὺς καλουμένους ὑμῶν θεούς, ὧν αἱ τελεταὶ ⟨αἱ⟩ μυστικαί, οἷον
ἐπὶ σκηνῆς τοῦ βίου τοῖς τῆς ἀληθείας ἐκκυκλήσω θεαταῖς. Διόνυσον 2
μαινόλην ὀργιάζουσι Βάκχοι ὠμοφαγίᾳ τὴν ἱερομανίαν ἄγοντες καὶ
τελίσκουσι τὰς κρεονομίας τῶν φόνων ἀνεστεμμένοι τοῖς ὄφεσιν,
ἑπολολύζοντες Εὐάν, Εὔαν ἐκείνην, δι' ἣν ἡ πλάνη παρηκολούθησεν·
καὶ σημεῖον ὀργίων βακχικῶν ὄφις ἐστὶ τετελεσμένος. αὐτίκα γοῦν
κατὰ τὴν ἀκριβῆ τῶν Ἑβραίων φωνὴν ⟨τὸ⟩ ὄνομα τὸ Ἕυια δασυνό-
μενον ἑρμηνεύεται ὄφις ἡ | θήλεια· Δηὼ δὲ καὶ Κόρη δρᾶμα ἤδη 12 P
ἐγενέσθην μυστικόν, καὶ τὴν πλάνην καὶ τὴν ἁρπαγὴν καὶ τὸ πένθος
αὐταῖν Ἐλευσὶς δαδουχεῖ.

Καί μοι δοκεῖ τὰ ὄργια καὶ τὰ μυστήρια δεῖν ἐτυμολογεῖν, 13, 1
τὰ μὲν ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῆς Δηοῦς τῆς πρὸς Δία γεγενημένης, τὰ δὲ
ἀπὸ τοῦ μύσους τοῦ συμβεβηκότος περὶ τὸν Διόνυσον· εἰ δὲ καὶ ἀπὸ

11 vgl. Plut. Alc. 19 — **14—18** vgl. Arnob. adv. nat. V 19 — **25**—S. **12, 2** Apollod. Fr. 11 FHG I p. 430

1 *Ἀμφιάρεων* Di Eus. I | *τὸν Ἀπόλλω* < Viger ∾ vor *τὸν Κλάριον* Markland *τὸν Τροφώνιον* Cobet 238 *τὸν Μόψον* Wi | **2** *ὀνείρων κριτὰς*] *ὀνειροκρίτας* L. Dindorf im Thes. I 2 p. 797 | *κριτὰς ἀνιέρου* P Eus. I durch Rasur *κριτὰς* (+ *τοὺς* O) *ἀνιέρους* Eus. | **4** *ἄγων* (+ *παρὰ* A) ∾ vor *τοὺς ἀλευρ.* Eus. | **6** *νεκυομαντεῖα* Markland | *σκότει* Eus. A | *παραδιδόσθωσαν* Eus. A | **7** *στων σοφιστήρια — κυβευτήρια* P³ (aus Eus. A) in Ras. f. 14 Buchst | *καὶ πλάνης ἀκράτου κυβευτήρια* < M | **8** *αἱ* < Eus. IO | **9** *ἀνθρώποις χρᾶν* < Eus. A | **11f** *ἀνὰ* (< Eus. A) — *τὸν λόγον*] *ἅμα — τῷ λόγῳ* Markland | **13** ⟨*αἱ*⟩ Ma | **14** *τοῖς τῆς*] *τοῖς* Eus. AO *τῆς* Eus. I | *ἐκκυκλήσω* Eus. A Po *ἐγκυκλήσω* P Eus. | **15** *ὠμοφαγίαν* Eus. A *ὠμοφάγια* Elmsley zu Eur. Bacch. 139 | *ἱερομάνίαν* P (*η* P¹) | **16** *κρεωνομίας* (*ω* in Ras.) P *κρεανομίας* Eus. | **17** *Εὐάν· Εὔαν* Sy *εὐὰν· εὐὰν* P* *εὔαν . . αν* P² *εὕαν εὕαν* Eus. | *παρηκολούθησεν*] + *καὶ ὁ θάνατος ἐπηκολούθησεν* Eus. HSS außer A | **18** *σημεῖον* P³M² *σημείων* P*M* | (*τοῖς*) *τετελεσμένοις* Markland *τετελεσμένων* Schw | **19** ⟨*τὸ*⟩ P² | *εὖ.α* P *εὖα* Eus. | **20** *ἡ* < Eus. BIO | **21** *μυστικόν* < P* + P³ (ausEus. A)

Μυοῦντός τινος Ἀττικοῦ, ὃν ἐν κυνηγίᾳ διαφθαρῆναι Ἀπολλόδωρος
λέγει, οὐ φθόνος· ὑμῶν δεδόξασται τὰ μυστήρια ἐπιτυμβίῳ τιμῇ.
πάρεστι δὲ καὶ ἄλλως μυθήριά σοι νοεῖν ἀντιστοιχούντων τῶν γραμ- 2
μάτων τὰ μυστήρια· θηρεύουσι γὰρ εἰ καὶ ἄλλοι τινές, ἀτὰρ δὴ καὶ οἱ μῦθοι
οἱ τοιοίδε Θρᾳκῶν τοὺς βαρβαρικωτάτους, Φρυγῶν | τοὺς ἀνοητοτά- 5 S
τους, Ἑλλήνων τοὺς δεισιδαίμονας. ὅλοιτο οὖν ὁ τῆσδε ἄρξας τῆς 3
ἀπάτης ἀνθρώποις, εἴτε ὁ Δάρδανος, ὁ Μητρὸς θεῶν καταδείξας τὰ
μυστήρια, εἴτε Ἠετίων, ὁ τὰ Σαμοθρᾴκων ὄργια καὶ τελετὰς ὑπο-
στησάμενος, εἴτε ὁ Φρὺξ ἐκεῖνος ὁ Μίδας, ὁ παρὰ τοῦ Ὀδρύσου μαθών,
ἔπειτα διαδοὺς τοῖς ὑποτεταγμένοις ἔντεχνον ἀπάτην. οὐ γάρ με ὁ 4
Κύπριος ὁ νησιώτης Κινύρας παραπείσαι ποτ' ἄν, τὰ περὶ τὴν Ἀφρο-
δίτην μαχλῶντα ὄργια ἐκ νυκτὸς ἡμέρᾳ παραδοῦναι τολμήσας, φιλο-
τιμούμενος θειάσαι πόρνην πολίτιδα. Μελάμποδα δὲ τὸν Ἀμυθάονος 5
ἄλλοι φασὶν ἐξ Αἰγύπτου μετακομίσαι τῇ Ἑλλάδι τὰς Δηοῦς ἑορτάς,
πέν|θος ὑμνούμενον. τούτους ἔγωγ' ἂν ἀρχεκάκους φήσαιμι μύθων 13 P
ἀθέων καὶ δεισιδαιμονίας ὀλεθρίου πατέρας, σπέρμα κακίας καὶ φθο-
ρᾶς ἐγκαταφυτεύσαντας τῷ βίῳ τὰ μυστήρια.

Ἤδη δέ, καὶ γὰρ καιρός, αὐτὰ ὑμῶν τὰ ὄργια ἐξελέγξω ἀπά- 14, 1
της καὶ τερατείας ἔμπλεα. καὶ εἰ μεμύησθε, ἐπιγελάσεσθε μᾶλλον
τοῖς μύθοις ὑμῶν τούτοις τοῖς τιμωμένοις. ἀγορεύσω δὲ ἀναφανδὸν
τὰ κεκρυμμένα, οὐκ αἰδούμενος λέγειν ἃ προσκυνεῖν οὐκ αἰσχύνεσθε.
ἡ μὲν οὖν »ἀφρογενής« τε καὶ »κυπρογενής«, ἡ Κινύρα φίλη (τὴν 2
Ἀφροδίτην λέγω, τὴν »φιλομηδέα, ὅτι μηδέων ἐξεφαάνθη,« μηδέων
ἐκείνων τῶν ἀποκεκομμένων Οὐρανοῦ, τῶν λάγνων, τῶν μετὰ τὴν
τομὴν τὸ κῦμα βεβιασμένων), ὡς ἀσελγῶν ὑμῖν μορίων ἄξιος [Ἀφρο-
δίτη] γίνεται καρπός, ἐν ταῖς τελεταῖς ταύτης τῆς πελαγίας ἡδονῆς
τεκμήριον τῆς γονῆς ἁλῶν χόνδρος καὶ φαλλὸς τοῖς μυουμένοις τὴν

6—9 vgl. Arnob. adv. nat. II 73 — **10—13** Euhem. Fr. 33 Némethy; vgl. Arnob. adv. nat. IV 24; Firm. Mat. de err. prof. rel. 10 — **14** vgl. Herod. 2, 49 — **22**—S. **13, 2** Euhem. Fr. 35 Némethy; vgl. Arnob. adv. nat. V 19; (Theodoret Graec. aff. cur. III 30 aus Eus.) — **22 f** Hes. Theog. 196. 199f — **23 f** vgl. Hes. Theog. 188—191

2 *ὑμῶν* in Ras. P^1 | **3** *μυθάρια* P Eus. A (*η* P^1A^1) *μυθάρια* Eus. and. HSS | **4** *θηριοῦσι* Heyse | **6** *δεισιδαιμονεστάτους* G. Canter | *τῆς* < P + P^3 (aus Eus. A) | **7** *μητρὸς* M *μύθους* P^3 in Ras. *μύθους* oder *μῦθον* Eus. | **8** *Ἠετίων*] + *τις* Eus. A | **10 f** [*ὁ Κύπριος*] Cobet 193 | **12** *τολμήσας* bis Schluß des Citats < Eus. A (ein Quaternio fehlt) | **13** *πολίτιδα*] *τριοδίτιδα* Nauck, Bull. de l'Acad. Imp. de St. Pétersb. 22 (1877) p. 100 | *Ἀμυθάονος* M^2 *Ἀμυθάωνος* PM* | **14** *τὰς*] *τῆς* Eus. BIO | **18** *ὄργια*] *ἔργα* Eus. O | **19** *μᾶλλον ἐπιγελάσεσθε* (*ἐπιγελάσατε* H) Eus. | **20** *ἀγορεύσω* Eus. *ἀγορεύω* P | **22** *τε* < Eus. | *Κινύρα* Heyse *Κινύρα* P | **23** *φιλομηδέα* P^1 *φιλομειδέα* P* | **25** *βιασαμένων* Pierson zu Moeris (Lugd. 1759) p. 103 | [*ὡς*] Markland | **25 f** [*Ἀφροδίτη*] Schw | **26** *καρπός*; Ma

τέχνην τὴν μοιχικὴν ἐπιδίδοται· νόμισμα δὲ εἰσφέρουσιν αὐτῇ οἱ μυούμενοι, ὡς ἑταίρᾳ ἐρασταί. Δηοῦς δὲ μυστήρια [καὶ] Διὸς πρὸς 15, 1
μητέρα Δήμητρα ἀφροδίσιοι συμπλοκαὶ καὶ μῆνις (οὐκ οἶδ' ὅ τι φῶ λοιπόν, μητρὸς ἢ γυναικός) τῆς Δηοῦς, ἧς δὴ χάριν Βριμὼ προσαγορευθῆναι λέγεται, ⟨καὶ⟩ ἱκετηρίαι Διὸς καὶ πόμα χολῆς καὶ καρδιουλκίαι καὶ ἀρρητουργίαι· ταὐτὰ οἱ Φρύγες τελίσκουσιν Ἄττιδι καὶ Κυβέλῃ καὶ Κορύβασιν· τεθρυλήκασιν δὲ ὡς ἄρα ἀποσπάσας ὁ Ζεὺς τοῦ 2
κριοῦ τοὺς διδύμους φέρων ἐν μέσοις ἔρριψε τοῖς κόλποις τῆς Δηοῦς, τιμωρίαν ψευδῆ τῆς βιαίας συμπλοκῆς ἐκτινύων, ὡς ἑαυτὸν δῆθεν ἐκτεμών. τὰ σύμβολα τῆς μυήσεως ταύτης ἐκ περιουσίας πα- 3
τεθέντα οἶδ' ὅτι κινήσει γέλωτα καὶ μὴ γελασείουσιν ὑμῖν διὰ τοὺς ἐλέγχους· »ἐκ τυμπάνου ἔφαγον· ἐκ κυμβάλου ἔπιον· ἐκερνοφόρησα· 14 P
ὑπὸ τὸν παστὸν ὑπέδυν.« ταῦτα οὐχ ὕβρις τὰ σύμβολα; οὐ χλεύη τὰ μυστήρια; τί δ' εἰ καὶ τὰ ἐπίλοιπα προσθείην; κυεῖ μὲν ἡ Δημήτηρ, 16, 1
ἀνατρέφεται δὲ ἡ Κόρη, μίγνυται δ' αὖθις ὁ γεννήσας οὑτοσὶ Ζεὺς τῇ Φερεφάττῃ, τῇ ἰδίᾳ θυγατρί, μετὰ τὴν μητέρα τὴν Δηώ, ἐκλαθόμενος τοῦ προτέρου μύσους [πατὴρ καὶ φθορεὺς κόρης ὁ Ζεύς] καὶ μίγνυται δράκων γενόμενος, ὃς ἦν, ἐλεγχθείς. Σαβαζίων γοῦν μυστη- 2
ρίων σύμβολον τοῖς μυουμένοις ὁ διὰ κόλπου θεός· δράκων δέ ἐστιν οὗτος, διελκόμενος τοῦ κόλπου τῶν τελουμένων, ἔλεγχος ἀκρασίας Διός. κυεῖ καὶ ἡ Φερέφαττα παῖδα ταυρόμορφον· ἀμέλει, φησί τις 3
ποιητὴς εἰδωλικός,

ταῦρος δράκοντος καὶ πατὴρ ταύρου δράκων,
ἐν ὄρει τὸ κρύφιον, βουκόλος, τὸ κέντρον,

βουκολικόν, οἶμαι, κέντρον τὸν νάρθηκα ἐπικαλῶν, ὃν δὴ ἀναστέφουσιν

2—S. **14, 1** vgl. Arnob. adv. nat. V 20. 21 — **10 f** vgl. Plato Phaedon p. 64 B — **12 f** vgl. A. Dieterich, Eine Mithrasliturgie S. 216 f — **14 ff** ebenda S. 215 — **18—21** vgl. Firm. Mat. de err. 10 — **23** vgl. Firm. Mat. de err. 26, 1

2 [καὶ] Schw αἱ Lobeck Aglaoph. p. 24. 587 | **5** ⟨καὶ⟩ Schw ἱκετηρίαι ⟨τε⟩ Markland | **11** γελασείουσιν P (ει aus ι corr.), M* Eus. (γελάσουσιν H) γελασ^{αι} ἔπεισιν M^2 γελασείσουσιν Cobet Mnemos. 11 (1862) p. 390 | **12** ἐκιρνοφόρησα P Eus. HO | **13** ὑπέδυν M^2 Eus. ὑπέδυον PM* | **14** δημητηρ ohne Acc., μητηρ in Ras. f. 7 bis 8 Buchst. (Δηὼ ἡ μήτηρ?) P^2 | **17** πατὴρ — Ζεύς < Eus. (außer H) | **19** θεὸς^{ων} P (ων P^2) M | ἐστιν] καὶ Markland | **20** διολκούμενος Eus. IO | **21** φερεφάττη P* | **23** ταῦρος Eus. H Firm. + πατὴρ P Eus. IO | **24. 25** ἐν — οἶμαι] ὃν ὄρεσι κρύφιον βουκολῶ ⟨κέντρον φέρων⟩ [τὸ — οἶμαι] Ed. Tournier, Exercices critiques Paris 1875 S. 52 ff | **24** ἐν ὄρει τὸ] ἐνερείδει Lobeck Aglaoph. p. 588 | κεντρίον Di | **25** βουκολικόν, οἶμαι] βουκόλον, οἶμαι, τὸν Βάκχον Lobeck | ἐπικαλῶν P^3 Eus. ἐπιτελῶν P*M καλῶν als Variante am Rand M und P* (jetzt ausrad.) | δὴ] + κάλον P Eus. I κάλων Eus. O καὶ Eus. H < Po als Variantezu ἐπιτελῶν | ἀναστέφουσιν P^3 Eus. HO ἀναστρέφουσιν P*M Eus. I

οἱ βάκχοι. βούλει καὶ τὰ Φερεφάττης ἀνθολόγια διηγήσωμαί σοι καὶ τὸν 17, 1
κάλαθον καὶ τὴν ἁρπαγὴν τὴν ὑπὸ Ἀιδωνέως καὶ τὸ χάσμα τῆς γῆς
καὶ τὰς ὗς τὰς Εὐβουλέως τὰς συγκαταποθείσας ταῖν θεαῖν, δι' ἣν
αἰτίαν ἐν τοῖς Θεσμοφορίοις μεγαρίζοντες χοίρους ἐμβάλλουσιν; ταύ-
την τὴν μυθολογίαν αἱ γυναῖκες ποικίλως κατὰ πόλιν ἑορτάζουσι,
Θεσμοφόρια, Σκιροφόρια, Ἀρρητοφόρια, πολυτρόπως τὴν Φερεφάττης 15 P
ἐκτραγῳδοῦσαι ἁρπαγήν. τὰ γὰρ Διονύσου μυστήρια τέλεον ἀπάν- 2
θρωπα· ὃν εἰσέτι παῖδα ὄντα ἐνόπλῳ κινήσει περιχορευόντων Κου-
ρήτων, δόλῳ δὲ ὑποδύντων Τιτάνων, ἀπατήσαντες παιδαριώδεσιν
ἀθύρμασιν, οὗτοι δὴ οἱ Τιτᾶνες διέσπασαν, ἔτι νηπίαχον ὄντα, ὡς ὁ
τῆς Τελετῆς ποιητὴς Ὀρφεύς φησιν ὁ Θρᾴκιος·

κῶνος καὶ ῥόμβος καὶ παίγνια καμπεσίγυια,
μῆλά τε χρύσεα καλὰ παρ' Ἑσπερίδων λιγυφώνων.

καὶ τῆσδε ὑμῖν τῆς τελετῆς τὰ ἀχρεῖα σύμβολα οὐκ ἀχρεῖον εἰς κατά- 18, 1
γνωσιν παραθέσθαι· ἀστράγαλος, σφαῖρα, στρόβιλος, μῆλα, ῥόμβος,
ἔσοπτρον, πόκος. Ἀθηνᾶ μὲν οὖν τὴν καρδίαν τοῦ Διονύσου ὑφελο-
μένη Παλλὰς ἐκ τοῦ πάλλειν τὴν καρδίαν προσηγορεύθη· οἱ δὲ Τι-
τᾶνες, οἱ καὶ διασπάσαντες αὐτόν, λέβητά τινα τρίποδι ἐπιθέντες
καὶ τοῦ Διονύσου ἐμβαλόντες τὰ μέλη, καθήψουν πρότερον· ἔπειτα
ὀβελίσκοις περιπείραντες »ὑπείρεχον Ἡφαίστοιο.« Ζεὺς δὲ ὕστερον 2
ἐπιφανείς (εἰ θεὸς ἦν, τάχα που τῆς κνίσης τῶν ὀπτωμένων κρεῶν
μεταλαβών, ἧς δὴ τὸ »γέρας λαχεῖν« ὁμολογοῦσιν ὑμῶν οἱ θεοί) κε-
ραυνῷ τοὺς Τιτᾶνας αἰκίζεται καὶ τὰ μέλη τοῦ Διονύσου Ἀπόλλωνι
τῷ παιδὶ παρακατατίθεται καταθάψαι. ὃ δέ, οὐ γὰρ ἠπείθησε Διί,
εἰς τὸν Παρνασσὸν φέρων κατατίθεται διεσπασμένον τὸν νεκρόν. 6 S

1—7 vgl. Lukianscholion, herausg. v. Rohde, Rh. Mus. 25 (1870) S. 548ff = Kl. Schr. II S. 355ff; Robert, Hermes 20 (1885) S. 367ff; O. Kern, Mitteil. d. deutsch. arch. Inst. Ath. Abt. 16 (1891) S. 16ff — **4** vgl. Paus. IX 8 — **7—24** vgl. Arnob. adv. nat. V 19 — **12f** u. **16—25** Orph. Fr. 196. 200 Abel — **20** *B* 426 — **22** vgl. *Δ* 49

1 *διηγήσωμαι* Di *διηγήσομαι* P | *σοι*] + *καὶ τὰ λόγια* am Rand P²M Eus. H | **2** *χάσμα* Eus. Lukiansch. *σχίσμα* P | **3** *τοῖν θεοῖν* Wi *τῇ θεᾷ*? Rohde S. 552 | **4** *μεγαρίζοντες*] *μεγάροις ζῶντας* Lobeck Aglaoph. p. 831 | *ἐμβάλλουσιν* PM Eus. H *ἐκβάλλουσιν* Eus. IO | **5** *αἱ γυναῖκες* ∽ nach *πόλιν* Eus. H nach *ἑορτάς* Eus. IO | *πόλεις* Eus. IO | **6** *ἀρρητοφόρια* P³ Eus. Lukiansch. < P*M *Ἀρρηφόρια* W. T. in Zimmermanns Zeitschr. 2 (1835) S. 84 Di | **10** *νηπίαχον ὄντα*] *νηπιάζοντα* Eus. H | **11** *φησὶν* ∽ nach *Θρᾴκιος* Eus. H | **14** *ἡμῖν* Eus. IO | *ἀχρεῖα* < Eus. BIO | **16** *εἴσοπτρον* Di | **18** *τρίποδι*] letztes *ι* in Ras. f. 2 Buchst. P | **19** *ἐμβαλόντες* Eus. H *ἐκβαλόντες* Eus. O *βαλόντες* Eus. BI *ἐμβάλλοντες* P | *καθήψων* Eus. BI | **20** *ἀμπείραντες* (wie Hom.) Eus. H | **22** *λαχεῖν* ∽ nach *θεοὶ* Eus. BIO

Εἰ θέλεις δ' ἐποπτεῦσαι καὶ Κορυβάντων ὄργια, τὸν τρίτον | 19, 1
ἀδελφὸν ἀποκτείναντες οὗτοι τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ φοινικίδι ἐπε- 16 P
καλυψάτην καὶ καταστέψαντε ἐθαψάτην, φέροντες ἐπὶ χαλκῆς ἀσπίδος
ὑπὸ τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου. καὶ ταῦτ' ἔστι τὰ μυστήρια, συνε- 2
λόντι φάναι, φόνοι καὶ τάφοι· οἱ δὲ ἱερεῖς οἱ τῶνδε, οὓς Ἀνακτο-
τελεστὰς οἷς μέλον καλεῖν καλοῦσι, προσεπιτερατεύονται τῇ συμφορᾷ,
ὁλόριζον ἀπαγορεύοντες σέλινον ἐπὶ τραπέζης τιθέναι· οἴονται γὰρ
δὴ ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ ἀπορρυέντος τοῦ Κορυβαντικοῦ τὸ σέλινον
ἐκπεφυκέναι· ὥσπερ ἀμέλει καὶ αἱ θεσμοφοριάζουσαι τῆς ῥοιᾶς τοὺς 3
κόκκους παραφυλάττουσιν ἐσθίειν τοὺς ἀποπεπτωκότας χαμαί, ἐκ
τῶν τοῦ Διονύσου αἵματος σταγόνων βεβλαστηκέναι νομίζουσαι τὰς
ῥοιάς. Καβείρους δὲ τοὺς Κορύβαντας καλοῦντες καὶ τελετὴν Καβει- 4
ρικὴν καταγγέλλουσιν· αὐτῷ γὰρ δὴ τούτῳ τῷ ἀδελφοκτόνῳ τὴν
κίστην ἀνελομένω, ἐν ᾗ τὸ τοῦ Διονύσου αἰδοῖον ἀπέκειτο, εἰς Τυρρη-
νίαν κατήγαγον, εὐκλεοῦς ἔμποροι φορτίου· κἀνταῦθα διετριβέτην,
φυγάδε ὄντε, τὴν πολυτίμητον εὐσεβείας διδασκαλίαν, αἰδοῖα καὶ κί-
στην, θρησκεύειν παραθεμένω Τυρρηνοῖς. δι' ἣν αἰτίαν οὐκ ἀπεικό-
τως τὸν Διόνυσόν τινες Ἄττιν προσαγορεύεσθαι θέλουσιν, αἰδοίων
ἐστερημένον.

Καὶ τί θαυμαστὸν εἰ Τυρρηνοὶ οἱ βάρβαροι αἰσχροῖς οὕτως τε- 20, 1
λίσκονται παθήμασιν, ὅπου γε Ἀθηναίοις καὶ τῇ ἄλλῃ Ἑλλάδι,
αἰδοῦμαι καὶ λέγειν, αἰσχύνης ἔμπλεως ἡ περὶ τὴν Δηὼ μυθολογία;
ἀλωμένη γὰρ ἡ Δηὼ κατὰ ζήτησιν τῆς θυγατρὸς τῆς Κόρης περὶ τὴν
Ἐλευσῖνα (τῆς Ἀττικῆς δέ ἐστι τοῦτο τὸ χωρίον) ἀποκάμνει καὶ
φρέατι ἐπικαθίζει λυπουμένη. τοῦτο τοῖς μυουμένοις ἀπαγορεύεται
εἰσέτι νῦν, ἵνα μὴ δοκοῖεν οἱ τετελεσμένοι μιμεῖσθαι τὴν ὀδυρομένην.
ᾤκουν | *δὲ τηνικάδε τὴν Ἐλευσῖνα οἱ γηγενεῖς· ὀνόματα αὐτοῖς Βαυβὼ* 17 P 2

1—4 vgl. Arnob. adv. nat. V 19; Firm. Mat. de err. 11 — **3** vgl. Lobeck Aglaoph. p. 1257 ff; O. Kern, Zwei Kultinschriften aus Kleinasien S. 102 ff. (Beiträge zur Gesch. d. griech. Philos. u. Rel. von P. Wendland u. O. Kern) — **23—S. 16, 20** vgl. Arnob. adv. nat. V 25. 26

1 *καὶ*] + *τὰ* über d. Z. P²M | **2** *ἀπεκτονότες* Eus. BO *ἀποκτένοντες* Eus. I | **3** *καταστέψαντες* Vi Eus. O | *θαψάτην* P Eus. | *φέροντε* Eus. H | **4** *ὑπὸ*] *ἐπὶ* Eus. O | **6** *καλεῖν* < Eus. EO | **8** *τὸ* < Eus. H | **10** *τοὺς*] + *γὰρ* über d. Z. P²M¹ Eus. | **11** *νομίζουσαι* Wi *νομίζουσι* P | **12** *καβείρους* P (*βειρο* in Ras. von P³) M *καμβείρους* Eus. EO | **13** *καταλέγουσι* Eus. O | **14** *ἐναπέκειτο* Eus. O | **17** *θρησκεύειν* P*M Eus. EO *θρησκείαν* P³ in Ras. Eus. H | *παραθεμένω* P³ Eus. (∽ nach *κίστην* Eus. EO) *παραθέμενοι* P*M | **18** *τινες* ∽ vor *τὸν Διόν.* Eus. EO | *προσαγορεύεσθαι*] *σθαι* in Ras. P¹ ∽ vor *τινες* Eus. H | **20 f** *τελίσκουσι* Eus. O | **23** [*τῆς θυγατρὸς*] Cobet 193 | **24** [*τῆς Ἀττικῆς — χωρίον*] Reinkens a. a. O. p. 30; Duchesne bei Tournier, Exerc. crit. S. 71; doch vgl. Eus. Arnob. | *δὲ* < Eus. | *τὸ* < Eus. EO | **26** *νῦν*] *καὶ νῦν* Eus. H

καὶ Δυσαύλης καὶ Τριπτόλεμος, ἔτι δὲ Εὔμολπός τε καὶ Εὐβουλεύς· βουκόλος ὁ Τριπτόλεμος ἦν, ποιμὴν δὲ ὁ Εὔμολπος, συβώτης δὲ ὁ Εὐβουλεύς· ἀφ' ὧν τὸ Εὐμολπιδῶν καὶ τὸ Κηρύκων τὸ ἱεροφαντικὸν δὴ τοῦτο Ἀθήνησι γένος ἤνθησεν. καὶ δὴ (οὐ γὰρ ἀνήσω μὴ οὐχὶ 3
εἰπεῖν) ξενίσασα ἡ Βαυβὼ τὴν Δηὼ ὀρέγει κυκεῶνα αὐτῇ· τῆς δὲ ἀναινομένης λαβεῖν καὶ πιεῖν οὐκ ἐθελούσης (πενθήρης γὰρ ἦν) περιαλγὴς ἡ Βαυβὼ γενομένη, ὡς ὑπεροραθεῖσα δῆθεν, ἀναστέλλεται τὰ αἰδοῖα καὶ ἐπιδεικνύει τῇ θεῷ· ἣ δὲ τέρπεται τῇ ὄψει ἡ Δηὼ καὶ μόλις ποτὲ δέχεται τὸ ποτόν, ἡσθεῖσα τῷ θεάματι. ταῦτ' ἔστι τὰ 21, 1
κρύφια τῶν Ἀθηναίων μυστήρια. ταῦτά τοι καὶ Ὀρφεὺς ἀναγράφει. παραθήσομαι δέ σοι αὐτὰ τοῦ Ὀρφέως τὰ ἔπη, ἵν' ἔχῃς μάρτυρα τῆς ἀναισχυντίας τὸν μυσταγωγόν·

ὣς εἰποῦσα πέπλους ἀνεσύρετο, δεῖξε δὲ πάντα |
σώματος οὐδὲ πρέποντα τύπον· παῖς δ' ἦεν Ἴακχος, 18 P
χειρί τέ μιν ῥίπτασκε γελῶν Βαυβοῦς ὑπὸ κόλποις·
ἡ δ' ἐπεὶ οὖν μείδησε θεά, μείδησ' ἐνὶ θυμῷ,
δέξατο δ' αἰόλον ἄγγος, ἐν ᾧ κυκεὼν ἐνέκειτο.

κἄστι τὸ σύνθημα Ἐλευσινίων μυστηρίων· »ἐνήστευσα, ἔπιον τὸν 2
κυκεῶνα, ἔλαβον ἐκ κίστης, ἐργασάμενος ἀπεθέμην εἰς κάλαθον καὶ ἐκ καλάθου εἰς κίστην.« καλά γε τὰ θεάματα καὶ θεᾷ πρέποντα. ἄξια μὲν οὖν νυκτὸς τὰ τελέσματα καὶ πυρὸς καὶ τοῦ »μεγα- 22, 1
λήτορος«, μᾶλλον δὲ ματαιόφρονος Ἐρεχθειδῶν δήμου, πρὸς δὲ καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, οὕστινας »μένει τελευτήσαντας ἅσσα οὐδὲ ἔλπονται.« τίσι δὴ μαντεύεται Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος; »νυκτιπό|λοις, 19 P 2
μάγοις, βάκχοις, λήναις, μύσταις,« τούτοις ἀπειλεῖ τὰ μετὰ θάνατον, τούτοις μαντεύεται τὸ πῦρ· »τὰ γὰρ νομιζόμενα κατὰ ἀνθρώπους

13—17 Orph. Fr. 215 Abel; vgl. Lobeck, Aglaoph. p. 818; R. Foerster, Der Raub u. die Rückkehr d. Persephone S. 282ff; A. Ludwich, Jahrbb. f. kl. Phil. 141 (1890) S. 51ff — **18—20** vgl. A. Dieterich, Eine Mithrasliturgie S. 213 — **21 f** *B* 547 — **23—27** vgl. Heraklit Fr. 122 (= Strom. IV 144, 3). 124. 125 Byw. 27. 14 Diels

3 [*καὶ τὸ Κηρύκων*] Maaß, Orpheus S. 183 Anm. 20 | **4** *δὴ τοῦτο* P Eus. BI *δήπου τὸ* Eus. H *τοῦτο* Eus. O | *Ἀθήνησι* < Eus. BIO | **8** *ὑποδεικνύει* Eus. IO | **10** *μυστηρίων* Eus. BI | **13** *ἀνεσύρε̈το* (*α* übergeschr. von P³) P *ἀνεσύρετο* M *ἀνεσύρατο* Eus. | *δεῖξαι* P Eus. H | *δὲ*] *τε* Lobeck < Eus. H | **14** *οὐδὲ*] *οὔ τι* Hermann | *ἦεν* M *ἦ.εν* P (der ausrad. Buchst. wohl *κ*) | **16** *μείδησε* M *μείδησε* P* w. e. sch. *.είδη. σε* P corr *ἐνόησε* Hermann | *μείδησ' ἐνὶ*] *γήθησ' ἐνὶ* Mullach FPG I 175 | **18** *κἄστι* P corr (*ι* in Ras. für *ην*; am Rand *καὶ ἔστι* P²), Eus. *κἴστη* (*ι* und *η* in Ras.) M | **19** *ἐργασάμενος*] *ἐγγευσάμενος* Lobeck Aglaoph. p. 25. 27 (vgl. dagegen A. Dieterich, Eine Mithrasliturgie S. 125) *θεασάμενος* Reinesius, Var. lect. 1, 23 p. 102 | **24** *δὴ*] *δὲ* Eus. IO | *ματεύεται* P

μυστήρια ἀνιερωστὶ μυοῦνται.« νόμος οὖν καὶ ὑπόληψις κενὴ τὰ 3
μυστήρια καὶ τοῦ δράκοντος ἀπάτη τίς ἐστιν θρησκευομένη, τὰς ἀμυήτους ὄντως μυήσεις καὶ τὰς ἀνοργιάστους τελετὰς εὐσεβείᾳ νόθῳ προστρεπομένων. οἷαι δὲ καὶ αἱ κίσται ⟨αἱ⟩ μυστικαί· δεῖ γὰρ ἀπο- 4
γυμνῶσαι τὰ ἅγια αὐτῶν καὶ τὰ ἄρρητα ἐξειπεῖν. οὗ σησαμαῖ ταῦτα καὶ πυραμίδες καὶ τολύπαι καὶ πόπανα πολυόμφαλα χόνδροι τε ἁλῶν καὶ δράκων, ὄργιον Διονύσου Βασσάρου; οὐχὶ δὲ ῥοιαὶ πρὸς τοῖσδε καὶ κράδαι νάρθηκές τε καὶ κιττοί, πρὸς δὲ καὶ φθοῖς καὶ μήκωνες; ταῦτ' ἔστιν αὐτῶν τὰ ἅγια. καὶ προσέτι Γῆς Θέμιδος τὰ ἀπόρρητα 5
σύμβολα ὀρίγανον, λύχνος, ξίφος, κτεὶς γυναικεῖος, ⟨ὅς⟩ ἐστιν, εὐφήμως καὶ μυστικῶς εἰπεῖν, μόριον γυναικεῖον. ὦ τῆς ἐμφανοῦς ἀναι- 6
σχυντίας. πάλαι μὲν ἀνθρώποις σωφρονοῦσιν ἐπικάλυμμα ἡδονῆς νὺξ ἦν σιωπωμένη· νυνὶ δὲ τοῖς μυουμένοις πεῖρα τῆς ἀκρασίας νύξ ἐστι λαλουμένη, καὶ τὸ πῦρ ἐλέγχει τὰ πάθη δᾳδουχούμενον.
ἀπόσβεσον, ὦ ἱεροφάντα, τὸ πῦρ· αἰδέσθητι, δᾳδοῦχε, τὰς λαμπάδας· 7
ἐλέγχει σου τὸν Ἴακχον τὸ φῶς· ἐπίτρεψον ἀποκρύψαι τῇ νυκτὶ τὰ μυστήρια· σκότει τετιμήσθω τὰ ὄργια· τὸ πῦρ οὐχ ὑποκρίνεται. ἐλέγχειν καὶ κολάζειν κελεύεται.

Ταῦτα τῶν ἀθέων τὰ μυστήρια· ἀθέους δὲ εἰκότως ἀποκαλῶ 23, 1
τούτους, οἳ τὸν μὲν ὄντως ὄντα θεὸν ἠγνοήκασιν, παιδίον δὲ ὑπὸ 7 S
Τιτάνων διασπώμενον καὶ γύναιον πενθοῦν καὶ μόρια ἄρρητα ὡς ἀληθῶς ὑπ' αἰσχύνης ἀναισχύντως σέβουσιν, διττῇ ἐνεσχημένοι τῇ |
ἀθεότητι, προτέρᾳ μέν, καθ' ἣν ἀγνοοῦσι τὸν θεόν, τὸν ὄντως ὄντα 20 P
μὴ γνωρίζοντες θεόν, ἑτέρᾳ δὲ καὶ δευτέρᾳ ⟨δὴ⟩ ταύτῃ ⟨τῇ⟩ πλάνῃ τοὺς
οὐκ ὄντας ὡς ὄντας νομίζοντες καὶ θεοὺς τούτους ὀνομάζοντες τοὺς οὐκ ὄντως ὄντας, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ὄντας, μόνου δὲ τοῦ ὀνόματος τετυχηκότας. διὰ τοῦτό τοι καὶ ὁ ἀπόστολος διελέγχει ἡμᾶς »καὶ ἦτε ξένοι« 2
λέγων »τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ.«

4 ff vgl. O. Jahn, Hermes 3 (1869) S. 328 f — **27—29** Ephes. 2, 12

1 ἀνιέρως τι P | μυεῖται Eus. BIO μύονται Eus. H | καινὴ P* | **1 f** τὰ μυστήρια ∽ nach κενὴ Ma, nach δράκοντος P Eus. [τὰ μυστήρια] Schw | **2** δράκοντος] δράματος Eus. BI | **4** προτρεπομένων Eus. | ⟨αἱ⟩ P²M Eus. | **8** κράδαι Morellus, Reinesius Var. lect. p. 101 (vgl. Lobeck Aglaoph. p. 703) καρδίαι P Eus. BIO καρδία Eus. H | φθοῖς P¹ φθεῖς P* | **9** Γῆς Wilamowitz Comm. gramm. II (1880) S. 11 τῆς P Eus. | Θέμιδος] θεσμοθέτιδος oder Ἀρτέμιδος Lobeck Aglaoph. p. 199 | ἀπόρρητα] ἄρρητα Eus. | **10** ὃς Eus. ὃ Eus. H über d. Z. P²M | **11** εἰπεῖν < Eus. | **13 f** σιωπωμένης — λαλουμένης Markland | πεῖρα Wi ἡ ἱερὰ P | **14** δᾳδουχούμενα Eus. BIO | **18** κολάζειν] + ἃ über d. Z. P² im Text M | **20 f** ὑπὸ Τιτάνων P Eus. BIO γρ. παιδίον τιτάνων ὕπο διασπώμενον am Rand P³ Eus. H | **22** ἐνεσχημένοι Eus. H¹ ἐνισχημένοι P | **23** ὄντως ὄντα Eus. IO ὄντα ὄντως P | **24** δὴ ταύτῃ P³ Eus. H ταύτῃ P* ταύτῃ δὴ Eus. IO | τῇ πλάνῃ Eus. πλάνῃ P

Πολλὰ κἀγαθὰ γένοιτο τῷ τῶν Σκυθῶν βασιλεῖ, ὅστις ποτὲ ἦν 24, 1
[*Ἀνάχαρσις*]. *οὗτος τὸν πολίτην τὸν ἑαυτοῦ, τὴν παρὰ Κυζικηνοῖς μητρὸς τῶν θεῶν τελετὴν ἀπομιμούμενον παρὰ Σκύθαις τύμπανόν τε ἐπικτυποῦντα καὶ κύμβαλον ἐπηχοῦντα καὶ τοῦ τραχήλου τινὰ μηνα-*
γύρτην ἐξηρτημένον, κατετόξευσεν, ὡς ἄνανδρον αὐτόν τε παρ' Ἕλλησι γεγενημένον καὶ τῆς θηλείας τοῖς ἄλλοις Σκυθῶν διδάσκαλον νόσου. ὧν δὴ χάριν (οὐ γὰρ οὐδαμῶς ἀποκρυπτέον) θαυμάζειν ἔπεισί 2
μοι ὅτῳ τρόπῳ Εὐήμερον τὸν Ἀκραγαντῖνον καὶ Νικάνορα τὸν Κύπριον καὶ Διαγόραν καὶ Ἵππωνα τὸ Μηλίῳ τόν τε Κυρηναῖον ἐπὶ τούτοις ἐκεῖνον ([ὁ] *Θεόδωρος ὄνομα αὐτῷ*) *καί τινας ἄλλους συχνούς, σωφρό|νως βεβιωκότας καὶ καθεωρακότας ὀξύτερόν που τῶν λοιπῶν* 21 P
ἀνθρώπων τὴν ἀμφὶ τοὺς θεοὺς τούτους πλάνην, ἀθέους ἐπικεκλήκασιν, εἰ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν μὴ νενοηκότας, ἀλλὰ τὴν πλάνην γε ὑπωπτευκότας, ὅπερ οὐ σμικρὸν εἰς ἀλήθειαν φρονήσεως ζώπυρον
ἀναφύεται σπέρμα· ὧν ὃ μέν τις παρεγγυᾷ τοῖς Αἰγυπτίοις, »εἰ θεοὺς 3
νομίζετε, μὴ θρηνεῖτε αὐτοὺς μηδὲ κόπτεσθε· εἰ δὲ πενθεῖτε αὐτούς, μηκέτι τούτους ἡγεῖσθε εἶναι θεούς,« ὃ δ' Ἡρακλέα ἐκ ξύλου λαβὼν 4
κατεσκευασμένον (*ἔτυχε δὲ ἔψων τι οἴκοι, οἷα εἰκός*) *»εἶα δή, ὦ Ἡράκλεις«, εἶπεν· »νῦν σοι ἤδη καιρός, ὥσπερ Εὐρυσθεῖ, ἀτὰρ δὴ καὶ ἡμῖν ὑπουργῆσαι τὸν τρισκαιδέκατον τοῦτον ἆθλον καὶ Διαγόρᾳ τοὔψον παρασκευάσαι«, »κἄτ' αὐτὸν εἰς τὸ πῦρ ἐνέθηκεν ὡς ξύλον.«*

Ἀκρότητες ἄρα ἀμαθίας ἀθεότης καὶ δεισιδαιμονία, ὧν ἐκτὸς 25, 1
μένειν σπουδαστέον. οὐχ ὁρᾷς τὸν ἱεροφάντην τῆς ἀληθείας Μωσέα προστάττοντα θλαδίαν καὶ ἀποκεκομμένον μὴ ἐκκλησιάζειν, καὶ προσ-
έτι τὸν ἐκ πόρνης; αἰνίττεται δὲ διὰ μὲν τῶν προτέρων τὸν ἄθεον 2
τρόπον τὸν τῆς θείας καὶ γονίμου δυνάμεως ἐστερημένον, διὰ δὲ τοῦ λοιποῦ τοῦ τρίτου τὸν πολλοὺς ἐπιγραφόμενον ψευδωνύμους θεοὺς ἀντὶ τοῦ μόνου ὄντος θεοῦ, ὥσπερ ὁ ἐκ τῆς πόρνης τοὺς πολλοὺς ἐπιγράφεται πατέρας ἀγνοίᾳ τοῦ πρὸς ἀλήθειαν πατρός. ἦν δέ τις 3

1—7 vgl. Herodot 4, 76 — **7—15** vgl. Arnob. adv. nat. IV 29 — Diels Vorsokr. S. 233 (26. A. 8) — **8** vgl. Euhemeri Reliquiae, coll. Geyza Némethy Budapest 1889 p. 13. 40 (Test. XIII); P. J. M. van Gils, Quaest. Euhem. Diss. Amsterd. 1902 S. 79f — **15—17** Xenophanes Fr. 13 Diels PPF p. 22— **17—21** Parallelen bei Sternbach, Gnomol. Vatic. 276 — **23 ff** vgl. Deut. 23, 1. 2; Philo De confus. ling. 28 (I 426 M); De migr. Abr. 12 (I 447 M); De mutat. nom 37 (I 609 M) — **29—S. 19, 9** vgl. Elter Gnom. hist. 122. 123

2 [*Ἀνάχαρσις*] als Glossem getilgt von Casaubonus in den Anm. zu Diog. La. u. Cobet 446 | **8** *Νικάνορα*] *Nicagora* Arnob. (vgl. Müller FHG II p. 332 u. Némethy a. a. O. p. 76) | **9** *τὸ Μηλίῳ* Münzel vgl. *Meliis* Arnob. *τὸν Μήλιον* P vgl. Schol. Arist. Nub. 830, Zeller, Phil. d. Gr. I 1^5 S. 255 Anm.[1] *Ἵππωνα καὶ Διαγόραν τὸν Μήλιον* Diels | **10** [*ὁ*] Di *ᾧ* Heyse | **14** *ἀλήθειαν* Sy *ἀληθείας* P *ἀληθοῦς* Markland + *καὶ* über d. Z. M^2 | **20 f** *τοὔψον* Cobet, Mnemos. 11 (1862) p. 334 (= Nov. lect. XIV) *τοῦτον* P

ἔμφυτος ἀρχαία πρὸς οὐρανὸν ἀνθρώποις κοινωνία, ἀγνοίᾳ μὲν ἐσκοτισμένη, ἄφνω δέ που διεκθρῴσκουσα τοῦ σκότους καὶ ἀναλάμπουσα, οἷον δὴ ἐκεῖνο λέλεκταί τινι τὸ

ὁρᾷς τὸν ὑψοῦ τόνδ' ἄπειρον αἰθέρα
καὶ γῆν πέριξ ἔχονθ' ὑγραῖς ἐν ἀγκάλαις;

καὶ τὸ

ὦ γῆς ὄχημα κἀπὶ γῆς ἔχων ἕδραν,
ὅστις ποτ' εἶ σύ, δυστόπαστος εἰσιδεῖν, |

καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα ποιητῶν ᾄδουσι παῖδες. ἔννοιαι δὲ ἡμαρτημέ- 22 P 4
ναι καὶ παρηγμέναι τῆς εὐθείας, ὀλέθριαι ὡς ἀληθῶς, τὸ οὐράνιον φυτόν, τὸν ἄνθρωπον, οὐρανίου ἐξέτρεψαν διαίτης καὶ ἐξετάνυσαν ἐπὶ γῆς, γηΐνοις προσανέχειν ἀναπείσασαι πλάσμασιν. οἳ μὲν γὰρ 26, 1
εὐθέως ἀμφὶ τὴν οὐρανοῦ θέαν ἀπατώμενοι καὶ ὄψει μόνῃ πεπιστευκότες τῶν ἀστέρων τὰς κινήσεις ἐπιθεώμενοι ἐθαύμασάν τε καὶ ἐξεθείασαν, θεοὺς ἐκ τοῦ θεῖν ὀνομάσαντες τοὺς ἀστέρας, καὶ προσεκύνησαν ἥλιον, ὡς Ἰνδοί, καὶ σελήνην, ὡς Φρύγες· οἳ δὲ τῶν ἐκ γῆς 2
φυομένων τοὺς ἡμέρους δρεπόμενοι καρποὺς Δηὼ τὸν σῖτον, ὡς Ἀθηναῖοι, καὶ Διόνυσον τὴν ἄμπελον, ὡς Θηβαῖοι, προσηγόρευσαν. ἄλλοι τὰς ἀμοιβὰς τῆς κακίας ἐπισκοπήσαντες θεοποιοῦσι τὰς ἀντι- 3
δόσεις προσκυνοῦντες καὶ τὰς συμφοράς. ἐντεῦθεν τὰς Ἐρινύας καὶ τὰς Εὐμενίδας Παλαμναίους τε καὶ Προστροπαίους, ἔτι δὲ Ἀλάστορας ἀναπεπλάκασιν οἱ ἀμφὶ τὴν σκηνὴν ποιηταί. φιλοσόφων δὲ ἤδη 4
τινὲς καὶ αὐτοὶ μετὰ τοὺς ποιητικοὺς τῶν ἐν ὑμῖν παθῶν ἀνειδωλοποιοῦσι τύπους τὸν Φόβον καὶ τὸν Ἔρωτα καὶ τὴν Χαρὰν καὶ τὴν Ἐλπίδα, ὥσπερ ἀμέλει καὶ Ἐπιμενίδης ὁ παλαιὸς Ὕβρεως καὶ Ἀναιδείας Ἀθήνησιν ἀναστήσας βωμούς· οἳ δὲ ἐξ αὐτῶν ὁρμώμενοι τῶν 5
πραγμάτων ἐκθεοῦνται τοῖς ἀνθρώποις καὶ σωματικῶς ἀναπλάττονται, Δίκη τις καὶ Κλωθὼ καὶ Λάχεσις καὶ Ἄτροπος καὶ Εἱμαρμένη, Αὐξώ τε καὶ Θαλλώ, αἱ Ἀττικαί. ἕκτος ἐστὶν εἰσηγητικὸς τρόπος 6
ἀπάτης θεῶν περιποιητικός, καθ' ὃν ἀριθμοῦσι θεοὺς τοὺς δώδεκα· ὧν καὶ θεογονίαν Ἡσίοδος ᾄδει τὴν αὐτοῦ, καὶ ὅσα θεολογεῖ Ὅμηρος. τελευταῖος δὲ ὑπολείπεται (ἑπτὰ γὰρ οἱ ἅπαντες οὗτοι τρόποι) ὁ ἀπὸ 7
τῆς θείας εὐεργεσίας τῆς εἰς τοὺς ἀνθρώπους καταγινομένης ὁρμώ-

4 f Eurip. Fr. 935; vgl. Strom. V 114; Elter Gnom. hist. 122 — **7 f** Eurip. Troad. 884 f; vgl. Elter Gnom. hist. 75 — **12**—S. **20**, **2** vgl. Aetius bei Diels, Doxogr. 295 ff; Cic. de deor. nat. II 59 ff; Wendland, Archiv f. Gesch. d. Philos. 1 (1888) S. 200—210 (Posidonius περὶ θεῶν Quelle) — **15** vgl. Plato Cratyl. p. 397 D — **25 f** Cic. de leg. II 11, 28; Forchhammer, Ind. schol. Kiel 1843/44; Diels, Vorsokr. 502, 15

3 ἐκεῖνο P^3M^2 ἐκείνωι P^*M^* | **8** εἰσιδεῖν] εἰδέναι Eurip. | **30** δώδεκα] + καὶ über d. Z. P^2

μενος. τὸν γὰρ εὐεργετοῦντα μὴ συνιέντες θεὸν ἀνέπλασάν τινας 8 S
σωτῆρας Διοσκούρους καὶ Ἡρακλέα ἀλεξίκακον καὶ Ἀσκληπιὸν | ἰατρόν. 23 P
αὗται μὲν αἱ ὁλισθηραί τε καὶ ἐπιβλαβεῖς παρεκβάσεις τῆς ἀληθείας, 27, 1
καθέλκουσαι οὐρανόθεν τὸν ἄνθρωπον καὶ εἰς βάραθρον περιτρέπου-
σαι. ἐθέλω δὲ ὑμῖν ἐν χρῷ τοὺς θεοὺς αὐτοὺς ἐπιδεῖξαι ὁποῖοί τινες
καὶ εἴ τινες, ἵν' ἤδη ποτὲ τῆς πλάνης λήξητε, αὖθις δὲ παλινδρο-
μήσητε εἰς οὐρανόν. »ἦμεν γάρ που καὶ ἡμεῖς τέκνα ὀργῆς, ὡς καὶ 2
οἱ λοιποί· ὁ δὲ θεὸς πλούσιος ὢν ἐν ἐλέει, διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην
αὐτοῦ, ἣν ἠγάπησεν ἡμᾶς, ὄντας ἤδη νεκροὺς τοῖς παραπτώμασιν συν-
εζωοποίησεν τῷ Χριστῷ.« ζῶν γὰρ ὁ λόγος καὶ ⟨ὁ⟩ συνταφεὶς Χριστῷ
συνυψοῦται θεῷ. οἱ δὲ ἔτι ἄπιστοι »τέκνα ὀργῆς« ὀνομάζονται, τρε-
φόμενα ὀργῇ· ἡμεῖς δὲ οὐκ ὀργῆς θρέμματα ἔτι, οἱ τῆς πλάνης
ἀπεσπασμένοι, ᾄσσοντες δὲ ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν. ταύτῃ τοι ἡμεῖς οἱ 3
τῆς ἀνομίας υἱοί ποτε διὰ τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ λόγου νῦν υἱοὶ
γεγόναμεν τοῦ θεοῦ· ὑμῖν δὲ καὶ ὁ ὑμέτερος ὑποδύεται ποιητὴς ὁ
Ἀκραγαντῖνος Ἐμπεδοκλῆς·

τοιγάρτοι χαλεπῆσιν ἀλύοντες κακότησιν
οὔ ποτε δειλαίων ἀχέων λωφήσετε θυμόν.

τὰ μὲν δὴ πλεῖστα μεμύθευται καὶ πέπλασται περὶ θεῶν ὑμῖν· τὰ 4
δὲ [καὶ] ὅσα γεγενῆσθαι ὑπείληπται, ταῦτα δὲ περὶ ἀνθρώπων αἰσχρῶν
καὶ ἀσελγῶς βεβιωκότων ἀναγέγραπται·

τύφῳ καὶ μανίῃ δὲ βαδίζετε καὶ τρίβον ὀρθὴν
εὐθεῖαν προλιπόντες ἀπήλθετε τὴν δι' ἀκανθῶν
καὶ σκολόπων. τί πλανᾶσθε, βροτοί; παύσασθε, μάταιοι,
καλλίπετε σκοτίην νυκτός, φωτὸς δὲ λάβεσθε. |

ταῦτα ἡμῖν ἡ προφητικὴ παρεγγυᾷ καὶ ποιητικὴ Σίβυλλα· παρεγγυᾷ 24 P 5
δὲ καὶ ἡ ἀλήθεια, γυμνοῦσα τῶν καταπληκτικῶν τουτωνὶ καὶ ἐκ-
πληκτικῶν προσωπείων τὸν ὄχλον τῶν θεῶν, συνωνυμίαις τισὶ τὰς
δοξοποιίας διελέγχουσα.

Αὐτίκα γοῦν εἰσὶν οἳ τρεῖς τοὺς Ζῆνας ἀναγράφουσιν, τὸν μὲν 28, 1
Αἰθέρος ἐν Ἀρκαδίᾳ, τὸ δὲ λοιπὸ τοῦ Κρόνου παῖδε, τούτοιν τὸν
μὲν ἐν Κρήτῃ, θάτερον δὲ ἐν Ἀρκαδίᾳ πάλιν. εἰσὶ δὲ οἳ πέντε Ἀθη- 2
νᾶς ὑποτίθενται, τὴν μὲν Ἡφαίστου, τὴν Ἀθηναίαν· τὴν δὲ Νείλου,

7—10 Ephes. 2, 3—5 — **10 f** vgl. Röm. 6, 4; Kol. 2, 12 — **17 f** Emped. Fr. 145 Diels — **22—25** Orac. Sibyll. Fr. 1, 23—25. 27 — **30**—S. **21, 14** vgl. Michaelis, De origine indicis deorum cognominum Diss. Berlin 1898; Cic. de deor. nat. III 53—59; Arnob. adv. nat. IV 14. 15 — **32**—S. **21, 4** vgl. Firm. Mat. de err. 16

5 χρῶι P² χρὼ P* | τινες < Po | **6** εἴ τινες P τίνες εἰσὶν Po εἰσὶν Di | **10** ⟨ὁ⟩ Schw | **15** ὑποδύεται] ἀποδύεται Schw | **19 f** [τὰ δὲ] καὶ Wi | **20** [καὶ] ὅσα St ὅσα καὶ Ma | **28** συνωνυμίαις (ις in Ras.) P

τὴν Λίγυπτίαν· τρίτην ⟨τὴν⟩ τοῦ Κρόνου, τὴν πολέμου εὑρέτιν· τετάρτην τὴν Διός, ἣν Μεσσήνιοι Κορυφασίαν ἀπὸ τῆς μητρὸς ἐπικεκλήκασιν· ἐπὶ πᾶσι τὴν Πάλλαντος καὶ Τιτανίδος τῆς Ὠκεανοῦ, ἣ τὸν πατέρα δυσσεβῶς καταθύσασα τῷ πατρῴῳ κεκόσμηται δέρματι ὥσπερ κῳδίῳ.
5 ναὶ μὴν Ἀπόλλωνα ὁ μὲν Ἀριστοτέλης πρῶτον Ἡφαίστου καὶ Ἀθη- 3
νᾶς (ἐνταῦθα δὴ οὐκέτι παρθένος ἡ Ἀθηνᾶ), δεύτερον ἐν Κρήτῃ τὸν Κύρβαντος, τρίτον τὸν Διὸς καὶ τέταρτον τὸν Ἀρκάδα τὸν Σιληνοῦ· Νόμιος οὗτος κέκληται παρὰ Ἀρκάσιν· ἐπὶ τούτοις τὸν Λίβυν καταλέγει τὸν Ἄμμωνος· ὁ δὲ Δίδυμος ὁ γραμματικὸς τούτοις ἕκτον
10 ἐπιφέρει τὸν Μάγνητος. πόσοι δὲ καὶ νῦν Ἀπόλλωνες, ἀναρίθμητοι 4
θνητοὶ καὶ ἐπίκηροί τινες ἄνθρωποι, εἰσίν, οἱ παραπλησίως τοῖς προειρημένοις ἐκείνοις κεκλημένοι; τί δ' εἰ σοι τοὺς πολλοὺς εἴποιμι 29, 1
Ἀσκληπιοὺς ἢ τοὺς Ἑρμᾶς τοὺς ἀριθμουμένους ἢ τοὺς Ἡφαίστους τοὺς μυθολογουμένους; μὴ καὶ περιττὸς εἶναι δόξω τὰς ἀκοὰς ὑμῶν
15 τοῖς πολλοῖς τούτοις ἐπικλύζων ὀνόμασιν; ἀλλ' αἵ γε πατρίδες αὐτοὺς καὶ αἱ τέχναι καὶ οἱ βίοι, πρὸς δέ γε καὶ οἱ τάφοι ἀνθρώπους γεγονότας διελέγχουσιν. Ἄρης γοῦν ὁ καὶ παρὰ τοῖς ποιηταῖς, ὡς οἷόν 2
τε, τετιμημένος,

Ἄρες, Ἄρες, βροτολοιγέ, μιαιφόνε, τειχεσιπλῆτα, |

20 ὁ ἀλλοπρόσαλλος οὗτος καὶ ἀνάρσιος, ὡς μὲν Ἐπίχαρμός φησι, Σπαρ- 25 P
τιάτης ἦν· Σοφοκλῆς δὲ Θρᾷκα οἶδεν αὐτόν· ἄλλοι δὲ Ἀρκάδα. τοῦ- 3
τον δὲ Ὅμηρος δεδέσθαι φησὶν ἐπὶ μῆνας τρισκαίδεκα·

τλῆ μὲν Ἄρης, ὅτε μιν Ὦτος κρατερός τ' Ἐπιάλτης,
παῖδες Ἀλωῆος, δῆσαν κρατερῷ ἐνὶ δεσμῷ·
25 χαλκέῳ δ' ἐν κεράμῳ δέδετο τρισκαίδεκα μῆνας.

πολλὰ κἀγαθὰ Κᾶρες σχοῖεν, οἳ καταθύουσιν αὐτῷ τοὺς κύνας. Σκύθαι 4
δὲ τοὺς ὄνους ἱερεύοντες μὴ πανέσθων, ὡς Ἀπολλόδωρός φησι καὶ Καλλίμαχος,

Φοῖβος Ὑπερβορέοισιν ὄνων ἐπιτέλλεται ἱροῖς.

5—9 Aristot. Fr. 283 FHG II p. 190 (Rose, Aristot. pseudep. p. 617 vermutet eine Verwechselung mit Aristokles von Rhodos; vgl. dagegen R. Münzel, Quaest. Mythogr. p. 20; Michaelis, De orig. ind. deor. cogn. p. 47 sq.; Hirzel, Ber. d. k. sächs. Ges. d. Wiss. 48 (1896) S. 309[3]) — **9 f** Didymus, *Ξένη ἱστορία* Fr. 6 M. Schmidt p. 363 — **19** *E* 31. 455. — **20 f** vgl. Epich. Fr. 167 Kaibel CGF p. 121 — **20—S. 22, 2** vgl. Arnob. adv. nat. IV 25 — **21** vgl. Soph. Antig. 970 (mit Scholien) — **23—25** *E* 385—387 — **26 f** Apollod. Fr. 13 FHG I p. 431 — **29** u. S. **22, 2** Kallim. Fr. 187. 188 Schneider

1 ⟨τὴν⟩ Wi | **3** ἥ M² ἡ PM* | **11** *ἐπίκηροι* Ma *ἐπίκουροι* P *ἐπικήρῳ* Nauck, Bull. de l'Acad. de St. Pétersb. 22 (1877) p. 100 | [οἱ] oder οἳ .... *κέκληνται* Ma | **12** εἴ P² in Ras. (für ἤ?) | **29** *φοῖβος* M² *φόβος* PM* | *ἐπιτέλλεται*] *ἐπιτέρπεται* Tan. Faber

ὁ αὐτὸς δὲ ἀλλαχοῦ

τέρπουσιν λιπαραὶ Φοῖβον ὀνοσφαγίαι.

Ἥφαιστος δέ, ὃν ἔρριψεν ἐξ Ὀλύμπου Ζεὺς »βηλοῦ ἀπὸ θεσπεσίοιο«, ἐν Λήμνῳ καταπεσὼν ἐχάλκευε, πηρωθεὶς τὼ πόδε, »ὑπὸ δὲ κνῆμαι ῥώοντο ἀραιαί.« ἔχεις καὶ ἰατρόν, οὐχὶ χαλκέα μόνον ἐν θεοῖς· ὁ δὲ ἰατρὸς φιλάργυρος ἦν, Ἀσκληπιὸς ὄνομα αὐτῷ. καί σοι τὸν σὸν παραθήσομαι ποιητήν, τὸν Βοιώτιον Πίνδαρον· 30, 1

ἔτραπε κἀκεῖνον ἀγάνορι μισθῷ χρυσὸς ἐν χερσὶ φανείς·
χερσὶ δ' ἄρα Κρονίων | ῥίψας δι' ἀμφοῖν ἀμπνοὰν στέρνων καθεῖλεν 26 P
ὠκέως, αἶθων δὲ κεραυνὸς ἐνέσκηψε μόρον,

καὶ Εὐριπίδης 2

Ζεὺς γὰρ κατακτὰς παῖδα τὸν ἐμὸν αἴτιος
Ἀσκληπιόν, στέρνοισιν ἐμβαλὼν | φλόγα. 9 S

οὗτος μὲν οὖν κεῖται κεραυνωθεὶς ἐν τοῖς Κυνοσουρίδος ὁρίοις. Φι- 3
λόχορος δὲ ἐν Τήνῳ Ποσειδῶνά φησι τιμᾶσθαι ἰατρόν, Κρόνῳ δὲ ἐπικεῖσθαι Σικελίαν καὶ ἐνταῦθα αὐτὸν τεθάφθαι. Πατροκλῆς τε ὁ 4
Θούριος καὶ Σοφοκλῆς ὁ νεώτερος ἔν τισι τραγῳδίαις ἱστορεῖτον τοῖν Διοσκούροιν πέρι· ἀνθρώπω τινὲ τούτω τὼ Διοσκούρω ἐπικήρω ἐγενέσθην, εἴ τῳ ἱκανὸς πιστώσασθαι Ὅμηρος τὸ λελεγμένον

τοὺς δ' ἤδη κάτεχεν φυσίζοος αἶα
ἐν Λακεδαίμονι αὖθι, φίλῃ ἐν πατρίδι γαίῃ.

προσίτω δὲ καὶ ὁ τὰ Κυπριακὰ ποιήματα γράψας 5

Κάστωρ μὲν θνητός, θανάτου δέ οἱ αἶσα πέπρωται·
αὐτὰρ ὅ γ' ἀθάνατος Πολυδεύκης, ὄζος Ἄρηος.

τοῦτο μὲν ποιητικῶς ἐψεύσατο· Ὅμηρος δὲ ἀξιοπιστότερος αὐτοῦ 6
εἰπὼν περὶ ἀμφοῖν τοῖν Διοσκούροιν, πρὸς δὲ καὶ τὸν Ἡρακλέα εἰδω-

3 f *A* 591 — **3—13** vgl. Arnob. adv. nat. IV 24; Cyr. v. Al. c. Jul. VI p. 200 f Aubert — **4 f** *Σ* 411 — **8—10** Pind. Pyth. 3, 97. 100—105 (55. 57—58 Schr.); vgl. Elter Gnom. hist. 131 — **12 f** Eur. Alc. 3 f — **14** vgl. Cic. de deor. nat. III 57; Pass. Philippi, Boll. Act. Sanct. Oct. IX p. 546 — **14—16** Philoch. Fr. 184 FHG I p. 414; vgl. Arnob. adv. nat. IV 25 — **16 f** Patr. Fr. 2 TGF p. 830; Soph. iun. Fr. 1 TGF p. 781 — **20** *Γ* 243 f — **23 f** Kypria Fr. 5 Kinkel

9 ἀμπνοὰν Pind. Athenag. Suppl. 29 Cyr. ἀμπνοὰς P | **10** ἐνέσκηψε Pind. ἔσκηψε P ἐπέσκηψε Cyr. | **12** κατ' ἀκτὰς P | **16 f** Πατροκλῆς — ἱστορεῖτον bezieht auf das Vorhergehende Arnob. IV 25 | **17** ἔν τισι Welcker, Griech. Trag. S. 979 ἐν τρισὶ P | ἱστορεῖτον Sy ἱστορείτων P | **18** τοῖν Διοσκούροιν Sy τὼ διοσκούρω P τῶν Διοσκούρων Arcerius | **19** ἐγενέσθην Di γενέσθην P | **20** φυσίζοος P*

λον ἐλέγξας· »φῶτα« γὰρ »Ἡρακλῆα, μεγάλων ἐπίστορα ἔργων«. Ἡρακλέα οὖν καὶ αὐτὸς Ὅμηρος θνητὸν οἶδεν ἄνθρωπον, Ἱερώνυμος 7
δὲ ὁ φιλόσοφος καὶ τὴν σχέσιν αὐτοῦ ὑφηγεῖται τοῦ σώματος, μικρόν, φριξότριχα, ῥωστικόν· Δικαίαρχος δὲ σχιζίαν, νευρώδη, μέλανα, γρυ-
πόν, ὑποχαροπόν, τετανότριχα. οὗτος οὖν ὁ Ἡρακλῆς δύο πρὸς τοῖς πεντήκοντα ἔτη βεβιωκὼς κατέστρεψε τὸν βίον διὰ τῆς ἐν Οἴτῃ πυρᾶς | κεκηδευμένος. 27 P

Τὰς δὲ Μούσας, ἃς Ἀλκμὰν Διὸς καὶ Μνημοσύνης γενεαλογεῖ καὶ 31, 1
οἱ λοιποὶ ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς ἐκθειάζουσιν καὶ σέβουσιν, ἤδη δὲ καὶ ὅλαι πόλεις μουσεῖα τεμενίζουσιν αὐταῖς, Μυσὰς οὔσας θεραπαινίδας ταύτας ἐώνηται Μεγακλὼ ἡ θυγάτηρ ἡ Μάκαρος. ὁ δὲ Μάκαρ Λεσβίων 2
μὲν ἐβασίλευεν, διεφέρετο δὲ ἀεὶ πρὸς τὴν γυναῖκα, ἠγανάκτει δὲ ἡ Μεγακλὼ ὑπὲρ τῆς μητρός· τί δ' οὐκ ἔμελλε; καὶ Μυσὰς θεραπαινίδας ταύτας τοσαύτας τὸν ἀριθμὸν ὠνεῖται καὶ καλεῖ Μοίσας κατὰ τὴν διαλεκ-
τον τὴν Αἰολέων. ταύτας ἐδιδάξατο ᾄδειν καὶ κιθαρίζειν τὰς πράξεις τὰς 3
παλαιὰς ἐμμελῶς. αἳ δὲ συνεχῶς κιθαρίζουσαι καὶ καλῶς κατεπᾴδουσαι τὸν Μάκαρα ἔθελγον καὶ κατέπαυον τῆς ὀργῆς. οὗ δὴ χάριν ἡ Με- 4
γακλὼ χαριστήριον αὐτὰς ὑπὲρ τῆς μητρὸς ἀνέθηκε χαλκᾶς καὶ ἀνὰ πάντα ἐκέλευσε τιμᾶσθαι τὰ ἱερά. καὶ αἱ μὲν Μοῦσαι τοιαίδε· ἡ δὲ ἱστορία παρὰ Μυρσίλῳ τῷ Λεσβίῳ.

Ἀκούετε δὴ οὖν τῶν παρ' ὑμῖν θεῶν τοὺς ἔρωτας καὶ τὰς 32, 1
παραδόξους τῆς ἀκρασίας μυθολογίας καὶ τραύματα αὐτῶν καὶ δεσμὰ καὶ γέλωτας καὶ μάχας δουλείας τε ἔτι καὶ συμπόσια συμπλοκάς τ' αὖ καὶ δάκρυα καὶ πάθη καὶ μαχλώσας ἡδονάς. κάλει μοι τὸν 2
Ποσειδῶ καὶ τὸν χορὸν τῶν διεφθαρμένων ὑπ' αὐτοῦ, τὴν Ἀμφιτρίτην, τὴν Ἀμυμώνην, τὴν Ἀλόπην, τὴν Μελανίππην, τὴν Ἀλκυόνην, τὴν Ἱπποθόην, τὴν Χιόνην, τὰς ἄλλας τὰς μυρίας· ἐν αἷς δὴ καὶ τοσαύταις οὔσαις ἔτι τοῦ Ποσειδῶνος ὑμῶν ἐστενοχωρεῖτο τὰ πάθη. κάλει 3
μοι καὶ τὸν Ἀπόλλω· Φοῖβός ἐστιν οὗτος καὶ μάντις ἁγνὸς καὶ σύμ-

1 φ 26 — **2—4** Hieron. Fr. 34 Hiller p. 116 — **4 f** Dikaearch Fr. 10 FHG II p. 238 — **5 f** vgl. Pass. Philippi, Boll. Act. Sanct. Oct. IX p. 546 — **7—20** Myrsilos Fr. 4 FHG IV p. 457; vgl. Arnob. adv. nat. IV 24 — **8 f** vgl. Alkman Fr. 119; Diod. Sic. IV 7 — **24**—S. **24, 3** Zu diesen Verzeichnissen vgl. Wilamowitz, Comment. gramm. II (1880) p. 11 sqq.; Wendling, De Peplo Aristotelico Diss. Straßb. 1891 p. 32 sq.; Michaelis, De origine ind. deor. cogn. Diss. Berlin 1898 p. 36 sqq. — vgl. Arnob. adv. nat. IV 26; Firm. Mat. de err. 12

1 Ἡρακλέα P | ἐπὶ ἵστορα P | **3** μικρόν (vgl. Pind. Isthm. 3, 71)] μακρὸν Höschel aus Gell. I 1 | **8** Ἀλκμὰν Bergk ἄλκμανδρος PM* Ἄλκανδρος M²Vi | **10** τεμενίζουσιν Sy μὲν ἵζουσιν P | Μυσὰς St μούσας P | [Μούσας οὔσας] Heyse | **11** ἑώνηται P ἐώνητο Ma | **13** μύσας P | **14** Μοίσας Müller μύσας P | **18** αὐτὰς St αὐταῖς P | ἀνέθηκε] + στήλας M² über d. Z. | **27** καὶ] καίτοι Kroll | **28** ἐστενοχωρεῖτὲ (ο übergeschr. P²)P | κάλει P² κάλλει P*

βουλος ἀγαθός· ἀλλ᾽ οὐ ταῦτα ἡ Στερόπη λέγει οὐδὲ ἡ Αἴθουσα οὐδὲ ἡ Ἀρσινόη οὐδὲ ἡ Ζευξίππη οὐδὲ ἡ Προθόη οὐδὲ ἡ Μάρπησσα οὐδὲ ἡ Ὑψιπύλη· Δάφνη γὰρ ἐξέφυγε μόνη καὶ τὸν μάντιν καὶ τὴν φθοράν. αὐτός 4
τε ὁ Ζεὺς ἐπὶ πᾶσιν ἥκετο, ὁ »πατὴρ« καθ᾽ ὑμᾶς »ἀνδρῶν τε θεῶν
τε«· τοσοῦτος περὶ τὰ ἀφροδίσια ἐξεχύθη, ὡς ἐπιθυμεῖν μὲν πασῶν. ἐκπληροῦν δὲ εἰς πάσας τὴν ἐπιθυμίαν. ἐνεπίμπλατο γοῦν γυναικῶν οὐχ ἧττον ἢ αἰγῶν ὁ Θμουιτῶν τράγος. καὶ σοῦ, ὦ Ὅμηρε, τεθαύ- 33,1
μακα τὰ ποιήματα· |

ἦ, καὶ κυανέῃσιν ἐπ᾽ ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων· 28 P
ἀμβρόσιαι δ᾽ ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ᾽ ἀθανάτοιο· μέγαν δ᾽ ἐλέλιξεν Ὄλυμπον.

σεμνὸν ἀναπλάττεις, Ὅμηρε, τὸν Δία καὶ νεῦμα περιάπτεις αὐτῷ 2
τετιμημένον. ἀλλ᾽ ἐὰν ἐπιδείξῃς μόνον, ἄνθρωπε, τὸν κεστόν
ἐξελέγχεται [καὶ] ὁ Ζεὺς καὶ ἡ κόμη καταισχύνεται. εἰς ὅσον δ᾽ 3
ἐλήλακεν ἀσελγείας ὁ Ζεὺς ἐκεῖνος ὁ μετ᾽ Ἀλκμήνης τοσαύτας ἡδυπαθήσας νύκτας· οὐδὲ γὰρ αἱ νύκτες αἱ ἐννέα τῷ ἀκολάστῳ μακραί (ἅπας δὲ ἔμπαλιν ὁ βίος ἀκρασίᾳ βραχὺς ἦν), ἵνα δὴ ἡμῖν τὸν ἀλεξίκακον σπείρῃ θεόν. Διὸς υἱὸς Ἡρακλῆς, Διὸς ὡς ἀληθῶς, ὁ ἐκ 4
μακρᾶς γεννώμενος νυκτός, τοὺς μὲν ἄθλους τοὺς δώδεκα πολλῷ
ταλαιπωρησάμενος χρόνῳ, τὰς δὲ πεντήκοντα Θεστίου θυγατέρας
νυκτὶ διαφθείρας μιᾷ, μοιχὸς ὁμοῦ καὶ νυμφίος τοσούτων γενόμενος
παρθένων. οὔκουν ἀπεικότως οἱ ποιηταὶ »σχέτλιον« τοῦτον »καὶ
αἰσυλοεργὸν« ἀποκαλοῦσιν. μακρὸν δ᾽ ἂν εἴη μοιχείας αὐτοῦ παντοδαπὰς καὶ παίδων διηγεῖσθαι φθοράς. οὐδὲ γὰρ οὐδὲ παίδων 5
ἀπέσχοντο οἱ παρ᾽ ὑμῖν θεοί, ὃ μέν τις Ὕλα, ὃ δὲ Ὑακίνθου, ὃ δὲ
Πέλοπος, ὃ δὲ Χρυσίππου, ὃ δὲ Γανυμήδους ἐρῶντες. τούτους 6
ὑμῶν αἱ γυναῖκες προσκυνούντων τοὺς θεούς, τοιούτους δὲ εὐχέσθων εἶναι τοὺς ἄνδρας τοὺς ἑαυτῶν, οὕτω σώφρονας, ἵν᾽ ὦσιν ὅμοιοι τοῖς θεοῖς τὰ ἴσα ἐζηλωκότες· τούτους ἐθιζόντων οἱ παῖδες ὑμῶν
σέβειν, ἵνα καὶ ἄνδρες γένωνται εἰκόνα πορνείας ἐναργῆ τοὺς θεοὺς παραλαμβάνοντες. ἀλλ᾽ οἱ μὲν ἄρρενες αὐτοῖς τῶν θεῶν ἴσως 10 S 7
μόνοι ἥττουσι περὶ τὰ ἀφροδίσια·

4f *A* 544 u. ö. — **7—11** vgl. Arnob. adv. nat. IV 21 — **9—11** *A* 528—530 **14**—S. **25**, **7** vgl. Arnob. adv. nat. IV 26. 27; Firm. Mat. de err. 12 — **16f** vgl. Hes. Theog. 56 — **22f** *E* 403 — **24—26** vgl. Athen. XIII p. 603

1 *Στερόπη*] *Ἀστερόπη* Wilamowitz a. a. O. p. 12 | **5** vor *τοσοῦτος* + *ὃς* über d. Z. P² | **11** *ἐλέλιξεν* P³ *ἐλέλιξαν* P* | **14** [*καὶ*] St *σοι* oder *σου* Markland | **14f** *δ᾽ ἐλήλακεν* Di *διελήλακεν*P *δὴ ἐλήλακεν* Cobet, Mnemos. 11 (1862) p. 390 | **15** *ἀλκμήνης* P³ *ἀλμήνης* P* | **17** *ὑμῖν* Wi | **20** *Θεστίου*] vor *ε* ein Buchst. ausr. P | **29** *τοιούτους* P² | **30** *γένωνται* übergeschr. P² *γενήσωνται* P*M* *γενήσονται* P³M² | *ἐναργῆ* Markland *ἐναγῆ* P

θηλύτεραι δὲ θεαὶ μένον αἰδοῖ οἴκοι ἑκάστη,
φησὶν Ὅμηρος, αἰδούμεναι [αἱ θεαὶ] διὰ σεμνότητα Ἀφροδίτην ἰδεῖν
μεμοιχευμένην. αἳ δὲ ἀκολασταίνουσιν ἐμπαθέστερον ἐν τῇ μοιχείᾳ 8
δεδεμέναι, Ἠὼς ἐπὶ Τιθωνῷ, Σελήνη ⟨δ' ἐπὶ⟩ Ἐνδυμίωνι, Νηρηΐς ἐπὶ
Αἰακῷ καὶ ἐπὶ Πηλεῖ Θέτις, ἐπὶ δὲ Ἰασίωνι | Δημήτηρ καὶ ἐπὶ Ἀδώ- 29 P
νιδι Φερέφαττα. Ἀφροδίτη δὲ ἐπ' Ἄρει κατησχυμμένη μετῆλθεν 9
ἐπὶ Κινύραν καὶ Ἀγχίσην ἔγημεν καὶ Φαέθοντα ἐλόχα καὶ ἥρα
Ἀδώνιδος, ἐφιλονείκει δὲ τῇ βοώπιδι καὶ ἀποδυσάμεναι διὰ μῆλον
αἱ θεαὶ γυμναὶ προσεῖχον τῷ ποιμένι, εἴ τις αὐτῷ δόξει καλή.
Ἴθι δὴ καὶ τοὺς ἀγῶνας ἐν βραχεῖ περιοδεύσωμεν καὶ τὰς ἐπι- 34, 1
τυμβίους ταυτασὶ πανηγύρεις καταλύσωμεν. Ἰσθμιά τε καὶ Νέμεα
καὶ Πύθια καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις Ὀλύμπια. Πυθοῖ μὲν οὖν ὁ δράκων
ὁ Πύθιος θρησκεύεται καὶ τοῦ ὄφεως ἡ πανήγυρις καταγγέλλεται
Πύθια· Ἰσθμοῖ δὲ σκύβαλον προσέπτυσεν ἐλεεινὸν ἡ θάλαττα καὶ
Μελικέρτην ὀδύρεται τὰ Ἴσθμια· Νεμέασι δὲ ἄλλο παιδίον Ἀρχέ-
μορος κεκήδευται καὶ τοῦ παιδίου ὁ ἐπιτάφιος προσαγορεύεται
Νέμεα· Πῖσα δὲ ὑμῖν τάφος ἐστίν, ὦ Πανέλληνες, ἡνιόχου Φρυγός,
καὶ τοῦ Πέλοπος τὰς χοάς, τὰ Ὀλύμπια, ὁ Φειδίου σφετερίζεται
Ζεύς. μυστήρια ἦσαν ἄρα, ὡς ἔοικεν, οἱ ἀγῶνες ἐπὶ νεκροῖς δι-
αθλούμενοι, ὥσπερ καὶ τὰ λόγια, καὶ δεδήμευνται ἄμφω. ἀλλὰ τὰ 2
μὲν ἐπὶ Ἄγρᾳ μυστήρια καὶ τὰ ἐν Ἁλιμοῦντι τῆς Ἀττικῆς Ἀθήνησι
περιώρισται· αἶσχος δὲ ἤδη κοσμικὸν οἵ τε ἀγῶνες καὶ οἱ φαλλοὶ οἱ
Διονύσῳ ἐπιτελούμενοι, κακῶς ἐπινενεμημένοι τὸν βίον. Διόνυσος 3
γὰρ κατελθεῖν εἰς Ἅιδου γλιχόμενος ἠγνόει τὴν ὁδόν, ὑπισχνεῖται δ'
αὐτῷ φράσειν ⟨τις⟩, Πρόσυμνος τοὔνομα, οὐκ | ἀμισθί· ὁ δὲ μισθὸς 30 P
οὐ καλός, ἀλλὰ Διονύσῳ καλός· καὶ ἀφροδίσιος ἦν ἡ χάρις, ὁ μισθός,
ὃν ᾔτειτο, Διόνυσος· βουλομένῳ δὲ τῷ θεῷ γέγονεν ἡ αἴτησις, καὶ
δὴ ὑπισχνεῖται παρέξειν αὐτῷ, εἰ ἀναζεύξοι, ὅρκῳ πιστωσάμενος τὴν

1 9 324 — **6 f** *Ἀφροδίτη — Κινύραν* vgl. Protr. 13. 14 u. Némethy, Euhemeri rell. p. 14 — **10** *Ἴθι* — **19** *Ζεύς* Euseb. Pr. Ev. II 6, 10 — vgl. Wendling, De Peplo Aristot. p. 34 — **21**—S. **26**, **11** vgl. Arnob. adv. nat. V 28. 29 — **21 ff** vgl. Maass, Orpheus S. 90f; Rohde, Kl. Schr. II S. 297 f

2 [*αἱ θεαὶ*] Valckenaer | **4** *δεδεμέναι* (*αι* in Ras.) P *δεδεμένης* Valckenaer | ⟨*δ' ἐπὶ*⟩ Wi | **5** *Ἰασίωνι* Sy aus Diod. V 77, 1 (vgl. ε 125; Theokr. 3, 49; Apollod. III 12, 1) *Ἰάσονι* P* (derselbe Fehler bei Arnob. u. Athen. p. 566 D) *Ἰάσονι* P³ | **7** *Ἀγχίσῃ ἐγήματο* Heyse | *Φαέθοντα* (vgl. Hes. Theog. 987 ff)] *Φάωνα* Th. Canter, Variae lect. I, 19 zu Arnob. IV 27 | **9** *εἴ τις* P* *ἥτις* P³ | *αὐτῷ* St *αὐτῶν* P | **11** *καταλύσωμεν*] *εἰσκαταδύσωμεν* Schw | **15** *Μελικέρτην*] *τ* in Ras. P² | **16** *ὁ ἐπιτάφιος*] *ἐπιτάφια* Eus. H | **17** *Πῖσα δ' ἐστὶν ἐν ὑμῖν τάφος* Eus. | **21** *Ἄγρᾳ* Meurs, Eleusinia Lugd. Bat. 1619 p. 16 *σάγραι* P | **25** ⟨*τις*⟩ Di praef. p. XLIV

ὑπόσχεσιν. μαθὼν ἀπῆρεν· ἐπανῆλθεν αὖθις· οὐ καταλαμβάνει τὸν 4
Πρόσυμνον (ἐτεθνήκει γάρ)· ἀφοσιούμενος τῷ ἐραστῇ ὁ Διόνυσος ἐπὶ
τὸ μνημεῖον ὁρμᾷ καὶ πασχητιᾷ. κλάδον οὖν συκῆς, ὡς ἔτυχεν,
ἐκτεμὼν ἀνδρείου μορίου σκευάζεται τρόπον ἐφέζεταί τε τῷ κλάδῳ,
τὴν ὑπόσχεσιν ἐκτελῶν τῷ νεκρῷ. ὑπόμνημα τοῦ πάθους τούτου 5
μυστικὸν φαλλοὶ κατὰ πόλεις ἀνίστανται Διονύσῳ· »εἰ μὴ γὰρ Διο-
νύσῳ πομπὴν ἐποιοῦντο καὶ ὕμνεον ἄσματα αἰδοίοισιν ἀναιδέστατα,
εἴργασται«, φησὶν Ἡράκλειτος, »ωὐτὸς δὲ Ἅιδης καὶ Διόνυσος,
ὅτεῳ μαίνονται καὶ ληναΐζουσιν«, οὐ διὰ τὴν μέθην τοῦ σώματος,
ὡς ἐγὼ οἶμαι, τοσοῦτον ὅσον διὰ τὴν ἐπονείδιστον τῆς ἀσελγείας
ἱεροφαντίαν.

Εἰκότως ἄρα οἱ τοιοίδε ὑμῶν θεοὶ ⟨δοῦλοι,⟩ δοῦλοι παθῶν γεγονό- 35, 1
τες, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῶν Εἱλώτων καλουμένων τῶν παρὰ Λακεδαιμονίοις
δούλειον ὑπεισῆλθεν ζυγὸν Ἀπόλλων Ἀδμήτῳ ἐν Φεραῖς, Ἡρακλῆς
ἐν Σάρδεσιν Ὀμφάλῃ, Λαομέδοντι δ' ἐθήτευε Ποσειδῶν καὶ Ἀπόλ-
λων, καθάπερ ἀχρεῖος οἰκέτης, μηδὲ ἐλευθερίας δήπουθεν δυνηθεὶς
τυχεῖν παρὰ τοῦ προτέρου δεσπότου· τότε καὶ τὰ Ἰλίου τείχη ἀνῳ-
κοδομησάτην τῷ Φρυγί. Ὅμηρος δὲ τὴν Ἀθηνᾶν οὐκ αἰσχύνεται 2
παραφαίνειν λέγων τῷ Ὀδυσσεῖ »χρύσεον λύχνον ἔχουσαν« ἐν χεροῖν·
τὴν δὲ Ἀφροδίτην ἀνέγνωμεν, οἷον ἀκόλαστόν τι θεραπαινίδιον,
παραθεῖναι φέρουσαν τῇ Ἑλένῃ τὸν δίφρον τοῦ μοιχοῦ κατὰ πρόσ-
ωπον, ὅπως αὐτὸν εἰς συνουσίαν ὑπαγάγηται. Πανύασσις γὰρ πρὸς 3
τούτοις καὶ ἄλλους παμπόλλους ἀνθρώποις λατρεῦσαι θεοὺς ἱστορεῖ
ὧδέ πως γράφων·

τλῆ μὲν Δημήτηρ, τλῆ δὲ κλυτὸς Ἀμφιγυήεις,
τλῆ δὲ Ποσειδάων, τλῆ δ' ἀργυρότοξος Ἀπόλλων
ἀνδρὶ παρὰ θνητῷ θητευέμεν εἰς ἐνιαυτόν·
τλῆ δὲ ⟨καὶ⟩ ὀβριμόθυμος Ἄρης ὑπὸ πατρὸς ἀνάγκης,

καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις.

1 ff vgl. Wilamowitz, Comm. gramm. II (1880) p. 15 sq. — **6—9** vgl. Heraklit Fr. 127 Byw. 15 Diels — **12**—S. **27**, **12** vgl. Arnob. adv. nat. IV 25 — **14** Zu *δούλειον ζυγόν* vgl. Strom. II 22, 5 mit Anm. — **18 f** *τ* 34 — **20—22** vgl. *Γ* 424 f — **25—28** Panyassis, Herakleia Fr. 16 Kinkel

7 ἄσματα He ᾆσμα P | ⟨ἃ⟩ *αἰδοίοισιν* Di | **8** *εἴργαστ' ἄν*. Schleiermacher *εἴρχατ' ἄν* Wilamowitz, Comm. gramm. II (1880) S. 10 | **9** *ληναΐζουσιν*] *γρ. καὶ ληνεύουσιν* P² am Rand | **12** ⟨*δοῦλοι,*⟩ Schw | **13** *πρὸ* Münzel *πρὸς* P | **17 f** *ἀνῳκοδομησάτην*] *ην* in Ras P¹ | **23** *ἀνθρώποις*] *ι* in Ras f. *υ* P² | **27** *θητευέμεν* Sy *θητευσέμεν* P viell. *θῆσαι μέγαν* (vgl. Strom. I 107) Meineke Anal. Alex. S. 363 | **28** *δὲ* ⟨*καὶ*⟩ Sy *δ'* P | *ἀνάγκῃ* Düntzer, Fragm. d. ep. Poes. d. Griechen I S. 94

Τούτοις οὖν εἰκότως ἕπεται τοὺς ἐρωτικοὺς ὑμῶν καὶ παθητι- 36, 1
κοὺς τούτους θεοὺς ἀνθρωποπαθεῖς ἐκ παντὸς εἰσάγειν τρόπου. 31 P
»*καὶ γάρ θην κείνοις θνητὸς χρώς.*« *τεκμηριοῖ δὲ Ὅμηρος, μάλα*
ἀκριβῶς Ἀφροδίτην ἐπὶ τῷ τραύματι παρεισάγων ὀξὺ καὶ μέγα
ἰάχουσαν αὐτόν τε τὸν πολεμικώτατον Ἄρη ὑπὸ τοῦ Διομήδους
κατὰ τοῦ κενεῶνος οὐτασμένον διηγούμενος. Πολέμων δὲ καὶ τὴν 2
Ἀθηνᾶν ὑπὸ Ὀρνύτου τρωθῆναι λέγει· ναὶ μὴν καὶ τὸν Ἀιδωνέα
ὑπὸ Ἡρακλέους τοξευθῆναι Ὅμηρος λέγει καὶ τὸν Ἥλιον [*Αὐγέαν*]
Πανύασσις ἱστορεῖ. ἤδη δὲ καὶ τὴν Ἥραν τὴν ζυγίαν ἱστορεῖ ὑπὸ
τοῦ αὐτοῦ Ἡρακλέους ὁ αὐτὸς οὗτος Πανύασσις »ἐν Πύλῳ ἡμαθόεντι«.
Σωσίβιος δὲ καὶ τὸν Ἡρακλέα πρὸς τῶν Ἱπποκοωντιδῶν κατὰ τῆς
χειρὸς οὐτασθῆναι λέγει. εἰ δὲ τραύματα, καὶ αἵματα· οἱ γὰρ 3
ἰχῶρες οἱ ποιητικοὶ εἰδεχθέστεροι καὶ τῶν αἱμάτων, σῆψις γὰρ
αἵματος ἰχὼρ νοεῖται. ἀνάγκη τοίνυν θεραπείας καὶ τροφὰς παρεισ-
άγειν αὐτοῖς, ὧν εἰσιν ἐνδεεῖς. διὸ τράπεζαι καὶ μέθαι καὶ γέλωτες 4
καὶ συνουσίαι, οὐκ ἂν ἀφροδισίοις χρωμένων ἀνθρωπίνοις οὐδὲ
παιδοποιουμένων οὐδὲ μὴν ὑπνωσσόντων, εἰ ἀθάνατοι καὶ ἀνενδεεῖς
καὶ ἀγήρῳ ὑπῆρχον. μετέλαβεν δὲ καὶ τραπέζης ἀνθρωπίνης παρὰ 5
τοῖς Αἰθίοψιν, ἀπανθρώπου δὲ καὶ ἀθέσμου | αὐτὸς ὁ Ζεὺς παρὰ 11 S
Λυκάονι τῷ Ἀρκάδι ἑστιώμενος· ἀνθρωπείων γοῦν ἐνεφορεῖτο σαρ-
κῶν οὐχ ἑκών. ἠγνόει γὰρ ὁ θεὸς ὡς ἄρα Λυκάων ὁ Ἀρκὰς ὁ
ἑστιάτωρ αὐτοῦ τὸν παῖδα κατασφάξας τὸν αὐτοῦ (*Νύκτιμος ὄνομα*
αὐτῷ) *παραθείη ὄψον τῷ Διί. καλός γε ὁ Ζεὺς ὁ μαντικός, ὁ ξένιος,* 37, 1
ὁ ἱκέσιος, ὁ μειλίχιος, ὁ πανομφαῖος, ὁ προστροπαῖος· μᾶλλον δὲ ⟨*ὁ*⟩
ἄδικος, ὁ ἄθεσμος, ὁ ἄνομος, ὁ ἀνόσιος, ὁ ἀπάνθρωπος, ὁ βίαιος,
ὁ φθορεύς, ὁ μοιχός, ὁ ἐρωτικός. ἀλλὰ τότε μὲν ἦν, ὅτε τοιοῦτος
ἦν, ὅτε ἄνθρωπος ἦν, νῦν δὲ ἤδη μοι δοκοῦσι καὶ οἱ μῦθοι ὑμῖν
γεγηρακέναι. δράκων ὁ Ζεὺς οὐκέτι, οὐ κύκνος ἐστίν, οὐκ ἀετός, 2
οὐκ ἄνθρωπος ἐρωτικός· οὐχ ἵπταται θεός, οὐ παιδεραστεῖ, οὐ φιλεῖ,
οὐ βιάζεται, καίτοι πολλαὶ καὶ καλαὶ καὶ νῦν ἔτι γυναῖκες καὶ Λήδας

3 *Φ* 568 — **4 f** *E* 343 — **5 f** vgl. *E* 855 ff — **6 f** Polemon Fr. 24 FHG III p. 122 — **8** vgl. *E* 395 ff — **8—10** Panyassis Herakleia Fr. 6. 20 Kinkel — **11 f** Sosibios Fr. 15 FHG II p. 628 — **13** vgl. *E* 340 — **18 f** vgl. *A* 423 f — **19—23** vgl. Arnob. adv. nat. IV 24

3 *θην* Hom u. w. e. sch. P* *ἔην* P² in Ras. | **8** *τὸν ἠλεῖον* (*ει* in Ras.) *αὐγέαν* P *τὸν Ἥλιον* [*Αὐγέαν*] Schw *τὸν Ἥλιον αὐτὸν* Heyne, Observ. ad Apollod. bibl. II 5, 10 Gött. 1803 p. 161 *τὸν Ἥλιον ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ* Bergk PLG⁴ III p. 208 | **9** [*ἱστορεῖ*¹] Schw | **12** *δὲ* Ma *δὴ* P | **16** *ἀνθρωπίνοις* Reinkens a. a. O. p. 30 Cobet 244 *ἀνθρώποις* P | **18** *ἀγήρῳ* Po *ἀγήρως* P | **20** *Λυκάονι* P | *ἀρκάδι δι* P, aber *δι*² getilgt | *ἑστιώμενος*] *εστ* in Ras. f. 5 Buchst. P | **24** ⟨*ὁ*⟩ Sy | **26** [*ἦν ὅτε*] Cobet 193 | *ὅτε τοιοῦτος*] *ὅτε τοιο* in Ras. P¹ | **29** [*θεὸς*] Ma

εὐπρεπέστεραι καὶ Σεμέλης ἀκμαιότεραι, μειράκια δὲ ὡραιότερα καὶ πολιτικώτερα τοῦ Φρυγίου βουκόλου. ποῦ νῦν ἐκεῖνος ὁ ἀετός; ποῦ 3
δὲ ὁ κύκνος; ποῦ δὲ αὐτὸς | ὁ Ζεύς; γεγήρακε μετὰ τοῦ πτεροῦ· οὐ 32 P
γὰρ δήπου μετανοεῖ τοῖς ἐρωτικοῖς οὐδὲ παιδεύεται σωφρονεῖν.
γυμνοῦται δὲ ὑμῖν ὁ μῦθος· ἀπέθανεν ἡ Λήδα, ἀπέθανεν ὁ κύκνος,
ἀπέθανεν ὁ ἀετός. ζήτει σου τὸν Δία· μὴ τὸν οὐρανόν, ἀλλὰ τὴν
γῆν πολυπραγμόνει. ὁ Κρὴς σοι διηγήσεται, παρ' ᾧ καὶ τέθαπται· 4
Καλλίμαχος ἐν ὕμνοις

καὶ γὰρ τάφον, ὦ ἄνα, σεῖο
Κρῆτες ἐτεκτήναντο.

τέθνηκε γὰρ ὁ Ζεὺς (μὴ δυσφόρει) ὡς Λήδα, ὡς κύκνος, ὡς ἀετός,
ὡς ἄνθρωπος ἐρωτικός, ὡς δράκων.

Ἤδη δὲ καὶ αὐτοὶ φαίνονται οἱ δεισιδαίμονες ἄκοντες μέν, ὅμως 38, 1
δ' οὖν συνιέντες τὴν πλάνην τὴν περὶ τοὺς θεούς·

οὐ γὰρ ἀπὸ δρυός εἰσι παλαιφάτου οὐδ' ἀπὸ πέτρης,

ἀλλ' ἀνδρῶν γένος εἰσί, μικρὸν δὲ ὕστερον καὶ δρύες ὄντες εὑρεθήσονται καὶ πέτραι. Ἀγαμέμνονα γοῦν τινα Δία ἐν Σπάρτῃ τιμᾶσθαι 2
Στάφυλος ἱστορεῖ· Φανοκλῆς δὲ ἐν Ἔρωσιν ἢ Καλοῖς Ἀγαμέμνονα τὸν Ἑλλήνων βασιλέα Ἀργύννου νεὼν Ἀφροδίτης ἵστασθαι ἐπ' Ἀργύννῳ
τῷ ἐρωμένῳ. Ἄρτεμιν δὲ Ἀρκάδες Ἀπαγχομένην καλουμένην προστρέ- 3
πονται, ὡς φησι Καλλίμαχος ἐν Αἰτίοις. καὶ Κονδυλῖτις ἐν Μηθύμνῃ ἑτέρα τετίμηται Ἄρτεμις. ἔστι δὲ καὶ Ποδάγρας ἄλλης Ἀρτέμιδος ἐν τῇ Λακωνικῇ ἱερόν, ὡς φησι Σωσίβιος. Πολέμων δὲ Κεχηνότος Ἀπόλλωνος οἶδεν ἄγαλμα, καὶ Ὀψοφάγου | πάλιν Ἀπόλλωνος 33 P
ἄλλο ἐν Ἤλιδι τιμώμενον. ἐνταῦθα Ἀπομυίῳ Διὶ θύουσιν Ἠλεῖοι· Ῥωμαῖοι δὲ Ἀπομυίῳ Ἡρακλεῖ καὶ Πυρετῷ δὲ καὶ Φόβῳ θύουσιν, οὓς καὶ αὐτοὺς μετὰ τῶν ἀμφὶ τὸν Ἡρακλέα ἐγγράφουσιν. ἐῶ δὲ Ἀργείους ⟨καὶ 5
Λάκωνας⟩· Ἀφροδίτην Τυμβωρύχον θρησκεύουσιν Ἀργεῖοι [καὶ Λάκω-

3 vgl. Min. Fel. 21, 11 — **7 f** vgl. Arnob. adv. nat. IV 25 — **9 f** Kallim. Hymn. auf Zeus 8 f — **15** τ 163 — **17 f** Staphylos Fr. 10 FHG IV p. 506 — **18—20** Phanokles Fr. 5 Bach; vgl. Athen. XIII p. 603 D — **20**—S. **29, 12** vgl. G. Wentzel, *Ἐπικλήσεις θεῶν* Göttingen Diss. 1889 — **20 f** Kallimachus, Fr. 3 Schneider — **22 f** Sosibios Fr. 14 FHG II p. 628 — **23—25** Polemon Fr. 71 FHG III p. 135; vgl. Athen. VIII p. 346 B — **25** vgl. Paus. V 14, 2; Plin. Nat. Hist. X 75

2 *βουκόλου* M^2 *βουκούλου* PM* | **5** *ἡ*] ὦ Markland | **8—10** [*Καλλίμαχος — ἐτεκτήναντο*] Wi | **11** *ὡς Λήδα*] *ὦ Λήδα* Markland | **18** *ἢ* P. Leopardus Emend. IV 4 p. 93 aus Strom. VI 23, 7 *τῖε* P *τοῖς* Sy | **19** [*Ἀργύννου*] Meineke zu Steph. Byz. I p. 114 *Ἀργυννίδος* P. Leopardus | *ἵστασθαι*] *εἵσασθαι* Cobet 197 | **24** *Ἀπόλλωνος*[1]] Schreibfehler für *Διονύσου* Preller, Polem. Perieg. Fragm. p. 109 u. Bergk, Opuscula II 197 | **25** *Ἀπομυίῳ Διὶ θύουσιν* P^{corr} *ἀπὸ μυῶδι ἰθύουσιν* P* | **27** *Ἀργείους*] + *οἳ* über d. Z. P^2 im Text M | **27 f** ⟨*καὶ Λάκωνας*⟩ Schw | *Ἀργεῖοι καὶ Λάκωνες* < Sy, setzt nach *καλοῦσιν* (S. 29, 2) Bernays | **28 f** [*καὶ Λάκωνες*] Schw

νες], καὶ Χελύτιδα δὲ Ἄρτεμιν Σπαρτιᾶται σέβουσιν· ἐπεὶ τὸ βήττειν
χελύττειν καλοῦσιν. οἴει ποθὲν παρέγγραπτα ταῦτά σοι κομίζεσθαι 39, 1
τὰ ὑφ' ἡμῶν παρατιθέμενα; οὐδὲ τοὺς σοὺς γνωρίζειν ἔοικας
συγγραφεῖς, οὓς ἐγὼ μάρτυρας ἐπὶ τὴν σὴν ἀπιστίαν καλῶ. ἀθέου
χλεύης, ὦ δείλαιοι, τὸν πάντα ὑμῶν ἀβίωτον ὄντως βίον ἐμπεπλη-
κότας. οὐχὶ μέντοι Ζεὺς φαλακρὸς ἐν Ἄργει, τιμωρὸς δὲ ἄλλος ἐν 2
Κύπρῳ τετίμησθον; οὐχὶ δὲ Ἀφροδίτη περιβασοῖ μὲν Ἀργεῖοι, ἑταίρᾳ
δὲ Ἀθηναῖοι καὶ καλλιπύγῳ θύουσιν Συρακούσσιοι, ἣν Νίκανδρος
ὁ ποιητὴς »καλλίγλουτόν« που κέκληκεν; Διόννσον δὲ ἤδη σιωπῶ 3
τὸν χοιροφάλαν· Σικυώνιοι τοῦτον προσκυνοῦσιν ἐπὶ τῶν γυναικείων
τάξαντες τὸν Διόνυσον μορίων, ἔφορον αἴσχους τὸν ὕβρεως σεβά-
ζοντες ἀρχηγόν. τοιοίδε μὲν αὐτοῖς οἱ θεοί, τοιοίδε καὶ αὐτοί, παί-
ζοντες ἐν θεοῖς, μᾶλλον δὲ ἐμπαίζοντες καὶ ἐννβρίζοντες σφίσιν
αὐτοῖς. καὶ πόσῳ βελτίους Αἰγύπτιοι κωμηδὸν καὶ κατὰ πόλεις τὰ 4
ἄλογα τῶν ζῴων ἐκτετιμηκότες ἢπερ Ἕλληνες τοιούτους προσκυ-
νοῦντες θεούς; τὰ μὲν γὰρ εἰ καὶ θηρία, ἀλλ' οὐ μοιχικά, ἀλλ' οὐ
μάχλα, παρὰ φύσιν δὲ θηρεύει ἡδονὴν οὐδὲ ἕν. οἳ δὲ ὁποῖοι, τί
καὶ χρὴ λέγειν ἔτι, ἀποχρώντως αὐτῶν διειλεγμένων; ἀλλ' οὖν γε 5
Αἰγύπτιοι, ὧν νῦν δὴ ἐμνήσθην, κατὰ τὰς θρησκείας | τὰς σφῶν 34 P
ἐσκέδανται· σέβουσι δὲ αὐτῶν Συηνῖται φάγρον τὸν ἰχθύν, μαιώτην
δὲ (ἄλλος οὗτος ἰχθύς) οἱ τὴν Ἐλεφαντίνην οἰκοῦντες, Ὀξυρυγχῖται
τὸν φερώνυμον τῆς χώρας αὐτῶν ὁμοίως ἰχθύν, ἔτι γε μὴν Ἡρα-
κλεοπολῖται ἰχνεύμονα, Σαΐται δὲ καὶ Θηβαῖοι πρόβατον, Λυκο-
πολῖται δὲ λύκον, Κυνοπολῖται δὲ κύνα, τὸν Ἆπιν Μεμφῖται,
Μενδήσιοι τὸν τράγον. ὑμεῖς δὲ οἱ πάντ' ἀμείνους Αἰγυπτίων 6
(ὀκνῶ δὲ εἰπεῖν χείρους), οἳ τοὺς Αἰγυπτίους ὁσημέραι γελῶντες οὐ
παύεσθε, ποῖοί τινες καὶ περὶ τὰ ἄλογα ζῷα; Θεσσαλοὶ μὲν ὑμῶν
τοὺς πελαργοὺς τετιμήκασι διὰ τὴν συνήθειαν, Θηβαῖοι δὲ τὰς γαλᾶς

1 vgl. Inschrift von Sparta Ἀρτέμιτος τᾶ[ς Χε]λύ]τιδος, ergänzt von Fränkel — **7** vgl. Hesych. s. v. *Περιβασώ* — **8** vgl. Athen. XIII p. 571 C (= Apollodor Fr. 17 FHG I p. 431); XII p. 554 C — **8 f** Nikandros Fr. 23 Schneider — **20 f** vgl. Aelian Nat. An. X 19; Plut. Mor. p. 353 C — **28 f** vgl. Antonin. Liberal. 29

2 *οἴει*] *οἶσθα* Di | *ποθὲν παρέγγραπτα* St *πόθεν παραγέγραπται* P *πόθεν οἴει ταῦτά σοι κομίζεσθαι*; *παραγέγραπται τὰ ὑφ' ὑμῶν παρατιθέμενα* Ma *πόθεν οἴει παραγέγραπται ταῦτά σοι*; *κομίζεται τὰ ὑφ' ὑμῶν παρατιθέμενα* He | [*σοι κομίζεσθαι*] Christ, Philol. Stud. z. Cl. Alex. S. 28 | **4** *καλῶ* * * Wi | **5 f** *ἐμπεπληκότας* St *ἐμπεπληκότες* P | **6** *τιμωρὸς*] *σινάμωρος* Bernays | **7** *τετίμησθον* Sy *τετιμήσθων* P | *περιβασοῖ* Di im Thes. VI p. 793 u. Cobet 244 *περιβασίηι* (*ηι* in Ras.) P | **8** *καλλιπύγῳ* Sy *καλλιπυργω* (sic) P | **11 f** *σεβάζοντες*] *σεβίζοντες* Nauck, Bull. de l'Acad. Imp. de St. Pétersbourg 17 (1872) p. 269 *εὐάζοντες* Schw | **20** *ἐσκέδανται*] *ἐσχίδαται* Cobet 196 | *Συηνῖται* Ortelius u. Canterus bei Sy *εὐηνῖται* P | **21** *ἄλλος* Po *ὃς ἄλλος* P | **26** *οἳ* He *οἱ* P | **27** *παύεσθε* He *παύσεσθε* P | *ποῖοί* Wi *ὁποῖοί* P

διὰ τὴν Ἡρακλέους γένεσιν. τί δὲ πάλιν Θετταλοί; μύρμηκας ἱστοροῦνται σέβειν, ἐπεὶ τὸν Δία μεμαθήκασιν ὁμοιωθέντα μύρμηκι τῇ Κλήτορος θυγατρὶ Εὐρυμεδούσῃ μιγῆναι καὶ Μυρμιδόνα γεννῆσαι· Πολέμων δὲ τοὺς ἀμφὶ τὴν Τρωάδα κατοικοῦντας ἱστορεῖ τοὺς ἐπι- 7
χωρίους μῦς ⟨σέβειν⟩, οὓς σμίνθους καλοῦσιν, ὅτι τὰς νευρὰς τῶν πολεμίων διέτρωγον τῶν τόξων· καὶ Σμίνθιον Ἀπόλλωνα ἀπὸ τῶν μυῶν ἐκείνων ἐπεφήμισαν. Ἡρακλείδης δὲ ἐν Κτίσεσιν ἱερῶν περὶ 8
τὴν Ἀκαρνανίαν φησίν, ἔνθα τὸ Ἄκτιόν ἐστιν ἀκρωτήριον καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Ἀκτίου τὸ ἱερόν, ταῖς μυίαις προθύεσθαι βοῦν.
οὐδὲ μὴν Σαμίων ἐκλήσομαι (πρόβατον, | ὥς φησιν Εὐφορίων, σέ- 12 S 9
βουσι Σάμιοι) οὐδέ γε τῶν τὴν Φοινίκην Σύρων | κατοικούντων, 35 P
ὧν οἱ μὲν τὰς περιστεράς, οἱ δὲ τοὺς ἰχθῦς οὕτω σέβουσι περιττῶς ὡς Ἠλεῖοι τὸν Δία.

Εἶεν δή· ἐπειδὴ οὐ θεοί, οὓς θρησκεύετε, αὖθις ἐπισκέψασθαί 40,1
μοι δοκεῖ εἰ ὄντως εἶεν δαίμονες, δευτέρα ταύτῃ, ὡς ὑμεῖς φατέ, ἐγκαταλεγόμενοι τάξει. εἰ γὰρ οὖν δαίμονες, λίχνοι τε καὶ μιαροί. ἔστι μὲν ἐφευρεῖν καὶ ἀναφανδὸν οὕτω κατὰ πόλεις δαίμονας ἐπι- 2
χωρίους τιμὴν ἐπιδρεπομένους, παρὰ Κυθνίοις Μενέδημον, παρὰ Τηνίοις Καλλισταγόραν, παρὰ Δηλίοις Ἄνιον, παρὰ Λάκωσιν Ἀστράβακον. τιμᾶται δέ τις καὶ Φαληροῖ κατὰ πρύμναν ἥρως· καὶ ἡ Πυθία συνέταξε θύειν Πλαταιεῦσιν Ἀνδροκράτει καὶ Δημοκράτει καὶ Κυκλαίῳ καὶ Λεύκωνι τῶν Μηδικῶν ἀκμαζόντων ἀγώνων. ἔστι 41,1
καὶ ἄλλους παμπόλλους συνιδεῖν δαίμονας τῷ γε καὶ σμικρὸν διαθρεῖν δυναμένῳ·

τρὶς γὰρ μύριοί εἰσιν ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ
δαίμονες ἀθάνατοι, φύλακες μερόπων ἀνθρώπων.

τίνες εἰσὶν οἱ φύλακες, ὦ Βοιώτιε, μὴ φθονέσῃς λέγειν. ἢ δῆλον 2
ὡς οὗτοι καὶ οἱ τούτων ἐπιτιμότεροι, οἱ μεγάλοι δαίμονες, ὁ Ἀπόλλων, ἡ Ἄρτεμις, ἡ Λητώ, ἡ Δημήτηρ, ἡ Κόρη, ὁ Πλούτων, ὁ Ἡρα-

1—3 vgl. Eratosth. Geogr. Fr. 89 Bernhardy p. 86; Arnob. adv. nat. IV 26 — **4—7** Polemon (aus Herakl. Pont. Fr. 98 Voss = Strabo XIII p. 604) Fr. 31 FHG III p. 124; vgl. Ael. Hist. an. XII 5; A. v. Gutschmid, Kl. Schr. V p. 47 — **7—9** Herakl. Pont. Fr. 99 Voß; vgl. FHG II p. 197 Anm. — **10 f** vgl. Euphorion Fr. 6 FHG III p. 72; Fr. 123 Meineke Anal. Alex. p. 141; Ael. Hist. an. XII 40 — **18—20** Kallimachos; vgl. Geffcken, Hermes 25 (1890) S. 94 — **19 f** vgl. Herodot 6, 69 — **20—22** vgl. Plut. Arist. 11, wo sieben Heroen genannt sind — **25 f** Hesiod Op. 252 f

1 δὲ] δαὶ P | **3** μυρμηδόνα P | **5** ⟨σέβειν⟩ Di | καλοῦσιν ⟨σέβεσθαι⟩ oder ⟨θρησκεύειν⟩ Arcerius | **18** μενέδημον P^{corr} μὲν ἔδημον M^2 | **19** Δηλίοις Arcerius δ' ἠλείοις P | Ἄνιον M^2 ἀνίον PM* | **22** Κυκλαίῳ] Ἀκταίωνι Unger, Theb. Paradoxa Halae 1845 p. 380 aus Plut. | **25** τρὶς P*Hes. τρεῖς $P^{corr}M$ | **27** ἢ M ἦ P

κλῆς, αὐτὸς ὁ Ζεύς. ἀλλ' οὐκ ἀποδρᾶναι ἡμᾶς φυλάττουσιν, Ἀσκραῖε,
μὴ ἁμαρτάνειν δὲ ἴσως, οἱ ἁμαρτιῶν δῆτα οὐ πεπειραμένοι. ἐνταῦθα
δὴ τὸ παροιμιῶδες ἐπιφθέγξασθαι ἁρμόττει

»πατὴρ ἀνουθέτητα παῖδα νουθετεῖ.«

εἰ δ' ἄρα καὶ εἰσὶ φύλακες οὗτοι, οὐκ εὐνοίᾳ τῇ πρὸς ἡμᾶς περι- 3
παθεῖς, τῆς δὲ ὑμεδαπῆς ἀπωλείας ἐχόμενοι, κολάκων δίκην ἐγχρίμ-
πτονται τῷ βίῳ, δελεαζόμενοι καπνῷ. αὐτοί που ἐξομολογοῦνται οἱ
δαίμονες τὴν γαστριμαργίαν τὴν αὑτῶν,

λοιβῆς τε κνίσης τε· τὸ γὰρ λάχομεν γέρας ἡμεῖς, |

λέγοντες. τίνα δ' ἂν φωνὴν ἄλλην, εἰ φωνὴν λάβοιεν Αἰγυπτίων 36 P 4
θεοί, οἷα ἄλλουροι καὶ γαλαῖ, προήσονται ἢ τὴν Ὁμηρικήν τε καὶ
ποιητικήν, τῆς κνίσης τε καὶ ὀψαρτυτικῆς φίλην; τοιοίδε μέντοι
παρ' ὑμῖν οἵ τε δαίμονες καὶ οἱ θεοὶ καὶ εἴ τινες ἡμίθεοι ὥσπερ
ἡμίονοι κέκληνται· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ὀνομάτων ὑμῖν πενία πρὸς τὰς τῆς
ἀσεβείας συνθέσεις.

III. Φέρε δὴ οὖν καὶ τοῦτο προσθῶμεν, ὡς ἀπάνθρωποι καὶ 42, 1
μισάνθρωποι δαίμονες εἶεν ὑμῶν οἱ θεοὶ καὶ οὐχὶ μόνον ἐπιχαίροντες
τῇ φρενοβλαβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, πρὸς δὲ καὶ ἀνθρωποκτονίας ἀπο-
λαύοντες· νυνὶ μὲν τὰς ἐν σταδίοις ἐνόπλους φιλονεικίας, νυνὶ δὲ
τὰς ἐν πολέμοις ἀναρίθμους φιλοτιμίας ἀφορμὰς σφίσιν ἡδονῆς
ποριζόμενοι, ὅπως ὅτι μάλιστα ἔχοιεν ἀνθρωπείων ἀνέδην ἐμφο-
ρεῖσθαι φόνων· ἤδη δὲ κατὰ πόλεις καὶ ἔθνη, οἱονεὶ λοιμοὶ ἐπισκή-
ψαντες, σπονδὰς ἀπήτησαν ἀνημέρους. Ἀριστομένης γοῦν ὁ Μεσ- 2
σήνιος τῷ Ἰθωμήτῃ Διὶ τριακοσίους ἀπέσφαξεν, τοσαύτας ὁμοῦ καὶ
τοιαύτας καλλιερεῖν οἰόμενος ἑκατόμβας· ἐν οἷς καὶ Θεόπομπος ἦν
⟨ὁ⟩ Λακεδαιμονίων βασιλεύς, ἱερεῖον εὐγενές. Ταῦροι δὲ τὸ ἔθνος, 3
οἱ περὶ τὴν Ταυρικὴν χερρόνησον κατοικοῦντες, οὓς ἂν τῶν ξένων
παρ' αὐτοῖς ἕλωσι, τούτων δὴ τῶν κατὰ θάλατταν ἑπταικότων,
αὐτίκα μάλα τῇ Ταυρικῇ καταθύουσιν Ἀρτέμιδι· ταύτας σου τὰς

4 Fraglich, ob einem Tragiker oder einem Komiker entnommen; vgl. Kock CAF III p. 616 sq. Adesp. 1257; Nauck, Philol. 4 (1849) S. 358 — **9** *Δ* 49 — **16** *φέρε δὴ* — S. **33**, **5** *ἀποστρέφεσθε* Euseb. Pr. ev. IV 16, 12. 13 — **23** *Ἀριστομένης* — S. **32**, **8** *ἱστορεῖ* vgl. Cyr. v. Alex. c. Jul. IV p. 128 Aubert

4 *ἀνουθέτητα* Wi *ἀνουθέτητος* P | *παῖδα*] *υἱὸν* Cobet, Mnemos. 11 (1862) p. 336 | *ἀνουθέτητος παῖδα νουθετεῖ πατήρ* Rez. von Klotz im Theol. Lit.-Bl. z. allg. Kirchenztg. 1832 Nr. 59 | **5** *οὗτοι, οὐκ εὐνοίᾳ*] *τοι οὐκ εὐ* in Ras. P¹ | **16** *φέρε δὴ οὖν*] *φέρ' οὖν* Eus. A *φέρ' οὖν δὴ* Eus. IO | **17** *ὑμῖν* Eus. IO | **20** *ἐναρίθμους* Eus. AO *συναρίθμους* Eus. I | **21** *ἀναίδην* P | **26** ⟨*ὁ*⟩ aus Eus. | **28** *ἕλωσι*] *λάβωσιν* Eus. A | *τούτων*] *τοσούτων* Eus. BO | **29** *σου* P Eus. BIO *οὖν* Eus. A *γοῦν* Ma

θυσίας Εὐριπίδης ἐπὶ σκηνῆς τραγῳδεῖ. Μόνιμος δ' ἱστορεῖ ἐν τῇ 4
τῶν θαυμασίων συναγωγῇ ἐν Πέλλῃ τῆς Θετταλίας Ἀχαιὸν ἄνθρωπον
Πηλεῖ καὶ Χείρωνι καταθύεσθαι· Ἀνκτίους γὰρ (Κρητῶν δὲ ἔθνος 5
εἰσὶν οὗτοι) Ἀντικλείδης ἐν Νόστοις ἀποφαίνεται ἀνθρώπους
ἀποσφάττειν τῷ Διί, καὶ Λεσβίους Διονύσῳ τὴν ὁμοίαν προσάγειν
θυσίαν Δωσίδας λέγει· Φωκαεῖς δέ (οὐδὲ γὰρ αὐτοὺς παραπέμψομαι) — 6
τούτους Πυθοκλῆς ἐν τρίτῳ Περὶ ὁμονοίας τῇ Ταυροπόλῳ Ἀρτέμιδι
ἄνθρωπον ὁλοκαυτεῖν ἱστορεῖ. Ἐρεχθεὺς δὲ ὁ Ἀττικὸς καὶ Μάριος 37 P 7
ὁ Ῥωμαῖος τὰς αὑτῶν ἐθυσάτην θυγατέρας· ὧν ὁ μὲν τῇ Φερεφάττῃ,
ὡς Δημάρατος ἐν πρώτῃ Τραγῳδουμένων, ὁ δὲ τοῖς Ἀποτροπαίοις,
ὁ Μάριος, ὡς Δωρόθεος ἐν τῇ τετάρτῃ Ἰταλικῶν ἱστορεῖ. φιλάν- 8
θρωποί γε ἐκ τούτων καταφαίνονται οἱ δαίμονες· πῶς δὲ οὐχ
ὅσιοι ἀναλόγως οἱ δεισιδαίμονες; οἳ μὲν σωτῆρες εὐφημούμενοι, οἳ
δὲ σωτηρίαν αἰτούμενοι παρὰ τῶν ἐπιβούλων σωτηρίας. καλλιερεῖν
γοῦν τοπάζοντες αὐτοῖς σφᾶς αὐτοὺς λελήθασιν ἀποσφάττοντες ἀν-
θρώπους. οὐ γὰρ οὖν παρὰ τὸν τόπον ἱερεῖον γίνεται ὁ φόνος, 9
οὐδ' εἰ Ἀρτέμιδί τις καὶ Διὶ ἐν ἱερῷ δῆθεν χωρίῳ μᾶλλον ἢ ὀργῇ
καὶ φιλαργυρίᾳ, ἄλλοις ὁμοίοις δαίμοσιν, ἐπὶ βωμοῖς ἢ ἐν ὁδοῖς
ἀποσφάττοι τὸν ἄνθρωπον, [ἱερὸν] ἱερεῖον ἐπιφημίσας, ἀλλὰ φόνος
ἐστὶ καὶ ἀνδροκτασία ἡ τοιαύτη θυσία. τί δὴ οὖν, ὦ σοφώτατοι 43, 1
τῶν ἄλλων ζῴων ἄνθρωποι, τὰ μὲν θηρία περιφεύγομεν τὰ ἀνήμερα, κἄν που περιτύχωμεν ἄρκῳ ἢ λέοντι, ἐκτρεπόμεθα,

ὡς δ' ὅτε τίς τε δράκοντα ἰδὼν παλίνορσος ἀπέστη

1 vgl. Eur. Iph. Taur. — **1—3** Monimos Fr. 1 FHG IV p. 454; vgl. Paradox. ed. Westermann p. 165 — **3—5** Antikleides Fr. 9 Müller Script. Alex. M. p. 149 — **5 f** Dosidas (bei anderen *Δωσιάδης* oder *Δωσιάδας*) Fr. 5 FHG IV p. 400 — **6—8** Pythokles Fr. 4 FHG IV p. 489 — **8—11** Demaratus Fr. 4 FHG IV p. 379; Dorotheos Fr. 3 Müller Script. Alex. M. p. 156 — vgl. [Plutarch] Parall. min. 20 p. 310 D; Stob. Flor. 39, 33; dazu Hercher, Plut. De fluviis praef. p. 18. 30; Hiller, Zur Quellenkritik des Cl. Al. Hermes 21 (1886) S. 126 ff; Rose, Aristoteles pseudepigr. p. 537 — **23**—S. **33**, **2** *Γ* 33—35

2 *Ἀχαιὸν* (*τὸ παλαιὸν* Eus. A) *ἄνθρωπον*] *ἀχαϊνῆν* Panofka, Berl. Monatsber. 1857 S. 481 | **3** *Ἀνκτίους* (*Ἀνκτίους, Λεκτίους*) Eus. *Ἀνκίους* P | **4** *οὗτοι* Eus. *οὕτως* P | **5** *ἀποσφάττειν* M² Eus. *ἀποσφάττει* PM* | **6** *θυσίαν* P¹ *οὐσίαν* P* | *οὐδὲ γὰρ*] *οὐ γὰρ* Eus. I *οὐδ'* Eus. A | **8** *ὁλοκαυτεῖν* Eus. *ὁλοκαεῖν* P | **9** *ἔθυσαν* Eus. A | *Περσεφόνῃ* Stob. | **10** *πρώτῃ*] *τῇ πρώτῃ* Eus. A *τρίτῳ* Stob. | **11** *τῇ* < Eus. A | *ἱστορεῖ*] *ἱστορίᾳ* Eus. A | **12** *γε*] *γὰρ* Eus. A | *δαὶ* P | *οὐχ ὅσιοι*] *οὐκ ἀνόσιοι* Eus. *οὐκ ἂν ὅσιοι* Viger | **13** *ἀναλόγως*] *ἀναλόγως τε* Eus. A *ἀλόγως* Eus. BO | **15** *αὐτοῖς*] *αὐτοὶ* Eus. A | **17** *ἢ* < Eus. A | **17 f** *ὀργῇ καὶ φιλαργυρίᾳ* P² *ὀργὴ καὶ φιλαργυρία* P* | **18** *φλναρίᾳ* Eus. O | **19** *σφάττοι* Eus. A | [*ἱερὸν*] Wi | [*ἱερεῖον*] Po | **21** *περιφεύγομεν* P Eus. A *πεφεύγαμεν* Eus. BIO | **22** *που*] *ποτε* Eus. A | *ἢ ἄρκωι* Eus. A

οὔρεος ἐν βήσσῃς, ὑπό τε τρόμος ἔλλαβε γυῖα,
ἄψ τ᾽ ἀνεχώρησεν·

δαίμονας δὲ ὀλεθρίους καὶ ἀλιτηρίους ἐπιβούλους τε καὶ μισανθρώπους καὶ λυμεῶνας ὄντας προαισθόμενοι καὶ συνιέντες οὐκ ἐκτρέ- 38 P
πεσθε οὐδὲ ἀποστρέφεσθε; τί δ᾽ ἂν καὶ ἀληθεύσαιεν οἱ κακοί, ἢ 2
τίνα ἂν ὠφελήσαιεν; αὐτίκα γοῦν ἔχω σοι βελτίονα τῶν ὑμεδαπῶν τούτων θεῶν, τῶν δαιμόνων, ἐπιδεῖξαι τὸν ἄνθρωπον, τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ μαντικοῦ τὸν | Κῦρον καὶ τὸν Σόλωνα. φιλόδωρος ὑμῶν 13 S 3
ὁ Φοῖβος, ἀλλ᾽ οὐ φιλάνθρωπος. προὔδωκε τὸν Κροῖσον τὸν φίλον
καὶ τοῦ μισθοῦ ἐκλαθόμενος (οὕτω φιλόδοξος ἦν) ἀνήγαγε τὸν Κροῖσον διὰ τοῦ Ἅλυος ἐπὶ τὴν πυράν. οὕτω φιλοῦντες οἱ δαίμονες ὁδηγοῦσιν εἰς τὸ πῦρ. ἀλλ᾽, ὦ φιλανθρωπότερε καὶ ἀλη- 4
θέστερε τοῦ Ἀπόλλωνος ἄνθρωπε, τὸν ἐπὶ τῆς πυρᾶς οἰκτειρον δεδεμένον, καὶ σὺ μέν, ὦ Σόλων, μάντευσαι τὴν ἀλήθειαν, σὺ δέ,
ὦ Κῦρε, κέλευσον ἀποσβεσθῆναι τὴν πυράν. σωφρόνησον ὕστατον γοῦν, ὦ Κροῖσε, τῷ πάθει μεταμαθών· ἀχάριστός ἐστιν ὃν προσκυνεῖς, λαμβάνει τὸν μισθὸν καὶ μετὰ τὸ χρυσίον ψεύδεται πάλιν. τέλος ἄρα οὐχ ὁ δαίμων, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπός σοι λέγει. οὐ λοξὰ μαντεύεται Σόλων· τοῦτον εὑρήσεις ἀληθῆ μόνον, ὦ βάρβαρε, τὸν
χρησμόν· τοῦτον ἐπὶ τῆς πυρᾶς δοκιμάσεις.

Ὅθεν ἔπεισί μοι θαυμάζειν τίσι ποτὲ φαντασίαις ἀπαχθέντες οἱ 44, 1
πρῶτοι πεπλανημένοι δεισιδαιμονίαν ἀνθρώποις κατήγγειλαν, δαίμονας ἀλιτηρίους νομοθετοῦντες σέβειν, εἴτε Φορωνεὺς ἐκεῖνος ἦν εἴτε Μέροψ εἴτε ἄλλος τις, οἳ νεὼς καὶ βωμοὺς ἀνέστησαν αὐτοῖς,
πρὸς δὲ καὶ θυσίας παραστῆσαι πρῶτοι μεμύθευνται. καὶ γὰρ δὴ 2
καὶ κατὰ χρόνους ὕστερον ἀνέπλαττον θεούς, οἷς προσκυνοῖεν. ἀμέλει τὸν Ἔρωτα τοῦτον ⟨τὸν⟩ ἐν τοῖς πρεσβυτάτοις τῶν θεῶν εἶναι λεγόμενον ἐτίμα πρότερον οὐδὲ εἷς πρὶν ἢ Χάρμον μειράκιόν τι ἐλεῖν καὶ βωμὸν ἱδρύσασθαι ἐν Ἀκαδημίᾳ χαριστήριον ἐπιτελοῦς
γενομένης ἐπιθυμίας· καὶ τῆς νόσου τὴν ἀσέλγειαν Ἔρωτα κεκλήκασι, θεοποιοῦντες ἀκόλαστον ἐπιθυμίαν. Ἀθηναῖοι δὲ οὐδὲ τὸν 3
Πᾶνα ἤδεσαν ὅστις ἦν, | πρὶν ἢ Φιλιππίδην εἰπεῖν αὐτοῖς. εἰκότως 39 P

7—20 vgl. Herodot 1, 30—33; 46—56; 84—87 — **23—25** vgl. Arnob. adv. nat. VI 3 — **27—30** vgl. Paus. I 30, 1; Athen. XIII p. 609 D; Anthol. App. 302 — **32** vgl. Herodot 6, 105 — **32** εἰκότως — S. **35, 10** κεφαλαί Euseb. Pr. ev. II 6, 1—7

1 βήσσῃς Eus. (βήσσαις Eus. O) βήσσησιν P | **4** συνιόντες Eus. A*BO | **4 f** ἐντρέπεσθε Eus. I | **10** φιλόδοξος] φιλόλοξος Toup, Emend. in Suid. I 370 vgl. Roscher, Philologus 60 (1901) S. 85 Anm. 6 | **17** ψεύδεται] + ὁ σόλων über d. Z. P² als Scholion | vor πάλιν + ὕρα am Ende der Zeile P² | **18** [ἄρα] Ma ἆρα Di | **19** εὑρήσεις Wilh. Canter, De rat. emend. syntagma p. 52 εὖ θήσεις P | **27** τὸν⟩ Markland | **29** χαριστήριον Valckenaer Diatr. in Eur. rell. p. 157ᵇ; vgl. Protr. 31, 4; 48, 2 χαριέστερον P | ἐπιτελοῦς P² ἐπὶ τέλους P*

ἄρα ἀρχὴν ποθεν ἡ δεισιδαιμονία λαβοῦσα κακίας ἀνοήτου γέγονε πηγή· εἶτα δὲ μὴ ἀνακοπεῖσα, ἀλλ᾽ εἰς ἐπίδοσιν ἐλθοῦσα καὶ πολλὴ δὴ ῥυεῖσα, δημιουργὸς πολλῶν καθίσταται δαιμόνων, ἑκατόμβας θύουσα καὶ πανηγύρεις ἐπιτελοῦσα καὶ ἀγάλματα ἀνιστᾶσα καὶ νεὼς ἀνοικοδομοῦσα, τοὺς δή — οὐ γὰρ οὐδὲ τούτους σιωπήσομαι, πρὸς 4 δὲ καὶ αὐτοὺς ἐξελέγξω — νεὼς μὲν εὐφήμως ὀνομαζομένους, τάφους δὲ γενομένους [τουτέστι τοὺς τάφους νεὼς ἐπικεκλημένους]. ὑμεῖς δὲ ἀλλὰ κἂν νῦν δεισιδαιμονίας ἐκλάθεσθε, τοὺς τάφους τιμᾶν αἰσχυνόμενοι. ἐν τῷ νεῷ τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Λαρίσῃ ἐν τῇ ἀκροπό- 45, 1 λει τάφος ἐστὶν Ἀκρισίου, Ἀθήνησιν δὲ ἐν ἀκροπόλει Κέκροπος, ὥς φησιν Ἀντίοχος ἐν τῷ ἑνάτῳ τῶν Ἱστοριῶν. τί δὲ Ἐριχθόνιος; οὐχὶ ἐν τῷ νεῷ τῆς Πολιάδος κεκήδευται; Ἰμμάραδος δὲ ὁ Εὐμόλπου καὶ Λαείρας οὐχὶ ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ Ἐλευσινίου τοῦ ὑπὸ τῇ ἀκροπόλει; αἱ δὲ Κελεοῦ θυγατέρες οὐχὶ ἐν Ἐλευσῖνι τετάφαται; τί σοι 2 καταλέγω τὰς ⟨ἐξ⟩ Ὑπερβορέων γυναῖκας; Ὑπερόχη καὶ Λαοδίκη κέκλησθον, ἐν τῷ Ἀρτεμισίῳ ἐν Δήλῳ κεκήδευσθον, τὸ δὲ ἐν τῷ Ἀπόλλωνος τοῦ Δηλίου ἐστὶν ἱερῷ. Λεάνδριος δὲ Κλέοχον ἐν Μιλήτῳ τεθάφθαι ἐν τῷ Διδυμαίῳ φησίν. ἐνταῦθα τῆς Λευκο- 3 φρύνης τὸ μνημεῖον οὐκ ἄξιον παρελθεῖν ἑπομένους Ζήνωνι τῷ Μυνδίῳ, ⟨ᾗ⟩ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν | Μαγνησίᾳ κεκήδευται, οὐδὲ 40 P μὴν τὸν ἐν Τελμησσῷ βωμὸν τοῦ Ἀπόλλωνος· μνῆμα εἶναι καὶ

5 οὐ γὰρ — S. **35**, **4** κεκηδεῦσθαι Cyr. v. Alex. c. Jul. X p. 343 Aubert. Inc. Ἔφη δὲ καὶ Κλήμης ἀνὴρ ἑλλόγιμος, καὶ μέντοι καὶ πολυΐστωρ περί τε θεῶν καὶ ναῶν ὡδί. οὐ γὰρ . . . — **6**—S. **35**, **4** vgl. Arnob. adv. nat. VI 6 — **9—11** Antiochos Fr. 15 FHG I p. 184 — **10** vgl. Κεκρόπιον CIAtt. I 322; Bull. de corr. hell. 1889 p. 257 — **17 f** Maeandrios von Milet (Leandrios alte Verschreibung) Fr. 5 FHG II p. 336

2 εἶτα δὲ] ἔπειτα Eus. | καὶ < Eus. | **4** θύουσα] ποιοῦσα Eus. | **5 f** ἀνοικοδομοῦσα (οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτο — ἐξελέγξω), νεὼς μὲν Markland | **5** τοὺς Schw οὓς P | οὐ γὰρ οὐδὲ τούτους St οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τούτους P οὐδὲ γὰρ τοῦτο Eus. οὐ γὰρ οὐδὲ τοῦτο Cyr. | **6** αὐτοὺς P Cyr. Eus. H αὐτὸ Eus. BIO | **7** [τουτέστι — ἐπικεκλημένους] Markland | **9. 12** ναῷ Eus. (**12** νεῶ Eus. H) Cyr. | **10** ἐν] + τῇ Eus. | **11** ἐννάτῳ P | δαὶ P | **12** Ἰμμάραδος Cyr. Paus. I 5, 2; 27, 4; 38, 3 ἴμμαρος P *inmarachus* Arnob. HS Ἴσμαρος Eus. (Ἴμμαρος Eus. H) | **13** περιβόλῳ] + κεκήδευται Eus. BIO | **13 f** ἀκροπόλει] πόλει Wachsmuth, Rh. Mus. 23 (1868) S. 58 [109] *civitati* Arnob. | **14** οὐχὶ < Eus. Cyr. | **15** καταγγέλλω Cyr. | ἐξ Eus. Cyr. Arnob. < P | **16** Ἀρτεμισίῳ] + δὲ Cyr. | **17** Λεάνδριος P Λέανδρος Eus. Theod. Gr. aff. cur. VIII 30 (aus Eus.) *Leandrius* Arnob. Λεάνδρειος Cyr. | Κλέοχον Müller aus Apoll. III 1, 2 Κλέαρχον P Eus. H Cyr. Κλεόμαχον Eus. BIO Theod. *Cleochum* Arnob. | **18** τετάφθαι Eus. (τεθάφθαι Eus. BO) Cyr. | **19** μνημεῖον P Eus. H μνῆμα Eus. BIO Cyr. Theod. | **20** ⟨ᾗ⟩ (über d. Z.) P^2 M Eus. H Cyr. | **21** τελμησσῷ Eus. H τελμισσῶι P τελμισῶ Eus. IB Cyr. τῶ τελμισῶ Eus. O | vor μνῆμα + δν über d. Z. P^2 + οὗ Eus. H

τοῦτον Τελμησσοῦ τοῦ μάντεως ἱστοροῦσιν. Πτολεμαῖος δὲ ὁ τοῦ 4
Ἀγησάρχου ἐν τῷ α΄ τῶν περὶ τὸν Φιλοπάτορα ἐν Πάφῳ λέγει ἐν
τῷ τῆς Ἀφροδίτης ἱερῷ Κινύραν τε καὶ τοὺς Κινύρου ἀπογόνους
κεκηδεῦσθαι. ἀλλὰ γὰρ ἐπιόντι μοι τοὺς προσκυνουμένους ὑμῖν 5
τάφους

ἐμοὶ μὲν οὐδ' ὁ πᾶς ἂν ἀρκέσαι χρόνος·

ὑμᾶς δὲ εἰ μὴ ὑπεισέρχεταί τις αἰσχύνη τῶν τολμωμένων, νεκροὶ
ἄρα τέλεον ὄντες νεκροῖς [ὄντως] πεπιστευκότες περιέρχεσθε·

ἃ δειλοί, τί κακὸν τόδε πάσχετε; νυκτὶ μὲν ὑμῶν
εἰλύαται κεφαλαί.

IV. Εἰ δ' ἔτι πρὸς τούτοις φέρων ὑμῖν τὰ ἀγάλματα αὐτὰ 46, 1
ἐπισκοπεῖν παραθείην, ἐπιόντες ὡς ἀληθῶς λῆρον εὑρήσετε τὴν
συνήθειαν, »ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων« ἀναίσθητα προστρεπόμενοι.
πάλαι μὲν οὖν οἱ Σκύθαι τὸν ἀκινάκην, οἱ Ἄραβες τὸν λίθον, οἱ 2
Πέρσαι τὸν ποταμὸν προσεκύνουν, καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων οἱ ἔτι
παλαιότεροι ξύλα ἱδρύοντο περιφανῆ καὶ κίονας ἵστων ἐκ λίθων·
ἃ δὴ καὶ ξόανα προσηγορεύετο διὰ τὸ ἀπεξέσθαι τῆς ὕλης. ἀμέλει 3
ἐν Ἰκάρῳ τῆς Ἀρτέμιδος τὸ ἄγαλμα ξύλον ἦν οὐκ εἰργασμένον, καὶ
τῆς Κιθαιρωνίας Ἥρας ἐν Θεσπείᾳ πρέμνον ἐκκεκομμένον· καὶ τὸ τῆς
Σαμίας Ἥρας, ὥς φησιν Ἀέθλιος, πρότερον μὲν ἦν σανίς, ὕστερον
δὲ ἐπὶ Προκλέους ἄρχοντος ἀνδριαντοειδὲς ἐγένετο. ἐπεὶ δὲ ἀνθρώ-
ποις | ἀπεικονίζεσθαι τὰ ξόανα ἤρξατο, βρέτη τὴν ἐκ βροτῶν ἐπω- 41 P
νυμίαν ἐκαρπώσατο. ἐν Ῥώμῃ δὲ τὸ παλαιὸν δόρυ φησὶ γεγονέναι 4
τοῦ Ἄρεως τὸ ξόανον Οὐάρρων ὁ συγγραφεύς, οὐδέπω τῶν τεχνι-
τῶν ἐπὶ τὴν εὐπρόσωπον ταύτην κακοτεχνίαν ὡρμηκότων. ἐπειδὴ
δὲ ἤνθησεν ἡ τέχνη, ηὔξησεν ἡ πλάνη. ὡς μὲν οὖν τοὺς λίθους 47, 1
καὶ τὰ ξύλα καὶ συνελόντι φάναι τὴν ὕλην ἀγάλματα ἀνδρείκελα
ἐποιήσαντο, οἷς ἐπιμορφάζετε εὐσέβειαν συκοφαντοῦντες τὴν ἀλή-
θειαν, ἤδη μὲν αὐτόθεν δῆλον· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀποδείξεως ποσῆς
ἐπιδεομένου τοῦ τόπου οὐ παραιτητέον. τὸν μὲν οὖν Ὀλυμπίασι 2
Δία καὶ τὴν Ἀθήνησι Πολιάδα ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος κατασκευάσαι

1—4 Ptolem. v. Megalopolis Fr. 1 FHG III p. 66 — vgl. Arnob. adv. nat. VI 4 — **6** Tragikervers, fehlt bei Nauck — **9 f** *v* 351 f — **13** vgl. Psal. 113, 12 — **14—26** vgl. Arnob. adv. nat. VI 11 — **19—21** Aethlios Fr. 1 FHG IV p. 287 — **23—25** vgl. Varr. Ant. rer. div. lib. XVI. Fr. + 34 Agahd (Jahrbb. f. Philol. 24. Suppl. Bd. (1898) p. 210)

1 *Τελμησσοῦ* St *τελμισσέως* P *τελμισέως* Eus. BIO *Τελμισοῦ* Cyr. *termessum* Arnob. HS | *ὁ* < Cyr. | **2** *περὶ τοῦ Φιλοπάτορος* Cyr. | **3** *Κινύρας* Eus. H | **6** *ἀρκέσαι* Eus. *ἀρκέσῃ* P | **7** *τολμημάτων* Eus. EO | **8** *ὄντες* (nur Eus. H) und *ὄντως* < Eus. [*ὄντως*] Heyse | **9** *ὦ δειλοί* Eus. O | **10** *κεφαλαί* P* *κεφαλά* Pcorr | **11** *ὑμῖν*] *ι* in Ras. P | **13** *προστρεπόμενοι* Po *προτρεπόμενοι* P | **16** *περιφερῆ* Wi | **22** *ἤρξατο* M *ἤρξαντο* P | **23** *ἐκαρπώσαντο* Di | **28** *ἐποιήσατε* He | *ἐποιήσαντο, οἷς*] *ποιήσαντες θεοῖς* Schw

Φειδίαν παντί που σαφές· τὸ δὲ ἐν Σάμῳ τῆς Ἥρας ξόανον Σμίλιδι
τῷ Εὐκλείδου πεποιῆσθαι Ὀλύμπιχος ἐν Σαμιακοῖς ἱστορεῖ. μὴ οὖν 3
ἀμφιβάλλετε, εἰ τῶν Σεμνῶν Ἀθήνησι καλουμένων θεῶν τὰς μὲν
δύο Σκόπας ἐποίησεν ἐκ τοῦ καλουμένου λυχνέως λίθου, Κάλως δὲ 14 S
τὴν μέσην αὐταῖν· ἱστοροῦντα ἔχω σοι Πολέμωνα δεικνύναι ἐν τῇ
τετάρτῃ τῶν πρὸς Τίμαιον· μηδ' εἰ τὰ ἐν Πατάροις τῆς Λυκίας 4
ἀγάλματα Διὸς καὶ Ἀπόλλωνος Φειδίας πάλιν ἐκεῖνος [τὰ ἀγάλματα]
καθάπερ τοὺς λέοντας τοὺς σὺν αὐτοῖς ἀνακειμένους εἴργασται· εἰ
δέ, ὥς φασί τινες, Βρυάξιος ἡ τέχνη, οὐ διαφέρομαι· ἔχεις καὶ
τοῦτον ἀγαλματουργόν· ὁπότερον αὐτοῖν βούλει ἐπίγραφε. καὶ μὴν 5
Τελεσίου τοῦ Ἀθηναίου, ὥς φησι Φιλόχορος, ἔργον εἰσὶν ἀγάλματα
ἐννεαπήχη Ποσειδῶνος καὶ Ἀμφιτρίτης ἐν Τήνῳ προσκυνούμενα.
Δημήτριος γὰρ ἐν δευτέρῳ τῶν Ἀργολικῶν τοῦ ἐν Τίρυνθι τῆς
Ἥρας ξοάνου καὶ τὴν ὕλην ὄγχνην καὶ τὸν ποιητὴν Ἄργον ἀνα-
γράφει. πολλοὶ δ' ἂν τάχα που θαυμάσειαν, εἰ μάθοιεν τὸ Παλ- 6
λάδιον τὸ διοπετὲς καλούμενον, | ὃ Διομήδης καὶ Ὀδυσσεὺς ἱστο- 42 P
ροῦνται μὲν ὑφελέσθαι ἀπὸ Ἰλίου, παρακαταθέσθαι δὲ Δημοφῶντι,
ἐκ τῶν Πέλοπος ὀστῶν κατεσκευάσθαι, καθάπερ τὸν Ὀλύμπιον ἐξ
ἄλλων ὀστῶν Ἰνδικοῦ θηρίου. καὶ δὴ τὸν ἱστοροῦντα Διονύσιον
ἐν τῷ πέμπτῳ μέρει τοῦ Κύκλου παρίστημι. Ἀπελλᾶς δὲ ἐν τοῖς 7
Δελφικοῖς δύο φησὶ γεγονέναι τὰ Παλλάδια, ἄμφω δ' ὑπ' ἀνθρώπων
δεδημιουργῆσθαι. ἀλλ' ὅπως μηδεὶς ὑπολάβῃ καὶ ταῦτά με ἀγνοίᾳ
παρεικέναι, παραθήσομαι τοῦ Μορύχου Διονύσου τὸ ἄγαλμα Ἀθήνησι
γεγονέναι μὲν ἐκ τοῦ φελλάτα καλουμένου λίθου, ἔργον δὲ εἶναι
Σίκωνος τοῦ Εὐπαλάμου, ὥς φησι Πολέμων ἔν τινι ἐπιστολῇ.
ἐγενέσθην δὲ καὶ ἄλλῳ τινὲ δύω Κρητικῷ οἶμαι ἀνδριαντοποιῷ 8

1 f Olympichos Fr. 1 FHG IV p. 466 — **3—6** Polemon Fr. 41 FHG III p. 127 — **10—12** Philochoros Fr. 185 FHG I p. 414 — **13—15** Demetrios v. Trozen Fr. 5 Diels (FHG IV p. 383) — **15**—S. **38, 4** vgl. E. v. Dobschütz, Christusbilder S. 55* ff (T. u. U. N. F. III) — **15—20** Dionysios Fr. 5 FHG II p. 9 — **15—18** vgl. Arnob. adv. nat. IV 25; Firm. Mat. de err. 15, 1 — **20—22** Apellas Fr. 1 FHG IV p. 307 — **22—25** Polemon Fr. 73 FHG III p. 136

1 *παντί τῳ* Markland | **1 f** *Σμίλιδι τῷ* Cobet, Mnemos. 10 (1861) p. 412 *σμιλήτῃ* P^1 (zw. *σ* u. *μ* ein Buchst. ausrad.) *σμιλῆι τηι* (sic) P^2M^* *σμίλη τῆι* M^2Vi *Σμίλι τῷ* Bernadakis zu Plut. Mor. vol. VII p. 49 | **4** *Κάλως* Irrtum für *Κάλαμις* vgl. Müller | **5** *τὴν μέσην αὐταῖν· ἱστοροῦντα ἔχω σοι* Jahn, Jahrbb. f. wiss. Kritik 1840 Band II S. 594 *ἣν μέσην αὐταῖν ἱστοροῦνται ἔχουσαι* P *ἣν μέσην αὐταῖν ἱστοροῦντα λέγουσι* Preller | **6** *μηδ' εἰ* Münzel *μηδὲ* P *τί δὲ* Kroll | **7** vor *Φειδίας* + über d. *Z.* *ἃ* P^2 im Text M *εἰ* Po | *ἐκεῖνος* Wi *ἐκεῖνα* P | [*πάλιν — ἀγάλματα*] Heyse [*τὰ ἀγάλματα*] St | **9** *ἡ* Wi *ἣν* P (*ν* in Ras. f. 2 Buchst. P^2) | **23** *παρεικέναι* Sy *παρηκέναι* P | **24** *φελλάντα* Lagarde, Symmicta [I] Göttingen 1877 S. 23 *φελλέτα* Toup, Emend. in Suidam III p. 471 | **25** *σίκωνος* (corr. aus *σικῶνος*) P^1 *Σιμμίου* Zenob. V 13, daher hier *Σίμωνος* Sy | **26** *ἐγενέσθην* Sy *γενέσθην* P vgl. S. 22, 19

(*Σκύλλις καὶ Λίποινος ὠνομαζέσθην*)· *τούτω δὲ τὰ ἐν Ἄργει τοῖν Διοσκούροιν ἀγάλματα κατεσκευασάτην καὶ τὸν ἐν Τίρυνθι Ἡρακλέους ἀνδριάντα καὶ τὸ τῆς Μουνυχίας Ἀρτέμιδος ξόανον ἐν Σικυῶνι.*

Καὶ τί περὶ ταῦτα διατρίβω, ἐξὸν αὐτὸν τὸν μεγαλοδαίμονα ὑμῖν 48, 1
ἐπιδεῖξαι ὅστις ἦν, ὃν δὴ κατ' ἐξοχὴν πρὸς πάντων σεβασμοῦ κατηξιωμένον ἀκούομεν, τοῦτον ⟨ὃν⟩ ἀχειροποίητον εἰπεῖν τετολμήκασιν, τὸν Αἰγύπτιον Σάραπιν; οἱ μὲν γὰρ αὐτὸν ἱστοροῦσιν χαριστήριον 2
ὑπὸ Σινωπέων Πτολεμαίῳ τῷ Φιλαδέλφῳ τῷ Αἰγυπτίων πεμφθῆναι βασιλεῖ, ὃς λιμῷ τρυχομένους αὐτοὺς ἀπ' Αἰγύπτου μεταπεμψαμένους σῖτον [ὁ Πτολεμαῖος] ἀνεκτήσατο, εἶναι δὲ τὸ ξόανον τοῦτο ἄγαλμα Πλούτωνος· ὃ δὲ δεξάμενος τὸν ἀνδριάντα καθίδρυσεν ἐπὶ τῆς ἄκρας, ἣν νῦν Ῥακῶτιν καλοῦσιν, ἔνθα καὶ τὸ ἱερὸν τετίμηται τοῦ Σαράπιδος, γειτνιᾷ δὲ τοῖς τόποις τὸ χωρίον. Βλιστίχην δὲ τὴν παλλα-
κίδα τελευτήσασαν ἐν Κανώβῳ μεταγαγὼν ὁ Πτολεμαῖος ἔθαψεν ὑπὸ τὸν προδεδηλωμένον σηκόν. ἄλλοι δέ φασι Ποντικὸν εἶναι βρέτας 3
τὸν Σάραπιν, μετῆχθαι δὲ εἰς Ἀλεξάνδρειαν μετὰ τιμῆς πανηγυρικῆς. Ἰσίδωρος μόνος παρὰ Σελευκέων τῶν πρὸς Ἀντιοχείᾳ τὸ ἄγαλμα μεταχθῆναι λέγει, ἐν σιτοδείᾳ καὶ αὐτῶν γενομένων καὶ ὑπὸ Πτολεμαίου διατραφέντων. ἀλλ' ὅ γε Ἀθηνόδωρος | ὁ τοῦ Σάνδωνος ἀρχαΐζειν 43 P 4
τὸν Σάραπιν βουληθεὶς οὐκ οἶδ' ὅτῳ περιέπεσεν, ἐλέγξας αὐτὸν ἄγαλμα εἶναι γενητόν· Σέσωστρίν φησι τὸν Αἰγύπτιον βασιλέα, τὰ πλεῖστα τῶν παρ' Ἕλλησι παραστησάμενον, ἐθνῶν ἐπανελθόντα εἰς Αἴγυπτον ἐπαγαγέσθαι τεχνίτας ἱκανούς· τὸν οὖν Ὄσιριν τὸν προ- 5
πάτορα τὸν αὐτοῦ δαιδαλθῆναι ἐκέλευσεν αὐτοῖς πολυτελῶς, κατασκευάζει δὲ αὐτὸν Βρύαξις ὁ δημιουργός, οὐχ ὁ Ἀθηναῖος, ἄλλος δέ τις ὁμώνυμος ἐκείνῳ τῷ Βρυάξιδι· ὃς ὕλῃ κατακέχρηται εἰς δημιουργίαν μικτῇ καὶ ποικίλῃ. ῥίνημα γὰρ χρυσοῦ ἦν αὐτῷ καὶ ἀργύρου χαλκοῦ τε καὶ σιδήρου καὶ μολίβδου, πρὸς δὲ καὶ κασσιτέρου, λίθων δὲ Αἰγυπτίων ἐνέδει οὐδὲ εἷς, σαπφείρου καὶ αἱματίτου θραύσματα σμαράγδου τε, ἀλλὰ καὶ τοπαζίου. λεάνας οὖν τὰ πάντα καὶ 6
ἀναμίξας ἔχρωσε κυάνῳ, οὗ δὴ χάριν μελάντερον τὸ χρῶμα τοῦ ἀγάλ-

8—S. **38**, 4 vgl. Plut. de Is. et Osir. 28f p. 361. 362 — **20**—S. **38**, 4 Athenodoros von Tarsos Fr. 4 FHG III p. 487

1 *Σκύλλις* Sy *ἐκύλης* P | *ὀνομαζέσθην* P | **7** *⟨ὃν⟩* Markland | **10** *τρυχομένους* P¹ *τρυχόμενος* P* | *μεταπεμψαμένους* Sy *μεταπεμψάμενος* P | **11** *[ὁ Πτολεμαῖος]* Arcerius | **12** *ὃ δὲ* Heyse *ὃς* P | **14** *Βλιστίχην* Di *βλίστιχιν* P | **18** *Ἀντιοχείᾳ* Cobet 245 *ἀντιόχειαν* P | **20** *ὅ* über d. Z. P im Text M | *τοῦ σάνδωνος* P¹ *τοὺς ἄνδωνος* P* | **21** *ὅτῳ* Schw *ὅπως* P | **25** *αὐτοῖς* Wi *αὐτὸς* P | **28** *χρυσοῦ*] *ῡ* in Ras. für 2 Buchst. P¹

ματος, καὶ τῷ ἐκ τῆς Ὀσίριδος καὶ τοῦ Ἄπιος κηδείας ὑπολελειμμένῳ φαρμάκῳ φυράσας τὰ πάντα διέπλασεν τὸν Σάραπιν· οὗ καὶ τοὔνομα αἰνίττεται τὴν κοινωνίαν τῆς κηδείας καὶ τὴν ἐκ τῆς ταφῆς δημιουργίαν, σύνθετον ἀπό τε Ὀσίριδος καὶ Ἄπιος γενόμενον Ὀσίραπις.

Καινὸν δὲ ἄλλον ἐν Αἰγύπτῳ, ὀλίγου δεῖν καὶ παρ' Ἕλλησι, σε- 49, 1
βασμίως τεθείακεν θεὸν ὁ βασιλεὺς ὁ Ῥωμαίων τὸν ἐρώμενον ὡραιότατον σφόδρα γενόμενον· Ἀντίνοον [ὃν] ἀνιέρωσεν οὕτως ὡς Γανυμήδην ὁ Ζεύς· οὐ γὰρ κωλύεται ῥᾳδίως ἐπιθυμία φόβον οὐκ ἔχουσα· καὶ νύκτας ἱερὰς τὰς Ἀντινόου προσκυνοῦσιν ἄνθρωποι νῦν,
ἃς αἰσχρὰς ἡπίστατο ὁ συναγρυπνήσας ἐραστής. τί μοι θεὸν κατα- 2
λέγεις τὸν πορνείᾳ τετιμημένον; τί δὲ καὶ ὡς υἱὸν θρηνεῖσθαι προσέταξας; τί δὲ καὶ τὸ κάλλος αὐτοῦ διηγῇ; αἰσχρόν ἐστι τὸ κάλλος ὕβρει μεμαραμμένον. μὴ τυραννήσῃς, ἄνθρωπε, τοῦ κάλλους μηδὲ ἐνυβρίσῃς ἀνθοῦντι τῷ νέῳ· τήρησον αὐτὸ καθαρόν, ἵνα ᾖ καλόν.
βασιλεὺς τοῦ κάλλους γενοῦ, μὴ τύραννος· ἐλεύθερον μεινάτω· τότε σου γνωρίσω τὸ κάλλος, ὅτε καθαρὰν τετήρηκας τὴν εἰκόνα· τότε προσκυνήσω τὸ κάλλος, ὅτε ἀληθινὸν ἀρχέτυπόν ἐστι | τῶν καλῶν. 44 P
ἤδη δὲ τάφος ἐστὶ τοῦ ἐρωμένου, νεώς ἐστιν Ἀντινόου καὶ πόλις· 3
καθάπερ δέ, οἶμαι, οἱ ναοί, οὕτω δὲ καὶ οἱ τάφοι θαυμάζονται, πυραμίδες καὶ μαυσώλεια καὶ λαβύρινθοι, ἄλλοι ναοὶ τῶν νεκρῶν, ὡς ἐκεῖνοι τάφοι τῶν θεῶν. διδάσκαλον δὲ ὑμῖν παραθήσομαι τὴν προφῆτιν 50, 1
Σίβυλλαν |

οὐ ψευδοῦς Φοίβου χρησμηγόρον, ὅν τε μάταιοι 15 S
ἄνθρωποι θεὸν εἶπον, ἐπεψεύσαντο δὲ μάντιν,
ἀλλὰ θεοῦ μεγάλοιο, τὸν οὐ χέρες ἔπλασαν ἀνδρῶν
εἰδώλοις ἀλάλοισι λιθοξέστοισιν ὅμοιον.

αὕτη μέντοι ἐρείπια τοὺς νεὼς προσαγορεύει, τὸν μὲν τῆς Ἐφεσίας 2
Ἀρτέμιδος »χάσμασι καὶ σεισμοῖς« καταποθήσεσθαι προμηνύουσα οὕτως,

ὕπτια δ' οἰμώξει Ἔφεσος κλαίουσα παρ' ὄχθαις
καὶ νηὸν ζητοῦσα τὸν οὐκέτι ναιετάοντα·

5 *καινὸν δὲ* — **10** *ἐραστής* Euseb. Pr. ev. II 6, 8. 9 — **8** *οὐ κωλύεται* — **9** *ἔχουσα* Sacr. Par. 184 Holl — **18** *ἤδη δὲ* — **21** *τῶν θεῶν* Euseb. Pr. ev. II 6, 9 — **23—26** Orac. Sibyll. 4, 4—7 — **28** vgl. Orac. Sibyll. 5, 294 f — **29 f** Orac. Sibyll. 5, 296 f

1 [*τοῦ*] Di praef. p. XLV | **4** *ὀσίραπις* Vi *ὁ σίραπις* P | **5** *ἄλλο* Eus. H | **5 f** *σεβάσμιον* Lowth | **6 f** *ὡραιότατον* Eus. *ὡραῖον τῶν* P | **7** *ὃν* < Eus. | *οὕτος* Eus. | **8** *ἐπιθυμία*] *ἡδονὴ* Eus. H | **11** ⟨*ἐπὶ*⟩ *πορνείᾳ* Markland | **11. 12** *δαὶ* P | **13** *κάλλους*] *ους* in Ras. P¹ | **14** [*τῷ νέῳ*] Schw | **15** *ἐλεύθερον* Wi *ἐλεύθερος* P | **16** *ὅτε* Wi *ὅτι* P | **17** *ὅτε* St *τὸ* P | *ἀληθινὸν*] + *δ* über d. Z. P² im Text M | **18** *τάφος ἐστὶ*] *ὁ τάφος* Eus. | *πόλεις* Eus. HO | **19** *δέ* < Eus. O | *θαυμάζονται* am Rand P¹ | **20** *μαυσώλεια* Kl (Vol. IV p. 151) *μαυσώλια* P Eus. | **23** *ψευδοῦς* P* *ψεῦδος* PcorrM | *ὅν τε μάταιοι* PcorrM *ὃν τιμᾶται* P* | **26** *ἀλάλοισι* Sib. *ἀλάλοις* P

τὸν δὲ Ἴσιδος καὶ Σαράπιδος ἐν Αἰγύπτῳ κατενεχθήσεσθαί φησι καὶ 3
ἐμπρησθήσεσθαι·

Ἶσι, θεὰ τριτάλαινα, μένεις ἐπὶ χεύματα Νείλου
μούνη, μαινὰς ἄνανδος ἐπὶ ψαμάθοις Ἀχέροντος,

εἶτα ὑποβᾶσα·

καὶ σύ, Σάραπι λίθους ἀργοὺς ἐπικείμενε πολλούς,
κεῖσαι πτῶμα μέγιστον ἐν Αἰγύπτῳ τριταλαίνῃ.

σὺ δὲ ἀλλ' εἰ μὴ προφήτιδος ἐπακούεις, τοῦ γε σοῦ ἄκουσον φιλο- 4
σόφου, τοῦ Ἐφεσίου Ἡρακλείτου, τὴν ἀναισθησίαν ὀνειδίζοντος τοῖς
ἀγάλμασι· »καὶ τοῖς ἀγάλμασι τουτέοισιν εὔχονται, ὁκοῖον εἴ τις ⟨τοῖς⟩
δόμοις λεσχηνεύοιτο.« ἢ γὰρ οὐχὶ τερατώδεις οἱ λίθους προστρεπόμενοι, 5
εἶτα μέντοι καὶ πρὸ τῶν πυλῶν ἱστάντες αὐτοὺς ὡς ἐνεργεῖς, Ἑρμῆν
προσκυνοῦντες ὡς θεὸν καὶ τὸν Ἀγυιέα θυρωρὸν ἱστάντες; εἰ γὰρ
ὡς ἀναισθήτους ὑβρίζουσιν, τί προσκυνοῦσιν ὡς θεούς; εἰ δὲ αἰσθή- 51, 1
σεως αὐτοὺς μετέχειν οἴονται, τί τούτους ἱστᾶσι θυρωρούς; Ῥωμαῖοι
δὲ τὰ μέγιστα κατορθώματα τῇ Τύχῃ ἀνατιθέντες καὶ ταύτην μεγί- 45 P
στην οἰόμενοι θεόν, φέροντες εἰς τὸν κοπρῶνα ἀνέθηκαν αὐτήν,
ἄξιον νεὼν τὸν ἀφεδρῶνα νείμαντες τῇ θεῷ.

Ἀλλὰ γὰρ ἀναισθήτῳ λίθῳ καὶ ξύλῳ καὶ χρυσίῳ πλουσίῳ οὐδ' 2
ὁτιοῦν μέλει, οὐ κνίσης, οὐχ αἵματος, οὐ καπνοῦ, ᾧ δὴ τιμώμενοι
καὶ τυφόμενοι ἐκμελαίνονται· ἀλλ' οὐδὲ τιμῆς, οὐχ ὕβρεως· τὰ δὲ
καὶ παντὸς ἐστιν ἀτιμότερα ζῴου, τὰ ἀγάλματα. καὶ ὅπως γε 3
τεθείασται τὰ ἀναίσθητα, ἀπορεῖν ἔπεισί μοι καὶ κατελεεῖν τοὺς
πλανωμένους τῆς ἀνοίας ὡς δειλαίους· εἰ γὰρ καί τινα τῶν ζῴων
οὐχὶ πάσας ἔχει τὰς αἰσθήσεις, ὥσπερ εὐλαὶ καὶ κάμπαι καὶ ὅσα διὰ
τῆς πρώτης γενέσεως εὐθὺς ἀνάπηρα φαίνεται, καθάπερ οἱ σπάλακες
καὶ ἡ μυγαλῆ, ἣν φησιν ὁ Νίκανδρος »τυφλήν τε σμερδνήν τε«·
ἀλλά γε ἀμείνους εἰσὶ τῶν ξοάνων τούτων καὶ τῶν ἀγαλμάτων 4
τέλεον ὄντων κωφῶν· ἔχουσιν γὰρ αἴσθησιν μίαν γέ τινα, φέρε
εἰπεῖν ἀκουστικὴν ἢ ἁπτικὴν ἢ τὴν ἀναλογοῦσαν τῇ ὀσφρήσει ἢ τῇ
γεύσει· τὰ δὲ οὐδὲ μιᾶς αἰσθήσεως μετέχει. τὰ ἀγάλματα. πολλὰ δέ 5

3 f Orac. Sibyll. 5, 484 f — **6 f** Orac. Sibyll. 5, 487 f — **10 f** Heraklit Fr. 126 Byw., 5 Diels; vgl. Bernays, Ges. Abh. I 71; K. J. Neumann, Hermes 15 (1880) S. 605 ff — **13—15** vgl. Protr. 24 u. Xenophanes Fr. 13 Diels PPF p. 22 — **27** Nikandros Ther. 815

3 *χεύμασι* Sib. *χεύματι* Schw | **7** *κείσῃ* Sib. | **10** *τοῦ τέοισιν* P | ⟨*τοῖς*⟩ aus Orig. c. Cels. I 5; VII 62 | **11** *προστρεπόμενοι* He *προτρεπόμενοι* P | **13** *προσκυνοῦντες* St *προσκυνοῦσιν* P [*προσκυνοῦσιν ὡς θεὸν*] u. [*θυρωρὸν ἱστάντες*] Schw | **14 f** *εἰ δὲ αἰσθήσεως* doppelt geschrieben, aber einmal getilgt P^1 | **19 f** *οὐθ' ὅτι οὖν* P | **20** *τιμώμενοι*] *σμώμενοι* Wi | **21** *τυφόμενοι*] *ό* in Ras. P^1, viell. für *ώ* | **25** *κάμπαι*] *κ* in Ras. P^1

ἐστι τῶν ζῴων, ὅσα οὔτε ὅρασιν ἔχει οὔτε ἀκοὴν οὐδὲ μὴν φωνήν, οἷον καὶ τὸ τῶν ὀστρέων γένος, ἀλλὰ ζῇ γε καὶ αὔξεται, πρὸς δὲ καὶ τῇ σελήνῃ συμπάσχει· τὰ δὲ ἀγάλματα ἀργά, ἄπρακτα, ἀναίσθητα, προσδεῖται καὶ προσκαθηλοῦται καὶ προσπήγνυται, χωνεύεται, ῥινᾶται, πρίεται, περιξέεται, γλύφεται. κωφὴν μὲν δὴ γαῖαν 6 ἀεικίζουσιν οἱ ἀγαλματοποιοί, τῆς οἰκείας ἐξιστάντες φύσεως, ὑπὸ τῆς τέχνης προσκυνεῖν ἀναπείθοντες· προσκυνοῦσιν δὲ οἱ θεοποιοὶ οὐ θεοὺς καὶ δαίμονας κατά γε αἴσθησιν τὴν ἐμήν, γῆν δὲ καὶ τέχνην, τὰ ἀγάλματα ὅπερ ἐστίν. ἔστιν γὰρ ὡς ἀληθῶς τὸ ἄγαλμα ὕλη νεκρὰ τεχνίτου χειρὶ μεμορφωμένη· ἡμῖν δὲ οὐχ ὕλης αἰσθητῆς αἰσθητόν, νοητὸν δὲ τὸ ἄγαλμά ἐστιν. νοητόν, οὐκ αἰσθητόν ἐστι [τὸ ἄγαλμα] ὁ θεός, ὁ μόνος ὄντως θεός.

Καὶ δὴ ἔμπαλιν ἐν αὐταῖς που ταῖς περιστάσεσιν οἱ δεισι- 52, 1
δαίμονες, οἱ τῶν λίθων προσκυνηταί, ἔργῳ μαθόντες ἀναίσθητον
ὕλην μὴ σέβειν, αὐτῆς ἡττώμενοι τῆς χρείας ἀπόλλυνται ὑπὸ *δεισι-* 46 P
δαιμονίας· καταφρονοῦντες δ' ὅμως τῶν ἀγαλμάτων, φαίνεσθαι δὲ μὴ βουλόμενοι αὐτῶν ὅλως περιφρονοῦντες, ἐλέγχονται ὑπ' αὐτῶν τῶν θεῶν, οἷς δὴ τὰ ἀγάλματα ἐπιπεφήμισται. Διονύσιος μὲν γὰρ 2
ὁ τύραννος ὁ νεώτερος θοιμάτιον τὸ χρύσεον περιελόμενος τοῦ Διὸς ἐν Σικελίᾳ προσέταξεν αὐτῷ ἐρεοῦν περιτεθῆναι, χαριέντως φήσας τοῦτο ἄμεινον εἶναι τοῦ χρυσέου, καὶ θέρους κουφότερον ⟨ὂν⟩ καὶ κρύους ἀλεεινότερον. Ἀντίοχος δὲ ὁ Κυζικηνὸς ἀπορούμενος χρημάτων τοῦ 3
Διὸς τὸ ἄγαλμα τὸ χρυσοῦν, πεντεκαίδεκα πηχῶν τὸ μέγεθος ὄν, προσέταξε χωνεῦσαι καὶ τῆς ἄλλης τῆς ἀτιμοτέρας ὕλης ἄγαλμα παραπλήσιον ἐκείνῳ πετάλοις κεχρυσωμένον ἀναθεῖναι πάλιν. αἱ 4
δὲ χελιδόνες καὶ τῶν ὀρνέων τὰ πλεῖστα κατεξερῶσιν αὐτῶν τῶν ἀγαλμάτων εἰσπετόμενα, οὐδὲν φροντίσαντα οὔτε Ὀλυμπίου Διὸς οὔτε Ἐπιδαυρίου Ἀσκληπιοῦ οὐδὲ μὴν Ἀθηνᾶς Πολιάδος ἢ Σαράπιδος Αἰγυπτίου· παρ' ὧν οὐδὲ αὐτῶν τὴν ἀναισθησίαν τῶν ἀγαλμάτων ἐκμανθάνετε. ἀλλ' εἰσὶ μὲν ⟨καὶ⟩ κακοῦργοί τινες ἢ πολέμιοι 5
ἐπιθέμενοι, οἳ δι' αἰσχροκέρδειαν ἐδήωσαν τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ἀναθήματα ἐσύλησαν ἢ καὶ αὐτὰ ἐχώνευσαν τὰ ἀγάλματα. καὶ εἰ *Καμ-* 6
βύσης τις ἢ Δαρεῖος ἢ ἄλλος μαινόμενος τοιαῦτα ἄττα ἐπεχείρησεν

2 f vgl. Cic. de div. II 33 — **5 f** vgl. Ω 54 — **18—25** vgl. Arnob. adv. nat. VI 21; Cic. de deor. nat. III 83 — **25—27** vgl. Arnob. adv. nat. VI 16 — **32 ff** vgl. Herodot 3, 29

1 οὔτε[1] Ma οὐδὲ P | οὐδὲ Ma οὔτε P | **9** [τὰ ἀγάλματα ὅπερ ἐστὶν] Schw ὅπερ ἐστὶν τὰ ἀγάλματα Commelinus | **11 f** [νοητόν, οὐκ αἰσθητόν ἐστι τὸ ἄγαλμα] Sy νοητοῦ δὲ τὸ ἄγαλμά ἐστιν νοητὸν [οὐκ αἰσθητόν ἐστι τὸ ἄγαλμα] ὁ θεός Petr. Faber | **12** [τὸ ἄγαλμα] Wi | **15** ἀπόλλυνται P[1] ἀπολύονται P* | **17** ὅλως Sy ὅλων P | **20** [ἐν Σικελίᾳ] Schw | **21** χρυσέου Cobet 246 χρυσίου P | ⟨ὂν⟩ Wi | **24** καὶ] κἀκ Markland | **26** κατεξερῶσιν Sy (Index) κατεξαίρουσιν P | **30** ⟨καὶ⟩ Wi

καὶ εἰ τὸν Αἰγύπτιόν τις | ἀπέκτεινεν Ἆπιν, γελῶ μὲν ὅτι τὸν θεὸν 16 S
ἀπέκτεινεν αὐτῶν, ἀγανακτῶ δὲ εἰ κέρδους χάριν ἐπλημμέλει. ἐκὼν 53, 1
οὖν ἐκλήσομαι τῆσδε τῆς κακουργίας, πλεονεξίας ἔργα, οὐχὶ δὲ
ἀδρανείας τῶν εἰδώλων ἔλεγχον νομίζων. ἀλλ᾽ οὔτι γε τὸ πῦρ καὶ
οἱ σεισμοὶ κερδαλέοι, οὐδὲ μὴν φοβοῦνται ἢ δυσωποῦνται οὐ τοὺς
δαίμονας, οὐ τὰ ἀγάλματα, οὐ μᾶλλον ἢ τὰς ψηφῖδας τὰς παρὰ
τοῖς αἰγιαλοῖς σεσωρευμένας τὰ κύματα. οἶδα ἐγὼ πῦρ ἐλεγκτικὸν 2
καὶ δεισιδαιμονίας ἰατικόν· εἰ βούλει παύσασθαι τῆς ἀνοίας, φωτα-
γωγήσει σε τὸ πῦρ. τοῦτο τὸ πῦρ καὶ τὸν ἐν Ἄργει νεὼν σὺν καὶ
τῇ ἱερείᾳ | κατέφλεξεν Χρυσίδι, καὶ τὸν ἐν Ἐφέσῳ τῆς Ἀρτέμιδος 47 P
δεύτερον μετὰ Ἀμαζόνας καὶ τὸ ἐν Ῥώμῃ Καπιτώλιον ἐπινενέμηται
πολλάκις· οὐκ ἀπέσχετο δὲ οὐδὲ τοῦ ἐν Ἀλεξανδρέων πόλει Σαρά-
πιδος ἱεροῦ. Ἀθήνησι γὰρ τοῦ Διονύσου τοῦ Ἐλευθερέως κατήρειψε 3
τὸν νεών, καὶ τὸν ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος πρότερον ἥρπασεν
θύελλα, ἔπειτα ἠφάνισε πῦρ σωφρονοῦν. τοῦτό σοι προοίμιον ἐπι-
δείκνυται ὧν ὑπισχνεῖται τὸ πῦρ.

Οἱ δὲ τῶν ἀγαλμάτων δημιουργοὶ οὐ δυσωποῦσιν ὑμῶν τοὺς 4
ἔμφρονας τῆς ὕλης καταφρονεῖν; ὁ μὲν Ἀθηναῖος Φειδίας ἐπὶ τῷ
δακτύλῳ τοῦ Διὸς τοῦ Ὀλυμπίου ἐπιγράψας »Παντάρκης καλός«· οὐ
γὰρ καλὸς αὐτῷ ὁ Ζεύς, ἀλλ᾽ ὁ ἐρώμενος ἦν· ὁ Πραξιτέλης δέ, ὡς 5
Ποσείδιππος ἐν τῷ περὶ Κνίδου διασαφεῖ, τὸ τῆς Ἀφροδίτης ἄγαλμα
τῆς Κνιδίας κατασκευάζων τῷ Κρατίνης τῆς ἐρωμένης εἶδει παρα-
πλήσιον πεποίηκεν αὐτήν, ἵν᾽ ἔχοιεν οἱ δείλαιοι τὴν Πραξιτέλους
ἐρωμένην προσκυνεῖν. Φρύνη δὲ ὁπηνίκα ἤνθει ἡ ἑταίρα ἡ Θε- 6
σπιακή, οἱ ζωγράφοι πάντες ⟨τὰς⟩ τῆς Ἀφροδίτης εἰκόνας πρὸς τὸ
κάλλος ἀπεμιμοῦντο Φρύνης, ὥσπερ αὖ καὶ οἱ λιθοξόοι τοὺς Ἑρμᾶς
Ἀθήνησι πρὸς Ἀλκιβιάδην ἀπείκαζον. ὑπολείπεται τῆς σῆς κρίσεως
τὸ ἔργον ἐπάξαι, εἰ βούλει καὶ τὰς ἑταίρας προσκυνεῖν.

7—15 vgl. Pass. Philippi, Boll. Act. Sanct. Oct. IX p. 546 (nachgewiesen von Führer, Mitt. d. K. deutsch. arch. Inst. Röm. Abt. 7 (1892) S. 158ff) hic erit ignis ille divinus, iustus factorum omnium et optimus iudex, qui ad terram defluens quodcumque inutile invenit, exurit . . . . Hic exussit eum, quem Ephesini deum habere se credunt; hic Romanae urbis et capitolium incendit et templum . . . . Nec in Alexandria Serapis pepercit hospitio; arsit namque cum templo. . . . Similiter Delfinum Apollinis templum primum affecit turbo nescio quis, post ignis incendit — **9 ff** vgl. Thukyd. 4, 133; Arnob. adv. nat. VI 23 — **18—27** vgl. Arnob. adv. nat. VI 13 — **18 f** vgl. Zenob. V 82 — **20—24** Poseidippos Fr. 2 FHG IV p. 482

1 *γελῶ μὲν*] *γελῶμεν* P | **2** *ἀπέκτεινεν* P* *ἀπέκτειναν* Pcorr | **3** *ἐκλήσομαι*] + *εἰ* PM* (ausrad. M²) | **12** *τοῦ* M² *τὸ* PM* | **21** *ποσιδιππος* P | *Κνίδου* Sy (vgl. S. 45, 4) *κνιδίου* P | **25** ⟨*τὰς*⟩ *τῆς* Schäfer, Gregor. Corinth. Lipsiae 1811 p. 1048 *τὰς*Kl | **26** ⟨*τὸ*⟩ *Φρύνης* Schäfer a. a. O. | **28** *ἐπᾶξαι* Kroll

Ἐντεῦθεν, οἶμαι, κινηθέντες οἱ βασιλεῖς οἱ παλαιοί, καταφρο- 54,1
νοῦντες τῶν μύθων τούτων, ἀνέδην διὰ τὸ ἐξ ἀνθρώπων ἀκίνδυνον
σφᾶς αὐτοὺς θεοὺς ἀνηγόρευον, ταύτῃ κἀκείνους διὰ τὴν δόξαν
ἀπηθανατίσθαι διδάσκοντες· Κῆυξ μὲν ὁ Αἰόλου Ζεὺς ὑπὸ τῆς
Ἀλκυόνης τῆς γυναικός, Ἀλκυόνη δὲ αὖθις ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς Ἥρα
προσαγορευομένη. Πτολεμαῖος δὲ ὁ τέταρτος Διόνυσος ἐκαλεῖτο· 2
καὶ | Μιθριδάτης ὁ Ποντικὸς Διόνυσος καὶ αὐτός· ἐβούλετο δὲ καὶ 48 P
Ἀλέξανδρος Ἄμμωνος υἱὸς εἶναι δοκεῖν καὶ κερασφόρος ἀναπλάτ-
τεσθαι πρὸς τῶν ἀγαλματοποιῶν, τὸ καλὸν ἀνθρώπου πρόσωπον
ὑβρίσαι σπεύδων κέρατι. καὶ οὔτι γε βασιλεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ 3
ἰδιῶται θείαις προσηγορίαις σφᾶς αὐτοὺς ἐσέμνυνον, ὡς Μενεκράτης
ὁ ἰατρός, Ζεὺς οὗτος ἐπικεκλημένος. τί με δεῖ καταλέγειν Ἀλέξαρχον
(γραμματικὸς οὗτος τὴν ἐπιστήμην γεγονώς, ὡς ἱστορεῖ Ἄριστος ὁ
Σαλαμίνιος, αὐτὸν κατεσχημάτιζεν εἰς Ἥλιον); τί δεῖ καὶ Νικαγόρου 4
μεμνῆσθαι (Ζελείτης τὸ γένος ἦν κατὰ τοὺς Ἀλεξάνδρου γεγονὼς
χρόνους· Ἑρμῆς προσηγορεύετο ὁ Νικαγόρας καὶ τῇ στολῇ τοῦ
Ἑρμοῦ ἐκέχρητο, ὡς αὐτὸς μαρτυρεῖ); ὅπου γε καὶ ὅλα ἔθνη καὶ 5
πόλεις ἄνανδροι, κολακείαν ὑποδυόμεναι, ἐξευτελίζουσιν τοὺς
μύθους τοὺς περὶ τῶν θεῶν, ἰσοθέους ἄνθρωποι κατασχηματίζοντες
ἑαυτούς, ὑπὸ δόξης πεφυσημένοι, ἐπιψηφιζόμενοι τιμὰς ἑαυτοῖς
ὑπερόγκους· νῦν μὲν τὸν Μακεδόνα τὸν ἐκ Πέλλης τὸν Ἀμύντου
Φίλιππον ἐν Κυνοσάργει νομοθετοῦντες προσκυνεῖν, τὸν »τὴν κλεῖν
κατεαγότα καὶ τὸ σκέλος πεπηρωμένον«, ὃς ἐξεκόπη τὸν ὀφθαλμόν·
αὖθις δὲ τὸν Δημήτριον θεὸν καὶ αὐτὸν ἀναγορεύοντες· καὶ ἔνθα 6
μὲν ἀπέβη τοῦ ἵππου Ἀθήναζε εἰσιών, Καταβάτου ἱερόν ἐστι Δη-
μητρίου, βωμοὶ δὲ πανταχοῦ· καὶ γάμος ὑπὸ Ἀθηναίων αὐτῷ ὁ τῆς
Ἀθηνᾶς ἠὐτρεπίζετο· ὁ δὲ τὴν μὲν θεὸν ὑπερηφάνει, τὸ ἄγαλμα
γῆμαι μὴ δυνάμενος· Λάμιαν δὲ τὴν ἑταίραν ἔχων εἰς ἀκρόπολιν
ἀνῄει καὶ τῷ τῆς Ἀθηνᾶς ἐνεφυρᾶτο παστῷ, τῇ παλαιᾷ παρθένῳ

4—6 vgl. Hesiod Fr. 159 Rzach²; Apollod. bibl. I 7, 4, 1 — **11 f** vgl. Athen. VII p. 289 A — **12—14** Aristos Fr. 2 Müller Script. Alex. M. p. 154 — **12** Über Alexarchos vgl. FHG IV p. 299 — **14—17** vgl. Athen. VII p. 289 C (= Baton Fr. 1 FHG IV p. 348) — **22 f** Demosth. de cor. 67 — **24**—S. **43, 1** vgl. Plut. Demetr. 10. 23. 26

2 *ἀναίδην* P | **4** *ἀπηθανατίσθαι* Sy *ἀπηθανατῆσθαι* P | *κῆυξ* PcorrMcorr *κήρυξ* P*M* | [*ὁ*] *Αἰόλου* ∽ nach *ὑπὸ τῆς* Hemsterhuis zu Luc. p. 129 | **12** [*οὗτος*] Heyse | **14** *Ἥλιον*] *Ἀπόλλωνα* Cobet, Mnemos. 11 (1862) p. 392 | **16** [*ὁ Νικαγόρας*] Heyse | **17** ⟨*ὁ*⟩ *αὐτὸς* Wi *Βάτων* St | **19** *ἰσοθέους* ⟨*τ'*⟩ Kroll | *ἰσοθέους* — **21** *ὑπερόγκους* ∽ nach *ἐσέμνυνον* (11) Ma | **21** *Ἀμύντου* Cobet, Mnemos. 11 (1862) p. 390 *ἀμύντορος* P | **25** vor *τοῦ* drei Buchst. ausr. (*ἀπὸ* w. e. sch.) P | **27** *ὑπερηφανει* Pcorr *ὑπερηφανεῖς* P* | **29** *κἀν τῷ τῆς Ἀθηνᾶς συνεφύρετο παστῷ* Ma

τὰ τῆς νέας ἐπιδεικνὺς ἑταίρας σχήματα. οὐ νέμεσις τοίνυν οὐδὲ 55, 1
Ἵππωνι ἀπαθανατίζοντι τὸν θάνατον τὸν ἑαυτοῦ· ὁ Ἵππων οὗτος
ἐπιγραφῆναι ἐκέλευσεν τῷ μνήματι τῷ ἑαυτοῦ τόδε τὸ ἐλεγεῖον·

Ἵππωνος τόδε σῆμα, τὸν ἀθανάτοισι θεοῖσιν
ἶσον ἐποίησεν Μοῖρα καταφθίμενον.

εὖ γε, Ἵππων, ἐπιδεικνύεις ἡμῖν τὴν ἀνθρωπίνην πλάνην. εἰ γὰρ
καὶ λαλοῦντί σοι μὴ πεπιστεύκασι, νεκροῦ γενέσθωσαν μαθηταί.
χρησμὸς οὗτός ἐστιν Ἵππωνος· νοήσωμεν αὐτόν. οἱ προσκυνούμενοι 2
παρ' ὑμῖν, | ἄνθρωποι γενόμενοί ποτε, εἶτα μέντοι τεθνᾶσιν· τετί- 49 P
μηκεν δὲ αὐτοὺς ὁ μῦθος καὶ ὁ χρόνος. φιλεῖ γάρ πως τὰ μὲν
παρόντα συνηθείᾳ καταφρονεῖσθαι, τὰ δὲ παρῳχηκότα τοῦ παραυ-
τίκα ἐλέγχου κεχωρισμένα χρόνων ἀδηλίᾳ τετιμῆσθαι τῷ πλάσματι,
καὶ τὰ μὲν ἀπιστεῖσθαι, τὰ δὲ καὶ θαυμάζεσθαι. αὐτίκα γοῦν οἱ 3
παλαιοὶ νεκροὶ τῷ πολλῷ τῆς πλάνης χρόνῳ σεμνυνόμενοι τοῖς
ἔπειτα νομίζονται θεοί. πίστις ὑμῖν τῶνδε αὐτὰ ὑμῶν τὰ μυστήρια,
αἱ πανηγύρεις, δεσμὰ καὶ τραύματα καὶ δακρύοντες θεοί·

ὤ μοι ἐγώ, ὅτε μοι Σαρπηδόνα φίλτατον ἀνδρῶν
μοῖρ' ὑπὸ Πατρόκλοιο Μενοιτιάδαο δαμῆναι.

κεκράτηται τὸ θέλημα τοῦ Διὸς καὶ ὁ Ζεὺς ὑμῖν διὰ Σαρπηδόνα 4
οἰμῴζει νενικημένος. εἴδωλα γοῦν εἰκότως αὐτοὺς καὶ δαίμονας
ὑμεῖς αὐτοὶ | κεκλήκατε, ἐπεὶ καὶ τὴν Ἀθηνᾶν αὐτὴν καὶ τοὺς 17 S
ἄλλους θεοὺς κακίᾳ τιμήσας Ὅμηρος δαίμονας προσηγόρευσεν·

ἡ δ' Οὐλυμπόνδε βεβήκει
δώματ' ἐς αἰγιόχοιο Διὸς μετὰ δαίμονας ἄλλους.

πῶς οὖν ἔτι θεοὶ τὰ εἴδωλα καὶ οἱ δαίμονες, βδελυρὰ ὄντως καὶ 5
ἀκάθαρτα πνεύματα, πρὸς πάντων ὁμολογούμενα γήινα καὶ δεισαλέα,
κάτω βρίθοντα, »περὶ τοὺς τάφους καὶ τὰ μνημεῖα καλινδούμενα«,
περὶ ἃ δὴ καὶ ὑποφαίνονται ἀμυδρῶς »σκιοειδῆ φαντάσματα«; ταῦθ' 56, 1
ὑμῶν οἱ θεοὶ τὰ εἴδωλα, αἱ σκιαὶ καὶ πρὸς τούτοις ⟨αἱ⟩ »χωλαὶ« ἐκεῖ-
ναι καὶ »ῥυσαί, παραβλῶπες ὀφθαλμώ«, αἱ Λιταὶ αἱ Θερσίτου μᾶλλον
ἢ Διὸς θυγατέρες, ὥστε μοι δοκεῖν χαριέντως φάναι τὸν Βίωνα,

1—5 [Hippo] Fr. 2 Diels Vorsokr. S. 235 — **4 f** vgl. Bergk PLG⁴ II p. 259; Preger, Inscr. gr. metr. p. 208 N. 261 — **10—13** vgl. Thukyd. 1, 21 — **17 f** *II* 433 f — **23 f** *A* 221 f — **27 f** vgl. Plato Phaedon p. 81 CD — **29—31** vgl. *I* 502 f — **31—S. 44, 2** Bion Borysth. Fr. 44 Mullach FPG II p. 427; vgl. O. Hense, Telet. rell. p. LXII f

2 Ἵππων] + γὰρ am Ende d. Z. P² | **9** γενόμενοι] γ in Ras. P¹ | **14** πάλαι Markland | **22** κακίᾳ τιμήσας (vgl. S. 38, 11)] κάκιστα τιμήσας Schw αἰκίᾳ ἀτιμήσας Kroll | **26** ἀκάθαρτα πνεύματα He πνεύματα ἀκάθαρτα P | ὁμολογούμενα] α in Ras. wohl für οι P¹ | **28** ἃ δὴ M ἃ δη Pcorr ἅιδηι P* | ἀμυδρὰ Markland | **29** ⟨αἱ⟩ Kroll | **30** ὀφθαλμώ Homer ὀφθαλμῶν P | αἱ¹] aus καί corr. w. e. sch. P¹ | **31** ἢ P* αἱ P²M

πῶς ἂν ἐνδίκως οἱ ἄνθρωποι παρὰ τοῦ Διὸς αἰτήσονται τὴν 50 P
εὐτεκνίαν, ἣν οὐδ' αὐτῷ παρασχεῖν ἴσχυσεν; οἵμοι τῆς ἀθεότητος· 2
τὴν ἀκήρατον οὐσίαν. τὸ ὅσον ἐφ' ὑμῖν, κατορύττετε καὶ τὸ
ἄχραντον ἐκεῖνο καὶ τὸ ἅγιον τοῖς τάφοις ἐπικεχώκατε, τῆς ἀληθῶς
ὄντως οὐσίας συλήσαντες τὸ θεῖον. τί δὴ οὖν τὰ τοῦ θεοῦ τοῖς 3
οὐ θεοῖς προσενείματε γέρα; τί δὲ καταλιπόντες τὸν οὐρανὸν τὴν
γῆν τετιμήκατε; τί δ' ἄλλο χρυσὸς ἢ ἄργυρος ἢ ἀδάμας ἢ σίδηρος
ἢ χαλκὸς ἢ ἐλέφας ἢ λίθοι τίμιοι; οὐχὶ γῆ τε καὶ ἐκ γῆς; οὐχὶ δὲ
μιᾶς μητρὸς ἔκγονα, τῆς γῆς, τὰ πάντα ταῦτα ὅσα ὁρᾷς; τί δὴ οὖν, 4
ὦ μάταιοι καὶ κενόφρονες (πάλιν γὰρ δὴ ἐπαναλήψομαι), τὸν
ὑπερουράνιον βλασφημήσαντες τόπον εἰς τοὔδαφος κατεσύρατε τὴν
εὐσέβειαν, χθονίους ὑμῖν ἀναπλάττοντες θεοὺς καὶ τὰ γενητὰ ταῦτα
πρὸ τοῦ ἀγενήτου μετιόντες θεοῦ βαθυτέρῳ περιπεπτώκατε ζόφῳ;
καλὸς ὁ Πάριος λίθος, ἀλλ' οὐδέπω Ποσειδῶν· καλὸς ὁ ἐλέφας, 5
ἀλλ' οὐδέπω Ὀλύμπιος· ἐνδεὴς ἀεί ποτε ἡ ὕλη τῆς τέχνης, ὁ θεὸς
δὲ ἀνενδεής. προῆλθεν ἡ τέχνη, περιβέβληται τὸ σχῆμα ἡ ὕλη, καὶ
τὸ πλούσιον τῆς οὐσίας πρὸς μὲν τὸ κέρδος ἀγώγιμον, μόνῳ δὲ τῷ
σχήματι γίνεται σεβάσμιον. χρυσός ἐστι τὸ ἄγαλμά σου, ξύλον 6
ἐστίν, λίθος ἐστίν, γῆ ἐστιν, ἐὰν ἄνωθεν νοήσῃς, μορφὴν παρὰ τοῦ
τεχνίτου προσλαβοῦσα. γῆν δὲ ἐγὼ πατεῖν, οὐ προσκυνεῖν μεμελέ-
τηκα· οὐ γάρ μοι θέμις ἐμπιστεῦσαί ποτε τοῖς ἀψύχοις τὰς τῆς
ψυχῆς ἐλπίδας.

Ἰτέον οὖν ὡς ἔνι μάλιστα ἐγγυτάτω τῶν ἀγαλμάτων, ὡς οἰκεία 57, 1
ἡ πλάνη κἀκ τῆς προσόψεως ἐλέγχηται· ἐναπομέμακται γὰρ πάνυ
δὴ σαφῶς τὰ εἴδη τῶν ἀγαλμάτων τὴν διάθεσιν τῶν δαιμόνων. εἰ 2
γοῦν τις τὰς γραφὰς καὶ τὰ ἀγάλματα περινοστῶν θεῷτο, γνωριεῖ
ὑμῶν παραυτίκα τοὺς θεοὺς ἐκ τῶν ἐπονειδίστων σχημάτων, τὸν
Διόνυσον ἀπὸ τῆς στολῆς, τὸν Ἥφαιστον ἀπὸ τῆς τέχνης, τὴν Δηὼ
ἀπὸ τῆς συμφορᾶς, ἀπὸ τοῦ κρηδέμνου τὴν Ἰνώ, ἀπὸ τῆς τριαίνης
τὸν Ποσειδῶ, ἀπὸ τοῦ κύκνου τὸν Δία· τὸν δὲ Ἡρακλέα δείκνυσιν
ἡ πυρά, κἂν γυμνὴν ἴδῃ τις ἀνάγραπτον γυναῖκα, τὴν »χρυσῆν«
Ἀφροδίτην νοεῖ. οὕτως ὁ Κύπριος ὁ Πυγμαλίων ἐκεῖνος ἐλεφαν- 3
τίνου ἠράσθη ἀγάλματος· τὸ ἄγαλμα Ἀφροδίτης ἦν καὶ γυμνὴ ἦν· 51 P
νικᾶται ὁ Κύπριος τῷ σχήματι καὶ συνέρχεται τῷ ἀγάλματι, καὶ

11 vgl. Plato Phaedr. p. 247 C — **31** vgl. δ 14 — **32**—S. **45**, **4** vgl. Arnob. adv. nat. VI 22 — **32**—S. **45**, **1** Philostephanos Fr. 13 FHG III p. 31

1 ἄν] οὖν Ma δὴ Schw | αἰτήσονται Cobet αἰτήσωνται P αἰτήσαιντο Di | **4** [ἀληθῶς] Cobet 193 ἀληθοῦς Ma | **5** ὄντως] οὔσης Arcerius | **6** δαὶ P | **23** οἰκεία] εἰκαία Heyse οἴκοι Schw | **24** ἐλέγχηται Po ἐλέγχεται P | **31** πυρά] δορά Heyse

τοῦτο Φιλοστέφανος ἱστορεῖ· Ἀφροδίτη δὲ ἄλλη ἐν Κνίδῳ λίθος ἦν
καὶ καλὴ ἦν, ἕτερος ἠράσθη ταύτης καὶ μίγνυται τῇ λίθῳ· Ποσει-
διππος ἱστορεῖ, ὁ μὲν πρότερος ἐν τῷ περὶ Κύπρου, ὁ δὲ ἕτερος
ἐν τῷ περὶ Κνίδου. τοσοῦτον ἴσχυσεν ἀπατῆσαι τέχνη προαγωγὸς
ἀνθρώποις ἐρωτικοῖς εἰς βάραθρον γενομένη. δραστήριος μὲν ἡ 4
δημιουργική, ἀλλ᾽ οὐχ οἵα τε ἀπατῆσαι λογικὸν οὐδὲ μὴν τοὺς κατὰ
λόγον βεβιωκότας· ζωγραφίας μὲν γὰρ δι᾽ ὁμοιότητα σκιαγραφήταις
περιστεραῖς προσέπτησαν πελειάδες καὶ ἵπποις καλῶς γεγραμμέναις
προσεχρεμέτισαν ἵπποι. ἐρασθῆναι κόρην εἰκόνος λέγουσιν καὶ νέον
καλὸν Κνιδίου ἀγάλματος, ἀλλ᾽ ἦσαν τῶν θεατῶν αἱ ὄψεις ἠπατη-
μέναι ὑπὸ τῆς τέχνης. οὐδὲ γὰρ ἂν θεᾷ τις συνεπλάκη, οὐδ᾽ ἂν 5
νεκρᾷ τις συνετάφη, οὐδ᾽ ἂν ἠράσθη δαίμονος καὶ λίθου ἄνθρωπος
σωφρονῶν. ὑμᾶς δὲ ἄλλῃ γοητείᾳ ἀπατᾷ ἡ τέχνη, εἰ καὶ μὴ ἐπὶ
τὸ ἐρᾶν προσάγουσα, ἀλλ᾽ ἐπὶ τὸ τιμᾶν καὶ προσκυνεῖν τά τε ἀγάλ-
ματα καὶ τὰς γραφάς. ὁμοία γε ἡ γραφή· ἐπαινείσθω μὲν ἡ τέχνη, 6
μὴ ἀπατάτω δὲ τὸν ἄνθρωπον ὡς ἀλήθεια. ἔστηκεν ὁ ἵππος ἡσυχῇ,
ἡ πελειὰς ἀτρεμής, ἀργὸν τὸ πτερόν, ἡ δὲ βοῦς ἡ Δαιδάλου ἡ ἐκ
τοῦ ξύλου πεποιημένη ταῦρον εἶλεν ἄγριον καὶ κατηνάγκασεν τὸ
θηρίον ἡ τέχνη πλανήσασα ἐρώσης ἐπιβῆναι γυναικός. τοσοῦτον 58, 1
οἶστρον αἱ τέχναι κακοτεχνοῦσαι τοῖς ἀνοήτοις ἐνεποίησαν. ἀλλὰ
τοὺς μὲν πιθήκους οἱ τούτων τροφεῖς καὶ μελεδωνοὶ τεθαυμάκασιν,
ὅτι τῶν κηρίνων ἢ πηλίνων ὁμοιωμάτων καὶ κοροκοσμίων ἀπατᾷ
τούτους οὐδέν· ὑμεῖς δὲ ἆρα καὶ πιθήκων χείρους γενήσεσθε λιθίνοις
καὶ ξυλίνοις καὶ χρυσέοις καὶ ἐλεφαντίνοις ἀγαλματίοις καὶ γραφαῖς
προσανέχοντες. τοιούτων ὑμῖν [οἱ] δημιουργοὶ ἀθυρμάτων ὀλεθρίων 2
οἱ λιθοξόοι καὶ οἱ ἀνδριαντοποιοὶ γραφεῖς τε αὖ καὶ τέκτονες καὶ 52 P
ποιηταί, πολύν τινα καὶ τοιοῦτον ὄχλον παρεισάγοντες, κατ᾽
ἀγροὺς μὲν Σατύρους καὶ Πᾶνας, ἀνὰ δὲ τὰς ὕλας Νύμφας τὰς
ὀρειάδας καὶ τὰς ἁμαδρυάδας, ναὶ μὴν ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ ὕδατα καὶ
περὶ τοὺς ποταμοὺς καὶ τὰς πηγὰς τὰς Ναΐδας καὶ περὶ τὴν θάλατ-
ταν τὰς Νηρεΐδας. μάγοι δὲ ἤδη ἀσεβείας τῆς σφῶν αὐτῶν ὑπη- 3
ρέτας δαίμονας αὐχοῦσιν, οἰκέτας αὐτοὺς ἑαυτοῖς καταγράψαντες. 18 S

1—3 Poseidippos Fr. 1 FHG IV p. 482

2 f *ποσίδιππος* P | **5** *βάραθρον* corr. aus *βάθρον* P^1 | **7** *ζωγραφίας* P* w. e. sch. *ζωγραφίαι* P^2M | **7** f *σκιαγραφήταις περιστεραῖς* St *σκιαγραφίας* (*ί* in Ras. für 2 Buchst., zwischen *α* und *ς* ein Buchst. ausrad.) *περιστεραῖ* (nach *αῖ* ein Buchst. ausrad.) P *ἐσκιαγραφημέναις περιστεραῖς* Ma | **9** *νέον*] am Rand *γρ. νεανίαν* P^1 | **10** *ἀγάλματος* P^1 *ἄγαλμα* P* | **11** *θεᾷ* P^2 *θέα* P* *σκιᾷ* Markland | **12** *νεκρᾷ* P^2 *νεκρὰ* P* | *νεκρῷ — συνετάκη* Markland | **13** *ἄλλῃ γοητείαι* P^2 *ἄλλη γοητεία* P* | **16** *ἀλήθεια* Wi *ἀληθείαι* P | **17** *ἡ δὲ βοῦς — 19 γυναικός* ∾ nach *ἵπποι* (9) Ma | **18** *εἶλεν* (*λ* in Ras. wohl für *δ*) P^1 | **25** *τοιούτων* Wi *τοσούτων* P | [*οἱ*] Wi | **27** *τοιούτων* Schw

τοὺς κατηναγκασμένους δούλους ταῖς ἐπαοιδαῖς πεποιηκότες. γάμοι τε οὖν ἔτι καὶ παιδοποιίαι καὶ λοχεῖαι θεῶν μνημονευόμεναι καὶ μοιχεῖαι ᾀδόμεναι καὶ εὐωχίαι κωμῳδούμεναι καὶ γέλωτες παρὰ πότον εἰσαγόμενοι προτρέπουσι δή με ἀνακραγεῖν, κἂν σιωπῆσαι θέλω. οἵμοι τῆς ἀθεότητος· σκηνὴν πεποιήκατε τὸν οὐρανὸν καὶ τὸ θεῖον 4
ὑμῖν δρᾶμα γεγένηται καὶ τὸ ἅγιον προσωπείοις δαιμονίων κεκωμῳδήκατε, τὴν ἀληθῆ θεοσέβειαν δεισιδαιμονίᾳ σατυρίσαντες.

Αὐτὰρ ὃ φορμίζων ἀνεβάλλετο καλὸν ἀείδειν, 59, 1

ᾆσον ἡμῖν, Ὅμηρε, τὴν φωνὴν τὴν καλήν,

ἀμφ' Ἄρεως φιλότητος ἐυστεφάνου τ' Ἀφροδίτης·
ὡς τὰ πρῶτα μίγησαν ἐν Ἡφαίστοιο δόμοισι
λάθρῃ· πολλὰ δ' ἔδωκε, λέχος δ' ἤισχυνε καὶ εὐνὴν
Ἡφαίστοιο ἄνακτος.

κατάπαυσον, Ὅμηρε, τὴν ᾠδήν· οὐκ ἔστι καλή, μοιχείαν διδάσκει· 2
πορνεύειν δὲ ἡμεῖς καὶ τὰ ὦτα παρῃτήμεθα· ἡμεῖς γάρ, ἡμεῖς ἐσμὲν οἱ τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ περιφέροντες ἐν τῷ ζῶντι καὶ κινουμένῳ τούτῳ ἀγάλματι, τῷ ἀνθρώπῳ, σύνοικον εἰκόνα, σύμβουλον, συνόμιλον, συνέστιον, συμπαθῆ, ὑπερπαθῆ· ἀνάθημα γεγόναμεν τῷ θεῷ ὑπὲρ Χριστοῦ· »ἡμεῖς τὸ γένος τὸ ἐκλεκτόν, τὸ βασίλειον ἱεράτευμα, 3
ἔθνος ἅγιον, λαὸς περιούσιος, οἱ ποτὲ οὐ λαός, νῦν δὲ λαὸς τοῦ θεοῦ·« οἱ κατὰ τὸν Ἰωάννην οὐκ ὄντες »ἐκ τῶν κάτω«, παρὰ δὲ τοῦ ἄνωθεν ἐλθόντος τὸ πᾶν μεμαθηκότες, οἱ τὴν οἰκονομίαν τοῦ θεοῦ κατανενοηκότες, οἱ »ἐν καινότητι ζωῆς περιπατεῖν« μεμελετηκότες.

Ἀλλ' οὐ ταῦτα φρονοῦσιν οἱ πολλοί· ἀπορρίψαντες δὲ τὴν αἰδῶ 60, 1
καὶ τὸν φόβον οἵκοι τοὺς τῶν δαιμόνων ἐγγράφονται πασχητιασμούς.
πινακίοις γοῦν | τισὶ καταγράφοις μετεωρότερον ἀνακειμένοις προσ- 53 P
εσχηκότες ἀσελγείᾳ τοὺς θαλάμους κεκοσμήκασι, τὴν ἀκολασίαν εὐσέβειαν νομίζοντες· κἀπὶ τοῦ σκίμποδος κατακείμενοι παρ' αὐτὰς 2
ἔτι τὰς περιπλοκὰς ἀφορῶσιν εἰς τὴν Ἀφροδίτην ἐκείνην τὴν γυμνήν, τὴν ἐπὶ τῇ συμπλοκῇ δεδεμένην, καὶ τῇ Λήδᾳ περιποτώμενον τὸν ὄρνιν τὸν ἐρωτικόν, τῆς θηλύτητος ἀποδεχόμενοι τὴν γραφήν, ἀποτυποῦσι ταῖς σφενδόναις, σφραγῖδι χρώμενοι καταλλήλῳ

5 f vgl. Firm. Mat. de err. 12, 7 — **8. 10—13** Ψ 266—270 — **19—21** I Petr. 2, 9f — **21** Joh. 8, 23; vgl. Joh. 3, 31; 4, 25 — **23** Röm. 6, 4

1 ταῖς ἐπαοιδαῖς δούλους Ma | **4** εἰσαγόμενοι] o^2 aus α corr. P^2 | δή Höschel δέ P | **17** [εἰκόνα] Schw | σύμβουλον] βου in Ras. P^1 | **19** ὑπὲρ] ὑπὸ Ma | **22** ἐλθόντος] ος in Ras. P^1 | μεμαθηκότες] ες in Ras. P^1 | **27** ἀνακείμενος P* | **31 f** περιπωτώμενον P* ἐπιποτώμενον Valckenaer, Diatr. in Eur. rell. p. 64a

τῇ Διὸς ἀκολασίᾳ. ταῦτα ὑμῶν τῆς ἡδυπαθείας τὰ ἀρχέτυπα, αὗται 61, 1
τῆς ὕβρεως αἱ θεολογίαι, αὗται τῶν συμπορνευόντων ὑμῖν θεῶν αἱ
διδασκαλίαι· »ὃ γὰρ βούλεται, τοῦθ' ἕκαστος καὶ οἴεται« κατὰ τὸν
Ἀθηναῖον ῥήτορα. οἷαι δὲ αὖ καὶ ἄλλαι ὑμῶν εἰκόνες, πανίσκοι
τινὲς καὶ γυμναὶ κόραι καὶ σάτυροι μεθύοντες καὶ μορίων ἐντάσεις,
ταῖς γραφαῖς ἀπογυμνούμεναι, ἀπὸ τῆς ἀκρασίας ἐλεγχόμεναι. ἤδη 2
δὲ ἀναφανδὸν τῆς ἀκολασίας ὅλης τὰ σχήματα ἀνάγραπτα πανδημεὶ
θεώμενοι οὐκ αἰσχύνεσθε, φυλάττετε δὲ ἔτι μᾶλλον ἀνακείμενα,
ὥσπερ ἀμέλει τῶν θεῶν ὑμῶν τὰς εἰκόνας, στήλας ἀναισχυντίας
καθιερώσαντες οἴκοι, ἐπ' ἴσης ἐγγραφόμενοι τὰ Φιλαινίδος σχήματα
ὡς τὰ Ἡρακλέους ἀθλήματα. τούτων οὐ μόνον τῆς χρήσεως, πρὸς 3
δὲ καὶ τῆς ὄψεως καὶ τῆς ἀκοῆς αὐτῆς ἀμνηστίαν καταγέλλομεν.
ἠταίρηκεν ὑμῖν τὰ ὦτα, πεπορνεύκασιν οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ τὸ καινό-
τατον πρὸ τῆς συμπλοκῆς αἱ ὄψεις ὑμῖν μεμοιχεύκασιν. ὧ βιασά- 4
μενοι τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ ἔνθεον τοῦ πλάσματος ἐλέγχει ἀπαρά-
ξαντες, πάντα ἀπιστεῖτε, ἵνα ἐκπαθαίνησθε· καὶ πιστεύετε μὲν τοῖς
εἰδώλοις ζηλοῦντες αὐτῶν τὴν ἀκρασίαν, ἀπιστεῖτε δὲ τῷ θεῷ
σωφροσύνην μὴ φέροντες· καὶ τὰ μὲν κρείττω μεμισήκατε, τὰ δὲ
ἥττω τετιμήκατε, ἀρετῆς μὲν θεαταί, κακίας δὲ ἀγωνισταὶ γεγενη-
μένοι.

»Ὄλβιοι« | μόνοι τοίνυν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ὁμοθυμαδὸν ἐκεῖνοι 54 P 62, 1
πάντες κατὰ τὴν Σίβυλλαν

οἳ ναοὺς ⟨μὲν⟩ πάντας ἀπαρνήσονται ἰδόντες
καὶ βωμούς, εἰκαῖα λίθων ἰδρύματα κωφῶν,
καὶ λίθινα ξόανα καὶ ἀγάλματα χειροποίητα,
αἵματι ἐμψύχῳ μεμιασμένα καὶ θυσίαισι
τετραπόδων, διπόδων, πτηνῶν θηρῶν τε φόνοισιν.

καὶ γὰρ δὴ καὶ ἀπηγόρευται ἡμῖν ἀναφανδὸν ἀπατηλὸν ἐργάζεσθαι 2
τέχνην. »οὐ γὰρ ποιήσεις,« φησὶν ὁ προφήτης, »παντὸς ὁμοίωμα,
ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω.« ἦ πού γ' ἂν ἔτι 3
τὴν Πραξιτέλους Δήμητρα καὶ Κόρην καὶ τὸν Ἴακχον τὸν μυστικὸν
θεοὺς ὑπολάβοιμεν ἢ τὰς Λυσίππου τέχνας ἢ τὰς χεῖρας, τὰς Ἀπελ-

3 Demosth. Olynth. III 19 — **21** vgl. Orac. Sibyll. 4, 24 — **23—27** Orac. Sibyll. 4, 27—30; vgl. [Justin], Cohort. ad Graec. 16 — **25** Orac. Sibyll. Fragm. 3, 29 — **29 f** Exod. 20, 4; Deut. 5, 8

6 [ἀπὸ] Schw ὑπὸ Markland | **10** *Φιλαινίδος*] *ι*[1] in Ras. P[1] | **12** *ἀμνηστείαν* (corr. aus *ἀμνηστεῖν*) P | **13 f** *καινότατον* Wi *καινότερον* P | **14** ὧ P* ὦι P[2] | **16** *πιστεύετε* Arcerius *πιστεύητε* P | **23** *ναοὺς*] *νηοὺς* Sib. [Just.] | ⟨*μὲν*⟩ Sib. [Just.] | **24** *ἀφιδρύματα* Sib. [Just.] | **25** *καὶ λίθινα — χειροποίητα* < Sib. [Just.] | **26** *αἵματι ἐμψύχῳ* Sib. [Just.] | **27** *τετραπόδων — φόνοισιν*] *τετραπόδων· λεύσουσι* (oder *βλέψουσι*) *δ' ἑνὸς θεοῦ εἰς μέγα κῦδος* Sib. [Just.] | **28** *ἐργάζεσθαι*] *ὁρίζεσθαι* PM im Text, *γρ. ἐργάζεσθαι* am Rand P[1]M[1] | **31** *Δήμητραν* P

λικάς, αἳ δὴ τῆς θεοδοξίας τὸ σχῆμα τῇ ὕλῃ περιτεθείκασιν; ἀλλ᾽ ὑμεῖς μὲν ὅπως ποτὲ ὁ ἀνδριὰς ὅτι μάλιστα ὡραιότατος τεκταίνηται, προσκαρτερεῖτε, ὅπως δὲ αὐτοὶ μὴ ὅμοιοι δι᾽ ἀναισθησίαν τοῖς ἀνδριᾶσιν ἀποτελεσθῆτε, οὐ φροντίζετε· πάνυ γοῦν ἐμφανῶς καὶ συν- 4
τόμως ὁ προφητικὸς ἐλέγχει τὴν συνήθειαν λόγος ὅτι »πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμονίων εἰσὶν εἴδωλα· ὁ δὲ θεὸς τοὺς οὐρανοὺς ἐποίησεν« καὶ τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ. πλανώμενοι γοῦν τινες ἐντεῦθεν 63, 1
οὐκ οἶδ᾽ ὅπως θείαν μὲν τέχνην, πλὴν ἀλλ᾽ οὐ θεὸν προσκυνοῦσιν ἥλιόν τε καὶ σελήνην καὶ τὸν ἄλλον τῶν ἀστέρων χορόν, παραλόγως τούτους θεοὺς ὑπολαμβάνοντες, τὰ ὄργανα τοῦ χρόνου. »τῷ γὰρ | λόγῳ αὐτοῦ ἐστερεώθησαν καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος 19 S 2
αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν.« ἀλλ᾽ ἡ μὲν ἀνθρωπεία τέχνη οἰκίας τε καὶ ναῦς καὶ πόλεις καὶ γραφὰς δημιουργεῖ, θεὸς δὲ πῶς ἂν εἴποιμι ὅσα ποιεῖ; ὅλον ἴδε τὸν κόσμον, ἐκείνου ἔργον ἐστίν· καὶ
οὐρανὸς καὶ ἥλιος καὶ ἄγγελοι καὶ ἄνθρωποι »ἔργα τῶν δακτύλων| αὐτοῦ.« ὅση γε ἡ δύναμις τοῦ θεοῦ. μόνον αὐτοῦ τὸ βούλημα 55 P 3
κοσμοποιία· μόνος γὰρ ὁ θεὸς ἐποίησεν, ἐπεὶ καὶ μόνος ὄντως ἐστὶ θεός· ψιλῷ τῷ βούλεσθαι δημιουργεῖ καὶ τῷ μόνον ἐθελῆσαι αὐτὸν ἔπεται τὸ γεγενῆσθαι. ἐνταῦθα φιλοσόφων παρατρέπεται χορὸς πρὸς 4
μὲν τὴν οὐρανοῦ θέαν παγκάλως γεγονέναι τὸν ἄνθρωπον ὁμολογούντων, τὰ δὲ ἐν οὐρανῷ φαινόμενα καὶ ὄψει καταλαμβανόμενα προσκυνούντων. εἰ γὰρ καὶ μὴ ἀνθρώπινα τὰ ἔργα τὰ ἐν οὐρανῷ, ἀλλὰ γοῦν ἀνθρώποις δεδημιούργηται. καὶ μὴ τὸν ἥλιόν τις ὑμῶν 5
προσκυνείτω, ἀλλὰ τὸν ἡλίου ποιητὴν ἐπιποθείτω, μηδὲ τὸν κόσμον ἐκθειαζέτω, ἀλλὰ τὸν κόσμου δημιουργὸν ἐπιζητησάτω. μόνη ἄρα, ὡς ἔοικεν, καταφυγὴ τῷ μέλλοντι ἐπὶ τὰς σωτηρίους ἀφικνεῖσθαι θύρας ὑπολείπεται σοφία θεϊκή· ἐντεῦθεν ὥσπερ ἐξ ἱεροῦ τινος ἀσύλου οὐδενὶ οὐκέτι ἀγώγιμος τῶν δαιμόνων ὁ ἄνθρωπος γίνεται σπεύδων εἰς σωτηρίαν.

V. Ἐπιδράμωμεν δέ, εἰ βούλει, καὶ τῶν φιλοσόφων τὰς δόξας, 64, 1
ὅσας αὐχοῦσι περὶ τῶν θεῶν, εἴ πως καὶ φιλοσοφίαν αὐτὴν κενοδοξίας ἕνεκεν ἀνειδωλοποιοῦσαν τὴν ὕλην ἐφεύρωμεν, ἢ καὶ δαιμόνια ἄττα ἐκθειάζουσαν κατὰ παραδρομὴν παραστῆσαι δυνηθῶμεν ὀνειρώττουσαν τὴν ἀλήθειαν. στοιχεῖα μὲν οὖν ἀρχὰς 2
ἀπέλιπον ἐξυμνήσαντες Θαλῆς ὁ Μιλήσιος τὸ ὕδωρ καὶ Ἀναξιμένης

5—7 Psal. 95, 5 — **10** vgl. Gen. 1, 14 — **10—12** Psal. 23, 6 — **15 f** Psal. 8, 4 — **30 ff** vgl. Strom. I 52 u. Diels, Doxogr. p. 129ff

9 τὸν ἄλλον PcorrM τῶν ἄλλων P* | **19** περιτρέπεται Markland | **31** εἴ] ἦν Ma | **32** ἢ Diels p. 129 εἰ P | **35** ἀπέλιπον Cobet 247 ἀπέλειπον P

ὁ καὶ αὐτὸς Μιλήσιος τὸν ἀέρα, ᾧ Διογένης ὕστερον ὁ Ἀπολλωνιάτης κατηκολούθησεν. Παρμενίδης δὲ ὁ Ἐλεάτης θεοὺς εἰσηγήσατο πῦρ καὶ γῆν, θάτερον δὲ αὐτοῖν μόνον, τὸ πῦρ, θεὸν ὑπειλήφατον Ἵππασός τε ὁ Μεταποντῖνος καὶ ὁ Ἐφέσιος Ἡράκλειτος· Ἐμπεδοκλῆς γὰρ ὁ Ἀκραγαντῖνος εἰς πλῆθος ἐμπεσὼν πρὸς τοῖς τέτταρσι στοιχείοις τούτοις νεῖκος καὶ φιλίαν καταριθμεῖται. 56 P

Ἄθεοι μὲν δὴ καὶ οὗτοι, σοφίᾳ τινὶ ἀσόφῳ τὴν ὕλην προσκυνήσαντες καὶ λίθους μὲν ἢ ξύλα οὐ τιμήσαντες, γῆν δὲ τὴν τούτων μητέρα ἐκθειάσαντες καὶ Ποσειδῶνα μὲν οὐκ ἀναπλάττοντες, ὕδωρ δὲ αὐτὸ προστρεπόμενοι. τί γάρ ἐστί ποτε ὁ Ποσειδῶν ἢ ὑγρά τις οὐσία ἐκ τῆς πόσεως ὀνοματοποιουμένη; ὥσπερ ἀμέλει ὁ πολέμιος Ἄρης ἀπὸ τῆς ἄρσεως καὶ ἀναιρέσεως κεκλημένος, ᾗ καὶ δοκοῦσί μοι πολλοὶ μάλιστα τὸ ξίφος μόνον πήξαντες ἐπιθύειν ὡς Ἄρει· ἔστι δὲ Σκυθῶν τὸ τοιοῦτον, καθάπερ Εὔδοξος ἐν δευτέρᾳ Γῆς περιόδου λέγει, Σκυθῶν δὲ οἱ Σαυρομάται, ὥς φησιν Ἱκέσιος ἐν τῷ περὶ μυστηρίων, ἀκινάκην σέβουσιν. τοῦτό τοι καὶ οἱ ἀμφὶ τὸν Ἡράκλειτον τὸ πῦρ ὡς ἀρχέγονον σέβοντες πεπόνθασιν· τὸ γὰρ πῦρ τοῦτο ἕτεροι Ἥφαιστον ὠνόμασαν. Περσῶν δὲ οἱ μάγοι τὸ πῦρ τετιμήκασι καὶ τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων πολλοί, πρὸς δὲ καὶ Μακεδόνες, ὥς φησι Διογένης ἐν α΄ Περσικῶν. τί μοι Σαυρομάτας καταλέγειν, οὓς Νυμφόδωρος ἐν Νομίμοις βαρβαρικοῖς τὸ πῦρ σέβειν ἱστορεῖ, ἢ τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Μήδους καὶ τοὺς μάγους; θύειν ἐν ὑπαίθρῳ τούτους ὁ Δίνων λέγει, θεῶν ἀγάλματα μόνα τὸ πῦρ καὶ ὕδωρ νομίζοντας. οὐκ ἀπεκρυψάμην οὐδὲ τὴν τούτων ἄγνοιαν. εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα ἀποφεύγειν οἴονται τῆς πλάνης, ἀλλ' εἰς ἑτέραν κατολισθαίνουσιν | ἀπάτην· ἀγάλματα μὲν θεῶν οὐ ξύλα καὶ λίθους 57 P ὑπειλήφασιν ὥσπερ Ἕλληνες οὐδὲ μὴν ἴβιδας καὶ ἰχνεύμονας καθάπερ Αἰγύπτιοι, ἀλλὰ πῦρ τε καὶ ὕδωρ ὡς φιλόσοφοι. μετὰ πολλὰς 3

1—4 vgl. Diels, Vorsokr. S. 342, 35; 114; 35 — **5f** vgl. Diels PPF p. 88 sqq. — **7** vgl. Hor. Od. I 34, 2 — **11f** vgl. Plut. Mor. p. 757 B *ἀναίρεσιν* (so Petersen, *ἀναιρεῖν* HSS) *εἶναι τὸν Ἄρην φησίν* (*ὁ Χρύσιππος*) — **12—15** Eudoxos Fr. 16 Brandes (Jahrbb. f. Philol. Suppl. 13 (1847) S. 223) — **15f** Hikesios Fr. 1 FHG IV p. 429 — **18—20** Diogenes von Kyzikos Fr. 4 FHG IV p. 392 — **20—22** Nymphodoros aus Syrakus Fr. 14 FHG II p. 379 — **22—24** Dinon Fr. 9 FHG II p. 91 — **28—S. 50, 6** Berossos Fr. 16 FHG II p. 508

3 *μόνον* Sy *μόνοιν* P | **6** *νεῖκος* P³ *νῖκος* P*M | **10** *προστρεπόμενοι* P*M* *προτρεπόμενοι* P^{corr}M^{corr} | *ποτε ὁ* Wi *πότερον* P* *πρότερον* P²M *ἕτερον* Ma *περισσότερον* Markland | **12** *ἄρσεως* P³M² *ἄρεως* P*M* | *ἀναιρέσεως* M² *ἀναιρήσεως* PM* | **13** *πήξαντες*] zwischen *π* u. *η* ein Buchst. ausr. P | **14** *Εὔδοξος*] *υ* in Ras. P¹ | *δευτέρᾳ*] viell. *δ'* Unger, Philol. 50 (1891) S. 228 | **15** *Γῆς* Diels p. 129 *τῆς* P | **23** nach *ὑπαίθρῳ* 2—3 Buchst. ausr. P

μέντοι ὕστερον περιόδους ἐτῶν ἀνθρωποειδῆ ἀγάλματα σέβειν αὐτοὺς Βήρωσσος ἐν τρίτῃ Χαλδαϊκῶν παρίστησι, τοῦτο Ἀρταξέρξου τοῦ Δαρείου τοῦ Ὤχου εἰσηγησαμένου, ὃς πρῶτος τῆς Ἀφροδίτης Ἀναΐτιδος τὸ ἄγαλμα ἀναστήσας ἐν Βαβυλῶνι καὶ Σούσοις καὶ Ἐκβατάνοις Πέρσαις καὶ Βάκτροις καὶ Δαμασκῷ καὶ Σάρδεσιν ὑπέδειξε σέβειν. ὁμολογούντων τοίνυν οἱ φιλόσοφοι τοὺς διδασκάλους 4
τοὺς σφῶν Πέρσας ἢ Σαυρομάτας ἢ μάγους, παρ' ὧν τὴν ἀθεότητα τῶν σεβασμίων αὐτοῖς μεμαθήκασιν ἀρχῶν, ἄρχοντα τὸν πάντων ποιητὴν καὶ τῶν ἀρχῶν αὐτῶν δημιουργὸν ἀγνοοῦντες, τὸν ἄναρχον θεόν, τὰ δὲ »πτωχὰ« ταῦτα καὶ »ἀσθενῆ,« ἧ φησιν ὁ ἀπόστολος, τὰ εἰς τὴν ἀνθρώπων ὑπηρεσίαν πεποιημένα »στοιχεῖα« προστρεπόμενοι.

Τῶν δὲ ἄλλων φιλοσόφων ὅσοι τὰ στοιχεῖα ὑπερβάντες ἐπο- 66, 1
λυπραγμόνησάν τι ὑψηλότερον καὶ περιττότερον, οἳ μὲν αὐτῶν τὸ ἄπειρον καθύμνησαν, ὡς Ἀναξίμανδρος (Μιλήσιος ἦν) καὶ Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος καὶ ὁ Ἀθηναῖος Ἀρχέλαος. τούτῳ μέν γε ἄμφω τὸν νοῦν ἐπεστησάτην τῇ ἀπειρίᾳ, ὁ δὲ Μιλήσιος Λεύκιππος καὶ ὁ Χῖος Μητρόδωρος διττάς, ὡς ἔοικεν, καὶ αὐτὼ ἀρχὰς ἀπελιπέτην, τὸ πλῆρες καὶ τὸ κενόν· προσέθηκε δὲ λαβὼν τούτοιν τοῖν 2
δυεῖν τὰ εἴδωλα ὁ Ἀβδηρίτης Δημόκριτος. ὁ γάρ τοι Κροτωνιάτης Ἀλκμαίων | θεοὺς ᾤετο τοὺς ἀστέρας εἶναι ἐμψύχους ὄντας. οὐ 58 P
σιωπήσομαι τὴν τούτων ἀναισχυντίαν· Ξενοκράτης (Καλχηδόνιος οὗτος) ἑπτὰ μὲν θεοὺς τοὺς πλανήτας, ὄγδοον δὲ τὸν ἐκ πάντων τῶν ἀπλανῶν συνεστῶτα κόσμον αἰνίττεται. | οὐδὲ μὴν τοὺς ἀπὸ 20 S 3
τῆς Στοᾶς παρελεύσομαι διὰ πάσης ὕλης, καὶ διὰ τῆς ἀτιμοτάτης, τὸ θεῖον διήκειν λέγοντας, οἳ καταισχύνουσιν ἀτεχνῶς τὴν φιλοσοφίαν. οὐδὲν δὲ οἶμαι χαλεπὸν ἐνταῦθα γενόμενος καὶ τῶν ἐκ τοῦ 4
Περιπάτου μνησθῆναι· καὶ ὅ γε τῆς αἱρέσεως πατήρ, τῶν ὅλων οὐ νοήσας τὸν πατέρα, τὸν καλούμενον »ὕπατον« ψυχὴν εἶναι τοῦ

10f vgl. Gal. 4, 9 — **16—19** vgl. Diels, Vorsokr. 338, 6; 472, 40 — **20f** vgl. Alkmäon Fr. 9 Wachtler; Zeller Philos. d. Gr. 1⁵ S. 490¹; Diels, Vorsokr. 105 (14. A. 12) — **22—24** Xenokr. Fr. 17 Heinze; vgl. Krische Forschungen Gött. 1840 S. 318 ff — **24—26** Chrysipp Fr. log. 1039; vgl. Zeller III 1³ S. 138²: Zeno Fr. 47 Pearson; Strom. I 51; V 89; Sext. Emp. Pyrrh. III 218 — **29** vgl. [Aristot.] de mundo p. 397ᵇ 25; Xenokr. Fr. 18 Heinze

4 Ἀναΐτιδος Bochart, Geogr. sacra⁴ (1707) p. 245, 13 *ταναΐδος* P | **5** *μα δασκῷ* P (*μα* P²) | **8** *τὸν πάντων* P² *τῶν πάντων* P* | **15** *ὡς* P* *ὧν* P²M | *Μιλήσιος*] *ὁ Μιλήσιος* P²M | **17** *ἐπεστησάτην* M² *ἐπιστησάτην* PM* | **18f** *ἀπελιπέτην* Di *ἀπελειπέτην* P | **22** *σιωπήσομαι*] + *οὐδὲ* P² am Ende d. Z. | *Καλχηδόνιος* Krische S. 318² Cobet 248 *Καρχηδόνιος* P *Χαλκηδόνιος* Höschel | **23** *πλάνητας* Cobet 485 | **24** *τῶν ἀπλανῶν* Davies zu Cic. de deor. nat. I Cap. 13 *αὐτῶν* P *ἄστρων* Diels p. 130¹ | **25** [*διὰ*²] Wi

παντὸς οἴεται· τουτέστι τοῦ κόσμου τὴν ψυχὴν θεὸν ὑπολαμβάνων αὐτὸς αὑτῷ περιπείρεται. ὁ γάρ τοι μέχρι τῆς σελήνης αὐτῆς διορίζων τὴν πρόνοιαν, ἔπειτα τὸν κόσμον θεὸν ἡγούμενος περιτρέπεται, τὸν ἄμοιρον τοῦ θεοῦ θεὸν δογματίζων. ὁ δὲ Ἐρέσιος 5
5 *ἐκεῖνος Θεόφραστος ὁ Ἀριστοτέλους γνώριμος πῇ μὲν οὐρανόν, πῇ δὲ πνεῦμα τὸν θεὸν ὑπονοεῖ. Ἐπικούρου μὲν γὰρ μόνου καὶ ἑκὼν ἐκλήσομαι, ὃς οὐδὲν μέλειν οἴεται τῷ θεῷ, διὰ πάντων ἀσεβῶν. τί γὰρ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός; ἔσθ' ὅπῃ οὐκ ἐπὶ τὰ Δημοκρίτου καὶ αὐτὸς κατασύρεται εἴδωλα;*

10 VI. *Καὶ πολύς μοι ἐπιρρεῖ τοιοῦτος ὄχλος, οἱονεὶ μορμώ τινα,* 67, 1
δαιμονίων παρεισάγων ξένων ἄτοπον σκιαγραφίαν, μυθολογῶν ὕθλῳ γραϊκῷ· πολλοῦ γε δεῖ ἀνδράσιν ἐπιτρέπειν ἀκροᾶσθαι τοιούτων λόγων, οἳ μηδὲ τοὺς παῖδας τοὺς ἑαυτῶν, τοῦτο δὴ τὸ λεγόμενον, κλαυθμυριζομένους ἐθίζομεν παρηγορεῖσθαι μυθίζοντες, ὁρρω-
15 *δοῦντες συνανατρέφειν αὐτοῖς ἀθεότητα τὴν πρὸς τῶν δοκησισόφων δὴ τούτων καταγγελλομένην, μηδέν τι νηπίων μᾶλλον τἀληθὲς εἰδότων. τί γάρ, ὦ πρὸς τῆς ἀληθείας, τοὺς σοὶ πεπιστευ-* 2
κότας δεικνύεις ῥύσει καὶ φορᾷ δίναις τε ἀτάκτοις ὑποβεβλημένους; τί δέ μοι εἰδώλων ἀναπίμπλης τὸν βίον, ἀνέμους τε ἢ ἀέρα ἢ πῦρ
20 *ἢ γῆν ἢ λίθους ἢ ξύλα ἢ σίδηρον, κόσμον τόνδε, θεοὺς ἀναπλάττουσα, θεοὺς δὲ καὶ τοὺς ἀστέρας τοὺς πλανήτας, τοῖς ὄντως πεπλανημένοις τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς πολυθρυλήτου ταύτης ἀστρολογίας, οὐκ ἀστρονομίας, μετεωρολογοῦσα καὶ ἀδολεσχοῦσα; | τὸν* 59 P
κύριον τῶν πνευμάτων ποθῶ, τὸν κύριον τοῦ πυρός, τὸν κόσμου
25 *δημιουργόν, τὸν ἡλίου φωταγωγόν· θεὸν ἐπιζητῶ, οὐ τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ. τίνα δὴ λάβω παρὰ σοῦ συνεργὸν τῆς ζητήσεως; οὐ γὰρ* 68, 1
παντάπασιν ἀπεγνώκαμέν σε. εἰ βούλει, τὸν Πλάτωνα. πῇ δὴ οὖν ἐξιχνευτέον τὸν θεόν, ὦ Πλάτων; »τὸν γὰρ πατέρα καὶ ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντὸς εὑρεῖν τε ἔργον καὶ εὑρόντα εἰς ἅπαντας ἐξειπεῖν
30 *ἀδύνατον.« διὰ τί δῆτα, ὦ πρὸς αὐτοῦ; »ῥητὸν γὰρ οὐδαμῶς*

2 f vgl. Zeller II 2[3] S. 468[1]; Strom. V 90 — **4—6** vgl. Cic. de deor. nat. I 35; Zeller II 2[3] S. 827[1] — **6 f** Epikur Fr. 368 Usener p. 247, 19 — **8 f** Herakl. Pont. Fr. 65 Voss; vgl. Diels, Doxogr. p. 131 sq.; Zeller II 1[4] S. 1038[3] — **10** vgl. Plato Phaedr. p. 229 D. — **12** vgl. Zenob. III 5; Diog. III 79 u. a. — **28—30** Plato Tim. p. 28 C — **30 f** Plato Epist. VII p. 341 C; vgl. Leg. VII p. 821 A; Cic. de deor. nat. I 30

4 *ἐρέσιος* P* *αἰρέσιος* P[1]M | **7** *οὐδὲν* Lowth *οὐδὲ* P | **8** vor *ἔσθ'* + *οὐκ* über d. Z. P[2] im Text M | **11** *σκιαγραφίαν* * * Schw | *μυθολογῶν* Ma *μυθολόγων* P | **12** *ὕθλῳ*] *ὑθλ* in Ras. P | **13** *οἳ* P *οἷς* (oder *οἵοις*) Sy | **15** *δοκησισόφων* Po *δοκήσει σοφῶν* P* *δοκησισόφων* P[2] | **17** ⟨*ὦ φιλοσοφία*⟩ *ὦ* Markland | **18** *φορᾷ* Münzel vgl. Theophr. de igne 54 *φθορᾶι* P | *δίναις τε ἀτάκτοις* Heyse *δειναῖς τε καὶ ἀτάκτοις* P | **19** *δαὶ* P | [*τε*] Ma | **20** ⟨*ἢ*⟩ *κόσμον* Po | **20 f** *σίδηρον ἀναπλάττουσα κόσμον τόνδε θεοὺς λέ⟨γεις⟩ καὶ* Schw | **30** *δῆτα, ὦ* P[3] *δὴ τάω* P* | *ῥητὸν* Plato Strom. V 78 *ῥητέον* PM* *ῥητέος* M[2]

ἐστίν.« εὖ γε, ὦ Πλάτων, ἐπαφᾶσαι τῆς ἀληθείας· ἀλλὰ μὴ ἀπο- 2
κάμῃς· ξύν μοι λαβοῦ τῆς ζητήσεως τἀγαθοῦ πέρι· πᾶσιν γὰρ ἁπαξ-
απλῶς ἀνθρώποις, μάλιστα δὲ τοῖς περὶ λόγους ἐνδιατρίβουσιν
ἐνέστακταί τις ἀπόρροια θεϊκή. οὗ δὴ χάριν καὶ ἄκοντες μὲν ὁμο- 3
λογοῦσιν ἕνα γε εἶναι θεόν, ἀνώλεθρον καὶ ἀγένητον τοῦτον, ἄνω
που περὶ τὰ νῶτα τοῦ οὐρανοῦ ἐν τῇ ἰδίᾳ καὶ οἰκείᾳ περιωπῇ ὄντ-
τως ὄντα ἀεί.

θεὸν δὲ ποῖον, εἰπέ μοι, νοητέον;
τὸν πάνθ' ὁρῶντα καὐτὸν οὐχ ὁρώμενον,

Εὐριπίδης λέγει. πεπλανῆσθαι γοῦν ὁ Μένανδρός μοι δοκεῖ, ἔνθα 4
φησίν

ἥλιε, σὲ γὰρ δεῖ προσκυνεῖν πρῶτον θεῶν,
δι' ὃν θεωρεῖν ἔστι τοὺς ἄλλους θεούς·

οὐδὲ γὰρ ἥλιος ἐπιδείξει ποτ' ἂν τὸν θεὸν τὸν ἀληθῆ, ὁ δὲ λόγος
ὁ ὑγιής, ὃς ἐστιν ἥλιος ψυχῆς, δι' οὗ μόνου ἔνδον ἀνατείλαντος ἐν
τῷ βάθει τοῦ νοῦ αὐτῆς καταυγάζεται τὸ ὄμμα· ὅθεν οὐκ ἀπει- 5
κότως ὁ Δημόκριτος »τῶν λογίων ἀνθρώπων ὀλίγους« φησίν »ἀνα-
τείναντας τὰς χεῖρας ἐνταῦθα ὂν νῦν ἠέρα καλέομεν οἱ Ἕλληνες, [πάντα]
Δία μυθεῖσθαι· καὶ ⟨γὰρ⟩ πάντα οὗτος οἶδεν καὶ διδοῖ ⟨πάντα⟩ καὶ
ἀφαιρεῖται, καὶ βασιλεὺς οὗτος τῶν πάντων«. ταύτῃ πῃ καὶ Πλάτων
διανοούμενος τὸν θεὸν αἰνίττεται »περὶ τὸν πάντων βασιλέα πάντ' 60 P
ἐστί, κἀκεῖνο αἴτιον ἁπάντων ⟨τῶν⟩ καλῶν.« τίς οὖν ὁ βασιλεὺς 69, 1
τῶν πάντων; θεὸς τῆς τῶν ὄντων ἀληθείας τὸ μέτρον. ὥσπερ
οὖν τῷ μέτρῳ καταληπτὰ τὰ μετρούμενα, οὕτωσὶ δὲ καὶ τῷ νοῆσαι
τὸν θεὸν μετρεῖται καὶ καταλαμβάνεται ἡ ἀλήθεια. ὁ δὲ ἱερὸς ὄντως 2
Μωυσῆς »οὐκ ἔσται«, φησίν, »ἐν τῷ μαρσίππῳ σου στάθμιον καὶ
στάθμιον μέγα ἢ μικρόν, οὐδὲ ἔσται ἐν τῇ οἰκίᾳ σου μέτρον μέγα ἢ
μικρόν, ἀλλ' ἢ στάθμιον ἀληθινὸν καὶ δίκαιον ἔσται σοι,« στάθμιον

2 vgl. Plato Phaedr. p. 237 A — **5—7** vgl. Plato Tim. p. 52 A (*ἀγένητον καὶ ἀνώλεθρον*); Phaedr. p. 247 C (*ἐπὶ τῷ τοῦ οὐρανοῦ νώτῳ*); Politic. p. 272 E (*περιωπή* vgl. Strom. VII 5) — **8 f** Eurip. Fr. 1129; vgl. [Justin] De mon. 2 (hier dem Philemon zugeschrieben Fr. 247 CAF II p. 539); vgl. Elter Gnom. hist. 152 — **12 f** Menander Fr. 609 CAF III p. 184 — **17—20** Demokrit Fr. 1 Natorp, 30 Diels Vorsokr. 415; vgl. Strom. V 102 — **21 f** Plato Epist. II p. 312 E — **22**—S. **53, 6** vgl. Philo De somniis II 29 (I p. 684 M) — **26—28** Deut. 25, 13—15

4 [*μὲν*] Wi *μέν*, ⟨*ὅμως δὲ*⟩ St vgl. S. 28, 13 | **5** *γε* Schw *τε* P [*τε*] Wi | **8** *νοητέον*] *νομιστέον* [Just.] | **9** *καὐτὸν* P²M *καὶ αὐτὸν* P* | **14** *ἐπιδείξειέ* Sy | **16** *τοῦ νοῦ* Cobet, Mnemos. 11 (1862) p. 393 *τοῦ νοῦ καὶ τοῦ νοός* P | *αὐτῆς* Kroll *αὐτοῦ* P | **17 f** *ἀνατείναντας*] *ν*² in Ras. P² | **18** *ὄν*] *οὗ* Schw | [*πάντα*] Wi *πατέρα* Zeller I⁵ S. 937¹ | **19** *Δία μυθεῖσθαι* He *διαμυθεῖσθαι* P | ⟨*γὰρ*⟩ *πάντα* Wi ⟨*νομίζειν ὡς*⟩ *πάντα* Zeller | ⟨*πάντα*⟩ Wi | **22** *κἀκεῖνος* He *καὶ ἐκεῖνος* Plato | ⟨*τῶν*⟩ aus Plato | **24** *οὕτωσὶ δὲ* P¹ *οὕτως εἶδε* P* | **27 f** *οὐδὲ ἔσται ἐν τῇ οἰκίᾳ σου* in Ras. P¹

καὶ μέτρον καὶ ἀριθμὸν τῶν ὅλων ὑπολαμβάνων τὸν θεόν· τὰ μὲν 3
γὰρ ἄδικα καὶ ἄνισα εἴδωλα οἵκοι ἐν τῷ μαρσίππῳ καὶ ἐν τῇ ὡς
ἔπος εἰπεῖν ῥυπώσῃ ψυχῇ κατακέκρυπται· τὸ δὲ μόνον δίκαιον
μέτρον, ὁ μόνος ὄντως θεός, ἴσος ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως
ἔχων, μετρεῖ τε πάντα καὶ σταθμᾶται, οἱονεὶ τρυτάνῃ τῇ δικαιο-
σύνῃ τὴν τῶν ὅλων ἀρρεπῶς περιλαμβάνων καὶ ἀνέχων φύσιν. »ὁ μὲν 4
δὴ θεός, ὥσπερ καὶ ὁ παλαιὸς λόγος, ἀρχήν ⟨τε⟩ καὶ τελευτὴν καὶ
μέσα τῶν ὄντων ἁπάντων ἔχων, εὐθεῖαν περαίνει κατὰ φύσιν περι-
πορευόμενος· τῷ δ' ἀεὶ ξυνέπεται δίκη τῶν ἀπολειπομένων τοῦ
θείου νόμου τιμωρός.« πόθεν, ὦ Πλάτων, ἀλήθειαν αἰνίττῃ; πόθεν 70, 1
ἡ τῶν λόγων ἄφθονος χορηγία τὴν θεοσέβειαν μαντεύεται; σοφώ-
τερα, φησίν, τούτων βαρβάρων τὰ γένη. οἶδά σου τοὺς διδασκάλους,
κἂν ἀποκρύπτειν ἐθέλῃς· γεωμετρίαν παρ' Αἰγυπτίων μανθάνεις,
ἀστρονομίαν παρὰ Βαβυλωνίοις, ἐπῳδὰς τὰς ὑγιεῖς παρὰ Θρᾳκῶν
λαμβάνεις, πολλά σε καὶ Ἀσσύριοι πεπαιδεύκασι, νόμους δὲ τοὺς
ὅσοι ἀληθεῖς καὶ δόξαν τὴν τοῦ θεοῦ παρ' αὐτῶν ὠφέλησαι τῶν
Ἑβραίων,

οἵτινες οὐκ ἀπάτῃσι κεναῖς, οὐδὲ ἔργα ἀνθρώπων 2
χρύσεα καὶ χάλκεια | καὶ ἀργύρου ἠδ' ἐλέφαντος 21 S
καὶ ξυλίνων λιθίνων τε βροτῶν εἴδωλα θανόντων
τιμῶσιν, ὅσα πέρ τε βροτοὶ κενεόφρονι βουλῇ·
ἀλλὰ γὰρ ἀείρουσι πρὸς οὐρανὸν ὠλένας ἁγνάς,
ὄρθριοι ἐξ εὐνῆς, ἀεὶ χρόα ἁγνίζοντες 61 P
ὕδασι, καὶ τιμῶσι μόνον τὸν ἀεὶ μεδέοντα
ἀθάνατον.

Καί μοι μὴ μόνον, ὦ φιλοσοφία, ἕνα τοῦτον Πλάτωνα, πολλοὺς 71, 1
δὲ καὶ ἄλλους παραστῆσαι σπούδασον, τὸν ἕνα ὄντως μόνον θεὸν
ἀναφθεγγομένους θεὸν κατ' ἐπίπνοιαν αὐτοῦ, εἴ που τῆς ἀληθείας
ἐπιδράξαιντο. Ἀντισθένης μὲν γὰρ οὐ Κυνικὸν δή τοῦτο ἐνενόησεν, 2

4 f vgl. Plato Phaedon p. 78 D *αὐτὸ τὸ ἴσον . . . ἀεὶ . . . ὡσαύτως κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχει*; — **6—10** Plato Leg. IV p. 715 E 716 A; vgl. Strom. II 132; VII 100 — **11 f** vgl. Plato Phaedon p. 78 A; Strom. I 66 — **12—17** vgl. Zeller II 1⁴ S. 404² — **14** vgl. Plato Charm. p. 156 D; 157 A — **18—25** Orac. Sibyll. 3, 586—588. 590—594 — **29—S. 54, 2** Antisthenes Fr. 24 Mullach FPG II p. 277; vgl. Strom. V 108 (= Eus. Pr. ev. XIII 13, 35; Theodoret Gr. aff. cur. I 75)

5 *μετρεῖ τε* Wendland, Philonis opp. Vol. III praef. p. XXII (vgl. *μετρεῖν καὶ σταθμᾶσθαι* Philo, *μετρεῖν ἢ σταθμᾶσθαι* Plato Leg. I p. 643 C) *μετρεῖται* P | **6** *συνέχων* Markland | **7** ⟨*τε*⟩ aus Plato u. Strom. II 132 | **9** *τῷ* Plato u. Strom. II 132 *τὴν* P | **19** *χάλκεια* Sib. *χάλκεα* P | **20** *βροτῶν — θανόντων*] *θεῶν — καμόντων* Sib. | *θανόντων*] + *πήλινα μιλτόχριστα ζωογραφίας τυποειδεῖς* Sib. | **22** *ἀείρουσι* Sib. *αἴρουσι* P | *ἁγνούς* Jortin, Remarks upon Eccles. Hist. ed. by W. Trollope p. 184 | **24** *ὕδασι*] *ὕδατι* Sib. | *μόνον τὸν ἀεὶ μεδέοντα*] *θεὸν τὸν ἀεὶ μέγαν ὄντα* Sib. | **27** [*θεὸν*] Schw

Σωκράτους δὲ ἅτε γνώριμος »θεὸν οὐδενὶ ἐοικέναι« φησίν· »διόπερ αὐτὸν οὐδεὶς ἐκμαθεῖν ἐξ εἰκόνος δύναται«. Ξενοφῶν δὲ ὁ Ἀθη- 3
ναῖος διαρρήδην ἂν καὶ αὐτὸς περὶ τῆς ἀληθείας ἐγεγράφει τι μαρτυρῶν ὡς Σωκράτης, εἰ μὴ τὸ Σωκράτους ἐδεδίει φάρμακον· οὐδὲν δὲ ἧττον αἰνίττεται. »ὁ« γοῦν »τὰ πάντα«, φησί, »σείων καὶ ἀτρεμίζων ὡς μὲν μέγας τις καὶ δυνατός, φανερός· ὁποῖος δὲ τὴν μορφήν, ἀφανής· οὐδὲ μὴν ὁ παμφαὴς δοκῶν εἶναι ἥλιος οὐδ' αὐτὸς ἔοικεν ὁρᾶν αὐτὸν ἐπιτρέπειν, ἀλλ' ἤν τις ἀναιδῶς αὐτὸν θεάσηται, τὴν ὄψιν ἀφαιρεῖται.« πόθεν ἄρα ὁ τοῦ Γρύλλου σοφίζεται ἢ δη- 4
λαδὴ παρὰ τῆς προφήτιδος τῆς Ἑβραίων θεσπιζούσης ὧδέ πως;

τίς γὰρ σὰρξ δύναται τὸν ἐπουράνιον καὶ ἀληθῆ
ὀφθαλμοῖσιν ἰδεῖν θεὸν ἄμβροτον, ὃς πόλον οἰκεῖ;
ἀλλ' οὐδ' ἀκτίνων κατεναντίον ἠελίοιο
ἄνθρωποι στῆναι δυνατοί, θνητοὶ γεγαῶτες.

Κλεάνθης δὲ ὁ Πηδασεύς, ὁ ἀπὸ τῆς Στοᾶς φιλόσοφος, οὐ θεο- 72, 1
γονίαν ποιητικήν, θεολογίαν δὲ ἀληθινὴν ἐνδείκνυται. οὐκ ἀπεκρύψατο τοῦ θεοῦ πέρι ὅτι περ εἶχεν φρονῶν·

τἀγαθὸν ἐρωτᾷς μ' οἷόν ἐστ'; ἄκουε δή· 2
τεταγμένον, δίκαιον, ὅσιον, εὐσεβές,
κρατοῦν ἑαυτοῦ, χρήσιμον, καλόν, δέον,
αὐστηρόν, αὐθέκαστον, ἀεὶ συμφέρον, 62 P
ἄφοβον, ἄλυπον, λυσιτελές, ἀνώδυνον,
ὠφέλιμον, εὐάρεστον, ἀσφαλές, φίλον,
*ἔντιμον, ὁμολογούμενον * * * * *

2—9 vgl. Xenoph. Mem. IV 3, 13f.; Strom. V 108; Stob. Ecl. II 1, 33 (p. 15, 4 Wachsm.); K. Schenkl, Sitzungsber. d. Wiener Akad. 80 (1875) p. 128 — **11—14** Orac. Sibyll. Fr. 1, 10—13 — **18—S. 55, 2** (= Strom. V 110) Kleanthes Fr. 75 Pearson; vgl. Wachsmuth, Comm. II de Zenone Citiensi et Cleanthe Assio Ind. schol. Gottingae 1874/75 p. 8f

3 *ἐγεγράφει* L. Dindorf zu Xenoph. Mem. IV 3, 13 (Ed. Oxon. (1862) p. 171) u. Cobet, Mnem. 11 (1862) S. 391 *ἀναγράφει* P *ἀνεγεγράφει* Rez. von Klotz im Theol. Litt.-Bl. z. allg. Kirchenztg. 1832 Nr. 59 | **5** *τὰ* < Strom. V 108 Stob. | *καὶ ἀτρεμίζων*] *ἄνεμος* Cobet 249 (gegen ihn Bergk PLG⁴ II p. 123*) | **6** *δυνατὸς φανερὸς* Strom. V 108 *φανερὸς δυνατὸς* P | *δὲ τὴν* Stob. *δέ τις* P *δ' ἐστὶν* Strom. V 108 | *αὐτὸς*] *οὗτος* Strom. V 108 Stob. | **8** *αὐτὸν ὡς ἔοικεν ὁρᾶν ἐπιτρέπει* Stob. | **9** *γρύλου* P | **12** *ὀφθαλμοῖσιν* Sib. *ὀφθαλμοῖς* P | **14** *ἄνθρωποι*] nach *ἀνοι* ein Buchst. ausrad. P | **15** *Πηδασεύς* Wi vgl. Strabo XIII p. 611 *Πισαδεύς* P *Τρωαδεὺς* Meineke Philol. 1 (1846) S. 373f *Ἀσσεὺς* Menage (vgl. Potter) | *φιλόσοφος*] + *ὃς* P² | **18** *τἀγαθὸν* Strom. V 110 *εἰ τὸ ἀγαθὸν* P | **23f** *ἀσφαλές — ἔντιμον* < Strom. V 110

εὐκλεές, ἄτυφον, ἐπιμελές, πρᾶον, σφοδρόν,
χρονιζόμενον, ἄμεμπτον, ἀεὶ διαμένον.
ἀνελεύθερος πᾶς ὅστις εἰς δόξαν βλέπει,
ὡς δὴ παρ' ἐκείνης τευξόμενος καλοῦ τινος.

ἐνταῦθα δὴ σαφῶς, οἶμαι, διδάσκει ὁποῖός ἐστιν ὁ θεός, καὶ ὡς ἡ 3
δόξα ἡ κοινὴ καὶ ἡ συνήθεια τοὺς ἑπομένους αὐταῖν, ἀλλὰ μὴ τὸν
θεὸν ἐπιζητοῦντας, ἐξανδραποδιζέσθην. οὐκ ἀποκρυπτέον οὐδὲ τοὺς 4
ἀμφὶ τὸν Πυθαγόραν, οἵ φασιν »ὁ μὲν θεὸς εἷς, οὗτος δὲ οὐχ, ὥς
τινες ὑπονοοῦσιν, ἐκτὸς τᾶς διακοσμήσιος, ἀλλ' ἐν αὐτᾷ, ὅλος ἐν
ὅλῳ τῷ κύκλῳ, ἐπίσκοπος πάσας γενέσιος, κρᾶσις τῶν ὅλων αἰ-
ώνων καὶ ἐργάτας τῶν αὐτοῦ δυνάμιων καὶ ἔργων ἁπάντων ἐν
οὐρανῷ φωστὴρ καὶ πάντων πατήρ, νοῦς καὶ ψύχωσις τῷ ὅλῳ
κύκλῳ, πάντων κίνασις.« ἀπόχρη καὶ τάδε εἰς ἐπίγνωσιν θεοῦ 5
ἐπιπνοίᾳ θεοῦ πρὸς αὐτῶν μὲν ἀναγεγραμμένα, πρὸς δὲ ἡμῶν ἐξει-
λεγμένα τῷ γε καὶ σμικρὸν διαθρεῖν ἀλήθειαν δυναμένῳ.

VII. *Ἴτω δὲ ἡμῖν (οὐ γὰρ αὐταρκεῖ μόνον ἡ φιλοσοφία) ἀλλὰ καὶ* 73, 1
αὐτὴ ⟨ἡ⟩ ποιητικὴ ἡ περὶ τὸ ψεῦδος τὰ πάντα ἠσχολημένη, μόλις
ποτὲ ἤδη ἀλήθειαν μαρτυρήσουσα, μᾶλλον δὲ ἐξομολογουμένη τῷ Θεῷ
τὴν μυθώδη παρέκβασιν· παρίτω δὴ ὅστις καὶ βούλεται ποιητὴς
πρῶτος. Ἄρατος μὲν οὖν διὰ πάντων τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ διή- 2
κειν νοεῖ,

ὄφρ' ἔμπεδα πάντα φύωνται,
τῷ μιν ἀεὶ πρῶτόν τε καὶ ὕστατον ἱλάσκονται·
χαῖρε, πάτερ, μέγα θαῦμα, μέγ' ἀνθρώποισιν ὄνειαρ.

ταύτῃ τοι καὶ ὁ Ἀσκραῖος αἰνίττεται Ἡσίοδος τὸν θεόν· | 3

αὐτὸς γὰρ πάντων βασιλεὺς καὶ κοίρανός ἐστιν, 63 P
ἀθανάτων τέο δ' οὔτις ἐρήρισται κράτος ἄλλος.

3 f Kleanthes Fr. 101 Pearson; vgl. Strom. V 111 — **8—13** vgl. [Justin] Cohort. 19; Cyr. v. Alex. c. Jul. I p. 30 D Aubert — **22—24** Arat. Phaen. 13—15 — **26 f** Hes. Fr. 195 Rzach²; vgl. Strom. V 112

2 *ἄμεμπτον*] *ἀμίμητον* Strom. V 110 HS | **7** *ἐξανδραποδίζεσθον* Sy | **8** *οὗτος* Wi *χοὗτος* P *αὐτὸς* [Just.] Cyr. | **9** *τᾶς διακοσμήσιος* M² [Just.] Cyr. *τᾶς διακοσμησίας* P* *τᾶς διακοσμησίος* P^{corr}M* | *αὐτᾷ*] *ἑαυτῷ* [Just.] *αὐτῷ* Cyr. | **10** *ἐπίσκοπος*] *ἐπισκοπῶν* [Just.] Cyr. | *πάσας γενέσιος*] *πάσας τὰς γενέσιάς ἐστι* [Just.] *πάσας γενεάς ἐστι* Cyr. | *κρᾶσις*] *κρᾶσις ἐὼν* [Just.] *κρᾶσις ὢν* Cyr. | **10 f** *αἰώνων* [Just.] Cyr. *ἀεὶ ὢν* P *ἀγεμὼν* Wi | **11** *ἐργάτας*] *φῶς* Cyr. | *δυναμίων* (*ι* in Ras.) P | *ἁπάντων*] *ἀρχὰ πάντων* [Just.] Cyr. | **12 f** *τῷ ὅλῳ κύκλῳ* P *τῶν ὅλων κύκλων* [Just.] Cyr. | **13** *πάντων*] *ἁπάντων* [Just.] | **16** *μόνον*] + *παρερχέσθω* PM* < M² *αὐταρκεῖ μόνον παρέρχεσθαι τὴν φιλοσοφίαν* St | *μόνον ἡ*] *μόνη* Di | **17** ⟨*ἡ*⟩ Markland | **27** *τε δόδ'* P *σέο δ'* Strom. V 112 *τῷ δ'* Göttling *θεῷ* oder *σοι* Sy *τε οἱ* Buttmann *δέ οἱ*? Rzach | *ἐρήρισται*] *ἐρήρεισται* P *ἐρίρισται* corr. aus *ἐρήρισται* Strom. V 112

ἤδη δὲ καὶ ἐπὶ τῆς σκηνῆς παραγυμνοῦσι τὴν ἀλήθειαν· ὃ μὲν καὶ 74, 1
εἰς τὸν αἰθέρα καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβλέψας »τόνδε ἡγοῦ θεόν,«
φησίν, Εὐριπίδης· ὁ δὲ τοῦ Σοφίλλου Σοφοκλῆς, 2

εἷς ταῖς ἀληθείαισιν, εἷς ἐστὶν θεός,
ὃς οὐρανόν τ' ἔτευξε καὶ γαῖαν μακρὴν
πόντου τε χαροπὸν οἶδμα καὶ ἀνέμων βίας·
θνητοὶ δὲ πολλοὶ καρδίᾳ πλανώμενοι
ἱδρυσάμεσθα πημάτων παραψυχὴν
θεῶν ἀγάλματ' ἐκ λίθων, ἢ χαλκέων
ἢ χρυσοτεύκτων ἢ ἐλεφαντίνων τύπους·
θυσίας τε τούτοις καὶ κενὰς πανηγύρεις
νέμοντες, οὕτως εὐσεβεῖν νομίζομεν.

οὗτοσὶ μὲν ἤδη καὶ παρακεκινδυνευμένως ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὴν ἀλή- 3
θειαν τοῖς θεαταῖς παρεισήγαγεν. ὁ δὲ Θρᾴκιος ἱεροφάντης καὶ ποιη-
τὴς ἅμα, ὁ τοῦ Οἰάγρου Ὀρφεύς, μετὰ τὴν τῶν ὀργίων ἱεροφαντίαν
καὶ τῶν εἰδώλων τὴν θεολογίαν, παλινῳδίαν ἀληθείας εἰσάγει, τὸν
ἱερὸν ὄντως ὀψέ ποτε, ὅμως δ' οὖν ᾄδων λόγον·

φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστί· θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοι 4
πάντες ὁμῶς· σὺ δ' ἄκουε, φαεσφόρου ἔκγονε Μήνης, |
Μουσαῖε, ἐξερέω γὰρ ἀληθέα, μηδέ σε τὰ πρὶν 22 S
ἐν στήθεσσι φανέντα φίλης αἰῶνος ἀμέρσῃ.
εἰς δὲ λόγον θεῖον βλέψας τούτῳ προσέδρευε,
ἰθύνων κραδίης νοερὸν κύτος· εὖ δ' ἐπίβαινε
ἀτραπιτοῦ, μοῦνον δ' ἐσόρα κόσμοιο ἄνακτα

2 vgl. Eurip. Fr. 941; vgl. Strom. V 114 — **4—12** [Soph.] Fr. 1025; vgl. Strom. V 113 (= Eus. Pr. Ev. XIII 13, 40; Theodoret Gr. aff. cur. VII 46); [Justin] De mon. 2; Coh. 18; Cyr. c. Jul. I p. 32 A. Aubert; Elter Gnom. hist. 151 — **15 ff** vgl. Lobeck, Aglaoph. p. 438ff — **18**—S. **57, 4** Orpheus Fr. 5, 1—11 Abel; Clem. scheint von [Just.] De mon. 2 (daraus auch Coh. 15; Cyr. c. Jul. I p. 26 Aub.) abhängig; vgl. Elter Gnom. hist. 153—186 (S. 155 alle Recensionen) — **22—25** Strom. V 123

5 *μακρὴν* P Strom. V 113 Eus. *μακρὰν* [Just.] Athen. Cyr. Theodor. | **6** *κἀνέμων* Sy | *βίαν* Strom. V 113 | **7** *πολλοὶ καρδίᾳ* P [Just.] Coh. *πολλοὶ καρδίαν* Strom. V 113 [Just.] De mon. Eus. Theodor. *πολλοὶ καρδίῃ* Cyr. *πολλὰ καρδίαν* Heyse | **8** *παραψυχάς* [Just.] De mon. Cyr. | **9** *λίθων* Strom. V 113 *λιθίνων* P | *ἢ χαλκέων* P [Just.] De mon. *τε καὶ ξύλων* (so [Just.] Coh. Cyr.) übergesch. M^2 | *χαλκέους ἢ χρυσοτεύκτους ἢ ἐλεφαντίνους* Ma | **11** *κενὰς* P Cyr. *καλὰς* (corr. L^2) Strom. V 113 *καλὰς* [Just.] Theod. *καλὰς* od. *κενὰς* Eus. | **12** *νέμοντες*] *στέφοντες* Strom. V 113 Eus. Theod. *τείχοντες* [Just.] Cyr. | **19** *ὅμως* P* | **20** *μουσαῖε* P^1 *μούσαις* P* | **22** *προσέδρευ'* P | **23** *ἰθύνων* [Just.] Mon. Coh. Cyr. *εἰθύνων* P* *εὐθύνων* P^2 Strom. V 123 | **25** *ἀθάνατον* < [Just.] Cyr.

ἀθάνατον. εἶτα ὑποβὰς διαρρήδην ἐπιφέρει· | 5

εἷς ἔστ', αὐτογενής, ἐνὸς ἔκγονα πάντα τέτυκται· 64 P
ἐν δ' αὐτοῖς αὐτὸς περινίσσεται, οὐδέ τις αὐτὸν
εἰσοράᾳ θνητῶν, αὐτὸς δέ γε πάντας ὁρᾶται.

οὕτως μὲν δὴ Ὀρφεύς· χρόνῳ γέ ποτε συνῆκεν πεπλανημένος.

ἀλλὰ σὺ μὴ μέλλων, βροτὲ ποικιλόμητι, βράδυνε, 6
ἀλλὰ παλίμπλαγκτος στρέψας θεὸν ἱλάσκοιο.

εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα ἐναύσματά τινα τοῦ λόγου τοῦ θείου λαβόντες 7
Ἕλληνες ὀλίγα ἅττα τῆς ἀληθείας ἐφθέγξαντο, προσμαρτυροῦσι μὲν
τὴν δύναμιν αὐτῆς οὐκ ἀποκεκρυμμένην, σφᾶς δὲ αὐτοὺς ἐλέγχουσιν
ἀσθενεῖς, οὐκ ἐφικόμενοι τοῦ τέλους. ἤδη γὰρ οἶμαι παντί τῳ δῆλον 75, 1
γεγονέναι ὡς τῶν χωρὶς τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας ἐνεργούντων τι ἢ
καὶ φθεγγομένων ὁμοίων ὄντων τοῖς χωρὶς βάσεως βαδίζειν βιαζο-
μένοις. δυσωπούντων δέ σε εἰς σωτηρίαν καὶ οἱ περὶ τοὺς θεοὺς
ὑμῶν ἔλεγχοι, οὓς διὰ τὴν ἀλήθειαν ἐκβιαζόμενοι κωμῳδοῦσι ποιηταί.
Μένανδρος γοῦν ὁ κωμικὸς ἐν Ἡνιόχῳ [ἐν Ὑποβολιμαίῳ] τῷ δράματι 2

οὐδείς μ' ἀρέσκει (φησὶ) περιπατῶν ἔξω θεὸς
μετὰ γραός, οὐδ' εἰς οἰκίας παρεισιὼν
ἐπὶ τοῦ σανιδίου

μητραγύρτης· τοιοῦτοι γὰρ οἱ μητραγύρται. ὅθεν εἰκότως ὁ Ἀντισθέ- 3
νης ἔλεγεν αὐτοῖς μεταιτοῦσιν· »οὐ τρέφω τὴν μητέρα τῶν θεῶν,
ἣν οἱ θεοὶ τρέφουσιν«. πάλιν δὲ ὁ αὐτὸς κωμῳδιοποιὸς ἐν Ἱερείᾳ 4
τῷ δράματι χαλεπαίνων πρὸς τὴν συνήθειαν διελέγχειν πειρᾶται τὸν
ἄθεον τῆς πλάνης τῦφον, ἐπιφθεγγόμενος ἐμφρόνως

εἰ γὰρ ἔλκει τὸν θεὸν
τοῖς κυμβάλοις ἄνθρωπος εἰς ὃ βούλεται,
ὁ τοῦτο ποιῶν ἐστι μείζων τοῦ θεοῦ·

2—4 Strom. V 78 — **6 f** Orac. Sibyll. 3, 624 f — **16**—S. **59**, **6** vgl. Elter Gnom. hist. 129. 130 — **17—19** Menander Fr. 202 CAF III p. 58; vgl. [Justin] De mon. 5 — **21 f** Antisthenes Fr. 70 Mullach FPG II 287 — **25**—S. **58**, **2** Menander Fr. 245, 2—6 CAF III p. 70; vgl. [Justin] De mon. 5

2 *αὐτογενής* P [Just.] Cyr. *αὐτοτελής* Strom. V 78 | **3** *ἐν — περινίσσεται* < Strom. V 78 | *περινίσσεται* P*M² *περινίσεται* P²M* *περιγίνεται* [Just.] Cyr. | **4** *εἰσοράᾳ* Strom. V 78 [Just.] Cyr. *εἰσορᾷ* P | **5** *γε* St *τέ* P | **8** *τινα τοῦ* in Ras. P¹ | **16** [*ἐν Ἡνιόχῳ*] Ma *ἐν Ἡνιόχῳ* ⟨*καὶ*⟩ Meineke, Men. et Phil. rell. p. 71 | [*ἐν Ὑποβολιμαίῳ*] Clericus < [Just.] | **18** *μετὰ γραός* < [Just.] | *παρεισιὼν*] *παρέρπων* [Just.] HS | **20** [*μητραγύρτης*] Di < [Just.] | **22** ⟨*οὐ*⟩ *τρέφουσιν* Markland

ἀλλ᾽ ἔστι τόλμης καὶ βίας ταῦτ᾽ ὄργανα
εὑρημένα ἀνθρώποισιν. |

καὶ οὐχὶ μόνος ὁ Μένανδρος, ἀλλὰ καὶ Ὅμηρος καὶ Εὐριπίδης καὶ 65 P 76,
ἄλλοι συχνοὶ ποιηταὶ διελέγχουσιν ὑμῶν τοὺς θεοὺς καὶ λοιδορεῖσθαι
οὐ δεδίασιν οὐδὲ καθ᾽ ὁπόσον αὐτοῖς. αὐτίκα τὴν Ἀθηνᾶν »κυνάμ-
μιαν« καὶ τὸν Ἥφαιστον »ἀμφιγύην« καλοῦσιν, τῇ δὲ Ἀφροδίτῃ ἡ
Ἑλένη φησὶ

μηκέτι σοῖσι πόδεσσιν ὑποστρέψειας Ὄλυμπον.

ἐπὶ δὲ τοῦ Διονύσου· ἀναφανδὸν Ὅμηρος γράφει 2

ὅς ποτε μαινομένοιο Διωνύσοιο τιθήνας
σεῦε κατ᾽ ἠγάθεον Νυσήιον· αἱ δ᾽ ἅμα πᾶσαι
θύσθλα χαμαὶ κατέχευαν ὑπ᾽ ἀνδροφόνοιο Λυκούργου.

ἄξιος ὡς ἀληθῶς Σωκρατικῆς διατριβῆς ὁ Εὐριπίδης εἰς τὴν ἀλήθειαν 3
ἀπιδὼν καὶ τοὺς θεατὰς ὑπεριδών, ποτὲ μὲν τὸν Ἀπόλλωνα,

ὃς μεσομφάλους ἕδρας
ναίει βροτοῖσι στόμα νέμων σαφέστατα,

διελέγχων,

κείνῳ πιθόμενος τὴν τεκοῦσαν ἔκτανον, 4
ἐκεῖνον ἡγεῖσθ᾽ ἀνόσιον καὶ κτείνετε·
ἐκεῖνος ἥμαρτ᾽, οὐκ ἐγώ,
ἀμαθέστερος ὢν τοῦ καλοῦ καὶ τῆς δίκης,

τοτὲ δ᾽ ἐμμανῆ εἰσάγων Ἡρακλέα καὶ μεθύοντα ἀλλαχόθι καὶ ἄπλη- 5
στον· πῶς γὰρ οὐχί; ὃς ἐστιώμενος τοῖς κρέασι

χλωρὰ σῦκα ἐπήσθιεν
ἄμουσα ὑλακτῶν ὥστε βαρβάρῳ μαθεῖν.

ἤδη δὲ ἐν Ἴωνι τῷ δράματι γυμνῇ τῇ κεφαλῇ ἐκκυκλεῖ τῷ θεάτρῳ 6
τοὺς θεούς·

5 f *Φ* 394. 421 — **6** *A* 607 u. ö. — **8** *Γ* 407 — **10—12** *Z* 132—134 — **15—21** Eurip. Orest. 591 f; 594—596; 417 — **22** *ἐμμανῆ* vgl. Eurip. Herc. fur. — *μεθύοντα καὶ ἄπληστον* vgl. Eurip. Alc. 755 ff — **24 f** Eurip. Fr. 907 — **25** *ἄμουσ᾽ ὑλακτῶν* Eurip. Alc. 760

1 *καὶ βίας* Bentley *καὶ βίου* P *καιρίου* Wi *κατὰ βίου* Schw | **5** *ὁπόσον* ⟨*οὖν*⟩ Schw | **5 f** *κυνάμμιαν* (*ά* viell. aus *ό* corr.) P | **10** *διονύσοιο* P | **16** *ναίει — νέμων*] *ναίων — νέμει* Eur. | *βροτοῖσι* Eur. *βροτοῖσιν εἰς* P | *σαφέστατον* Eur. | **18** *κείνῳ*] *τούτῳ* Eur. | *πιθόμενος* Eur. *πειθόμενος* P | **19** *κτείνετε* Eur. *κτείνατε* P | **21** *ὤν* P *γ᾽ ὤν* Eur. | **23** *τοῖς κρέασι*] *κρέασι βοείοις* Cobet 251 u. Musgrave aus Athen. VII p. 276 F *βοείοις κρέασι* Münzel

πῶς οὖν δίκαιον τοὺς νόμους ὑμᾶς βροτοῖς
γράψαντας αὐτοὺς ἀδικίας ὀφλισκάνειν;
εἰ δ', οὐ γὰρ ἔσται, τῷ λόγῳ δὲ χρήσομαι,
δίκας βιαίων δώσετ' ἀνθρώποις γάμων,
σὺ καὶ Ποσειδῶν Ζεύς θ', ὃς οὐρανοῦ κρατεῖ,
ναοὺς τίνοντες ἀδικίας κενώσετε.

VIII. Ὥρα τοίνυν τῶν ἄλλων ἡμῖν τῇ τάξει προδιηνυσμένων 77, 1
ἐπὶ τὰς προφητικὰς ἰέναι γραφάς· καὶ γὰρ οἱ χρησμοὶ τὰς εἰς τὴν
θεοσέβειαν ἡμῖν ἀφορμὰς ἐναργέστατα προτείνοντες θεμελιοῦσι τὴν 66 P
ἀλήθειαν· γραφαὶ δὲ αἱ θεῖαι ⟨, εἰ⟩ καὶ πολιτεῖαι σώφρονες σύντομοι
σωτηρίας ὁδοί, γυμναὶ κομμωτικῆς καὶ τῆς ἐκτὸς καλλιφωνίας καὶ
στωμυλίας καὶ κολακείας ὑπάρχουσαι ἀνιστῶσιν ἀγχόμενον ὑπὸ κα-
κίας τὸν ἄνθρωπον, ὑπεριδοῦσαι τὸν ὄλισθον τὸν βιωτικόν, μιᾷ
καὶ τῇ αὐτῇ φωνῇ πολλὰ θεραπεύουσαι, ἀποτρέπουσαι μὲν ἡμᾶς
τῆς ἐπιζημίου ἀπάτης, προτρέπουσαι δὲ ἐμφανῶς εἰς προὔπτον
σωτηρίαν. αὐτίκα γοῦν ἡ προφῆτις ἡμῖν ᾄσατω πρώτη Σίβυλλα τὸ 2
ᾆσμα τὸ σωτήριον·

οὗτος ἰδοὺ πάντεσσι σαφὴς ἀπλάνητος ὑπάρχει· 23 S
ἔλθετε, μὴ σκοτίην δὲ διώκετε καὶ ζόφον αἰεί.
ἠελίου γλυκυδερκές, ἰδού, φάος ἔξοχα λάμπει.
γνῶτε δὲ κατθέμενοι σοφίην ἐν στήθεσιν ὑμῶν.
εἷς θεός ἐστι, βροχάς, ἀνέμους, σεισμούς τ' ἐπιπέμπων,
ἀστεροπάς, λιμούς, λοιμοὺς καὶ κήδεα λυγρὰ
καὶ νιφετούς, κρύσταλλα, τί δὴ καθ' ἓν ἐξαγορεύω;
οὐρανοῦ ἡγεῖται, γαίης κρατεῖ, αὐτὸς ὑπάρχει·

ἐνθέως σφόδρα τὴν μὲν ἀπάτην ἀπεικάζουσα τῷ σκότει, τὴν δὲ 3
γνῶσιν ἡλίῳ καὶ φωτὶ τοῦ θεοῦ, ἄμφω δὲ παραθεμένη τῇ συγκρίσει,
τὴν ἐκλογὴν διδάσκει· τὸ γὰρ ψεῦδος οὐ ψιλῇ τῇ παραθέσει τἀλη-
θοῦς διασκεδάννυται, τῇ δὲ χρήσει τῆς ἀληθείας ἐκβιαζόμενον φυγα-
δεύεται. Ἱερεμίας δὲ ὁ προφήτης ὁ πάνσοφος, μᾶλλον δὲ ἐν Ἱερεμίᾳ 78, 1

1—6 Eurip. Ion 442—447; vgl. [Just.] De monarch. 5; Elter Gnom. hist. 125 — **10 f** vgl. die kynische Definition der Philosophie *σύντομος ὁδὸς εἰς ἀρετήν*, E. Norden, In Varr. sat. Men. obs. p. 313ff (Jahrbb. f. Philol. 18. Suppl. Bd.) — **18** Strom. V 115 — **18—25** Orac. Sibyll. Frag. 1, 28—35 (Theophilus, Ad Autolycum II 36)

2 *ἀδικίας* P [Just.] *ἀνομίαν* Eur. | **5** *θ'* Eur. *δ'* P | **6** *ἀδικίας* Eur. *ἀδικία* P | **10** ⟨, *εἰ*⟩ Schw | *πολιτεῖαι*] + *καὶ* P*, aber wieder getilgt P¹ | **11** *τῆς ἐκτὸς*] *ἐκτὸς τῆς* Arcerius | **14** *θεραπεύουσαι* Sy *θεραπεῦσαι* P | **18** *πάντεσσι* Sib. Strom. V 115 *πάντ' ἐστι* P | **19** *ζόφον*] *γνόφον* Theoph. | **21** *κατθέμενοι* M² *καθέμενοι* (*θε* P¹ in Ras. für *τε*) PM* | **22** *τ'* < Theoph. | **24** *κρύσταλλα*] *κρύσταλλά τε* P* (*τε* u. Acc. auf *α* von später H. ausr.) *καὶ τἄλλα* Cobet 252 | **25** *κρατεῖ, αὐτὸς*] *κράτος αὐτὸς* Arcerius | *αὐτὸς ὑπάρχει*] *Ἄιδος ἄρχει* Schw *αὐτὸς ἀπ' ἀρχῆς* Ma

τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐπιδείκνυσι τὸν θεόν. »θεὸς ἐγγίζων ἐγώ εἰμι«, φησί, »καὶ οὐχὶ θεὸς πόρρωθεν. εἰ ποιήσει τι ἄνθρωπος ἐν κρυφαίοις, καὶ ἐγὼ οὐκ ὄψομαι αὐτόν; οὐχὶ τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; λέγει κύριος.« πάλιν δὲ αὖ διὰ Ἡσαΐου »τίς μετρήσει«, 2
φησί, »τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί;« ὅρα τὸ μέγεθος τοῦ θεοῦ καὶ καταπλάγηθι. τοῦτον προσκυνήσωμεν, ἐφ᾽ οὗ φησιν ὁ προφήτης »ἀπὸ προσώπου σου ὄρη τακήσονται, ὡς ἀπὸ προσώπου πυρὸς τήκεται κηρός.« οὗτος, φησίν, ἐστὶν ὁ θεός, »οὗ θρόνος μέν ἐστιν ὁ οὐρανός, ὑποπόδιον δὲ ἡ γῆ«, »ὃς ἐὰν ἀνοίξῃ τὸν οὐρανόν, τρόμος σε λήψεται.« βούλει καὶ περὶ τῶν εἰδώλων 3
ἀκοῦσαι τί φησὶν ⟨ὁ⟩ προφήτης οὗτος; »παραδειγματισθήσονται ἔμπροσθεν τοῦ ἡλίου καὶ ἔσται τὰ θνησιμαῖα αὐτῶν βρώματα τοῖς 67 P
πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῖς θηρίοις τῆς γῆς, καὶ σαπήσεται ὑπὸ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, ἃ αὐτοὶ ἠγάπησαν καὶ οἷς αὐτοὶ ἐδούλευσαν, καὶ ἐμπρησθήσεται ἡ πόλις αὐτῶν.« φθαρήσεσθαι δὲ καὶ 4
τὰ στοιχεῖα καὶ τὸν κόσμον σὺν καὶ αὐτοῖς λέγει· »ἡ γῆ«, φησί, »παλαιωθήσεται καὶ ὁ οὐρανὸς παρελεύσεται«, »τὸ δὲ ῥῆμα κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα.« τί δὲ ὅταν πάλιν ἑαυτὸν δεικνύναι ὁ θεὸς 79, 1
βουληθῇ διὰ Μωυσέως; »ἴδετε ἴδετε ὅτι ἐγώ εἰμι καὶ οὐκ ἔστι θεὸς ἕτερος πλὴν ἐμοῦ. ἐγὼ ἀποκτενῶ καὶ ζῆν ποιήσω· πατάξω κἀγὼ ἰάσομαι, καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἐξελεῖται ἐκ τῶν χειρῶν μου.« ἀλλὰ καὶ 2
ἑτέρου ἐπακοῦσαι θέλεις χρησμῳδοῦ; ἔχεις τὸν χορὸν πάντα τὸν προφητικόν, τοὺς συνθιασώτας τοῦ Μωυσέως. τί φησὶν αὐτοῖς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ Ὡσηέ; οὐκ ὀκνήσω λέγειν »ἰδού, ἐγὼ στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα«, οὗ αἱ χεῖρες τὴν στρατιὰν τοῦ οὐρανοῦ ἐθεμελίωσαν. ἔτι δὲ καὶ διὰ Ἡσαΐου (καὶ ταύτην ἀπομνη- 3
μονεύσω σοι τὴν φωνήν) »ἐγώ εἰμι, ἐγώ εἰμι«, φησίν, »ὁ κύριος ὁ λαλῶν δικαιοσύνην καὶ ἀναγγέλλων ἀλήθειαν· συνάχθητε καὶ ἥκετε· βουλεύσασθε ἅμα, οἱ σῳζόμενοι ἀπὸ τῶν ἐθνῶν. οὐκ ἔγνωσαν οἱ αἴροντες τὸ ξύλον γλύμμα αὐτῶν, καὶ προσευχόμενοι θεοῖς οἳ οὐ σώσουσιν αὐτούς.« εἶθ᾽ ὑποβὰς »ἐγώ,« φησίν, »ὁ θεός, καὶ οὐκ 4
ἔστι πλὴν ἐμοῦ δίκαιος, καὶ σωτὴρ οὐκ ἔστι πάρεξ ἐμοῦ· ἐπιστράφητε πρός με καὶ σωθήσεσθε οἱ ἀπ᾽ ἐσχάτου τῆς γῆς. ἐγώ εἰμι ὁ

1—4 Jerem. 23, 23f — **4f** Jes. 40, 12 — **7f** Jes. 64, 1f — **8f** vgl. Jes. 66, 1 — **9f** vgl. Jes. 64, 1 — **11—15** vgl. Jerem. 8, 2; 41 (34), 20; 4, 26 — **16f** vgl. Jes. 51, 6; Matth. 24, 35 — **17f** Jes. 40, 8 — **19—21** Deut. 32, 39 — **24f** Amos 4, 13 — **25f** vgl. Jerem. 19, 13; Psal. 8, 4 u. Strom. V 126 — **27—31** Jes. 45, 19f — **31—S. 61, 1** Jes. 45, 21—23

3 *οὐχὶ*] *ἡ* (über d. Z. P²) *οὐχὶ* P | **11** ⟨*ὁ*⟩ Di | **18** *δαὶ* P | **28** *ἥκετε*] *ετε* in Ras. P¹

θεὸς καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος· κατ' ἐμαυτοῦ ὀμνύω.« τοῖς δὲ εἰδωλο- 5
λάτραις δυσχεραίνει λέγων »τίνι ὡμοιώσατε κύριον; ἢ τίνι ὁμοιώματι
ὡμοιώσατε αὐτόν; μὴ εἰκόνα ἐποίησεν τέκτων, ἢ χρυσοχόος χωνεύσας
χρυσίον περιεχρύσωσεν αὐτόν;« καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. μὴ οὖν ἔτι 6
ὑμεῖς εἰδωλολάτραι; ἀλλὰ κἂν νῦν φυλάξασθε τὰς ἀπειλάς· ὀλο-
λύξει γὰρ τὰ γλυπτὰ καὶ τὰ χειροποίητα, μᾶλλον δὲ οἱ ἐπ' αὐτοῖς
πεποιθότες, ἀναίσθητος γὰρ ἡ ὕλη. ἔτι φησίν· »ὁ κύριος σείσει
πόλεις κατοικουμένας καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψεται τῇ χειρὶ
ὡς νοσσιάν.« τί σοι σοφίας ἀναγγέλλω μυστήρια καὶ ῥήσεις ἐκ 80, 1
παιδὸς Ἑβραίου σεσοφισμένου; »κύριος ἔκτισέν με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ
εἰς ἔργα αὐτοῦ,« καὶ »κύριος δίδωσι σοφίαν καὶ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ
γνῶσις καὶ σύνεσις.« »ἕως πότε, ὀκνηρέ, κατάκεισαι; πότε δὲ ἐξ 2
ὕπνου ἐγερθήσῃ; ἐὰν δὲ ἄοκνος ᾖς, ἥξει σοι ὥσπερ πηγὴ ὁ ἄμητός
σου,« ὁ λόγος ὁ πατρικός, | ὁ ἀγαθὸς λύχνος, ὁ κύριος ἐπάγων τὸ 68 P
φῶς, τὴν πίστιν πᾶσι καὶ σωτηρίαν. »κύριος« γὰρ »ὁ ποιήσας τὴν 3
γῆν ἐν τῇ ἰσχύι αὐτοῦ,« ὡς φησιν Ἱερεμίας, »ἀνώρθωσεν τὴν οἰκου-
μένην ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ.« ἀποπεσόντας γὰρ ἡμᾶς ἐπὶ τὰ εἴδωλα
ἡ σοφία, ἥ ἐστιν ὁ λόγος αὐτοῦ, ἀνορθοῖ ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν. καὶ 4
αὕτη πρώτη τοῦ παραπτώματος ἀνάστασις· ὅθεν ἀποτρέπων εἰδωλο-
λατρείας ἁπάσης ὁ θεσπέσιος παγκάλως ἀνακέκραγε Μωυσῆς· »ἄκουε
Ἰσραήλ· κύριος ὁ θεός σου, κύριος εἷς ἐστι,« καὶ »κύριον τὸν θεόν
σου προσκυνήσεις καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις·« νῦν δὴ οὖν σύνετε, 5
ὦ ἄνθρωποι, κατὰ τὸν μακάριον ψαλμῳδὸν ἐκεῖνον τὸν Δαβίδ·
»δράξασθε παιδείας, μή ποτε ὀργισθῇ κύριος, καὶ ἀπολεῖσθε ἐξ ὁδοῦ
δικαίας, ὅταν ἐκκαυθῇ ἐν τάχει ὁ θυμὸς αὐτοῦ. μακάριοι πάντες οἱ
πεποιθότες ἐπ' αὐτῷ.« ἤδη δὲ ὑπεροικτείρων ἡμᾶς ὁ κύριος τὸ 81, 1
σωτήριον ἐνδίδωσι μέλος, οἷον ἐμβατήριον ῥυθμόν· »υἱοὶ ἀνθρώπων,
ἕως πότε βαρυκάρδιοι; | ἵνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα καὶ ζητεῖτε 24 S
ψεῦδος;« τίς οὖν ἡ ματαιότης καὶ τί τὸ ψεῦδος; ὁ ἅγιος ἀπόστολος 2
τοῦ κυρίου τοὺς Ἕλληνας αἰτιώμενος ἐξηγήσεταί σοι· »ὅτι γνόντες
τὸν θεὸν οὐχ ὡς θεὸν ἐδόξασαν ἢ ηὐχαρίστησαν, ἀλλ' ἐματαιώθησαν
ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ ἐν
ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει
παρὰ τὸν κτίσαντα.« καὶ μὴν ὅ γε θεὸς οὗτος, ὃς »ἐν ἀρχῇ ἐποίησε 3
τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν·« σὺ δὲ τὸν μὲν θεὸν οὐ νοεῖς, τὸν δὲ

2—4 Jes. 40, 18f — **5f** vgl. Jes. 10, 10f — **7—9** Jes. 10, 14 — **10f** Prov. 8, 22 — **11f** Prov. 2, 6 — **12—14** Prov. 6, 9. 11a — **15—17** Jerem. 10, 12 — **20f** Deut. 6, 4 — **21f** Deut. 6, 13; vgl. 10, 20 — **24—26** Psal. 2, 12 — **27—29** Psal. 4, 3 — **30—34** Röm. 1, 21. 23. 25 — **34f** Gen. 1, 1

9 τί] ἔτι St τί ⟨σοι⟩ Schw | **9f** ἐκ παιδὸς viell. verdorben

οὐρανὸν προσκυνεῖς, καὶ πῶς οὐκ ἀσεβεῖς; ἄκουε πάλιν προφήτου 4
λέγοντος »ἐκλείψει μὲν ὁ ἥλιος καὶ ὁ οὐρανὸς σκοτισθήσεται, λάμψει
δὲ ὁ παντοκράτωρ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ⟨αἱ⟩ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν
σαλευθήσονται καὶ οἱ οὐρανοὶ εἰλιγήσονται ὡς δέρρις ἐκτεινόμενοι
καὶ συστελλόμενοι« (αὗται γὰρ αἱ προφητικαὶ φωναί) »καὶ ἡ γῆ
φεύξεται ἀπὸ προσώπου κυρίου.«

IX. Καὶ μυρίας ἂν ἔχοιμί σοι γραφὰς παραφέρειν, ὧν οὐδὲ 82, 1
»κεραία παρελεύσεται μία,« μὴ οὐχὶ ἐπιτελὴς γενομένη· τὸ γὰρ στόμα
κυρίου, τὸ ἅγιον πνεῦμα, ἐλάλησεν ταῦτα. »μὴ τοίνυν μηκέτι,«
φησίν, »υἱέ μου, ὀλιγώρει παιδείας κυρίου, μηδ' ἐκλύου ὑπ' αὐτοῦ
ἐλεγχόμενος.« ὦ τῆς ὑπερβαλλούσης φιλανθρωπίας· οὐδ' ὡς μαθη- 2
ταῖς ὁ διδάσκαλος οὐδ' ὡς οἰκέταις ὁ κύριος οὐδ' ὡς θεὸς ἀν|θρώ- 69 P
ποις, »πατὴρ δὲ ὡς ἥπιος« νουθετεῖ υἱούς. εἶτα Μωυσῆς μὲν ὁμο- 3
λογεῖ »ἐμφοβος εἶναι καὶ ἔντρομος,« ἀκούων περὶ τοῦ λόγου, σὺ δὲ
τοῦ λόγου ἀκροώμενος τοῦ θείου οὐ δέδιας; οὐκ ἀγωνιᾷς; οὐχὶ ἅμα
τε εὐλαβῇ καὶ σπεύδεις ἐκμαθεῖν, τουτέστι σπεύδεις εἰς σωτηρίαν,
φοβούμενος τὴν ὀργήν, ἀγαπήσας τὴν χάριν, ζηλώσας τὴν ἐλπίδα,
ἵνα ἐκκλίνῃς τὴν κρίσιν; ἥκετε ἥκετε, ὦ νεολαία ἡ ἐμή· »ἢν γὰρ μὴ 4
αὖθις ὡς τὰ παιδία γένησθε καὶ ἀναγεννηθῆτε,« ὥς φησιν ἡ γραφή,
τὸν ὄντως ὄντα πατέρα οὐ μὴ ἀπολάβητε, »οὐδ' οὐ μὴ εἰσελεύσεσθέ
ποτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.« πῶς γὰρ εἰσελθεῖν ἐπιτέ-
τραπται τῷ ξένῳ; ἀλλ' ὅταν, οἶμαι, ἐγγραφῇ καὶ πολιτευθῇ καὶ τὸν 5
πατέρα ἀπολάβῃ, τότε »ἐν τοῖς τοῦ πατρὸς« γενήσεται, τότε κληρονο-
μῆσαι καταξιωθήσεται, τότε τῆς βασιλείας τῆς πατρῴας κοινωνήσει
τῷ γνησίῳ, τῷ »ἠγαπημένῳ«· αὕτη γὰρ ἡ πρωτότοκος ἐκκλησία ἡ ἐκ 6
πολλῶν ἀγαθῶν συγκειμένη παιδίων· ταῦτ' ἔστι τὰ »πρωτότοκα τὰ
ἐναπογεγραμμένα ἐν οὐρανοῖς« καὶ τοσαύταις »μυριάσιν ἀγγέλων«
συμπανηγυρίζοντα· πρωτότοκοι δὲ παῖδες ἡμεῖς οἱ τρόφιμοι τοῦ 7
θεοῦ, οἱ τοῦ »πρωτοτόκου« γνήσιοι φίλοι, οἱ πρῶτοι τῶν ἄλλων
ἀνθρώπων τὸν θεὸν νενοηκότες, οἱ πρῶτοι τῶν ἁμαρτιῶν ἀπε-
σπασμένοι, οἱ πρῶτοι τοῦ διαβόλου κεχωρισμένοι. νυνὶ δὲ τοσούτῳ 83, 1
τινές εἰσιν ἀθεώτεροι, ὅσῳ φιλανθρωπότερος ὁ θεός· ὃ μὲν γὰρ ἐκ

2—6 vgl. Jes. 13, 10; Ezech. 32, 7; Matth. 24, 29; Jes. 34, 4; Psal. 103, 2; Joel 2, 10. Das Ganze vielleicht aus der Petrusapokalypse; vgl. II Clem. ad Cor. 16, 3; Macar. Magn. IV 7 p. 165, 2—4 Blondel; Harnack, Überlieferung S. 31 — **8** vgl. Matth. 5, 18; Luk. 16, 17 — **9—11** Prov. 3, 11 (Hebr. 12, 5) — **13** β 47 — **14** Hebr. 12, 21; vgl. Deut. 9, 19 — **18—21** Matth. 18, 3; Joh. 3, 5 — **23** vgl. Luk. 2, 49 — **25** vgl. Matth. 3, 17; Mark. 1, 11; Luk. 3, 22; Joh. 1, 34 — **26 f** vgl. Hebr. 12, 22. 23 — **29** vgl. Röm. 8, 29; Kol. 1, 15. 18; Hebr. 1, 6

3 αἱ über d. Z. P^2 im Text M | **20** εἰσελεύσησθε P

δούλων υἱοὺς ἡμᾶς γενέσθαι βούλεται, οἳ δὲ καὶ υἱοὶ γενέσθαι
ὑπερηφανήκασιν. ὦ τῆς ἀπονοίας τῆς πολλῆς· τὸν κύριον ἐπαισχύ-
νεσθε. ἐλευθερίαν ἐπαγγέλλεται, ὑμεῖς δὲ εἰς δουλείαν ἀποδιδρά- 2
σκετε. σωτηρίαν χαρίζεται, ὑμεῖς δὲ εἰς θάνατον ὑποφέρεσθε.
ζωὴν δωρεῖται αἰώνιον, ὑμεῖς δὲ τὴν κόλασιν ἀναμένετε· καὶ »τὸ
πῦρ« δὲ προσκοπεῖτε, »ὃ ἡτοίμασεν ὁ κύριος τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς
ἀγγέλοις αὐτοῦ.« διὰ τοῦτο ὁ μακάριος ἀπόστολος »μαρτύρομαι ἐν 3
κυρίῳ,« φησίν, »μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν, καθὼς καὶ τὰ ἔθνη περι-
πατεῖ ἐν ματαιότητι τοῦ νοὸς αὐτῶν, ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ ὄντες
καὶ ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ θεοῦ, διὰ τὴν ἄγνοιαν τὴν
οὖσαν ἐν αὐτοῖς, διὰ τὴν πώρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν· οἵτινες
ἑαυτοὺς παρέδωκαν | ἀπηλγηκότες τῇ ἀσελγείᾳ εἰς ἐργασίαν ἀκα- 70 P
θαρσίας πάσης καὶ πλεονεξίας.« τοιούτου μάρτυρος ἐλέγχοντος τὴν 84, 1
τῶν ἀνθρώπων ἄνοιαν καὶ θεὸν ἐπιβοωμένου, τί δὴ ἕτερον ὑπο-
λείπεται τοῖς ἀπίστοις ἢ κρίσις καὶ καταδίκη; οὐ κάμνει δὲ ὁ κύριος
παραινῶν, ἐκφοβῶν, προτρέπων, διεγείρων, νουθετῶν· ἀφυπνίζει γέ
τοι καὶ τοῦ σκότους αὐτοῦ τοὺς πεπλανημένους διανίστησιν· »ἔγειρε,« 2
φησίν, »ὁ καθεύδων καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι
ὁ Χριστὸς κύριος,« ὁ τῆς ἀναστάσεως ἥλιος, ὁ »πρὸ ἑωσφόρου«
γεννώμενος, ὁ ζωὴν χαρισάμενος ἀκτῖσιν ἰδίαις. μὴ οὖν περιφρο- 3
νείτω τις τοῦ λόγου, μὴ λάθῃ καταφρονῶν ἑαυτοῦ. λέγει γάρ που
ἡ γραφή· »σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε
τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ
πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπείρασαν οἱ πατέρες ὑμῶν ἐν δοκι-
μασίᾳ.« ἡ δὲ δοκιμασία τίς ἐστιν εἰ θέλεις μαθεῖν, τὸ ἅγιόν σοι 4
πνεῦμα ἐξηγήσεται· »καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου,« φησί, »τεσσαράκοντα
ἔτη· διὸ ὃ προσώχθισα τῇ γενεᾷ ταύτῃ καὶ εἶπον· ἀεὶ πλανῶνται τῇ
καρδίᾳ· αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδούς μου, ὡς ὤμοσα ἐν τῇ
ὀργῇ μου· εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου.« ὁρᾶτε τὴν 5
ἀπειλήν· ὁρᾶτε τὴν προτροπήν· ὁρᾶτε τὴν τιμήν· τί δὴ οὖν ἔτι τὴν
χάριν εἰς ὀργὴν μεταλλάσσομεν καὶ οὐχὶ ἀναπεπταμέναις ταῖς ἀκοαῖς
καταδεχόμενοι τὸν λόγον ἐν ἁγναῖς ξενοδοχοῦμεν ταῖς ψυχαῖς τὸν
θεόν; μεγάλη γὰρ τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἡ χάρις, ἐὰν σήμερον τῆς

5—7 Matth. 25, 41 — **7—13** Ephes. 4, 17—19 — **17—19** Ephes. 5, 14 — **19** Psal. 109, 3 — **20** *μὴ οὖν* — S. **64, 16** *πεπιστευκότας* Cat. zu Hebr. 4, 10 bei Cramer VII p. 455, 7—29 (*Κλήμεντος πρὸς Ἕλληνας*); am Anfang umgestellt; mehrfach gekürzt. Inc. *ἀλλὰ γὰρ βοᾷ καὶ νῦν* expl. *ὡς Ἰησοῦς πεπιστευκότας* — **22—29** Hebr. 3, 7—11 (Psal. 94, 8—11) — **33 ff** vgl. Hebr. 3, 7. 13

4 *θάνατον* St *ἄνον* P *ἀπώλειαν* Sy | **6** *δὲ* P¹ *οὐ* P* | **10** *καὶ* in Ras. P¹ | **15** *οὐ κάμνει* Münzel *οὐκ ἀμελεῖ* P | **17** *αὐτοῦ*] *αὐτὸς* Ma *αὖ* Markland ⟨*ὁ λόγος*⟩ *αὐτοῦ* Schw | **25** *ἡ*] *εἰ* Cat.

φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσωμεν· τὸ δὲ σήμερον καθ᾽ ἑκάστην [αὐτοῦ] αὔξεται τὴν ἡμέραν, ἕστ᾽ ἂν ἡ σήμερον ὀνομάζηται. μέχρι δὲ συντελείας 6
καὶ ἡ σήμερον καὶ ἡ μάθησις διαμένει· καὶ τότε ἡ ὄντως σήμερον ἡ ἀνελλιπὴς τοῦ θεοῦ ἡμέρα τοῖς αἰῶσι συνεκτείνεται. ἀεὶ οὖν τῆς φωνῆς ὑπακούωμεν τοῦ θείου λόγου· ἡ σήμερον γὰρ ἀιδίου αἰῶνός ἐστιν | εἰκών, σύμβολον δὲ τοῦ φωτὸς ἡ ἡμέρα, φῶς δὲ ὁ λόγος 25 S
ἀνθρώποις, δι᾽ οὗ καταυγαζόμεθα τὸν Θεόν. εἰκότως ἄρα πιστεύ- 85, 1
σασι μὲν καὶ ὑπακούουσιν ἡ χάρις ὑπερπλεονάσει, ἀπειθήσασι δὲ καὶ πλανωμένοις κατὰ καρδίαν ὁδούς τε τὰς κυριακὰς μὴ ἐγνωκόσιν, ἃς εὐθείας ποιεῖν καὶ εὐτρεπίζειν παρήγγειλεν Ἰωάννης, τούτοις δὲ προσώχθισεν ὁ θεὸς καὶ ἀπειλεῖ· καὶ δὴ καὶ τὸ τέλος τῆς ἀπειλῆς 2
αἰνιγματωδῶς ἀπειλήφασιν οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑβραίων πλανῆται· οὐ 71 P
γὰρ εἰσελθεῖν εἰς τὴν κατάπαυσιν λέγονται διὰ τὴν ἀπιστίαν, πρὶν ἢ σφᾶς αὐτοὺς κατακολουθήσαντας τῷ Μωυσέως διαδόχῳ ὀψέ ποτε ἔργῳ μαθεῖν οὐκ ἂν ἄλλως σωθῆναι μὴ οὐχὶ ὡς Ἰησοῦς πεπιστευκότας. φιλάνθρωπος δὲ ὢν ὁ κύριος πάντας ἀνθρώπους »εἰς 3
ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας« παρακαλεῖ, ὁ τὸν παράκλητον ἀποστέλλων. τίς οὖν ἡ ἐπίγνωσις; θεοσέβεια· »θεοσέβεια δὲ πρὸς πάντα ὠφέλιμος« κατὰ τὸν Παῦλον, »ἐπαγγελίαν ἔχουσα ζωῆς τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης.« πόσου ὡμολογήσατε, ὦ ἄνθρωποι, εἰ ἐπιπράσκετο σω- 4
τηρία ἀίδιος, ὠνήσασθαι ἄν; οὐδὲ εἰ τὸν Πακτωλόν τις ὅλον, τοῦ χρυσίου τὸ ῥεῦμα τὸ μυθικόν, ἀπομετρήσαι, ἀντάξιον σωτηρίας μισθὸν ἀριθμήσει. μὴ οὖν ἀποκάμητε· ἔξεστιν ὑμῖν, ἣν ἐθέλητε, 86, 1
ἐξωνήσασθαι τὴν πολυτίμητον σωτηρίαν οἰκείῳ θησαυρῷ, ἀγάπη καὶ πίστει ζωῆς, ὅς ἐστιν ἀξιόλογος μισθός. ταύτην ἡδέως τὴν τιμὴν ὁ θεὸς λαμβάνει. »ἠλπίκαμεν γὰρ ἐπὶ θεῷ ζῶντι, ὅς ἐστι σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων, μάλιστα πιστῶν.« οἱ δὲ ἄλλοι περι- 2
πεφυκότες τῷ κόσμῳ, οἷα φυκία τινὰ ἐνάλοις πέτραις, ἀθανασίας ὀλιγωροῦσιν, καθάπερ ὁ Ἰθακήσιος γέρων οὐ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἐν οὐρανῷ πατρίδος, πρὸς δὲ καὶ τοῦ ὄντως ὄντος ἱμειρόμενοι φωτός, ἀλλὰ τοῦ καπνοῦ. θεοσέβεια δέ, ἐξομοιοῦσα τῷ θεῷ κατὰ τὸ δυνατὸν τὸν ἄνθρωπον, κατάλληλον ἐπιγράφεται διδάσκαλον θεὸν

6f vgl. Joh. 1, 9 — **8** vgl. I Tim. 1, 14 — **8f** vgl. Hebr. 3, 10 (Psal. 94, 10) — **10** vgl. Matth. 3, 3; Mark. 1, 3; Luk. 3, 4 — **13f** Hebr. 3, 11 — **16f** I Tim. 2, 4 — **17** vgl. Joh. 15, 26 — **18—20** I Tim. 4, 8 — **26f** I Tim. 4, 10 — **28** vgl. Plato Rep. X p. 611 D — **29—31** vgl. *a* 57ff — **31f** vgl. Plato Theät. p. 176 B

1 [αὐτοῦ] < Cat. | **4** ἀνελλειπὴς P | **5** ὑπακούσωμεν Cat. | **5** ἀιδίου αἰῶνος Arcerius ἀίδιος αἰὼν P Cat. ἀίδιος αἰὼν ἐστιν [εἰκών] Po) | εἰκών < Cat. | **10** δὲ < Cat. | **12** ἀπειλήφασιν] ἀπειλήν φασιν Cat. | **28** ἐνάλοις] ἐν in Ras. P^1, **30** ἱμειρόμενοι Markland ἱμειρόμενος P

τὸν καὶ μόνον ἀπεικάσαι κατ᾽ ἀξίαν δυνάμενον ἄνθρωπον θεῷ.
ταύτην ὁ ἀπόστολος τὴν διδασκαλίαν θείαν ὄντως ἐπιστάμενος »σὺ 87, 1
δέ, ὦ Τιμόθεε,« φησίν, »ἀπὸ βρέφους ἱερὰ γράμματα οἶδας, τὰ δυνά-
μενά σε σοφίσαι εἰς σωτηρίαν διὰ πίστεως ἐν Χριστῷ.« ἱερὰ γὰρ
ὡς ἀληθῶς τὰ ἱεροποιοῦντα καὶ θεοποιοῦντα γράμματα, ἐξ ὧν 2
γραμμάτων καὶ συλλαβῶν τῶν ἱερῶν τὰς συγκειμένας γραφάς, τὰ
συντάγματα, ὁ αὐτὸς ἀκολούθως ἀπόστολος »θεοπνεύστους« καλεῖ,
»ὠφελίμους οὔσας πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἔλεγχον, πρὸς ἐπανόρ-
θωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ, ἵνα ἄρτιος ᾖ ὁ τοῦ θεοῦ
ἄνθρωπος πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρτημένος.« οὐκ ἄν τις οὕτως 3
ἐκπλαγείη τῶν ἄλλων ἁγίων τὰς προτροπὰς ὡς αὐτὸν τὸν κύριον
τὸν φιλάνθρωπον· οὐδὲν γὰρ | ἀλλ᾽ ἢ τοῦτο ἔργον μόνον ἐστὶν 72 P
αὐτῷ σῴζεσθαι τὸν ἄνθρωπον. βοᾷ γοῦν ἐπίγων εἰς σωτηρίαν
αὐτὸς »ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν·« ἐπιστρέφει τοὺς ἀνθρώ-
πους πλησιάζοντας τῷ φόβῳ. ταύτῃ καὶ ὁ ἀπόστολος τοῦ κυρίου 4
παρακαλῶν τοὺς Μακεδόνας ἑρμηνεὺς γίνεται τῆς θείας φωνῆς, »ὁ
κύριος ἤγγικεν« λέγων, »εὐλαβεῖσθε μὴ καταληφθῶμεν κενοί.« ὑμεῖς
δὲ ἐς τοσοῦτον ἀδεεῖς, μᾶλλον δὲ ἄπιστοι, μήτε αὐτῷ πειθόμενοι
τῷ κυρίῳ μήτε τῷ Παύλῳ, καὶ ταῦτα ὑπὲρ Χριστοῦ δεδεμένῳ.
»γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ θεός.« ἡ πίστις εἰσάξει, ἡ πεῖρα 88, 1
διδάξει, ἡ γραφὴ παιδαγωγήσει »δεῦτε, ὦ τέκνα,« λέγουσα, »ἀκούσατέ
μου, φόβον κυρίου διδάξω ὑμᾶς.« εἶτα ὡς ἤδη πεπιστευκόσι συν-
τόμως ἐπιλέγει »τίς ἐστιν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωήν, ἀγαπῶν ἡμέρας
ἰδεῖν ἀγαθάς;« ἡμεῖς ἐσμεν, φήσομεν, οἱ τἀγαθοῦ προσκυνηταί, οἱ
τῶν ἀγαθῶν ζηλωταί. ἀκούσατε οὖν »οἱ μακράν,« ἀκούσατε »οἱ 2
ἐγγύς·« οὐκ ἀπεκρύβη τινὰς ὁ λόγος· φῶς ἐστι κοινόν, ἐπιλάμπει
πᾶσιν ἀνθρώποις· οὐδεὶς Κιμμέριος ἐν λόγῳ· σπεύσωμεν εἰς σω-
τηρίαν, ἐπὶ τὴν παλιγγενεσίαν· εἰς μίαν ἀγάπην συναχθῆναι οἱ
πολλοὶ κατὰ τὴν τῆς μοναδικῆς οὐσίας ἕνωσιν σπεύσωμεν· ἀγαθοερ-
γούμενοι ἀναλόγως ἑνότητα διώκωμεν, τὴν ἀγαθὴν ἐκζητοῦντες
μονάδα. ἡ δὲ ἐκ πολλῶν ἕνωσις ἐκ πολυφωνίας καὶ διασπορᾶς 3
ἁρμονίαν λαβοῦσα θεϊκὴν μία γίνεται συμφωνία, ἑνὶ χορευτῇ καὶ
διδασκάλῳ τῷ λόγῳ ἑπομένη, ἐπ᾽ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν ἀναπαυο-

2—4 II Tim. 3, 14. 15 — **7—10** II Tim. 3, 16. 17 — **14** Matth. 4, 17 — **16 f** vgl. Phil. 4, 5 +? Resch, Agrapha S. 291; Zahn, Gesch. d. neut. Kan. I 174[1] — **19** vgl. Phil. 1, 7 u. ö. — **20** Psal. 33, 9 — **21 f** Psal. 33, 12 — **23 f** Psal. 33, 13 — **25 f** vgl. Esth. 9, 20; Dan. 9, 7 (Theod.); Jes. 57, 19 (= Ephes. 2, 17) — **26 f** vgl. Joh. 1, 9 — **28 f** vgl. Joh. 10, 16; 17, 21

4 ⟨τῆς⟩ ἐν Arcerius aus II Tim. 3, 15 | **19** δεδεμένῳ P* δεομένῳ P[1] (vgl. II Kor. 5, 20) | **20** χρηστὸς M[2] χ̄ς̄ PM* | **28** ἀγάπην] ἀγέλην St | **30** διώκωμεν P[1] διώκομεν P*

μένη, »Ἀββᾶ« λέγουσα »ὁ πατήρ«· ταύτην ὁ θεὸς τὴν φωνὴν τὴν ἀληθινὴν ἀσπάζεται παρὰ τῶν αὐτοῦ παίδων πρώτην καρπούμενος.

X. Ἀλλ' ἐκ πατέρων, φατέ, παραδεδομένον ἡμῖν ἔθος ἀνατρέ- 89, 1
πειν οὐκ εὔλογον. καὶ τί δὴ οὐχὶ τῇ πρώτῃ τροφῇ, τῷ γάλακτι, χρώμεθα, ᾧ δήπουθεν συνείθισαν ἡμᾶς ἐκ γενετῆς αἱ τίτθαι; τί δὲ αὐξάνομεν ἢ μειοῦμεν τὴν πατρῴαν οὐσίαν, | καὶ οὐχὶ τὴν ἴσην, ὡς 73 P
παρειλήφαμεν, διαφυλάττομεν; τί δὲ οὐκέτι τοῖς κόλποις τοῖς πατρῴοις ἐναποβλύζομεν, ἢ καὶ τὰ ἄλλα, ἃ νηπιάζοντες ὑπὸ μητράσιν τε ἐκτρεφόμενοι γέλωτα ὤφλομεν, ἐπιτελοῦμεν ἔτι, ἀλλὰ σφᾶς αὐτούς, καὶ εἰ μὴ παιδαγωγῶν ἐτύχομεν ἀγαθῶν, ἐπανωρθώσαμεν; εἶτα ἐπὶ τῶν πλόων αἱ παρεκβάσεις καίτοι ἐπιζήμιοι καὶ ἐπισφαλεῖς 2
οὖσαι, ὅμως γλυκεῖαί πως προσπίπτουσιν, ἐπὶ δὲ τοῦ βίου οὐχὶ τὸ ἔθος καταλιπόντες τὸ πονηρὸν καὶ ἐμπαθὲς καὶ ἄθεον, κἂν οἱ πατέρες χαλεπαίνωσιν, ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν ἐκκλινοῦμεν καὶ τὸν ὄντως ὄντα πατέρα ἐπιζητήσομεν, οἷον δηλητήριον φάρμακον τὴν συνήθειαν ἀπωσάμενοι; τοῦτ' αὐτὸ γάρ τοι | τὸ κάλλιστον τῶν ἐγχειρου- 26 S 3
μένων ἐστίν, ὑποδεῖξαι ὑμῖν ὡς ἀπὸ μανίας καὶ τοῦ τρισαθλίου τούτου ἔθους ἐμισήθη ἡ θεοσέβεια· οὐ γὰρ ἂν ἐμισήθη ποτὲ ἢ ἀπηγορεύθη ἀγαθὸν τοσοῦτον, οὗ μεῖζον οὐδὲν ἐκ θεοῦ δεδώρηταί πω τῇ τῶν ἀνθρώπων γενέσει, εἰ μὴ συναρπαζόμενοι τῷ ἔθει, εἶτα μέντοι ἀποβύσαντες τὰ ὦτα ἡμῖν, οἷον ἵπποι σκληραύχενες ἀφηνιάζοντες, τοὺς χαλινοὺς ἐνδακόντες, ἀπεφεύγετε τοὺς λόγους, ἀποσείσασθαι μὲν τοὺς ἡνιόχους ὑμῶν τοῦ βίου ἡμᾶς ἐπιποθοῦντες, ἐπὶ δὲ τοὺς κρημνοὺς τῆς ἀπωλείας ὑπὸ τῆς ἀνοίας φερόμενοι ἐναγῆ τὸν ἅγιον ὑπελαμβάνετε τοῦ θεοῦ λόγον. ἔπεται τοιγαροῦν ὑμῖν 90, 1
κατὰ τὸν Σοφοκλέα τὰ ἐπίχειρα τῆς ἐκλογῆς,

νοῦς φροῦδος, ὦτα ἀχρεῖα, φροντίδες κεναί,

καὶ οὐκ ἴστε ὡς παντὸς μᾶλλον τοῦτο ἀληθές, ὅτι ἄρα οἱ μὲν ἀγαθοὶ καὶ θεοσεβεῖς ἀγαθῆς τῆς ἀμοιβῆς τεύξονται τἀγαθὸν τετιμηκότες, οἱ δὲ ἐκ τῶν ἐναντίων πονηροὶ τῆς καταλλήλου τιμωρίας,

1 vgl. Mark. 14, 36; Röm. 8, 15 — **6—8** vgl. Plato Rep. I p. 330 A — **20 f** vgl. Plato Tim. p. 47 B . . . φιλοσοφίας γένος· οὐ μεῖζον ἀγαθὸν οὔτ' ἦλθεν οὔθ' ἥξει ποτὲ τῷ θνητῷ γένει δωρηθὲν ἐκ θεῶν — **23** vgl. Plato Phaedr. p. 254 D ἐνδακὼν τὸν χαλινόν — **28** Soph. Fr. 863

5 καὶ über d. Z. P^1 | **6** συνείθισαν P^3M^2 συνήθισαν P^*M^* | **6. 8** δαὶ P | **9** ἃ am Rand P^1 im Text M | **10** τε] τότε Kroll | ὤφλομεν, ἐπιτελοῦμεν M^3 ὀφλῶμεν, ἐπὶ τέλους μὲν PM* | **12** ἐπὶ ⟨μὲν⟩ Cobet 253 | πλόων Cobet παθῶν P παίδων Schw | **14** καταλιπόντες Cobet 252 καταλείποντες P | **15** ἐπὶ P* οὐκ ἐπὶ P^2M | **16** ἐπιζητήσομεν Sy ἐπιζητήσωμεν P | **21** τῷ — γένει St | **23—26** ἀπεφεύγετε — ὑπελαμβάνετε St ἀποφεύγετε — ὑπολαμβάνετε P | **28** ὦτ' Sy ἔργ' Stob. Flor. 116, 29

καὶ τῷ γε ἄρχοντι τῆς κακίας ἐπήρτηται κόλασις. ἀπειλεῖ γοῦν 2
αὐτῷ ὁ προφήτης Ζαχαρίας »ἐπιτιμήσαι ἐν σοὶ ὁ ἐκλεξάμενος τὴν
Ἰερουσαλήμ· οὐκ ἰδοὺ τοῦτο δαλὸς ἐξεσπασμένος ἐκ πυρός;« τίς οὖν
ἔτι τοῖς ἀνθρώποις ὄρεξις ἔγκειται θανάτου ἑκουσίου; τί δὲ τῷ
δαλῷ τῷ θανατηφόρῳ τούτῳ προσπεφεύγασιν, μεθ' οὗ κατα φλεχθή- 74 P
σονται, ἐξὸν βιῶναι καλῶς κατὰ τὸν θεόν, οὐ κατὰ τὸ ἔθος; θεὸς 3
μὲν γὰρ ζωὴν χαρίζεται, ἔθος δὲ πονηρὸν μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλ-
λαγὴν μετάνοιαν κενὴν ἅμα τιμωρίᾳ προστρίβεται, »παθὼν δέ τε
νήπιος ἔγνω«, ὡς ἀπολλύει δεισιδαιμονία καὶ σῴζει θεοσέβεια.
ἰδέτω τις ὑμῶν τοὺς παρὰ τοῖς εἰδώλοις λατρεύοντας, κόμῃ ῥυ- 91, 1
πῶντας, ἐσθῆτι πιναρᾷ καὶ κατερρωγυίᾳ καθυβρισμένους, λουτρῶν
μὲν παντάπασιν ἀπειράτους, ταῖς δὲ τῶν ὀνύχων ἀκμαῖς ἐκτεθηριω-
μένους, πολλοὺς δὲ καὶ τῶν αἰδοίων ἀφῃρημένους, ἔργῳ δεικνύντας
τῶν εἰδώλων τὰ τεμένη τάφους τινὰς ἢ δεσμωτήρια· οὗτοί μοι
δοκοῦσι πενθεῖν, οὐ θρησκεύειν τοὺς θεούς, ἐλέου μᾶλλον ἢ θεο-
σεβείας ἄξια πεπονθότες. καὶ ταῦτα ὁρῶντες ἔτι τυφλώττετε καὶ 2
οὐχὶ πρὸς τὸν δεσπότην τῶν πάντων καὶ κύριον τῶν ὅλων ἀνα-
βλέψετε; οὐχὶ δὲ καταφεύξεσθε, ἐκ τῶν ἐνταῦθα δεσμωτηρίων
ἐκφεύγοντες, ἐπὶ τὸν ἔλεον τὸν ἐξ οὐρανῶν; ὁ γὰρ θεὸς ἐκ πολλῆς 3
τῆς φιλανθρωπίας ἀντέχεται τοῦ ἀνθρώπου, ὥσπερ ἐκ καλιᾶς ἐκ-
πίπτοντος νεοττοῦ ἡ μήτηρ ὄρνις ἐφίπταται· εἰ δέ που καὶ θηρίον
ἑρπηστικὸν περιχάνοι τῷ νεοττῷ,

μήτηρ δ' ἀμφιποτᾶται ὀδυρομένη φίλα τέκνα·

ὁ δὲ θεὸς πατὴρ καὶ ζητεῖ τὸ πλάσμα καὶ ἰᾶται τὸ παράπτωμα καὶ
διώκει τὸ θηρίον καὶ τὸν νεοττὸν αὖθις ἀναλαμβάνει ἐπὶ τὴν καλιὰν
ἀναπτῆναι παρορμῶν. εἶτα κύνες μὲν ἤδη πεπλανημένοι ὀδμαῖς 92, 1
ῥινηλατοῦντες ἐξίχνευσαν τὸν δεσπότην καὶ ἵππος τὸν ἀναβάτην
ἀποσεισάμενοι ἑνί που συρίγματι ὑπήκουσαν τῷ δεσπότῃ· »ἔγνω δέ«,
φησί, »βοῦς τὸν κτησάμενον καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ,
Ἰσραὴλ δέ με οὐκ ἔγνω.« τί οὖν ὁ κύριος; οὐ μνησικακεῖ, ἔτι ἐλεεῖ,
ἔτι τὴν μετάνοιαν ἀπαιτεῖ. ἐρέσθαι δὲ ὑμᾶς βούλομαι, εἰ οὐκ ἄτο- 2
πον ὑμῖν δοκεῖ πλάσμα ὑμᾶς τοὺς ἀνθρώπους [ἐπι]γεγονότας τοῦ
θεοῦ καὶ παρ' αὐτοῦ τὴν ψυχὴν εἰληφότας καὶ ὄντας ὅλως τοῦ θεοῦ
ἑτέρῳ δουλεύειν δεσπότῃ, πρὸς δὲ καὶ θεραπεύειν ἀντὶ μὲν τοῦ
βασιλέως τὸν τύραννον, ἀντὶ δὲ τοῦ ἀγαθοῦ τὸν πονηρόν. τίς γάρ, 3

2 f Zachar. 3, 2 — **8 f** Hesiod Op. 218 — **23** *B* 315 — **28—30** Jes. 1, 3.

3 οὐκ ἰδοὺ] κ ι in Ras. P² | ⟨ὡς⟩ δαλὸς Sy aus Zachar. 3, 2 | **4** δαὶ P | **5** προσπεφεύγασιν M² προσφεύγασιν P | **8** τε] γε P* | **10** [παρὰ] Heyse | **11** κατερρηγυίᾳ (über η ω) P¹M¹ | **21** [ὄρνις] Cobet 255 | **22** ἑρπιστικὸν P | περιχάνοι χ in Ras. P¹ | **32** [ἐπι]γεγονότας St

ὦ πρὸς τῆς ἀληθείας, σωφρονῶν γε τἀγαθὸν καταλείπων κακίᾳ σύνεστιν; τίς δὲ ὅστις τὸν θεὸν ἀποφεύγων δαιμονίοις συμβιοῖ; τίς δὲ υἱὸς εἶναι δυνάμενος τοῦ θεοῦ δουλεύειν ἥδεται; ἢ τίς οὐρανοῦ πολίτης εἶναι δυνάμενος ἕρεβος | διώκει, ἐξὸν παράδεισον γεωργεῖν 75 P
καὶ οὐρανὸν περιπολεῖν καὶ τῆς ζωτικῆς καὶ ἀκηράτου μεταλαμβάνειν πηγῆς, κατ᾽ ἴχνος ἐκείνης τῆς φωτεινῆς ἀεροβατοῦντα νεφέλης, ὥσπερ ὁ Ἠλίας, θεωροῦντα τὸν ὑετὸν ⟨τὸν⟩ σωτήριον; οἱ δὲ 4
σκωλήκων δίκην περὶ τέλματα καὶ βορβόρους, τὰ ἡδονῆς ῥεύματα, καλινδούμενοι ἀνονήτους καὶ ἀνοήτους ἐκβόσκονται τρυφάς, ὑώδεις τινὲς ἄνθρωποι. ὗες γάρ, φησίν, »ἥδονται βορβόρῳ« μᾶλλον ἢ καθαρῷ ὕδατι καὶ »ἐπὶ φορυτῷ μαργαίνουσιν« κατὰ Δημόκριτον. μὴ δῆτα οὖν, μὴ δῆτα ἐξανδραποδισθῶμεν μηδὲ ὑώδεις γενώμεθα, ἀλλ᾽ 5
»ὡς τέκνα φωτὸς« γνήσια, ἀναθρήσωμεν καὶ ἀναβλέψωμεν εἰς τὸ φῶς, μὴ νόθους ἡμᾶς ἐξελέγξῃ ὁ κύριος ὥσπερ ὁ ἥλιος τοὺς ἀετούς.
μετανοήσωμεν οὖν καὶ μεταστῶμεν ἐξ ἀμαθίας εἰς ἐπιστήμην, ἐξ 93, 1
ἀφροσύνης εἰς φρόνησιν, ἐξ ἀκρασίας εἰς ἐγκράτειαν, ἐξ ἀδικίας εἰς δικαιοσύνην, ἐξ ἀθεότητος εἰς θεόν. καλὸς ὁ κίνδυνος αὐτομολεῖν 2
πρὸς θεόν. πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων ἔστιν ἀπολαῦσαι ἀγαθῶν τοὺς δικαιοσύνης ἐραστάς, οἳ τὴν ἀίδιον διώκομεν σωτηρίαν, ἀτὰρ δὴ καὶ
ὧν αὐτὸς αἰνίττεται ὁ θεὸς διὰ Ἡσαΐου λαλῶν »ἔστι κληρονομία τοῖς θεραπεύουσι κύριον«· καλή γε καὶ ἐράσμιος ἡ κληρονομία, οὐ 3
χρυσίον, οὐκ ἄργυρος, οὐκ ἐσθής, ἔνθα που σὴς καὶ [τὰ τῆς γῆς] λῃστής που καταδύεται περὶ τὸν χαμαίζηλον πλοῦτον ὀφθαλμῶν, ἀλλ᾽ ἐκεῖνος ὁ θησαυρὸς τῆς σωτηρίας, πρὸς ὅν γε ἐπείγεσθαι χρὴ
φιλολόγους γενομένους, συναπαίρει δὲ ἡμῖν ἐνθένδε τὰ ἔργα τὰ ἀστεῖα καὶ συνίπταται τῷ τῆς ἀληθείας πτερῷ. ταύτην ἡμῖν τὴν 94, 1
κληρονομίαν ἐγχειρίζει ἡ ἀίδιος διαθήκη τοῦ θεοῦ τὴν ἀίδιον δωρεὰν χορηγοῦσα· ὁ δὲ φιλόστοργος οὗτος ἡμῶν πατήρ, ὁ ὄντως πατήρ, οὐ παύεται προτρέπων, νουθετῶν, παιδεύων, φιλῶν· οὐδὲ γὰρ 27 S
σῴζων παύεται, συμβουλεύει δὲ τὰ ἄριστα· »δίκαιοι γένεσθε, λέγει

6 f vgl. Matth. 17, 5 (*νεφέλη φωτεινή*) — **7** vgl. I Kön. 18, 44 f — **7—9** vgl. Kleomedes De subl. II 1, 92 *καθάπερ τις σκώληξ ἐν πάνυ πονηρῷ τε καὶ κοπρώδει βορβόρῳ καλινδούμενος* — **10** vgl. Heraklit Fr. 54 Byw. 13 Diels; Strom. I 2; II 68; Wendland, Sitzungsber. d. preuss. Akad. 1898 S. 788 ff — **11** vgl. Demokrit Fr. 23 Natorp, 147 Diels Vorsokr. 430 — **13** vgl. Ephes. 5, 8 — **14** vgl. Ael. n. a. II 26; IX 3 u. die von Oder, Pauly-Wissowa I p. 371 gesammelten Stellen — **17 f** vgl. Horaz Od. III 25, 18 dulce periculum est sequi deum — **20 f** Jes. 54, 17 — **22 f** vgl. Matth. 6, 19. 20 — **30**—S. **69, 2** Jes. 54, 17; 55, 1

1 *γε* über d. Z. P^1 | **2 f** *δαὶ — δαὶ* P | *τίς δὲ ὅστις*] *ἢ τίς* Wi | **7** ⟨*τὸν*⟩ Sy | **10** *φασὶν* Arcerius | **22 f** *ἔνθα οὐ σὴς καὶ κατὰ τῆς γῆς λῃστὴς οὐ* Schw | **22** [*τὰ τῆς γῆς*] St ∾ Markland nach *ἐσθής* | **23** *λῃστής* [*που*] Wi *λῃστὴς ὅπου* Ma | **28** *χορηγοῦσα* PcorrMcorr *χορηγοῦσαν* P*M*

κύριος· οἱ διψῶντες πορεύεσθε ἐφ᾽ ὕδωρ, καὶ ὅσοι μὴ ἔχετε ἀργύ-
ριον, βαδίσατε καὶ ἀγοράσατε καὶ πίετε ἄνευ ἀργυρίου.« ἐπὶ τὸ 2
λουτρόν, ἐπὶ τὴν σωτηρίαν, ἐπὶ τὸν φωτισμὸν παρακαλεῖ μονον-
ουχὶ | βοῶν καὶ λέγων· γῆν σοι δίδωμι καὶ θάλατταν, παιδίον, 76 P
οὐρανόν τε καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς πάντα ζῷά σοι χαρίζομαι· μόνον, ὦ
παιδίον, δίψησον τοῦ πατρός, ἁμισθεί σοι δειχθήσεται ὁ θεός· οὐ
καπηλεύεται ἡ ἀλήθεια, δίδωσί σοι καὶ τὰ πτηνὰ καὶ τὰ νηκτὰ καὶ
τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· ταῦτά σου ταῖς εὐχαρίστοις τρυφαῖς δεδημιούργηκεν 3
ὁ πατήρ. ἀργυρίῳ μὲν ὠνήσεται ὁ νόθος, ⟨ὃς⟩ ἀπωλείας ἐστὶ παιδίον,
ὃς »μαμωνᾷ δουλεύειν« προῄρηται, σοὶ δὲ τὰ σὰ ἐπιτρέπει, τῷ
γνησίῳ λέγω, τῷ φιλοῦντι τὸν πατέρα, δι᾽ ὃν ἔτι ἐργάζεται, ᾧ
μόνῳ καὶ ὑπισχνεῖται λέγων· »καὶ ἡ γῆ οὐ πραθήσεται εἰς βεβαί-
ωσιν·« οὐ γὰρ κυροῦται τῇ φθορᾷ· »ἐμὴ γάρ ἐστιν πᾶσα ἡ γῆ,«
ἔστι δὲ καὶ σή, ἐὰν ἀπολάβῃς τὸν θεόν. ὅθεν ἡ γραφὴ εἰκότως 4
εὐαγγελίζεται τοῖς πεπιστευκόσιν· »οἱ δὲ ἅγιοι κυρίου κληρονομή-
σουσι τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ.« ποίαν, ὦ μα-
κάριε, δόξαν, εἰπέ μοι· »ἣν ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν οὐδὲ οὖς ἤκουσεν,
οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη· καὶ χαρήσονται ἐπὶ τῇ βασιλείᾳ
τοῦ κυρίου αὐτῶν εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.« ἔχετε, ὦ ἄνθρωποι, 95, 1
τὴν θείαν τῆς χάριτος ἐπαγγελίαν, ἀκηκόατε καὶ τὴν ἄλλην τῆς
κολάσεως ἀπειλήν, δι᾽ ὧν ὁ κύριος σῴζει, φόβῳ καὶ χάριτι παιδα-
γωγῶν τὸν ἄνθρωπον· τί μέλλομεν; τί οὐκ ἐκκλίνομεν τὴν κόλασιν;
τί οὐ καταδεχόμεθα τὴν δωρεάν; τί δὲ οὐχ αἱρούμεθα τὰ βελτίονα,
θεὸν ἀντὶ τοῦ πονηροῦ, καὶ σοφίαν εἰδωλολατρείας προκρίνομεν καὶ
ζωὴν ἀντικαταλλασσόμεθα θανάτου; »ἰδοὺ τέθεικα πρὸ προσώπου 2
ὑμῶν,« φησί, »τὸν θάνατον καὶ τὴν ζωήν.« πειράζει σε ὁ κύριος
ἐκλέξασθαι τὴν ζωήν, συμβουλεύει σοι ὡς πατὴρ πείθεσθαι τῷ θεῷ.
»ἐὰν γὰρ ἀκούσητέ μου«, φησί, »καὶ θελήσητε, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς
φάγεσθε,« ὑπακοῆς ἡ χάρις· »ἐὰν δὲ μὴ ὑπακούσητέ μου μηδὲ θελή-

6 f vgl. II Kor. 2, 17 — **8** vgl. Gen. 1, 28 — **9** vgl. Joh. 17, 12; II Thess. 2, 3 — **10** vgl. Matth. 6, 24; Luk. 16, 13 — **11** vgl. Joh. 5, 17 — **12 f** Lev. 25, 23. Zur Form vgl. Philo De Cherub. 108 (I p. 158 M) — **15—19** Aus der Apokalypse des Elias; vgl. Schürer, Geschichte d. jüd. Volkes III³ 269; Resch, Agrapha Logion 16 S. 154ff; Harnack, Überlieferung S. 853f; Ropes, Sprüche Jesu S. 19ff — **17 f** I Kor. 2, 9 — **25 f** Deut. 30, 15 — **26 f** vgl. Deut. 30, 19 — **28**—S. **70, 1** Jes. 1, 19; vgl. 33, 11

8 *τροφαῖς* Schw | **9** vor *ἀργυρίῳ* + *ἅπερ* am Rand P² über der Z. P³ | *ὠνήσεται* P¹ *ὠνηθήσεται* P* | ⟨ὃς⟩ über d. Z. P² | [*ἐστὶ*] Schw | **10** *σοὶ* in Ras. P² | **11** *λέγω* St *λέγει* P | **21** *φόβῳ*] *φ* in Ras. P¹ | **23** *δαὶ* P | **25** *ἀντικαταλλασσόμεθα* He *ἀντικαταλλασσόμενοι* P | *θανάτου* Ma vgl. Protr. 99, 4; Paed. II 109, 4 *θανάτωι* P | **27** *πείθεσθαι* Sy *πείθεσθε* P

σητε, μάχαιρα ὑμᾶς καὶ πῦρ κατέδεται,« παρακοῆς ἡ κρίσις. »τὸ γὰρ στόμα κυρίου ἐλάλησεν ταῦτα·« νόμος ἀληθείας λόγος κυρίου· βούλεσθε ὑμῖν ἀγαθὸς γένωμαι σύμβουλος; ἀλλ᾽ ὑμεῖς μὲν ἀκούσατε· 77 P 3 ἐγὼ δέ, εἰ δυνατόν, ἐνδείξομαι. ἐχρῆν μὲν ὑμᾶς, ὦ ἄνθρωποι, αὐτοῦ πέρι ἐννοουμένους τοῦ ἀγαθοῦ ἔμφυτον ἐπάγεσθαι πίστιν, μάρτυρα ἀξιόχρεων αὐτόθεν οἴκοθεν, περιφανῶς αἱρουμένην τὸ βέλτιστον, μηδὲ ζητεῖν εἰ μεταδιωκτέον, ⟨τὸ δ᾽ἀγαθὸν⟩ ἐκπονεῖν. καὶ γὰρ εἴ 4 τῳ μεθυστέον, φέρε εἰπεῖν, ἀμφιβάλλειν χρή· ὑμεῖς δὲ πρὶν ἢ ἐπισκέψασθαι μεθύετε· καὶ εἰ ὑβριστέον, οὐ πολυπραγμονεῖτε, ἀλλ᾽ ἧ τάχος ὑβρίζετε. μόνον δ᾽ ἄρα εἰ θεοσεβητέον, ζητεῖτε, καὶ εἰ τῷ σοφῷ τούτῳ [δὴ] τῷ θεῷ καὶ τῷ Χριστῷ κατακολουθητέον, τοῦτο δὴ βουλῆς καὶ σκέψεως ἀξιοῦτε, οὐδ᾽ ὃ πρέπει θεῷ, ὅ τι ποτέ ἐστι, νενοηκότες. πιστεύσατε ἡμῖν κἂν ὡς μέθῃ, ἵνα σωφρονήσητε· 96, 1 πιστεύσατε κἂν ὡς ὕβρει, ἵνα ζήσητε. εἰ δὲ καὶ πείθεσθαι βούλεσθε τὴν ἐναργῆ τῶν ἀρετῶν ἐποπτεύσαντες πίστιν, φέρε ὑμῖν ἐκ περιουσίας τὴν περὶ τοῦ λόγου παραθήσομαι πειθώ. ὑμεῖς δέ, 2 οὐ γὰρ τὰ πάτρια ὑμᾶς ἔτι τῆς ἀληθείας ἀπασχολεῖ ἔθη προκατηχημένους, ἀκούοιτ᾽ ἂν ἤδη τὸ μετὰ τοῦτο ὅπως ἔχει· καὶ δὴ μή τις ὑμᾶς τοῦδε τοῦ ὀνόματος αἰσχύνη προκαταλαμβανέτω, »ἦτ᾽ ἄνδρας μέγα σίνεται,« παρατρέπουσα σωτηρίας. ἀποδυσάμενοι δ᾽ οὖν περι- 3 φανῶς ἐν τῷ τῆς ἀληθείας σταδίῳ γνησίως ἀγωνιζώμεθα, βραβεύοντος μὲν τοῦ λόγου τοῦ ἁγίου, ἀγωνοθετοῦντος δὲ τοῦ δεσπότου τῶν ὅλων. οὐ γὰρ σμικρὸν ἡμῖν τὸ ἆθλον ἀθανασία πρόκειται. μὴ οὖν ἔτι φροντίζετε μηδὲ [εἰ] ὀλίγον, τί ὑμᾶς ἀγορεύουσι σύρ- 4 φακές τινες ἀγοραῖοι, δεισιδαιμονίας ἄθεοι χορευταί, ἀνοίᾳ καὶ παρανοίᾳ ἐς αὐτὸ ὠθούμενοι τὸ βάραθρον, εἰδώλων ποιηταὶ καὶ λίθων προσκυνηταί· οἵδε γὰρ ἀνθρώπους ἀποθεοῦν τετολμήκασι, τρισκαιδέκατον Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα ἀναγράφοντες θεόν, »ὃν Βαβυλὼν ἤλεγξε νεκρόν.« ἄγαμαι τοίνυν τὸν Χῖον σοφιστήν, Θεόκριτος 97, 1 ὄνομα αὐτῷ· μετὰ τὴν Ἀλεξάνδρου τελευτὴν ἐπισκώπτων ὁ Θεόκριτος τὰς δόξας τὰς κενὰς τῶν ἀνθρώπων ἃς εἶχον περὶ θεῶν,

1 f Jes 1, 20 — *μαρτ. οἴκ.* vgl. Diogen. VII 29 — **19 f** Ω 45; Hes. Op. 318 — **20—23** vgl. Tert. ad mart. 3 — **27 f** vgl. Joh. Chrys. Hom. 26, 4 in II Kor. (X p. 624 A Montf.) — **28 f** Orac. Sibyll. 5, 6 — **29** Zu Theokrit von Chios vgl. FHG II p. 86

5 *ἐννοουμένους*] *ου*¹ in Ras. P¹ | **5 f** *πίστιν, μαρτ. ἀξ.* Wi *μαρτ. ἀξ., πίστιν* P | **7** [*ζητεῖν*]Ma | ⟨*τὸ δ᾽ἀγαθὸν*⟩ Schw ⟨*ἀλλ᾽*⟩ Heyse | **8 f** *ἐπισκέψασθαι* P²M* *ἐπισκέψασθε* P*M² *ἐπεσκέψασθε* Heyse | **9** *ἧ* Sy *ἢ* P | **11** [*δὴ*] St | **12** *δὴ* St *δὲ* P | *οὐδ᾽*] nach *δ᾽* Ras. P | **13** *πιστεύσατε* Pcorr *ἐπιστεύσατε* P* | **14** ⟨*μὴ*⟩ *πείθεσθαι* Po | **15** *ἐποπτεύσαντες* Po *ὑποπτεύσαντες* P | **19** *αἰσχύνη*] nach *η* Ras. P¹ | *ἀνδράσι* P | **21** *ἀγωνιζώμεθα*] *ὠ* P¹ für *ὁ* | **24** *μηδὲ ὀλίγον τί* Kontos, Bull. de corr. hell. 2 (1878) S. 229 (vgl. Plato Crito p. 48 A) *μηδὲ εἰ ὀλίγον τι* P | *ἀγορεύουσι*] *κακηγοροῦσι* Ma | **29** *Χῖον* Cobet, Mnemos. 11 (1862) p. 391 *θεῖον* P | **30** ⟨*ὃς*⟩ *μετὰ* Cobet | **30 f** [*ὁ Θεόκριτος*] Di

πρὸς τοὺς πολίτας | »ἄνδρες,« εἶπεν, »θαρρεῖτε ἄχρις ἂν ὁρᾶτε τοὺς 78 P
θεοὺς πρότερον τῶν ἀνθρώπων ἀποθνήσκοντας.« θεοὺς δὲ δὴ τοὺς 2
ὁρατοὺς καὶ τὸν σύγκλυδα τῶν γενητῶν τούτων ὄχλον ὁ προσκυνῶν
καὶ προσεταιριζόμενος, αὐτῶν ἐκείνων τῶν δαιμόνων ἀθλιώτερος
μακρῷ. θεὸς γὰρ οὐδαμῇ οὐδαμῶς ἄδικος ὥσπερ οἱ δαίμονες, ἀλλ'
ὡς οἷόν τε δικαιότατος, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτῷ ὁμοιότερον οὐδὲν ἢ ὃς
ἂν ἡμῶν γένηται ὅτι δικαιότατος.

βᾶτ' εἰς ὁδὸν δὴ πᾶς ὁ χειρῶναξ λεώς, 3
οἳ τὴν Διὸς γοργῶπιν Ἐργάνην θεὸν
στατοῖσι λίκνοις προστρέπεσθε,

ἠλίθιοι τῶν λίθων δημιουργοί τε καὶ προσκυνηταί. ὁ Φειδίας ὑμῶν 98, 1
καὶ ὁ Πολύκλειτος ἡκόντων Πραξιτέλης τε αὖ καὶ Ἀπελλῆς καὶ ὅσοι
τὰς βαναύσους μετέρχονται τέχνας, γήινοι γῆς ὄντες ἐργάται. τότε
γὰρ φησί τις προφητεία δυστυχήσειν τὰ τῇδε πράγματα, ὅταν ἀν-
δριᾶσι πιστεύσωσιν. ἡκόντων οὖν αὖθις, οὐ γὰρ ἀνήσω καλῶν, οἱ 2
μικροτέχναι. οὐδείς που τούτων ἔμπνουν εἰκόνα δεδημιούργηκεν,
οὐδὲ μὴν ἐκ γῆς μαλθακὴν ἐμάλαξε σάρκα. τίς ἔτηξε μυελὸν ἢ τίς
ἔπηξεν ὀστέα; τίς νεῦρα διέτεινεν ⟨ἢ⟩ τίς φλέβας ἐφύσησεν; τίς αἷμα
ἐνέχεεν ἐν αὐταῖς ἢ τίς δέρμα περιέτεινεν; ποῦ δ' ἄν τις αὐτῶν 28 S
ὀφθαλμοὺς ποιήσαι βλέποντας; τίς ἐνεφύσησε ψυχήν; τίς δικαιοσύνην
ἐδωρήσατο; τίς ἀθανασίαν ὑπέσχηται; μόνος ὁ τῶν ὅλων δημιουργός, 3
ὁ »ἀριστοτέχνας πατήρ,« τοιοῦτον ἄγαλμα ἔμψυχον ἡμᾶς τὸν ἄν-
θρωπον ἔπλασεν· ὁ δὲ Ὀλύμπιος ὑμῶν, εἰκόνος εἰκών, πολύ τι τῆς
ἀληθείας ἀπάδων, ἔργον ἐστὶ κωφὸν χειρῶν Ἀττικῶν. »εἰκὼν« μὲν
γὰρ »τοῦ θεοῦ« ὁ λόγος αὐτοῦ (καὶ υἱὸς τοῦ νοῦ γνήσιος ὁ θεῖος
λόγος, φωτὸς ἀρχέτυπον φῶς), εἰκὼν δὲ τοῦ λόγου ὁ ἄνθρωπος 79 P
⟨ὁ⟩ ἀληθινός, ὁ νοῦς ὁ ἐν ἀνθρώπῳ, ὁ »κατ' εἰκόνα« τοῦ θεοῦ καὶ
»καθ' ὁμοίωσιν« διὰ τοῦτο γεγενῆσθαι λεγόμενος, τῇ κατὰ καρδίαν
φρονήσει τῷ θείῳ παρεικαζόμενος λόγῳ καὶ ταύτῃ λογικός. ἀνθρώ-
που δὲ τοῦ ὁρωμένου τοῦ γηγενοῦς γήινος εἰκὼν τὰ ἀγάλματα ⟨τὰ⟩
ἀνδρείκελα ⟨καὶ⟩ πόρρω τῆς ἀληθείας ἐπίκαιρον ἐκμαγεῖον καταφαίνεται.
οὐδὲν οὖν ἄλλ' ἢ μανίας ἔμπλεως ὁ βίος ἔδοξέ μοι γεγονέναι, τοσ- 99, 1

8—10 Soph. Fr. 760; vgl. Elter Gnom. hist. 100 — **13—15** woher? — **17** *μαλθακὴν—σάρκα* viell. aus einem Dichter — **20** vgl. Gen. 2, 7 — **22** vgl. Pindar Fr. 57 Schroeder; Strom. V 102 — **24 f** vgl. II Kor. 4, 4 — **27 f** vgl. Gen. 1, 26

3 *γεννητῶν* Arcerius | **6** *οἷόν τε* M² *οἵονται* PM* | *ὃς* in Ras. für *ὅσον* oder *ὅσος* P | **8** *βάτε* P | **9** *ἐργάνην* Plut. Mor. 99 A; 802 B *ἐργαπην* P *ἐργάπιν* M (τ übergesch. M²) | *θεὸν* < Plut. | **10** *στατοῖς λίκνοισι* Plut. | *προστρέπεσθε* Plut. *προτρέπεσθε* (corr. aus *προτρέπεσθαι*) P | **14** *δυστυχήσει* He | **18** ⟨ἢ⟩ Wi | **19** [*ἐν*] Cobet 256 | **24** *ἀπᾶιδον* P³ | **27** ⟨*ὁ*⟩ Ma | **30** ⟨*τὰ*⟩ über d. Z. P² | **31** *ἀνδρείκελα* Di *ἀνδροείκελα* P | ⟨*καὶ*⟩ Wi | *ἐπίκηρον* Po

αὐτῃ σπουδῇ περὶ τὴν ὕλην καταγινόμενος. ἐπιτέτριπται δὲ ὑπὸ κενῆς δόξης ἡ συνήθεια δουλείας μὲν γεύσασα ὑμᾶς καὶ ἀλόγου περιεργασίας· νομίμων δὲ ἀνόμων καὶ ἀπατηλῶν ὑποκρίσεων ἄγνοια 2 αἰτία, ἣ δὴ †κατασκευασθεῖσα τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος κηρῶν ὀλεθρίων καὶ εἰδώλων ἐπιστυγῶν πολλὰς τῶν δαιμόνων ἐπινοήσασα μορφάς, κηλῖδα τοῖς ἑπομένοις αὐτῇ ἐναπεμάξατο θανάτου μακροῦ. λάβετε οὖν ὕδωρ λογικόν, λούσασθε οἱ μεμολυσμένοι, περιρράνατε 3 αὐτοὺς ἀπὸ τῆς συνηθείας ταῖς ἀληθιναῖς σταγόσιν· καθαροὺς εἰς οὐρανοὺς ἀναβῆναι δεῖ. ἄνθρωπος εἶ, τὸ κοινότατον, ἐπιζήτησον τὸν δημιουργήσαντά σε· υἱὸς εἶ, τὸ ἰδιαίτατον, ἀναγνώρισον τὸν πατέρα. σὺ δὲ ἔτι ταῖς ἁμαρτίαις παραμένεις, προστετηκὼς ἡδοναῖς; 4 τίνι λαλήσει κύριος »ὑμῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν«; ὑμῶν ἐστιν, ἐὰν θελήσητε, τῶν πρὸς τὸν θεὸν τὴν προαίρεσιν ἐσχηκότων· ὑμῶν, ἐὰν ἐθελήσητε πιστεῦσαι μόνον καὶ τῇ συντομίᾳ τοῦ κηρύγματος ἕπεσθαι, ἧς ὑπακούσαντες οἱ Νινευῖται τῆς προσδοκηθείσης ἁλώσεως μετανοίᾳ γνησίῳ τὴν καλὴν ἀντικατηλλάξαντο σωτηρίαν. πῶς οὖν ἀνέλθω, φησίν, εἰς οὐρανούς; »ὁδός« ἐστιν ὁ κύριος, 100, 1 »στενὴ« μέν, ἀλλ᾽ »ἐξ οὐρανῶν,« στενὴ μέν, ἀλλ᾽ εἰς οὐρανοὺς ἀναπέμπουσα· στενὴ ἐπὶ γῆς ὑπερορωμένη, πλατεῖα ἐν οὐρανοῖς προσκυνουμένη. εἶθ᾽ ὁ μὲν ἄπυστος τοῦ λόγου συγγνώμην τῆς 2 πλάνης ἔχει τὴν ἄγνοιαν, ὁ δὲ εἰς ὦτα βαλλόμενος [καὶ] τῇ ψυχῇ παρὰ τῆς γνώμης φέρει τὴν ἀπείθειαν, καὶ ὅσῳ γε φρονιμώτερος εἶναι δόξει, πρὸς κακοῦ ἡ σύνεσις αὐτῷ, ὅτι τῇ φρονήσει κέχρηται κατηγόρῳ τὸ βέλτιστον | οὐχ ἑλόμενος· πέφυκε γὰρ ὡς ἄνθρωπος 80 P οἰκείως ἔχειν πρὸς θεόν. ὥσπερ οὖν τὸν ἵππον ἀροῦν οὐ βιαζόμεθα 3 οὐδὲ τὸν ταῦρον κυνηγετεῖν, πρὸς ὃ πέφυκε δὲ ἕκαστον τῶν ζῴων περιέλκομεν, οὕτως ἀμέλει καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τὴν οὐρανοῦ γενόμενον θέαν, φυτὸν οὐράνιον ὡς ἀληθῶς, ἐπὶ τὴν γνῶσιν παρακαλοῦμεν τοῦ θεοῦ, τὸ οἰκεῖον αὐτοῦ καὶ ἐξαίρετον καὶ ἰδιωματικὸν παρὰ τὰ ἄλλα ζῷα κατειλημμένοι, αὐτάρκες ἐφόδιον αἰώνων, θεοσέβειαν, παρασκευάζεσθαι συμβουλεύοντες. γεώργει, φαμέν, εἰ γεωργὸς 4 εἶ, ἀλλὰ γνῶθι τὸν θεὸν γεωργῶν, καὶ πλεῖθι ὁ τῆς ναυτιλίας ἐρῶν, ἀλλὰ τὸν οὐράνιον κυβερνήτην παρακαλῶν· στρατευόμενόν σε κατείληφεν ἡ γνῶσις· τοῦ δίκαια σημαίνοντος ἄκουε στρατηγοῦ. καθ- 101, 1 ἅπερ οὖν κάρῳ καὶ μέθῃ βεβαρημένοι ἀνανήψατε καὶ διαβλέψαντες

12 vgl. Matth. 5, 3. 10; Luk. 6, 20 — **15f** vgl. Jona 3, 5 — **17** vgl. Joh. 14, 6 — **18** vgl. Matth. 7, 13. 14; Joh. 3, 13. 31 — **31—34** vgl. E. Norden, Jahrbb. f. Philol. 18. Suppl. Bd. (1891) S. 295 Anm. 3

2 *κενῆς* P³M² *καινῆς* P*M* | **3** ⟨*ἡ δὲ*⟩ *ἄγνοια* Ma | **4** *ἣ δὴ*] *ἤδη* Vi | *κατασκευὰς εἰσά* ⟨*γουσα εἰς*⟩ Schw | *τῷ—γένει* M² | **15** *ᾗ* Po | *ἐπακούσαντες* Schw | **16** *καλὴν*] *λ* in Ras. P¹ | **21** [*καὶ*] Wi | **24** *ὡς* Schw *ἄλλως* P | **32** *πλεῖθι* Sy *πλῇθι* P *πλεῖ* M²

ὀλίγον ἐννοήθητε, τί θέλουσιν ὑμῖν οἱ προσκυνούμενοι λίθοι καὶ ἃ περὶ τὴν ὕλην κενοσπούδως δαπανᾶτε· εἰς ἄγνοιαν [καὶ] τὰ χρήματα καὶ τὸν βίον ὡς τὸ ζῆν ὑμῶν εἰς θάνατον καταναλίσκετε, τοῦτο μόνον τῆς ματαίας ὑμῶν ἐλπίδος εὑρόμενοι τὸ πέρας, οὐδὲ αὐτοὺς οἷοί τε ὄντες οἰκτεῖραι, ἀλλ᾽ οὐδὲ τοῖς κατελεῶσιν ὑμᾶς τῆς πλάνης ἐπιτήδειοι πείθεσθαι γίνεσθε, συνηθείᾳ κακῇ δεδουλωμένοι, ᾗς ἁπηρτημένοι αὐθαίρετοι μέχρι τῆς ἐσχάτης ἀναπνοῆς εἰς ἀπώλειαν ὑποφέρεσθε· »ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον καὶ ἠγάπησαν οἱ 2
ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκότος ἢ τὸ φῶς,« ἐξὸν ἀπομάξασθαι τὰ ἐμποδὼν τῇ σωτηρίᾳ καὶ τὸν τῦφον καὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὸν φόβον, ἐπιφθεγγομένους τὸ ποιητικὸν δὴ τοῦτο

πῇ δὴ χρήματα πολλὰ φέρω τάδε; πῇ δὲ καὶ αὐτὸς πλάζομαι;

οὐ βούλεσθε οὖν τὰς φαντασίας ταύτας ⟨τὰς⟩ κενὰς ἀπορρίψαντες τῇ 3
συνηθείᾳ αὐτῇ ἀποτάξασθαι, κενοδοξίᾳ ἐπιλέγοντες·

ψευδεῖς ὄνειροι χαίρετ᾽, οὐδὲν ἦτ᾽ ἄρα;

τί γὰρ ἡγεῖσθε, ὦ ἄνθρωποι, τὸν Τύχωνα | Ἑρμῆν καὶ τὸν Ἀνδο- 81 P 102,
κίδου καὶ τὸν Ἀμύητον; ἢ παντί τῳ δῆλον ὅτι λίθους, ὥσπερ καὶ ⟨αὐτὸν⟩ τὸν Ἑρμῆν. ὡς δὲ οὐκ ἔστι θεὸς ἡ ἄλως καὶ ὡς οὐκ ἔστι θεὸς ἡ ἶρις, ἀλλὰ πάθη ἀέρος καὶ νεφῶν, καὶ ὃν τρόπον οὐκ ἔστιν ἡμέρα θεός, οὐδὲ μὴν οὐδὲ ἐνιαυτὸς οὐδὲ χρόνος ὁ ἐκ τούτων συμπληρούμενος, οὕτως οὐδὲ ἥλιος οὐδὲ σελήνη, οἷς ἕκαστον τῶν προειρημένων διορίζεται. τίς ἂν οὖν τὴν εὐθυναν καὶ τὴν κόλασιν καὶ τὴν δίκην 2
καὶ τὴν νέμεσιν εὖ φρονῶν ὑπολάβοι θεούς; οὐδὲ γὰρ οὐδ᾽ ἐρινῦς οὐδὲ μοῖραι οὐδὲ εἱμαρμένη, ἐπεὶ μηδὲ πολιτεία μηδὲ δόξα μηδὲ πλοῦτος θεοί, ὃν καὶ ζωγράφοι τυφλὸν ἐπιδεικνύουσιν· εἰ δὲ αἰδῶ καὶ 3
ἔρωτα καὶ ἀφροδίτην ἐκθειάζετε, ἀκολουθούντων αὐτοῖς αἰσχύνη καὶ ὁρμὴ καὶ κάλλος καὶ συνουσία. οὔκουν ἔτ᾽ ἂν εἰκότως ὕπνος καὶ θάνατος θεὼ διδυμάονε παρ᾽ ὑμῖν νομίζοιντο, πάθη ταῦτα περὶ τὰ ζῷα συμβαίνοντα φυσικῶς· οὐδὲ μὴν κῆρα οὐδε εἱμαρμένην οὐδὲ μοίρας θεὰς ἐνδίκως ἐρεῖτε. εἰ δὲ ἔρις | καὶ μάχη οὐ θεοί, οὐδὲ 29 S 4
Ἄρης οὐδὲ Ἐννώ. ἔτι τε ⟨εἰ⟩ αἱ ἀστραπαὶ καὶ οἱ κεραυνοὶ καὶ οἱ ὄμβροι

8 f Joh. 3, 9 — **12 f** *ν* 203 f — **16** Eurip. Iph. Taur. 569 — **29** vgl. *Π* 672

2 *κενοσπούδως* P¹ *καινοσπουδαίως* P* | [*καὶ*] Wi | **3** *ὡς*] *καὶ* Wi | **4** *εὑράμενοι* P³ | **9** *ἀποτινάξασθαι* Heyse | **14** ⟨*τὰς*⟩ M² | **15** *συνήθει* R. Münzel, Beitr. z. Bücherkunde u. Philol. A. Wilmanns gewidmet 1903 S. 298 | *ἀποτάξασθαι* P*M² *ἀποτάξασθε* P¹M* | **17** *Τύχωνα* (vgl. Hesych. s. v.; O. Kern, Inschr. v. Magnesia 203) Meurs *τυφῶνα* P | **17 f** *Ἀνδοκίδου* (vgl. Plut. Nic. 13) He *ἀνδοκίδην* P | **18** *Ἀμύητον* (vgl. Hesych. s. v. *Ἑρμῆς ἀμ.*)] *Ἀμνήτου* He | [*Ἑρμῆν*] Po | **19** ⟨*αὐτὸν*⟩ Ma | **20** *ἀέρος* Markland *ἀέρων* P | *ἔστιν*] nach *ν* ein Buchst. (*ἡ*) ausr. P | **28** *οὔκουν* Pcorr *οὐκοῦν* P* | **29** *θεὼ* Pcorr *θεῶι* P* | **30** *κῆρα* Pcorr *κῆραν* P*M | **32** ⟨*εἰ*⟩ Sy

οὐ θεοί, πῶς τὸ πῦρ καὶ τὸ ὕδωρ θεοί; πῶς δὲ καὶ οἱ διᾳσσοντες
καὶ οἱ κομῆται διὰ πάθος ἀέρος γεγενημένοι; ὁ δὲ τὴν τύχην θεὸν
λέγων καὶ τὴν πρᾶξιν λεγέτω θεόν. εἰ δὴ οὖν τούτων οὐδὲ ἓν θεὸς 103, 1
εἶναι νομίζεται οὐδὲ μὴν ἐκείνων τῶν χειροκμήτων καὶ ἀναισθήτων
πλασμάτων, πρόνοια δέ τις περὶ ἡμᾶς καταφαίνεται δυνάμεως θείκῆς,
λείπεται οὐδὲν ἄλλο ἢ τοῦτο ὁμολογεῖν, ὅτι ἄρα ὄντως μόνος ἔστι
τε καὶ ὑφέστηκεν ὁ μόνος ὄντως ὑπάρχων θεός. ἀλλὰ γὰρ μανδρα-
γόραν ἤ τι ἄλλο φάρμακον πεπωκόσιν ἀνθρώποις ἐοίκατε οἱ ἀνόητοι.
θεὸς δὲ ὑμῖν ἀνανῆψαι δοίη ποτὲ τοῦδε τοῦ ὕπνου καὶ συνιέναι θεὸν 2
μηδὲ χρυσὸν ἢ λίθον ἢ δένδρον ἢ πρᾶξιν ἢ πάθος ἢ νόσον ἢ φόβον
ἰνδάλλεσθαι ὡς θεόν. »τρὶς γὰρ μύριοί εἰσιν« ὡς ἀληθῶς »ἐπὶ χθονὶ
πουλυβοτείρῃ δαίμονες« οὐκ »ἀθάνατοι« οὐδὲ μὴν θνητοί (οὐδὲ γὰρ
αἰσθήσεως, ἵνα καὶ θανάτου, μετειλήφασιν), λίθινοι δὲ καὶ ξύλινοι
δεσπόται ἀνθρώπων, ὑβρίζοντες καὶ παρασπονδοῦντες τὸν βίον διὰ
τῆς | συνηθείας. »ἡ γῆ δὲ τοῦ κυρίου,« φησί, »καὶ τὸ πλήρωμα αὐ- 82 P 3
τῆς·« εἶτα τί τολμᾷς ἐν τοῖς τοῦ κυρίου τρυφῶν ἀγνοεῖν τὸν δεσπό-
την; κατάλειπε τὴν γῆν τὴν ἐμήν, ἐρεῖ σοι ὁ κύριος, μὴ θίγῃς τοῦ
ὕδατος ὃ ἐγὼ ἀναδίδωμι, τῶν καρπῶν ὧν ἐγὼ γεωργῶ, μὴ μετα-
λάμβανε· ἀπόδος, ἄνθρωπε, τὰ τροφεῖα τῷ θεῷ· ἐπίγνωθί σου τὸν
δεσπότην· ἴδιον εἶ πλάσμα τοῦ θεοῦ· τὸ δὲ οἰκεῖον αὐτοῦ πῶς ἂν
ἐνδίκως ἀλλότριον γένοιτο; τὸ γὰρ ἀπηλλοτριωμένον στερόμενον τῆς
οἰκειότητος στέρεται τῆς ἀληθείας. ἦ γὰρ οὐχ ἥ Νιόβη τρόπον τινά, 4
μᾶλλον δὲ ἵνα μυστικώτερον πρὸς ὑμᾶς ἀποφθέγξωμαι, γυναικὸς τῆς
Ἑβραίας δίκην (Λὼτ ἐκάλουν αὐτὴν οἱ παλαιοὶ) εἰς ἀναισθησίαν με-
τατρέπεσθε; λελιθωμένην ταύτην παρειλήφαμεν τὴν γυναῖκα διὰ τὸ
Σοδόμων ἐρᾶν· Σοδομῖται δὲ οἱ ἄθεοι καὶ οἱ πρὸς τὴν ἀσέβειαν
ἐπιστρεφόμενοι σκληροκάρδιοί τε καὶ ἠλίθιοι. ταύτας οἷον θεόθεν 104, 1
ἐπιλέγεσθαί σοι τὰς φωνάς· μὴ γὰρ οἷον λίθους μὲν εἶναι ἱερὰ καὶ
ξύλα καὶ ὄρνεα καὶ ὄφεις, ἀνθρώπους δὲ μή· πολὺ δὲ τοὐναντίον·
ἱεροὺς μὲν ὄντως τοὺς ἀνθρώπους ὑπολάμβανε, τὰ δὲ θηρία καὶ
τοὺς λίθους ὅπερ εἰσίν. οἱ γάρ τοι δείλαιοι τῶν ἀνθρώπων καὶ 2
ἄθλιοι διὰ μὲν κόρακος καὶ κολοιοῦ νομίζουσι τὸν θεὸν ἐμβοᾶν, διὰ δὲ
ἀνθρώπου σιωπᾶν, καὶ τὸν μὲν κόρακα τετιμήκασιν ὡς ἄγγελον θεοῦ,
τὸν δὲ ἄνθρωπον τοῦ θεοῦ διώκουσιν, οὐ κρώζοντα, οὐ κλώζοντα,

7 f vgl. [Demosth.] Contra Phil. IV 6 — **11 f** Hesiod Op. 252f; vgl. Protr. 41, 1
15 f Psal. 23, 1 (I Kor. 10, 26) — **24 ff** vgl. Gen. 19, 26

1 δαὶ P | διαΐσσοντες P | **8** ἐοίκατε οἱ Schw ἐοίκασιν P | **11** ἰνδάλλεσθε P | τρὶς Hes. τρεῖς P | **19** τροφεῖα P^1 τροφία P* | **22** οὐχ ἡ P | **24** Ἑβραίου — αὐτὸν Markland | **26** [οἱ] πρὸς Heyse | **30** ὑπολάμβανε Markland ὑπολαμβάνετε P | **31** ὅπερ M^2 οἵπερ PM* | **33** ἀνθρώπον P*M^2 ἀνθρώπους P^1M*

φθεγγόμενον δέ· οἴμοι, λογικῶς καὶ φιλανθρώπως κατηχοῦντα ἀποσφάττειν ἀπανθρώπως ἐπιχειροῦσιν, ἐπὶ τὴν δικαιοσύνην καλοῦντα, οὔτε τὴν χάριν τὴν ἄνωθεν ἀπεκδεχόμενοι οὔτε τὴν κόλασιν ἐκτρεπόμενοι. οὐ γὰρ πιστεύουσι τῷ θεῷ οὐδὲ ἐκμανθάνουσι τὴν δύναμιν 3
αὐτοῦ. οὗ δὲ ἄρρητος ἡ φιλανθρωπία, τούτου ἀχώρητος ἡ μισοπονηρία. τρέφει δὲ ὁ μὲν θυμὸς τὴν κόλασιν ἐπὶ ἁμαρτίᾳ, εὖ ποιεῖ δὲ ἐπὶ μετανοίᾳ ἡ φιλανθρωπία. οἰκτρότατον δὲ τὸ στέρεσθαι τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ ἐπικουρίας. ὀμμάτων μὲν οὖν ἡ πήρωσις καὶ τῆς ἀκοῆς ἡ 4
κώφωσις ἀλγεινοτέρα παρὰ τὰς λοιπὰς τοῦ πονηροῦ πλεονεξίας· ἡ μὲν γὰρ αὐτῶν ἀφήρηται τῆς οὐρανίου προσόψεως, ἡ δὲ τῆς θείας μαθήσεως ἐστέρηται. ὑμεῖς δὲ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀνάπηροι καὶ 105, 1
τυφλοὶ μὲν τὸν νοῦν, κωφοὶ δὲ τὴν σύνεσιν ὄντες οὐκ ἀλγεῖτε, οὐκ ἀγανακτεῖτε, οὐ τὸν οὐρανὸν ἰδεῖν καὶ τὸν τοῦ οὐρανοῦ ποιητὴν ἐπεθυμήσατε, οὐδὲ τὸν τῶν πάντων δημιουργὸν καὶ πατέρα ἀκοῦσαι 83 P
καὶ μαθεῖν ἐξεζητήσατε, τὴν προαίρεσιν τῇ σωτηρίᾳ συνάψαντες· ἐμποδὼν γὰρ ἵσταται οὐδὲν τῷ σπεύδοντι πρὸς γνῶσιν θεοῦ, οὐκ 2
ἀπαιδευσία, οὐ πενία, οὐκ ἀδοξία, οὐκ ἀκτημοσύνη· οὐδέ τις τὴν ὄντως ἀληθῆ σοφίαν »χαλκῶ δηώσας« μεταλλάξαι εὔχεται οὐδὲ σιδήρῳ· εὖ γάρ τοι παντὸς μᾶλλον τοῦτο εἴρηται·

ὁ χρηστός ἐστι πανταχοῦ σωτήριος· 3

ὁ γὰρ τοῦ δικαίου ζηλωτής, ὡς ἂν τοῦ ἀνενδεοῦς ἐραστής, ὀλιγοδεής, οὐκ ἐν ἄλλῳ τινὶ ἢ ἐν αὐτῷ [καὶ] τῷ θεῷ τὸ μακάριον θησαυρίσας, ἔνθα οὐ σής, οὐ λῃστής, οὐ πειρατής, ἀλλ' ὁ τῶν ἀγαθῶν ἀίδιος δοτήρ. ἆρα οὖν εἰκότως ὁμοίωσθε τοῖς ὄφεσιν ἐκείνοις, οἷς τὰ ὦτα 4
πρὸς τοὺς κατεπᾴδοντας ἀποκέκλεισται. »θυμὸς γὰρ αὐτοῖς«, φησὶν ἡ γραφή, »κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ὄφεως, ὡσεὶ ἀσπίδος κωφῆς καὶ βυούσης τὰ ὦτα αὐτῆς, ἥτις οὐκ εἰσακούσεται φωνῆς ἐπᾳδόντων.« ἀλλ ὑμεῖς γε κατεπᾴσθητε τὴν ἀγριότητα καὶ παραδέξασθε τὸν ἥμερον 106, 1
καὶ ἡμέτερον λόγον καὶ τὸν ἰὸν ἀποπτύσατε τὸν δηλητήριον, ὅπως

18 vgl. *Θ* 534 — **20** Menander Fr. 786 CAF III p. 217; vgl. F. Blass, Hermes 35 (1900) S. 340 — **22 f** vgl. Matth. 6, 20. 21 — **24 f** vgl. Physiol. 21 p. 254, 8. 9 Lauchert — **26 f** Psal. 57, 5. 6

2 ⟨τὸν⟩ ἐπὶ Heyse | **6** εὐποιεῖ P (ει in Ras. für 3 Buchst.) P^1 | **15** ἐξεζητήσατε P^*M^2 ἐξεζητήσετε P^2M^* | **16** οὐδὲν P^2 Μοὐδ' ἐν P^* | **17** ἀπαιδευσία Hopfenmüller, Mahnrede an die Griechen übersetzt S. 195 ἀπαιδιά P | **20** χρηστός Blass aus Stob. Flor. 37, 6 χριστός P | πανταχοῦ] πολλαχοῦ Stob. | **22** αὐτῷ Di | [καὶ] Barnard, The Bibl. Text of Clem. of Al. p. 10 | **25** ἀποκέκλεισται] ο und εκλεισται in Ras. P^1 | **28** ἀγριότητα Heyse ἁγιότητα P

ὅτι μάλιστα ὑμῖν τὴν φθοράν, ὡς ἐκείνοις τὸ γῆρας, ἀποδύσασθαι
δοθῇ. ἀκούσατέ μου καὶ μὴ τὰ ὦτα ἀποβύσητε μηδὲ τὰς ἀκοὰς ἀπο-
φράξητε, ἀλλ᾽ εἰς νοῦν βάλεσθε τὰ λεγόμενα. καλόν ἐστι τὸ φάρ- 2
μακον τῆς ἀθανασίας· στήσατέ ποτε τοὺς ὁλκοὺς τοὺς ἑρπηστικούς.
»οἱ γὰρ ἐχθροὶ κυρίου χοῦν λείξουσι«, φησίν [ἡ γραφὴ λέγει]· ἀνα-
νεύσατε τῆς γῆς εἰς αἰθέρα, ἀναβλέψατε εἰς οὐρανόν, θαυμάσατε,
παύσασθε καραδοκοῦντες τῶν δικαίων τὴν πτέρναν καὶ »τὴν ὁδὸν
τῆς ἀληθείας« ἐμποδίζοντες· φρόνιμοι γένεσθε καὶ ἀβλαβεῖς· τάχα 3
που ὁ κύριος ἁπλότητος ὑμῖν δωρήσεται πτερόν (πτερῶσαι προή-
ρηται τοὺς γηγενεῖς), ἵνα δὴ τοὺς χηραμοὺς καταλείποντες οἰκήσητε
τοὺς οὐρανούς. μόνον ἐξ ὅλης καρδίας μετανοήσωμεν, ὡς ὅλῃ καρδίᾳ
δυνηθῆναι χωρῆσαι τὸν θεόν. »ἐλπίσατε ἐπ᾽ αὐτόν«, φησί, »πᾶσα 4
συναγωγὴ λαοῦ, ἐκχέετε ἐνώπιον αὐτοῦ πάσας τὰς καρδίας ὑμῶν«
πρὸς τοὺς κενοὺς τῆς πονηρίας λέγει· ἐλεεῖ καὶ δικαιοσύνης πληροῖ·
πίστευσον, ἄνθρωπε, ἀνθρώπῳ καὶ θεῷ· πίστευσον, ἄνθρωπε τῷ πα- 84 P 30 S
θόντι καὶ προσκυνουμένῳ, θεῷ ζῶντι πιστεύσατε οἱ δοῦλοι τῷ 5
νεκρῷ· πάντες ἄνθρωποι πιστεύσατε μόνῳ τῷ πάντων ἀνθρώπων
θεῷ· πιστεύσατε καὶ μισθὸν λάβετε σωτηρίαν· »ἐκζητήσατε τὸν θεόν,
καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ ὑμῶν.« ὁ ἐκζητῶν τὸν θεὸν τὴν ἰδίαν πολυ-
πραγμονεῖ σωτηρίαν· εὕρες τὸν θεόν, ἔχεις τὴν ζωήν. ζητήσωμεν 107, 1
οὖν, ἵνα καὶ ζήσωμεν. ὁ μισθὸς τῆς εὑρέσεως ζωὴ παρὰ θεῷ. »ἀγαλ-
λιάσθωσαν καὶ εὐφρανθήτωσαν ἐπὶ σοὶ πάντες οἱ ζητοῦντές σε καὶ
λεγέτωσαν διὰ παντός, μεγαλυνθήτω ὁ θεός.« καλὸς ὕμνος τοῦ θεοῦ
ἀθάνατος ἄνθρωπος, δικαιοσύνῃ οἰκοδομούμενος, ἐν ᾧ τὰ λόγια τῆς
ἀληθείας ἐγκεχάρακται. ποῦ γὰρ ἀλλαχόθι ἢ ἐν σώφρονι ψυχῇ δι-
καιοσύνην ἐγγραπτέον; ποῦ ἀγάπην; αἰδῶ δὲ ποῦ; πραότητα δὲ ποῦ;
ταύτας, οἶμαι, τὰς θείας γραφὰς ἐναποσφραγισαμένους χρὴ τῇ ψυχῇ 2
καλὸν ἀφετήριον σοφίαν ἡγεῖσθαι τοῖς ἐφ᾽ ὁτιοῦν τοῦ βίου τραπεῖσι
μέρος, ὅρμον τε τὴν αὐτὴν ἀκύμονα σωτηρίας σοφίαν νομίζειν· δι᾽ 3
ἣν ἀγαθοὶ μὲν πατέρες τέκνων οἱ τῷ πατρὶ προσδεδραμηκότες, ἀγα-
θοὶ δὲ γονεῦσιν υἱοὶ οἱ τὸν υἱὸν νενοηκότες, ἀγαθοὶ δὲ ἄνδρες γυναι-

5 Psal. 71, 9 — **5—11** Vielleicht aus der Petrusapokalypse; vgl. Harnack, Überlieferung S. 31 — **7** vgl. Gen. 3, 15; Psal. 55, 7 — **7 f** vgl. II Petr. 2, 2 (ungewiß) — **9 f** vgl. Plato Phädr. p. 248 C u. ö. — **12 f** Psal. 61, 9 — **18 f** Psal. 68, 33 — **21—23** Psal. 69, 5

4 ἑρπηστικοὺς P³ ἑρπιστικοὺς P* | **5** [ἡ γραφὴ λέγει] Ma | **9** πτερόν] μισθόν Schw | πτερῶσαι ⟨γὰρ⟩ Po | **10** χηραμοὺς] η in Ras. P¹ | **14** κενοὺς M² καινοὺς PM* | **15** πίστευσον, ἄνθρωπε, τῷ] πίστευσον ἀνθρώπῳ St πιστεύσατε ⟨οἱ νεκροὶ⟩ τῷ νεκρῷ τῷ Ma | **17** νεκρῷ] κυρίῳ St ἐλευθέρῳ Markland δούλῳ (vgl. Phil. 2, 7) Ma | **23** ὕμνος] ναὸς Markland | **25** ἢ — ψυχῇ M² ἡ — ψυχὴ PM* | **28** [σοφίαν] Schw | τραπεῖσι Po τραφεῖσι P | **29** τὴν αὐτὴν Ma τὸν αὐτὸν P | **31** γονεῦσιν υἱοὶ Po γονεῖς υἱάσιν P (ε über α P¹) γονέων υἱεῖς Markland

κῶν οἱ μεμνημένοι τοῦ νυμφίου, ἀγαθοὶ δὲ οἰκετῶν δεσπόται οἱ τῆς
ἐσχάτης δουλείας λελυτρωμένοι. ὦ μακαριώτερα τῆς ἐν ἀνθρώποις 108, 1
πλάνης τὰ θηρία· ἐπινέμεται τὴν ἄγνοιαν, ὡς ὑμεῖς, οὐχ ὑποκρίνεται
δὲ τὴν ἀλήθειαν· οὐκ ἔστι παρ' αὐτοῖς κολάκων γένη, οὐ δεισιδαι-
μονοῦσιν ἰχθύες, οὐκ εἰδωλολατρεῖ τὰ ὄρνεα, ἕνα μόνον ἐκπλήττεται
τὸν οὐρανόν, ἐπεὶ θεὸν νοῆσαι μὴ δύναται ἀπηξιωμένα τοῦ λόγου.
εἶτ' οὐκ αἰσχύνεσθε καὶ τῶν ἀλόγων σφᾶς αὐτοὺς ἀλογωτέρους πε- 2
ποιηκότες, οἳ διὰ τοσούτων ἡλικιῶν ἐν ἀθεότητι κατατέτριφθε; παῖδες
γεγόνατε, εἶτα μειράκια, εἶτα ἔφηβοι, εἶτα ἄνδρες, χρηστοὶ δὲ οὐδέ-
ποτε. κἂν τὸ γῆρας αἰδέσθητε, ἐπὶ δυσμαῖς τοῦ βίου γενόμενοι σω- 3
φρονήσατε, κἂν ἐπὶ τέλει τοῦ βίου τὸν θεὸν ἐπίγνωτε, ὡς δὴ τὸ
τέλος ὑμῖν τοῦ βίου ἀρχὴν ἀναλάβοι σωτηρίας. ⟨ἐ⟩γηράσατε πρὸς δει-
σιδαιμονίαν, νέοι ἀφίκεσθε πρὸς θεοσέβειαν· παῖδας ἀκάκους ἐγκρινεῖ
θεός. ὁ μὲν οὖν Ἀθηναῖος τοῖς Σόλωνος ἐπέσθω νόμοις καὶ ὁ Ἀρ- 4
γεῖος τοῖς Φορωνέως καὶ ὁ Σπαρτιάτης τοῖς Λυκούργου, εἰ δὲ σεαυτὸν
ἀναγράφεις τοῦ θεοῦ, οὐρανὸς | μέν σοι ἡ πατρίς, ὁ δὲ θεὸς νομοθέ- 85 P
της. τίνες δὲ καὶ οἱ νόμοι; »οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ παι- 5
δοφθορήσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, ἀγαπήσεις κύριον τὸν
θεόν σου.« εἰσὶ δὲ καὶ τούτων τὰ παραπληρώματα, λόγιοι νόμοι καὶ
ἅγιοι λόγοι ἐν αὐταῖς ἐγγραφόμενοι ταῖς καρδίαις· »ἀγαπήσεις τὸν
πλησίον σου ὡς σεαυτόν,« καὶ »τῷ τύπτοντί σε εἰς τὴν σιαγόνα
πάρεχε καὶ τὴν ἄλλην,« καὶ »οὐκ ἐπιθυμήσεις, ἐπιθυμίᾳ γὰρ μόνῃ
μεμοίχευκας.« πόσῳ γοῦν ἄμεινον τοῖς ἀνθρώποις τοῦ τυγχάνειν 109, 1
τῶν ἐπιθυμιῶν ἀρχὴν μηδὲ ἐπιθυμεῖν ἐθέλειν ἢ μὴ δεῖ; ἀλλ' ὑμεῖς
μὲν τὸ αὐστηρὸν τῆς σωτηρίας ὑπομένειν οὐ καρτερεῖτε, καθάπερ δὲ
τῶν σιτίων τοῖς γλυκέσιν ἡδόμεθα διὰ τὴν λειότητα τῆς ἡδονῆς
προτιμῶντες, ἰᾶται δὲ ἡμᾶς καὶ ὑγιάζει τὰ πικρὰ τραχύνοντα τὴν
αἴσθησιν, ἀλλὰ τοὺς ἀσθενεῖς τὸν στόμαχον ῥώννυσιν ἡ τῶν φαρμά-
κων αὐστηρία, οὕτως ἥδει μὲν καὶ γαργαλίζει ἡ συνήθεια, ἀλλ' ἡ μὲν
εἰς τὸ βάραθρον ὠθεῖ, ἡ συνήθεια, ἡ δὲ εἰς οὐρανὸν ἀνάγει, ἡ ἀλήθεια,
»τραχεῖα« μὲν τὸ πρῶτον, »ἀλλ' ἀγαθὴ κουροτρόφος·« καὶ σεμνὴ 2
μὲν ἡ γυναικωνῖτις αὕτη, σώφρων δὲ ἡ γερουσία· οὐδέ ἐστι δυσπρό-

17—19 vgl. Exod. 20, 13—16; *οὐ παιδοφθορήσεις* Apostellehre 2, 1; vgl. Barnabas Ep. 19, 4 — **18 f** Deut. 6, 5 (Matth. 22, 37; Mark. 12, 30; Luk. 10, 27) — **20** vgl. II Kor. 3, 2. 3 — **20 f** Lev. 19, 18 (Matth. 19, 19; 22, 39; Mark. 12, 31; Luk. 10, 27; Röm. 13, 9; Gal. 5, 14; Jak. 2, 8) — **21 f** Luk. 6, 29 — **22 f** vgl. Matth. 5, 28 — **31** vgl. *ι* 27

3 ⟨ἃ⟩ *ἐπινέμεται* P² | **9 f** *οὐδέπω* St | **12** ⟨ἐ⟩ *γηράσατε* Wi | **19** *εἰσὶ*] *ἔτι* Schw | **28** *ἀλλὰ*] *καὶ* St | ⟨*καὶ δυσωπεῖ μὲν τὴν γεῦσιν,*⟩ *ἀλλὰ* Wi | **29** *συνήθεια,* * * Schw | **31** *ἀγαθὴ*] + *δὲ* P²M* (in M ausrad.)

σιτος οὐδὲ ἀδύνατος λαβεῖν, ἀλλ᾽ ἔστιν ἐγγυτάτω ἔνοικος ἡμῶν, ᾗ φησιν αἰνιττόμενος ὁ πάνσοφος Μωυσῆς, τρισὶ τοῖς καθ᾽ ἡμᾶς ἐνδιαιτωμένη μέρεσι, »χερσὶ καὶ στόματι καὶ καρδίᾳ.« σύμβολον τοῦτο 3
γνήσιον τρισὶ τοῖς πᾶσι συμπληρουμένης τῆς ἀληθείας, βουλῇ καὶ
πράξει καὶ λόγῳ· μηδὲ γὰρ τόδε δείμαινε, μή σε τὰ πολλὰ καὶ ἐπιτερπῆ φανταζόμενα ἀφέληται σοφίας· αὐτὸς ἑκὼν ὑπερβήσῃ τὸν λῆρον τῆς συνηθείας, καθάπερ καὶ οἱ παῖδες τὰ ἀθύρματα ἄνδρες γενόμενοι ἀπέρριψαν. τάχει μὲν δὴ ἀνυπερβλήτῳ εὐνοίᾳ τε εὐπρο- 110, 1
σίτῳ ἡ δύναμις ἡ θεϊκὴ ἐπιλάμψασα τὴν γῆν σωτηρίου σπέρματος
ἐνέπλησε | τὸ πᾶν. οὐ γὰρ ἂν οὕτως ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ τοσοῦτον ἔργον 86 P
ἄνευ θείας κομιδῆς ἐξήνυσεν ὁ κύριος, ὄψει καταφρονούμενος, ἔργῳ προσκυνούμενος, ὁ καθάρσιος καὶ σωτήριος καὶ μειλίχιος, ὁ θεῖος λόγος, ὁ φανερώτατος ὄντως θεός, ὁ τῷ δεσπότῃ τῶν ὅλων ἐξισωθείς, ὅτι ἦν υἱὸς αὐτοῦ καὶ »ὁ λόγος ἦν ἐν τῷ θεῷ«, οὔθ᾽ ὅτε τὸ 2
πρῶτον προεκηρύχθη, ἀπιστηθείς, οὔθ᾽ ὅτε τὸ ἀνθρώπου προσωπεῖον ἀναλαβὼν καὶ σαρκὶ ἀναπλασάμενος τὸ σωτήριον δρᾶμα τῆς ἀνθρωπότητος ὑπεκρίνετο, ἀγνοηθείς· γνήσιος γὰρ ἦν ἀγωνιστὴς καὶ τοῦ 3
πλάσματος συναγωνιστής, τάχιστα δὲ εἰς πάντας ἀνθρώπους διαδοθεὶς θᾶττον ἡλίου ἐξ αὐτῆς ἀνατείλας τῆς πατρικῆς βουλήσεως, ῥᾷστα ἡμῖν ἐπέλαμψε τὸν θεόν, ὅθεν τε ἦν αὐτὸς καὶ ὃς ἦν, δι᾽ ὧν ἐδίδαξεν καὶ ἐνεδείξατο, παραστησάμενος, ὁ σπονδοφόρος καὶ διαλλακτὴς καὶ σωτὴρ ἡμῶν λόγος, πηγὴ ζωοποιός, εἰρηνική, ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς χεόμενος, δι᾽ ὃν ὡς ἔπος εἰπεῖν τὰ πάντα ἤδη πέλαγος γέγονεν ἀγαθῶν.

XI. *Μικρὸν δέ, εἰ βούλει, ἄνωθεν ἄθρει τὴν θείαν εὐεργεσίαν.* 111, 1
ὁ πρῶτος [ὁτὲ] ἐν παραδείσῳ ἔπαιζε λελυμένος, ἐπεὶ παιδίον ἦν τοῦ θεοῦ· | ὅτε δὲ ὑποπίπτων ἡδονῇ (ὅφις ἀλληγορεῖται ἡδονὴ ἐπὶ γαστέρα 31 S
ἕρπουσα, κακία γήϊνη, εἰς ὕλας στρεφομένη) παρήγετο ἐπιθυμίαις, ὁ παῖς ἀνδριζόμενος ἀπειθείᾳ καὶ παρακούσας τοῦ πατρὸς ᾐσχύνετο τὸν
θεόν. οἷον ἴσχυσεν ἡδονή· ὁ δι᾽ ἁπλότητα λελυμένος ἄνθρωπος ἁμαρτίαις εὑρέθη δεδεμένος. τῶν δεσμῶν λῦσαι τοῦτον ὁ κύριος αὖθις ἠθέλησεν, 2

3 vgl. Deut. 30, 14 — **3—5** Philo De post. Caini 85 (I p. 241 M); De mutat. nom. 237 (I p. 614 M); De somniis II 180 (I p. 682 M); De poenit. 2 (II p. 406 M) — **11** vgl. Jes. 53, 3 — **14** Joh. 1, 1 — **27 f** vgl. Philo De opif. m. 157 (I p. 38 M); Leg. alleg. II 72 (I p. 79 f M); De agr. 97 (I p. 315 M)

1 ἔνοικος Markland *ἐν οἴκοις* P | ᾗ P | **6** *φανταζόμενα* St Obs. crit. p. 26 *φανταζόμενον* P | **11** *θείας* P^1 *θείαις* P* | **15** *τὸ* P^1 *τοῦ* P* | **16** *σαρκὶ*] *σάρκα* Bunsen, Hippol. u. s. Zeit I 243 Anm. mit Dorner, Entwicklungsgesch. d. Lehre v. d. Person Christi S. 457 Anm. 68 | **25** *ἄθρει*] *θ* in Ras. P^1 | **26** *πρῶτος ὁτὲ*] *πρωτόκτιστος* Schw | [*ὁτὲ*] St *ὁτὲ μὲν* Di *ὅτε ἦν* Markland | **27** *ὁτὲ* Kl | *ὑποπίπτων* Schw *ὑπέπιπτεν* P | *ἐπὶ γαστρὸς* Sy (Index) | **28** *στρεφομένη* Heyse *τρεφομένη* P

καὶ σαρκὶ ἐνδεθείς (μυστήριον θεῖον τοῦτο) τὸν ὄφιν ἐχειρώσατο καὶ τὸν τύραννον ἐδουλώσατο, τὸν θάνατον, καί, τὸ παροδοξότατον, ἐκεῖνον τὸν ἄνθρωπον τὸν ἡδονῇ πεπλανημένον, τὸν τῇ φθορᾷ δεδεμένον, χερσὶν ἡπλωμέναις ἔδειξε λελυμένον. ὦ θαύματος μυστικοῦ· 3
κέκλιται μὲν ὁ κύριος, ἀνέστη δὲ ἄνθρωπος καὶ ὁ ἐκ τοῦ παραδείσου πεσὼν μεῖζον ὑπακοῆς ἆθλον, οὐρανούς, ἀπολαμβάνει. διό μοι δοκεῖ, 112, 1
ἐπεὶ αὐτὸς ἦκεν ὡς ἡμᾶς οὐρανόθεν ὁ λόγος, ἡμᾶς ἐπ᾽ ἀνθρωπίνην ἰέναι μὴ χρῆναι διδασκαλίαν ἔτι, Ἀθήνας καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, πρὸς δὲ καὶ Ἰωνίαν πολυπραγμονοῦντας. εἰ γὰρ ἡμῖν [ὁ] διδάσκαλος
ὁ πληρώσας τὰ πάντα δυνάμεσιν ἁγίαις, δημιουργίᾳ σωτηρίᾳ εὐεργεσίᾳ, νομοθεσίᾳ προφητείᾳ διδασκαλίᾳ, πάντα νῦν ὁ διδάσκαλος κατ- 87 P
ηχεῖ καὶ τὸ πᾶν ἤδη Ἀθῆναι καὶ Ἑλλὰς γέγονεν τῷ λόγῳ. οὐ γὰρ 2
δὴ μύθῳ μὲν ἐπιστεύετε ποιητικῷ τὸν Μίνω τὸν Κρῆτα τοῦ Διὸς ὀαριστὴν ἀναγράφοντι, ἡμᾶς δὲ ἀπιστήσετε μαθητὰς θεοῦ γεγονότας,
τὴν ὄντως ἀληθῆ σοφίαν ἐπανηρημένους, ἣν φιλοσοφίας ἄκροι μόνον ἠνίξαντο, οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ μαθηταὶ καὶ κατειλήφασι καὶ ἀνεκήρυξαν. καὶ δὴ καὶ πᾶς, ὡς ἔπος εἰπεῖν, * * ὁ Χριστὸς οὐ μερί- 3
ζεται· οὔτε βάρβαρός ἐστιν οὔτε Ἰουδαῖος οὔτε Ἕλλην, οὐκ ἄρρεν, οὐ θῆλυ· καινὸς δὲ ἄνθρωπος θεοῦ πνεύματι ἁγίῳ μεταπεπλασμένος.
εἶθ᾽ αἱ μὲν ἄλλαι συμβουλαί τε καὶ ὑποθῆκαι λυπραὶ καὶ περὶ τῶν 113, 1
ἐπὶ μέρους εἰσίν, εἰ γαμητέον, εἰ πολιτευτέον, εἰ παιδοποιητέον· καθολικὴ δὲ ἄρα προτροπὴ μόνη καὶ πρὸς ὅλον δηλαδὴ τὸν βίον, ἐν παντὶ καιρῷ, ἐν πάσῃ περιστάσει πρὸς τὸ κυριώτατον τέλος, τὴν ζωήν, συντείνουσα ἡ θεοσέβεια· καθ᾽ ὃ καὶ μόνον ἐπάναγκές
ἐστι ζῆν, ἵνα ζήσωμεν ἀεί· φιλοσοφία δέ, ἣ φασιν οἱ πρεσβύτεροι, πολυχρόνιός ἐστι συμβουλή, σοφίας ἀίδιον μνηστευομένη ἔρωτα· »ἐντολὴ δὲ κυρίου τηλαυγής, φωτίζουσα ὀφθαλμούς.« ἀπόλαβε τὸν 2
Χριστόν, ἀπόλαβε τὸ βλέπειν, ἀπόλαβέ σου τὸ φῶς,

ὄφρ᾽ εὖ γινώσκοις ἠμὲν θεὸν ἠδὲ καὶ ἄνδρα.

»γλυκὺς« ὁ λόγος ὁ φωτίσας ἡμᾶς »ὑπὲρ χρυσίον καὶ λίθον τίμιον· ποθεινός ἐστιν ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον.« πῶς γὰρ οὐ ποθεινὸς ὁ τὸν ἐν σκότει κατορωρυγμένον νοῦν ἐναργῆ ποιησάμενος καὶ τὰ »φωσ-

1 vgl. Kol. 2, 2 — **13 f** *τ* 179 — **18 f** vgl. Gal. 3, 28; 6, 15; Ephes. 4, 24; Kol. 3, 9—11 — **25 f** vgl. Harnack, Überlieferung S. 292 f — **27 f** Psal. 18, 9 — **29** *E* 128 — **30 f** Psal. 18, 11 — **31**—S. **80**, **4** vgl. Plut. Mor. p. 98 C; Elter Gnom. hist. 99 — **32** *κατορωρ.* vgl. Plato Rep. VII p. 533 D — **32 f** vgl. Plato Tim. p. 45 B

1 τοῦτο P*M* *τούτῳ* P³M² | **9** [*ὁ*] Heyse | **11** *νῦν* P¹ *οὖν* P* | [*ὁ διδάσκαλος*] Wi Griech. Lesebuch S. 349 | **14** *ὀαριστὴν* Homer *ὀαριστύν* PM* *ὡς ἄριστον* M² | **15** *ἣν* P* ⟨*οὐδ᾽*⟩ *ἣν* P²M | **17** * * Schw.

φόρα« τῆς ψυχῆς ἀποξύνας »ὄμματα«; καὶ γὰρ ὥσπερ »ἡλίου μὴ ὄντος 3
ἕνεκα τῶν ἄλλων ἄστρων νὺξ ἂν ἦν τὰ πάντα«, οὕτως εἰ μὴ τὸν
λόγον ἔγνωμεν καὶ τούτῳ κατηυγάσθημεν, οὐδὲν ἂν τῶν σιτευομένων
ὀρνίθων ἐλειπόμεθα, ἐν σκότει πιαινόμενοι καὶ θανάτῳ τρεφόμενοι.
χωρήσωμεν τὸ φῶς, ἵνα χωρή|σωμεν τὸν θεόν· χωρήσωμεν τὸ φῶς 88 P 4
καὶ μαθητεύσωμεν τῷ κυρίῳ. τοῦτό τοι καὶ ἐπήγγελται τῷ πατρὶ
»διηγήσομαι τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου· ἐν μέσῳ ἐκκλησίας
ὑμνήσω σε«. ὕμνησον καὶ διήγησαί μοι τὸν πατέρα σου τὸν θεόν·
σώσει σου τὰ διηγήματα, παιδεύσει με ἡ ᾠδή. ὡς μέχρι νῦν ἐπλανώ-
μην ζητῶν τὸν θεόν, ἐπεὶ δέ με φωταγωγεῖς, κύριε, καὶ τὸν θεὸν 5
εὑρίσκω διὰ σοῦ καὶ τὸν πατέρα ἀπολαμβάνω παρὰ σοῦ, γίνομαί σου
συγκληρονόμος, ἐπεὶ τὸν ἀδελφὸν οὐκ ἐπησχύνθης.

Ἀφέλωμεν οὖν, ἀφέλωμεν τὴν λήθην τῆς ἀληθείας· τὴν ἄγνοιαν 114, 1
καὶ τὸ σκότος τὸ ἐμποδὼν ὡς ἀχλὺν ὄψεως καταγαγόντες τὸν ὄν-
τως ὄντα θεὸν ἐποπτεύσωμεν, ταύτην αὐτῷ πρῶτον ἀνυμνήσαντες
τὴν φωνὴν »χαῖρε φῶς·« φῶς ἡμῖν ἐξ οὐρανοῦ τοῖς ἐν σκότει κατο-
ρωρυγμένοις καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου κατακεκλεισμένοις ἐξέλαμψεν ἡλίου
καθαρώτερον, ζωῆς τῆς ἐνταῦθα γλυκύτερον. τὸ φῶς ἐκεῖνο ζωή 2
ἐστιν ἀίδιος, καὶ ὅσα μετείληφεν αὐτοῦ, ζῇ, ἡ νὺξ δὲ εὐλαβεῖται τὸ
φῶς καὶ δύνουσα διὰ τὸν φόβον παραχωρεῖ τῇ ἡμέρᾳ κυρίου· τὰ
πάντα φῶς ἀκοίμητον γέγονεν καὶ ἡ δύσις εἰς ἀνατολὴν περιέστηκεν.
τοῦτο ἡ κτίσις ἡ καινὴ βεβούληται· ὁ γὰρ τὰ πάντα καθιππεύων 3
»δικαιοσύνης ἥλιος« ἐπ' ἴσης περιπολεῖ τὴν ἀνθρωπότητα, τὸν πα-
τέρα μιμούμενος, ὃς »ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους ἀνατέλλει τὸν ἥλιον
αὐτοῦ«, καὶ καταψεκάζει τὴν δρόσον τῆς ἀληθείας. οὗτος τὴν δύσιν 4
εἰς ἀνατολὴν μετήγαγεν καὶ τὸν θάνατον εἰς ζωὴν ἀνεσταύρωσεν,
ἐξαρπάσας δὲ τῆς ἀπωλείας τὸν ἄνθρωπον προσεκρέμασεν αἰθέρι,
μεταφυτεύων τὴν φθορὰν εἰς ἀφθαρσίαν καὶ γῆν μεταβάλλων εἰς
οὐρανούς, ὁ τοῦ θεοῦ γεωργός, »δεξιὰ σημαίνων, λαοὺς δ' ἐπὶ ἔργον«
ἀγαθὸν »ἐγείρων, μιμνήσκων βιότοιο« ἀληθινοῦ, καὶ τὸν μέγαν ὄν-
τως καὶ θεῖον καὶ ἀναφαίρετον τοῦ πατρὸς κλῆρον χαριζόμενος ἡμῖν,

1 f Heraklit Fr. 31 Byw. 99 Diels — **7 f** Psal. 21, 23 — **8—12** vgl. E. von der Goltz, Das Gebet i. d. ält. Christenheit S. 138 — **11 f** vgl. Röm. 8, 17 — **12** vgl. Hebr. 2, 11 — **14** vgl. *E* 127 — **16—18** vgl. Jes. 9, 2 (Matth. 4, 16; Luk. 1, 79); *κατορωρυγμένοις* vgl. zu S. 79, 32 — **22** vgl. Gal. 6, 15 — **23** Mal. 4, 2 — **24 f** Matth. 5, 45 — **29 f** Aratus, Phaen. 6 f

8 *διήγησαί μοι* Kl *διηγήσομαί* (*σ* in Ras. P¹) *σοι* P | **9** *σώσει* Wi *σώιζει* P | [ὡς] St ὃς Sy | **21** *εἰς ἀνατολὴν περιέστηκεν* Wi *ἀνατολὴ πεπίστευκεν* PM; dazu als Variante am Rand *πεπίστευται* P²M *ἀνατολὴ γεγένηται* St

οὐρανίῳ διδασκαλίᾳ θεοποιῶν τὸν ἄνθρωπον, »διδοὺς νόμους εἰς τὴν 89 P
διάνοιαν αὐτῶν καὶ ἐπὶ καρδίαν γράφων αὐτούς.« τίνας ὑπογράφει 5
νόμους; »ὅτι πάντες εἴσονται τὸν θεὸν ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, καὶ
ἵλεως«, φησὶν ὁ θεός, »ἔσομαι αὐτοῖς καὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν οὐ
μὴ μνησθῶ.« δεξώμεθα τοὺς νόμους τῆς ζωῆς, πεισθῶμεν | προτρε- 32 S 115,
πομένῳ θεῷ, μάθωμεν αὐτόν, ἵνα ἵλεως ᾖ, ἀποδῶμεν καὶ μὴ δεομένῳ
μισθὸν εὐχάριστον, εὐπείθειαν, οἷόν τι ἐνοίκιον [τὴν εὐσέβειαν] τῷ
θεῷ τῆς ἐνταῦθα ἐνοικήσεως.

χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων,

ὀλίγης πίστεως γῆν σοι δίδωσι τὴν τοσαύτην γεωργεῖν, ὕδωρ πίνειν
καὶ ἄλλο πλεῖν, ἀέρα ἀναπνεῖν, πῦρ ὑπουργεῖν, κόσμον οἰκεῖν· ἐν-
τεῦθεν εἰς οὐρανοὺς ἀποικίαν στείλασθαί σοι συγκεχώρηκεν· τὰ με-
γάλα ταῦτα καὶ τοσαῦτά σοι δημιουργήματα καὶ χαρίσματα ὀλίγης
πίστεως μεμίσθωκεν. εἶθ' οἱ μὲν τοῖς γόησι πεπιστευκότες τὰ περίαπτα 2
καὶ τὰς ἐπαοιδὰς ὡς σωτηρίους δῆθεν ἀποδέχονται, ὑμεῖς δὲ οὐ βού-
λεσθε τὸν οὐράνιον αὐτὸν περιάψασθαι, τὸν σωτῆρα λόγον, καὶ τῇ
ἐπῳδῇ τοῦ θεοῦ πιστεύσαντες ἀπαλλαγῆναι μὲν παθῶν, ἃ δὴ ψυχῆς
νόσοι, ἀποσπασθῆναι δὲ ἁμαρτίας; θάνατος γὰρ ἀΐδιος ἁμαρτία. ἢ 3
τέλεον νωθροὶ καὶ τυφλοὶ καθάπερ οἱ σπάλακες οὐδὲν ἄλλο ἢ ἐσθίον-
τες ἐν σκότῳ διαιτᾶσθε, περικαταρρέοντες τῇ φθορᾷ. ἀλλ' ἔστιν,
ἔστιν ἡ ἀλήθεια ἡ κεκραγυῖα »ἐκ σκότους φῶς λάμψει«. λαμψάτω 4
οὖν ἐν τῷ ἀποκεκρυμμένῳ τοῦ ἀνθρώπου, ἐν τῇ καρδίᾳ, τὸ φῶς, καὶ
τῆς γνώσεως αἱ ἀκτῖνες ἀνατειλάτωσαν τὸν ἐγκεκρυμμένον ἔνδον
ἐκφαίνουσαι καὶ ἀποστίλβουσαι ἄνθρωπον, τὸν μαθητὴν τοῦ φωτός,
τὸν Χριστοῦ γνώριμόν τε καὶ συγκληρονόμον, μάλιστα ἐπειδὰν τὸ
τιμιώτατον καὶ σεβασμιώτατον εὐσεβεῖ τε καὶ ἀγαθῷ παιδὶ ἀγαθοῦ
πατρὸς ὄνομα εἰς γνῶσιν ἀφίκηται, προστάττοντος ἥπια καὶ τῷ παιδὶ
ἐγκελευομένου τὰ σωτήρια. ὁ δὲ πειθόμενος αὐτῷ κατὰ πάντα δὴ 5
πλεονεκτεῖ· ἕπεται τῷ θεῷ, πείθεται τῷ πατρί, ἕγνω πλανώμενος
αὐτόν, ἠγάπησε τὸν θεόν, ἠγάπησε τὸν πλησίον, ἐπλήρωσε τὴν ἐν-
τολήν, τὸ ἆθλον ἐπιζητεῖ, τὴν ἐπαγγελίαν ἀπαιτεῖ.

Πρόκειται δὲ ἀεὶ τῷ θεῷ τὴν ἀνθρώπων ἀγέλην σῴζειν. ταύτῃ 116, 1
καὶ τὸν ἀγαθὸν ποιμένα ὁ ἀγαθὸς ἀπέστειλεν θεός· ἁπλώσας δὲ ὁ
λόγος τὴν ἀλήθειαν ἔδειξε τοῖς ἀνθρώποις τὸ ὕψος τῆς σωτηρίας,

1—5 Jerem. 38 (31), 33. 34 (Hebr. 8, 10—12) — **9** *Z* 236 — **15** vgl. Plato Charm. p. 157 A — **19** vgl. Diogen. VIII 25 — **21** II Kor. 4, 6 — **25** vgl. Röm. 8, 17 — **27** vgl. Röm. 8, 15 — **30** vgl. Matth. 22, 37—39 — **33** vgl. Joh. 10, 11

7 εὐπείθειαν Heyse (vgl. Strom. VII 21, 1) εὐπάθειαν (corr. aus εὐπαθίαν) P εὐπαθείας (abhängig von μισθὸν) Ma εὐμάθειαν Wi | [τὴν εὐσέβειαν] Heyse | **23** ἐγκεκρυμμένον] *γ* in Ras. P¹ | **27** προστάττοντος P² προστάττος P* | **28** ἐγκελευομένου] ου corr. aus ωι P¹

ὅπως ἢ | μετανοήσαντες σωθῶσιν ἢ μὴ ὑπακούσαντες κριθῶσιν. τοῦτο 90 P
τῆς δικαιοσύνης τὸ κήρυγμα, ὑπακούουσιν εὐαγγέλιον, παρακούσασιν
κριτήριον. ἀλλὰ σάλπιγξ μὲν »ἡ μεγαλόκλονος« ἠχήσασα στρατιώτας 2
συνήγαγεν καὶ πόλεμον κατήγγειλεν, Χριστὸς δὲ εἰρηνικὸν ἐπὶ τὰ
πέρατα τῆς γῆς ἐπιπνεύσας μέλος οὐ συνάξει ἄρα τοὺς εἰρηνικοὺς
στρατιώτας τοὺς ἑαυτοῦ; συνήγαγε μὲν οὖν, ὦ ἄνθρωπε, τὸ στρατιω-
τικὸν τὸ ἀναίμακτον αἵματι καὶ λόγῳ, καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρα-
νῶν αὐτοῖς ἐνεχείρισεν. σάλπιγξ ἐστὶ Χριστοῦ τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ· 3
ὃ μὲν ἐσάλπισεν, ἡμεῖς δὲ ἠκούσαμεν. ἐξοπλισώμεθα εἰρηνικῶς, »ἐν-
δυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης« καὶ τὴν ἀσπίδα τῆς πίστεως
ἀναλαβόντες καὶ τὴν κόρυν τοῦ σωτηρίου περιθέμενοι καὶ »τὴν μάχαι-
ραν τοῦ πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα θεοῦ«, ἀκονήσωμεν. οὕτως ἡμᾶς ὁ
ἀπόστολος εἰρηνικῶς ἐκτάττει· ταῦτα ἡμῶν τὰ ὅπλα τὰ ἄτρωτα· 4
τούτοις ἐξοπλισάμενοι παραταξώμεθα τῷ πονηρῷ· τὰ πεπυρακτω-
μένα τοῦ πονηροῦ ἀποσβέσωμεν βέλη ταῖς ὑδατίναις ἀκμαῖς ταῖς ὑπὸ
τοῦ λόγου βεβαμμέναις, εὐχαρίστοις ἀμειβόμενοι τὰς εὐποιίας εὐλογίαις
καὶ τὸν θεὸν τῷ θείῳ γεραίροντες λόγῳ. »ἔτι γὰρ λαλοῦντός σου
ἐρεῖ,« φησίν, »ἰδοὺ πάρειμι.«

Ὦ τῆς ἁγίας καὶ μακαρίας ταύτης δυνάμεως, δι' ἧς ἀνθρώποις 117, 1
συμπολιτεύεται θεός. λῷον οὖν καὶ ἄμεινον τῆς ἀρίστης τῶν ὄντων
οὐσίας μιμητὴν ὁμοῦ καὶ θεραπευτὴν γενέσθαι· οὐ γὰρ μιμεῖσθαί τις
δυνήσεται τὸν θεὸν ἢ δι' ὧν ὁσίως θεραπεύει οὐδ' αὖ θεραπεύειν
καὶ σέβειν ἢ μιμούμενος. ὅ γέ τοι οὐράνιος καὶ θεῖος ὄντως ἔρως 2
ταύτῃ προσγίνεται τοῖς ἀνθρώποις, ὅταν ἐν αὐτῇ που τῇ ψυχῇ τὸ
ὄντως καλὸν ὑπὸ τοῦ θείου λόγου ἀναζωπυρούμενον ἐκλάμπειν δυ-
νηθῇ· καὶ τὸ μέγιστον, ἅμα τῷ βουληθῆναι γνησίως τὸ σωθῆναι συν-
τρέχει, ὁμοζυγούντων, ὡς ἔπος εἰπεῖν, προαιρέσεως καὶ ζωῆς. τοι- 3
γάρτοι μόνη αὕτη ἡ τῆς ἀληθείας προτροπὴ τοῖς πιστοτάτοις ἀπεί-
κασται τῶν φίλων μέχρι τῆς ἐσχάτης ἀναπνοῆς παραμένουσα καὶ
παραπομπὸς ἀγαθὴ ὅλῳ καὶ τελείῳ τῷ τῆς ψυχῆς πνεύματι τοῖς εἰς
οὐρανὸν ἀπαίρουσι γενομένη. τί δή σε προτρέπω; σωθῆναί σε ἐπεί-
γομαι. τοῦτο Χριστὸς βούλεται· ἑνὶ λόγῳ ζωήν σοι χαρίζεται. καὶ 4
τίς ἐστιν οὗτος; μάθε συντόμως· λόγος ἀληθείας, λόγος ἀφθαρσίας,
ὁ ἀναγεννῶν τὸν ἄνθρωπον, εἰς ἀλήθειαν αὐτὸν ἀναφέρων, τὸ κέν-
τρον τῆς σωτηρίας, ὁ ἐξελαύνων τὴν φθοράν, ὁ ἐκδιώκων τὸν θάνα-

3 ἡ μεγ. aus einem Dichter — **9—15** vgl. Ephes. 6, 14—17; I Thess. 5, 8 (Jes. 59, 17) — **17 f** Jes. 58, 9

5 ἐπιπνεύσας] ἐμπνεύσας Cobet 257 | **16** τὰς εὐποιίας P¹ ταῖς εὐποιίαις P* **22** θεραπεύει Schw θεραπεύσει P | **23** σόβειν P (ε überg. P¹) | **29 f** καὶ παραπομπὸς Wi παραπομπὸς καὶ PM* (καὶ ausrad. M²)

τον, ὁ ἐν ἀνθρώποις οἰκοδομήσας νεών, ἵνα ἐν ἀνθρώποις ἱδρύσῃ τὸν θεόν. ἅγνισον τὸν νεών, καὶ τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς ῥᾳθυμίας ὥσπερ ἄνθος ἐφήμερον καταλίμπανε ἀνέμῳ καὶ πυρί, σωφροσύνης δὲ τοὺς καρποὺς γεώργησον ἐμφρόνως, καὶ σεαυτὸν ἀκροθίνιον | ἀνάστησον 91 P
τῷ θεῷ, ὅπως οὐκ ἔργον μόνον, ἀλλὰ καὶ χάρις ᾖς τοῦ θεοῦ· πρέπει δὲ ἄμφω τῷ Χριστοῦ γνωρίμῳ, καὶ βασιλείας ἄξιον φανῆναι καὶ βασιλείας κατηξιῶσθαι.

XII. *Φύγωμεν οὖν τὴν συνήθειαν, φύγωμεν οἷον ἄκραν χαλεπὴν* 118, 1
ἢ Χαρύβδεως ἀπειλὴν ἢ Σειρῆνας μυθικάς· ἄγχει τὸν ἄνθρωπον, τῆς ἀληθείας ἀποτρέπει, ἀπάγει τῆς ζωῆς, παγίς ἐστιν, βάραθρόν ἐστιν, βόθρος ἐστί, λίχνον ἐστὶν κακὸν ἡ συνήθεια·

κείνου μὲν καπνοῦ καὶ κύματος ἐκτὸς ἔεργε
νῆα.

φεύγωμεν, ὦ συνναῦται, φεύγωμεν τὸ κῦμα τοῦτο, πῦρ ἐρεύγεται, 2
νῆσός ἐστι πονηρὰ ὀστοῖς καὶ νεκροῖς | σεσωρευμένη, ᾗδει δὲ ἐν αὐτῇ 33 S
ὀρνίδιον ὡραῖον, ἡδονή, πανδήμῳ τερπόμενον μουσικῇ·

δεῦρ᾽ ἄγ᾽ ἰών, πολύαιν᾽ Ὀδυσεῦ, μέγα κῦδος Ἀχαιῶν,
νῆα κατάστησον, ἵνα θειοτέρην ὄπ᾽ ἀκούσῃς.

ἐπαινεῖ σε, ὦ ναῦτα, καὶ πολυύμνητον λέγει, καὶ τὸ κῦδος τῶν Ἑλλή- 3
νων ἡ πόρνη σφετερίζεται· ἔασον αὐτὴν ἐπινέμεσθαι τοὺς νεκρούς, πνεῦμά σοι οὐράνιον βοηθεῖ· πάριθι τὴν ἡδονήν, βουκολεῖ·

μηδὲ γυνή σε νόον πυγοστόλος ἐξαπατάτω,
αἰμύλα κωτίλλουσα, τεὴν διφῶσα καλιήν.

παράπλει τὴν ᾠδήν, θάνατον ἐργάζεται· ἐὰν ἐθέλῃς μόνον, νενίκη- 4
κας τὴν ἀπώλειαν καὶ τῷ ξύλῳ προσδεδεμένος ἁπάσης ἔσῃ τῆς φθορᾶς λελυμένος, κυβερνήσει σε ὁ λόγος ὁ τοῦ θεοῦ, καὶ τοῖς λιμέσι καθορμίσει τῶν οὐρανῶν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· τότε μου κατοπτεύσεις τὸν θεὸν καὶ τοῖς ἁγίοις ἐκείνοις τελεσθήσῃ μυστηρίοις καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀπολαύσεις ἀποκεκρυμμένων, τῶν ἐμοὶ τετηρημένων, »ἃ οὔτε οὖς ἤκουσεν οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνέβη« τινός.

καὶ μὴν ὁρᾶν μοι δύο μὲν ἡλίους δοκῶ, 5
δισσὰς δὲ Θήβας |

9 ff vgl. Physiol. 13 — **12 f** μ 219 f — **15** vgl. μ 45 f — **17 f** μ 184 f — **22 f** Hesiod Op. 373 f — **25** vgl. μ 178 — **29 f** I Kor. 2, 9 — **31 f** Eurip. Bakch. 918 f

5 ᾖς Wi ᾗ P | **6** *Χριστοῦ* Ma *Χριστῶι* P | *γνωρίμωι* P* *γνώριμον* P¹M | **11** *λίχνον* Ma *λίχνος* P | *λίχνος ἐστὶν κακῶν* [*ἡ συνήθεια*] Schw | **12** *ἐκτὸς*] *κ* in Ras. P¹ | **14** ὦ corr. aus ὡς P¹ | **16** *ἡδονή* M² *ἡδονῆι* PM* | **18** *ὄπ᾽ ἀκούσῃς* M² *ἐπακούσῃς* PM* | **21** *σοι* Höschel *σε* P | *βουκόλει* P | **22** *ἐξαπατάτω* M² *ἐξαπάτω* PM* | **26** *καὶ*] *κἂν* Ma | *καθορμίσει* M² *καθορμήσει* PM*

βαχκεύων ἔλεγέν τις εἰδώλοις, ἀγνοίᾳ μεθύων ἀκράτῳ· ἐγὼ δ' ⟨ἂν⟩ 92 P
αὐτὸν οἰκτείραιμι παροινοῦντα καὶ τὸν οὕτω παρανοοῦντα ἐπὶ σωτηρίαν παρακαλέσαιμι σωφρονοῦσαν, ὅτι καὶ κύριος μετάνοιαν ἁμαρτωλοῦ καὶ οὐχὶ θάνατον ἀσπάζεται. ἧκε, ὦ παραπλήξ, μὴ θύρσῳ 119,1
σκηριπτόμενος, μὴ κιττῷ ἀναδούμενος, ῥῖψον τὴν μίτραν, ῥῖψον τὴν νεβρίδα, σωφρόνησον· δείξω σοι τὸν λόγον καὶ τοῦ λόγου τὰ μυστήρια, κατὰ τὴν σὴν διηγούμενος εἰκόνα. ὄρος ἐστὶ τοῦτο θεῷ πεφιλημένον, οὐ τραγῳδίαις ὡς Κιθαιρὼν ὑποκείμενον, ἀλλὰ τοῖς ἀληθείας ἀνακείμενον δράμασιν, ὄρος νηφάλιον, ἁγναῖς ὕλαις σύσκιον· βακχεύουσι
δὲ ἐν αὐτῷ οὐχ αἱ Σεμέλης »τῆς κεραυνίας« ἀδελφαί, αἱ μαινάδες, αἱ δύσαγνον κρεανομίαν μυούμεναι, ἀλλ' αἱ τοῦ θεοῦ θυγατέρες, αἱ ἀμνάδες αἱ καλαί, τὰ σεμνὰ τοῦ λόγου θεσπίζουσαι ὄργια, χορὸν ἀγείρουσαι σώφρονα. ὁ χορὸς οἱ δίκαιοι, τὸ ᾆσμα ὕμνος ἐστὶ τοῦ 2
πάντων βασιλέως· ψάλλουσιν αἱ κόραι, δοξάζουσιν ἄγγελοι, προφῆται λαλοῦσιν, ἦχος στέλλεται μουσικῆς, δρόμῳ τὸν θίασον διώκουσιν, σπεύδουσιν οἱ κεκλημένοι πατέρα ποθοῦντες ἀπολαβεῖν. ἧκέ μοι, ὦ πρέσβυ, καὶ σύ, τὰς Θήβας λιπὼν καὶ τὴν μαντι- 3
κὴν καὶ τὴν βακχείαν ἀπορρίψας πρὸς ἀλήθειαν χειραγωγοῦ· ἰδού σοι τὸ ξύλον ἐπερείδεσθαι δίδωμι· σπεῦσον, Τειρεσία, πίστευσον· ὄψει· Χριστὸς ἐπιλάμπει φαιδρότερον ἡλίου, δι' ὃν ὀφθαλμοὶ τυφλῶν ἀναβλέπουσιν· νύξ σε φεύξεται, πῦρ φοβηθήσεται, θάνατος οἰχήσεται· ὄψει τοὺς οὐρανούς, ὦ γέρον, ὁ Θήβας μὴ βλέπων.

Ὦ τῶν ἁγίων ὡς ἀληθῶς μυστηρίων, ὦ φωτὸς ἀκηράτου. δᾳ- 120,1
δουχοῦμαι τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὸν θεὸν ἐποπτεῦσαι, ἅγιος γίνομαι μυούμενος, ἱεροφαντεῖ δὲ ὁ κύριος καὶ τὸν μύστην σφραγίζεται φωταγωγῶν, καὶ παρατίθεται τῷ πατρὶ τὸν πεπιστευκότα αἰῶσι τηρούμενον. ταῦτα τῶν ἐμῶν μυστηρίων τὰ βακχεύματα· εἰ βούλει, καὶ 2
σὺ μυοῦ, καὶ χορεύσεις μετ' ἀγγέλων ἀμφὶ τὸν ἀγένητον καὶ ἀνώλεθρον καὶ μόνον ὄντως θεόν, συνυμνοῦντος ἡμῖν τοῦ θεοῦ λόγου.
ἀίδιος | οὗτος Ἰησοῦς, εἷς [ὁ] μέγας ἀρχιερεὺς θεοῦ τε ἑνὸς τοῦ αὐτοῦ 93 P
καὶ πατρός, ὑπὲρ ἀνθρώπων εὔχεται καὶ ἀνθρώποις ἐγκελεύεται »κέκλυτε, μυρία φῦλα«, μᾶλλον δὲ ὅσοι τῶν ἀνθρώπων λογικοί, καὶ βάρβαροι καὶ Ἕλληνες· τὸ πᾶν ἀνθρώπων γένος καλῶ, ὧν ἐγὼ δη- 3
μιουργὸς θελήματι πατρός. ἥκετε ὡς ἐμέ, ὑφ' ἕνα ταχθησόμενοι θεὸν
καὶ τὸν ἕνα λόγον τοῦ θεοῦ, καὶ μὴ μόνον τῶν ἀλόγων ζῴων πλεο-

3f vgl. Ezech. 18, 23. 32; 33, 11 — **10** vgl. Eurip. Bakch. 6. 26 — **19** vgl. Kallim. Bad d. Pall. 127 — **28f** vgl. Plato Tim. p. 52 A — **32** *P* 220 — **33** vgl. Röm. 1, 14

1 *ἀγνοίαι* corr. aus *ἄγνοια* P¹ *ἀγνοίας* Münzel | ⟨ἂν⟩ Markland | **2** *παρανοοῦντα*] *αν* in Ras. für 5 Buchst. P¹ | **8** *ὑποκείμενον*] *ν*² in Ras. P¹ | **8f** *ἀνακείμενον*] *ἀνα* in Ras. P¹ | **15** *θίασον* corr. aus *θείασον* P¹ | **18** *βακχείαν* Wi *βακχικὴν* P | **22** *ὁ* P²M *ὦ* P* | **24** *ἐποπτεῦσαι* Schw *ἐποπτεύσας* P | **26** ⟨ὡς⟩ *αἰῶσι* Schw | **28** *ἀγένητον* P | **30** [*ὁ*] Wi

νεκτεῖτε τῷ λόγῳ, ἐκ δὲ τῶν θνητῶν ἁπάντων ὑμῖν ἀθανασίαν μόνοις καρπώσασθαι δίδωμι. ἐθέλω γάρ, ἐθέλω καὶ ταύτης ὑμῖν μεταδοῦναι τῆς χάριτος, ὁλόκληρον χορηγῶν τὴν εὐεργεσίαν, ἀφθαρσίαν· καὶ λόγον χαρίζομαι ὑμῖν, τὴν γνῶσιν τοῦ θεοῦ, τέλειον ἐμαυτὸν χαρίζομαι. τοῦτό εἰμι ἐγώ, τοῦτο βούλεται ὁ θεός, τοῦτο συμφωνία ἐστί, 4 τοῦτο ἁρμονία πατρός, τοῦτο υἱός, τοῦτο Χριστός, τοῦτο ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, βραχίων κυρίου, δύναμις τῶν ὅλων, τὸ θέλημα τοῦ πατρός. ὦ πάλαι μὲν εἰκόνες, οὐ πᾶσαι δὲ ἐμφερεῖς, διορθώσασθαι ὑμᾶς πρὸς τὸ ἀρχέτυπον βούλομαι, ἵνα μοι καὶ ὅμοιοι γένησθε. χρίσω ὑμᾶς τῷ 5 πίστεως ἀλείμματι, δι' οὗ τὴν φθορὰν ἀποβάλλετε, καὶ γυμνὸν δικαιοσύνης ἐπιδείξω τὸ σχῆμα, δι' οὗ πρὸς τὸν θεὸν ἀναβαίνετε. »δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς· ἄρατε τὸν ζυγόν μου ἐφ' ὑμᾶς καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραΰς εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὑρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν· ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστὸς καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν ἐστιν.« σπεύσωμεν, δράμωμεν, ὦ θεοφιλῆ καὶ θεοείκελα τοῦ 121, 1 λόγου [ἄνθρωποι] ἀγάλματα· σπεύσωμεν, δράμωμεν, ἄρωμεν τὸν ζυγὸν αὐτοῦ, ἐπιβάλωμεν ἀφθαρσίᾳ, καλὸν ἡνίοχον ἀνθρώπων τὸν Χριστὸν ἀγαπήσωμεν· τὸν πῶλον ὑποζύγιον ἤγαγε σὺν τῷ παλαιῷ· καὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν συνωρίδα καταζεύξας, εἰς ἀθανασίαν κατιθύνει τὸ ἅρμα, σπεύδων πρὸς τὸν θεὸν πληρῶσαι ἐναργῶς ὃ ἠνίξατο, πρότερον μὲν εἰς Ἱερουσαλήμ, νῦν δὲ εἰσελαύνων οὐρανούς, κάλλιστον θέαμα τῷ πατρὶ υἱὸς ἀίδιος νικηφόρος. φιλότιμοι τοίνυν πρὸς τὰ 2 καλὰ καὶ θεοφιλεῖς ἄνθρωποι γενώμεθα, καὶ τῶν ἀγαθῶν τὰ μέγιστα, θεὸν καὶ ζωήν, κτησώμεθα. ἀρωγὸς δὲ ὁ λόγος· θαρρῶμεν αὐτῷ καὶ μή ποτε ἡμᾶς τοσοῦτος ἀργύρου καὶ | χρυσοῦ, μὴ | δόξης ἐπέλθῃ 94 P 34 S πόθος, ὅσος αὐτοῦ τοῦ τῆς ἀληθείας λόγου. οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τῷ θεῷ 3 αὐτῷ ἀρεστόν, εἰ ἡμεῖς τὰ μὲν πλείστου ἄξια περὶ ἐλαχίστου ποιούμεθα, ἀγνοίας δὲ καὶ ἀμαθίας καὶ ῥᾳθυμίας καὶ εἰδωλολατρείας ὕβρεις περιφανεῖς καὶ τὴν ἐσχάτην δυσσέβειαν περὶ πλείονος αἱρούμεθα. οὐ 122, 1

12—16 Matth. 11, 28—30 — **19** vgl. Matth. 21, 1—7 (Sachar. 9, 9) — **20** *ἀνθρώπων* — **23** *νικηφόρος* Nicetascat. zu Joh. (12, 14) in Monac. 37 f. 374v zwischen zwei Stücken aus Paed. I 15 Inc. *ἀνθρώπων γὰρ ξυνωρίδα Χριστὸς καταζεύξας*, expl. *νικηφόρος* vgl. Zahn, Forsch. III p. 18 — **21 f** vgl. Matth. 21, 5 — **30—S. 86, 4** vgl. Cic. Parad. 4; Tusc. disp. III 5, 10; Stob. Ecl. II 7 S. 68, 18 ff Wachsmuth

8 ὦ Wi ὢν P | οὗ *πολλαὶ* Markland | **11** *ὄχημα* Markland | **17** [*ἄνθρωποι*] Heyse | **18** *ἐπιβάλωμεν ἀφθαρσίᾳ* Wi *ὑποβάλωμεν ἀφθαρσίαι* P *ὑπολάβωμεν* (so Vi) *ἀφθαρσίαν* Ma¦ | **21** *πληρῶσαι* P²M Cat. *πληρώσας* P* | **22** *εἰσελαύνων οὐρανούς*] *εἰς οὐρανὸν εἰσελαύνων* Cat. | **24** *ἀγαθῶν* St Obs. crit. p. 27 *ἀπαθῶν* P | **28** *περὶ* Cobet 257 *ὑπὲρ* P | **29** *ἀγνοίας* Markland *ἀνοίας* P | **30** *αἱρούμεθα* St *αἰρώμεθα* (*αι* in Ras. P²)PM *τιθέμεθα* M²

γὰρ ἀπὸ τρόπου φιλοσόφων παῖδες πάντα ὅσα πράττουσιν οἱ ἀνόητοι, ἀνοσιουργεῖν καὶ ἀσεβεῖν νομίζουσιν καὶ αὐτήν γε [ἔτι] τὴν ἄγνοιαν μανίας εἶδος ὑπογράφοντες οὐδὲν ἄλλο ἢ μεμηνέναι τοὺς πολλοὺς ὁμολογοῦσιν. οὐ δὴ οὖν ἀμφιβάλλειν αἱρεῖ ὁ λόγος, ὁπότερον αὐτοῖν 2
ἄμεινον, σωφρονεῖν ἢ μεμηνέναι· ἐχομένους δὲ ἀπρὶξ τῆς ἀληθείας παντὶ σθένει ἕπεσθαι χρὴ τῷ θεῷ σωφρονοῦντας καὶ πάντα αὐτοῦ νομίζειν, ὥσπερ ἔστι, πρὸς δὲ καὶ ἡμᾶς τὸ κάλλιστον τῶν κτημάτων μεμαθηκότας ὄντας αὐτοῦ, σφᾶς αὐτοὺς ἐπιτρέπειν τῷ θεῷ, ἀγαπῶντας κύριον τὸν θεὸν καὶ τοῦτο παρ᾽ ὅλον τὸν βίον ἔργον ἡγουμένους.
εἰ δὲ »κοινὰ τὰ φίλων«, θεοφιλὴς δὲ ὁ ἄνθρωπος (καὶ γὰρ οὖν φίλος 3
τῷ θεῷ, μεσιτεύοντος τοῦ λόγου), γίνεται δὴ οὖν τὰ πάντα τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι τὰ πάντα τοῦ θεοῦ, καὶ κοινὰ ἀμφοῖν τοῖν φίλοιν τὰ πάντα, τοῦ θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. ὥρα οὖν ἡμῖν μόνον τὸν θεοσεβῆ 4
[Χριστιανὸν] εἰπεῖν πλούσιόν τε καὶ σώφρονα καὶ εὐγενῆ καὶ ταύτῃ εἰκόνα τοῦ θεοῦ μεθ᾽ ὁμοιώσεως, καὶ λέγειν καὶ πιστεύειν »δίκαιον καὶ ὅσιον μετὰ φρονήσεως« γενόμενον ὑπὸ Χριστοῦ Ἰησοῦ καὶ εἰς τοσοῦτον ὅμοιον ἤδη καὶ θεῷ. οὐκ ἀποκρύπτεται γοῦν ὁ προφήτης 123, 1
τὴν χάριν λέγων, »ἐγὼ εἶπον ὅτι θεοί ἐστε καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες.« ἡμᾶς γάρ, ἡμᾶς εἰσπεποίηται καὶ ἡμῶν ἐθέλει μόνων κεκλῆσθαι
πατήρ, οὐ τῶν ἀπειθούντων. καὶ γὰρ οὖν ὧδέ πως ἔχει τὰ ἡμέτερα 95 P
τῶν Χριστοῦ ὀπαδῶν· οἷαι μὲν αἱ βουλαί, τοῖοι καὶ οἱ λόγοι, ὁποῖοι δὲ οἱ λόγοι, τοιαίδε καὶ αἱ πράξεις, καὶ ὁποῖα τὰ ἔργα, τοιοῦτος ὁ βίος· χρηστὸς ὁ σύμπας ἀνθρώπων βίος τῶν Χριστὸν ἐγνωκότων.
Ἄλις οἶμαι τῶν λόγων, εἰ καὶ μακροτέρῳ προῆλθον ὑπὸ φιλανθρω- 2
πίας ὅ τι περ εἶχον ἐκ θεοῦ ἐκχέων, ὡς ἂν ἐπὶ τὸ μέγιστον τῶν ἀγαθῶν, τὴν σωτηρίαν, παρακαλῶν· περὶ γάρ τοι τῆς παῦλαν οὐδαμῇ οὐδαμῶς ἐχούσης ζωῆς οὐκ ἐθέλουσιν οὐδ᾽ οἱ λόγοι παύσασθαί ποτε ἱεροφαντοῦντες. ὑμῖν δὲ ἔτι τοῦτο περιλείπεται πέρας τὸ λυσιτελοῦν ἑλέσθαι, ἢ κρίσιν ἢ χάριν· ὡς ἔγωγε οὐδ᾽ ἀμφιβάλλειν ἀξιῶ, πότερον
ἄμεινον αὐτοῖν· οὐδὲ μὴν συγκρίνεσθαι θέμις ζωὴν ἀπωλείᾳ.

8 f vgl. Matth. 22, 37 — **10** vgl. Plato Leg. V p. 739 C; Laert. Diog. VI 37. 72; VIII 10; Zenob. IV 79; Menand. Fr. 9 CAF III p. 6 u. ö. — **15** vgl. Gen. 1, 26 — **15 f** vgl. Plato Theät. p. 176 B — **18** Psal. 81, 6 — **21** vgl. Philo, De praem. et poenis 14 (II p. 421 M); De vita Mos. I 29 (II p. 85 M); Strom. III 44; VII 100; Seneca, Epist. 114, 1; Euseb. Hist. eccl. VI 3, 7; Cic. Tusc. V 47; Schol. in Hermog. (Walz, Rhet. V p. 534) u. a.; vgl. Mayor zu Strom. VII 100; Davies zu Cic. Tusc. V Cap. 16

1 ἄπο P^3M^2 | **2** [ἔτι] Wi | **4** αἱρεῖ Cobet 257 ἐρεῖ P | **7** [ἡμᾶς] Wi | **11** τῷ θεῷ ~ nach φίλος Wi, nach ἄνθρωπος P [τῷ θεῷ] Cobet 258 | **14** [Χριστιανὸν] Wi | **23** τῶν] ν in Ras. P^1 | **30** Subscriptio: κλήμεντος προτρεπτικὸς πρὸς Ἕλληνας P^2M

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ

Handschriften des Paidagogos.

F = Laur. V 24
M = Mut. III. D. 7 (jetzt Nr. 126 oder S. 5, 9)
P = Paris. graec. 451 (von I 96, 1 an)

Dazu vgl. auch S. 2

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΣ 96 P

ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

Κεφάλαια τοῦ πρώτου λόγου.

Α. Τί ἐπαγγέλλεται ὁ παιδαγωγός.
Β. Ὅτι διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ὁ παιδαγωγὸς ἐπιστατεῖ.
Γ. Ὅτι φιλάνθρωπος ὁ παιδαγωγός.
Δ. Ὅτι ἐπ' ἴσης ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ὁ λόγος παιδαγωγός ἐστιν.
Ε. Ὅτι πάντες οἱ περὶ τὴν ἀλήθειαν καταγινόμενοι παῖδες παρὰ τῷ θεῷ.
F. Πρὸς τοὺς ὑπολαμβάνοντας τὴν τῶν παιδίων καὶ νηπίων προσηγορίαν τὴν τῶν πρώτων μαθημάτων αἰνίττεσθαι διδαχήν.
Ζ. Τίς ὁ παιδαγωγός, καὶ περὶ τῆς παιδαγωγίας αὐτοῦ.
Η. Πρὸς τοὺς ἡγουμένους μὴ εἶναι ἀγαθὸν τὸ δίκαιον.
Θ. Ὅτι τῆς αὐτῆς δυνάμεως καὶ εὐεργετεῖν καὶ κολάζειν δικαίως, ἐν ᾧ τίς ὁ τρόπος τῆς παιδαγωγίας τοῦ λόγου.
Ι. Ὅτι ὁ αὐτὸς θεὸς διὰ τοῦ αὐτοῦ λόγου καὶ ἀπείργει τῶν ἁμαρτιῶν ἀπειλῶν καὶ σῴζει τὴν ἀνθρωπότητα παρακαλῶν.
ΙΑ. Ὅτι διὰ νόμου καὶ προφητῶν ὁ λόγος ἐπαιδαγώγει.
ΙΒ. Ὅτι ἀναλόγως τῇ πατρικῇ διαθέσει κέχρηται ὁ παιδαγωγὸς αὐστηρίᾳ καὶ χρηστότητι.
ΙΓ. Ὅτι ὡς τὸ κατόρθωμα κατὰ τὸν ὀρθὸν γίνεται λόγον, οὕτως ἔμπαλιν τὸ ἁμάρτημα παρὰ τὸν λόγον.

I. *Τί ἐπαγγέλλεται ὁ παιδαγωγός.*

Κεκρότηται κρηπὶς ἀληθείας, ὦ παῖδες ὑμεῖς, ἡμῖν αὐτοῖς, 1, 1
ἁγίου νεὼ μεγάλου θεοῦ θεμέλιος γνώσεως ἀρραγής, προτροπὴ

Paed. I 1—96, 1 *πρὸς δὲ καὶ τῆς ἐπιτιμή* — fehlt in P; vgl. Einl. | Überschrift in F *κλήμεντος στρωματέως παιδαγωγὸς λόγοι γ'*, in M *κλήμεντος παιδαγωγός* | die Capitelüberschriften nur in F | **8** *λόγος* < F | **17** *ὁ αὐτὸς*] *αὐτὸς ὁ* F | **24** *ὅτι* M | **25** *κεκρότηται* — S. **90**, **2** *χωρίῳ* als Anfang des Textes M, vor der Kapitelüberschrift F | *συγκεκρότηται* M (vgl. Pind. Fr. 194 Schroeder)

καλή, δι᾽ ὑπακοῆς εὐλόγου ζωῆς ἀιδίου ὄρεξις, νοερῷ καταβληθεῖσα
χωρίῳ. | τριῶν γέ τοι τούτων περὶ τὸν ἄνθρωπον ὄντων, ἠθῶν, 35 S 97 I
πράξεων, παθῶν, ὁ προτρεπτικὸς εἴληχεν τὰ ἤθη αὐτοῦ, θεοσεβείας
καθηγεμών, ὁ τροπιδίου δίκην ὑποκείμενος λόγος εἰς οἰκοδομὴν
πίστεως, ἐφ᾽ ᾧ μάλα γανύμενοι καὶ τὰς παλαιὰς ἀπομνύμενοι δόξας
πρὸς σωτηρίαν νεάζομεν, ψαλλούσῃ συνᾴδοντες προφητείᾳ »ὡς
ἀγαθὸς τῷ Ἰσραὴλ ὁ θεός, τοῖς εὐθέσιν τῇ καρδίᾳ«, πράξεών τε 2
ἁπασῶν λόγος ἐπιστατεῖ ὁ ὑποθετικός, τὰ δὲ πάθη ὁ παραμυθη-
τικὸς ἴαται, εἷς ὢν πᾶς ὁ αὐτὸς οὗτος λόγος, τῆς συντρόφου καὶ
κοσμικῆς συνηθείας ἐξαρπάζων τὸν ἄνθρωπον, εἰς δὲ τὴν μονό-
τροπον τῆς εἰς τὸν θεὸν πίστεως σωτηρίαν παιδαγωγῶν. ὁ γοῦν 3
οὐράνιος ἡγεμών, ὁ λόγος, ὁπηνίκα μὲν ἐπὶ σωτηρίαν παρεκάλει,
προτρεπτικὸς ὄνομα αὐτῷ ἦν (ἰδίως οὗτος ὁ παρορμητικὸς ἐκ μέ-
ρους | τὸ πᾶν προσαγορευόμενος λόγος· προτρεπτικὴ γὰρ ἡ πᾶσα 98 P
θεοσέβεια, ζωῆς τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης ὄρεξιν ἐγγεννῶσα τῷ
συγγενεῖ λογισμῷ)· νυνὶ δὲ θεραπευτικός τε ὢν καὶ ὑποθετικὸς ἅμα 4
ἄμφω, ἑπόμενος αὐτὸς αὑτῷ, παραινεῖ τὸν προτετραμμένον, κεφά-
λαιον, τῶν ἐν ἡμῖν παθῶν ὑπισχνούμενος τὴν ἴασιν. κεκλήσθω δ᾽
ἡμῖν ἐνὶ προσφυῶς οὗτος ὀνόματι παιδαγωγός, προακτικός, οὐ μεθο-
δικὸς ὢν [ὁ παιδαγωγός], ἧ καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ βελτιῶσαι τὴν ψυχήν
ἐστιν, οὐ διδάξαι, σώφρονός τε, οὐκ ἐπιστημονικοῦ καθηγήσασθαι
βίου. καίτοι καὶ διδασκαλικὸς ὁ αὐτός ἐστι λόγος, ἀλλ᾽ οὐ νῦν· 2, 1
ὃ μὲν γὰρ ἐν τοῖς δογματικοῖς δηλωτικὸς καὶ ἀποκαλυπτικός, ὁ
διδασκαλικός, πρακτικὸς δὲ ὢν ὁ παιδαγωγὸς πρότερον μὲν εἰς
διάθεσιν ἠθοποιίας προὐτρέψατο, ἤδη δὲ καὶ εἰς τὴν τῶν δεόντων
ἐνέργειαν παρακαλεῖ, τὰς ὑπόθήκας τὰς ἀκηράτους παρεγγυῶν καὶ
τῶν πεπλανημένων πρότερον τοῖς ὕστερον ἐπιδεικνὺς τὰς εἰκόνας.
ἄμφω δὲ ὠφελιμώτατα, τὸ μὲν εἰς ὑπακοήν, τὸ παραινετικὸν εἶδος, 2
τὸ δὲ ἐν εἰκόνος μέρει παραλαμβανόμενον διττὸν καὶ αὐτὸ παρα-
πλησίως τῇ προτέρᾳ συζυγίᾳ, τὸ μὲν αὐτοῦ ἵνα μιμώμεθα εἰ-

3 ff vgl. Sen. Epist. 95, 65 Posidonius non tantum praeceptionem (vgl. *διδασκαλικὸς λόγος* S. 90, 22), sed etiam suasionem (*ὑποθετικός*) et consolationem (*παραμυθητικός*) et exhortationem (*προτρεπτικός*) necessariam iudicat — **6 f** Psal. 72, 1

1 *ἀιδίου* St. *ἀίδιος* FM | **2** *τὸν* M¹ *τῶν* M* | **3** *αὐτοῦ, θεοσ.*] *αὐτῆς θεοσ.* Schw | **6** *νεάζωσιν* M | **7** *τῶι* FM* *τοῦ* Mcorr | **11** *τὸν* < F | **13** *ἴδιος* Schw | **15** *μελλούσης*] λ² über d. Z. M¹ | **16** *συγγενεῖ* < M | **17** *τὸν* (corr. aus *τῶν*) M *τὸ* F | **17 f** ⟨*τὸ*⟩ *κεφάλαιον* St ⟨*εἰς τὸ*⟩ *κεφ.* Schw | **19** *προακτικός* (vgl. Xen. Mem. I 4, 1) F*M* *πρακτικός* F²M² | *μεθοδικὸς*] *εθ* auf Lücke M² | **20** [*ὁ παιδαγωγός*] Heyse | *τέλος*] *ελ* auf Lücke M² | **25** *προετρέψατο* M | **27** *πεπλανημένων*] *α* corr. aus *η* M¹ | **28** *παραινετικὸν*] übergesch. *γρ. ἐπαι* M² | **30** *μὲν*] + *γὰρ* M² | **30 f** (*αὐτ*)*οῦ ἵνα* — *τὸ δὲ* auf leergelassener Z. M²

ρούμενοι τὸ ἀγαθόν, τὸ δὲ ὅπως ἐκτρεπώμεθα παραιτούμενοι τὸ θάτερον.

Ἴασις οὖν τῶν παθῶν ἐνθένδε ἕπεται, κατὰ τὰς παραμυθίας 3, 1
τῶν εἰκόνων ἐπιρρωννύντος τοῦ παιδαγωγοῦ τὰς ψυχὰς καὶ ὥσπερ
ἠπίοις φαρμάκοις ταῖς ὑποθήκαις ταῖς φιλανθρώποις εἰς τὴν παν-
τελῆ τῆς ἀληθείας γνῶσιν τοὺς κάμνοντας διαιτωμένου. ἴσαι δ'
οὐκ ἔστον ὑγίεια καὶ γνῶσις, ἀλλ' ἡ μὲν μαθήσει, ἡ δὲ ἰάσει περι-
γίνεται. οὐκ ἂν οὖν τις νοσῶν ἔτι πρότερόν τι τῶν διδασκαλικῶν 2
ἐκμάθοι πρὶν ἢ τέλεον ὑγιᾶναι· οὐδὲ γὰρ ὡσαύτως πρὸς τοὺς μανθά-
νοντας ἢ κάμνοντας ἀεὶ τῶν παραγγελμάτων ἕκαστον λέγεται, ἀλλὰ
πρὸς οὓς μὲν εἰς γνῶσιν, πρὸς οὓς δὲ εἰς ἴασιν. καθάπερ οὖν τοῖς 3
νοσοῦσι τὸ σῶμα ἰατροῦ χρῄζει, ταύτῃ καὶ τοῖς ἀσθενοῦσι τὴν
ψυχὴν παιδαγωγοῦ δεῖ, ἵν' ἡμῶν ἰάσηται τὰ πάθη, εἶτα δὲ εἰς
διδασκάλου [ὃς] καθηγήσεται, καθαρὰν πρὸς γνώσεως ἐπιτηδειότητα
εὐτρεπίζων τὴν | ψυχήν, δυναμένην χωρῆσαι τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ 99 P
λόγου. σπεύδων δὲ ἄρα τελειῶσαι σωτηρίῳ ἡμᾶς βαθμῷ, καταλλήλῳ
εἰς παίδευσιν ἐνεργῇ τῇ καλῇ συγχρῆται οἰκονομίᾳ ὁ πάντα φιλάν-
θρωπος λόγος, προτρέπων ἄνωθεν, ἔπειτα παιδαγωγῶν, ἐπὶ πᾶσιν
ἐκδιδάσκων.

II. Ὅτι διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ὁ παιδαγωγὸς ἐπιστατεῖ.

Ἔοικεν δὲ ὁ παιδαγωγὸς ἡμῶν, ὦ παῖδες ὑμεῖς, τῷ πατρὶ τῷ 4, 1
αὐτοῦ τῷ θεῷ, οὗπερ ἐστὶν υἱός, ἀναμάρτητος, ἀνεπίληπτος καὶ
ἀπαθὴς τὴν ψυχήν, θεὸς ἐν ἀνθρώπου σχήματι ἄχραντος, πατρικῷ
θελήματι διάκονος, λόγος θεός, ὁ ἐν τῷ πατρί, ὁ ἐκ δεξιῶν τοῦ
πατρός, σὺν καὶ τῷ σχήματι θεός· οὗτος ἡμῖν εἰκὼν ἡ ἀκηλίδωτος, 2
τούτῳ παντὶ σθένει πειρατέον ἐξομοιοῦν τὴν ψυχήν· ἀλλ' ὁ μὲν
ἀπόλυτος εἰς τὸ παντελὲς ἀνθρωπίνων παθῶν, διὰ τοῦτο γὰρ καὶ
μόνος κριτής, ὅτι ἀναμάρτητος μόνος· ἡμεῖς δέ, ὅση δύναμις, ὡς
ὅτι ἐλάχιστα ἁμαρτάνειν πειρώμεθα. κατεπείγει γὰρ οὐδὲν τοσοῦτον

5 vgl. Δ 218 — **24 f** vgl. Joh. 1, 1 — **24 f** vgl. Act. 7, 55 u. ö. — **26** vgl. Plato Theät. p. 176 B; Rep. X p. 613 AB; Epikt. II 14, 12; Musonius bei Stob. Flor. 117, 8; Laert. Diog. III 78 — **28 f** vgl. Epikt. IV 12, 19 *τί οὖν; δυνατὸν ἀναμάρτητον ἤδη εἶναι; ἀμήχανον, ἀλλ' ἐκεῖνο δυνατὸν πρὸς τὸ μὴ ἁμαρτάνειν τετάσθαι διηνεκῶς*

2 *θάτερον* F *φαῦλον τῆς εἰκόνος* M | **4** *καὶ ὥσπερ* M *καθάπερ* F | **5** *ταῖς ὑποθήκαις ταῖς* M *ὑποθήκαις* F | **6** *διαιτώμενος* M | *ἴσαι* McorrF *ἴσον* M* w. e. sch. *ἴσα* Cobet 259 | **7** *ἔστον* F *ἔστιν* M | **8** *οὖν* FM* *ἦν* Mcorr | **10** *ἢ κάμνοντας* in Rasur M¹ | **13** *ἡμῶν* FM¹ *ἡμᾶς* M* | *εἰς*] *καὶ* Sy *δεῖ* Lowth | **14** [*ὃς*] Münzel | *καθαρὰν πρὸς*] *πρὸς καθαρὰν* Sy | **16** *σωτηρίας* Schw | **17** *εἰσπαίδευσιν* M¹ *εἰσπεύδεσιν* M* *ἐναργῇ* Schw | **21 f** *τῷ αὐτοῦ* M *αὐτοῦ* F | **25** *ἡμῶν* M | **29** *ὅτι* F *ἔτι* M | *τοσοῦτον οὐδὲν* F

ὡς ἡ τῶν παθῶν καὶ νοσημάτων ἀπαλλαγὴ πρῶτον, ἔπειτα δὲ καὶ ἡ κώλυσις τῆς εἰς τὴν συνήθειαν τῶν ἁμαρτημάτων εὐεμπτωσίας. ἄριστον μὲν οὖν τὸ μηδ' ὅλως ἐξαμαρτάνειν κατὰ μηδένα τρόπον, 3
ὃ δή φαμεν εἶναι θεοῦ· δεύτερον δὲ ⟨τὸ⟩ μηδενὸς τῶν κατὰ γνώμην
ἐφάψασθαί ποτε ἀδικημάτων, ὅπερ οἰκεῖον σοφοῦ· τρίτον ⟨δὲ τὸ⟩
μὴ πάνυ πολλοῖς τῶν ἀκουσίων περιπεσεῖν, ὅπερ ἴδιον παιδαγωγουμένων εὐγενῶς· τὸ δὲ μὴ ἐπὶ μήκιστον διατρῖψαι | τοῖς ἁμαρτή- 100 P
μασι τελευταῖον τετάχθω· ἀλλὰ καὶ τοῦτο [δὲ] τοῖς εἰς μετάνοιαν
ἀνακαλουμένοις ἀναμαχέσασθαι σωτήριον. | καί μοι δοκεῖ παγκάλως 36 S 5,1
διὰ Μωσέως φάσκειν ὁ παιδαγωγός »ἐάν τις ἀποθάνῃ ἐπ' αὐτῷ αἰφνίδιον, παραχρῆμα μιανθήσεται ἡ κεφαλὴ εὐχῆς αὐτοῦ καὶ ξυρήσεται«, τὴν ἀκούσιον ἁμαρτίαν αἰφνίδιον θάνατον προσειπών· μιαίνειν δὲ αὐτὸν λέγει κηλιδοῦντα τὴν ψυχήν· διὸ καὶ τὴν θεραπείαν ἧ τάχος ὑποτίθεται ξυρᾶσθαι παραχρῆμα τὴν κεφαλὴν συμβουλεύων, τὰς
ἐπισκιαζούσας τῷ λογισμῷ τῆς ἀγνοίας κόμας ἀποψήξασθαι παραινῶν, ὡς γυμνὸν δασείας καταλειφθέντα ὕλης (τῆς κακίας) τὸν λογισμὸν (ἐνθρονίζεται δὲ οὗτος ἐν ἐγκεφάλῳ) ἐπὶ τὴν μετάνοιαν παλινδρομῆσαι. ἔπειτα ὀλίγα προσειπὼν ἐπιφέρει »αἱ δὲ ἡμέραι αἱ πρότεραι 2
ἄλογοι«, δι' ὧν δῆλον ὅτι αἱ ἁμαρτίαι μηνύονται αἱ μὴ γεγονυῖαι
κατὰ λόγον. καὶ τὸ μὲν ἀκούσιον αἰφνίδιον προσεῖπεν, τὸ δὲ ἁμαρτάνειν ἄλογον. οὗ δὴ χάριν ὁ λόγος ὁ παιδαγωγὸς τὴν ἐπιστασίαν εἴληχεν εἰς τὴν ἀλόγου κώλυσιν ἁμαρτίας. σκόπει δὲ ἐνθένδε ἀπὸ τῆς 3
γραφῆς »διὰ τοῦτο τάδε λέγει κύριος«· τὸ ἁμάρτημα ἐλεγκτικῶς τὸ προ-

3—8 vgl. Philo De agric. 178 (I p. 327 M) *πρότερον μὲν ⟨οὖν⟩, ὃ ἓν καὶ μόνον εὐεργεσία, μηδενὸς τῶν κατὰ γνώμην ἀδικημάτων ἐφάψασθαι πᾶσάν τε τὴν ἀμήχανον τῶν ἀκουσίων* (Wendland, ἑκουσίων HSS) *πληθὺν ἰσχῦσαι διώσασθαι· δεύτερον δὲ τὸ μήτε πολλοῖς τῶν ἀκουσίων μήτ' ἐπὶ μήκιστον χρόνον ⟨ἐν⟩διατρῖψαι.* Ähnlich De Abrah. 4 (II p. 5 M); vgl. Isid. Pelus. Ep. I 435 — **10—12** Num. 6, 9 — **12—21** vgl. Philo De agric. 175 (I p. 327 M) nach dem Citat aus Num. 6, 9. 12 (der zweite Vers angefügt mit *εἶτα ὀλίγα προσειπὼν ἐπιφέρει* vgl. **18**) *δι' ἀμφοτέρων τοίνυν, τοῦ τε »αἰφνίδιον« καὶ τοῦ »παραχρῆμα« εἰπεῖν, ἡ ἀκούσιος παρίσταται τῆς ψυχῆς τροπή· πρὸς μὲν ⟨γὰρ⟩ τὰ ἑκούσια τῶν ἁμαρτημάτων εἰς τὸ βουλεύσασθαι ποῦ καὶ πότε καὶ πῶς πρακτέον χρόνου δεῖ, τὰ δὲ ἀκούσια ἐξαίφνης, ἀπερισκέπτως καί, εἰ οἷόν τε τοῦτ' εἰπεῖν, ἀχρόνως κατασκήπτει . . . . παγκάλως δὲ τὸ* (τὰς Wendl.) *τῆς ἀκουσίου τροπῆς ἡμέρας εἶπεν ἀλόγους, οὐ μόνον ἐπειδὴ τὸ ἁμαρτάνειν ἄλογον, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν ἀκουσίων λόγον οὐκ ἔστιν ἀποδοῦναι* — vgl. auch Leg. alleg. I 17 (I p. 46 M); Quod deus imm. 89 f (I p. 286 M) — **18 f** Num. 6, 12 — **23** Ezech. 13, 13. 20 u. a.

3 μηθ' M | **4** ⟨τὸ⟩ Münzel (vgl. Isid. Pelus.) | **5** τρίτον F καὶ τὸ M | ⟨δὲ τὸ⟩ Münzel (vgl. Isid. Pelus.) | **6** ἀκουσίων FM² ἀκουσίως M* | ὅπερ ἴδιον F τρίτον δὲ ὅπερ ἰδιόν τι M | **7** εὐγενῶς] εὐγεν von M² in Lücke geschr. | διατρῖψαι F Philo HSS ἐπιδιατρῖψαι M ἐνδιατρῖψαι Höschel | **8** [ἀλλὰ] Schw | [δὲ] St | **9** ἀναμάχεσθαι M ⟨μὴ⟩ ἀναμαχέσασθαι Höschel | **17 f** παλινδρομήσας F* | **22** ἀπὸ]. ὑπὸ Schw | **23** διὰ τοῦτο < M

ὑπάρξαν διὰ τῆς ἑπομένης δείκνυται ῥήσεως, καθὸ ἡ δικαία κρίσις ἕπεται, καὶ τοῦτο ἐμφανῶς διὰ τῶν προφητῶν καταφαίνεται, ὡς. εἰ μὴ ἥμαρτες, λεγόντων, οὐκ ἂν τάδε ἠπείλησεν, καὶ »διὰ τοῦτο οὕτως λέγει κύριος« καὶ »ἀνθ' ὧν οὐκ ἠκούσατε τῶν λόγων τούτων, διὰ τοῦτο τάδε λέγει κύριος« καὶ »διὰ τοῦτο ἰδοὺ λέγει κύριος«. διὰ τοῦτο γὰρ ἡ προφητεία, δι' ὑπακοὴν καὶ παρακοήν, δι' ἣν μὲν ἵνα σωθῶμεν, δι' ἣν δὲ ἵνα παιδευθῶμεν.

Ἔστιν οὖν ὁ παιδαγωγὸς ἡμῶν λόγος διὰ παραινέσεων θε- 6, 1
ραπευτικὸς τῶν παρὰ φύσιν τῆς ψυχῆς παθῶν. κυρίως μὲν γὰρ ἡ τῶν τοῦ σώματος νοσημάτων βοήθεια ἰατρικὴ καλεῖται, τέχνη ἀνθρωπίνη σοφία διδακτή. λόγος δὲ ὁ πατρικὸς μόνος ἐστὶν ἀνθρωπίνων ἰατρὸς ἀρρωστημάτων παιώνιος καὶ ἐπῳδὸς ἅγιος νοσούσης ψυχῆς. »σῶσον τὸν δοῦλόν σου,« φησίν, »ὁ θεός μου, τὸν ἐλπίζοντα ἐπὶ σοί· ἐλέησόν με, κύριε, ὅτι πρὸς σὲ κεκράξομαι ὅλην τὴν ἡμέραν.« »ἰατρικὴ μὲν γὰρ« κατὰ Δημόκριτον »σώματος νόσους ἀκέεται, σοφίη 2
δὲ ψυχὴν παθῶν ἀφαιρεῖται«· ὁ δὲ ἀγαθὸς | παιδαγωγός, ἡ σοφία, ὁ 101 P
λόγος τοῦ πατρός, ὁ δημιουργήσας τὸν ἄνθρωπον, ὅλου κήδεται τοῦ πλάσματος, καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν ἀκεῖται αὐτοῦ ὁ πανακὴς τῆς ἀνθρωπότητος ἰατρός. ὁ σωτὴρ »ἀνάστα,« φησὶ τῷ παρειμένῳ, »τὸν 3
σκίμποδα ἐφ' ὃν κατάκεισαι λαβὼν ἄπιθι οἴκαδε«. παραχρῆμα δὲ ὁ ἄρρωστος ἐρρώσθη. καὶ τῷ τεθνεῶτι »Λάζαρε,« εἶπεν, »ἔξιθι«· ὃ δὲ ἐξῆλθεν τῆς σοροῦ, ὁ νεκρός, οἷος ἦν πρὶν ἢ παθεῖν, μελετήσας τὴν ἀνάστασιν. ναὶ μὴν καὶ καθ' αὑτὴν ἰᾶται τὴν ψυχὴν ἐντολαῖς καὶ 4
χαρίσμασιν, ἀλλὰ ταῖς μὲν ὑποθήκαις τάχα δὴ μέλλει· χαρίσμασι δὲ πλούσιος »ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι« τοῖς ἁμαρτωλοῖς ἡμῖν λέγει. ἡμεῖς δὲ ἅμα νοήματι νήπιοι γεγόναμεν, τὴν ἀρίστην καὶ βεβαιοτάτην 5
τάξιν παρὰ τῆς αὐτοῦ εὐταξίας μεταλαμβάνοντες, ἣ πρῶτον μὲν ἀμφὶ τὸν κόσμον καὶ τὸν οὐρανὸν τάς τε ἡλιακὰς περιδινήσεις κύκλους τε καὶ τῶν λοιπῶν ἄστρων τὰς φορὰς ἀσχολεῖται διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἔπειτα δὲ περὶ τὸν ἄνθρωπον αὐτόν, περὶ ὃν ἡ πᾶσα

3 f Jes. 30, 12 — **4 f** vgl. I Sam. 28, 18 — **5** vgl. Jerem. 7, 20 — **10 f** vgl. I Kor. 2, 13 — **12** vgl. Soph. Trach. 1208 (*παιώνιος*) — **13 f** Psal. 85, 2. 3 — **15—19** vgl. Isid. Pelus. Ep. I 437 — **15 f** Demokrit Fr. 50 N., 31 Diels (Vorsokr. 416); vgl. Gnomol. Vatic. ed. Sternbach 289 — **19—21** vgl. Matth. 9, 6f; Mark. 2, 11f; Luk. 5, 24f. Zu den Varianten vgl. Resch, Agrapha S. 67 — **21 f** vgl. Joh. 1 1, 43 f — **25** Luk. 5, 20. 23

2 *ἐμφανὲς* F | **4** *καὶ* < F | **4** *τὸν λόγον τοῦτον* M | **8** *λόγος* F *οὗτος ὁ λόγος λόγος* M | **11** *διδακτή*] *ἡ* in Ras. f. 3 Buchst. F | **13** *μου* < M | **16** *ψυχὴν παθῶν* F *παθῶν ψυχὴν* M | **17** *ἄνθρωπον*] *ἄνον* F *οὖνον* (d. i. *οὐρανὸν*) M | **18** *πανακὴς* Sy *παναρκὴς* FM | **22** *σοροῦ* F *γῆς* M | *παθεῖν*] *ἀποθανεῖν* Markland | **29** *κύκλους τε* Markland *κυκλεῖται* FM *κυκλικὰς* Kroll | *ἀστέρων* M

σπουδὴ καταγίνεται· καὶ τοῦτον ἔργον ἡγουμένη μέγιστον, ψυχὴν 6
μὲν αὐτοῦ φρονήσει καὶ σωφροσύνῃ κατηύθυνεν, τὸ δὲ σῶμα κάλλει
καὶ εὐρυθμίᾳ συνεκεράσατο, περὶ δὲ τὰς πράξεις τῆς ἀνθρωπότητος
τό τε ἐν αὐταῖς κατορθοῦν καὶ τὸ εὔτακτον ἐνέπνευσεν τὸ αὐτῆς.

III. Ὅτι φιλάνθρωπος ὁ παιδαγωγός.

Πάντα ὀνίνησιν ὁ κύριος καὶ πάντα ὠφελεῖ καὶ ὡς ἄνθρωπος 7, 1
καὶ ὡς θεός, τὰ μὲν ἁμαρτήματα ὡς θεὸς ἀφιείς, εἰς δὲ τὸ μὴ
ἐξαμαρτάνειν παραπαιδαγωγῶν ὡς ἄνθρωπος. εἰκότως ἄρα φίλος
ὁ ἄνθρωπος τῷ θεῷ, ἐπεὶ καὶ πλάσμα αὐτοῦ ἐστιν. καὶ τὰ μὲν
ἄλλα κελεύων μόνον πεποίηκεν, τὸν δὲ ἄνθρωπον δι᾽ αὐτοῦ ἐχει-
ρούργησεν καί τι αὐτῷ ἴδιον ἐνεφύσησεν. τὸ οὖν ὑπ᾽ αὐτοῦ καὶ πρὸς 2
αὐτὸν ἀπεικονισμένον ἢ ὡς δι᾽ αὐτὸ αἱρετὸν τῷ θεῷ ὑπ᾽ αὐτοῦ
δεδημιούργηται τοῦ θεοῦ ἢ ὡς ἕνεκεν ἄλλου αἱρετὸν διαπέπλασται.
εἰ | μὲν οὖν δι᾽ αὐτὸ αἱρετὸν ὁ ἄνθρωπος, ἀγαθὸς ὢν ἀγαθὸν 102 P 3
ἠγάπησεν, καὶ τὸ φίλτρον ἔνδον ἐστὶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, τοῦθ᾽ ὅπερ
ἐμφύσημα εἴρηται θεοῦ· εἰ δὲ ἕνεκεν τῶν ἄλλων ὁ ἄνθρωπος αἱρετὸν
γέγονεν, οὐκ ἄλλην αἰτίαν ἔσχεν τοῦ ποιεῖν αὐτὸν ὁ θεὸς ἢ ὡς οὐκ
ἄνευ αὐτοῦ οἷόν τε ὄντος τὸν μὲν γενέσθαι δημιουργὸν ἀγαθόν, τὸν
δὲ εἰς γνῶσιν ἀφικέσθαι θεοῦ (οὐ γὰρ ἄλλως ἂν τὸ οὗ ἕνεκεν ἄν-
θρωπος γέγονεν ἐποίησεν ὁ θεός, εἰ μὴ ἄνθρωπος ἐγεγόνει), καὶ ἣν
εἶχεν ἐναποκεκρυμμένην ἰσχύν, τὸ βούλεσθαι, ὁ θεὸς διὰ τῆς ἔξωθεν
τοῦ πεποιηκέναι προσανεπλήρωσεν δυνάμεως, λαβὼν παρὰ ἀνθρώπου
ὃ πεποίηκεν ἄνθρωπον καὶ ὃ εἶχεν εἶδεν καὶ γέγονεν ὃ ἠθέλησεν·
οὐδὲν δὲ ὃ μὴ δύναται θεός. ὁ ἄνθρωπος ἄρα ὃν πεποίηκεν ὁ θεός, 8, 1
δι᾽ αὐτὸν αἱρετόν ἐστιν, τὸ δὲ δι᾽ αὐτὸν αἱρετὸν οἰκεῖόν ἐστιν ὅτῳ
περ ἂν ᾖ δι᾽ αὐτὸν αἱρετόν, τούτῳ δὲ καὶ ἀσμενιστὸν καὶ φιλητόν.
ἀλλὰ καὶ φιλητὸν μέν τί ἐστί τινι, οὐχὶ δὲ καὶ φιλεῖται ὑπ᾽ αὐτοῦ;
φιλητὸς δὲ ὁ ἄνθρωπος ἀποδέδεικται, φιλεῖται ἄρα πρὸς τοῦ θεοῦ
ὁ ἄνθρωπος. πῶς γὰρ οὐ φιλεῖται, | δι᾽ ὃν ὁ μονογενὴς ἐκ κόλπων 37 S 2
πατρὸς καταπέμπεται λόγος τῆς πίστεως; [ἡ] πίστις ἐκ περιουσίας
αὐτὸς σαφῶς ὁ κύριος ὁμολογῶν καὶ λέγων »αὐτὸς γὰρ ὁ πατὴρ

11. 16 vgl. Gen. 2, 7 — **24—29** Chrysipp Fr. log. 1123 Arnim — **29 f** vgl. Joh. 1, 18 — **31 f** Joh. 16, 27

4 [καὶ] Markland | **8** παιδαγωγῶν F | **14** ὁ ἄνθρωπος < F | **15** τοῦτο M | **16** εἴρηται M λέγεται F | **16** [τῶν] Schw | ὁ < M | **21** τὸ F*M τῷ F² τοῦ Schw | **23** δ² St ὃν FM | **26** τούτῳ Markland τοῦτο FM | **27** ἐστί τινι M ἐστιν F | **28** φιλεῖται] οὐ (von M² übergesch.) φιλεῖται M | **30** [ἡ] St

φιλεῖ ὑμᾶς, ὅτι ὑμεῖς ἐμὲ πεφιλήκατε,« καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς »καὶ ἠγάπησας αὐτούς, καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας«. τί μὲν οὖν ὁ παιδαγωγὸς 3
βούλεται καὶ τί ἐπαγγέλλεται, ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ διακείμενος καὶ ὑπαγορεύσει μὲν τῶν πρακτέων, ἀπαγορεύσει δὲ τῶν ἐναντίων, ἤδη που
5 δῆλον. σαφὲς δὲ ὡς ἄρα θάτερον εἶδος τῶν λόγων, τὸ διδασκαλικόν, ἰσχνόν τέ ἐστι καὶ πνευματικόν, ἀκριβολογίας ἐχόμενον, τὸ ἐποπτικόν, ὃ δὴ ὑπερκείσθω τὰ νῦν. καθήκει δ' ἡμῖν ἀνταγαπᾶν μὲν τὸν 9, 1
καθηγούμενον ἀγαπητικῶς ἀρίστου βίου, βιοῦν δὲ πρὸς τὰ διατάγματα τῆς αὐτοῦ προαιρέσεως, οὐ μόνον ἐπιτελοῦντας τὰ προσ-
10 ταττόμενα ἢ παραφυλάττοντας τὰ ἀπαγορευόμενα, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰκόνων τὰς μὲν ἐκτρεπομένους, τὰς δὲ ὡς ἔνι μάλιστα μιμουμένους ἐπιτελεῖν καθ' ὁμοίωσιν τὰ ἔργα τοῦ παιδαγωγοῦ, ἵνα δὴ τὸ »κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν« πληρωθῇ. ὡς γὰρ ἐν σκότῳ βαθεῖ 2
ἀλώμενοι τῷ βίῳ ἀπταίστου καὶ ἀκριβοῦς καθοδηγοῦ | δεόμεθα. 103 P
15 ὁδηγὸς δὲ ἄριστος οὐχὶ τυφλός, καθά φησιν ἡ γραφή, τυφλοὺς εἰς τὸ βάραθρον χειραγωγῶν, ὀξὺ δὲ [ὁ] βλέπων καὶ διορῶν τὰ ἐγκάρδια λόγος. καθάπερ οὖν οὐκ ἔστι φῶς ὃ μὴ φωτίζει οὐδὲ κινοῦν ὃ μὴ 3
κινεῖ οὐδὲ φιλοῦν ὃ μὴ φιλεῖ, οὐδὲ ἀγαθόν ἐστιν ὃ μὴ ὠφελεῖ καὶ εἰς σωτηρίαν καθοδηγεῖ. ἀγαπῶμεν οὖν τὰς ἐντολὰς δι' ἔργων τοῦ 4
20 κυρίου (καὶ γὰρ ὁ λόγος αὐτὸς ἐναργῶς σὰρξ γενόμενος τὴν αὐτὴν ἀρετὴν πρακτικὴν ἅμα καὶ θεωρητικὴν ἐπιδεικνύς) καὶ δὴ νόμον ὑπολαμβάνοντες τὸν λόγον, τὰς ἐντολὰς καὶ τὰς ὑποθημοσύνας αὐτοῦ ὡς συντόμους ὁδοὺς καὶ συντόνους εἰς ἀιδιότητα γνωρίσωμεν· πειθοῦς γὰρ ἀνάπλεω, οὐ φόβου, τὰ προστάγματα.

25 IV. Ὅτι ἐπ' ἴσης ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ὁ λόγος παιδαγωγός ἐστιν.

Ταύτην τοίνυν πλέον τὴν ἀγαθὴν ἀσπασάμενοι πειθαρχίαν σφᾶς 10, 1
αὐτοὺς ἐπιδῶμεν κυρίῳ, τὸν βεβαιότατον τῆς πίστεως αὐτοῦ ἐξαψά-

1 f Joh. 17, 23 — **3 f** zu dieser stoischen Formel vgl. Paed. I 65, 2; Strom. I 166; Cic. de leg. I 18; Stob. Flor. 44, 12; Ecl. II 7, 11^{d} u. 11^{i} (p. 96, 10ff u. 102, 3ff Wachsm.); Philo De migr. Abr. 130 (I p. 456 M); De vita Mos. II 4 (II p. 135 M) — **9 f** vgl. zu **3 f** — **13** vgl. Gen. 1, 26 — **15 f** Matth. 15, 14; Luk. 6, 39 — **16** vgl. Plato Leg. VII p. 809 A — **16 f** vgl. Jerem. 17, 10; Röm. 8, 27 — **17** *καθάπερ οὐκ ἔστι* — **19** *καθοδηγεῖ* Sacr. Par. 185 Holl. — **21** Aristotelisch; vgl. Zeller Philos. d. Gr. II 2^{3} S. 650ff — **23** vgl. S. 59, 10 mit Anm.

3 f *ὑπαγόρευσιν — ἀπαγόρευσιν* M | **6** [*τὸ*] Schw | **9** ⟨*δι'*⟩ *αὐτοῦ* Po | **11** *ἐκτρεπομένους*] *ου* in Ras. für *α* F | **12** ⟨*καὶ*⟩ *ἐπιτελεῖν* Ma | **13** *πληρωθῇ* Markland *πληρώσηι* FM | **15** *ὁ τυφλός* M | **16** *τὰ βάραθρα* F | [*ὁ*] St | **18** *ἐστιν*] + *ἄρα* Sacr. Par. | **19** *ἀγαπῶμεν* Heyse *ἄγωμεν* FM | **20** *ἐναργῶς* F *ἐνέργὸς* M^{1} | **21** *ἅμα*] + *δὲ* M | *ἐπιδείκνυσι* Ma | **23** *ὡς* St *τὰς* FM [*τὰς*] Wi | **26** *πλέον*] *τέλεον* Markland *λοιπὸν* Kroll | *τὴν πλέων ἀγαθῶν* Schw

μενοι κάλων, τὴν αὐτὴν ἀρετὴν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς εἶναι νενοηκότες. εἰ γὰρ ἀμφοῖν ὁ θεὸς εἷς, εἷς δὲ καὶ ὁ παιδαγωγὸς ἀμφοῖν. 2
μία ἐκκλησία, μία σωφροσύνη, αἰδὼς μία, ἡ τροφὴ κοινή, γάμος συζύγιος, ἀναπνοή, ὄψις, ἀκοή, γνῶσις, ἐλπίς, ὑπακοή, ἀγάπη,
5 ὅμοια πάντα· ὧν δὲ κοινὸς μὲν ὁ βίος, κοινὴ δὲ ἡ χάρις, κοινὴ δὲ καὶ ἡ σωτηρία, κοινὴ τούτων καὶ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ἀγωγή. »ἐν γὰρ 3
τῷ αἰῶνι τούτῳ«, φησίν, »γαμοῦσι καὶ γαμίσκονται.« ἐν ᾧ δὴ μόνῳ τὸ θῆλυ τοῦ ἄρρενος διακρίνεται, »ἐν ἐκείνῳ δὲ οὐκέτι,« ἔνθα τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἁγίου τούτου βίου τοῦ ἐκ συζυγίας τὰ ἔπαθλα οὐκ
10 ἄρρενι καὶ θηλείᾳ, ἀνθρώπῳ δὲ ἀπόκειται, ἐπιθυμίας διαζούσης αὐτὸν κεχωρισμένῳ. κοινὸν οὖν καὶ τοὔνομα ἀνδράσιν καὶ γυναιξὶν 11, 1
ὁ ἄνθρωπος. ταύτῃ μοι δοκοῦσιν οἱ Ἀττικοὶ παιδάριον ἐπικοίνως οὐ μόνον τὸ ἄρρεν, ἀλλὰ καὶ τὸ θῆλυ κεκληκέναι, εἴ τῳ πιστὸς κατα|φαίνεται ὁ κωμικὸς ἐν Ῥαπιζομένῃ Μένανδρος ὧδέ πως λέγων 104 P

15 τοὐμὸν θυγάτριον, . . . πάνυ γάρ ἐστι τῇ
φύσει φιλάνθρωπον τὸ παιδάριον σφόδρα.

ἄρνες δὲ δὴ ἐπίκοινόν ἐστιν ἀφελείας ὄνομα ἄρρενός τε καὶ θήλεος 2
ζῴου· αὐτὸς δὲ ἡμᾶς ὁ »κύριος ποιμαίνει« εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.
»ἄνευ δὲ ποιμένος οὔτε πρόβατα οὔτε ἄλλο οὐδέν πω βιωτέον,
20 οὐδὲ δὴ παῖδας ἄνευ τοῦ παιδαγωγοῦ. οὐδὲ μὴν οἰκέτας ἄνευ τοῦ δεσπότου.«

V. Ὅτι πάντες οἱ περὶ τὴν ἀλήθειαν καταγινόμενοι παῖδες παρὰ τῷ θεῷ.

Ὅτι μὲν οὖν ἡ παιδαγωγία παίδων ἐστὶν ἀγωγή, σαφὲς ἐκ τοῦ 12, 1
25 ὀνόματος· λοιπὸν δέ ἐστι τοὺς παῖδας ἐπιθεωρῆσαι, οὓς αἰνίττεται ἡ γραφή, εἶτα τὸν παιδαγωγὸν αὐτοῖς ἐπιστῆσαι. οἱ παῖδες ἡμεῖς· πολλαχῶς δὲ ἡμᾶς ἐξυμνεῖ πολυτρόπως τε ἀλληγορεῖ ὀνόμασι ποικίλοις τὸ ἀφελὲς τῆς πίστεως ἐξαλλάττουσα ἡ γραφή. ἐν γοῦν τῷ 2
εὐαγγελίῳ· »σταθείς«, φησίν, »ὁ κύριος ἐπὶ τῷ αἰγιαλῷ πρὸς τοὺς
30 μαθητάς (ἁλιεύοντες δὲ ἔτυχον) ἐνεφώνησέν [τε], παιδία, μή τι ὄψον

6—8 Luk. 20, 34. 35 — **12 ff** vgl. Moeris p. 207, 32 Bekker — **15 f** Menand. Fr. 428 CAF III p. 124 — **18** Psal. 22, 1 — **19—21** Plato Leg. VII p. 808 D — **29—S. 97, 1** Joh. 21, 4. 5

1 *κάλων*] ω M^2 für *o* | **2**[*δὲ*] Schw | **6** *ἀρετὴ* Ma *ἀγάπη* FM | **11** *κεχωρισμένῳ* St *κεχωρισμένον* (*o* aus *ω* corr. M^1)FM *κεχωρισμένης* Lowth | **15** Clem. lässt das für ihn Überflüssige fort | **16** ⟨*χαρίεν*⟩ *φιλάνθρωπον* He ⟨*νὴ Δία*⟩ *φιλ.* Meineke ⟨*πρᾶον*⟩ *φιλάνθρωπόν* ⟨*τε*⟩ Cobet, Nov. lect. p. 36 | **30** ⟨*εἶπ*⟩*εν ἐφώνησέν τε* St | [*τε*] Ma

ἔχετε;« τοὺς ἤδη ἐν ἕξει τῶν γνωρίμων παῖδας προσειπών. »προσ- 3
ήνεγκάν τε αὐτῷ«, φησί, »παιδία« εἰς χειροθεσίαν εὐλογίας, κω-
λυόντων δὲ τῶν γνωρίμων, εἶπεν ὁ Ἰησοῦς »ἄφετε τὰ παιδία καὶ
μὴ κωλύετε αὐτὰ ἐλθεῖν πρός με· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασι-
λεία τῶν οὐρανῶν.« τί βούλεται τὸ λεχθέν, αὐτὸς διασαφήσει ὁ 4
κύριος λέγων »ἐὰν μὴ στραφῆτε καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδία ταῦτα,
οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν,« οὐ τὴν ἀναγέν-
νησιν ἐνταῦθα ἀλληγορῶν, ἀλλὰ τὴν ἐν παισὶν ἁπλότητα εἰς ἐξο-
μοίωσιν παρακατατιθέμενος ἡμῖν. τοὺς παῖδας [ἡμᾶς] καὶ τὸ προ- 5
φητικὸν ἐκλέγεται πνεῦμα· »δρεψάμενοι«, φησί, »κλάδους ἐλαίας ἢ
φοινίκων οἱ παῖδες ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν κυρίῳ καὶ ἐκέκραγον λέ-
γοντες, ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβίδ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι
κυρίου,« φῶς καὶ δόξα καὶ αἶνος μεθ' ἱκετηρίας τῷ κυρίῳ· τουτὶ
γὰρ | ἐμφαίνει ἑρμηνευόμενον Ἑλλάδι φωνῇ τὸ ὡσαννά. καί μοι 105 P 38 S 1
δοκεῖ ἡ γραφὴ ταύτην αἰνιττομένη τὴν προφητείαν τὴν προειρημένην
ἐν ὀνείδους μέρει τοῖς ῥᾳθύμοις ἐγκαλεῖν· »οὐδέποτε ἀνέγνωτε ὅτι
ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον;« τοῦτό τοι 2
καὶ ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ μυωπίζει τοὺς γνωρίμους, προσέχειν
αὐτῷ παρορμῶν ὡς ἤδη σπεύδων πρὸς τὸν πατέρα, ὀρεκτικωτέρους
παρασκευάζων τοὺς ἀκροατὰς μετ' ὀλίγον ἀπεῖναι προμηνύων, ὡς
δέον αὐτοῖς ἀποκαρπίζεσθαι τῆς ἀληθείας ἀφειδέστερον δηλῶν ὅσον
οὐδέπω ἀπαίροντος εἰς οὐρανὸν τοῦ λόγου. πάλιν οὖν αὐτοὺς παιδία 3
καλεῖ· φησὶ γὰρ »παιδία, ἔτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι.« αὖθίς τε
παιδίοις ὁμοιοῖ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν »ἐν ἀγοραῖς καθημένοις
καὶ λέγουσιν, ηὐλήσαμεν ὑμῖν καὶ οὐκ ὠρχήσασθε, ἐθρηνήσαμεν καὶ
οὐκ ἐκόψασθε,« καὶ ὅσα ἄλλα τούτοις οἰκείως ἐπήγαγεν. καὶ οὗτι 4
γε μόνον τὸ εὐαγγέλιον ταύτῃ φρονεῖ, ὁμοδοξεῖ δὲ αὐτῷ καὶ ἡ προ-
φητεία. λέγει γοῦν Δαβὶδ »αἰνεῖτε, παῖδες, κύριον, αἰνεῖτε τὸ ὄνομα
κυρίου.« λέγει δὲ καὶ διὰ Ἡσαΐου »ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία, ἃ μοι
ἔδωκεν ὁ θεός.«

1—5 vgl. Matth. 19, 13. 14 (Mark. 10, 13. 14; Luk. 18, 15. 16) — **6 f** Matth. 18, 3 — **10—13** vgl. Matth. 21, 8. 9; Joh. 12, 13 (Psal. 117, 25. 26) — **13 f** vgl. Nicetascat. zu Joh. (12, 13) in Monac. 37 f. 374r. Inc. *Ἀναστασίου. Κλήμεντος. Τὸ δὲ ὡσαννὰ ἑρμηνεύεται δόξα καὶ αἶνος, ὡς εἶναι τοιοῦτον τὸ λεγόμενον »χάρις καὶ δόξα τῷ υἱῷ Δαβίδ«. ὅθεν ὁ ἅγιος Λουκᾶς ὥσπερ ἑρμηνεύων τὸ »ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις« ἀντὶ τούτου »δόξα ἐν ὑψίστοις« εἶπεν ἐν τῷ κατ' αὐτὸν εὐαγγελίῳ. τινὲς δὲ τὸ ὡσαννὰ σημαίνειν λέγουσιν τὸ »σῶσον δή«.* Vgl. Zahn, Forsch. III p. 52 — **16 f** Matth 21, 16 (Psal. 8, 3) — **23** Joh. 13, 33 — **24—26** Matth. 11, 16. 17; vgl. Luk. 7, 32 — **28 f** Psal. 112, 1 — **29 f** Jes. 8, 18

9 [τοὺς] Ma ὡς Heyse | [ἡμᾶς] St | **17** τοῦτό τοι (vgl. S. 101, 8)] ταύτῃ τοι Ma vgl. S. 100, 16 | **20** ἀπιέναι Commelinus | **21** δηλῶν M δηλῶν καὶ F [δηλῶν καὶ] Ma

Θαυμάζεις ἀκούων τοὺς ἄνδρας τοὺς ἐν ἔθνεσι παῖδας παρὰ 14, 1
κυρίῳ; οὔ μοι δοκεῖς Ἀττικῆς ἐπαΐειν φωνῆς, παρ᾽ ἧς ἔστιν ἐκ-
μαθεῖν τὰς καλὰς καὶ ὡραίας, ἔτι δὲ καὶ ἐλευθέρας νεάνιδας παι-
δίσκας καλουμένας, παιδισκάρια δὲ τὰς δούλας, [καὶ] νεάνιδας δὲ καὶ
αὐτάς, πρὸς τὸ εὐθαλὲς τῆς παιδικῆς ἡλικίας ὑποκοριστικῶς τιμω-
μένας. καὶ »τὰ ἀρνία δέ μου«, ὅταν λέγῃ, »στήτω ἐκ δεξιῶν«, τοὺς 2
ἀφελεῖς αἰνίττεται, παῖδας ὡς ἄρνας, οὐκ ἄνδρας ⟨ὡς⟩ πρόβατα
ὄντας κατὰ γένος· τὰ δὲ ἀρνία προνομίας ἠξίωσεν, τὴν ἐν ἀνθρώ-
ποις ἁπαλότητα καὶ ἁπλότητα τῆς διανοίας, τὴν ἀκακίαν, προτιμῶν.
αὖθίς τε ὅταν φῇ »ὡς μοσχάρια γαλαθηνά,« ἡμᾶς | πάλιν ἀλληγορεῖ, 106 P
καὶ »ὡς περιστερὰν ἄκακον καὶ ἄχολον«, πάλιν ἡμᾶς. νεοττούς τε 3
ἔτι δύο περιστερῶν ἢ τρυγόνων ζεῦγος ὑπὲρ ἁμαρτίας κελεύει διὰ
Μωσέως προσφέρεσθαι, τὸ ἀναμάρτητον τῶν ἁπαλῶν καὶ ἄκακον
καὶ ἀμνησίκακον τῶν νεοττῶν εὐπρόσδεκτον εἶναι λέγων τῷ θεῷ
καὶ τὸ ὅμοιον τοῦ ὁμοίου καθάρσιον ὑφηγούμενος· ἀλλὰ καὶ τὸ
δειλὸν τῶν τρυγόνων τὴν πρὸς τὰς ἁμαρτίας εὐλάβειαν ὑποτυποῦται.
ὅτι δὲ ἡμᾶς τοὺς νεοττοὺς λέγει, μάρτυς ἡ γραφή· »ὃν τρόπον ὄρνις 4
συνάγει τὰ νοσσία ὑπὸ τὰς πτέρυγας αὐτῆς«, οὕτως ἐσμὲν νεοττοὶ
κυρίου, θαυμαστῶς πάνυ καὶ μυστικῶς τοῦ λόγου τὴν ἁπλότητα
τῆς ψυχῆς εἰς ἡλικίαν ὑπογραφομένου παιδικήν. πῇ μὲν γὰρ παῖδας 5
ἡμᾶς καλεῖ, πῇ δὲ νεοττούς, ἔσθ᾽ ὅτε δὲ νηπίους, υἱοὺς δὲ ἀλλα-
χόθι καὶ τέκνα πολλάκις καὶ λαὸν νέον καὶ λαὸν καινόν· »τοῖς δὲ
δούλοις μου«, φησί, »κληθήσεται ὄνομα καινόν« (νέον ὄνομα λέγει
τὸ καινὸν καὶ ἀίδιον, ἄχραντον καὶ ἁπλοῦν καὶ νήπιον καὶ ἀλη-
θινόν), »ὃ εὐλογηθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς.« ἀλληγορῶν δὲ αὖθις ἡμᾶς 15, 1
πώλους καλεῖ, τοὺς ἀζυγεῖς κακίᾳ, τοὺς ἀδαμάστους πονηρίᾳ, ἀφε-
λεῖς δὲ καὶ πρὸς αὐτὸν μόνον τὸν πατέρα σκιρτητικούς, οὐχὶ »τοὺς
ἐπὶ ταῖς τῶν πλησίον γυναιξὶν χρεμετίζοντας ἵππους, τοὺς ὑποζυ-
γίους καὶ θηλυμανεῖς,« ἀλλὰ τοὺς ἐλευθέρους καὶ νεογνούς, τοὺς
γαύρους διὰ τὴν πίστιν, τοὺς εἰς ἀλήθειαν εὐδρόμους, τοὺς ταχεῖς

2 ff vgl. Phrynichus p. 239 Lobeck — **6** vgl. Matth. 25, 33 — **10** vgl. Amos 6, 4; II Sam. 17, 29 (Theod.) — **11** vgl. Matth. 10, 16 — **11—13** vgl. Lev. 5, 11; 12, 8; 14, 22; 15, 29; Luk. 2, 24 — **17 f** Matth. 23, 37 — **22—25** Jes. 65, 15 f — **25 f** vgl. Zachar. 9, 9 — **25** *ἡμᾶς πώλους* — S. **99, 1** *κοσμικά* und **99, 9** *καὶ τὸν* — **13** *πνεύματι* Nicetascat. zu Joh. (12, 14) in Monac. 37 f. 374v. Vor dem ersten Stück: *πῶλον δὲ λέγει τὸν ὄνον, ἐπειδὴ ὁ ἐξ ἐθνῶν λαὸς ἀγύμναστος ἦν τῆς εἰς εὐσέβειαν ἀγούσης πίστεως* (nicht aus Clemens); zwischen beiden Stücken ein Citat aus Protr. 121 (S. 85, 20—23). Vgl. Zahn, Forsch. III p. 18 — **27—29** Jerem. 5, 8

4 [*καὶ*] Schw | **5** *παιδικῆς* FM² *παιδίσκης* M* | **7** ⟨*ὡς*⟩ *πρόβατα* St ⟨*καὶ*⟩ *πρόβατα* Po [*πρόβατα*] Di *πρόβατα* ⟨*δ᾽*⟩ Schw | **13** *τῶν ἁπαλῶν*] *τῶν ἁπλῶν* Schw, ∾ nach *νεοττῶν* (14) Ma | **14** *τῶν*] *ὡς* Schw | **26 f** *ἀφελεῖς δὲ* in Rasur M¹ | **27** *πατέρα*] *πρᾶον* Cat. | **28 f** *ὑποζυγεῖς* Cat.

πρὸς σωτηρίαν, τοὺς καταπατοῦντας καὶ κροαίνοντας τὰ κοσμικά. »χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών· κήρυσσε, θύγατερ Ἰερουσαλήμ· ἰδοὺ 2
ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι δίκαιος [πραΰς] καὶ σῴζων, καὶ αὐτὸς
πρᾶος καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον.« οὐκ ἤρκει
τὸ πῶλον εἰρηκέναι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ νέον προσέθηκεν αὐτῷ, τὴν ἐν Χριστῷ νεολαίαν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἀγήρω μετὰ ἁπλότητος ἀιδιότητα ἐμφαίνων. τοιούτους δὲ ἡμᾶς νέους πώλους τοὺς 3
νηπίους ὁ θεῖος ἡμῶν πωλοδάμνης ἀνατρέφει. εἰ δὲ καὶ ὄνος εἴη
ὁ νέος ἐν τῇ γραφῇ, πλὴν ἀλλὰ πῶλος ὄνος καὶ οὗτος. »καὶ τὸν
πῶλον«, | φησί, »προσέδησεν ἀμπέλῳ·« ⟨τὸν⟩ ἁπλοῦν τοῦτον καὶ νήπιον 107 P
λαὸν τῷ λόγῳ προσδήσας, ὃν ἄμπελον ἀλληγορεῖ· φέρει γὰρ οἶνον
ἡ ἄμπελος, ὡς αἷμα ὁ λόγος, ἄμφω δὲ ἀνθρώποις ποτὸν εἰς σω-
τηρίαν, ὁ μὲν οἶνος τῷ σώματι, τὸ δὲ αἷμα τῷ πνεύματι. ὡς δὲ 4
καὶ ἄρνας ἡμᾶς λέγει, ἐχέγγυος μάρτυς διὰ Ἡσαΐου τὸ πνεῦμα· »ὡς
ποιμὴν ποιμανεῖ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ καὶ τῷ βραχίονι αὐτοῦ συλλέξει
ἄρνας,« τὸ ἔτι ἁπαλώτερον τῶν προβάτων εἰς ἀφέλειαν ἄρνας ἀλ-
ληγορῶν.

Ἀμέλει καὶ ἡμεῖς τὰ κάλλιστα καὶ τελεώτατα τῶν ἐν τῷ βίῳ 16, 1
κτημάτων παιδικῇ προσηγορίᾳ τιμήσαντες παιδείαν καὶ παιδαγωγίαν
κεκλήκαμεν. παιδαγωγίαν δὲ ὁμολογοῦμεν εἶναι ἀγωγὴν ἀγαθὴν ἐκ
παίδων πρὸς ἀρετήν. ἐμφαντικώτερον δ' οὖν ἡμῖν ἀποκαλύπτων
ὁ κύριος τὸ σημαινόμενον ἐκ τῆς παιδίου προσηγορίας »γενομένης
ζητήσεως ἐν τοῖς ἀποστόλοις, ὅστις αὐτῶν εἴη μείζων, ἔστησεν ὁ
Ἰησοῦς ἐν μέσῳ παιδίον εἰπών· ὃς ἐὰν ἑαυτὸν ταπεινώσῃ ὡς τὸ
παιδίον τοῦτο, οὗτος μείζων ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.«
οὐκ ἄρα κατακέχρηται τῇ τῶν παιδίων προσηγορίᾳ ὡς ἀλογίστων 2
ἡλικίᾳ, ᾗ τισιν ἔδοξεν, οὐδ' ἂν εἴπῃ »ἢν μὴ γένησθε ὡς τὰ παιδία
ταῦτα, οὐκ εἰσελεύσεσθε εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ,« ἀμαθῶς ἐκ-
δεκτέον. οὐκ ἄρ' ἔτι κυλιόμεθα οἱ νήπιοι χαμαὶ οὐδὲ ἕρπομεν ὡς 3
τὸ πρόσθεν ἐπὶ γῆς ὄφεων δίκην, ὅλῳ τῷ σώματι περὶ τὰς ἀνοή-
τους ἐπιθυμίας ἰλυσπώμενοι, ἀνατεινόμενοι δὲ ἄνω τῇ ἐννοίᾳ, κόσμῳ
καὶ ἁμαρτίαις | ἀποτεταγμένοι, »ὀλίγῳ ποδὶ ἐφαπτόμενοι τῆς γῆς,« 39 S

2—4 Zachar. 9, 9 — **9 f** Gen. 49, 11 — **14—16** Jes. 40, 11 — **22—25** vgl. Matth. 18, 1—4 — **27 f** Matth. 18, 3 — **32** *ὀλίγῳ — γῆς* wohl aus einem Dichter

1 *κροαίνοντας*] *κρομίνοντας* Cat. | **3** [*πραΰς*] St Clem. Al. u. die Sept. p. 62 | **5** *τὸ* Di *τὸν* FM | **6** *νεολαίαν* F^3 *νεολέαν* F*M | **6 f** *ἁπλότητος* M^1 *ἁπλώτητος* M* | **10** *τὸν ἁπλοῦν* Cat. *ἁπλοῦν* FM | **21** *ἐμφατικώτερον* M | **22** *παιδίον* F*M *παιδίων* F^1 | **23 f** [*ὁ Ἰησοῦς*] Schw | **24** *αὐτὸν* M | **29** *οὐκ ἄρ'*] *οὐ γὰρ* Schw | **30** zwischen *ἐπὶ* u. *γῆς* Rasur M | **31** *ἐννοίᾳ* M^1 *ἐνοίᾳ* M*

ὅσον ἐν κόσμῳ εἶναι δοκεῖν, σοφίαν μεταδιώκομεν ἁγίαν· μωρία δὲ
αὕτη τοῖς εἰς πανουργίαν ἠκονημένοις δοκεῖ.

Παῖδες οὖν εἰκότως οἱ θεὸν μόνον ἐγνωκότες πατέρα ἀφελεῖς 17, 1
καὶ νήπιοι καὶ ἀκέραιοι, οἱ κεράτων μονοκερώτων ἐρασταί. τοῖς
γοῦν προβεβηκόσιν ἐν τῷ λόγῳ ταύτην ἐπεκήρυξεν τὴν φωνήν.
ἀφροντιστεῖν κελεύων τῶν τῇδε πραγμάτων καὶ μόνῳ προσέχειν τῷ
πατρὶ παραινῶν μιμουμένους | τὰ παιδία. διὸ κἂν τοῖς ἐχομένοις 108 P 2
λέγει »μὴ μεριμνᾶτε περὶ τῆς αὔριον· ἀρκετὸν γὰρ τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία
αὐτῆς.« οὕτως ἀποθεμένους τὰς τοῦ βίου φροντίδας ἐξέχεσθαι μόνου
τοῦ πατρὸς παραγγέλλει. καὶ ὁ πληρῶν τὴν ἐντολὴν ταύτην τῷ ὄντι 3
νήπιός τέ ἐστι καὶ παῖς θεῷ τε καὶ τῷ κόσμῳ, τῷ μὲν ὡς πεπλα-
νημένος, τῷ δὲ ὡς ἠγαπημένος. εἰ δὲ »εἷς διδάσκαλος ἐν οὐρανοῖς,«
ὥς φησιν ἡ γραφή, ὁμολογουμένως, οἱ ἐπὶ γῆς εἰκότως ἂν πάντες
κεκλήσονται μαθηταί. ἔχει γὰρ οὕτως τὸ ἀληθές, τὸ μὲν τέλειον
εἶναι παρὰ τῷ κυρίῳ τῷ διδάσκοντι ἀεί, τὸ δὲ παιδικὸν καὶ νήπιον
παρ' ἡμῖν τοῖς ἀεὶ μανθάνουσιν. ταύτῃ τοι ἡ προφητεία τὸ τέλειον 18, 1
τῇ τοῦ ἀνδρὸς τετίμηκεν προσηγορίᾳ καὶ διά γε τοῦ Δαβὶδ ἐπὶ μὲν
τοῦ διαβόλου »ἄνδρα αἱμάτων« φησὶ »βδελύσσεται κύριος«, ἄνδρα
αὐτὸν ὡς τέλειον ἐν κακίᾳ καλεῖ· λέγεται δὲ καὶ ὁ κύριος ἀνὴρ διὰ
τὸ εἶναι αὐτὸν τέλειον ἐν δικαιοσύνῃ. αὐτίκα γοῦν ὁ ἀπόστολος 2
ἐπιστέλλων πρὸς Κορινθίους φησίν· »ἡρμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἑνὶ ἀνδρὶ
παρθένον ἁγνὴν παραστῆσαι τῷ Χριστῷ«, εἴτε ὡς νηπίους καὶ ἁγίους
πλὴν ἀλλὰ τῷ μόνῳ κυρίῳ. σαφέστατα δὲ Ἐφεσίοις γράφων ἀπε- 3
κάλυψεν τὸ ζητούμενον ὧδέ πως λέγων· »μέχρι καταντήσωμεν οἱ
πάντες εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ θεοῦ,
εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ,
ἵνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι, κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ
ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ
πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης, ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ αὐξή-
σωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα·« ταῦτα λέγων »εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώ- 4
ματος Χριστοῦ«, »ὅς ἐστι κεφαλή« καὶ ἀνὴρ ὁ μόνος ἐν δικαιοσύνῃ

1 f vgl. I Kor. 1, 18—22 — **4** *κερ. μονοκ.* vgl. Deut. 33, 17, Psal. 91, 11; auf Christus bezogen s. Physiol. 25 bei Pitra, Spicil. Solesm. III p. 355; vgl. C. Cohn, Zur liter. Gesch. d. Einhorns II Progr. Berlin 1897 S. 7 — **8 f** Matth. 6, 34 — **12—14** vgl. Matth. 23, 8—10 — **16—19** Cat. in Psal. in Pal. 247 f. 29v (Pitra, Anal. sacr. II p. 348 Nr. II) *τὸν μέντοι φονικὸν ὁ προφήτης »ἄνδρα αἱμάτων« καλεῖ, ὡς τέλειον ἐν κακίᾳ· τὸ γὰρ τέλειον τῇ ἀνδρὸς τετίμηκε προσηγορίᾳ* — **18** Psal. 5, 7 — **21 f** II Kor. 11, 2 — **24—30** Ephes. 4, 13—15 — **30 f** Ephes. 4, 12 — **31** vgl. Ephes. 4, 15

10 *ἐντολὴν* M1 *ἐντωλὴν* M* | **11** *τῷ*1 < M | **13** *ὡς* (*ω* in Ras.) M1 | *ἂν πάντες*] *ἅπαντες* Schw | **14** *κεκλήσονται* corr. aus *κεκλήσωνται* FM | **19** *καλῶν* Schw | **22** *καὶ*] *εἴτε* Schw | **24** *καταντήσωμεν* M *καταντήσομεν* F | **25** *ἑνότητα* M1 *ἑνώτητα* M*

τέλειος. ἡμεῖς δὲ οἱ νήπιοι τοὺς παραφυσῶντας εἰς φυσίωσιν φυλαξάμενοι τῶν αἱρέσεων ἀνέμους καὶ μὴ καταπιστεύοντες τοῖς ἄλλους ἡμῖν νομοθετοῦσι πατέρας, τελειούμεθα τότε, ὅτε ἐσμὲν ἐκκλησία τὴν κεφαλήν, τὸν Χριστόν, ἀπειληφότες.

Ἐνταῦθα ἐπιστῆσαι δίκαιον τῇ προσηγορίᾳ τοῦ νηπίου, ὅτι οὐκ 19, 1
ἐπὶ ἀφρόνων τάττεται τὸ νήπιον· νηπύτιος μὲν γὰρ οὗτος, νήπιος
δὲ ὁ νεήπιος, ὡς ἤπιος ὁ ἁπαλόφρων, οἷον ἤπιος νεωστὶ καὶ πρᾶος
τῷ τρόπῳ γενόμενος. τοῦτό τοι σαφέστατα ὁ μακάριος Παῦλος 109 P 2
ὑπεσημήνατο εἰπὼν »δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι ὡς Χριστοῦ ἀπόστολοι
ἐγενήθημεν ἤπιοι ἐν μέσῳ ὑμῶν, ὡς ἂν τροφὸς θάλπῃ τὰ ἑαυτῆς
τέκνα.« ἤπιος οὖν ὁ νήπιος καὶ ταύτῃ μᾶλλον ἀταλός, ἁπαλὸς καὶ 3
ἁπλοῦς καὶ ἄδολος καὶ ἀνυπόκριτος, ἰθὺς τὴν γνώμην καὶ ὀρθός·
τὸ δέ ἐστιν ἁπλότητος καὶ ἀληθείας ὑπόστασις. »ἐπὶ τίνα γάρ«,
φησίν, »ἐπιβλέψω ἢ ἐπὶ τὸν πρᾶον καὶ ἡσύχιον;« τοιοῦτος γὰρ ὁ
παρθένιος λόγος, ἁπαλὸς καὶ ἄπλαστος· διὸ καὶ τὴν παρθένον ἀτα-
λὴν νύμφην καὶ τὸν παῖδα ἀταλάφρονα κεκλῆσθαι ἔθος, ἀταλοὶ 4
δὲ ἡμεῖς οἱ ἁπαλοὶ πρὸς πειθὼ καὶ εὐέργαστοι πρὸς ἀγαθωσύνην
ἄχολοί τε καὶ ἀνεπίμικτοι κακοφροσύνῃ καὶ σκολιότητι· ἡ μὲν γὰρ
γενεὰ ἡ παλαιὰ σκολιὰ καὶ σκληροκάρδιος, χορὸς δὲ νηπίων, ὁ καινὸς
ἡμεῖς λαός, τρυφερὸς ὡς παῖς. ἐπὶ δὲ »ταῖς καρδίαις τῶν ἀκάκων« 5
ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ χαίρειν ὁ ἀπόστολος ὁμολογεῖ, καὶ
δὴ ὅρον τινὰ νηπίων, ὡς εἰπεῖν, ἀποδίδωσιν εἰπών· »θέλω δὲ ὑμᾶς
σοφοὺς μὲν εἶναι εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀκεραίους δὲ εἰς τὸ κακόν.« καὶ 20, 1
γὰρ οὐδὲ ἔστιν τὸ ὄνομα τοῦ νηπίου κατὰ στέρησιν ἡμῖν νοούμενον,
ἐπεὶ τὸ νη στερητικὸν γραμματικῶν νομοθετοῦσιν παῖδες. εἰ γὰρ
ἄφρονας ἡμᾶς οἱ τῆς νηπιότητος κατατρέχοντες καλοῦσιν, ὁρᾶτε πῶς
βλασφημοῦσιν ἐπὶ τὸν κύριον τοὺς εἰς θεὸν καταπεφευγότας ἄφρο-
νας ὑπολαμβάνοντες· εἰ δέ, ὅπερ καὶ μᾶλλον ἐξακουστέον, τοὺς 2
νηπίους καὶ αὐτοὶ ἐπὶ τῶν ἁπλῶν ἐκδέξονται, χαίρωμεν τῇ προση-
γορίᾳ· νήπιαι γὰρ αἱ νέαι φρένες εἰσίν, ἐν παλαιᾷ τῇ ἀφροσύνῃ αἱ
νεωστὶ συνεταί, αἱ κατὰ τὴν διαθήκην τὴν καινὴν ἀνατείλασαι.
ἔναγχος γοῦν ἔγνωσταί ὁ θεὸς κατὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν. »θεὸν
γὰρ οὐδεὶς ἔγνω, εἰ μὴ ὁ υἱὸς καὶ ᾧ ἂν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ.« νέοι 3

1 f vgl. Ephes. 4, 14 — **6 f. 24 f** vgl. Etym. M. s. v. *νήπιος* — **9—11** I Thess. 2, 7 — **11 f** vgl. Hesychius s. v. *ἀταλά*, *ἀταλοῖς*, *ἀταλάφρονα* — **13 f** Jes. 66, 2 — **18 f** vgl. Act. 2, 40; Phil. 2, 15 (*γενεὰ σκολιά*); Matth. 19, 8; Mark. 10, 5; 16, 14 (*σκληροκαρδία*) — **20—23** vgl. Röm. 16, 18 f — **32 f** vgl. Matth. 11, 27; Luk. 10, 22

1 *οἱ* < F | **2 f** *ἄλλους ἡμῖν νομοθετοῦσι* Markland *ἄλλως ἡμῖν νουθετοῦσι* FM | **7** *ἁπαλόφρον*] *ἀταλόφρον* Cobet 267 | **10** *ἤπιοι*] *ἤπιοι* FMRand *νήπιοι* MText | **13** *ἁπλότητος* M¹ *ἁπλώτητος* M* | **15** *λόγος*] *τρόπος* Markland | *ἁπαλὸς*] *ἀταλὸς* Po | **29** *ἐκδέξωνται* M | *χαίρομεν* F

τοίνυν ὁ λαὸς ὁ καινὸς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ πρεσβυτέρου λαοῦ, τὰ νέα μαθόντες ἀγαθά. καὶ ἔστιν | ἡμῖν τὸ οὐθαρ τῆς ἡλικίας ἡ 110 P
ἀγήρως αὕτη νεότης, ἐν ᾗ πρὸς νόησιν ἀεὶ ἀκμάζομεν, ἀεὶ νέοι καὶ ἀεὶ ἥπιοι καὶ ἀεὶ καινοί· χρὴ γὰρ εἶναι καινοὺς τοὺς λόγου καινοῦ μετειληφότας. τὸ δὲ ἀιδιότητος μετειληφὸς ἐξομοιοῦσθαι φιλεῖ τῷ 4
ἀφθάρτῳ, ὡς εἶναι ἡμῖν τῆς παιδικῆς ἡλικίας τὴν προσηγορίαν ἔαρ παντὸς τοῦ ζῆν διὰ τὸ ἀγήρω εἶναι τὴν ἐν ἡμῖν ἀλήθειαν καὶ τῇ ἀληθείᾳ ἀνακεχυμένον ἡμῶν τὸν τρόπον. σοφία δὲ ἀειθαλής, ἀεὶ 21, 1
κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχουσα καὶ οὔποτε μεταβάλλουσα.

»Τὰ παιδία«, φησίν, »αὐτῶν ἐπ᾽ ὤμων ἀρθήσονται καὶ ἐπὶ γονάτων παρακληθήσονται· ὡς εἴ τινα μήτηρ παρακαλέσει, οὕτως κἀγὼ ὑμᾶς παρακαλέσω.« ἡ μήτηρ προσάγεται τὰ παιδία καὶ ἡμεῖς ζητοῦμεν τὴν μητέρα, τὴν ἐκκλησίαν. | τὸ μὲν τοίνυν 40 S 2
[καὶ] ἀσθενὲς καὶ ἄπαλὸν ἅπαν, ἅτε δι᾽ ἀσθένειαν [ᾗ] βοηθείας δεόμενον, κεχαρισμένον τέ ἐστι καὶ ἡδὺ καὶ τερπνόν, τοῦ θεοῦ μὴ περισταμένου τῷ τηλικῷδε τὴν βοήθειαν· ὡς γὰρ οἱ πατέρες καὶ αἱ μητέρες ἥδιον ὁρῶσιν τῶν μὲν ἵππων τοὺς πώλους, τῶν δὲ βοῶν τὰ μικρὰ μοσχάρια καὶ λέοντος σκύμνον καὶ ἐλάφου νεβρὸν καὶ ἀνθρώπου παιδίον, οὕτως καὶ τῶν ὅλων ὁ πατὴρ τοὺς εἰς αὐτὸν καταπεφευγότας προσίεται καὶ ἀναγεννήσας πνεύματι εἰς υἱοθεσίαν ἡπίους οἶδεν καὶ φιλεῖ τούτους μόνους καὶ βοηθεῖ καὶ ὑπερμαχεῖ καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζει παιδίον. ἐγὼ καὶ τὸν Ἰσαὰκ εἰς παῖδα ἀναφέρω· 3
γέλως ἑρμηνεύεται ὁ Ἰσαάκ. τοῦτον ἑώρακεν παίζοντα μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ βοηθοῦ, τῆς Ῥεβέκκας, ὁ περίεργος βασιλεύς. βασιλεύς

6 vgl. Aristot. Rhet. III 10 p. 1411 a 2 f — **9** vgl. Plato Phäd. p. 78 C — **10—12** Jes. 66, 12. 13 — **16—19** vgl. Plut. Mor. p. 495 AB — **23**—S. **103**, **4** u. **103**, **7 f** vgl. Gen. 26, 8 und Philo De plant. 169 f (I p. 354 f M) . . . Ἰσαάκ, ὃς ἑρμηνεύεται γέλως, ᾧ παίζειν μετὰ τῆς ὑπομονῆς, ἣν Ῥέβεκκαν Ἑβραῖοι καλοῦσιν, ἁρμόττει. τὴν δὲ θείαν παιδιὰν τῆς ψυχῆς ἰδιώτῃ μὲν οὐ θέμις ἰδεῖν, βασιλεῖ δὲ ἔξεστιν, ᾧ πάμπολυν χρόνον παρῴκησεν, εἰ καὶ μὴ πάντ᾽ ἐνῴκησε τὸν αἰῶνα, σοφία. προσαγορεύεται οὗτος Ἀβιμέλεχ, ὃς διακύψας τῇ θυρίδι, τῷ διοιχθέντι καὶ φωσφόρῳ τῆς διανοίας ὄμματι, τὸν Ἰσαὰκ εἶδε παίζοντα μετὰ Ῥεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ. τί γὰρ ἄλλο ἐμπρεπὲς ἔργον σοφῷ ἢ τὸ παίζειν καὶ γανοῦσθαι καὶ συνευφραίνεσθαι τῇ τῶν καλῶν ὑπομονῇ;

3 αὕτη corr. aus αὐτὴ M¹ aus αυτη F² | **4** καινοῦ] καὶ νοῦ M | **7** ζῆν] ἦν in Ras. M¹ | ἀγήρω] ἀγη in Ras. M¹ | **8** τὸν ∾ vor τρόπον Wi; vor ἀνακεχυμένον FM | **14** [καὶ] ἀσθενὲς Ma | [ᾗ] Ma | **15 f** τοῦ θεοῦ [μὴ] περισταμένου τῷ τηλικῷδε τὴν βοήθειαν St τοῦ θῦ μὴ περϊσταμένου τῷ τηλικῷδε τὴν βοήθειαν am Rand F¹M¹ τοῦ θῦμηκοῦ (θυμικοῦ F) ἱσταμένου τῷ (τοῦ F) πηλικῶδε (corr. aus πηλίκω δὲ M¹, ohne Acc. F) τὴν βοήθειαν FM τοῦ θυμικοῦ ἱσταμένου τῷ τηλικῷδε εἰς βοήθειαν Sy τοῦ θεοῦ μὲν καθισταμένου τῷ τηλικῷδε τὴν βοήθειαν Heyse τοῦ θεοῦ παρισταμένου τ. τ. εἰς βοήθειαν Ma | **18** λέοντος Doehner, Quaest. Plut. III p. 56 λεόντων FM | **22** παιδία Ma | παῖδα] παιδία Markland

μοι δοκεῖ (Ἀβιμέλεχ ὄνομα αὐτῷ) σοφία | τις εἶναι ὑπερκόσμιος, 111 P
κατασκοποῦσα τῆς παιδιᾶς τὸ μυστήριον· Ῥεβέκκαν δὲ ἑρμηνεύουσιν
ὑπομονήν. ὧ τῆς φρονίμου παιδιᾶς, γέλως [καὶ] δι' ὑπομονῆς βοη- 4
θούμενος καὶ ἔφορος ὁ βασιλεύς. ἀγαλλιᾶται τὸ πνεῦμα τῶν ἐν
Χριστῷ παιδίων ἐν ὑπομονῇ πολιτευομένων καὶ αὕτη ἡ θεία παιδιά.
τοιαύτην τινὰ παίζειν παιδιὰν τὸν ἑαυτοῦ Δία Ἡράκλειτος λέγει. 22, 1
τί γὰρ ἄλλο εὐπρεπὲς ἔργον σοφῷ καὶ τελείῳ ἢ παίζειν καὶ
συνευφραίνεσθαι τῇ τῶν καλῶν ὑπομονῇ καὶ τῇ διοικήσει τῶν
καλῶν, συμπανηγυρίζοντα τῷ θεῷ; ἔστι καὶ ἄλλως ὑπολαβεῖν τὸ 2
ὑπὸ τῆς προφητείας μηνυόμενον χαίροντας ἡμᾶς καὶ γελῶντας ἐπὶ
σωτηρίᾳ ὡς τὸν Ἰσαάκ. ἐγέλα δὲ κἀκεῖνος τοῦ θανάτου λελυμένος,
παίζων καὶ ἀγαλλιώμενος σὺν τῇ νύμφῃ τῇ εἰς σωτηρίαν ἡμῶν
βοηθῷ, τῇ ἐκκλησίᾳ· ᾗ ὑπομονὴ ὄνομα πάγιον τέθειται, ἤτοι ἐπεὶ
μόνη αὕτη εἰς τοὺς αἰῶνας μένει χαίρουσα ἀεὶ ἢ ἐξ ὑπομονῆς τῶν
πιστευόντων συνέστηκεν, οἵ ἐσμεν μέλη Χριστοῦ· καὶ ἡ τῶν εἰς τέλος
ὑπομεινάντων μαρτυρία καὶ ἡ ἐπὶ τούτοις εὐχαριστία, αὕτη [δέ] ἐστιν
ἡ μυστικὴ παιδιὰ καὶ ἡ σὺν τῇ σεμνῇ θυμηδίᾳ βοηθοῦσα σωτηρία.
ὁ γοῦν βασιλεὺς ὁ Χριστὸς ἄνωθεν ἡμῶν ἐπισκοπεῖ τὸν γέλωτα καὶ 3
»διακύψας τῆς θυρίδος«, ὥς φησιν ἡ γραφή, τὴν εὐχαριστίαν καὶ
τὴν εὐλογίαν ἀγαλλίασίν τε καὶ εὐφροσύνην, ἔτι τε ὑπομονὴν συνερ-
γοῦσαν, καὶ τὴν τούτων συμπλοκήν, τὴν ἐκκλησίαν, ἐποπτεύει τὴν
ἑαυτοῦ, μόνον ἐπιδεικνὺς τὸ πρόσωπον τὸ αὐτοῦ τὸ λεῖπον τῇ ἐκ-
κλησίᾳ, βασιλείῳ τελειουμένῃ κεφαλῇ. καὶ ποῦ ἄρα ἦν ἡ θυρίς, δι' 23, 1
ἧς ὁ κύριος ἐδείκνυτο; ἡ σάρξ, δι' ἧς πεφανέρωται. αὐθίς ἐστιν ὁ
Ἰσαὰκ (καὶ γὰρ ἔστιν ἑτέρως ἐκλαβεῖν) τύπος [ὅς ἐστι] τοῦ κυρίου,
παῖς μὲν ὡς υἱός (καὶ γὰρ υἱὸς ἦν Ἀβραὰμ ὡς ὁ Χριστὸς τοῦ θεοῦ)
ἱερεῖον δὲ ὡς ὁ κύριος. ἀλλ' οὐ κεκάρπωται ὡς ὁ κύριος, μόνον
ἐβάστασε τὰ ξύλα τῆς ἱερουργίας ὁ Ἰσαάκ, ὡς ὁ κύριος τὸ ξύλον.
ἐγέλα δὲ μυστικῶς, ἐμπλῆσαι ἡμᾶς προφητεύων χαρᾶς τὸν κύριον 2

6 vgl. Heraklit Fr. 79 Byw. 52 Diels — **10 f** vgl. Luk. 1, 47 — **14—16** vgl. Apok. Joh. 14, 12 (*ἡ ὑπομονὴ τῶν ἁγίων*); I Kor. 6, 15; Ephes. 5, 30 (*μέλη Χριστοῦ*); Matth. 10, 22; 24, 13; Mark. 13, 13 (*ὑπομείνας εἰς τέλος*) — **19** Gen. 26, 8 — **22 f** vgl. Ephes. 1, 22; 5, 23; Kol. 1, 18 (*κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας*) — **28** vgl. Gen. 22, 6; Joh. 19, 17

2. 3. 5. 6 *παιδείας — παιδείας — παιδεία — παιδείαν* FM | **3** *φρονίμου*] *ι* in Ras. M | [*καὶ*] Ma *ὁ* Markland | **6** *ἡράκλητος* M (*ει* übergesch. M²) | **7** *εὐπρεπὲς*] *ἐμπρέπει* Philo HSS *ἐμπρεπὲς* Wendl. | **12** *ἀγαλλιώμενος, ω* corr. aus *ο* M¹ | **13** *παγιον*] *πλάγιον* Markland *παρὰ ἁγίων* Schw | **14** *ἡ* FM | **16** [*δέ*] Schw | **17** *παιδεία* FM | **19** *διακύψας* FM Philo *παρακύψας* Gen. | **21** *ἐποπτεύει* McorrSy *ἐποπτεύειν* FM* *ἐποπτεύων* Schw | | **22** *μόνον* ∾ vor *λεῖπον* Ma | *τὸ*² über d. Zeile F² | **24** *αὖθίς* Schw *αὐτός* FM | *ἐστιν* F *τ' ἐστὶν* M | **25** [*ὅς ἐστι*] St | **27** *μόνον* in Rasur M¹

τοὺς αἵματι κυρίου ἐκ | φθορᾶς λελυτρωμένους. οὐκ ἔπαθεν δέ, ⟨οὐ⟩ 112 P
μόνον εἰκότως ἄρα [ὁ Ἰσαὰκ] τὰ πρωτεῖα τοῦ πάθους παραχωρῶν
τῷ λόγῳ, ἀλλὰ καὶ τοῦ κυρίου τὴν θειότητα αἰνίττεται μὴ σφαγείς·
ἀνέστη γὰρ μετὰ τὴν κηδείαν ὁ Ἰησοῦς * * μὴ παθών, καθάπερ
ἱερουργίας ἀφειμένος ὁ Ἰσαάκ. μέγιστον δὲ εἰς συνηγορίαν καὶ ἄλλο 24, 1
παραθήσομαι τοῦ προκειμένου. τὸν κύριον αὐτὸν ὀνομάζει παιδίον,
τοῦτο διὰ Ἡσαΐου θεσπίζον, τὸ πνεῦμα· »ἰδοὺ παιδίον ἐγεννήθη
ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, καὶ
ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος.« τί οὖν τὸ παιδίον 2
τὸ νήπιον, οὗ κατ᾽ εἰκόνα ἡμεῖς οἱ νήπιοι; διὰ τοῦ αὐτοῦ προφήτου
διηγεῖται τὸ μέγεθος αὐτοῦ· »θαυμαστὸς σύμβουλος, θεὸς δυνάστης,
πατὴρ αἰώνιος, ἄρχων εἰρήνης τῷ πληθύνειν τὴν παιδείαν· καὶ τῆς
εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρας.« ὦ τοῦ μεγάλου θεοῦ, ὦ τοῦ τελείου 3
παιδίου· υἱὸς ἐν πατρί, καὶ πατὴρ ἐν υἱῷ· καὶ πῶς οὐ τέλειος ἡ
παιδεία τοῦ παιδίου ἐκείνου, ἣ ἐπὶ πάντας διήκει τοὺς παῖδας ἡμᾶς
παιδαγωγοῦσα τοὺς νηπίους αὐτοῦ; οὗτος εἰς ἡμᾶς ἐξεπέτασε τὰς
χεῖρας τὰς ἐναργῶς πεπιστευμένας. τούτῳ προσμαρτυρεῖ τῷ παιδίῳ 4
καὶ Ἰωάννης »ὁ μείζων ἐν γεννητοῖς γυναικῶν προφήτης«· »ἰδοὺ ὁ
ἀμνὸς τοῦ θεοῦ.« ἐπεὶ γὰρ ἄρνας ὀνομάζει ἡ γραφὴ τοὺς παῖδας
τοὺς νηπίους, τὸν θεὸν τὸν λόγον τὸν δι᾽ ἡμᾶς ἄνθρωπον γενό-
μενον, κατὰ πάντα ἡμῖν ἀπεικάζεσθαι βουλόμενον, ἀμνὸν κέκληκεν
τοῦ θεοῦ, τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, τὸν νήπιον τοῦ πατρός.

VI. *Πρὸς τοὺς ὑπολαμβάνοντας τὴν τῶν παιδίων καὶ νηπίων προσηγορίαν τὴν τῶν πρώτων μαθημάτων αἰνίττεσθαι διδαχήν.*

Ἔξεστι δὲ ἡμῖν ἐκ περιουσίας πρὸς τοὺς φιλεγκλήμονας ἐπα- 25, 1
ποδύσασθαι· οὐ γὰρ παῖδες ἡμεῖς καὶ νήπιοι πρὸς τὸ παιδαριῶδες
καὶ εὐκαταφρόνητον τῆς μαθήσεως προσηγορεύμεθα, καθὼς οἱ εἰς
γνῶσιν πεφυσιωμένοι διαβεβλήκασιν· ἀναγεννηθέντες γοῦν εὐθέως

1 vgl. I Petr. 1, 18f — **7—9** Jes. 9, 6 — **11—13** Jes. 9, 6f; vgl. St Clem. Alex. u. d. Sept. S. 63 — **18** Luk, 7, 28 — **18f** Joh. 1, 29. 36 — **19** *ἐπεὶ* — **22** *θεοῦ*[1] Nicetascat. zu Joh. (1, 29) in Monac. 437 p. 113; Monac. 37 f. 38[a]. Inc. *Κλήμεντος· ἐπειδὴ ἄρνας ὀνομάζει* expl. *θεοῦ*. Die folgenden Worte: *ὡς προσφέροντα θυσίαν καὶ προσφορὰν ἑαυτὸν τῷ θεῷ ὑπὲρ* (*ὑπὸ* Mon. 437) *τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν* gehören Clemens wohl nicht an — **19f** Jes. 40, 11; vgl. S. 99, 14 — **28** vgl. I Kor. 8, 1

1 *δὲ* über d. Z. M[1] | ⟨*οὐ*⟩ Wi | **2** [*ὁ Ἰσαὰκ*] Wi | **4** ⟨*ὡς*⟩ *μὴ παθών* Markland ⟨*διαφθορὰν*⟩ *μὴ παθών* (vgl. Act. 2, 27) St | **5** ⟨*τῆς*⟩ *ἱερουργίας* Wi | *ὁ Ἰσαάκ* am Rand M[1] | *δὲ* über d. Z. M[1] | **7** [*τοῦτο*] Schw | *θεσπίζων* M (*ο* übergesch. M[1]) | **20** *τὸν λόγον*] *λόγον* Cat. | **20f** *γενόμενον ἄνθρωπον* Mon. 437 | **21** ⟨*καὶ*⟩ *κατὰ* Ma | **25** *ἐξέστω* Markland

τὸ τέλειον ἀπειλήφαμεν, οὗ ἕνεκεν ἐσπεύδομεν. ἐφωτίσθημεν γάρ· 113 P
τὸ δὲ ἔστιν ἐπιγνῶναι τὸν θεόν. οὔκουν ἀτελὴς ὁ ἐγνωκὼς τὸ τέλειον. καί μου μὴ λάβησθε ὁμολογοῦντος ἐγνωκέναι τὸν θεόν. ὧδέ πως γὰρ | ἔδοξεν εἰπεῖν τῷ λόγῳ· ὃ δὲ ἐλεύθερος. αὐτίκα γοῦν 41 S 2
βαπτιζομένῳ τῷ κυρίῳ ἀπ᾽ οὐρανῶν ἐπήχησε φωνὴ μάρτυς ἠγαπημένου »υἱός μου εἶ σὺ ἀγαπητός, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.« πυθώμεθα οὖν τῶν σοφῶν· σήμερον ἀναγεννηθεὶς ὁ Χριστὸς ἤδη τέλειός ἐστιν ἢ, ὅπερ ἀτοπώτατον, ἐλλιπής. εἰ δὲ τοῦτο, προσμαθεῖν τι αὐτῷ δεῖ. ἀλλὰ προσμαθεῖν μὲν αὐτὸν εἰκὸς οὐδὲ ἓν θεὸν ὄντα. οὐ γὰρ ⟨ἂν⟩ μείζων τις εἴη τοῦ λόγου οὐδὲ μὴν διδάσκαλος τοῦ μόνου διδασκάλου. μή τι οὖν ὁμολογήσουσιν ἄκοντες τὸν λόγον, τέλειον 3
ἐκ τελείου φύντα τοῦ πατρός, κατὰ τὴν οἰκονομικὴν προδιατύπωσιν ἀναγεννηθῆναι τελείως; καὶ εἰ τέλειος ἦν, τί ἐβαπτίζετο ὁ τέλειος; ἔδει, φασί, πληρῶσαι τὸ ἐπάγγελμα τὸ ἀνθρώπινον. παγκάλως. φημὶ γάρ· ἅμα τοίνυν τῷ βαπτίζεσθαι αὐτὸν ὑπὸ Ἰωάννου γίνεται τέλειος; δῆλον ὅτι. οὐδὲν οὖν πρὸς αὐτοῦ προσέμαθεν; οὐ γάρ. τελειοῦται δὲ τῷ λουτρῷ μόνῳ καὶ τοῦ πνεύματος τῇ καθόδῳ ἁγιάζεται; οὕτως ἔχει.

Τὸ δὲ αὐτὸ συμβαίνει τοῦτο καὶ περὶ ἡμᾶς, ὧν γέγονεν ὑπο- 26, 1
γραφὴ ὁ κύριος· βαπτιζόμενοι φωτιζόμεθα, φωτιζόμενοι υἱοποιούμεθα, υἱοποιούμενοι τελειούμεθα, τελειούμενοι ἀπαθανατιζόμεθα »ἐγώ«, φησίν, »εἶπα, θεοί ἐστε καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες.« καλεῖται 2
δὲ πολλαχῶς τὸ ἔργον τοῦτο, χάρισμα καὶ φώτισμα καὶ τέλειον καὶ λουτρόν· λουτρὸν μὲν δι᾽ οὗ τὰς ἁμαρτίας ἀπορρυπτόμεθα, χάρισμα δὲ ᾧ τὰ ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν ἐπιτίμια ἀνεῖται, φώτισμα δὲ δι᾽ οὗ τὸ ἅγιον ἐκεῖνο φῶς τὸ σωτήριον ἐποπτεύεται, τουτέστιν δι᾽ οὗ τὸ θεῖον ὀξυωποῦμεν, τέλειον δὲ τὸ ἀπροσδεὲς φαμέν. τί γὰρ ἔτι λεί- 3
πεται τῷ θεὸν ἐγνωκότι; καὶ γὰρ ἄτοπον ὡς ἀληθῶς χάρισμα κεκλῆσθαι θεοῦ τὸ μὴ πεπληρωμένον· τέλειος δὲ ὢν τέλεια χαριεῖται δήπουθεν· ὡς δὲ ἅμα τῷ κελεῦσαι αὐτὸν πάντα γίνεται, οὕτως ἕπεται τῷ χαρίσασθαι μόνον βουληθῆναι αὐτὸν ⟨τὸ⟩ πεπληρῶσθαι τὴν χάριν. τὸ γὰρ μέλλον τοῦ χρόνου τῇ δυνάμει τοῦ θελήματος

6 f vgl. Matth. 3, 17; Mark. 1, 11; Luk. 3, 22 mit Psal. 2, 7; Hebr. 1, 5; 5, 5; Barnard, The Bibl. Text p. 38; Usener, Weihnachtsfest S. 40—50; Resch, Agrapha, Apokr. 4 S. 347 ff — **22** Psal. 81, 6 — **23 f** vgl. z. B. Röm. 6, 23; II Kor. 4, 4; Jak. 1, 17; Tit. 3, 5 — **29 f** vgl. Jak. 1, 17 — **30** vgl. Psal. 32, 9; 148, 5

2 τὸν < F | **6 f** πυθώμεθα F^2 πυθόμεθα MF* | **8** ἐλλιπής F^3 ἐλλειπής F*M | **10** ⟨ἂν⟩ Usener, Weihnachtsfest S. 41 | **13** τελέως FM | **15** τῷ FM^2 τὸ M* | **21** ἀθανατιζόμεθα M | **24** χάρισμα M^1 χαρίσματα M* | **25** ἀνίεται St | **28** θεὸν] θ̄ν̄ M^1 θ̄ῶ M* | **30** κελεῦσαι] θελῆσαι Markland vgl. S. 106, 9; 48, 18 f | **31** ⟨τὸ⟩ St

προλαμβάνεται. πρὸς δὲ καὶ ἡ τῶν κακῶν ἀπαλλαγὴ σωτηρίας
ἐστὶν | ἀρχή. μόνον δὲ ἆρα οἱ πρῶτον δραξάμενοι τῶν ὅρων τῆς 114 P 27,
ζωῆς ἤδη τέλειοι, ζῶμεν δὲ ἤδη οἱ θανάτου κεχωρισμένοι. σωτηρία
τοίνυν τὸ ἕπεσθαι Χριστῷ. »ὃ γὰρ γέγονεν ἐν αὐτῷ, ζωή ἐστιν.«
»ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν,« φησίν, »ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων καὶ
πιστεύων τῷ πέμψαντί με ἔχει ζωὴν αἰώνιον καὶ εἰς κρίσιν οὐκ
ἔρχεται, ἀλλὰ μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν.« οὕτω τὸ 2
πιστεῦσαι μόνον καὶ ἀναγεννηθῆναι τελείωσίς ἐστιν ἐν ζωῇ· οὐ γάρ
ποτε ἀσθενεῖ ὁ θεός. ὡς γὰρ τὸ θέλημα αὐτοῦ ἔργον ἐστὶ καὶ τοῦτο
κόσμος ὀνομάζεται, οὕτως καὶ τὸ βούλημα αὐτοῦ ἀνθρώπων ἐστὶ
σωτηρία καὶ τοῦτο ἐκκλησία κέκληται. οἶδεν οὖν οὓς κέκληκεν, οὓς
⟨δὲ κέκληκεν,⟩ σέσωκεν· κέκληκεν δὲ ἅμα καὶ σέσωκεν. »αὐτοὶ γὰρ
ὑμεῖς«, φησὶν ὁ ἀπόστολος, »θεοδίδακτοί ἐστε.« οὐκ ἄρα θεμιτὸν ἡμῖν 3
ἀτελὲς τὸ ὑπ' αὐτοῦ διδασκόμενον νοεῖν, τὸ δὲ μάθημα ἀίδιος σω-
τηρία ἀιδίου σωτῆρος, ᾧ ἡ χάρις εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. καὶ ὁ μό-
νον ἀναγεννηθείς, ὥσπερ οὖν καὶ τοὔνομα ἔχει, φωτισθεὶς ἀπήλ-
λακται μὲν παραχρῆμα τοῦ σκότους, ἀπείληφεν δὲ αὐτόθεν τὸ φῶς.
ὥσπερ οὖν οἱ τὸν ὕπνον ἀποσεισάμενοι εὐθέως ἔνδοθεν ἐγρηγόρασιν, 28, 1
μᾶλλον δὲ καθάπερ οἱ τὸ ὑπόχυμα τῶν ὀφθαλμῶν κατάγειν πειρώ-
μενοι οὐ τὸ φῶς αὐτοῖς ἔξωθεν χορηγοῦσιν, ὃ οὐκ ἔχουσιν, τὸ δὲ
ἐμπόδιον ταῖς ὄψεσι καταβιβάζοντες ἐλευθέραν ἀπολείπουσι τὴν
κόρην, οὕτως καὶ οἱ βαπτιζόμενοι, τὰς ἐπισκοτούσας ἁμαρτίας τῷ
θείῳ πνεύματι ἀχλύος δίκην ἀποτριψάμενοι, ἐλεύθερον καὶ ἀνεμπό-
διστον καὶ φωτεινὸν ὄμμα τοῦ πνεύματος ἴσχομεν, ᾧ δὴ μόνῳ τὸ
θεῖον ἐποπτεύομεν, οὐρανόθεν ἐπεισρέοντος ἡμῖν τοῦ ἁγίου πνεύ-
ματος· κρᾶμα τοῦτο αὐγῆς ἀιδίου τὸ ἀίδιον φῶς ἰδεῖν δυναμένης· 2
ἐπεὶ τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ φίλον, φίλον δὲ τὸ ἅγιον τῷ ἐξ οὗ τὸ
ἅγιον, ὃ δὴ κυρίως κέκληται φῶς· »ἦτε γάρ ποτε σκότος, νῦν δὲ
φῶς ἐν κυρίῳ.« ἐντεῦθεν τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τῶν παλαιῶν | ἠγοῦ- 115 P
μαι κεκλῆσθαι φῶτα. ἀλλ' οὐδέπω, φασίν, ἀπείληφεν τὴν τελείαν 3
δωρεάν. σύμφημι κἀγώ, πλὴν ἐν φωτί ἐστιν καὶ τὸ σκότος αὐτὸν
οὐ καταλαμβάνει· φωτὸς δὲ ἀνὰ μέσον καὶ τοῦ σκότους οὐδὲ ἓν· ἐν

1 f vgl. Plato Gorg. p. 478 CD; Philo De sacr. Ab. et Cain. 135 (I p. 190 M) — **1** ἡ — **2** ἀρχή Sacr. Par. 186 Holl; Corp. Paris. Nr. 6; Maximus Cap. 1; Antonius Melissa p. 109 Gesner — **4** Joh. 1, 3f — **5–7** Joh. 5, 24 — **12 f** I Thess. 4, 9 — **19 ff** vgl. Sen. Ep. 94, 5. 18 — **27** vgl. z. B. Plato Gorg. p. 510 B; Diogen. V 16; Apost. XII 68 — **28 f** Ephes. 5, 8 — **31 f** vgl. Joh. 1, 5

1 προλαμβάνεται Lowth προσλαμβάνεται FM | **2** μόνον Schw μόνοι FM | δραξάμενοι Münzel ἀρξάμενοι FM | **5** τὸν λόγον M τῶν λόγων F | **12** ⟨δὲ κέκληκεν,⟩ Schw | σέσωκεν, κέκληκεν δὲ] δὲ κέκληκεν, John Kaye, The Writings and Opinions of Clem. of Alex. London 1835 p. 53[2] | **16** ἀναγεννηθεὶς (ει in Ras.) M[1] | **26** κράμα F κρᾶμμα M | ἀιδίου M ἀίδιον F

δὲ τῇ ἀναστάσει τῶν πιστευόντων ἀπόκειται τὸ τέλος· τὸ δὲ οὐκ
ἄλλου τινός ἐστι μεταλαβεῖν ἀλλ᾽ ἢ τῆς προωμολογημένης ἐπαγγε-
λίας τυχεῖν. μὴ γὰρ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἅμα ἄμφω συνίστασθαί 4
φαμεν, τήν τε πρὸς τὸ πέρας ἄφιξιν καὶ τῆς ἀφίξεως τὴν πρόληψιν·
οὐ γάρ ἐστι ταὐτὸν αἰὼν καὶ χρόνος οὐδὲ μὴν ὁρμὴ καὶ τέλος, οὐκ
ἔστιν· περὶ ἓν δὲ ἄμφω καὶ περὶ ἄμφω ὁ εἷς καταγίνεται. ἔστι γοῦν, 5
ὡς εἰπεῖν, ὁρμὴ μὲν ἡ πίστις ἐν χρόνῳ γεννωμένη, τέλος δὲ τὸ
τυχεῖν τῆς ἐπαγγελίας εἰς αἰῶνας βεβαιούμενον. αὐτὸς δὲ ὁ κύριος
σαφέστατα τῆς σωτηρίας τὴν ἰσότητα ἀπεκάλυψεν εἰπών· »τοῦτο
γάρ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου, ἵνα πᾶς ὁ θεωρῶν τὸν υἱὸν
καὶ πιστεύων ἐπ᾽ αὐτὸν ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον, καὶ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν
τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.« καθ᾽ ὅσον μὲν οὖν δυνατὸν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ, 29, 1
ὃν ἐσχάτην ἡμέραν ἠνίξατο, εἰς τότε τηρουμένους ὅτε παύσεται,
τελείους ἡμᾶς γενέσθαι πιστεύομεν. πίστις γὰρ μαθήσεως τελειότης·
διὰ τοῦτό φησιν »ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον.« εἰ 2
τοίνυν οἱ πιστεύσαντες ἔχομεν τὴν ζωήν, τί περαιτέρω τοῦ κεκτῆσθαι
ζωὴν ἀίδιον ὑπολείπεται; οὐδὲν δὲ ἐνδεῖ τῇ πίστει τελεία οὖσῃ ἐξ
ἑαυτῆς καὶ πεπληρωμένῃ. εἰ δὲ ἐνδεῖ τι αὐτῇ, οὐκ ἔστιν ὁλοτελής, 42 S
οὐδὲ πίστις ἐστί, σκάζουσα περί τι, οὐδὲ μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπο-
δημίαν ἄλλα μένει τοὺς πεπιστευκότας, ἀδιακρίτως ἐνταῦθα
ἠρραβωνισμένους, ἐκεῖνο δὲ τῷ πιστεῦσαι ἤδη προειληφότες ἐσό- 3
μενον, μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀπολαμβάνομεν γενόμενον, ὅπως ἂν
ἐκεῖνο πληρωθῇ τὸ λεχθὲν »γενηθήτω κατὰ τὴν πίστιν σου.« οὗ
δὲ ἡ πίστις, ἐνταῦθα ἡ ἐπαγγελία, τελείωσις δὲ ἐπαγγελίας ἡ ἀνά-
παυσις. ὥστε ἡ μὲν γνῶσις | ἐν τῷ φωτίσματι, τὸ δὲ πέρας τῆς 116 P
γνώσεως ἡ ἀνάπαυσις, ὃ δὴ ἔσχατον νοεῖται ὀρεκτόν. καθάπερ οὖν 4
τῇ πείρᾳ ἡ ἀπειρία καταλύεται καὶ τῷ πόρῳ ἡ ἀπορία, οὕτως
ἀνάγκη τῷ φωτισμῷ ἐξαφανίζεσθαι τὸ σκότος· ἡ ἄγνοια δὲ τὸ
σκότος, καθ᾽ ἣν περιπίπτομεν τοῖς ἁμαρτήμασιν, ἀμβλυωποῦντες
περὶ τὴν ἀλήθειαν. φωτισμὸς ἄρα ἡ γνῶσίς ἐστιν, ὁ ἐξαφανίζων
τὴν ἄγνοιαν καὶ τὸ διορατικὸν ἐντιθείς. ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν χειρόνων 5
ἀποβολὴ τῶν κρειττόνων ἐστὶν ἀποκάλυψις. ἃ γὰρ ἡ ἄγνοια συνέ-
δησεν κακῶς, ταῦτα διὰ τῆς ἐπιγνώσεως ἀναλύεται καλῶς. τὰ δὲ

3—5 vgl. Philo De agric. 161 (I p. 325 M) *μὴ γὰρ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἅμφω συνίστασθαι (φασίν), τήν τε πρὸς τὸ πέρας ἄφιξιν καὶ τὴν τῆς ἀφίξεως κατάληψιν* — **9—12** Joh. 6, 40 — **13** vgl. II Petr. 3, 7 — **15** Joh. 3, 36 — **21** vgl. II Kor. 1, 22; 5, 5; Ephes. 1, 14 — **23** Matth. 9, 29

2 *ἄλλου* F^2M *ἄλλο* F* | **7** *γεννωμένη* FM^1 *γενομένη* M* | **11** *ἔχῃ* F^2 *ἔχει* MF* | **13** *τηρουμένους* St *τηρούμενον* FM | *παύσηται* FM^2 (hier *η* corr. aus *ε*, *αι* in Ras.) | **20** *ἄλλα μένει* Wi *ἀναμένει* FM | *πεπιστευκότας* ⟨*τὸ ζῆν*⟩ Ma | **21** *ἐκεῖνο* M^1 *ἐκείνω* M* | *τῷ* M *τὸ* F | **22** *ἂν* Di *τ᾽ ἂν* FM *κἂν* Schw | **30** [*ὁ*] Wi | **32** *ἀποκάλυψις*] *ἀπόληψις* Sy | **32 f** *συνέδησεν* FM^2 *συνέδεισεν* M*

δεσμὰ ταῦτα, ᾗ τάχος, ἀνίεται πίστει μὲν ἀνθρωπίνῃ, θεϊκῇ δὲ [τῇ] χάριτι, ἀφιεμένων τῶν πλημμελημάτων ἐνὶ παιωνίῳ φαρμάκῳ, λογικῷ βαπτίσματι. πάντα μὲν οὖν ἀπολουόμεθα τὰ ἁμαρτήματα, οὐ- 30, 1
κέτι δέ ἐσμεν παρὰ πόδας κακοί. μία χάρις αὕτη τοῦ φωτίσματος τὸ μὴ τὸν αὐτὸν εἶναι τῷ πρὶν ἢ λούσασθαι τὸν τρόπον. ὅτι δὲ ἡ γνῶσις συνανατέλλει τῷ φωτίσματι περιαστράπτουσα τὸν νοῦν, καὶ εὐθέως ἀκούομεν μαθηταὶ οἱ ἀμαθεῖς, πρότερόν ποτε τῆς μαθήσεως ἐκείνης προσγενομένης· οὐ γὰρ ἂν ἔχοις εἰπεῖν τὸν χρόνον. 2
ἡ μὲν γὰρ κατήχησις εἰς πίστιν περιάγει, πίστις δὲ ἅμα βαπτίσματι ἁγίῳ παιδεύεται πνεύματι· ἐπεί, ὅτι γε μία καθολικὴ τῆς ἀνθρωπότητος σωτηρία ἡ πίστις, ἰσότης δὲ καὶ κοινωνία τοῦ δικαίου καὶ φιλανθρώπου θεοῦ ἡ αὐτὴ πρὸς πάντας, ὁ ἀπόστολος σαφέστατα ἐξηγήσατο ὧδέ πως εἰπών· »πρὸ τοῦ δὲ ἐλθεῖν τὴν πίστιν ὑπὸ νόμον 3
ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι· ὥστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστόν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν· ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἐσμεν.« οὐκ ἀκούετε ὅτι ὑπ' ἐκεῖνον τὸν νόμον οὐκέτι ἐσμέν, 31, 1
ὃς ἦν μετὰ φόβου, ὑπὸ δὲ τὸν λόγον τῆς προαιρέσεως τὸν παιδαγωγόν; εἶτα μέντοι ἐπήγαγεν τὴν ἁπάσης ἐκτὸς προσωποληψίας φωνήν· »πάντες γὰρ υἱοί ἐστε διὰ πίστεως θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὔτε Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὔτε ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.« οὐκ ἄρα οἱ 2
μὲν γνωστικοί, οἱ δὲ ψυχικοὶ ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ, ἀλλ' οἱ πάντες ἀποθέμενοι τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας ἴσοι καὶ πνευματικοὶ παρὰ τῷ κυρίῳ. καὶ | ἀλλαχόθι πάλιν γράφει· »καὶ γὰρ ⟨ἐν⟩ ἑνὶ πνεύματι ἡμεῖς 117 P
πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, εἴτε Ἰουδαῖοι εἴτε Ἕλληνες, εἴτε δοῦλοι εἴτε ἐλεύθεροι· καὶ πάντες ἓν πόμα ἐποτίσθημεν.«

Οὐκ ἄτοπον δὲ καὶ τοῖς αὐτῶν ἐκείνων συγχρήσασθαι ῥήμασιν, 32, 1
οἳ διυλισμὸν μὲν τοῦ πνεύματος τὴν μνήμην τῶν κρειττόνων εἶναί φασιν. διυλισμὸν δὲ νοοῦσιν τὸν ἀπὸ τῆς ὑπομνήσεως τῶν ἀμεινόνων τῶν χειρόνων χωρισμόν· ἕπεται δὲ ἐξ ἀνάγκης τῷ ὑπομνησθέντι

13—17 Gal. 3, 23—25 — **20—23** Gal. 3, 26—28 — **25** vgl. I Petr. 2, 1. 11 — **26—28** I Kor. 12, 13

1 [τῇ] St | **5** *λούσασθαι. δν τρόπον* [ὅτι] δὲ Schw | ὅτι] ἔτι Münzel ὅτε Markland | **7** *καὶ* über d. Z. M¹ [καὶ] St | *πρότερον* Po *πότερον* FM | **13** *ἐξηγήσατο* M¹ *ἐξηγήσετο* M* | **14 f** *ἀποκαλυφθῆναι* (*η* in Ras.) M¹ | **17** *οὐκ ἀκούετε* F am Rand *ὑπακούετε* FM | **26** ⟨ἐν⟩ St aus Kor. | **28** *Ἓν πόμα ἐποτίσ* F (von dem beschädigten f. 24 fehlt das Stück, auf dem der Rest des Wortes stand) *ἓν* $\overline{πνα}$ *ἐποτίσθημεν* M (*φω* w. e. sch. M¹) | **31** *ἀπὸ*] *ὑπὸ* St | **32** ⟨καὶ⟩ *τῶν χειρόνων* Heinrici, Die Valent. Gnosis S. 113³ | *ὑπομνησθέντι*] *ὑπο* weggerissen F

τῶν βελτιόνων ἡ μετάνοια ἡ ἐπὶ τοῖς ἥττοσιν· αὐτὸ γοῦν τὸ πνεῦμα
ὁμολογοῦσι μετανοῆσαν ἀναδραμεῖν. τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον καὶ ἡμεῖς
ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις μετανενοηκότες, ἀποταξάμενοι τοῖς ἐλαττώ-
μασιν αὐτῶν, διυλιζόμενοι βαπτίσματι, πρὸς τὸ ἀίδιον ἀνατρέχομεν
φῶς, οἱ παῖδες πρὸς τὸν πατέρα. »ἀγαλλιασάμενος γοῦν ἐν τῷ πνεύ- 2
ματι Ἰησοῦς, ἐξομολογοῦμαί σοι, πάτερ, φησίν, ὁ θεὸς τοῦ οὐρανοῦ
καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ
ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις·« νηπίους ἡμᾶς ὁ παιδαγωγὸς καὶ διδά-
σκαλος ἀποκαλῶν τοὺς τῶν ἐν κόσμῳ σοφῶν ἐπιτηδειοτέρους εἰς
σωτηρίαν, οἳ σοφοὺς σφᾶς ἡγούμενοι τετύφωνται. καὶ ἐπιβοᾶται, 3
ἀγαλλιώμενος καὶ ὑπερευφραινόμενος, οἱονεὶ συντραυλίζων τοῖς νη-
πίοις· »ναί, ὁ πατήρ, ὅτι οὕτως εὐδοκία ἐγένετο ἔμπροσθέν σου.«
διὰ τοῦτο τὰ κεκρυμμένα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν τοῦ νῦν αἰῶνος ἀπε-
καλύφθη τοῖς νηπίοις. ⟨νήπιοι⟩ ἄρα εἰκότως οἱ παῖδες τοῦ θεοῦ οἱ τὸν 4
μὲν παλαιὸν ἀποθέμενοι ἄνθρωπον καὶ τῆς κακίας ἐκδυσάμενοι τὸν
χιτῶνα, ἐπενδυσάμενοι δὲ τὴν ἀφθαρσίαν τοῦ Χριστοῦ, ἵνα καινοὶ
γενόμενοι, λαὸς ἅγιος, ἀναγεννηθέντες ἀμίαντον φυλάξωμεν τὸν ἄν-
θρωπον καὶ νήπιοι ὦμεν ὡς βρέφος τοῦ θεοῦ κεκαθαρμένον πορνείας
καὶ πονηρίας. σαφέστατα γοῦν ὁ μακάριος Παῦλος ἀπήλλαξεν ἡμᾶς 33, 1
τῆς ζητήσεως ἐν τῇ προτέρᾳ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ ὧδέ πως
γράφων· »ἀδελφοί, μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ
νηπιάζετε, ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειοι γίνεσθε.« τὸ δὲ »ὅτε ἤμην νήπιος, 2
ἐφρόνουν ὡς νήπιος, ἐλάλουν ὡς νήπιος« τὴν κατὰ νόμον ἀγωγὴν
αἰνίττεται, καθ' ἣν οὐχ ὡς ἁπλοῦς ἤδη, ἀλλ' ὡς ἔτι ἄφρων νήπια
μὲν φρονῶν ἐδίωκε, νήπια δὲ λαλῶν ἐβλασφήμει τὸν λόγον. δύο
γὰρ σημαίνει τὸ | νήπιον. »ἐπειδὴ γέγονα, φησίν, ἀνήρ,« πάλιν ὁ 118 P 3
Παῦλος λέγει, »κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου.« οὐχ ἡλικίας μέγεθος
ἀτελές, ἀλλ' οὐδὲ μὴν χρόνου μέτρον ὡρισμένον, ἀλλ' οὐδὲ ἀνδρι-
κῶν καὶ ἐντελεστέρων μαθημάτων διδαχὰς | ἄλλας ἀπορρήτους αἰνίτ- 43 S
τεται, τὴν νηπιότητα ὑπερόριον ἀποστέλλων ὁ καταργεῖν αὐτὴν

5—8. 12 Luk. 10, 21 (Matth. 11, 25) — **8** *νηπίους* — **14** *νηπίοις* Nicetascat. zu Luk. (10, 21) in Monac. 33 f. 175v; Monac. 473 p. 309; Angel. 100 f. 212r; lateinisch bei Corderius, Cat. in S. Luc. p. 306. Inc. *κλήμεντος παιδαγωγοῦ. νηπίους τοίνυν ἡμᾶς ὁ λόγος ἀποκαλεῖ τοὺς κτλ.* expl. *τοῖς νηπίοις* — **9 f** vgl. Röm. 1, 22 mit I Tim. 6, 4 — **15—17** vgl. Ephes. 4, 22. 24; Jud. 23; I Kor. 15, 53; II Kor. 5, 17; I Petr. 2, 9 — **19—S. 110, 3** vgl. Isid. Pelus. Ep. I 442. 443 — **21 f** I Kor. 14, 20 — **22 f** u. **26 f** I Kor. 13, 11

1 *ἥττωσιν* M* | **10** *σφᾶς*] ἑαυτοὺς Cat. | **10** *καὶ — 12 σου* < Cat. | **13** *σοφῶν*] *τῶν σοφῶν* Cat. | *καὶ συνετῶν* < Cat. | **14** ⟨*νήπιοι*⟩ Schw | **16** *τοῦ* F *τὴν* M | **16 f** *καινοὶ γενόμενοι* Markland *καινὸς γενόμενος* FM | **18** *νήπιοι ὦμεν — κεκαθαρμένον* St *νήπιος μὲν — κεκαθαρμένος* FM *ἄνθρωπον καίνον, νήπιον μὲν — κεκαθαρμένον* ⟨*δὲ*⟩ Schw | **27** *ἡλικίας* (*α* in Ras.) M^1 | **29 f** *αἰνίττεται* (*αἰν* in Ras.) M^1 | **30** *καταργεῖν* St *καταγγέλλειν* FM

ὁμολογῶν ἀπόστολος, ἀλλὰ νηπίους μὲν τοὺς ἐν νόμῳ λέγει, οἳ τῷ φόβῳ, καθάπερ οἱ παῖδες τοῖς μορμολυκείοις, ἐκταράττονται, ἄνδρας δὲ τοὺς λόγῳ πειθηνίους καὶ αὐτεξουσίους κέκληκεν· οἳ πεπιστεύκαμεν ἑκουσίῳ προαιρέσει σῳζόμενοι, ἐμφρόνως, οὐκ ἀφρόνως, δεδιττόμενοι τῷ φόβῳ. αὐτὸς περὶ τούτου μαρτυρήσει ὁ ἀπόστολος 4
τοὺς Ἰουδαίους κατὰ τὴν προτέραν διαθήκην κληρονόμους λέγων, κατ᾽ ἐπαγγελίαν δὲ ἡμᾶς. »λέγω δέ,« φησίν, »ἐφ᾽ ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος νήπιός ἐστιν, οὐδὲν διαφέρει δούλου κύριος πάντων ὤν, ἀλλὰ ὑπὸ ἐπιτρόπους ἐστὶ καὶ οἰκονόμους ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρός. οὕτως καὶ ἡμεῖς, ὅτε ἦμεν νήπιοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἦμεν δεδουλωμένοι· ὅτε δὲ ἦλθεν τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικός, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἱοθεσίαν ἀπολάβωμεν δι᾽ αὐτοῦ.«

Ὅρα πῶς ὡμολόγησεν εἶναι νηπίους τοὺς ὑπὸ φόβον καὶ ἁμαρ- 34, 1
τίας, τοὺς δὲ ὑπὸ τὴν πίστιν υἱοὺς καλῶν ἀπήνδρωσεν ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ἐν τῷ νόμῳ νηπίων. »οὐκέτι γάρ«, φησί, »δοῦλος εἶ, ἀλλὰ υἱός· εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος διὰ θεοῦ.« τί οὖν ἐνδεῖ τῷ υἱῷ μετὰ τὴν κληρονομίαν; χάριεν τοίνυν οὕτως ἐξηγήσασθαι τὸ 2
»ὅτε ἤμην νήπιος,« τουτέστιν ὅτε ἤμην Ἰουδαῖος (Ἑβραῖος γὰρ ἄνωθεν ἦν), »ὡς νήπιος ἐφρόνουν,« ἐπειδὴ εἰπόμην τῷ νόμῳ· »ἐπεὶ δὲ γέγονα ἀνήρ,« οὐκέτι τὰ τοῦ νηπίου, τουτέστι τὰ τοῦ νόμου, ἀλλὰ τὰ τοῦ ἀνδρὸς φρονῶ, τουτέστι τὰ τοῦ Χριστοῦ, ὃν μόνον ἄνδρα ἡ γραφή, καθὼς προειρήκαμεν, καλεῖ, »κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου.«
ἡ δὲ ἐν Χριστῷ νηπιότης τελείωσίς ἐστιν, ὡς πρὸς τὸν νόμον.

Ἐνταῦθα γενομένοις τῇ νηπιότητι ἡμῶν συνηγορητέον. ἔτι καὶ τὸ 3
πρὸς τοῦ ἀποστόλου εἰρημένον ἐπεξηγητέον »γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, ὡς νηπίους ἐν Χριστῷ, οὐ βρῶμα· οὔπω γὰρ ἐδύνασθε· ἀλλ᾽ οὐδὲ ἔτι νῦν δύνασθε.« οὐ μοι γὰρ δοκεῖ Ἰουδαϊκῶς ἐκδέχεσθαι δεῖν τὸ
ῥητόν. ἀντιπαραθήσω γὰρ κἀκείνην τὴν | γραφὴν »εἰσάξω ὑμᾶς εἰς 119 P
τὴν γῆν τὴν ἀγαθήν, τὴν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι.« ἀνακύπτει τοίνυν 35, 1
ἀπορία μεγίστη κατὰ τὴν τῶν γραφῶν τῶνδε συμβολήν, ⟨τί⟩ νοοῦσιν. εἰ γὰρ ἀρχὴ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἡ διὰ τοῦ γάλακτος νηπιότης ἐστίν, ἐξευτελίζεται δὲ αὕτη ὡς παιδαριώδης καὶ ἀτελής, πῶς ἡ τοῦ τελείου καὶ γνωστικοῦ μετὰ τὴν βρῶσιν ἀνάπαυσις αὖθις νηπίῳ

2 vgl. Plato Phaed. p. 77 E — **7—14** Gal. 4, 1—5 — **17 f** Gal. 4, 7 — **20—24** I Kor. 13, 11 — **23 f** vgl. II Kor. 11, 2; Ephes. 4, 13 — **24** vgl. Paed. I 18 — **27—29** u. S. **111, 2—4** I Kor. 3, 1f — **30 f** Exod. 3, 8. 17

12 *γενόμενον* F*M *γεννώμενον* F³ | **15** *νηπίους* (*πι* in Ras.) M¹ | **26** *συνηγορητέον ἔτι· καὶ* FM | **30** *ῥητόν* F *λέγον* M | **32** ⟨*τί*⟩ Wi | *νοοῦσιν* ⟨*τὸ νήπιον*⟩ Schw

τετίμηται γάλακτι; μή τι οὖν τὸ »ὡς«, παραβολῆς ὂν δηλωτικόν, 2
τοιοῦτόν τι ἐμφαίνει, καὶ δὴ ἀναγνωστέον ᾧδέ πως τὸ ῥητόν· »γάλα
ὑμᾶς ἐπότισα ἐν Χριστῷ« καὶ διαστήσαντες ὀλίγον ἐπαγάγωμεν
»ὡς νηπίους,« ἵνα κατὰ τὴν διαστολὴν τῆς ἀναγνώσεως τοιαύτην
ἀποδεξώμεθα διάνοιαν· κατήχησα ὑμᾶς ἐν Χριστῷ ἁπλῇ καὶ ἀληθεῖ 3
καὶ αὐτοφυεῖ τροφῇ τῇ πνευματικῇ· τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ γάλακτος
ζωοτρόφος οὐσία, φιλοστόργοις πηγάζουσα μαστοῖς· ὡς νοεῖσθαι
τὸ πᾶν τῇδε· ὥσπερ τῷ γάλακτι αἱ τίτθαι τοὺς παῖδας τοὺς νεογνοὺς
ἐκτρέφουσιν, κἀγὼ δὲ οὕτω τῷ Χριστοῦ γάλακτι λόγῳ πνευματικὴν
ὑμῖν ἐνστάζων τροφήν.

Οὕτω γοῦν τελεία τροφὴ τὸ γάλα ἐστὶ τὸ τέλειον καὶ εἰς τέλος 36, 1
ἄγει τὸ ἀκατάπαυστον. διὸ κἂν τῇ ἀναπαύσει τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐπήγ-
γελται γάλα καὶ μέλι. εἰκότως γάλα αὖθις ὑπισχνεῖται τοῖς δικαίοις
ὁ κύριος, ἵνα δὴ σαφῶς ὁ λόγος ἄμφω δειχθῇ, ἄλφα καὶ ὦ, ἀρχὴ
καὶ τέλος [ὁ λόγος ἀλληγορούμενος γάλα]. τοιοῦτόν τι καὶ Ὅμηρος
ἄκων μαντεύεται τοὺς δικαίους τῶν ἀνθρώπων »γαλακτοφάγους« κα-
λῶν. ἔξεστι δὲ καὶ οὕτως ἐκλαμβάνειν τὴν γραφήν· »κἀγὼ δέ, 2
ἀδελφοί, οὐκ ἐδυνήθην λαλῆσαι ὑμῖν ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρ-
κίνοις, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ,« ὡς δύνασθαι σαρκίνους νοεῖσθαι
τοὺς νεωστὶ κατηχουμένους καὶ νηπίους ἔτι ἐν Χριστῷ. πνευματικοὺς 3
μὲν γὰρ τοὺς πεπιστευκότας ἤδη τῷ ἁγίῳ πνεύματι προσεῖπεν, σαρ-
κικοὺς δὲ τοὺς νεοκατηχήτους καὶ μηδέπω κεκαθαρμένους, οὓς »ἔτι
σαρκικοὺς« εἰκότως λέγει ἐπ' ἴσης τοῖς ἐθνικοῖς τὰ σαρκὸς ἔτι φρο-
νοῦντας. »ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἔρις, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε καὶ 4
κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε;« διὸ καὶ »γάλα ὑμᾶς ἐπότισα« φησίν,
τὴν γνῶσιν ὑμῖν ἐνέχεα, λέγων, τὴν ἐκ κατηχήσεως ἀνατρέφουσαν
εἰς ζωὴν ἀίδιον. ἀλλὰ καὶ τὸ »ἐπότισα« ῥῆμα τελείας μεταλήψεως
σύμβολόν ἐστιν. πίνειν μὲν γὰρ οἱ τέλειοι λέγονται, θηλάζειν δὲ
οἱ νήπιοι. »τὸ αἷμά μου,« γάρ φησιν | ὁ κύριος, »ἀληθής ἐστι πόσις.« 120 P 5
μή τι οὖν »γάλα« εἰπὼν »ἐπότισα« τὴν ἐν λόγῳ γάλακτι τελείαν
εὐφροσύνην, τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας, ἠνίξατο; τὸ δ' ἐπαγόμενον
ἐξῆς »οὐ βρῶμα, οὔπω γὰρ ἐδύνασθε« τὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι
ἐναργῆ ἀποκάλυψιν βρώματος δίκην πρόσωπον πρὸς πρόσωπον αἰ-
νίττεσθαι δύναται. »βλέπομεν γὰρ ὡς δι' ἐσόπτρου νῦν,« ὁ αὐτὸς 6

6 vgl. I Kor. 10, 3 (*πνευματικὸν βρῶμα*) — **14 f** vgl. Apok. Joh. 1, 8; (1, 11;) 21, 6; 22, 13 — **16** vgl. *N* 6 — **17—19** I Kor. 3, 1 — **22—25** I Kor. 3, 3 — **23 f** u. S. **112, 2 f** vgl. Röm. 8, 5 — **25. 30. 32** I Kor. 3, 2 — **29** Joh. 6, 55 — **34 f** I Kor. 13, 12

9 [*γάλακτι*] St | **15** [*ὁ — γάλα*] St | **19** *νοεῖσθαι* M¹ *νοῆσαι* M* | **20** *κατηχη-μένους* M | **22** *οὓς* über d. Z. M¹ | **23** *εἰκότως* am Rand F¹ | *ἴσης* F¹M² *ἴσοις* F*M* | **30** [*γάλακτι*] St

ἀπόστολος λέγει, »τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον.« διὸ κἀκεῖνο
ἐπήγαγεν· »ἀλλ᾽ οὐδὲ ἔτι νῦν δύνασθε, ἔτι γὰρ σαρκικοί ἐστε,« τὰ
τῆς σαρκὸς φρονοῦντες, ἐπιθυμοῦντες, ἐρῶντες, ζηλοῦντες, μηνιῶν-
τες, φθονοῦντες· οὐ γὰρ ⟨ὅτι⟩ ἔτι ἐν σαρκί ἐσμεν, ὡς ὑπειλήφασί τινες·
σὺν αὐτῇ γὰρ τὸ πρόσωπον ἰσάγγελον ἔχοντες πρόσωπον πρὸς πρό-
σωπον τὴν ἐπαγγελίαν ὀψόμεθα. πῶς δέ, εἰ ἐκείνη ὄντως ἐστὶν ἡ 37, 1
ἐπαγγελία μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγήν, »ἣν ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν
οὐδὲ ἐπὶ νοῦν ἀνθρώπου [οὐκ] ἀνέβη,« εἰδέναι φασὶν οὐ πνεύματι
ἐννενοηκότες, ἀλλὰ ἐκ μαθήσεως | παρειληφότες »ὃ οὐς οὐκ ἤκουσέν 44 8
ποτε« ἢ μόνον ἐκεῖνο τὸ ἐν τρίτῳ ἁρπασθὲν οὐρανῷ; ἀλλὰ κἀ-
κεῖνο ἐχεμυθεῖν ἐκελεύετο τότε. εἰ δὲ ἀνθρωπίνη σοφία ἐστίν, ὅπερ 2
ὑπολείπεται νοεῖν, ἡ μεγαλαυχία τῆς γνώσεως, ἄκουε τὸν νόμον τῆς
γραφῆς· »μὴ καυχάσθω ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, καὶ μὴ καυ-
χάσθω ὁ ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἰσχύι αὐτοῦ, ὁ δὲ καυχώμενος ἐν κυρίῳ
καυχάσθω.« ἡμεῖς δὲ »θεοδίδακτοι« καὶ τῷ Χριστοῦ ὀνόματι καυχώ-
μενοι. πῶς οὖν οὐ ταύτῃ νοεῖν τὸν ἀπόστολον ὑποληπτέον τὸ 3
γάλα τῶν νηπίων, εἴ τε ποιμένες [ἐσ]μὲν οἱ τῶν ἐκκλησιῶν προ-
ηγούμενοι κατ᾽ εἰκόνα τοῦ ἀγαθοῦ ποιμένος, τὰ δὲ πρόβατα ἡμεῖς,
μὴ οὐχὶ καὶ γάλα τῆς ποίμνης τὸν κύριον λέγοντα τὴν ἀκολουθίαν
φυλάττειν ἀλληγοροῦντα; καὶ δὴ τὸ ῥητὸν αὖθις τῇ διανοίᾳ ἐφαρ-
μοστέον· »γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρῶμα· οὔπω γὰρ ἐδύνασθε,« οὐκ
ἄλλο τι παρὰ τὸ γάλα τὸ βρῶμα ὑπολαμβάνοντος, ταὐτὸν δὲ τῇ
οὐσίᾳ· ὡσαύτως γὰρ καὶ ὁ λόγος ὁ αὐτὸς ἢ ἀνειμένος καὶ ἥπιος ὡς
γάλα ἢ πεπηγὼς καὶ συνεστραμμένος ὡς βρῶμα. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ 38, 1
τῇδε ἐκλαμβάνουσιν ἡμῖν γάλα νοεῖσθαι τὸ κήρυγμα δύναται τὸ ἐπὶ
πλεῖστον κεχυμένον, βρῶμα δὲ ἡ πίστις εἰς θεμέλιον ἐκ κατηχήσεως
συνεστραμμένη, ἣ δὴ στερεμνιωτέρα τῆς ἀκοῆς ὑπάρχουσα βρώματι
ἀπεικάζεται, ἐν αὐτῇ σωματοποιουμένη τῇ ψυχῇ. | τὴν τοιάνδε τρο- 121 P
φὴν ἀλλαχόθι [δὲ] καὶ ὁ κύριος ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίῳ 2
ἑτέρως ἐξήνεγκεν διὰ συμβόλων »φάγεσθέ μου τὰς σάρκας« εἰπών

2 I Kor. 3, 2f — **3f** vgl. Gal. 5, 19—21 — **4** vgl. Röm. 8, 9 — **5** vgl. Act. 6, 15 — **7—10** I Kor. 2, 9 — **10f** vgl. II Kor. 12, 2. 4. — **13—15** Jerem. 9, 23 u. I Kor. 1, 31; II Kor. 10, 17 — **15** vgl. I Thess. 4, 9 — **15f** vgl. Phil. 3, 3 — **18** vgl. Joh. 10, 11. 14 — **19** vgl. I Kor. 9, 7 (?) — **21** I Kor. 3, 2 — **30** vgl. Joh. 6, 53 — **30ff** vgl. Ignat. Ep. ad Trall. 8, 1 *ἀνακτίσασθε ἑαυτοὺς ἐν πίστει, ὅ ἐστιν σὰρξ τοῦ κυρίου, καὶ ἐν ἀγάπῃ, ὅ ἐστιν αἷμα Ἰησοῦ Χριστοῦ*

3f *μηνιῶντες* (*ι* in Ras.) M¹ | **4** ⟨ὅτι⟩ ἔτι St ὅτι Wi ⟨λέγει ἕως⟩ ἔτι Schw | *ἐσμεν*] *ἐσόμεθα* Markland vgl. Z. 6 | **5** *ἰσάγγελον* M¹ *εἰς ἄγγελον* M* | **8** [οὐκ] Ma | **11** *τότε* (*τό* in Ras.) M¹ | **15** *καὶ*] *οἱ* Markland | **17** *τε* Schw *γε* FM | [*ἐσ*]*μὲν* St | **18** *ὑμεῖς* Arcerius | **20** ⟨*τῇδε*⟩ *δὴ* Schw | **29** [δὲ] Schw

»καὶ πίεσθέ μου τὸ αἷμα«, ⟨τὸ⟩ ἐναργὲς τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπαγγελίας ⟨τὸ βρώσιμον καὶ⟩ τὸ πότιμον ἀλληγορῶν· δι' ὧν ἡ ἐκκλησία, 3
καθάπερ ἄνθρωπος ἐκ πολλῶν συνεστηκυῖα μελῶν, ἄρδεταί τε καὶ
αὔξεται συγκροτεῖταί τε καὶ συμπήγνυται ἐξ ἀμφοῖν, σώματος μὲν
τῆς πίστεως, ψυχῆς δὲ τῆς ἐλπίδος, ὥσπερ καὶ ὁ κύριος ἐκ σαρκὸς
καὶ αἵματος. τῷ γὰρ ὄντι αἷμα τῆς πίστεως ἡ ἐλπίς, ὑφ' ἧς συνέχεται, καθάπερ ὑπὸ ψυχῆς, ἡ πίστις. διαπνευσάσης δὲ τῆς ἐλπίδος δίκην ἐκρυέντος αἵματος τὸ ζωτικὸν τῆς πίστεως ὑπεκλύεται.

Εἰ δὲ ἄρα προσφιλονεικεῖν ἐθέλοιέν τινες τὰ πρῶτα μαθήματα 39, 1
τὸ γάλα μηνύειν λέγοντες, ὡσανεὶ πρώτας τροφάς, τὸ δὲ βρῶμα τὰς
πνευματικὰς ἐπιγνώσεις, σφᾶς αὐτοὺς ἀνάγοντες εἰς γνῶσιν, ἴστωσαν, ὡς ἄρα στερεὰν τροφὴν τὸ βρῶμα λέγοντες καὶ σάρκα καὶ αἷμα
τοῦ Ἰησοῦ ὑποφέρονται τῇ σφῶν αὐτῶν μεγαλαύχῳ σοφίᾳ ἐπὶ τὴν
ἁπλότητα τὴν ἀληθῆ. πρωτόγονον γὰρ τὸ αἷμα εὑρίσκεται ἐν ἀν- 2
θρώπῳ, ὃ δή τινες οὐσίαν εἰπεῖν ψυχῆς τετολμήκασιν· τοῦτο δὴ
τὸ αἷμα φυσικῇ τρεπόμενον πέψει, κυησάσης τῆς μητρός, φιλοστοργίᾳ
συμπαθεῖ ἐξανθεῖ καὶ γηράσκει πρὸς τὸ ἄφορον τοῦ παιδίου· καὶ
ἔστι μὲν τῆς σαρκὸς ὑγρότερον τὸ αἷμα, οἷον ὑγρά τις οὖσα σάρξ,
τοῦ δὲ αἵματος νοστιμώτερον τὸ γάλα καὶ λεπτομερέστερον. εἴτε 3
γὰρ τὸ ἐπιχορηγούμενον αἷμα τῷ ἐμβρύῳ καὶ διὰ μητρῴου πρότερον
ἐπιπεμπόμενον ὀμφαλοῦ εἴτε αὖ τὸ καταμήνιον αὐτό, ἀποκλεισθὲν
τῆς οἰκείας φορᾶς, κατὰ φυσικὴν ἀνάχυσιν χωρεῖν κελεύεται πρὸς
τοῦ παντρόφου καὶ γενεσιουργοῦ θεοῦ ἐπὶ τοὺς φλεγμαίνοντας ἤδη
μαστοὺς καὶ ὑπὸ πνεύματος ἀλλοιούμενον θερμοῦ ποθεινὴ σκευά-
ζεται τῷ νηπίῳ τροφή, αἷμα τὸ μεταβάλλον ἐστί. μάλιστα γὰρ
πάντων μελῶν μαστοὶ συμπαθεῖς μήτρᾳ. ἐπὰν οὖν κατὰ τοὺς τό- 4
κους ἀποκοπὴν λάβῃ τὸ ἀγγεῖον, δι' οὗ πρὸς τὸ ἔμβρυον τὸ αἷμα
ἐφέρετο, μύσις μὲν γίνεται τοῦ πόρου, τὴν δὲ ὁρμὴν | ἐπὶ τοὺς 122 P
μαστοὺς τὸ αἷμα λαμβάνει καὶ πολλῆς τῆς ἐπιφορᾶς γενομένης

1—8 Nicetascat. zu Joh. (6, 57) in Monac. 437 f. 296ᵛ; Monac. 37 f. 211r; Vatic. 1996 f. 28ᵛ. Inc. *κλήμεντος· φάγεσθέ μου τὴν σάρκα καὶ πίεσθέ μου τὸ αἷμα, φησὶν ὁ κύριος, τὸ ἐναργὲς* expl. *ὑπεκλύεται* — **14** *πρωτόγονον* — S. **121, 3** *νηπίους* Cat. zu Hebr. 5, 12 bei Cramer VII p. 490, 25 — 494, 21 (*Κλήμεντος παιδαγωγέως*) wenig gekürzt; inc. *πρωτόγονον* expl. *νηπίους. τοσαῦτα περὶ γάλακτος καὶ τῆς τούτου ἀλληγορίας* — **14—S. 114, 20** Apostol. V 19 b; Arsen. p. 153 W — **15** vgl. Galen V 283 — **19 ff** vgl. Plut. Mor. p. 495 D — 496 A — **25 f** vgl. Galen XV 401

1 *τὸ ἐναργὲς* Cat. *ἐναργὲς* FM *ἐναργῶς* Ma | *τῆς πίστεως ⟨τὸ βρώσιμον⟩* Hort | **2** *⟨τὸ βρώσιμον καὶ⟩* Schw | **3** *ἄνθρωπος*] $\overline{\text{ἄνος}}$ w. e. sch. corr. aus $\overline{\text{ἄνοις}}$ M | **6** *ὑφ'* Cat. *ἐφ'* FM | **7** *ἡ πίστις* ∽ vor *συνέχεται* Cat. | **11** *σφᾶς* Sy *ἐφ'* $\overline{\text{ᾶς}}$ FM | *ἀνάγον* Kroll | **11 f** *ἴστωσαν* F¹M² *ἰστῶσαν* F*M* | **13** *ἐπιφέρονται* Ma | **15** *δ — τετολμήκασιν* < Cat. | **20 f** *πρότερον ἐπιπεμπόμενον* St *πρότερόν ἐστι πεμπόμενον* FM *ἐστὶ πρότερον πεμπόμενον* Cat. | **21** *ὀμφαλοὺς* M* w. e. sch. | *αὖ τὸ* F¹M *αὐτὸ* F* | **23** *θεοῦ* < Cat.

διατείνονται καὶ μεταβάλλει τὸ αἷμα εἰς γάλα, ἀναλόγως τῇ ἐπὶ τῆς ἑλκώσεως εἰς πῦον τοῦ αἵματος μεταβολῇ· εἴτε αὖ ἀπὸ τῶν ἐν μαστοῖς παρακειμένων φλεβῶν ἀναστομουμένων κατὰ τὰς διατάσεις τῆς κυήσεως τὸ αἷμα μεταχεῖται εἰς τὰς φυσικὰς τῶν μαστῶν σήραγγας, τούτῳ δὲ ἀνακιρνάμενον τὸ ἀπὸ τῶν γειτνιωσῶν καταπεμπόμενον ἀρτηριῶν πνεῦμα, μενούσης ἔτι τῆς ὑποκειμένης ἀκεραίου τοῦ αἵματος οὐσίας, ἐκκυμαινόμενον λευκαίνεται καὶ τῇ τοιαύτῃ ἀνακοπῇ κατ᾽ ἐξαφρισμὸν μεταβάλλεται, παραπλήσιόν τι πεπονθὸς τῇ θαλάττῃ, ἣν δὴ κατὰ τὰς ἐμβολὰς τῶν πνευμάτων οἱ ποιηταί φασιν »ἀποπτύειν ἁλὸς ἄχνην«· πλὴν ἀλλὰ αἷμα ἔχει τὴν οὐσίαν. τούτῳ τῷ τρόπῳ καὶ οἱ ποταμοὶ ῥόθῳ φερόμενοι τῇ ἐμπεριλήψει τοῦ περικεχυμένου ἀέρος ξαινόμενοι ἀφρὸν μορμύρουσιν, καὶ τὸ ἐνστόμιον ἡμῶν ὑγρὸν τῷ πνεύματι ἐκλευκαίνεται. τίς οὖν ἡ ἀποκλήρωσις μὴ οὐχὶ καὶ τὸ αἷμα ἐπὶ τὸ φωτεινότατον καὶ λευκότατον ὑπὸ τοῦ πνεύματος τρέπεσθαι ὁμολογεῖν; πάσχει δὲ τὴν μεταβολὴν κατὰ ποιότητα, οὐ κατ᾽ οὐσίαν. ἀμέλει γοῦν οὐ τροφιμώτερον ἄλλο τι οὐδὲ μὴν γλυκύτερον ἀλλ᾽ οὐδὲ λευκότερον εὕροις ἂν γάλακτος. πάντῃ δὲ ἔοικεν τούτῳ ἡ πνευματικὴ τροφή, γλυκεῖα μὲν διὰ τὴν χάριν ὑπάρχουσα, τρόφιμος δὲ ὡς ζωή, λευκὴ δὲ ὡς ἡμέρα Χριστοῦ, καὶ τὸ αἷμα τοῦ λόγου πεφανέρωται ὡς γάλα. ταύτῃ τοίνυν περὶ τὴν ἀποκύησιν οἰκονομούμενον τῷ βρέφει τὸ γάλα χορηγεῖται, καὶ οἱ μαστοί, οἱ τέως τὸν ἄνδρα περιβλεπόμενοι ὀρθοί, ἤδη κατανεύουσι πρὸς τὸ παιδίον, τὴν ὑπὸ τῆς φύσεως πεπονημένην εὔληπτον παρέχειν διδασκόμενοι τροφὴν εἰς ἀνατροφὴν σωτηρίας· οὐ γὰρ ὡς αἱ πηγαὶ πλήρεις εἰσὶν οἱ μαστοὶ ἐπεισρέοντος ἑτοίμου | γάλακτος, ἀλλὰ μεταβάλλοντες τὴν τροφὴν ἐν ἑαυτοῖς ἐργάζονται γάλα καὶ διαπνέουσιν. ἡ τροφὴ δὲ ἡ κατάλληλος αὕτη καὶ πρόσφορος νεοπαγεῖ καὶ νεοφυεῖ παιδίῳ πρὸς τοῦ θεοῦ τοῦ τροφέως καὶ πατρὸς

40, 1

2

41, 1

45 S

2

1 vgl. Galen XV 402 — **10** Δ 426 — **12** vgl. Ε 599; Σ 403; Φ 325 (ἀφρῷ μορμύρων) — **19** vgl. Past. Herm. Vis. IV 3, 5 — **24—27** vgl. Plut. Vita Aemil. 14 οἱ μαστοὶ τῶν γυναικῶν οὐχ ὥσπερ ἀγγεῖα πλήρεις εἰσὶν ἐπιρρέοντος ἑτοίμου γάλακτος, ἀλλὰ μεταβάλλοντες τὴν τροφὴν ἐν αὑτοῖς ἐργάζονται γάλα καὶ διηθοῦσιν und Mor. p. 496 A; vgl. Wendland, Quaest. Mus. p. 59

2 ἑλκώσεως (λ über d. Z.) M¹ | πύον F¹ ποῖον F* | **4 f** σύριγγας Cat. | **5** τούτων Cat. τοῦτο Ars. | γειτνιωσῶν Di vgl. Paed. II 61, 1; III 60, 2 γειτνιουσῶν FM γειτνιαζουσῶν Cat. | **9** θαλάττῃ (das eine τ über d. Z.) M² | **10** ἀποπτύει F | ἔχει] ἐστὶ Wi | **11** ἐπιλήψει Cat. | **12** ἀφρῷ Hom. | **14** φωτεινότατον M¹ τεινότατον M* | **15 f** ὁμολογεῖν, πάσχειν δὲ — οὐσίαν; Markland | **18** τούτῳ ἡ πνευματικὴ τροφή St τοῦτο τῇ πνευματικῇ τροφῇ FM Ars. Cat. | **18 f** γλυκεῖα — ὑπάρχουσα] ἥτις ἐστὶ γλυκεῖα μὲν διὰ τὴν χάριν Cat. | **19** ἡμέρα. * * Schw | **20** καὶ τὸ αἷμα — γάλα < Cat.

τῶν γεννωμένων καὶ ἀναγεννωμένων πονουμένη, οἷον τὸ μάννα οὐρανόθεν ἐπερρέετο τοῖς παλαιοῖς Ἑβραίοις, ἡ τῶν ἀγγέλων ἐπουράνιος τροφή. ἀμέλει καὶ νῦν | αἱ τίτθαι τὸ πρωτόχυτον τοῦ γά- 123 P 3
λακτος πόμα ὁμωνύμως ἐκείνῃ τῇ τροφῇ μάννα κεκλήκασιν. ἀλλ' αἱ μὲν γυναῖκες αἱ κυοῦσαι μητέρες γενόμεναι πηγάζουσι γάλα· ὁ δὲ κύριος ὁ Χριστὸς ὁ τῆς παρθένου καρπὸς οὐκ ἐμακάρισεν τοὺς γυναικείους μαστοὺς οὐδὲ ἔκρινεν αὐτοὺς τροφεῖς, ἀλλὰ τοῦ φιλοστόργου καὶ φιλανθρώπου πατρὸς ἐπομβρήσαντος τὸν λόγον αὐτὸς ἤδη τροφὴ γέγονεν πνευματικὴ τοῖς σώφροσιν.

Ὦ θαύματος μυστικοῦ· εἷς μὲν ὁ τῶν ὅλων πατήρ, εἷς δὲ καὶ 42, 1
ὁ τῶν ὅλων λόγος, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πανταχοῦ, μία δὲ μόνη γίνεται μήτηρ παρθένος· ἐκκλησίαν ἐμοὶ φίλον αὐτὴν καλεῖν. γάλα οὐκ ἔσχεν ἡ μήτηρ αὕτη μόνη, ὅτι μόνη μὴ γέγονεν γυνή, παρθένος δὲ ἅμα καὶ μήτηρ ἐστίν, ἀκήρατος μὲν ὡς παρθένος, ἀγαπητικὴ δὲ ὡς μήτηρ, καὶ τὰ αὐτῆς παιδία προσκαλουμένη ἁγίῳ τιθηνεῖται γάλακτι, τῷ βρεφώδει λόγῳ. διὸ οὐκ ἔσχε 2
γάλα, ὅτι γάλα ἦν * * τὸ παιδίον τοῦτο καλὸν καὶ οἰκεῖον, τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τὴν νεολαίαν ὑποτροφ⟨ὴν⟩ οὖσαν τῷ λόγῳ, ἣν αὐτὸς ἐκύησεν ὁ κύριος ὠδῖνι σαρκικῇ, ἣν αὐτὸς ἐσπαργάνωσεν ὁ κύριος αἵματι τιμίῳ. ὦ τῶν ἁγίων λοχευμάτων, ὦ τῶν ἁγίων σπαργάνων· ὁ λόγος 3
τὰ πάντα τῷ νηπίῳ, καὶ πατὴρ καὶ μήτηρ καὶ παιδαγωγὸς καὶ τροφεύς. »φάγεσθέ μου«, φησί, »τὴν σάρκα καὶ πίεσθέ μου τὸ αἷμα.« ταύτας ἡμῖν οἰκείας τροφὰς ὁ κύριος χορηγεῖ καὶ σάρκα ὀρέγει καὶ αἷμα ἐκχεῖ· καὶ οὐδὲν εἰς αὔξησιν τοῖς παιδίοις ἐνδεῖ. ὦ τοῦ παρα- 43, 1
δόξου μυστηρίου· ἀποδύσασθαι ἡμῖν τὴν παλαιὰν καὶ σαρκικὴν ἐγκελεύεται φθοράν, ὥσπερ καὶ τὴν παλαιὰν τροφήν, καινῆς δὲ ἄλλης τῆς Χριστοῦ διαίτης μεταλαμβάνοντας, ἐκεῖνον, εἰ δυνατόν, ἀναλαμβάνοντας ἐν ἑαυτοῖς ἀποτίθεσθαι καὶ τὸν σωτῆρα ἐνστερνίσασθαι, ἵνα καταργήσωμεν τῆς σαρκὸς ἡμῶν τὰ πάθη. ἀλλ' οὐ ταύτῃ νοεῖν 2
ἐθέλεις, κοινότερον δὲ ἴσως. ἄκουε καὶ ταύτῃ· σάρκα ἡμῖν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀλληγορεῖ, καὶ γὰρ ὑπ' αὐτοῦ δεδημιούργηται ἡ σάρξ· αἷμα ἡμῖν τὸν λόγον | αἰνίττεται, καὶ γὰρ ὡς αἷμα πλούσιον ὁ λόγος 124 P

1—3 vgl. Exod. 16; Psal. 77, 25; Weish. Sal. 16, 20; IV Esr. 1, 19 — **6 f** vgl. Luk. 11, 27. 28 — **9** vgl. I Kor. 10, 3 — **19 f** vgl. Luk. 2, 7 mit I Petr. 1, 19 — **22** vgl. Joh. 6, 53

1 *μάνα* M | **4** *μάννα*] *γάλα* Cat. | **4 f** *ἀλλ' αἱ μὲν* — **116, 16** *κατανενοηκότες* < Cat. | **11** *αὐτὸ* F¹M¹ *αὐτὸν* F*M* | **12** *παρθένος*] *παῖς* M¹ | **16** *τιθηνεῖται* (*η* in Ras.) M¹ | *βρεφώδει* (*β* in Ras.) M¹ | **17** * * Schw (*γάλα· ἦν ⟨ὁ λόγος.⟩*) | **18** *νεολαίαν* Vi *νεολέαν* FM vgl. S. 99, 6 | *ὑποτροφ⟨ὴν⟩ οὖσαν* Schw *ὑποτροφοῦσαν* FM | **19** *ἐκύησεν*] viell. *ἀπεκύησεν* Ma | **24** *παιδείοις* M* | **29** *καταργήσωμεν* Cobet 276 vgl. Paed. II 100, 3 *καταρτίσωμεν* FM | **30** *ἐθέλεις* (*ει* in Ras.) M¹

ἐπικέχυται τῷ βίῳ· ἡ κρᾶσις δὲ ἡ ἀμφοῖν ὁ κύριος, ἡ τροφὴ τῶν νηπίων· ὁ κύριος πνεῦμα καὶ λόγος. ἡ τροφή, τουτέστιν ⟨ὁ⟩ κύριος 3
Ἰησοῦς, τουτέστιν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, πνεῦμα σαρκούμενον, ἁγιαζομένη σὰρξ οὐράνιος. ἡ τροφὴ τὸ γάλα τοῦ πατρός, ᾧ μόνῳ τιθευόμεθα οἱ νήπιοι. αὐτὸς γοῦν ὁ »ἠγαπημένος« καὶ τροφεὺς ἡμῶν λόγος τὸ αὑτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἐξέχεεν αἷμα, σῴζων τὴν ἀνθρωπότητα· δι' οὗ πεπιστευκότες εἰς τὸν θεὸν ἐπὶ τὸν »λαθικηδέα μαζὸν« τοῦ 4
πατρός, τὸν λόγον, καταφεύγομεν, ὃ δέ, ὡς ἔοικεν, μόνος ἡμῖν τοῖς νηπίοις τὸ γάλα τῆς ἀγάπης χορηγεῖ, καὶ οὗτοι ὡς ἀληθῶς
μακάριοι μόνοι, ὅσοι τοῦτον θηλάζουσι τὸν μαστόν. διὰ τοῦτό φησι 44, 1
καὶ ὁ Πέτρος· »ἀποθέμενοι οὖν πᾶσαν κακίαν καὶ πάντα δόλον καὶ τὴν ὑπόκρισιν καὶ φθόνον καὶ καταλαλιάν, ὡς ἀρτιγέννητα βρέφη τὸ λογικὸν γάλα ἐπιποθήσατε, ἵνα ἐν αὐτῷ αὐξηθῆτε εἰς σωτηρίαν, εἰ ἐγεύσασθε ὅτι χρηστὸς ὁ κύριος.« εἰ δὲ καὶ συνενδῴη τις αὐτοῖς
ἄλλο τι εἶναι τὸ βρῶμα παρὰ τὸ γάλα, εἶτα πῶς οὐ περιπαρήσονται σφίσιν αὐτοῖς, οὐ κατανενοηκότες τὴν φύσιν; ἡ γάρ τοι τροφὴ χει- 2
μῶνος μὲν πυκνοῦντος τοῦ περιέχοντος καὶ πάροδον οὐ διδόντος ἐντὸς κατακλειομένῳ τῷ θερμῷ, ἑψομένη καὶ πεπτομένη, εἰς τὰς φλέβας ἐξαιματουμένη ἐκχωρεῖ· αἱ δὲ διαπνοῆς οὐ τυγχάνουσαι πε-
πληρωμέναι μάλιστα συντείνονται καὶ σφύζουσι· διὸ καὶ αἱ τίτθαι περιπληθεῖς τότε μάλιστα γίνονται τῷ γάλακτι. ἀποδέδεικται δὲ 3
ἡμῖν μικρῷ πρόσθεν τὸ αἷμα εἰς γάλα ταῖς κυούσαις κατὰ μεταβολήν, οὐ κατ' οὐσίαν χωρεῖν, ὥσπερ ἀμέλει καὶ αἱ τρίχες αἱ ξανθαὶ τοῖς γηρῶσιν εἰς πολιὰς μεταβάλλουσιν. θέρους δὲ ἔμπαλιν ἀραιότερον
ὂν τὸ σῶμα τὴν τροφὴν εὐδιαφορητοτέραν παρέχει, καὶ ἥκιστα πλεονάζει τὸ γάλα, ἐπεὶ μηδὲ τὸ αἷμα· οὐδὲ γὰρ πᾶσα κατέχεται ἡ τροφή. εἰ τοίνυν ἡ μὲν κατεργασία τῆς τροφῆς ἐξαιματοῦται, τὸ δὲ αἷμα 45, 1
ἐκγαλακτοῦται, παρασκευὴ γίνεται τὸ αἷμα τοῦ γάλακτος ὡς σπέρμα ἀνθρώπου καὶ γίγαρτον ἀμπέλου. τῷ οὖν γάλακτι, τῇ κυριακῇ τροφῇ,
εὐθὺς μὲν ἀποκυηθέντες τιθηνούμεθα, εὐθὺς δὲ ἀνα|γεννηθέντες τετι- 125 P
μήμεθα τῆς ἀναπαύσεως τὴν ἐλπίδα, τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ, εὐαγγελι-

5 vgl. Mark. 1, 11 u. ä. — **5—10** vgl. Philo Quod det. pot. insid. 115 (I p. 213 M) *σοφία θεοῦ τροφὸς καὶ τιθηνοκόμος καὶ κουροτρόφος τῶν ἀφθάρτου διαίτης ἐφιεμένων* — **7** *X* 83 — **9 f** vgl. Luk. 11, 27 f — **11—14** I Petr. 2, 1—3 (Psal. 33, 9) — **31** vgl. Gal. 4, 26

2 ⟨ὁ⟩ Wi | **4 f** *τιτθευόμεθα* M² *τιθευόμεθα* M* | **14** *χρηστὸς* F $\overline{\chi\sigma}$ M | *συνενδώιη* M¹ *συνενδόιη* M* *συνενδώη* F *συνενδοίη* Di | **15** *παρὰ τὸ βρῶμα τὸ γάλα* Po | **16** *τὴν φύσιν*] *χρὴ δὲ κατανοῆσαι τὴν φύσιν* Cat. vgl. S. 115, 4 f | **17** *πυκνοῦ ὄντος* Cobet 277 | **18** *κατακλειομένη* Cat. | *πεττομένη* Cat. | **19** *διὰ πνοῆς* Cat. | **20** *οἱ τιτθοὶ* Helmreich | **22** *μικρῷ* M¹ *μικρὸν* M* | **23** ⟨*τὴν*⟩ *οὐ* Po | **25** *εὐδιαφορωτέραν* Cat. | **26** *μηδὲ* Kl *μήτε* FM Cat. | **27** *τῇ μὲν κατεργασίᾳ ἡ τροφὴ* Markland | **28** *ὡς σπέρμα* Markland *ὥσπερ αἷμα* FM Cat. | **29** *τῷ οὖν* — S. **117**, **6** *εἰκότως* < Cat. | *τῷ* M¹ *τὸ* M*

ζόμενοι, ἐν ᾗ μέλι καὶ γάλα ὁμβρεῖν ἀναγέγραπται, διὰ τῆς ἐνύλου
καὶ τὴν ἁγίαν μνηστευόμενοι τροφήν. τὰ μὲν γὰρ βρώματα καταρ- 2
γεῖται, ᾗ φησιν ὁ ἀπόστολος αὐτός, ἡ δὲ διὰ γάλακτος τροφὴ εἰς
οὐρανοὺς καθηγεῖται, πολίτας οὐρανῶν καὶ συγχορευτὰς ἀγγέλων
ἀναθρεψαμένη. ἐπειδὴ δέ ἐστιν ὁ λόγος πηγὴ ζωῆς βρύουσα καὶ
ποταμὸς εἴρηται ἐλαίου, εἰκότως ἀλληγορῶν ὁ Παῦλος καὶ γάλα
αὐτὸν ὀνομάζων »ἐπότισα« ἐπιφέρει· πίνεται γὰρ ὁ λόγος, ἡ τροφὴ
τῆς ἀληθείας. ἀμέλει καὶ τὸ ποτὸν ὑγρὰ καλεῖται τροφή. δυνατὸν 3
δὲ τὸ αὐτὸ καὶ βρῶμα εἶναί πως ἔχον καὶ ποτόν, πρὸς ἄλλο καὶ
ἄλλο νοούμενον, καθάπερ καὶ ὁ τυρὸς γάλακτός ἐστι πῆξις ἢ γάλα
πεπηγός. οὐ | γάρ μοι τῆς λεξιθηρίας μέλει τὰ νῦν, πλὴν ὅτι τὰς 46 S
τροφὰς ἄμφω μία διακονεῖται οὐσία. ἀλλὰ καὶ τοῖς ὑποτιτθίοις
παιδίοις ἀρκεῖ μόνον τὸ γάλα καὶ ποτὸν εἶναι καὶ τροφήν. »ἐγώ«, 4
φησὶν ὁ κύριος, »βρῶσιν ἔχω φαγεῖν, ἣν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε· ἐμὸν
βρῶμά ἐστιν, ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με.« ὁρᾶτε
ἄλλο βρῶμα, ἀλληγορούμενον παραπλησίως γάλακτι, τὸ θέλημα τοῦ
θεοῦ. ἀλλὰ καὶ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἰδίου πάθους »ποτήριον« 46,1
κέκληκεν καταχρηστικῶς, ὅτι ἐκπιεῖν καὶ ἐκτελέσαι μόνον ἐχρῆν
αὐτό. οὕτως Χριστῷ μὲν ἡ τροφὴ τῆς πατρικῆς βουλῆς ἡ τελείωσις
ἦν, ἡμῖν δὲ αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἡ τροφὴ τοῖς νηπίοις, τοῖς ἀμέλγουσιν
τὸν λόγον τῶν οὐρανῶν· ἐντεῦθεν τὸ ζητῆσαι μαστεῦσαι καλεῖται,
ὅτι τοῖς ζητοῦσιν νηπίοις τὸν λόγον αἱ πατρικαὶ τῆς φιλανθρωπίας
θηλαὶ χορηγοῦσι τὸ γάλα. ἔτι δὲ καὶ ἄρτον αὐτὸν οὐρανῶν ὁμο- 2
λογεῖ ὁ λόγος. »οὐ γὰρ Μωσῆς«, φησίν, »ἔδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ
τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλ' ὁ πατήρ μου δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ
οὐρανοῦ τὸν ἀληθινόν· ὁ γὰρ ἄρτος τοῦ θεοῦ ἐστιν ὁ ἐκ τοῦ
οὐρανοῦ καταβαίνων καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ. καὶ ὁ ἄρτος, ὃν
ἐγὼ δώσω, ἡ σάρξ μού ἐστιν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς.« ἐνταῦθα 3
τὸ μυστικὸν τοῦ ἄρτου παρασημειωτέον, ὅτι σάρκα αὐτὸν λέγει καὶ
ὡς ἀνισταμένην δῆθεν [διὰ πυρός], καθάπερ ἐκ φθορᾶς καὶ σπορᾶς

1 vgl. Exod. 3, 8. 17 — **2 f** vgl. I Kor. 6, 13 — **5** vgl. Apok. Joh. 21, 6 — **6** vgl. Deut. 32, 13; Philo a. a. O. 118 — **7** vgl. I Kor. 3, 2 — **12 f** vgl. Philo De carit. 17 (II p. 397 M) *γάλακτος ἐπίῤῥοια, μία οὖσα, ποτόν ἐστιν ὁμοῦ καὶ σιτίον* — **13—15** Joh. 4, 32. 34 — **17** vgl. Matth. 20, 22. 23; 26, 39. 42; Mark. 10, 38. 39; 14, 36; Luk. 22, 42; Joh. 18, 11 — **24—28** Joh. 6, 32. 33. 51

6 *ἀλληγορῶν*] *ἀλληγορῶν τοίνυν τὸν λόγον* Cat. vgl. S. 116, 29 — **13** *ἐγώ* — S. **118, 10** *οὕτως* < Cat. | **18** *ὅτι* Markland *ὅτε* FM *δ γε* Kroll | **19** *αὐτόν* Kroll | **23** ⟨*τῶν*⟩ *οὐρανῶν* Markland *οὐράνιον* Ma | **25** *ὑμῖν* M¹ *ἡμῖν* M* | **28** *ἐστιν*] + *ἣν ἐγὼ δώσω* F vgl. Barnard, The Bibl. Text of Clem. p. 57 | **30** *ἀνισταμένην* FMText *συνισταμένην* MRand | [*διὰ πυρός*] Heyse

ὁ πυρὸς ἀνίσταται, καὶ μέντοι διὰ πυρὸς συνισταμένην εἰς εὐφροσύνην ἐκκλησίας ὡς ἄρτον πεπτόμενον.

Ἀλλὰ γὰρ αὖθις ἡμῖν σαφέστερον τοῦτο ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως 47, 1
δηλωθήσεται. ἐπεὶ δὲ εἶπεν »καὶ ὁ ἄρτος, ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σάρξ
μού ἐστιν«, σὰρξ δὲ αἵματι ἄρδεται, | τὸ δὲ αἷμα οἶνος ἀλληγορεῖται, 126 P
ἰστέον οὖν, ὅτι ὡς ἄρτος εἰς κρᾶμα καταθρυβεὶς τὸν οἶνον ἁρπάζει,
τὸ δὲ ὑδατῶδες ἀπολείπει, οὕτως καὶ ἡ σὰρξ τοῦ κυρίου, ὁ ἄρτος
τῶν οὐρανῶν, ἀναπίνει τὸ αἷμα, τοὺς οὐρανίους τῶν ἀνθρώπων
εἰς ἀφθαρσίαν ἐκτρέφων, ἀπολείπων δὲ μόνας ἐκείνας εἰς φθορὰν
τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας. οὕτως πολλαχῶς ἀλληγορεῖται ὁ λόγος, καὶ 2
βρῶμα καὶ σὰρξ καὶ τροφὴ καὶ ἄρτος καὶ αἷμα καὶ γάλα, ἃ πάντα
ὁ κύριος εἰς ἀπόλαυσιν ἡμῶν τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων. μὴ δὴ
οὖν τις ξενιζέσθω λεγόντων ἡμῶν ἀλληγορεῖσθαι γάλα τὸ αἷμα τοῦ
κυρίου· ἦ γὰρ οὐχὶ καὶ οἶνος ἀλληγορεῖται; »ὁ πλύνων«, φησίν, »ἐν 3
οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ·« ἐν τῷ αἵματι τῷ αὐτοῦ κοσμήσειν λέγει τὸ σῶμα τοῦ λόγου,
ὥσπερ ἀμέλει τῷ αὐτοῦ πνεύματι ἐκθρέψει τοὺς πεινῶντας τὸν λόγον.
ὅτι δὲ τὸ αἷμα ὁ λόγος ἐστίν, μαρτυρεῖ τοῦ Ἄβελ τοῦ δικαίου τὸ
αἷμα ἐντυγχάνον τῷ θεῷ· οὐ γὰρ τὸ αἷμα ἄν ποτε προήσεται φω- 4
νήν, μὴ οὐχὶ ὁ λόγος νοούμενος τὸ αἷμα· τύπος γὰρ ὁ δίκαιος ὁ παλαιὸς τοῦ νέου δικαίου καὶ τὸ αἷμα τὸ ἐντυγχάνον τὸ παλαιὸν ὑπερεντυγχάνει τοῦ αἵματος τοῦ νέου. φθέγγεται δὲ πρὸς τὸν θεὸν τὸ
αἷμα, ὁ λόγος, ἐπεὶ λόγον ἐμήνυεν τὸν πεισόμενον. ἀλλὰ καὶ ἡ σὰρξ 48, 1
αὐτὴ καὶ τὸ ἐν αὐτῇ αἷμα τῷ γάλακτι, οἷον ἀντιπελαργούμενον, ἄρδεταί τε καὶ αὔξεται. καὶ δὴ καὶ ἡ διαμόρφωσις τοῦ συλληφθέντος
τῷ τῆς ἐπὶ μῆνα καθάρσεως ὑπολελειμμένῳ καθαρῷ περιττώματι
κιρναμένου τοῦ σπέρματος γίνεται· ἡ γὰρ ἐν τούτῳ δύναμις, θρομβοῦσα τοῦ αἵματος τὴν φύσιν, ὃν τρόπον ἡ πυτία συνίστησι τὸ γάλα,
οὐσίαν ἐργάζεται μορφώσεως· εὐθαλεῖ γὰρ ἡ κρᾶσις, σφαλερὰ δὲ ἡ
ἀκρότης εἰς ἀτεκνίαν. καὶ γὰρ αὐτῆς ἤδη τῆς γῆς ὑπὸ μὲν ἐπομβρίας 2

3 beabsichtigte, nicht vorhandene Schrift; vgl. Paed. II 104 — **4 f** Joh. 6, 51 — **4** *ἐπεὶ* — **10** *ἐπιθυμίας* Nicetascat. zu Joh. (6, 57) in Monac. 437 f. 297ᵃ; Monac. 37 f. 211ᵃ; Vatic. 1996 f. 28ᵛ unmittelbar nach dem Citat aus Paed. I 38. Inc. *ἐπειδὴ εἶπεν ὁ κύριος ὅτι ὁ ἄρτος* expl. *ἐπιθυμίας* — **14—16** Gen. 49, 11 — **18 f** vgl. Gen. 4, 10; Matth. 23, 35; Hebr. 11, 4

1 *ἀνίσταται* (zwischen *α* u. *τ* 2 Buchst. ausrad.) M¹ | **6** [*οὖν*] Sch | *ὅτι ὡς*] *ὡς* Mon. 437 Vatic. *ὅτι ὁ* Mon. 37 | **9** *ἀφθαρσίαν — ἐκείνας εἰς* < Mon. 437 | *μόνον* Vatic. | **11** *ἃ πάντα* F* *ἅπαντα* F¹M Cat. | **12 f** *μὴ δὴ οὖν — πεισόμενον* < Cat. | **14** *οὐχὶ καὶ* St *καὶ οὐχὶ* FM | **16** *αἵματι* Markland *πνεύματι* FM | *τῷ*² über d. Z. F¹ | **17** *πεινῶντας*] *πίνοντας* Schw | **19** *ἄν*] *δή* Schw *μή* Wi | **20** [*ὁ*] *λόγος νοούμενον* [*τὸ αἷμα*] St | **21 f** *ὑπερεντυγχάνοντος* Ma | **23** *ἀλλὰ*] *πλὴν ἀλλὰ* Cat. | **24** *καὶ τὸ ἐν αὐτῇ* < Cat. | **28** *πυτεία* Cat. | **29** *οὐσίαν* M Cat. *καὶ οὐσίαν* F

κατακλυσθὲν ἀποσύρεται τὸ σπέρμα, διὰ δὲ αὐχμὸν νοτίδος ἀποξηραίνεται, κολλώδης δὲ ὁ χυμὸς ὢν συνέχει τὸ σπέρμα καὶ φύει. τινὲς 3
δὲ καὶ τὸ σπέρμα τοῦ ζῴου ἀφρὸν εἶναι τοῦ αἵματος κατ' οὐσίαν
ὑποτίθενται, ὃ δὴ τῇ ἐμφύτῳ τοῦ ἄρρενος θέρμῃ παρὰ τὰς συμπλο-
κὰς ἐκταραχθὲν ἐκριπιζόμενον ἐξαφροῦται κἀν ταῖς σπερματίσιν παρατίθεται φλεψίν· ἐντεῦθεν γὰρ ὁ Ἀπολλωνιάτης Διογένης τὰ ἀφροδίσια | κεκλῆσθαι βούλεται. 127 P

Συμφανὲς τοίνυν ἐκ τούτων ἁπάντων αἷμα εἶναι τοῦ ἀνθρωπίνου 49, 1
σώματος τὴν οὐσίαν. καὶ δὴ καὶ τὸ κατὰ γαστρὸς τὸ μὲν πρῶτον
ὑγροῦ ἐστι σύστασις γαλακτοειδής, ἔπειτα ἐξαιματουμένη σαρκοῦται ἡ
σύστασις αὕτη, πηγνυμένη δὲ ἐν τῇ ὑστέρᾳ ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ καὶ θερμοῦ πνεύματος, ὑφ' οὗ διαπλάττεται τὸ ἔμβρυον, ζωογονεῖται. ἀλλὰ 2
καὶ μετὰ τὴν ἀποκύησιν αὖθις ἐκτρέφεται τὸ παιδίον αἵματι τῷ
αὐτῷ· αἵματος γὰρ φύσις τοῦ γάλακτος ἡ ῥύσις, καὶ πηγὴ τροφῆς
τὸ γάλα, ᾧ δὴ καὶ γυνὴ δήλη τεκοῦσα ἀληθῶς καὶ μήτηρ, δι' οὗ καὶ
φίλτρον εὐνοίας προσλαμβάνει. διὰ τοῦτο ἄρα μυστικῶς τὸ ἐν τῷ
ἀποστόλῳ ἅγιον πνεῦμα τῇ τοῦ κυρίου ἀποχρώμενον φωνῇ »γάλα
ὑμᾶς ἐπότισα« λέγει. εἰ γὰρ ἀνεγεννήθημεν εἰς Χριστόν, ὁ ἀναγεννή- 3
σας ἡμᾶς ἐκτρέφει τῷ ἰδίῳ γάλακτι, τῷ λόγῳ· πᾶν γὰρ τὸ γεννῆσαν
ἔοικεν εὐθὺς παρέχειν τῷ γεννωμένῳ τροφήν. καθάπερ δὲ ἡ ἀναγέννησις, ἀναλόγως οὕτως καὶ ἡ τροφὴ γέγονεν τῷ ἀνθρώπῳ πνευματική. πάντῃ τοίνυν ἡμεῖς τὰ πάντα Χριστῷ προσῳκειώμεθα, καὶ 4
εἰς συγγένειαν διὰ τὸ αἷμα αὐτοῦ, ᾧ λυτρούμεθα, καὶ εἰς συμπάθειαν
διὰ τὴν ἀνατροφὴν τὴν ἐκ τοῦ λόγου, καὶ εἰς ἀφθαρσίαν διὰ τὴν
ἀγωγὴν τὴν αὐτοῦ·

τὸ θρέψαι δ' ἐν βροτοῖσι πολλάκις
πλείω πορίζει φίλτρα τοῦ φῦσαι τέκνα.

τὸ αὐτὸ ἄρα καὶ αἷμα καὶ γάλα τοῦ κυρίου πάθους καὶ διδασκαλίας
σύμβολον. ἐφεῖται τοιγαροῦν ἡμῶν ἑκάστῳ τῶν | νηπίων ἐγκαυχᾶσθαι 47 S 50, 1
τῷ κυρίῳ, ἐπιφθεγγομένοις

3 vgl. Galen IV 183. 531 — **6 f** vgl. Diels, Vorsokr. 345, 48 — **14 f. 19 f** vgl. Plato Menex. p. 237 E *πᾶν γὰρ τὸ τεκὸν τροφὴν ἔχει ἐπιτηδείαν ᾧ ἂν τέκῃ· ᾧ καὶ γυνὴ δήλη τεκοῦσά τε ἀληθῶς καὶ μή, ἀλλ' ὑποβαλλομένη, ἐὰν μὴ ἔχῃ πηγὰς τροφῆς τῷ γεννωμένῳ.* Plut. Mor. p. 3 CD — **17 f** I Kor. 3, 2 — **26 f** Biotus Fr. 1 TGF p. 825

5 *ἐκραπιζόμενον* M Cat. | *σπερματίτισιν* L. Dindorf, Thes. VII p. 585 | **6 f** *ἐντεῦθεν — βούλεται*] *ἐντεῦθεν καὶ τὰ ἀφροδίσια κέκληται* Cat. | **9** *καὶ δὴ καὶ* — **12** *ζωογονεῖται* < M Cat. | **11** *αὐτὴ* F | **13** *ἀποκύησιν* M Cat. *κύησιν* F | **15** *μήτηρ*] *μή* Wi (vgl. Plato) | **16** *τὸ* F¹ *τῷ* F* | **20** *ἔοικεν*] *εἴωθεν* Markland | **21** ⟨*ἀνα*⟩*τροφὴ* Schw | **22** *ἡμεῖς*] *καὶ ἡμεῖς* Cat. | *χριστῶι* am Rand F¹ | *προσωικειώμεθα* F *προσοικειώμεθα* M *προσοικειούμεθα* Cat. | **23** *συνγένειαν* M | **25** *τὴν αὐτοῦ*] *τοῦ αὐτοῦ* Cat. | **27** *πορίζεται* Cat. | **28** *τὸ αὐτὸ* — **120, 1** *εἶναι* < Cat.

πατρὸς δ' ἐξ ἀγαθοῖο καὶ αἵματος εὔχομαι εἶναι.

ὡς δ' ἐξ αἵματος γάλα κατὰ μεταβολὴν γίνεται, ἤδη μὲν σαφές, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ποιμνίων ἔκ τε τῶν βουκολίων ἔξεστι μαθεῖν. τὰ γὰρ ζῷα ταῦτα τοῦ ἔτους κατὰ τὴν ὥραν, ἣν ἔαρ καλοῦμεν, 2
ὑγροτέρου τοῦ περιέχοντος γεγονότος, ἀλλὰ καὶ τῆς πόας καὶ τῶν νομῶν εὐχύλων τὸ τηνικάδε οὐσῶν καὶ ἐνίκμων, αἵματος πίμπλαται πρότερον, ὡς ἐκ τῆς διατάσεως τῶν φλεβῶν, κυρτουμένων τῶν ἀγγείων, δείκνυται· ἐκ δὲ τοῦ αἵματος δαψιλέστερον χεῖται τὸ γάλα· θέρους δ' ἔμπαλιν ὑπὸ τοῦ καύματος συγκαιόμενον καὶ ἀναξηραινόμενον ἵστησι τὴν μεταβολὴν τὸ αἷμα, καὶ ταύτῃ ἔλαττον ἀμέλγονται. νὴ μὴν καὶ συγγένειάν τινα πρὸς τὸ ὕδωρ | φυσικωτάτην ἔχει τὸ γάλα, 128 P 3
καθάπερ ἀμέλει πρὸς τὴν πνευματικὴν τροφὴν τὸ λουτρὸν τὸ πνευματικόν· οἱ γοῦν ἐπιρροφοῦντες τῷ προειρημένῳ γάλακτι ψυχροῦ ὀλίγον ὕδατος ὠφελοῦνται παραχρῆμα· οὐ γὰρ ἀποξύνεσθαι τὸ γάλα ἐᾷ ἡ πρὸς τὸ ὕδωρ κοινωνία, οὐκ ἀντιπαθείᾳ τινί, προσπεπαινομένου δὲ προσπαθείᾳ. καὶ ἣν ὁ λόγος ἔχει πρὸς τὸ βάπτισμα 4
κοινωνίαν, ταύτην ἔχει τὸ γάλα τὴν συναλλαγὴν πρὸς τὸ ὕδωρ. δέχεται γὰρ μόνον τῶν ὑγρῶν τοῦτο καὶ τὴν πρὸς τὸ ὕδωρ μῖξιν ἐπὶ κάθαρσιν παραλαμβανόμενον καθάπερ τὸ βάπτισμα ἐπὶ ἀφέσει ἁμαρτιῶν. μίγνυται δὲ καὶ μέλιτι προσφυῶς καὶ τοῦτο ἐπὶ καθάρσει 51,1
πάλιν μετὰ γλυκείας τῆς τροφῆς· μιγνύμενος γὰρ ὁ λόγος φιλανθρωπίᾳ ἰᾶταί τε ἅμα τὰ πάθη καὶ ἀνακαθαίρει τὰς ἁμαρτίας· καὶ τὸ »μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδὴ« ἐπὶ τοῦ λόγου λελέχθαι μοι δοκεῖ, ὅς ἐστιν μέλι· καὶ πολλαχοῦ δὲ ἡ προφητεία »ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον« ἀνάγει. ναὶ μὴν ἔτι μίγνυται τὸ γάλα καὶ οἴνῳ τῷ γλυκεῖ, ἐπωφελὴς δὲ ἡ μῖξις, καθάπερ ἀνακιρναμένου τοῦ πάθους εἰς ἀφθαρσίαν· ἐξορροῦται γὰρ ὑπὸ τοῦ οἴνου τὸ γάλα καὶ σχίζεται, καὶ ὅτιπερ αὐτοῦ νόθον, τοῦτ' ἀποχετεύεται. κατὰ τὰ αὐτὰ δὲ τῆς πίστεως ἡ κοινωνία ἡ πνευματικὴ πρὸς τὸν παθητὸν ἄνθρωπον, τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας ἐξορροῦσα, εἰς ἀιδιότητα συστέλλει τὸν ἄνθρωπον, τοῖς θείοις ἀπαθανατίζουσα. [ἀλλ'] οἱ πολλοὶ δὲ καὶ τῷ λιπαρῷ τοῦ γάλακτος, 2 3

1 Ξ 113 — **2—10** Apostol. V 19b; Arsen. p. 154 W; vgl. zu S. 113, 14 — **2** vgl. Galen IV 322; XV 393 — **19** vgl. Mark. 1, 4 u. ö. — **23** *A* 249 — **24** Psal. 18, 11; 118, 103

2 *ὡς δ'*] *ὅτι τοίνυν* Cat. | **4** *καλοῦσιν* Cat. | **6** *τὸ τηνικαῦτα* Cat. | **13** *ἐπιρροφῶντες* FM Cat. | *τῷ προειρημένῳ*] *τὸ* Cat. | **15** *ἀντιπαθείαι* (letztes *ι* in Ras. für *ν*) M¹ *ἀντιπαθίᾳ* Cat. | **15 f** *προσπεπαινόμενον* Ma | **16** *προσπαθείᾳ*] *συμπαθείᾳ* Wi | **19** *ἐπὶ κάθαρσιν* M (wie Sy) *ἐπικάθαρσιν* F Cat. *ἐπὶ καθάρσει* St *ἐπικαθάρσιον* Markland | *ἀφέσεως* Cat. | **22** *τε* Di *γε* FM Cat. | **22** *καὶ τὸ* — **25** *ναὶ μὴν* < Cat. | **25** *ἔτι μίγνυται* Wi *ἐπιμίγνυται* FM *ἐπιμ. δὲ* Cat. | *τῷ* < Cat. | **26** *καθάπερ* < Cat. | **26 f** *ἐξορροῦται* Vi *ἐξοροῦται* FM *ἐξοννοῦται* Cat. | **28 f** *κοινωνία* M¹ *κοινωνίαι* M* | **31** *ἀλλ'* < Cat. | [*δὲ*] Di | *τὸ λιπαρὸν* Cat.

ὃ δὴ βούτυρον καλοῦσιν, καταχρῶνται εἰς λύχνον, τὸ πολυέλαιον τοῦ λόγου δι' αἰνίγματος ἀριδήλου σαφηνίσαντες, ὡς μόνου τοῦδε ἐνδίκως καὶ τρέφοντος καὶ αὔξοντος καὶ φωτίζοντος τοὺς νηπίους. διὰ τοῦτο 52, 1
γὰρ καὶ ἡ γραφὴ περὶ τοῦ κυρίου λέγει »ἐψώμισεν αὐτοὺς γενήματα ἀγρῶν, ἐθήλασαν μέλι ἐκ πέτρας καὶ ἔλαιον ἐκ στερεᾶς πέτρας, βούτυρον βοῶν καὶ γάλα προβάτων μετὰ στέατος ἀρνῶν« καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις ἔδωκεν αὐτοῖς· ἀλλὰ καὶ τὴν γέννησιν τοῦ παιδίου ὁ προφητεύων »βούτυρον« φησὶν »ἔδεται καὶ μέλι«. ἐμοὶ δὲ καὶ θαυμάζειν 2
ἔπεισιν ὅπως σφᾶς τελείους τινὲς τολμῶσι καλεῖν | καὶ γνωστικούς, 129 P
ὑπὲρ τὸν ἀπόστολον φρονοῦντες, φυσιούμενοί τε καὶ φρυαττόμενοι, αὐτοῦ ὁμολογοῦντος τοῦ Παύλου περὶ ἑαυτοῦ· »οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον ἢ ἤδη τετελείωμαι, διώκω δὲ εἰ καὶ καταλάβω, ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθην ὑπὸ Χριστοῦ. ἀδελφοί, ἐγὼ ἐμαυτὸν οὔπω λογίζομαι κατειληφέναι· ἓν δέ, τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν διώκω εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.« καὶ τέλειον μὲν ἑαυτὸν ἡγεῖται, ὅτι ἀπήλλακται 3
τοῦ προτέρου βίου, ἔχεται δὲ τοῦ κρείττονος, οὐχ ὡς ἐν γνώσει τέλειος, ἀλλ' ὡς τοῦ τελείου ἐφιέμενος· διὸ καὶ ἐπιφέρει »ὅσοι οὖν τέλειοι, τοῦτο φρονοῦμεν«, τελείωσιν δηλονότι λέγων τὸ ἀποτετάχθαι ταῖς ἁμαρτίαις καὶ εἰς πίστιν τοῦ μόνου τελείου ἀναγεγεννῆσθαι, ἐκλαθομένους τῶν κατόπισθεν ἁμαρτιῶν.

VII. *Τίς ὁ παιδαγωγός, καὶ περὶ τῆς παιδαγωγίας αὐτοῦ.*

Ἐπεὶ τοίνυν ἀπεδείξαμεν παῖδας ἡμᾶς τοὺς πάντας ὑπὸ τῆς γρα- 53, 1
φῆς καλουμένους οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς Χριστῷ κατηκολουθηκότας ἡμᾶς νηπίους ἀλληγορουμένους, μόνον δὲ εἶναι τέλειον τὸν πατέρα τῶν ὅλων (ἐν αὐτῷ γὰρ ὁ υἱὸς καὶ ἐν τῷ υἱῷ ὁ πατήρ), ὥρα ἡμῖν ἑπομένοις τῇ τάξει καὶ τὸν παιδαγωγὸν ἡμῶν εἰπεῖν ὅστις ἐστί. καλεῖται δὲ Ἰησοῦς. ἔσθ' ὅτε οὖν ποιμένα ἑαυτὸν καλεῖ καὶ λέγει 2
»ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός«, κατὰ μεταφορὰν ἀπὸ τῶν ποιμένων τῶν καθηγουμένων τοῖς προβάτοις ὁ καθηγούμενος τῶν παιδίων παιδαγωγὸς νοούμενος, ὁ τῶν νηπίων κηδεμονικὸς ποιμήν· ἁπλοῖ γὰρ οἱ νήπιοι ὡς πρόβατα ἀλληγορούμενοι· »καὶ γενήσονται«, φησίν, 3

4—6 Deut. 32, 13. 14 — **8** Jes. 7, 15 — **9 f** vgl. I Kor. 8, 1 — **11—16** Phil. 3, 12—14 — **18 f** Phil. 3, 15 — **26 f** vgl. Joh. 17, 21 — **29** Joh. 10, 11. 14 — **32 f** Joh. 10, 16

1 πολυέλεον Hervet | **2** ἀριδήλως Cat. | **16** τέλειον μὲν ἑαυτὸν] τε ἑαυτὸν λειον M¹ | **20** ἀναγεγεννῆσθαι (ἀναγεγ in Ras.) M¹ | **23** ἀπεδείξαμεν < M | **30** καθηγεμὼν Ma

»οἱ πάντες μία ποίμνη καὶ εἷς ποιμήν.« παιδαγωγὸς οὖν εἰκότως ὁ λόγος ὁ τοὺς παῖδας ἡμᾶς εἰς σωτηρίαν ἄγων. ἐναργέστατα γοῦν ὁ λόγος περὶ ἑαυτοῦ διὰ Ὡσηὲ εἴρηκεν »ἐγὼ δὲ παιδευτὴς ὑμῶν εἰμι«. παιδαγωγία δὲ ἡ θεοσέβεια, μάθησις οὖσα θεοῦ θεραπείας καὶ παίδευσις εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἀγωγή τε ὀρθὴ ἀνάγουσα εἰς οὐρανόν.

Παιδαγωγία δε καλεῖται πολλαχῶς· καὶ γὰρ ἡ τοῦ ἀγομένου καὶ 54, 1
μανθάνοντος, καὶ ἡ τοῦ ἄγοντος καὶ διδάσκοντος, καὶ αὐτὴ τρίτον ἡ
ἀγωγή, καὶ τὰ διδασκόμενα τέταρτον, οἷον αἱ ἐντολαί. ἔστι δὲ | ἡ 130 P
κατὰ τὸν θεὸν παιδαγωγία κατευθυσμὸς ἀληθείας εἰς ἐποπτείαν | θεοῦ 48 S
καὶ πράξεων ἁγίων ὑποτύπωσις ἐν αἰωνίῳ διαμονῇ. ὥσπερ οὖν 2
κατευθύνει τὴν φάλαγγα ὁ στρατηγὸς τῆς σωτηρίας τῶν μισθοφόρων προμηθούμενος, καὶ ὡς ὁ κυβερνήτης οἰακίζει τὸ σκάφος σῴζειν προαιρούμενος τοὺς ἐμπλέοντας, οὕτως καὶ ὁ παιδαγωγὸς ἄγει τοὺς παῖδας ἐπὶ τὴν σωτήριον δίαιταν τῆς ἡμῶν αὐτῶν ἕνεκεν κηδεμονίας· καὶ καθόλου ὁπόσα ἂν παρὰ τοῦ θεοῦ εὐλόγως αἰτήσαιμεν ἡμῖν γενέσθαι, ταῦτα πειθομένοις τῷ παιδαγωγῷ περιέσται. ὅπερ οὖν τρόπον 3
ὁ κυβερνήτης οὐκ αἰεὶ τοῖς ἀνέμοις ὑπείκει, ἀντίπρῳρος δὲ ἔσθ' ὅτε ὅλαις ἀνθίσταται καταιγίσιν, οὕτως ὁ παιδαγωγὸς οὐχὶ τοῖς ἐν τῷ κόσμῳ τῷδε καταπνέουσιν ἀνέμοις ὑπείκει ποτὲ οὐδὲ ἐπιτρέπει αὐτοῖς τὸ παιδίον, ὥσπερ σκάφος, εἰς θηριώδη καὶ ἀσελγῆ προσρῆξαι δίαιταν, μόνῳ δὲ ἄρα τῷ ἀληθείας πνεύματι ἔπουρος ἀρθεὶς ἀντέχεται μάλα ἐρρωμένως τῶν οἰάκων τοῦ παιδός, τῶν ὥτων λέγω, ἕως ἂν ἀβλαβὲς καθορμίσῃ τὸ παιδίον εἰς τὸν λιμένα τῶν οὐρανῶν· τὸ μὲν γὰρ πάτριον καλούμενον παρ' ἀνθρώποις ἔθος ὅσον οὐδέπω παρέρχεται, ἡ δὲ ἀγωγὴ ἡ θεία κτῆμά ἐστιν εἰς ἀεὶ παραμένον. Ἀχιλ- 55, 1
λέως μὲν οὖν παιδαγωγὸν τὸν Φοίνικά φασι γεγονέναι καὶ τῶν Κροίσου παίδων Ἄδραστον, Ἀλεξάνδρου δὲ Λεωνίδην καὶ Φιλίππου Ναυσίθοον. ἀλλ' ὃ μὲν γυναικομανής, ὁ Φοῖνιξ, ἦν, ὃ δὲ φυγάς, ὁ Ἄδραστος, ἦν, Λεωνίδης δὲ οὐ περιεῖλεν τὸν τῦφον τοῦ Μακεδόνος οὐδὲ Ναυσίθοος μεθύοντα τὸν ἐκ Πέλλης ἰάσατο· Ἀλκιβιάδου δὲ τὴν πορνείαν ὁ Θρᾷξ ἐπισχεῖν οὐκ ἴσχυσεν Ζώπυρος, ἀλλ' ὠνητὸν ἀνδράποδον ὁ Ζώπυρος ἦν, καὶ τῶν Θεμιστοκλέους παίδων ὁ παιδαγωγὸς Σίκιννος οἰκέτης ῥᾴθυμος ἦν· ὀρχεῖσθαί φασιν αὐτὸν καὶ σικιννίζειν εὑρηκέναι· οὐκ ἔλαθον | ἡμᾶς οἱ παρὰ Πέρσαις βασίλειοι καλούμενοι παιδαγωγοί, 131 P 2
οὓς τέτταρας τὸν ἀριθμὸν ἀριστίνδην ἐκλέγοντες ἐκ πάντων Περσῶν

3 Hos. 5, 2 — **15 f** vgl. Joh. 14, 13 u. ä. — **25** vgl. Thukyd. 1, 22 — **28** vgl. *I* 451ff — **32 f** vgl. Athen. XIV p. 630 B

3 ὡσηὲ M² ὡσιὲ M* | εἰμι M² ημι M* | **10** ἐν] ἐπ' Ma | **19** ἀνέμοις St νόμοις FM | **24** ἀνθρώποις Markland αὐτοῖς FM | **35** ἀριστίνδην M¹ ἀριστείδην M*

οἱ βασιλεῖς Περσῶν τοῖς σφῶν αὐτῶν ἐφίστων παισίν· ἀλλὰ τοξεύειν μόνον οἱ παῖδες αὐτοῖς μανθάνουσιν, ἡβήσαντες δὲ ἀδελφαῖς καὶ μητράσιν καὶ γυναιξὶν γαμεταῖς τε ἅμα καὶ παλλακίσιν ἀναρίθμοις ἐπιμίσγονται, καθάπερ οἱ κάπροι εἰς συνουσίαν ἡσκημένοι. ὁ δὲ ἡμέτερος παιδαγωγὸς ἅγιος θεὸς Ἰησοῦς, ὁ πάσης τῆς ἀνθρωπότητος καθηγεμὼν λόγος, αὐτὸς ὁ φιλάνθρωπος θεός ἐστι παιδαγωγός. λέγει δέ 56, 1
που διὰ τῆς ᾠδῆς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς αὐτόν· »αὐτάρκησεν τὸν λαὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐν δίψει καύματος, ἐν ἀνύδρῳ· ἐκύκλωσεν αὐτὸν καὶ ἐπαίδευσεν αὐτὸν καὶ διεφύλαξεν ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ. ὡς ἀετὸς σκεπάσαι νοσσιὰν αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τοῖς νεοσσοῖς αὐτοῦ ἐπεπόθησεν. διεὶς τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ἐδέξατο αὐτοὺς καὶ ἀνέλαβεν αὐτοὺς ἐπὶ τῶν μεταφρένων αὐτοῦ· κύριος μόνος ἦγεν αὐτοὺς καὶ οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν θεὸς ἀλλότριος.« σαφῶς, οἶμαι, τὸν παιδαγωγὸν ἐνδείκνυται ἡ γραφὴ τὴν ἀγωγὴν αὐτοῦ διηγουμένη. πάλιν δὲ ὅταν λέγῃ διὰ τοῦ 2
ἰδίου προσώπου, ἑαυτὸν ὁμολογεῖ παιδαγωγόν· »ἐγὼ κύριος ὁ θεός σου, ὁ ἐξαγαγών σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου.« τίς οὖν ἔχει ἐξουσίαν τοῦ ἄγειν εἴσω τε καὶ ἔξω; οὐχὶ ὁ παιδαγωγός; οὗτος »ὤφθη τῷ Ἀβραὰμ καὶ εἶπεν αὐτῷ· ἐγώ εἰμι ὁ θεός σου· εὐαρέστει ἐνώπιόν μου.« τοῦ- 3
τον δὲ παιδαγωγικώτατα ὑποκατασκευάζει παῖδα πιστόν, »καὶ γίνου« φήσας »ἄμεμπτος· καὶ θήσω τὴν διαθήκην μου ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ἀνὰ μέσον σοῦ καὶ τοῦ σπέρματός σου«. φιλίας ἐνταῦθα ἐπιστατικῆς ἐστι κοινωνία. τοῦ δὲ Ἰακὼβ ἐναργέστατα παιδαγωγὸς εἶναι φαίνεται. λέγει γοῦν αὐτῷ· »ἰδοὺ ἐγὼ μετὰ σοῦ, διαφυλάσσων σε ἐν τῇ ὁδῷ 4
πάσῃ, οὗ ἂν πορευθῇς· καὶ ἀποστρέψω σε εἰς τὴν γῆν ταύτην, ὅτι
οὐ μή σε ἐγκαταλείπω | ἕως τοῦ ποιῆσαί με ὅσα ἐλάλησά σοι.« τούτῳ 132 P
δὲ καὶ συμπαλαίειν λέγεται. »ὑπελείφθη δέ«, φησίν, »Ἰακὼβ μόνος, καὶ ἐπάλαιεν μετ' αὐτοῦ ἄνθρωπος«, ὁ παιδαγωγός, »μέχρι πρωί.« οὗτος ἦν ὁ ἄνθρωπος ὁ ἄγων καὶ φέρων, ὁ συγγυμναζόμενος καὶ 57, 1
ἀλείφων κατὰ τοῦ πονηροῦ τὸν ἀσκητὴν Ἰακώβ. ὅτι δὲ ὁ λόγος ἦν
ὁ ἀλείπτης ἅμα τῷ Ἰακὼβ καὶ παιδαγωγὸς τῆς ἀνθρωπότητος, »ἠρώτησεν«, φησίν, »αὐτὸν καὶ εἶπεν αὐτῷ· ἀνάγγειλόν μοι τί τὸ ὄνομά σου. καὶ εἶπεν· ἵνα τί τοῦτο ἐρωτᾷς τὸ ὄνομά μου;« ἐτήρει γὰρ τὸ ὄνομα τὸ καινὸν τῷ νέῳ λαῷ τῷ νηπίῳ· ἔτι δὲ ἀνωνόμαστος ἦν ὁ 2

1 f vgl. Herodot 1, 136 — **7—13** Deut. 32, 10—12 — **15 f** Exod. 20, 2 — **17—21** Gen. 17, 1. 2. 7 — **23—25** Gen. 28, 15 — **26 f** Gen. 32, 24 — **29 f** vgl. Philo De mut. nom. 87 (I p. 591 M) — **30—32** Gen. 32, 29

5 [θεὸς] Schw | **6** [ἐστι παιδαγωγός] Schw | **8** *δίψει* F* *δίψῃ* F¹ | **14** *δὲ*] *τε* M | *λέγῃ* M¹ *λέγει* M* | **25** *ἐγκαταλείπω* F*M *ἐγκαταλίπω* F¹ | **28** *ὁ ἀγῶνα ἐπιφέρων* Markland | **30** *τῆς ἀνθρωπότητος*] *νεό τητος* M (*νεό* von M² an Stelle von ält. Buchst.) | **33** *ἀνῶνόμαστος* d. i. *ἀνωνόμαστος* F² *ἀνονόμαστος* F*M

θεὸς ὁ κύριος, μηδέπω γεγενημένος ἄνθρωπος. πλὴν ἀλλὰ »ὁ Ἰακὼβ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου Εἶδος θεοῦ· εἶδον γάρ«, φησί, »θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχή.« πρόσωπον δὲ τοῦ θεοῦ ὁ λόγος, ᾧ φωτίζεται ὁ θεὸς καὶ γνωρίζεται. τότε καὶ Ἰσραὴλ ἐπωνόμασται, ὅτε εἶδεν τὸν θεὸν τὸν κύριον. οὗτός 3 ἐστιν ὁ θεός, ὁ λόγος, ὁ παιδαγωγός, ὁ φήσας αὐτῷ πάλιν ὕστερον »μὴ φοβοῦ καταβῆναι εἰς Αἴγυπτον«. ὅρα πῶς μὲν ἕπεται τῷ δικαίῳ ὁ παιδαγωγός, ὅπως δὲ καὶ ἀλείφει τὸν ἀσκητήν, πτερνίζειν διδάσκων τὸν ἀνταγωνιστήν. αὐτὸς γοῦν οὗτος καὶ τὸν Μωσέα διδάσκει παι- 4 δαγωγεῖν· λέγει γὰρ ὁ κύριος· »εἴ τις ἡμάρτηκεν ἐνώπιόν μου, ἐξαλείφω αὐτὸν ἐκ τῆς βίβλου μου. νυνὶ δὲ βάδιζε καὶ ὁδήγησον τὸν λαὸν τοῦτον εἰς τὸν τόπον, ὃν εἶπά σοι.« ἐνταῦθα διδάσκαλός ἐστι 58, 1 παιδαγωγίας· καὶ γὰρ ἦν ὡς ἀληθῶς διὰ μὲν Μωσέως παιδαγωγὸς ὁ κύριος τοῦ λαοῦ τοῦ παλαιοῦ, δι' αὐτοῦ δὲ τοῦ νέου καθηγεμὼν λαοῦ, πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. »ἰδού«, | γάρ φησι τῷ Μωσεῖ, »ὁ ἄγγελός 133 P μου προ|πορεύεταί σου«, τὴν εὐαγγέλιον καὶ ἡγεμόνιον ἐπιστήσας 49 S τοῦ λόγου δύναμιν· τὸ δὲ ἀξίωμα τὸ κυριακὸν φυλάττων »ἦ δ' ἂν 2 ἡμέρᾳ ἐπισκέπτωμαι,« φησίν, »ἐπάξω ἐπ' αὐτοὺς τὴν ἁμαρτίαν αὐτῶν«, τουτέστιν, ἦ δ' ἂν ἡμέρᾳ κριτὴς καθεσθῶ, ἀποδώσω τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν τὰ ἀντάξια· ὁ γὰρ αὐτὸς παιδαγωγὸς καὶ κριτὴς τοὺς παρακούσαντας αὐτοῦ δικάζει, τὸ δὲ ἁμάρτημα αὐτῶν οὐ παρασιωπᾷ ὁ φιλάνθρωπος λόγος, ἐλέγχει δέ, ἵνα μετανοήσωσιν· »θέλει γὰρ ὁ κύριος τὴν μετάνοιαν τοῦ ἁμαρτωλοῦ μᾶλλον ἢ τὸν θάνατον.« ἡμεῖς 3 δὲ τὰς ἄλλων ἁμαρτίας ὡς νήπιοι δι' ἀκοῆς παραδεξάμενοι φόβῳ τῆς ἀπειλῆς τοῦ μὴ τὰ ὅμοια παθεῖν ἀποσχώμεθα τῶν ἴσων πλημμεληματων. τί οὖν ἦν ὃ ἥμαρτον; »ὅτι ἐν τῷ θυμῷ αὐτῶν ἀπέκτειναν ἀνθρώπους καὶ ⟨ἐν⟩ τῇ ἐπιθυμίᾳ αὐτῶν ἐνευροκόπησαν ταῦρον· ἐπικατάρατος ὁ θυμὸς αὐτῶν.«

Τίς ἂν οὖν τούτου μᾶλλον ἡμᾶς φιλανθρωπότερον παιδεύσαι; 59, 1 τὸ μὲν οὖν πρότερον τῷ πρεσβυτέρῳ λαῷ πρεσβυτέρα διαθήκη ἦν καὶ νόμος ἐπαιδαγώγει τὸν λαὸν μετὰ φόβου καὶ λόγος ἄγγελος ἦν, καινῷ

1—3 Gen. 32, 30 — **3 f** vgl. Strom. V 34 — **5** vgl. Gen. 32, 28; aber die Erklärung von *Ἰσραήλ* als *ὁρῶν τὸν θεόν* (Paed. I 77; Strom. I 31; II 20; Exc. ex Theod. 56) stammt aus Philo De Abrah. 57 (II p. 9 M) *Ἰσραήλ, ὅπερ ἑρμηνευθέν ἐστιν »ὁρῶν θεόν«*. Ähnlich De congr. erud. gr. 51 (I p. 526 M); De ebriet. 82 (I p. 369 M) — **7** Gen. 46, 3 — **8** vgl. Gen. 27, 36; Philo Leg. alleg. III 190 (I p. 125 M) — **10—12. 15 f. 17—19** Exod. 32, 33 f — **22 f** vgl. Ezech. 18, 23. 32; 33, 11 — **26—28** Gen. 49, 6 f — **31** vgl. Gal. 3, 24

5 *ὅτε*] *ὅτι* Ma | **8** *δὲ* Di *τε* FM | **9** *καὶ τὸν* doppelt in M (f. 70r unten, 70v oben) | **12** *εἶπόν* F | **18** *ἡμέραι* (*ι* in Ras.) M^1 | **20** *κριτὴς* (*ι* in Ras.) M^1 | **27** ⟨*ἐν*⟩ St aus Gen. | **31** ⟨*ὁ*⟩ *λόγος* Markland

δὲ καὶ νέῳ λαῷ καινὴ καὶ νέα διαθήκη δεδώρηται καὶ ὁ λόγος ⟨σὰρξ⟩ γεγένηται καὶ ὁ φόβος εἰς ἀγάπην μετατέτραπται καὶ ὁ μυστικὸς ἐκεῖνος ἄγγελος Ἰησοῦς τίκτεται. ὁ γὰρ αὐτὸς οὗτος παιδαγωγὸς τότε μὲν »φοβηθήσῃ 2
κύριον τὸν θεὸν« ἔλεγεν, ἡμῖν δὲ »ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεόν σου« παρήνε-
σεν. διὰ τοῦτο καὶ ἐντέλλεται ἡμῖν »παύσασθε ἀπὸ τῶν ἔργων ὑμῶν«,
τῶν παλαιῶν ἁμαρτιῶν, »μάθετε καλὸν ποιεῖν· ἔκκλινον ἀπὸ κακοῦ
καὶ ποίησον ἀγαθόν· ἠγάπησας δικαιοσύνην, ἐμίσησας ἀνομίαν.« αὕτη
μου ἡ νέα διαθήκη παλαιῷ κεχαραγμένη γράμματι. οὐκ ἄρα ἡ νεότης
τοῦ λόγου ὀνειδιστέα. ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ ὁ κύριος λέγει· »μὴ 3
λέγε ὅτι νεώτερός εἰμι· πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ ἐπίσταμαί
σε, καὶ πρὸ τοῦ σε ἐξελθεῖν ἐκ μήτρας ἡγίακά σε.« ταῦτα δύναται
πρὸς ἡμᾶς ἡ προφητεία αἰνίττεσθαι τοὺς πρὸ καταβολῆς κόσμου εἰς
πίστιν ἐγνωσμένους θεῷ, νυνὶ δὲ νηπίους διὰ τὴν ἔναγχος πεπληρω-
μένην βούλησιν τοῦ θεοῦ, καθὸ εἰς κλῆσιν καὶ σωτηρίαν νεογνοὶ
γεγόναμεν. διὸ καὶ ἐπιφέρει »προφήτην εἰς ἔθνη τέθεικά σε«, προ- 60, 1
φητεῦσαι λέγων αὐτὸν δεῖν μηδὲ ὄνειδος εἶναι δοκεῖν τοῦ νεωτέρου
τὴν προσηγορίαν τοῖς νηπίοις καλουμένοις. ὁ δὲ νόμος χάρις ἐστὶν
παλαιὰ διὰ | Μωσέως ὑπὸ τοῦ λόγου δοθεῖσα. διὸ καί φησιν ἡ γραφή· 134 P
»ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη« (οὐχὶ ὑπὸ Μωσέως, ἀλλὰ ὑπὸ μὲν τοῦ
λόγου, διὰ Μωσέως δὲ τοῦ θεράποντος αὐτοῦ· διὸ καὶ πρόσκαιρος
ἐγένετο), »ἡ δὲ ἀίδιος χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγέ-
νετο.« ὁρᾶτε τὰς λέξεις τῆς γραφῆς· ἐπὶ μὲν τοῦ νόμου »ἐδόθη« 2
φησὶ μόνον, »ἡ δὲ ἀλήθεια«, χάρις οὖσα τοῦ πατρός, ἔργον ἐστὶ τοῦ
λόγου αἰώνιον καὶ οὐκέτι δίδοσθαι λέγεται, ἀλλὰ »διὰ Ἰησοῦ γίνεσθαι,
οὗ χωρὶς ἐγένετο οὐδὲ ἕν«. αὐτίκα γοῦν ὁ Μωσῆς, τῷ τελείῳ προ-
φητικῶς παραχωρῶν παιδαγωγῷ τῷ λόγῳ, καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὴν
παιδαγωγίαν προθεσπίζει καὶ τῷ λαῷ παρατίθεται τὸν παιδαγωγόν,
ἐντολὰς ὑπακοῆς ἐγχειρίσας· »προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει«, φησίν, »ὁ 3
θεὸς ὡς ἐμὲ ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν«, τὸν Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ναυῆ,
αἰνιττόμενος τὸν Ἰησοῦν τὸν τοῦ θεοῦ υἱόν· σκιαγραφία γὰρ ἦν τοῦ

1 vgl. Joh. 1, 14 — **3f** Deut. 6, 2 — **4** Matth. 22, 37; Mark. 12, 30; Luk. 10, 27 (Deut. 6, 5) — **5—7** Jes. 1, 16. 17; Psal. 33, 15; 44, 8 — **9—11. 15** Jerem. 1, 7. 5 — **12** vgl. Ephes. 1, 4 — **17** *ὁ δὲ νόμος* — **25** *οὐδὲ ἕν* Nicetascat. zu Joh. (1, 17) in Monac. 437 p. 87; Monac. 37 f. 29v. *κλήμεντος· καὶ ὁ μὲν νόμος χάρις ὢν παλαιὰ ὑπὸ τοῦ λόγου διὰ Μωσέως τοῦ θεράποντος αὐτοῦ ἐδόθη, διὸ καὶ πρόσκαιρος ἐγένετο· ἡ δὲ ἀίδιος χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια ἔργον ἐστὶν τοῦ λόγου αἰώνιον, καὶ οὐκέτι δίδοσθαι λέγεται, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ γίνεσθαι, οὗ χωρὶς ἐγένετο οὐδὲ ἕν* — **19—22** Joh. 1, 17 — **24f** Joh. 1, 3 — **28f** u. S. **126, 2f** Deut. 18, 15. 19; vgl. Act. 3, 22f; 7, 37

1 ὁ ⟨νόμος⟩ λόγος γεγ. (vgl. S. 110, 1ff) Schw | ⟨σὰρξ⟩ Markland ⟨ἄνθρωπος⟩ Ma | **12** ἡμᾶς ⟨ἀναφέρεσθαι· δοκεῖ γὰρ ἡμᾶς⟩ Schw | **16** μηδὲ Heyse μὴ FM | **21** ἐγένετο Cat. ἐγίνετο FM | ἡ δὲ F Cat. ἡ δὲ ἡ M | **22** λέξεις (ει in Ras.) M^1 | **30** τὸν Ἰησοῦν] διὰ τὸν Ἰησοῦν F

κυρίου τὸ ὄνομα τὸ Ἰησοῦ προκηρυσσόμενον ἐν νόμῳ. ἐπιφέρει γοῦν, τὸ λυσιτελὲς τῷ λαῷ συμβουλεύων, »αὐτοῦ ἀκούσεσθε« λέγων, »καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὃς ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου τούτου, τούτῳ ἀπειλεῖ«. τοιοῦτον ἡμῖν ὄνομα σωτηρίου προφητεύει παιδαγωγοῦ. διὰ τοῦτο 61,1
αὐτῷ ῥάβδον περιτίθησιν ἡ προφητεία, ῥάβδον παιδευτικήν, ἀρχικήν, κατεξουσιαστικήν, ἵν' οὓς ὁ λόγος ὁ πειθήνιος οὐκ ἰᾶται, ἀπειλὴ ἰάσεται, οὓς δὲ ἡ ἀπειλὴ οὐκ ἰᾶται, ἡ ῥάβδος ἰάσεται, οὓς δὲ ἡ ῥάβδος οὐκ ἰᾶται, τὸ πῦρ ἐπινέμεται. »ἐξελεύσεται«, φησί, »ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί.« ὅρα 2
καὶ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὴν σοφίαν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ παιδαγωγοῦ· »οὐ κατὰ τὴν δόξαν«, φησί, »κρινεῖ, οὐδὲ κατὰ τὴν λαλιὰν ἐλέγξει, ἀλλὰ κρινεῖ ταπεινῷ κρίσιν καὶ ἐλέγξει τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς.« καὶ διὰ Δαβίδ· »κύριος παιδεύων ἐπαίδευσέν με καὶ τῷ θανάτῳ οὐ παρέδωκέν με·« τὸ γὰρ ὑπὸ κυρίου παιδευθῆναι καὶ παιδαγωγηθῆναι θανάτου ἐστὶν ἀπαλλαγή. καὶ διὰ τοῦ αὐτοῦ προφήτου φησίν· »ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ 3
ποιμανεῖς αὐτούς.« ταύτῃ καὶ ὁ ἀπόστολος κινηθεὶς ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους »τί θέλετε;« φησίν, »ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς ἢ ἐν ἀγάπῃ πνεύματί τε πραΰτητος;« ἀλλὰ καὶ »ῥάβδον | δυνάμεως ἐξαποστελεῖ 135 P
κύριος ἐκ Σιὼν« δι' ἄλλου προφήτου λέγει. ἡ δὲ παιδαγωγικὴ αὕτη »ἡ ῥάβδος σου καὶ ἡ βακτηρία σου παρεκάλεσάν με«, εἶπέν τις ἕτερος αὕτη τοῦ παιδαγωγοῦ ἡ δύναμις ἡ σεμνή, ἡ παρακλητική, ἡ σωτήριος.

VIII. *Πρὸς τοὺς ἡγουμένους μὴ εἶναι ἀγαθὸν τὸ δίκαιον.*

Ἐνταῦθα ἐπιφύονταί τινες οὐκ ἀγαθὸν εἶναι φάμενοι τὸν κύριον 62,1
διὰ τὴν ῥάβδον καὶ τὴν ἀπειλὴν καὶ τὸν φόβον καὶ παρακούσαντες μέν, ὡς ἔοικε, τῆς γραφῆς ὧδέ που λεγούσης »καὶ ὁ φοβούμενος κύριον ἐπιστρέφει ἐπὶ καρδίαν αὐτοῦ«, ἐκλαθόμενοι δὲ τὸ μέγιστον αὐτοῦ τῆς φιλανθρω|πίας, ὅτι δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος ἐγένετο. καὶ δὴ οἰκειό- 50 S 2
τερον αὐτῷ ὁ προφήτης προσεύχεται διὰ τούτων »μνήσθητι ἡμῶν, ὅτι χοῦς ἐσμεν«, τουτέστι συμπάθησον ἡμῖν, ὅτι τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς αὐτοπαθῶς ἐπείρασας. ταύτῃ γοῦν ἄριστος καὶ ἀνεπίληπτός ἐστιν ὁ παιδαγωγὸς ὁ κύριος, τῇ ἑκάστου τῶν ἀνθρώπων δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας συμπαθήσας φύσει. »ἦν γὰρ οὐδὲν ὃ μισεῖ ὁ 3
κύριος·« οὐ γὰρ δήπου μισεῖ μέν τι, βούλεται δὲ αὐτὸ εἶναι, ὃ μισεῖ,

6—8 vgl. Hippokr. Aphorism. 8, 6 — **8—11** Jes. 11, 1. 3f — **12** Psal. 117, 18 — **14f** Psal. 2, 9 — **16f** I Kor. 4, 21 — **17f** Psal. 109, 2 — **19** Psal. 22, 4 — **24f** Sir. 21, 6 — **27f** Psal. 102, 14 — **28f** vgl. Hebr. 4, 15 — **31f** vgl. Weish. Sal. 11, 24

1 τὸ Ἰησοῦ F τοῦ Ἰησοῦ M | **3** ἂν F^1 οὐ F* | **6ff** *ἰάσηται — ἰάσηται — ἐπινέμηται* Di | **16** *θέλετ||||* M^2 | **21** τὸ] τὸν M | **23** *παρακούσαντες* M^2 *παρακούσαντας* FM* | **31** *μίσει* M*

οὐδὲ βούλεται μέν τι μὴ εἶναι, αἴτιος δὲ γίνεται τοῦ εἶναι αὐτό, ὃ
βούλεται μὴ εἶναι, οὐδὲ μὴν οὐ βούλεται μέν τι [μὴ] εἶναι, τὸ δὲ ἔστιν.
εἴ τι ἄρα μισεῖ ὁ λόγος, βούλεται αὐτὸ μὴ εἶναι· οὐδὲν δὲ ἔστιν, ᾧ
μὴ τὴν αἰτίαν τοῦ εἶναι ὁ θεὸς παρέχεται· οὐδὲν ἄρα μισεῖται ὑπὸ
5 τοῦ θεοῦ. ἀλλ᾽ οὐδὲ ὑπὸ τοῦ λόγου· ἓν γὰρ ἄμφω, ὁ θεός, ὅτι εἶ- 4
πεν »ἐν ἀρχῇ ὁ λόγος ἦν ἐν τῷ θεῷ, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος.« εἰ δὲ
οὐ μισεῖ τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ γενομένων οὐδέν, λείπεται φιλεῖν αὐτό. πολὺ 63, 1
δὴ πλέον τῶν ἄλλων ἀγαπήσει τὸν ἄνθρωπον, εἰκότως, τὸ κάλλιστον
τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ δημιουργηθέντων καὶ φιλόθεον ζῷον. φιλάνθρωπος
10 ἄρα ὁ θεός, φιλάνθρωπος ἄρα | ὁ λόγος. ὁ δὲ φιλῶν τι ὠφελεῖν 136 P
αὐτὸ βούλεται, τὸ δὲ ὠφελοῦν τοῦ μὴ ὠφελοῦντος πάντως ἄν που
κρεῖττον εἴη, τοῦ δὲ ἀγαθοῦ κρεῖττον οὐδὲ ἕν, ὠφελεῖ ἄρα τὸ ἀγαθόν·
ἀγαθὸς δὲ ὁ θεὸς ὁμολογεῖται, ὠφελεῖ ἄρα ὁ θεός. τὸ δὲ ἀγαθόν, ᾗ 2
ἀγαθόν ἐστιν, οὐδὲν ἄλλο ποιεῖ ἢ ὅτι ὠφελεῖ· πάντα ἄρα ὠφελεῖ ὁ
15 θεός. καὶ οὐ δήπου ὠφελεῖ μέν τι τὸν ἄνθρωπον, οὐχὶ δὲ καὶ κήδε-
ται αὐτοῦ, οὐδὲ κήδεται μέν, οὐχὶ δὲ καὶ ἐπιμελεῖται αὐτοῦ. κρεῖττον
μὲν γὰρ τὸ κατὰ γνώμην ὠφελοῦν τοῦ μὴ ὠφελοῦντος κατὰ γνώμην,
τοῦ δὲ θεοῦ κρεῖττον οὐδέν. καὶ οὐκ ἄλλο τί ἐστι τὸ κατὰ γνώμην
ὠφελεῖν, ὅτι μὴ ἐπιμελεῖσθαι [τοῦ ἀνθρώπου]· κήδεται ἄρα καὶ ἐπι-
20 μελεῖται τοῦ ἀνθρώπου ὁ θεός. τοῦτο δὲ ἐνδείκνυται ἔργῳ παιδα- 3
γωγῶν αὐτὸν λόγῳ, ὅς ἐστι τῆς τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίας συναγωνιστὴς
γνήσιος. τὸ δὲ ἀγαθὸν εἶναι οὐ τῷ τὴν ἀρετὴν ἔχειν ἀγαθὸν εἶναι
λέγεται, καθὸ καὶ ἡ δικαιοσύνη ἀγαθὸν εἶναι λέγεται οὐ τῷ ἀρετὴν
ἔχειν (ἀρετὴ γάρ ἐστιν αὐτή), ἀλλὰ τῷ αὐτὴν καθ᾽ αὑτὴν καὶ δι᾽
25 αὑτὴν ἀγαθὴν εἶναι. λέγεται δὲ καὶ κατ᾽ ἄλλον τρόπον ἀγαθὸν τὸ 64, 1
συμφέρον, οὐ τῷ τέρπειν, ἀλλὰ τῷ ὠφελεῖν. ἃ δὴ πάντα ἡ δικαιο-
σύνη, καὶ ὡς ἀρετὴ καὶ ὡς δι᾽ αὑτὴν αἱρετὴ ἀγαθὸν καὶ ὡς οὐ τέρ-
πουσα· οὐ γὰρ πρὸς χάριν κρίνει, ἀλλὰ τοῦ κατ᾽ ἀξίαν ἑκάστῳ
ἐστὶν ἀπονεμητική, ἕπεται δὲ τῷ συμφέροντι τὸ ὠφέλιμον. κατὰ 2
30 πάντα ἄρα τὰ μέρη, καθ᾽ ἃ τὸ ἀγαθὸν ἐξετάζεται, καὶ ἡ δικαιοσύνη
χαρακτηρίζεται, τῶν ἴσων ἐπ᾽ ἴσης ἀμφοῖν μετεχόντων· τὰ δὲ τοῖς
ἴσοις χαρακτηριζόμενα ἴσα τε ἀλλήλοις καὶ ὅμοια· ἀγαθὸν ἄρα ἡ
δικαιοσύνη. πῶς οὖν, φασίν, εἰ φιλάνθρωπός ἐστι καὶ ἀγαθὸς ὁ 3

6 Joh. 1, 1 — **11—25** Chrysipp Fr. log. 1116 Arnim. — **28f** vgl. Strom. II 66; Andron. de virt. et vit. p. 20, 1 Schuchh.

2 [μὴ] Ma | **3** ᾧ Ma οὗ FM | **5** ἓν F^1 ἐν F*M | **8** δὴ] δὲ Ma | **12** κρεῖττον FM^2 κρείττων M* | **13** ὠφελεῖ M^2 ὠφέλεια FM* | **14** πάντῃ Kroll | **19** [τοῦ ἀνθρώπου] Arnim | **22** [εἶναι¹] Po | **24** αὐτή St αὕτη FM | **24f** καὶ δι᾽ αὐτὴν doppelt geschrieben, aber das zweite Mal gestrichen F | **25** ἀγαθὴν] ἀγαθὸν Markland | **27** [ἀγαθὸν] Schw | **28** ἑκάστῳ M^2 ἑκάστου FM* | **33** φησὶν M

κύριος, ὀργίζεται καὶ κολάζει; ἀναγκαῖον οὖν καὶ περὶ τούτου ὡς οἷόν τε διὰ βραχυτάτων ἐπεξελθεῖν· ἐπεὶ λυσιτελής πως ἡ τοιάδε οἰκονομία πρὸς τὴν ὀρθὴν τῶν παίδων ἀγωγήν, ἀναγκαίου βοηθήματος ἔχουσα τάξιν. θεραπεύεται δὲ πολλὰ τῶν παθῶν τιμωρίᾳ 4 καὶ προστάξει αὐστηροτέρων παραγγελμάτων καὶ δὴ καὶ διὰ τῆς ἐνίων θεωρημάτων διδασκαλίας. ἔστι δὲ οἱονεὶ χειρουργία τῶν τῆς ψυχῆς παθῶν ὁ ἔλεγχος, ἀπόστασις δὲ τὰ πάθη τῆς ἀληθείας, ἃ χρὴ διελέγχειν | διαιροῦντα τῇ τομῇ. φαρμακείᾳ δὲ ἔοικεν ὁ ὀνειδισμὸς 137 P 6
τὰ τετυλωμένα ἀναλύων τῶν παθῶν καὶ τὰ ὑπαρὰ τοῦ βίου, τὰς λαγνείας, ἀνακαθαίρων, πρὸς δὲ καὶ τὰς ὑπερσαρκώσεις τοῦ τύφου ἐξομαλίζων, εἰς τὸν ὑγιῆ καὶ ἀληθινὸν ἀνασκευάζων τὸν ἄνθρωπον. ἡ νουθέτησις οὖν οἱονεὶ δίαιτά ἐστι νοσούσης ψυχῆς, ὧν χρὴ μετα- 2
λαμβάνειν συμβουλευτικὴ καὶ ὧν οὐ χρὴ ἀπαγορευτική· τὰ δὲ πάντα εἰς σωτηρίαν καὶ ἀίδιον ὑγείαν διατείνει. ἀλλὰ καὶ ὁ στρατηγὸς χρημάτων ζημίας καὶ τὰς εἰς αὐτὰ τὰ σώματα διηκούσας αἰκίας μετὰ δεσμῶν καὶ τῆς ἐσχάτης ἀτιμίας προσφέρων τοῖς ἠδικηκόσιν, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ θανάτῳ κολάζων τινάς, τέλος ἔχει τὸ ἀγαθόν, ὑπὲρ νουθεσίας τῶν ὑπηκόων στρατηγῶν. ὡσαύτως καὶ ὁ μέγας ἡμῶν 3
ἐκεῖνος στρατηγός, ὁ τῶν ὅλων ἡγεμὼν λόγος, τοὺς παρὰ τὸν νόμον ἀφηνιάζοντας τὸν αὐτοῦ, ὑπὲρ ἀπαλλαγῆς δουλείας καὶ πλάνης καὶ τῆς τοῦ ἀντικειμένου αἰχμαλωσίας εἰς καταστολὴν τῶν τῆς ψυχῆς παθῶν νουθετῶν, ἐπὶ τὴν ἱερὰν τῆς πολιτείας ὁμόνοιαν εἰρηναγωγεῖ.

Καθάπερ οὖν τῷ συμβουλευτικῷ λόγῳ παράκειται τὸ προ- 66, 1
τρεπτικὸν καὶ παρακλητικὸν εἶδος, οὕτω καὶ τῷ ἐγκωμιαστικῷ τὸ λοιδορητικὸν καὶ ὀνειδιστικὸν [καὶ ἐγκωμιαστικόν]. τὸ δὲ εἶδος τοῦτο τέχνη ἐστι ψεκτική, εὐνοίας δὲ τὸ ψέγειν, οὐ μίσους σύμβολον. ἄμφω μὲν γὰρ ὀνειδίζετον, καὶ ὁ φίλος καὶ ὁ μή, ἀλλ' ὁ μὲν ἐχθρὸς ἐπιγελῶν, ὁ δὲ φίλος εὐνοῶν. οὐκ ἄρα διὰ μῖσος ὁ κύριος 2
τοῖς ἀνθρώποις λοιδορεῖται, οὓς καὶ ἐξὸν αὐτῷ ἀπολέσαι παρὰ τὰς ἰδίας αἰτίας, ὃ δὲ ὑπὲρ ἡμῶν καὶ πέπονθεν· παιδαγωγὸς γὰρ ἅτε ἀγαθὸς ἐντέχνως σφόδρα διὰ τῆς λοιδορίας ὑποδύεται τὸν ψόγον, οἱονεὶ μάστιγι τῇ βλασφημίᾳ τὸ νωθρὸν τῆς διανοίας ἐπεγείρων, πάλιν τε αὖ ἐν μέρει προτρέπειν ἐπιχειρεῖ τοὺς αὐτούς. οὓς γὰρ ὁ 3
ἔπαινος οὐ προετρέψατο, τούτους παρώξυνεν ὁ ψόγος, καὶ οὓς ὁ

12 f vgl. Paed. I 8 mit Anm. — **34 ff** vgl. Hippokr. Aphorism. 8, 6

8 *φαρμακίαι* M* | **9** *τὰς* Wi *τῆς* FM | **11** *ἀληθινὸν* ⟨*τύπον*⟩ Ma | **15** *αἰκίας* Hervet *αἰτίας* FM | **24 f** *προτρεπτικὸν καὶ παρακλητικόν*] *ἀποτρεπτικὸν* [*καὶ παρακλητικόν*] St vgl. Paed. I 89, 2 | **25 f** *τῶ λυδορητικὸν* M* | **26** [*καὶ ἐγκωμιαστικόν*] Hervet | **27** *ψεκτική* M *ψεκτὴ* F

ψόγος οὐκ ἐξεκαλέσατο εἰς σωτηρίαν καθάπερ νεκρούς, τούτους πρὸς ἀλήθειαν ἡ βλασφημία διανίστησιν. »μάστιγες γὰρ καὶ παιδεία ἐν παντὶ καιρῷ σοφίας. συγκολλῶν ὄστρακον καὶ διδάσκων μωρόν«, εἰς αἴσθησιν ἄγων, | φησί, τὴν γῆν καὶ τὸν ἀπηλ|πισμένον εἰς σύνεσιν 138 P 51 S
ὀξύνων. διὰ τοῦτο ἐναργῶς ἐπήγαγεν· »ἐξεγείρων καθεύδοντα ἐκ βαθέος ὕπνου,« ὃς τῶν ἄλλων μάλιστα θανάτῳ ἔοικεν. καὶ δὴ αὐτὸς 4
περὶ αὐτοῦ σαφέστατα ὁ κύριος ἐκφαίνει, τὴν πολύτροπον καὶ πολυωφελῆ θεραπείαν ἀλληγορῶν, ὁπηνίκα εἰπὼν »ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή, καὶ ὁ πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστιν,« εἶτα ἐπήγαγεν πάλιν
»πᾶν κλῆμα ἐν ἐμοὶ μὴ φέρον καρπὸν αἴρει αὐτό, καὶ πᾶν τὸ καρποφοροῦν καθαίρει, ἵνα καρπὸν πλείω φέρῃ.« καθυλομανεῖ γὰρ μὴ κλαδευομένη ἡ ἄμπελος, οὕτως δὲ καὶ ὁ ἄνθρωπος· καθαίρει δὲ 5
αὐτοῦ τὰς ἐξυβριζούσας παραφυάδας ὁ λόγος ἡ μάχαιρα, καρποφορεῖν, οὐκ ἐπιθυμεῖν τὰς ὀρέξεις ἀναγκάσας. ἡ δὲ πρὸς τοὺς ἁμαρτάνοντας
ἐπίπληξις ἔχει σκοπὸν τὴν σωτηρίαν, μεθαρμοζομένου μουσικῶς τοῦ λόγου κατὰ τοὺς οἰκείους ἑκάστων τρόπους, πῇ μὲν ἐπιτείνοντος αὐτοῦ, πῇ δὲ ἀνιέντος. σαφέστατα γοῦν διὰ Μωσέως λέλεκται· »θαρ- 67, 1
ρεῖτε, ἕνεκεν τοῦ πειράσαι ὑμᾶς παρεγενήθη ὁ θεός, ὅπως ἂν γένηται ὁ φόβος αὐτοῦ ἐν ὑμῖν, ἵνα μὴ ἁμαρτάνητε.« ἐντεῦθεν καλῶς
καὶ ὁ Πλάτων μαθὼν »πάντες μὲν γάρ« φησὶν »ὡς ἀληθῶς ἀγαθὰ πάσχουσιν οἱ δίκην διδόντες· ὠφελοῦνται γὰρ τῷ βελτίω τὴν ψυχὴν αὐτοῖς γίνεσθαι δικαίως κολαζομένοις.« εἰ δὲ ἀγαθὰ πάσχουσιν ὑπὸ 2
τοῦ δικαίου οἱ ἐπανορθούμενοι καὶ κατὰ Πλάτωνα, ὁμολογεῖται ἀγαθὸν εἶναι τὸν δίκαιον. αὐτὸς γοῦν ὁ φόβος ὠφελεῖ καὶ πρὸς ἀγαθοῦ
τοῖς ἀνθρώποις ἐξεύρηται, ὅτι »πνεῦμα φοβούμενον κύριον ζήσεται· ἡ γὰρ ἐλπὶς ἐπὶ τὸν σῴζοντα αὐτούς.« ὁ δὲ αὐτὸς οὗτος λόγος 3
δίκην ἐπιτιθεὶς κριτής ἐστιν, περὶ οὗ καὶ Ἡσαΐας λέγει »κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν«, διορθωτὴν δηλονότι καὶ κατευθυντῆρα τῶν ἁμαρτιῶν. διὰ τοῦτο μόνος οὗτος οἷός τε ἀφιέναι τὰ 68, 1
πλημμελήματα, ὑπὸ τοῦ πατρὸς τῶν ὅλων [ὁ] ταχθεὶς παιδαγωγὸς ἡμῶν, μόνος [ὁ] τῆς ὑπακοῆς διακρῖναι τὴν παρακοὴν δυνάμενος. ὁ δὲ ἀπειλῶν δῆλός ἐστι μηδὲν ἐθέλων πρᾶξαι κακὸν μηδὲ ἅπερ ἀπειλεῖ ἐπιτελέσαι· καταστήσας δὲ εἰς δέος τὴν ἐπὶ τὰς ἁμαρτίας ἀνέκοψεν φορὰν καὶ τὸ φιλάνθρωπον αὐτοῦ ἐνδείκνυται, μέλλων

2 f. 5 f Sir. 22, 6 f vgl. St Clem. Alex. u. d. Sept. S. 52 f — **8—11** Joh. 15, 1 f — **17—19** Exod. 20, 20 — **20—22** vgl. Plato Gorg. p. 477 A — **25 f** Sir. 31 (34), 14 f — **27 f** Jes. 53, 6

6 *βαθέους* F | **7** *ὁ κύριος* Sy *οὓς* F¹M *ὁ ὑς* oder *οἷς* F* | **10** *φέρον* FM² *φέρων* M* | **11** *καθυλομανεῖ* (*ν* in Ras.) M¹ | **24** *τὸ δίκαιον* F | **30** [*ὁ*] Schw | **31** [*ὁ*] Ma | *δυνάμενος* M¹ *δυνάμεως* M* | **34** *ἀνακόψαι* Markland

ἔτι καὶ διασαφῶν οἷα πείσονται, εἰ παραμενοῦσιν ἁμαρτωλοί, οὐχὶ
δὲ ὥσπερ ὄφις ἐμφὺς ἔδακεν εὐθέως. ἀγαθὸς ἄρα ὁ θεός. καὶ ὅ γε 2
κύριος εἰς πολλὰ συγχρῆται πρὸ τοῦ ἔργου τῷ λόγῳ. »τὰ γὰρ βέλη
μου«, φησί, »συντελέσει αὐτούς· τηκόμενοι λιμῷ καὶ βρώσει ὀρνέων,
καὶ ὀπι|σθότονος ἀνίατος· ὀδόντας θηρίων ἐπαποστελῶ εἰς αὐτούς, 139 P
μετὰ θυμοῦ συρόντων ἐπὶ τῆς γῆς. ἔξωθεν ἀτεκνώσει αὐτοὺς μά-
χαιρα καὶ ἐκ τῶν ταμιείων φόβος.« ὥστε οὐκ ὀργίζεται τὸ θεῖον, 3
ἢ τισιν ἔδοξεν, ἀλλὰ τὰ μὲν πλεῖστα ἀπειλεῖται, τὰ πάντα δὲ παρή-
νεσε τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ὑπέδειξεν ὡς πρακτέα. ἀγαθὴ δὲ αὕτη ἡ
τέχνη, ἐκφοβεῖν ἵνα μὴ ἁμάρτωμεν· »φόβος γὰρ κυρίου ἀπωθεῖται
ἁμαρτήματα, ἄφοβος δ' οὐ δυνήσεται δικαιωθῆναι,« φησὶν ἡ γραφή.
καὶ τὴν κόλασιν ὁ θεὸς οὐχ ὑπὸ ὀργῆς ἐπιφέρει, ἀλλὰ τὸ δίκαιον
σκοπεῖ, ὡς οὐ συμφέρει παραλειφθῆναι τὸ δίκαιον δι' ἡμᾶς. αἱρεῖται 69, 1
δὲ ἕκαστος ἡμῶν τὰς τιμωρίας αὐτὸς ἑκὼν ἁμαρτάνων· »αἰτία δὲ
ἑλομένου, ὁ θεὸς ἀναίτιος.« »εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν θεοῦ δικαιοσύνην
συνίστησιν, τί ἐροῦμεν; μὴ ἄδικος ὁ θεὸς ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργήν;
μὴ γένοιτο.« λέγει γοῦν ἀπειλῶν· »παροξυνῶ τὴν μάχαιράν μου,
καὶ ἀνθέξεται κρίματος ἡ χείρ μου καὶ αὐτὸς ἀνταποδώσω δίκην τοῖς
ἐχθροῖς καὶ τοῖς μισοῦσιν ἀνταποδώσω· μεθύσω τὰ βέλη μου ἀφ'
αἵματος, καὶ ἡ μάχαιρά μου φάγεται κρέα ἀπὸ αἵματος τραυματιῶν.«
σαφὲς γὰρ ἐνταῦθα ὡς ἄρα οἱ μὴ διεχθρεύοντες τῇ ἀληθείᾳ μηδὲ 2
μισοῦντες τὸν λόγον οὐκ ἂν τὴν σφῶν αὐτῶν μισήσαιεν σωτηρίαν,
ἐκφύγοιεν δ' ἂν τῆς ἔχθρας τὰ ἐπιτίμια. »στέφανος ἄρα σοφίας«, ἧ
φησιν ἡ σοφία, »φόβος κυρίου.« σαφέστατα γοῦν διὰ τοῦ Ἀμὼς τοῦ 3
προφήτου τὴν οἰκονομίαν μεμήνυκεν ὁ λόγος τὴν ἑαυτοῦ, »κατέ-
στρεψα ὑμᾶς« λέγων, »καθὼς κατέστρεψεν ὁ θεὸς Σόδομα καὶ Γό-
μορρα, καὶ ἐγένεσθε ὡς δαλὸς ἐξεσπασμένος ἐκ πυρός, καὶ οὐδ' ὡς
ἐπεστρέψατε πρός με, λέγει κύριος.« ὁρᾶτε πῶς ὁ θεὸς τὴν μετά- 70, 1
νοιαν ὑπὸ φιλαγαθίας ζητεῖ ἐνδείκνυταί τε παρὰ τὴν οἰκονομίαν
τῆς ἀπειλῆς ἡσυχῇ τὸ φιλάνθρωπον τὸ ἑαυτοῦ. »ἀποστρέψω«, φησί,
»τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' αὐτῶν καὶ δείξω τί ἔσται αὐτοῖς.« οὗ γὰρ
τὸ πρόσωπον κυρίου ἐπιβλέπει, εἰρήνη καὶ ἀγαλλίασις, οὗ δὲ ἀπέ-
στραπται, παρείσδυσις γίνεται πονηρίας. οὐ βούλεται οὖν ἐφορᾶν 2
τὰ κακά· ἀγαθὸς γάρ ἐστι· παρορῶντος δὲ αὐτοῦ ἑκοντί, διὰ τὴν

3—7 Deut. 32, 23—25 — **10 f** Sir. 1, 21 f — **14 f** Plato Rep. X p. 617 E; vgl. Strom. I 4; II 75; IV 150; V 136; VII 12 — **15—17** Röm. 3, 5 f — **17—20** Deut. 32, 41 f — **23 f** Sir. 1, 18 — **25—28** Amos 4, 11 — **30 f** Deut. 32, 20

1 παραμενοῦσιν Cobet 485 παραμένουσιν FM ἄρα μενοῦσιν Schw | **3** βέλη μου — S. **131**, **19** μονάδα < F (ein Doppelblatt fehlt, vgl. Einleitung) | **8** ἀπειλεῖται Schw ἀπέχεται M ἀνέχεται Markland

ἀπιστίαν τὴν ἀνθρωπίνην γένεσιν ἴσχει κακία. | »ἴδε οὖν«, φησὶν ὁ 140 P
Παῦλος, »χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν θεοῦ· ἐπὶ μὲν τοὺς πεσόντας
ἀποτομίαν, ἐπὶ δὲ σὲ χρηστότητα, ἐὰν ἐπιμείνῃς τῇ χρηστότητι,«
τουτέστι τῇ εἰς Χριστὸν πίστει. ἔπεται δὲ τῷ ἀγαθῷ, ᾗ φύσει
ἀγαθός ἐστιν, ἡ μισοπονηρία. διὸ καὶ κολάζειν μὲν αὐτὸν ⟨ἂν⟩ ὁμο- 3
λογήσαιμι τοὺς ἀπίστους (ἡ γὰρ κόλασις ἐπ᾽ ἀγαθῷ καὶ ἐπ᾽ ὠφελείᾳ
τοῦ κολαζομένου, ἔστι γὰρ ἐπανόρθωσις ἀντιτείνοντος), τιμωρεῖσθαι
δὲ μὴ βούλεσθαι. τιμωρία δέ ἐστιν ἀνταπόδοσις κακοῦ ἐπὶ τὸ τοῦ
τιμωρουμένου συμφέρον ἀναπεμπομένη. οὐκ ἂν δὲ ἐπιθυμήσειε τιμω-
ρεῖσθαι ὁ ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ἡμᾶς προσεύχεσθαι διδάσκων.

᾽Αλλὰ ὅτι μὲν ἀγαθὸς ὁ θεός, καὶ ἄκοντες ὁμολογοῦσιν οἱ πάντες· 71, 1
ὅτι δὲ καὶ δίκαιος ὁ αὐτὸς θεός, | οὔ μοι χρὴ πλειόνων ἔτι λόγων 52 S
τὴν εὐαγγέλιον τοῦ κυρίου παραθεμένῳ φωνήν· ἣν μὲν αὐτὸν λέγει·
»ἵνα πάντες ἓν ὦσι, καθὼς σύ, πάτερ, ἐν ἐμοὶ κἀγὼ ἐν σοί, ἵνα
καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν, ἵνα καὶ ὁ κόσμος πιστεύῃ, ὅτι σύ με
ἀπέστειλας. κἀγὼ τὴν δόξαν, ἣν ἔδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα
ὦσιν ἓν καθὼς ἡμεῖς ἕν· ἐγὼ ἐν αὐτοῖς καὶ σὺ ἐν ἐμοί, ἵνα ὦσι
τετελειωμένοι εἰς ἕν·« ἓν δὲ ὁ θεὸς καὶ ἐπέκεινα τοῦ ἑνὸς καὶ ὑπὲρ 2
αὐτὴν μονάδα. διὸ καὶ τὸ »σύ« μόριον δεικτικὴν ἔχον ἔμφασιν τὸν
ὄντως μόνον ὄντα, ὃς ἦν καὶ ἔστιν καὶ ἔσται, δείκνυσιν θεόν, καθ᾽
ὧν τριῶν χρόνων ἓν ὄνομα κεῖται »ὁ ὤν«. ὅτι δὲ ὁ αὐτὸς μόνος
ὢν θεὸς καὶ δίκαιός ἐστιν [ὁ αὐτὸς καὶ μόνος ὄντως], ἐν τῷ αὐτῷ
μαρτυρήσει κύριος εὐαγγελίῳ λέγων »πάτερ, οὓς ἔδωκάς μοι, θέλω
ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγώ, κἀκεῖνοι ὦσι μετ᾽ ἐμοῦ, ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν
τὴν ἐμήν, ἣν ἔδωκάς μοι, ὅτι ἠγάπησάς με πρὸ καταβολῆς κόσμου.
πάτερ δίκαιε, καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω, ἐγὼ δέ σε ἔγνων κἀκεῖνοι
ἔγνωσαν, ὅτι σύ με ἀπέστειλας· καὶ ἐγνώρισα αὐτοῖς τὸ ὄνομά σου
καὶ γνωρίσω.« οὗτός ἐστιν »ὁ ἀποδιδοὺς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ 3
τέκνα τοῖς μισοῦσι καὶ ποιῶν ἔλεος τοῖς ἀγαπῶσιν.« ὁ γὰρ ἱστὰς
τοὺς μὲν ἐκ δεξιῶν, τοὺς δὲ ἐξ εὐωνύμων, καθὸ μὲν πατὴρ νοεῖται,
ἀγαθὸς ὤν, αὐτὸ μόνον ὅ ἐστι κέκληται, ἀγαθός, καθὸ δέ, υἱὸς ὤν,
ὁ λόγος αὐτοῦ ἐν τῷ πατρί ἐστι, δίκαιος προσαγορεύεται ἐκ τῆς

1—3 Röm. 11, 22 — **10** vgl. Luk. 6, 28 (Matth. 5, 44) — **14—18** Joh. 17, 21—23 — **18 f** vgl. Philo Leg. Alleg. II 3 (I p. 67 M) *τάττεται οὖν ὁ θεὸς κατὰ τὸ ἓν καὶ τὴν μονάδα, μᾶλλον δὲ ἡ μονὰς κατὰ τὸν ἕνα θεόν* — **20 f** vgl. Apok. Joh. 11, 17 — **21** Exod. 3, 14 — **23—28** Joh. 17, 24—26 — **28 f** Exod. 20, 5 f — **30** Matth. 25, 33 — **31** vgl. Matth. 19, 17 (Mark. 10, 18; Luk. 18, 19)

5 ⟨ἂν⟩ Di | **8** *βούλεσθαι* (*αι* in Ras.) M¹ | **9** *τιμωροῦντος* (*μένου* übergesch. M²)M | *ἐπιθυμήσειε* Sy *ἐπιθυμήσῃ* (*ηι* in Ras.) M¹ | **13** *ἓν μὲν αὐτὸν* Markland *ἕνα μὲν αὐτὸν* M | **22** [*ὁ αὐτὸς καὶ μόνος ὄντως*] Heyse

πρὸς ἄλληλα σχέσεως ἀγάπης, ἰσότητι μεμετρημένον † ὄνομα δυνάμεως. »ἄνδρα«, φησί, »κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ κρινεῖ«, ἀγαθοῦ ζυγοῦ πρόσωπον ἡμῖν [δικαιοσύνης] τὸν Ἰησοῦν γνωρί|σαντος τοῦ θεοῦ, δι' οὗ 141 P
καὶ τὸν θεόν, οἷον ἐκ τρυτάνης ἰσοσθενοῦς, ἔγνωμεν. ἐπὶ τούτου 72, 1
καὶ ἡ σοφία διαρρήδην λέγει »ἔλεος γὰρ καὶ ὀργὴ μετ' αὐτοῦ·« κύριος γὰρ ἀμφοῖν οὗτος μόνος· »δυνάστης ἐξιλασμῶν, ἐκχέων ὀργήν· κατὰ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ, οὕτως καὶ ὁ ἔλεγχος αὐτοῦ·« ἐλέους γὰρ καὶ ἐλέγχου σκοπὸς ἡ τῶν ἐλεγχομένων σωτηρία. ναὶ μὴν ὅτι 2
ἀγαθὸς αὐτὸς »ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ«, ὁ αὐτὸς πάλιν ὁμολογήσει λόγος, »ὅτι αὐτὸς χρηστός ἐστιν ἐπὶ τοὺς ἀχαρίστους καὶ πονηροὺς« καὶ προσέτι »γίνεσθε οἰκτίρμονες« λέγων, »καθὼς ὁ πατὴρ ὑμῶν οἰκτίρμων ἐστίν«, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁπηνίκα διαρρήδην λέγει »οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς·« ἐπὶ τούτοις αὖθις »ὁ πατήρ μου« φησὶν »ἐπιλάμπει τὸν ἥλιον τὸν αὐτοῦ ἐπὶ πάντας.«

Παρασημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι τὸν αὐτοῦ πατέρα τὸν ἀγαθὸν καὶ δη- 3
μιουργὸν εἶναι ὁμολογεῖ, δίκαιος δὲ ὁ δημιουργὸς εἶναι οὐκ ἀντιλέγεται. καὶ πάλιν »ὁ πατήρ μου« φησὶ »βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους.« καὶ καθὸ μὲν βρέχει, δημιουργὸς ὑδάτων ἐστὶ καὶ νεφῶν, καθὸ δὲ ἐπὶ πάντας, δικαίως ἰσοστατεῖ καὶ † ἀρετῆς, ὡς δὲ ἀγαθός, ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους ὁμοίως. σαφέστατα τοίνυν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι θεὸν συλλογιζόμεθα 73, 1
ὧδέ πως, ὅτι »ὄψομαι τοὺς οὐρανούς, ἔργα τῶν δακτύλων σου« καὶ »ὁ κτίσας τοὺς οὐρανοὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς κατοικεῖ« καὶ »ὁ οὐρανὸς θρόνος σου« τὸ ἅγιον πνεῦμα ἔψαλλεν· ὁ δὲ κύριός φησιν ἐν τῇ προσευχῇ »πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς«· οὐρανοὶ δὲ τοῦ κτίσαντος τὸν κόσμον εἰσίν· ἀναντίρρητον ἄρα μὴ οὐχὶ καὶ υἱὸν εἶναι τὸν κύριον τοῦ δημιουργοῦ. εἰ δὲ ὁ κτίστης πρὸς πάντων ὁμολογεῖται δίκαιος, υἱὸς δὲ τοῦ δημιουργοῦ ὁ κύριος, υἱὸς ἄρα τοῦ δικαίου ὁ κύριος. διὰ 2
τοῦτο καὶ ὁ Παῦλός φησι »νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη θεοῦ πεφανέρωται« καὶ πάλιν, ἵνα μᾶλλον ὑπολάβῃς θεόν, »δικαιοσύνη δὲ θεοῦ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς πάντας τοὺς πιστεύοντας· οὐ γάρ ἐστι διαστολή« καὶ προσέτι μαρτυρῶν τῇ ἀληθείᾳ μετ'

2 Sir. 16, 12 — **5—7** Sir. 16, 11 f — **9** II Kor. 1, 3 u. ö. — **10—12** Luk. 6, 35 f — **13 f** Matth. 19, 17 (Mark. 10, 18; Luk. 18, 19) — **14 f** Matth. 5, 45 — **18** Matth. 5, 45 — **22** Psal. 8, 4 — **22 f** vgl. Judith 13, 18; Psal. 2, 4 — **23** vgl. Psal. 10, 4; 102, 19; Jes. 66, 1 — **24 f** Matth. 6, 9 — **29—32** Röm. 3, 21 f

3 [δικαιοσύνης] St | **6** ἐξιλασμῶν Sir. εὐίλασμον FM εὐιλασμῶν Po | **19 f** δικαίως (σύνης übergesch. M²)M | **20** ⟨μετ'⟩ ἀρετῆς He δίχα ὁποῖς Schw | ὡς δὲ ἀγαθὸς FM¹ (als Variante am Rand) ὁ δὲ ἀγαθὸς M (Text) | **21** σαφέστατα St σαφέστατον FM | **24** ἔψαλλεν FM² ἔψαλεν M* | **25** οἰρανοῖς M | **26** ἀναντίρρητον (ι in Ras. für η) M¹ | **27** πρὸς St πρὸ FM πατήρ, ὁ ⟨θεὸς⟩ Schw | **31** δὲ < M

ὀλίγα ἐπιφέρει »ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ θεοῦ, πρὸς τὴν ἔνδειξιν τοῦ εἶναι αὐτὸν δίκαιον καὶ δικαιοῦντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦν«. τὸ δὲ δίκαιον 3
ἀγαθὸν | εἰδὼς φαίνεταί που λέγων »ὥστε ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ 142 P
ἡ ἐντολὴ ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή«, [καὶ] κατὰ τῆς αὐτῆς δυνά-
μεως ἄμφω τάσσων τὰ ὀνόματα. ἀλλὰ καὶ »οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ ὁ 74, 1
πατὴρ αὐτοῦ«· ὁ αὐτὸς ἄρα πατὴρ αὐτοῦ, ὁ ἓν ὤν, πολλαῖς μηνυό-
μενος δυνάμεσιν· καὶ τοῦτο ἦν τὸ »οὐδεὶς ἔγνω τὸν πατέρα«, πάντα
αὐτὸν ὄντα, πρὶν ἐλθεῖν τὸν υἱόν· ὡς εἶναι ταῖς ἀληθείαις κατα-
φανὲς τὸ τῶν συμπάντων θεὸν ἕνα μόνον εἶναι ἀγαθόν, δίκαιον, δη-
μιουργόν, υἱὸν ἐν πατρί, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας [τῶν αἰώνων], ἀμήν.

Ἀλλ' οὐδὲ ἀλλότριον τοῦ σωτηρίου λόγου κηδεμονικῶς λοιδο- 2
ρεῖσθαι. καὶ γὰρ οὖν καὶ τοῦτο τῆς θείας φιλανθρωπίας φάρμακον,
ἐξ οὗ τὸ τῆς αἰδοῦς ἐρύθημα ἐξανθεῖ καὶ ἡ πρὸς τὸ ἁμαρτάνειν
αἰσχύνη παρεισδύεται. εἰ γὰρ ψέξαι χρή, καὶ λοιδορεῖσθαι δεῖ, ἔνθα
τὴν ἀπηλγηκυῖαν ψυχὴν καιρός ἐστι τρῶσαι, οὐ θανασίμως, ἀλλὰ
σωτηρίως, ὀλίγης ἀλγηδόνος ἀίδιον κερδάνὰντα θάνατον. πολλὴ δὲ 3
ἡ σοφία περὶ τὴν παιδαγωγίαν αὐτοῦ, καὶ ὁ τρόπος τῆς οἰκονομίας
αὐτοῦ ποικίλος εἰς σωτηρίαν. προσμαρτυρεῖ μὲν γὰρ τοῖς ἀγαθοῖς
ὁ παιδαγωγός, ἐκκαλεῖται δὲ τοὺς κλητοὺς ἐπὶ τὰ βελτίω καὶ τοὺς
ἀδικεῖν σπεύδοντας ἀποτρέπει τῆς ὁρμῆς, μεταθέσθαι δὲ εἰς ἀμείνω
βίον παρακελεύεται. οὐδέτερον γὰρ ἀμάρτυρον θατέρου προσμαρτυ- 4
ρουμένου, ἥ τε χάρις ἐκ μαρτυρίας μείζστη, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐμπαθὲς
τῆς ὀργῆς, εἰ δὴ ὀργὴν τὴν νουθεσίαν αὐτοῦ χρὴ καλεῖν, φιλάν-
θρωπόν ἐστιν εἰς πάθη καταβαίνοντος τοῦ θεοῦ διὰ τὸν ἄνθρωπον,
δι' ὃν καὶ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ λόγος τοῦ θεοῦ. |

IX. Ὅτι τῆς αὐτῆς δυνάμεως καὶ εὐεργετεῖν καὶ κολάζειν δικαίως, 53 S
ἐν ᾧ τίς ὁ τρόπος τῆς παιδαγωγίας τοῦ λόγου.

Παντὶ τοίνυν σθένει ὁ τῆς ἀνθρωπότητος παιδαγωγός, ὁ θεῖος 75, 1
ἡμῶν λόγος, πάσῃ καταχρώμενος σοφίας μηχανῇ, σῴζειν ἐπιβέβληται
τοὺς νηπίους, νουθετῶν, ἐπιτιμῶν, ἐπιπλήττων, ἐλέγχων, ἀπειλού-
μενος, ἰώμενος, ἐπαγγελλόμενος, χαριζόμενος, »πολλοῖς τισιν οἱονεὶ

1 f Röm. 3, 26 — **3 f** Röm. 7, 12 — **5 f** Matth. 19, 17 (Mark. 10, 18; Luk. 18, 19) — **7** vgl. Matth. 11, 27 — **10** Gal. 1, 5; Phil. 4, 20; I Tim. 1, 17; II Tim. 4, 18; Hebr. 13, 21 — **31 f** vgl. Plato Leg. VII p. 808 D

2 Ἰησοῦν] ῑ̄ῡ (d. i. ἰησοῦ) corr. aus ῑ̄ν̄ M | **4** [καὶ] Markland | **6** ἓν < M, aber ἐν M¹ am Rand (in Ras.) | **7** τὸ über d. Z. M¹ | **9** τὸ τῶν FM τὸν τῶν St τὸ τὸν Sy | **10** τῶν αἰώνων < F | **12** φιλανθρωπίας (ι corr. aus ει M) | **21** οὐδέτερον Schw οὐχ ἕτερον FM | **30** ἐλέγχων M¹ ἐλέγχον M*

χαλινοῖς« τὰς ἀλόγους τῆς ἀνθρωπότητος »δεσμεύων« ὁρμάς. συνε- 2
λόντι γοῦν εἰπεῖν, οὕτως ὁ κύριος πρὸς ἡμᾶς, ὡς καὶ ἡμεῖς πρὸς
τὰ τέκνα ἡμῶν. »τέκνα σοί ἐστιν; παίδευσον αὐτά«, ἡ σοφία | παρ- 143 P
αινεῖ, »καὶ κάμψον αὐτὰ ἐκ νεότητος αὐτῶν. θυγατέρες σοί εἰσι;
πρόσεχε τῷ σώματι αὐτῶν, καὶ μὴ ἱλαρώσῃς πρὸς αὐτὰς τὸ πρόσω-
πόν σου.« καίτοι τὰ τέκνα ἡμῶν, υἱούς τε καὶ θυγατέρας, σφόδρα
καὶ ὑπὲρ πᾶν ὁτιοῦν ἀγαπῶμεν. ἐπεὶ δ' οἱ μὲν πρὸς χάριν ὁμι- 3
λοῦντες ὀλίγον ἀγαπῶσιν ὃ μὴ λυποῦσιν, οἱ δὲ πρὸς ὠφέλειαν ἐπι-
στύφοντες, εἰ καὶ παραυτίκα λυπηροί, ἀλλὰ εἰς τὸν ἔπειτα εὐερ-
γετοῦσιν αἰῶνα, οὐ τὴν παραυτίκα ἡδονὴν ὁ κύριος, ἀλλὰ τὴν
μέλλουσαν ἐσκόπησε τρυφήν. ἐπίωμεν δὲ ἤδη καὶ τὸν τρόπον αὐτοῦ
τῆς φιλανθρώπου παιδαγωγίας μετὰ μαρτυρίας προφητικῆς.

Νουθέτησις μὲν οὖν ἐστιν ψόγος κηδεμονικός, νοῦ ἐμποιητικός. 76, 1
τοιοῦτος ὁ παιδαγωγὸς νουθετῶν, ὡς κἂν τῷ εὐαγγελίῳ λέγων
»ποσάκις ἠθέλησα συναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὄρνις συνάγει
τὰ νοσσία αὐτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας αὐτῆς, καὶ οὐκ ἠθελήσατε«.
αὖθίς τε ἡ γραφὴ νουθετεῖ, »καὶ ἐμοίχευον« λέγουσα »τὸ ξύλον καὶ
τὸν λίθον, καὶ ἐθυμίασαν τῇ Βάαλ«. μέγιστον γὰρ τεκμήριον τῆς 2
φιλανθρωπίας αὐτοῦ, ὅτι καίτοι σαφῶς εἰδὼς τὴν ἀναισχυντίαν τοῦ
ἐκλακτίσαντος λαοῦ καὶ ἀποσκιρτήσαντος, ὅμως ἐπὶ τὴν μετάνοιαν
παρακαλεῖ καί φησιν διὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ· »υἱὲ ἀνθρώπου, ἐν μέσῳ
σκορπίων σὺ κατοικεῖς, πλὴν λάλησον αὐτοῖς, ἐὰν ἄρα ἀκούσωσιν.«
ἀλλὰ καὶ τῷ Μωυσεῖ »πορεύου« φησὶν »καὶ εἰπὲ τῷ Φαραώ, ἵνα 3
ἐξαποστείλῃ τὸν λαόν, ἐγὼ δὲ οἶδα ὅτι οὐ μὴ ἐξαποστείλῃ αὐτούς«.
ἐμφαίνει γὰρ ἄμφω, καὶ τὸ θεῖον προειδὼς τὸ ἐσόμενον, καὶ τὸ
φιλάνθρωπον τὸ αὐτοῦ τῷ αὐτεξουσίῳ τῆς ψυχῆς ἀφορμὰς μετανοίας
χαριζόμενος. νουθετεῖ δὲ καὶ διὰ Ἡσαΐου κηδόμενος τοῦ λαοῦ, 4
ὁπηνίκα λέγει· »ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χείλεσιν αὐτῶν τιμῶσί με, ἡ δὲ
καρδία αὐτῶν πόρρω ἐστὶν ἀπ' ἐμοῦ« (τοῦτό ἐστι ψόγος ἐλεγκτικός)·
»μάτην δὲ σέβονταί με διδάσκοντες διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώ-
πων.« ἐνταῦθα ἡ κηδεμονία φανερώσασα τὴν ἁμαρτίαν ἐκ παραλ-
λήλου δείκνυσι τὴν σωτηρίαν.

Ἐπιτίμησις δέ ἐστι ψόγος ἐπ' αἰσχροῖς οἰκειῶν πρὸς τὰ καλά. 77, 1
τοῦτο ἐνδείκνυται διὰ Ἱερεμίου· »ἵπποι θηλυμανεῖς ἐγενήθησαν,

3—6 Sir. 7, 23f — **15 f** Matth. 23, 37 (Luk. 13, 34) — **17 f** vgl. Jerem. 3, 9; 7, 9; 39 (32), 29 — **21 f** Ezech. 2, 6f — **23 f** vgl. Exod: 3, 18f — **28—31** Matth. 15, 8f; Mark. 7, 6f (Jes. 29, 13) — **34**—S. **119, 3** Jerem. 5, 8f

3 σοι F^1 σου F* | **14** [ὡς] St ⟨κηδεμονικ⟩ῶς Schw | **16** τὰ] nach τὰ ein Buchst. ausrad. M | ἠθελήσατε (ἠ in Ras. für ἐ) M^1 | **23** μωϋσεῖ M μωϋσῆ (ει übergesch. F^1)F | **25** προειδὼς M | **34** διὰ] διὰ διὰ F | ἱερεμία M (dies und ἡσαΐα öfters; vgl. Einl.)

ἕκαστος ἐπὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ ἐχρεμέτιζεν. μὴ ἐπὶ τούτοις οὐκ ἐπισκέψομαι; λέγει κύριος· ἢ ἐν λαῷ τῷ τοιούτῳ οὐκ ἐκδικήσει ἡ ψυχή μου;« παραπλέκει δὲ πανταχοῦ τὸν φόβον, ὅτι »φόβος κυρίου ἀρχὴ αἰσθήσεως«. καὶ πάλιν διὰ Ὡσηὲ »οὐκ ἐπι- 2
σκέψομαι« φησίν »αὐτούς· ὅτι αὐτοὶ μετὰ τῶν πορνῶν συνε|φύροντο 144 P
καὶ μετὰ τῶν τετελεσμένων ἔθυον, καὶ ὁ λαὸς ὁ συνίων συνεπλέκετο πόρνῃ«. δείκνυσιν αὐτῶν φανερώτερον τὸ ἁμάρτημα, συνιέναι αὐτοὺς ὁμολογῶν, ὡς ἑκόντας ἁμαρτάνοντας. καὶ ἡ σύνεσις ὄψις ἐστὶ ψυχῆς. διὸ καὶ ὁ Ἰσραὴλ ὁ ὁρῶν τὸν θεόν, τουτέστιν ὁ συν-
ίων τὸν θεόν.

Μέμψις δέ ἐστι ψόγος ὡς ὀλιγωρούντων ἢ ἀμελούντων. κέχρη- 3
ται τῷ τρόπῳ τούτῳ τῆς παιδαγωγίας διὰ Ἡσαΐου λέγων· »ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι κύριος ἐλάλησεν· υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν. ἔγνω βοῦς τὸν κτησάμενον καὶ ὄνος
τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ, Ἰσραὴλ δέ με οὐκ ἔγνω.« πῶς γὰρ 4
οὐ δεινόν, εἰ ὁ εἰδὼς τὸν θεὸν οὐ γνώσεται τὸν κύριον, ἀλλ᾽ ὁ μὲν βοῦς καὶ ὁ ὄνος, τὰ νωθῆ ζῷα καὶ τὰ ὠμά, εἴσεται τὸν τρέφοντα, ὁ δὲ Ἰσραὴλ ἀλογώτερος καὶ τούτων εὑρεθήσεται; καὶ διὰ Ἱερεμίου πολλὰ καταμεμψάμενος τὸν λαὸν ἐπιφέρει· »καὶ ἐμὲ ἐγκατέλιπον,
λέγει κύριος.«

Ἐπίπληξις δέ ἐστιν ἐπιτίμησις ἐπιπληκτικὴ ἢ ψόγος πληκτικός, 78, 1
κέχρηται δὲ καὶ ταύτῃ τῇ θεραπείᾳ ὁ παιδαγωγὸς διὰ Ἡσαΐου λέγων· »οὐαὶ τέκνα ἀποστάται, τάδε λέγει κύριος· ἐποιήσατε βουλὴν οὐ δι᾽ ἐμοῦ, καὶ συνθήκας οὐ διὰ τοῦ πνεύματός μου.« στύμματι δὲ αὐτη-
ροτάτῳ παρ᾽ ἕκαστα προσχρῆται τῷ φόβῳ, ἀναστομῶν ἅμα καὶ ἐπιστρέφων δι᾽ αὐτοῦ πρὸς σωτηρίαν τὸν λαόν, καθάπερ καὶ τὰ βαπτόμενα τῶν ἐρίων προστύφεσθαι φιλεῖ εἰς βεβαίαν εὐτρεπιζόμενα τῆς βαφῆς παραδοχήν.

Ἔλεγχος δέ ἐστιν προφορὰ ἁμαρτίας εἰς τὸ μέσον φέρουσα. 2
τούτῳ μάλιστα συγχρῆται ὡς ἀναγκαίῳ τῷ τρόπῳ τῆς παιδαγωγίας διὰ τὸ ἔκλυτον τῆς τῶν πολλῶν πίστεως. λέγει μὲν γὰρ διὰ Ἡσαΐου· »ἐγκατελίπετε τὸν κύριον καὶ παρωργίσατε τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραήλ.« λέγει δὲ καὶ διὰ Ἱερεμίου· »ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ καὶ ἔφριξεν ἐπὶ πλείω ἢ γῆ· ὅτι δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαὸς οὗτος· ἐμὲ

4 f vgl. Prov. 1, 7 — **4—7** Hos. 4, 14 — **9** vgl. Paed. I 57, 2 mit Anm. — **11** Apostol. XI 17 c; Arsen. XXXV 40 — **12—15** Jes. 1, 2 f — **19 f** vgl. Jerem. 1, 16 f; 2, 13. 19 — **23 f** Jes. 30, 1 — **32** Jes 1, 4 — **33**—S. **136**, **2** Jerem. 2, 12 f

2 *οὐκ* M¹ am Rand | **4** *ὡσηέ* M¹ *ὡσιέ* M* | **6** *συνίων* St *συνιὼν* FM | **9** *Ἰσραὴλ*] *ιηλ* (*ιη* in Ras.) M¹ | **9 f** *συνίων* St *συνιὼν* FM¹ *συνιῶν* M* | **19** *ἐγκατέλειπον* M | **30** *συχρῆται* M | **32** *ἐγκατελείπετε* M

ἐγκατέλιπον, πηγὴν ὕδατος ζῶντος καὶ ὤρυξαν λάκκους συντετριμμένους, οἳ οὐ δυνήσονται συσχεῖν ὕδωρ.« καὶ πάλιν διὰ τοῦ αὐτοῦ 3
»ἁμαρτίαν | ἥμαρτεν Ἱερουσαλήμ· διὰ τοῦτο εἰς σάλον ἐγένετο· πάντες 54 S
οἱ δοξάζοντες αὐτὴν ἠτίμασαν αὐτήν, ὅτι εἶδον ἀσχημοσύνην αὐτῆς.«
τὸ δὲ αὐστηρὸν τοῦ ἐλέγχου καὶ ἐπιπληκτικὸν διὰ Σολομῶντος παρα- 4
μυθούμενος λέγει αἰνιττόμενος κατὰ τὸ παρασιωπώμενον τὸ φιλότεκνον τῆς παιδα|γωγίας· »υἱέ μου, μὴ ὀλιγώρει παιδείας κυρίου, 145 P
μηδὲ ἐκλύου ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐλεγχόμενος· ὃν γὰρ ἀγαπᾷ κύριος, παιδεύει,
μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱόν, ὃν παραδέχεται«, ὅτι »ἁμαρτωλὸς ἄνθρωπος
ἐκκλίνει ἐλεγμόν«. ἀκολούθως τοίνυν »ἐλεγχέτω με δίκαιος« ἡ γραφὴ
λέγει »καὶ παιδευσάτω με, ἔλαιον δὲ ἁμαρτωλοῦ μὴ λιπανάτω τὴν
κεφαλήν μου«.

Φρένωσις δέ ἐστι ψόγος φρενῶν ἐμποιητικός. οὐδὲ τούτου 79, 1
ἀπέσχηται τοῦ τρόπου τῆς παιδαγωγίας, ἀλλὰ διὰ Ἱερεμίου φησίν·
»ἕως τίνος κεκράξομαι καὶ οὐκ εἰσακούσονται; ἰδοὺ ἀπερίτμητα τὰ
ὦτα αὐτῶν.« ὢ τῆς μακαρίας ἀνεξικακίας. καὶ πάλιν διὰ τοῦ
αὐτοῦ· »ἀπερίτμητα πάντα τὰ ἔθνη, ὁ δὲ λαὸς οὗτος ἀπερίτμητος
καρδίᾳ.« »ὅτι λαὸς ἀπειθής ἐστιν, οἱ υἱοί«, φησίν, »οἷς οὐκ ἔστι
πίστις«.

Ἐπισκοπὴ δέ ἐστιν ἐπίπληξις σφοδρά. κέχρηται τῷ εἴδει τούτῳ 2
ἐν εὐαγγελίῳ· »Ἱερουσαλὴμ Ἱερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν.« καὶ ἡ
ἐπαναδίπλωσις τοῦ ὀνόματος ἰσχυρὰν τὴν ἐπίπληξιν πεποίηται. ὁ
γὰρ εἰδὼς τὸν θεὸν πῶς τοὺς διακόνους τοῦ θεοῦ διώκει; διὰ τοῦτο 3
φησίν· »ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος, λέγω γὰρ ὑμῖν· ἀπάρτι οὐ
μὴ ἴδητέ με, ἕως ἂν εἴπητε· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι
κυρίου.« εἰ γὰρ οὐ δέχεσθε τὴν φιλανθρωπίαν, ἐπιγνώσεσθε τὴν
ἐξουσίαν.

Λοιδορία δέ ἐστι ψόγος ἐπιτεταμένος. κέχρηται δὲ τῇ λοιδορίᾳ 80, 1
ἐν φαρμάκου μοίρᾳ διὰ Ἡσαΐου λέγων »οὐαὶ ἔθνος ἁμαρτωλόν, υἱοὶ
ἄνομοι, λαὸς πλήρης ἁμαρτιῶν, σπέρμα πονηρόν« κἀν τῷ εὐαγγελίῳ διὰ Ἰωάννου »ὄφεις« φησὶν »γεννήματα ἐχιδνῶν«.

3 f Klagel. Jerem. 1, 8 — **7—9** Prov. 3, 11 f — **9 f** Sir. 35, 17 (32, 21) — **11 f** Psal. 140, 5 — **15 f** Jerem. 6, 10; vgl. Habak. 1, 2 — **17 f** Jerem. 9, 26 — **18 f** Jes. 30, 9 — **21—27** Matth. 23, 37—39; Luk. 13, 34 f (Jerem. 22, 5; Psal. 117, 26) — **22** *καὶ ἡ* — **24** *διώκει* Nicetascat. zu Luk. (13, 34) in Vatic. 1611 f. 199 r. Inc. *κλήμεντος· ἄλλως καὶ ἡ ἐπαναδίπλωσις* expl. *διώκει* — **23** vgl. z. B. Wölfflin, S. B. d. Münch. Ak. Phil.-hist. Kl. 1882 I S. 427 ff — **30 f** Jes. 1, 4 — **32 f** Matth. 23, 33

5 *ἐπιπληκτικὸν* St *ἐπιδεικτικὸν* FM *δηκτικὸν* Höschel vgl. Paed. I 96, 1 *ἐπιδηκτικὸν* Markland | *σολομῶνος* M | **29** *ψόγος* Markland *λόγος* FM

Ἔγκλησις δέ ἐστι ψόγος ἀδικούντων. τούτῳ τῷ παιδαγωγήματι 2
διὰ Δαβὶδ κέχρηται, »λαός, ὃν οὐκ ἔγνων,« λέγων »ἐδούλευσέν μοι
καὶ εἰς ἀκοὴν ὠτίου ὑπήκουσέν μου, υἱοὶ ἀλλότριοι ἐψεύσαντό μοι
καὶ ἐχώλαναν ἀπὸ τῶν τρίβων αὐτῶν«, καὶ διὰ Ἱερεμίου· »καὶ ἔδωκα
αὐτῇ βιβλίον ἀποστασίου, καὶ οὐκ ἐφοβήθη ἀσύνθετος Ἰούδα«, αὖθίς
τε· »καὶ ἠθέτησεν εἰς ἐμὲ ὁ οἶκος | Ἰσραήλ, καὶ ὁ οἶκος Ἰούδα ἐψεύ- 146 P
σατο τῷ κυρίῳ.«

Μεμψιμοιρία δέ ἐστι λάθριος ψόγος, τεχνικῇ βοηθείᾳ καὶ αὐτὴ 3
σωτηρίαν οἰκονομουμένη ἐν παρακαλύμματι. κέχρηται δὲ αὐτῇ διὰ
Ἱερεμίου· »πῶς ἐκάθισεν μόνη ἡ πόλις ἡ πεπληθυμμένη λαῶν; ἐγε-
νήθη ὡσεὶ χήρα· ἄρχουσα χωρῶν ἐγενήθη εἰς φόρους· κλαίουσα
ἔκλαυσεν ἐν νυκτί.«

Διάσυρσις δέ ἐστι ψόγος διασυρτικός. καὶ τούτῳ κέχρηται τῷ βοη- 81,1
θήματι ὁ θεῖος παιδαγωγὸς διὰ Ἱερεμίου λέγων· »ὄψις πόρνης ἐγένετό
σοι, ἀπηναισχύντησας πρὸς πάντας. καὶ οὐχ ὡς οἶκον ἐκάλεσάς με
καὶ πατέρα καὶ ἄρχοντα τῆς παρθενίας σου;« καὶ »πόρνη καλὴ καὶ
ἐπίχαρις, ἡγουμένη φαρμάκων«. τεχνικῶς πάνυ τὴν παρθένον τῷ τῆς
πορνείας ἐνυβρίσας ὀνόματι, αὖθις ἐπὶ τὴν σεμνότητα ἐντρέπων μετα-
καλεῖται.

Κατανεμέσησις δέ ἐστιν ἐπιτίμησις νόμιμος ἢ ἐπιτίμησις τῶν 2
† ὁδῶν παρὰ τὸ προσῆκον ἐπαιρομένων. ταύτῃ διὰ Μωσέως ἐπαι-
δαγώγει, »τέκνα« λέγων »μωμητά, γενεὰ σκολιὰ καὶ διεστραμμένη,
ταῦτα κυρίῳ ἀνταποδίδοτε; οὗτος λαὸς μωρὸς καὶ οὐχὶ σοφός. οὐκ
αὐτὸς οὗτος ὁ πατὴρ ἐκτήσατό σε;« καὶ διὰ Ἡσαΐου φησίν· »οἱ ἄρ-
χοντές σου ἀπειθοῦσιν, κοινωνοὶ κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα, διώκοντες
ἀνταπόδομα, ὀρφανοῖς οὐ κρίνοντες.«

Καθόλου δὲ ἡ περὶ τὸν φόβον αὐτοῦ τεχνολογία σωτηρίας ἐστὶ πηγή, 3
ἀγαθοῦ δέ γε τὸ σῴζειν· »ἔλεος δὲ κυρίου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· ἐλέγχων καὶ
παιδεύων καὶ διδάσκων ὡς ποιμὴν τὸ ποίμνιον αὐτοῦ. τοὺς ἐκδεχομένους
παιδείαν ἐλεᾷ καὶ τοὺς κατασπουδάζοντας εἰς κόλλησιν αὐτῷ·« καὶ
ταύτῃ τῇ ἀγωγῇ »ἑξακοσίας χιλιάδας πεζῶν, τοὺς ἐπισυναχθέντας ἐν ᾗ
ἔσχον σκληροκαρδίᾳ, μαστιγῶν, ἑλεῶν, τύπτων, ἰώμενος, ἐν οἰκτιρμῷ καὶ

2—4 Psal. 17, 44—46 — **4 f** Jerem. 3, 8 — **6 f** Jerem. 5, 11 f — **8** Apostol. XII 7 b; Arsen. XXXV 39 — **10—12** Klagel. Jerem. 1, 1 f — **14—16** Jerem. 3, 3 f — **16 f** Nah. 3, 4 — **22—24** Deut. 32, 5 f — **24—26** Jes. 1, 23 — **28—30** Sir. 18, 13 f — **31—S. 138, 1** Sir. 16, 10 (mit Glosse)

3 *μου* F *μοι* M | *μοι* F *με* M | **5** *αὖθίς τε* — **6** *Ἰούδα* F¹ am Rand | **15** *καὶ οὐχ ὡς οἶκον*] *καὶ οὐχ ὡς εἰς οἶκον* M¹ als Variante am Rand | **18** *πορνείας*] *πόρνης* Münzel | **21** *ὁδῶν*] corr. aus *ὁδ' ὧν* M¹ *υἱῶν* Hervet *παίδων* Di *νόμῳ* Schw *ὄγκῳ*? Münzel | **23** *ἀνταποδίδοτε* F¹ *ἀνταποδίδοται* F*M | **28** *τὸ* F *τῶι* M

παιδείᾳ διεφύλαξεν.« »κατὰ γὰρ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ, οὕτως καὶ ὁ ἔλεγχος αὐτοῦ.« καλὸν μὲν γὰρ τὸ μὴ ἁμαρτεῖν, ἀγαθὸν δὲ καὶ τὸ ἁμαρτόντα μετανοεῖν, ὥσπερ ἄριστον τὸ ὑγιαίνειν ἀεί, καλὸν δὲ καὶ τὸ ἀνασφῆλαι τῆς νόσου. ταύτῃ τοι καὶ διὰ Σολομῶντος παραγ- 82, 1
γέλλεται· »σὺ μὲν ῥάβδῳ πάταξον τὸν υἱόν, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ 147 P
ἐκ θανάτου ῥῦσαι.« καὶ πάλιν· »μὴ ἀπόσχῃ νήπιον παιδεύων, εὔθυναι δὲ αὐτὸν ῥάβδῳ, οὐ γὰρ θανεῖται.«

Ἔλεγχος γὰρ καὶ ἐπίπληξις, ὥσπερ οὖν καὶ τοὔνομα αἰνίττεται, 2
αὗται πληγαὶ ψυχῆς εἰσι, σωφρονίζουσαι τὰς ἁμαρτίας καὶ θάνατον
ἀπείργουσαι, εἰς δὲ τὴν σωφροσύνην ἄγουσαι τοὺς εἰς ἀκολασίαν ὑπο-
φερομένους. ταύτῃ τοι καὶ Πλάτων τὴν μεγίστην τῆς ἐπανορθώσεως 3
δύναμιν καὶ τὴν κυριωτάτην κάθαρσιν τὸν ἔλεγχον εἰδὼς ἀκολούθως
τῷ λόγῳ τὸν τὰ μέγιστα ἀκάθαρτον ὄντα ἀπαίδευτόν τε καὶ αἰσχρὸν
γεγονέναι διὰ τὸ ἀνέλεγκτον εἶναι βούλεται, ᾗ καθαρώτατον καὶ
κάλλιστον ἔπρεπεν τὸν ὄντως ἐσόμενον εὐδαίμονα εἶναι. εἰ γὰρ »οἱ 4
ἄρχοντες οὐκ εἰσὶ φόβος τῷ ἀγαθῷ ἔργῳ«, πῶς ὁ φύσει ἀγαθὸς θεὸς
φόβος ἔσται τῷ μὴ ἁμαρτάνοντι; »ἐὰν δὲ τὸ κακὸν ποιῇς, φοβοῦ«,
ᾗ φησιν ὁ ἀπόστολος. διὰ τοῦτό τοι καὶ αὐτὸς ὁ ἀπόστολος ἐπιστύφει 83, 1
παρ' ἕκαστα τὰς ἐκκλησίας κατ' εἰκόνα κυρίου καὶ συναισθόμενος 55 S
τῆς ἑαυτοῦ παρρησίας καὶ τῆς τῶν ἀκουόντων ἀσθενείας πρὸς τοὺς
Γαλάτας λέγει· »ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα ἀληθεύων ὑμῖν;« ὡς δὲ οἱ 2
ὑγιαίνοντες οὐ χρῄζουσιν ἰατροῦ, παρ' ὅσον ἔρρωνται, οἱ δὲ νοσοῦντες
ἐπιδέονται τῆς τέχνης, οὕτως καὶ ἡμεῖς οἱ ἐν τῷ βίῳ νοσοῦντες περί
τε τὰς ἐπιθυμίας τὰς ἐπονειδίστους περί τε τὰς ἀκρασίας τὰς ἐπι-
ψόγους καὶ περὶ τὰς ἄλλας τῶν παθῶν φλεγμονὰς τοῦ σωτῆρος ἐπι-
δεόμεθα· ὃ δὲ οὐ μόνον τὰ ἤπια ἐπιπάσσει φάρμακα, ἀλλὰ καὶ τὰ

1 f Sir. 16, 12 — **2** *καλὸν* — **4** *νόσου* Sacr. Par. 187 Holl; Antonius Melissa p. 22 Gesner — **2—4** vgl. Paed. I 4 mit Anm. u. Philo De Abrah. 26 (II p. 5 M) *τὰ δευτερεῖα φέρεται μετάνοια τελειότητος, ὥσπερ καὶ ἀνόσου σώματος ἡ πρὸς ὑγείαν ἐξ ἀσθενείας μεταβολή.* Sext. Pyth. Sent. 283. Aus Clem. schöpft Isid. Pel. Ep. I 381 — **11—15** vgl. Plato Soph. p. 230 DE *διὰ ταῦτα . . . τὸν ἔλεγχον λεκτέον ὡς ἄρα μεγίστη καὶ κυριωτάτη τῶν καθάρσεών ἐστι, καὶ τὸν ἀνέλεγκτον αὖ νομιστέον, ἂν καὶ τυγχάνῃ βασιλεὺς ὁ μέγας ὤν, τὰ μέγιστα ἀκάθαρτον ὄντα, ἀπαίδευτόν τε καὶ αἰσχρὸν γεγονέναι ταῦτα, ἃ καθαρώτατον καὶ κάλλιστον ἔπρεπε τὸν ὄντως ἐσόμενον εὐδαίμονα εἶναι* — **15—17** Röm. 13, 3f — **21** Gal. 4, 16 — **21 f** vgl. Luk. 5, 31 (Matth. 9, 12; Mark. 2, 17) — **26** vgl. *Δ* 218; *Δ* 515. 830 (*ἤπια φάρμακα ἐπιπάσσειν*)

2 *ἁμαρτάνειν* Sacr. Par. Ant. | **3** *τό*[1] Sacr. Par. (PMR) Ant. wie Rittershusius zu Isid. Pel. Ep. I 381 *τὸν* FM | *ἁμαρτόντα* Cobet 277 *ἁμαρτάνοντα* FM Sacr. Par. *ἁμαρτάνοντας* Ant. | *μετανοεῖν*] *ἐπανάγεσθαι διὰ τῆς μετανοίας* Sacr. Par. R Ant. | *καλὸν*] *ἀγαθὸν* Ant. | **4** *τῆς νόσου*] *μετὰ τὴν νόσον* Sacr. Par. Ant. | **13** *τε* Plato *δὲ* FM | **26** *ἐπιπάσσει* Wi *ἐπιτάσσει* FM

στυπτικά. ἰστᾶσιν γοῦν τῶν ἁμαρτιῶν τὰς νομὰς αἱ πικραὶ τοῦ φόβου
ῥίζαι· διὸ καὶ σωτήριος, εἰ καὶ πικρός, ὁ φόβος. εἰκότως ἄρα σω- 3
τῆρος μὲν οἱ νοσοῦντες δεόμεθα, οἱ πεπλανημένοι δὲ τοῦ καθηγησο-
μένου καὶ οἱ τυφλοὶ τοῦ φωταγωγήσοντος καὶ οἱ διψῶντες τῆς πηγῆς
τῆς ζωτικῆς, ἀφ' ἧς οἱ μεταλαβόντες οὐκέτι διψήσουσιν, καὶ οἱ νεκροὶ
δὲ τῆς ζωῆς ἐνδεεῖς καὶ τοῦ ποιμένος τὰ πρόβατα καὶ οἱ παῖδες τοῦ
παιδαγωγοῦ, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης Ἰησοῦ, ἵνα μὴ ἀνάγωγοι
καὶ ἁμαρτωλοὶ εἰς τέλος τῆς καταδίκης ἐκπέσωμεν, διακριθῶμεν δὲ
τῶν ἀχυρμιῶν καὶ εἰς τὴν πατρῴαν ἀποθήκην σωρευθῶμεν· τὸ γὰρ
πτύον | ἐν τῇ χειρὶ τοῦ κυρίου, ᾧ ἀποκρίνεται τοῦ πυροῦ τὸ ἄχυρον 148 P
τὸ ὀφειλόμενον τῷ πυρί. ἐξὸν δέ, εἰ βούλεσθε, τοῦ παναγίου ποι- 84, 1
μένος καὶ παιδαγωγοῦ, τοῦ παντοκράτορος καὶ πατρικοῦ λόγου, τὴν
ἄκραν σοφίαν καταμανθάνειν ἡμῖν, ἔνθα ἀλληγορεῖ, ποιμένα ἑαυτὸν
προβάτων λέγων· ἔστι δὲ παιδαγωγὸς νηπίων. φησὶν γοῦν διὰ Ἰεζε- 2
κιὴλ πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους ἀποταθεὶς καί τινα αὐτοῖς σωτήριον
παρατιθέμενος εὐλόγου φροντίδος ὑπογραμμόν· »καὶ τὸ χωλὸν κατα-
δήσω καὶ τὸ ὀχλούμενον ἰάσομαι καὶ τὸ πλανώμενον ἐπιστρέψω καὶ
βοσκήσω αὐτοὺς ἐγὼ εἰς τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου.« ταῦτ' ἐστὶν ἀγαθοῦ
ποιμένος ἐπαγγέλματα· βόσκησον ἡμᾶς τοὺς νηπίους ὡς πρόβατα.
ναί, δέσποτα, τῆς σῆς πλήρωσον νομῆς, τῆς δικαιοσύνης· ναί, παιδα- 3
γωγέ, ποίμανον ἡμᾶς εἰς τὸ ἅγιόν σου ὄρος, πρὸς τὴν ἐκκλησίαν,
τὴν ὑψωμένην, τὴν ὑπερνεφῆ, τὴν ἁπτομένην οὐρανῶν. »καὶ ἔσομαι«,
φησίν, »αὐτῶν ποιμὴν καὶ ἔσομαι ἐγγὺς αὐτῶν« ὡς ὁ χιτὼν τοῦ
χρωτὸς αὐτῶν· σῶσαι βούλεταί μου τὴν σάρκα, περιβαλὼν τὸν χι-
τῶνα τῆς ἀφθαρσίας, καὶ τὸν χρῶτά μου κέχρικεν. »καλέσουσί με«, 4
φησί, »καὶ ἐρῶ· ἰδοὺ πάρειμι.« θᾶττον ὑπήκουσας ἢ προσεδόκησα,
δέσποτα· »καὶ ἐὰν διαβαίνωσιν, οὐκ ὀλισθήσουσι, λέγει κύριος.« οὐ
γὰρ πεσούμεθα εἰς φθορὰν οἱ διαβαίνοντες εἰς ἀφθαρσίαν, ὅτι ἀνθέ-
ξεται ἡμῶν αὐτός· ἔφη γὰρ αὐτὸς καὶ ἠθέλησεν αὐτός.
Τοιοῦτος ἡμῶν ὁ παιδαγωγός, ἀγαθὸς ἐνδίκως. »οὐκ ἦλθον«, 85, 1
φησί, »διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι.« διὰ τοῦτο εἰσάγεται ἐν τῷ
εὐαγγελίῳ κεκμηκώς, ὁ κάμνων ὑπὲρ ἡμῶν καὶ »δοῦναι τὴν ψυχὴν

4 f vgl. Joh. 4, 14 — **6 f** vgl. Paed. I 11, 2 (Plato Leg. VII p. 808 D) — **8** vgl. Matth. 8, 12 u. ö. — **8—11** vgl. Matth. 3, 12; Luk. 3, 17 — **13 f** vgl. Joh. 10, 2. 11. 14 — **16—18** vgl. Ezech. 34, 16. 14 — **22 f** vgl. Ezech. 34, 23 f — **25 f** vgl. Jes. 58, 9 — **27** vgl. Jes. 43, 2 — **30 f** Matth. 20, 28; Mark. 10, 45 — **32** vgl. Joh. 4, 6; Resch, Agrapha, Log. 47 S. 244 — **32 f** Matth. 20, 28; Mark. 10, 45

4 *φωταγωγήσαντος* M* | **5** *μεταλαμβάνοντες* F | **8** *τῇ καταδίκῃ ἐμπέσωμεν* Sy | **9** *ἀποθήκην* (*ἀπο* in Ras.) M¹ | *ἀποσωρευθῶμεν* (*ἀπο* durch Punkte getilgt) F¹ | **17** *πλανώμενον* M² *πλανόμενον* M* | **19** *βοσκήσοντος* Schw *βοσκῆσαι* Ma | **20 f** *παιδαγωγέ* (*έ* in Ras. für *ός* w. e. sch.) M¹ | **22** *ὑψουμένην* F | **25** *κέχρηκεν* F | **27** *ὀλισθήσουσι* M² *ὀλισθήσωσι* M*

τὴν ἑαυτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν« ὑπισχνούμενος. τοῦτον γὰρ μονον 2
ὁμολογεῖ ἀγαθὸν εἶναι ποιμένα· μεγαλόδωρος οὖν ὁ τὸ μέγιστον
ὑπὲρ ἡμῶν, τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἐπιδιδούς, καὶ μεγαλωφελὴς καὶ φιλάν-
θρωπος, ὅτι καὶ ἀνθρώπων, ἐξὸν εἶναι κύριος, ἀδελφὸς εἶναι βεβού-
ληται· ὃ δὲ καὶ εἰς τοσοῦτον ἀγαθὸς ὥστε ἡμῶν καὶ ὑπεραποθανεῖν.
ἀλλὰ καὶ ἡ δικαιοσύνη κέκραγεν αὐτοῦ· »ἐὰν ὀρθοὶ πρός με ἥκητε, 3
κἀγὼ ὀρθὸς πρὸς ὑμᾶς· ἐὰν πλάγιοι πορεύησθε, κἀγὼ πλάγιος, λέγει
κύριος τῶν δυνάμεων«, τὰς ἐπιπλήξεις τῶν ἁμαρτωλῶν πλαγίας αἰ-
νιττόμενος ὁδούς. ἡ γὰρ εὐθεῖα καὶ κατὰ φύσιν, ἣν αἰνίττεται τὸ 4
ἰῶτα τοῦ Ἰησοῦ, ἡ ἀγαθωσύνη αὐτοῦ, ἡ | πρὸς τοὺς ἐξ ὑπακοῆς πε- 149 P
πιστευκότας ἀμετακίνητός τε καὶ ἀρρεπής. »ἐπειδὴ ἐκάλουν καὶ οὐχ
ὑπηκούετε, λέγει κύριος, ἀλλὰ ἀκύρους ἐποιεῖτε τὰς ἐμὰς βουλάς, τοῖς
δὲ ἐμοῖς ἐλέγχοις οὐ προσείχετε.« οὕτως ὁ κυριακὸς ἔλεγχος ὠφελι-
μώτατος. περὶ τούτων καὶ διὰ Δαβὶδ λέγει· »γενεὰ σκολιὰ καὶ παρα- 86,1
πικραίνουσα, γενεὰ ἥτις οὐ κατεύθυνεν τὴν καρδίαν αὐτῆς, καὶ οὐκ
ἐπιστώθη μετὰ τοῦ θεοῦ τὸ πνεῦμα αὐτῆς. οὐκ ἐφυλάξαντο τὴν
διαθήκην τοῦ θεοῦ καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ οὐκ ἤθελον πορεύεσθαι.«
αὗται αἰτίαι παραπικρασμοῦ, δι' ἃς ὁ κριτὴς ἔρχεται τὴν δίκην ἐποί-
σων τοῖς τὴν εὐζωΐαν ἐλέσθαι μὴ βεβουλημένοις. διὰ τοῦτο αὐτοῖς 2
ταχύτερον ἐνθένδε προσενήνεκται, εἴ πως ἀναχαιτίσαι τῆς ἐπὶ τὸν
θάνατον ὁρμῆς. λέγει γοῦν διὰ Δαβὶδ σαφεστάτην αἰτίαν τῆς ἀπει-
λῆς· »οὐκ ἐπίστευσαν ἐν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ. ὅταν ἀπέκτεννεν
αὐτούς, ἐξεζήτουν αὐτὸν καὶ ἐπέστρεφον καὶ ὤρθριζον πρὸς τὸν
θεὸν καὶ ἐμνήσθησαν, ὅτι ὁ θεὸς βοηθὸς αὐτῶν ἐστιν καὶ ὁ θεὸς
ὁ ὕψιστος λυτρωτὴς αὐτῶν ἐστιν.« οὕτως οἶδεν ἐπιστρέφοντας αὐ- 3
τοὺς διὰ τὸν φόβον, τῆς δὲ φιλανθρωπίας αὐτοῦ καταπεφρονηκότας.
ὀλιγωρεῖται μὲν γὰρ ὡς ἐπίπαν τὸ ἀγαθὸν χρηστευόμενον ἀεί, θερα-
πεύεται δὲ ὑπομιμνῄσκον τῷ φιλανθρώπῳ τῆς δικαιοσύνης φόβῳ.
διττὸν δὲ τὸ εἶδος τοῦ φόβου, ὧν τὸ μὲν ἕτερον γίνεται μετὰ αἰδοῦς, 87,1

1 f vgl. Joh. 10, 11 — **2** *μεγαλόδωρος* — **5** *ὑπεραποθανεῖν* Cat. zu Hebr. 2, 17 bei Cramer VII p. 426, 10—14 (*Κλήμεντος*) Inc. *μεγαλόδωρος* exl. *τρόπαιον* — **6—11** Cat. des Mac. Chrysoc. zu Matth. (bei Pott. p. 1020 nach Grabe aus Barocc. 156 f. 198 r); identisch mit der Nicetascat. zu Luk. (16, 17) in Vatic. 1611 f. 219 r (= N^1); Monac. 33 f. 250 v (= N^2); lateinisch bei Corderius, Cat. in S. Luc. p. 400. Inc. *κλήμεντος παιδαγωγοῦ· τάχα δὲ διὰ τοῦ ἰῶτα καὶ τῆς κεραίας ἡ δικαιοσύνη κέκραγεν αὐτοῦ κτλ.* expl. *ἀρρεπής* — **6—8** vgl. Lev. 26, 21. 23 f. 27 f — **11—13** Prov. 1, 24 f — **14—17** Psal. 77, 8. 10 — **22—25** Psal. 77, 32. 34 f — **29—S. 141, 4** vgl. Plato Leg. I p. 646 E (*δύο φόβων εἴδη*)

4 *ἀνθρώπων* St *ἄνθρωπος* FM Cat. *ἀνθρώποις* Ma | *κύριος* Wi *κύριον* FM Cat. | **5** *ἡμῶν καὶ*] *καὶ ἡμῶν* Cat. | *ὑπεραποθανεῖν*] + *καὶ τὸ κατὰ τοῦ θάνατου ἐπιδείξασθαι τρόπαιον* Cat. | **6** *ἥκετε* M | **9** *καὶ*] + *ἡ* N^2 | **15** *αὐτῆς* M *ἑαυτῆς* F | **20** *ταχύτερον* M *ταχύτερον* F | *ἀναχαιτίσαιεν* F | **22** *ἀπέκτεννεν* FM^1 *ἀπέκτενεν* M*

ᾧ χρῶνται πολῖται μὲν πρὸς ἡγεμόνας ἀγαθοὺς καὶ ἡμεῖς πρὸς τὸν θεόν, καθάπερ οἱ παῖδες οἱ σώφρονες πρὸς τοὺς πατέρας· »ἵππος γάρ«, φησίν, »ἀδάμαστος ἐκβαίνει σκληρός, καὶ υἱὸς ἀνειμένος ἐκβαίνει προαλής·« τὸ δὲ ἕτερον εἶδος τοῦ φόβου μετὰ μίσους γίνεται, ᾧ δοῦλοι πρὸς δεσπότας κέχρηνται χαλεποὺς καὶ Ἑβραῖοι δεσπότην ποιήσαντες, οὐ πατέρα, τὸν θεόν. πολλῷ δέ, οἶμαι, καὶ τῷ παντὶ 56 S 2
τὸ ἑκούσιον καὶ κατὰ προαίρεσιν τοῦ κατὰ ἀνάγκην εἰς εὐσέβειαν διαφέρει. »αὐτὸς γάρ«, φησίν, »οἰκτίρμων ἐστίν, ἱάσεται τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν καὶ οὐ διαφθερεῖ· καὶ πληθυνεῖ τοῦ ἀποστρέψαι τὸν θυμὸν αὐτοῦ καὶ οὐκ ἐκκαύσει πᾶσαν τὴν ὀργὴν αὐτοῦ.« ὅρα πῶς τὸ δίκαιον ἐπιδείκνυται τοῦ παιδαγωγοῦ τὸ περὶ τὰς ἐπιτιμήσεις καὶ τὸ ἀγαθὸν τοῦ θεοῦ τὸ περὶ τὰς οἰκτειρήσεις. διὰ τοῦτο ὁ Δαβίδ, τουτέστι τὸ πνεῦμα τὸ 3
δι' αὐτοῦ, ἄμφω περιλαβὼν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ψάλλει θεοῦ· »δικαιοσύνη καὶ κρίμα ἑτοιμασία τοῦ θρόνου σου· ἔλεος καὶ ἀλήθεια προπορεύσονται πρὸ προσώπου σου.« τῆς αὐτῆς εἶναι δυνάμεως ὁμολογεῖ καὶ κρίνειν καὶ εὐεργετεῖν· ἅμα γὰρ | ἀμφοῖν ἡ ἐξουσία [ἡ] κρίσις τοῦ 150 P
δικαίου διακρίνουσα τὰ ἐναντία. καὶ ὁ αὐτὸς δίκαιος καὶ ἀγαθός, ὁ 88, 1
ὄντως θεός, ὁ ὢν αὐτὸς τὰ πάντα καὶ τὰ πάντα ὁ αὐτός, ὅτι αὐτὸς θεός, ὁ μόνος θεός. ὡς γὰρ τὸ ἔσοπτρον τῷ αἰσχρῷ οὐ κακόν, ὅτι δεικνύει αὐτὸν οἷός ἐστιν, καὶ ὡς ὁ ἰατρὸς τῷ νοσοῦντι οὐ κακὸς ὁ τὸν πυρετὸν ἀναγγέλλων αὐτοῦ (οὐ γὰρ αἴτιος τοῦ πυρετοῦ ὁ ἰατρός, ἀλλὰ ἔλεγχός ἐστι τοῦ πυρετοῦ), οὕτως οὐδὲ ὁ ἐλέγχων δύσνους τῷ κάμνοντι τὴν ψυχήν· οὐ γὰρ ἐντίθησι τὰ πλημμελήματα, τὰ δὲ προσόντα ἐπιδείκνυσιν ἁμαρτήματα εἰς τὴν τῶν ὁμοίων ἐπιτηδευμάτων ἀποτροπήν. ὥστε ἀγαθὸς μὲν ὁ θεὸς δι' ἑαυτόν, δίκαιος δὲ ἤδη δι' 2
ἡμᾶς, καὶ τοῦτο ὅτι ἀγαθός. τὸ δίκαιον δὲ ἡμῖν διὰ τοῦ λόγου ἐνδείκνυται τοῦ ἑαυτοῦ ἐκεῖθεν ἄνωθεν, ὅθεν γέγονεν πατήρ. πρὶν γὰρ κτίστην γενέσθαι θεὸς ἦν, ἀγαθὸς ἦν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ δημιουργὸς εἶναι καὶ πατὴρ ἠθέλησεν· καὶ ἡ τῆς ἀγάπης ἐκείνης σχέσις δικαιοσύνης γέγονεν ἀρχή, καὶ τὸν ἥλιον ἐπιλάμποντος τὸν αὐτοῦ καὶ τὸν υἱὸν καταπέμποντος τὸν αὐτοῦ· καὶ πρῶτος οὗτος τὴν ἐξ οὐρανῶν

2—4 Sir. 30, 8 — **8—10** Psal. 77, 38 — **13—15** Psal. 88, 15 — **19—23** vgl. Epikt. II 14, 20 f *πῶς δύνασαι ἀνασχέσθαι μου καὶ ὑποσχεῖν τὸν ἔλεγχον καὶ παραμεῖναι; οὐδαμῶς, ἀλλ' εὐθὺς ἀπαλλάσσῃ χαλεπῶς ἔχων. καίτοι τί σοι ἐγὼ κακὸν πεποίηκα; εἰ μὴ καὶ τὸ ἔσοπτρον τῷ αἰσχρῷ, ὅτι δεικνύει αὐτὸν αὐτῷ οἷός ἐστιν· εἰ μὴ καὶ ὁ ἰατρὸς τὸν νοσοῦντα ὑβρίζει, ὅταν εἴπῃ αὐτῷ· »ἄνθρωπε, δοκεῖς μηδὲν ἔχειν, πυρέσσεις δέ«.* Isid. Pel. Ep. I 382 — **30** vgl. Matth. 5, 45

6 ⟨*μᾶλλον δέ,*⟩ *οἶμαι* Schw | **7** [*ἑκούσιον καὶ*] Markland | **13** *περιλαβὼν* F* *περιλαβὸν* F¹M | **16** *ἐξουσία* * * Po Heyse | [*ἡ*] Wi | **21** *αὐτοῦ*] *αὐτῷ* Wendland Quaest. Mus. p. 13 | **22** *ἐλέγχων* FM¹ *ἐλέγχον* M* | **28** *κτίστην* M *κτίσιν* F | **29** *καὶ πατὴρ* ∽ nach *θεὸς* (**28**) M² | **30 f** *τοῦ αὐτοῦ* Ma

ἀγαθὴν κατήγγειλεν δικαιοσύνην, »οὐδεὶς ἔγνω τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατὴρ« λέγων, »οὐδὲ τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱός«. αὕτη ἡ ἀντιταλαν- 3
τεύουσα γνῶσις ἐπ' ἴσης δικαιοσύνης ἀρχαίας σύμβολον. ἔπειτα δὲ ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους καταβέβηκεν ἡ δικαιοσύνη καὶ γράμματι καὶ σώματι, τῷ λόγῳ καὶ τῷ νόμῳ, εἰς μετάνοιαν τὴν ἀνθρωπότητα βιαζομένη σωτήριον· ἀγαθὴ γὰρ ἦν. ἀλλ' οὐχ ὑπακούεις τῷ θεῷ· σεαυτὸν αἰτιῶ τὸν κριτὴν ἐπισπώμενος.

X. Ὅτι ὁ αὐτὸς θεὸς διὰ τοῦ αὐτοῦ λόγου καὶ ἀπείργει τῶν ἁμαρτιῶν ἀπειλῶν καὶ σῴζει τὴν ἀνθρωπότητα παρακαλῶν.

Εἰ τοίνυν τὴν περὶ τὸ ἐπιστύφειν τὴν ἀνθρωπότητα οἰκονομίαν, 89, 1
ἀγαθὴν οὖσαν καὶ σωτήριον, ἀναγκαίως ὑπὸ τοῦ λόγου παραλαμβανομένην ἐπεδείξαμεν πρός τε μετάνοιαν καὶ πρὸς τῶν ἁμαρτιῶν τὴν κώλυσιν εὔθετον γενομένην, ἑξῆς ἂν εἴη σκοπεῖν τὸ ἦπιον τοῦ λόγου· δίκαιος γὰρ οὗτος ἀποδέδεικται καὶ τὰς ἰδίας παρατίθεται γνώμας τὰς πρὸς σωτηρίαν παρακλητικάς, δι' ὧν καὶ τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον πατρικῷ θελήματι γνωρίζειν ἡμῖν βούλεται. σκόπει δὲ ταῦτα· τὸ μὲν | καλὸν τοῦ ἐγκωμιαστικοῦ, τὸ δὲ συμφέρον τοῦ συμ- 151 P 2
βουλευτικοῦ· καὶ γὰρ οὖν τοῦ μὲν συμβουλευτικοῦ σχέσις τὸ προτρεπτικὸν καὶ ἀποτρεπτικόν, τοῦ δὲ ἐγκωμιαστικοῦ ⟨τὸ⟩ ἐπαινετικόν τε καὶ ψεκτικὸν γίνεται. πῶς γὰρ ἔχουσα ἡ διάνοια ἡ συμβουλευτικὴ προτρεπτικὴ γίνεται καὶ πῶς ἔχουσα ἀποτρεπτική. ὡσαύτως δὲ καὶ 3
τὸ ἐγκωμιαστικὸν πῶς μὲν ἔχον ψεκτικὸν γίνεται, πῶς δὲ ἔχον ἐπαινετικόν· περὶ ἃ καταγίνεται μάλιστα ὁ παιδαγωγὸς ὁ δίκαιος ὁ τοῦ ἡμετέρου συμφέροντος ἐστοχασμένος. ἀλλὰ γὰρ τὸ μὲν ψεκτικὸν 4
καὶ ἀποτρεπτικὸν εἶδος ὑποδέδεικται ἡμῖν ἤδη πρότερον, νῦν δὲ αὖ τὸ προτρεπτικὸν καὶ ἐπαινετικὸν μεταχειριστέον καὶ καθάπερ ἐπὶ ζυγοῦ τὰς ἰσοστασίους ἀντισηκώσωμεν τοῦ δικαίου πλάστιγγας.

Τῇ μὲν οὖν ἐπὶ τὰ συμφέροντα προτροπῇ ὁ παιδαγωγὸς διὰ Σολο- 90, 1
μῶντος ὧδέ πως χρῆται· »ἐγὼ ὑμᾶς, ἄνθρωποι, παρακαλῶ καὶ προΐεμαι ἐμὴν φωνὴν υἱοῖς ἀνθρώπων· ἐπακούσατέ μου, σεμνὰ γὰρ ἐρῶ« καὶ τὰ ἑξῆς. συμβουλεύει δὲ τὰ σωτήρια, ὅτι ἡ συμβουλὴ πρὸς αἵρεσίν ἐστι καὶ φυγὴν ἐπιτήδειος, καθάπερ ποιεῖ διὰ τοῦ Δαβὶδ λέγων »μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρ-

1 f Matth. 11, 27; Luk. 10, 22 — **29 f** Prov. 8, 4. 6 — **33**—S. **143**, **2** Psal. 1, 1 f

3 ἀρχαίας ⟨καὶ ἀγάπης νέας⟩ Schw | **8** ὁ αὐτὸς] αὐτὸς ὁ F im Inhaltsverzeichnis am Anfang des Buchs | **11 f** παραλαμβανομένην F²M παραλαμβανομένη F* | **13** ἑξῆς M² ἐξ ἧς FM* | **14** παρατίθεσθαι Schw | **19** ⟨τὸ⟩ Münzel | **23 f** [ὁ] τοῦ Heyse

τωλῶν οὐκ ἔστη καὶ ἐπὶ καθέδραν λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν· ἀλλ᾽ ἢ ἐν
τῷ νόμῳ κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ.« τῆς δὲ συμβουλίας μέρη τρία, 2
τὸ μὲν ἐκ τῶν παρεληλυθότων χρόνων λαμβάνον τὰ παραδείγματα,
οἷον τί ἔπαθον οἱ Ἑβραῖοι τῷ χρυσῷ εἰδωλολατρήσαντες ἐν μόσχῳ,
καὶ τί ἔπαθον ἐκπορνεύσαντες καὶ τὰ ὅμοια, τὸ δὲ ἐκ τῶν παόν-
των χρόνων κατανοούμενον, οἷον αἰσθητικῶς καταλαμβανόμενον,
ὡς ἐκεῖνο εἴρηται πρὸς τοὺς ἐρομένους τὸν κύριον »εἰ αὐτὸς εἶ ὁ
Χριστός, ἢ ἄλλον περιμένομεν«· »ἀπέλθετε καὶ εἴπατε Ἰωάννῃ·
τυφλοὶ ἀναβλέπουσιν, κωφοὶ ἀκούουσιν, λεπροὶ καθαρίζονται, ἀνί-
στανται νεκροί, καὶ μακάριός ἐστιν ὃς ἐὰν μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἐμοί.«
τοῦτ᾽ ἄρα ἦν ὃ προφητεύων εἴρηκεν Δαβὶδ »καθὼς ἠκούσαμεν,
οὕτως καὶ εἴδομεν«. ἐκ δὲ τῶν μελλόντων τὸ τρίτον συνίσταται 91, 1
μέρος | τῆς συμβουλίας, ᾧ τὰ ἀποβησόμενα κελεύει φυλάττεσθαι· 57 S
καθὸ κἀκεῖνο εἴρηται· »οἱ δὲ ἁμαρτίαις περιπεσόντες βληθήσονται
εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς
τῶν ὀδόντων« καὶ τὰ παραπλήσια· ὡς ἐκ τούτων εἶναι συμφανὲς
διὰ πάσης θεραπείας χωροῦντα τὸν κύριον εἰς σωτηρίαν ἐκκαλεῖσθαι
τὴν ἀνθρωπότητα. τῇ δὲ παραμυθίᾳ παρηγορεῖ τὰ ἁμαρτήματα, 2
μειῶν μὲν τὴν ἐπιθυμίαν, ἅμα δὲ καὶ ἐλπίδα ἐνδιδοὺς εἰς σωτηρίαν.
φησὶ γὰρ δι᾽ Ἰεζεκιήλ· »ἐὰν ἐπιστραφῆτε | ἐξ ὅλης τῆς καρδίας καὶ 152 P
εἴπητε· πάτερ, ἀκούσομαι ὑμῶν ὥσπερ λαοῦ ἁγίου.« καὶ πάλιν
λέγει· »δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ
ἀναπαύσω ὑμᾶς« καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, ⟨ἃ⟩ αὐτοπροσωπεῖ ὁ κύριος.
σαφέστατα δὲ ἐπὶ τὴν ἀγαθωσύνην καλεῖ διὰ Σολομῶντος λέγων· 3
»μακάριος ἄνθρωπος, ὃς εὗρεν σοφίαν, καὶ θνητός, ὃς εὗρεν φρό-
νησιν.« τὸ γὰρ ἀγαθὸν τῷ ζητοῦντι εὑρίσκεται καὶ ὁρᾶσθαι τῷ
εὑρόντι φιλεῖ. ναὶ μὴν καὶ δι᾽ Ἱερεμίου τὴν φρόνησιν ἐξηγεῖται, »μα-
κάριοί ἐσμεν, Ἰσραήλ«, λέγων, »ὅτι τὰ ἀρεστὰ τῷ θεῷ γνωστὰ
ἡμῖν ἐστι«, γνωστὰ δὲ διὰ τοῦ λόγου, δι᾽ ὃν μακάριοι καὶ φρόνιμοι.
φρόνησις γὰρ ἡ γνῶσις διὰ τοῦ αὐτοῦ προφήτου μηνύεται λέγοντος
»ἄκουε, Ἰσραήλ, ἐντολὰς ζωῆς, ἐνωτίσασθε γνῶναι φρόνησιν.« διὰ 4
δὲ Μωσέως ἔτι καὶ προσυπισχνεῖται δωρεὰν διὰ τὴν ὑπάρχουσαν

4 vgl. Exod. 32 — **5** vgl. Num. 25 — **7—10** Matth. 11, 3—6; Luk. 7, 19. 22f — **11f** Psal. 47, 9 — **14—16** vgl. Matth. 8, 12; 22, 13; 25, 30 — **20f** nicht wörtlich in LXX; vgl. Ezech. 18, 21f; 33, 11; Deut. 30, 2f; wohl aus Clem. Rom. I 8, 3 — **22f** Matth. 11, 28 — **25f** Prov. 3, 13 — **26** vgl. Matth. 7, 7 u. ä. — **27—29** Baruch 4, 4 — **31** Baruch 3, 9

3 *λαμβάνον* FM¹ *λαμβάνων* M* | **4** *οἱ* über d. Z. F¹ | **7** *εἰ*] *εἴη* F | **12** *εἴδομεν* FM² *οἴδαμεν* M* | **20** *διὰ* F | *ἐπιστραφῆτε* FM² *ἐπιστραφῆται* M* | **22** *πρός με πάντες* (wie Protr. 120, 5) M *πάντες πρός με* F | **23** ⟨ἃ⟩ Markland | **24** *σολομῶνος* M | **27** *διὰ* F | **27f** *μακάριοι* FM² *μακάριος* M*

φιλανθρωπίαν τοῖς σπεύδουσιν εἰς σωτηρίαν. φησὶ γάρ· »καὶ εἰσάξω ὑμᾶς εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθήν, ἣν ὤμοσεν κύριος τοῖς πατράσιν ὑμῶν·« πρὸς δὲ »καὶ εἰσάξω ὑμᾶς εἰς τὸ ὄρος τὸ ἅγιον καὶ εὐφρανῶ ὑμᾶς« διὰ Ἡσαΐου λέγει.

Ἔστι δὲ καὶ ἄλλο εἶδος αὐτοῦ παιδαγωγίας, ὁ μακαρισμός· καὶ 92, 1
»μακάριος ἐκεῖνος« διὰ Δαβὶδ λέγει [φησίν] »ὃ μὴ ἁμαρτών, καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀπορρυήσεται« (ταυτὶ μὲν καὶ πρὸς τὴν ἀνάστασιν ἠνίξατο) »καὶ πάντα ὅσα ἐὰν ποιήσῃ, κατευοδωθήσεται αὐτῷ.« τοιούτους ἡμᾶς γενέσθαι βούλεται, ἵν' ὦμεν μακάριοι. ἔμπαλιν δὲ τὸ ἀντισηκοῦν 2
τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἐνδεικνύμενος ζυγοῦ »[ἀλλ' ἢ] οὐχ οὕτως« φησίν »οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἢ ὡς ὁ χνοῦς, ὃν ἐκριπτεῖ ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς«. τὸ ἐπιτίμιον τῶν ἁμαρτωλῶν καὶ τὸ εὐδιαφόρητον αὐτῶν καὶ τὸ ὑπηνέμιον δείξας ὁ παιδαγωγὸς ἀπε-

1 f Deut. 31, 20 — **3** Jes. 56, 7 — **5**—S. **145, 2** vgl. Cat. zu Psal. 1 in Pal. 247 f. 11 (= P) und Crypt. A. γ. 11 f. 23 (= C) bei Pitra, Anal. Sacra II p. 347 f u. 443. *Κλήμεντος· ἡμεῖς δέ, ἐπειδὴ παιδαγωγίας (περὶ παιδαγωγίας C) εἶδός ἐστι καὶ ὁ μακαρισμὸς καὶ μακαρίζει μὲν ὁ Δαβὶδ τὸν μὴ ταῖς ἁπάταις τῶν ἀσεβῶν ἐπιπορευόμενον μηδὲ τῇ πονηρᾷ τρίβῳ τῆς ἁμαρτίας διὰ βάθους ἐνιστάμενον μηδὲ ἀκίνητον καὶ καθιδρυμένην ἑαυτῷ τὴν κακίαν ἐπιτηδεύοντα, ἀλλὰ τῷ θείῳ νόμῳ συναπτόμενον καὶ διὰ μελέτης τὴν ἁπλανῆ πορείαν κατορθοῦντα ἑαυτῷ (< C), ὡς ἂν ἐνριζωθείη φυτοῦ δίκην αὐτῷ (ἐρριζωθῇ φόνου δίκην αὐτό C) ἡ πρὸς τὸ κρεῖττον ἕξις ταῖς θείας διδασκαλίαις ἐπαρδομένη, τίθησι δὲ καὶ τὸ ἐπιτίμιον τῶν ἁμαρτωλῶν ὁ προφήτης τὸ εὐδιαφόρητον αὐτῶν δείξας καὶ τὸ ὑπηνέμιον (ὑπονόμιον C) καὶ τὴν κατ' ἀξίαν ἐπανατεινάμενος κόλασιν· ἀποστῶμεν τῆς κακίας (ταῖς κακίαις C) (ἡ γὰρ πρώτη πρὸς τὸ ἀγαθὸν εἴσοδος ἡ τῶν ἐναντίων ἐστὶν ἀπόστασις, δι' ἧς γίνεται ἡ μετοχὴ τοῦ βελτίονος) καὶ μήτε τὴν ψυχὴν ἐάσωμεν κινεῖσθαι τοῖς ἐνθυμήμασιν ὅπου βούλοιτο μήτε στῶμεν ἐν τῷ κακῷ. εἰ δ' οὖν, ἀλλὰ μὴ παγίαν ἕξιν τούτου προσλάβωμεν (προλάβωμεν Pitra), ἀλλ' ἀπερείσωμεν (ὑπερείσωμεν Pitra) τὰς θελήσεις ἡμῶν τῷ τοῦ θεοῦ νόμῳ καὶ διηνεκῶς τούτῳ ἐμμελετήσωμεν (καὶ — ἐμμελ. am Rand P), ὅπως ἂν ἀφομοιωθείημεν (ἀποφομοιωθήσομαι C) ξύλῳ ἀειθαλεῖ· οὕτω γὰρ γνωσθησόμεθα τῷ θεῷ καὶ μεθέξομεν τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος. (οὕτω — ἀγαθότητος < C; dafür: ἀσεβεῖς δὲ μὴ μιμησώμεθα, οἳ τὴν πρόνοιαν τοῦ ⟨δημιουργοῦ τοῦ⟩ (+ Pitra) παντὸς ἀθετήσαντες καὶ τὴν περὶ τοῦ καλοῦ κρίσιν τε καὶ διάγνωσιν τῆς ἑαυτῶν ἀποβεβληκότες ψυχῆς καθεδοῦνται (St; καθενδοῦνται C) διηνεκῶς ἐν τῷ παραπτώματι καὶ οὐκ ἀναστήσονται. οὕτω γὰρ γνωσθησόμεθα ἐν τῷ θεῷ καὶ μεθέξομεν τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος ἔν τε τῷ παρόντι βίῳ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, ἐνταῦθα μὲν ταῖς ἐλπίσι τρυφῶντες, ἐκεῖσε δὲ αὐτῶν ἀγαθῶν ἀπολαύοντες.)* — **6—10. 12—14** Psal. 1, 1. 3 f

2 *ἣν* in Ras. F^1 | **3** *εὐφρανῶ* (*ρ* über d. Z.) M^2 *εὐφανῶ* M* | **6** [*φησίν*] Vi | **11** *ἵν' ὦμεν* M *ἵνα ὦμεν* F | *ἀντισηκοῦν* Markland vgl. S. 142, 27 *ἀντισοῦν* FM | **12** *τοῦ — ζυγοῦ* MF^* *τῷ — ζυγῷ* F^2 | *ἐνδεικνύμενος* F^2M *ἐνδεικνυμένου* F* | *ἀλλ' ἢ* durch Rasur getilgt F | **13** *ἐκριπτεῖ* M* *ἐκρίπτει* FM^2

τρέψατο τῆς αἰτίας διὰ τῆς ἐπιτιμίας, καὶ τὴν κόλασιν ἐπανατεινάμενος τὴν κατ' ἀξίαν, τῆς εὐεργεσίας ἐνεδείξατο τὴν εὐποιίαν, τεχνικώτατα ἐπὶ τὴν χρῆσιν ἡμᾶς καὶ τὴν κτῆσιν τῶν καλῶν διὰ ταύτης καλῶν. ναὶ μὴν καὶ ἐπὶ τὴν γνῶσιν παρακαλεῖ διὰ μὲν τοῦ Ἱερεμίου 3
λέγων· «τῇ ὁδῷ τοῦ θεοῦ εἰ ἐπορεύθης, κατῴκεις ἂν ἐν εἰρήνῃ εἰς τὸν αἰῶνα.« ὑποδεικνύων γὰρ ἐνταῦθα τὸν μισθὸν τῆς γνώσεως εἰς ἔρωτα αὐτῆς τοὺς συνετοὺς ἐκκαλεῖται καὶ τῷ πεπλανημένῳ| συγγνώμην νέμων »ἐπίστρεφε γάρ, ἐπίστρεφε, ὡς ὁ τρυγῶν ἐπὶ τὸν 153 P
κάρταλλον αὐτοῦ« λέγει. ὁρᾷς τὸ ἀγαθὸν τῆς δικαιοσύνης μετανοεῖν
συμβουλευούσης; ἔτι δὲ διὰ Ἱερεμίου φωτίζει τοῖς πλανωμένοις τὴν 93, 1
ἀλήθειαν· »τάδε λέγει κύριος· στῆτε ἐπὶ ταῖς ὁδοῖς καὶ ἴδετε καὶ ἐρωτήσατε τρίβους κυρίου αἰωνίας, ποία ἐστὶν ἡ τρίβος ἡ ἀγαθή, καὶ βαδίζετε ἐν αὐτῇ, καὶ εὑρήσετε ἁγνισμὸν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν.« ἄγει δὲ ἐπὶ τὴν μετάνοιαν σωτηρίας χάριν τῆς ἡμῶν. διὰ τοῦτό
φησιν· »ἐὰν μετανοήσῃς, περικαθαριεῖ κύριος τὴν καρδίαν σου καὶ τὴν καρδίαν τοῦ σπέρματός σου.« ἐνῆν μὲν οὖν συνηγόρους ἡμῖν 2
τῆς ζητήσεως ταύτης ἐπισπάσασθαι φιλοσόφους, οἵ φασιν ἐπαινετὸν εἶναι μόνον τὸν τέλειον, ψεκτὸν δὲ τὸν φαῦλον τυγχάνειν. ἀλλ' ἐπεὶ συκοφαντοῦσί τινες τὸ μακάριον, ὡς πράγματ' οὐκ ἔχον οὔτε
αὐτὸ οὔτε ἄλλῳ τῳ παρεχόμενον, τὴν φιλανθρωπίαν ἀσυνετοῦντες αὐτοῦ, διὰ τούτους δὴ καὶ τοὺς ἔτι τὸ δίκαιον οὐ προσάπτοντας τῷ ἀγαθῷ, ὅδε ὁ λόγος ἡμῖν παρῃτήθη. ἑπόμενον γὰρ ἦν φάσκειν ἡμᾶς 3
τὸ ἐπιπληκτικὸν καὶ ψεκτικὸν εἶδος τῆς παιδαγωγίας ἁρμόδιον εἶναι τοῖς ἀνθρώποις, ἐπεὶ πάντας ἀνθρώπους φαύλους λέγουσι· σοφὸς
δὲ ὁ θεὸς μόνος, ἀφ' οὗ ἡ σοφία, καὶ τέλειος μόνος, διὰ τοῦτο καὶ μόνος ἐπαινετός. ἀλλὰ οὐ συγχρῶμαι τῷ λόγῳ τῷδε, φημὶ δ' οὖν 94, 1
ἔπαινον ἢ ψόγον ἢ ἐπαίνῳ τι ἐοικὸς καὶ ψόγῳ μάλιστα πάντων τοῖς ἀνθρώποις ἀναγκαιότατα φάρμακα. οἱ μὲν οὖν δυσίατοι, καθάπερ ὁ σίδηρος πρὸς τοῦ πυρὸς καὶ σφύρας καὶ ἄκμονος, τουτέστιν ἀπειλῆς, ἐλέγχου, ἐπιτιμήσεως ἐλαύνονται, οἱ δὲ αὐτῇ προσέχοντες τῇ πίστει οἷον αὐτοδίδακτοι καὶ προαιρετικοὶ αὔξονται τῷ ἐπαίνῳ·

5 f Baruch 3, 13 — **8 f** Jerem. 6, 9 — **11—13** Jerem. 6, 16 — **15 f** Deut. 30, 6 — **17 f** vgl. Diog. Laert. VII 100 *λέγεσθαι δὲ τὸ καλὸν μοναχῶς μέν, τὸ ἐπαινετοὺς παρεχόμενον τοὺς ἔχοντας ἀγαθὸν ἐπαίνου ἄξιον.* Chrys. Fr. mor. 29 ff Arnim — **19 f** Epik. Sent. I Usener 71, 3 (= Diog. Laert. X 139)

1 *αἰτίας*] ἁμαρτίας Ma | **2** *εὐποιίαν*] εὐπορίαν Ma | **9** *κάρταλον* F | **19** *πράγματ'* St πρᾶγμα FM | **19 f** *ὡς οὔτε αὐτὸ πράγματα ἔχον οὔτε ἄλλῳ τῳ παρέχον* Cobet 278 nach Diog. Laert. | **20** ἄλλωι τωι (aus τῶι corr. w. e. sch.) M ἄλλῳ F | *ἀσυνετοῦντες* M *ἀσυνετοῦντος* F | **22** *ὅδε* FM² *ὁ δὲ* M* | *παρῃτήθη* Po *παρετέθη* FM *παρείθη* Cobet 278 *παρετάθη* Markland | **27** *ἐπαίνῳ* Vi *ἐπαινετῷ* FM

ἀρετὰ γὰρ ἐπαινεο|μένα 154 P
δένδρον ὣς ἀέξεται.

καί μοι δοκεῖν συνεὶς τοῦτο ὁ Σάμιος παραγγέλλει Πυθαγόρας·

δειλὰ μὲν ἐκπρήξας ἐπιπλήσσεο, χρηστὰ δὲ τέρπου.

τὸ δὲ ἐπιπλήσσειν καὶ νουθετεῖν καλεῖται, τὸ δὲ ἐτυμολογεῖται, ἡ 2
νουθέτησις, νοῦ ἐνθεματισμός, ὡς εἶναι τὸ ἐπιπληκτικὸν εἶδος νοῦ περιποιητικόν. ἀλλὰ γὰρ μυρίαι ὅσαι προσεξεύρηνται παραγγελίαι εἰς κτῆσιν ἀγαθῶν καὶ φυγὴν κακῶν· »τοῖς γὰρ ἀσεβέσιν οὐκ ἔστιν εἰρήνη, λέγει κύριος.« διὰ τοῦτο φυλάττεσθαι τοῖς νηπίοις διὰ 3
Σολομῶντος παραγγέλλει· »υἱέ, μὴ πλανήσωσί σε ἁμαρτωλοί, μηδὲ πορευθῇς μετ' αὐτῶν ὁδούς, μηδὲ πορευθῇς, ἐὰν παρακαλέσωσίν σε λέγοντες· ἐλθὲ μεθ' ἡμῶν, κοινώνησον αἵματος ἀθῴου, | κρύψωμεν 58 S
δὲ εἰς γῆν ἄνδρα δίκαιον ἀδίκως, ἀφανίσωμεν αὐτὸν ὥσπερ Ἅιδης ζῶντα.« τοῦτο μὲν οὖν καὶ περὶ τοῦ κυριακοῦ προφητεύεται πά- 95, 1
θους· ὑποτίθεται δὲ καὶ δι' Ἰεζεκιὴλ ἡ ζωὴ τὰς ἐντολάς· »ἡ ψυχὴ ἡ ἁμαρτάνουσα ἀποθανεῖται. ὁ δὲ ἄνθρωπος ⟨ὃς⟩ ἔσται δίκαιος, ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην, οὐκ ἐπὶ τῶν ὀρέων φάγεται, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ οὐκ ἔθετο ἐπὶ τὰ ἐνθυμήματα οἴκου Ἰσραήλ, καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ οὐ μὴ μιάνῃ, καὶ πρὸς γυναῖκα ἐν
ἀφέδρῳ οὖσαν οὐκ ἐγγιεῖ, καὶ ἄνθρωπον οὐ καταδυναστεύσει, καὶ ἐνεχυρασμὸν ὀφείλοντος ἀποδώσει καὶ ἅρπαγμα οὐχ ἁρπάσει, τὸν 2
ἄρτον αὐτοῦ τῷ πεινῶντι δώσει καὶ γυμνὸν περιβαλεῖ, τὸ ἀργύριον αὐτοῦ ἐπὶ τόκῳ οὐ δώσει καὶ πλεόνασμα οὐ λήψεται, καὶ ἐξ ἀδικίας ἀποστρέψει τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ κρίμα δίκαιον ποιήσει ἀνὰ μέσον
ἀνδρὸς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ πλησίον αὐτοῦ, ἐν τοῖς προστάγμασί μου πεπόρευται καὶ τὰ δικαιώματά μου πεφύλακται τοῦ ποιῆσαι αὐτά· δίκαιος οὗτός ἐστι, ζωῇ ζήσεται, λέγει κύριος.« ταῦτα ὑποτύπωσιν Χριστιανῶν περιέχει πολιτείας καὶ προτροπὴν ἀξιόλογον εἰς μακάριον βίον, γέρας εὐζωΐας, ζωὴν αἰώνιον. |

1 f vgl. Bergk PLG⁴ III p. 743; Pind. Nem. VIII 40 *αὔξεται δ' ἀρετά, χλωραῖς ἐέρσαις ὡς ὅτε δένδρεον ἄρδεται.* Blaß, Hermes 36 (1901) S. 285 vermutet, daß ein Fragm. des Bakchylides vorliegt: *ἀρετὰ δ' αἰνεομένα δένδρεον ὡς ἀέξεται* — **4** Pythag. Carm. aur. 44 — **8 f** Jes. 48, 22; 57, 21 — **10—14** Prov. 1, 10. 15a. 10—12 — **15—27** Ezech. 18, 4—9

3 *δοκεῖν* Cobet 279 *δοκεῖ* FM | *παραγγέλλειν* Arcerius | **10** *σολομῶνος* M | *παραγγέλλει* M² *παραγγέλει* M* | **11** *μηδὲ πορευθῇς*] *μηδὲ βουλευθῇς* oder [*μηδὲ πορευθῇς*] Lagarde Anm. z. griech. Übers. d. Prov. (1, 10); aber vgl. St Clem. Alex. u. d. Sept. S. 27 | **15** *διὰ* F | **16** ⟨*ὃς*⟩ St aus Ezech. u. Strom. II 135 | **17** *ὀρέων* M* *ὀρνέων* M²

XI. Ὅτι διὰ νόμου καὶ προφητῶν ὁ λόγος ἐπαιδαγώγει. 155 P

Ὁ μὲν δὴ τρόπος τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ καὶ παιδαγωγίας ὡς 96, 1
ἐνῆν ἡμῖν ὑποδέδεικται. διόπερ παγκάλως αὐτὸς αὑτὸν ἐξηγούμενος
»κόκκῳ νάπυος« εἴκασεν, καὶ τοῦ σπειρομένου λόγου τὸ πνευματικὸν
καὶ τὸ πολύχουν τῆς φύσεως καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς ἅμα καὶ εὐαυξὲς
τῆς δυνάμεως τῆς λογικῆς, πρὸς δὲ καὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τὸ δηκτικὸν
καὶ τὸ ἀνακαθαρτικὸν ὀνησιφόρον εἶναι ὑπὸ δριμύτητος αἰνιττό-
μενος. δι' ὀλίγου γοῦν τοῦ κόκκου τοῦ ἀλληγορουμένου πάμπολυ, 2
τὴν σωτηρίαν, ἁπάσῃ χαρίζεται τῇ ἀνθρωπότητι. τὸ μὲν οὖν μέλι
γλυκύτατον ὂν χολῆς ἐστι γεννητικόν, ὡς τὸ ἀγαθὸν καταφρονήσεως,
ὃ δὴ αἴτιον τοῦ ἐξαμαρτάνειν, τὸ δὲ νᾶπυ καὶ τῆς χολῆς μειωτικόν,
τουτέστι τοῦ θυμοῦ, καὶ τοῦ φλέγματος διακοπτικόν, τουτέστι τοῦ
τύφου· ἐξ οὗ λόγου ἡ ἀληθὴς τῆς ψυχῆς ὑγεία καὶ ἡ ἀίδιος εὐκρασία
περιγίνεται. πάλαι μὲν οὖν διὰ Μωσέως ὁ λόγος ἐπαιδαγώγει, ἔπειτα 3
καὶ διὰ προφητῶν· προφήτης δὲ καὶ ὁ Μωσῆς· ὁ γὰρ νόμος παιδα-
γωγία παίδων ἐστὶ δυσηνίων. »χορτασθέντες γοῦν«, φησίν, »ἀνέστησαν
παίζειν«, τὸ ἄλογον τῆς τροφῆς πλήρωμα χόρτασμα, οὐ βρῶμα εἰπών.
ἐπεὶ δὲ ἀλόγως κορεσθέντες ἀλόγως ἔπαιζον, διὰ τοῦτο αὐτοῖς καὶ 97, 1
ὁ νόμος καὶ ὁ φόβος εἵπετο εἰς ἀνακοπὴν ἁμαρτημάτων καὶ προ-
τροπὴν κατορθωμάτων, καταρτίζων εὐηκοΐαν αὐτοῖς τοῦ ἀληθοῦς
παιδαγωγοῦ, τὴν εὐπείθειαν, εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ὢν λόγος πρὸς τὸ
κατεπεῖγον ἁρμοττόμενος· »τὸν νόμον δοθῆναι« γάρ φησιν ὁ Παῦλος
»παιδαγωγὸν εἰς Χριστόν«, ὡς ἐκ τούτου συμφανὲς εἶναι ἕνα μόνον 2
ἀληθινόν, ἀγαθόν, δίκαιον, κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ πατρὸς
υἱὸν Ἰησοῦν, τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, παιδαγωγὸν ἡμῶν εἶναι, ᾧ παρέ-
δωκεν ἡμᾶς ὁ θεός, ὡς πατὴρ φιλόστοργος γνησίῳ παιδαγωγῷ

3 παγκάλως — **14** περιγίνεται Nicetascat. zu Luk. (13, 19) in Vatic. 1611 f. 193v (= N). Inc. κλήμεντος παιδαγωγοῦ· παγκάλως καὶ τὸν τῆς παιδαγωγίας τρόπον Χριστὸς ἐξηγούμενος κόκκῳ νάπυος κτλ. — Der zweite Teil von διὰ ὀλίγου (**8**) — περιγίνεται auch Monac. 33 f. 209v; lateinisch bei Corderius, Cat. in S. Luk. p. 353. — Der Schluß, anfangs umgestaltet, Nicetascat. zu Matth. (13, 31) bei Corderius, Symb. in Matth. tom. alter p. 482 (= Monac. 36 f. 258v). Inc. κλήμεντος· ὁ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας καταγγελτικὸς λόγος δριμὺς μέν ἐστι καὶ δηκτικὸς καθάπερ τὸ σίνηπι καὶ τῆς χολῆς βιωτικός (corr. μειωτικός) — διακοπτικός — περιγίνεται. — **4** Matth. 13, 31; Mark. 4, 31; Luk. 13, 19 — **16 f** Exod. 32, 6 (I Kor. 10, 7) — **22 f** vgl. Gal. 3, 24 — **24** vgl. Gen. 1, 26

5 εὐαυξὲς F¹ εὐαξὲς F*MN | **6** ἐπιτιμήσεως] mit — σεως beginnt P f. 57r | **8** πάμπολυ < N | **11** μειωτικόν (μειω in Ras.) P¹ | **20** αὐτοῖς St εἰς τοὺς P Ἰησοῦ Schw | **20 f** εἰς τοὺς τοῦ ἀληθοῦς παιδαγωγοῦ ⟨λόγους⟩ Sy

παρακατατιθέμενος τὰ παιδία, διαρρήδην παραγγείλας ἡμῖν· »οὗτός ἐστί μου ὁ υἱός ὁ ἀγαπητός, αὐτοῦ ἀκούετε.« ἀξιόπιστος ὁ θεῖος 3
παιδαγωγὸς τρισὶ τοῖς καλλίστοις κεκοσμημένος, ἐπιστήμῃ, εὐνοίᾳ, παρρησίᾳ· ἐπιστήμῃ | μὲν ὅτι σοφία ἐστὶ πατρική, »πᾶσα σοφία παρὰ 156 P
κυρίου καὶ μετ' αὐτοῦ ἐστιν εἰς τὸν αἰῶνα«· παρρησίᾳ δὲ ὅτι θεὸς καὶ δημιουργός, »πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν«· εὐνοίᾳ δὲ ὅτι μόνος ὑπὲρ ἡμῶν ἱερεῖον ἑαυτὸν ἐπιδέδωκεν, »ὁ γὰρ ἀγαθὸς ποιμὴν τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων« καὶ δὴ ἔθηκεν. εὔνοια δὲ οὐδὲν ἀλλ' ἢ βούλησίς ἐστιν ἀγαθοῦ τῷ πλησίον, αὐτοῦ χάριν ἐκείνου.

XII. Ὅτι ἀναλόγως τῇ πατρικῇ διαθέσει κέχρηται ὁ παιδαγωγὸς αὐστηρίᾳ καὶ χρηστότητι.

Τούτων ἤδη προδιηνυσμένων ἑπόμενον ἂν εἴη τὸν παιδαγωγὸν 98, 1
ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν βίον ἡμῖν τὸν ἀληθινὸν ὑποτυπώσασθαι καὶ τὸν ἐν Χριστῷ παιδαγωγῆσαι ἄνθρωπον. ἔστι δὲ ὁ χαρακτηρισμὸς οὐ φοβερὸς ἄγαν αὐτοῦ οὐδὲ ἔκλυτος κομιδῇ ὑπὸ χρηστότητος. ἐντέλλεται δὲ ἅμα καὶ χαρακτηρίζει τὰς ἐντολὰς ⟨ὡς ἡμᾶς⟩ αὐτὰς ἐκτελεῖν δύνασθαι. καί μοι δοκεῖ αὐτὸς οὗτος πλάσαι μὲν τὸν ἄν- 2
θρωπον ἐκ χοός, ἀναγεννῆσαι δὲ ὕδατι, αὐξῆσαι δὲ πνεύματι, παιδαγωγῆσαι δὲ ῥήματι, εἰς υἱοθεσίαν καὶ σωτηρίαν ἁγίαις ἐντολαῖς κατευθύνων, ἵνα δὴ τὸν γηγενῆ εἰς ἅγιον καὶ ἐπουράνιον μεταπλάσας ἐκ προσβάσεως ἄνθρωπον, ἐκείνην τὴν θεϊκὴν μάλιστα πληρώσῃ φωνήν· »ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμῶν.« καὶ δὴ γέγονεν ὁ Χριστὸς τοῦτο πλῆρες, ὅπερ 3
εἴρηκεν ὁ θεός, ὁ δὲ ἄλλος ἄνθρωπος κατὰ μόνην νοεῖται τὴν

1 f Matth. 17, 5; Mark. 9, 7 (Luk. 9, 35) — **3 f** vgl. Plato Gorg. p. 487 A — **4 f** Sir. 1, 1 — **6 f** Joh. 1, 3 — **8 f** Joh. 10, 11 — **9 f** Andron. De affect. p. 20, 12 Kreuttner *εὔνοια μὲν οὖν ἐστι βούλησις ἀγαθῶν ⟨ἑτέρῳ⟩ αὐτοῦ ἕνεκεν ἐκείνου.* Philo De plant. 106 (I p. 345 M) *εὔνοια γάρ ἐστι βούλησις τοῦ τῷ πλησίον εἶναι τὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ* (so Mangey; *αὐτὰ* HSS) *χάριν ἐκείνου.* Strom. II 28 *εὔνοια δέ ἐστι βούλησις ἀγαθῶν ἑτέρῳ ἕνεκεν αὐτοῦ ἐκείνου.* Aristot. Eth. Nic. 8, 4 (p. 1156^{b} 9) *οἱ δὲ βουλόμενοι τἀγαθὰ τοῖς φίλοις ἐκείνων ἕνεκα μάλιστα φίλοι* vgl. mit Eth. Eud. 7, 7 (p. 1241^{a} 10) *περὶ τὴν ἠθικὴν φιλίαν ἡ εὔνοιά ἐστιν* — **18 f** vgl. Gen. 2, 7 — **23 f** Gen. 1, 26 — **24 ff** vgl. Strom. II 131; St Clem. Alex. u. d. Sept. S. 12 f

2 *ἐστί μου ὁ υἱός*] *ἐστιν ὁ υἱός μου* F | **4. 5. 7** *ἐπιστήμηι μὲν — παρρησίαι — εὔνοιαι* (sic) P^{1}M *ἐπιστήμη — παρρησία — εὔνοια* (*εὐνοία* F) P*F | **10** *τῷ πλησίον* Höschel vgl. Philo u. Strom. II 28 *τοῦ πλησίον* P | **17** *χαρακτηρίζει* St *χαρακτηρίζεται* P | *χαρακτηρίζει ταῖς ἐντολαῖς* * * Schw | ⟨ὡς ἡμᾶς⟩ Ma ⟨ὡς⟩ Po | **18** *δοκεῖ* P *δοκεῖν* P* w. e. sch.

εἰκόνα. | ἡμεῖς δέ, ὦ παῖδες ἀγαθοῦ πατρός, ἀγαθοῦ παιδαγωγοῦ 59 S
θρέμματα, πληρώσωμεν τὸ θέλημα τοῦ πατρός, ἀκούωμεν τοῦ λόγου
καὶ τὸν σωτήριον ὄντως ἀναμαξώμεθα τοῦ σωτῆρος ἡμῶν βίον·
ἐνθένδε ἤδη τὴν ἐπουράνιον μελετῶντες πολιτείαν, καθ' ἣν ἐκθεού-
μεθα, τὸ ἀειθαλὲς | εὐφροσύνης ⟨καὶ⟩ ἀκήρατον εὐωδίας ἐπαλειφώ- 157 P
μεθα χρῖσμα, ἐναργὲς ὑπόδειγμα ἀφθαρσίας τὴν πολιτείαν ἔχοντες
τοῦ κυρίου καὶ τὰ ἴχνη τοῦ θεοῦ διώκοντες· ᾧ μόνῳ προσήκει
σκοπεῖν καὶ δὴ μέλει πῶς καὶ τίνα τρόπον ὑγιεινότερος ἂν ὁ τῶν
ἀνθρώπων βίος γένοιτο. ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτάρκειαν τοῦ βίου καὶ 4
ἀπεριττότητα ἔτι τε εὔζωνόν τε καὶ εὔλυτον ὁδοιπορικὴν ἑτοιμό-
τητα εἰς ἀιδιότητα εὐζωΐας παρασκευάζει, αὐτὸν αὑτοῦ ἕκαστον
ἡμῶν ταμιεῖον εἶναι διδάσκων. »μὴ γὰρ μεριμνᾶτε«, φησί, »περὶ τῆς
αὔριον«, χρῆναι λέγων τὸν ἀπογεγραμμένον Χριστῷ αὐτάρκη καὶ
αὐτοδιάκονον καὶ προσέτι ἐφήμερον ἐπαναιρεῖσθαι βίον. οὐ γὰρ ἐν
πολέμῳ, ἀλλ' ἐν εἰρήνῃ παιδαγωγούμεθα. πολέμῳ μὲν οὖν πολλῆς 99, 1
δεῖ τῆς παρασκευῆς δαψιλείας τε χρῄζει ἡ τρυφή· εἰρήνη δὲ καὶ
ἀγάπη, ἀφελεῖς καὶ ἀπράγμονες ἀδελφαί, οὐχ ὅπλων δέονται, οὐ
παρασκευῆς ἀσώτου· λόγος ἐστὶν αὐταῖς ἡ τροφή, ὁ τὴν ἐνδεικτικὴν
καὶ παιδευτικὴν ἡγεμονίαν κεκληρωμένος λόγος, παρ' οὗ τὸ εὐτελές
τε καὶ ἄτυφον καὶ τὸ ὅλον φιλελεύθερον καὶ φιλάνθρωπον φιλό-
καλόν τε ἐκμανθάνομεν, ἑνὶ λόγῳ μετ' οἰκειότητος ἀρετῆς ἐξομοιού-
μενοι τῷ θεῷ. ἀλλ' ἐκπόνει καὶ μὴ ἀπόκαμνε· ἔσῃ γὰρ οἷος οὐκ 2
ἐλπίζεις οὐδ' εἰκάσαι δύναιο ἄν. ὡς δὲ ἔστι τις ἄλλη μὲν φιλοσό-
φων ἀγωγή, ἄλλη δὲ ῥητόρων, παλαιστῶν δὲ ἄλλη, οὕτως ἐστὶν
γενναία διάθεσις φιλοκάλῳ προαιρέσει κατάλληλος ἐκ τῆς Χριστοῦ
παιδαγωγίας περιγινομένη, καὶ τὰ τῆς ἐνεργείας πεπαιδευμέναι
σεμναὶ διαπρέπουσιν πορεία καὶ κατάκλισις καὶ τροφὴ καὶ ὕπνος
καὶ κοίτη καὶ δίαιτα καὶ ἡ λοιπὴ παιδεία· οὐ γὰρ ὑπέρτονος ἡ τοιάδε
ἀγωγὴ τοῦ λόγου, ἀλλ' εὔτονος. ταύτῃ οὖν καὶ σωτὴρ ὁ λόγος 100, 1
κέκληται, ὁ τὰ λογικὰ ταῦτα ἐξευρὼν ἀνθρώποις εἰς εὐαισθησίαν
καὶ σωτηρίαν φάρμακα, ἐπιτηρῶν μὲν τὴν εὐκαιρίαν, ἐλέγχων δὲ τὴν

2 θρέμμα vgl. z. B. Plato Leg. VI p. 777 B — 5 f vgl. Psal. 44, 8; Jes. 61, 3 — 12 f Matth. 6, 34

2 ἀκούσωμεν Markland | 4 f ἐκθεούμεθα St ἐκθεούμενοι P | 5 εὐφροσύνης * *, Schw | ⟨καὶ⟩ Ma | 5 f ἐπαλειφώμεθα F ἐπαλειφόμεθα PM | 9 πρὸς] δι' Heyse | 16 ⟨μᾶλλον⟩ oder ⟨οὐχ ἧττον⟩ ἡ Schw | τρυφή] τροφή Sy | 18 δ] + δὲ über d. Z. P² (im Text FM) | 21 ἐκμανθάνομεν] + τοῦτον εἰ καὶ am Rand P² (im Text FM) | 21 f ἐξομοιούμενον Sy | 22 θεῷ] + οὐκ εἰς ἐκμέλειαν καὶ ῥᾳθυμίαν μεταχωρεῖν δεῖ am Rand P² (im Text FM) | 24 f ἐστὶν γενναία F ἐστίν γε νέα Pcorr ἐστὶν γενεὰ ἂν w. e. sch. P* ἐστὶν γενέα M | 26 πεπαιδευμένῳ Schw | 27 σεμνὰ P* | πορεία (πορεῖα P*)] + τε Sy | κατάκλεισις P* | 28 f τοιάδε ἀγωγὴ FPcorrM² τοια διαγωγὴ P* τοιάδε ταγωγὴ M* | 31 δὲ τὴν (τ in Ras.) P

βλάβην καὶ τὰς αἰτίας τῶν παθῶν διηγούμενος καὶ τὰς ῥίζας τῶν ἀλόγων ἐκκόπτων ἐπιθυμιῶν, παραγγέλλων μὲν ὧν ἀπέχεσθαι δεῖ, τὰς ἀντιδότους | δὲ ἁπάσας τῆς σωτηρίας τοῖς νοσοῦσι προσφέρων· 158 P
τοῦτο γὰρ τὸ μέγιστον καὶ βασιλικώτατον ἔργον τοῦ θεοῦ, σῴζειν
5 τὴν ἀνθρωπότητα. τῷ μὲν οὖν ἰατρῷ οὐδὲν πρὸς ὑγείαν συμβου- 2
λεύοντι ἄχθονται οἱ κάμνοντες, τῷ δὲ παιδαγωγῷ τῷ θείῳ πῶς
οὐκ ἂν ὁμολογήσαιμεν τὴν μεγίστην χάριν μὴ σιωπῶντι μηδὲ παρεν-
θυμουμένῳ τὰς εἰς ἀπώλειαν φερούσας ἀπειθείας, ἀλλὰ καὶ ταύτας
διελέγχοντι καὶ τὰς ὁρμὰς ⟨τὰς⟩ εἰς αὐτὰς διατεινούσας ἀνακόπτοντι
10 καὶ τὰς καθηκούσας πρὸς τὴν ὀρθὴν πολιτείαν ὑποθημοσύνας ἐκ-
διδάσκοντι; πλείστην ἄρα ὁμολογητέον χάριν αὐτῷ. τὸ γάρ τοι 3
ζῷον τὸ λογικόν, τὸν ἄνθρωπον λέγω, ἄλλο τι φαμὲν ἢ θεάσασθαι
τὸ θεῖον δεῖν; θεάσασθαι δὲ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν φημὶ
χρῆναι ζῆν τε ὡς ὑφηγεῖται ἡ ἀλήθεια, ἀγαμένους ὑπερφυῶς τόν
15 τε παιδαγωγὸν αὐτὸν καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ὡς πρέποντα ἀλλή-
λοις ἐστὶ καὶ ἁρμόττοντα· καθ' ἣν εἰκόνα καὶ ἡμᾶς ἁρμοσαμένους
χρὴ σφᾶς αὐτοὺς πρὸς τὸν παιδαγωγόν, σύμφωνον τὸν λόγον ποιη-
σαμένους τοῖς ἔργοις, τῷ ὄντι ζῆν.

XIII. *Ὅτι ὡς τὸ κατόρθωμα κατὰ τὸν ὀρθὸν γίνεται λόγον, οὕτως*
20 *ἔμπαλιν τὸ ἁμάρτημα παρὰ τὸν λόγον.*

Πᾶν τὸ παρὰ τὸν λόγον τὸν ὀρθὸν τοῦτο ἁμάρτημά ἐστιν. αὐτίκα 101, 1
γοῦν τὰ πάθη τὰ γενικώτατα ὧδέ πως ὁρίζεσθαι ἀξιοῦσιν οἱ φιλόσοφοι,
τὴν μὲν ἐπιθυμίαν ὄρεξιν ἀπειθῆ λόγῳ, τὸν δὲ φόβον ἔκκλισιν ἀπειθῆ
λόγῳ, | ἡδονὴν δὲ ἔπαρσιν ψυχῆς ἀπειθῆ λόγῳ, ⟨λύπην δὲ συστολὴν ψυ- 159 P
25 χῆς ἀπειθῆ λόγῳ⟩. εἰ τοίνυν ἡ πρὸς τὸν λόγον ἀπείθεια ἁμαρτίας ἐστὶ
γεννητική, πῶς οὐχὶ ἐξ ἀνάγκης ἡ τοῦ λόγου ὑπακοή, ἣν δὴ πίστιν φα-
μέν, τοῦ καλουμένου καθήκοντος ἔσται περιποιητική; καὶ γὰρ ἡ ἀρετὴ 2
αὐτὴ διάθεσίς ἐστι ψυχῆς σύμφωνος τῷ λόγου περὶ ὅλον τὸν βίον.

5—11 vgl. Epikt. Fr. 19 Schenkl *τῷ μὲν ἰατρῷ μηδὲν συμβουλεύοντι ἄχθονται οἱ κάμνοντες καὶ ἡγοῦνται ἀπεγνῶσθαι ὑπ' αὐτοῦ· πρὸς δὲ τὸν φιλόσοφον διὰ τί οὐκ ἄν τις οὕτω διατεθείη, ὥστε οἰηθῆναι ἀπεγνῶσθαι ὑπ' αὐτοῦ σωφρονήσειν, εἰ μηδὲν λέγοι τι πρὸς αὐτὸν τῶν χρησίμων*; — **12 f** vgl. Kriton bei Stob. Ecl. II 8, 24 p. 158, 6 ff Wachsm. — **17 f** vgl. Protr. 123, 1 — **19 f** vgl. Chrys. Fr. mor. 495. 500 ff Arnim — **23 f** vgl. Chrys. Fr. mor. 391 ff Arnim; Andronicus de affect. p. 12, 3—5 Kreuttner; Strom. II 119; IV 117 — **24** vgl. Strom. II 4. 32 — **27**—S. **151**, **2** Chrys. Fr. mor. 293 Arnim — **27 f** vgl. Stob. Ecl. II 7, 5b1 p. 60, 7. 8 Wachsm.; Diog. Laert. VII 89

2 *ἐκκόπτων* Ma (so Paed. II 51, 2) *ἐπικόπτων* P | **5** *οὐδὲν* Hervet *οὐδὲ* P | **8** *ἀπειθείας* Wi *ἀπειλάς* P *ἐπῳδάς* Schw *ὁδούς* (vgl. Matth. 7, 13) St | **9** ⟨*τὰς*⟩ P2 | **24** ⟨*λύπην — λόγῳ*⟩ Schw | **28** *σύμφωνος τῷ λόγῳ* als Variante am Rand P2M *σύμφωνος ὑπὸ τοῦ λόγου* PFM

ναὶ μὴν τὸ κορυφαιότατον, αὐτὴν φιλοσοφίαν ἐπιτήδευσιν λόγου
ὀρθότητος ἀποδιδόασιν, ὡς ἐξ ἀνάγκης εἶναι τὸ πλημμελούμενον
πᾶν διὰ τὴν τοῦ λόγου διαμαρτίαν γινόμενον ⟨καὶ⟩ εἰκότως καλεῖσθαι
ἁμάρτημα. αὐτίκα γοῦν ὅτε ἥμαρτεν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος καὶ παρή- 3
κουσεν τοῦ θεοῦ, »καὶ παρωμοιώθη«, φησί, »τοῖς κτήνεσιν ὁ ἄν-
θρωπος«, παρὰ τὸν λόγον ἐξαμαρτών· εἰκότως ἄλογος νομισθεὶς
εἰκάζεται κτήνεσιν. ἐντεῦθεν καὶ ἡ σοφία λέγει· »ἵππος εἰς ὀχείαν 102, 1
ὁ φιλήδονος καὶ ὁ μοιχός«, ἀλογίστῳ κτήνει παρομοιωθείς, διὸ καὶ
ἐπιφέρει· »παντὸς ὑποκάτω ἐπικαθημένου χρεμετίζει.« οὐκέτι λαλεῖ,
φησίν, ὁ ἄνθρωπος· οὐ γάρ ἐστιν λογικὸς ἔτι ὁ παρὰ λόγον ἁμαρ-
τάνων, θηρίον δὲ δὴ ἄλογον, ἔκδοτον ἐπιθυμίαις, ᾧ πᾶσαι ἐπι-
κάθηνται ἡδοναί. τὸ δὲ κατορθούμενον κατὰ τὴν τοῦ λόγου ὑπα- 2
κοὴν προσῆκον | καὶ καθῆκον Στωϊκῶν ὀνομάζουσιν παῖδες· τὸ μὲν 60 S
οὖν καθῆκον προσηκόν ἐστιν, ὑπακοὴ δὲ θεμελιοῦται ἐντολαῖς· αὗται
δὲ ταῖς ὑποθήκαις αἱ αὐταὶ οὖσαι τὴν ἀλήθειαν ἔχουσαι σκοπόν,
ἐπὶ τὸ ἔσχατον ὁρεκτόν, ὃ τέλος νοεῖται, παιδαγωγοῦσιν· τέλος δέ 160 P
ἐστιν θεοσεβείας ἡ ἀίδιος ἀνάπαυσις ἐν τῷ θεῷ, τοῦ δὲ αἰῶνός
ἐστιν ἀρχὴ τὸ ἡμέτερον τέλος. τὸ μέντοι τῆς θεοσεβείας κατόρθωμα 3
δι' ἔργων τὸ καθῆκον ἐκτελεῖ· ὅθεν εἰκότως τὰ καθήκοντα περὶ
τὰς πράξεις, οὐ τὰς λέξεις, συνίσταται· καὶ ἔστιν ἡ μὲν πρᾶξις ἡ
τοῦ Χριστιανοῦ ψυχῆς ἐνέργεια λογικῆς κατὰ κρίσιν ἀστείαν καὶ
ὄρεξιν ἀληθείας διὰ τοῦ συμφυοῦς καὶ συναγωνιστοῦ σώματος
ἐκτελουμένη· καθῆκον δὲ ἀκόλουθον ἐν βίῳ θεῷ καὶ Χριστῷ βού- 4
λημα ἕν, κατορθούμενον ἀιδίῳ ζωῇ· καὶ γὰρ ὁ βίος ὁ Χριστιανῶν,
ὃν παιδαγωγούμεθα νῦν, σύστημά τί ἐστι λογικῶν πράξεων, τουτ-
έστιν τῶν ὑπὸ τοῦ λόγου διδασκομένων ἀδιάπτωτος ἐνέργεια, ἣν
δὴ πίστιν κεκλήκαμεν. τὸ δὲ σύστημα ἐντολαὶ κυριακαί, αἳ δὴ δόξαι 103, 1
οὖσαι θεϊκαὶ ὑποθῆκαι πνευματικαὶ ἡμῖν αὐτοῖς ἀναγεγράφαται, πρός
τε ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ καὶ πρὸς τοὺς πέλας εὔθετοι· καὶ δὴ καὶ αὗται
αὖθις πρὸς ἡμᾶς ἀνταναστρέφουσι, καθάπερ πρὸς τὸν βάλλοντα ἡ
σφαῖρα διὰ τὴν ἀντιτυπίαν παλινδρομοῦσα· ὅθεν καὶ ἔστιν ἀναγ-
καῖα τὰ καθήκοντα εἰς παιδαγωγίαν θεϊκήν, ὡς ὑπὸ θεοῦ παρηγγελ-
μένα καὶ εἰς σωτηρίαν πεπορισμένα. καὶ ἐπεὶ τῶν ἀναγκαίων τὰ 2

1 f die gleiche Definition Papyr. 1020 vgl. Arnim, Stoic. vet. fragm. II p. 15, 12 Anm.; 41, 28; Hermes 25 (1890) S. 485 — **5 f** Psal. 48, 13. 21 — **7—9** Sir. 36 (33), 6 — **12 f** vgl. Diog. Laert. VII 108 — **15 f** vgl. Chrys. Fr. mor. 2 f Arnim — **20—26** Chrys. Fr. mor. 293 Arnim — **29 f** vgl. Sen. Ep. 94, 34 — **33 ff** vgl. Aristot. De part. an. II 10 (p. 656ª 6)

1 αὐτὴν Vi αὖ τὴν P | **3** πᾶν ⟨τὸ⟩ Schw | ⟨καὶ⟩ am Ende der Z. P² | **6** ⟨ὁ⟩ παρὰ Markland | **9 f** φησὶν, λαλεῖ F | **14** ὑπακοὴ F ὑπακοῇ P^{corr} ὑπακοῇι P*M | **23** θεῷ * * Schw | **28** αὐτοῖς] ἀνθρώποις Markland | ἀναγεγράφαται P^{corr}FM² ἀναγεγράφατε P*M* ἐγγεγράφαται Ma | **33** ἐπεὶ P²FM ἐπὶ P*

μὲν πρὸς τὸ ζῆν ἐστι τὸ ἐνταῦθα μόνον, τὰ δὲ ἔνθεν πρὸς τὸ εὖ ζῆν ἐκεῖσε ἀναπτεροῖ, ἀναλόγως καὶ τῶν καθηκόντων τὰ μὲν πρὸς τὸ ζῆν, τὰ δὲ πρὸς τὸ εὖ ζῆν διατάττεται. ὅσα μὲν οὖν πρὸς τὸ ἐθνικὸν ζῆν παραγγέλλεται, ταῦτα καὶ παρὰ τοῖς πολλοῖς δεδήμευται, ἃ δὲ πρὸς τὸ εὖ ζῆν ἁρμόττει, ἐξ ὧν τὸ ἀίδιον ἐκεῖνο περιγίνεται ζῆν, ταῦτα δὲ ἐν ὑπογραφῆς μέρει ἐξ αὐτῶν ἀναλεγομένοις τῶν γραφῶν ἐξέστω σκοπεῖν. |

4 ἐθνικῶς M² ἠθικὸν Markland | **7** Subscriptio: κλήμεντος παιδαγωγοῦ τῶν εἰς τρία τὸ ᾱ (πρῶτον F) PFM

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΣ 161 P

ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

Κεφάλαια τοῦ δευτέρου λόγου.

Α. Πῶς περὶ τὰς τροφὰς ἀναστρεπτέον.
Β. Πῶς τῷ ποτῷ προσενεκτέον.
Γ. Ὅτι οὐ χρὴ περὶ τὴν πολυτέλειαν τῶν σκευῶν ἐσπουδακέναι.
Δ. Πῶς χρὴ περὶ τὰς ἑστιάσεις ἀνίεσθαι.
Ε. Περὶ γέλωτος.
F. Περὶ αἰσχρολογίας.
Ζ. Τίνα χρὴ παραφυλάττεσθαι τοὺς ἀστείως συμβιοῦντας.
Η. Εἰ μύροις καὶ στεφάνοις χρηστέον.
Θ. Πῶς τῷ ὕπνῳ προσενεκτέον.
Ι. Τίνα διαληπτέον περὶ παιδοποιίας.
ΙΑ. Περὶ ὑποδέσεως.
ΙΒ. Ὅτι οὐ χρὴ περὶ τοὺς λίθους καὶ τὸν χρυσοῦν ἐπτοῆσθαι κόσμον. |

I. *Πῶς περὶ τὰς τροφὰς ἀναστρεπτέον.* 162 P

Ἐχομένοις τοίνυν τοῦ σκοποῦ καὶ τὰς γραφὰς πρὸς τὸ βιωφελὲς 1, 1
τῆς παιδαγωγίας ἐκλεγομένοις, ὁποῖόν τινα εἶναι χρὴ παρ᾽ ὅλον τὸν
βίον τὸν Χριστιανὸν καλούμενον, κεφαλαιωδῶς ὑπογραπτέον. ἀρκτέον
οὖν ἡμῖν ἀφ᾽ ἡμῶν αὐτῶν καὶ ὅπως ἁρμόττειν γε χρή. στοχαζομέ- 2

§ 1—17 vgl. Ch. P. Parker, Harvard Studies in Class. Philol. 12 (1901) S. 191—200; R. Münzel, Beiträge zur Bücherkunde u. Philologie, A. Wilmanns gewidmet S. 296[1]

1 ff Überschrift *τὰ ἐν τῶι δευτέρωι* ($\overline{\beta}$ F) *λόγω τοῦ παιδαγωγοῦ κεφᾶ* (*κεφάλαια* M *κεφάλαιον* F) PFM darüber *παιδαγωγοῦ τῶν εἰς τρία τὸ* $\overline{\beta}$ M^2 | Verzeichnis der Capitelüberschriften fehlt | **17** vor *πῶς* $\overline{\alpha}$ PFM* | **21** *ἁρμόττειν* P^2 *ἁρμόττει* P*

νοις τοίνυν τῆς συμμετρίας τοῦ συντάγματος, ὁποῖόν τινα τῷ ἑαυτοῦ σώματι ἕκαστον ἡμῶν προσφέρεσθαι, μᾶλλον δὲ ὅπως αὐτὸ κατευθύνειν χρή, λεκτέον· ὁπόταν γάρ τις ἀπὸ τῶν ἐκτὸς καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς τοῦ σώματος ἀγωγῆς ἐπὶ τὴν διάνοιαν ἀχθεὶς ὑπὸ τοῦ λόγου τὴν θεωρίαν τῶν κατὰ τὸν ἄνθρωπον συμβαινόντων κατὰ φύσιν ἀκριβῶς ἐκμάθῃ, εἴσεται μὴ σπουδάζειν μὲν περὶ τὰ ἐκτός, τό τε ἴδιον 3
τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ὄμμα τῆς ψυχῆς, ἐκκαθαίρειν, ἁγνίζειν δὲ καὶ τὴν σάρκα αὐτήν. ὁ γὰρ ἐκείνων καθαρῶς ἀπολυθείς, δι' ὧν ἔτι χοῦς ἐστιν, τί ἂν ἄλλο προὐργιαίτερον ἑαυτοῦ ἔχοι πρὸς τὸ ὁδῷ ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν κατάληψιν τοῦ θεοῦ; οἱ μὲν δὴ ἄλλοι ἄνθρωποι ζῶσιν, | 4
ἵνα ἐσθίωσιν, ὥσπερ ἀμέλει καὶ τὰ ἄλογα ζῷα, οἷς οὐδὲν ἀλλ' ἢ γα- 163 P
στήρ ἐστιν ὁ βίος, ἡμῖν δὲ ὁ παιδαγωγὸς ἐσθίειν παραγγέλλει, ἵνα ζῶμεν. οὔτε γὰρ ἔργον ἡμῖν ἡ τροφὴ οὔτε σκοπὸς ἡδονή, ὑπὲρ δὲ τῆς ἐνταῦθα διαμονῆς, ἣν ὁ λόγος εἰς ἀφθαρσίαν παιδαγωγεῖ, ἐγκρί- 2, 1
νεται ἡ τροφή. ἁπλῆ δὲ αὕτη καὶ ἀπερίεργος, ἀληθείᾳ κατάλληλος, ἁπλοῖς καὶ ἀπεριέργοις ἁρμόζουσα παιδίοις, ὡσὰν εἰς τὸ ζῆν, οὐκ εἰς τρυφὴν ἐπιτήδειος· τὸ δὲ ἐκ δυεῖν, τὸ ζῆν τοῦτο, ὑγείας τε καὶ ἰσχύος σύγκειται, οἷς μάλιστα κατάλληλον τῆς τροφῆς τὸ εὔκολον, εἴς τε τὰς ἀναδόσεις καὶ τοῦ σώματος τὴν κουφότητα χρησιμεῦον, ἐξ ὧν αὔξη-
σίς τε καὶ ὑγεία καὶ ἰσχὺς δικαία, οὐχὶ δὲ ἄδικος ἢ σφαλερὰ καὶ ἀθλία ὡς ἡ τῶν ἀθλητῶν ἐξ ἀναγκοφαγίας, περιγίνεται. αἱ μὲν οὖν πολυ- 2
ειδεῖς ποιότητες ἀποπτυστέαι, ποικίλας ἐντίκτουσαι βλάβας, καχεξίας σωμάτων, ἀνατροπὰς στομάχων, ἐκπορνευούσης τῆς γεύσεως διά τινος κακοδαίμονος τέχνης τῆς ὀψαρτυτικῆς καὶ τῆς ἀμφὶ τὰ πέμματα ματαιοτεχνίας. τροφὴν γὰρ τολμῶσιν καλεῖν τὴν ἐν τρυφαῖς ἐπιτή-

3—6 vgl. Epiktet I 4, 18 *Ποῦ οὖν προκοπή; εἴ τις ὑμῶν ἀποστὰς τῶν ἐκτὸς ἐπὶ τὴν προαίρεσιν ἐπέστραπται τὴν αὐτοῦ, ταύτην ἐξεργάζεσθαι καὶ ἐκπονεῖν, ὥστε σύμφωνον ἀποτελέσαι τῇ φύσει, ὑψηλήν, ἐλευθέραν, ἀκώλυτον, ἀνεμπόδιστον, πιστήν, αἰδήμονα* — **5** vgl. Chrys. Fr. mor. 12 Arnim (vol. III p. 5, 13) — **7** vgl. Plato Rep. VII p. 533 D — **10—13** vgl. Paed. II 14; Strom. VII 87; Musonius bei Stob. Flor. 18, 38 Mein. (p. 527, 1—3 Hense); 17, 22 Mein. (p. 495, 5—7 Hense); Diogenes bei Stob. Flor. 6, 41 p. 295, 7 Hense; Wyttenbach zu Plut. Mor. p. 21 E; Sternbach, Gnomol. Vatic. 479; A. Otto, Sprichw. d. Röm. S. 123 — **11 f** *οἷς — βίος* hält Heinsius für ein Dichtercitat — **17 f** vgl. Musonius bei Stob. Flor. 18, 38 Mein. (p. 529, 3—5 Hense) *φημὶ δεῖν σκοπὸν μὲν αὐτῆς (τῆς τροφῆς) ποιεῖσθαι ὑγιείαν τε καὶ ἰσχύν, ὡς τούτων μόνον ἕνεκα βρωτέον, ἃ δὴ δεῖται πολυτελείας οὐδεμιᾶς* — **17—25** vgl. Plato Gorg. p. 464 A ff; Rep. III p. 404 A (*ἀσκητῶν ἕξις . . . σφαλερὰ πρὸς ὑγίειαν*) ff — **20 f** zur Etymologie vgl. Philo De vit. cont. 5 (II p. 477 M); Galen Protr. 11 p. 18, 2—5 Kaibel — **22 f** Kock CAF III p. 442 sq. Adesp. 179

6 εἴσεται (εἴσε in Ras.) P^1 | **8** *αὐτήν* Markland *αὐτῆς* P | **14** *παιδαγωγεῖ*] + *διὸ καὶ* am Rand P^2 im Text FM | **14 f** *ἐγκρίνεται* (vgl. Paed. II 95, 1) St *ἐκκρίνεται* P *εἰσκρίνεται* Wi | **15** *ἀληθείαι* M^2 *ἀλήθεια* PM*F | *κατάλληλος* P* *καταλλήλως* P^2FM | **25** *τροφὴν* Hervet *τρυφὴν* P

δευσιν εἰς ἡδονὰς ἐπιβλαβεῖς ὀλισθαίνουσαν. Ἀντιφάνης δὲ ὁ Δήλιος 3
ἰατρὸς καὶ μίαν τῶν νόσου αἰτιῶν ταύτην εἴρηκεν τῶν ἐδεσμάτων
τὴν πολυειδίαν, τῶν περὶ τὴν ἀλήθειαν δυσαρεστούντων κενοδοξίᾳ
ποικίλῃ τὸ σῶφρον τῆς διαίτης ἐξομνυμένων καὶ τὰς διαποντίους
πολυπραγμονούντων ἐδωδάς. κἀμοὶ μὲν ἔλεος ὕπεισι τῆς νόσου, οἳ 3, 1
δὲ | ἐξυμνεῖν οὐκ αἰσχύνονται τὰς σφετέρας ἡδυπαθείας, τὰς ἐν τῷ 164 P
πορθμῷ τῷ Σικελικῷ σμυραίνας πολυπραγμονοῦντες καὶ τὰς ἐγχέλεις
τὰς Μαιανδρίους | καὶ τὰς ἐν Μήλῳ ἐρίφους καὶ τοὺς ἐν Σκιάθῳ 61 S
κεστρεῖς καὶ τὰς Πελωρίδας κόγχας καὶ τὰ ὄστρεια τὰ Ἀβυδηνά, οὐ
παραλείποντες δὲ τὰς ἐν Λιπάρᾳ μαινίδας οὐδὲ τὴν γογγύλην τὴν
Μαντινικήν, ἀλλὰ οὐδὲ τὰ παρὰ τοῖς Ἀσκραίοις τεῦτλα, κτένας τε
ἐκζητοῦσιν Μηθυμναίους καὶ ψήττας Ἀττικὰς καὶ τὰς δαφνίους κίχλας
χελιδονίους τε ἰσχάδας, δι' ἃς εἰς Ἑλλάδα πεντακοσίαις ἅμα μυριάσιν
ὁ κακοδαίμων ἐστείλατο Πέρσης. ὄρνεις ἐπὶ τούτοις συνωνοῦνται 2
τοὺς ἀπὸ Φάσιδος, ἀτταγᾶς Αἰγυπτίας, Μῆδον ταῶνα. ταῦτα τοῖς
ἡδύσμασιν ἐξαλλάσσοντες οἱ γαστρίμαργοι τοῖς ὄψοις ἐπικεχήνασιν,
ὅσα τε χθὼν πόντου τε βένθη καὶ ἀέρος ἀμέτρητον εὖρος ἐκτρέφει,
τῇ αὑτῶν ἐκποριζόμενοι λαιμαργίᾳ. σαγηνεύειν ἀτεχνῶς οἱ πλεονέκται
καὶ πολυπράγμονες οὗτοι ἐοίκασιν εἰς ἡδυπάθειαν τὸν κόσμον, »τα-
γήνοις σίζουσιν« περιηχούμενοι, ἀμφὶ τὴν ἴγδιν καὶ τὸν ἀλετρίβανον
τὸν πάντα αὐτῶν κατατρίβοντες βίον οἱ παμφάγοι καθάπερ τὸ πῦρ
τῆς ὕλης ἐξεχόμενοι. ἀλλὰ καὶ τὴν εὔκολον βρῶσιν τὸν ἄρτον ἐκθη-
λύνουσιν ἀποσήθοντες τοῦ πυροῦ τὸ τρόφιμον, ὡς τὸ ἀναγκαῖον
τῆς | τροφῆς ὄνειδος γίνεσθαι ἡδονῆς. οὐκ ἔχει δὲ ὅρον παρὰ τοῖς 165 P 4, 1

6—11 vgl. Athen. I p. 4 CD *πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι διὰ στόματος εἶχον τὰς ἐν τῷ Σικελικῷ μυραίνας, τὰς πλωτὰς ἐγχέλεις, τῶν Παχυνικῶν θύννων τὰς ἠτριαίας, τοὺς ἐν Μήλῳ ἐρίφους, τοὺς ἐν Σκιάθῳ* (*Συμαίθῳ* HSS) *κεστρέας· καὶ τῶν ἀδόξων δὲ τὰς Πελωρίδας κόγχας, τὰς ἐκ Λιπάρας μαινίδας, τὴν Μαντινικὴν γογγυλίδα, τὰς ἐκ Θηβῶν βοννιάδας καὶ τὰς παρ' Ἀσκραίοις τεῦτλα* — vgl. Athen. III p. 75 CD; VII p. 299 C; Pollux VI 63. 81; Gellius VI 16; Friedländer, Observ. misc. Ind. lect. hib. Regiomonti 1869; Kock CAF III p. 425 sqq. Adesp. 111 — **7 f** *ἐγχ. M.* vgl. Simon. v. Amorg. Fr. 9 — **13** vgl. Athen. XIV p. 652 F — **13 f** vgl. Dinon Fr. 12 FHG II p. 91 — **17** *χθὼν — εὖρος* wohl aus einem Dichter; vgl. Pindar Fr. 220 Schroeder — **19—21** vgl. CAF III p. 436 Adesp. 140 — **19 f** vgl. Telekleides Fr. 10 CAF I p. 212 — **21 f** vgl. Ignat. Ep. ad Rom. VII 2 *πῦρ φιλόυλον*

2 *τῶν νόσων αἰτίαν* Markland | **8** *τὰς*[2]] *τοὺς* Athen. | *Σκιάθῳ*] *Συμαίθῳ* Bochart, Geogr. sacr.[4] (1707) p. 532, 1 | **9** *οὐ* über d. Z. P[1] | **10** *λιπάραι* (*αι* in Ras.) P[1] *λιπάρου* M|| *μαινίδας* F[2] *μενίδας* PF*M | **13** *χελιδονίους* F *χεληδονίους* PM | **14** *ὄρνις* Cobet 217 | **15** *ἀτταγὰς* (corr. aus *ἄτταγας*) P | *αἰγυπτίας* P[1] *αἰγυπτίους* P* | **20** *περιηχούμενοι* P[3] *περηχούμενοι* P* | *ἴγδιν* P*F* *ἴγδην* P[3]F[1]M | **21** *παμφάγοι* ⟨*τῆς βρώσεως*⟩ Schw

ἀνθρώποις ἡ λιχνεία. καὶ γὰρ εἰς τὰ πέμματα καὶ τὰ μελίπηκτα, πρὸς δὲ καὶ εἰς τὰ τραγήματα ἐξώκειλεν, ἐπιδορπισμάτων πλῆθος εὑρίσκουσα, παντοδαπὰς θηρωμένη ποιότητας. καί μοι δοκεῖ ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος οὐδὲν ἀλλ᾽ ἢ γνάθος εἶναι. »μηδὲ ἐπιθύμει«, φησὶν ἡ 2
γραφή, »τῶν ἐδεσμάτων τῶν πλουσίων· ταῦτα γὰρ ἔχεται βίου ψευδοῦς τε καὶ αἰσχροῦ.« οἱ μὲν γὰρ ἐξέχονται τῶν ὄψων, ἃ μετ᾽ ὀλίγον ἐκδέχεται κοπρών, ἡμῖν δὲ τοῖς θηρωμένοις τὴν βρῶσιν τὴν ἐπουράνιον ἄρχειν ἀνάγκη τῆς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν γαστρὸς ἔτι τε μᾶλλον καὶ τῶν ταύτῃ προσφυῶν, ἃ »ὁ θεὸς καταργήσει«, φησὶν ὁ ἀπόστολος, εἰκότως ἐπικαταρώμενος λαιμάργοις ἐπιθυμίαις. »τὰ γὰρ 3
βρώματα τῇ κοιλίᾳ«, ἐξ ὧν ὁ σαρκικὸς ὄντως οὑτοσὶ καὶ φθοροποιὸς ἀπήρτηται βίος· εἰ δ᾽ ἀγάπην τινὲς τολμῶσι καλεῖν ἀθύρῳ γλώττῃ κεχρημένοι δειπνάριά τινα κνίσης καὶ ζωμῶν ἀποπνέοντα, τὸ καλὸν καὶ σωτήριον ἔργον τοῦ λόγου, τὴν ἀγάπην τὴν ἡγιασμένην, κυθρίοις καὶ ζωμοῦ ῥύσει καθυβρίζοντες ποτῷ τε καὶ τρυφῇ καὶ καπνῷ βλασφημοῦντες τοὔνομα, σφάλλονται τῆς ὑπολήψεως, τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ θεοῦ δειπναρίοις ἐξωνεῖσθαι προσδοκήσαντες. ταῖς μὲν γὰρ ἐπὶ 4
τῇ εὐφροσύνῃ συναγωγαῖς ἐγκαταλέγοιμεν ⟨ἂν⟩ καὶ αὐτοὶ δειπνάριά τε καὶ ἄριστα καὶ δοχὰς εἰκότως ἂν καλοῖμεν τὴν συνήλυσιν ταύτην ἑπόμενοι λόγῳ, τὰς τοιαύτας δὲ ἑστιάσεις ὁ κύριος ἀγάπας οὐ κέκληκεν. λέγει γοῦν πῇ μέν· »ὅταν κληθῇς εἰς γάμους, μὴ κατάκεισο εἰς τὴν 5
πρωτοκλισίαν, ἀλλ᾽ ὅταν κληθῇς, εἰς τὸν ἔσχατον τόπον ἀνάπιπτε«, πῇ δέ· »ὅταν ποιῇς ἄριστον ἢ δεῖπνον« καὶ πάλιν· »ἀλλ᾽ ὅταν ποιῇς δοχήν, κάλει τοὺς πτωχούς«, ἐφ᾽ ᾧ μάλιστα δεῖπνον ποιητέον, ἔτι τε
»ἄνθρωπός τις ἐποίησεν δεῖπνον μέγα | καὶ ἐκάλεσεν πολλούς.« ἀλλ᾽ 166 P 5,
αἰσθάνομαι ὅθεν ἡ εὐπρόσωπος ἐρρύη τῶν δείπνων προσηγορία,

ἀπὸ τῶν φαρύγων καὶ φοιτητῆς μανίας ἐπὶ δεῖπνον

κατὰ τὸν κωμικόν. »ἔστι γὰρ« ὡς ἀληθῶς »τὰ πολλὰ τοῖς πολλοῖς τοῦ δείπνου χάριν.« οὐ γάρ που μεμαθήκασι τὸν θεὸν παρασκευάσαι

1—3 CAF III p. 436 Adesp. 141 — **4** vgl. CAF III p. 461 Adesp. 291 — **4—6** Prov. 23, 3 — **6 f** vgl. Matth. 15, 17; Mark. 7, 19; Joh. 6, 27 — **9—11** I Kor. 6, 13 — **21—25** Luk. 14, 8. 10. 12 f. 16 — **27** CAF III p. 545 Adesp. 782 — **28 f** CAF III p. 490 Adesp. 432 — **29**—S. **157, 2** Musonius bei Stob. Flor. 18, 38 Mein. (p. 527, 7 ff Hense) *θεὸς ὁ ποιήσας τὸν ἄνθρωπον τοῦ σῴζεσθαι χάριν, οὐχὶ τοῦ ἥδεσθαι σῖτα καὶ ποτὰ παρεσκεύασεν αὐτοῖς.*

8 *μᾶλλον* (*μ* und *λλ* in Ras.) P¹ | **9** *προσφυῶν* Jacobs zu Achill. Tat. p. 425 *προσφιλῶν* P | **11** *οὑτοσὶ* P¹ *οὗτος* P* | **12** *εἰ δ᾽* St *δν* in Ras. P³FM *ὅθεν* Po *ὅτι* Schw *ὃ δ᾽* Münzel | **13** *κνίσης* (ein zweites *σ* über d. Z. ausrad.) P | **15** *ζωμηρύσει* Wi | **17 f** *ταῖς — συναγωγαῖς* Wi *τὰς — συναγωγὰς* P | **18** *τῇ εὐφροσύνῃ* Ma *τῆς εὐφροσύνης* P | *ἐγκαταλέγοιμεν ⟨ἂν⟩* St *ἐγκαταλέγομεν* P* *ἐγκαταλεγόμενοι* P¹ *εἰ καταλέγοιμεν* Schw | **19** *συνήλυσιν* (*η* in Ras.) P¹ | **22** *πρωτοκλισίαν* P²M¹ *πρωτοκλησίαν* P*M* | **25** *μέγαν* F | **27** *φαρύγων* F *φαρύγγων* PM | *φοιτητῆς* Sy *φοιτητὴς* P | *ἐπὶ δεῖπνον* Sy *ἐπιδείπνων* P

τῷ δημιουργήματι, τῷ ἀνθρώπῳ λέγω, σῖτα καὶ ποτὰ τοῦ σῴζεσθαι
χάριν, οὐχὶ δὲ τοῦ ἥδεσθαι· ἐπεὶ μηδὲ ὠφελεῖσθαι πέφυκεν τὰ σώματα 2
ἐκ τῆς πολυτελείας τῶν βρωμάτων· πᾶν γὰρ τοὐναντίον οἱ ταῖς εὐ-
τελεστάταις χρώμενοι τροφαῖς ἰσχυρότεροί εἰσι καὶ ὑγεινότεροι καὶ
γενναιότεροι, ὡς οἰκέται δεσποτῶν καὶ γεωργοὶ κτητόρων· καὶ οὐ
μόνον ῥωμαλεώτεροι, ἀλλὰ καὶ φρονιμώτεροι, ὡς φιλόσοφοι πλου-
σίων· οὐ γὰρ ἐπέχωσαν τὸν νοῦν ταῖς τροφαῖς οὐδὲ ἠπάτησαν αὐτὸν
ἡδοναῖς. ἀγάπη δὲ τῷ ὄντι ἐπουράνιός ἐστι τροφή, ἑστίασις λογική· 3
»πάντα στέγει, πάντα ὑπομένει, πάντα ἐλπίζει· ἡ ἀγάπη οὐδέποτε
πίπτει.« »μακάριος ὃς φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ.«
χαλεπώτατον δὲ πάντων πτωμάτων τὴν ἄπτωτον ἀγάπην ἄνωθεν 4
ἐξ οὐρανῶν ἐπὶ τοὺς ζωμοὺς ῥίπτεσθαι χαμαί. κᾆτ' οἴει με δεῖπνον
ἡγεῖσθαι τὸ καταργούμενον; »ἐὰν γάρ«, φησί, »διαδῶ τὰ ὑπάρχοντά
μου, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδέν εἰμι.«
Ταύτης ὅλος ἀπήρτηται τῆς ἀγάπης ὁ νόμος καὶ ὁ λόγος· κἂν 6, 1
ἀγαπήσῃς κύριον τὸν θεόν σου καὶ τὸν πλησίον σου, ἐν οὐρανοῖς
ἐστιν αὕτη ἡ ἐπουράνιος εὐωχία, ἡ δὲ ἐπίγειος δεῖπνον κέκληται, ὡς
ἐκ τῆς γραφῆς ἀποδέδεικται, δι' ἀγάπην μὲν γινόμενον τὸ δεῖπνον,
ἀλλ' οὐκ ἀγάπη τὸ δεῖπνον, δεῖγμα δὲ εὐνοίας κοινωνικῆς καὶ εὐμε-
ταδότου. »μὴ βλασφημείσθω οὖν ἡμῶν τὸ ἀγαθόν. οὐ γάρ ἐστιν ἡ 2
βασιλεία τοῦ θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις«, φησὶν ὁ ἀπόστολος, ἵνα τὸ
ἐφήμερον ἄριστον νοηθῇ, »ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ ἐν
πνεύματι ἁγίῳ.« τούτου ὁ φαγὼν τοῦ ἀρίστου τὸ ἄριστον τῶν
ὄντων, | τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, κτήσεται, μελετήσας ἐνθένδε ἁγίαν 167 P
συνήλυσιν ἀγάπης, οὐράνιον ἐκκλησίαν. ἀγάπη μὲν οὖν χρῆμα καθα- 7, 1
ρὸν καὶ τοῦ θεοῦ ἄξιον, ἔργον δὲ αὐτῆς ἡ μετάδοσις. »φροντὶς δὲ
παιδείας ἀγάπη«, ἡ σοφία λέγει, »ἀγάπη δὲ τήρησις νόμων αὐτῆς.«
αἱ δὲ εὐφροσύναι αὗται ἔναυσμά τι ἀγάπης ἔχουσιν ἐκ τῆς πανδήμου
τροφῆς συνεθιζόμενον εἰς ἀίδιον τρο|φήν. ἀγάπη μὲν οὖν δεῖπνον 62 S

2—7 vgl. Musonius a. a. O. (p. 528, 5—10 Hense) *οὐδαμῶς ὠφελουμένων τῶν σωμάτων ἐκ τῆς πολυτελείας τῶν βρωμάτων· πᾶν γὰρ τοὐναντίον οἱ ταῖς εὐτελεστάταις χρώμενοι τροφαῖς ἰσχυρότατοί εἰσιν. τοὺς γοῦν οἰκέτας τῶν δεσποτῶν καὶ τοὺς χωρίτας τῶν ἀστικῶν καὶ τοὺς πένητας τῶν πλουσίων ἴδοις ἂν ὡς ἐπὶ τὸ πλῆθος ῥωμαλεωτέρους ὄντας* — **5 f** vgl. K. Praechter BphW 16 (1896) Sp. 904[2] — **7 f** vgl. CAF III p. 444 Adesp. 184 — **9 f** I Kor. 13, 7 f — **10** Luk. 14, 15 — **13** vgl. II Kor. 3, 11; I Kor. 6, 13 — **13 f** I Kor. 13, 3. 2 — **15 f** vgl. Matth. 22, 40. 37—39 — **26 f** Weish. Sal. 6, 18

4 f *ἰσχυρότεροί — ὑγιεινότεροι — γενναιότεροι* Wendland Quaest. Muson. p. 27 *ἰσχυρότατοί — ὑγεινότατοι* (P*M* *ὑγιεινότατοι* P[3]M[2]) — *γενναιότατοι* P | **12** *κᾆτ'* Wi *καὶ* in Ras. über d. Z. P[1] | *οἴει* (*οἰ* in Ras.) P[1] *τί δεῖ* Schw | über *με* Ras. P | **13** *ἡγεῖσθαι* F *διηγεῖσθαι* PM | **15** *ὅλος* Münzel *ὅλης* P | **27** *ἀγάπη*] + *ἦν* P[2] am Rand | **29** *συνεθιζόμενον*] *ἐρεθιζόμενον* Schw | *τροφήν* P* *τρυφήν* P[1]

οὐκ ἔστιν, ἡ δ' ἑστίασις ἀγάπης ἠρτήσθω. »μαθέτωσαν γάρ«, φησίν, 2
»οἱ υἱοί σου, οὓς ἠγάπησας, κύριε, ὅτι οὐχ αἱ γενέσεις τῶν καρπῶν
τρέφουσιν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ῥῆμά σου τοὺς σοὶ πιστεύοντας δια-
τηρεῖ·« οὐ γὰρ ἐπ' ἄρτῳ ζήσεται ὁ δίκαιος.
Ἀλλὰ γὰρ τὸ δεῖπνον ἔστω λιτὸν ἡμῖν καὶ εὔζωνον, ἐπιτήδειον 3
εἰς ἐγρήγορσιν, ποικίλαις ἀνεπίμικτον ποιότησιν, οὐκ ἀπαιδαγώγητον
οὐδὲ τοῦτο· ἀγαθὴ γὰρ κουροτρόφος [αὐτάρκεια] εἰς κοινωνίαν
ἀγάπη ἐφόδιον ἔχουσα πλούσιον, τὴν αὐτάρκειαν, ἣ δὴ ἐφεστῶσα τῇ
τροφῇ δικαίᾳ ποσότητι μεμετρημένῃ σωτηρίως τὸ σῶμα διοικοῦσα
καὶ τοῖς πλησίον ἀπένειμέν τι ἐξ αὐτῆς, ἡ δὲ ὑπερβλύζουσα τὴν
αὐτάρκειαν δίαιτα τὸν ἄνθρωπον κακοῖ, νωθῆ μὲν τὴν ψυχήν,
ἐπισφαλὲς δὲ εἰς νόσον ἐργαζομένη τὸ σῶμα. ναὶ μὴν προστρί- 4
βονται βλασφημίας δυσανασχέτους αἱ περὶ τὰς καρυκείας ἡδοναί,
λιχνείαν, λαιμαργίαν, ὀψοφαγίαν, ἀπληστίαν, ἀδηφαγίαν. μυῖαι
τούτοις οἰκεῖαι τοῖς ὀνόμασιν καὶ γαλαῖ κόλακές τε καὶ μονο-
μάχαι καὶ τὰ »ἄγρια τῶν παρασίτων φῦλα«, | γαστρὸς ἡδονῆς 168 P
οἳ μὲν τὸν λόγον, οἳ δὲ τὴν φιλίαν, οἳ δὲ τὸ ζῆν ἀποδόμενοι,
ἐπὶ γαστέρας ἕρποντες, θηρία ἀνδρείκελα, κατ' εἰκόνα τοῦ πα-
τρὸς αὐτῶν τοῦ λίχνου θηρίου. ἀσώτους [τ'] αὐτοὺς οἱ καλέσαντες 5
πρῶτοι εὖ μοι δοκοῦσιν αἰνίττεσθαι τὸ τέλος αὐτῶν, ἀσώστους
αὐτοὺς κατὰ ἔκθλιψιν τοῦ σίγμα στοιχείου νενοηκότες. ἦ γὰρ οὐχ

2—4 Weish. Sal. 16, 26 — **4** vgl. Deut. 8. 3 (Matth. 4, 4; Luk. 4, 4) u. Habak. 2, 4 — **7** vgl. *ι* 27 — **8** vgl. Stob. Flor. 5, 43 Mein. (p. 265, 13 Hense); Wendland Philo u. d. kynisch-stoische Diatribe S. 9^2 — **8—19** vgl. zu **19** — **16** Parod. epic. gr. rel. rec. P. Brandt p. 113 Fragm. dub. III; vgl. *T* 30 f (Wilamowitz, Comment. gramm. III Ind. lect. Göttingen 1889 p. 25) — **18 f** vgl. Gen. 3, 14; Joh. 8, 44 — **19** *ἀσώτους* — **21** *νενοηκότες* Nicetascat. zu Luk. (15, 13) in Vatic. 1611 f. 209 v; Monac. 33 f. 235 r; lateinisch bei Corderius, Cat. in S. Luc. p. 386. Inc. *κλήμεντος* (< Vat.) *παιδαγωγοῦ· οἱ δὲ τοὺς τοιούτους ἀσώτους καλέσαντες εὖ μοι δοκοῦσιν* expl. *νενοηκότες*. Dann folgt **8—19** mehrfach umgestaltet: *αὐτάρκεια μὲν γὰρ* (+ *καὶ* Mon.) *σωτηρίως τὸ σῶμα διοικεῖ, ἡ δὲ ὑπερβλύζουσα* (**10**) — *σῶμα* (**12**), *ἤ που προξενοῦσα καὶ θάνατον· τοιαῦτα λιχνείας, λαιμαργίας, ὀψοφαγίας, ἀπληστίας, ἀδηφαγίας ταπίχειρα· μυῖαι τούτοις* (**14 f**) — *θηρίου* (**19**). *ἔστι δὲ ἀσωτία τῆς μετριότητος* (+ *εἶτ' οὖν ἐλευθεριότητος* Mon.) *ὑπερβολή, ὥσπερ οὖν ἡ φειδωλία ἔλλειψις. ταῦτά τοι* (*τε* Mon.) *καὶ ὡς τὴν μεσότητα παρελαύνουσα διαβέβληται.* Vgl. dazu Paed. III 51

7 [*αὐτάρκεια*] Hervet *αὐτάρκεια γὰρ* P* | **9** *μεμετρημένηι* P^1 *μεμετρημένη* P* | **10** *αὐτῆς* P | **12** *ἐπισφαλὲς* (*ες* in Ras.) P^1 | **13** *δυσανασχέτους αἱ* R. Münzel, Beitr. zur Bücherkunde u. Philol., A. Wilmanns gewidm. 1903 S. 293 *δυσανασχετοῦσαι* P | **15 f** *μονομάχοι* M^2 | **18** *γαστέρα* Mon. | **19** [*τ'*] Wi | **20** *αὐτῶν* < Cat. | **21** *ἔκλιψιν* M *ἔκλειψιν* Cat. | *οὐχ* am Rand P^1

οὗτοι οἱ περὶ τὰς λοπάδας ἀσχολούμενοι καὶ τὰς μεμωρημένας τῶν ἡδυσμάτων περιεργίας, οἱ ταπεινόφρονες, χαμαιγενεῖς, τὸν ἐφήμερον διώκοντες βίον ὡς οὐ ζησόμενοι; τούτους ταλανίζει διὰ Ἡσαΐου τὸ 8, 1
ἅγιον πνεῦμα, ἡρέμα πως τῆς ἀγάπης τὸ ὄνομα ὑπεξελόμενον, ἐπεὶ
μὴ κατὰ λόγον ἡ ἑστίασις ἦν· »αὐτοὶ δὲ ἐποίησαν εὐφροσύνην,
σφάζοντες μόσχους καὶ θύοντες πρόβατα, λέγοντες· φάγωμεν καὶ
πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνῄσκομεν·« καὶ ὅτι γε τὴν τοιαύτην 2
τρυφὴν ἁμαρτίαν λογίζεται, ἐπιφέρει· »καὶ οὐ μὴ ἀφεθήσεται ἡ
ἁμαρτία ὑμῶν αὕτη, ἕως ἂν ἀποθάνητε«, οὐχὶ ἄφεσιν τῆς ἁμαρτίας
θάνατον ἀναίσθητον, ἀλλὰ ἀνταπόδοσιν ἁμαρτίας θάνατον σωτηρίας
ἐπικρίνας. »μὴ εὐφρανθῇς δὲ ἐπὶ μικρᾷ τρυφῇ« ἡ σοφία λέγει.
Ἐνταῦθα ὑπομνηστέον καὶ περὶ τῶν εἰδωλοθύτων καλουμένων, 3
ὅπως ποτὲ ἄρα παραγγέλλεται ἀποσχέσθαι δεῖν τούτων. μιαρὰ δοκεῖ
μοι καὶ βδελυρὰ ἐκεῖνα, ὧν ἐφίπτανται τοῖς αἵμασιν

ψυχαὶ ὑπὲξ ἐρέβευς νεκύων κατατεθνειώτων.

»οὐ γὰρ θέλω ὑμᾶς κοινωνοὺς δαιμονίων γίνεσθαι«, ὁ ἀπόστολος 4
λέγει, ἐπεὶ δίχα σῳζομένων καὶ φθιμένων τροφαί. ἀφεκτέον τοίνυν
τούτων, οὐ δεδιότας (οὐ γάρ ἐστί τις ἐν αὐτοῖς δύναμις), διὰ δὲ
τὴν συνείδησιν τὴν ἡμετέραν ἁγίαν οὖσαν καὶ τῶν δαιμονίων διὰ
τὴν βδελυρίαν, οἷς ἐπικατωνόμασται, μυσαττομένους, καὶ προσέτι
διὰ τὴν τῶν ὀλισθηρῶς τὰ πολλὰ ὑπολαμβανόντων ὑδαρότητα, 169 P
»οἷς ἡ συνείδησις ἀσθενοῦσα μολύνεται. βρῶμα γὰρ ἡμᾶς οὐ παρα-
στήσει τῷ θεῷ·« »οὐδὲ τὰ εἰσιόντα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ
ἐξιόντα«, φησί, »τοῦ στόματος.« ἀδιάφορος ἄρα ἡ φυσικὴ χρῆσις 9, 1
τῆς τροφῆς· »οὔτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν,« φησίν, »οὔτε
ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστερούμεθα·« ἀλλὰ οὐκ εὔλογον »τραπέζης
δαιμονίων« μεταλαμβάνειν τοὺς θείας μετέχειν καὶ πνευματικῆς
κατηξιωμένους τροφῆς. »μὴ γὰρ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ
πιεῖν«, φησὶν ὁ ἀπόστολος, »καὶ γυναῖκας περιάγεσθαι;« ἀλλὰ κρατοῦν-
τες δηλονότι τῶν ἡδονῶν κωλύομεν τὰς ἐπιθυμίας. »βλέπετε οὖν
μή ποτε ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὕτη πρόσκομμα γένηται τοῖς ἀσθενέσιν.«
Οὐ χρὴ οὖν καθάπερ ἀσωτευομένους ἡμᾶς κατὰ τὴν ἐν τῷ 2

1 f περὶ — περιεργίας vielleicht aus einem Dichter — **5—9** Jes. 22, 13 f — **11** Sir. 18, 32 — **12 f** vgl. Act. 15, 29 — **15** λ 37 — **16** I Kor. 10, 20 — **18 f** vgl. I Kor. 10, 25. 27 — **22 f** I Kor. 8, 7 f — **23 f** Matth. 15, 11 — **25 f** I Kor. 8, 8 — **26 f** I Kor. 10, 21 — **28 f** I Kor. 9, 4 f — **30 f** I Kor. 8, 9 — **32**—S. **160**, **2** vgl. [Just.] Ep. ad Zen. et Ser. 12

1 μεμωρημένας Sy (im Index) Cobet 281 f μεμορημένας P vgl. Paed. II 107. 114 | **2** περιεργίας (*ί* aus *εί* corr.) P^1 | **11** μικρᾷ] μιαρᾷ M^2 | **17** ἐπεὶ corr. aus ἐπὶ P^1 | **20** μυσαττομένους P* | **22 f** παραστήσει (a^2 und *ει* in Ras.) P^2 παρίστησι w. e. sch. P* | **25** περισσεύομεν P^3F^2 περισσεύωμεν P*F*M

εὐαγγελίῳ τοῦ πλουσίου παιδὸς εἰκόνα παραχρῆσθαι τοῖς τοῦ πατρὸς δωρήμασιν, χρῆσθαι δὲ αὐτοῖς, ὡς ἄρχοντας, ἀπροσκλινῶς· καὶ γὰρ βασιλεύειν ἐτάχθημεν καὶ κατακυριεύειν, οὐχὶ δουλεύειν τοῖς βρώμασιν. ἀγαστὸν μὲν οὖν πρὸς τὸ ἀληθὲς ἀναθρήσαντας τῆς ἄνω 3
τροφῆς ἐξέχεσθαι τῆς θείας καὶ τῆς τοῦ ὄντως ὄντος ἀπλητρώτου ἐμπίμπλασθαι θέας, τῆς βεβαίου καὶ μονίμου καὶ καθαρᾶς γευομένους ἡδονῆς. ταύτην γὰρ τὴν ἀγάπην ἐκδέχεσθαι δεῖν ἐμφαίνει ἡ βρῶσις ἡ Χριστοῦ· κομιδῇ δὲ ἄλογον καὶ ἀχρεῖον καὶ οὐκ ἀνθρώ- 4
πειον βοσκημάτων δίκην πιαινομένων θανάτῳ τρέφεσθαι, κάτω βλέποντας εἰς γῆν τοὺς ἐκ γῆς ἀεὶ καὶ κεκυφότας εἰς τραπέζας, τὴν λίχνον διωκάθοντας ζωήν, τὸ ἀγαθὸν ἐνταῦθά που κατορύξαντας περὶ τὴν οὐκ ἐσομένην ζωήν, μόνην κολακεύοντας τὴν κατάποσιν, δι' ἣν πολυτιμότεροι γεγόνασιν μάγειροι γεωργῶν. μὴ γὰρ ἀφαιροῦμεν τὴν συμπεριφοράν, ἀλλὰ τὸν ὄλισθον τῆς συνηθείας ὡς
συμφορὰν ὑποπτεύομεν. διὸ παραιτητέον τὴν λιχνείαν ὀλίγων 10, 1
τινῶν καὶ ἀναγκαίων μεταλαμβάνοντας· καὶ εἴ τις ἡμᾶς καλεῖ τῶν ἀπίστων καὶ πορεύεσθαι κρίνομεν (καλὸν γὰρ μὴ συναναμίγνυσθαι τοῖς ἀτάκτοις), πᾶν τὸ παρατιθέμενον κελεύει ἡμῖν ἐσθίειν »μηδὲν ἀνακρίνουσιν διὰ τὴν συνείδησιν«, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ἐκ | μακέλλου 170 P
ἀπεριέργως ὠνεῖσθαι προσέταξεν. οὐκ ἀφεκτέον οὖν παντελῶς τῶν 2
ποικίλων βρωμάτων, ἀλλ' οὐ περὶ αὐτὰ σπουδαστέον· μεταληπτέον δὲ τῶν παρατιθεμένων, ὡς πρέπον Χριστιανῷ, τιμῶντας μὲν τὸν κεκληκότα κατὰ τὴν ἀβλαβῆ καὶ ἀπροσκοπῆ τῆς συνουσίας κοινωνίαν, ἀδιάφορον δὲ ἡγουμένους τῶν εἰσκομι|ζομένων τὴν πολυτέλειαν, 63 S
καταφρονοῦντας τῶν ὄψων ὡς μετ' ὀλίγον οὐκ ὄντων. »ὁ ἐσθίων 3
τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενείτω, ὁ δὲ μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινέτω.« μικρὸν δὲ ὑποβὰς καὶ τὴν αἰτίαν τῆς παραγγελίας ἐξηγήσεται, »ὁ ἐσθίων« λέγων »κυρίῳ ἐσθίει καὶ εὐχαριστεῖ τῷ θεῷ·

1 f vgl. Luk. 15, 11 ff — **3 f** vgl. Gen. 1, 28 — **4—11** vgl. Plato Rep. IX p. 586 A *πρὸς τὸ ἀληθῶς ἄνω οὔτε ἀνέβλεψαν πώποτε οὔτε ἠνέχθησαν, οὐδὲ τοῦ ὄντος τῷ ὄντι ἐπληρώθησαν, οὐδὲ βεβαίου τε καὶ καθαρᾶς ἡδονῆς ἐγεύσαντο, ἀλλὰ βοσκημάτων δίκην κάτω ἀεὶ βλέποντες καὶ κεκυφότες εἰς γῆν καὶ εἰς τραπέζας βόσκονται* — **9—12** vgl. Isid. Pelus. Ep. I 336 — **12** vgl. Musonius bei Stob. Flor. 17, 43 Mein. (p. 505, 16 Hense) *τὴν κατάποσιν κολακεύειν μειζόνως* — **13** vgl. Musonius a. a. O. 18, 38 Mein. (p. 528, 2. 3 Hense) *μάγειροι δὲ γεωργῶν περισπουδαστότεροί εἰσιν* — **15 f** vgl. [Just.] Ep. ad Zen. et Ser. 13; Wendland Quaest. Mus. p. 47; G. Krüger, Gesch. d. altchristl. Lit. Nachtr. S. 18 — **17 f** vgl. II Thess. 3, 6. 11. 14 — **18—20** vgl. I Kor. 10, 27. 25 — **24 f** vgl. Isid. Pelus. Ep. I 361 — **25**—S. **161, 1** Röm. 14, 3. 6

2 ἄρχοντας F^2 ἄρχοντες PF*M | **9** πιαινομένων St πιαινόμενον P πιαινομένους Po | ⟨ἐπὶ⟩ θανάτῳ Schw | **11** διωκαθόντας Di διώκοντας F^1 am Rand | **12** ζωήν] τροφήν Wi | **25** ὀλίγον (ν in Ras.) P^1 | **28 f** ὁ ἐσθίων] ἀλλὰ καὶ ὁ ἐσθίων φασίν als Variante am Rand P^2 (jetzt getilgt), M

καὶ ὁ μὴ ἐσθίων κυρίῳ οὐκ ἐσθίει καὶ εὐχαριστεῖ τῷ θεῷ«· ὡς εἶναι τὴν δικαίαν τροφὴν εὐχαριστίαν· καὶ ὅ γε ἀεὶ εὐχαριστῶν οὐκ ἀσχολεῖται περὶ ἡδονάς. εἰ δὲ καὶ προτρεποίμεθα ἐπ' ἀρετὴν τῶν συνεστιω- 4
μένων τινάς, ταύτῃ πλέον ἀφεκτέον τῶν λίχνων τούτων βρωμάτων, ἐναργὲς ὑπόδειγμα ἀρετῆς σφᾶς αὐτοὺς παριστάντας, ὡς Χριστὸν ἐσχήκαμεν αὐτοί. »εἰ γάρ τι τῶν τοιούτων βρωμάτων σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν, οὐ μὴ φάγω«, φησίν, »τοῦτο εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ τὸν ἀδελφόν μου σκανδαλίσω«, ὀλίγης ἐγκρατείας κερδαίνων τὸν ἄνθρωπον. »μὴ γὰρ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν;« καὶ 5
»τὴν ἀλήθειαν ἐπεγνώκαμεν«, φησίν, »ὅτι οὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσμῳ, ἀλλὰ μόνος ὄντως ἐστὶν εἷς ἡμῶν θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς.« ἀλλὰ »ἀπόλλυται«, φησί, »τῇ σῇ γνώσει ὁ ἀδελφὸς ἀσθενῶν, δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανεν. οἱ δὲ τὴν συνείδησιν τύπτοντες τῶν ἀσθενούντων ἀδελφῶν εἰς Χριστὸν ἁμαρτάνουσιν.« ταύτῃ τοι ὁ ἀπό- 6
στολος εὐλαβούμενος περὶ ἡμῶν τὰ δεῖπνα διακρίνει »μὴ συναναμίγνυσθαι« φάσκων, »εἴ τις ἀδελφὸς λεγόμενος εὑρίσκοιτο πόρνος ἢ μοιχὸς ἢ εἰδωλολάτρης, τούτῳ μηδὲ συνεσθίειν«, ἢ τὸν λόγον ἢ τὸ ὄψον, ὑποπτεύων τὸν μολυσμὸν τὸν ἐντεῦθεν, καθάπερ καὶ τῶν δαιμονίων τὰς τραπέζας.

»Καλὸν μὲν οὖν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα μηδὲ οἶνον πιεῖν« αὐτός τε 11, 1
ὁμολογεῖ καὶ οἱ ἀπὸ Πυθαγόρου· θηρίων γὰρ μᾶλλον τοῦτό γε, καὶ ἡ ἀπ' αὐτῶν ἀναθυμίασις θολωδεστέρα | οὖσα ἐπισκοτεῖ τῇ ψυχῇ. 171 P
εἰ δέ τις καὶ τούτων μεταλαμβάνει, οὐχ ἁμαρτάνει, μόνον ἐγκρατῶς μετεχέτω, μὴ ἐξεχόμενος μηδὲ ἀπηρτημένος αὐτῶν μηδὲ ἐπιλαιμαργῶν τῷ ὄψῳ· ὑπηχήσει γὰρ αὐτῷ φωνή, »μὴ ἕνεκεν βρώματος
κατάλυε τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ« λέγουσα. ἀνοήτου γὰρ σφόδρα θαυ- 2
μάζειν καὶ τεθηπέναι τὰ παρατιθέμενα ταῖς δημώδεσιν ἑστιάσεσιν μετὰ τὴν ἐν λόγῳ τρυφήν, πολλῷ δέ ἐστιν ἀνοητότερον τὰς ὄψεις τοῖς προσοψήμασι δεδουλωκέναι συμμεταφερομένης αὐτοῖς, ὡς εἰπεῖν, τῆς ἀκρασίας πρὸς τῶν διακόνων. πῶς δὲ οὐκ ἀχρεῖον τὸ 3
ἐπανίστασθαι ταῖς κλισίαις, μονονουχὶ τὸ πρόσωπον ταῖς λοπάσιν ἐπιρριπτοῦντας, καθάπερ ἐκ νεοττιᾶς τῆς κλισίας προκύπτοντας, τὸ δὴ θρυλούμενον τοῦτο, ἵνα πλανωμένην λάβωσι τὴν ἀτμίδα διὰ τῆς

6—8 I Kor. 8, 13 — **9** I Kor. 9, 4 — **10—14** I Kor. 8, 4. 6. 11f — **15—17** I Kor. 5, 11 — **18** vgl. I Kor. 10, 21 — **19** Röm. 14, 21 — **20 f** vgl. Musonius bei Stob. Flor. 17, 43 Mein. (p. 504, 11f. 14f Hense) *τὴν μέντοι κρεώδη τροφὴν θηριωδεστέραν ἀπέφηνε . . . . τὴν γὰρ ἀναθυμίασιν τὴν ἀπ' αὐτῆς θολωδεστέραν οὖσαν ἐπισκοτεῖν τῇ ψυχῇ* — **22 f** vgl. I Kor. 7, 36. 39 — **24 f** Röm. 14, 20 — **32** *θρυλ.* das folgende viell. aus einem Komiker

3 *ἐπ' ἀρετὴν* Heyse *ἐπ' ἀρετῆι* P | **8** *κερδαίνω* F | **9** *ἐξουσίαν* (*ἐξ* in Ras. für *ου* w. e. sch.) P^3 | **17** *ἢ*[1]] *μὴ* Schw | *ὄψον ὑποπτεύων, τὸν* ⟨*δὲ*⟩ Schw *ὄ. ὑ.* ⟨*διὰ*⟩ *τὸν* Kroll | **20** *ἀπὸ*] + *τοῦ* F | *θηρίων* F^2 *θηρίον* F*M *θηρί////* P | **28** *αὐτοῖς* Wi *αὐτῶν* P | **29** *τὸν διάκονον* Schw | *δὲ* F *δαὶ* PM | **31** *νεοττιᾶς* P^2 *νεοττίας* P*

ἀναπνοῆς; πῶς δὲ οὐκ ἄλογον τὰς χεῖρας ἐπεμφύρειν τοῖς ἡδύσμασιν
ἢ συνεχὲς ἐπὶ τοὔψον ἐκτείνειν οὐκ ἀπογευομένων, ἀλλ' ἁρπα-
ζόντων δίκην ἀμέτρως καὶ ἀσχημόνως ἐμφορουμένους; ἔστι γὰρ ὁρᾶν 4
τοὺς τοιούτους ὑσὶν ἢ κυσὶν διὰ τὴν λαβρότητα μᾶλλον ἢ ἀνθρώ-
ποις ὁμοιωμένους, τοὺς χορτάζεσθαι σπεύδοντας, ὡς καὶ τὰς γνά-
θους ἅμα ἄμφω ἐξογκοῦσθαι τῶν περὶ τὸ πρόσωπον ἀγγείων προσ-
επαιρομένων, πρὸς δὲ καὶ ἱδρῶτα περιχεῖσθαι τῇ ἀπληστίᾳ
συνεχομένων καὶ ἀσθμαινόντων ὑπὸ ἀκρασίας, ὠθουμένης κατ'
ἔπειξιν ἀκοινώνητον εἰς κοιλίαν τῆς τροφῆς, ὥσπερ εἰς ἐφόδιον,
οὐκ εἰς ἀνάδοσιν, ἀποτιθεμένων τὰ ἐδέσματα. πανταχῇ δὲ κακὸν
οὖσα ἡ ἀμετρία περὶ τὰς τροφὰς μάλιστα διελέγχεται. ἡ γοῦν ὀψο- 12, 1
φαγία οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ ἀμετρία περὶ χρῆσιν ὄψου, καὶ ἡ λαι-
μαργία μανία περὶ τὸν λαιμόν, καὶ ἡ γαστριμαργία ἀκρασία περὶ τὴν
τροφήν, ὡς δὲ καὶ τοὔνομα περιέχει, μανία περὶ γαστέρα, ἐπεὶ
μάργος ὁ μεμηνώς. τοὺς ⟨οὖν⟩ ἐπὶ ἑστιάσεως μελετῶντας ἀδικεῖν ὁ 2
ἀπόστολος ἀνακρούων λέγει· »ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμ-
βάνει ἐν τῷ φαγεῖν, καὶ ὃς μὲν πεινᾷ, ὃς δὲ μεθύει. μὴ γὰρ οἰκίας
οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν; ἢ τῆς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ
καταφρονεῖτε καὶ καταισχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας;« παρὰ δὲ τοῖς
ἔχουσιν οἱ ἀνέδην ἐσθίοντες, | οἱ ἄπληστοι, ἑαυτοὺς καταισχύνουσιν· 172 P
ἄμφω δὲ πράττουσι κακῶς, οἱ μὲν τοὺς μὴ ἔχοντας βεβαρηκότες,
οἱ δὲ τὴν ἀκρασίαν τὴν σφῶν παρὰ τοῖς ἔχουσιν γεγυμνωκότες.
ἀναγκαίως ἄρα πρὸς τοὺς ἀπηρυθριακότας καὶ τοῖς δείπνοις ἀφει- 3
δέστερον παραχρωμένους, τοὺς ἀκορέστους, οἷς μηδὲν ἱκανόν, ἀπο-
ταθεὶς ὁ ἀπόστολος, πάλιν ἐκ δευτέρου ἔρρηξεν φωνὴν ἀγανακτη-

3—5 vgl. Musonius bei Stob. Flor. 18, 38 Mein. (p. 524, 10f Hense) *παρεχομένη* (sc. *ἡ ἀμετρία*) *τοὺς ὀψοφάγους ἀντὶ ἀνθρώπων ὑσὶν ἢ κυσὶν ὁμοιουμένους τὴν λαβρότητα* — **9f** vgl. Plut. Mor. p. 125 E (= Stob. Flor. 16, 22 Mein.) *κακῶς διατεθέντες ἀπίασιν εἰς τὴν ὑστεραίαν ἐφόδιον τῆς ἀσωτίας* (*ἀπληστίας*) *τὴν ἀπεψίαν ἔχοντες* — **10f** vgl. Musonius a. a. O. (p. 524, 8—10 Hense) *πανταχοῦ δὲ κακὸν οὖσα ἡ ἀμετρία ἐν τοῖς μάλιστα τῇδε τὴν ἑαυτῆς ἐπιδείκνυται φύσιν* — **11—14** Musonius a. a. O. (p. 524, 5—8 Hense) *γαστριμαργία τί ἂν εἴη ἄλλο ἢ ἀκρασία περὶ τροφήν . . .; καὶ ὀψοφαγία δὲ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ ἀμετρία περὶ χρῆσιν ὄψου.* Andronicus, De affect. p. 19, 8 Kreuttner — **11—15** Cat. zu d. Psalmen (77, 30) in Laur. V 14 f. 11r, abgedruckt bei Bandini, Catal. codd. graec. I p. 35 in dieser Form: *κλήμεντος· φευκτέον τοίνυν ὀψοφαγίαν, λαιμαργίαν, γαστριμαργίαν τοντέστι τὴν παρὰ χρῆσιν ὄψου ἀμετρίαν, τὴν περὶ τὸν λαιμὸν μανίαν, τὴν περὶ τὴν τροφὴν ἀκολασίαν καὶ περὶ γαστέρα μανίαν, ἵνα μὴ τὸν νοῦν ἐγκατορύξωμεν τῇ κοιλίᾳ* (vgl. S. 167, 8) — **14f** vgl. Isid. Pelus. Ep. I 384 — **16—19** I Kor. 11, 21f

1 δὲ F δαὶ PM | **2** συνεχῶς Ma | **14** περὶ γαστέρα Isid. Cat. ἐπὶ γαστέρα P | **14f** ἐπεὶ μάργος P² ἐπίμαργος P* | **15** τοὺς (οὓς in Ras.) P³ | ⟨οὖν⟩ über d. Z. P² | ἐπὶ in Ras. P² | **24** ⟨καὶ⟩ τοὺς Kroll | **25f** ἀγανακτικὴν F

τικήν· »ὥστε, ἀδελφοί μου, συνερχόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. εἰ δέ τις πεινᾷ, ἐν οἴκῳ ἐσθιέτω, ἵνα μὴ εἰς κρίμα συνέρχησθε.« ἀφεκτέον οὖν δουλοπρεπείας ἁπάσης καὶ ἀκρασίας, 13, 1
τῶν παρατιθεμένων κοσμίως ἐφαπτομένοις, ἀμόλυντον καὶ τὴν
5 χεῖρα καὶ τὴν στρωμνὴν καὶ τὸ γένειον φυλάττουσιν, τὸ εὔσχημον τοῦ προσώπου διατηροῦσιν ἀδιάστροφον, οὐκ ἀσχημονοῦσιν οὐδὲ περὶ τὴν κατάποσιν, ἀλλὰ τὴν μὲν χεῖρα μετὰ τάξεως ἐκ διαστημάτων ἐκτατέον. * * παραφυλακτέον γὰρ καὶ τὸ φθέγγεσθαι ὁτιοῦν ἐσθίοντα ἅμα· ἀπρεπὴς γὰρ καὶ ἄσημος ἡ φωνὴ γίνεται, πλήρεσι
10 ταῖς γνάθοις στενοχωρουμένη, καὶ ἡ γλῶσσα τῇ τροφῇ πιεζομένη, τῆς κατὰ φύσιν ἐνεργείας παραποδισθεῖσα τὴν προφορὰν ἐκδίδωσι τεθλιμμένην. ἀλλ᾽ οὐδὲ ἐσθίειν ἅμα καὶ πίνειν καθήκει· ἀκρασίας 2
γὰρ τῆς μεγίστης συγχεῖν τοὺς καιρούς, ὧν αἱ χρήσεις ἀσύμφωνοι. καὶ »εἴτε ἐσθίετε«, φησίν, »εἴτε πίνετε, πάντα εἰς δόξαν θεοῦ
15 ποιεῖτε«, | στοχαζόμενοι τῆς ἀληθοῦς εὐτελείας, ἣν μοι δοκεῖ καὶ ὁ 64 S
κύριος αἰνίξασθαι τοὺς ἄρτους εὐλογήσας καὶ τοὺς ἰχθύας τοὺς ὀπτούς, οἷς κατευώχησε τοὺς μαθητάς, τῆς ἀπεριέργου τροφῆς καλὸν εἰσηγούμενος ὑπόδειγμα. ὁ γοῦν ἰχθὺς ἐκεῖνος, ὃν κελεύσαντος τοῦ 14, 1
κυρίου ὁ Πέτρος εἷλεν, εὔκολον καὶ αὐτὸς καὶ θεοδώρητον καὶ
20 σώφρονα αἰνίττεται τροφήν· ἀφαιρεῖν γέ τοι ὑποτίθεται τῶν ἐξ ὕδατος ἀνιόντων ἐπὶ τὸ τῆς δικαιοσύνης δέλεαρ τὴν ἀσωτίαν καὶ τὴν φιλαργυρίαν, ὡς τὸ νόμισμα τοῦ ἰχθύος, ἵνα χωρίσῃ τὴν κενοδοξίαν, καὶ τὸν στατῆρα τοῖς τελώναις δούς, τὰ Καίσαρος ἀποδοὺς τῷ Καίσαρι, φυλάξῃ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ. ἔχοι δ᾽ ἂν καὶ ἄλλας 2
25 ἐπιλύσεις οὐκ ἀγνοουμένας ὁ στατήρ, ἀλλ᾽ οὐχ ὁ παρὼν ἐπιτήδειος τῆς ἐξεργασίας καιρός. ἀπόχρη δὲ ὑπόμνησις συγχρωμένων ἡμῶν εἰς τὸ προκείμενον οὐκ ἀπάδουσιν τοῦ λόγου τοῖς ἄνθεσιν, | ὅπερ 173 P
ἤδη πολλάκις πεποιήκαμεν, πρὸς τὸ κατεπεῖγον τοῦ ζητήματος τὴν πολυωφελῆ περιέλκοντες εἰς ἀρδείαν τῶν φυτευομένων ὑπὸ τοῦ
30 λόγου πηγήν. καὶ γὰρ εἰ »πάντων μεταλαμβάνειν ἔξεστί μοι, ἀλλ᾽ 3
οὐ πάντα συμφέρει«· ταχὺ γὰρ καταπίπτουσιν ἐπὶ τὸ δρᾶν τὸ μὴ

1—3 I Kor. 11, 33f — **14f** I Kor. 10, 31 — **15** *τῆς ἀληθοῦς εὐτελείας* — **24** *θεῷ* Nicetascat. zu Joh. (6, 11) in Monac. 437 f. 265r; Monac. 37 f. 188r. Inc. *κλήμεντος· ἠθικῶς δὲ τὴν ἀληθῆ* (*ἠθικὴν* Mon. 437) *εὐτέλειαν δοκεῖ μοι ὁ κύριος* expl. *θεῷ* — **16f** vgl. Matth. 14, 19; 15, 36; Joh. 6, 11; 21, 9 — **18f** vgl. Matth. 17, 27 — **23f** vgl. Matth. 22, 21; Mark. 12, 17; Luk. 20, 25 — **30f** vgl. I Kor. 10, 23

2 *ἐκδέχεσθε* P^{corr}M^{1} *ἐκδέχεσθαι* P*M* | **5** *χεῖρα* (*εῖ* in Ras.) P^{1} | **8** * * Wi | *γὰρ*] *δὲ* Kroll | **20** *τῶν*] *διὰ* (über d. Z.) *τῶν* P^{2}M (*διὰ* im Text) F | **20f** *τῶν — δέλεαρ* < Cat. | **22f** *χωρίσῃ — καὶ* < Cat. | **23** *δούς*] *διδοὺς καὶ* Cat. | *ἀποδιδοὺς* Cat. | **24** *φυλάξῃ* FM^{2} *φυλάξει* PM* | *ἔχοι δ᾽ ἄν*] *ἔχει δὲ* F | **27** *ἀπάδουσιν* St *ἀπάδουσα* P* *ἀείδουσα* P^{3}

ἐξὸν οἱ πάντα δρῶντες ἃ ἐξόν. ὡς δὲ ἡ δικαιοσύνη διὰ πλεονεξίας οὐ περιγίνεται οὐδὲ ἡ σωφροσύνη δι' ἀκολασίας, οὕτως οὐδὲ ἡ τοῦ Χριστιανοῦ δίαιτα ἡδυπαθείᾳ περικτᾶται· πόρρω γάρ ἐστι τῶν »πασχητιώντων ἐδεσμάτων« ἡ τράπεζα τῆς ἀληθείας. εἰ γὰρ καὶ 4
τὰ μάλιστα ἕνεκεν τῶν ἀνθρώπων ἐγένετο τὰ πάντα, ἀλλ' οὐ πᾶσι χρῆσθαι καλόν, ἀλλ' οὐδὲ ἀεί. καὶ γὰρ καὶ ὁ καιρὸς καὶ ὁ χρόνος καὶ ὁ τρόπος καὶ τὸ πρὸς τί οὐκ ὀλίγην τῷ παιδαγωγουμένῳ πρὸς τὸ λυσιτελὲς ἐνδίδωσι ῥοπήν, καὶ τό γε [ἔστιν] ἐπιτήδειον ἰσχὺν ἔχει καταργῆσαι τὸν ἐπιγάστριον βίον, οὗ πλοῦτός ἐστιν ἐκκλητικός, οὐ βλέπων ὀξύ, ἀλλ' ἡ τυφλώττουσα περὶ τὴν γαστριμαργίαν περιουσία. οὐδεὶς δέ ἐστι πένης εἰς τὰ ἀναγκαῖα, οὐδὲ περιορᾶταί ποτε 5
ἄνθρωπος· ὁ γὰρ καὶ τὰ πτηνὰ καὶ τὰ νηκτὰ καὶ συνελόντι εἰπεῖν τὰ ἄλογα ζῷα διατρέφων εἷς ἐστιν, ὁ θεός· λείπει δὲ αὐτοῖς οὐδὲ ἓν ὁτιοῦν μὴ μεριμνῶσι τροφῆς. ἡμεῖς δὲ καὶ τούτων ἀμείνους, ὅσῳ καὶ κύριοι, καὶ θεῷ οἰκειότεροι, ὅσῳ σωφρονέστεροι. γεγόναμεν 6
δὲ οὐχ ἵνα ἐσθίωμεν καὶ πίνωμεν, ἀλλ' ἵνα ὦμεν εἰς ἐπίγνωσιν γεγονότες τοῦ θεοῦ. »δίκαιος γάρ«, φησίν, »ἐσθίων ἐμπίμπλαται τῇ ψυχῇ, κοιλίαι δὲ ἀσεβῶν ἐνδεεῖς«, ἀκαταπαύστου λιχνείας ὀρεγόμεναι. πολυτέλεια δὲ οὐκ εἰς ἀπόλαυσιν ἔρημον, ἀλλ' εἰς μετά-
δοσιν κοινωνικὴν ἐπιτήδειος. διὸ παραφυλακτέον τῶν βρωμάτων ἃ 15, 1
μὴ πεινῶντας ἡμᾶς ἐσθίειν ἀναπείθει γοητεύοντα τὰς ὀρέξεις. μὴ γὰρ οὐκ ἔνεστι καὶ ἐν εὐτελείᾳ σώφρονι πολυειδία ἐδεσμάτων ὑγιεινή; βολβοί, ἐλαῖαι, λαχάνων ἔνια, γάλα, τυρὸς τά τε ὡραῖα ἐψήματά τε παντοδαπὰ ζωμῶν ἄνευ. κἂν ὀπτοῦ δέῃ κρέως ἢ
ἑφθοῦ, μεταδοτέον. »ἔχετέ τι βρῶσιμον ἐνθάδε;« εἶπεν ὁ κύριος 174 P

4 vgl. Kock CAF III p. 562 Adesp. 887; Strom. II 126 — **9 f** vgl. Plato Leges I p. 631 C πλοῦτος οὐ τυφλός, ἀλλ' ὀξὺ βλέπων, ἄνπερ ἅμ' ἕπηται φρονήσει — **11** vgl. Usener Epic. 340, 20; 301, 11 — **12—15** vgl. Matth. 6, 26 — **15 f** vgl. Paed. II 1 mit Anm. — **17 f** Prov. 13, 25 — **20 f** vgl. Xenoph. Mem. I 3, 6 (Σωκράτης) συνεβούλευε φυλάττεσθαι τὰ πείθοντα μὴ πεινῶντας ἐσθίειν. Hense, Rhein. Mus. 45 (1890) S. 546; vgl. auch Strom. II 120 mit Anm.; zu γοητεύοντα τὰς ὀρέξεις vgl. Plut. Mor. p. 663 C — **23 f** vgl. Musonius bei Stob. Flor. 17, 43 Mein. (p. 504, 8 f Hense) τά τε ὡραῖα καὶ τῶν λαχάνων ἔνια καὶ γάλα καὶ τυρὸς καὶ κηρία (**165**, **4**); Plut. Mor. p. 664 A ποικιλίαν καὶ Πλάτων (Rep. II p. 372 C) παρέχει . . ., παρατιθεὶς βολβούς, ἐλαίας, λάχανα, τυρόν, ἐψήματα παντοδαπά — **25**—S. **165**, **3** Luk. 24, 41—44

8 [ἔστιν] St | ⟨καὶ⟩ ἰσχὺν He | **10** οὐ] οὐχ ὁ Schw | γαστριμαργίαν (μ in Ras.) P¹ | **11** περιορᾶταί (αι in Ras.) P¹ | **15** κυρίῳ Kroll | **18** τῇ ψυχῇ P¹ τῆς ψυχῆς P* | **24** ἐψήματα P³ ἐψέματα P* | **24 f** κἂν ὀπτοῦ δέῃ κρέως ἢ ἑφθοῦ, μεταδοτέον] κἂν δέῃ κρέως, ὀπτοῦ μᾶλλον ἢ ἑφθοῦ μεταδοτέον Casaubonus, Animadv. ad Athen. IV 6 p. 258, 59 | **25** ἑφθοῦ M² ἐφθοῦ P²F ὀφθοῦ P*

πρὸς τοὺς μαθητὰς μετὰ τὴν ἀνάστασιν. »οἱ δὲ« (ἅτε ὑπ' αὐτοῦ εὐτέλειαν ἀσκεῖν δεδιδαγμένοι) »ἐπέδωκαν αὐτῷ ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος· καὶ φαγὼν ἐνώπιον αὐτῶν εἶπεν αὐτοῖς«, φησὶν ὁ Λουκᾶς, ὅσα εἶπεν. πρὸς τούτοις οὐδὲ τραγημάτων καὶ κηρίων ἀμοίρους περιο- 3
5 ρατέον τοὺς δειπνοῦντας κατὰ λόγον. τῶν γάρ τοι βρωμάτων ἐπιτηδειότατα οἷς αὐτόθεν χρῆσθαι ὑπάρχει δίχα πυρός, ἐπεὶ καὶ ἑτοιμότερα, δεύτερα δὲ τὰ εὐτελέστερα, ὡς προειρήκαμεν. τῶν δὲ 4
ἀμφὶ τὰς φλεγμαινούσας κυπταζόντων τραπέζας, τὰ σφέτερα τιθηνουμένων πάθη, δαίμων καθηγεῖται λιχνότατος, ὃν ἔγωγε οὐκ ἂν
10 αἰσχυνθείην »κοιλιοδαίμονα« προσειπεῖν, [καὶ] δαιμόνων κάκιστον καὶ ἐξωλέστατον. παραπλήσιος οὖν οὗτος ἀτεχνῶς τῷ ἐγγαστριμύθῳ καλουμένῳ. ἄμεινον δὲ πολλῷ τοῦ δαίμονα ἔχειν σύνοικον εὐδαίμονα γενέσθαι· εὐδαιμονία δὲ ἐν χρήσει ἀρετῆς ἐξετάζεται.

Ματθαῖος μὲν οὖν ὁ ἀπόστολος σπερμάτων καὶ ἀκροδρύων καὶ 16,1
15 λαχάνων ἄνευ κρεῶν μετελάμβανεν, Ἰωάννης δὲ ὑπερτείνας | τὴν 175 P
ἐγκράτειαν »ἀκρίδας καὶ μέλι ἤσθιεν ἄγριον«. ὑῶν δὲ ἀπείχετο καὶ 2
Πέτρος· ἀλλ' »ἔπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἔκστασις«, ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων γέγραπται, »καὶ θεωρεῖ τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγμένον καί τι σκεῦος τέτταρσιν ἀρχαῖς ἐκδεδεμένον ἐπὶ τῆς γῆς· πάντα τὰ τετρά-
20 ποδα καὶ τὰ ἑρπετὰ τῆς γῆς καὶ τὰ πτηνὰ τοῦ οὐρανοῦ ἐν αὐτῷ· καὶ ἐγένετο φωνὴ πρὸς αὐτόν· ἀνάστα καὶ θῦσον καὶ φάγε. Πέτρος δὲ εἶπεν· μηδαμῶς, κύριε, ὅτι οὐδέποτε ἔφαγον πᾶν κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον. καὶ ἡ φωνὴ πάλιν πρὸς αὐτὸν ἐκ δευτέρου· ἃ ὁ θεὸς ἐκαθάρισεν, σὺ μὴ κοίνου.« καὶ ἡμῖν δὲ ἄρα ἀδιάφορος ἡ χρῆσις. 3
25 »οὐ γὰρ τὰ εἰσερχόμενα εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον«, ἀλλὰ ἡ περὶ τῆς ἀκρασίας διάληψις κενή. ὁ γάρ τοι θεὸς τὸν ἄνθρωπον πλάσας »πάντα ὑμῖν« εἶπεν »ἔσται εἰς βρῶσιν«. »λάχανα δὲ μετὰ ἀγάπης ἢ μόσχον μετὰ δολιότητος·« εὖ τοῦτο ὑπομιμνήσκει τοῦ 4

4f vgl. Plut. Mor. p. 664 A *πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲ τραγημάτων ἀμοίρους περιορᾷ* (Plato Rep. II p. 372 C) *δειπνοῦντας*. Zu *καὶ κηρία* vgl. zu S. 164, 23 f — **5—7** Musonius bei Stob. Flor. 17, 43 Mein. (p. 504, 6 f Hense) *τούτων δὲ τῶν βρωμάτων ἐπιτηδειότατα μὲν οἷς αὐτόθεν χρῆσθαι ὑπάρχει δίχα πυρός, ἐπεὶ καὶ ἑτοιμότατα* — **7 f** *τῶν ἀμφὶ* — **10** *προσειπεῖν* Sacr. Par. 188 Holl — **8** vgl. Plut. Mor. p. 660 F *φλεγμαινούσας τραπέζας* — **10** vgl. Eupolis Fr. 172 CAF I p. 306 — **13** vgl. Philo Quod det. pot. ins. 60 (I p. 203 M) *εὐδαιμονίαν δὲ χρῆσιν ἀρετῆς τελείας ἐν βίῳ τελείῳ νενόηκα*. Aristot. Eth. Nic. I 6 p. 1098 a 16; Eth. Eud. II 1 p. 1219 a 38; Polit. VII 8 p. 1328 a 37 — **14 f** »wahrscheinlich Verwechselung mit dem Apostel Matthias« Jülicher PRE³ XII 429; doch vgl. auch Mart. Matth. 1 Act. apost. ap. ed. Bonnet II 1 p. 218, 8 f — **16** Matth. 3, 4; Mark. 1, 6 — **17—24** Act. 10, 10—15 — **25** Matth. 15, 11 — **27** Gen. 1, 29; 9, 3 — **27 f** Prov. 15, 17

4 *καὶ* < F | **8** *καὶ κυπταζούσας τραπέζας καὶ* Sacr. Par. | **9** *λιχνότητος* Sacr. Par. | **10** [*καὶ*] Wi | **17** *ἐν*] *ὡς ἐν* (*ὡς* über d. Z.) P² (*ὡς* im Text) FM | **24** *ἐκαθάρισεν* (*ά* in Ras. für *ε*) P¹ | **26** *ἀκρασίας*] *ἀκαθαρσίας* Po

προειρημένου λόγου, ὡς οὐ τὰ λάχανα ἡ ἀγάπη, μετὰ δὲ ἀγάπης τὰ δεῖπνα παραληπτέα. ἀγαθὴ μὲν ἡ μέση κατάστασις ἐν πᾶσι μέν, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ ἐν τῇ ἀμφὶ τὴν ἑστίασιν παρασκευῇ· ἐπεὶ αἱ μὲν ἀκρότητες σφαλεραί, αἱ μεσότητες δὲ ἀγαθαί. μέσον δέ ἐστι πᾶν τὸ ἀνενδεὲς τῶν ἀναγκαίων· αἱ γὰρ κατὰ φύσιν ὀρέξεις αὐταρκείᾳ περιορίζονται. Ἰουδαίοις δὲ διὰ τοῦ νόμου οἰκονομικώτατα καταγ- 17,1
γέλλεται ἡ εὐτέλεια· μυρίων γὰρ ὅσων ἀφείλατο | τὴν χρῆσιν ὁ παι- 65 S
δαγωγὸς αὐτοὺς διὰ Μωσέως, αἰτίας προσάπτων, κεκρυμμένας μὲν τὰς πνευματικάς, ἐμφανεῖς δὲ τὰς σαρκικάς, αἷς καὶ πεπιστεύκασι, τοῖς μὲν ὅτι οὐκ ἔστι δίχηλα, τοῖς δὲ ὅτι τὴν τροφὴν οὐ μηρυκᾶται, τὰ δ' ὅτι ἄρα οὐκ ἔχει μόνα τῶν ἐνύδρων λεπίδας, ὡς ὀλίγα παντελῶς ἀπολείπεσθαι πρὸς τὴν τροφὴν αὐτοῖς ἐπιτήδεια. ὧν δὲ 2
ἐφῆκεν ἅπτεσθαι, πάλιν κεκώλυκεν τούτων τὰ θνῃξιμαῖα τά τε εἰδωλόθυτα τά τε ἀποπεπνιγμένα· οὐδὲ γὰρ τούτων ψαύειν θέμις. ἐπεὶ γὰρ ἀμήχανον χρώμενον τοῖς ἡδέσιν ἀποστῆναι τῆς ἀποδοχῆς αὐτῶν, τὴν ἐναντίαν ἀντέθηκεν ἀγωγήν, μέχρις ἂν ἐκλύσῃ τὴν ἐκ| 176 P 3
τοῦ ἔθους ἐπὶ τὴν ἡδυπάθειαν καταδρομήν. ἀνθρώποις δὲ τὰ μὲν πολλὰ βλάβην καὶ λύπην ἐνεγέννησεν ἡδονή, δυσπάθειαν δὲ καὶ λήθην καὶ ἀφροσύνην ἡ πολυτροφία ἐντίκτει τῇ ψυχῇ. εὐαυξῇ δὲ καὶ τῶν παίδων τὰ σώματα γίνεσθαί φασιν εἰς μῆκος ἐπιδιδόντων ἀπὸ τῆς ἐλλειπούσης τροφῆς· οὐ γὰρ κωλύεται τὸ ἀνατρέχον εἰς αὔξην πνεῦμα τῆς πολλῆς τροφῆς ἀντιφραττούσης τὸ εὔπνουν τοῦ δρόμου. ὅθεν κατηγορῶν τοῦ τρυφῶντος βίου ὁ τὴν ἀλήθειαν ἐξη- 18,1
λωκὼς τῶν φιλοσόφων Πλάτων τὸ ἔναυσμα τῆς Ἑβραϊκῆς φιλοσοφίας ζωπυρῶν· »ἐλθόντα δέ με«, φησίν, »ὁ ταύτῃ λεγόμενος αὖ βίος εὐδαίμων, Ἰταλικῶν τε καὶ Συρακουσσίων τραπεζῶν πλήρης, οὐδαμῶς ἤρεσεν, ὃς τῆς ἡμέρας ἐμπιμπλάμενον ζῆν καὶ μηδέποτε μόνον κοιμώμενον νύκτωρ, καὶ ὅσα τούτῳ ἐπιτηδεύματα συνέπεται τῷ βίῳ· ἐκ γὰρ τούτων οὔτ' ἂν φρόνιμος οὐδείς ποτ' ἂν γενέσθαι τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ἀνθρώπων δύναιτο ἐκ νέου ἐπιτηδεύων

10–14 vgl. Lev. 11; Deut. 14 — **25**–S. **167**, **1** u. **7 f** Plato Epist. VII p. 326 BC

2 *ἀγαθὴ*] *ἐν οἷς ἀγαθὴ* (*ἐν οἷς* über d. Z.) P² (*ἐν οἷς* im Text) **FM** | *μὲν* ⟨*οὖν*⟩ Wi | **5** *ἀνενδεὲς* * * Schw | **7** *ἀφείλατο* P* *ἀφείλετο* P²FM | **11** *τὰ δ'*] *τοῖς δὲ* Ma | **13** *θνῃξιμαῖα*] *θνησιμαῖα* P³ und Hase im Thes. IV p. 390 | **16** *ἐκλύσῃ* FM² *ἐκλύσει* P*M* *ἐκλύσειε* P³ | **18** *ἐγέννησεν* F | *δυσμάθειαν* Markland | **19** *εὐαυξῆ* Fᶜᵒʳʳ *εὐαξῆ* PM (in P über *α* ein Buchst. ausrad.) | **21** *ἀνατρέχον* P³ *ἀνατρέχειν* MP* *ἀνατρέχειν* (d. i. *ἀνατρέχον*) F | **22** *αὔξην*] *αὔξησιν* F | *πνεῦμα*] über *πνα* Ras. P | **25** *ταύτῃ* Vi *ταύτην* P | **26** *Ἰταλιωτικῶν* Plato | **27** *ἐμπιμπλάμενον* P² *ἐμπιμπλάμενοι* P* | **28** *μόνον* (*ν*² in Ras.) P | **30** *δύναιτο* Plato *δύναται* P

τοιαῦτα, οὔθ' οὕτω θαυμαστῇ φύσει κραθήσεται.« οὐ γὰρ ἄπυστος 2
ἦν ὁ Πλάτων τοῦ Δαβίδ, ὃς ἐν τῇ πόλει τῇ ἑαυτοῦ τὴν ἁγίαν
ἱδρύων κιβωτὸν ἐν μέσῃ τῇ σκηνῇ, παντὶ τῷ ὑπηκόῳ εὐφροσύνην
ποιήσας λαῷ, »ἐναντίον τοῦ κυρίου διεμέρισεν εἰς πᾶσαν τὴν δύναμιν
τοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ ἀνδρὸς ἕως γυναικός, ἑκάστῳ κολλυρίδα ἄρτου καὶ
ἐσχαρίτην καὶ λάγανον ἀπὸ τηγάνου«. αὐτάρκης αὕτη ἡ τροφὴ καὶ
Ἰσραηλιτική, ἡ δὲ ἐθνικὴ περιττή. »σώφρων οὐδ' ἂν μελλήσαι ποτὲ 3
γενέσθαι« ὁ χρώμενος αὐτῇ, τὸν νοῦν ἐγκατορύξας τῇ κοιλίᾳ, τῷ
ἰχθύι τῷ καλουμένῳ ὄνῳ τὰ μάλιστα ἐοικώς, ὃν δή φησιν Ἀριστο-
τέλης μόνον τῶν ἄλλων ζῴων ἐν τῇ γαστρὶ τὴν καρδίαν ἔχειν.
τοῦτον ἐκτραπελόγαστρον Ἐπίχαρμος καλεῖ | ὁ κωμικός. τοιοῦτοι τῶν 177 P 4
ἀνθρώπων οἱ εἰς γαστέρα πεπιστευκότες, »ὧν θεὸς ἡ κοιλία καὶ ἡ
δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν, οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες«. τούτοις οὐκ
ἀγαθὰ προεθέσπισεν ὁ ἀπόστολος, »ὧν τὸ τέλος« εἰπὼν »ἡ ἀπώλεια«.

II. *Πῶς τῷ ποτῷ προσενεκτέον.*

»Οἴνῳ δὲ ὀλίγῳ χρῶ«, τῷ Τιμοθέῳ ὑδροποτοῦντι, »διὰ τὸν στό- 19, 1
μαχόν σου«, φησὶν ὁ ἀπόστολος, παγκάλως νοσηλευομένῳ καὶ πλα-
δῶντι σώματι κατάλληλον τὸ ἐπιστῦφον βοήθημα προσφέρων, ὀλίγον
δὲ ἐγκρίνων τοῦτο, μὴ λάθῃ τὸ βοήθημα διὰ πλῆθος ἄλλης θερα-
πείας δεόμενον. φυσικὸν μὲν οὖν καὶ νηφάλιον ποτὸν ἀναγκαῖον 2
διψῶσίν ἐστιν ὕδωρ. τοῦτο ἐκ τῆς ἀκροτόμου πέτρας κατειβόμενον
τοῖς παλαιοῖς τῶν Ἑβραίων μονότροπον σωφροσύνης ὁ κύριος ἐχο-
ρήγει ποτόν, νήφειν δὲ μάλιστα ἐχρῆν τοὺς ἔτι πλανωμένους. ἔπειτα 3
ἡ ἄμπελος ἡ ἁγία τὸν βότρυν ἐβλάστησεν τὸν προφητικόν. τοῦτο
σημεῖον τοῖς εἰς ἀνάπαυσιν ἐκ τῆς πλάνης πεπαιδαγωγημένοις, ὁ
μέγας βότρυς, ὁ λόγος ὁ ὑπὲρ ἡμῶν θλιβείς, τὸ αἷμα τῆς σταφυλῆς
ὕδατι κίρνασθαι ἐθελήσαντος τοῦ λόγου, ὡς καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ σω-
τηρίᾳ κίρναται· διττὸν δὲ τὸ αἷμα τοῦ κυρίου· τὸ μέν ἐστιν αὐτοῦ 4
σαρκικόν, ᾧ τῆς φθορᾶς λελυτρώμεθα, τὸ δὲ πνευματικόν, τοῦτ'

2—6 vgl. II Sam. 6, 17—19; I Chron. 16, 1—3 — **8—10** Aristot. Fr. 326 Rose^3 — **11** vgl. Epich. Fr. 67 Kaibel — **12—14** Phil. 3, 19 — **16 f** I Tim. 5, 23 — **16—20** vgl. Isid. Pelus. Ep. I 385 — **21—23** vgl. Exod. 17, 6; Num. 20, 11; Deut. 8, 15 — **24—26** vgl. Jes. 25, 10; Num. 13, 24 — **29** vgl. I Petr. 1, 18 f

1 *θαυμαστῇ φύσει κραθήσεται* Plato *θαυμαστὴ φύσις κρατηθήσεται* P | *ἄπυστος* (über *υ* Ras.) P | **2** *τῇ*^{1} über d. Z. P^1 | **6** *ἰσχαρίτην* P | *λάγανον* (*γ* in Ras.) P^1 | **7** *μελλήσαι* Plato *μελῆσαι* P | **9** *ἐοικώς* P^{corr} *ἐοικὸς* P* | **11** *ἐκτραπελογάστορα* Casaubonus, Animadv. ad Athen. VII 18 p. 547, 54 | **14** *ἡ*] dazu am Rand *εἰς* P^2 | **19** *ἐκκρίνων* F | **20** *νηφάλιον* Sy *νηφαλέον* P | **23** *ἔτι πλανωμένους*] *ἐπιπλανωμένους* P, aber *ἔτι* am Rand P^2 | **24** *τούτου* Markland | **26** *τὸ αἷμα* St *τοῦ αἵματος* P | **27** *κίρνασθαι* (*ιρ* in Ras.) P* | **27 f** *ὡς — σωτηρίᾳ*] *ᾧ — ⟨τοῦ⟩ σωτῆρος* Schw | *σωτηρίαι* P^2 *σωτηρία* P* | **28** *μὲν*] + *γὰρ* über d. Z. P^2

ἔστιν ᾧ κεχρίσμεθα. καὶ τοῦτ᾽ ἔστι πιεῖν τὸ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ, τῆς κυριακῆς μεταλαβεῖν ἀφθαρσίας· ἰσχὺς δὲ τοῦ λόγου τὸ πνεῦμα, ὡς αἷμα σαρκός. ἀναλόγως τοίνυν κίρναται ὁ μὲν οἶνος τῷ ὕδατι, τῷ 20,1
δὲ ἀνθρώπῳ τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ μὲν εἰς πίστιν εὐωχεῖ, τὸ κρᾶμα, τὸ
δὲ εἰς ἀφθαρσίαν ὁδηγεῖ, τὸ πνεῦμα, ἡ δὲ | ἀμφοῖν αὔθις κρᾶσις ποτοῦ 178 P
τε καὶ λόγου εὐχαριστία κέκληται, χάρις ἐπαινουμένη καὶ καλή, ἧς
οἱ κατὰ πίστιν μεταλαμβάνοντες ἁγιάζονται καὶ σῶμα καὶ ψυχήν, τὸ
θεῖον κρᾶμα τὸν ἄνθρωπον τοῦ πατρικοῦ βουλήματος πνεύματι καὶ
λόγῳ συγκιρνάντος μυστικῶς· καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς μὲν τὸ πνεῦμα
ᾠκείωται τῇ ὑπ᾽ αὐτοῦ φερομένῃ ψυχῇ, ἡ δὲ σὰρξ τῷ λόγῳ, δι᾽ ἣν
»ὁ λόγος γέγονεν σάρξ«. ἄγαμαι τοίνυν τοὺς αὐστηρὸν ἐπανηρημέ- 2
νους βίον καὶ τῆς σωφροσύνης τὸ φάρμακον ἐπιποθοῦντας τὸ ὕδωρ,
φεύγοντας δὲ ὅτι μάλιστα πορρωτάτω τὸν οἶνον οἷον πυρὸς ἀπειλήν.

Ἀρέσκει οὖν τοὺς παῖδας καὶ τὰς κόρας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον 3
ἀπέχεσθαι τοῦ φαρμάκου τούτου· οὐ γὰρ κατάλληλον ζεούσῃ ἡλικίᾳ
τῶν ὑγρῶν τὸ θερμότατον ἐπεγχεῖν, τὸν οἶνον, οἱονεὶ πῦρ ἐποχε-
τεύοντας πυρί, ἐξ οὗ ὁρμαί τε ἄγριαι καὶ φλεγμαίνουσαι ἐπιθυμίαι
καὶ διάπυρον ἦθος ἐκκαίεται προπετεῖς τε οἱ νέοι ἔνδοθεν χλιαινό-
μενοι ἐπὶ τὰς ὀρέξεις γίνονται, ὡς δὴ προὔπτον αὐτῶν τὴν βλάβην
ἐλέγχεσθαι | διὰ τοῦ σώματος, πεπαινομένων θᾶττον ἢ προσῆκεν τῶν 66S
τῆς ἐπιθυμίας μελῶν. ὀργῶσι γοῦν ἀναιδέστερον ἀναζέοντος οἴνου 4
καὶ οἰδοῦσι μαστοί τε καὶ μόρια προκηρύσσοντες ἤδη πορνείας εἰκόνα
καὶ τῆς ψυχῆς τὸ τραῦμα φλεγμαίνειν ἀναγκάζει τὸ σῶμα σφυγμοί
τε ἀναιδεῖς περιεργίαν διώκουσιν εἰς παρανομίας ἐκκαλούμενοι τὸν
κόσμιον. ἐνθένδε ἤδη τῆς ἡλικίας τὸ γλεῦκος ὑπερβάλλει τῆς αἰδοῦς 21,1
τοὺς ὅρους. χρὴ δέ, ὡς ἔνι μάλιστα, κατασβεννύναι πειρᾶσθαι τὰς
ὁρμὰς τῶν νέων, ἀφαιροῦντας μὲν τὸ ὑπέκκαυμα, τὸ τῆς ἀπειλῆς
βακχικόν, ἐπεισχέοντας δὲ τὸ ἀντιφάρμακον τῆς ἐκζέσεως, ὃ καὶ τὴν
ψυχὴν τυφομένην ἤδη καθέξει καὶ τὰ μόρια ἐφέξει διοιδοῦντα καὶ
κατακοιμίσει τὸν ἐρεθισμὸν τῆς ἤδη σαλευομένης ἐπιθυμίας.

Οἱ δὲ | ἀκμάζοντες μεθ᾽ ἡμέραν μὲν ἀρίστου μεταλαβόντες, οἷς 179 P 2
κατάλληλον τὸ ἄριστον, ἄρτου μόνον ἀπογευσάμενοι ἀπεχέσθων

7 vgl. I Thess. 5, 23 — **11** Joh. 1, 14 — **15—18** vgl. Isid. Pelus. Ep. I 385 — **16—18** vgl. Plato Leges II p. 664 E *ἡ φύσις ἁπάντων τῶν νέων διάπυρος.* p. 666 A *νομοθετήσομεν . . . τοὺς παῖδας . . . οἴνου μὴ γεύεσθαι, διδάσκοντες ὡς οὐ χρὴ πῦρ ἐπὶ πῦρ ὀχετεύειν* — **32 f** vgl. Plato Leg. II p. 666 B *πολυοινίας τὸ παράπαν τὸν νέον ἀπέχεσθαι*

4 *εὐοχεῖ* Ma | **10** *ὑπ᾽* St (vgl. II Petr. 1, 21) *ἀπ᾽* P *ἐπ᾽* Schw | **13** *οἷον πυρὸς ἀπειλήν*] *ὡσεὶ δεινὸν φλογμόν* F^2 | **16** *πῦρ*] *ὑγρὸν* übergesch. M^2 | **20** *σώματος*] *πόματος* Wi | **21** *ἀναζέοντος* Wendland Quaest. Mus. p. 47 *ἀναζέοντες* P *ἀναζέοντες* [*οἴνου*] Schw | **23** *τραῦμα*] *καῦμα* Jacobs zu Achill. Tat. p. 498 | **25** *κόσμιον* P^2 *κόσμον* P* | **26** *κατασβεννύναι* (*κατασβεννύ* in Ras.) P^1 | **27** [*τῆς ἀπειλῆς*] Schw

πάμπαν τοῦ ποτοῦ πρὸς τὸ ἀναπίνεσθαι τὴν περιττὴν ὑγρότητα
αὐτῶν ἀνασφοggιζομένην ξηροφαγίᾳ. καὶ γὰρ τὸ συνεχὲς πτύειν καὶ 3
ἀπομύσσεσθαι καὶ περὶ τὰς ἐκκρίσεις σπεύδειν ἀκρασίας τεκμήριον ἐκ
τῆς ἀμέτρου προσφορᾶς ὑπερχομένων τῶν ὑγρῶν τῷ σώματι. εἰ
δὲ καὶ ἐπιγίνοιτο δίψα, ἀκείσθων ὕδατι τὸ πάθος οὐ πολλῷ· οὐδὲ
γὰρ ὕδατος ἀνέδην ἐμφορεῖσθαι καθήκει, ὡς μὴ ἐκκλύζοιτο ἡ τροφή,
καταλεαίνοιτο δὲ εἰς πέψιν κατατattομένων μὲν εἰς τὸν ὄγκον τῶν
σιτίων, ὀλίγων δὲ παντάπασιν εἰς τὰς ἐκκρίσεις χωρούντων. πρέπει 22, 1
δὲ καὶ ἄλλως ταῖς θεϊκαῖς φροντίσιν μὴ οἰνοβαρεῖν· ὁ γὰρ »ἄκρατος«
κατὰ τὸν κωμικὸν »ὀλίγα ἀναγκάζει φρονεῖν«, μή τι δὲ οὐδὲ σωφρο-
νεῖν. εἰς δὲ ἑσπέραν τοῦ δείπνου περὶ τὴν ὥραν οἴνῳ χρηστέον,
ἐπειδὰν μηκέτι τοῖς ἀναγνώσμασιν σχολάζωμεν τοῖς νηφαλιωτέροις.
τὸ τηνίκα δὲ ψυχρότερον καὶ τὸ περιέχον παρὰ τὸ μεθ' ἡμέραν 2
γίγνεται, ὡς δεῖν ὑποτρέφειν τὴν ἐκλείπουσαν ἔμφυτον ἀλέαν ἐπεισ-
άκτῳ θερμότητι, ὀλίγῳ δὲ τῷ οἴνῳ κἀνταῦθα· οὐ γὰρ μέχρι τῶν
ὕβρεως προϊτέον κρατήρων.

Τοῖς δὲ ἤδη παρηβηκόσιν ἱλαρώτερον ἐπιτρεπτέον μεταλαμβάνειν 3
τοῦ ποτοῦ, τὸ καταψυχόμενον τῆς ἡλικίας, οἷον μαραινόμενον ὑπὸ
χρόνου, ἀναζωπυροῦντας ἀβλαβῶς τῷ τῆς ἀμπέλου φαρμάκῳ· οὐδὲ
γὰρ ὡς ἐπὶ πλεῖστον ἐγκυμαίνονται ἔτι τῶν πρεσβυτέρων αἱ ὀρέξεις
περὶ τὰ τῆς μέθης ναυάγια· καθωρμισμένοι μὲν οἷον ἀγκύραις τῷ 4
λόγῳ καὶ τῷ χρόνῳ τὴν ζάλην τῶν ἐπιθυμιῶν τὴν καταιγίζουσαν
ἐκ μέθης ῥᾷον φέρουσιν, οἷς ἴσως καὶ χαριεντίσασθαί τι ἔξεστι παρὰ
τὰς εὐωχίας. ἀλλὰ καὶ τούτοις ὅρος ἔστω τοῦ ποτοῦ μέχρις οὗ τὸν
λογισμὸν ἄσειστον διατηρήσωσιν καὶ τὴν μνήμην ἐνεργὸν καὶ τὸ
σῶμα ἀσάλευτον οἴνῳ καὶ ἀκράδαντον· ἀκροθώρακα τοῦτον | καλοῦσιν 180 P
οἱ περὶ ταῦτα δεινοί. καλὸν οὖν τὸ προκαταλήγειν διὰ τὸν ὄλισθον. 23, 1

Ἀρτώριος δέ τις ἐν τῷ Περὶ μακροβιοτίας, μέμνημαι γάρ, ἐφ'
ὅσον βρέξαι τὰ σιτία μόνον οἴεται δεῖν προάγειν, ἵνα μακροτέραν

9 f Menander Fr. 779 CAF III p. 216; vgl. Elter Gnom. hist. ram. 39 — **11—15** vgl. [Just.] Ep. ad Zen. et Ser. 7 — **16** vgl. Eubulos Fr. 94, 6 f CAF I p. 196 u. a. Stellen bei Athen. II p. 36 — **22 f** vgl. CAF III p. 611 Adesp. 1227 — **26** vgl. Plut. Quaest. conv. III 8 p. 656 C ff — **28**—S. **170, 1** vgl. Arsen. Viol. bei Leutsch, Comm. de Viol. ab Ars. comp. cod. arch. Part. IV

2 *ἀνασπφογγιζομένην* P (σπ übergesch. P³) | *ξηροφαγίαι* P² *ξηροφαγία* P* | **3** *ἐκκρίσεις* P³F *ἐγκρίσεις* M *ἐκρίσεις* P* w. e. sch. | **5** *ἀκείσθων* Cobet 283 *ἀρκείσθω* P *ἀκείσθω* Mangey zu Philo I p. 252 (*ὅπως τὴν τοῦ μαθεῖν δίψαν ἀκέσηται*) | **6** *καθήκει*] *προσήκει* F (*καθ* übergeschr. F¹) | **8** *ἐκκρίσεις* FP³ *ἐκρίσεις* P*M | **9** *ἄλλως* Vi *ἄλλα ὡς* P | *γὰρ*] *πολὺς* Cobet 283 aus Stob. Flor. 18, 4 | **12** *νηφαλιωτέροις* (*ι*¹ in Ras.) P² | **16** *προϊτέον* Sy *προσιτέον* P | **20** *ἐκκυμαίνονται* Schw | **21** *μὲν*] + *γὰρ* am Ende der Z. P² | **25** *διατηρήσωσιν* F *διατηρήσουσιν* P | **29** *προάγειν* Cobet 467 *προσάγειν* P

κτησώμεθα τὴν ζωήν. ἁρμόδιον τοίνυν τὸν οἶνον τοὺς μὲν ἐν θεραπείας μέρει προσφέρεσθαι διὰ τὴν ὑγείαν μόνην, τοὺς δὲ ἐπ' ἀνέσει καὶ διαχύσει. οἶνος γὰρ πρῶτον μὲν αὐτὸν αὑτῷ ὅλεω ποιεῖ 2
τὸν πιόντα μᾶλλον ἢ πρότερον καὶ τοῖς συμπόταις μειλίχιον καὶ
τοῖς οἰκέταις πραΰτερον καὶ προσηνέστερον τοῖς φίλοις, παροινηθεὶς
δὲ ἀμείβεται τὴν ὕβριν· θερμὸς γὰρ ὢν καὶ χυμοὺς ἔχων ἡδεῖς, κε-
κραμένος ἐμμελῶς τὰ μὲν γλίσχρα τῶν περιττωμάτων διατήκει θερ-
μότητι, τοὺς δὲ δριμεῖς καὶ φαύλους ταῖς εὐωδίαις κεράννυσι χυμούς.
εὖ γοῦν ἐκεῖνο εἴρηται· »ἀγαλλίαμα ψυχῆς καὶ καρδίας οἶνος ἔκτισται 3
ἀπ' ἀρχῆς πινόμενος αὐτάρκης.« κίρνασθαι δὲ ἄριστον ὕδατι ὡς
πλείστῳ τὸν οἶνον καὶ [μὴ ὡς ὕδωρ ἐπιζητεῖσθαι καὶ] ἀπαμβλύνεσθαι
πρὸς τὴν μέθην καὶ μὴ ὡς ὕδωρ ἐπεγχεῖσθαι διὰ τὴν φιλοινίαν· ἄμφω
μὲν γὰρ τοῦ θεοῦ ποιήματα, καὶ ταύτῃ πρὸς ὑγείαν συνεργεῖ ἡ κρᾶσις
ἡ ἀμφοῖν, ὕδατός τε καὶ οἴνου, ὅτι ἐκ τοῦ ἀναγκαίου καὶ τοῦ χρη-
σίμου ὁ βίος συνέστηκεν. τῷ μὲν οὖν ἀναγκαίῳ τῷ ὕδατι ὡς ὅτι 24, 1
πλείστῳ ἐγκαταμικτέον καὶ τοῦ χρησίμου· οἴνῳ δὲ ἀμέτρῳ ἡ μὲν
γλῶττα παραποδίζεται, παρίεται δὲ τὰ χείλη, ὀφθαλμοὶ δὲ παρατρέ-
πονται, οἷον κολυμβώσης τῆς ὄψεως ὑπὸ τοῦ πλήθους τῆς ὑγρότητος,
καὶ ψεύδεσθαι βεβιασμένοι κύκλῳ μὲν ἡγοῦνται περιφέρεσθαι τὰ
πάντα, ἀριθμεῖν δὲ οὐ δύνανται τὰ πόρρω ὡς ἔστι μόνα·

καὶ μὴν ὁρᾶν μοι δύο μὲν ἡλίους δοκῶ,

μεθύων ὁ Θηβαῖος ἔλεγεν γέρων· κινουμένη | μὲν γὰρ ὑπὸ τῆς τοῦ 181 P 2
οἴνου θερμότητος ἡ ὄψις πυκνότερον πολλαπλασίονα τοῦ ἑνὸς φαν-
τάζεται τὴν οὐσίαν· διαφέρει δ' οὐθὲν ἢ τὴν ὄψιν κινεῖν ἢ τὸ
ὁρώμενον· ταὐτὸν γὰρ ἐξ ἀμφοῖν ἡ ὄψις πέπονθεν τῆς τοῦ ὑποκει-
μένου καταλήψεως διὰ τὸν σάλον ἀκριβῶς ἐφικέσθαι μὴ δυναμένη.
καὶ αἱ βάσεις καθάπερ ῥεύματι ὑποφέρονται λυγμοί τε καὶ ἔμετοι
καὶ παραφροσύναι ἐπεισεκόμασαν.

3 f vgl. Plato Leg. I p. 649 A *πιόντα τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν αὑτοῦ ποιεῖ* (*ὁ οἶνος*) *πρῶτον ὅλεων εὐθὺς μᾶλλον ἢ πρότερον* — **9 f** Sir. 34 (31), 27 f — **10—15** vgl. [Just.] Ep. ad. Zen. et Ser. 12 — **19 f**; **22—26** vgl. Aristot. Probl. III 9. 20 (p. 872a 18; 874a 5) *διὰ τί τοῖς μεθύουσι σφόδρα κύκλῳ πάντα φαίνεται φέρεσθαι, καὶ . . . ἀρθρεῖν* (*ἀριθμεῖν*) *τὰ πόρρω οὐ δύνανται; . . . ἢ ὅτι . . . κινεῖται ὑπὸ τῆς θερμότητος τοῦ οἴνου ἡ ὄψις πυκνάκις; διαφέρει οὖν οὐθὲν τὴν ὄψιν κινεῖν ἢ τὸ ὁρώμενον· ταὐτὸ γὰρ ποιεῖ πρὸς τὸ φαίνεσθαι τὰ εἰρημένα* — **21** Eurip. Bakch. 918

1 *τὴν* < F* | *ἐν* Cobet 283 *ἐπὶ* P | **2** *ἐπ'* Cobet *ἐν* P | **6** *ἡδεῖς*, * * Schw | **7** *γλίσχρα* Sy *αἰσχρὰ* P | **10** *αὐτάρκως* F | **11** [*μὴ — καὶ*] St | **12** *πρὸς* über d. Z. P¹ | *καὶ μὴ* St *μηδ'* P | **14** *ἡ ἀμφοῖν* P^{corr}FM *ἢ ἀμφοῖν* P* | **17** *παρίεται* Sy *παρεῖται* P | **22** *κινουμένης* P*M* w. e. sch. | **23** *πυκνότερον* (*πυ* in Ras.) P¹ | **24** *ἢ τὴν* Po *ἧττον* P

πᾶς γὰρ οἰνωθεὶς ἀνὴρ 3
κατὰ τὴν τραγῳδίαν

ἥσσων μὲν ὀργῆς ἐστιν, τοῦ δὲ νοῦ κενός,
φιλεῖ τε πολλὴν γλῶτταν ἐκχέας μάτην
ἄκων ἀκούειν ἅπερ ἑκὼν εἶπεν κακῶς.

καὶ πρό γε τῆς τραγῳδίας ἡ σοφία κέκραγεν· »οἶνος πινόμενος πολὺς ἐν ἐρεθισμῷ καὶ παντὶ πτώματι πληθύνει.«

Διὸ οἱ μὲν πλεῖστοι ἀνίεσθαί | φασιν δεῖν παρὰ τοὺς πότους καὶ 67 S 25, 1
τὰ σπουδαῖα εἰς ἔω ὑπερτίθεσθαι. ἐγὼ δὲ τότε μάλιστα τὸν λόγον
συνευωχησόμενον ἀξιῶ παρεισάγειν παιδαγωγήσοντα τὴν οἰνοφλυγίαν,
μὴ λάθῃ παραπεσοῦσα εἰς μέθην ἡ εὐωχία· ὡς γὰρ ὀφθαλμοὺς οὐκ 2
ἄν τις εὖ φρονῶν πρὶν ἢ ἐπὶ τὸν ὕπνον ἰέναι ἀξιώσειε μύειν, οὕτως
οὐδὲ τὸν λόγον ἀπεῖναι τοῦ συμποσίου ὀρθῶς ἄν τις βουληθείη οὐδὲ
προκατακοιμίζειν αὐτὸν τῶν πράξεων ἐπιτηδεύσαι ἂν καλῶς. ἀλλ'
οὐδὲ ἀφίστασθαί ποτε δυνήσεται τῶν οἰκείων ὁ λόγος αὐτῷ, οὐδ'
ἂν καθεύδωμεν· καὶ γὰρ ἐπὶ τὸν ὕπνον παρακλητέον. τελεία γὰρ ἡ 3
σοφία θείων οὖσα καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἐπιστήμη ἐμπεριλα-
βοῦσα τὰ ὅλα, κατ' ἐκεῖνο, καθ' ὃ ἂν ἐπισκοπῇ τὴν ἀνθρώπων ἀγέλην,
τέχνη γίνεται περὶ βίον, καὶ ταύτῃ πάντῃ συμπάρεστιν ἐφ' ὅσον
βιοῦμεν, ἀεὶ τὸ ἴδιον ἔργον ἐκτελοῦσα, τὴν εὐζωΐαν. οἱ δὲ κακοδαί- 4
μονες οἱ ἀπελαύνοντες σωφροσύνην εὐωχίας μακαριστὸν ἡγοῦνται
βίον τὴν ἀκοσμίαν τὴν περὶ τὰ συμπόσια, ὧν ἐστι τὸ ζῆν οὐδὲν 182 P
ἀλλ' ἢ κῶμος, κραιπάλη, βαλανεῖα, ἄκρατος, ἀμίδες, ἀργία, πότος.
ὁρᾶν γοῦν ἔστιν αὐτῶν τινας ἡμιμεθεῖς, σφαλλομένους, περὶ τοῖς 26, 1
τραχήλοις ἔχοντας στεφάνους ὥσπερ τοὺς ἀμφορεῖς, διαπυτίζοντας

1 πᾶς — **3** κενός Antonius Melissa p. 50 Gesner — **1—5** Soph. Fr. inc. 843; vgl. Elter Gnom. hist. ram. 39 — **6 f** Sir. 34 (31), 29 f — **8 f** vgl. Plut. Vit. Pelop. 10 — **11 f** λάθῃ — [ἡ] εὐωχία »vielleicht aus einem Tragiker« Jackson — **17** Stoische Definition vgl. Strom. I 30. 35; IV 163; VI 133. 160; VII 70 und Plut. Mor. p. 874 E (= Diels, Doxogr. gr. p. 273, 12); Sext. Emp. Math. IX 13. 125; Origenes, C. Cels. III 72; Jeremiahom. VIII 2; Philo De congr. er. gr. 79 (I p. 530 M); Cicero De off. I 153; De fin. II 37; Tusc. IV 57; V 7; Galen, Hist. phil. 5 (= Doxogr. gr. p. 603, 2); Chrys. Fr. log. 35 f Arnim — **19** τέχνη περὶ βίον stoisch; vgl. Cicero De fin. III 4. 24; Tusc. II 12; andere Stellen bei Wendland Quaest. Mus. p. 12 — **22 f** vgl. Kock CAF III p. 479 Adesp. 375; Markland, Explic. vet. auct. (Anhang zu Eurip. Suppl.) p. 247; Porson, Advers. p. 300; Cobet, Log. Herm. 1 (1866) p. 284 u. Mnemos. 6 (1857) p. 183

3 ἥσσων P³ ἥσσω P* | **4** τε] δὲ Stob. Flor. 18, 1 | **5** ἀκούειν P³F²M² ἀκούει P*F*M* | ἅπερ] οὓς Stob. Plut. Mor. p. 89 B | εἶπε Plut. | κακῶς P Stob. λόγους Plut.; vgl. Hense zu Stob. Flor. 18. 1 | **14** προκατακοιμίζων — πράξεων ⟨τι⟩ Kroll | **15** ἀφίστασθαι PᶜᵒʳʳF ἀμφίστασθαι P*M | αὐτῷ ὁ λόγος Ma | **20** βιοῦμεν P² βίον μὲν P* | **23** ἀμίδες P² ἀμείδες P*

ἀλλήλοις τὸν ἄκρατον φιλοτησίας ὀνόματι, ἄλλους δὲ πλήρεις κραιπάλης, αὐχμῶντας, ὠχριῶντας, τὰ πρόσωπα πελιδνοὺς καὶ ἔτι ἐπὶ τῇ χθιζῇ μέθῃ ἄλλην ἔωθεν αὖθις ἀναντλοῦντας μέθην. καλόν, ὦ φίλοι, καλὸν καταμαθόντας ὅτι μάλιστα πόρρωθεν τὴν εἰκόνα ταύτην τὴν γελοίαν ἅμα καὶ ἐλεεινὴν σφᾶς αὐτοὺς πρὸς τὸ ἄμεινον σχηματίζειν, ὀρρωδοῦντας μὴ ἄρα πῃ καὶ ἡμεῖς παραπλήσιον θέαμα ἄλλοις ⟨καὶ⟩ γέλως γενώμεθα. ἀστείως ἄρα εἴρηται· »ὡς ἄρα κάμινος μὲν δοκιμάζει στόμωμα ἐν βαφῇ, οἶνος δὲ καρδίαν ὑπερηφάνων ⟨ἐν μέθῃ⟩.« μέθη μὲν οὖν ἐστιν ἀκράτου χρῆσις σφοδροτέρα, παροινία δὲ ἡ ἐκ τῆς χρήσεως ἀκοσμία, κραιπάλη δὲ ἡ ἐπὶ τῇ μέθῃ δυσαρέστησις καὶ ἀηδία ἀπὸ τοῦ τὸ κάρα πάλλειν ὠνομασμένη. τοῦτον τὸν βίον, εἰ βίον καλεῖν χρή, ῥᾴθυμον ὄντα καὶ περὶ τὰς ἡδυπαθείας κεκινημένον καὶ περὶ τὴν οἰνοφλυγίαν ἐπτοημένον ἡ θεία σοφία ὑφορωμένη παραγγέλλει τοῖς αὐτῆς τέκνοις· »μὴ ἴσθι οἰνοπότης μηδὲ ἐκτείνου συμβολαῖς, κρεῶν ἀγορασμοῖς, πᾶς γὰρ μέθυσος καὶ πορνοκόπος πτωχεύσει καὶ ἐνδύσεται διερρηγμένα πᾶς ὑπνώδης.« ὑπνώδης γὰρ πᾶς ὁ μὴ εἰς σοφίαν ἐγρηγορῶν, ἀλλὰ ὑπὸ μέθης βαπτιζόμενος εἰς ὕπνον. καὶ διερρωγότα, φησίν, ἐνδύσεται ὁ πάροινος, ἐπαισχυνθήσεται τῇ μέθῃ διὰ τοὺς κατοπτεύοντας. ὀπαὶ γὰρ ἁμαρτωλοῦ τὰ διερρωγότα τοῦ ὕφους τοῦ σαρκικοῦ φιληδονίαις κατατετρημένα, δι' ὧν ἡ αἰσχύνη ἔνδοθεν τῆς ψυχῆς ἐπιθεωρεῖται, ἡ ἁμαρτία, δι' ἣν οὐδὲ σωθήσεται ῥᾳδίως τὸ ὕφος τὸ ἀπεσπασμένον πάντοθεν εἰς πολλὰς κατασηπόμενον ἐπιθυμίας, τὸ ἀπεσχισμένον τῆς σωτηρίας. ταύτῃ νουθετικώτατα ἐπιφέρει· »τίνι οὐαί; τίνι θόρυβος; τίνι κρίσις; τίνι | ἀηδεῖς λέσχαι; τίνι συντρίμματα διακενῆς;« ὁρᾶτε ὅλον διερρωγότα τὸν φίλοινον, ὃς παρορᾷ μὲν τὸν λόγον αὐτόν, ἔκδοτον δὲ αὑτὸν συνεχώρησεν τῇ μέθῃ, ὅσα τούτῳ ἠπείλησεν ἡ γραφή· καὶ πάλιν ἐπιφέρει τῇ ἀπειλῇ· »τίνος πελιδνοὶ οἱ ὀφθαλμοί; οὐ τῶν ἐγχρονιζόντων ἐν οἴνοις; οὐ τῶν ἰχνευόντων ποῦ πότοι γίνονται;« ἐνταῦθα μὲν καὶ νεκρὸν ἤδη τῷ λόγῳ τὸν φιλοπότην ἀποφαίνεται, διὰ τῶν ὀφθαλ-

27, 1 — 2 — 3 — 4 — 183 P — 5

1—3 vgl. Kock CAF III p. 472 Adesp. 342 — **7 f** Sir. 34 (31), 26 — **8** *μέθη* — **11** *ὠνομασμένη*; **173,14** *περικλύζεται* — **21** *διαφθείρῃ*; **174,10** *ὡς* — **16** *σωματοποιουμένη* Nicetascat. zu Luk. (21, 34) in Vatic. 1611 f. 273r; Monac. 33 f. 349r; lateinisch bei Corderius, Cat. in S. Luc. p. 526. Inc. *παιδαγωγοῦ· ἔστι δὲ μέθη μὲν ἀκράτου* — **14—16** Prov. 23, 20f — **24 f** Prov. 23, 29 — **28 f** Prov. 23, 29 f

1 *ὀνόματι* P¹ *ὀνόμασιν* P* | **2** [*ἔτι*] Wi | **3** *ἔωθεν* Wi (vgl. Kock) *ἕω* P *εἰς* (über d. Z.) *ἕω* P² | **6** ⟨*καὶ*⟩ über d. Z. P² | **8** ⟨*ἐν μέθῃ*⟩ St Clem. Alex. u. die Sept. p. 54 | **10** *μέθηι* P² *μέθη* P* | **13** *οἰνοφλυγίαν* (*λ* in Ras.) P¹ | *θεῖα* P* | **14** *αὐτῆς* Po *αὐτῆς* (*ῆς* in Ras. für *οῖς*) P¹ | **17 f** *ἐγρηγορὼς* P³ | **18** *ἐπαισχυνθήσεται*] + *τε* über d. Z. P² (durch Punkte getilgt) | **20** *κατατετρημένα* (*ημ* in Ras. für *ιμ*) P¹ | **23** [*τὸ ἀπεσχισμένον*] Schw | **24** *κρίσεις* F | **26** *δὲ αὐτὸν* P* *δ' ἑαυτὸν* PcorrM

μῶν τῶν πελιδνῶν, ὃ τοῖς νεκροῖς σημεῖον ἐπιφαίνεται, τὸν ἐν κυρίῳ θάνατον αὐτῷ καταγγείλασα· ἡ γὰρ ἀμνηστία τῶν εἰς τὴν ἀληθῆ συντεινόντων ζωὴν ἐπὶ τὴν φθορὰν ῥέπει. εἰκότως οὖν στερρότατα 28, 1
ὁ παιδαγωγὸς ἀπαγορεύει τῆς ἡμετέρας κηδόμενος σωτηρίας· »μὴ πίνετε οἶνον ἐπὶ μέθῃ.« διὰ τί, πεύσῃ; »ὅτι«, φησί, »τὸ στόμα σου τότε λαλήσει σκολιά, κατακείσῃ δὲ ὥσπερ ἐν καρδίᾳ θαλάσσης καὶ ὥσπερ κυβερνήτης ἐν πολλῷ κλύδωνι.« ἐντεῦθεν καὶ ἡ ποιητικὴ 2
ὠφελημένη λέγει·

οἶνός τε, ὃς πυρὶ ἶσον ἔχει μένος, εὖτ' ἂν ἐς ἄνδρας
ἔλθῃ, κυμαίνει δ' οἷα Λίβυσσαν ἄλα
βορέης ἠὲ νότος, τὰ δὲ κεκρυμμένα πάντα
φαίνει, ἁμαρτοεπής· οἶνος μεθύουσιν ὄλισθος,
οἶνος ψυχαπάτης

καὶ τὰ ἑξῆς. ὁρᾶτε τοῦ ναυαγίου τὸν κίνδυνον; περικλύζεται μὲν ἡ 3
καρδία πολυποσίᾳ, τὸ δὲ πλῆθος τῆς οἰνοφλυγίας θαλάττης εἴκασεν ἀπειλῇ, ἐν ᾗ βεβυθισμένον τὸ σῶμα ὥσπερ ναῦς δέδυκεν εἰς βυθὸν ἀκοσμίας ταῖς τοῦ οἴνου τρικυμίαις ἐπικεχωσμένον, ὁ δὲ κυβερνήτης, ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος, περιφέρεται τῷ κλύδωνι ὑπερεχούσης τῆς μέθης, ἐνθαλαττεύων τε ἰλιγγιᾷ τῷ ζόφῳ τῆς καταιγίδος, τοῦ τῆς ἀληθείας ἀστοχήσας λιμένος, ἕως ἂν περιπεσὼν ὑφάλοις πέτραις αὐτὸς αὑτὸν ἐξοκείλας εἰς ἡδονὰς διαφθείρῃ.

Εἰκότως οὖν καὶ ὁ ἀπόστολος παραγγέλλει· »μὴ μεθύσκεσθε ἐν 29, 1
οἴνῳ, ᾧ | ἐστιν ἀσωτία πολλή«, τὸ ἄσωστον τῆς μέθης διὰ τῆς 184 P
ἀσωτίας αἰνιξάμενος. εἰ γὰρ καὶ τὸ ὕδωρ οἶνον ἐν τοῖς γάμοις

1 vgl. Hippokr. Prognost. 2 — **4 f** vgl. Prov. 23, 31; Tob. 4, 15; Joel 1, 5 — **5—7** Prov. 23, 33 f — **9—11** Eratosth. Fr. 34 Hiller; vgl. Wilamowitz, Gött. Nachr. Phil.-hist. Kl. 1894 S. 34 f; Elter Gnom. hist. ram. 39 — **12 f** Aus einem unbek. Dichter, durch ein Versehen eng mit dem Eratosthenesfr. verbunden — **14** vgl. zu S. 172, 8. Inc. *παιδαγωγοῦ· ἐπικλύζεται μὲν γὰρ ἡ καρδία πολυποσίᾳ· οἰνοφλυγίᾳ* (+ *δὲ* Mon.) *τὸ σῶμα βεβυθισμένον ὥσπερ* (**16**) — *διαφθείρῃ* (**21**) — **16** *τὸ σῶμα* — **17** *ἐπικεχωσμένον, ὑπερεχούσης τῆς μέθης* (**18 f**), *λιμένος — πέτραις* (**20**) wahrscheinlich aus einem Dichter; vgl. Blaß, Hermes 35 (1900) S. 342 — **22 f** Ephes. 5, 18 — **24 f** vgl. Joh. 2, 1—11

1 f *τὸν ἐν κυρίῳ θάνατον αὐτῷ*] *τὸν τῷ κυρίου θάνατον αὐτοῦ* Ma | **6** *κατακείσῃ* Prov. *κατάκεισαι* P | **9** *οἶνός τε ὃς* P* *οἶνός θ' ὃς* P³ *οἶνός τε* Stob. Flor. 18, 3 *ὁ οἶνος* Ath. II p. 36 F (HSS CE) *οἶνος τῷ* Hesych. s. v. *ναρθηκοπλ.* HSS *οἶνός τι* (= *τοι*) Cornutus 30 | *ἄνδρα* Stob. | **11** *βορρῆς* Stob. M^dA *βορῆς* Stob. S Ath. CE | *δὲ* P Ath. *δὲ καὶ* Stob. S | *πάντα*] *φαίνει* | *βυσσόθεν· ἐκ δ' ἀνδρῶν πάντ' ἐτίναξε νόον* Stob. Ath. | **14** *περικλύζεται* F² *πολυκλύζεται* PF*M | **15** *οἰνοφλυγίας* (λ in Ras.) P² | **18** *ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος*] *νοῦς* Cat. | *ἐπιφέρεται* Mon. | **19** *εἰλιγγιᾷ* F | **20** *ἂν περιπεσὼν* L. Dindorf im Thes. (s. v. *ἀντιπεριπίπτω*) *ἀντιπεριπεσὼν* P Vat. *ἀντιπαραπεσὼν* Mon. | **21** *ἑαυτὸν* Cat. | *ἐξωκείλας* P*M | *διαφθείρῃ* P Vat. *ὥσπερ σμῆνος μελισσῶν διεγείρῃ* Mon. *instar agminis apum excitat* Cord. | **22 f** *ἐν οἴνῳ, ᾧ*] *οἴνῳ, ἐν ᾧ* St

πεποίηκεν, οὐκ ἐπέτρεψεν μεθύειν, τὸ δὲ ὑδαρὲς τοῦ φρονήματος ἐζωοποίησεν, τοῦ νόμου † τὴν ἐργάτιν ἐξ Ἀδάμ, τὸν κόσμον ὅλον αἵματι πληρώσας ἀμπέλου, ποτὸν ἀληθείας, τὸ κρᾶμα τοῦ νόμου τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ λόγου τοῦ νέου, εἰς συμπλήρωσιν τοῦ χρόνου τοῦ προκατηλλαγμένου θεοσεβείᾳ παρασχών. μυστικὸν ἄρα σύμβολον ἡ γραφὴ αἵματος ἁγίου οἶνον ὠνόμασεν, τὴν δὲ ἐκ τοῦ οἴνου ἑωλοκρασίαν διελέγχουσα »ἀκόλαστον οἶνος« φησὶν »καὶ ὑβριστικὸν μέθη«. ἀρέσκει τοίνυν τῷ λόγῳ τῷ ὀρθῷ χειμῶνος μὲν διὰ τὸ κρύος πίνειν μέχρι τοῦ μὴ ῥιγοῦν, οἷς εὐχερὲς τὸ ῥιγοῦν, τοῦ δὲ ἄλλου καιροῦ διὰ τὴν τῶν ἐντοσθιδίων θεραπείαν. ὡς γὰρ τροφαῖς ἐπὶ τὸ μὴ πεινῆν, οὕτως καὶ ποτῷ ἐπὶ τὸ μὴ διψῆν χρηστέον, παραφυλάττοντας τὸν ὄλισθον ἀκριβῶς· ἀκροσφαλὴς γὰρ ἡ τοῦ οἴνου παρείσδυσις. οὕτω δ' ἂν καὶ ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὑπάρξαι καθαρὰ καὶ ξηρὰ καὶ φωτοειδής, »αὐγὴ δὲ ψυχὴ ξηρὰ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη«. ταύτῃ δὲ καὶ ἐποπτική, οὐδέ ἐστιν κάθυγρος ταῖς ἐκ τοῦ οἴνου ἀναθυμιάσεσιν νεφέλης δίκην σωματοποιουμένη. 68 S 2 3

Οὐ πολυπραγμονητέον τοίνυν τὸν οἶνον τὸν Χῖον, ἂν ἀπῇ, οὐδὲ τὸν Ἀριούσιον, ὅταν μὴ παρῇ. δίψα γὰρ ἐνδείας τινός ἐστι πάθος καὶ τὸ κατάλληλον ἐπιζητεῖ βοήθημα πρὸς ἀναπλήρωσιν, οὐ τετυφωμένον ποτόν. πλαδώσης δὲ ὀρέξεως δι' ἀκρασίαν αἱ διαπόντιοι | οἰνηγίαι, παραφρονούσης καὶ πρὸ τῆς μέθης περὶ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς. Θάσιός τε γὰρ ὁ εὐώδης καὶ ὁ εὔπνους Λέσβιος καὶ Κρής τις γλυκὺς καὶ Συρακούσσιος ἡδὺς καὶ Μενδήσιός τις Αἰγύπτιος καὶ ὁ νησιώτης Νάξιος καὶ ἀνθοσμία τις ἄλλος τῆς Ἰταλῶν γῆς, πολλὰ ταῦτα ὀνόματα· σώφρονι συμπότῃ οἶνος εἷς, ἑνὸς γεώργιον θεοῦ. τί γὰρ οὐκ ἀπόχρη ὁ ἐπιχώριος ἀποπληρῶσαι τὴν ἐπιθυμίαν; εἰ μή τι καὶ τὸ ὕδωρ ἐποίσονται, ὡς οἱ βασιλεῖς οἱ ἀνόητοι [Χόασπις ποταμὸς οὕτω λεγόμενος τῆς Ἰνδικῆς, οὗ κάλλιστον ὕδωρ εἰς πόσιν] 30, 1 185 P 2 3

7 Prov. 20, 1 — **8—10** vgl. [Just.] Ep. ad Zen. et Ser. 12 — **10—16** vgl. zu S. 172, 8. Inc. *παιδαγωγοῦ· ὡς οὖν τροφαῖς* expl. *καλύπτεται* — **10—12** vgl. [Just.] Ep. ad Zen. et Ser. 13. 12 — **14** vgl. Heraklit Fr. 74f Byw. 118 Diels; vgl. Cobet 187; J. Müller zu Galen, Scripta min. II p. XLIII sq.; Hense zu Stob. Flor. 5, 120; 17, 43 Mein. (p. 257, 10; 505, 8 Hense); Zeller, Phil. d. Gr. I 2^5 S. 705 Anm. 3 — **17 f** vgl. Athen. I p. 32 F

1 *πεποίηκεν* ⟨*ὁ κύριος*⟩ Markland | *φρονήματος* ⟨*μεταλλάξας τὴν ψυχὴν*⟩ Wi | **2** *τὴν ἐργάτιν*] *τὸν ἐργάτην* He *τὴν ὀργὴν τὴν ἐξ Ἀδὰμ* ⟨*παύσας*⟩ Schw | **5** *προκατηγγελμένου* Markland | **8** *ἀρέσκει* (über *ει* Ras.) P | **10 f** *τὸ — τὸ* P* *τῶ — τῶ* P^3 | **13** *καθαρὰ*] *καὶ καθαρὰ* Mon. | **14** *αὐγὴ* P* *αὐγῆ* P^3 | *αὐγὴ δὲ ψυχὴ*] *ψυχὴ γὰρ* Cat. | **15** *οὐδέ ἐστιν*] *ἡ δὲ* Cat. | **16** *σωματοποιουμένη*] *καλύπτεται* Cat. (*velatur* Cord.) | **18** *Ἀριούσιον* Vi vgl. Variae lect. 15, 24 *ἀῤῥιθούσιον* P (*ε* P^1) | **19** *πάθος* P*P^3 *πάθους* P^2 | **26** *εἰ* P^2 *ἢ* P* | **27 f** u. S. **175**, **1** [*Χόασπις — πόσιν*] Nauck, Bull. de l'Acad. de St. Pétersb. XII (1868) p. 526 [*Χόασπις — Χοάσπιον*] Valckenaer zu Herod. I 188

τὸ Χοάσπειον, καθάπερ καὶ τοὺς φίλους, οὕτω δὲ καὶ τὸ ὕδωρ ἐπαγόμενοι. ταλανίζει τοὺς πλουσίους εἰς τρυφὴν κἀνταῦθα τὸ ἅγιον 4 πνεῦμα διὰ τοῦ Ἀμὼς ἐκφωνῆσαν· »οἱ πίνοντες τὸν διυλισμένον οἶνον καὶ ἐπὶ κλίνης ἐλεφαντίνης«, φησί, »κατακείμενοι«, καὶ ὅσα τούτοις ἀκόλουθα ἐν ὀνείδους ἐπήγαγεν μέρει.

Προνοητέον δὲ μάλιστα τῆς εὐσχημοσύνης (καὶ τὴν Ἀθηνᾶν 31, 1 φησιν ὁ μῦθος, ἥτις ποτὲ ἦν, προμηθουμένην αὐτῆς τῶν αὐλῶν ἀπορρῖψαι τὸ ἐπιτερπὲς διὰ τὸ ἀπρεπὲς τῆς ὄψεως), ὡς ἀδιαστρόφῳ τῷ προσώπῳ πιεῖν, μὴ ἄδην σπάσαντας μηδὲ πρὸ πόσεως τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀσχημονεῖν ἀναγκάζοντας, ἀμυστὶ ἕλκοντας ὑπὸ ἀκρασίας, μηδὲ περιχεῖν τὸ γένειον ἢ τὴν ἐσθῆτα καταβρέχειν, ἀθρόου τοῦ ποτοῦ ἐπεισχεομένου, μονονουχὶ ἐμπλύνοντας καὶ ἐναποκλυζομένους ταῖς φιάλαις τὸ πρόσωπον τὸ αὐτῶν. καὶ γὰρ ὁ κελαρυσμὸς ῥαγδαίου 2 τοῦ ποτοῦ φερομένου σὺν πολλῷ τῷ πνεύματι ἐπισπωμένου, ὥσπερ εἰς κεραμεοῦν ἄγγος ἐγχεομένου, ἠχοῦντος τοῦ λαιμοῦ διὰ τὸν ῥοώδη καταβροχθισμόν, αἰσχρόν, καὶ ἀπρεπὲς τὸ θέαμα τῆς ἀκρασίας, πρὸς δὲ καὶ ἐπιβλαβὲς [τὸ] ἐπιτήδευμα τῷ μεταλαμβάνοντι ἡ φιλοποσία. μὴ σπεύσῃς εἰς βλάβην, ὦ οὗτος. οὐχ ἁρπάζεταί σου τὸ ποτόν· 3 σοὶ δέδοται καὶ ἀναμένει σε. μὴ διαρραγῆναι σπουδάσῃς, χανδὸν ἕλκύσας· πίμπλαταί σου ἡ δίψα, κἂν βράδιον πίῃς, τὸ κόσμιον προσλαβοῦσα, κοσμίως καταμεριζομένου τοῦ ποτοῦ· οὐ γὰρ ἀφαιρεῖται τῷ χρόνῳ ὃ προαρπάζει ἡ ἀκρασία. »ἐν οἴνῳ δέ«, φησί, | »μὴ ἀνδρίζου, 186 P πολλοὺς γὰρ ἠχρείωσεν ὁ οἶνος.«

»Μέθῃ δὲ μάλιστα οἱ Σκύθαι χρῶνται Κελτοί τε καὶ Ἴβηρες καὶ 32, 1 Θρᾷκες, πολεμικὰ ξύμπαντα ὄντα ταῦτα γένη, καὶ καλὸν καὶ εὔδαιμον ἐπιτήδευμα ἐπιτηδεύειν νενομίκασιν·« ἡμεῖς δὲ τὸ εἰρηνικὸν γένος εἰς ἀπόλαυσιν, οὐκ εἰς ὕβριν ἑστιώμενοι νηφαλίους πίνωμεν φιλοτησίας, ἵνα δὴ τῷ ὄντι οἰκείως τῷ ὀνόματι δειχθῶσιν φιλότητες. πῶς 2 οἴεσθε πεπωκέναι τὸν κύριον, ὁπηνίκα δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος ἐγένετο; οὕτως ἀναισχύντως ὡς ἡμεῖς; οὐχὶ ἀστείως; οὐχὶ κοσμίως; οὐκ ἐπιλελογισμένως; εὖ γὰρ ἴστε, μετέλαβεν οἴνου καὶ αὐτός· καὶ γὰρ

3 f Amos 6, 6. 4 — **6—8** vgl. Apollodor Bibl. I 4, 2 — **22 f** Sir. 34 (31), 25 — **24—26** Plato Leg. I p. 637 DE

1 *χοάσπειον* P³ (wie Cobet 186) *χοάσπιον* P* | Nauck ∽ *τὸ Χοάσπιον* nach *ὕδωρ* | *φίλους*] *φιάλας* Markland *οἴνους* Ma | [*δὲ*] Valck. *δὴ* Cobet 187 | **2** *ἐπαγόμενοι* Valckenaer *ἐπαγόμενον* P | **6** *καὶ*] + *γὰρ* über d. Z. P³ | **8** *ἀδιαστρόφῳ* Sy (im Index) Bernays, Rh. Mus. 9 (1854) p. 255 (= Ges. Abh. I p. 86²) *ἀδιαστρόφως* P | **9** *πρὸ πόσεως* Arcerius *προπολέως* P^corrM *πρὸ πόλεως* P*F | **12** *ἐμπλύνοντας — ἐναποκλυζομένους* St *ἐμπλύνοντα — ἐναποκλυζόμενον* P | **14** *ἐπισπωμένῳ* Ma | **17** [*τὸ*] St | *μεταλαμβάνοντι* * * (etwa ⟨*οὐκ ἀγαθὸν*⟩) Schw | **19** *σε* P¹ *σοι* P* | **25** *ταῦτα ὄντα* Sy | *ταῦτα γένη*] *τῷ γένει* als Variante am Rand P³ | **27** *πίνωμεν* St *πίνομεν* P | **28** *δὴ* P³F *δὲ* P*M

ἄνθρωπος καὶ αὐτός· καὶ εὐλόγησέν γε τὸν οἶνον, εἰπών· »λάβετε, πίετε· τοῦτό μού ἐστιν τὸ αἷμα·« αἷμα τῆς ἀμπέλου τὸν λόγον τὸν »περὶ πολλῶν ἐκχεόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν«, εὐφροσύνης ἅγιον ἀλληγορεῖ νᾶμα. καὶ ὅτι μὲν σωφρονεῖν τὸν πίνοντα δεῖ, διʼ ὧν 3
ἐδίδασκεν παρὰ τὰς εὐωχίας ἔδειξεν σαφῶς· οὐ γὰρ μεθύων ἐδίδασκεν. ὅτι δὲ οἶνος ἦν τὸ εὐλογηθέν, ἀπέδειξε πάλιν πρὸς τοὺς μαθητὰς λέγων· »οὐ μὴ πίω ἐκ τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου ταύτης, μέχρις ἂν πίω αὐτὸ μεθʼ ὑμῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρός μου.« ἀλλʼ ὅτι γε οἶνος 4
ἦν τὸ πινόμενον πρὸς τοῦ κυρίου, πάλιν αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ λέγει τὴν Ἰουδαίων ἐπονειδίζων σκληροκαρδίαν· »ἦλθεν γάρ«, φησίν, »ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ λέγουσιν· ἰδοὺ ἄνθρωπος φάγος καὶ οἰνοπότης, τελωνῶν φίλος.« τουτὶ μὲν ἡμῖν καὶ πρὸς τοὺς Ἐγκρατητὰς 33,1
καλουμένους παραπεπαίχθω.

Αἱ δὲ γυναῖκες, τὸ εὔσχημον ἐπαναιρούμεναι δῆθεν, ὡς μὴ ταῖς πλατείαις κύλιξιν διαχέουσαι τὰ χείλη περιρραγεῖς γένωνται πλατυνομένου τοῦ στόματος, στεναῖς κομιδῇ κατὰ τὸ στόμιον ἀλαβάστροις ἀσχημόνως πίνουσαι ἀνακλῶσι μὲν τὰς κεφαλάς, γυμνοῦσι δὲ τοὺς τραχήλους, οὐ κοσμίως, ἐμοὶ δοκεῖν, καὶ τὸν λάρυγγα διατείνουσαι περὶ τὴν κατάποσιν βροχθίζουσιν, οἷον ἀπογυμνούμεναι τοῖς συμπόταις ἃ δύνανται, ἐργάς τε ἀνδρώδεις ἐπισπώμεναι, μᾶλλον δὲ ἀνδραποδώδεις, προσεπιθρύπτονται σπαταλῶσαι· οὐδεὶς γὰρ ψόφος 2
οἰκεῖος ἀνδρὶ λογικῷ, ἔτι δὲ μᾶλλον γυναικί, ἢ καὶ τὸ συνειδέναι αὐτὴν ἑαυτῇ, ἥτις εἴη, μόνον αἰσχύνην φέρει. »ὀργὴ | δέ«, φησίν, | 187 P
»μεγάλη γυνὴ μέθυσος«, οἱονεὶ χόλος θεοῦ οἰνομάχλη γυνή. διὰ τί; 69 S
ὅτι »ἀσχημοσύνην αὐτῆς οὐ συγκαλύπτει«. ταχὺ γὰρ εἰς ἀταξίαν ὑποσύρεται γυνή, κἂν μόνον ἐπιδῷ τὴν προαίρεσιν εἰς ἡδονάς. καὶ 3
οὐχὶ ἀλαβάστροις πίνειν κεκωλύκαμεν· ἀλλὰ τὸ ἐπιτηδεύειν ἐν τούτοις μόνον πίνειν ὡς ἀλαζονικὸν περικόπτομεν, τοῖς παρατυχοῦσιν ἀπροσπαθῶς χρῆσθαι συμβουλεύοντες, πόρρωθεν ἄνωθεν ὀλισθανούσας ἀνακόπτοντες αὐταῖς τὰς ὀρέξεις. ἡ δʼ οὖν πρὸς ἐργὴν ἀναπλωτά- 4
ζουσα τοῦ ἀέρος ἔφελξις ἡσυχῇ παραπεμπτέα. κατʼ οὐδένα δὲ τρόπον ταῖς γυναιξὶν ἐπιτρεπτέον παραγυμνούσας τι τοῦ σώματος καταφαίνεσθαι, μὴ σφαλεῖεν ἄμφω, οἳ μὲν ἐρεθιζόμενοι κατασκοπεῖν, αἳ δὲ τῶν ἀνδρῶν ἐφʼ ἑαυτὰς ἐπισπώμεναι τὰς ὄψεις. ἀεὶ δὲ ὡς 5
παρόντος τοῦ κυρίου κοσμίως ἀναστρεπτέον ἡμῖν, μή πη ἄρα καὶ

1—3 vgl. Matth. 26, 26—28 — **7 f** Matth. 26, 29; Mark. 14, 25 — **10—12** Matth. 11, 19; Luk. 7, 34 — **23—26** Sir. 26, 8

13 παραπεπαίχθω PM (η P^1) παραπεπήχθω F | **21** ψόφος (vgl. Paed. II 60, 1) Ma ψόγος P | **23** αὐτὴν Ma αὐτὴ P αὐτῇ Wi | **29** ὀλισθαινούσας F | **30f** ἀναπλωτάζουσα fraglich, ἀναπαφλάζουσα? Schw | **31** ἔφελξις Schw ἐφέπειξις P ἐπέπειξις Sy ἔπειξις Di

ἡμῖν ὡς Κορινθίοις ὁ ἀπόστολος χαλεπήνας εἴπῃ· »συνερχομένων ὑμῶν οὐκ ἔστι κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν.«

Ἐμοὶ δοκεῖ ὁ ἀκέφαλος πρὸς τῶν μαθηματικῶν καλούμενος ὁ 34, 1
πρὸ τοῦ ἀστέρος τοῦ † πλανωμένου καταριθμούμενος συνιζηκυίας τῆς
κεφαλῆς εἰς τὸ στῆθος τοὺς ὀψοφάγους καὶ ἡδονικοὺς καὶ τοὺς
ἑτοίμους εἰς μέθην αἰνίττεσθαι. καὶ γὰρ οὖν κἂν τούτοις τὸ λογι-
στικὸν ἵδρυται οὐκ ἐν τῇ κεφαλῇ, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐντοσθιδίοις, πάθεσιν
ἐπιθυμίᾳ τε καὶ θυμῷ δεδουλωμένον. ὥστε ὅτῳ τρόπῳ Ἐλπήνωρ 2
»ἀστραγάλων ἐάγη« καταπεσὼν ὑπὸ μέθης, οὕτω τούτων ὁ ἐγκέφαλος
ἄνωθεν ἰλιγγιάσας ὑπὸ μέθης ἐπὶ τὸ ἧπαρ καὶ τὴν καρδίαν, τουτέ-
στιν ἐπὶ τὴν φιληδονίαν καὶ τὸν θυμόν, καταπίπτει πτῶμα μεῖζον
ἢ φασι ποιητῶν παῖδες πρὸς τοῦ Διὸς τὸν Ἥφαιστον οὐρανόθεν
ἐρρίφθαι χαμαί. »πόνος δὲ ἀγρυπνίας«, φησί, »καὶ χολέρα καὶ στρόφος 3
μετὰ ἀνδρὸς ἀπλήστου.« διὰ τοῦτό τοι καὶ ἡ τοῦ Νῶε παροινία
ἀνάγραπτος γεγένηται, ἵνα ὡς ὅτι μάλιστα τὴν μέθην φυλαττώμεθα,
ἐμφανῆ καὶ ἔγγραπτον τὴν εἰκόνα τοῦ παραπτώματος ἔχοντες, δι' ἣν
οἱ σκεπάσαντες τὴν ἀσχημοσύνην τῆς μέθης εὐλογοῦνται παρὰ κυρίῳ.
συντομώτατα τοίνυν ἐμπεριλαβοῦσα ἡ γραφὴ ἅπαντα ἐν ἑνὶ λόγῳ 4
εἴρηκεν· »τὸ ἱκανὸν ἀνθρώπῳ πεπαιδευμένῳ οἶνος, καὶ ἐπὶ τῆς
κοίτης αὐτοῦ ἀναπαύσεται.« |

III. Ὅτι οὐ χρὴ περὶ τὴν πολυτέλειαν τῶν σκευῶν ἐσπουδακέναι. 188 P

Ἐκπωμάτων τοίνυν ἀργυρίου καὶ χρυσίου πεποιημένων λιθοκολ- 35, 1
λήτων τε ἄλλων ἄθετος ἡ χρῆσις, ὄψεως ἀπάτη μόνον· εἴτε γὰρ
αὐτοῖς ἐγχέαι τις θερμοῦ κράματος, διαπυρουμένων τῶν σκευῶν
ἐπώδυνος ἡ λῆψις, εἴτε αὖ ψυχρὸν πάλιν ἐγχέαι, μεταδίδωσι τῆς
ποιότητος ἡ ὕλη λυμαινομένη τὸ κρᾶμα καὶ ἔστιν ἐπιβλαβὴς ἡ πόσις
ἡ πλουσία. ἐρρέτων τοίνυν Θηρίκλειοί τινες κύλικες καὶ Ἀντιγο- 2
νίδες κάνθαροί τε καὶ λαβρώνιοι καὶ λεπασταὶ καὶ τῶν ἐκπωμάτων
εἴδη τὰ μυρία ψυκτῆρές τε ἐπὶ τούτοις καὶ οἰνοχόαι· »χρυσός τε

1 f I Kor. 11, 20 — **9** *κ* 560 — **12 f** vgl. *A* 590—593 — **13 f** Sir. 34 (31), 20 — **14 f** vgl. Gen. 9, 21 — **17** vgl. Gen. 9, 26 f — **19 f** vgl. Sir. 34 (31), 19 — **22** vgl. Musonius bei Stob. Flor. 85, 20 ἐκπώματα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου πεποιημένα — **25 f** vgl. Musonius a. a. O. (τὰ κεραμεᾶ ποτήρια) τὸν ἐγχεόμενον αὐτοῖς οἶνον οὐ λυμαίνεται — **27 ff** vgl. Athen. XI — **29**—S. **178**, **2** Plato Leg. XII p. 955 E

3 *δοκεῖ* Sy *δοκεῖν* P | **4** *πλανωμένου*] *ὑδροχόου* oder *Γανυμήδους* Fr. Boll, Sphaera S. 221 | *συνιζηκυίας* P³ *συνιζυκυίας* P* | **6** *τούτοις* Po *τούτωι* P | **8** *ὅτῳ*] *οἵῳ* Pierson zu Moeris (Lugd. 1759) p. 198 | **9** *ἀστράγαλον* P³ | **12** *ἧ* P *ἡ* F | **22** *ἀργύρου καὶ χρυσοῦ* P³ | **27** *ἐρρόντων* Cobet, Mnemos. 11 (1862) S. 392

γὰρ ἁπαξαπλῶς καὶ ἄργυρος ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ ἐστὶν ἐπίφθονον κτῆμα« τὴν χρείαν ὑπερβεβηκὸς κτήσασθαί τε σπάνιον καὶ τηρῆσαι δύσκολον καὶ οὐκ ἐπιτήδειον χρήσασθαι. ναὶ μὴν καὶ τορευτῶν 3 περίεργος ἐφ' ὑέλῳ κενοδοξία εἰς θραῦσιν διὰ τέχνης ἑτοιμοτέρᾳ δεδιέναι τε ἅμα καὶ πίνειν διδάσκουσα περιοριστέα τῆς εὐνομίας ἡμῶν· κλιντῆρες δὲ ἀργυροῖ καὶ λεκάναι καὶ ὀξύβαφα καὶ πινακίσκοι καὶ τρύβλια, πρὸς ἐπὶ τούτοις σκεύη ἀργυρᾶ τε καὶ χρυσᾶ, τὰ μὲν εἰς διακονίαν τροφῆς, τὰ δὲ καὶ εἰς ἄλλας τινάς, ⟨ἃς⟩ αἰσχύνομαι καὶ λέγειν, χρείας, κέδρου τε εὐκεάτοιο καὶ θύου καὶ ἐβένου καὶ ἐλέφαντος τρίποδες ἠσκημένοι κλῖναί τε ἀργυρόποδες καὶ ἐλεφαντοκόλλητοι χρυσόστικτοί τε καὶ χελώνης πεποικιλμέναι κύτει κλισιάδες στρωμναί τε ἁλουργεῖς καὶ ἄλλων χρωμάτων δυσπορίστων, ἀπειροκάλου τρυφῆς τεκμήρια, φθόνου καὶ βλακείας ἐπίβουλα πλεονεκτήματα, παραπεμπτέα ἅπαντα, οὐδ' ἡντινοῦν ἀξιόλογον ἔχοντα σπουδήν. »ὁ γὰρ καιρὸς συνεσταλμένος ἐστίν«, ὥς φησιν ὁ ἀπόστολος. * * τοῦτο 4 ὑπολείπεται μὴ γελοίως σχηματισθῆναι, καθάπερ ἐν ταῖς πομπαῖς ὁρῶνταί τινες ἔξωθεν κεχρισμέναι καταπληκτικῶς εἰς σεμνότητα, τὰ ἔνδον ἄθλιοι. τοῦτο δὴ διασαφῶν ἀκριβέστερον ἐπήγαγεν· »λοιπόν 36,1 ἐστιν ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας ὡς | μὴ ἔχοντες ὦσιν καὶ οἱ ἀγο- 189 P ράζοντες ὡς μὴ κατέχοντες.« εἰ δὲ ἐπὶ γάμου ταῦτα, ἐφ' οὗ φησιν ὁ θεὸς »πληθύνεσθε«, πῶς οἴεσθε τὴν ἀπειροκαλίαν ἐξ αὐθεντείας κυριακῆς ἐξοριστέαν; διὰ τοῦτο καὶ »πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα«, 2 λέγει κύριος, »καὶ πτωχοῖς δός, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι·« ἕπου τῷ θεῷ γυμνὸς ἀλαζονείας, γυμνὸς ἐπικήρου πομπῆς, τὸ σόν, τὸ ἀγαθὸν τὸ ἀναφαίρετον μόνον, τὴν εἰς τὸν θεὸν πίστιν, τὴν εἰς τὸν παθόντα ὁμολογίαν, τὴν εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίαν κεκτημένος, κτῆμα τιμαλφέστατον. ἐγὼ δὲ καὶ Πλάτωνα ἀποδέχομαι ἄντικρυς νομοθετοῦντα, 3 »ὡς οὔτε ἀργυροῦν δεῖ πλοῦτον οὔτε χρυσοῦν« [ἀσκεῖν] ἔχειν, ἀλλὰ

2 vgl. Musonius a. a. O. *τὴν χρείαν ὑπερβεβηκότα* — **9** *κέδρου* — *θύου* vgl. ε 60 — **10—12** Musonius a. a. O. *κλῖναι μὲν ἐλεφάντιναι καὶ ἀργυραῖ ἢ νὴ Δία χρυσαῖ, τράπεζαι δὲ παραπλησίας ὕλης, στρωμναὶ δὲ ἁλουργεῖς καὶ ἄλλων χρωμάτων δυσπορίστων* — **15** I Kor. 7, 29 — **16 f** vgl. S. 185, 10 — **18—20** I Kor. 7, 29. 30 — **21** Gen. 1, 28 — **22 f** Matth. 19, 21; vgl. Mark. 10, 21; Luk. 18, 22 — **26 f** vgl. Lykophr. Alex. 364; Plato Timäus p. 59 B (*τιμαλφέστατον κτῆμα*) — **28**—S. **179, 1** vgl. Plato Leg. VII p. 801 B *ὡς οὔτε ἀργυροῦν δεῖ πλοῦτον οὔτε χρυσοῦν ἐν πόλει ἱδρυμένον ἐνοικεῖν.* V p. 742 A *μηδ' ἐξεῖναι χρυσὸν μηδὲ ἄργυρον κεκτῆσθαι μηδένα μηδενὶ ἰδιώτῃ.* V p. 746 E *πάντα ὁπόσ' ἂν σκεύη κτῶνται, μηδὲν ἄμετρον αὐτῶν ἐᾶν εἶναι.*

4 ἑτοιμοτέρα P | **6** *κλιντῆρές τε* F | *ὀξύβαφα* P³F *ὀξόβαφα* P*M | **8** ⟨ἃς⟩ Cobet 465 | **11** *κύτει* Münzel *κοίτης* P | **15** * * Schw | **21** *τὴν ἀπειροκαλίαν*] + *μὴ* über d. Z. P²M¹ im Text F | **22** *ἐξοριστέον* P³ | **23** *ὁ κύριος* F | **28** [*ἀσκεῖν*] Wi

μηδὲ σκεῦος ἀχρεῖον, ὃ μὴ μετὰ τῆς ἀναγκαίας χρήσεως καὶ μέτριόν ἐστιν, ὡς εἰς πολλὰ τὸ αὐτὸ εὔθετον εἴη, καθαιροῖτο δὲ ἡ πολυκτημοσύνη. παγκάλως γοῦν ἡ θεία που λέγει | γραφή, πρὸς τοὺς 70 S 4
φιλαύτους καὶ ἀλαζόνας ἀποτεινομένη· »ποῦ εἰσιν οἱ ἄρχοντες τῶν
5 ἐθνῶν καὶ οἱ κυριεύοντες τῶν θηρίων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, οἱ ἐν τοῖς ὀρνέοις τοῦ οὐρανοῦ ἐμπαίζοντες, οἱ τὸ ἀργύριον θησαυρίζοντες καὶ τὸ χρυσίον, ᾧ ἐπεποίθεισαν ἄνθρωποι, καὶ οὐκ ἔστι τέλος τῆς κτήσεως αὐτῶν, οἱ τὸ ἀργύριόν τε καὶ τὸ χρυσίον τεκταίνοντες καὶ μεριμνῶντες; οὐκ ἔστιν ἐξεύρεσις τῶν ἔργων αὐτῶν· ἠφανίσθησαν
10 καὶ εἰς Ἅιδου κατέβησαν.« οὗτος τῆς ἀπειροκαλίας ὁ μισθός. εἰ γάρ 37, 1
τοι γεωργοῦσιν ἡμῖν δικέλλης ἐστὶν χρεία καὶ ἀρότρου, μάκελλαν δ' οὐκ ἄν τις ἀργυρᾶν οὐδὲ ἄμην χρυσῆν χαλκεύοι, τῷ δὲ εὐεργῷ τῆς ὕλης, οὐ ⟨τῷ⟩ πλουσίῳ, εἰς γεηπονίαν συγχρώμεθα, τί κωλύει καὶ περὶ τὰ σκεύη τὰ ἐνοικίδια τὴν αὐτὴν ἔχειν διάνοιαν τοὺς τοῦ ὁμοίου θεω-
15 ρητικούς; ὧν μέτρον ἡ χρεία, μὴ ἡ πολυτέλεια γινέσθω. τί γάρ; 2
εἰπέ μοι· τὸ μαχαίριον τὸ ἐπιτραπέζιον, ἢν μὴ ἀργυρόηλον ᾖ ἢ ἐξ ἐλέφαντος πεποιημένον τὴν λαβήν, οὐ τέμνει; ἢ ἐπὶ τὴν μοῖραν τοῦ κρέως Ἰνδικὸν σίδηρον χαλκευτέον, καθάπερ συμμαχικόν τι παρακαλοῦντας; τί δέ; εἰ κεραμεοῦν εἴη τὸ χερνίβιον, οὐ δέξεται τὸ ἀπόνιμμα
20 τῆς χειρός; οὐδὲ ὁ ποδονιπτὴρ τὸ ἀπόνιμμα τοῦ ποδός; ἀναξιοπα- 3
θήσει δὲ | ἄρα καὶ ἡ τράπεζα ἡ ἐξ ἐλέφαντος τοὺς πόδας ἐσκευασμένη 190 P
ὀβολιαῖον ἄρτον βαστάσασα, οὐδὲ μὴν ὁ λύχνος διακονήσει τὸ φῶς, ὅτι κεραμέως, οὐ χρυσοχόου ἔργον ἐστίν. ἐγὼ δέ φημι καὶ τοῦ σκίμποδος οὐδὲν κακίω παρεχομένου κατάκλισιν τῆς ἐλεφαντίνης κλίνης,
25 τῆς δὲ σισύρας ἱκανωτάτης οὔσης ὑπεστρῶσθαι, ὥστε μὴ δεῖσθαι πορφυρίδων ἢ φοινικίδων, κατεγνῶσθαι ὅμως τῆς εὐτελείας δι' ἀβελτερίαν ἀρχεκάκου τρυφῆς.

Τίς ἡ τοσαύτη πλάνη, τίς ἡ δοξοκαλία, ὁρᾶτε. ὁ κύριος τρυβλίῳ 38, 1
ἐπωψᾶτο εὐτελεῖ καὶ κατέκλινεν τοὺς μαθητὰς ἐπὶ τῆς πόας χαμαὶ
30 καὶ τοὺς πόδας ἔνιπτεν αὐτῶν σαβάνῳ περιζωσάμενος, ὁ ἄτυφος θεὸς καὶ κύριος τῶν ὅλων, οὐκ ἀργυροῦν δὴ ποδονιπτῆρα περιφέρων

4—10 Baruch 3, 16—19 — **23—26** Musonius bei Stob. Flor. 85, 20 *τοῦ μὲν σκίμποδος οὐδὲν κακίω παρεχομένου κατάκλισιν ἡμῖν τῆς ἀργυρᾶς ἢ τῆς ἐλεφαντίνης κλίνης, τῆς δὲ σισύρας ἱκανωτάτης οὔσης ὑπεστρῶσθαι, ὥστε μὴ δεῖσθαι πορφυρίδος ἢ φοινικίδος* — **28—30** vgl. Matth. 26, 23 (Mark. 14, 20); Matth. 14, 19 (Mark. 6, 39; Joh. 6, 10); Joh. 13, 4f

1 *μηδὲ* Di *μήτε* P | **11** *μάκελλαν* Di *μακέλλην* P | **13** ⟨*τῷ*⟩ Wi | *πλουσίῳ* Po *πλουσίως* P *πλουσίας* Schw | **19** *δέ* F (am Rande *al*) *δαί* P | **20f** *ἀναξιοπαθήσει* P¹ *ἀναξιοπαθῆσαι* P* | **23f** *τοῦ σκίμποδος — παρεχομένου* Wendland Quaest. Muson. p. 30 *τοὺς σκίμποδας — παρεχομένους* P | **26f** *ἀβελτηρίαν* F | **28** *τρύβλιον* F* | **29** *ἐπωψᾶτο* Sy *ἐπώψατο* P | **31** *δὴ* P¹ *δί* P*

ἀπ᾽ οὐρανοῦ. καὶ τὴν Σαμαρῖτιν ἤτει πιεῖν σκεύει κεραμεῷ τοῦ 2
φρέατος ἀνιμῶσαν, οὐκ ἐπιζητῶν τὸ βασιλικὸν χρυσίον, σβεννύναι δὲ
τὸ δίψος εὐκόλως διδάσκων· σκοπὸν γὰρ τὴν χρείαν ἐτίθετο, οὐ τὴν
ἀπειραγαθίαν. ἤσθιεν δὲ καὶ ἔπινεν παρὰ τὰς εὐωχίας, οὐ γῆς ἐξο-
ρύττων μέταλλα, οὐδὲ ἀργύρου καὶ χρυσοῦ, τοῦτ᾽ ἔστιν ἰοῦ, προσό-
ζουσιν σκευαρίοις χρώμενος, οἷον ἀναπνεῖ τῆς τετυφωμένης ὕλης [ὁ
λόγος]. καθόλου γὰρ καὶ τὰς τροφὰς καὶ τὰς ἐσθῆτας καὶ τὰ σκεύη καὶ 3
τἄλλα πάντα τὰ κατὰ τὸν οἶκον συλλήβδην λέγω ἀκόλουθα εἶναι
ταῖς ἐνστάσεσιν τοῦ Χριστιανοῦ δεῖ, κατὰ τὸ πρόσφορον οἰκειούμενα
τῷ προσώπῳ, τῇ ἡλικίᾳ, τῇ ἐπιτηδεύσει, τῷ καιρῷ. ἑνὸς γὰρ ὄντας
θεράποντας θεοῦ χρὴ καὶ τὰ κτήματα καὶ τὰ ἐπ᾽ αὐτοῖς ἔπιπλα
ἑνὸς ἐπιδείκνυσθαι σύμβολα βίου καλοῦ, καὶ τὸν καθ᾽ ἕνα τῶν
ἀνθρώπων ἀδιακρίτῳ πίστει, τῇ μονοπροσώπῳ ταύτῃ ἐνστάσει, τὰ
ἑξῆς ἀκόλουθα καὶ σύμφωνα τῇ διαθέσει τῇ μιᾷ φαίνεσθαι ποιοῦντα.
ἃ δὲ καὶ κτώμεθα μὴ χαλεπῶς καὶ χρώμενοι εὐκόλως ἐπαινοῦμεν καὶ 4
φυλάττομεν ῥᾳδίως καὶ κοινωνοῦμεν εὐκόλως αὐτῶν, ⟨ἀμείνω⟩.
ἀμείνω δὴ τὰ χρήσιμα, βελτίω δὲ δήπουθεν τὰ εὐτε|λέστερα τῶν 191 P
πλουσίων. τὸ δὲ ὅλον ὁ πλοῦτος οὐκ ὀρθῶς κυβερνώμενος ἀκρόπολίς 5
ἐστι κακίας, περὶ ὃν ὀφθαλμιῶντες οἱ πολλοὶ οὐκ ἄν ποτε εἰς τὴν
βασιλείαν παρεισέλθοιεν τῶν οὐρανῶν, νοσοῦντες μὲν περὶ τὰ κοσμικά,
ὑπερηφάνως δὲ ζῶντες διὰ τὰς τρυφάς. χρὴ δὲ προειληφέναι τοὺς 39, 1
ἐπὶ σωτηρίᾳ σπεύδοντας ὡς ἄρα χρήσεως μὲν ἕνεκεν ἡ πᾶσα ἡμῖν
κτίσις, αὐταρκείας δὲ χάριν ἡ κτῆσις, ἣν καὶ ἐξ ὀλίγων ἄν τις περι-
ποιήσαιτο. μάταιοι γὰρ οἱ δι᾽ ἀπληστίαν ἐπ᾽ αὐτοῖς χαίροντες κειμη-
λίοις· »ὁ δὲ συνάγων τοὺς μισθούς«, φησίν, »συνήγαγεν εἰς δεσμὸν
τετρυπημένον.« οὗτός ἐστιν ὁ συνάγων καὶ ἀποκλείων τὸν σπόρον
καὶ ἐλαττούμενος, ὁ μηδενὶ μεταδιδούς. χλεύη δὲ καὶ γέλως πλατὺς 2
οὐροδόχας ἀργυρᾶς καὶ ἀμίδας ὑελᾶς ἐπιφέρεσθαι τοὺς ἄνδρας, κα-
θάπερ ἐπάγονται τοὺς συμβούλους τοὺς ἑαυτῶν, καὶ τὰς πλουτούσας

1 vgl. Joh. 4, 7 — **1—3** vgl. Musonius a. a. O. *πίνειν γε νὴ Δία ἐκ κεραμεῶν ποτηρίων παρόν, ἃ τότε δίψος σβεννύειν παραπλησίως πέφυκε τοῖς χρυσοῖς* — **15 f** vgl. Musonius bei Stob. Flor. 85, 20 *ἃ δὲ κτώμεθα μὴ χαλεπῶς καὶ χρώμενοι ⟨εὐκόλως⟩ ἐπαινοῦμεν καὶ φυλάττομεν ῥᾳδίως, ταῦτα ἀμείνω* — **18 f** vgl. zu S. 181, 4 — **19 f** vgl. Matth. 19, 23; Mark. 10, 23 (Luk. 18, 24) — **25 f** Hagg. 1, 6 — **26 f** vgl. Prov. 11, 24

1 *σαμαρῖτιν* PM* *σαμαρεῖτιν* FM² | **4** *ἔπινεν* * * Schw | **5** *μέταλλα* F *μέταλα* PM | **6 f** [*ὁ λόγος*] Wi | **8** *τὰ ἄλλα* F | *τὰ κατὰ*] *καὶ* Schw | **8 f** *ἀκόλουθα — οἰκειούμενα* St *ἀκόλουθον — οἰκειούμενον* P Schw (daher *τὸν Χριστιανὸν* Sy) | **12. 14** *τὸν καθ᾽ ἕνα* (= *θεὸν*) ⟨*προαιροῦντας*⟩ . . . *ποιοῦντας*. * * Schw | **16 f** ⟨*ἀμείνω*⟩. *ἀμείνω δὴ* Wendland Quaest. Muson. p. 30 *ἀμείνω δὲ* P (*δὲ* w. e. sch. nachträglich eingeschoben P¹) | **22** *σωτηρίαν* Münzel | **23** *κτίσις*] *κτῆσις* FM | *κτῆσις*] *χρῆσις* Po | **28** *οὐροδόκας* Cobet, Mnemos. 6 (1857) p. 304 = Nov. lect. p. 398

ταύτας ἀλόγως γυναῖκας χρυσοῦ ποιεῖσθαι τῶν ἐκκρίσεων τὰ ἐκδοχεῖα, ὡς μηδὲ ἀποτρίψασθαι ἐξὸν ταῖς πλουσίαις μὴ τετυφωμένως· ηὐξάμην δ' ἂν αὐτοῖς παρ' ὅλον τὸν βίον σκυβάλων ἄξιον κρίνεσθαι τὸ χρυσίον. νυνὶ δὲ ἡ ἀκρόπολις τῆς κακίας ἡ φιλαργυρία εὕρηται, ἣν 3
ὁ ἀπόστολος ῥίζαν ἁπάντων εἶναι τῶν κακῶν φησίν, »ἧς τινες ὀρεγόμενοι ἀπεπλανήθησαν τῆς πίστεως καὶ ἑαυτοὺς περιέπειραν ὀδύναις πολλαῖς«. πλοῦτος δὲ ἄριστος ἡ τῶν ἐπιθυμιῶν πενία καὶ ἡ μεγαλο- 4
φροσύνη ἡ ἀληθής, οὐ τὸ ἐπὶ πλούτῳ μεγαλοφρονεῖν, τούτου δὲ καταφρονεῖν· τὸ δὲ ἐπὶ τοῖς σκεύεσι μεγαλαυχεῖν αἰσχρὸν κομιδῇ· οὐ γὰρ σπουδάζειν ἔτι περὶ τούτων πάνυ δίκαιον, ἃ καὶ ἐξ ἀγορᾶς τῷ βουλομένῳ ἔξεστιν ὠνήσασθαι, σοφία δὲ οὐκ ὠνητὴ νομίσματι γηΐνῳ οὐδ' ἐν ἀγορᾷ, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ πιπράσκεται καὶ πιπράσκεται νομίσματι δικαίῳ, τῷ λόγῳ τῷ ἀφθάρτῳ, τῷ βασιλικῷ χρυσίῳ. |

IV. *Πῶς χρὴ περὶ τὰς ἑστιάσεις ἀνίεσθαι.* 192 P

Ἀπέστω δὲ ἡμῖν τῆς λογικῆς εὐωχίας ὁ κῶμος, ἀλλὰ καὶ αἱ 40,1
παννυχίδες αἱ μάταιοι ἐπὶ παροινίᾳ κομῶσαι· ὃ μὲν γάρ ἐστι μεθυστικὸς [αὐλός] ἄλυς, ἐρωτικῆς σχεδιαστὴς ἀδημονίας, ὁ κῶμος· |
ἔρως δὲ καὶ μέθη, τὰ ἀλόγιστα πάθη, μακρὰν ἀπῴκισται τοῦ ἡμε- 71 S
δαποῦ χοροῦ· σύγκωμος δὲ παροινία τίς ἐστιν ἡ παννυχὶς [δὲ]
ἐπὶ πότῳ, μέθης ἐκκλητικὴ καὶ συνουσίας ἐρεθιστική, τόλμα αἰσχροποιός. οἱ δὲ ἐν αὐλοῖς καὶ ψαλτηρίοις καὶ χοροῖς καὶ ὀρχήμασιν καὶ 2
κροτάλοις Αἰγυπτίων καὶ τοιαύταις ῥᾳθυμίαις σάλοι ἄτακτοι καὶ ἀπρεπεῖς καὶ ἀπαίδευτοι κομιδῇ γίγνοιντο ἂν κυμβάλοις καὶ τυμπάνοις ἐξηχούμενοι καὶ τοῖς τῆς ἀπάτης ὀργάνοις περιψοφούμενοι· ἀτεχνῶς γάρ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, θέατρον μέθης τὸ τοιοῦτον γίνεται

3 vgl. Phil. 3, 8 — **4** zu diesem Bias, Bion, Diogenes, Demokrit, Demetrius zugeschriebenen Wort vgl. Hense p. 417 zu Stob. Flor. 10, 38 Mein.; Sternbach zu Gnom. Vatic. 265. Ähnlich Strom. VII 33, 4 *μητρόπολις κακίας ἡδονή*. Aus Clem. schöpft Theophyl. Sim. Hist. VIII 7 p. 295, 21 f de Boor — **5—7** I Tim. 6, 10 — **7** vgl. Stob. Flor. 17, 31 Mein. (p. 497, 9 Hense) *Σωκράτης ἐρωτηθεὶς πῶς ἂν γένοιτό τις πλούσιος, »εἰ τῶν ἐπιθυμιῶν« ἔφη »εἴη πένης«.* Wachsmuth, Studien zu den griech. Flor. p. 214 Anm. 1; Sternbach, Gnom. Vatic. 463 — **7** *πλοῦτος — πενία* Sacr. Par. 189 Holl; Antonius Melissa p. 38 Gesner — **15—S. 182, 1** vgl. Isid. Pelus. Ep. I 456 *Κῶμός ἐστιν ... μεθυστικὸς αὐλός, ἐγχρονίζοντος οἴνου, ἐρεθίζων τὴν ἡδυπάθειαν καὶ θέατρον ἄσχημον ποιῶν τὸ συμπόσιον, κυμβάλοις τισὶ καὶ ὀργάνοις ἀπάτης καταθέλγων τοὺς δαιτυμόνας.*

1 ἐκκρίσεων F ἐκρίσεων PM | **3** αὐταῖς Schw | **17** [αὐλός] Di im Thes. s. v. σχεδιαστής | ἄλυς P | σχεδιαστὴς Valckenaer im Thes. s. v. σχεδίας τῆς P | **19** παροινία τίς ἐστιν Wi παρῳδία (P* παροδία Pcorr FM) τίς ἐστιν παροινία (PcorrF παροινίαι P*M) HSS | **19** [δὲ] Wi | **21** οἱ Münzel εἰ P | **22** κροτάλοις Schw κρότοις P | σάλοι Schw ἀλύοι (ὑοι in Ras.) P² | ἄτακτοι Markland ἀτάκτοις P

συμπόσιον. »ἀποθεμένους γὰρ ἡμᾶς τὰ ἔργα τοῦ σκότους ἐνδύσασθαι 3
τὰ ὅπλα τοῦ φωτὸς« ἀξιοῖ ὁ ἀπόστολος, »ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως
περιπατοῦντας, μὴ κώμοις καὶ μέθαις, μὴ κοίταις καὶ ἀσελγείαις«
σχολάζοντας.

Σύριγξ μὲν οὖν ποιμέσιν ἀπονενεμήσθω, αὐλὸς δὲ ἀνθρώποις 41, 1
δεισιδαίμοσιν εἰς εἰδωλολατρείας σπεύδουσιν. καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς
ἀποπεμπτέα τὰ ὄργανα ταῦτα νηφαλίου συμποσίου, θηρίοις μᾶλλον
ἢ ἀνθρώποις κατάλληλα καὶ ἀνθρώπων τοῖς ἀλογωτέροις. τὰς μὲν 2
γὰρ ἐλάφους ταῖς σύριγξι κηλεῖσθαι παρειλήφαμεν καὶ ἐπὶ τὰς ποδά-
γρας πρὸς τῶν κυνηγῶν θηρευομένας ἄγεσθαι τῷ μέλει, ταῖς δὲ
ἵπποις μιγνυμέναις οἷον ὑμέναιος ἐπαυλεῖται νόμος αὐλῳδίας· ἱππό-
θορον τοῦτον κεκλήκασιν οἱ μουσικοί. πᾶσαν δὲ ἁπαξαπλῶς ἀνελεύ- 3
θερον ὄψιν τε καὶ ἀκοὴν καὶ συνελόντι φάναι αἴσθησιν ἀκρασίας
αἰσχράν, τὴν ὡς ἀληθῶς ἀναισθησίαν, ἐκκοπτέον εὖ μάλα, τὴν ἐν
ὄμμασιν καὶ ἐν ὠσὶν γαργα|λίζουσαν καὶ ἀποθηλύνουσαν ἡδονὴν 193 P
εὐλαβουμένους· μελῶν γάρ τοι κατεαγότων καὶ ῥυθμῶν γοερῶν τῆς
μούσης τῆς Καρικῆς αἱ ποικίλαι φαρμακεῖαι διαφθείρουσιν τοὺς τρό-
πους ἀκολάστῳ καὶ κακοτέχνῳ μουσικῇ εἰς πάθος ὑποσύρουσαι. τοῦ 4
κώμου τούτου τὴν λειτουργίαν τὴν θεϊκὴν διαχωρίζον ψάλλει τὸ
πνεῦμα »αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ἤχῳ σάλπιγγος«, καὶ γὰρ ἐν ἤχῳ σάλπιγ-
γος ἀναστήσει τοὺς νεκρούς· »αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ«, ὅτι ἡ
γλῶττα τὸ ψαλτήριον κυρίου· »καὶ ἐν κιθάρᾳ αἰνεῖτε αὐτόν«, κιθάρα
νοείσθω τὸ στόμα, οἱονεὶ πλήκτρῳ κρουόμενον τῷ πνεύματι· »ἐν
τυμπάνῳ καὶ χορῷ αἰνεῖτε αὐτόν«, τὴν ἐκκλησίαν λέγει τὴν μελετή-
σασαν τῆς σαρκὸς τὴν ἀνάστασιν ἐν ἠχοῦντι τῷ δέρματι· »ἐν χορδαῖς 5
καὶ ὀργάνῳ αἰνεῖτε αὐτόν«, ὄργανον τὸ σῶμα λέγει τὸ ἡμέτερον καὶ
χορδὰς τὰ νεῦρα αὐτοῦ, δι' ὧν ἐναρμόνιον εἴληφε τὴν τάσιν, καὶ
κρουόμενον τῷ πνεύματι τοὺς φθόγγους ἀποδίδωσι τοὺς ἀνθρωπίνους·
»αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν κυμβάλοις ἀλαλαγμοῦ«, κύμβαλον τοῦ στόματος

1—3 Röm. 13, 12f — **8—12** Plut. Mor. p. 704 F *ὁρῶμεν ὅτι καὶ μουσικῇ πολλὰ κηλεῖται τῶν ἀλόγων, ὥσπερ ἔλαφοι σύριγξιν· ἵπποις δὲ μιγνυμέναις ἐπαυλεῖται νόμος, ὃν ἱππόθορον ὀνομάζουσιν.* Vgl. p. 138 B; 961 E — **14—16** vgl. Plut. Mor. p. 705 E *δεῖ δὲ καὶ τὴν ἐν ὄμμασι καὶ τὴν ἐν ὠσὶ γαργαλίζουσαν μαλακίαν καὶ ἡδυπάθειαν φοβεῖσθαι.* 706 A *διὸ δεῖ μάλιστα ταύτας εὐλαβεῖσθαι ἡδονάς* — **17** vgl. Plato Leg. VII p. 800 E — **20**—S. **183**, **2** Psal. 150, 3—6 — **20**—S. **183**, **1** vgl. Isid. Pelus. Ep. I 457; I 364

1 *ἐνδύσασθαι* P^2M^1 *ἐνδύσασθε* P*M* | **12** *μουσικοί*] + *πᾶσαν δὲ ἀκρασίαν ἀνελεύθερον ὄψιν τε καὶ ἀκοὴν καὶ συνελόντι φάναι αἴσθησιν αἰσχρὰν ἀναισθησίας ἐκκοπτέον* PM (von P^1 gestrichen) | *δὲ*] + *εἶναι* P (aber durch Punkte getilgt) | **14** [*αἰσχράν*] Wi | *ἐκκοπτέον* P* *ἐκκοπτέαν* P^{corr} FM | **19** *λειτουργίαν*] + *δὲ* P^2 | **25** *τῷ*] *τῷδε* Münzel

τὴν γλῶτταν λέγει, ἢ τοῖς κρουομένοις ἐπηχεῖ χείλεσιν. διὰ τοῦτο 42, 1
ἐπεφώνησεν τῇ ἀνθρωπότητι »πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν κύριον«,
ὅτι πᾶσαν, ἣν ἐποίησεν, ἐπεσκέψατο πνοήν. εἰρηνικὸν γὰρ ὡς ἀληθῶς
ὄργανον ὁ ἄνθρωπός ἐστιν, τὰ δ' ἄλλα ἢν πολυπραγμονῇ τις, ὄργανα
εὑρήσει πολεμικά, ἢ τὰς ἐπιθυμίας ἐκφλέγοντα ἢ τοὺς ἔρωτας
ἐκκαίοντα ἢ ἐξαγριαίνοντα τοὺς θυμούς. χρῶνται γοῦν παρὰ τοὺς 2
πολέμους αὐτῶν Τυρρηνοὶ μὲν τῇ σάλπιγγι, σύριγγι δὲ Ἀρκάδες,
Σικελοὶ δὲ πηκτίσιν καὶ Κρῆτες λύρᾳ καὶ Λακεδαιμόνιοι αὐλῷ καὶ
κέρατι Θρᾷκες καὶ Αἰγύπτιοι τυμπάνῳ καὶ Ἄραβες κυμβάλῳ· ἑνὶ δὲ 3
ἄρα ὀργάνῳ, τῷ λόγῳ μόνῳ τῷ εἰρηνικῷ, ἡμεῖς κεχρήμεθα, ᾧ γεραί-
ρομεν τὸν θεόν, οὐκέτι τῷ ψαλτηρίῳ τῷ παλαιῷ καὶ τῇ σάλπιγγι
καὶ τυμπάνῳ καὶ αὐλῷ, οἷς ἔθος ἦν τοὺς ἐν πολέμῳ ἀσκητὰς καὶ
τοῦ θείου καταπεφρονηκότας φόβου ἀνὰ τὰς πανηγύρεις [χορδαῖς]
συγχρῆσθαι, ὡς δὴ τὸ ἔκλυτον αὐτῶν τοῦ φρονήματος διὰ τῶν
τοιούτων ἐπανίστασθαι ῥυθμῶν.

Ἔστω δὲ ἡμῶν ἡ παρὰ πότον φιλοφροσύνη διττὴ κατὰ τὸν 43, 1
νόμον· | εἰ γὰρ »ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεόν σου«, ἔπειτα »τὸν πλη- 194 P
σίον σου«, προτέρα μὲν ἡ εἰς θεὸν δι' εὐχαριστίας καὶ ψαλμῳδίας
γενέσθω φιλοφροσύνη, δευτέρα δὲ εἰς τὸν πλησίον διὰ τῆς ὁμιλίας τῆς
σεμνῆς· »ὁ γὰρ λόγος ὁ τοῦ κυρίου ἐνοικείτω ἐν ὑμῖν πλουσίως«, ὁ
ἀπόστολός φησιν. ὁ δὲ λόγος οὗτος συναρμόζεται καὶ συσχηματίζεται 2
καιροῖς, προσώποις, τόποις, συμποτικὸς δέ ἐστι νῦν· ἐπιφέρει γὰρ
ὁ ἀπόστολος πάλιν· »ἐν πάσῃ σοφίᾳ διδάσκοντες καὶ νουθετοῦντες
ἑαυτοὺς ψαλμοῖς, ὕμνοις, ᾠδαῖς πνευματικαῖς ἐν τῇ χάριτι, ᾄδοντες
ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ θεῷ· καὶ πᾶν ὅ τι ἂν ποιῆτε ἢ ἐν λόγῳ
ἢ ἐν ἔργῳ, πάντα ἐν ὀνόματι κυρίου Ἰησοῦ, εὐχαριστοῦντες τῷ θεῷ
καὶ πατρὶ αὐτοῦ.« οὗτος ἡμῶν ὁ κῶμος ὁ εὐχάριστος, κἂν πρὸς 3
κιθάραν ἐθελήσῃς ἢ λύραν ᾄδειν τε καὶ ψάλλειν, μῶμος οὐκ ἔστιν,
Ἑβραῖον μιμήσῃ δίκαιον βασιλέα εὐχάριστον τῷ θεῷ. »ἀγαλλιᾶσθε,
δίκαιοι, ἐν τῷ κυρίῳ, τοῖς εὐθέσι πρέπει αἴνεσις«, φησὶν ἡ προφη-
τεία, »ἐξομολογεῖσθε τῷ κυρίῳ ἐν κιθάρᾳ, ἐν ψαλτηρίῳ δεκαχόρδῳ
ψάλατε αὐτῷ, ᾄσατε αὐτῷ ᾆσμα καινόν.« καὶ μή τι τὸ δεκάχορδον
ψαλτήριον τὸν λόγον τὸν Ἰησοῦν μηνύει, τῷ στοιχείῳ τῆς δεκάδος

11—13 vgl. Psal. 150, 4f — **17 f** vgl. Matth. 22, 37. 39; Mark. 12, 30f; Luk. 10, 27 — **20. 23—27** Kol. 3, 16f — **29—32** Psal. 32, 1—3 — **33 f** vgl. Paed. III 89, 1; Strom. VI 145

5 ἢ[1] Wi εἰς P | **13** ἀνὰ St ἅμα P ἅμα ⟨τοῖς ἀνὰ⟩ ... χορδίοις Wi | τὰς PM ταῖς F | [χορδαῖς] (Variante zu αὐλῷ aus Psal. 150, 4) St χοραίοις (α durch Punkte getilgt P[1])P | **19** εἰς] ἢ εἰς F | **24** ὕμνοις] καὶ ὕμνοις καὶ F | **25** ὑμῶν] ὑμνῶν P* w. e. sch. | πᾶν St (wie Kol.) πάλιν P | **29** μιμήσῃ P[2] μιμήσει P* | βασιλέα ⟨κῶμον κωμάζοντα⟩ Schw | εὐχάριστον] εὐχαριστοῦντα F[Rand] εὐχαριστῶν Markland | **33** τὸ στοιχεῖον F

φανερούμενον. ὡς δὲ ἁρμόδιον πρὶν ἡμᾶς μεταλαβεῖν τροφῆς τῶν 44, 1
συμπάντων εὐλογεῖν τὸν ποιητήν, οὕτως καὶ παρὰ πότον καθήκει
ψάλλειν αὐτῷ τῶν αὐτοῦ μεταλαμβάνοντας κτισμάτων· καὶ γὰρ ὁ
ψαλμὸς ἐμμελής ἐστιν εὐλογία καὶ σώφρων· »ᾠδὴν πνευματικὴν« ὁ
ἀπόστολος εἴρηκε τὸν ψαλμόν. ἐπὶ πᾶσίν τε πρὶν ὕπνου λαχεῖν 2
εὐχαριστεῖν ὅσιον τῷ θεῷ τῆς αὐτοῦ χάριτος καὶ φιλανθρωπίας
ἀπολαύσαντας, ὡς καὶ ἐπὶ τὸν ὕπνον ἰέναι ἡμᾶς ἐνθέως. »καὶ ἐξο-
μολογήσασθε αὐτῷ ἐν ᾠδαῖς χειλέων«, φησίν· | »ὅτι ἐν προστάγματι 72 S
αὐτοῦ πᾶσα εὐδοκία γίνεται, καὶ οὐκ ἔστιν ἐλάττωσις εἰς τὸ σωτή-
ριον αὐτοῦ.« ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς παλαιοῖς Ἕλλησι παρὰ τὰς συμποτικὰς 3
εὐωχίας καὶ τὰς ἐπιψεκαζούσας κύλικας Ἑβραϊκῶν κατ' εἰκόνα ψαλμῶν
ᾄσμα τὸ καλούμενον σκολιὸν ᾖδετο, κοινῶς ἁπάντων μιᾷ φωνῇ παια-
νιζόντων, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ ἐν μέρει περιελιττόντων τὰς προπόσεις
τῆς ᾠδῆς· οἱ δὲ μουσικώτεροι αὐτῶν καὶ πρὸς λύραν ᾖδον. ἀλλ' αἱ 195 P 4
μὲν ἐρωτικαὶ μακρὰν ἐρρόντων ᾠδαί, ὕμνοι δὲ ἔστων τοῦ θεοῦ αἱ
ᾠδαί. »αἰνεσάτωσαν«, φησίν, »τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν χορῷ, ἐν τυμπάνῳ
καὶ ψαλτηρίῳ ψαλάτωσαν αὐτῷ.« καὶ τίς ὁ ψάλλων χορός, αὐτό σοι
διηγήσεται τὸ πνεῦμα· »ἡ αἴνεσις αὐτοῦ ἐν ἐκκλησίᾳ ὁσίων, ἀγαλ-
λιάσθωσαν ἐπὶ τῷ βασιλεῖ αὐτῶν.« καὶ πάλιν ἐπιφέρει· »ὅτι εὐδοκεῖ
κύριος ἐν τῷ λαῷ αὐτοῦ.« καὶ γὰρ ἁρμονίας παραδεκτέον τὰς σώ- 5
φρονας, ἀπωτάτω ὅτι μάλιστα ἐλαύνοντας τῆς ἐρρωμένης ἡμῶν
διανοίας τὰς ὑγρὰς ὄντως ἁρμονίας, αἳ περὶ τὰς καμπὰς τῶν φθόγγων
κακοτεχνοῦσαι εἰς θρύψιν καὶ βωμολοχίαν ἐκδιαιτῶνται· τὰ δὲ
αὐστηρὰ καὶ σωφρονικὰ μέλη ἀποτάσσεται ταῖς τῆς μέθης ἀγερωχίαις.
καταλειπτέον οὖν τὰς χρωματικὰς ἁρμονίας ταῖς ἀχρώμοις παροινίαις
καὶ τῇ ἀνθοφορούσῃ καὶ ἑταιρούσῃ μουσικῇ.

V. *Περὶ γέλωτος.*

Μιμηλοὺς δὲ ἀνθρώπους γελοίων, μᾶλλον δὲ καταγελάστων 45, 1
παθῶν τῆς ἡμετέρας ἐξελαστέον πολιτείας. πάντων γὰρ τῶν λόγων

1 ὡς — **3** αὐτῷ Sacr. Par. 190 Holl — **4** Ephes. 5, 19; Kol. 3, 16 — **7—10** Sir. 39, 15. 18 — **11** vgl. Xenoph. Symp. II 26 — **12—14** vgl. Plut. Mor. p. 615 B *πρῶτον μὲν ᾖδον ᾠδὴν τοῦ θεοῦ κοινῶς ἅπαντες μιᾷ φωνῇ παιανίζοντες, δεύτερον δ' ἐφεξῆς ἑκάστῳ μυρσίνης παραδιδομένης, . . . ἐπὶ δὲ τούτῳ λύρας περιφερομένης ὁ μὲν πεπαιδευμένος ἐλάμβανε καὶ ᾖδεν ἁρμοζόμενος.* Wendland Quaest. Mus. 60 — **16—20** Psal. 149, 3. 1f. 4 — **28** *μιμηλοὺς* — S. **185, 2** *φερομένους* Sacr. Par. 191 Holl — **28f** *μιμηλοὺς* — *πολιτείας* Flor. Monac. f. 85r

1 *πρὶν ἡμᾶς μεταλαβεῖν*] *πρὸ τῆς* Sacr. Par. | **1f** *τῶν συμπάντων* ∾ nach *ποιητὴν* Sacr. Par. | **7f** *ἐξομολογήσασθε* Sy *ἐξομολογήσασθαι* P | **12** *μιᾷ* Doehner Quaest. Plut. III p. 38 *ἅμα* P | *φωνῇ* P² *φωνὴ* P* | **15** *ἐρρέτων* F | **21** *ἀπωτάτω* P*F *ἀποτάτω* P²M | *ἐρωμένης* F | **25** *καταλειπτέον* P² *καταληπτέον* P* | **28** *μιμητὰς* Sacr. Par. Flor. Mon. | *ἀνθρώπων* Flor. Mon.

ἀπὸ διανοίας καὶ ἤθους ῥεόντων οὐχ οἷόν τέ ἐστι γελοίους τινὰς προέσθαι λόγους, μὴ οὐχὶ ἀπὸ γελοίου ἤθους φερομένους. τὸ γὰρ »οὐκ ἔστι δένδρον καλὸν ποιοῦν καρπὸν σαπρὸν οὐδὲ μὴν δένδρον σαπρὸν ποιοῦν καρπὸν καλὸν« κάνταῦθ' ⟨ἂν⟩ ἁρμόσαι· καρπὸς διανοίας ὁ λόγος ἐστίν. εἰ τοίνυν τοὺς γελωτοποιοὺς ἐξοικιστέον τῆς 2
ἡμεδαπῆς πολιτείας, πολλοῦ γε καὶ δεῖ ἡμῖν αὐτοῖς ἐπιτρέπειν γελωτοποιεῖν. ἄτοπον γάρ, ὧν ἀκροατὰς γενέσθαι κεκώλυται, τούτων εὑρίσκεσθαι μιμητάς· πολλῷ δὲ ἔτι ἀτοπώτερον γελοῖον αὐτὸν σπουδάζειν γενέσθαι, τοῦτ' ἔστιν ἐφύβριστον καὶ καταγέλαστον. εἰ γὰρ 3
γελοίως σχηματισθῆναι, καθάπερ ἐν ταῖς πομπαῖς ὁρῶνταί τινες, οὐκ ἂν ὑπομείναιμεν, πῶς ἂν εἰκότως τὸν ἐντὸς ἄνθρωπον ἐπὶ τὸ γελοιότερον σχηματιζόμενον ἀνασχοίμεθα; καὶ εἰ τὸ πρόσωπον οὐκ ἄν ἑκόντες ἐπὶ τὸ γελοιότερον μεταστρέψαιμέν [ἄν] ποτε, [καὶ] 4
πῶς ἂν κατὰ τοὺς λόγους | ἐπιτηδεύσαιμεν εἶναί τε καὶ φαίνεσθαι 196 P
γελοῖοι, τὸ τιμιώτατον πάντων τῶν ἐν ἀνθρώποις κτημάτων καταμωκώμενοι, τὸν λόγον; χλεύη μὲν οὖν ἐπιτηδεύειν ταῦτα, ἐπεὶ μηδὲ ὁ τῶν γελοίων λόγος [τοῖος] ἀκροάσεως ἄξιος, διὰ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ἐπὶ τὰ αἰσχρὰ τῶν ἔργων ἐθίζων, χαριεντιστέον τε, οὐ γελωτοποιητέον. ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν γέλωτα ἐπιστομιστέον. καὶ γὰρ αὖ 46, 1
καὶ αὐτὸς ὢν μὲν δεῖ τρόπον ἐξαγόμενος ἐμφαίνει κοσμιότητα, μὴ ταύτῃ δὲ χωρῶν ἀκολασίαν ἐνδείκνυται. ἁπλῶς γὰρ ὁπόσα φυσικὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐστίν, ταῦτα οὐκ ἀναιρεῖν ἐξ αὐτῶν δεῖ, μᾶλλον δὲ μέτρον αὐτοῖς καὶ καιρὸν ἐπιτιθέναι πρέποντα. οὐ γὰρ ἐπειδὴ γελα- 2
στικὸν ζῷον ὁ ἄνθρωπος, γελαστέον τὰ πάντα, ἐπειδὴ οὐδὲ ὁ ἵππος χρεμετιστικὸς ὢν χρεμετίζει τὰ πάντα· ὡς δὲ ζῷα λογικὰ σφᾶς αὐτοὺς ἁρμοστέον εὐκράτως, τὸ αὐστηρὸν τῆς σπουδῆς ἡμῶν καὶ τὸ ὑπέρτονον χαλῶντας ἐμμελῶς, οὐκ ἐκλύοντας ἐκμελῶς. ἡ μὲν γὰρ 3
καθ' ἁρμονίαν τοῦ προσώπου, καθάπερ ὀργάνου, κόσμιος ἄνεσις μει-

3 f Luk. 6, 43; vgl. Matth. 7, 18 — **5** *εἰ* — **9** *γενέσθαι* Sacr. Par. 191 Holl — **5 f** *τοὺς γελωτοποιοὺς — πολιτείας* Flor. Monac. f. 85r — **10** vgl. S. 178, 16 f — **19** *καὶ αὐτὸν* — **21** *ἐνδείκνυται* Sacr. Par. 192 Holl — **20 f. 27**—S. **186, 1** vgl. Sext. Pyth. Sent. 280 — **21**—**23** vgl. Cic. de off. I 110 — **23** vgl. Strom. VIII 21 u. Aristot. De anim. membr. III 10 p. 673a 8 *μόνον γελᾷ τῶν ζῴων ἄνθρωπος* — **25** *ὡς ζῷα* — **27** *ἐκμελῶς* Sacr. Par. 193 Holl (= Leontius bei Mai, Script. vet. nov. coll. VII p. 105 sq.). Inc. *κλήμεντος ἐκ τοῦ ᾱ στρώματος*

2 *προελέσθαι* Sacr. Par. | **4** *κάνταῦθ' ⟨ἂν⟩* Schw *κάνταῦθα* P | *ἁρμοστέον* M2 | **4 f** *διανοίας*] + *γὰρ* M2 | **6 f** *μὴ γελωτοποιεῖν* Sacr. Par. | **12 f** *εἰ — οὐκ ἂν* Wi *εἰς — οὐκοῦν* P | [*ἄν*] [*καὶ*] Wi | **15** *τιμιώτατον* St *τιμιώτερον* P | **17** [*τοῖος*] Wi | **19** *αὖ* < Sacr. Par. | **20** *ὢν* *ὧν* Sacr. Par. | *δεῖ* F2M2 *δὴ* PF*M* Sacr. Par. | **21** *δ' ἐκχωρῶν* Schw | **26** *ἡμῶν καὶ* < Sacr. Par. | **27** *χαλῶντας*] *ἀνιέντας καὶ διαχέοντας* Sacr. Par. | *οὐκ*] *καὶ οὐκ* Sacr. Par.

δίαμα κέκληται (διάχυσις οὕτως ἀνακλᾶται κατὰ πρόσωπον), σωφρονούντων [ὁ] γέλως· ἡ δὲ ἐκμελὴς τοῦ προσώπου ἔκλυσις, εἰ μὲν ἐπὶ γυναικῶν γίνοιτο, κιχλισμὸς προσαγορεύεται, γέλως δέ ἐστι πορνικός, εἰ δὲ ἐπὶ ἀνδρῶν, καγχασμός, γέλως ἐστὶν οὗτος μνηστηριώδης κἀξυβρίζων· »μωρὸς δὲ ἐν γέλωτι ἀνυψοῖ φωνὴν αὐτοῦ«, φησὶν ἡ γραφή, 4
»ἀνὴρ δὲ πανοῦργος μόγις ἡσυχῇ μειδιάσει.« φρόνιμον λέγει τὸν πανοῦργον νῦν, τὸν ἐναντίως τῷ μωρῷ διακείμενον. ἀλλ' οὐδ' 47,1
ἔμπαλιν εἶναι δεῖ σκυθρωπόν, ἀλλὰ σύννουν· ἀποδέχομαι γὰρ εὖ μάλα ἐκεῖνον [προσώποις μειδιῶντα] | ὃς ἐφαίνετο 197 P

μειδιόων βλοσυροῖσι προσώπασι

[τὸν τοῖς βλοσυροῖς]· »ἧττον« γὰρ »ἂν καταγέλαστος ὁ γέλως αὐτῷ εἴη«. χρὴ δὲ καὶ τὸ μειδίαμα παιδαγωγεῖσθαι, καὶ εἰ μὲν ἐπ' αἰσχροῖς 2
εἴη, ἐρυθριῶντας μᾶλλον ἢ μειδιῶντας φαίνεσθαι, μὴ συνήδεσθαι διὰ συμπάθειαν δοκῶμεν, εἰ δὲ ἐπὶ λυπηροῖς, κατηφεστέρους ἁρμόζει βλέπεσθαι ἢ ἐφήδεσθαι δοκεῖν· τὸ μὲν γὰρ ἀνθρωπίνου λογισμοῦ τεκμήριον, τὸ δὲ ὠμότητος ὑπόληψιν ἐνδείκνυται. οὔτε γὰρ ἀεὶ 3
γελαστέον (ἄμετρον γὰρ) οὔτε πρεσβυτέρων ἢ τινων ἑτέρων ἐντροπῆς ἀξίων παρόντων, εἰ μὴ ἄρα τι αὐτοὶ εἰς τὸ διαχέαι ἡμᾶς χαριεντίσαιντο, οὐδὲ πρὸς τοὺς τυχόντας γελαστέον οὐδ' ἐν παντὶ τόπῳ οὐδὲ μὴν πᾶσιν οὐδὲ ἐπὶ πᾶσιν. μάλιστα γὰρ μειρακίοις καὶ γυναιξὶν ὅλισθος εἰς διαβολὰς ὁ γέλως ἐστίν. τὸ δὲ καὶ φαίνεσθαι καταπλη- 48,1
κτικὸν πόρρωθεν τῶν πειρώντων ἐστὶ φυγαδευτικόν· δυνατὴ γὰρ ἀποκρούσασθαι τῆς ἀσελγείας τὰς προσ|βολὰς καὶ ἐκ μόνης τῆς προσ- 73 S
όψεως ἡ σεμνότης· πάντας δέ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τοὺς ἀνοήτους ὁ οἶνος

καί θ' ἁπαλὸν γελάσαι καὶ ὀρχήσασθαι ἀνώγει,

εἰς μαλακίαν ἐκτρέπων τὸ ἀνδρόγυνον ἦθος. καὶ σκοπεῖν δεῖ πῶς 2
ἐντεῦθεν ἡ παρρησία τὴν ἀκοσμίαν εἰς αἰσχρολογίαν αὔξει·

καί τι ἔπος προέηκεν, ὅπερ ⟨τ'⟩ ἄρρητον ἄμεινον.

4 vgl. σ 100 — **5 f** Sir. 21, 20 — **10** *H* 212 — **11 f** Plato Rep. VII p. 518 B — **26. 29** ξ 463 (*οἶνος γὰρ ἀνώγει*); 465 f; Elter Gnom. hist. 103; ram. 39

1 ⟨*καὶ*⟩ *διάχυσις* Münzel | [*διάχυσις*] Sy | **1 f** [*διάχυσις — ὁ γέλως*] Di | *οὕτος ἀνακέκληται κατὰ πρόσωπον* Münzel | *ἀνακλᾶται κατὰ πρόσωπον* St *ἀνακέκληται καὶ πρόσωπον* P *ἄρα κέκληται ⟨τῶν⟩ κατὰ πρόσωπον* Ma | *προσώπων* M² | **2** [*ὁ*] Wi | **3** *κιχλισμὸς* Pcorr *κιχλιασμὸς* P*FM | **9. 11** [*προσώποις μειδιῶντα*] [*τὸν τοῖς βλοσυροῖς*] Di | **14 f** *κατηφέστερον — βλέπειν* Wi | **15** *ἀνθρωπίνου* Arcerius *ἀνθρώπινον οὐ* P | **19** *οὐδὲ* Wi *οὔτε μὴν* P | **22** *πειρώντων* Cobet, Mnemos. 11 (1862) p. 336 *περιόντων* P *παριόντων* Sy | **26** *καί θ'* P³ *καθ'* P* | **27** *καὶ σκοπεῖν δεῖ* am Rand P³ (aber dieselben Worte, von P¹ oder P² geschrieben, ausradiert) im Text FM | **29** ⟨*τ'*⟩ P³

μάλιστα γοῦν ἐν οἴνῳ καθορᾶσθαι τὰ ἤθη τῶν ὑπούλων συμβέβηκεν 3
τῆς ὑποκρίσεως ἀπογυμνούμενα διὰ τὴν ἀνελεύθερον παρρησίαν τῆς
παροινίας, δι' ἣν κατακοιμίζεται μὲν ὁ λόγος ἐν αὐτῇ τῇ ψυχῇ καρη-
βαρήσας τῇ μέθῃ, τὰ δὲ ἑκτράπελα ἐπεγείρεται πάθη καταδυναστεύ-
οντα τῆς ἀσθενείας τοῦ λογισμοῦ. |

VI. *Περὶ αἰσχρολογίας.* 198 P

Αἰσχρολογίας δὲ παντελῶς αὐτοῖς τε ἡμῖν ἀφεκτέον καὶ τοὺς 49, 1
χρωμένους αὐτῇ ἐπιστομιστέον καὶ ὄψει δριμυτέρᾳ καὶ προσώπου
ἀποστροφῇ καὶ τῷ ἀπομυκτηρισμῷ καλουμένῳ, πολλάκις δὲ καὶ λόγῳ
τραχυτέρῳ. »τὰ γὰρ ἐξιόντα«, φησίν, »ἐκ τοῦ στόματος κοινοῖ τὸν
ἄνθρωπον«, κοινὸν καὶ ἐθνικὸν καὶ ἀπαίδευτον καὶ ἀσελγῆ δείκνυσιν
αὐτόν, οὐχὶ δὲ ἴδιον καὶ κόσμιον καὶ σώφρονα. πρὸς δὲ τὴν ἀκοὴν 2
τῶν αἰσχρῶν καὶ τὴν θέαν τῶν ὁμοίως ἐχόντων ὁ θεῖος παιδαγωγὸς
κατὰ τὰ αὐτὰ τοῖς παλαίουσι τῶν παιδίων, ὡς μὴ τὰ ὦτα θραύοιτο
αὐτῶν, τοὺς σώφρονας περιτίθησι λόγους καθάπερ ἀντωτίδας, ὡς
μὴ δύνασθαι ἐξικνεῖσθαι εἰς θραῦσιν τῆς ψυχῆς τὸ κροῦμα τῆς
πορνείας· τοὺς δὲ ὀφθαλμοὺς κατευθύνει ἐπὶ τὴν θέαν τῶν καλῶν,
ἄμεινον εἶναι λέγων τοῖς ποσὶν ἢ τοῖς ὀφθαλμοῖς ὀλισθαίνειν. ταύτην 50, 1
ἀποκρουόμενος τὴν αἰσχρολογίαν ὁ ἀπόστολος »πᾶς λόγος σαπρὸς
ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν« φησὶν »μὴ ἐκπορευέσθω, ἀλλ' εἴ τις ἀγαθός«.
πάλιν τε αὖ· »καθὼς πρέπει ἁγίοις, μὴ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν αἰσχρό-
της καὶ μωρολογία ἢ εὐτραπελία, ἃ οὐκ ἀνῆκεν, ἀλλὰ μᾶλλον εὐχα-
ριστία.« εἰ δὲ ὁ μωρὸν εἰπὼν τὸν ἀδελφὸν ἔνοχος εἰς κρίσιν, τί περὶ 2
τοῦ μωρολογοῦντος ἀποφανούμεθα; ἦ καὶ περὶ τούτου γέγραπται·
»ὃς ἂν λαλήσῃ λόγον ἀργόν, ἀποδώσει λόγον κυρίῳ ἐν ἡμέρᾳ κρί-
σεως.« αὖθίς τε »ἐκ τοῦ λόγου σου δικαιωθήσῃ« φησίν, »καὶ ἐκ τοῦ
λόγου σου καταδικασθήσῃ«. τίνες οὖν αἱ ἀντωτίδες αἱ σωτήριοι; 3
καὶ τίνες αἱ τῶν ὀλισθηρῶν ὀφθαλμῶν παιδαγωγήσεις; αἱ μετὰ τῶν

1—4 vgl. Plut. Mor. p. 645 AB (Plato Leg. I p. 650 A) — **7—10** Epiktet Ench. 33, 15f (= Stob. Flor. 5, 71) — **7** *αἰσχρολογίας* — **10** *τραχυτέρῳ* Sacr. Par. 194 Holl; Flor. Monac. f. 77v — **10 f** Matth. 15, 18; vgl. Mark. 7, 15. 20 — **12—15** vgl. Xenokrates Fr. 96 Heinze bei Plut. Mor. p. 38 B *Ξενοκράτης τοῖς παισὶ μᾶλλον ἢ τοῖς ἀθληταῖς ἐκέλευε περιάπτειν ἀμφωτίδας, ὡς ἐκείνων μὲν τὰ ὦτα ταῖς πληγαῖς, τούτων δὲ τοῖς λόγοις τὰ ἤθη διαστρεφομένων.* p. 706 C *οὐ γὰρ ἀμφωτίδας γε περιθήσει τὰς Ξενοκράτους ἡμῖν* — **18** vgl. Paed. III 69; Zeno bei Diog. Laert. VII 26 — **19—23** Ephes. 4, 29; 5, 3f — **23 f** vgl. Matth. 5, 22 — **25—27** Matth. 12, 36f

7 *παντελῶς* ∾ nach *ἡμῖν* Sacr. Par. Flor. Mon. | **8** *δριμυτέρᾳ* P* | **9** *ἀποστροφῇ* P* | *ἀπομυκτηρισμῷ* Sacr. Par. *ἀπομυκτισμῷ* P | **10** *τραχυτέρῳ*] *θρασυτέρῳ* Sacr. Par. | **11 f** [*κοινὸν — σώφρονα*] He | **12** *ἴδιον* Vi *ἥδιον* P | **16** *κροῦσμα* P*M

δικαίων συναναστροφαὶ προλαμβάνουσαι καὶ προεμφράττουσαι τὰ ὦτα τοῖς ἀπάγειν τῆς ἀληθείας βουλομένοις.

φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί, 4

ἡ ποιητικὴ λέγει. γενναιότερον δὲ ὁ ἀπόστολος »γίνεσθε« φησὶν »ἀποστυγοῦντες τὸ πονηρὸν | κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ·« ὁ γὰρ μετὰ 199 P
τῶν ἁγίων ἀναστρεφόμενος ἁγιασθήσεται. πάντῃ οὖν ἀφεκτέον τῶν 51, 1
αἰσχρῶν ἀκουσμάτων καὶ ῥημάτων καὶ θεαμάτων, πολὺ δὲ μᾶλλον ἔργων αἰσχρῶν καθαρευτέον, τοῦτο μὲν ἐν ἐπιδείξεσι καὶ παραγυμνώσεσι μερῶν τινων τοῦ σώματος, ὧν οὐ χρή, τοῦτο δὲ ἐν ταῖς ἐπιθεωρήσεσι τῶν ἀπορρητοτέρων μερῶν· οὐδὲ γὰρ ἠνέσχετο τοῦ δικαίου τὴν γύμνωσιν αἰσχρὰν οὖσαν ἐπιδεῖν σώφρων υἱός, ἐσκέπασε δὲ ἡ σωφροσύνη, ὃ ἐγύμνωσεν ἡ μέθη, τὸ περίοπτον τῆς ἀγνοίας παράπτωμα. καθαρευτέον δὲ οὐδὲν ἧττον κἀν ταῖς προφοραῖς τῶν 2
φωνῶν, αἷς ἄβατα εἶναι χρὴ τὰ ὦτα τῶν ἐν Χριστῷ πεπιστευκότων. ταύτῃ μοι δοκεῖ ὁ παιδαγωγὸς μηδὲ φθέγξασθαί τι τῶν τῆς ἀσχημοσύνης ἐφιέναι ἡμῖν, πόρρωθεν διαβάλλων πρὸς τὴν ἀκολασίαν. δεινὸς γὰρ ἀεὶ τὰς ῥίζας τῶν ἁμαρτημάτων ἐκκόπτειν, τὸ »οὐ μοιχεύσεις« διὰ τοῦ »οὐκ ἐπιθυμήσεις«· καρπὸς γὰρ τῆς ἐπιθυμίας ἡ μοιχεία τῆς ῥίζης τῆς κακῆς. ὁμοίως οὖν κἀνταῦθα ὁ παιδαγωγὸς 52, 1
τὴν ἀδεᾶ τῶν ὀνομάτων χρῆσιν διαβέβληκεν, τὴν ἀδεᾶ τῆς ἀκολασίας ἐπιμιξίαν ἐκκόπτων. τὸ γὰρ ἐν τοῖς ὀνόμασιν ἀτακτεῖν μελέτην ἐμποιεῖ τοῦ καὶ εἰς τὰ ἔργα ἀκοσμεῖν, τὸ δὲ περὶ τὴν φωνὴν σωφρονεῖν ἀσκεῖν ἐστι λαγνείας καρτερεῖν. διειλήφαμεν δὲ βαθυτέρῳ λόγῳ 2

3 Menand. Thais Fr. 218 CAF III p. 62, nach andern stammt der Vers von Euripides (Fr. inc. 1024 Nauck²); vgl. Strom. I 59 — **5** Röm. 12, 9 — **5 f** vgl. Resch, Agr. Log. 18; Strom. V 52; G. Krüger, Theol. Litzt. 21 (1896) Sp. 451; Th. Schermann, Oriens christianus 2 (1903) S. 404 f — **6** *πάντῃ ἀφεκτέον* — **10** *ἐπιθεωρήσεσι* Sacr. Par. 195 Holl — **6** *πάντῃ ἀφ.* — **8** *καθαρευτέον* Flor. Monac. f. 77v — **10—12** vgl. Gen. 9, 23 — **13** *καθαρευτέον* — **14** *πεπιστευκότων* Sacr. Par. 196 Holl — **17 f** vgl. Matth. 5, 28; Exod. 20, 13. 17 — **21 f** vgl. Plut. Mor. p. 707 F; Wendland Quaest. Mus. 61 — **21** *τὸ ἐν* — **22** *ἀκοσμεῖν* Sacr. Par. 197 Holl; Flor. Mon. f. 77v — **22** *τὸ δὲ* — **23** *καρτερεῖν* Sacr. Par. 198 Holl; Georgides in Laur. VII 15 f. 86v u. Migne S. gr. 117 Col. 1141 (hier mit dem Lemma: *τοῦ τῆς Κλίμακος*); Anton. Melissa bei Sakkelion, *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος* II p. 664

1 *προσλαμβάνουσαι* P* w. e. sch. | **6** *τῶν* < Sacr. Par. Flor. Mon. | **8** *ἐπιδείξεσι* Sacr. Par. *ἀποδείξεσι* P | **13** *κἀν* St *καὶ* P *ἐν* Sacr. Par. | **14** *φωνῶν*] *λόγων* Sacr. Par. | *αἷς ἄβατα*] *ἢ σάββατα* Sacr. Par. | *χρὴ* < Sacr. Par. | *ἐν* < Sacr. Par. | **16** [*πρὸς*] Heyse | **17** ⟨*οἷον*⟩ *τὸ* Wi | **20** ⟨*πρὸς*⟩ *τὴν* Schw | *τὴν ἀδεᾶ — χρῆσιν* St *τὴν ἄδειαν — ὡς χρῆσιν* P *τὴν ἄδειαν — εἰς χρῆσιν* Ma | *ἀδεᾶ* P² *ἀδέαν* P* w. e. sch. | **22 f** *σωφρονεῖν ἀσκεῖν*] *ἀσκεῖν σωφρονεῖν* Georg. *ἀσκεῖν καὶ σωφρονεῖν* Ant. | **23** *ἐστι(ν)* ∾ nach *λαγνείας* Georg. Ant. | *λαγνείας* P* *ἀγνείας* (λ ausrad.) P³ | *καρτερεῖν* P*P³ *καὶ καρτερεῖν* P²FM *καρτερία* Sacr. Par. *καρτερές* Georg. *ἀπέχεσθαι* Ant.

ὡς ἄρα οὔτε ἐν τοῖς ὀνόμασιν οὐδὲ μὴν ἐν τοῖς συνουσιαστικοῖς μορίοις καὶ τῇ κατὰ γάμον συμπλοκῇ, καθ' ὧν κεῖται τὰ ὀνόματα τὰ περὶ τὴν συνήθειαν οὐ τετριμμένα, ἡ τοῦ ὄντως αἰσχροῦ προσηγορία τάττεται· οὐδὲ γὰρ γόνυ καὶ κνήμη τὰ μέλη ταῦτα οὐδὲ μὴν τὰ ἐπ' αὐτοῖς ὀνόματα καὶ ἡ δι' αὐτῶν ἐνέργεια αἰσχρά ἐστιν (μέλη δὲ καὶ τὰ αἰδοῖα τοῦ ἀνθρώπου, αἰδοῦς, οὐκ αἰσχύνης κατηξιωμένα)· αἰσχρὸν δὲ ἡ παράνομος αὐτῶν ἐνέργεια, αἴσχους καὶ ὀνείδους διὰ τοῦτο καὶ κολάσεως ἀξία· μόνον γὰρ τῷ ὄντι αἰσχρὸν ἡ κακία καὶ τὰ κατὰ ταύτην ἐνεργούμενα. τούτοις δὲ ἀναλόγως αἰσχρολογία 3
εἰκότως ἂν καλοῖτο ἡ περὶ τῶν τῆς κακίας ἔργων λογοποιία· οἷον τὸ περὶ μοιχείας διαλέγεσθαι ἢ παιδεραστίας καὶ τὰ παραπλήσια. ναὶ μὴν καὶ τὴν φλύαρον | ἀδολεσχίαν κατασιγαστέον. »ἐκ γάρ τοι πο- 200 P 4
λυλογίας οὐκ ἐκφεύξῃ«, φησίν, »ἁμαρτίαν·« δίκην ἄρα ὑφέξει ἡ γλωσσαργία· »ἔστι γὰρ σιωπῶν εὑρισκόμενος σοφός, καὶ ἔστι μισητὸς ἀπὸ πολλῆς λαλιᾶς.« ἤδη καὶ αὐτὸς αὐτῷ ὁ ἀδολέσχης προσκορής· »πλεονάζων γὰρ λόγον βδελύττεται τὴν ψυχὴν αὐτοῦ.« |

VII. *Τίνα χρὴ παραφυλάττεσθαι τοὺς ἀστείως συμβιοῦντας.* 74 S

Ἀπέστω δέ, ἀπέστω ἡμῶν καὶ τὸ σκώπτειν ὕβρεως προκατάρχον, 53, 1
ἐξ ὧν ἔριδες καὶ μάχαι καὶ ἔχθραι διοιδαίνουσιν. ὕβριν δὲ ἔφαμεν μέθης εἶναι διάκονον. οὐκ ἐκ μόνων δὲ τῶν ἔργων, ἀλλὰ καὶ ἐκ λόγων ἄνθρωπος κρίνεται. »ἐν συμποσίῳ δέ«, φησί, »μὴ ἐλέγξῃς τὸν πλησίον καὶ λόγον ὀνειδισμοῦ μὴ εἴπῃς αὐτῷ.« εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα 2
παραγγέλλεται ἁγίοις συνεῖναι, σκώπτειν τὸν ἅγιον ἁμαρτία· »ἐκ στόματος γὰρ ἀφρόνων«, φησὶν ἡ γραφή, »βακτηρία ὕβρεως«, ἐπιβάθραν ὕβρεως βακτηρίαν λέγουσα, ᾗ ἐπερείδεται καὶ ἐπαναπαύεται ἡ ὕβρις. ὅθεν ἄγαμαι τὸν ἀπόστολον κἀνταῦθα παραινοῦντα μηδὲ τὰ 3
εὐτράπελα μηδὲ τὰ μὴ ἀνήκοντα προΐεσθαι ἡμᾶς ῥήματα. εἰ γὰρ δι' ἀγάπην αἱ ἐπὶ τὰς ἑστιάσεις συνελεύσεις, συμποσίου δὲ τὸ τέλος ἡ πρὸς τοὺς συνόντας φιλοφροσύνη, παρεπόμενα δὲ τῇ ἀγάπῃ ἡ βρῶσις καὶ ἡ πόσις, πῶς οὐ λογικῶς ἀναστρεπτέον; οὐδὲ ⟨διὰ⟩ τὴν ἀγάπην ἀπορητέον· εἰ γὰρ ὡς ἐπιτείνοντες τὴν πρὸς ἀλλήλους εὔνοιαν σύνιμεν, 4
πῶς ἔχθρας διὰ τοῦ σκώπτειν σκαλεύομεν; σιωπᾶν δὲ κρεῖττον ἢ

8 *μόνον τῷ* — **9** *ἐνεργούμενα* Sacr. Par. 199 Holl — **12 f** Prov. 10, 19 — **14 f** Sir. 20, 5 — **16** Sir. 20, 8 — **20 f** vgl. Matth. 12, 37 — **21 f** Sir. 34 (31), 31 — **23 f** Prov. 14, 3 — **26 f** vgl. Ephes. 5, 4

1 *οὐδὲ*] *οὔτε* Di | **14** *γλωσσαργία* P (λ übergesch. P³) | **15** *ἤδη* Höschel *ἡ δὲ* P*FM *εἰ δὲ* P³ am Rand | **17** *συμβιοῦντας* (*οῦ* in Ras.) P¹ | **30** ⟨*διὰ*⟩ P²FM (von P³ ausrad.)

ἀντιλέγειν ἁμαρτίαν ἀμαθίᾳ προσφερομένους. »μακάριος« ὡς ἀληθῶς »ἀνήρ, ὃς οὐκ ὠλίσθησεν ἐν στόματι αὐτοῦ καὶ οὐ κατενύγη ἐν λύπῃ ἁμαρτίας«, ἤτοι μετανοήσας ἐφ᾽ οἷς λαλήσας ἥμαρτεν ἢ ἐν τῷ μηδένα λυπῆσαι λαλήσας. καθόλου μὲν οὖν νέοι μὲν καὶ νεάνιδες ὡς ἐπίπαν τῶν τοιῶνδε ἀπεχέσθων εὐωχιῶν, ὡς μὴ σφάλλοιντο περὶ ἃ μὴ προσῆκεν· καὶ γὰρ ἀκούσματα ἀήθη καὶ θεάματα | ἀπρεπῆ κυμαινο- 201 P
μένης ἔτι ἐν αὐτοῖς τῆς πίστεως ἐκριπίζει τὴν διάνοιαν, συνεργεῖ δὲ αὐτοῖς τὸ ἄστατον τῆς ἡλικίας πρὸς τὸ εὐκατάφορον τῆς ἐπιθυμίας· ἔσθ᾽ ὅτε δὲ καὶ ἄλλοις παραίτιοι γίνονται σφαλμάτων, τὸ ἐπικίνδυνον τῆς ὥρας ἐπιδεικνύμενοι. εὖ γάρ τοι παραγγέλλειν ἡ σοφία φαίνεται· 54, 1
»μετὰ ὑπάνδρου γυναικὸς μὴ κάθου τὸ σύνολον καὶ μὴ συμμετακλιθῇς ἐπ᾽ ἀγκῶνα μετ᾽ αὐτῆς.« τοῦτ᾽ ἔστι μὴ συνδείπνει πυκνότερον, μηδὲ ἔσθιε μετ᾽ αὐτῆς. διὸ καὶ ἐπιφέρει· »μηδὲ συμβολὰς ποίει μετ᾽ αὐτῆς ἐν οἴνῳ, μή ποτε ἐκκλίνῃ ἡ καρδία σου ἐπ᾽ αὐτήν, καὶ τῷ αἵματί σου ὀλισθήσῃ εἰς ἀπώλειαν·« σφαλερὰ γὰρ ἡ πάροινος ἐλευθερία παρανθεῖν δυναμένη· ὕπανδρον δὲ ὠνόμασεν, ἐπεὶ μείζων ὁ κίνδυνος τῷ λῦσαι τὴν δέσιν τῆς συμβιώσεως πειρωμένῳ. εἰ δὲ καὶ 2
ἀνάγκη τις περιτύχοι παριέναι κελεύουσα, αἳ μὲν κεκαλύφθων ἄγαν ἀμπεχόνῃ ἔκτοσθεν, ἔνδοθεν δὲ αἰδοῖ· ὅσαι δὲ μὴ ὕπανδροι, ἐσχάτη ταύταις διαβολὴ εἰς ἀνδρῶν παρεῖναι συμπόσιον καὶ ταῦτα οἰνωμένων. οἳ δὲ ἐπὶ τὴν κλισίαν τὰς ὄψεις πήξαντες ἀμετασάλευτοι τοῖς 3
ἀγκῶσιν ἐρηρεισμένοι μόνοις παρέστων τοῖς ὠσίν· εἰ δὲ καὶ καθέζοιντο, μὴ ἐναλλὰξ τὸ πόδε ἐχόντων μηδὲ μὴν θάτερον τοῖν μηροῖν θατέρῳ ἐπιφερόντων ἢ τὴν χεῖρα τῷ γενείῳ ὑπερειδόντων· ἀγεννὲς γὰρ μὴ φέρειν αὐτόν, καὶ τοῦτο κατηγόρημα τοῦ νέου. συνεχὲς δὲ 55, 1
καὶ τὸ μετακινούμενον ἐναλλάττειν τὸ σχῆμα, κουφότητος σύμβολον. σώφρονος δὲ εὐθέως ἐν πόσει καὶ ἐν βρώσει τὸ ἔλαττον αἱρεῖσθαι καὶ τὸ σχολαίτερον, οὐ τὸ προπετέστερον, κἂν τῷ κατάρχεσθαι κἂν τοῖς διαλείμμασι, καὶ τὸ προκαταλήγειν δὲ καὶ τὸ ἀπροσπαθές. »φάγε«, φησίν, »ὡς ἄνθρωπος τὰ παρακείμενα, παῦσαι πρῶτος χάριν 2
παιδείας, καὶ εἰ ἀνὰ μέσον πλειόνων ἐκάθισας, πρότερος αὐτῶν μὴ.

1—3 Sir. 14, 1 — **11—15** Sir. 9, 9 — **23** vgl. Aristoph. Nub. 983; Plut. Mor. 45 D — **30**—S. **191, 1** Sir. 34 (31), 16—18

1 *ἁμαθίᾳ*] *ἁμαρτίᾳ* Hervet | **3 f** *ἐν τῷ λαλῆσαι μηδένα λυπήσας* St | **9** *παραίτιοι* (*ι*τ in Ras.) P^1 | **11 f** *συμμετακλιθῇς* (*ι*^{1} in Ras.) P^1 | **15** *ὀλισθήσῃ* F^1M^2 *ὀλισθήσει* PF*M* | **16** *παρολισθεῖν δυναμένη* Schw | **18** *ἄγαν*] *ἅπαν* Bywater, Journ. of Philol. 4 (1872) p. 205 vgl. *συγκαλύπτειν πάντα* Plato Rep. V p. 452 D *ἅπαντ᾽* Schw | **19 f** *ἐσχάτη — διαβολὴ* $P^{corr}FM$ *ἐσχάτῃ — διαβολῇ* P* | **20** *ταύταις* Sy *ταύτῃ* P | *παρεῖναι*] *παριέναι* Cobet 468 | **20 f** *ὠνωμένων* Di | **22** *δὲ* Wi *δὴ* P | **27** *πόσει — βρώσει*] *βρώσει — πόσει* F | **28** *οὐ τὸ* in Ras. P^1 | **31** *καὶ εἰ* Sir. *κἂν* P

ἐκτείνῃς χεῖρα.« οὔκουν προεκπηδητέον ὑπὸ λαιμαργίας ἀναπειθο- 3
μένους ποτὲ οὐδὲ μὴν ἐπιγλιχομένους παρεκτείνειν μέχρι πολλοῦ
χρή, τῇ ἐφυστερήσει τὴν ἀκρασίαν ὁμολογοῦντας, | ἀλλ᾽ οὐδὲ ἐν τῷ 202 P
μεταξὺ προσκειμένους φαίνεσθαι καθάπερ τὰ θηρία τῇ βορᾷ οὐδὲ
μὴν πλείονος ὄψου προσφέρεσθαι· οὐ γὰρ ὀψοφάγος φύσει, ἀλλὰ
σιτοφάγος ἄνθρωπος. προανίστασθαι δὲ τῶν πολλῶν καὶ τοῦ συμ- 56, 1
ποσίου ὑπεξιέναι ἐπιεικῶς ἀνδρὸς σώφρονος· »ἐν ὥρᾳ γάρ«, φησίν,
»ἀναστάσεως μὴ οὐράγει καὶ ἀπότρεχε εἰς οἶκόν σου.« ἔλεγον δὲ οἱ
δώδεκα προσκαλεσάμενοι τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν· »οὐκ ἀρεστόν
ἐστιν ἡμᾶς καταλείψαντας τὸν λόγον τοῦ θεοῦ διακονεῖν τραπέζαις.«
εἰ δὴ τοῦτο ἐφυλάξαντο, πολλῷ μᾶλλον γαστριμαργίαν ἔφευγον. οἱ 2
δὲ αὐτοὶ οὗτοι ἀπόστολοι »τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ Συρίαν
καὶ Κιλικίαν ἀδελφοῖς« ἐπιστέλλοντες »ἔδοξεν« ἔφασαν »τῷ πνεύματι
τῷ ἁγίῳ καὶ ἡμῖν μηδὲν πλέον ἐπιθέσθαι ὑμῖν βάρος πλὴν τῶν
ἐπάναγκες, ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων καὶ αἵματος καὶ πνικτῶν καὶ τῆς
πορνείας, ἐξ ὧν διατηροῦντες ἑαυτοὺς εὖ πράξετε«. φυλάττεσθαι δὲ 3
τὰς παροινίας ὥσπερ καὶ τὸ κώνειον δεῖ· ἅμφω γὰρ ὑποσύρουσιν εἰς
θάνατον. »χρὴ δὲ καὶ γελώτων εἴργεσθαι ἐξαισίων καὶ δακρύων«
ὑπερμέτρων· πολλάκις γὰρ οἱ οἰνωμένοι καγχάσαντες ἐπὶ πλεῖστον,
εἶτα μέντοι ὑπήχθησαν οὐκ οἶδ᾽ ὅπως παροινίᾳ τινὶ παραπειθόμενοι
εἰς δάκρυα· ἀπάδει γὰρ τοῦ λόγου καὶ τὸ ἐκθηλύνεσθαι καὶ τὸ ἐξυ-
βρίζειν. πρεσβῦται δὲ ὡς τέκνα ἀφορῶντες τοὺς νέους σπανιαίτατα 57, 1
μέν, ἴσως δ᾽ ἄν που καὶ παίξαιεν πρὸς αὐτούς, εἰς τοῦτο ἐπισκώ-
πτοντες, ᾧ παιδαγωγήσει τὸ εὔσχημον αὐτῶν. ἀμέλει πρὸς τὸν αἰσχυν-
τηλὸν καὶ σιωπηλὸν ἔστι χαριεντίσασθαι ὧδέ πως· ὁ δὲ ἐμὸς υἱός,
ἐκεῖνον | λέγω τὸν σιωπῶντα, οὐ παύεται λαλῶν. ἐπιτείνει γὰρ τοῦ 75 S 2
νέου τὴν αἰδῶ ἡ τοιαύτη ἐπίσκωψις ἐμφαίνουσα χαριέντως τὰ προσ-
όντα αὐτῷ χρηστὰ διὰ τῆς τῶν φαύλων, ἃ μὴ πρόσεστιν αὐτῷ,
διαβολῆς· ἐπίνοια γὰρ καὶ αὐτὴ διδασκαλικὴ διὰ τοῦ μὴ προσόντος
κυροῦσα τὸ προσόν. ἀμέλει τοιοῦτόν τι ἐπικρίνει ὁ τὸν ὑδροπότην
καὶ σώφρονα παροινεῖν καὶ μεθύειν λέγων. εἰ δὲ καὶ εἶέν τινες οἱ 3
φιλοσκώμμονες, σιωπητέον ἡμῖν καὶ παραπεμπτέον τοὺς λόγους τοὺς
περιττούς, ὥσπερ τὰς κύλικας τὰς πεπληρωμένας· ἐπισφαλὴς γὰρ ἡ

7 f Sir. 35 (32), 11 — **9 f** Act. 6, 2 — **12—16** Act. 15, 23. 28f — **18** Plato Leg. V p. 732 C — **22 ff** vgl. Plut. Mor. 632 D; Wendland Quaest. Mus. 60

1 f *ἀναπεπλησμένους* Schw | **7** *ὑπεξιέναι* Di *ὑπεξεῖναι* P | **8** *οὐράγει* (*ει* in Ras.) P² | **14** *τῶν* P^corrFM *τούτων* P* ⟨*τούτων*⟩ *τῶν* St wie Act. | **15** *ἐπάναγκες* P^corr *ἐπ᾽ ἀνάγκης* P* | **19** *ᾧ νωμένοι* Di | *καγχάσαντες* P^corr *κακχάσαντες* (vgl. Pierson zu Moeris (Lugd. 1759) p. 215) FM | **20** *παροινίᾳ*] *παρανοίᾳ* Markland zu Eurip. Suppl. 546 | **22** *ἐφορῶντες* Ma | *σπανιώτατα* P³ | **29** *ὑπόνοια* Ma ⟨*προσ*⟩*επίνοια* Schw | *αὐτὴ* FM* *αὐτη* P* *αὕτη* P³M² | **30** *τοιοῦτόν* St *τοσοῦτον* P

τοιαύτη παιδιά· »στόμα δὲ προπετοῦς ἐγγίζει συν|τριβῇ·« »οὐ παρα- 203 P
δέξῃ δὲ ἀκοὴν ματαίαν οὐδὲ συγκαταθήσῃ μετὰ τοῦ ἀδίκου γενέσθαι
μάρτυς ἄδικος« οὔτε εἰς διαβολὰς οὔτε εἰς βλασφημίας, ἀλλ᾽ οὐδ᾽ εἰς
κακοηθείας. ἐγὼ δ᾽ ἄν μοι δοκῶ καὶ μέτρον ἐπιθεῖναι φωνῆς τοῖς 58, 1
σώφροσιν, οἷς γε ἐφεῖται λαλεῖν, τὸν ἀντιδιαλεγόμενον. σιγὴ μὲν
γὰρ ἀρετὴ γυναικῶν ἐστιν, ἀκίνδυνον δὲ τῶν νέων γέρας, λόγος
δὲ ἀγαθὸς ἡλικίας δεδοκιμασμένης. »λάλησον, πρεσβύτερε, ἐν συμ- 2
ποσίῳ· πρέπει γάρ σοι· ἀλλ᾽ ἀπαραποδίστως λάλησον καὶ ἐν ἀκριβείᾳ
ἐπιστήμης. νεανίσκε«, καὶ σοὶ ἐπιτρέπει ἡ σοφία, »λάλησον, εἰ χρεία
σου, μόλις δὶς ἐπερωτηθεὶς κεφαλαίωσον λόγον ἐν ὀλίγοις.« ἄμφω 3
δὲ οἱ διαλεγόμενοι τὸ φθέγμα τὸ σφῶν τῇ συμμετρίᾳ παραμετρούν-
των· τό τε γὰρ γεγωνὸς τῆς προφορᾶς μανιωδέστατον, τό τε ἀνή-
κουστον πρὸς τοὺς πέλας φθέγγεσθαι ἀναισθήτου· οὐ γὰρ ἀκούσονται.
καὶ τὸ μὲν ἀγεννείας, τὸ δὲ αὐθαδείας τεκμήριον. ἀπέστω δὲ καὶ ἡ
φιλονεικία κενῆς νίκης ἕνεκεν λόγων, ἐπεὶ τέλος ἡμῖν ἡ ἀταραξία,
καὶ τοῦτο ἄρα ἐστὶν τὸ »εἰρήνη σοι«· »πρίν τε ἀκοῦσαί σε μὴ ἀπο-
κρίνου ῥῆμα.« ἀλλὰ καὶ τὸ τεθρυμμένον τῆς φωνῆς θηλυδρίου, 59, 1
σώφρονος δὲ καὶ τὸ ἐν τῇ φωνῇ μεμετρημένον, μεγέθους τε ἅμα καὶ
μήκους καὶ τάχους καὶ πλήθους εἴργοντος τὸ φθέγμα τὸ αὐτοῦ. οὔτε
γὰρ μακρολογητέον ποτὲ οὔτε πολυλογητέον οὔτε ἀδολεσχητέον,
ἀλλ᾽ οὐδὲ τροχαλῶς καὶ συνδιωκομένως ὁμιλητέον. καὶ γὰρ αὐτῇ τῇ 2
φωνῇ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, δικαιοσύνης μεταδοτέον τούς τε ἀκαιροβόας
καὶ τοὺς κεκράκτας ἐπιστομιστέον. ταύτῃ γὰρ αὖ τὸν Θερσίτην
πληγαῖς ἠκίσατο ὁ σώφρων Ὀδυσσεύς, ὅτι μόνος

ἀμετροεπὴς ἐκολῴα,
ὅς ῥ᾽ ἔπεα φρεσὶν ἧσιν ἄκοσμά τε πολλά τε ἤδει,
μάψ, ἀτὰρ οὐ κατὰ κόσμον. |

»φοβερὸς ἐν ἀπωλείᾳ αὐτοῦ ἀνὴρ γλωσσώδης.« τῶν γοῦν φλυάρων, 204 P 3
καθάπερ τῶν παλαιῶν ὑποδημάτων, τὰ μὲν ἄλλα ὑπὸ τῆς κακίας

1 Prov. 10, 14 — **1—3** Exod. 23, 1 — **5 f** vgl. Elter Gnom. hist. 106 — **5 f** vgl. Soph. Aias 293 — **6** vgl. Simonides v. Keos Fr. 66 *ἔστι καὶ σιγᾶς ἀκίνδυνον γέρας*; Strom. II 68 — **7—10** Sir. 35 (32), 3. 7 f — **14** *ἀπέστω* — **15** *λόγων* Sacr. Par. 200 Holl — **15** vgl. Diog. Laert. X 82 u. a. (*ἀταραξία*) — **16** III Joh. 15(?) — **16 f** Sir. 11, 8 — **18** *σώφρονος* — **22** *μεταδοτέον* Sacr. Par. 201 Holl — **25—27** *B* 212—214 — **28** Sir. 9, 18 — **28**—S. **193, 1** »vielleicht ein Komikerfragment« Ma

1 *παιδιά* MRand *παιδεία* PMText | **4** *φωνῆς* Sy *φωνῇ* P² *φωνὴ* P* | **12** *γεγωνὸς* St *γεγονὸς* P* *γεγωνὸν* P² | **13** vor *πρὸς* Rasur (viell. *τι*) P | *φθέγγεσθε* P* | [*οὐ γὰρ ἀκούσονται*] Cobet 469 | **14** *ἀγεννείας* P² *ἀγενείας* P | **15** *ἕνεκεν νίκης* Sacr. Par. | *ἐπεὶ* P² *ἐπὶ* P* | **18 f** *ἅμα* und *καὶ πλήθους* < Sacr. Par. | **19** *τὸ αὐτοῦ* < Sacr. Par. | **21** *γὰρ αὐτῇ* < Sacr. Par. | **22** *δικαιοσύνην μεταδιώκοντα*(ς) Sacr. Par. | **26** *ἤδει* P²F¹M* *ἤιδη* F*M² *ᾔδη* P* | **28** *φοβερὸς*] + *γὰρ* P² | *ἀπωλείᾳ*] *πόλει* St wie Sir.

κατατέτριπται, μόνη δὲ ἡ γλῶττα περιλείπεται εἰς βλάβην. ταύτῃ 4
τοι βιωφελέστατα ἡ σοφία παραινεῖ »μὴ ἀδολεσχεῖν ἐν πλήθει πρε-
σβυτέρων«, ἄνωθεν δὲ ἡμῶν τὴν φλυαρίαν ἐκκόπτουσα, θεόθεν ἄρ-
χουσα, μετριάζειν νομοθετοῦσα ὧδέ πως· »μὴ δευτερώσῃς λόγον ἐν
προσευχῇ σου.« ποππυσμοὶ δὲ καὶ συριγμοὶ καὶ οἱ διὰ τῶν δακτύλων 60, 1
ψόφοι τῶν οἰκετῶν οἱ προκλητικοί, ἄλογοι σημασίαι οὖσαι λογικοῖς
ἀνθρώποις ἐκκλιτέοι· παραιτητέον δὲ καὶ τὸ συνεχὲς ἀποπτύειν καὶ
τὸ χρέμπτεσθαι βιαιότερον. μηδὲ ἀπομύττεσθαι παρὰ πότον· στοχα-
στέον γὰρ ἁμῇ γέ πῃ τῶν συνευωχουμένων, μὴ ἀποστέρξωσιν ἀπὸ
ναυτίας τὴν τοιάνδε ἀκοσμίαν, ἣ κατήγορός ἐστιν ἀκρασίας· οὐ γὰρ
κατὰ τὰ αὐτὰ τοῖς βουσὶν καὶ τοῖς ὄνοις ἡ φάτνη ἅμα καὶ ὁ κοπρών·
καὶ γὰρ οἱ πολλοὶ ἀπομύττονται καὶ πτύουσιν ἅμα ἐν τῷ αὐτῷ καὶ
δειπνοῦσι. πταρμὸς δὲ εἰ τῳ ἐπιγένοιτο, ὥσπερ ἀμέλει καὶ ἡ ἐρυγή, 2
οὐκ ἐξηχεῖν δεήσει τοὺς πλησίον τῷ ψόφῳ τῆς αὐτῶν καταμαρτυ-
ροῦντας ἀπαιδευσίας, ἀλλ' ἣ μὲν παραπεμπτέα, ἡ ἐρυγή, ἡσυχῇ σὺν
τῷ ἐκπνεομένῳ ἀέρι σχηματιζομένῳ κοσμίως τῷ στόματι, οὐχὶ δὲ
τραγικῶν δίκην προσωπείων διελκομένῳ καὶ κεχηνότι. πταρμοῦ δὲ 3
τὸ ταρακτικὸν ἀφαιρετέον ἀπολαβομένοις πράως τὰς ἀναπνοάς·
ταύτῃ γὰρ εὐσχημονέστατα τὴν ἀθρόαν τοῦ πνεύματος ἀπειλὴν ἐνα-
ποσβεστέον οἰκονομοῦντα τὴν διέξοδον, ὡς καὶ λαθεῖν πειρᾶσθαι, ἤν
τι καὶ συνεξάξῃ ἐκβιαζόμενος ὁ ἀὴρ περίττωμα. ἀγερωχίας δὲ καὶ
ἀταξίας σύμβολον τὸ προσθεῖναι τοῖς ἤχοις ἐθέλειν, μὴ οὐχὶ ἀφαιρεῖν.
οἱ δὲ διαγλύφοντες τοὺς ὀδόντας αἱμάσσοντες τὰ οὖλα σφίσι τε 4
αὐτοῖς εἰσὶν ἀηδεῖς καὶ τοῖς πλησίον ἀπεχθεῖς. ναὶ μὴν καὶ τῶν
ὤτων οἱ γαργαλισμοὶ καὶ τῶν πταρμῶν οἱ ἐρεθισμοὶ ὑώδεις εἰσὶ
κνησμοί, πορνείας ἀκολάστου μελετητικοί. καὶ τὰς ὑπ' ὄψιν δὲ ἀσχη- 5
μοσύνας παραιτητέον καὶ τὰς αἰσχρολογίας αὐτῶν. καθεστὼς δὲ καὶ
τὸ βλέμμα ἔστω, καὶ ἡ τοῦ τραχήλου ἐπιστροφὴ καὶ ἡ κίνησις εὐστα-
θὴς καὶ ἡ τῶν χειρῶν κατὰ τὰς ὁμιλίας προφορά. καθόλου γὰρ ὁ
Χριστιανὸς ἠρεμίας καὶ ἡσυχίας καὶ γαλήνης καὶ εἰρήνης οἰκεῖός ἐστιν.

VIII. *Εἰ μύροις καὶ στεφάνοις χρηστέον.* 205 P

Στεφάνων δὲ ἡμῖν καὶ μύρων χρῆσις οὐκ ἀναγκαία. ἐξοκέλλει 61, 1
γὰρ εἰς ἡδονὰς καὶ ῥᾳθυμίας, μάλιστα γειτνιώσης τῆς νυκτός. οἶδ'

2—5 Sir. 7, 14 — **29** καθόλου ὁ — **30** ἐστιν Sacr. Par. 202 Holl; Maximus Conf. in Laur. VII 15 f. 251r

2 ἀδολεσχεῖν Schw ἀδολέσχει P | **7** ἐκκλιτέοι P³ ἐκκλιτέον P* | **8** στοχαστέον — S. **194**, **24** ἐμφαίνει δεσπο < F (ein Doppelblatt fehlt, vgl. Einleitung) | **24** ἀπεχθεῖς] ἐπαχθεῖς Cobet 469 | **27** ⟨ἐπ'⟩ αὐτῶν Schw | **30** ἡσυχίας καὶ ἠρεμίας Max. | **32** ἐξοκέλλει P³ ἐξωκείλει P*

ὅτι »ἀλάβαστρον μύρου« παρὰ τὸ δεῖπνον τὸ ἅγιον κομίσασα ἡ γυνὴ
τοὺς πόδας ἤλειφεν τοῦ κυρίου καὶ ἤσεν αὐτόν. οἶδα δὲ καὶ χρυσῷ 2
καὶ λίθῳ | τιμίῳ τοὺς παλαιοὺς τῶν Ἑβραίων ἀναδουμένους βασιλεῖς. 76
Ἀλλ' ἡ μὲν γυνὴ μηδέπω τοῦ λόγου μεταλαβοῦσα (ἔτι γὰρ ἦν ἁμαρ-
τωλός), ὅπερ ἡγεῖτο τὸ κάλλιστον εἶναι παρ' αὐτῇ, τὸ μύρον, τούτῳ
τετίμηκε τὸν δεσπότην· ἀμέλει καὶ τῷ κόσμῳ τοῦ σώματος, ταῖς
θριξὶ ταῖς ἑαυτῆς, ἀπεψᾶτο τὸ περιττὸν τοῦ μύρου, ἐπισπένδουσα
τῷ κυρίῳ μετανοίας δάκρυα. διὰ τοῦτο »ἀφέωνται αὐτῆς αἱ ἁμαρ- 3
τίαι«. δύναται δὲ τοῦτο σύμβολον εἶναι τῆς διδασκαλίας τῆς κυριακῆς
καὶ τοῦ πάθους αὐτοῦ· μύρῳ γὰρ εὐώδει ἀλειφόμενοι οἱ πόδες θεϊκὴν
αἰνίττονται διδασκαλίαν ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς μετ' εὐκλείας ὁδεύ-
ουσαν· »ἐξῆλθεν γὰρ ὁ φθόγγος αὐτῶν ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς.«
καὶ εἰ μὴ φορτικὸς εἶναι δοκῶ, οἱ πόδες οἱ τοῦ κυρίου οἱ μεμυρι-
σμένοι ἀπόστολοί εἰσιν προφητεία τῆς εὐωδίας τοῦ χρίσματος ἁγίου
μεταλαβόντες πνεύματος. οἱ γοῦν περινοστήσαντες τὴν οἰκουμένην 62, 1
ἀπόστολοι καὶ τὸ εὐαγγέλιον κηρύξαντες πόδες ἀλληγοροῦνται κυρίου,
περὶ ὧν καὶ διὰ τοῦ ψαλμῳδοῦ προθεσπίζει τὸ πνεῦμα· »προσκυνή-
σωμεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ«, τοῦτ' ἔστιν, οὗ
ἔφθασαν οἱ πόδες αὐτοῦ οἱ ἀπόστολοι, δι' ὧν κηρυσσόμενος ἐπὶ τὰ
πέρατα ἦκεν τῆς γῆς. δάκρυα δὲ ἡ μετάνοιά ἐστι, καὶ λελυμέναι 2
τρίχες φιλοκοσμίας ἐκήρυσσον ἀπαλλαγὴν καὶ τὴν μετὰ τοῦ κηρύ-
γματος διὰ τὸν κύριον θλῖψιν ἐν ὑπομονῇ, τῆς παλαιᾶς ἐκείνης διὰ
τὴν πίστιν τὴν νέαν λελυμένης κενοδοξίας. ἀλλὰ καὶ πάθος ἐμφαίνει 3
δεσποτικὸν μυστικῶς ταύτῃ νοοῦσι· τὸ ἔλαιον αὐτός ἐστιν ὁ κύριος,
ἀφ' οὗ τὸ ἔλεος τὸ ἐφ' ἡμᾶς· τὸ δὲ μύρον, δεδολωμένον ἔλαιον,
ἐστὶν ὁ Ἰούδας ὁ προδότης, ᾧ τοὺς πόδας ἐχρίσθη κύριος τῆς ἐν
κόσμῳ ἀναστροφῆς ἀπαλλαττόμενος· μυρίζονται γὰρ οἱ νεκροί·
δάκρυα δέ ἐσμεν οἱ ἁμαρτωλοὶ μετανενοηκότες, οἱ εἰς αὐτὸν πεπι-
στευκότες, οἷς ἀφῆκεν τὰς ἁμαρτίας, καὶ αἱ τρίχες αἱ | λελυμέναι 206 P

1 f vgl. Luk. 7, 37 (Joh. 12, 3; Matth. 26, 7; Mark. 14, 3) — **2 f** vgl. II Sam. 12, 30; I Chron. 20, 2 — **8 f** Luk. 7, 47 — **9** *δύναται* — S. **195, 18** *ἁμαρτίας* Nicetascat. zu Joh. (12, 3) in Monac. 37 f. 366a. Inc. *κλήμεντος· ἔστι τὸ μύρον σύμβολον τῆς τοῦ κυρίου διδασκαλίας* expl. *ἁμαρτίας*. Dasselbe Citat in Paris. 212 vgl. Lietzmann, Catenen 1897 S. 84 — **9 f** vgl. Ignatius Ep. ad Eph. XVII 1 *διὰ τοῦτο μύρον ἔλαβεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὁ κύριος, ἵνα πνέῃ τῇ ἐκκλησίᾳ ἀφθαρσίαν* — **12** Psal. 18, 5 (Röm. 10, 18) — **17 f** Psal. 131, 7 — **22** vgl. z. B. II Kor. 6, 4

2 *ἦσεν* P² *ἧσεν* P* | **5** *τούτωι* P¹ *τοῦτο* P* | **8** *ἀφέωνται* (über *εω* übergesch. *ιε*) P² | **12** *ἐξῆλθεν* — **15** *πνεύματος* < Cat. | **14** [*ἀπόστολοί*] Schw | *προφητείαι* P³ *προφητεία* P* Schw | **15** *μεταλ. πν.* ∾ nach *ἀπόστολοι* (16) Schw | **16** *καὶ* — *πόδες*] *πόδες μεμυρισμένοι* Cat. | *ἀληγοροῦνται* P* corr. P³ | **17** *περὶ ὧν* — **19** *ἀπόστολοι* < Cat. | **20** *δάκρυα* — **25** *ἡμᾶς* < Cat. | **24** *ἔλαιον*] + *δ* P² | **25 f** *τὸ δὲ μύρον* — *προδότης*] *ἀλλὰ καὶ Ἰούδας μύρον δεδολωμένον ἔλαιον* Cat. | **28** *δάκρυα* — S. **195**, 8 *ἐμοῦ* < Cat.

πενθοῦσα Ἱερουσαλὴμ ἡ καταλελειμμένη, δι' ἣν οἱ θρῆνοι οἱ προφητικοί. διδάξει δὲ ἡμᾶς αὐτὸς ὁ κύριος, ὅτι δεδολωμένος ὁ Ἰούδας 4
ἐστίν, »ὃς ἂν ἐμβάψηται μετ' ἐμοῦ« λέγων »εἰς τὸ τρύβλιον, οὗτός
με παραδώσει«. ὁρᾷς τὸν συμπότην τὸν δόλιον; καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ
Ἰούδας φιλήματι προὔδωκε τὸν διδάσκαλον· γέγονεν ὁ αὐτὸς ὑπο- 5
κριτὴς καὶ φίλημα δεδολωμένον ἔχων, ἄλλον παλαιὸν μιμούμενος
ὑποκριτήν, καὶ τὸν λαὸν ἐλέγχων ἐκεῖνον· »ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χείλεσι
φιλοῦσί με, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πορρωτέρω ἐστὶν ἀπ' ἐμοῦ.« οὐκ 63, 1
ἀπεικὸς οὖν αὐτὸν καταμηνύειν ἔλαιον μὲν ὡς μαθητὴν ἠλεημένον,
δολερὸν δὲ ὡς προδότην ἔλαιον πεφαρμαγμένον. τοῦτο ἄρα ἦν ὃ
προεφήτευον οἱ μυριζόμενοι πόδες, τὴν Ἰούδα προδοσίαν εἰς πάθος
ὁδεύοντος κυρίου. καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ ἀπονίπτων τοὺς πόδας τῶν 2
μαθητῶν εἰς τὰς καλὰς πράξεις ἀποστέλλων αὐτούς, τὴν ὁδοιπορίαν
αὐτῶν τὴν εἰς τὰς εὐεργεσίας τῶν ἐθνῶν ἠνίξατο εὐπρεπῆ καὶ κα-
θαρὰν προπαρασκευάσας τῇ ἰδίᾳ δυνάμει. ὥζεσέ τε ⟨ἐν⟩ τούτοις τὸ μύρον
καὶ τὸ ἐπὶ πάντας φθάνον τῆς εὐωδίας ἔργον πεφήμισται· καὶ γὰρ
πεπλήρωκεν τὸ πάθος τοῦ κυρίου ἡμᾶς μὲν εὐωδίας, Ἑβραίους δὲ
ἁμαρτίας. σαφέστατα τοῦτο ἀπέδειξεν ὁ ἀπόστολος εἰπών· »τῷ θεῷ 3
χάρις τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ καὶ τὴν ὀσμὴν
τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν παντὶ τόπῳ· ὅτι κυρίου
εὐωδία ἐσμὲν τῷ θεῷ ἐν τοῖς σῳζομένοις καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις· οἷς
μὲν γὰρ ὀσμὴ ἐκ θανάτου εἰς θάνατον, οἷς δὲ ὀσμὴ ἐκ ζωῆς εἰς ζωήν.«

Βασιλεῖς δὲ οἱ Ἰουδαίων χρυσῷ καὶ λίθοις τιμίοις συνθέτῳ 4
καὶ ποικίλῳ χρώμενοι στεφάνῳ, οἱ χριστοί, τὸν Χριστὸν ἐπὶ τῆς
κεφαλῆς συμβολικῶς ἐπιφερόμενοι λελήθεσαν κεφαλῇ κοσμούμενοι
κυρίου. λίθος γέ τοι τίμιος ἢ μαργαρίτης ἢ σμάραγδος αὐτὸν αἰνίτ- 5
τεται τὸν λόγον, χρυσὸς δὲ αὐτὸς πάλιν ὁ ἀδιάφθορος λόγος, ὁ τὸν
ἰὸν τῆς φθορᾶς οὐκ ἐπιδεχόμενος. χρυσὸν αὐτῷ γεννηθέντι βασιλείας

3 f Mark. 14, 20; Matth. 26, 23 — **4 f** vgl. Luk. 22, 48 — **6 f** vgl. II Sam. 20, 9 — **7 f** Jes. 29, 13 — **12 f** vgl. Joh. 13, 5 — **12** *ὁ σωτὴρ* — **15** *δυνάμει* Nicetascat. zu Joh. (13, 5) in Monac. 37 f. 403v. Inc. *ἴσθι μέντοι ὅτι ἀπονίπτων τοὺς πόδας τ. μ. ὁ σωτὴρ εἰς* expl. *δυνάμει* — **18—22** II Kor. 2, 14—16 — **28 f** vgl. Matth. 2, 11; Origenes C. Cels. I 60 *προσήνεγκαν, σύμβολα μὲν ὡς βασιλεῖ τὸν χρυσόν.* Irenäus Adv. haer. III 10; O. Bardenhewer, Der Name Maria (Bibl. Stud. I 1) S. 42²

3 *εἰς τὸ τρύβλιον* (wie Mark. 14, 20)] *ἐν τῷ τρυβλίῳ* (wie Matth. 26, 23) F | **5** *γέγονεν*] + *γὰρ* über d. Z. P²M | **7** *ἐκεῖνον*] + *δι' ὃν εἴρηται* P³ am Rand (die gleichen Worte, von P² geschrieben, ausradiert; im Text FM) | **10 f** *πεφαρμακευμένον* Cat. | *ἦν ἄρα* Cat. | **12** *τοῦ κυρίου* Cat. | **12** *καὶ* — **15** *δύναμει* < Cat. f. 366 | **14 f** *καθαρὰν* Cat. *καθαρὰ* P | **15** *παρασκευάσας* Cat. | *τε*] *δὲ* Cat. | ⟨*ἐν*⟩ Wi | *τούτοις* < Cat. | *τοῦ μύρου* Ma | **16** *καὶ* — *πεφήμισται* < Cat. | *πάντας* Ma *πάντων* P | **23** *χρυσῶι* (*χ* in Ras.) P¹ | **25 f** *κεφαλὴν* — *κυρίῳ* Markland | **26** *κυρίου*] *κῦ* (*υ* in Ras.) P¹ | **28** *χρυσὸν*] + *γοῦν* über d. Z. in Ras. P² oder P³ + *γ' οὖν* M + *γὰρ* F

σύμβολον προσεκόμισαν οἱ μάγοι. μένει δὲ ἀθάνατος ὁ στέφανος
οὗτος κατ' εἰκόνα τοῦ κυρίου· οὐ γὰρ μαραίνεται ὡς | ἄνθος. 207 P
Οἶδα καὶ τὰ Ἀριστίππου τοῦ Κυρηναίου. ἀβροδίαιτος ἦν ὁ Ἀρι- 64, 1
στιππος· σοφιστικὸν οὗτος ἐρωτᾷ τινα τοιοῦτον λόγον· ἵππος μύρῳ
χριόμενος εἰς τὴν ἵππου ἀρετὴν οὐ βλάπτεται οὐδὲ κύων μυρισθεὶς
εἰς τὴν κυνὸς ἀρετήν· οὐδὲ ἄνθρωπος ἄρα, ἐπήγαγεν καὶ συνήγαγεν.
ἀλλ' ἵππῳ μὲν καὶ κυνὶ οὐδὲ εἷς λόγος τοῦ μύρου, οἷς δὲ ἡ αἴσθησις 2
λογικωτέρα, τούτοις ἡ ἀπόλαυσις ἐπιψογωτέρα κορασιώδεις ὀδμὰς
ἐπιφερομένοις. τούτων δὲ τῶν μύρων ἄπειροι διαφοραί, βρένθιον καὶ
μετάλλιον καὶ βασίλειον πλαγγόνιόν τε καὶ ψάγδας Αἰγύπτιος.
Σιμωνίδης δὲ ἐν τοῖς ἰάμβοις οὐκ αἰδεῖται λέγων· 3

κἀλειφόμην μύροισι καὶ θυμιάμασιν
καὶ βακκάρι· καὶ γάρ τις ἔμπορος παρῆν.

ἐπιτηδεύουσι δὲ καὶ τὸ ἀπὸ κρίνων μύρον καὶ τὸ ἀπὸ τῆς κύπρου, 4
καὶ ἡ νάρδος εὐδοκιμεῖ παρ' αὐτοῖς καὶ τὸ ἀπὸ τῶν ῥόδων ἄλειμμα
καὶ τὰ ἄλλα, οἷς ἔτι χρῶνται γυναῖκες, ὑγρά τε καὶ ξηρὰ καὶ τὰ
ἐπίπαστα καὶ ὑποθυμιώμενα μύρα· ἐπινοεῖται γὰρ αὐτοῖς ὁσημέραι 5
πρὸς τὸ ἄπληστον τῆς ἐπιθυμίας τὸ ἀκόρεστον τῆς εὐωδίας· διὸ
καὶ πολλῆς τινος ἀπειροκαλίας ἀποπνέουσιν. αἳ δὲ καὶ τὰς ἐσθῆτας
καὶ τὰς στρωμνὰς καὶ τοὺς οἴκους ὑποθυμιῶσί τε καὶ καταρραίνουσιν,
μονονουχὶ δὲ καὶ τὰς ἀμίδας ὄζειν ἀναγκάζει τοῦ μύρου ἡ τρυφή.
εὖ μοι δοκοῦσι | σχετλιάσαντες τῇ περὶ τοῦτο σπουδῇ τοσοῦτο τοῖς 208 P 77
μύροις ἀποδιακεῖσθαί τινες τὴν ἀνδρωνῖτιν ἐκθηλύνουσιν, ὡς καὶ
τοὺς τεχνίτας αὐτῶν, τοὺς μυρεψούς, τῶν εὐνομουμένων ἀπελαύνειν
πόλεων καὶ τῶν ἀνθεινῶν ἐρίων τοὺς βαφεῖς ἀπελαύνειν καὶ αὐτούς·
οὐ γὰρ θέμις δολερὰ εἵματα καὶ χρίσματα εἰς τὴν ἀληθείας παρεισ-
ιέναι πόλιν. χρὴ δὲ καὶ μάλα τοὺς μὲν ἄνδρας τοὺς παρ' ἡμῖν μὴ 2
μύρων, ἀλλὰ καλοκαγαθίας ὄζειν, γυνὴ δὲ ἀποπνείτω Χριστοῦ, τοῦ
ἀλείμματος τοῦ βασιλικοῦ, μὴ διαπασμάτων καὶ μύρων, ἀεὶ δὲ τῷ

3—6 vgl. Diog. Laert. II 76 — **9—25** vgl. Athen. XV p. 686—691; Elter Gnom. hist. ram. 40 — **12 f** Semonides v. Amorgos Fr. 16 — **22—27** vgl. Strom. I 48 — **26 f** vgl. Herodot 3, 22; Plut. Mor. p. 646 B — **27 f** vgl. Xenoph. Symp. II 4

4 ἐρωτᾶι P² ἔρωτα P* ἠρώτα He | **9** βρένθιον (ν¹ in Ras.) P¹ | **10** μετάλλιον] μεγάλλιον oder μεγάλειον andere z. B. Athen. XV p. 690 F; doch vgl. Hesych. s. v. | πλαγγώνιόν P³ πλαγγόνειον Cobet 471 | Αἰγύπτιος Sy αἰγυπτίας P | **12** κηλειφόμην Ath. XV p. 690 C | θυώμασιν Ath. | **13** βακκάρι Ath. βάκκαριν P | **14** κρίνων] κρηνῶν P* | **15** ἄλιμμα F; ebenso 29; 197, 3 | **17** αὐτοῖς] αὐταῖς Sy | **18** ἐπιθυμίας] doppelt in PM (von P¹ und M² einmal gestrichen) | **19** αἳ] οἳ Wi | **23** ἀποδιακεῖσθαι] ἀπ⟨εχθῶς⟩ διακεῖσθαι Schw | τινες] + ὅτι F² ⟨ὡς⟩ Kroll | **25** ἀνθεινῶν P* ἀνθινῶν P³ ἀνθίνων Di (praef. p. XLVIII) | **28** ἀποπνείτω P¹ ἀποπνεῖ τῷ P* | **29** διὰ πασμάτων P

σωφροσύνης ἀμβροσίῳ χρίσματι συναλειφέσθω, ἁγίῳ τερπομένη μύρῳ τῷ πνεύματι. τοῦτο σκευάζει Χριστὸς ἀνθρώποις γνωρίμοις, εὐωδίας 3
ἄλειμμα, ἐκ τῶν οὐρανίων συντιθεὶς ἀρωμάτων τὸ μύρον. τούτῳ καὶ αὐτὸς ὁ κύριος συναλείφεται τῷ μύρῳ, ὡς διὰ Δαβὶδ μεμήνυται·
»διὰ τοῦτο ἔχρισέν σε ὁ θεός, ὁ θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου· σμύρνα καὶ στακτὴ καὶ κασία ἀπὸ τῶν ἱματίων σου.«
Ἀλλὰ γὰρ μὴ λάθωμεν ὥσπερ οἱ γῦπες τὰ μύρα βδελυττόμενοι 66, 1
ἢ οἱ κάνθαροι (τούτους γὰρ ῥοδίνῳ χρισθέντας μύρῳ τελευτᾶν λέγουσιν), καὶ τούτων ἐγκριτέον ὀλίγα τινὰ τῶν μύρων ταῖς γυναιξίν,
ὅσα μὴ καρῶσι τὸν ἄνδρα· αἱ γὰρ ὑπέρμετροι χρίσεις τῶν μύρων κηδείας, οὐ συμβιώσεως ἀποπνέουσιν. καίτοι καὶ τὸ ἔλαιον αὐτὸ 2
ταῖς μελίτταις καὶ τοῖς ἐντόμοις ἐστὶ πολέμιον ζῴοις, ἀνθρώπων δὲ τοὺς μὲν ὤνησεν, ἔστιν δὲ οὓς εἰς μάχην ἐξεκαλέσατο, καὶ τοὺς πρότερον δειλοὺς ἀλληλιμμένους τοῦτο ἐν τοῖς σταδίοις ἐκτρέπει εἰς τὸ
τῆς ἀγωνίας πάμμαχον. μαλθακὸν δὲ ἔλαιον τὸ μύρον ὃν οὐκ οἴεσθε τὰ ἤθη τὰ γεννικὰ ἐκθηλύνειν δύνασθαι; μάλιστα. ὥσπερ δὲ τὴν 3
τρυφὴν καὶ τῆς γεύσεως ἀποκεκλείκαμεν, οὕτως ἀμέλει καὶ τῶν ὄψεων καὶ τῶν ὀσφρήσεων τὴν ἡδυπάθειαν | ἐξορίζομεν, μὴ λάθωμεν 209 P
ἣν ἐφυγαδεύσαμεν ἀκολασίαν, κάθοδον αὐτῇ διδόντες εἰς ψυχὴν διὰ
τῶν αἰσθήσεων, οἱονεὶ διὰ θυρῶν ἀφρουρήτων. εἰ γοῦν τῆς εὐωδίας 67, 1
τὸ θυμίαμα τὸν μέγαν ἀρχιερέα, τὸν κύριον, ἀναφέρειν λέγοιεν τῷ θεῷ, μὴ θυσίαν ταύτην καὶ εὐωδίαν θυμιάματος νοούντων, ἀλλὰ γὰρ τὸ τῆς ἀγάπης δεκτὸν ἀναφέρειν τὸν κύριον, τὴν πνευματικὴν εὐωδίαν, εἰς τὸ θυσιαστήριον παραδεχέσθων. αὖταρκες μὲν οὖν τὸ 2
ἔλαιον αὐτὸ λιπᾶναί τε τὴν ἐπιφάνειαν καὶ ἀνεῖναι τὸ νευρῶδες καί τινα τοῦ σώματος ὀσμὴν ἀναστεῖλαι βαρυτέραν, [εἰ] καὶ πρὸς τοῦτο τοῦ ἐλαίου δεοίμεθα ⟨ἄν⟩· ἡ δὲ ἐπιτήδευσις τῆς εὐωδίας δέλεάρ ἐστι ῥᾳθυμίας, πόρρωθεν εἰς λίχνον ἐπιθυμίαν ἐπισπωμένης. πάντοθεν 3
γὰρ ἀγώγιμος ὁ ἀκόλαστος καὶ ἀπὸ ἐδωδῆς καὶ ἀπὸ στρωμνῆς καὶ ἀπὸ συναναστροφῆς καὶ ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ ἐκ τῶν ὤτων καὶ ἐκ τῶν γνάθων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μυκτήρων. καθάπερ οἱ βόες τοῖς

5 f Psal. 44, 8f — **7—9** vgl. Plut. Mor. p. 87 C; 710 E; Aelian Nat. an. IV 18; III 7; Aristot. De adm. 147 p. 845ª 35ff.; Plin. Nat. Hist. XI 279; Theophrast De caus. plant. VI 5, 1; [Eustathius] Comm. in Hex. Migne 18 Sp. 736 — **11 f** vgl. Aelian Nat. an. IV 18; I 58 — **15—20** vgl. Plut. Mor. p. 645 E (*Ἐράτων*) *τὴν διὰ τῶν ὤτων ἀποκλείει τρυφὴν καὶ ἡδυπάθειαν ⟨τῇ αὐλείῳ⟩, τὴν κατὰ τὰ ὄμματα καὶ τὰς ῥῖνας, ὥσπερ καθ' ἑτέρας θύρας, ἐπεισάγων τῇ ψυχῇ* — **20 f** Exod. 29, 18; 30, 7; vgl. Ephes. 5, 2; Phil. 4, 18

6 *κασσία* F | **8** *ῥοδίνωι* P² *ῥοδεινῶι* P* | **10** *ὅσα* ⟨*ἄν*⟩ Sy | **14** *δειλοὺς* Wendland Quaest. Muson. (Anhang: Sent. controv.) *φίλους* P | **15** *οἴεσθε* P³ *οἴεσθαι* P* **16** *δύνασθαι* P² *δύνασθε* P* | **17** *ἀποκεκλείκαμεν* F² *ἀποκεκλίκαμεν* PF* | **18** *ἐξορίζωμεν* Münzel | **21** *λέγοιεν* ⟨*τινες*⟩ Schw | **26** [*εἰ*] Kroll | *καὶ*] *κἂν* Schw | **27** ⟨*ἄν*⟩ St

κρίκοις καὶ τοῖς σχοίνοις, οὕτω δὲ καὶ ὁ ἀκόλαστος θυμιάμασι καὶ μύροις καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν στεφάνων εὐωδίαις περιέλκεται. ἐπεὶ δὲ 68, 1
οὐδεμίαν χώραν ἀπονέμομεν ἡδονῇ πρὸς οὐδεμίαν συμπεπλεγμένῃ λυσιτελῆ τῷ βίῳ χρείαν, φέρε κἀνταῦθα διαστειλώμεθα, τὸ χρειῶδες αἱρούμενοι. εἰσὶ γάρ τινες εὐωδίαι οὐ καρωτικαὶ οὐδὲ ἐρωτικαί, οὔκουν συμπλοκῆς καὶ τῆς ἀκολάστου ἑταιρείας ἀποπνέουσαι, ὑγειναὶ δὲ μετὰ σωφροσύνης καὶ τὸν μὲν ἐγκέφαλον ὑποτρέφουσαι, ὁπηνίκα ἂν καχεκτῇ, ῥωννύουσαι δὲ καὶ τὸν στόμαχον. [πολλοῦ τοίνυν δεῖ 2
τοῖς ἄνθεσιν ἐπιψύχειν αὐτόν, ὁπότε ἀλεαίνεσθαι ἐθέλει τὸ νευρῶδες·]
οὐ γὰρ κατὰ πάντα ἀποσκορακιστέον τὴν χρῆσιν αὐτῶν, ἀλλ' ὥσπερ φαρμάκῳ καὶ βοηθήματι χρηστέον τῷ μύρῳ πρός τε τὸ ἐπεγεῖραι τὴν ἀπαυδῶσαν δύναμιν καὶ πρὸς τοὺς κατάρρους καὶ πρὸς τὰς καταψύξεις δυσαρέστησίν τε, καθὰ καὶ ὁ κωμικός φησί που·

μύροις
ὑπαλείφεται τὰς ῥῖνας· ὑγιείας μέρος
μέγιστον ὀδμὰς ἐγκεφάλῳ χρηστὰς ποιεῖν·

καὶ ἡ τῶν ποδῶν διὰ τοῦ λίπους τῶν ἀναθερμαινόντων ἢ ἐμψυ- 3
χόντων μύρων ἀνάτριψις ὠφελείας ἕνεκεν ἐπιτηδεύεται, ὡς δὴ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῖς πεπληρωμένοις ὀλκήν | τινα καὶ ὑποχώρησιν ἐπὶ 210 P
τὰ μὴ κύρια τῶν μερῶν γίνεσθαι. ἡδονὴ δέ, ἧ μὴ πρόσεστι τὸ 4
χρειῶδες, ἤθους ἐστὶν ἑταιρικοῦ διαβολὴ καὶ φάρμακον ἐρεθισμῶν. διαφέρει δὲ ὅλως τὸ μυραλοιφεῖν τοῦ μύρῳ χρίεσθαι· τὸ μὲν γὰρ θηλυδριῶδες, τὸ δὲ χρίεσθαι τῷ μύρῳ καὶ λυσιτελεῖ ἔσθ' ὅτε. Ἀρί- 69, 1
στιππος γοῦν ὁ φιλόσοφος χρισάμενος μύρῳ κακοὺς κακῶς ἀπολω-
λέναι χρῆναι τοὺς κιναίδους ἔφασκεν τοῦ μύρου τὴν ὠφέλειαν εἰς λοιδορίαν διαβεβληκότας. »τίμα δὲ ἰατρὸν πρὸς χρείαν αὐτοῦ«, φησὶν 2
ἡ γραφή· »καὶ γὰρ αὐτὸν ἔκτισεν ὁ ὕψιστος, παρὰ δὲ κυρίου ἐστὶν ἴασις.« εἶτα ἐπάγει· »καὶ μυρεψὸς ποιήσει μίγμα«, ὡς εἰς ὠφέλειαν δηλονότι, οὐκ εἰς ἡδυπάθειαν δεδομένων τῶν μύρων. οὐ γὰρ περὶ 3

2—4 vgl. Plut. Mor. p. 645 F *ἀλλ' οὐκ ἔχει χώραν ἐν συμποσίῳ φιλοσόφων ἀνδρῶν ἡδονὴ πρὸς μηδεμίαν συμπεπλεγμένη χρείαν* — **10** *οὐ κατὰ* — **11** *μύρῳ* Sacr. Par. 203 Holl — **14—16** Alexis Fr. 190 CAF II p. 368; Elter Gnom. hist. ram. 40 — **23—26** Aristipp Fr. 67 Mullach FPG II p. 414; vgl. Arsen. Viol. p. 112 W. — **26—28** Sir. 38, 1f. 8

6 *ὑγιειναὶ* P² | **8** *καχεκτῇ* P³ *κακεκτῇ* P* | *ῥωννυοῦσαι* P* | **8 f** [*πολλοῦ — νευρῶδες·*] Ma vgl. S. 199, 27 f | **9** *ἀλεαίνεσθαι* Cobet 472 *λεαίνεσθαι* P | **10** *οὐ γὰρ*] *οὐκ ἄρα* Kroll | *ἀποκορακιστέον* F *σκορακιστέον* Sacr. Par. | **15** *ὑπαλείφεται*] *ἐναλείφεται* Ath. II p. 46 A | *ῥῖνας* Ath. *χεῖρας* P | *ὑγιείας* Ath. a. a. O. u. XV p. 687 D *ὑγείας* P | **16** *ὀδμὰς*] *ὀσμὰς* Ath. | *ἐγκεφάλῳ* Ath. *ἐγκεφάλων* P | **18** *δὴ* P* *μὴ* P³ | **19** *ἐπὶ* P² *ἐπεὶ* P* | **26** *τίμα* P² *τιμᾶι* P*

τὸ ἐρεθιστικὸν τῶν μύρων σπουδαστέον οὐδαμῶς, ἀλλὰ τὸ ὠφέλιμον ἐκλεκτέον, ὅπου γε καὶ τοῦ ἐλαίου τὴν γένεσιν ἀνῆκεν ὁ θεὸς ἀνθρώποις εἰς πόνων ἀρωγήν. αἱ δὲ ἀφραίνουσαι γυναῖκες βάπτουσαι μὲν 4
τὰς πολιάς, μυρίζουσαι δὲ τὰς τρίχας πολιώτεραι θᾶττον γίνονται διὰ τὰ ἀρώματα ξηραντικὰ ὄντα. διὸ καὶ αὐχμηρότεροι φαίνονται οἱ μυριζόμενοι· ὁ δὲ αὐχμὸς πολιωτέρους ποιεῖ (εἴτε γὰρ αὔανσις τριχὸς ἡ πολιὰ εἴτε ἔνδεια θερμοῦ), τῆς ξηρότητος τὴν οἰκείαν τῆς τριχὸς ἐκπινούσης τροφὴν τὴν ὑγρὰν καὶ πολιοὺς ἀποτελούσης. πῶς 5
οὖν εἰκότως ἔτι ἀγα|πῶεν ⟨ἂν⟩ τὰ μύρα, δι' ἃ αἱ πολιαί, οἱ φεύγοντες 78 S
πολιάς; καθάπερ δὲ οἱ κύνες ῥινηλατοῦντες ἐκ τῆς ὀδμῆς ἀνιχνεύουσι τὰ θηρία, οὕτως ἐκ τῆς περιέργου τῶν μύρων εὐωδίας θηρῶσιν | οἱ σώφρονες τοὺς ἀσελγεῖς. 211 P

Τοιαύτη δὲ καὶ τῶν στεφάνων ἡ χρῆσις, κωμαστικὴ καὶ πάροινος· 70, 1

ἄπερρε· μή μοι στέφανον ἀμφιθῇς κάρᾳ.

ἦρος μὲν γὰρ ὥρᾳ λειμῶσιν ἐνδρόσοις καὶ μαλακοῖς, ποικίλοις χλοάζουσιν ἄνθεσιν, ἐνδιαιτᾶσθαι καλόν, αὐτοφυεῖ καὶ εἰλικρινεῖ τινι εὐωδίᾳ καθάπερ τὰς μελίττας τρεφομένους· τὸ δὲ

πλεκτὸν στέφανον ἐξ ἀκηράτου 2
λειμῶνος

κοσμήσαντας οἴκοι περιφέρειν οὐ σωφρόνων· οὐ γὰρ ἁρμόδιον ῥόδων κάλυξιν ἢ ἴοις ἢ κρίνοις ἢ ἄλλοις τισὶ τοιούτοις ἄνθεσι χαίτην πυκάζεσθαι κωμαστικήν, διανθιζομένους τὴν χλόην. ἐμψύχει γὰρ χαίτην ἄλλως ὁ στέφανος περικείμενος καὶ δι' ὑγρότητά [τε] καὶ διὰ ψυχρότητα. ταύτῃ καὶ οἱ ἰατροὶ ψυχρὸν εἶναι φυσιολογοῦντες τὸν 3
ἐγκέφαλον μύρῳ χρίεσθαι ἀξιοῦσι τὰ στήθη καὶ μυκτῆρας ἄκρους, ὡς δυνηθῆναι τὴν πυρώδη ἀναθυμίασιν ἡσυχῇ διοδεύουσαν εὐρώστως ἀναθάλπειν τὴν ψυχρότητα. πολλοῦ τοίνυν δεῖ τοῖς ἄνθεσιν ἐπιψύ-

2 f vgl. Plato Menex. p. 238 A (*ἐλαίου γένεσιν, πόνων ἀρωγήν, ἀνῆκε τοῖς ἐγγόνοις*) — **3—10** vgl. Athen. XV p. 692 BC *ζητεῖ δ' ὁ πολυμαθέστατος Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς φυσικοῖς προβλήμασι· »διὰ τί οἱ μυριζόμενοι πολιώτεροι; ἢ ὅτι τὸ μύρον διὰ τὰ ἀρώματα ξηραντικόν ἐστι, διὸ καὶ αὐχμηροὶ οἱ μυριζόμενοι· ὁ δὲ αὐχμὸς πολιωτέρους ποιεῖ. εἴτε γὰρ αὔανσις τριχὸς ἡ πολιὰ εἴτ' ἔνδεια θερμοῦ, ἡ ξηρότης μαραίνει. διὸ καὶ τὰ πιλία θᾶττον ποιεῖ πολιούς· ἐκπίνεται γὰρ ἡ οἰκεία τῆς τριχὸς ὑγρότης.«* (Aristot. Fr. 235 Rose³) — **14** vgl. TGF Adesp. 108; CAF III p. 617 Adesp. 1258 — **18 f** Eurip. Hippol. 73 f — **20—22** vgl. Kratinus Fr. 98 CAF I p. 43

4 vor *θᾶττον* drei Buchst. ausrad. P | **7** *ἔνδεια* P^{corr} *ἔνδια* P* | **9** *οὖν* St *ἂν* P *ἂν* ⟨*οὖν*⟩ Wi [*ἂν*] Münzel | *ἀγαπῶεν* ⟨*ἂν*⟩ Münzel *ἀγαπῶμεν* P *ἀγαπῶμεν* Sy | **14** *ἄπερρε* M² *ἀπέρρεε* P*M* *ἄπαρε* P³ *ἄπαιρε* Di | **20** *σωφρόνων* P³ *σοφρόνων* P* | **22** *ἐμψύχει* F *ἐνψύχει* (corr. aus *ἐν ψύχει*) P *ἐπιψύχει* als Variante am Rand P² (hier jetzt ausrad.) M | **23** [*τε*] Di

χειν αὐτόν, ⟨ὁπότε ἀλεαίνεσθαι ἐθέλει τὸ νευρῶδες⟩. ναὶ μὴν καὶ τὸ τερπνὸν τῆς ἀνθήσεως οἱ καταστεφθέντες ἀπολλύουσιν. οὔτε 4
γὰρ ἀπολαύουσι τῆς ὄψεως οἱ ἀναδούμενοι τὸν στέφανον ὑπὲρ τὰς ὄψεις οὐδὲ μὴν τῆς εὐωδίας οἱ ἀπελαύνοντες ὑπὲρ τὰς ἀναπνοὰς τὰ ἄνθη· ἀναδιδούσης γὰρ ἄνω καὶ ἀναθυμιωμένης κατὰ φύσιν τῆς εὐωδίας ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν ἔρημος τῆς ἀπολαύσεως ἡ ἀναπνοὴ καταλείπεται, ἀφαρπαζομένης τῆς εὐωδίας. ὥσπερ οὖν τὸ κάλλος, οὕτως 5
καὶ τὸ ἄνθος τέρπει βλεπόμενον, καὶ χρὴ δι' ὄψεως ἀπολαύοντας τῶν καλῶν δοξάζειν τὸν δημιουργόν. ἡ χρῆσις δὲ αὐτῶν ἐπιβλαβής, καὶ θᾶττον παρέρχεται μετανοίᾳ τιμωρουμένη. αὐτίκα δὴ μάλα καὶ διελέγχεται τὸ ἐφήμερον αὐτῶν· ἄμφω γὰρ μαραίνεσθον, καὶ τὸ ἄνθος καὶ τὸ κάλλος. ἀλλὰ καὶ τοὺς θιγγάνοντας αὐτοῖν τὸ μὲν 71,1
ἐνέψυξεν, τὸ δὲ ἐξέκαυσεν. ἑνὶ δὲ λόγῳ ἡ παρὰ τὴν ὄψιν ἀπόλαυσις αὐτοῖν ὕβρις ἐστίν, οὐ τρυφή· τρυφᾶν δὲ ἡμῖν, ὡς ἐν παραδείσῳ, προσῆκεν σωφρόνως τῷ ὄντι | παρεπομένοις τῇ γραφῇ. στέφανον 212 P
μὲν γυναικὸς τὸν ἄνδρα ὑπολῃπτέον, ἀνδρὸς δὲ τὸν γάμον, ἄνθη δὲ τοῦ γάμου τὰ τέκνα ἀμφοῖν, ἃ δὴ τῶν σαρκικῶν λειμώνων ὁ θεῖος δρέπεται γεωργός. »στέφανος δὲ γερόντων τέκνα τέκνων, δόξα δὲ 2
παισὶν οἱ πατέρες«, φησίν· ἡμῖν δὲ ⟨δόξα⟩ ὁ πατὴρ τῶν ὅλων, καὶ τῆς συμπάσης ἐκκλησίας στέφανος ὁ Χριστός.

Καθάπερ δὲ αἱ ῥίζαι καὶ αἱ βοτάναι, οὕτως δὲ καὶ τὰ ἄνθη 3
ἰδίας ἔχει ποιότητας καὶ τὰς μὲν ἐπωφελεῖς, τὰς δὲ ἐπιβλαβεῖς, ἔστι δὲ ἃς καὶ ἐπισφαλεῖς. ὁ γοῦν κιττὸς ἐμψύχει, ἡ δὲ καρύα πνεῦμα

5—7 vgl. Diogenes bei Diog. Laert. VI 39 *τῷ μύρῳ τοὺς πόδας ἀλειψάμενος ἔφη, ἀπὸ μὲν τῆς κεφαλῆς εἰς τὸν ἀέρα ἀπιέναι τὸ μύρον, ἀπὸ δὲ τῶν ποδῶν εἰς τὴν ὄσφρησιν* — **14 f** vgl. Gen. 2, 15 — **18 f** Prov. 17, 6 — **21** vgl. Plut. Mor. p. 647 A *ῥίζαι γάρ εἰσι καὶ βοτάναι* — **23**—S. **201, 10** vgl. Plut. Mor. p. 647 AB *. . . τοῦ κιττοῦ κατασβεννύντος τὴν μέθην τῇ ψυχρότητι. δηλοῖ δὲ καὶ τῶν ὀνομάτων ἔνια τὴν περὶ ταῦτα πολυπραγμοσύνην τῶν παλαιῶν· τήν τε γὰρ καρύαν οὕτως ὠνόμασαν, ὅτι πνεῦμα βαρὺ καὶ καρωτικὸν ἀφιεῖσα λυπεῖ τοὺς ὑπ' αὐτῆς παρακεκλιμένους· καὶ τὸν νάρκισσον ὡς ἀμβλύνοντα τὰ νεῦρα καὶ βαρύτητας ἐμποιοῦντα ναρκώδεις.* 647 D *. . . ὅσα δ' ἡσυχῇ ψυχρὰ τῷ μετρίως ἐπιψαύειν ἀνακρουομένων τὰς ἀναθυμιάσεις, ὥσπερ ὁ τῶν ἴων καὶ ῥόδων στέφανος· στύφει γὰρ ἀμφότερα καὶ ⟨συ⟩στέλλει τῇ ὀσμῇ τὰς καρηβαρίας. τὸ δὲ τῆς κύπρου ἄνθος καὶ ὁ κρόκος καὶ ἡ βάκκαρις εἰς ὕπνον ἄλυπον ὑπάγει τοὺς πεπωκότας.* 647 E *ἐνίων δ' ἀνθέων ὀσμαῖς ἄνω σκιδναμέναις περὶ τὸν ἐγκέφαλον, οἵ τε πόροι τῶν αἰσθητηρίων ἐκκαθαίρονται καὶ λεπτύνεται τὰ ὑγρὰ πράως ἄνευ πληγῆς καὶ σάλου τῇ θερμότητι διακρινόμενα, καὶ φύσει ψυχρὸς ὢν ὁ ἐγκέφαλος ἀναθάλπεται.* 648 A *τὸ δὲ ῥόδον ὠνόμασται δήπουθεν, ὅτι ῥεῦμα πολὺ τῆς ὀδωδῆς ἀφίησι· διὸ καὶ τάχιστα μαραίνεται.*

1 ⟨*ὁπότε — νευρῶδες*⟩ Ma vgl. S. 198, 8 f | [*τὸ νευρῶδες*] Schw | **2** *ἀπολλύουσιν* P² *ἀπολύουσιν* P* | **4** *οὐδὲ*] *οὔτε* Di | **10** *μετανοίαι* M² *μετάνοια* P* *μετάνοιαι* P²M* | **11** *μαραίνεσθον* Sy *μαραίνετον* P *μαραίνεται* St | **15** *παρεπομένοις* P* *παρεπομένους* P² | **19** ⟨*δόξα*⟩ Ma

ἀφίησιν καρωτικόν, ὡς ἐμφαίνει καὶ τοὔνομα ἐτυμολογούμενον. νάρκισσος δὲ βαρύοδμόν ἐστιν ἄνθος, ἐλέγχει δὲ αὐτὸ ἡ προσηγορία νάρκαν ἐμποιοῦν τοῖς νεύροις. αἱ δὲ τῶν ῥόδων καὶ τῶν ἴων ἀποφοραὶ ἡσυχῇ οὖσαι ψυχραὶ συστέλλουσι καὶ ἐπιστύφουσι τὰς καρηβαρίας· ἡμῖν δὲ οὐχ ὁπωστιοῦν συμμεθύειν, ἀλλ᾽ οὐδὲ οἰνοῦσθαι ἐπιτέτραπται. ναὶ μὴν ὁ κρόκος καὶ τῆς κύπρου τὸ ἄνθος εἰς ὕπνον ἄλυπον ὑπάγετον. πολλὰ δὲ αὐτῶν φύσει ψυχρὸν ὄντα τὸν ἐγκέφαλον ἀναθάλπει ταῖς ἀποφοραῖς λεπτύνοντα τῆς κεφαλῆς τὰ περιττεύματα. ἐντεῦθεν καὶ τὸ ῥόδον ἐπωνόμασται, φασίν, ὅτι πάμπολυ τῆς ὀδωδῆς ἀφίησι ῥεῦμα· διὸ καὶ θᾶττον μαραίνεται.

Ἀλλ᾽ οὐδὲ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τῶν Ἑλλήνων ἡ χρῆσίς πω τῶν στεφάνων ἦν. οὔτε γὰρ οἱ μνήστορες οὔθ᾽ οἱ ἁβροδίαιτοι κέχρηνται Φαίακες αὐτοῖς. ἐν δὲ τοῖς | ἀγῶσι πρῶτον ἡ τῶν ἄθλων δόσις ἦν, 213 P δεύτερον δὲ ὁ περιαγερμός, τρίτον ἡ φυλλοβολία, τελευταῖον ὁ στέφανος, ἐπίδοσιν λαβούσης εἰς τρυφὴν τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὰ Μηδικά. εἴργονται τοίνυν στεφάνων οἱ τῷ λόγῳ παιδαγωγούμενοι, οὐκ ἐπεὶ καταδεῖν δοκοῦσιν τὸν λόγον ἐν ἐγκεφάλῳ τοῦτον ἱδρυμένον, οὐδ᾽ ὅτι κωμαστικῆς ἀγερωχίας σύμβολον ὁ στέφανος εἴη ⟨ἄν⟩, ἀλλὰ γὰρ ὅτι τοῖς εἰδώλοις κατωνόμασται. ὁ γοῦν Σοφοκλῆς τὸν νάρκισσον »ἀρχαῖον μεγάλων θεῶν στεφάνωμα« προσεῖπε, τῶν χθονίων λέγων· ῥόδῳ δὲ τὰς Μούσας Σαπφὼ καταστέφει·

οὐ γὰρ † ἀπ᾽ ἀρχῆς ῥόδων
τῶν ἐκ Πιερίας·

κρίνῳ δὲ ἥδεσθαι τὴν Ἥραν φασὶν καὶ τὴν Ἄρτεμιν μυρρίνῃ. εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα μὲν δι᾽ ἄνθρωπον γέγονε τὰ ἄνθη, ταῦτα δὲ οἱ ἀνόητοι λαβόντες οὐκ εἰς τὴν ἰδίαν εὐχάριστον χρῆσιν, ἀλλ᾽ εἰς τὴν τῶν δαιμονίων ἀχάριστον ὑπηρεσίαν κατεχρήσαντο, ἀφεκτέον αὐτῶν »διὰ τὴν συνείδησιν«. ἀοχλήτου δὲ ἀμεριμνίας ὁ στέφανος σύμβολον· 73, 1

13—15 vgl. Eratosth. Fr. 20 Müller p. 203 sq. — **19 f** Soph. Oed. Col. 683 f; vgl. Plut. Mor. p. 647 B *διὸ καὶ ὁ Σοφοκλῆς αὐτὸν »ἀρχαῖον — στεφάνωμα« τοὐτέστι τῶν χθονίων, προσηγόρευκε* — **22 f** Sappho Fr. 68; vgl. Elter Gnom. hist. ram. 12 — **28** I Kor. 10, 25. 27

5 *ὁπωστιοῦν* P³ *ὅπως τὶς οὖν* P* | **7** *ὑπάγετον* P³ *ὑπαγέτην* P* | **9** *ἐπωνόμασται* P* *ἐπωνομάσθαι* P² *ὠνομάσθαι* Cobet | **13** *ἄθλων* Ferrarius, De vet. acclam. et plausu (1627) II p. 132 *ἀθλητῶν* P | **14** *περιαγερμός* Cobet, Mnemos. 11 (1862) p. 388 (vgl. Plato Rep. X p. 621 D) *ἐπεγερμός* P *ἐπαγερμός* Ferrarius | **16 f** *ἐπεὶ καταδεῖν* Sy *ἐπικαταδεῖν* P | **18** [*εἴη*] Ma | ⟨*ἄν*⟩ St | [*γὰρ*] Di | **19** *γοῦν*] *γὰρ* F | **19 f** *ἀρχαῖον* F² *ἀρχαίων* F*P | *μεγάλαιν θεαῖν ἀρχαῖον στεφάνωμα* Soph. | **22** *ἀπ᾽ ἀρχῆς* P *μετέχεις* Stob. Flor. 4, 12 *πεδέχεις* Plut. Mor. p. 146 A; 646 F | **23** *Πιερίας* Plut. Stob. *περιεργίας* P

ταύτῃ καὶ τοὺς νεκροὺς καταστεφανοῦσιν, ᾧ λόγῳ καὶ τὰ εἴδωλα. ἔργῳ προσμαρτυροῦντες αὐτοῖς τὸ εἶναι νεκροῖς. οἱ μὲν γὰρ βακχεύοντες οὐδὲ ἄνευ στεφάνων ὀργιάζουσιν· ἐπὰν δὲ ἀμφιθῶνται τὰ ἄνθη, πρὸς τὴν | τελετὴν ὑπερκάονται. οὐ δὴ κοινωνητέον οὐδ' 214 P 2
ὁπωστιοῦν δαίμοσιν, ἀλλ' οὐδὲ τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ τὴν ζῶσαν δίκην εἰδώλων τῶν νεκρῶν καταστεπτέον. ὁ γὰρ καλὸς τοῦ ἀμαράντου στέφανος ἀπόκειται τῷ καλῶς πεπολιτευμένῳ· τὸ ἄνθος τοῦτο γῆ βαστάζειν οὐ κεχώρηκεν· μόνον δὲ αὐτὸ καρποφορεῖν ἐπίσταται οὐρανός. πρὸς δὲ καὶ ἀλόγιστον ἀκηκοότας ἡμᾶς τὸν κύριον ἀκάνθαις 3
ἐστεμμένον αὐτοὺς ἐντρυφῶντας τῷ σεμνῷ τοῦ κυρίου πάθει ἀναδεῖσθαι τοῖς ἄνθεσιν. ὁ μὲν γὰρ τοῦ κυρίου στέφανος ἡμᾶς ἠνίττετο προφητικῶς τούς ποτε ἀκάρπους, τοὺς περικειμένους αὐτῷ διὰ τῆς ἐκκλησίας, ἧς | ἐστιν κεφαλή· ἀλλὰ καὶ τῆς πίστεώς ἐστιν τύπος, 79 S
ζωῆς μὲν διὰ τὴν οὐσίαν τοῦ ξύλου, εὐφροσύνης δὲ διὰ τὴν προσηγορίαν τοῦ στεφάνου, κινδύνου δὲ διὰ τὴν ἄκανθαν· οὐδὲ γὰρ ἀναιμωτεὶ προσιέναι τῷ λόγῳ ἔξεστιν. ὁ δὲ πλεκτὸς μαραίνεται 4
στέφανος οὗτος καὶ τὸ πλέγμα τῆς σκολιότητος ἀναλύεται καὶ τὸ ἄνθος ξηραίνεται· μαραίνεται γὰρ ἡ δόξα τῶν τῷ κυρίῳ μὴ πεπιστευκότων. Ἰησοῦν δὲ ἐστεφάνωσαν ὑψωμένον τῆς αὐτῶν καταμαρ- 5
τυροῦντες ἀμαθίας· τοῦτ' αὐτὸ γὰρ οἱ σκληροκάρδιοι προφητείαν οὖσαν σεσοφισμένην οὐ νοοῦσιν, ἣν αὐτοὶ ὕβριν καλοῦσιν κυρίου. οὐκ ἔγνω τὸν κύριον ὁ λαὸς ὁ πεπλανημένος, οὐ περιτέτμηται τὸν 6
λογισμόν, οὐ πεφώτισται τὸν σκοτισμόν, οὐκ εἶδεν τὸν θεόν, τὸν κύριον ἠρνήσατο, ἀπολώλεκεν τὸ εἶναι Ἰσραήλ, ἐδίωξεν τὸν θεόν, καθυβρίζειν ἤλπισε τὸν λόγον, καὶ ὃν ἐσταύρωσεν ὡς κακοῦργον, ἀνέστεψεν ὡς βασιλέα. διὰ τοῦτό τοι εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν ἄνθρω- 74, 1
πον, τὸν φιλάνθρωπον θεὸν ἐπιγνώσονται κύριον καὶ δίκαιον· ὅτι αὐτοὶ παρεπίκραναν ἐπιδείξασθαι τὸν κύριον, τοῦτο αὐτῷ ὑφουμένῳ μεμαρτυρήκασι, τὸ διάδημα τῆς δικαιοσύνης τῷ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα

4 f vgl. I Kor. 10, 20 — **6 f** vgl. I Petr. 5, 4 — **9** ἀλόγιστον — S. **203, 12** ἄκαρπον Nicetascat. zu Joh. (19, 1—5) in Monac. 37 f. 521v. Inc. *κλήμεντος· ἡμᾶς δὲ ἀκηκοότας τὸν κύριον ἀλόγιστόν ἐστιν ἀκάνθαις* expl. *ἄκαρπον* — **9 f** vgl. Matth. 27, 29; Mark. 15, 17; Joh. 19, 2 — **12** vgl. Matth. 13, 22 — **13** vgl. Ephes. 5, 23; Kol. 1, 18 — **22** vgl. Jes. 1, 3 — **29** vgl. II Tim. 4, 8 — **29f** vgl. Phil. 2, 9

3 οὐδὲ] οἵδε Wi ἤδη St | **4** τελετὴν Markland τελευτὴν P | ὑπεκκάονται Wi | οὐδ' Di οὔθ' P | **10** ἐστεφανωμένον Cat. | **11** μὲν < Cat. | **12** αὐτοὺς Cat. | **16** ἀναιμωτὶ τῷ λόγῳ προσιέναι Cat. | ὁ δὲ — **19** πεπιστευκότων < Cat. | **19** δὲ] μέντοι Cat. | ὑψωμένον] + Ἰουδαῖοι Cat. | **19 f** ἑαυτῶν κατηγοροῦντες Cat. | **20** τοῦτ' — **25** καὶ < Cat. | **25 f** ὃν γὰρ ὡς κακοῦργον ἐσταύρωσαν, τοῦτον ὡς βασιλέα ἀνέστεψαν Cat. | **26** τοι < Cat. | **26 f** ἄνθρωπον τὸν φιλ., θεὸν Schw | **27** κύριον < Cat. | ὅτι Schw ὃν P καί τοιγε ὅπερ Cat. | **28** τοῦτο] τούτῳ Sy | **29** τῷ Cat. τὸ P

ἐπηρμένῳ περιάψαντες διὰ τῆς ἀειθαλοῦς ἀκάνθης. τὸ διάδημα τοῦτο τοῖς ἐπιβουλεύουσι πολέμιον ἐκώλυσεν αὐτούς, τοῖς συνεκκλησιάζουσιν φίλον ἐθρίγκωσεν αὐτούς· ὁ στέφανος οὗτος ἄνθος ἐστὶ τῶν πεπιστευκότων εἰς τὸν δεδοξασμένον, αἱμάσσει δὲ καὶ κολάζει | τοὺς 215 P
ἠπιστηκότας. ναὶ μὴν καὶ σύμβολόν ἐστι δεσποτικοῦ κατορθώματος, 3
βαστάσαντος αὐτοῦ τῇ κεφαλῇ καὶ τῷ ἡγεμονικῷ τοῦ σώματος πάντα ἡμῶν τὰ πονηρά, δι' ὧν ἐκεντούμεθα· αὐτὸς γὰρ τῷ ἰδίῳ πάθει ῥυσάμενος ἡμᾶς ἀπὸ σκανδάλων καὶ ἁμαρτιῶν καὶ τῶν τοιούτων ἀκανθῶν καὶ τὸν διάβολον καταργήσας εἰκότως ἐπευχόμενος εἴρηκεν· »ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον;« καὶ ἡμεῖς μὲν ἐξ ἀκανθῶν τρυγῶμεν 4
σταφυλὴν καὶ σῦκα ἀπὸ βάτων· οἳ δὲ εἰς τραύματα καταξαίνονται, ἐφ' οὓς ἐξεπέτασε τὰς χεῖρας ἐπὶ λαὸν ἀπειθῆ καὶ ἄκαρπον.

Ἔχοιμι ἂν σοι καὶ ἄλλο μυστικὸν ἐνταῦθα εἰπεῖν. ἐπεὶ γὰρ ὁ 75, 1
παγκρατὴς κύριος τῶν ὅλων, ὁπηνίκα νομοθετεῖν ἤρχετο τῷ λόγῳ,
[καὶ] τῷ Μωσεῖ καταφανῆ ἐβούλετο γενέσθαι τὴν αὐτοῦ δύναμιν, ὅψις αὐτῷ δείκνυται θεοειδὴς φωτὸς μεμορφωμένου ἐπὶ φλεγομένῳ βάτῳ· τὸ δὲ ἀκανθῶδες φυτόν ἐστιν, ὁ βάτος· ἐπειδὴ ⟨δὲ⟩ ἐπαύσατο τῆς 2
νομοθεσίας καὶ τῆς εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίας ὁ λόγος, ὁ κύριος μυστικῶς αὖθις ἀναστέφεται ἀκάνθῃ, ἐνθένδε ἀπιὼν ἐκεῖσε ὅθεν κατῆλθεν, ἀνακεφαλαιούμενος τὴν ἀρχὴν τῆς καθόδου τῆς παλαιᾶς, ὅπως ὁ διὰ βάτου τὸ πρῶτον ὀφθείς, ὁ λόγος, διὰ τῆς ἀκάνθης ὕστερον ἀναληφθεὶς μιᾶς ἔργον τὰ πάντα δείξῃ δυνάμεως, εἷς ὢν ἑνὸς ὄντος τοῦ πατρός, ἀρχὴ καὶ τέλος αἰῶνος.

Ἀλλ' ἐξέβην γὰρ τοῦ παιδαγωγικοῦ τύπου τὸ διδασκαλικὸν εἶδος 76, 1
παρεισάγων, αὖθις οὖν ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπάνειμι. ὡς μὲν οὖν ἐν φαρμάκου μοίρᾳ ἰάσεως ἕνεκα, ἔσθ' ὅπῃ δὲ καὶ διαχύσεως σώφρονος, οὐκ ἀποβλητέον τὴν ἀπὸ τῶν ἀνθῶν τέρψιν καὶ τὴν ἀπὸ τῶν μύρων τε καὶ θυμιαμάτων ὠφέλειαν, δεδηλώκαμεν. εἰ δὲ καὶ λέγοιέν 2
τινες, τίς οὖν ἔτι χάρις ἀνθῶν τοῖς μὴ χρωμένοις αὐτοῖς, ἴστων ὡς ἄρα καὶ τὰ μύρα ἐξ αὐτῶν σκευάζεται καὶ ἔστι πολυωφελῆ· σούσινον μὲν ἐκ κρίνων καὶ λειρίων, ἔστι δὲ θερμαντικόν, ἀναστομωτικόν, ἑλκυστικόν, ὑγραντικόν, σμηκτικόν, λεπτομερές, χολῆς κινητικόν, μαλακτικόν· ναρκίσσινον δὲ τὸ ἐκ νάρκίσσου | ἐπ' ἴσης ὀνίνησι τῷ 216 P

1 vgl. Athen. XV p. 680 A — **3 f** vgl. Orac. Sibyll. 8, 294f — **10** I Kor. 15, 55 — **10 f** vgl. Matth. 7, 16; Luk. 6, 44 — **12** vgl. Jes. 65, 2 (= Röm. 10, 21) — **17** vgl. Philo De vita Mos. I 65 (II p. 91 M) *βάτος ἦν, ἀκανθῶδές τι φυτὸν καὶ ἀσθενέστατον*

1 *τοῦτο τὸ διάδημα* Cat. | **2** *ἐκώλυσεν* — **3** *αὐτούς* < Cat. | **3** *φίλιον* F* | *οὗτος ὁ στέφανος* Cat. | **5** *τοῦ δεσποτικοῦ* Cat. | **10** *μὲν* < Cat. | **11** *οἳ*] *Ἑβραῖοι* Cat. | **12** *λαὸν* < Cat. | **15** [*καὶ*] Po | **17** *ἐπειδὴ* ⟨*δὲ*⟩ St *ἐπεὶ δὲ* Po | **31** *λειρίων* Di *λιρίνων* P *λιρίων* Sy

σουσίνῳ· μύρσινον δὲ τὸ ἐκ μύρτων καὶ μυρίνης στυπτικόν, παρακατέχον τὰς ἀπὸ τοῦ σώματος ἀποφοράς· τὸ δὲ ἐκ ῥόδων ἐμψυκτικόν. καθόλου γὰρ καὶ ταῦτα εἰς τὴν ἡμετέραν εὐχρηστίαν δεδημιούργηται. »εἰσακούσατέ μου«, φησί, »καὶ ὡς ῥόδον πεφυτευμένον ἐπὶ ῥευμάτων ὑδάτων βλαστήσατε, ὡς λίβανος εὐωδιάσατε ὀσμήν, καὶ εὐλογήσατε κύριον ἐπὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ.« καὶ πολὺς ἂν εἴη ὁ περὶ τούτων λόγος, εἰς τὰς ἀναγκαίας ὠφελείας λεγόντων ἡμῶν τὰ ἄνθη καὶ τὰ ἀρώματα, οὐκ εἰς τὰς ὕβρεις τῆς τρυφῆς γεγονέναι. εἰ δὲ καὶ ἄρα τι συγχωρητέον, ἀπόχρη τῆς ὀδμῆς ἀπολαύειν αὐτοῖς τῶν ἀνθῶν, μὴ καταστεφέτωσαν δέ· πολυωρεῖ γὰρ τὸν ἄνθρωπον ὁ πατὴρ καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τέχνην τούτῳ παρέχει μόνῳ. λέγει γοῦν ἡ γραφή· »ὕδωρ καὶ πῦρ καὶ σίδηρος καὶ γάλα, σεμίδαλις πυροῦ καὶ μέλι, αἷμα σταφυλῆς καὶ ἔλαιον καὶ ἱμάτιον, ταῦτα πάντα τοῖς εὐσεβέσιν εἰς ἀγαθά.«

IX. *Πῶς τῷ ὕπνῳ προσενεκτέον.*

Ὅπως δὲ ἐντεῦθεν ἐπὶ τὸν ὕπνον ἴωμεν τῶν σωφροσύνης μεμνημένοι παραγγελμάτων, τοῦτο ἤδη λεκτέον. μετὰ γὰρ τὴν εὐωχίαν εὐλογήσαντας τὸν θεὸν ἐπὶ τῇ μεταδόσει τῶν ἀπολαύσεων καὶ τῇ διεκδρομῇ τῆς ἡμέρας ἐπὶ τὸν ὕπνον παρακλητέον τὸν λόγον, τὴν πολυτέλειαν τῶν ὑποστορνυμένων, τὰς χρυσοπάστους τάπιδας καὶ χρυσοποικίλτους ψιλοτάπιδας ξυστίδας τε ἀλουργὰς καὶ τοὺς γαυνάκας τοὺς πολυτιμήτους τά τε ποιητικὰ ῥήγεα τὰ πορφυρᾶ χλαίνας τε ἐφύπερθεν οὐλας καὶ τὰς »ὕπνου μαλακωτέρας« εὐνὰς παραπεμπομένους. πρὸς γὰρ | τῷ ἐπιψόγῳ τῆς ἡδυπαθείας ἐπιβλαβὴς ἡ ἐν τοῖς χνοώδεσι τῶν πτίλων ἐγκοίμησις, καθάπερ εἰς ἀχανὲς καταπιπτόντων τῶν σωμάτων διὰ τὴν μαλακίαν τῶν στρωμάτων. οὐδὲ γὰρ † συνέχει ἐπιστρεφομένοις τοῖς εὐναζομένοις ἐν αὐτοῖς διὰ τὴν παρ' ἑκάτερα τοῦ σώματος | ὀχθώδη τῆς εὐνῆς ἐπανάστασιν· ἐπιτρέπει δὲ πέττεσθαι σιτία καὶ συγκαίει μᾶλλον, ὃ δὴ διαφθείρειν τὴν τροφήν. [αἱ δὲ ἐπικυλίσεις ταῖς ὁμαλαῖς εὐναῖς, οἷον ὕπνου γυμνάσιον ὑπάρ-

77, 1

80 S 2

217 P

3

4—6 Sir. 39, 13f — **12—14** Sir. 39, 26f — **22 f** vgl. Ω 644—646; δ 297—299; η 336—338 — **23** vgl. Theokrit 5, 51; 15, 125

1 μύρτου Sy | **4** εἰσακούσατέ P³ εἰσακούσεταί P* | **5** εὐοδιάσατε P³ | **10** καταστεφθήτωσαν Schw | **12** σεμίδαλιν P | **18** εὐλογήσαντας St εὐλογήσαντες P | **20** ὑποστρωννυμένων F | δάπιδας P³ | **21** φιλοδάπιδας P³ | **27** συνέχει] συνεργεῖ Heyse συν⟨τρ⟩έχει Schw | **28** ἐπιτρέπει — σιτία] οὐδὲ ἐπιτρέπει — σιτία, εἰ μὴ P² (οὐδὲ und εἰ μὴ jetzt ausradiert, aber von P³ wiederholt) | **29** πέττειν τὰ σιτία Wi | συγκαίει St συγκαίειν P | διαφθείρει Sy | **30—S. 205, 1** [αἱ δὲ ἐπικυλίσεις — τῆς τροφῆς] St (Worte des Autors, aber von ihm selbst durch die folgenden οἱ δὲ ἐπικυλίεσθαι — τὰς τροφὰς ersetzt) | **30** ἐπικυλίσεις (vgl. S. 205, 2) Ma ἐπικλίσεις P

χουσαι φυσικόν, συνεργοῦσι πρὸς τὴν κατάταξιν τῆς τροφῆς·] οἱ δὲ ἐπικυλίεσθαι δυνάμενοι ὁμαλαῖς εὐναῖς, οἷον ὕπνου γυμνάσιον τοῦτο ἔχοντες φυσικόν, ῥᾷον κατατάττουσι τὰς τροφὰς καὶ σφᾶς ἐπιτηδειοτέρους πρὸς τὰς περιστάσεις παρασκευάζουσιν. ἔτι γε μὴν οἱ ἀργυρόποδες σκίμποδες πολλῆς ἀλαζονείας εἰσὶν κατήγοροι, καὶ ὁ ἐν τοῖς κλινιδίοις »ἐλέφας ἀπολελοιπότος ψυχὴν σώματος οὐκ εὐαγὲς« ἁγίοις ἀνθρώποις ἀναπαύσεως τέχνασμα βλακικόν.

Οὐ σπουδαστέον ἄρα περὶ αὐτά. οὐ γὰρ ἀπείρηται τοῖς κεκτη- 78, 1
μένοις ἡ χρῆσις, ἀλλ᾽ ἡ περὶ αὐτὰ ἐπιτήδευσις κεκώλυται· οὐ γὰρ ἐν τούτοις τὸ εὔδαιμον. πάλιν τε αὖ κενοδοξίας ἐστὶ κυνικῆς καθάπερ τὸν Διομήδη ἐπιτηδεύειν εὖδειν,

ὑπὸ δ᾽ ἔστρωται ῥινὸν βοὸς ἀγραύλοιο,

πλὴν εἰ μὴ ἄρα ἡ περίστασις ἀναγκάζοι. ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς τῆς νυμφι- 2
δίου κλίνης τὸ σκάζον λίθῳ ἐπανωρθοῦτο. τοσαύτη τις εὐτέλεια καὶ αὐτουργία οὐ παρὰ τοῖς ἰδιώταις μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἡγουμένοις τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων ἠσκεῖτο. καὶ τί μοι τούτων λόγος; ὁ 3
Ἰακὼβ ἐκάθευδεν χαμαὶ καὶ λίθος αὐτῷ προσκεφάλαιον ἦν· τότε καὶ τὴν ὄψιν τὴν ὑπὲρ ἄνθρωπον ἰδεῖν κατηξίωται. ἡμῖν δὲ χρηστέον ἀκολούθως τῷ λόγῳ ἀφελεῖ τῇ εὐνῇ καὶ λιτῇ σύμμετρον ἐχούσῃ τὸ παρηγοροῦν, εἰ θέρος εἴη, τὸ σκέπον, εἰ κρύος εἴη, τὸ θάλπον. ἡ 4
κλίνη δὲ ἀπερίεργος ἔστω καὶ λείους ἐχέτω τοὺς πόδας· αἱ γὰρ περίεργοι τορνεύσεις τῶν ἑρπηστικῶν ἔσθ᾽ ὅτε γίγνονται τρίβοι ζῴων, περὶ τὰς ἐντομὰς τῆς τέχνης περιελισσομένων αὐτῶν καὶ μὴ ἀπολισθανόντων. μάλιστα δὲ τῆς κοίτης τὸ μαλθακὸν συμμέτρως ἀρρε- 5
νιστέον. οὐ γὰρ ἔκλυσιν χρὴ τοῦ σώματος εἶναι παντελῆ τὸν ὕπνον, ἀλλὰ ἄνεσιν. διὸ καὶ παραλαμβάνεσθαί φημι δεῖν αὐτὸν οὐκ ἐπὶ | ῥᾳθυμίᾳ, ἀλλ᾽ ἐπὶ τῇ τῶν πράξεων ἀναπαύλῃ. ἐπεγερτικῶς οὖν ἀπο- 218 P 79,
νυστακτέον. »ἔστωσαν«, γάρ φησιν, »ὑμῶν αἱ ὀσφύες περιεζωσμέναι καὶ οἱ λύχνοι καιόμενοι· καὶ ὑμεῖς ὅμοιοι ἀνθρώποις προσδεχομένοις τὸν κύριον αὐτῶν, πότε ἀναλύσει ἐκ τῶν γάμων, ἵνα ἐλθόντος καὶ κρούσαντος ἀνοίξωσιν εὐθέως αὐτῷ. μακάριοι οἱ δοῦλοι ἐκεῖνοι, οὓς ἐλθὼν ὁ κύριος ἐγρηγορότας εὕρῃ.« οὐδὲν γὰρ ἀνδρὸς ὄφελος καθεύδοντος ὥσπερ οὐδὲ τεθνεῶτος. διὸ πολλάκις καὶ τῆς νυκτὸς ἀνεγερ- 2

6 ἐλέφας — εὐαγές Plato Leg. XII p. 956 A; vgl. Strom. V 76 — **12** *K* 155 — **13 f** ψ 192 ff — **16—18** vgl. Gen. 28, 11 ff — **28—32** Luk. 12, 35—37 — **32 f** οὐδὲν — τεθνεῶτος Plut. Mor. p. 728 C

1 κατάταξιν] κατάπεψιν Arcerius | **2** ὁμαλαῖς (vgl. S. 204, 30) Wi ἄλλαις P | **3** κατατάττουσι] καταπέττουσι Arcerius | **12** ἔστρωτο F wie Hom. | **22** ἑρπηστικῶν FM² ἑρπιστικῶν P* ἑρπυστικῶν P³ | **23** περιελισσομένων St ἐπελισσομένων P ἐφελισσομένων He | **30** ἀναλύσῃ F*

τέον τῆς κοίτης καὶ τὸν θεὸν εὐλογητέον· μακάριοι γὰρ οἱ ἐγρηγορότες εἰς αὐτόν, σφᾶς αὐτοὺς ἀπεικάζοντες ἀγγέλοις, οὓς ἐγρηγόρους καλοῦμεν. »καθεύδων δὲ ἄνθρωπος οὐδεὶς οὐδενὸς ἄξιος, οὐδὲν μᾶλλον τοῦ μὴ ζῶντος·« ὁ δὲ τὸ φῶς ἔχων ἐγρήγορεν, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸν οὐ καταλαμβάνει, οὐδὲ μὴν ὕπνος, ἐπεὶ μὴ σκότος. ἐγρήγορεν ἄρα πρὸς τὸν θεὸν ὁ πεφωτισμένος, ὁ δὲ τοιοῦτος ζῇ· »ὃ γὰρ γέγονεν ἐν αὐτῷ, ζωὴ ἦν.« »μακάριος ἄνθρωπος«, φησὶν ἡ σοφία, »ὃς εἰσακούσεταί μου, καὶ ἄνθρωπος, ὃς τὰς ἐμὰς ὁδοὺς φυλάσσει, ἀγρυπνῶν ἐπ᾽ ἐμαῖς θύραις καθ᾽ ἡμέραν, τηρῶν σταθμοὺς ἐμῶν εἰσόδων.« »ἆρ᾽ οὖν μὴ καθεύδωμεν ὡς οἱ λοιποί, ἀλλὰ γρηγορῶμεν«, φησὶν ἡ γραφή, »καὶ νήφωμεν. οἱ γὰρ καθεύδοντες νυκτὸς καθεύδουσιν, καὶ οἱ μεθύοντες νυκτὸς μεθύσκονται«, τουτέστιν ἐν τῷ τῆς ἀγνοίας σκότῳ, »ἡμεῖς δὲ ἡμέρας ὄντες νήφωμεν. πάντες γὰρ ὑμεῖς υἱοὶ φωτός ἐστε καὶ υἱοὶ ἡμέρας· οὐκ ἐσμὲν νυκτὸς οὐδὲ σκότους.« »ἀλλ᾽ ὅς ἐστιν ἡμῖν τοῦ ζῆν τοῦ ἀληθινοῦ καὶ τοῦ φρονεῖν γνησίως μάλιστα κηδεμών, ἐγρήγορε χρόνον ὡς πλεῖστον, τὸ μὲν πρὸς ὑγείαν αὐτοῦ μόνον φυλάττων ἐνταῦθα χρήσιμον· ἔστι δὲ οὐ πολύ, καλῶς εἰς ἔθος ἰόν.« μελέτη δὲ ἀσκήσεως ἀίδιον ἐγρήγορσιν ἐκ πόνων γεννᾷ. μὴ οὖν ἡμᾶς βαρείτων αἱ τροφαί, ἐπικουφιζόντων δέ, ἵν᾽ ὅτι μάλιστα μὴ βλαπτώμεθα τῷ ὕπνῳ, καθάπερ τῶν νηχομένων οἱ ἐξηρτημένοι τὰ βάρη, ἔμπαλιν δὲ οἷον ἐξ ἀβύσσου κάτωθεν τὸ νηφάλιον ἡμᾶς ἀνακουφίσῃ εἰς τὰς ἐπιπολὰς τῆς ἐγρηγόρσεως. ἔοικεν γὰρ ἡ τοῦ ὕπνου καταφορὰ θανάτῳ, δι᾽ ἄνοιαν εἰς ἀναισθησίαν ὑποφερομένη, τῶν βλεφάρων τῇ ἐπιμύσει τὸ φῶς ἀποτεμνομένη. τὸ οὖν φῶς τοῦτο οἱ τοῦ φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ υἱοὶ | μὴ ἀποκλείσωμεν θύραζε, ἔνδον δὲ εἰς ἡμᾶς 219 P ἀποστρέψαντες, τοῦ κεκρυμμένου τὰς ὄψεις ἀνθρώπου φωτίσαντες τήν τε ἀλήθειαν αὐτὴν ἐποπτεύσαντες καὶ τῶν ταύτης ῥευμάτων μεταλαμβάνοντες, τοὺς ἀληθεῖς τῶν ὀνείρων ἐναργῶς καὶ φρονίμως ἀποκαλυπτώμεθα. ἐρυγαὶ δὲ οἰνοβαρούντων καὶ τῶν ἀποσεσαγμένων ταῖς τροφαῖς οἱ ῥωχμοὶ καὶ τὸ ῥέγχειν τοῖς στρώμασιν ἐνειλημένον γαστέρων τε στενοχωρουμένων βορβορυγμοὶ τὸ διορατικὸν τῆς ψυχῆς

3f Plato Leg. VII p. 808 B (= Stob. Flor. 1, 96; 30, 17 Mein.) — **4f** vgl. Joh. 1, 5 — **6f** Joh. 1, 3f — **7—9** Prov. 8, 34 — **9—14** I Thess. 5, 6—8. 5 — **14—17** Plato Leg. VII p. 808 BC (= Stob. Flor. 1, 96; 30, 17) — **24f** vgl. Luk. 16, 8; Joh. 12, 36; I Thess. 5, 5 — **26** vgl. I Petr. 3, 4 — **31f** vgl. Plato Rep. VII p. 533 CD *ἡ διαλεκτικὴ . . . τῷ ὄντι ἐν βορβόρῳ βαρβαρικῷ τινὶ τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα κατορωρυγμένον ἠρέμα ἕλκει καὶ ἀνάγει ἄνω.*

15 ἡμῶν Plato | **21** ἀνακουφίσῃ Ma ἀνακουφίσει P | **22** ἐπιπολὰς P*M ἐπιβολὰς P^{corr}F | **23** δι᾽ ἄνοιαν] δι᾽ ἄγνοιαν Hervet δι᾽ ἀτονίαν Münzel διάνοιαν Markland δι᾽ ἀν⟨ηκ⟩οΐαν Schw ⟨τῆς⟩ διανοίας — ὑποφερομένης (vgl. S. 207, 2) St | **29** ἀποκαλυπτώμεθα P^1 ἀποκαλυπτόμεθα P* | **30** ἐνειλημένον Sy (im Index) ἐνειλημμένον PF* ἐνειλημμένων F^1

κατέχωσαν ὄμμα φαντασιῶν μυρίων τῆς διανοίας ἐμπιμπλαμένης. αἰτία δὲ ἡ περιττὴ τροφὴ τὸ λογιστικὸν εἰς ἀναισθησίαν καθέλκουσα. 2 »ὕπνος γὰρ δὴ πολὺς οὔτε τοῖς σώμασιν οὔτε ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ὠφέλειαν ἐπιφέρων οὐδ' αὐταῖς ταῖς περὶ τὴν ἀλήθειαν πράξεσι πάντα ἁρμόττων ἐστίν, εἰ καὶ κατὰ φύσιν ἐστίν.« *Λοὼτ* δὲ ὁ | *δίκαιος* 81 S 3 (παραπέμπομαι γὰρ νῦν τῆς παλιγγενεσίου οἰκονομίας τὴν ἐξήγησιν) οὐκ ἂν ἐπὶ τὴν ἄθεσμον ἐκείνην προήχθη μῖξιν μὴ οὐχὶ καταμεθυσθεὶς πρὸς τῶν θυγατέρων καὶ ὕπνῳ καρωθείς. ἦν οὖν τὰ αἴτια τῆς 4 πολλῆς εἰς ὕπνον περικόπτωμεν καταφορᾶς, νηφαλιώτερον κοιμηθησόμεθα· »οὐ« γὰρ »χρὴ παννύχιον εὕδειν« τοὺς ἔνοικον ἔχοντας τὸν λόγον τὸν ἐγρήγορον· ἐπεγερτέον δὲ νύκτωρ, μάλιστα ὁπότε αἱ ἡμέραι φθίνουσιν· καὶ τῷ μὲν φιλολογητέον, τῷ δὲ τῆς αὐτοῦ τέχνης ἁπαρ- 5 κτέον, γυναιξὶ δὲ ταλασίας ἐφαπτέον, πᾶσι δὲ ὡς ἔπος εἰπεῖν διαμαχητέον ἡμῖν πρὸς τὸν ὕπνον ἠρέμα ἐκ προσαγωγῆς ἐθίζουσιν, ὡς πλείονα χρόνον τοῦ ζῆν διὰ τὴν ἐγρήγορσιν μεταλαμβάνειν (ὁ γὰρ ὕπνος ὥσπερ τελώνης τὸν ἥμισυν ἡμῖν τοῦ βίου συνδιαιρεῖται χρόνον), πολλοῦ γε δεῖ μεθ' ἡμέραν ἐπιτρέπειν καθεύδειν τοῖς καὶ τῆς νυκτὸς τὸ πλεῖστον εἰς ἐγρήγορσιν ἀποτεμνομένοις. ἄλυες ⟨δὲ⟩ καὶ νυσταγμοὶ καὶ διεκτάσεις καὶ χάσμαι δυσαρεστίαι ψυχῆς εἰσιν ἀβεβαίου.

Χρὴ δὲ καὶ τοῦτο ἐπὶ πᾶσιν εἰδέναι, ὡς οὐ ψυχῆς τὸ δεόμενον 82,1 ὕπνου ἐστίν (ἀεικίνητος γὰρ αὕτη), ἀλλὰ τὸ σῶμα ἀναπαύλαις διαβασταζόμενον παρίεται, μὴ ἐνεργούσης ἔτι σωματικῶς τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καθ' αὑτὴν ἐννοουμένης· ᾗ καὶ τῶν ὀνείρων οἱ ἀληθεῖς ὀρθῶς λογι- 2 ζομένῳ νηφούσης εἰσὶ ψυχῆς λογισμοὶ ἀπερισπάστου τὸ τηνικάδε οὔσης περὶ τὰς τοῦ σώματος συμπαθείας καὶ | αὐτῆς αὐτῇ τὰ κράτιστα 220 P συμβουλευούσης· ψυχῆς δὲ ὅλεθρος τὸ ἀτρεμῆσαι αὐτήν· διόπερ ἀεὶ 3 τὸν θεὸν ἐννοουμένη διὰ τῆς συνεχοῦς προσομιλήσεως ἐγκαταλέγουσα τῷ σώματι τὴν ἐγρήγορσιν ἀγγελικὴ τὸν ἄνθρωπον ἐξισάζει χάριτι, τῆς ζωῆς τὸ ἀίδιον ἐκ τῆς τοῦ ἐγρηγορέναι μελέτης προσλαμβάνουσα.

3—5 vgl. Plato Leg. VII p. 808 B (= Stob. Flor. 1, 96; 30, 17) — **5—8** vgl. Gen. 19, 32ff — **10** *B* 24 — **13** *πᾶσι δὲ* — **18** *ἀποτεμνομένοις* Maximus Cap. 29; Flor. Monac. 70v 71r (bei Max. in drei Abschnitten) — **15 f** vgl. Plut. Mor. p. 958 D *ὀλίγου χρόνου καὶ βίου τοῖς ἀνθρώποις δεδομένου, ὁ μὲν Ἀρίστων φησὶν ὅτι ὁ ὕπνος οἷον τελώνης τὸ ἥμισυ ἀφαιρεῖ τούτου.* Vgl. Dümmler, Academ. S. 170[1]; Hense, Rhein. Mus. 45 (1890) S. 547 — **21** vgl. Plato Phaedr. p. 245 C *ψυχὴ πᾶσα ἀθάνατος· τὸ γὰρ ἀεικίνητον ἀθάνατον.*

4 *αὐταῖς ταῖς*] *αὖ ταῖς* Plato | **5** *εἰ καὶ κατὰ φύσιν ἐστίν*] *κατὰ φύσιν* Plato **14** *ἠρέμα — ἐθίζουσιν* < Max. Flor. Mon. | **17** *δεῖ* Po *δεῖν* P | *ἐπιτρέπειν* < Max. Flor. Mon. | **18** ⟨*δὲ*⟩ über d. Z. P[2] | **19** *ἀβεβαίου* Markland *ἀβέβαιοι* P | **20** *ψυχὴ* St | **24** *τὸ*] *τῷ* P[3] | **25** *αὐτῇι* P[2] *αὐτὴ* P* | **26** *αὐτήν* Markland *αὐτῇι* P

X. *Τίνα διαληπτέον περὶ παιδοποιίας.*

Συνουσίας δὲ τὸν καιρὸν μόνοις τοῖς γεγαμηκόσιν ἀπολέλειπται 83, 1
σκοπεῖν, τοῖς δὲ γεγαμηκόσι σκοπὸς ἡ παιδοποιία, τέλος δὲ ἡ εὐτεκνία,
καθάπερ καὶ τῷ γεωργῷ τῆς τῶν σπερμάτων καταβολῆς αἰτία μὲν
ἡ τῆς τροφῆς προμήθεια, τέλος δὲ αὐτῷ τῆς γεωργίας ἡ τῶν καρ-
πῶν συγκομιδή. μακρῷ δὲ ἀμείνων γεωργὸς ὁ ἔμψυχον σπείρων 2
ἄρουραν· ὃ μὲν γὰρ ἐπικαίρου τροφῆς ὀριγνώμενος, ὃ δὲ τῆς τοῦ
παντὸς διαμονῆς προμηθούμενος γεωργεῖ, καὶ ὃ μὲν δι' ἑαυτόν, ὃ δὲ
διὰ τὸν θεὸν φυτουργεῖ· »πληθύνεσθε« γὰρ εἴρηκεν, καὶ ὑπακουστέον·
καὶ κατὰ τοῦτο εἰκὼν ὁ ἄνθρωπος γίνεται τοῦ θεοῦ, καθὸ εἰς γένε-
σιν ἀνθρώπου ἄνθρωπος συνεργεῖ. οὐ πᾶσα οὖν γῆ εὔθετος εἰς 3
σπερμάτων ὑποδοχήν, εἰ δὲ καὶ πᾶσα, ἀλλ' οὐχὶ τῷ αὐτῷ γεωργῷ·
οὐδὲ μὴν ⟨εἰς⟩ πέτρας σπαρτέον οὐδὲ καθυβριστέον τὸ σπέρμα, ἀρχη-
γὸν γενέσεως οὐσίαν, συνεσπαρμένους ἔχουσαν τῆς φύσεως τοὺς λογι-
σμούς· τοὺς δὲ κατὰ φύσιν λογισμοὺς ἀλόγως εἰς τοὺς παρὰ φύσιν
καταισχύνειν πόρους ἄθεον κομιδῇ. ὁρᾶτε γοῦν ὁ πάνσοφος Μωσῆς 4
ὅπως ποτὲ συμβολικῶς τὴν ἄκαρπον ἀποκρούεται σποράν, »οὐκ ἔδε-
σαι« λέγων »τὸν λαγὼν οὐδὲ τὴν ὕαιναν«. οὐ βούλεται τῆς ποιότη-
τος αὐτῶν μεταλαμβάνειν τὸν ἄνθρωπον οὐδὲ μὴν τῆς ἴσης ἀσελ-
γείας ἀπογεύσασθαι· κατακόρως γάρ τοι περὶ τὰς μίξεις τὰ ζῷα
ταῦτα ἐπτόηνται· καὶ τὸν μὲν λαγὼ κατ' ἔτος πλεονεκτεῖν φασι 221 P 5
τὴν ἀφόδευσιν, ἰσαρίθμους οἷς βεβίωκεν ἔτεσιν ἴσχοντα τρύπας· ταύτῃ
ἄρα τὴν κώλυσιν τῆς ἐδωδῆς τοῦ λαγὼ παιδεραστίας ἐμφαίνειν ἀπο-
τροπήν· τὴν δὲ ὕαιναν ἐναλλὰξ ἀμείβειν τὸ ἄρρεν εἰς τὸ θῆλυ παρ'
ἔτος ἕκαστον, αἰνίττεσθαι δὲ μὴ χρῆν ἐπὶ μοιχείας ὁρμᾶν τὸν τῆς
ὑαίνης ἀπεχόμενον. ἀλλὰ τὸ μὲν μὴ δεῖν ἐξομοιοῦσθαι τοῖσδε τοῖς 84, 1
ζῴοις διὰ τῆς προκειμένης ἀπαγορεύσεως ὁμολογουμένως τὸν πάν-
σοφον Μωσέα αἰνίττεσθαι σύμφημι κἀγώ· οὐ μέντοι τῇδε τῇ ἐξη-

9 Gen. 1, 28 — **10 f** vgl. Gen. 1, 27 — **13** vgl. Plato Leg. VIII p. 838 E *μηδ' εἰς πέτρας τε καὶ λίθους σπείροντας* — **16–26** vgl. Barnab. Ep. 10, 6 f *τὸν δασύποδα οὐ φάγῃ. πρὸς τί; οὐ μὴ γένῃ παιδοφθόρος οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις. ὅτι ὁ λαγὼς κατ' ἐνιαυτὸν πλεονεκτεῖ τὴν ἀφόδευσιν· ὅσα γὰρ ἔτη ζῇ, τοσαύτας ἔχει τρύπας. ἀλλὰ οὐδὲ τὴν ὕαιναν φάγῃ· οὐ μή, φησίν, γένῃ μοιχὸς οὐδὲ φθορεὺς οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις. πρὸς τί; ὅτι τὸ ζῷον τοῦτο παρ' ἐνιαυτὸν ἀλλάσσει τὴν φύσιν καὶ ποτὲ μὲν ἄρρεν, ποτὲ δὲ θῆλυ γίνεται* — **24 f** vgl. Aelian Nat. an. I 25; Physiol. 24

7 *ὀριγνώμενος* FM² *ὀριγνόμενος* PM* | **13** ⟨*εἰς*⟩ aus Plato | *πέτραι* F | **14** *συνεσπαρμένους* Markland *συνεσπαρμένην* P | **17 f** *ἔδεσαι* (*εσ* in Ras.) P² | **21** *λαγὼ* P* *λαγὼν* P² | *κατ'* (*κ* und *τ'* in Ras.) P² | **22** *ἰσαρίθμους* M² *εἰς ἀριθμοὺς* PFM* | **25** *χρῆναι* P³

γήσει τῶν συμβολικῶς εἰρημένων συγκατατίθεμαι. οὐ γὰρ ἄν ποτε
βιασθείη φύσις εἰς μεταβολήν, τὸ δὲ ἅπαξ πεπλασμένον εἰς αὐτὴν οὐ
θέμις ἀντιπλασθῆναι πάθει· τὸ γὰρ πάθος οὐ φύσις· παραχαράττειν
δέ, οὐ μετακοσμεῖν τὸ πάθος εἴωθε τὴν πλάσιν· εἰ γὰρ καὶ τῶν ὀρ- 2
νέων πολλὰ μεταβάλλειν κατὰ τὰς ὥρας λέγεται καὶ τὸ χρῶμα καὶ
τὴν φωνήν (οἷον ὁ κόσσυφος ξανθὸς μὲν ἐκ μέλανος, παταγητικὸς
δὲ ἐξ ᾠδικοῦ γινόμενος· ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ ἀηδὼν καὶ τὸ χρῶμα καὶ
τὴν ᾠδὴν συμμεταβάλλει ταῖς τροπαῖς), ἀλλ᾽ οὔτι γε τὴν φύσιν αὐ-
τὴν ἀμείβουσιν, ὡς θῆλυ γίγνεσθαι ἐκ τοῦ ἄρρενος κατὰ μετασχημα-
τισμόν· ἀλλ᾽ ἡ μὲν τῶν πτερῶν νεοφυΐα νεαρᾶς ἐσθῆτος δίκην ἐξανθεῖ 3
βαφήν τινα πτερῶν, ὀλίγῳ δ᾽ ὕστερον διαπνεῖ κατὰ τὴν χειμέριον
ἀπειλήν, καθάπερ ἄνθος μαραινομένης τῆς χρόας· ἡ φωνὴ δὲ καὶ 4
αὐτὴ τὸν ὅμοιον τρόπον τῷ κρύει πεπονημένη μαραίνεται· πυκνου-
μένης γὰρ τῆς ἐπιφανείας ἐκ τοῦ περιέχοντος αἱ περὶ τὸν αὐχένα
πιεζόμεναί τε καὶ πυκνούμεναι ἀρτηρίαι προσαναθλίβουσι τὸ πνεῦμα,
στενοχωρούμενον δὲ ἄγαν τοῦτο πνιγόμενον ἀποδίδωσι τὸν ἦχον.
αὖθις οὖν συνεξομοιούμενον τῷ περιέχοντι καὶ τῷ ἠέρι συγχαλώμενον 85, 1
ἐλευθεροῦται μὲν τῆς στενοχωρίας τὸ πνεῦμα φερόμενον δι᾽ εὐρυ-
χώρων τῶν τέως μεμυκότων [ἀρτηριῶν]· οὐ μινυρίζει δὲ ἔτι τὸ μέλος
τὸ μεμα|ραμμένον, ἀνθεῖ δὲ ἤδη λιγυρὸν καὶ κεῖται πλατύτερον τὸ 82 S
φθέγμα αὐτῶν, καὶ ἤδη γίνεται τῆς φωνῆς τῶν ὀρνέων ἔαρ ἡ ᾠδή.

Οὔκουν οὐδὲ τὴν ὕαιναν μεταβάλλειν τὴν φύσιν πιστευτέον ποτέ· 2
οὐδὲ γὰρ αἰδοῖα ἔχει τὸ αὐτὸ ζῷον ἅμα ἄμφω, ἄρρενος καὶ θήλεος,
καθὼς ὑπειλήφασί | τινες, ἑρμαφροδίτους τερατολογοῦντες καὶ τρίτην 222 P
ταύτην μεταξὺ θηλείας καὶ ἄρρενος ἀνδρόγυνον καινοτομοῦντες φύσιν.
ἀπατῶνται δὲ εὖ μάλα τὸ φιλότεχνον τῆς παμμήτορος καὶ γενεσιουρ- 3
γοῦ φύσεως μὴ νοήσαντες· ἐπεὶ γάρ ἐστι τοῦτο λαγνίστατον τὸ ζῷον
ἡ ὕαινα, ὑπὸ τὴν κέρκον πρὸ τοῦ πόρου τῆς περιττώσεως πέφυκεν
αὐτῇ ἐξοχή τις σαρκικὴ παραπλησία τῷ σχήματι αἰδοίῳ θηλυκῷ·
πόρον δὲ οὐδένα ἔχει τοῦτο τῆς σαρκὸς τὸ σχῆμα, εἴς τι χρειῶδες 4
ἀπολήγοντα ἢ εἰς μήτραν ἢ εἰς ἀπευθυσμένον λέγω· μόνην δὲ ἄρα
κοιλότητα ἔχει πολλήν, ᾗ τὴν λαγνείαν ὑποδέχεται τὴν κενήν, ὅταν
ἀποστραφῶσι περὶ τὴν ἀποκύησιν ἀσχολούμενοι τῆς ἀποτέξεως οἱ
πόροι. τὸ δὲ αὐτὸ τοῦτο ἄρρενί τε καὶ θηλείᾳ προσπέφυκεν ὑαίνῃ 86, 1
διὰ τὸν ὑπερβάλλοντα πασχητιασμόν· ἀλληλίζει γὰρ καὶ ὁ ἄρρην,
ὅθεν καὶ σπανιαίτατα θήλειαν ἔστιν ὕαιναν λαβεῖν· οὐ γὰρ συνεχεῖς

4—21 vgl. Aristot. Hist. an. IX 49 p. 632 b 15—25 — **22—36** vgl. Aristot. Hist. an. VI 32 p. 579b 15—29; De an. gen. III 6 p. 757a 3—13 — **22—S. 210, 1** teilweise wörtlich citiert von [Eustathius] Comm. in Hex. Migne 18 Sp. 744

19 *μεμυκυιῶν* Sy | [*ἀρτηριῶν*] Cobet 474 | *μινυρίζει* Sy *μηνυρίζει* P | **26** *φιλότεκνον* F | **29** *αὐτῇ* Vi *αὕτη* P | **31** *ἀπολήγοντα* Markland *ἀπολῆγον* P

αἱ κυήσεις τῷ ζῴῳ γίγνονται τούτῳ πλεοναζούσης ἐν αὐτοῖς ἀδεῶς
τῆς παρὰ φύσιν σπορᾶς. ταύτῃ μοι δοκεῖ καὶ ὁ Πλάτων ἐν Φαίδρῳ 2
τὴν παιδεραστίαν ἀποκρουόμενος θηρίον αὐτὴν προσειπεῖν, ὅτι »τὸν
χαλινὸν ἐνδακόντες« οἱ ταῖς ἡδοναῖς ἔκδοτοι λάγνοι »τετραπόδων
νόμῳ βαίνουσι καὶ παιδοσπορεῖν ἐπιχειροῦσιν«· τοὺς δὲ ἀθέους »παρέ- 3
δωκεν ὁ θεός«, ὥς φησιν ὁ ἀπόστολος, »εἰς πάθη ἀτιμίας· αἵ τε γὰρ
θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν,
ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἄρρενες αὐτῶν ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν ἐξε-
καύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρρενες ἐν ἄρρεσι τὴν
ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι καὶ τὴν ἀντιμισθίαν, ἣν ἔδει, τῆς πλά-
νης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες.« καίτοι οὐδὲ τοῖς λαγνιστά- 87, 1
τοις τῶν ζῴων συγκεχώρηκεν ἡ φύσις τὸν τῆς περιττώσεως πόρον
ἐπιθοροῦν· τὸ μὲν γὰρ οὖρον εἰς κύστιν ἀποκρίνεται, ἡ δὲ ἐξυγρα-
σμένη τροφὴ εἰς κοιλίαν, τὸ δάκρυον δὲ εἰς ὄμμα, αἷμα εἰς φλέβας,
ῥύπος εἰς ὦτα, μύξαι ἐπὶ τὰς ῥῖνας καταφέρονται· συνεχὴς δὲ ἡ
ἕδρα τῷ πέρατι τοῦ ἀπευθυσμένου, δι' ἧς ἀποπτύεται τὰ περιττώ-
ματα. μόνον δὲ ἄρα ἐπὶ τῶν ὑαινῶν ἡ ποικίλη φύσις ταῖς ὀχείαις 2
ταῖς περιττῇς μόριόν τι τοῦτο ἐπινενόηκεν περιττόν. διὸ καὶ μέχρι
τινὸς κοῖλόν ἐστιν εἰς διακονίαν κνηστιώντων μορίων, ἀποτυφλοῦται
δὲ ἐντεῦθεν ἡ κοιλότης· οὐ γὰρ εἰς | γένεσιν δεδημιούργηται. ἐν- 223 P
τεῦθεν συμφανὲς ἡμῖν ὁμολογουμένως παραιτεῖσθαι δεῖν τὰς ἀρρε-
νομιξίας καὶ τὰς ἀκάρπους σπορὰς καὶ τὰς κατόπιν εὐνὰς καὶ τὰς
ἀσυμφυεῖς ἀνδρογύνους κοινωνίας, ἑπομένους τῇ φύσει αὐτῇ ἀπαγο-
ρευούσῃ διὰ τῆς τῶν μορίων κατασκευῆς, οὐκ εἰς παραδοχὴν σπέρ-
ματος, εἰς δὲ τὴν πρόεσιν αὐτοῦ τὸ ἄρρεν ἀνδρωσάσῃ. ὁ δὲ Ἱερεμίας 4
ὀπηνίκα ἂν φῇ, τοῦτ' ἔστι δι' αὐτοῦ τὸ πνεῦμα, »σπήλαιον ὑαίνης
γέγονεν ὁ οἶκός μου«, τὴν ἐκ τῶν νεκρῶν σωμάτων μυσαττόμενος
τροφὴν ἀλληγορίᾳ σοφῇ τὴν εἰδωλολατρείαν διαβέβληκε· δεῖ γὰρ ὡς
ἀληθῶς ἁγνὸν εἰδώλων τὸν τοῦ ζῶντος οἶκον εἶναι θεοῦ.

Πάλιν ὁ Μωσῆς καὶ τὸν λαγὼ ἐσθίειν ἀπαγορεύει· ὀχεύει πᾶσαν 88, 1
τὴν ὥραν ὁ λαγώς, καὶ ἐπιβαίνει συγκαθεσθείσης τῆς θηλείας κατό-
πιν ἐπιών· ἔστι γὰρ ὀπισθοβατικόν· κυεῖ δὲ κατὰ μῆνα καὶ ἐπι-
κύΐσκεται· ὀχεύεται δὲ καὶ τίκτει, τεκοῦσα δὲ εὐθὺς ὀχεύεται ὑφ'

2f vgl. Plato Phaedr. p. 254 — **3f** vgl. Plato a. a. O. p. 254 D — **4f** vgl. Plato a. a. O. p. 250 E — **5—11** Röm. 1, 26 f — **26f** Jerem. 12, 9; 7, 11 — **30**—S. **211, 2** vgl. Aristot. Hist. an. VI 33 p. 579b 30—580a 3 — **32f** vgl. Aelian Nat. an. II 12 — **32**—S. **211, 1** [Eustathius] a. a. O.

1 *γίνονται* F | **11f** *λαγνιστάτοις* Fcorr *λαγνιστοτάτοις* P (aber *γνιστά* P³ am Rand) F*M | **17** *μόνον* St *μόνη* P *μόνων* Jackson | **19** *κνηστιώντων* Fcorr *κνηστιῶν τῶν* PM | **25** *ἀνδρωσάσῃ* Kl *ἀνδρώσασα* P | **27** *μυσαττόμενος* (zwischen *σ* u. *α* Ras.) P | **30** *λαγὼ* P* *λαγὼν* P² | *ὀχεύει*] + *γὰρ* über d. Z. P²

οὗ ἂν τύχῃ λαγωοῦ· οὐ γὰρ ἑνὶ ἀρκεῖται γάμῳ. καὶ συλλαμβάνει
πάλιν ἔτι θηλαζομένῃ· ἔχει γὰρ τὴν ὑστέραν δικρόαν. καὶ οὐχὶ τὸ 2
κένωμα μόνον τῆς ὑστέρας ἱκανὸν αὐτῇ γίνεται συνουσίας ὁρμητήριον·
τὸ γὰρ κενὸν πᾶν ἐπιθυμεῖ πληρώσεως· συμβαίνει δ', ὅταν κυῶσι,
θάτερον μέρος τῆς ὑστέρας κατέχεσθαι τῇ ἐπιθυμίᾳ καὶ ὀργᾶν. διὰ
τοῦτο ἐπικυήσεις γίνονται αὐτοῖς. ἀπέχεσθαι τοίνυν σφοδρῶν τε 3
ὀρέξεων καὶ ἐπαλλήλων συνουσιῶν καὶ τῆς πρὸς τὰς ἐγκύους ὁμιλίας
καὶ ἀλληλοβασίας καὶ παιδοφθορίας καὶ μοιχείας καὶ λαγνείας ἡ τοῦ
αἰνίγματος τοῦδε ἀπαγόρευσις παρήνεσεν.

Ταύτῃ τοι ἀναφανδόν, οὐ δι' αἰνιγμάτων ἔτι, ὁ αὐτὸς ἀπηγόρευσεν 89, 1
Μωυσῆς γυμνῇ τῇ κεφαλῇ, »οὐ πορνεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ παιδοφθορήσεις« λέγων. τὸ δὴ διάταγμα τοῦ λόγου παντὶ διατηρητέον σθένει,
καὶ οὐδὲν οὐδαμῶς παρανομητέον, οὐδὲ ἀκυρωτέον τὰς ἐντολάς· ἐπι- 2
θυμία γὰρ κακῇ ὄνομα ὕβρις, καὶ τὸν τῆς ἐπιθυμίας ἵππον »ὑβριστὴν«
ὁ Πλάτων προσεῖπεν, »ἵπποι θηλυμανεῖς ἐγενήθητέ μοι« ἀναγνούς.
τὴν δὲ ἐπὶ τῇ ὕβρει δίκην γνωριοῦσιν ὑμῖν οἱ εἰς τὰ Σόδομα παρα-
γεγονότες ἄγγελοι. οὗτοι τοὺς περᾶν | ἐθελήσαντας σφᾶς [ἐπαισχῦναι] 224 P 3
αὐτῇ πόλει κατέφλεξαν, δεῖγμα ἐναργὲς τοῦτο, λαγνείας ἐπικάρπιον
τὸ πῦρ, ὑπογράφοντες· τὰ γὰρ τῶν παλαιῶν συμπτώματα, ὡς καὶ
πρόσθεν εἴπομεν, εἰς τὴν ἡμετέραν ἀναγεγράφαται νουθεσίαν, ὡς μὴ
τοῖς αὐτοῖς ἐνσχεθῆναι, φυλάξασθαι δὲ μὴ περιπεσεῖν τοῖς ἴσοις. χρὴ 90, 1
δὲ υἱοὺς μὲν ἡγεῖσθαι τοὺς παῖδας, εἰς δὲ τὰς γυναῖκας τὰς ἀλλοτρίας
ὡς ἰδίας ἀφορᾶν θυγατέρας κρατεῖν τε ἡδονῶν γαστρός τε ἔτι καὶ
τῶν ὑπὸ γαστέρα δεσπόζειν ἀρχικώτατον. εἰ γὰρ οὐδὲ τὸν δάκτυ- 2
λον | ὡς ἔτυχε σαλεύειν τῷ σοφῷ ὁ λόγος ἐπιτρέπει, ὡς ὁμολογοῦσιν 83 S
οἱ Στωϊκοί, πῶς οὐχὶ πολὺ πλέον τοῦ συνουσιαστικοῦ ἐπικρατητέον
μορίου τοῖς σοφίαν διώκουσιν; ταύτῃ μοι δοκεῖ καὶ ὠνομάσθαι αἰδοῖον,
ὅτι χρὴ παντὸς μᾶλλον τούτῳ τοῦ σώματος τῷ μέρει χρῆσθαι μετὰ
αἰδοῦς· ἡ γὰρ φύσις ὥσπερ καὶ ταῖς τροφαῖς, οὕτω δὲ καὶ τοῖς 3
κατὰ νόμον γάμοις ὅσον οἰκεῖον καὶ χρήσιμον καὶ εὐπρεπὲς ἐπέ-
τρεψεν ἡμῖν, ἐπέτρεψεν δὲ ὀρέγεσθαι παιδοποιίας. ὅσοι δὲ τὴν ὑπερ- 4
βολὴν διώκουσι, πταίουσι περὶ τὸ κατὰ φύσιν, σφᾶς αὐτοὺς βλά-

4 vgl. Aristot. Eth. Nic. III 13 p. 1118^{b} 18 — **11** *γυμν. τ. κ.* vgl. Otto, Sprichw. d. Röm. S. 75 — **11 f** vgl. Exod. 20, 14; Apostellehre 2, 1; Barnabas, Ep. 19, 4; Protr. 108 — **14** Plato Phaedr. p. 254 C. E — **15** Jerem. 5, 8 — **16—19** vgl. Gen. 19, 1—25 — **19 f** vgl. Paed. I 2, 1 — **20** vgl. 1 Kor. 10, 11 — **24** *εἰ γὰρ* — **29** *αἰδοῦς* Sacr. Par. 204 Holl (= Flor. Monac. f. 111 rv) — **24—27** Chrys. Fr. mor. 730 Arnim

2 *ὑστέραν* P^{2} *ὑστεραίαν* P* | **7** *ἐγκύλους* F | **13 f** *ἐπιθυμία* P | **14** *κακῇ* P* | **17** *περᾶν* P^{2} *πειρᾶν* P* | [*ἐπαισχῦναι*] Cobet 233 | **20** *ἀναγεγράφαται* P^{3}FM^{2} *ἀναγεγράφατε* P*M* *ἀναγέγραπται* Arcerius | **21** *φυλάξασθαι* P^{2} *φυλάξασθε* P* | **27** *ὠνομασθῆναι* Sacr. Par. | **29** *καὶ — καὶ*] *κἂν — κἂν* St

πτοντες κατὰ τὰς παρανόμους συνουσίας. ἔχει γὰρ ὀρθῶς παντὸς μᾶλλον μή ποτε κοινωνεῖν καθάπερ θηλειῶν πρὸς μῖξιν ἀφροδισίων τοῖς νέοις. διὸ καὶ »μὴ εἰς πέτρας τε καὶ λίθους σπείρειν«, φησὶν ὁ ἐκ Μωυσέως φιλόσοφος, »ὅτι μήποτε φύσιν τὴν αὐτοῦ ῥιζωθὲν λήψεται γόνιμον«. πάνυ γοῦν ἐμφανέστατα διὰ Μωυσέως ὁ λόγος παρήγγειλεν· »καὶ μετὰ ἄρρενος οὐ κοιμηθήσῃ κοίτην γυναικείαν, βδέλυγμα γάρ ἐστι.« πρὸς δὲ καὶ »ἀρούρας θηλείας ἀπέχεσθαι πάσης«, ὅτι μὴ τῆς ἰδίας, ὁ καλὸς ἐκ τῶν θείων ἀναλεγόμενος γραφῶν συνεβούλευσεν Πλάτων ἐκεῖθεν τὸ νόμιμον ἐκλαβών· »καὶ πρὸς τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον σου οὐ δώσεις κοίτην σοῦ σπέρματος τοῦ ἐκμιανθῆναι πρὸς αὐτήν.« »ἄθυτα δὲ παλλακίδων σπέρματα καὶ νόθα.« μὴ σπεῖρε οὖ »μὴ βούλοιο ἄν σοι φύεσθαι τὸ σπαρέν·« μηδὲ μὴν »ἅπτεσθαί τινος πλὴν γαμετῆς τὸ παράπαν | τῆς ἑαυτοῦ γυναικός«, ἐξ ἧς μόνης καρποῦσθαι τὰς σαρκὸς ἡδονὰς δίκαιον εἰς διαδοχὰς γνησίας. νόμιμα γὰρ ταῦτα μόνα τῷ λόγῳ. θείας γέ τοι μοίρας τῆς δημιουργικῆς μεταλαβόντας σπέρμα οὐκ ἐκριπτέον οὐδὲ καθυβριστέον οὐδὲ μὴν κερασβόλα σπαρτέον. ὁ γοῦν αὐτὸς οὗτος Μωυσῆς καὶ ταῖς γαμεταῖς αὐταῖς ἀπαγορεύει πλησιάζειν, ἢν ταῖς ἐπιμηνίοις καθάρσεσιν ἐνεσχημέναι τύχωσιν. οὐ γάρ πω εὔλογον τῷ ἀποκαθάρματι τοῦ σώματος τὸ γονιμώτατον τοῦ σπέρματος καὶ μετ' ὀλίγον ἄνθρωπον ⟨ὂν⟩ μολύνειν οὐδὲ μὴν ἀποκλύζειν τῷ ὑπαρῷ τῆς ὕλης ῥεύματι καὶ ἀποκαθάρματι σπέρμα [δὲ] γενέσεως εὐφυοῦς τῶν τῆς μήτρας ἀποστερούμενον αὐλάκων. οὐδέ τινα τῶν παλαιῶν Ἑβραίων ἐγκύμονι τῇ αὐτοῦ γυναικὶ συνιόντα παρήγαγεν· ψιλὴ γὰρ ἡδονή, κἂν ἐν γάμῳ παραληφθῇ, παράνομός ἐστι καὶ ἄδικος καὶ ἄλογος· ἔμπαλιν δὲ ὁ Μωυσῆς ἀπάγει τῶν ἐγκύων τοὺς ἄνδρας ἄχρις ἂν

91, 1

2

225 P

92, 1

2

3

1—3 vgl. Plato Leg. VIII p. 836 C *ὀρθῶς εἶχε τὸ τῶν ἀρρένων καὶ νέων μὴ κοινωνεῖν καθάπερ θηλειῶν πρὸς μῖξιν ἀφροδισίων* — **3—5. 7. 12** Plato Leg. VIII p. 838. 839 *μηδ' εἰς πέτρας τε καὶ λίθους σπείροντας, οὗ μήποτε φύσιν τὴν αὐτοῦ ῥιζωθὲν λήψεται γόνιμον, ἀπεχομένους δὲ ἀρούρας θηλείας πάσης, ἐν ᾗ μὴ βούλοιο ἄν σοι φύεσθαι τὸ σπαρέν* — **6 f** Lev. 18, 22 — **9—11** Lev. 18, 20 — **11—13** Plato Leg. VIII p. 841 D *μηδένα τολμᾶν μηδενὸς ἅπτεσθαι τῶν γενναίων ἅμα καὶ ἐλευθέρων πλὴν γαμετῆς ἑαυτοῦ γυναικός, ἄθυτα δὲ παλλακῶν σπέρματα καὶ νόθα μὴ σπείρειν* — **12** vgl. zu **3—5** u. Plut. Mor. p. 144 B — **17—19** vgl. Lev. 18, 19 — **19—23** vgl. Philo De special. leg. III 6 (II p. 305 M) — **23 f** vgl. Strom. III 72, 1 — **24 f** Musonius bei Stob. Flor. 6, 61 Mein. p. 286, 13 Hense *τὰ δέ γε ἡδονὴν θηρώμενα ψιλὴν ἄδικα καὶ παράνομα, κἂν ἐν γάμῳ ᾖ.*

4 ῥιζωθὲν Plato ῥιζόθεν P | **7** ἀρούρας Plato ἀρούρης P | πάσης (π in Ras.) P^1 | **8** καλῶς Ma | **11** ἄθυτα Plato ἄθετα P | **13** τὸ παράπαν ∽ vor πλὴν Ma | ἑαυτοῦ P* σεαυτοῦ P^3 | **21** ⟨ὂν⟩ Münzel | **22** [δὲ] Di δὴ Po | εὐφυοῦς Schw εὐφυᾶ P εὐφυὲς Po | **26** ἀπείργει Markland

ἀποκυήσωσιν· τῷ ὄντι γὰρ ἡ ὑστέρα ὑποκειμένη μὲν τῇ κύστει, ἐπικειμένη δὲ τῷ ἐντέρῳ τῷ καλουμένῳ ἀρχῷ ἐκτείνει τὸν τράχηλον μεταξὺ τῶν ὤμων ἐν τῇ κύστει, καὶ τὸ στόμιον τοῦ τραχήλου, ᾧ προσίεται τὸ σπέρμα, πεπληρωμένον μέμυκεν, αὖθίς τε ἀποκενοῦται καθαιρομένη κυήσει, ἀποθεμένη δὲ τὸν καρπὸν εἶτα ἐπιδέχεται τὸν σπόρον. οὐκ αἰσχρὸν δὲ ἡμῖν ἐπ᾽ ὠφελείᾳ τῶν ἀκουόντων τὰ κυητικὰ ὀνομάζειν ὄργανα, ὧν οὐκ ἐπησχύνθη τὴν δημιουργίαν ὁ θεός. διψῶσα τοίνυν ἡ ὑστέρα παιδοποιίας προσίεται τὴν σποράν, καὶ τὸ ἐπίψογον τῆς συνουσίας ἀρνεῖται, μετὰ τὴν σπορὰν ἀποκλείουσα τέλεον ἤδη τὴν ἀσέλγειαν μεμυκότι τῷ στόματι. αἱ δὲ ὀρέξεις αὐτῆς αἱ τέως περὶ τὰς φιλοστόργους συμπλοκὰς δεδονημέναι, ἀποστραφεῖσαι, ἔνδον περὶ τὴν παιδοποιίαν ἀσχολούμεναι συνεργοῦσι τῷ δημιουργῷ. οὐ δὴ θέμις ἐργαζομένην τὴν φύσιν ἤδη ἐνοχλεῖν ἔτι, περιττεύοντας εἰς ὕβριν· ὕβρις δέ, ἡ πολυώνυμος καὶ πολυειδής, ἐπειδὰν ἐκτραπῇ κατὰ τοῦτο τῆς ἀταξίας τὸ μέρος τὸ κατὰ τὴν ἀφροδίτην, λαγνεία κέκληται, τὸ λαϊκὸν καὶ δημῶδες καὶ ⟨τὸ⟩ ἄναγνον, τὸ περὶ τὰς ὀχείας [τὸ] καταφερές, ἐμφαίνοντος τοῦ ὀνόματος, ἐξ ὧν αὐξηθέντων τὸ πολὺ τῶν νοσημάτων πλῆθος ἐπισυμβαίνει, φιλοψία, φιλοινία, φιλογυνία, καὶ δὴ καὶ ἀσωτία καὶ φιληδονία πᾶσα, ὧν τυραννεύει ἐπιθυμία. μυρία δε τούτοις αὔξεται ἀδελφὰ παθήματα, ἐξ ὧν τὸ ἀκόλαστον κορυφοῦται ἦθος· λέγει δὲ ἡ γραφή· »ἑτοιμάζονται ἀκολάστοις μάστιγες καὶ τιμωρίαι ὤμοις ἀφρόνων«, τὴν ἰσχὺν τῆς ἀκολασίας καὶ τὴν εὔτονον ὑπομονὴν »ὤμους ἀφρόνων« καλοῦσα. διὰ τοῦτό τοι »ἀπόστησον ἀπὸ τῶν δούλων σου ἐλπίδας κενάς, καὶ ἐπιθυμίας«, φησίν, »ἄπρεπεῖς ἀπόστρεψον ἀπ᾽ ἐμοῦ, κοιλίας ὄρεξις καὶ συνουσιασμὸς μὴ καταλαβέτωσάν με«. πόρρωθεν οὖν ἀπερύκειν χρὴ τὴν πολλὴν τῶν ἐπιβούλων κακουργίαν· οὐ γὰρ εἰς τὴν Κράτητος πήραν μόνον, ἀλλ᾽ οὐδὲ εἰς τὴν ἡμετέραν πόλιν »εἰσπλεῖ οὐ μωρὸς παράσιτος οὐδὲ λίχνος πόρνος πυγῇ ἀγαλλόμενος, οὐ δολερὰ πόρνη,« ἀλλ᾽ οὐδὲ ἄλλο τι τοιοῦτον ἡδονῆς θηρίον. πολλὴ οὖν ἡμῖν ἐγκατεσπάρθω παρ᾽ ὅλον τὸν βίον ἀξιοπραγία. 91, 1 2 3 4

Καθόλου μὲν οὖν εἰ γαμητέον ἢ γάμου εἰς τὸ παντελὲς καθαρευτέον (ἔχεται γὰρ ζητήσεως καὶ τοῦτο), ἐν τῷ *Περὶ ἐγκρατείας* ἡμῖν δεδήλωται. εἰ δὲ αὐτὸ τοῦτο, εἰ γαμητέον, ἐδέησε σκέψεως, πῶς 94, 1

14—16 vgl. Andron. De aff. p. 19, 10 Kreuttner — **14** vgl. Plato Phaedr. p. 238 A *ὕβρις δὲ δὴ πολυώνυμον· πολυμελὲς γὰρ καὶ πολυειδές* — **21 f** Prov. 19, 26 — **24—26** Sir. 23, 5f — **27—30** vgl. Krates Fr. 4 Diels PPF p. 218 — **33 f** vgl. Strom. II 137

11 *τέως* (ως in Ras.) P¹ | **16** [τὸ] Schw | *λαϊκὸν* Wi *λαγνικὸν* P | ⟨τὸ⟩ St | **17** [τὸ] St | **18** *ἐπισυμβαίνει* (*ἐπι* über d. Z.) P¹ | **23** *εὔτονον*] *ἔμπονον* oder *ἐπίπονον* Schw | **28** *μόνον* Meineke, Jahrb. f. Philol. u. Paed. 87 (1863) p. 370 *μόνην* P | **32** *εἰ* Wendland Quaest. Muson. p. 36 *ἢ* P

ἂν ἐπιτραπείη ἀνέδην καθάπερ τροφῇ, οὕτω δὲ καὶ συνουσίᾳ ὡς ἀναγκαίῳ κεχρῆσθαι ἑκάστοτε; ἔστι γοῦν συνιδεῖν ἐξ αὐτῆς καθάπερ 2
στήμονας τὰ νεῦρα διαφορούμενα καὶ περὶ τὴν ἐπίτασιν τῆς ὁμιλίας
διαρρηγνύμενα· ναὶ μὴν καὶ ἀχλὺν περισκεδάννυσι τοῖς αἰσθητηρίοις,
κόπτει δὲ καὶ τοὺς τόνους. σαφὲς τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἀλόγων ζῴων 3
καὶ ἐπὶ τῶν ἐν ἀσκήσει σωμάτων, ὧν οἱ ἀπεχόμενοι ἐν τοῖς ἀγῶσι
τῶν ἀντιπάλων | περιγίνονται, τὰ δὲ ἀπάγεται τῆς οἰκείας περιελ- 84 S
κόμενα, μονονουχὶ συρόμενα, ἰσχύος ἀπάσης καὶ ὀρούσεως τέλεον
κεκενωμένα. »μικρὰν ἐπιληψίαν« τὴν συνουσίαν | ὁ Ἀβδηρίτης ἔλεγεν 227 P
σοφιστής, νόσον ἀνίατον ἡγούμενος. ἢ γὰρ οὐχὶ καὶ ἐκλύσεις παρέ- 4
πονται τῷ μεγέθει τῆς ἀπουσίας ἀνατιθέμεναι; »ἄνθρωπος γὰρ ἐξ
ἀνθρώπου ἐκφύεταί τε καὶ ἀποσπᾶται.« ὅρα τὸ μέγεθος τῆς βλάβης.
ὅλος ἄνθρωπος ἀποσπᾶται κατὰ συνουσίας ἀπουσίαν· φησὶ γάρ·
»τοῦτο νῦν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός
μου.« τοσοῦτον ἄρα ὁ ἄνθρωπος κενοῦται τῷ σπέρματι, ὅσος ὁρᾶται
τῷ σώματι· ἀρχὴ γὰρ γενέσεως τὸ ἀπαλλαττόμενον. ἀλλὰ καὶ τῆς
ὕλης ὁ βρασμὸς ἐκταράττει καὶ συγκρούει τὴν ἁρμονίαν τοῦ σώματος.
ἀστεῖος οὖν μάλα ἐκεῖνος ὁ πρὸς τὸν ἐρόμενον πῶς ἔχοι πρὸς τὰ 95, 1
ἀφροδίσια, »εὐφήμει«, φήσας, »ἄνθρωπε, ἀσμενέστατα μέντοι αὐτὰ ἀπέ-
φυγον ὥσπερ λυττῶντα καὶ ἄγριον δεσπότην.« ἀλλ' ἐγκεκρίσθω δὴ 2
ὁ γάμος καὶ ἐγκατατετάχθω· »πληθύνεσθαι« γὰρ ὁ κύριος βούλεται
τὴν ἀνθρωπότητα, ἀλλ' οὐκ »ἀσελγαίνετε« λέγει οὐδὲ σφᾶς αὐτοὺς
καθάπερ εἰς οἰκείαν γεγονότας ἐκδίδοσθαι ἡδοναῖς ἠθέλησεν. δυσωπείτω δὲ ἡμᾶς ὁ παιδαγωγὸς δι' Ἐζεκιὴλ βοῶν »περιτέμνεσθε τὴν
πορνείαν ὑμῶν«. ἔχει τινὰ καιρὸν εὔθετον εἰς σπόρον καὶ τὰ ἄλογα
τῶν ζῴων. τὸ δὲ μὴ εἰς παίδων γονὴν συνιέναι ἐνυβρίζειν ἐστὶ τῇ 3
φύσει, ἣν χρὴ διδάσκαλον ἐπιγραφομένους τὰς σοφὰς τοῦ καιροῦ
ἐπιτηρεῖν παιδαγωγίας, τὸ γῆρας λέγω καὶ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν,
παρεισάγουσαν (τοῖς μὲν γὰρ οὐδέπω συνεχώρησεν, τοὺς δὲ οὐκέτι
βούλεται γαμεῖν), πλὴν οὐ πάντοτε γαμεῖν. γάμος δὲ ἡ παιδοποιίας
ὄρεξις, οὐχ ἡ τοῦ σπέρματος ἄτακτος ἔκκρισις ἢ παράνομος καὶ ἡ

9–12 Demokrit Fr. 86 N. 32 Diels (Vorsokr. 416) — **14 f** Gen. 2, 23 — **18–20** vgl. Strom. III 18 u. Plato Rep. I p. 329 BC (= Stob. Flor. 6, 1 Mein.) — **21** vgl. Gen. 1, 28 — **24 f** nicht wörtlich in LXX; vgl. Ezech. 43, 9; 44, 7

2 *κεχρῆσθαι* (ϑ in Ras.) P¹ *κεχρήσεται* P* w. e. sch. | **4** *περισκεδάννυσι* Sy *περισκεδαννύουσι* P | **11** *ἀπουσίας*] *συνουσίας* F, am Rand P² (jetzt ausrad.), M | **18** *ἔχει* P³ | **20** *δὴ* (*η* in Ras.) P² | **21** *πληθύνεσθαι* P*F*M² *πληθύνεσθε* P²F¹M* | **24** *ἰεζεκιὴλ* P³ | *περιτέμνεσθε* F *περιτέμνεσθαι* PM | **30** *πλὴν*] *πάντας δ'* Wi | **31** *ἔκκρισις* FM² *ἔκρισις* P

παράλογος. κατὰ φύσιν δ' ἂν ἡμῖν χωροίη ὁ βίος ἅπας κρατοῦσι τῶν 96, 1
ἐπιθυμιῶν ἄνωθεν μὴ κτείνουσί τε τὸ ἐκ προνοίας θεϊκῆς φυόμενον
τῶν ἀνθρώπων γένος κακοτέχνοις μηχαναῖς· αὗται γὰρ πορνείας
ἐπικαλύμματι τοῖς ἐς παντελῆ κατασπῶσι φθορὰν φθορίοις συγχρώ-
μεναι φαρμάκοις ἐξαμβλίσκουσιν ἅμα τῷ ἐμβρύῳ τὴν φιλανθρωπίαν.
ἀλλ' οἷς γε συγκεχώρηται γῆμαι, τούτοις ἐδέησεν παιδαγωγοῦ, ὡς μὴ 2
μεθ' ἡμέραν τὰ μυστικὰ τῆς φύσεως ἐκτε|λεῖσθαι ὄργια μηδὲ ἐξ ἐκ- 228 P
κλησίας, φέρε, ἢ ἀγορᾶς ἥκοντα ἑωθινὸν ἀλεκτρυόνος ὀχεύειν δίκην,
ὁπηνίκα εὐχῆς καὶ ἀναγνώσεως καὶ τῶν μεθ' ἡμέραν εὐεργῶν ἔργων
ὁ καιρός· ἑσπέρας δὲ ἀναπαύσασθαι καθήκει μετὰ τὴν ἑστίασιν καὶ
μετὰ τὴν ἐπὶ ταῖς ἀπολαύσεσιν εὐχαριστίαν. οὐκ ἀεὶ δὲ καιρὸν 97, 1
ἐνδίδωσιν ἡ φύσις τὴν ἔντευξιν τοῦ γάμου τελειοῦσθαι· καὶ γὰρ πο-
θεινοτέρα ἡ χρονιωτέρα συμπλοκή. οὐ μὴν οὐδ' ὡς ἐν σκότῳ νύκτωρ
ἀκολαστητέον, ἀλλ' ἐγκαθειρκτέον τῇ ψυχῇ τὸ αἰδῆμον οἱονεὶ φῶς
τοῦ λογισμοῦ· οὐδὲν γὰρ τῆς ἱστουργούσης Πηνελόπης διοίσομεν, 2
μεθ' ἡμέραν μὲν τὰ σωφροσύνης ἐξυφαίνοντες δόγματα, νυκτὸς δὲ
ἀναλύοντες, ἐπὴν εἰς κοίτην ἴωμεν· εἰ γὰρ σεμνότητα ἀσκητέον,
ὥσπερ οὖν, πολὺ πλέον τῇ γυναικὶ τῇ ἑαυτοῦ τὴν σεμνότητα ἐπι-
δεικτέον τὰς ἀσχήμονας συμπλοκὰς παραιτούμενον καὶ τῆς πρὸς
τοὺς πλησίον ἁγνείας ἡ ἐχέγγυος πίστις οἴκοθεν παραγινέσθω. οὐ 3
γάρ ἐστιν, οὐκ ἔστι σεμνὸν παρ' ἐκείνῃ νομισθῆναι, παρ' ἧ τὸ σεμνὸν
οὐκ ἐμμάρτυρον δείκνυται ἐν αὐταῖς ἐκείναις ταῖς ὀξείαις ἡδοναῖς.
εὔνοια δὲ ὁλισθηρῶς εἰς συνουσίαν ἔχειν ὁμολογοῦσα ὀλίγον ἀνθεῖ
καὶ συγγηράσκει τῷ σώματι, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ προγηράσκει μαραν-
θείσης τῆς ἐπιθυμίας, ὁπόταν τὴν γαμήλιον σωφροσύνην ἑταιρικαὶ
καθυβρίσωσιν ἡδοναί· πτηναὶ γὰρ αἱ τῶν ἐρώντων καρδίαι καὶ σβέν-
νυται μετανοίᾳ τὰ φίλτρα, τρέπεται δὲ πολλάκις τὸ φιλεῖν εἰς τὸ
μισεῖν, ὁπόταν αἴσθηται τῆς καταγνώσεως ὁ κόρος.

Ῥημάτων δὲ ἀκολάστων καὶ σχημάτων ἀσχημόνων ἑταιρικῶν 98, 1
τε φιλημάτων [ὀνόματα πορνικὰ] καὶ τοιουτωνί τινων λαγνευμάτων
οὐδὲ ἐπιμνηστέον, τῷ μακαρίῳ πειθομένοις ἀποστόλῳ, διαρρήδην
λέγοντι· »πορνεία δὲ καὶ ἀκαθαρσία πᾶσα ἢ πλεονεξία μηδὲ ὀνομα-

1—3 vgl. Plato Leg. VIII p. 838 E . . *κατὰ φύσιν χρῆσθαι τῇ τῆς παιδο-γονίας συνουσίᾳ, τοῦ μὲν ἄρρενος ἀπεχομένους μὴ κτείνοντάς τε ἐκ προνοίας τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος* — **6—11** vgl. Plut. Mor. p. 654 F — **15—17** vgl. *β* 104f; *τ* 149f; Plato Phädon p. 84 A — **27f** vgl. Theophr. Fr. 82 W. bei Plut. Cat. min. 37 — **32—S. 216, 1** Ephes. 5, 3

4 *ἐπὶ καλύμματι* Cotelerius zu Const. Apost. VII 3 | **5** *ἐξαμβλίσκουσιν* Markland *ἐξαναλίσκουσιν* P | **10** *καθήκει* Vi *προσκαθήκει* P | **14** *ἀκολασταστέον* Cobet, Mnemos. 6 (1857) p. 335 | **20** *τοὺς*] *τὰς* Schw | **21** *οὐκ ἔστι* Di *οὐκ ἔτι* P* *οὐκέτι* P³ | **23** ⟨*ἐπ'*⟩ *ὀλίγον* Schw | **26** *καθυβρίσωσιν* Höschel *καθυβρίσουσιν* P | **30** *τε φιλ.* Wi *φιλ. τε* P | [*ὀνόματα πορνικὰ*] Ma | **31** *πειθομένοις* Di *πειθόμενοι* (über *οι* Ras.) P

ζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἁγίοις.« εὖ γοῦν τις εἰρηκέναι φαίνεται· 2
»συνουσία ὤνησεν μὲν οὐδένα, ἀγαπητὸν δὲ εἰ μὴ ἔβλαψεν.« ἡ μὲν
γὰρ κατὰ νόμον σφαλερά, εἰ μὴ ὅσον αὐτῆς ἐπὶ παιδοποιίᾳ, περὶ δὲ
τῆς παρανόμου ἡ γραφὴ λέγει· »γυνὴ μισθία ἴσῃ σιάλῳ λογισθήσεται, 229 P
ὕπανδρος δὲ πύργος θανάτου τοῖς χρωμένοις.« κάπρῳ ἢ συῒ τὸ 3
ἑταιρικὸν ἀπείκασε πάθος, θάνατον δὲ ζητούμενον εἴρηκεν τὴν μοι-
χείαν ἐπὶ πόρνῃ τηρουμένῃ. οἶκον δὲ καὶ πόλιν, ἐν ᾗ ἀσελγαίνουσιν,
[ναὶ μὴν] καὶ ἡ παρ᾽ ὑμῖν ποιητικὴ ὀνειδίζουσά πως γράφει· 99, 1

μοιχεῖαι παρὰ σοί τε καὶ ἀνδρῶν μῖξις ἄθεσμος
θηλυγενὴς ἄδικός τε, κακὴ πόλι, πάντ᾽ ἀκάθαρτε·

ἔμπαλιν δὲ ἄγαται τοὺς σώφρονας· 2

οὔτε ἐπ᾽ ἀλλοτρίᾳ κοίτῃ πόθον αἰσχρὸν ἔχοντας
οὐδὲ ἐπ᾽ ἄρρενος ὕβριν ἀπεχθέα τε στυγερήν τε

ὁρμωμένους, ὅτι παρὰ φύσιν· ταύτας ἡγοῦνται οἱ πολλοὶ τρυφάς, τὰς
ἑαυτῶν ἁμαρτίας, οἱ δὲ τούτων ἐπιεικέστεροι γνωρίζουσι μὲν οὔσας
αὐτὰς ἁμαρτίας, ἡττῶνται δὲ τῶν ἡδονῶν. καὶ τὸ σκότος αὐτοῖς 3
ἐστι προκάλυμμα τῶν παθῶν· μοιχεύει γὰρ τὸν ἑαυτοῦ γάμον ὁ
ἑταιριζόμενος αὐτόν, καὶ οὐκ ἀκούει τοῦ παιδαγωγοῦ βοῶντος· »ὁ
ἄνθρωπος ὁ ἀναβαίνων ἐπὶ τῆς κλίνης αὐτοῦ, ὁ λέγων ἐν τῇ ψυχῇ·
τίς με ὁρᾷ; σκότος κύκλῳ μου, καὶ οἱ | τοῖχοι σκέπη μου, καὶ οὐδεὶς 85 S
βλέπει τὰς ἁμαρτίας μου· τί εὐλαβοῦμαι; μὴ μνησθήσεται ὁ ὕψιστος.«
ταλάντατος μὲν οὗτος, ὀφθαλμοὺς ἀνθρώπων δεδιὼς μόνους, λήσειν 4
δὲ τὸν θεὸν ὑπονοῶν. »οὐ γὰρ γινώσκει«, φησὶν ἡ γραφή, »ὅτι
ὀφθαλμοὶ κυρίου ὑψίστου μυριοπλασίως ἡλίου φωτεινότεροί εἰσιν, οἳ
ἐπιβλέπουσι πάσας ὁδοὺς ἀνθρώπων καὶ κατανοοῦσιν εἰς ἀπόκρυφα
μέρη.« ταύτῃ τε πάλιν ὁ παιδαγωγὸς αὐτοῖς ἀπειλεῖ διὰ Ἡσαΐου 5
λέγων· »οὐαὶ οἱ ἐν κρυφῇ βουλὴν ποιοῦντες, καὶ ἐροῦσι· τίς ἡμᾶς
ὁρᾷ;« λήσεται μὲν γὰρ ἴσως τὸ αἰσθητὸν φῶς τις, τὸ δὲ νοητὸν
ἀδύνατόν ἐστιν, ἢ ὥς φησιν Ἡράκλειτος· »τὸ μὴ δῦνόν ποτε πῶς
ἄν τις λάθοι;« μηδαμῶς τοίνυν ἐπικαλυπτώμεθα τὸ σκότος, τὸ γὰρ 6

2 Epikur Fr. 62 Usener p. 118, 22; vgl. Diog. Laert. X 118 — **4 f** Sir. 26, 22 (Glosse) — **9 f** Orac. Sibyll. 5, 166—168 — **12 f** Orac. Sibyll. 4, 33 f — **17 f** Sext. Pythag. Sent. 231 — **18—26** Sir. 23, 18 f — **27 f** Jes. 29, 15 — **29 f** Heraklit Fr. 27 Byw. 16 Diels

4 *σιάλῳ*] *χοίρῳ* übergesch. M^2 | **7** *τηρουμένῃ* F | **8** [*ναὶ μὴν*] St | **9** *τε καὶ ἀνδρῶν*] *καὶ παίδων* Sib. | *μῖξις ἄθεσμος* Sib. *μίξεις* (corr. aus *μῖξεις*) *ἄθεσμοι* P | **10** *κακὴ πόλι* Sib. *κακήπολι* P | *πάντ᾽ ἀκάθαρτε* (aus Orac. Sib. 5, 168)] *δύσμορε πασῶν* Sib. | **12** *οὐδ᾽ ἀρ᾽ ἐπ᾽ ἀλλοτρίης κοίτης* Sib. HSS | *ἔχοντες* Sib. | **13** *οὔτ᾽ ἐπὶ* (oder *οὔτ᾽ ἐπ᾽*) *ἄρσενος* Sib. HSS

φῶς ἔνοικον ἡμῖν· »καὶ ἡ σκοτία«, φησίν, | »αὐτὸ οὐ καταλαμβάνει«, 230 P
καταυγάζεται δὲ [αὐτὸ] ἡ νὺξ τῷ σώφρονι λογισμῷ· λογισμοὺς δὲ ἀνδρῶν
ἀγαθῶν [οὓς] ἀκοιμήτους λύχνους ὠνόμασεν ἡ γραφή. καίτοι τό γε πει- 100, 1
ρᾶσθαι λανθάνειν ἐφ' οἷς πράττει τις ὁμολογοῦντος ἁμαρτάνειν ἐστίν,
πᾶς δὲ ὃς ἁμαρτάνει, καὶ ἀδικεῖ εὐθύς, οὐχ οὕτως τὸν πέλας, ἂν μοιχεύῃ,
ὡς ἑαυτόν, ὅτι μεμοίχευκεν· ἀλλὰ πάντως αὐτὸν χείρονα ἀποφαίνει
καὶ ἀτιμότερον. ὁ γὰρ ἁμαρτάνων, παρ' ὅσον ἁμαρτάνει, χείρων καὶ
ἀτιμότερος αὐτὸς αὑτοῦ· πάντως δὲ ἤδη που καὶ ἀκολασία πρόσεστι τῷ
ἡττωμένῳ αἰσχρᾶς ἡδονῆς· διὸ καὶ πάντως ὁ πορνεύων ἀπέθανεν
θεῷ, καὶ καταλέλειπται ὑπὸ τοῦ λόγου, καθάπερ ὑπὸ τοῦ πνεύματος,
νεκρός. βδελύττεται γὰρ τὸ ἅγιον μολύνεσθαι, ὥσπερ οὖν εἰκός. ἀεὶ 2
δὲ καθαρῷ καθαροῦ θέμις θιγγάνειν· μὴ δὴ ἅμα χιτῶνι ἀποδυομένῳ
ἀποδυσώμεθα καὶ τὴν αἰδῶ ποτε, ἐπεὶ οὐδέποτε τῷ δικαίῳ σωφρο-
σύνην ἀποδύσασθαι θέμις. ἰδοὺ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐπενδύσεται
ἀφθαρσίαν, ὁπηνίκα ἂν τὸ ἀκόρεστον τῆς ἐπιθυμίας, τὸ εἰς ἀσέλγειαν
ῥέον, ἐγκρατείᾳ παιδαγωγούμενον, ἀνέραστον γενόμενον τῆς φθορᾶς,
ἀιδίῳ σωφροσύνῃ παραχωρήσῃ τὸν ἄνθρωπον· »ἐν γὰρ τῷ αἰῶνι 3
τούτῳ γαμοῦσι καὶ γαμίσκονται«, καταργήσαντες δὲ τὰ τῆς σαρκὸς
ἔργα, αὐτῇ καθαρᾷ τῇ σαρκὶ ἐπενδυσάμενοι τὴν ἀφθαρσίαν τὸ πρὸς
μέτρον τῶν ἀγγέλων διώκομεν. ταύτῃ τοι καὶ Πλάτων ἐν Φιλήβῳ 4
ὁ τῆς βαρβάρου μαθητὴς φιλοσοφίας ἀθέους κέκληκε μυστικῶς τοὺς
τὸν θεὸν τὸν ἔνοικον αὐτοῖς, τὸν λόγον, διαφθείροντας καὶ μαίνον-
τας τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς ἐν τῇ τῶν παθῶν οἰκειώσει. οὐκ ἄρα ποτὲ 101, 1
θνητῶς βιωτέον ἁγιαζομένους θεῷ οὐδὲ μήν, ὡς φησιν ὁ Παῦλος,
οὐ χρὴ πόρνης ποιεῖν μέλη τὰ τοῦ Χριστοῦ μέλη οὐδὲ μὴν νεῶν
τῶν παθῶν τῶν αἰσχρῶν τὸν νεὼν τοῦ θεοῦ ποιητέον. μέμνησθε 2

1 Joh. 1, 5 — **3** vgl. Weish. Sal. 7, 10 — **3** *καίτοι* — **4** *ἐστίν* Musonius bei Stob. Flor. 6, 61 Mein. (p. 287, 5—7 Hense) — **5—9** vgl. Musonius a. a. O. (p. 287, 12—288, 5 Hense) *πᾶς ὅστις ἁμαρτάνει, καὶ ἀδικεῖ εὐθύς, εἰ καὶ μηδένα τῶν πέλας, ἀλλ' αὐτόν γε πάντως χείρονα ἀποφαίνων καὶ ἀτιμότερον· ὁ γὰρ ἁμαρτάνων, παρ' ὅσον ἁμαρτάνει, χείρων καὶ ἀτιμότερος. ἵνα οὖν ἐῶ τὴν ἀδικίαν, ἀλλ' ἀκολασίαν γε πᾶσα ἀνάγκη πάντως προσεῖναι τῷ ἡττωμένῳ αἰσχρᾶς ἡδονῆς* — **11 f** vgl. Plato Phädon p. 67 B *μὴ καθαρῷ γὰρ καθαροῦ ἐφάπτεσθαι μὴ οὐ θεμιτὸν ᾖ* — **12 f** vgl. Herodot I 8 (= Stob. Flor. 32, 8; 74, 36 Mein.) *ἅμα δὲ κιθῶνι ἐκδυομένῳ συνεκδύεται καὶ τὴν αἰδῶ γυνή.* Paedag. III 33; Plut. Mor. p. 139 C — **14 f** vgl. I Kor. 15, 53 — **17 f** Luk. 20, 34 — **18 f** vgl. I Kor. 6, 13 u. Gal. 5, 19 — **20—23** nicht im Philebus; vgl. vielleicht Rep. IX p. 589 E — **25 f** vgl. I Kor. 6, 15. 19

2 [*αὐτὸ*] Barnard, The Bibl. Text p. 52 Anm. *αὐτὴ* Sy *αὐτῷ* Schw | **3** [*οὓς*] St *τοὺς* Po | **4** *ὁμολογοῦντος* (über dem letzt. *o* ein Buchst. ausrad.) P *ὁμολογούντως* F u. (mit *o* über *ω*) M | **14** *ἐπενδύσεται* Markland *ἐπενδύεται* P | **19** nach *τὸ* ein Buchst. ausr. P | **20** *διώκωμεν* P^3

γὰρ τὰς τέτταρας καὶ εἴκοσι χιλιάδας διὰ πορνείαν ἀπωσμένας, τὰ δὲ παθήματα τῶν πορνευσάντων, ὡς ἤδη μοι λέλεκται, »τύποι« παιδαγωγοῦντες ἡμῶν τὰς ἐπιθυμίας εἰσίν. ἡμῖν δὲ ὁ παιδαγωγὸς παραινεῖ σαφέστατα· »ὀπίσω τῶν ἐπιθυμιῶν σου μὴ πορεύου, καὶ ἀπὸ τῶν ὀρέξεών σου κωλύου·« »οἶνος | γὰρ καὶ γυναῖκες ἀποστήσουσι 231 P 3 συνετούς, καὶ ὁ κολλώμενος πόρναις τολμηρότερος ἐκβήσεται, σῆψις καὶ σκώληξ κληρονομήσουσιν αὐτόν, καὶ ἐξαρθήσεται ἐν παραδειγματισμῷ μείζονι«, καὶ πάλιν (οὐ γὰρ ἀποκάμνει ὠφελῶν)· »ὁ δὲ ἀντοφθαλμῶν ἡδονῇ στεφανοῖ τὴν ζωὴν αὐτοῦ.« οὔκουν ἀφροδισίων 102, 1 ἥττᾶσθαι δίκαιον οὐδὲ μὴν κεχηνέναι περὶ τὰς ἐπιθυμίας, ἀλλ᾽ οὐδὲ ἐκπαθαίνεσθαι περὶ τὰς ἀλόγους ὀρέξεις οὐδὲ ἐπιθυμεῖν μολύνεσθαι. σπείρειν δὲ μόνον ἐπιτέτραπται τῷ γήμαντι ὡς γεωργῷ τὸ τηνικάδε, ὁπηνίκα ὁ καιρὸς δέχεται τὸν σπόρον. πρὸς δὲ δὴ τὴν ἄλλην ἀκρα- 2 σίαν ἄριστον μὲν ὁ λόγος φάρμακον, βοηθεῖ δὲ καὶ ἡ ἔνδεια τοῦ κόρου, δι᾽ οὗ φλεγμαίνουσαι αἱ ἐπιθυμίαι σκιρτῶσι περὶ τὰς ἡδονάς. οὐκοῦν οὐδὲ ἐσθῆτος ἀντιποιητέον πολυτελοῦς καθάπερ οὐδὲ τροφῆς ποικίλης. αὐτὸς γοῦν ὁ κύριος διαιρῶν τὰς ὑποθήκας εἷς τε ψυχὴν 3 καὶ σῶμα καὶ τρίτον τὰ ἐκτός, διὰ μὲν τὸ σῶμα τὰ ἐκτὸς πορίζεσθαι συμβουλεύει, διοικεῖν δὲ τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ, παιδαγωγεῖ δὲ τὴν ψυχήν, »μὴ μεριμνᾶτε« λέγων »τῇ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν τί ἐνδύσησθε· ἡ γὰρ ψυχὴ πλείων ἐστὶ τῆς τροφῆς καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος.« καὶ τῆς διδασκαλίας ἐναργὲς ὑπόδειγμα ἐπι- 4 φέρει· »κατανοήσατε τοὺς κόρακας, ὅτι οὐ σπείρουσιν οὐδὲ θερίζουσιν, οἷς οὐκ ἔστι ταμιεῖον καὶ ἀποθήκη, καὶ ὁ θεὸς τρέφει αὐτούς. οὐχ 5 ὑμεῖς διαφέρετε τῶν πτηνῶν;« καὶ ταῦτα μὲν περὶ τροφῆς· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ ἐσθῆτος παρεγγυᾷ, ἣ τῶν τρίτων μετείληφε, τῶν ἐκτός, »κατανοήσατε« λέγων »τὰ κρίνα πῶς οὔτε νήθει οὔτε ὑφαίνει, λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι οὐδὲ Σολομὼν περιεβάλετο ὡς ἓν τούτων.« σφόδρα δὲ ἐπὶ πλούτῳ ἐκόμα ὁ Σολομὼν ὁ βασιλεύς. τί οὖν ὡραιότερον καὶ εὐανθέστερον ἀνθέων; τί δὲ ἐπιτερπέστερον κρίνων [ἢ μύ- 103, 1 ρων] ἢ ῥόδων; »εἰ δὲ τὸν χόρτον σήμερον ἐν ἀγρῷ ὄντα καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον ὁ θεὸς οὕτως ἀμφιέννυσι, πόσῳ μᾶλλον ὑμᾶς, ὀλιγόπιστοι. καὶ ὑμεῖς μὴ ζητεῖτε τί φάγητε ἢ τί πίητε.« ἐνταῦθα τὸ »τί« μόριον τὴν ποικιλίαν τῆς 2

1 vgl. Num. 25, 9 — **1—3** vgl. S. 211, 19 f — **2 f** vgl. I Kor. 10, 6 — **4 f** Sir. 18, 30 — **5—9** Sir. 19, 2 f. 5 (Glosse) — **20—25** Luk. 12, 22—24; vgl. Matth. 6, 25 f — **27 f** Luk. 12, 27; vgl. Matth. 6, 28 f — **31**—S. **219**, **7** Luk. 12, 28 f; vgl. Matth. 6, 30 f

1 *τέτταρας*] *τρεῖς* übergesch. M^2 | *ἀπωσμένας* M^2 *ἀποισμένας* PFM* | **12** *τὸ*] *τῷ* P^3 | **19** *διοικεῖν* Schw *διοικεῖ* P | **28** *ὅτι* (*ι* in Ras.) P^2 | **30** *ἀνθέων* (*ν*^{1} in Ras.) P^2 | *δαὶ* P | **30 f** [*ἢ μύρων*] Lowth *ἢ λειρίων* Sy | **31** *εἰ δὲ* P^1 *ἰδὲ* P*

τροφῆς ἐκβέβληκε, σημαίνεται γὰρ ἐκ τῆς γραφῆς τοῦτο· μὴ μεριμνᾶτε ποῖα φάγητε ἢ ποῖα πίητε· πλεονεξία γὰρ καὶ τρυφὴ μεριμνᾶν ταῦτα· τὸ δὲ φαγεῖν μόνον ψιλῶς νοούμενον ἀνάγκης ἐστὶ τεκμήριον, τὸ πλήρωμα, ὡς | ἔφαμεν, τῆς ἐνδείας· τὸ δὲ »τί« ἐκ περισσοῦ, τὸ 232 P
δὲ περιττὸν ἐκ τοῦ διαβόλου | μεμήνυκεν ἡ γραφή. σαφηνίζει δὲ τὴν 86 S 3
διάνοιαν ἡ ἐπιφερομένη λέξις. »μὴ γὰρ ζητεῖτε τί φάγητε ἢ τί πίητε« εἰπών, ἐπήγαγεν· »καὶ ⟨μὴ⟩ μετεωρίζεσθε·« μετεώρους δὲ ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἀλαζονεία καὶ τρυφὴ ποιεῖ, καὶ ἡ εἰς τὰ περιττὰ ἀπασχολοῦσα ἡδυπάθεια ἀπάγει τῆς ἀληθείας· διὸ καί φησι παγκάλως· 4
»ταῦτα δὲ πάντα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου ζητεῖ.« οἱ ἄτακτοι καὶ ἀνόητοι τὰ ἔθνη εἰσίν. τίνα δὲ λέγει »ταῦτα«; τὴν τρυφήν, τὴν ἡδυπάθειαν, τὴν καρυκείαν, τὴν ὀψοφαγίαν, τὴν λαιμαργίαν· ταῦτά ἐστι τὸ »τί«. περὶ δὲ ψιλῆς τῆς τροφῆς, τῆς τε ξηρᾶς καὶ τῆς ὑγρᾶς, ὡς ἀναγ- 5
καίων οὐσῶν, »οἶδε«, φησίν, »ὁ πατὴρ ὑμῶν ὅτι χρῄζετε«. εἰ δὲ ὅλως ζητητικοὶ γεγόναμεν, μὴ εἰς τρυφὴν τὸ ζητητικὸν ἀπολλύωμεν, ἀλλὰ εἰς τὴν εὕρεσιν τῆς ἀληθείας ἀναζωπυρήσωμεν. »ζητεῖτε γάρ«, φησί, »τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, καὶ τὰ τῆς τροφῆς προστεθήσεται ὑμῖν.« εἰ τοίνυν ἐσθῆτος καὶ τροφῆς καὶ τῶν περιττῶν ἁπαξαπλῶς 104, 1
ὡς οὐκ ἀναγκαίαν ἀφαιρεῖται τὴν μέριμναν, τί χρὴ νοεῖν ἐρεῖν αὐτὸν περὶ φιλοκοσμίας βαφῆς τε ἐρίων καὶ ποικιλίας χρωμάτων καὶ λίθων περιεργίας καὶ χρυσίου ἐξεργασίας πλοκάμων τε ἔτι ἐπιτεχνητῶν καὶ βοστρύχων ἑλικτῶν, πρὸς δὲ καὶ ὀφθαλμῶν ὑπογραφῆς παρατίλσεών τε καὶ παραφυκισμῶν καὶ ψιμυθισμοῦ καὶ βαφῆς τριχῶν καὶ τῶν περὶ τὰς ἀπάτας ταύτας κακοτεχνιῶν; οὐχὶ εὖ μάλα ἐκεῖνο δὴ ὑπο- 2
τοπητέον, τὸ μικρῷ πρόσθεν εἰρημένον ἐπὶ τοῦ χόρτου, μὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀκόσμων φιλοκόσμων τούτων ᾖ λελεγμένον; ἀγρὸς γὰρ ὁ κόσμος, 3
καὶ πόα ἡμεῖς οἱ τῇ χάριτι δροσιζόμενοι τοῦ θεοῦ, καρέντες δὲ αὖθις ἀνατέλλομεν, ὡς ἐν τῷ *Περὶ ἀναστάσεως* διὰ πλειόνων δηλωθήσεται, χόρτος δὲ ὁ χυδαῖος ἀλληγορεῖται ὄχλος, ὁ τῆς ἐφημέρου εὐφροσύνης
οἰκεῖος, ὁ πρὸς ὀλίγον ἀνθῶν, ὁ φιλόκοσμος καὶ φιλόδοξος καὶ πάντα μᾶλλον ἢ φιλαλήθης, εἰς οὐδὲν ἀλλ' ἢ εἰς ὑπέκκαυμα εὔθετος πυρός.

»Ἄνθρωπος γοῦν ἦν τις«, ὁ κύριος διηγούμενος λέγει, »πλούσιος 105, 1
σφόδρα, ὃς ἐνεδιδύσκετο πορφύραν καὶ βύσσον, εὐφραινόμενος καθ'

4 vgl. S. 211, 4 — **4 f** vgl. Matth. 5, 37 — **10** Luk. 12, 30; vgl. Matth. 6, 32 — **14. 16—18** Luk. 12, 30f; vgl. Matth. 6, 32f — **19—24** vgl. Isid. Pelus. Ep. I 461 — **28** vgl. zu S. 118, 3 — **29** vgl. Exod. 1, 7 — **29—31** vgl. Psal. 89, 5f — **32—S. 219, 5** Luk. 16, 19—23

1 *σημαίνεται* P² *σημαίνετε* P* | **4** *τί*] + *τὸ* über d. Z. P² | **7** ⟨*μὴ*⟩ FM² | **14** *χρήζετε* P² *χρεῖζετε* P* | **15** *ἀπολλύωμεν* P* *ἀπολύωμεν* P² | **17** *προστεθήσεται* (*αι* in Ras. für *ε*) P¹ | **18** *τροφῆς* Arcerius *τρυφῆς* P | **19** *ἀναγκαίων* Po | **26** *ᾖ λελεγμένον* Markland *ἐλήλεγμένων* P | **28** *ἀναθάλλομεν* vgl. S. 220, 5 Markland

ἡμέραν λαμ|πρῶς·« οὗτος ὁ χόρτος ἦν· »πτωχὸς δέ τις ὄνομα Λάζα- 233 P
ρος ἐβέβλητο εἰς τὸν πυλῶνα τοῦ πλουσίου εἱλκωμένος, ἐπιθυμῶν
χορτασθῆναι ἐκ τῶν πιπτόντων τῆς τραπέζης τοῦ πλουσίου·« οὗτός
ἐστιν ἡ πόα. ἀλλ' ὃ μὲν ἐκολάζετο ἐν Ἅιδου, ὁ πλούσιος, μετέχων
5 τοῦ πυρός, ὃ δὲ ἀνέθαλλεν ἐν κόλποις τοῦ πατρός. ἄγαμαι τῶν 2
Λακεδαιμονίων τὴν πόλιν τὴν παλαιάν· μόναις ταῖς ἑταίραις ἀνθίνας
ἐσθῆτας καὶ χρυσοῦν κόσμον ἐπέτρεψεν φορεῖν, ἀφαιρουμένη τῶν
δοκίμων γυναικῶν τὴν φιλοκοσμίαν τῷ μόναις ἐφεῖναι καλλωπί-
ζεσθαι ταῖς ἑταιρούσαις. Ἀθηναίων δὲ ἔμπαλιν οἱ ἄρχοντες οἱ τὸ 3
10 ἀστικὸν πολίτευμα ἐζηλωκότες ἐκλαθόμενοι τῆς ἀνδρωνίτιδος ἐχρυ-
σοφόρουν ποδήρεις χιτῶνας ἐνδυόμενοι [καὶ ποδήρεις ἠμπίσχοντο·] καὶ
κρωβύλον, ὃ ἐμπλοκῆς ἐστιν εἶδος, ἀνεδοῦντο χρυσῶν ἐνέρσει τεττί-
γων κοσμούμενοι, τὸ γηγενὲς ὡς ἀληθῶς ἀπειροκαλίᾳ κιναιδίας ἐν-
δεικνύμενοι. ὁ δὲ τῶν ἀρχόντων τούτων ζῆλος καὶ εἰς τοὺς ἄλλους 4
15 Ἴωνας διικνεῖτο, οὓς Ὅμηρος ἐκθηλύνων »ἑλκεσιπέπλους« καλεῖ. εἴδω- 106, 1
λον οὖν τοῦ καλοῦ τὴν φιλοκοσμίαν, οὐχὶ δὲ αὐτὸ ⟨τὸ⟩ καλὸν προσ-
τρεπομένους, δι' ὀνόματος ὡραίου πάλιν εἰδωλολατροῦντας, πόρρω
τῆς ἀληθείας ἀποικιστέον, δόξῃ, οὐκ ἐπιστήμῃ, ὀνειροπολοῦντας τοῦ
καλοῦ τὴν φύσιν. καὶ ἔστιν αὐτοῖς ὁ τῇδε βίος ἀγνοίας ὕπνος βαθύς, 2
20 οὗ χρὴ ἐξεγειρομένους ἡμᾶς ἐπὶ τὸ ὄντως καλὸν καὶ κόσμιον σπεύ-
δειν καὶ τούτου μόνου ἐφάπτεσθαι γλίχεσθαι καταλείποντας τὰ
τῇδε κόσμια αὐτῷ κόσμῳ χαίρειν πρὶν ἢ τέλεον καταδαρθεῖν.
φημὶ τοίνυν οὐκ ἄλλου τινὸς ἕνεκα δεηθῆναι ὑφασμάτων τὸν ἄν- 3
θρωπον ἢ σκέπης | σώματος, πρὸς ἀπαλέξησιν κρυμῶν τε ὑπερβολῆς 234 P

9—15 vgl. Thukydides I 6, 3 *οἱ πρεσβύτεροι αὐτοῖς (τοῖς Ἀθηναίοις) τῶν εὐδαιμόνων διὰ τὸ ἁβροδίαιτον οὐ πολὺς χρόνος ἐπειδὴ χιτῶνάς τε λινοῦς ἐπάυσαντο φοροῦντες καὶ χρυσῶν τεττίγων ἐνέρσει κρωβύλον ἀναδούμενοι τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ τριχῶν· ἀφ' οὗ καὶ Ἰώνων τοὺς πρεσβυτέρους κατὰ τὸ ξυγγενὲς ἐπὶ πολὺ αὕτη ἡ σκευὴ κατέσχεν* — **15** vgl. *Z* 442; *H* 297; *X* 105; *N* 685 — **15—22** vgl. Plato Rep. VII p. 534 C *οὔτε αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν φήσεις εἰδέναι τὸν οὕτως ἔχοντα οὔτε ἄλλο ἀγαθὸν οὐδέν, ἀλλ' εἴ πῃ εἰδώλου τινὸς ἐφάπτεται, δόξῃ οὐκ ἐπιστήμῃ ἐφάπτεσθαι, καὶ τὸν νῦν βίον ὀνειροπολοῦντα καὶ ὑπνώττοντα, πρὶν ἐνθάδ' ἐξεγρέσθαι, εἰς Ἅιδου πρότερον ἀφικόμενον τελέως ἐπικαταδαρθάνειν*;

1 *ὀνόματι* F | **2** *εἱλκωμένος* P* *ἡλκωμένος* P³ | **6** *παλαιάν*] + *ἡ* über d. Z. P² | **11** *ποδήρεις*¹] *λινοῦς* Schw | [*καὶ ποδήρεις ἠμπίσχοντο*] Lowth | **12** *χρυσῶν* Thuk. *χρυσόν* P* *χρυσοῦν* P² | *ἐνέρσει* P² *ἐνίρσι* P* | **16** ⟨*τὸ*⟩ über d. Z. P² | **16 f** *προστρεπομένους* Lowth *προτρεπομένους* P | **18** *ἀποικιστέον* M² *ἀπωικιστέον* PM* *ἀπωκιστέον* F | **21** *καταλιπόντας* Ma | **22** *χαίρειν* St *χαίροντα* P *χαίροντι* M *χαίρειν ἐῶντας* R. Münzel, Beitr. z. Bücherkunde u. Philol. A. Wilmanns gewidmet 1903 S. 297 [*χαίροντα*] Wi | *καταδαρθεῖν* P und (*δα* in Ras.) M¹ *καταδραθεῖν* F | **24** *σκέπης* P² *σκέπη* P*

καὶ καυμάτων ἐπιτάσεως, μή τι ἡμᾶς παραλυποίη τοῦ περιέχοντος ἡ ἀμετρία.

Εἰ δὴ οὗτός ἐστι τῆς ἐσθῆτος ὁ σκοπός, ὅρα μὴ οὐκ ἄλλη μὲν 4
ἀνδράσιν, ἄλλη δὲ ἐσθὴς ἀπονεμητέα γυναιξίν· κοινὸν γὰρ ἀμφοῖν
τὸ σκέπεσθαι κατὰ τὰ αὐτὰ τῷ ἐσθίειν καὶ πίνειν. κοινῆς οὖν οὔσης 107, 1
τῆς χρείας τὴν ὁμοίαν κατασκευὴν δοκιμάζομεν. ὡς γὰρ τὸ δεῖσθαι
τῶν σκεπόντων κοινὸν ἑκατέροις, οὕτως καὶ τὰ σκέποντα παρα-
*πλήσια εἶναι χρή, εἰ δέ, καὶ σκέπην ταύτην παραληπτέον, καθ' ἣν * **
κρύπτειν ὄμματα θηλειῶν χρεών. εἰ γὰρ καὶ πλεονεκτεῖ τὸ θῆλυ διὰ 2
τὴν ἀσθένειαν, τὸ ἔθος τῆς ἀγωγῆς τῆς κακῆς αἰτιατέον, δι' ἣν
πολλάκις φαύλοις διαίταις ἐντρεφόμενοι ἄνδρες γυναικῶν γεγόνασι
θηλύτεροι· οὐ δὴ καθυφεῖναι χρὴ τοῦ τόνου. εἰ δὲ συμπεριφέρεσθαι 3
χρή, ὀλίγον ἐνδοτέον αὐταῖς μαλακωτέροις χρῆσθαι τοῖς ὑφάσμασιν
μόνον τὰς μεμωρημένας λεπτουργίας καὶ τὰς ἐν ταῖς ὑφαῖς περιέρ-
γους πλοκὰς ἐκποδὼν μεθιστάντας, νῆμα χρυσοῦ καὶ σῆρας Ἰνδικοὺς
καὶ τοὺς περιέργους βόμβυκας χαίρειν ἐῶντας. σκώληξ φύεται τὸ 4
πρῶτον, εἶτα ἐξ αὐτοῦ δασεῖα ἀναφαίνεται κάμπη, μεθ' ἣν εἰς τρίτην
μεταμόρφωσιν νεοχμοῦται βομβύλιον (οἳ δὲ νεκύδαλλον αὐτὸ καλοῦ-
σιν), ἐξ οὗ μακρὸς τίκτεται στήμων, καθάπερ ἐκ τῆς ἀράχνης ὁ τῆς
ἀράχνης μίτος· τὰ γὰρ περιττὰ ταῦτα καὶ διαφανῆ ἔλεγχός ἐστι 5
διανοίας οὐκ ἐρρωμένης, ὀλίγῳ παραπετάσματι τὴν αἰσχύνην τοῦ
σώματος προαγωγεύοντα. οὐ γὰρ ἔτι σκέπη ἡ ἀβροδίαιτός ἐστιν
ἐσθής, τὸ σχῆμα τῆς γυμνότητος κρύπτειν μὴ δυναμένη· προσπί-
πτουσα γὰρ ἡ | τοιαύτη ἐσθὴς τῷ σώματι προστυποῦται αὐτῷ ὑγρό- 87 S
τερον καὶ προσαναπλάττεται σαρκικῶς ἐμφῦσα τῷ σχήματι, καὶ τὸν
τύπον ἐκμάττεται τῆς γυναικός, ὥστ' οὐχ ὁρῶντι τὴν ὅλην τοῦ
σώματος εἶναι φανερὰν διάθεσιν.

Παραιτητέον δὲ τῆς ἐσθῆτος καὶ τὰς βαφάς· αὗται γὰρ πόρρω 108, 1
καὶ τῆς χρείας καὶ τῆς ἀληθείας πρὸς τῷ καὶ ⟨εἰς⟩ διαβολὴν τοῦ ἤθους
ἐξανθεῖν· οὔτε γὰρ ἡ χρῆσις ὠφέλιμος (οὐ γὰρ πρὸς τὸ κρύος εὔθε-
τος) οὔτε πρὸς σκέπην ἔχει τι περιττὸν παρὰ τὴν ἄλλην ἐσθῆτα ἢ

9 vgl. Eurip. Hek. 570 — **16—20** vgl. Aristot. Hist. an. V 19 p. 551 b 9

1 παραλυποίη P³ παραλυπώιη P παραλυπῇ St | **2** ἀμετρία P¹ μετρία P* | **8** ⟨σκέπην ἄλλην μὲν ἀνδράσιν, ἄλλην δὲ γυναιξὶν ἀπονεμητέον, τοῖς μὲν ἀνδράσι⟩ σκέπην ταύτην Cobet 475 f | * * Schw ⟨κρύπτομεν ἃ⟩ St | **9** ὄμματα θηλειῶν (zwischen beiden Worten über d. Z. Rasur) P ὄμματ' ἀρσένων Eurip. | **12** τοῦ τόνου R. Münzel a. a. O. S. 294 τούτου P | **16** σκώληξ] ὃς (über der Zeile) σκώληξ P² | **18** βομβύλιον Di βομβύλον P | νεκύδαλον F | **19** ἐκ P¹ ὁ P* | **25** σαρκικῶς] σαρκί πως Schw | [τῷ σχήματι] Wi | σχήματι (χη in Ras. P¹)] σώματι am Rand P² | **26** ὥστ οὐχ ὁρῶντι] ὡς τῶ γ' ὁρῶντι Jacobs zu Achill. Tat. p. 404 ὥστε ⟨μόνον⟩ οὐχ ὁρῶντι Bernays | **29** τῷ] τὸ F | ⟨εἰς⟩ Schw | **30** ἐξανθεῖν] ἐξάπτειν Ma

τὸν ψόγον μόνον, καὶ τὸ ἐπιτερπὲς τῆς χροιᾶς τοὺς λίχνους ἀνιᾷ εἰς τὴν ἀνόητον ὀφθαλμίαν ἐρεθίζον, τοὺς δὲ λευκοὺς καὶ οὐ | νόθους 235 P
τὰ ἔνδον λευκαῖς καὶ ἀπεριέργοις ἁρμοδιώτατον ἐσθήσεσι χρῆσθαι.
σαφῶς γοῦν καὶ καθαρῶς Δανιὴλ ὁ προφήτης »ἐτέθησαν«, φησί, 2
»θρόνοι καὶ ἐκάθισεν ἐπ' αὐτῶν ὡσεὶ παλαιὸς ἡμερῶν, καὶ τὸ ἔνδυμα
αὐτοῦ ὡσεὶ χιὼν λευκόν«. τοιαύτῃ χρώμενον στολῇ τὸν κύριον ἐν 3
ὁράματι θεωρεῖ· καὶ ἡ Ἀποκάλυψίς φησιν· »εἶδον τὰς ψυχὰς τῶν
μεμαρτυρηκότων ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου· καὶ ἐδόθη ἑκάστῳ
στολὴ λευκή.« εἰ δὲ καὶ ἄλλο τι δέοι χρῶμα ζητεῖν, τὸ αὐτοφυὲς 4
τῆς ἀληθείας ἀπόχρη βάμμα, αἱ δὲ τοῖς ἄνθεσιν ἐοικυῖαι ἐσθῆτες
βακχικοῖς καὶ τελεστικοῖς καταλειπτέαι λήροις, πρὸς δὲ καὶ »ἡ πορ-
φύρα καὶ τὰ ἀργυρώματα«, ὥς φησιν ὁ κωμικός, »εἰς τοὺς τραγῳδοὺς
χρήσιμα καὶ οὐκ εἰς τὸν βίον«, τὸν δὲ ἡμέτερον βίον πάντα μᾶλλον
ἢ πομπὴν εἶναι χρεών. βάμμα γοῦν Σαρδιανικὸν καὶ ἄλλο ὀμφάκινον 5
καὶ χλωρὸν ἕτερον ῥοδομιγές ⟨τε⟩ καὶ κοκκοβαφὲς καὶ ἄλλα μυρία διὰ
σπουδῆς βάμματα ἐπινενόηται ταῖς ἐξώλοις ἡδυπαθείαις.

Ὄψεως, οὐ σκέπης ἡ ἐσθὴς αὕτη. τά τε χρυσῷ πεποικιλμένα καὶ 109,1
τὰ ἁλουργοβαφῆ καὶ ζωωτὰ (προσήνεμόν γέ τι τρύφημα τουτοῖ) τόν
τε μυροβαφῆ ἐκεῖνον κροκωτὸν καὶ τῶν ὑμενίνων τῶν περιόπτων
τὰ πολυτελῆ καὶ ποικίλα ἱμάτια, ἔχοντα ζῴδια ἐν τῇ πορφύρᾳ, αὐτῇ
τέχνῃ χαίρειν ἐατέον. »τί γὰρ ⟨ἂν⟩ φρόνιμον γυναῖκες ἐργάσαιντο ἢ 2
λαμπρόν, αἳ καθήμεθα«, φησὶν ἡ κωμῳδία,

ἐξηνθισμέναι,
κροκωτοφοροῦσαι ⟨καὶ⟩ κεκαλλωπισμέναι;

παραινεῖ δὲ διαρρήδην ὁ παιδαγωγός· »ἐν περιβολῇ ἱματίου οὐ μὴ 3
καυχήσῃ, μηδὲ ἐπαίρου ἐν δόξῃ πάσῃ ἀπαραμόνῳ οὔσῃ.« ἐπισκώπτων
γοῦν τοὺς τοῖς μαλακοῖς ἠμφιεσμένους ἱματίοις ἐν τῷ εὐαγγελίῳ
λέγει· »ἰδού, οἱ ἐν ἱματισμῷ ἐνδόξῳ καὶ ἐν τρυφῇ διάγοντες ἐν τοῖς
βασιλείοις εἰσί«, τοῖς ἐπιγείοις βασιλείοις λέγει, τοῖς φθαρτοῖς, ἔνθα
δοξοκαλία καὶ δοξοκοπία καὶ κολακεία καὶ πλάνη· οἱ δὲ τὴν
οὐράνιον θεραπεύοντες αὐλὴν περὶ τὸν πάντων βασιλέα τὴν 236 P
ἀκήρατον τῆς ψυχῆς ἐσθῆτα, τὴν σάρκα, ἁγιάζονται, καὶ ταύτῃ

4—6 Dan. 7, 9 — **6 f** vgl. Matth. 17, 2 — **7—9** Apok. Joh. 6, 9. 11 — **12** Philemon Fr. 105, 5 CAF II p. 512 — **14** vgl. Hesychius s. v. *βάμμα Σ.* — **21—24** Aristoph. Lys. 42—44; vgl. Paed. III 7 — **25 f** Sir. 11, 4 — **28 f** Luk. 7, 25

3 *ἐσθῆσι* Sy | **7** *θεωρεῖ* P* *θεωρεῖν* P² | **11** *βακχικοῖς* (κ^1 in Ras.) P¹ | *καταλειπτέοι* P³FM² *καταληπτέοι* P*M | **13** *χρήσιμ' οὐκ* Diog. Laert. 2, 25 *εὔθετ', οὐκ* Stob. Flor. 56, 16 | **14** *Σαρδιανικὸν* W. T(euffel) in Zimmermanns Zeitschr. f. d. Alterthumswiss. 2 (1835) S. 84 *σαρδηνιακὸν* P | **15** ⟨*τε*⟩ Wi | **17** *πεποικιλμένα* Po *πεποιημένα* P | **18** *ζωωτὰ* (vgl. Poll. VII 55) Wi *ζῴων τε* P | *ζῴων τὸ προσώνυμον* (dies schon Po) *ἔτι τρύφημα* Schw | *τουτοῖ* Wi *τούτωι* P | **19** *τὸν ὑμένιμον*, Schw | **21** ⟨*ἂν*⟩ aus Aristoph. u. Paed. III 7, 1 | **24** ⟨*καὶ*⟩ aus Aristoph.

ἐπενδύονται ἀφθαρσίαν. καθάπερ οὖν ἡ ἄγαμος μόνῳ σχολάζει τῷ θεῷ 4
καὶ ἡ φροντὶς αὐτῆς οὐ περισχίζεται, γημαμένη δὲ ἥ γε σώφρων διαιρεῖται τὸν βίον καὶ πρὸς θεὸν καὶ πρὸς ἄνδρα, ἡ δὲ ἄλλως φερομένη ὅλη γίνεται τοῦ γάμου, τοῦτ' ἔστι τοῦ πάθους, τὸν αὐτόν, οἶμαι, τρόπον ἡ σώφρων γυνὴ σχολάζουσα μὲν τῷ ἀνδρὶ ἀνυποκρίτως θεοσεβεῖ, φιλοκοσμοῦσα δὲ ἀποπέπτωκεν καὶ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ γάμου τοῦ σώφρονος, τὸν κόσμον ἀντικαταλλαττομένη τἀνδρὸς κατὰ τὰ αὐτὰ τῇ Ἀργείᾳ ἑταίρᾳ, τῇ Ἐριφύλῃ λέγω,

ἥ χρυσὸν φίλου ἀνδρὸς ἐδέξατο τιμήεντα.

Ταύτῃ καὶ τὸν Κεῖον ἀποδέχομαι σοφιστὴν τὰς ἐοικυίας καὶ 110, 1
καταλλήλους ἀρετῆς καὶ κακίας εἰκόνας ὑπογράφοντα· τὴν μὲν αὐταῖν ἀφελῶς ἱσταμένην ἐποίησε καὶ λευχείμονα καὶ καθάριον, τὴν ἀρετήν, αἰδοῖ μόνῃ κεκοσμημένην (τοιαύτην εἶναι χρὴ τὴν πίστιν, ἐνάρετον μετ' αἰδοῦς), θατέραν δὲ τοὐναντίον εἰσάγει, τὴν κακίαν, περιττῇ μὲν ἐσθῆτι ἠμφιεσμένην, ἀλλοτρίῳ δὲ χρώματι γεγανωμένην· καὶ ἡ κίνησις αὐτῆς καὶ ἡ σχέσις πρὸς τὸ ἐπιτερπὲς ἐπιτηδευομένη ταῖς μαχλώσαις ἔκκειται σκιαγραφία γυναιξίν. πρὸς οὐδεμίαν δὲ ὅλως ὁ ἑπόμενος τῷ 2
λόγῳ αἰσχρὰν ἡδονὴν οἰκειώσεται· διὸ καὶ τῆς ἐσθῆτος τὸ χρειῶδες προκριτέον. κἂν ὁ λόγος τοῦτο ψάλλῃ διὰ Δαβὶδ περὶ τοῦ κυρίου λέγων »εὔφρανάν σε θυγατέρες βασιλέων ἐν τῇ τιμῇ σου· παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῷ διαχρύσῳ καὶ κροσσωτοῖς χρυσοῖς περιβεβλημένη«, οὐκ ἐσθῆτα τὴν τρυφητικὴν μεμήνυκεν, ἀλλὰ τὸν ἐκ πίστεως συνυφασμένον ἀκήρατον τῶν ἡλεημένων κόσμον τῆς ἐκκλησίας δεδήλωκεν, ἐν ᾗ ὁ ἄδολος Ἰησοῦς »ὡς χρυσὸς διαπρέπει«, καὶ οἱ κροσσοί, οἱ | ἐκλεκτοί, οἱ χρυσοῖ. εἰ δὲ καὶ ὑφεῖναι χρὴ τοῦ τόνου 237 P 111,
διὰ τὰς γυναῖκας, λείαν τὴν ἐσθῆτα καὶ προσηνῆ πρὸς τὴν ἁφὴν ἐξυφαντέον, οὐχὶ δὲ καθάπερ τὰς γραφὰς πρὸς τὸ τερπνὸν τῆς ὄψεως ἐξανθιστέον· ἐξίτηλος μὲν γὰρ ἡ γραφὴ τῷ χρόνῳ γίνεται, αἱ δὲ ῥύψεις καὶ αἱ στύψεις τοῖς φαρμακώδεσι τῆς βαφῆς χυμοῖς ἐκτήκουσαι τὰ ἔρια τῶν ἀμπεχονῶν τὰς ὑφάνσεις ἀσθενεῖς ἀποτελοῦσι, τὸ δὲ

1 vgl. I Kor. 15, 53f; II Kor. 5, 2 — **1—3** vgl. I Kor. 7, 34 — **9** λ 327 — **10—17** vgl. Xenoph. Mem. II 1, 21—34; Philo De merc. mer. 2—4 (II p. 265 ff M); Wendland, Neuentdeckte Fragm. Philos S. 142 — **20—22** Psal. 44, 9f. 14 — **24** vgl. I Petr. 2, 22 — **24** Pind. Ol. 1, 1

2 ἥ γε P[1] ἥ τε P* | **7** σώφρονος τὸν κόσ — in Ras. P[1] | **8** ἑταίραι P[2] ἑτέρα P* | **10** κεῖον F κῖον PM | **13** μόνῃ P* μόνην P[2]M μόνη F | πίστιν P* πιστὴν P[2] | **14** περιττῇ P[2] περιττὴ P* | **17** ἔκκειται Cobet 281 ἔγκειται P | σκιαγραφία P* σκιαγραφίαι P[2] | **21** κροσσωτοῖς P[2] κροσωτοῖς P* | **24 f** οἱ κροσσοί] ὡς κροσσοὶ Ma | **25** ὑφεῖναι P*M ὑφῆναι P[3]F | τοῦ τόνου R. Münzel, Beitr. z. Bücherkunde u. Philol. A. Wilmanns gewidmet 1903 S. 294 τοῦτον P | **26** λείαν Cobet 476 ἡδεῖαν P

οὐδ' εἰς οἰκονομίαν εὔθετον. ἀπειροκαλία δὲ ἡ μεγίστη τοσοῦτον 2
ἐπτοῆσθαι περὶ τοὺς πέπλους καὶ τὰς ξυστίδας καὶ τὰς ἐφαπτίδας
χλαίνας τε καὶ χιτῶνας, »τά τ' αἰδῶ ἀμφικαλύπτει«, Ὅμηρός φησιν.
αἰσχύνομαι γὰρ ὡς ἀληθῶς ὁρῶν τοσοῦτον ἐκχεόμενον πλοῦτον εἰς
τὴν αἰδοίων σκέπην. ὁ γάρ τοι ἀρχαῖος ἄνθρωπος ὁ ἐν τῷ παρα- 3
δείσῳ κλάδοις καὶ φύλλοις τὴν σκέπην τῆς αἰσχύνης παρεμέτρει, νυνὶ
δὲ ἐπεὶ τὰ πρόβατα ἡμῖν δεδημιούργηται, μὴ κατὰ τὰ αὐτὰ τοῖς
προβάτοις ἀφραίνωμεν, παιδαγωγούμενοι δὲ τῷ λόγῳ τὸ πολυτελὲς
τῆς ἐσθῆτος διελέγχωμεν ἐπιλέγοντες, τρίχες ἐστὲ προβάτων, κἂν 88 S
Μίλητος αὐχῇ, κἂν Ἰταλία δοξάζηται, κἂν ὑπὸ διφθέραις φυλάττωνται
αἱ τρίχες, περὶ ἃς μεμήνασιν οἱ πολλοί, ἀλλὰ ἡμῖν γε οὐ σπουδαστέον.

Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης καὶ τῶν προβάτων ὑπεριδὼν τὰς τρίχας 112, 1
ὀζούσας τρυφῆς τὰς τῶν καμήλων εἵλατο τρίχας καὶ ταύτας ἡμπίσχετο,
τὸ εὐτελὲς καὶ ἄδολον τοῦ βίου ὑποτυπούμενος. καὶ γὰρ μέλι ἤσθιεν
καὶ ἀκρίδας, γλυκεῖαν καὶ πνευματικὴν τροφήν, ἀτύφους καὶ σώφρονας
τὰς ὁδοὺς τοῦ κυρίου παρασκευάζων. ἥ που γὰρ ἂν ἀλουργὴν χλα- 2
νίδα περιεβάλετο ὁ τὴν ἀλαζονείαν τὴν πολιτικὴν ἐκτραπείς, εἰς δὲ
τὴν ἔρημον * * τῆς ἐρημίας γαλήνην θεῷ πεπολιτευμένος ἐκτὸς πάσης
κενοσπουδίας, ἀπειραγαθίας, μικροπρεπείας. μηλωτῇ δὲ ἐχρῆτο Ἠλίας 3
ἐνδύματι καὶ ζώνῃ τὴν μηλωτὴν κατέσφιγγεν ἐκ τριχῶν πεποιημένῃ.
Ἡσαΐας δέ, ἄλλος οὗτος προφήτης, »γυμνός τε καὶ ἀνυπόδετος« ἦν,
πολλάκις δὲ καὶ σάκκον ἡμπίσχετο ταπεινοφροσύνης ἔνδυμα. εἰ δὲ 113, 1
καὶ Ἱερεμίαν καλεῖς, λινοῦν οὗτος περίζωμα εἶχε μόνον. ὡς δὲ τὰ
εὐτραφῆ τῶν σωμάτων γυμνούμενα φανερωτέραν δείκνυσι τὴν ἀκμήν,
οὕτως καὶ τῶν ἠθῶν τὸ κάλ|λος, μὴ ἐνειλούμενον ἀπειροκάλοις 238 P
φλυαρίαις, τὸ μεγαλοπρεπὲς ἐνδείκνυται.

Τὸ δὲ καὶ σύρειν τὰς ἐσθῆτας ἐπ' ἄκρους καθιέντας τοὺς πόδας 2
κομιδῇ ἀλαζονικόν, ἐμποδὼν τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ περιπατεῖν γινόμενον,
καλλύντρου δίκην ἐπισυρομένης τῆς ἐσθῆτος τὰς ἐπιπολαίους τῆς γῆς
ἀχυρμιάς, οὐδὲ τῶν κατεαγότων τούτων δὴ τῶν τὴν κιναιδίαν τὴν

3 *B* 262 — **5 f** vgl. Gen. 3, 7 — **9 f** vgl. Lukian Vit. Dem. 41 *τοῦτο μέντοι πρὸ σοῦ πρόβατον ἐφόρει καὶ ἦν πρόβατον*; vgl. Wendland, Philos Schrift üb. d. Vorsehung S. 52 — **10** vgl. Kock CAF III p. 617 Adesp. 1259 — **10 f** vgl. Varro De re rust. II 2, 18; Hor. Od. II 6, 10 — **12—15** vgl. Matth. 3, 4; Mark. 1, 6 — **16** vgl. Matth. 3, 3; Mark. 1, 3; Luk. 3, 4; Joh. 1, 23 (Jes. 40, 3) — **19 f** vgl. I Kön. 19, 13. 19; II Kön. 1, 8 — **21 f** vgl. Jes. 20. 2 — **22 f** vgl. Jerem. 13, 1

7 *ἐπεὶ* P^2 *ἐπὶ* P* | **9** *διελέγχωμεν* P^3M^2 *διελέγχομεν* P*FM* | *ἐστὲ* P^2 *ἔσται* P* | **10** *ἰταλία* P | *διφθέραις* (*αις* in Ras.) P^2 | **13** *εἵλατο* P* *εἵλετο* P^2 | *ἡμπίσχετο* (*ισ* in Ras.) P^1 | **18** [*ἔρημον*] Wi | * * (etwa ⟨*ἀνακεχωρηκώς, κατὰ δὲ τὴν*⟩) Schw | *ἐρημίας*] + *κατὰ* P^2 am Rand | **27** *καθιέντας* P^3 am Rand *καθιεὶς* P*FM* *καθιεῖσαι* M^2 *καθιεμένας* P^3 übergesch. | **29** *καλλύντρου* (*τ* in Ras.) F^1 *καλλύνθρου* PM | **30** *ἀχυρμιάς* (über *ι* und *σ* Rasur) P | *κατεαγότων* P*

ἄφωνον ἐπὶ ταῖς σκηναῖς μετιόντων ὀρχηστῶν ἀπορρέουσαν εἰς τοσοῦτον ὕβρεως τὴν ἐσθῆτα περιορώντων, οἷς οἱ ἐπιμελεῖς στολισμοὶ καὶ τῶν κρασπέδων αἱ ἀπαιωρήσεις καὶ τῶν σχημάτων οἱ περίεργοι ῥυθμοὶ βλακείας μικρολόγου ἐπισυρμὸν ἐμφαίνουσιν. κἂν τὸν ποδήρη 3
τις παραφέρῃ τὸν κυρίου, ὁ ποικιλανθὴς ἐκεῖνος χιτὼν τὰ τῆς σοφίας ἄνθη δεικνύει, τὰς ποικίλας καὶ μὴ μαραινομένας γραφάς, τὰ λόγια τὰ κυρίου ταῖς τῆς ἀληθείας ἀπαστράπτοντα αὐγαῖς. τοιαύτην ἄλλην 4
τὸν κύριον ἐσθῆτα διὰ τοῦ Δαβὶδ ἠμφίεσεν τὸ πνεῦμα ὧδέ πως ψάλλον· »ἐξομολογήσιν καὶ εὐπρέπειαν ἐνεδύσω, ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον.«

Καθάπερ οὖν περὶ τὴν κατασκευὴν τῶν ἐσθήτων καθα- 114, 1
ρευτέον πάσης ἀτοπίας, οὕτως δὲ καὶ τῆς χρήσεως τὴν ἀμετρίαν εὐλαβητέον. οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ γόνυ καθάπερ τὰς Λακαίνας φασὶ παρθένους ἐστολίσθαι καλόν· οὐδὲν γὰρ μέρος ὅτιοῦν ἀπογυμνοῦσθαι
γυναικὸς εὐπρεπές. καίτοι δυνατὸν ἀποφθέγξασθαι μάλα κοσμίως 2
τὴν ἀστείαν ἐκείνην φωνὴν πρὸς τὸν εἰπόντα »καλὸς ὁ πῆχυς«, »ἀλλ' οὐ δημόσιος«, καὶ »κνῆμαι καλαί«, »ἀλλὰ μόνου«, φάναι, »τοῦ ἀνδρὸς τοῦ ἐμοῦ«, καὶ »πρόσωπον εὐπρεπές«, »ἀλλὰ μόνου τοῦ γεγαμηκότος«. ἐγὼ δὲ οὐδὲ τὴν αἰτίαν τῶν τοιούτων ἐπαίνων θέλω παρέχειν τὰς 3
σώφρονας τοῖς διὰ τῶν ἐπαίνων θηρωμένοις τὰ ἐπίψογα, καὶ οὐδ' ὅτι γε παραγυμνοῦν τὸ σφυρὸν κεκώλυται μόνον, ἐγκεκαλύφθαι δὲ καὶ τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπον ἐπεσκιάσθαι προστέτακται. οὐ γὰρ ὅσιον εἶναι θήρατρον ἀνθρώπων τὸ κάλλος τοῦ σώματος, οὐδὲ 4
ἁλουργῷ παραπετάσματι χρωμένην περίβλεπτον ἐθέλειν γίνεσθαι τὴν γυναῖκα εὔλογον. εἴθε γὰρ καὶ τῆς ἐσθῆτος οἷόν τε ἦν ἐξελεῖν τὴν πορφύραν, ὡς μὴ ἐπὶ τὸ πρόσωπον τῶν χρωμένων τοὺς | θεατὰς 239 P
ἐπιστρέφειν· αἳ δὲ ὀλίγον κομιδῇ τὸ λοιπὸν τῆς ἀμπεχόνης ὑφαίνουσαι τὸ πᾶν ἁλουργὲς εἰργάσαντο ἐκφλέγουσαι τὰς ῥᾳθυμίας, καὶ δῆτα αὐτὰς περὶ τὰς μεμωρημένας ταύτας καὶ ἁβρὰς ἁλυούσας πορφύρας κατὰ τὸ ποιητικὸν δὴ ἐκεῖνο »ἔλλαβε πορφύρεος θάνατος«. διὰ ταύτην γοῦν τὴν πορφύραν ἡ Τύρος καὶ ἡ Σιδὼν καὶ τῆς Λακω- 115, 1
νικῆς ἡ γείτων τῆς θαλάσσης ποθεινόταται· ἀνάγονται δὲ εὖ μάλα καὶ οἱ βαφεῖς αὐτῶν καὶ οἱ πορφυρευταὶ καὶ αὐτὰ τὰ κογχύλια διὰ

4 f vgl. Joh. 19, 23 — **9 f** Psal. 103, 1 f — **16 f** vgl. Strom. IV 121; Plut. Mor. p. 142 C (= Stob. Flor. 74, 49a); Arsen. Viol. p. 293 W. — **21 f** vgl. I Kor. 11, 10 — **30** *E* 83; *Π* 334; *Υ* 477; vgl. Diogenes bei Diog. Laert. VI 57; Theokrit von Chios bei Plut. Mor. p. 11 B; Athen. XII p. 540 A

1 *τὰς σκηνὰς* F | **4** *μικρολόγου* F *μικρολόγους* PM *μικρολόγους ⟨περὶ τὸν⟩* Schw | **7** *⟨τοῦ⟩ κυρίου* F | **16** *πρὸς τὸν εἰπόντα*] *προσειπόντα* F | **32** *τῆς θαλάσσης*] *θάλασσα* Jacobs zu Achill. Tat. p. 523

τὸ αἷμα τούτωι ἐξανθεῖν τὴν πορφύραν. ἀλλὰ καὶ τοῖς λίχνοις 2
ὑφάσμασιν ἐγκαταμιγνύουσαι αἱ δολεραὶ γυναῖκες καὶ τῶν ἀνδρῶν οἱ
γυναικώδεις τὰς δολερὰς βαφὰς μαργαίνουσιν περὶ τὴν ἀμετρίαν,
οὐκέτι τὰς ὀθόνας τὰς ἀπ᾽ Αἰγύπτου, ἄλλας δέ τινας ἐκ γῆς Ἑβραίων
καὶ Κιλίκων ἐκποριζόμενοι γῆς. τὰ δὲ ἀμόργινα καὶ τὰ βύσσινα
σιωπῶ· ὑπερεκπέπαικεν ἡ τρυφὴ καὶ τὴν ὀνομασίαν. δεῖ δὲ τὴν 3
σκέπην, οἶμαι, αὐτὸ αὑτῆς κρεῖττον ἀποφαίνειν τὸ σκεπόμενον, ὡς
τὸ ἄγαλμα τοῦ νεὼ καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος καὶ τῆς ἐσθῆτος τὸ
σῶμα. νυνὶ δὲ πᾶν τοὐναντίον, τὸ μὲν σῶμα αὐταῖς εἰ πιπράσκοιτο, 4
οὐκ ἄν ποτε χιλίας εὕροι Ἀττικάς, μίαν δέ που ἐσθῆτα μυρίων
ταλάντων ὠνούμεναι σφᾶς αὐτὰς ἀχρειοτέρας καὶ ἀτιμοτέρας τῶν
ὑφασμάτων ἐλέγχουσιν. τί ποτ᾽ οὖν διώκετε τὰ σπάνια καὶ πολυτελῆ 5
πρὸ τῶν ἐν μέσῳ καὶ τῶν εὐτελῶν; ὅτι ἀγνοεῖτε τὸ ὄντως καλὸν
καὶ τὸ ὄντως ἀγαθόν· καὶ ἀντὶ τῶν ὄντων τὰ δοκοῦντα παρὰ τοῖς
ἀνοήτοις σπουδάζεται, οἳ τοῖς μεμηνόσιν ἐπ᾽ ἴσης τὰ λευκὰ ὡς μέλανα
φαντάζονται. |

XI. *Περὶ ὑποδέσεως.* 240 P

Παραπλήσιαι δὲ καὶ περὶ τὰς ὑποδέσεις εἰσὶν αἱ ἀλαζόνες τὴν 116, 1
πολλὴν βλακείαν | κἀνταῦθα ἐπιδεικνύμεναι. αἰσχρὰ γοῦν ἀληθῶς τὰ 89 S
σανδάλια ἐκεῖνα, ἐφ᾽ οἷς ἐστι τὰ χρυσᾶ ἄνθεμα, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἥλους
ἑλικοειδῶς τοῖς καττύμασιν ἐγκατακρούειν ἀξιοῦσιν, πολλαὶ δὲ καὶ
ἐρωτικοὺς ἀσπασμοὺς ἐγχαράττουσιν αὐτοῖς, ὡς ἂν ἐκ τῆς ἐπιβάσεως
ῥυθμίζουσαι τὴν γῆν, τὸ ἑταιρικὸν τοῦ φρονήματος ἐκ τοῦ βαδίσματος
ἐναποσφραγίσωνται. χαίρειν οὖν ἐατέον τὰς ἐπιχρύσους καὶ διαλίθους 2
τῶν σανδαλίων ματαιοτεχνίας καὶ κρηπῖδας Ἀττικὰς καὶ τὰς Σικυ-
ωνίας καὶ τοὺς κοθόρνους, Περσικάς τε καὶ Τυρρηνικάς, προθεμένους
δὲ καθὼς ἔθος τῇ ἀληθείᾳ ἡμῶν τὸν σκοπὸν τὸν ὀρθὸν τὸ κατὰ
φύσιν ἐκλέγειν χρή. ἡ γὰρ χρῆσις τῶν ὑποδημάτων ἡ μὲν αὐτῶν εἰς
σκέπην ποδῶν, ἡ δὲ εἰς προφυλακὴν τῶν προσπταισμάτων καὶ τῶν
ὀρειβατικῶν τραχυτήτων τὴν πέλμα ποδὸς σῴζουσαν. γυναιξὶ μὲν οὖν 117, 1

6 f vgl. Musonius bei Stob. Flor. 1, 84 Mein. (S. 173, 14 Hense) *δεῖ γὰρ τὴν σκέπην αὐτῆς* (ἑαυτῆς Hense) *κρεῖττον ἀποφαίνειν τὸ σκεπόμενον καὶ ἰσχυρότερον* — **8 f** vgl. K. Praechter, BphW 1896 S. 904 — **10 f** vgl. CAF III p. 503 Adesp. 516 — **20** vgl. Kephisodoros Fragm. 4 CAF I p. 801; Pollux VII 87

1 *τὸ*] + *τὸ* P² | **4** *γῆς*] *τῆς* Wi | **6 f** *τὸ σκέπον* Cobet 185 | **7** *αὐτῆς* Wendland, Philo u. d. kynisch-stoische Diatr. S. 70 *αὑτοῦ* P *αὐτῆς* Po aus Stob. | **11** [*ταλάντων*] Cobet, Mnemos. 11 (1862) p. 385 | **13** *ἐν μέσῳ*] *ἐμμέσω* P *ἐμμέσων* P³ | **20** *ἄνθεμα* Poll. *ἀνθέματα* P¹ *ἀναθέματα* P* | **23** *γῆν*] + *καὶ* über d. Z. P² | **27** *ἀληθείαι* in Ras. P¹ | **29** *προσπταισμάτων* Sy (im Index) *προπταισμάτων* P

τὸ λευκὸν ὑπόδημα συγχωρητέον, πλὴν εἰ μὴ ὀδεύοιεν, τότε δὲ τῷ ἀλειπτῷ χρηστέον. ἡλωμένων δὲ δέονται τῶν καττυμάτων αἱ ὁδεύουσαι. πλὴν τὰ πολλὰ ὑποδήμασι χρηστέον αὐταῖς· οὐ γὰρ ἁρμόζει γυμνὸν ἐπιδείκνυσθαι τὸν πόδα· ἄλλως τε καὶ εὐολίσθητον εἰς βλάβην ἡ γυνή. ἀνδρὶ δὲ εὖ μάλα ἁρμόδιον ἀνυποδησία, πλὴν εἰ μὴ στρατεύοιτο. καὶ γάρ πως ἐγγὺς τὸ ὑποδεδέσθαι τῷ δεδέσθαι. ἀσκητικώτατόν γέ τοι γυμνοῖς χρῆσθαι τοῖς ποσὶν καὶ πρὸς ὑγείαν καὶ εὐκολίαν εὔθετον, ἔνθα μὴ ἀνάγκη τις διακωλύοι. εἰ δὲ μὴ ὁδεύοιμεν, ἀλλὰ μηδὲ φέροιμεν τὴν ἀνυποδησίαν, βλαύταις ἢ φαικασίοις χρηστέον· κονίποδας αὐτὰ ἐκάλουν οἱ Ἀττικοί, διὰ τὸ πελάζειν μοι δοκεῖν τῇ κόνει τῷ πόδε. τῆς λιτῆς ὑποδέσεως ἀπόχρη μάρτυς Ἰωάννης, οὐκ ἄξιος εἶναι ὁμολογῶν τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων λύειν τοῦ κυρίου. οὐ γάρ τι τῶν περιέργων ὑπεδέδετο ὁ τῆς ἀληθοῦς Ἑβραίοις φιλοσοφίας ὑποδεικνύμενος τὸν τύπον. τοῦτο δὲ εἰ καὶ αἰνίττεταί τι, ἐν ἄλλοις δηλωθήσεται.

2 3 241 P 4

XII. Ὅτι οὐ χρὴ περὶ τοὺς λίθους καὶ τὸν χρυσοῦν ἐπτοῆσθαι κόσμον.

Λίθους δὲ πελίους ἢ χλωροὺς καὶ τῆς ἀπεξενωμένης θαλάττης τὰ ἐκβράσματα καὶ τῆς γῆς τὰ ἐκψήγματα μειρακιῶδές ἐστι τεθηπέναι. ἐπὶ γὰρ τὰ διαυγῆ τῶν λιθιδίων καὶ τὰς ἰδιαζούσας χρόας ὕελους τε ἴεσθαι ποικίλας οὐδὲν ἀλλ᾽ ἢ ἀνοήτων ἐστὶν ἀνθρώπων ὑπὸ τῶν πληκτικὴν ἐχόντων φαντασίαν ἑλκομένων. ταύτῃ καὶ τὸ πῦρ τὰ παιδία θεασάμενα φέρεται ἐπ᾽ αὐτὸ τῇ λαμπρότητι ἀγόμενα, τῆς δὲ ἐπαφήσεως τὸ ἐπισφαλὲς διὰ τὴν ἄνοιαν οὐ κατανενοηκότα. τοιοῦτο ταῖς ἡλιθίαις οἱ λίθοι γυναιξὶν περιδούμενοι τοῖς ὅρμοις καὶ τοῖς περιδεραίοις ἐγκατακλειόμενοι ἀμέθυστοι καὶ κεραυνῖται καὶ ἰάσπιδες καὶ τοπάζιον ἥ τε

118, 1 2 3

Μιλησία
σμάραγδος ἐμπόλημα τιμιώτατον.

6—8 vgl. Musonius bei Stob. Flor. 1, 84 Mein. (p. 174, 15 Hense) *κινδυνεύει γὰρ τὸ μὲν ὑποδεδέσθαι τῷ δεδέσθαι ἐγγὺς εἶναι· ἡ δ᾽ ἀνυποδησία πολλὴν εὐλυσίαν τινὰ καὶ εὐκολίαν παρέχει τοῖς ποσίν, ὅταν ἠσκημένοι ὦσιν* — **11 f** vgl. Mark. 1, 7; Luk. 3, 16; Joh. 1, 27 — **15** vgl. Strom. V 55 — **17 f** vgl. CAF III p. 610 Adesp. 1218 — **27 f** vgl. TGF Adesp. 109; CAF III p. 611 Adesp. 1226; Cobet, Nov. lect. p. 48

4 *εὐολίσθητον* Cobet 477 *εὐαίσθητον* P | **8** *διακωλύοι* (*o* in Ras.) P^1 | **9** *φέρομεν* F* | **23** *τοιοῦτο*] *τοιοῦτοι* F *τοιοῦτό τι* Jacobs zu Achill. Tat. p. 519 | **25** *ἀμέθυσοι* F | **27** *μιλησία* M^2F *μιλισία* PM* | **28** *τιμιώτατον*] *τιμιέστατον* Nauck *τιμαλφέστατον* oder *τιμιώτατον* Lobeck, Philol. 5 (1850) p. 244 vgl. Philo De vita Mosis II [III] 112 (II p. 151 M) *λίθοι . . . σμαράγδου πολυτελοῦς δύο τιμαλφέστατοι*

ὁ δὲ πολυτίμητος μαργαρίτης ὑπερφυῶς τῇ γυναικωνίτιδι εἰσεκώμασεν· γίνεται δὲ οὗτος ἐν ὀστρείῳ τινὶ παραπλησίῳ ταῖς πίνναις, μέγεθος δὲ ἡλίκος ἰχθύος ὀφθαλμὸς εὐμεγέθης. καὶ οὐκ αἰσχύνονται αἱ κακοδαίμονες περὶ ὄστρειον ὀλίγον τοῦτο τὴν πᾶσαν σπουδὴν πεποιημένα, ἐξὸν ἁγίῳ κοσμεῖσθαι λίθῳ, τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ, ὃν μαργαρίτην ἡ γραφὴ κέκληκέν που, τὸν διαυγῆ καὶ καθαρὸν Ἰησοῦν, τὸν ἐν σαρκὶ ἐπόπτην ὀφθαλμόν, τὸν λόγον τὸν διαφανῆ, δι' οὗ ἡ σὰρξ τιμία ὕδατι ἀναγεννωμένη. καὶ γὰρ τὸ ὄστρειον ἐκεῖνο ἐν ὕδατι γιγνόμενον περιστέγει τὴν σάρκα, ἐκ δὲ ταύτης ὁ μαργαρίτης κυΐσκεται. λίθοις δὲ ἁγίοις τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ τετειχίσθαι | παρειλήφαμεν, 242P 119,1
καὶ τὰς δώδεκα τῆς οὐρανοπόλεως πύλας τιμίοις ἀπεικασμένας λίθοις τὸ περίοπτον τῆς ἀποστολικῆς [φωνῆς] αἰνίττεσθαι χάριτος ἐκδεχόμεθα. ἐπὶ γὰρ τῶν λίθων τῶν πολυτελῶν αἱ χρόαι τετάχαται, τίμιαι δὲ αὗται, τὰ δ' ἄλλα ὕλη γεώδης καταλείπονται. συμβολικῶς τούτοις εἰκότως τειχίζεται τῶν ἁγίων ἡ πόλις πνευματικῶς οἰκοδομουμένη. πρὸς τὸ ἄνθος τῶν λίθων τὸ ἀμίμητον τὸ ἄνθος τοῦ πνεύματος τὸ ἀκήρατον καὶ ἅγιον τῆς οὐσίας νενοήκασιν· αἳ δέ, μὴ συνιεῖσαι τὸ συμβολικὸν τῶν γραφῶν, ὅλαι περικεχήνασι τοῖς λίθοις, τὸν θαυμάσιον ἐκεῖνον ἀπολογισμὸν προφερόμεναι· ὅ τι κατέδειξεν ὁ θεός, διὰ τί μὴ χρησώμεθα; καὶ πάρεστί μοι, διὰ τί μὴ τρυφήσω; καὶ τίσιν οὖν ταῦτα γέγονεν, εἰ μὴ ἡμῖν; τελέως δὲ ἠγνοηκότων τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ αἱ τοιαῦται φωναί. πρῶτον μὲν γὰρ τὰ ἀναγκαῖα καθάπερ τὸ ὕδωρ καὶ τὸν ἀέρα προφανῆ πᾶσι χορηγεῖ, τὰ δὲ ὅσα μὴ ἀναγκαῖα γῇ τε καὶ ὕδατι ἔκρυψεν. διὰ τοῦτό τοι μύρμηκες χρυσω- 120,1

1—3 vgl. Theophrast De lapid. 36 (= Athen. III p. 93 AB) *τῶν σπουδαζομένων* (*θαυμαζομένων* Ath.) *δὲ λίθων ἐστὶ καὶ ὁ μαργαρίτης καλούμενος, διαφανὴς μὲν τῇ φύσει· ποιοῦσι δ' ἐξ αὐτοῦ τοὺς πολυτελεῖς ὅρμους. γίνεται δὲ ἐν ὀστρέῳ τινὶ παραπλησίῳ ταῖς πίνναις* (+ *πλὴν ἐλάττονι. μέγεθος δὲ ἡλίκον ἰχθύος ὀφθαλμὸς εὐμεγέθης.* Ath.) — **5f** vgl. Matth. 13, 46 — **5—9** Nicetascat. zu Matth. (13, 46) bei Corderius, Symb. in Matth. tom. alter p. 492 (= Monac. 36 f. 264 r) in folgender Gestalt: *κλήμεντος· Ἔστι μαργαρίτης καὶ ὁ διαυγὴς καὶ καθαρώτατος Ἰησοῦς, ὃν ἐξ ἀστραπῆς τῆς θείας ἡ παρθένος ἐγέννησεν. ὥσπερ γὰρ ὁ μαργαρίτης ἐν σαρκὶ καὶ ὀστρείῳ καὶ ἐν ὑγροῖς γεννώμενος* (*γεννόμενος* Cord. *γενόμενος* Zahn Suppl. S. 51) *σῶμα ἔοικεν εἶναι ὑγρὸν καὶ διειδὲς φωτὸς* (< Zahn) *καὶ πνεύματος γέμον, οὕτω καὶ ὁ σαρκωθεὶς θεὸς λόγος φῶς ἐστὶ νοερὸν διὰ φωτὸς καὶ ὑγροῦ ἐκλάμψας σώματος* — **8** vgl. I Petr. 1, 23 — **10—12** vgl. Apok. Joh. 21, 18—21 — **24f** vgl. Paed. III 26; Herod. IV 13. 27 u. Megasthenes Fr. 39 FGH II p. 434; Fr. 39. 40 Schwanbeck

2 *παραπλησίοις* P² *παραπλησίως* P* | **3** *αἱ*] *οἱ* F | **5** *κοσμεῖσθαι* P³ *κοσμίσθαι* P* | **8f** *γιγνόμενον* (*ιγ* in Ras.) P² | **10** *ἄνω*] *ἀνω* P*M* | **12** [*φωνῆς*] Ma | **16** *ἄνθος*[1]] + *οὖν* über d. Z. P² | **17** *τῆς* ⟨*θείας*⟩ *οὐσίας* Ma | *νενοήκαμεν* Wi | **19** *ὅ τι* (oder *ὃ*) St *ὃν* P | *κατέδειξεν* Cobet 479 *καὶ ἔδειξεν* P | **20** *χρησόμεθα* P³ | **23** *χορηγεῖ* Cobet 479 *χορηγεῖται* P

ρυχοῦσι, καὶ γρῦπες χρυσοφυλακοῦσι, καὶ ἡ θάλασσα τὸν μαργαρίτην ἔκρυψεν λίθον· ὑμεῖς δὲ περίεργοι εἰς ἃ μὴ δεῖ. ἰδοὺ ὅλος ἀναπέπταται οὐρανός, καὶ οὐ ζητεῖτε τὸν θεόν· τὸ δὲ κεκρυμμένον χρυσίον καὶ τοὺς λίθους οἱ τὴν ἐπὶ θανάτῳ κεκριμένοι γεωρυχοῦσι παρ' ἡμῖν. ἀλλὰ καὶ τῇ γραφῇ ἀντάδετε, βοώσης ἐκείνης διαρρήδην· 2
»ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν.« εἰ δὲ καὶ πάντα ὑμῖν δεδώρηται καὶ εἰ πάντα ὑμῖν συγκεχώρηται καὶ εἰ »πάντα ἡμῖν ἔξεστι«, φησὶν ὁ ἀπόστολος, »ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει«. παρήγαγεν δὲ τὸ γένος ἡμῶν ἐπὶ κοι- 90 S 3
νωνίᾳ ὁ θεὸς αὐτὸς τῶν ἑαυτοῦ πρότερος μεταδοὺς καὶ κοινὸν πᾶσιν ἀνθρώποις τὸν ἑαυτοῦ ἐπικουρήσας λόγον, πάντα ποιήσας ὑπὲρ πάντων. κοινὰ οὖν τὰ πάντα καὶ μὴ πλεονεκτούντων οἱ πλούσιοι. τὸ 4
οὖν πάρεστί μοι καὶ πλεονάζει μοι, διὰ τί μὴ τρυφήσω; οὐκ | ἀνθρώπινον οὐδὲ κοινωνικόν, ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον ἀγαπητικόν· πάρεστί 243 P
μοι, διὰ τί μὴ μεταδῶ τοῖς δεομένοις; ὁ γὰρ τοιοῦτος τέλειος ὁ τὸ »ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν« πληρώσας. αὕτη γὰρ ἡ 5
ἀληθὴς τρυφή, ἡ θησαυριζομένη πολυτέλεια, ἣ δὲ εἰς τὰς ματαίους ἐπιθυμίας ἀνάλωσις ἀπωλείας, οὐ δαπάνης, ἐπέχει λόγον. δέδωκεν γὰρ ὁ θεὸς οἶδ' ὅτι τῆς χρήσεως ἡμῖν τὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ μέχρι τοῦ
ἀναγκαίου, καὶ τὴν χρῆσιν κοινὴν εἶναι βεβούληται. ἄτοπον δὲ ἕνα 6
τρυφᾶν πενομένων πλειόνων. πόσῳ μὲν γὰρ εὐκλεέστερον τοῦ πολυτελῶς οἰκεῖν τὸ πολλοὺς εὐεργετεῖν; πόσῳ δὲ συνετώτερον τοῦ εἰς λίθους καὶ χρυσίον τὸ εἰς ἀνθρώπους ἀναλίσκειν; πόσῳ δὲ ὠφελιμώτερον τῶν ἀψύχων κοσμίων τὸ φίλους κεκτῆσθαι κοσμίους; τίνα
δὲ ἂν ἀγροὶ τοσοῦτον ὅσον τὸ χαρίζεσθαι ὠφελήσειαν;

Λείπεται τοίνυν ἡμῖν κἀκεῖνο ἐπιλῦσαι τὸ ἐπιφερόμενον· τίσιν 121, 1
οὖν τὰ πολυτελέστερα, ἂν αἱρῶνται πάντες τὰ εὐτελέστερα; τοῖς ἀνθρώποις, φήσαιμ' ἄν, ἐὰν χωρὶς προσπαθείας καὶ διαφορᾶς χρώμεθα αὐτοῖς. εἰ δὲ ἀμήχανον πάντας σωφρονεῖν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τῶν

6 f Matth. 6, 33; Luk. 12, 31 — **8 f** I Kor. 10, 23 — **16** Matth. 19, 19; 22, 39; Mark. 12, 31; Luk. 10, 27; Röm. 13, 9; Gal. 5, 14; Jak. 2, 8 (Lev. 19, 18) — **20 f** vgl. Kock, Hermes 21 (1886) S. 381 und CAF III p. 453 Adesp. 244 — **21—25** vgl. Musonius bei Stob. Flor. 1, 84 Mein. (p. 175, 18—176, 7 Hense) *πόσῳ μὲν εὐκλεέστερον τοῦ πολυτελῶς οἰκεῖν τὸ πολλοὺς εὐεργετεῖν; πόσῳ δε καλοκαγαθικώτερον τοῦ ἀναλίσκειν εἰς ξύλα καὶ λίθους τὸ εἰς ἀνθρώπους ἀναλίσκειν; πόσῳ δὲ ὠφελιμώτερον τοῦ περιβεβλῆσθαι μεγάλην οἰκίαν τὸ κεκτῆσθαι φίλους πολλούς; . . . τί δ' ἂν ὄναιτό τις τηλικοῦτον ἀπ' οἰκίας μεγέθους τε καὶ κάλλους, ἡλίκον ἀπὸ τοῦ χαρίζεσθαι πόλει καὶ πολίταις ἐκ τῶν ἑαυτοῦ;*

2 f *ἀναπέπταται* Sy *ἀνάπτεται* P | **5** *ὑμῖν* Wi | *ἀντάιδετε* F *ἀντάιδεται* P | **9 f** *κοινωνίᾳ ⟨πάντων⟩* (weg. d. Hiatus) Schw | **17** *ματαίας* F | **20** *βεβούληται* Sy *βεβούλευται* P | **27** *αἱρ/////ται* P (*ουν* ausrad. w. e. sch.) *αἱροῦνται* FM

ἀναγκαίων χρείαν τὰ εὐπόριστα μεταδιωκτέον μακρὰ τοῖς περιττοῖς τούτοις χαίρειν φράσασιν. καθόλου μὲν οὖν τὰ κόσμια ὥσπερ κορο- 2
κόσμια ἀποσκορακιστέον ὅλον καὶ αὐτὸν παραιτουμέναις τὸν κόσμον. χρὴ γὰρ εἶναι κοσμίας ἔνδοθεν καὶ τὴν ἔσω γυναῖκα δεικνύναι καλήν· ἐν μόνῃ γὰρ τῇ ψυχῇ καταφαίνεται καὶ τὸ κάλλος καὶ τὸ αἶσχος. διὸ καὶ μόνος ὁ σπουδαῖος καλὸς κἀγαθὸς ὄντως ἐστίν, καὶ μόνον 3
τὸ καλὸν ἀγαθὸν δογματίζεται,

ἡ δὲ ἀρετὴ μόνη
καὶ διὰ καλοῦ τοῦ σώματος καταφαίνεται

καὶ ἐπανθεῖ τῇ σαρκί, τὸ ὡραῖον τῆς σωφροσύνης ἀξιέραστον δεικνύουσα, ὅταν οἱονεὶ φέγγος ἐπιλάμπῃ τῇ μορφῇ τὸ ἦθος. τὸ γὰρ 4
ἑκάστου καὶ φυτοῦ καὶ ζῴου κάλλος ἐν τῇ ἑκάστου ἀρετῇ εἶναι συμβέβηκεν. ἀνθρώπου δὲ ἀρετὴ δικαιοσύνη καὶ σωφροσύνη καὶ ἀνδρεία καὶ εὐσέβεια. καλὸς ἄρα ἄνθρωπος ὁ δίκαιος καὶ σώφρων καὶ συλλήβδην ὁ ἀγαθός, οὐχ ὁ πλούσιος. ἤδη δὲ καὶ οἱ στρατιῶται | χρυσίῳ 244 P 5
κεκοσμῆσθαι βούλονται, οὐδὲ ἐκεῖνο ἀνεγνωκότες τὸ ποιητικόν,

ὃς καὶ χρυσὸν ἔχων πόλεμον κίεν ἠύτε κούρη
νηπίη.

ἀλλὰ γὰρ τὴν μὲν φιλοκοσμίαν ἥκιστα ἀρετῆς ἐπιμελουμένην, σώματος 122, 1
δὲ ἀντιποιουμένην, ἐκτραπέντος τοῦ φιλοκάλου περὶ τὴν κενοδοξίαν, ἄρδην ἐκβλητέον. τὰ γὰρ μὴ οἰκεῖα τῷ σώματι ὡς οἰκεῖα προσάπτουσα μελέτην τοῦ ψεύδεσθαι καὶ ἔθος ἀπάτης ἐνεγέννησεν, οὔτι τὸ σεμνὸν καὶ ἄπλαστον καὶ νήπιον ὡς ἀληθῶς, τὸ σοβαρὸν δὲ καὶ θρυπτικὸν καὶ ἁβροδίαιτον φαίνουσα. αἳ δὲ ἀμαυροῦσι τὸ κάλλος τὸ 2
ἀληθινὸν ἐπισκιάζουσαι χρυσίῳ, καὶ οὐκ ἴσασι τὸ πλημμέλημα οἷόν ἐστι, δεσμὰ ἑαυταῖς περιθεῖσαι πλούσια μυρία, καθάπερ καὶ

παρὰ τοῖς βαρβάροις
φασὶν δεδέσθαι τοὺς κακούργους χρυσίῳ.

τούτους ἐζηλωκέναι δοκοῦσί μοι αἱ γυναῖκες τοὺς δεσμώτας τοὺς 3
πλουσίους. ἦ γὰρ οὐχὶ κλοιὸς τὸ χρυσοῦν ἐστι περιδέραιον καὶ οἱ

8 f CAF III p. 486 Adesp. 412 — **11—13** vgl. Epiktet III 1, 6 — **17 f** *B* 872 f — **27 f** CAF III p. 486 Adesp. 413; vgl. Herod. III 23; Plut. Mor. p. 753 A (Wendland Quaest. Mus. p. 57); Apost. XVIII 41 K; Arsen. Viol. p. 478 Walz (Cobet 426 hält die Worte mit Unrecht für Prosa)

2 *χαίρειν* in Ras. P¹ | **3** *ὅλον* (*ν* in Ras.) P¹ | **4** *τὴν ἔσω* P³ *τὴν τῶν ἔσω* P* | **5** *καταφαίνεται* Höschel *καταφαίνεσθαι* P | **7** *ἀγαθὸν καλὸν* Heyse | **9** *καλοῦ τοῦ*] *παλαιοῦ* Kock, Hermes 21 (1886) S. 378 *καλύπτου* Apelt, Gymnasial-Progr. Eisenach Ost. 1901 S. 24 | *διαφαίνεται* Kock | **22** *ἐγέννησεν* F | **28** *φασὶ* P

στρεπτοί; οἵ τε καθετῆρες καλούμενοι ἁλύσεων ἐπέχοντες τρόπον [*καὶ*] *παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς αὐτῷ τούτῳ τῷ ὀνόματι ἁλύσεις κέκληνται. πέδας δὲ περισφυρίους τὴν περὶ τοὺς πόδας ἀκοσμίαν τῶν γυναικῶν* 4
Φιλήμων ἐν Συνεφήβῳ προσεῖπεν,

5 *ἱμάτια διαφαίνοντα καὶ πέδην τινὰ*
χρυσῆν.

Τί οὖν ἔτι ὁ καλλωπισμὸς ὁ ζηλωτὸς ⟨*ἢ*⟩ *ἐθέλειν ὑμᾶς, ὦ γυ-* 123, 1
ναῖκες, σφᾶς αὐτὰς φαίνεσθαι πεπεδημένας; εἰ γὰρ ἡ ὕλη τὸ ὄνειδος ὑπεκλύει, τὸ πάθος ἀδιάφορον. ἐμοὶ γοῦν δοκοῦσιν ἑκουσίως περι-
10 *πίπτουσαι δεσμοῖς αὐχεῖν ἐπὶ συμφοραῖς πλουσίαις. ἴσως δὲ καὶ ὁ* 2
ποιητικὸς μῦθος τοιούτους δεσμοὺς μοιχευομένῃ τῇ Ἀφροδίτῃ περι-βεβλῆσθαι λέγει, οὐδὲν ἀλλ᾽ ἢ μοιχείας σύμβολον αἰνιττόμενος τὰ κόσμια· χρυσοῦς γὰρ εἶπεν κἀκείνους Ὅμηρος τοὺς δεσμούς. ἤδη δὲ
τὰ | φανερώτατα τοῦ πονηροῦ σύμβολα οὐκ αἰσχύνονται περικείμεναι. 245 P
15 *ὡς γὰρ τὴν Εὔαν ὁ ὄφις ἠπάτησεν, οὕτω δὲ καὶ τὰς ἄλλας γυναῖκας* 3
ὁ κόσμος ὁ χρυσοῦς δελέατι προσχρώμενος τοῦ ὄφεως τῷ σχήματι ἐξέμηνεν εἰς ὕβρεις, σμυραίνας τινὰς καὶ ὄφεις ἀποπλαττομένας εἰς εὐπρέπειαν. λέγει γοῦν ὁ κωμικὸς Νικόστρατος,

ἁλύσεις, καθετῆρας, δακτυλίους, βουβάλια, ὄφεις,
20 *περισκελίδας, ἐλλέβορον.*

πάνυ γοῦν ἐπιψόγως πάντα τὸν γυναικεῖον καταλεγόμενος κόσμον 124, 1
Ἀριστοφάνης ἐν Θεσμοφοριαζούσαις ὑποδείκνυσιν. παραθήσομαι δὲ αὐτὰς τοῦ κωμικοῦ τὰς λέξεις διελεγχούσας ἀκριβῶς τὸ φορτικὸν ὑμῶν τῆς ἀπειραγαθίας·

25 *Α. μίτρας, ἀναδήματα,* 2
νίτρον, κίσηριν, στρόφιον, ὀπισθοσφενδόνην,
κάλυμμα, φῦκος, περιδέραια, ὑπογράμματα,
τρυφοκαλάσιριν, ⟨ἐλλέβορον,⟩ κεκρύφαλον,
ζῶμα, ἀμπέχονον, τρύφημα, παρυφές, ξυστίδα,

5 f Philemon Fr. 81 CAF II p. 501 sq. — **11—13** vgl. 9 296 ff — **15** vgl. Gen. 3, 1 ff — **19 f** Nikostratus Fr. 33 CAF II p. 228 — **25**—S. **232**, **7** Aristoph. Fr. 320 CAF I p. 474 sqq.

1 [*τε*] Ma | [*καὶ*] Wi ⟨*οἵ*⟩ *καὶ* Münzel | **7** ⟨*ἢ*⟩ P² am Rand | **8** *εἰ* in Ras. P *ἡ* M¹ | **9** *ἀδιάφθορον* F | ⟨*αἱ*⟩ *ἑκουσίως* Wi | **17** *ἀποπλαττόμενος* Hervet | **26** *νίτρον*] *μύρον* Poll. VII 95 | *κίσηριν* Poll. *καισιδήριν κίδηριν* (*ο* und *σ* P¹) P | *στρόφι᾽* Bergk | **27** *κάλυμμα* Poll. *ὀπισθοκάλυμμα* P | *ὑπογράμματα* Poll. *ὑπορράμματα* P | **28** *τρυφοκαλάσιριν* Poll. *τρυφοκαλάσισιν* P | ⟨*ἐλλέβορον*⟩ aus Poll. | **29** *ἀμπέχονον* Poll. *ἀμπεχόνιον* P

κιθῶνα, βάραθρον, ἔγκυκλον, χιτώνιον.
τὰ μέγιστα δ' οὐκ εἴρηκα τούτων. B. εἶτα τί;
A. διόπας, διάλιθον, πλάστρα, μολόχιον, βότρυς,
χλίδωνα, περόνας, ἀμφιδέας, | ὅρμους, πέδας, 246 P
σφραγῖδας, ἁλύσεις, | δακτυλίους, καταπλάσματα, 91 S
πομφόλυγας, ἀποδέσμους, ὀλίσβους, σάρδια,
ὑποδερίδας, ἑλικτῆρας.

ἐγὼ μὲν ἔκαμον καὶ ἄχθομαι λέγων τὸ πλῆθος τῶν κοσμίων, τὰς 3
δὲ καὶ θαυμάζειν ἔπεισί μοι, ὡς ἄρα οὐκ ἀποκναίονται τοσοῦτον
ἄχθος βαστάζουσαι. ὦ τῆς κενῆς πολυπραγμοσύνης, ὦ τῆς ματαίας 125,1
δοξομανίας· ἐκχέουσιν ἑταιρικῶς τὸν πλοῦτον εἰς ὄνειδος, καὶ τοῦ
θεοῦ τὰ δωρήματα ἀπειροκαλίᾳ παραχαράττουσι ζηλοῦσαι τοῦ πονη-
ροῦ τὴν τέχνην. σαφῶς δὲ ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τὸν πλούσιον 2
τὸν θησαυρίζοντα εἰς τὰς ἀποθήκας καὶ πρὸς ἑαυτὸν λέγοντα· »ἔχεις
ἀγαθὰ πολλὰ ἀποκείμενα εἰς ἔτη πολλά· φάγε, πίε, εὐφραίνου«,
ἄφρονα κέκληκεν, »ταύτῃ γὰρ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχήν σου παραλαμβάνου-
σιν· ἃ οὖν ἡτοίμασας, τίνος γένηται;« Ἀπελλῆς ὁ ζωγράφος θεα- 3
σάμενός τινα τῶν μαθητῶν Ἑλένην [ὀνόματι] πολύχρυσον γράψαντα·
ὦ μειράκιον, εἶπεν, μὴ δυνάμενος γράψαι καλὴν πλουσίαν πεποίηκας.
τοιαῦται τοίνυν Ἑλέναι αἱ νῦν εἰσι γυναῖκες, οὐ καλαὶ γνησίως, πε-
πλασμέναι δὲ πλουσίως. ταύταις προφητεύει διὰ τοῦ Σοφονίου τὸ 126,1
πνεῦμα· »καὶ τὸ ἀργύριον αὐτῶν καὶ τὸ χρυσίον αὐτῶν οὐ μὴ δύ-
νηται ἐξελέσθαι αὐτοὺς ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς κυρίου.« ταῖς δὲ ὑπὸ Χριστοῦ
παιδαγωγουμέναις οὐ χρυσίῳ κοσμεῖσθαι προσήκει, ἀλλὰ τῷ λόγῳ,
δι' οὗ μόνου καταφαίνεται τὸ χρυσίον. μακάριοι μεντἂν ἦσαν οἱ 2
παλαιοὶ τῶν Ἑβραίων, εἰ περιελόμενοι τὸν κόσμον τῶν γυναικῶν
ἔρριψαν ἢ ἐχώνευσαν μόνον, νυνὶ δὲ εἰς βοῦν χρυσοχοήσαντες καὶ
τούτῳ εἰδωλολατρήσαντες αὐτοὶ μὲν οὐκ ὤναντο οὔτε τῆς τέχνης
οὔτε τῆς ἐπιβολῆς, ἐδίδαξαν δὲ ἡμῶν τὰς γυναῖκας τυπικώτατα
κοσμίων ἀποσχέσθαι. τὸ γοῦν ἐκπορνεῦσαν τῆς ἐπιθυμίας εἰς χρυσίον 3
εἴδωλον γίνεται βασανιζόμενον πυρί, ᾧ μόνῳ τηρεῖται τρυφὴ καθά-
περ εἴδωλον, οὐκ ἀλήθεια. ἐντεῦθεν ὀνειδίζων ὁ λόγος διὰ τοῦ προ-

8—10 vgl. CAF III p. 721 — **13—17** vgl. Luk. 12, 18—20 — **22 f** Zephan. 1, 18 — **25—28** vgl. Exod. 32, 1—6

1 *χιτῶνα* Poll. | *χιτώνιον*] *κομμώτριον* Jungermann *κομμωτρίδιον* Poll. | **2** *οὐκ εἴρηκα τούτων. εἶτα τί;*] *οὐ λέγεις αὐτῶν ταὐτά; τί δαί* Poll. MS. *αὐτῶν οὐ λέγεις ταυτί; τί δαί;* Kock | **3** *μολόχιον* P *μαλάκιον* Poll. *μαλάχιον* Di | **3 f** *βότρυς, χλίδωνα* Poll. *βοτρυχλιδωνα* P* *βοτρυχλιδῶνα* P³ | **4** *ἀμφιδέας* Poll. *ἀμφιλέας* P | **7** *ὑποθερίδας* P *ὑποδέρεις* Poll. | *ἑλικτῆρας* Poll. *ἐρικτῆρας* PM* (λ über ρ M³ | **9** *ἔπεισί* P¹ *ἐπίση* P* | *ὡς*] *πῶς* Cobet 480 | **10** *καινῆς* P | **11** nach *ἐκχέουσιν* w. e. sch. *καὶ* ausrad. P | **16** *ἄφρονα* P¹ *ἄφρονι* P* | **18** [*ὀνόματι*] St | **29** *ἐπιβουλῆς* F | **30** *ἀποσχέσθαι* Schw *ἀπεσχῆσθαι* P *ἀπεσχίσθαι* F

φήτου τοὺς Ἑβραίους· »ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ«, φησίν, »ἐποίησαν τῇ
Βάαλ«, κόσμια δηλονότι· καὶ ἐναργέστατα ἐπαπειλῶν »καὶ ἐκδικήσω« 4
λέγει »ἐπ᾽ αὐτὴν τὰς ἡμέρας τῶν Βααλείμ, ἐν αἷς ἐπέθυσεν αὐτῇ,
καὶ περιετίθετο τὰ ἐνώτια ἑαυτῆς καὶ τὰ καθόρμια αὐτῆς«, καὶ τὴν
5 αἰτίαν τοῦ κοσμήματος ἐπήγαγεν εἰπών· »καὶ ἐπορεύετο ὀπίσω τῶν
ἐραστῶν αὐτῆς, ἐμοῦ δὲ ἐπελάθετο, λέγει κύριος.« 247 P

Ἀποθέμεναι τοίνυν τοὺς λήρους αὐτῷ πονηρῷ σοφιστῇ τοῦ ἑται- 127, 1
ρικοῦ τούτου μὴ μετεχόντων καλλωπισμοῦ μηδὲ εἰδωλολατρούντων
διὰ παραπετάσματος εὐπρεποῦς. πάνυ γοῦν θαυμασίως ὁ Πέτρος ὁ 2
10 μακάριος »γυναῖκας«, φησίν, »ὡσαύτως μὴ ἐν πλέγμασιν ἢ χρυσῷ
ἢ μαργαρίταις ἢ ἱματισμῷ πολυτελεῖ, ἀλλ᾽ ὃ πρέπει γυναιξὶν ἐπαγ-
γελλομέναις θεοσέβειαν, δι᾽ ἔργων ἀγαθῶν σφᾶς αὐτὰς κοσμουσῶν.«
καὶ γὰρ εἰκότως ἀπεῖναι αὐτῶν τὸν καλλωπισμὸν κελεύει· εἰ μὲν 3
γὰρ καλαὶ εἶεν, ἀπόχρη ἡ φύσις· μὴ φιλονεικείτω ἡ τέχνη πρὸς
15 τὴν φύσιν, τουτέστιν ἀπάτη ἀληθείᾳ μὴ ἐριζέτω· εἰ δὲ αἰσχραὶ φύσει, 128, 1
ἐλέγχουσιν ἐξ ὧν προσάπτουσιν ὃ μὴ ἔχουσιν. προσήκει τοίνυν λιτό-
τητα ἀσπάζεσθαι τὰς Χριστῷ λατρευούσας. τῷ ὄντι γὰρ ἡ λιτότης
ἁγιωσύνης προμηθεῖται ἐξισοῦσα τὰς πλεονεξίας καὶ διὰ τῶν τυχόν-
των τὴν ἀπὸ τῶν περιττῶν κομιζομένη χρείαν. τὸ γὰρ λιτόν, ἢ καὶ
20 τοὔνομα ἐμφαίνει, οὐκ ἐξέχει οὐδὲ κατά τι ὀγκοῦται ἢ τυφοῦται, ὁμα-
λὸν δὲ ὅλον καὶ λεῖον καὶ ἴσον καὶ ἀπέριττον καὶ ταύτῃ ἱκανόν ἐστιν.
ἱκανότης δὲ ἕξις ἐστὶν ἐξικνουμένη πρὸς τὸ οἰκεῖον πέρας ἀνελλιπῶς 2
καὶ ἀπερίττως· μήτηρ δὲ αὐτῶν ἡ δικαιοσύνη, τιθηνὴ δὲ ἡ αὐτάρ-
κεια. αὕτη γοῦν τοι ἕξις ἐστὶν ἀρκουμένη οἷς δεῖ καὶ δι᾽ αὐτῆς πορι-
25 στικὴ τῶν πρὸς τὸν μακάριον συντελούντων βίον. ἔστω οὖν ἐπὶ μὲν 129, 1
καρποῖς τῶν χειρῶν ὑμῶν κόσμος ἅγιος, εὐμετάδοτος κοινωνία καὶ
ἔργα οἰκουρίας. »ὁ γὰρ διδοὺς πτωχῷ δανείζει θεῷ«, καὶ »χεῖρες
ἀνδρείων πλουτίζουσιν.« ἀνδρείους τοὺς καταφρονοῦντας χρημάτων
καὶ περὶ τὰς μεταδόσεις εὐκόλους εἴρηκεν. ἐπὶ δὲ τῶν ποδῶν ἡ
30 ἄοκνος πρὸς εὐποιΐαν ἑτοιμότης ἐπιφαινέσθω καὶ ἡ πρὸς δικαιοσύνην
ὁδοιπορία. καθετῆρες δὲ καὶ περιδέραια αἰδὼς καὶ σωφροσύνη εἰσίν.
τοιούτους ὅρμους χρυσοχοεῖ ὁ θεός. »μακάριος ἄνθρωπος, ὃς εὗρεν 2

1—6 Hos. 2, 8. 13 — **10—12** I Tim. 2, 9 f — **17—19** vgl. Andronicus De virt. et vit. p. 24, 5 Schuchhardt *λιτότης δὲ ἕξις ἀρκουμένη τοῖς τυχοῦσιν* — **22—25** Chrys. Fr. mor. 276 Arnim — **22—24** vgl. Apostol. IX 2 b; Arsen. Viol. p. 303 W. — **24 f** vgl. Andron. a. a. O. p. 24, 10 *αὐτάρκεια δὲ ἕξις ἀρκουμένη οἷς δεῖ καὶ δι᾽ αὐτῆς πορισικὴ τῶν πρὸς τὸ ζῆν καθηκόντων* — **27 f** Prov. 19, 17; 10, 4 — **29 f** vgl. Ignatius Ep. ad Polyc. 7, 2 (*ἄοκνος*) — **32**—S. **234**, **3** Prov. 3, 13—15

3 *ἐπέθυσεν* St *ἐπέθυσαν* P | *αὐτῇ*] *αὐτοῖς* St wie LXX | **7** *ἀποθέμεναι* Markland *ἀποθέμενοι* P | *αὐτῶι* P²FM *αὐτῶν* P* | **16** *ἔχουσιν* P¹ *ἔχωσιν* P* | **19** *κομιζομένη* FcorrMcorr *κομιζομένην* PF*M* | **20** *τυφοῦται* Sy *τυποῦται* P | **22** *ἀνελλειπῶς* P*M* | **28** *ἀνδρείους* P³ *ἀνδρείως* P* | **29** *ἐπεὶ* P*

σοφίαν, καὶ θνητός, ὃς εἶδεν φρόνησιν«, διὰ Σολομῶντος τὸ πνεῦμα ⟨λέγει⟩, »κρεῖσσον γὰρ αὐτὴν ἐμπορευθῆναι ἢ χρυσίου καὶ ἀργυρίου θησαυρούς, τιμιωτέρα δέ ἐστι λίθων πολυτελῶν.« αὕτη γὰρ ἡ ἀληθινὴ εὐκοσμία. τὰ δὲ ὦτα αὐταῖς | παρὰ φύσιν μὴ τιτράσθω εἰς 248 P 3
ἀπάρτησιν ἐλλοβίων καὶ πλάστρων· οὔτε γὰρ θέμις βιάζεσθαι τὴν φύσιν, παρ' ὃ βεβούληται, οὔτε μὴν ἄλλος ἀμείνων ἂν εἴη τῶν ὤτων κόσμος εἰς τοὺς κατὰ φύσιν τῆς ἀκοῆς καταβαίνων πόρους κατηχήσεως ἀληθοῦς. ὀφθαλμοὶ δὲ ὑπαληλιμμένοι λόγῳ καὶ ὦτα εἰς αἴ- 4
σθησιν διατετρημένα θείων ἀκουστὴν καὶ ἁγίων ἐπόπτην παρασκευάζουσιν δεικνύντος ὡς ἀληθῶς τοῦ λόγου τὸ κάλλος τὸ ἀληθινόν, »ὃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν οὐδὲ οὖς ἤκουσε« πρότερον. | |

10 f I Kor. 2, 9

1 *οἶδεν* P³ | **2** ⟨*λέγει*⟩ Arcerius | **6** *οὐδὲ* Wi | **11** Subscriptio: *Κλήμεντος παιδαγωγοῦ τῶν εἰς τρία τὸ δεύτερον* (+ *β* F) P²FM

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΣ 92 S 250 P

ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ

ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

Κεφάλαια τοῦ τρίτου λόγου.

Α. Περὶ τοῦ κάλλους τοῦ ἀληθινοῦ.
Β. Ὅτι οὐ χρὴ καλλωπίζεσθαι.
Γ. Πρὸς τοὺς καλλωπιζομένους τῶν ἀνδρῶν.
Δ. Τίσι συνδιατριπτέον.
Ε. Πῶς περὶ τὰ λουτρὰ ἀναστρεπτέον.
F. Ὅτι μόνος πλούσιος ὁ Χριστιανός.
Ζ. Ὅτι καλὸν ἐφόδιον Χριστιανῷ ἡ εὐτέλεια.
Η. Ὅτι αἱ εἰκόνες καὶ τὰ ὑποδείγματα μέγιστον μέρος τῆς ὀρθῆς εἰσι διδασκαλίας.
Θ. Τίνος ἕνεκεν τὸ λουτρὸν παραληπτέον.
Ι. Ὅτι καὶ γυμνάσια ἐγκριτέον τοῖς κατὰ λόγον βιοῦσιν.
ΙΑ. Ἐπιδρομὴ κεφαλαιώδης τοῦ ἀρίστου βίου.
ΙΒ. Ἐπιδρομὴ κεφαλαιώδης ὁμοίως τοῦ ἀρίστου βίου, ὅσαι τῶν ἁγίων γραφῶν χαρακτηρίζουσαι τὸν τῶν Χριστιανῶν βίον.

Ι. *Περὶ τοῦ κάλλους τοῦ ἀληθινοῦ.*

Ἦν ἄρα, ὡς ἔοικεν, πάντων μέγιστον μαθημάτων τὸ γνῶναι αὑ- 1, 1
τόν· ἑαυτὸν γάρ τις ἐὰν γνῷ, θεὸν εἴσεται, θεὸν δὲ εἰδὼς ἐξομοιω-
θήσεται θεῷ, οὐ χρυσοφορῶν οὐδὲ ποδηροφορῶν, ἀλλὰ ἀγαθοεργῶν

21 f vgl. I Joh. 3, 2

1 ff Überschrift in PFM *λόγος τρίτος*, Verzeichnis der Capitelüberschriften fehlt | **21** *γνῷ* Di *γνώιη* P | **22** *ποδηροφορῶν*] dazu am Rande *σιδηροφορῶν* P² (jetzt ausrad.), FM

καὶ ὅτι μάλιστα ὀλιγίστων δεόμενος· ἀνενδεὴς δὲ μόνος ὁ θεὸς καὶ χαίρει μάλιστα μὲν καθαρεύοντας ἡμᾶς ὁρῶν τῷ τῆς διανοίας κόσμῳ, ἔπειτα δὲ καὶ τῷ τοῦ σώματος, ἁγνὴν στολήν, σωφροσύνην, περιβεβλημένους. τριγενοῦς οὖν ὑπαρχούσης τῆς ψυχῆς τὸ νοερόν, ὃ δὴ 2
λογιστικὸν καλεῖται, ὁ ἄνθρωπός ἐστιν ὁ ἔνδον, ὁ τοῦ φαινομένου τοῦδε ἄρχων ἀνθρώπου, αὐτὸν δὲ ἐκεῖνον ἄλλος ἄγει, θεός· τὸ δὲ θυμικόν, θηριῶδες ὄν, πλησίον μανίας οἰκεῖ· πολύμορφον δὲ τὸ ἐπιθυμητικὸν καὶ τρίτον, ὑπὲρ τὸν Πρωτέα τὸν θαλάττιον δαίμονα ποικίλον, ἄλλοτε ἄλλως μετασχηματιζόμενον, εἰς μοιχείας καὶ λαγνείας
καὶ εἰς φθορὰς ἐξαρεσκευόμενον· |

ἤτοι μὲν πρώτιστα λέων γένετ' ἠγένειος, 251 P 3

ἔτι φέρων τὸν καλλωπισμόν· ἄνδρα δείκνυσιν ἡ τοῦ γενείου κόμη·

αὐτὰρ ἔπειτα δράκων ἢ πάρδαλις ἠδὲ μέγας σῦς·

κατώλισθεν εἰς τὴν ἀσέλγειαν ἡ φιλοκοσμία. οὐκέτι καρτερῷ θηρίῳ
† ἄνθρωπος φαίνεται,

γίνετο δ' ὑγρὸν ὕδωρ καὶ δένδρεον ὑψιπέτηλον.

ἐκχεῖται τὰ πάθη, ἐκβλύζονται αἱ ἡδοναί, μαραίνεται τὸ κάλλος, καὶ 4
θᾶττον ἀποπίπτει τοῦ πετάλου χαμαί, ὅταν αὐτοῦ καταπνεύσωσιν αἱ ἐρωτικαὶ τῆς ὕβρεως λαίλαπες, καὶ πρὶν ἢ τὸ μετόπωρον ἐλθεῖν
μαραίνεται τῇ φθορᾷ· πάντα γὰρ ἡ ἐπιθυμία γίνεταί τε καὶ πλάττεται καὶ φενακίζειν βούλεται, ἵνα κατακρύψῃ τὸν ἄνθρωπον. ὁ δὲ 5
ἄνθρωπος ἐκεῖνος, ᾧ σύνοικος ὁ λόγος, οὐ ποικίλλεται, οὐ πλάττεται, μορφὴν ἔχει τὴν τοῦ λόγου, ἐξομοιοῦται τῷ θεῷ, καλός ἐστιν, οὐ καλλωπίζεται· κάλλος ἐστὶ τὸ ἀληθινόν, καὶ γὰρ ὁ θεός ἐστιν· θεὸς
δὲ ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος γίνεται, ὅτι βούλεται ὁ θεός. ὀρθῶς ἄρα 2, 1
εἶπεν Ἡράκλειτος· »ἄνθρωποι θεοί, θεοὶ ἄνθρωποι. λόγος γὰρ οὑτός·« μυστήριον ἐμφανές· θεὸς ἐν ἀνθρώπῳ, καὶ ὁ ἄνθρωπος θεός, καὶ τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς ὁ μεσίτης ἐκτελεῖ· μεσίτης γὰρ ὁ

1 vgl. Strom. II 81, 1; Philo De fort. 3 (II p. 377 M) ἔστι γαρ ὁ μὲν θεὸς ἀνεπιδεής, οὐδενὸς χρήζων, ἀλλ' αὐτὸς αὐταρκέστατος ἑαυτῷ — **4—8** vgl. Plato Rep. IV p. 441 A u. a. — **8 f** vgl. A. Otto, Sprichw. d. Röm. S. 289 (Proteus) — **11. 13. 16** δ 456—458 — **26** Heraklit Fr. 67 Bywater; vgl. 62 Diels — **28** vgl. Joh. 4, 34

3 f περιβεβλημένους Markland περιβεβλημένωι P περιβεβλημένου Ma | **6** ἄλλος P³ ἄλλως P* | **10** ἐξαρεσκευόμενον] ἐμπαρεσκευασμένον Heyse ἐξαραιούμενον Ma | **12** ἔτι φεύγοντα καλλωπισμὸν ἄνδρα? Münzel ἔτι φέρον τὸν καλλ. ἀνδρὸς Schw | **15** ἄνθρωπος] συγγενὲς Schw ὅμοιος St ⟨ὅμοιος ὁ⟩ ἄνθρ. He | **19** μετόπωρον P³ μεθόπωρον P* | **24** κάλλος — ἐστιν] καὶ γὰρ ὁ θεὸς ⟨καλός⟩ ἐστιν κάλλος τὸ ἀληθινόν Ma | **25** ⟨ποιεῖ ὃ⟩ βούλεται Schw | ὃ θεός Bernays, Herakl. Briefe S. 40 ὁ θεός P

λόγος ὁ κοινὸς ἀμφοῖν, θεοῦ μὲν υἱός, σωτὴρ δὲ ἀνθρώπων, καὶ τοῦ μὲν διάκονος, ἡμῶν δὲ παιδαγωγός. δούλης δὲ οὔσης τῆς σαρκός, 2
καθὼς καὶ ὁ Παῦλος μαρτυρεῖ, πῶς ἄν τις εἰκότως τὴν θεράπαιναν κοσμοίη προαγωγοῦ δίκην; ὅτι γὰρ δούλου μορφὴ τὸ σαρκικόν, ἐπὶ τοῦ κυρίου φησὶν ὁ ἀπόστολος· »ὅτι ἐκένωσεν ἑαυτὸν μορφὴν δούλου λαβών«, τὸν ἐκτὸς ἄνθρωπον δοῦλον προσειπὼν πρὶν ἢ δουλεῦσαι καὶ σαρκοφορῆσαι τὸν κύριον. ὁ δὲ συμπαθὴς θεὸς αὐτὸς ἠλευθέ- 3
ρωσεν τὴν σάρκα τῆς φθορᾶς καὶ δουλείας τῆς θανατηφόρου καὶ πικρᾶς ἀπαλλάξας τὴν ἀφθαρσίαν περιέθηκεν αὐτῇ, ἅγιον τοῦτο τῇ σαρκὶ [καὶ] ἀιδιότητος καλλώπισμα περιθείς, τὴν ἀθανασίαν. ἔστι δὲ 3,1
καὶ ἄλλο κάλλος ἀνθρώπων ἀγάπη· »ἀγάπη δέ«, κατὰ τὸν ἀπόστολον, »μακροθυμεῖ, χρηστεύεται, οὐ ζηλοῖ, οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται.« περπερεία γὰρ ὁ καλλωπισμὸς περιττότητος καὶ ἀχρειότητος ἔχων ἔμφασιν. διὸ καὶ ἐπιφέρει· »οὐκ ἀσχημονεῖ.« ἄσχημον γὰρ τὸ 252 P 2
ἀλλότριον καὶ μὴ κατὰ φύσιν σχῆμα· τὸ δ' ἐπίπλαστον ἀλλότριον, ὅπερ ἐξηγεῖται σαφῶς, »οὐ ζητεῖ« φήσας »τὸ μὴ ἑαυτῆς«· τὸ γὰρ ἴδιον ἡ ἀλήθεια τὸ οἰκεῖον καλεῖ, τὸ δ' ἀλλότριον ἡ φιλοκοσμία ζητεῖ, ἐκτὸς οὖσα καὶ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀγάπης. τὸν δὲ 3
κύριον αὐτὸν τὴν ὄψιν αἰσχρὸν γεγονέναι διὰ Ἡσαΐου τὸ πνεῦμα μαρτυρεῖ· »καὶ εἴδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλεῖπον παρὰ τοὺς ἀνθρώπους.« καὶ τίς ἀμείνων κυρίου; ἀλλ' οὐ τὸ κάλλος τῆς σαρκὸς τὸ φαντασιαστικόν, τὸ δὲ ἀληθινὸν καὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἐνεδείξατο κάλλος, τῆς μὲν τὸ εὐεργετικόν, τὸ δὲ ἀθάνατον τῆς σαρκός.

II. Ὅτι οὐ χρὴ καλλωπίζεσθαι.

Οὐκ ἄρα ἡ πρόσοψις τοῦ ἐκτὸς ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἡ ψυχὴ καλλω- 4,1
πιστέα τῷ τῆς καλοκἀγαθίας κοσμήματι· εἴη δ' ἂν καὶ τὴν σάρκα εἰπεῖν τῷ τῆς ἐγκρατείας κόσμῳ. αἳ δέ, τὴν ἐπιφάνειαν καλλωπιζόμεναι καὶ τὰ βάθη χερσούμεναι, λελήθασι σφᾶς αὐτὰς κατὰ τοὺς Αἰ- 2
γυπτίων κοσμοῦσαι ναούς· προπύλαια παρ' αὐτοῖς καὶ προτεμενίσματα

5 f Phil. 2, 7 — **11—16** I Kor. 13, 4 f — **20 f** Jes. 53, 2 f — **28—S. 238, 15** Münzel verweist auf Luc. Imag. 11 *αἳ γε τοιαῦται ὅμοιαί μοι δοκοῦσι τοῖς Αἰγυπτίοις ἱεροῖς· κἀκεῖ γὰρ αὐτὸς μὲν ὁ ναὸς κάλλιστός τε καὶ μέγιστος, λίθοις τοῖς πολυτελέσιν ἠσκημένος καὶ χρυσῷ καὶ γραφαῖς διηνθισμένος· ἔνδον δὲ ἧν ζητῇς τὸν θεόν, ἢ πίθηκός ἐστιν ἢ ἶβις ἢ τράγος ἢ αἴλουρος.* vgl. Diod. Bibl. I 83, 1; 87 f; Orig. c. Cels. III 17 (I 215, 16—21 K.)

4 *κοσμοίη* P³ *κοσμώιη* P* | *μορφὴ* Sy *μορφὴν* P | **10** [*καὶ*] Markland | **15** *δ'* ausradiert P | **30** *κοσμοῦσαι ναούς·* Jacobs zu Achill. Tat. p. 607 *κόσμους, οἷς ναοὶ καὶ* P *κόσμους· οἱ ναοὶ καὶ* He | *προταινίσματα* F

ἐξήσκηται, ἄλση τε καὶ ὀργάδες, κίοσίν τε παμπόλλοις ἐστεφάνωνται
αἱ αὐλαί· τοῖχοι δὲ ἀποστίλβουσι ξενικοῖς λίθοις καὶ γραφῆς ἐν|τέχ- 93 S
νου [οἷς] ἐνδεῖ οὐδὲ ἕν· χρυσῷ δὲ καὶ ἀργύρῳ καὶ ἠλέκτρῳ παραστίλ-
βουσιν οἱ ναοί, καὶ τοῖς ἀπὸ Ἰνδίας καὶ Αἰθιοπίας πεποικιλμένοι
μαρμαίρουσι λιθιδίοις, τὰ δὲ ἄδυτα χρυσοπάστοις ἐπισκιάζεται πέ-
πλοις· ἀλλ᾽ ἢν παρεισέλθῃς ⟨εἰς⟩ τὸ βάθος τοῦ περιβόλου σπεύδων 3
ἐπὶ τὴν θέαν τοῦ κρείττονος, ζητήσεις τὸ ἄγαλμα τὸ ἔνοικον | τοῦ 253 P
νεώ, παστοφόρος δὲ ἤ τις ἄλλος τῶν ἱεροποιούντων περὶ τὸ τέμε-
νος σεμνὸν δεδορκώς, παιᾶνα τῇ Αἰγυπτίων ᾠδῶν γλώττῃ, ὀλίγον
ἐπαναστείλας τοῦ καταπετάσματος, ὡς δείξων τὸν θεόν, πλατὺν ἡμῖν
ἐνδίδωσι γέλωτα τοῦ σεβάσματος. οὐ γὰρ θεὸς ὁ ζητούμενος ἔνδον 4
εὑρεθήσεται, ἐφ᾽ ὃν ἐσπεύσαμεν, αἴλουρος δὲ ἢ κροκόδειλος ἢ αὐτόχθων
ὄφις ἢ τι τοιοῦτον θηρίον ἀνάξιον ⟨μὲν⟩ τοῦ νεώ, χηραμοῦ δὲ ἢ φω-
λεοῦ ἢ βορβόρου ἀντάξιον· ὁ θεὸς Αἰγυπτίων ἐπὶ στρωμνῆς ἁλουργῆς
καταφαίνεται κυλιόμενον θηρίον. ταύτῃ μοι δοκοῦσιν αἱ χρυσοφο- 5, 1
ροῦσαι γυναῖκες, τῶν πλοκάμων τοὺς ἑνουλισμοὺς ἀσκοῦσαι χρίσματά
τε παρειῶν καὶ ὑπογραφὰς ὀφθαλμῶν καὶ βαφὰς μετιοῦσαι τριχῶν
καὶ τὴν ἄλλην βλακείαν κακομηχανώμεναι, κοσμοῦσαι τὸν περίβολον
τὸν σαρκικόν, αἰγυπτιάζουσαι ὡς ἀληθῶς, ἐπισπᾶσθαι τοὺς δεισιδαί-
μονας ἐραστάς. ἀλλ᾽ ἢν ἀποκαλύψῃ τις τὸ καταπέτασμα τοῦ νεώ, 2
τὸν κεκρύφαλον λέγω, τὴν βαφήν, τὴν ἐσθῆτα, τὸ χρυσίον, τὸ φῦ-
κος, τὰ ἐντρίμματα, τουτέστι τὸ ἐκ τούτων συγκείμενον ὕφος, [τὸ
καταπέτασμα,] ὡς ἔνδον εὑρήσων τὸ κάλλος τὸ ἀληθινόν, μυσάξεται,
εὖ οἶδ᾽ ἐγώ. οὐ γὰρ τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ κατοικοῦσαν ἔνδον εὑρήσει 3
τὴν ἀξιόλογον, πόρνη δὲ ἀντ᾽ αὐτῆς καὶ μοιχαλὶς τῆς ψυχῆς κατεί-
ληφε τὸ ἄδυτον, τό τε ἀληθινὸν θηρίον ἐλεγχθήσεται

ψιμυθίῳ πίθηκος ἐντετριμμένος,

καὶ ὁ παλίμβολος ὄφις ἐκεῖνος διαβιβρώσκων τὸ νοερὸν τῆς ἀνθρώ-
που διὰ τῆς φιλοδοξίας χηραμὸν ἔχει τὴν ψυχήν· πάντα φαρμάκων 4
ὀλεθρίων ἐμπλήσας καὶ τὸν ἑαυτοῦ τῆς πλάνης ἐνερευξάμενος ἰὸν
μετεσκεύασεν τὰς γυναῖκας εἰς πόρνας ὁ προαγωγὸς οὗτος δράκων
(οὐ γὰρ γυναικός, ἀλλ᾽ ἑταίρας τὸ φιλόκοσμον)· αἳ τῆς παρὰ μὲν

27 CAF III p. 503 Adesp. 517; vgl. Nauck, Philol. 4 (1849) p. 359; Crusius, Rh. Mus. 49 (1894) S. 307; vgl. Aristoph. Eccl. 1072

2 *καὶ*] Schw | **2 f** *γραφαῖς ἐντέχνοις* He *γραφαῖς, ἐντέχνου αἷς* Münzel | **3** [*οἷς*] St *αὐτοῖς* Markland | **4** *πεποικιλμένοι* Münzel *πεποικιλμένοις* P | **6** ⟨*εἰς*⟩ Ma | ⟨*καὶ*⟩ *σπεύδων* Po | **7** *ζητήσῃς* Po *ζητήσας* oder *ζητήσῃς τε* Sy | **8** *παστροφόρος* F | [*δὲ*] Di | **10** *ἐπαναστείλῃ* Münzel | **13** ⟨*μὲν*⟩ über d. Z. P^2 | **21** *τὸν* St *τὸ* P | **22 f** [*τὸ κατ.*] Wi | **25** *μοιχαλλὶς* P* w. e. sch., M | **26** *ἄδυτον· τὸ δὲ* Ma | **29** *ἔχει* Mcorr *ἔχειν* PFM* *ἔχων* Schw | **30** [*οὗτος δράκων*] Schw | **31 f** *δράκων· οὐ γὰρ γυναικός, ἀλλ᾽ ἑταίρας* P^3 *δρα . . . . . γὰρ γυναικός α . . . . . ἑρας* P* (Lücken im Archetypus)

τοῖς ἀνδράσιν οἰκουρίας ὀλίγα φροντίζουσιν, λύσασαι δὲ τἀνδρὸς τὸ βαλλάντιον ἐκτρέπουσι τὰς χορηγίας εἰς ἐπιθυμίας, ὡς πολλοὺς ἔχοιεν τοῦ καλαὶ δοκεῖν εἶναι μάρτυρας, καὶ τὴν πᾶσαν ἡμέραν κομμωτικῇ προσκαθεζόμεναι ἀργυρωνήτοις σχολάζουσιν ἀνδραπόδοις. καθάπερ 6, 1
οὖν ὄψον πονηρὸν ἡδύνουσι τὴν σάρκα καὶ τὴν μὲν ἡμέραν κομμωτικῇ προστετήκασι θαλαμευόμεναι, μὴ ἐλεγχθῶσιν ξανθιζόμεναι, ἑσπέρας δὲ καθάπερ ἐκ φωλεοῦ πρὸς τὸν λύχνον τὸ νόθον | τοῦτο προσέρπει 254 P
κάλλος· συνεργεῖ γὰρ καὶ ἡ μέθη καὶ τὸ ἀμυδρὸν τοῦ φωτὸς πρὸς τὴν ἐπίθεσιν αὐτῶν. καὶ τὴν μὲν ξανθίζουσαν τοὺς πλοκάμους ὁ 2
κωμικὸς Μένανδρος εἴργει τῆς οἰκίας·

νῦν δ' ἔρπε ἀπ' οἴκων τῶνδε· τὴν γυναῖκα γὰρ
τὴν σώφρονα οὐ δεῖ τὰς τρίχας ξανθὰς ποιεῖν,

ἀλλ' οὐδὲ τὰς παρειὰς φυκοῦν οὐδὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑπογράφεσθαι. λελήθασι δὲ σφᾶς αἱ κακοδαίμονες τὸ οἰκεῖον ἀπολλύουσαι κάλλος 3
τοῦ ὀθνείου τῇ ἐπεισαγωγῇ· ἅμα γοῦν ἡμέρᾳ σπαρασσόμεναι καὶ ἀποτριβόμεναι καὶ φυράμασί τισι καταπλαττόμεναι ψήχουσι μὲν τὸν χρῶτα, θρύπτουσι δὲ τὴν σάρκα τοῖς φαρμάκοις καὶ τῇ περιεργίᾳ τῶν ῥυμμάτων τὸ οἰκεῖον μαραίνουσιν ἄνθος. διὰ τοῦτό τοι ὠχραὶ 4
μὲν ἐκ καταπλασμάτων καταφαίνονται, εὐάλωτοι δὲ ὑπὸ νόσων γίνονται τακερὰν ἤδη τὴν σάρκα φαρμάκοις τὴν ἐσκιαγραφημένην ἔχουσαι, τῶν ἀνθρώπων τὸν δημιουργὸν ἀτιμάζουσαι, ὡς οὐ κατ' ἀξίαν δεδωρημένον τὸ κάλλος. εἰκότως ἀργαὶ πρὸς οἰκουρίας γίνονται, καθάπερ ἐζωγραφημέναι, καθεζόμεναι εἰς θέαν, οὐκ εἰς οἰκουρίαν γεγενημέναι. διὰ τοῦτό τοι ἡ παρὰ τῷ κωμικῷ ἐπιλογιστικὴ γυνὴ 7, 1
λέγει·

τί δ' ἂν γυναῖκες φρόνιμον ἐργασαίμεθα
ἢ λαμπρόν, αἳ καθήμεθ' ἐξανθισμέναι,

τῶν ἐλευθέρων γυναικῶν λυμαινόμεναι τὸν χαρακτῆρα, οἴκων ἀνατροπὰς καὶ γάμων ἐκτροπὰς καὶ παίδων ὑποβολὰς περιποιούμεναι. τοῦτο αὐτὸ γάρ τοι καὶ Ἀντιφάνης ὁ κωμικὸς ἐν Μαλθακῇ τὸ ἑταιρι- 2

11 f Menander Fr. 610 CAF III p. 184 — **26 f** Aristoph. Lys. 42 f

3 *κομμωτικῇ* (*μμ* in Ras.) P¹ | **5** *ὄψον* F² *ὄψιν* PF*M | **6** *ξανθιζόμεναι* Markland *ἀνθιζόμεναι* P | **11** *ἔρπε*] *ἔρρ'* Cobet, Mnemos. 4 (1855) p. 126 = Nov. lect. 30; vgl. aber Eur. Hel. 477 | **14** *ἀπολλύουσαι* P¹ *ἀπολύουσαι* P* | **16** *ἀποτριβόμεναι* Schw *ἀποτεινόμεναι* P *ἀποκτεινόμεναι* Bywater, Journ. of Phil. 4 (1872) p. 205 | *ψήχουσι* Jacobs, Anthol. Palat. III p. 715 *ψύχουσι* P *τρίχουσι* Wendland Quaest. Mus. 51 cf. *urgent* Tert. de cultu fem. II 5 | **17** *θρύπτουσι* Bywater a. a. O. *ὀρύττουσι* P *κρύπτουσι* oder *ῥύπτουσι* Bernays | **18** *ἄνθος*] *κάλλος* F, aber *ἄνθος* am Rand | **20** [*τὴν*²] Bernays | **23** *ἐζωγραφημέναι* (*μέναι* in Ras.) P¹ *ἐζωγραφημένῃς* M | **27** *καθήμεθα* FM | *ἐξηνθισμέναι* P³ (wie S. 222, 23) | **29** *καὶ γάμων ἐκτροπὰς* am Rand F¹ | *ὑποβολὰς* Cobet 480 f *διαβολὰς* P

κὸν τῶν γυναικῶν ἐπισκώπτει τὰ κοινὰ πάσαις ῥήματα εἰς τὴν κατατριβὴν | ἐξηυρημένα λέγων 255 P

ἔρχεται,
μετέρχεται αὖ, προσέρχεται αὖ, μετέρχεται,
ἥκει, πάρεστι, ῥύπτεται, προσέρχεται,
σμῆται, κτενίζεται, ἐμβέβηκε, τρίβεται,
λοῦται, σκοπεῖται, στέλλεται, μυρίζεται,
κοσμεῖται, ἀλείφεται· † ἂν δ' ἔχοι τι, ἀπάγχεται.

τρὶς γάρ, οὐχ ἅπαξ ἀπολωλέναι δίκαιαι κροκοδείλων ἀποπάτοις χρώ- 3
μεναι καὶ σηπεδόνων ἀφροῖς ἐγχριόμεναι, καὶ ταῖς ὀφρύσι τὴν ἀσβόλην ἀναματτόμεναι καὶ ψιμυθίῳ τὰς παρειὰς ἐντριβόμεναι. αἱ τοίνυν 8, 1
καὶ τοῖς ἐθνικοῖς προσκορεῖς ποιηταῖς διὰ τὸν τρόπον πῶς οὐκ ἂν ἀπόβλητοι τῇ ἀληθείᾳ γένοιντο; ἕτερος γοῦν κωμικὸς ἐλέγχων αὐτὰς Ἄλεξις· καὶ γὰρ καὶ τούτου παραθήσομαι τὴν λέξιν δυσωποῦσαν τῷ περιέργῳ τῆς ἑρμηνείας τὸ ἀδιάτρεπτον τῆς ἀναισχυντίας· οὐ γὰρ εἰς τοσοῦτον περίεργος ἦν· ἐγὼ δὲ αἰσχύνομαι κωμῳδουμένης ἐς τοσοῦτον τῆς γυναικωνίτιδος, ἢ »βοηθὸς« γενομένη εἶτα μέντοι προσαπολλύει καὶ τὸν ἄνδρα.

πρῶτα μὲν γὰρ ἐς τὸ κέρδος καὶ τὸ | συλᾶν τοὺς πέλας 256 P 2
πάντα τὰ ἄλλα [ἔργα] αὐταῖς πάρεργα γίγνεται.
τυγχάνει μικρά τις οὖσα· φελλὸς ἐν ταῖς βαυκίσιν |
ἐγκεκάττυται. μακρά τις· διάβαθρον λεπτὸν φορεῖ 94 S
τὴν ⟨τε⟩ κεφαλὴν ἐπὶ τὸν ὦμον καταβαλοῦσα ἐξέρχεται·
τοῦτο τοῦ μήκους ἀφεῖλεν. οὐκ ἔχει τις ἰσχία·
ὑπενέδυσ' ἐρραμμένα αὐτήν, ὥστε τὴν εὐπυγίαν
ἀναβοᾶν τοὺς εἰσιδόντας. κοιλίαν ἁδρὰν ἔχει·

3—8 Antiphanes Fr. 148 CAF II p. 71 sq. — **17** vgl. Gen. 2, 18. 20 — **19—S. 241, 13** Alexis Fr. 98, 1. 2. 7—22. 24—26 CAF II p. 329 sqq.

4 *μετέρχετ' αὖ, προσέρχετ' αὖ* Pierson zu Moeris (Lugd. 1759) p. 337 *μετέρχεται αὖτη, προσέρχεται, οὐ* L | **6** *σμῆται* Kl *σμήχεται* L *σμᾶται* Pierson a. a. O. p. 355 | *ἐκβέβηκε* F | *ἐκβέβηκ', ἐντρίβεται* Meineke, Cobet, Mnemos. 6 (1857) p. 182 = Nov. lect. p. 342 | **7** *λοῦται* Pierson a. a. O. p. 248 *λούεται* P | **8** *δ' ἔχη τι* Sy *τύχῃ δ'* Meineke *δ' ἔχητε* Schw | *ἀλείφεθ'· ὃς ἂν ἔχῃ δ', ἀπάγχεται?* Kock | **15** *οὐ γὰρ ⟨ἂν⟩* Cobet 435 | **16** [*εἰς τοσοῦτον*] Schw | *κωμωδωμένης* F | **17** *ἢ* St *εἰ* P | *γενομένη* F *γενοίμην* PM | **17 f** *προσαπολύει* P* | **19** *ἐς*] *πρὸς* Athen. XIII p. 568 | **20** *τὰ ἄλλα ἔργα* P *τἄλλ'* Ath. | *γίνεται* P | Clemens läßt viereinhalb Verse fort | **21** *βαυκίσιν* Ath. *βλαύτισιν* P* *βλαύτησιν* P² | **22** *ἐγκεκάττυται* Ath. *ἐνεγκάττυται* (*ατ* in Ras.) P¹ | **23** ⟨*τε*⟩ aus Ath. | *τὸν ὦμον*] *τῶν ὤμων* F* *τῶν ὦμον* F² | *καταβαλοῦσ'* Ath. *καταβάλλουσα* P | **25** *αὐτὴν* Ma | **26** *εἰσιδόντας* Sy *εἰσιόντας* P *ἰδόντας* Ath. | *ἁδρὰν* < Ath.

τιτθί᾽ ἔστ᾽ αὐταῖσι τούτων ὧν ἔχουσ(ιν) οἱ κωμικοί·
ὀρθὰ προσθεῖσαι τοιαῦτα τοὐνδυτὸν τῆς κοιλίας
ὥσπερεὶ κοντοῖσι τούτοις εἰς τὸ πρόσθ(εν) ἀπήγαγον.
τὰς ὀφρῦς πυρρὰς ἔχει τις· ζωγραφοῦσιν ἀσβόλῳ. 3
συμβέβηκ(εν) εἶναι μέλαιναν· κατέπλασε ψιμυθίῳ·
λευκόχρως λίαν τις ἐστίν· παιδέρωτ᾽ ἐντρίβεται.
καλὸν ἔχει τοῦ σώματός τι· τοῦτο γυμνὸν δεικνύει.
εὐφυεῖς ὀδόντας ἔσχεν· ἐξ ἀνάγκης δεῖ γελᾶν,
ἵνα θεωρῶσ(ιν) οἱ παρόντες τὸ στόμα ὡς κομψὸν φορεῖ.
ἂν δὲ μὴ χαίρῃ γελῶσα, διατελεῖ τὴν ἡμέραν
ξυλήφιον
μυρρίνης ἔχουσα λεπτὸν ⟨ὀρθὸν⟩ ἐν τοῖς χείλεσιν,
ὥστε τῷ χρόνῳ σεσηρέν᾽, ἄν τε βούλητ᾽ ἄν τε μή.

Ταῦτα ὑμῖν εἰς τὴν ἀποτροπὴν τῆς φιλοκόσμου κακομηχανίας 9, 1
ἐκ | σοφίας κοσμικῆς παρατίθεμαι, παμμάχως σῴζειν ἐθελήσαντος ἡμᾶς 257 P
τοῦ λόγου, μετὰ μικρὸν δὲ καὶ ταῖς θείαις ἐπιστύψω γραφαῖς. φιλεῖ
δέ πως τὸ μὴ λανθάνον δι᾽ αἰσχύνην τῶν ἐλέγχων ἀφίστασθαι τῶν
ἁμαρτημάτων. ὡς δὲ ἡ καταπεπλασμένη χεὶρ καὶ ὁ περιαληλιμμένος 2
ὀφθαλμὸς ὑπόνοιαν τοῦ νοσοῦντος ἐκ τῆς ὄψεως ἐνδείκνυται, οὕτως
τὰ ἐντρίμματα καὶ αἱ βαφαὶ νοσοῦσαν ἐν βάθει τὴν ψυχὴν αἰνίττον-
ται. ἡμῖν δὲ παριέναι »ποταμὸν ἀλλότριον« ὁ θεῖος παραινεῖ παιδα- 3
γωγός, τὴν ἀλλοτρίαν γυναῖκα, τὴν μάχλον, ποταμὸν ἀλλότριον ἀλλη-
γορῶν, πᾶσιν ἐπιρρέουσαν, πᾶσι δι᾽ ἀσέλγειαν πορνικὴν εἰς τρυφὴν
ἐκχεομένην· »ἀπὸ ὕδατος ἀλλοτρίου ἀπόσχου«, φησίν, »καὶ ἀπὸ πη- 4
γῆς ἀλλοτρίας μὴ πίῃς«, τὸ ῥεῦμα τῆς ἡδυπαθείας φυλάξασθαι παραι-
νῶν, »ἵνα πολὺν ζήσωμεν χρόνον, προστεθῇ δὲ ἡμῖν ἔτη ζωῆς«, εἴτε
ἀλλοτρίαν ἡδονὴν μὴ θηρωμένοις εἴτε καὶ τὰς αἱρέσεις ἐκτρεπομένοις.
φιλοψία μὲν οὖν καὶ φιλοινία εἰ καὶ πάθη μεγάλα, ἀλλ᾽ οὐ τοσαῦτα 10, 1
τὸ μέγεθος ὁπόση ἡ φιλοκοσμία. τράπεζα πλήρης καὶ κύλικες ἐπάλ-

21 Prov. 9, 18 a; vgl. Strom. I 96 — **24—26** Prov. 9, 18 bc — **28**—S. **242**, **4** vgl. Plut. Mor. p. 523 E

1 *τιτθί᾽ ἔστ᾽ αὐταῖσι* Jacobs, Additam. animadv. in Athen. (Ienae 1809) p. 301 *τιτθίαις ταύταισιν* P *στήθι᾽ ἔστ᾽ αὐταῖσι* Ath. | **2** *τοιαῦτα* Ath. *ταῦτα* P | *τοὐνδυτον* Sy *ου τον τυνδυτον* P *γοῦν αὐτῶν* Ath. | **3** *τούτοις*] *τοὔπισθ᾽* Emperius | *ἀπήγαγεν* P | **5** *κατέπλασε* Ath. *κατέπασε* P | **6** *παιδέρωτ᾽* Ath. *πετεύρων δ᾽* P | **7** *δείκνυται* Ath. | **9** *θεωροῖεν* Ath. | *ὡς* Ath. *ὡς ὅτι* P | **10** *ἂν* Ath. *ἐὰν* P | *διατελεῖ*] *διὰ τέλους* Ath. | *ἡμέραν*] + *ἔνδον, ὥσπερ τοῖς μαγείροις ἃ παράκειθ᾽ ἑκάστοτε,* | *ἡνίκ᾽ ἂν πωλῶσιν αἰγῶν κρανία,* Ath. | **11** *ξυλήφιον* P* *ξυλύφιον* P¹M *ξυλίφιον* F | **12** *⟨ὀρθὸν⟩* aus Ath. | **13** *σεσηρέν᾽* Naber, Mnemos. N. F. 8 (1880) p. 258 *σέσηρεν* P *σεσηρέναι* Ath. | *βούλητ᾽* Schweighäuser *βούλετ᾽* P *βούλωνται* Ath. | **15** *κωμικῆς* P³ | **16** *ἐπιστύψω* Ma *ἐπιστύφω* P

ληλοι ἱκαναὶ πληρῶσαι τὴν λαιμαργίαν· τοῖς δὲ φιλοχρύσοις καὶ φιλο-
πορφύροις καὶ φιλολίθοις οὔτε ὁ ὑπὲρ γῆς καὶ ὑπὸ γῆν χρυσὸς αὐ-
τάρκης οὔτε ἡ Τυρίων θάλαττα οὔτε μὴν ὁ φόρτος ὁ ἀπ᾽ Ἰνδῶν καὶ
Αἰθιόπων, ἀλλ᾽ οὐδὲ ὁ Πακτωλὸς ὁ ῥέων τὸν πλοῦτον. οὐδ᾽ ἂν 2
Μίδας τις αὐτῶν γένηται, πεπλήρωται, ἀλλὰ ἔτι πένης ἐστὶ πλοῦτον
ἄλλον ποθῶν, ἕτοιμοι δὲ οὗτοι συναποθανεῖν χρυσίῳ. εἰ δὲ καὶ ὁ
Πλοῦτος τυφλός, ὥσπερ οὖν, αἱ περὶ αὐτὸν ἐπτοημέναι καὶ συμπα-
θοῦσαι πῶς οὐ τυφλώττουσιν; ὅρον γοῦν ἐπιθυμίας οὐκ ἔχουσαι εἰς 3
ἀναισχυντίαν ἐξοκέλλουσιν· δεῖ γὰρ αὐταῖς καὶ θεάτρου καὶ πομπῆς
καὶ πλήθους θεατῶν καὶ πλάνης ἐν ἱεροῖς καὶ τῆς ἐν τοῖς ἀμφόδοις
διατριβῆς, ὡς πᾶσιν αὐτὰς γίνεσθαι καταφανεῖς. κοσμοῦνται γὰρ ἵνα 4
ἄλλοις ἀρέσκοιεν αἱ ἐν προσώπῳ | καυχώμεναι, οὐκ ἐν καρδίᾳ· ὡς 258 P
γὰρ τὸν δραπέτην τὰ στίγματα, οὕτω τὴν μοιχαλίδα δείκνυσι τὰ
ἀνθίσματα. »κἂν περιβάλῃ κόκκινον καὶ κοσμήσῃ κόσμῳ χρυσῷ, καὶ
ἐὰν χρίσῃ στίμμι τοὺς ὀφθαλμούς σου, εἰς μάτην ὁ ὡραϊσμός σου«,
ὁ λόγος διὰ Ἱερεμίου φησίν.

Εἶτα οὐκ ἄτοπον ἵππους μὲν καὶ ὄρνεις καὶ τὰ ἄλλα ζῷα ἐκ 11, 1
τῆς χλόης καὶ τῶν λειμώνων ἀνίστασθαι καὶ ἀνίπτασθαι οἰκείῳ
κόσμῳ χαίροντα, χαίτῃ ἱππικῇ καὶ χροιᾷ φυσικῇ καὶ πτερώσει ποικίλῃ,
ὡς δὲ ἐνδεέστερον καὶ τῆς θηρείου φύσεως ἡ γυνὴ ἀκαλλὴς εἰς τοσοῦ-
τον εἶναι οἴεται, ὡς ὀθνείου δεῖσθαι κάλλους, ὠνητοῦ καὶ σκιαγρα-
φουμένου; κεκρύφαλοι μέν γε καὶ κεκρυφάλων διαφοραὶ καὶ περίεργοι 2
πλοκαί, ἀλλὰ καὶ τῶν τριχῶν οἱ μυρίοι σχηματισμοὶ κατόπτρων τε
πολυτίμητοι κατασκευαί, οἷς κατασχηματίζονται θηρῶσαι τοὺς δίκην
παίδων ἀφρόνων περὶ τὰς μορφὰς ἐπτοημένους, τέλεον ἀπηρυθρια-
κυιῶν ἐστι γυναικῶν, ἃς ἑταίρας καλῶν οὐκ ἄν τις ἀφαμάρτοι προσ-
ωπεῖα ποιούσας τὰ πρόσωπα. ἡμῖν δὲ ὁ λόγος παραινεῖ »μὴ σκοπεῖν 3
τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα· τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα,
τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια«. ὃ δὲ καὶ πέρα τῆς ἀτοπίας προβέβηκεν,
τῆς ἐπιπλάστου μορφῆς τῆς ἑαυτῶν οἷον ἀνδραγαθήματός τινος ἢ
ἐπανορθώματος κάτοπτρα ἐπινενοήκασιν, ἐφ᾽ ἧς ἀπάτης μάλιστα
κάλυμμα ἐπιτιθέναι ἐχρῆν· οὐδὲ γάρ, ὡς ὁ μῦθος Ἑλλήνων ἔχει,
Ναρκίσσῳ προεχώρησεν τῷ καλῷ τῆς ἑαυτοῦ εἰκόνος γενέσθαι θεατήν.
εἰ δὲ οὐδεμίαν εἰκόνα ὁ Μωυσῆς παραγγέλλει ποιεῖσθαι τοῖς ἀνθρώποις 12, 1

2 vgl. Plato Leg. V p. 728 A *πᾶς ὅ τ᾽ ἐπὶ γῆς καὶ ὑπὸ γῆς χρυσός* — **12** vgl. II Kor. 5, 12 — **14 f** Jerem. 4, 30 — **26 f** vgl. Pollux V 102; Anthol. Palat. XI 408, 4 (*ὥστε προσωπεῖον κοὐχὶ πρόσωπον ἔχειν*) — **27—29** II Kor. 4, 18 — **34 f** vgl. Exod. 20, 4

9 *ἐξοκέλλουσιν* P³ *ἐξωκέλλουσιν* P* *ἐξοκείλουσιν* F | **12** *προσώποις* F | **15** *στίμμι* (*ιμμι* in Ras.) P² | **19** *χαίτῃ* Vi *καὶ τῇ* P | **20** *ἐνδεεστέρα* Markland | *θηρείου* Markland *θηρίου* P | **21** *δεῖσθαι* P² *δεῖται* P | *ὠνητοῦ*] + *τοῦ* P* (von P² getilgt)

ἀντίτεχνον τῷ θεῷ, πῶς ἂν εὐλόγως ποιοῖεν αἱ γυναῖκες αὗται σφῶν κατὰ ἀνάκλασιν ἀπομιμούμεναι τὰς εἰκόνας εἰς τοῦ προσώπου τὴν ψευδοποιίαν; ἀλλὰ καὶ τῷ Σαμουὴλ τῷ προφήτῃ, ὁπότε πέμπεται ἕνα χρῖσαι τῶν υἱῶν Ἰεσσαὶ εἰς βασιλέα, [καὶ] τὸν πρεσβύτατον τῶν παίδων αὐτοῦ καλὸν καὶ μέγαν ἰδόντι, ὁπότε τὸ χρῖσμα προέβαλεν ὁ Σαμουὴλ ἡσθεὶς ἐπ' αὐτῷ, »εἶπεν«, φησίν, »ὁ κύριός αὐτῷ· μὴ ἐπιβλέψῃς εἰς τὴν ὄψιν αὐτοῦ καὶ τὸ ὕψος τοῦ μεγέθους αὐτοῦ, ὅτι ἀπῶσμαι αὐτόν. ἄνθρωπος μὲν γὰρ εἰς ὀφθαλμοὺς ὄψεται καὶ κύριος εἰς καρδίαν«, καὶ οὐκ ἔχρισε τὸν καλὸν τὸ σῶμα, ἀλλὰ τὸν καλὸν τὴν | ψυχήν. | εἰ οὖν τὸ φυσικὸν τοῦ σώματος κάλλος ἔλαττον 958 259P τοῦ ψυχικοῦ λογίζεται κύριος, τί περὶ τοῦ νόθου φρονεῖ, ἅπαν τὸ ψεῦσμα ἄρδην ἐκβαλών; »διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἴδους.« σαφέστατα γοῦν ὁ κύριος διὰ τοῦ Ἀβραὰμ διδάσκει καὶ πατρίδος καὶ συγγενέων καὶ κτήσεως καὶ πλούτου παντὸς καταφρονεῖν τὸν ἑπόμενον τῷ θεῷ, ποιήσας αὐτὸν ἔπηλυν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ »φίλον« αὐτὸν ὠνόμασεν τῆς οἴκοι καταφρονήσαντα περιουσίας· εὐπατρίδης γὰρ ἦν καὶ εὔπορος σφόδρα. τριακοσίοις γοῦν καὶ ὀκτωκαίδεκα οἰκέταις ἰδίοις κεχείρωται τοὺς τέσσαρας βασιλεῖς τοὺς αἰχμαλωτεύσαντας τὸν Λώτ. μόνην εὑρίσκομεν τὴν Ἐσθὴρ δικαίως κοσμουμένην. ἐκαλλωπίζετο μυστικῶς ἡ γυνὴ βασιλεῖ τῷ ἑαυτῆς, ἀλλὰ τὸ κάλλος αὐτῆς ἐκεῖνο λύτρον εὑρίσκεται φονευομένου λαοῦ. 4 5

Ὅτι δὲ ἑταίρας μὲν ποιεῖ τὰς γυναῖκας ὁ καλλωπισμός, ἀνδρογύνους δὲ τοὺς ἄνδρας καὶ μοιχικούς, μάρτυς ἡμῖν ὁ τραγικὸς διηγούμενος ὧδέ πως· 13, 1

ἐλθὼν δὲ ἐκ Φρυγῶν ὁ τὰς θεὰς
κρίνων ὅδε, ὡς ὁ μῦθος Ἀργείων ἔχει,
Λακεδαίμονα, ἀνθηρὸς μὲν εἱμάτων στολῇ
χρυσῷ τε λαμπρός, βαρβάρῳ χλιδήματι,
ἐρῶν ἐρῶσαν ᾤχετ' ἐξαναρπάσας
Ἑλένην πρὸς Ἴδης βούσταθμα, ἔκδημον λαβὼν
Μενέλαον.

ὦ κάλλους μοιχικοῦ· ἀνέτρεψε τὴν Ἑλλάδα ἡ βάρβαρος φιλοκοσμία καὶ ἡ ἀνδρόγυνος τρυφή· σωφροσύνην διέφθειρεν Λακωνικὴν ἐσθὴς 2

3—10 I Sam. 16, 7 — **12f** II Kor. 5, 7 — **13—15** vgl. Gen. 12, 1 — **16** zu *φίλον* vgl. Paed. III 42; Strom. II 20. 103; IV 105. 106 (= I Clem. Cor. X 1; XVII 2); Philo De sobr. 56 (I p. 401 M); Jak. 2, 23 u. Zahn, Forsch. III p. 152 — **17—19** vgl. Gen. 14, 14f — **19—21** vgl. Esth. 5; D 1f (15, 4f) — **25—31** Eurip. Iph. in Aul. 71—77

4 [*καὶ*] tilgt P³ | **10** *ἔλαττον* (*λ* u. *ττ* in Ras.) P | **14** *συγγενῶν* F *συγγενειῶν* Markland | **27** *εἱμάτων* (*ει* in Ras.) P² | *στολῇ* M² Eur. *στολὴν* PFM*

καὶ χλιδὴ καὶ κάλλος ὡραῖον· αἱ βάρβαροι φιλοκοσμίαι ἑταίραν ἤλεγξαν τὴν Διὸς θυγατέρα. οὐκ ἦν παιδαγωγὸς αὐτοῖς ἀνακόπτων 3
τὰς ἐπιθυμίας οὐδὲ μὴν ὁ λέγων »μὴ μοιχεύσῃς« οὐδὲ ⟨ὁ⟩ »μὴ ἐπιθυμήσῃς« λέγων μηδὲ εἰς μοιχείαν ὁδεύσῃς δι᾽ ἐπιθυμίας, ἀλλὰ μηδὲ
5 τὰς ὀρέξεις ἐκκαύσῃς διὰ φιλοκοσμίας. οἷον αὐτοῖς τὸ ἐπὶ τούτοις 4
ἐξηκολούθησεν τέλος, καὶ ὅσων ἀπέλαυσαν κακῶν οἱ φιλαυτίαν κωλῦσαι μὴ θελήσαντες· ἤπειροι κεκίνηνται δύο ἀπαιδεύτοις ἡδοναῖς καὶ κλονεῖται τὰ πάντα μειρακίῳ βαρβάρῳ· Ἑλλὰς ὅλη ναυτίλλεται,
στενοχωρεῖται δὲ ἡ θάλασσα ἠπείρους φέρουσα· πόλεμος ἐκριπίζεται 5
10 μακρός, καὶ μάχαι καταρρήγνυνται καρτεραί, καὶ νεκρῶν ἐμπίμπλαται τὰ πεδία· ἐνυβρίζει τῷ ναυστάθμῳ ὁ βάρβαρος· ἀδικία | κρατεῖ καὶ 260 P
τοῦ ποιητικοῦ Διὸς ἐκείνου τὸ ὄμμα τοὺς Θρᾷκας βλέπει· εὐγενὲς αἷμα βάρβαρα πίνει πεδία καὶ ποταμῶν ῥεύματα σώμασιν ἵσταται νεκροῖς· στήθη κρούεται θρήνοις καὶ τὸ πένθος ἐπινέμεται τὴν γῆν·
15 πάντες δὲ σείονται

πόδες πολυπιδάκου Ἴδης
καὶ κορυφαί, Τρώων τε πόλις καὶ νῆες Ἀχαιῶν.

ποῖ φύγωμεν, Ὅμηρε, καὶ στῶμεν; δεῖξον ἡμῖν γῆν μὴ κεκινημένην. 14, 1
* * * μὴ θίγῃς ἡνιῶν, παιδίον, ἄπειρος ὤν, μηδὲ ἀναβῇς τὸν δίφρον
20 ἐλαύνειν μὴ μαθών· δυσὶν ἡνιόχοις οὐρανὸς ἥδεται, οἷς μόνοις ἐλαυνόμενον ἄγεται τὸ πῦρ. μετάγεται γὰρ ἡ διάνοια ὑπὸ ἡδονῆς, καὶ τὸ ἀκήρατον τοῦ λογισμοῦ μὴ παιδαγωγούμενον τῷ λόγῳ εἰς ἀσέλγειαν κατολισθαίνει καὶ μισθὸν τοῦ παραπτώματος τὸ ἀπόπτωμα λαμβάνει. δεῖγμά σοι τούτων οἱ ἄγγελοι τοῦ θεοῦ τὸ κάλλος κατα- 2
25 λελοιπότες διὰ κάλλος μαραινόμενον καὶ τοσοῦτον ἐξ οὐρανῶν ἀποπεσόντες χαμαί. ἀλλὰ καὶ Σικιμῖται κολάζονται καταπεπτωκότες τὴν ἁγίαν ὑβρίζοντες παρθένον· τάφος ἡ κόλασις αὐτοῖς καὶ τὸ μνημόσυνον τῆς ἐπιτιμίας εἰς σωτηρίαν παιδαγωγεῖ. |

III. *Πρὸς τοὺς καλλωπιζομένους τῶν ἀνδρῶν.* 261 P

30 *Εἰς τοσοῦτον δὲ ἄρα ἐλήλακεν ἡ χλιδὴ ὡς μὴ τὸ θῆλυ μόνον* 15, 1
νοσεῖν περὶ τὴν κενοσπουδίαν ταύτην, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄνδρας ζηλοῦν

3f Exod. 20, 13. 17 — **15—17** *Y* 59f — **18** vgl. Archimedes (z. B. bei Pappos ed. Hultsch VIII p. 1060) *δός μοι ποῦ στῶ κτλ.* — **19f** vielleicht aus Eurip. Phaethon; vgl. Meineke zu Athenäus vol. IV p. 232 (*μή μοι θίγῃς τῶν ἡνιῶν ἄπειρος ὤν, | μηδ᾽ ἐπαναβῇς τὸν δίφρον οὐ μαθὼν ἐλᾶν*) — **20—24** vgl. Plato Phädrus p. 246ff — **24—26** vgl. Gen. 6, 1f — **26f** vgl. Gen. 34 — **30ff** vgl. Suid. s. v. *Λεόντιος μοναχός*

3 *μὴν* Di *μὲν* P | [*λέγων*] Ma | ⟨*ὁ*⟩ St | **8** *μειρακίοι* P² *μειρακίων* P* | **12** *ποιητικοῦ* He *ποιητοῦ* P | **16** *πολυπιδάκου* FM² *πολυπηδάκου* PM* | **17** *πόλις* F (wie Hom.) *πόλεις* PM | **19** * * * Wi (Vergleichung der Seelenrosse und des Lenkers *λόγος* mit Phaethon) | *παιδίον* FM² *πεδίον* PM*

τὴν νόσον. μὴ γὰρ καθαρεύοντες καλλωπισμοῦ οὐχ ὑγιαίνουσιν, πρὸς δὲ τὸ μαλθακώτερον ἀποκλίναντες γυναικίζονται, κουρὰς μὲν ἀγεννεῖς καὶ πορνικὰς ἀποκειρόμενοι,

χλανίσι δὲ δὴ φαναῖσι περιπεπεμμένοι
καὶ μαστίχην τρώγοντες, ὄζοντες μύρου.

τί ἄν τις φαίη τούτους ἰδών; ἀτεχνῶς καθάπερ μετωποσκόπος ἐκ 2
τοῦ σχήματος αὐτοὺς καταμαντεύεται μοιχούς τε καὶ ἀνδρογύνους, ἀμφοτέραν ἀφροδίτην θηρωμένους, μισότριχας, ἄτριχας, τὸ ἄνθος τὸ ἀνδρικὸν μυσαττομένους, τὰς κόμας δέ, ὥσπερ αἱ γυναῖκες, κοσμου-
μένους. »ἐπ᾽ οὐχ ὁσίοις δὲ τόλμαις ζῶντες« οἱ παλίμβολοι

ῥέζουσιν ἀτάσθαλα καὶ κακὰ ἔργα,

φησὶν ἡ Σίβυλλα. διὰ τούτους γοῦν πλήρεις αἱ πόλεις πιττούντων, 3
ξυρούντων, παρατιλλόντων τοὺς θηλυδρίας τούτους· ἐργαστήρια δὲ κατεσκεύασται καὶ ἀνέῳκται πάντῃ καὶ τεχνῖται τῆς ἑταιρικῆς ταύτης
πορνείας συχνὸν ἐμπολῶσιν ἀργύριον ἐμφανῶς· οἷς σφᾶς καταπιττοῦσι 4
καὶ τὰς τρίχας ἀνασπῶσι πάντα τρόπον παρέχουσιν, οὐδὲν αἰσχυνόμενοι τοὺς ὁρῶντας οὐδὲ τοὺς παριόντας, ἀλλ᾽ οὐδὲ ἑαυτοὺς ἄνδρας ὄντας· τοιοῦτοι γὰρ οἱ τῶν ἀγεννεστέρων ζηλωταὶ παθῶν, ἅπαν τὸ σῶμα τοῖς βιαίοις τῆς πίττης ὁλκοῖς λελειουργημένοι. μέλει δὲ οὐδ᾽ 16,1
ὁπωστιοῦν περαιτέρω τῆς τοιαύτης προβαίνειν ἀναισχυντίας. εἰ γὰρ μηδὲν ἄπρακτον αὐτοῖς ὑπολείπεται, οὐδὲ ἐμοὶ ἄρρητον. ἕνα τινὰ τούτων τῶν ἀγεννῶν παιδαγωγικῶς ἐπιπλήττων ὁ Διογένης ὀπηνίκα |
ἐπιπράσκετο, ἀνδρείως σφόδρα »ἦκε« εἶπεν, »μειράκιον, ἄνδρα ὤνησαι 96 S
σαυτῷ«, ἀμφιβόλῳ λόγῳ τὸ πορνικὸν ἐκείνου σωφρονίζων. τὸ γὰρ 2
ἄνδρας ὄντας ξύρεσθαι καὶ λεαίνεσθαι πῶς οὐκ ἀγεννές; βαφὰς δέ

2—5 vgl. CAF III p. 470 f Adesp. 338; PLG⁴ II p. 459; Blass, Hermes 35 (1900) S. 341 — **10 f** Orac. Sibyll. 4, 154 f — **12—18** vgl. Theopomp bei Athen. XII p. 518 A *καὶ παρά γε τοῖς Τυρρηνοῖς ἐργαστήρια κατεσκεύασται πολλὰ καὶ τεχνῖται τούτου τοῦ πράγματος εἰσίν, ὥσπερ παρ᾽ ἡμῖν οἱ κουρεῖς· παρ᾽ οὓς ὅταν εἰσέλθωσι, παρέχουσιν ἑαυτοὺς πάντα τρόπον, οὐδὲν αἰσχυνόμενοι τοὺς ὁρῶντας οὐδὲ τοὺς παριόντας* (nachgewiesen von R. Münzel) — **21—24** vgl. Philo Quod omn. prob. lib. 18 (II p. 465 M); Diog. Laert. VI 74; Arsen. Viol. p. 197 sq. W. — **25 f** vgl. Musonius bei Stob. Flor. 6, 62 Mein. (p. 291, 1—7 Hense) *ἤδη δέ τινες καὶ αὐτῷ τῷ βαρύνεσθαι τὰς τρίχας κείρονται, καὶ λεαίνουσι τὰ γένεια, σαφῶς οὗτοί γε κατεαγότες ὑπὸ τῆς τρυφῆς καὶ ἐκνενευρισμένοι παντάπασιν, οἵ γε ἀνέχονται ἀνδρόγυνοι καὶ γυναικώδεις ὁρᾶσθαι ὄντες, ὅπερ ἔδει φεύγειν ἐξ ἅπαντος, εἰ δὴ τῷ ὄντι ἄνδρες ἦσαν.*

4 *δὴ φαναῖσι* Meineke *διαφανέσι* P | *περιπεπεμμένοι* (*πε* vor *μ* in Ras.) P¹ | **8** *ἀμφοτέρων* F | **9 f** *κομμουμένους* Cobet 482; vgl. aber Herod. VII 209 | **10** *ζῶντες* M² *ζῶντας* PFM* | *παλίμβουλοι* F | **11** *καὶ* < F | **12** *πιττούντων* (*ττ* in Ras.) P¹ | **13** *ξυρώντων* P³ | **15** *ἐμπολοῦσιν* F^corr | *οἷς* R. Münzel, Beitr. z. Bücherkunde u. Philol. A. Wilmanns gewidmet 1903 S. 300 *οἳ* P | *καταπίττουσι* P* (*ττο* in Ras. P¹) | **16** *τρίχας*] + *τοῖς* über d. Z. P² | **19** *οὐθ᾽* P | **23** *ὤνησαι* P³ *ὤνησε* P* | **25** *ξυρᾶσθαι* P³

τινας τριχῶν καὶ χρίσματα πολιῶν καὶ ξανθίσματα, ἀνδρογύνων ἐξωλῶν ἐπιτηδεύματα, καὶ τοὺς διακτενισμοὺς αὐτῶν τοὺς θηλυδριώδεις μεθετέον. ἡγοῦνται γὰρ καθάπερ ὄφις τῆς κεφαλῆς ἀπεκ- 3
δύσασθαι τὸ γῆρας μεταγράφοντες | ἑαυτοὺς καὶ νεοποιοῦντες· εἰ καὶ 262 P
σοφίσονται τὰς τρίχας, ἀλλ᾽ οὐ τὰς ῥυτίδας διαφεύξονται, ἀλλ᾽ οὐ λήσονται τὸν θάνατον σοφιζόμενοι τὸν χρόνον. οὐ γὰρ δεινόν, οὐ δεινὸν γέροντα δοκεῖν τὸ εἶναι λαθεῖν μὴ δυνάμενον. ὅσῳ γοῦν 4
ὁ ἄνθρωπος σπεύδει πρὸς τέλος, τοσούτῳ τιμιώτερος πρὸς ἀλήθειαν, μόνον ἔχων αὐτοῦ πρεσβύτερον τὸν θεόν, ἐπεὶ κἀκεῖνος ἀίδιος γέρων
ὁ τῶν ὄντων πρεσβύτερος· »παλαιὸν ἡμερῶν« κέκληκεν αὐτὸν ἡ προφητεία, »καὶ ἡ θρὶξ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον καθαρόν«, ὁ προφήτης λέγει. οὐδεὶς δὲ ἄλλος, φησὶν ὁ κύριος, »δύναται ποιῆσαι τρίχα λευκὴν ἢ μέλαιναν«. πῶς οὖν ἀντιδημιουργοῦσι τῷ θεῷ, 17, 1
μᾶλλον δὲ ἀντικεῖσθαι βιάζονται οἱ ἄθεοι τὴν ὑπ᾽ αὐτοῦ πεπολιωμένην παραχαράττοντες τρίχα; »στέφανος δὲ γερόντων πολυπειρία«, φησὶν ἡ γραφή, καὶ τοῦ προσώπου αὐτῶν ἡ πολιὰ ἄνθος πολυπειρίας· οἳ δὲ τὸ πρεσβεῖον τῆς ἡλικίας, τὸν πολιέα, καταισχύνουσιν. οὐκ ἔστιν δέ, οὐκ ἔστιν ἀληθινὴν ἐνδεικνύναι τὴν ψυχὴν τὸν κίβδηλον ἔχοντα κεφαλήν. »ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως«, φησίν, »ἐμάθετε τὸν Χριστόν, 2
εἴ γε αὐτὸν ἠκούσατε καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε, καθώς ἐστιν ἀλήθεια ἐν τῷ Ἰησοῦ, ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον«, οὐ τὸν πολιόν, ἀλλὰ »τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης· ἀνανεοῦσθαι δέ«, μὴ βαφαῖς καὶ καλλωπίσμασιν, ἀλλὰ »τῷ πνεύματι τοῦ νοὸς ὑμῶν καὶ ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν
ἄνθρωπον τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας.« ἄνδρα δὲ ὄντα κτενίζεσθαι καὶ ἀποκείρεσθαι ξυρῷ πρὸς 3
εὐπρέπειαν καὶ πρὸς τὸ ἔσοπτρον διατιθέμενον τὰς τρίχας ξύρεσθαί τε καὶ ἀποτίλλεσθαι καὶ λεαίνεσθαι τὰς γένυς πῶς οὐ γυναικεῖον; καὶ εἰ μή τις αὐτοὺς γυμνοὺς ἴδοι, κἂν γυναῖκας ὑπολάβοι. εἰ γὰρ 4
μὴ χρυσοφορεῖν καὶ αὐτοῖς ἐφεῖται, ἀλλ᾽ οὖν γε διὰ τὴν θηλυδριώδη ἐπιθυμίαν ἱμάντας καὶ λώματα χρυσίου περιπτύξαντες πετάλοις ἤ τινα σφαιρικὰ τῆς αὐτῆς ὕλης ποιησάμενοι σχήματα σφυρῶν ἀπαρ-

3 f vgl. z. B. Aristot. Hist. an. V 17 p. 549 b 26 — **10 f** Dan. 7, 9 — **12 f** Matth. 5, 36 — **15** Sir. 25, 6 — **19—26** Ephes. 4, 20—24

1 καὶ χρίσματα ∽ nach ξανθίσματα Ma | **2** τοὺς διακτενισμοὺς Sy τοῦ διακτενισμοῦ P | **3 f** ἀπεκδύσεσθαι Cobet, Mnemos. 11 (1862) p. 393 | **4** ⟨καί τοι⟩ εἰ καὶ Heyse εἰ ⟨δὲ⟩ καὶ Ma ⟨οἳ⟩ εἰ καὶ Münzel | **7** γέροντα Di γέροντ᾽ ἂν P | γέροντα ⟨ἀναίνεσθαι⟩ . . . . δυνάμενον; Ma | **8** ⟨τὸ⟩ τέλος F | **9** ἀιδίως Ma | **10** παλαιῶν F | **12** ἄλλος] ἄνθρωπος Markland | **17** πρεσβεῖον P³ πρέσβιον P* | τὴν πολιάν St | **19** φασὶν F | **23** ἀνανεοῦσθε P³ | **24** ἐνδύσασθαι Ephes. ἐνδύσασθε P | **26** ἀποκείρεσθαι Sy ἀποκείρασθαι P | **31** περιπτύξαντες (ες in Ras.) P¹

τῶνται καὶ τραχήλων ἀπαιωροῦσι. σόφισμα τοῦτο κατεαγότων 18, 1
ἀνθρώπων εἰς τὴν γυναικωνῖτιν κατασυρομένων, ἀμφιβίων καὶ
λάγνων θηρίων· πορνικὸς τῆς ἐνέδρας ὁ τρόπος καὶ ἄθεος οὗτος. ὁ
γὰρ θεὸς τὴν μὲν γυναῖκα | λείαν ἠθέλησεν εἶναι, αὐτοφυεῖ τῇ κόμῃ 263 P
μόνῃ ὥσπερ ἵππον τῇ χαίτῃ γαυρουμένην, τὸν δὲ ἄνδρα καθάπερ
τοὺς λέοντας γενείοις κοσμήσας καὶ τοῖς λασίοις ἥνδρωσε στήθεσι·
δεῖγμα τοῦτο ἀλκῆς καὶ ἀρχῆς. ταύτῃ καὶ τοὺς ἀλεκτρυόνας τοὺς 2
ὑπερμαχοῦντας τῶν ὀρνίθων καθάπερ κόρυσι τοῖς κόλλεσιν ἐκαλλώ-
πισεν. καὶ οὕτως περὶ πολλοῦ τὰς τρίχας ταύτας ὁ θεὸς ἡγεῖται
ὥστε ἅμα φρονήσει κελεύειν παραγίνεσθαι αὐτὰς τοῖς ἀνδράσι, καὶ
δὴ ἀγασθεὶς τῇ σεμνότητι τὸ βλοσυρὸν τοῦ θεάματος γεραρᾷ τετίμηκεν
πολιᾷ. φρόνησις δὲ καὶ ἀκριβεῖς λογισμοὶ πολιοὶ συνέσει συνακμά- 3
ζουσι τῷ χρόνῳ, καὶ τὸ γῆρας ἐνισχύουσι τῷ τόνῳ τῆς πολυπειρίας,
ἄνθος ἀξιέραστον φρονήσεως σεμνῆς εἰς πίστιν εὔλογον προτείνοντες
⟨τὴν⟩ πολιάν. τοῦτο οὖν τοῦ ἀνδρὸς τὸ σύνθημα, τὸ γένειον, δι' οὗ κατα- 19, 1
φαίνεται [ὁ] ἀνήρ, πρεσβύτερόν ἐστι τῆς Εὔας καὶ σύμβολον τῆς κρείτ-
τονος φύσεως· τούτῳ πρέπειν ἐδικαίωσε τὸ λάσιον ὁ θεός, καὶ διέ-
σπειρεν παρὰ πᾶν τὸ σῶμα τοῦ ἀνδρὸς τὰς τρίχας, τὸ δὲ ὅσον λεῖον
αὐτοῦ καὶ μαλθακὸν ἀφείλετο τῆς πλευρᾶς εἰς ὑποδοχὴν σπέρματος
εὐαφῆ τὴν Εὔαν δημιουργήσας γυναῖκα βοηθὸν οὖσαν γενέσεως καὶ
οἰκουρίας. ὃ δὲ (προήκατο γὰρ τὸ λεῖον) ἔμεινέν τε ἀνὴρ καὶ τὸν 2
ἄνδρα δεικνύει· καὶ τὸ δρᾶν αὐτῷ συγκεχώρηται, ὡς ἐκείνῃ τὸ
πάσχειν. ξηρότερα γὰρ φύσει καὶ θερμότερα τὰ δασέα τῶν ψιλῶν
ἐστιν. διὸ καὶ τὰ ἄρρενα τῶν θηλειῶν καὶ τὰ ἔνορχα τῶν ἐκτομιῶν
καὶ τὰ τέλεια τῶν ἀτελῶν δασύτερά τέ ἐστι καὶ θερμότερα. τὸ οὖν 3
τῆς ἀνδρώδους φύσεως σύμβολον, τὸ λάσιον, παρανομεῖν ἀνόσιον·
τὸ δὲ καλλώπισμα τῆς λειάνσεως, θερμαίνομαι γὰρ ὑπὸ τοῦ λόγου,
εἰ μὲν ἐπὶ τοὺς ἄνδρας, θηλυδρίου, εἰ δὲ ἐπὶ τὰς γυναῖκας, μοιχοῦ·
ἄμφω δὲ ὅτι μάλιστα ῥορρωτάτω τῆς ἡμετέρας ἐκτοπιστέον πολι-
τείας. »ἀλλὰ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς ὑμῶν πᾶσαι ἠριθμημέναι«, 4
φησὶν ὁ κύριος· ἠρίθμηνται δὲ καὶ ⟨αἱ⟩ ἐπὶ τῷ γενείῳ καὶ μὴν καὶ

1 ff vgl. Epiktet III 1, 27 f — **5 f** vgl. zu **15 f** — **6 f** vgl. *A* 189 — **15 f** vgl. Musonius bei Stob. Flor. 6, 62 Mein. (p. 289, 9—11 Hense) *τὸν δὲ πώγωνα καὶ σύμβολον γεγονέναι τοῦ ἄρρενος, ὥσπερ ἀλεκτρυόνι λόφον καὶ λέοντι χαίτην.* Ähnlich Epiktet III 1, 45; [Lukian] Cyn. 14 — **19 f** vgl. Gen. 2, 21 f. 18 — **22 f** vgl. Aristot. De an. gen. I 20 p. 729a 27 ff — **27 f** vgl. Diogenes bei Stob. Flor. 6, 5 Mein. (p. 294, 14 Hense) *Διογένης πρός τινα νέον περιττῶς καλλωπιζόμενον »εἰ μὲν πρὸς ἄνδρας, ἀτυχεῖς« εἶπεν, »εἰ δὲ πρὸς γυναῖκας, ἀδικεῖς.«* Diog. Laert. VI 54 — **30** Matth. 10, 30; Luk. 12, 7

4 *λείαν* P¹ *λίαν* P* | *αὐτοφυεῖ* F¹ am Rand *αὐτοφυῆ* PF (Text) M | **8** *κάλλεσιν* P³ *καλλαίοις* Cobet 483 | **15** ⟨*τὴν*⟩ Wi | **16** [*ὁ*] Wi | **17** [*τὸ λάσιον*] Sy | **24** *ἐκτομιῶν* Sy Cobet 485 *ἐντομίων* P | **31** ⟨*αἱ*⟩ Barnard, The Bibl. Text p. 44

αἱ παρ᾽ ὅλον τὸ σῶμα. οὐδ᾽ ὁπωστιοῦν ἐκτιλτέον παρὰ τὴν προαί- 20,1
ρεσιν τοῦ θεοῦ τὴν ἐγκατηριθμημένην τῷ αὐτοῦ θελήματι· »εἰ μή
τι οὐκ ἐπιγιγνώσκετε ἑαυτούς«, φησὶν ὁ ἀπόστολος, »ὅτι Χριστὸς
Ἰησοῦς ἐν ὑμῖν«, ὃν εἰ ἐνοικοῦντα ᾔδειμεν, οὐκ οἶδ᾽ ὅπως ἂν αὐτὸν
λωβᾶσθαι τετολμήκειμεν. τὸ δὲ καὶ πιττοῦσθαι (ὀκνῶ καὶ λέγειν | 2
τὴν περὶ τοὔργον ἀσχημοσύνην) ἀπεστραμμένους καὶ κεκυφότας καὶ 264 P
τῆς φύσεως τὰ ἀπόρρητα εἰς τὸ συμφανὲς ἀπογυμνοῦντας, ἐξορχου-
μένους καὶ λορδουμένους, ἀπερυθριῶσι σχήμασιν οὐκ ἀπερυθριῶντας
αὑτούς, ἐν αὐτῇ νεολαίᾳ καὶ γυμνασίῳ μέσῳ, ἔνθα ἀρετὴ ἀνδρῶν
ἐξετάζεται, | ἀσχημονοῦντας, τὸ παρὰ φύσιν τοῦτο διώκοντας ἐπιτή- 97 S
δευμα, πῶς οὐχὶ τῆς ἐσχάτης ἀσελγείας ἐστίν; οἱ γὰρ ἐν τῷ φανερῷ
τοιαῦτα διαπραττόμενοι σχολῇ γ᾽ ἂν αἰδεσθεῖεν οἵκοι τινάς. κατα- 3
μαρτυρεῖ δὲ αὐτῶν ἡ ἐν τῷ δημοσίῳ ἀναισχυντία τὴν ἐν τῷ ἀφανεῖ
ἐπ᾽ ἐξουσίας ἀκολασίαν· ὁ γὰρ ὑπὸ τὰς αὐγὰς τὸν ἄνδρα ἀρνούμενος
πρόδηλός ἐστι νύκτωρ ἐλεγχόμενος γυνή. »οὐκ ἔσται δέ«, εἶπεν ὁ 4
λόγος διὰ Μωυσέως, »ἀπὸ θυγατέρων Ἰσραὴλ πόρνη, καὶ οὐκ ἔσται ὁ
πορνεύων ἀπὸ υἱῶν Ἰσραήλ.« ἀλλ᾽ ὠφελεῖ, φησίν, ἡ πίττα. ἀλλὰ
διαβάλλει, φημί· οὐκ ἂν δὲ ἠθέλησέ τις εὖ φρονῶν πόρνος εἶναι δο-
κεῖν, μὴ νοσῶν, καὶ διαβάλλειν ἐπιτηδεύειν τὴν καλὴν εἰκόνα οὐκ ἂν
ἑκὼν βουληθείη τις. εἰ γὰρ »τοὺς κατὰ πρόθεσιν κλητούς, ⟨οὓς⟩ προ- 5
έγνω ὁ θεός, συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ« [δι᾽ οὓς] κατὰ
τὸν μακάριον ἀπόστολον »ὥρισεν εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν
πολλοῖς ἀδελφοῖς«, πῶς οὐκ ἄθεοι τὸ σύμμορφον τοῦ κυρίου λωβώ-
μενοι σῶμα; ἀνδρὶ δὲ βουλομένῳ εἶναι καλῷ τὸ κάλλιστον ἐν ἀνθρώπῳ 6
τὴν διάνοιαν κοσμητέον, ἣν καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν εὐπρεπεστέραν ἐπι-
δεικτέον· παρατιλτέον δὲ οὐ τὰς τρίχας, ἀλλὰ τὰς ἐπιθυμίας. ἐγὼ 21,1
καὶ τῶν ἀνδραποδοκαπήλων τὰ παιδάρια ἐλεῶ εἰς ὕβριν κοσμούμενα,
ἀλλ᾽ οὐχ ὑφ᾽ ἑαυτῶν λελώβηται, κελευόμενα δὲ εἰς αἰσχροκέρδειαν τὰ
δύστηνα καλλωπίζεται. οἱ δὲ ἑκόντες ταῦτα αἱρούμενοι δρᾶν, ἃ
κελευόμενοι θανάτου ἂν ἐτιμήσαντο, εἰ ἄνδρες ἦσαν, πῶς οὐ κατά-
πτυστοι;

Καὶ νῦν μὲν εἰς τοσοῦτον ἀκολασίας ἐλήλακεν ὁ βίος ἐντρυφώσης 2
ἀδικίας, καὶ τὸ λάγνον πᾶν ἐπικέχυται ταῖς πόλεσι νόμος γενόμενον·
ἐπὶ τέγους ἑστᾶσι παρ᾽ αὐτοῖς τὴν σάρκα τὴν ἑαυτῶν εἰς ὕβριν ἡδο-
νῆς πιπράσκουσαι γυναῖκες, καὶ παῖδες ἀρνεῖσθαι τὴν φύσιν δεδιδα-

2—4 II Kor. 13, 5 — **9 f** vgl. *N* 277 — **14 f** vgl. Blass, Hermes 35 (1900) S. 341 — **15—17** Deut. 23, 17 — **20—23** vgl. Röm. 8, 28—30

1 οὐδ᾽] οὐθ᾽ P | ἐκτιλταῖον P³ | **8 f** ἐπερυθριῶντες [αὐτούς] St | **9** νεολέαι P² | **10** διώκοντες F | **18** ἐθελήσειέ Markland | **19** οὐκ ἂν Di οὔκουν P¹ οὐκ οὖν P* | **20** ⟨οὓς⟩ St | **21** [δι᾽ οὓς] St | **22** μακάριον ἀπόστολον Ma ἀπόστολον μακάριον P | **30** θανάτου P³ θανάτωι P*

γμένοι προσποιοῦνται γυναῖκες. πάντα μετακεκίνηκεν ἡ τρυφή· κατή- 3
σχυνε τὸν ἄνθρωπον ἀβροδίαιτος περιεργία· πάντα ζητεῖ, πάντα
ἐπιχειρεῖ, βιάζεται πάντα, συγχεῖ τὴν φύσιν, τὰ γυναικῶν οἱ ἄνδρες
πεπόνθασιν καὶ γυναῖκες ἀνδρίζονται παρὰ φύσιν γαμούμεναί τε καὶ
γαμοῦσαι | γυναῖκες. πόρος δὲ οὐδεὶς ἄβατος ἀκολασίᾳ· κοινὴ δὲ αὐ- 265 P 4
τοῖς ἀφροδίτη δημεύεται, συνέστιος τρυφή. ὢ τοῦ ἐλεεινοῦ θεάματος,
ὢ τοῦ ἀρρήτου ἐπιτηδεύματος· τρόπαια ταῦτα τῆς πολιτικῆς ὑμῶν
ἀκρασίας δείκνυται, τῶν ἔργων ὁ ἔλεγχος αἱ χαμαίτυπαι. φεῦ τῆς
τοσαύτης ἀνομίας. ἀλλ᾽ οὐδὲ συνιᾶσιν οἱ ταλαίπωροι, ὡς τὸ ἄδηλον 5
τῆς συνουσίας πολλὰς ἐργάζεται τραγῳδίας. παιδὶ πορνεύσαντι καὶ
μαχλώσαις θυγατράσιν ἀγνοήσαντες πολλάκις μίγνυνται πατέρες, οὐ
μεμνημένοι τῶν ἐκτεθέντων παιδίων, καὶ ἄνδρας δείκνυσι τοὺς γε-
γεννηκότας ἀκρασίας ἐξουσία. ταῦτα οἱ σοφοὶ τῶν νόμων ἐπιτρέ- 22, 1
πουσιν· ἔξεστιν αὐτοῖς ἁμαρτεῖν κατὰ νόμον, καὶ τὸ ἀπόρρητον τῆς
ἡδονῆς εὐκολίαν λέγουσιν. μοιχείας ἀπηλλάχθαι νομίζουσιν οἱ μοι-
χεύοντες τὴν φύσιν. ἕπεται δὲ αὐτοῖς τῶν τολμημάτων τιμωρὸς ἡ
δίκη· καὶ καθ᾽ ἑαυτῶν ἀπαραίτητον ἐπισπώμενοι συμφορὰν ὀλίγου νομί-
σματος ὠνοῦνται θάνατον. τούτων ἔμποροι τῶν φορτίων οἱ κακοδαίμο-
νες πλέουσιν, ὡς σῖτον, ὡς οἶνον, πορνείαν ἀγώγιμον φέροντες. ἄλλοι 2
δὲ ἀθλιώτεροι μακρῷ ὡς ἄρτον, ὡς ὄψον, ἀγοράζουσιν ἡδονάς, οὐδὲ
ἐκεῖνο ἐν νῷ λαβόντες τὸ Μωυσέως· »οὐ βεβηλώσεις τὴν θυγατέρα
σου ἐκπορνεῦσαι αὐτήν, καὶ οὐκ ἐκπορνεύσει ἡ γῆ, καὶ ἡ γῆ πλησθή-
σεται ἀνομίας.« ταῦτα προεφητεύετο πάλαι, ἀρίδηλος δὲ ἡ ἔκβασις·
πᾶσα ἤδη πεπλήρωται γῆ καὶ πορνείας καὶ ἀνομίας.

Ἄγαμαι τοὺς παλαιοὺς Ῥωμαίων νομοθέτας· ἀνδρόγυνον ἐμίση- 23, 1
σαν ἐπιτήδευσιν οὗτοι, καὶ τοῦ σώματος τὴν πρὸς τὸ θῆλυ κοινωνίαν
παρὰ | τὸν τῆς φύσεως νόμον ὀργάματος κατηξίωσαν κατὰ τὸν τῆς 266 P
δικαιοσύνης νόμον. οὐ γὰρ θέμις ἐκτῖλαί ποτε τὸ γένειον, τὸ κάλλος 2
τὸ σύμφυτον, τὸ γενναῖον κάλλος

πρῶτον ὑπηνήτῃ, οὗπερ χαριεστάτη ἥβη.

προβαίνων δὲ ἤδη ἐπαλείφεται γανούμενος πώγωνι, ἐφ᾽ ὃν κατέβαινε
τὸ μύρον τὸ προφητικὸν Ἀαρὼν τιμωμένου. χρὴ δὲ τὸν ὀρθῶς

7 f vgl. Krates bei Stob. Flor. 6, 39 Mein. (p. 296, 8 Hense) *Κράτης ἰδὼν χρυσῆν εἰκόνα Φρύνης τῆς ἑταίρας ἐν Δελφοῖς ἑστῶσαν ἀνέκραγεν, ὅτι τοῦτο τῆς Ἑλλήνων ἀκρασίας τρόπαιον ἕστηκεν.* — **10—12** vgl. Justin Apol. I 27; Min. Fel. Oct. 31, 4 — **16 f** vgl. Plato Leg. IV p. 716 A *ξυνέπεται δίκη τῶν ἀπολειπομένων τοῦ θείου νόμου τιμωρός* — **21—23** Lev. 19, 29 — **30** κ 279; Ω 348 — **31 f** vgl. Psal. 132, 2

1 *γυναῖκας* Kl | **3** *συγχεῖ* P³ am Rand *συνέχει* P* | **5** *ἀκολασίαι* P* *ἀκολασία* P³ | **18** *θάνατον* (*ν*¹ in Ras.) P¹ | **30** *ὑπηνήτῃ* P* *ὑπηνήτην* P² | **31** *γανύμενος* Cobet 259

παιδαγωγούμενον, ἐφ᾽ ὃν ἡ εἰρήνη κατεσκήνωσεν, καὶ πρὸς τὰς ἑαυτοῦ τρίχας εἰρήνην ἄγειν. τί τοίνυν οὐκ ἂν ἐπιτηδεύσειαν αἱ γυναῖκες αἱ εἰς μαχλοσύνην σπεύδουσαι, τοιαῦτα τολμῶσιν ἐνοπτριζόμεναι τοῖς ἀνδράσιν; μᾶλλον δὲ οὐκ ἄνδρας, βατάλους δὲ καὶ γύννιδας καλεῖν τούτους χρή, ὧν καὶ αἱ φωναὶ τεθρυμμέναι καὶ ἡ ἐσθὴς τεθηλυμμένη ἀφῇ καὶ βαφῇ. δῆλοι δὲ οἱ τοιοῦτοι ἐλεγχόμενοι τὸν τρόπον ἔξωθεν ἀμπεχόνῃ, ὑποδέσει, σχήματι, βαδίσματι, κουρᾷ, βλέμματι· »ἀπὸ ὁράσεως γὰρ ἐπιγνωσθήσεται ἀνήρ«, ἡ γραφὴ λέγει, »καὶ ἀπὸ ἀπαντήσεως ἀνθρώπου ἐπιγνωσθήσεται ἄνθρωπος· στολισμὸς ἀνδρὸς καὶ βῆμα ποδὸς καὶ γέλως ὀδόντων ἀναγγελεῖ τὰ περὶ αὐτοῦ.« οἱ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα πρὸς τὰς ἄλλας πεπολεμωμένοι τρίχας μόνον τὰς ἐπὶ τῇ κεφαλῇ περιέπουσι, μικροῦ δεῖν ἀναδούμενοι κεκρυφάλοις τὰς κόμας ὥσπερ αἱ γυναῖκες. λέοντες μὲν οὖν αὐχοῦσι τὸ λάσιον αὐτῶν, ἀλλ᾽ ἐπὶ τῆς ἀλκῆς ὁπλίζονται τῇ τριχί, κάπροι δὲ καὶ αὐτοὶ σεμνύνονται λοφιᾷ, ἀλλὰ φρίσσοντας αὐτοὺς τὴν τρίχα δεδοίκασιν κυνηγοί,

εἰροπόκοι δ᾽ ὅιες μαλλοῖς καταβεβρίθασιν,

ἀλλὰ καὶ τούτων ἐπλήθυνεν τὰς τρίχας ὁ φιλάνθρωπος πατὴρ εἰς σήν, ἄνθρωπε, ὑπουργίαν κεῖραι | διδάξας τοὺς πόκους. καὶ τῶν | ἐθνῶν οἱ Κελτοὶ καὶ οἱ Σκύθαι κομῶσιν, ἀλλ᾽ οὐ κομμοῦνται· ἔχει τι φοβερὸν τὸ εὔτριχον τοῦ βαρβάρου καὶ τὸ ξανθὸν αὐτοῦ πόλεμον ἀπειλεῖ· συγγενές τι τὸ χρῶμα τῷ αἵματι. μεμισήκατον ἄμφω τούτω τὼ βαρβάρω τὴν τρυφήν· μάρτυρας ἐπιδείξονται σαφεῖς τὸν Ῥῆνον ὁ Γερμανός, ὁ Σκύθης τὴν ἄμαξαν. ὀλιγωρεῖ δὲ ἔσθ᾽ ὅτε καὶ τῆς ἁμάξης ὁ Σκύθης (πλοῦτος εἶναι δοκεῖ τῷ βαρβάρῳ τὸ μέγεθος αὐτῆς) καὶ καταλιπὼν τὴν τρυφὴν εὐτελὴς πολιτεύεται· οἶκον αὐτάρκη καὶ τῆς ἁμάξης εὐζωνότερον, τὸν ἵππον, λαβὼν Σκύθης ἀνὴρ ἀναβὰς φέρεται οἷ βούλεται· κάμνων δὲ ἄρα λιμῷ αἰτεῖ τὸν ἵππον τροφάς, ὃ δὲ ὑπέχει τὰς φλέβας, καὶ ὃ κέκτηται μόνον, τῷ κυρίῳ τὸ αἷμα χορηγεῖ, καὶ τῷ νομάδι ὁ ἵππος ὄχημα γίνεται καὶ τροφή. Ἀραβίων δὲ (ἄλλοι οὗτοι νομάδες) ἡ μάχιμος ἡλικία καμηλοβάται εἰσί· κυούσας οὗτοι τὰς καμήλους ἐφέζονται· αἳ δὲ νέμονται ἅμα καὶ θέουσιν ἀναλαμβάνουσαι τοὺς δεσπότας, καὶ τὸν οἶκον ἐπιφέρονται σὺν αὐτοῖς. εἰ δὲ καὶ ποτὸν ἐπιλίποι τοῖς βαρβάροις, ἀμέλγονται τοῦ γάλακτος,

267 P 2
98 S
24, 1
25, 1

8—10 Sir. 19, 29f — **17** Hesiod Op. 234

3 τολμῶσᾰ̈ι F¹ | **10** οἱ P* οὗτοι P² | **11** πεπολεμωμένοι Cobet 483 πεπολιωμένοι P | **14** αὐτῶν] χαιτῶν? F. W. Schmidt, Krit. Stud. III 133 | **20** κομμοῦνται Cobet 482 κοσμοῦνται P | **23** Ῥῆνον] ῥινὸν Münzel | **30** νομάδι (ι in Ras.) P¹ | **31** κυούσας] κυπτούσας Münzel ὡς οἴκους οὔσας Schw

κενουμένης δὲ ἤδη τῆς τροφῆς, ἀλλ᾽ οὐδὲ τοῦ αἵματος φείδονται, ἧ φασι λυττήσαντας τοὺς λύκους. αἳ δὲ ἄρα ἡμερώτεραι τῶν βαρβάρων οὐ μνησικακοῦσιν ἀδικούμεναι, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔρημον διεκθέουσιν τεθαρρηκότως δεσπότας ὁμοῦ καὶ φέρουσαι καὶ τρέφουσαι. ὅλοιντο οὖν 2
οἱ θῆρες οἱ φυλακτικοί, οἷς τὸ αἷμα ἡ τροφή· οὐδὲ γὰρ θιγεῖν αἵματος ἀνθρώποις θέμις, οἷς τὸ σῶμα οὐδὲν ἀλλ᾽ ἢ σάρξ ἐστιν αἵματι γεωργουμένη. μετέσχηκεν τοῦ λόγου τὸ αἷμα τὸ ἀνθρώπινον καὶ τῆς χάριτος κοινωνεῖ τῷ πνεύματι, κἂν ἀδικήσῃ τις | αὐτό, οὐ λήσεται. 268 P
ἔξεστιν αὐτῷ καὶ γυμνῷ τοῦ σχήματος πρὸς τὸν κύριον λαλεῖν.
ἀποδέχομαι δὲ τῶν βαρβάρων τὴν λιτότητα· εὔζωνον ἀγαπήσαντες 3
πολιτείαν οἱ βάρβαροι κατέλειψαν τὴν τρυφήν. τοιούτους ὁ κύριος ἡμᾶς καλεῖ γυμνοὺς ἀπειροκαλίας, γυμνοὺς κενοδοξίας, ἁμαρτιῶν ἀπεσπασμένους, μόνον ἐπιφερομένους τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, μόνον ἐπέχοντας τὴν σωτηρίαν.

IV. *Τίσι συνδιατριπτέον.*

Ἀλλὰ γὰρ ἐλελήθειν παραπλεύσας τῷ πνεύματι τὴν ἀκολουθίαν, 26, 1
ἐφ᾽ ἣν αὖθις παλινδρομητέον καὶ τῶν οἰκετῶν τὴν πολυκτημοσύνην ὀνειδιστέον. φεύγοντες γὰρ αὐτουργίαν καὶ αὐτοδιακονίαν ἐπὶ τοὺς θεράποντας καταφεύγουσιν, ὀψοποιῶν καὶ τραπεζοποιῶν καὶ τῶν
ἐντέχνως εἰς μοίρας κατατεμνόντων τὰ κρέα τὸν πολὺν συνωνούμενοι ὄχλον. μεμέρισται δὲ αὐτοῖς ἡ θητεία πολυσχιδῶς· 2
καὶ οἳ μὲν περὶ τὴν γαστριμαργίαν αὐτῶν πονοῦσι δαιτροί τε καὶ καρυκευταὶ καὶ οἱ τῶν πεμμάτων καὶ οἱ τῶν μελιπήκτων καὶ οἱ τῶν ῥοφημάτων συσκευασταί τε καὶ δημιουργοί, οἳ δὲ περὶ τὰς
ἐσθῆτας ἀσχολοῦνται τὰς περιττάς, οἳ δὲ χρυσοφυλακοῦσιν ὡς γρῦπες, οἳ δὲ τὸν ἄργυρον φυλάττουσι καὶ σμήχουσιν τὰ ἐκπώματα καὶ τὰς περὶ τὰς ἑστιάσεις παρασκευὰς εὐτρεπίζουσιν, ἄλλοι καταψήχουσι τὰ ὑποζύγια, οἰνοχόων τε ὅμιλος ἀσκεῖται παρ᾽ αὐτοῖς καὶ μειρακίων ὡραίων ἀγέλαι καθάπερ θρεμμάτων, παρ᾽ ὧν ἀμέλγονται τὸ κάλλος.
κομμωταὶ δὲ καὶ κομμώτριαι περὶ τὰς | γυναῖκας ἀμφιπολεύουσιν αἳ 269 P 3
μὲν τὰ κάτοπτρα, αἳ δὲ τοὺς κεκρυφάλους, ἄλλαι τοὺς κτένας * *, εὐ-

2 vgl. Ael. nat. an. 7, 20 — **9** vgl. Gen. 4, 10 — **13** vgl. Gen. 2, 9; Apok. Joh. 2, 7 u. ö. — **25** vgl. zu Paed. II 120, 1 — **29** vgl. Tatian 28 p. 29, 24 Schw.; Justin Apol. I 27

2 *λύκους* * * Schw | **5 f** *θιγεῖν αἵματος*] *οἰκεῖν ἅμα τοῖς* Schw | *αἵματος* Münzel *αἷμα τοῖς* P | **6** *ἧ* F *ἡ* PM | **8** *κἂν* Di *κἢν* P | *ἀδικήσῃ* P³ *ἀδικήσει* P* | *αὐτό* St *αὐτούς* P | **10** *λιτότητα* P² *λειότητα* P* | **11 f** *ὁ κύριος ἡμᾶς*] *ἡμᾶς ὁ κύριος* F | **14** *τῇ σωτηρίᾳ* St | **16** *ἀκολουθίαν* (*ν* in Ras.) P² | **18** *αὐτοδιακονίαν* (*α*² in Ras.) P¹ | **21** *πολυσχεδῶς* P, aber *ι* über *ε* übergesch. P¹ | **27** *καταψήχουσι* P³ *καταψίχουσι* (*ί* in Ras.) P* | **31** *ἄλλοι* F | * * Schw

νοῦχοι πολλοὶ καὶ οὗτοι μαστροποί, τῷ ἀξιοπίστῳ τοῦ μὴ δύνασθαι φιλησεῖν τοῖς εἰς ἡδονὰς ἐθέλουσιν ῥᾳθυμεῖν ἀνυπόπτως διακονούμενοι. εὐνοῦχος δὲ ἀληθὴς οὐχ ὁ μὴ δυνάμενος, ἀλλ' ὁ μὴ βουλόμενος φιλησεῖν. διαμαρτυρόμενος γοῦν ὁ λόγος διὰ τοῦ προφήτου Σα- 27,1
μουὴλ πρὸς τοὺς παραβεβηκότας τῶν Ἰουδαίων αἰτοῦντι τῷ λαῷ βασιλέα οὐ τὸν φιλάνθρωπον ὑπισχνεῖται κύριον, ἀλλά τινα αὐτοῖς αὐθάδη τύραννον ἀπειλεῖ τρυφητικόν, »ὃς λήψεται«, φησί, »τὰς θυγατέρας ὑμῶν εἰς μυρεψοὺς καὶ εἰς μαγειρίσσας καὶ εἰς πεσσούσας«, νόμῳ πολέμου κρατήσας, οὐκ εἰρηνικὴν οἰκονομίαν ζηλώσας. οἳ δὲ 2
τὰ φορεῖα εἰς ὕψος αἴροντες τῶν γυναικῶν καὶ φοράδην βαστάζοντες Κελτοὶ πολλοί· ἔριθοι δὲ καὶ ταλασίαι καὶ ἱστοπονίαι καὶ ἡ γυναικωνῖτις ἐργάνη καὶ ἡ οἰκουρία οὐδαμοῦ, ἀλλ' οἱ ψευδοποιοῦντες τὰς γυναῖκας διημερεύουσι μετ' αὐτῶν μύθους ἐρωτικοὺς ἀδολεσχοῦντες καὶ τὸ σῶμα καὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν διακναίοντες ψευδεργίᾳ καὶ ψευδολογίᾳ. »οὐκ ἔσῃ δὲ μετὰ πολλῶν«, φησίν, »ἐπὶ κακίᾳ, οὐδὲ προσ- 3
θήσῃ μετὰ πλήθους«, ὅτι ἡ σοφία ἐν ὀλίγοις, ἀταξία δὲ ἐν πλήθει καταφαίνεται. αἱ δὲ οὐ διὰ σεμνότητα τοῦ κατασκοπεῖσθαι μὴ βούλεσθαι συνωνοῦνται τοὺς φορεῖς (ἀγαπητὸν γὰρ ἦν ἄν, εἰ τῇ διαθέσει ταύτῃ προσεβάλλοντο τὴν σκέπην), ἀλλὰ θρυπτόμεναι ἐποχοῦνται τοῖς
οἰκέταις ἐμπομπεύειν γλιχόμεναι. ἀναπεπταμένης γοῦν τῆς αὐλαίας 28,1
περιβλέπουσαι δριμύτερον τοὺς εἰς αὐτὰς ἀφορῶντας διελέγχονται τὸν τρόπον, πολλάκις δὲ καὶ προκύπτουσιν ἔνδοθεν τὴν ἐπιπόλαιον σεμνότητα καταισχύνουσαι τῇ ὀλισθαινούσῃ περιεργίᾳ. »μὴ περιβλέ- 2
που δέ«, φησί, »ἐν ῥύμαις πόλεως, μηδὲ πλανῶ ἐν ταῖς ἐρημίαις αὐτῆς«, ἐρημία γὰρ ὡς ἀληθῶς, κἂν ὄχλος ἀκολάστων ᾖ, ἔνθα μὴ πάρεστιν ἄνθρωπος | σωφρονῶν. περιφέρονται δὲ αὗται ἀνὰ τὰ ἱερὰ 99 S 3
ἐκθυόμεναι καὶ μαντευόμεναι, ἀγύρταις καὶ μητραγύρταις καὶ γραίαις βωμολόχοις οἰκοφθορούσαις ὁσημέραι συμπομπεύουσαι καὶ τοὺς παρὰ 270 P
ταῖς κύλιξι ψιθυρισμοὺς γραϊκοὺς ἀνεχόμεναι, φίλτρα ἄττα καὶ ἐπῳδὰς παρὰ τῶν γοήτων ἐπ' ὀλέθρῳ γάμων ἐκμανθάνουσαι. καὶ τοὺς 4
μὲν ἔχουσι τῶν ἀνδρῶν, τοὺς δὲ εὔχονται, ἄλλους δὲ αὐταῖς οἱ μάντεις ὑπισχνοῦνται. οὐκ ἴσασι δὲ ἀπατώμεναι καὶ αὐτὰς μὲν ὡς σκεῦος ἐκδιδοῦσαι ἡδονῆς τοῖς λαγνεύειν ἐθέλουσι, τὴν δὲ ἁγνείαν τὴν

7 f I Sam. 8, 13 — **15 f** Exod. 23, 2 — **15—17** vgl. Philo De ebriet. 26 (I p. 361 M) *»μὴ γίνεσθαι μετὰ πολλῶν ἐπὶ κακίᾳ·« τῷ γὰρ ὄντι πολύχουν μὲν καὶ πολυφορώτατον ἐν ἀνθρώποις ψυχαῖς τὸ κακόν, ἐσταλμένον δὲ καὶ σπάνιον τἀγαθόν* — **23—25** Sir. 9, 7

4 *διαμαρτυρούμενος* P* | **10** *φορεῖα* P² *φορία* P* | **12** *ἡ* < F | **19** *προεβάλλοντο* P³ | **26** *περιφέρονται*] *περιφθείρονται* Cobet, Mnemos. 11 (1862) p. 385 | **30** *ὀλέθρων* P* | **31** *τοὺς δὲ εὔχονται* P* *τοῖς δὲ ἔχονται* P² | *ἄλλοις* F*

σφῶν τῆς αἰσχίστης ἀντικαταλλαττόμεναι ὕβρεως ἔργον ἡγοῦνται χρηματισμοῦ τὴν ἐπονείδιστον φθοράν. πολλοὶ δὲ οἱ τῆς ἑταιρικῆς διάκονοι ἀκολασίας ἄλλος ἄλλοθεν παρεισδύοντες· εὐεπίφοροι γὰρ οἱ ἀκόλαστοι πρὸς τὴν ἀσέλγειαν καθάπερ οἱ χοῖροι πρὸς τὸ κατα-
δυόμενον τοῦ σκάφους ἐπιφερόμενοι. ὅθεν ἐρρωμενέστατα ἡ γραφὴ 29, 1
παραινεῖ· »μὴ πάντα ἄνθρωπον εἴσαγε εἰς τὸν οἶκόν σου, πολλὰ γὰρ τὰ ἔνεδρα τοῦ δολίου·« ἀλλαχοῦ δὲ »ἄνδρες δίκαιοι« φησὶν »ἔστωσαν σύνδειπνοί σου, καὶ ἐν φόβῳ κυρίου τὸ καύχημά σου διαμενεῖ.« ἐς κόρακας ἡ πορνεία· »εὖ γὰρ τοῦτο ἴστε«, φησὶν ὁ ἀπόστολος, »ὅτι
πᾶς πόρνος ἢ ἀκάθαρτος ἢ πλεονέκτης, ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ θεοῦ.« αἱ δὲ ἀν- 2
δρογύνων συνουσίαις ἥδονται, παρεισρέουσι δὲ ἔνδον κιναίδων ὄχλοι ἀθυρόγλωσσοι, μιαροὶ μὲν τὰ σώματα, μιαροὶ δὲ τὰ φθέγματα, εἰς ὑπουργίας ἀκολάστους ἠνδρωμένοι, μοιχείας διάκονοι, κιχλίζοντες καὶ
ψιθυρίζοντες καὶ τὸ πορνικὸν ἀνέδην εἰς ἀσέλγειαν διὰ ῥινῶν ἐπιψοφοῦντες ἐπικιναίδισμα, ἀκολάστοις ῥήμασι καὶ σχήμασι τέρπειν πειρώμενοι καὶ εἰς γέλωτα ἐκκαλούμενοι πορνείας πρόδρομον· ἔστι δ' ὅτε 3
καὶ ὑπεκκαιόμενοι διὰ τὴν τυχοῦσαν ὀργήν, ἤτοι πόρνοι αὐτοὶ ἢ καὶ κιναίδων ὄχλον εἰς ὄλεθρον ἐζηλωκότες, ἐπικροτοῦσι τῇ ῥινὶ βατράχων
δίκην, καθάπερ ἔνοικον τοῖς μυκτῆρσι τὴν χολὴν κεκτημένοι. ἀλλ' 30, 1
αἵ γε | ἀστειότεραι τούτων ὄρνεις Ἰνδικοὺς καὶ ταῶνας Μηδικοὺς ἐκ- 271 P
τρέφουσιν καὶ συνανακλίνονται τοῖς φοξοῖς παίζουσαι, σικίννοις τέρασι γανύμεναι· καὶ τὸν μὲν Θερσίτην ἀκούουσαι γελῶσιν, αὐταὶ δὲ πολυτιμήτους ὠνούμεναι Θερσίτας οὐκ ἐπ' ἀνδράσιν ὁμοζύγοις, ἀλλ'
ἐπ' ἐκείνοις αὐχοῦσιν, ἃ δὴ ἄχθος ἐστὶ γῆς· καὶ χήραν μὲν παρορῶσι 2
σωφρονοῦσαν Μελιταίου πολλῷ διαφέρουσαν κυνιδίου, καὶ πρεσβύτην παραβλέπουσι δίκαιον, εὐπρεπέστερον, οἶμαι, τέρατος ἀργυρωνήτου· παιδίον δὲ οὐδὲ προσίενται ὀρφανὸν αἱ τοὺς ψιττακοὺς καὶ τοὺς χαραδριοὺς ἐκτρέφουσαι, ἀλλὰ τὰ μὲν οἴκοι κυϊσκόμενα ἐκτιθέασι
παιδία, τοὺς δὲ τῶν ὀρνίθων ὑπολαμβάνουσι νεοττούς· καὶ τὰ 3
ἄλογα τῶν λογικῶν προκεκρίκασιν, δέον ὑποτρέφειν τοὺς σωφροσύνην

6 f Sir. 11, 29 — **7 f** Sir. 9, 16. — **9—11** Ephes. 5, 5 — **20 ff** vgl. Eusebius bei Stob. Flor. 4, 103 Mein. (p. 244, 8 Hense) ἄνθρωποι τοὺς μὲν παρὰ φύσιν καὶ ἐν τεράτων λόγῳ ὄντας ἀσπάζονται, καὶ μεγάλων χρημάτων ὠνούμενοι ὡς ἐπὶ μεγίστῳ κτήματι χαίρουσι καὶ μεγαλοφρονέονται, περὶ δὲ τὰ σπουδαιότατα καὶ [τὰ] σμικρὰ ἄχθονται ἀναλίσκοντες — **25** vgl. Σ 104; υ 379

3 παρεισδύνοντες Cobet, Mnemos. 11 (1862) p. 393 | **4 f** καταδευόμενον Münzel | **11** οἳ δὲ Ma | **14** ⟨ἀν⟩ηνδρωμένοι Ma | **17** γέλωτα P^3 γέλωτας P* | πρόδρομον Hervet Sy παράδρομον P | **22** σικίννοις P^2 σικίνοις P* | **23** γαννύμεναι P* | αὐταὶ Sy αὖται P | **26** μελιταίου P^3 μελταίου P^2 μελτέου P* | **28** ψιττακοὺς P^3 ψιττικοὺς P*

ἐπαγγελλομένους γέροντας, καὶ πιθήκων, οἶμαι, εὐπροσωποτέρους καὶ ἀηδόνων φθέγξασθαί τι βέλτιον δυναμένους. »ἐφ᾽ ὅσον δέ«, φησίν, »ἑνὶ τούτων ἐποιήσατε τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε.« αἳ δὲ ἔμ- 4
παλιν ἀπαιδευσίαν προτετιμήκασι σωφροσύνης, τὰς ἑαυτῶν οὐσίας ἀπολιθοῦσαι εἰς τοὺς μαργαρίτας καὶ τὰς σμαράγδους τὰς Ἰνδικάς· ναὶ μὴν καὶ εἰς τὰς ἐξιτήλους βαφὰς καὶ εἰς τὰ ἀργυρώνητα ἀνδράποδα σπαθῶσι καὶ διαρρίπτουσι τὰ χρήματα, δίκην ὀρνίθων κεκορεσμένων τὰ τοῦ βίου σκαλεύουσαι κόπρια. »πενία δέ«, φησίν, »ἄνδρα ταπεινοῖ·« τὴν φειδωλίαν πενίαν λέγει, καθ᾽ ἣν οἱ πλούσιοι πένον-
ται μεταδόσεως, ὡς οὐκ ἔχοντες. |

V. *Πῶς περὶ τὰ λουτρὰ ἀναστρεπτέον.* 272 P

Οἷα δὲ καὶ τὰ λουτρὰ αὐταῖς· οἶκοι τεχνητοί, συμπαγεῖς καὶ 31, 1
*περιφορητοί, διαφανεῖ σινδόνι καλυπτόμενοι, καθέδραι τε ἐπίχρυσοι, ἀργυροῖ * * καὶ σκεύη μυρία χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου, τὰ μὲν εἰς προ-*
πόσεις, τὰ δὲ εἰς τροφάς, τὰ δὲ εἰς τὸ λούσασθαι περιφερόμενα· ναὶ 2
μὴν καὶ ἐσχαρίδες ἀνθράκων· εἰς τοσοῦτον γὰρ ἀκρασίας ἥκουσιν ὡς δειπνεῖν καὶ μεθύειν ἔτι λουομένας· τά τε ἀργυρώματα, μεθ᾽ ὧν ἐμπομπεύουσιν, ἀπειροκάλως ἐν τοῖς βαλανείοις προτιθέασι· τάχα μέν που καὶ τὸν πλοῦτον δι᾽ ἀλαζονείαν περιττήν, μάλιστα δὲ τὴν αὐτεξούσιον ἀπαιδευσίαν, καθ᾽ ἣν κατηγοροῦσιν ἀνάνδρων ἀνδρῶν πρὸς γυναικῶν κεκρατημένων, ἐπιδεικνύμεναι ἐλέγχουσαί τε ἁμῇ γέ πῃ σφᾶς αὐτὰς μὴ οἵας τε εἶναι [συνεῖναι] καὶ δίχα τῶν σκευῶν τῶν πολλῶν ἱδροῦν [δύνασθαι]· καὶ γὰρ αἱ πενόμεναι τῆς πομπῆς μὴ μεταλαμβάνουσαι τῶν ἴσων κοινωνοῦσι λουτρῶν. ἔχει δὲ ἄρα ὁ ῥύπος 3
τῆς περιουσίας βλασφημίας περιβολὴν πολλήν. τούτῳ καθάπερ δελέατι ἀγκιστρεύουσιν τοὺς ἀθλίους κεχηνότας ἐπὶ τὰς μαρμαρυγὰς τοῦ χρυσίου· καὶ γὰρ ἐκπλήττουσαι τούτῳ τοὺς ἀπειροκάλους θαυμάζειν σφᾶς τεχνῶνται τοὺς ἐραστάς, οἳ μετ᾽ ὀλίγον αὐταῖς ἐνυβρίζουσι γυμναῖς. καὶ δὴ τοῖς μὲν ἀνδράσι τοῖς σφῶν οὐκ ἂν ἀποδύσαιντο 32, 1
προσποίητον αἰσχύνης ἀξιοπιστίαν μνώμεναι, ἔξεστι δὲ τοῖς βουλο-

2 f Matth. 25, 40 — **7 f** vgl. Plut. Mor. p. 516 D; Headlam, The Class. Rev. 13 (1899) S. 135 — **8 f** Prov. 10, 4

2 *δυναμένους*] + *καὶ ἄγειν μὲν ἐπίπροσθεν τὸ »ὁ ἐλεῶν πτωχὸν δανίζει θεῷ«* (Prov. 19, 14) *καὶ τὸ* am Rand P^2 | **9** *πενίαν λέγει* P* *βούλονται* (+ am Rand) *πενίαν λέγειν* P^2 | *λέγων* Schw | **10** *ὡς* < F | **13** *διαφανεῖ* P^1 (wie Cobet 484) *διαφανεῖς* P* | *καλυπτόμενοι* Ma *καλύπτονται* P | *τε* ∽ nach *ἀργυραῖ* Ma | **14** *ἀργυροῖ* PFM* *ἀργυραῖ* M^2 | * * (z. B. ⟨*τε σκίμποδες*⟩) Wi | **15** *ναὶ* P^2 *αἱ* P* | **17** *τε*] *δὲ* Ma | **22** *εἶναι* * * Schw | [*συνεῖναι*] Wi | **23** [*δύνασθαι*] Markland | *αἱ* (*α* in Ras.) P^1 | **25** *δελέατι* (zwischen *α* und *τ* Ras.) P^1

μένοις τῶν ἄλλων τὰς οἴκοι κατακλείστους | γυμνὰς ἐν τοῖς βα- 100 S
λανείοις θεάσασθαι· ἐνταῦθα γὰρ ἀποδύσασθαι τοῖς θεαταῖς ὥσπερ
καπήλοις σωμάτων οὐκ αἰσχύνονται. ἀλλ' ὁ μὲν Ἡσίοδος 2

μηδὲ γυναικείῳ λουτρῷ χρόα φαιδρύνεσθαι

παραινεῖ. κοινὰ δὲ ἀνέῳκται ἀνδράσιν ὁμοῦ καὶ γυναιξὶ τὰ βαλανεῖα,
κἀντεῦθεν ἐπὶ τὴν ἀκρασίαν ἀποδύονται· »ἐκ τοῦ γὰρ εἰσορᾶν γίνε- 273 P
ται ἀνθρώποις ἐρᾶν«, ὥσπερ ἀποκλυζομένης τῆς αἰδοῦς αὐτοῖς κατὰ
τὰ λουτρά. αἱ δὲ μὴ εἰς τοσοῦτον ἀπερυθριῶσαι τοὺς μὲν ὀθνείους 3
ἀποκλείουσιν, ἰδίοις δὲ οἰκέταις συλλούονται καὶ δούλοις ἀποδύονται
γυμναὶ καὶ ἀνατρίβονται ὑπ' αὐτῶν, ἐξουσίαν δοῦσαι τῷ κατεπτηχότι
τῆς ἐπιθυμίας τὸ ἀδεὲς τῆς ψηλαφήσεως· οἱ γὰρ παρεισαγόμενοι
παρὰ τὰ λουτρὰ ταῖς δεσποίναις γυμναῖς μελέτην ἴσχουσιν ἀποδύσα-
σθαι πρὸς τόλμαν ἐπιθυμίας

ἔθει πονηρῷ περιγράφοντες τὸν φόβον.

καὶ οἱ μὲν παλαιοὶ τῶν ἀθλητῶν γυμνὸν δεικνύναι τὸν ἄνδρα αἰδού- 33, 1
μενοι ἐν διαζώσμασι τὴν ἀγωνίαν ἐκτελοῦντες τὸ αἰδῆμον ἐφύλαττον·
αἱ δὲ ἀποδυσάμεναι ἅμα τῷ χιτῶνι καὶ τὴν αἰδῶ φαίνεσθαι μὲν βού-
λονται καλαί, ἄκουσαι δ' ὁμοίως ἐλέγχονται κακαί· καὶ γὰρ δι' αὐτοῦ
καταφαίνεται μάλιστα τοῦ σώματος τὸ μάχλον τῆς ἐπιθυμίας, καθά-
περ τοῖς ὑδεριῶσιν τὸ περιστεγόμενον τῆς ἐπιφανείας ὑγρόν· τὸ
νοσοῦν δὲ ἀμφοῖν ἐκ τῆς ὄψεως γνωρίζεται. χρὴ τοίνυν τοὺς ἄνδρας 2
γενναῖον ἀληθείας ὑπόδειγμα ταῖς γυναιξὶ γινομένους αἰσχύνεσθαι
τὰς μετ' αὐτῶν ἀποδύσεις καὶ φυλάττεσθαι τὰς ὄψεις τὰς ὀλισθηράς
»ὁ γὰρ ἐμβλέψας«, φησί, »περιεργότερον ἤδη ἥμαρτεν.« οἴκοι μὲν οὖν 3
τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς οἰκέτας αἰδεῖσθαι χρή, ἐν δὲ ταῖς ὁδοῖς τοὺς
ἀπαντῶντας, ἐν δὲ τοῖς λουτροῖς τὰς γυναῖκας, ἐν δὲ ταῖς ἐρημίαις
ἑαυτούς, πανταχοῦ δὲ τὸν λόγον, ὅς ἐστι πανταχοῦ, καὶ »ἐγένετο ἄνευ
αὐτοῦ οὐδὲ ἕν«. οὕτως γὰρ μόνως ἀπτώς τις διαμενεῖ, εἰ πάντοτε
αὐτῷ συμπαρεῖναι νομίζοι τὸν θεόν.

4 Hesiod Op. 753 — **6 f** Agathon Fr. 29 TGF² p. 768; vgl. CAF III p. 622 Adesp. 1290 — **14** vgl. Blass, Hermes 35 (1900) S. 342 — **15 f** vgl. Thuk. I 6, 5 — **17** vgl. Herodot I 8 (= Stob. Flor. 32, 8 Mein. p. 677, 1 Hense; 74, 36 Mein.) *ἅμα δὲ κιθῶνι ἐκδυομένῳ συνεκδύεται καὶ τὴν αἰδῶ γυνή.* S. auch Paed. II 100, 2 — **24** Matth. 5, 28 — **24—27** vgl. Demetr. Phal. bei Diog. Laert. V 82; Parallelen bei Sternbach, Gnomol. Vatic. 255 — **27 f** Joh. 1, 3

1 *τὰς οἴκοι* Heyse *οἴκοι τὰς* P | **7** *ἐρᾶν* P¹ *ὁρᾶν* P* | **11** *κατὰ* oder *διὰ τὸ ἀδεὲς* Heyse | **14** *περιγράφοντες* Lowth *παραγράφοντες* P | **18** *θ' ὁμοίως* P *δ' ὅμως* Sy | **26** *ἀπατῶντας* F* | **28** *διαμενεῖ* Cobet 485 *διαμένει* P

VI. Ὅτι μόνος πλούσιος ὁ Χριστιανός.

Πλούτου τοίνυν μεταληπτέον ἀξιολόγως καὶ μεταδοτέον φιλαν- 34, 1
θρώπως, οὐ βαναύσως οὐδὲ | ἀλαζονικῶς, οὐδὲ ἐκτρεπτέον τὸ φιλό- 274 P
καλον εἰς φιλαυτίαν καὶ ἀπειροκαλίαν, μή πη ἄρα καὶ πρὸς ἡμᾶς
φήσῃ τις· ὁ ἵππος αὐτοῦ πεντεκαίδεκα ταλάντων ἐστὶν ἄξιος ἢ τὸ
χωρίον ἢ ὁ οἰκέτης ἢ τὸ χρυσίον, αὐτὸς δὲ χαλκῶν ἐστι τίμιος
τριῶν. αὐτίκα γοῦν περίελε τὸν κόσμον τῶν γυναικῶν καὶ τοὺς 2
οἰκέτας τῶν δεσποτῶν, οὐδὲν διαφέροντας τῶν ἀργυρωνήτων εὑρή-
σεις τοὺς δεσπότας, οὐκ ἐν βαδίσματι, οὐκ ἐν βλέμματι, οὐκ ἐν φθέ-
γματι· οὕτως τοίνυν τοῖς ἀνδραπόδοις ἐοίκασιν. ἀλλὰ καὶ τῷ ἀσθε-
νέστεροι εἶναι τῶν οἰκετῶν διακρίνονται καὶ τῷ νοσηλότερον ἀνα-
τεθράφθαι. ἄριστον γοῦν δογμάτων τοῦτο ᾄδειν παρ' ἕκαστα χρή, 3
ὡς ὁ μὲν ἀγαθὸς ἀνὴρ σώφρων ὢν καὶ δίκαιος ἐν οὐρανῷ θησαυρίζει
τὰ χρήματα· οὗτος [ὁ] τὰ ἐπίγεια καταπωλήσας καὶ πτωχοῖς ἐπιδοὺς
τὸν ἀνώλεθρον ἐξευρίσκει θησαυρόν, ἔνθα οὐ σής, οὐ ληστής· μακάριος 4
οὗτος ὄντως, ἐάν τε σμικρὸς καὶ ἀσθενὴς καὶ ἄδοξος ᾖ, καὶ πλοῦτον
ὄντως πλουτεῖ τὸν μέγιστον· ἐὰν δὲ ἄρα πλουτῇ μὲν Κινύρα τε καὶ
Μίδα μᾶλλον, ᾖ δὲ ἄδικος καὶ ὑφερήφανος, καθάπερ ὁ ἐν τῇ πορφύρᾳ
καὶ βύσσῳ τρυφῶν καὶ τὸν Λάζαρον ὑπερηφανῶν, ἄθλιός τέ ἐστι
καὶ ἀνιαρῶς ζῇ καὶ οὐ ζήσεται. ἐοικέναι γοῦν μοι δοκεῖ ὁ πλοῦτος 35, 1
ἑρπετῷ, οὗ εἰ μή τις ἐπίσταιτο λαβέσθαι ἀβλαβῶς, πόρρωθεν ἀκιν-
δύνως ἄκρας οὐρᾶς ἀνακρημνὰς τὸ θηρίον, περιπλέξεται τῇ χειρὶ
καὶ δήξεται· δεινὸς δὲ καὶ ὁ πλοῦτος ἰλυσπώμενος παρὰ τὴν ἔμ-
πειρον ἢ ἄπειρον αὐτοῦ λαβὴν προσφῦναι καὶ δάκνειν, εἰ μή τις
αὐτῷ καταμεγαλοφρονῶν ἐπιστημόνως χρῷτο, ἵνα σὺν τῇ ἐπῳδῇ τοῦ
λόγου καταξέσηται μὲν τὸ θηρίον, αὐτὸς δὲ ἀπαθὴς μείνῃ. ἀλλ', ὡς 2

2—S. **258, 2** vgl. Wendland Quaest. Mus. p. 63—66 — **5—7** vgl. CAF III p. 479 Adesp. 376; Nauck, Philol. 4 (1849) p. 359; Cobet, Mnemos. 6 (1857) p. 183 u. Nov. lect. p. 343; Blass, Hermes 35 (1900) S. 342 — **12—20** vgl. Plato Leg. II p. 660 E *τοὺς ποιητὰς ἀναγκάζετε λέγειν, ὡς ὁ μὲν ἀγαθὸς ἀνὴρ σώφρων ὢν καὶ δίκαιος εὐδαίμων ἐστὶ καὶ μακάριος, ἐάν τε μέγας καὶ ἰσχυρὸς ἐάν τε σμικρὸς καὶ ἀσθενὴς ᾖ, καὶ ἐὰν πλουτῇ καὶ μή· ἐὰν δὲ ἄρα πλουτῇ μὲν Κινύρα τε καὶ Μίδα μᾶλλον* (vgl. Tyrtäus Fr. 12, 6 Bergk⁴ *πλουτοίη δὲ Μίδεω καὶ Κινύρεω μάλιον*), *ᾖ δὲ ἄδικος, ἄθλιος τ' ἐστὶ καὶ ἀνιαρῶς ζῇ* — **13 f. 15** vgl. Matth. 6, 20 — **14 f** Matth. 19, 21; Mark. 10, 21; Luk. 18, 22 — **18 f** vgl. Luk. 16, 19 f — **20—26** vgl. Bion bei Stob. Flor. 5, 67 Mein. (p. 40, 11 Hense)

6 *ἐστι τίμιος* (oder *ἐστ' ἀτιμότερος*) Blass *ἐστι τιμιώτερος* P *ἐστιν ⟨οὐ⟩ τιμιώτερος* Lowth | **11** *νοσηλότερον* (*ηλο* in Ras.) P¹ | **11 f** *ἀνατεθράφθαι* P³ *ἀνατετράφθαι* P* | **14** [*ὁ*] Ma | **15** *ἐξευρήσει* F | **20** *ἀνιαρὸς* F | [*οὐ*] Ma | **21** *οὗ* Wendland Quaest. Mus. p. 64 *ὃ* P | *ἐπίσταιτο* Cobet 485 *ἐπίσταται τὸ* P | **22** *ἀνακρημνὰς* (*η* in Ras. und zwischen *α* und *σ* Ras.) P² | **23 f** [*ἔμπειρον ἢ*] Ma | **24** *αὐτοῦ λαβὴν* in Ras. P¹ | *μή* Po *δέ* P *δέ* — *μείνῃ* (26) * * Schw | **26** *καταξέσηται*] *καταδήσηται* Wendland p. 65

ἔοικεν, τὰ πλείονος ἄξια κεκτημένος πλούσιος ὢν μόνος ἐλελήθει· πολλοῦ δὲ ἄξια οὐ λίθος, οὐκ ἄργυρος, οὐκ ἐσθής, οὐ κάλλος σώματος, ἀλλ' ἡ ἀρετή, ὅς ἐστι λόγος διὰ τοῦ παιδαγωγοῦ παραδιδόμενος εἰς ἄσκησιν· λόγος οὗτος ὁ τὴν τρυφὴν ἐξομνύμενος, τὴν δὲ αὐ- 3
τουργίαν διάκονον παρακαλῶν καὶ τὴν εὐτέλειαν ἐξυμνῶν τῆς σωφροσύνης τὴν ἔγγονον, »λάβετε παιδείαν«, φησί, »καὶ μὴ ἀργύριον, καὶ γνῶσιν ὑπὲρ χρυσίον δεδοκιμασμένον· κρείσσων γὰρ σοφία λίθων πολυ|τελῶν, πᾶν δὲ τίμιον οὐκ ἄξιον αὐτῆς ἐστι.« καὶ πάλιν· »ἐμὲ 275 P
καρπίζεσθαι ὑπὲρ χρυσίον καὶ λίθον τίμιον καὶ ἄργυρον· τὰ γὰρ ἐμὰ γενήματα κρείττω ἀργυρίου ἐκλεκτοῦ.« εἰ δὲ καὶ διελεῖν χρή, πλού- 4
σιος μὲν ὁ πολυκτήμων ἔστω, χρυσίῳ σεσαγμένος καθάπερ φασκώλιον ἐρρυπωμένον, εὐσχήμων δὲ ὁ δίκαιος, ἐπεὶ εὐσχημοσύνη τάξις ἐστὶν ἐν τῷ δέοντι σχηματισμῷ περὶ τὰς διοικήσεις καὶ τὰς ἐπιδόσεις μεμετρημένη· »εἰσὶ γὰρ οἱ σπείροντες καὶ πλείονα συνάγοντες«, περὶ 5
ὧν γέγραπται· »ἐσκόρπισεν, ἔδωκεν τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα.« ὥστε οὐχ ὁ ἔχων καὶ φυλάττων, ἀλλ' ὁ μεταδιδοὺς πλούσιος, καὶ ἡ μετάδοσις τὸν μακάριον, οὐχ ἡ κτῆσις δείκνυσι· καρπὸς δὲ | ψυχῆς τὸ εὐμετάδοτον· ἐν ψυχῇ ἄρα τὸ πλούσιον. 101 S 36, 1
καὶ μὴν τὰ μὲν ἀγαθὰ ἔστω μόνοις κτητὰ τοῖς ἀγαθοῖς, ἀγαθοὶ δὲ οἱ Χριστιανοί· ἄφρων δὲ ἢ ἀκόλαστος ἄνθρωπος οὔτ' ἂν αἴσθησιν ἀγαθοῦ σχοίη οὔτ' ἂν κτήσεως τύχοι· μόνοις ἄρα τοῖς Χριστιανοῖς κτητὰ τὰ ἀγαθά. τούτων δὲ τῶν ἀγαθῶν πλουσιώτερον οὐθέν· πλούσιοι ἄρα οὗτοι μόνοι. πλοῦτος γὰρ ἀληθινὸς ἡ δικαιοσύνη καὶ 2
ὁ παντὸς θησαυροῦ πολυτιμότερος λόγος οὐκ ἀπὸ θρεμμάτων καὶ χωρίων αὐξανόμενος, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ θεοῦ δωρούμενος, πλοῦτος ἀναφαίρετος (ἡ ψυχὴ μόνη θησαυρὸς αὐτοῦ), κτῆμα τῷ κεκτημένῳ ἄριστον, μακάριον τῇ ἀληθείᾳ παρεχόμενον τὸν ἄνθρωπον. ᾧ γὰρ ἂν 3
ὑπάρχῃ μηδενὸς μὲν ὀρέγεσθαι τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ὧν δὲ ὀρέγεται, τούτων τυγχάνειν, ἀλλὰ καὶ ὧν ὁσίως ἐφίεται, ταῦτα αἰτούμενον λαμβάνειν παρὰ θεοῦ, πῶς οὗτος οὐ πολυκτήμων καὶ παγκτήμων, θησαυρὸν ἔχων αἰώνιον τὸν θεόν; »τῷ αἰτοῦντι«, φησί, »δοθήσεται

5 f vgl. Krates Fr. 2, 2 Bergk⁴ (Fr. 12, 2 Diels) *Εὐτελίη, κλεινῆς ἔγγονε Σωφροσύνης* — **6—10** Prov. 8, 10. 11. 19 — **14** Prov. 11, 24 — **15 f** Psal. 111, 9 — **19 f** vgl. Zeller, Philos. d. Gr. III 1³ S. 251 — **31 f** vgl. Matth. 7, 7 f; Luk. 11, 9 f

1 ⟨ὁ⟩ τὰ Ma | **3** ἡ Vi ἢ P | **9** *καρπίζεσθαι* Prov. *καρπίζεσθε* P | **11** *πολυκτήμων* (*υκτή* in Ras.) P¹ | **11 f** *φασκώλιον* M² *φάσκων λίθον* (*ν* über d. Z. P¹)P *φασκῶ* P³ am Rand *φάσκον λίνον* F | **12** *ἐπεὶ* P¹ *ἐπὶ* P* | **13** *ἐν τῷ* P³ am Rand *ἐν δὲ τῷ* P* **19** *ἔστω*] *ἐστι* Ma | **20** *χριστιανοί* (*ιαν* in Ras.) P¹ | **26** ἡ] *εἰ* Schw | *ἡ ψυχὴ μόνη*] *τῇ ψυχῇ μόνῃ* F | **26 f** *ἄριστον* F *ἀρίστωι* PM | **27** *μακάριον τῇ ἀληθείᾳ* F *μακαριωτάτηι ἀληθείαι* P¹M *μακαριωτάτη ἀλήθεια* P* | ᾧ F ὡς P* ὃς PcorrM

καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται.« εἰ μηδὲν ἀρνεῖται ὁ θεός, τὰ πάντα τοῦ θεοσεβοῦς γίνεται. |

VII. Ὅτι καλὸν ἐφόδιον Χριστιανῷ ἡ εὐτέλεια. 276 P

Τρυφὴ δὲ εἰς ἡδονὰς ἁλωμένη χαλεπὸν ἀνθρώποις ναυάγιον γί- 37, 1
νεται· ἀλλότριον γὰρ τῆς ἀληθοῦς φιλοκαλίας καὶ τῶν ἀστείων ἡδονῶν ὁ ἡδὺς οὗτος καὶ ἀκλεὴς τῶν πολλῶν βίος. φύσει γὰρ ὁ ἄνθρωπος ὑψηλόν ἐστι ζῷον καὶ γαῦρον καὶ τοῦ καλοῦ ζητητικόν, ἅτε τοῦ μόνου ⟨καλοῦ⟩ δημιούργημα, ὁ δὲ ἐπὶ γαστέρα αὐτῷ βίος ἄσεμνός τε καὶ ἐπονείδιστος καὶ εἰδεχθὴς καὶ καταγέλαστος. ἀλλοτριώτατον δὲ τῆς 2
θείας φύσεως ἡ φιληδονία, ὁμοίως μὲν σιτεῖσθαι τοῖς στρουθοῖς, ὁμοίως δὲ τοῖς ὑσὶν καὶ τοῖς τράγοις ὀχεύειν· τὸ γὰρ τὴν ἡδονὴν νομίζειν ἀγαθὸν ἀπειροκαλίας ἐστὶ τελείας, φιλοπλουτία δὲ ἐξίστησι τῆς ὀρθῆς διαίτης τὸν ἄνθρωπον ἀπερυθριᾶν πρὸς τὰ αἰσχρὰ ἀναπείθουσα, »ἐὰν μόνον ἔχῃ δύναμιν καθάπερ θηρίον τοῦ φαγεῖν παντοδαπὰ καὶ πιεῖν ὡσαύτως καὶ ἀφροδισίων πᾶσαν πάντως παρέχειν πλησμονήν«. διὰ τοῦτο σπανιαίτατα τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ κληρο- 3
νομεῖ. ποῦ τοίνυν τὰ τοσαῦτα παρασκευάζονται ὄψα ἢ ἵνα μίαν πλήρωσωσι γαστέρα; τὸ ἀκάθαρτον τῆς γαστριμαργίας οἱ κοπρῶνες ἐλέγχουσιν, εἰς οὓς ἀποπτύουσιν ἡμῶν αἱ γαστέρες τῆς δαιτὸς τὰ
λείψανα. ποῦ δὲ τοὺς οἰνοχόους τοὺς τοσούτους συναγείρουσι μιᾷ 4
κύλικι πλησθῆναι δυνάμενοι; ποῦ δὲ τῶν ἐσθήτων τὰς κιβωτούς; τὰ χρυσία δὲ ποῦ; καὶ τὰ κόσμια ποῦ; λωποδύταις δὲ αὐτὰ καὶ κακούργοις παρασκευάζονται καὶ τοῖς λίχνοις ὀφθαλμοῖς. »ἐλεημοσύναι δὲ καὶ πίστεις μὴ ἐκλειπέτωσάν σε«, φησὶν ἡ γραφή. ἰδοὺ γοῦν καὶ τὸν 38, 1
Θεσβίτην Ἠλίαν καλὸν ὑπόδειγμα τῆς εὐτελείας ἔχομεν, ὅτε »ἐκάθισεν ὑπὸ τὴν ῥάμνον« καὶ ὁ ἄγγελος αὐτῷ κομίζει τροφάς· »ἐγκρυφίας κρίθινος ἦν καὶ καψάκης ὕδατος.« τοιοῦτον ἄριστον αὐτῷ κύριος ἔπεμψεν. ἡμῖν ἄρα ἀνάγκη πρὸς ἀλήθειαν ὁδοιποροῦσιν εὐζώνοις 2
γενέσθαι· »μὴ βαστάζετε γάρ«, εἶπεν ὁ κύριος, »βαλλάντιον, μὴ πήραν
μηδὲ ὑπόδημα«, τουτέστι, μὴ πλοῦτον κτήσησθε τὸν ἐν βαλλαντίῳ

14—16 Plato Leg. VIII p. 831 DE — **16 f** vgl. Matth. 19, 23; Mark. 10, 24; Luk. 18, 24 mit I Kor. 15, 50 — **23 f** Prov. 3, 3 — **24—27** vgl. I Kön. 19, 4. 6 — **29 f** Luk. 10, 4 — **29** *μὴ βαστάζετε* — S. **259, 4** *εἴρηνται* Nicetascat. zu Luk. (10, 4) in Monac. 473 p. 272; Angel. 100 f. 183v Inc. *κλήμεντος στρωματέως· τὸ δὲ πᾶν τοιοῦτον· μὴ βαστάζετε βαλλάντιον* expl. *εἴρηνται.*

8 *μόνου*] *λόγου* Höschel | ⟨*καλοῦ*⟩ St | **10. 11** *ὁμοίως* P* *ὅμοιος* P² | **11** *τοῖς ὑσὶν* P* *ταῖς ὑσὶν* P¹ | **14** *θηρίῳ* Plato | **17** *ποῦ*] *ποῖ* Schw (ebenso 20. 21. 22) | [*ἢ*] Markland | **20 f** *δαὶ — δαὶ* P | **24** *πίστεις* P¹ *πίστις* P* | *ἐκλιπέτωσαν* F

μονον | θησαυριζόμενον, μὴ τὰς ἀποθήκας πληρώσητε τὰς ἰδίας ὡς 277 P
ἐν πήρᾳ παρατιθέμενοι τὸν σπόρον, ἀλλὰ καὶ τοῖς δεομένοις κοινω-
νήσατε, μὴ ὑποζύγια καὶ οἰκέτας πολυπραγμονεῖτε, οἵτινες ὑποδήματα
τῆς πορείας τῶν πλουσίων ἀχθοφοροῦντες ἀλληγορικῶς εἴρηνται.
ἀπορριπτέον οὖν τῶν σκευῶν τὸ πλῆθος καὶ τὰ ἀργυρᾶ καὶ τὰ χρυσᾶ 3
ἐκπώματα καὶ τὸν ὄχλον τῶν οἰκετῶν, καλὰς καὶ σεμνὰς παρὰ τοῦ
παιδαγωγοῦ συνοπαδοὺς αὐτουργίαν καὶ εὐτέλειαν παραλαβόντας·
καὶ δὴ βαδιστέον εὐαρμόστως τῷ λόγῳ, κἂν γυνὴ τῳ παρῇ καὶ τέκνα·
οὐκ ἄχθος ἐστὶν ὁ οἶκος συνεπισπέσθαι μαθὼν ὁδοιπόρῳ σώφρονι.
σταλτέον δὲ καὶ τὴν φίλανδρον γυναῖκα τἀνδρὶ παραπλησίως, ὁδοι- 39, 1
πορικῶς καλὸν ἐφόδιον τῆς εἰς οὐρανοὺς πορείας εὐτέλειαν ἐπιφερο-
μένους μιᾷ σεμνότητι σώφρονι· μέτρον δὲ καθάπερ ὁ ποὺς τοῦ ὑπο-
δήματος, οὕτως καὶ τῆς κτήσεως ἑκάστου τὸ σῶμα· τὸ δὲ περιττόν,
ἃ δή φασι κόσμια, καὶ τὰ ἔπιπλα τῶν πλουσίων ἄχθος ἐστίν, οὐ
κόσμος τοῦ σώματος. χρὴ δὲ τὸν ἀναβαίνειν βιαζόμενον εἰς τοὺς 2
οὐρανοὺς καλὴν βακτηρίαν τὴν εὐεργεσίαν περιφέρειν καὶ τοῖς θλι-
βομένοις μεταδεδωκότα τῆς ἀληθοῦς ἀναπαύσεως μεταλαμβάνειν·
ὁμολογεῖ γὰρ ἡ γραφή, ὡς ἄρα »λύτρον ἐστὶν ἀνδρὸς ψυχῆς ὁ ἴδιος
πλοῦτος«, τουτέστιν, ἐὰν πλουτῇ, μεταδόσει σωθήσεται. καθάπερ 3
γὰρ τῶν φρεάτων ὅσα πέφυκεν βρύειν ἀπαντλούμενα εἰς τὸ ἀρχαῖον
ἀναπιδύει μέτρον, οὕτως ἡ μετάδοσις ἀγαθὴ φιλανθρωπίας ὑπάρ-
χουσα πηγή, κοινωνοῦσα τοῖς διψῶσι τοῦ ποτοῦ αὔξεται πάλιν καὶ
πίμπλαται, ὃν τρόπον ἐπὶ τοὺς θηλαζομένους ἢ καὶ βδαλλομένους
μαστοὺς ἐπιρρεῖν εἴωθε τὸ γάλα. ἀνενδεὴς γὰρ ὁ τὸν παντοκράτορα 4
θεὸν λόγον ἔχων καὶ οὐδενὸς ὧν χρῄζει ἀπορεῖ ποτε· κτῆσις γὰρ ὁ
λόγος ἀνενδεὴς καὶ εὐπορίας ἁπάσης αἴτιος. εἰ δέ τις φαίη ἑωρα- 40, 1
κέναι πολλάκις ἄρτου πενόμενον δίκαιον, σπάνιον μὲν τοῦτο, καὶ
ἔνθα οὐκ ἄλλος δίκαιος, | ἀναγνώτω δὲ ὅμως κἀκεῖνο· »οὐ γὰρ ἐπ' 102 S
ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ὁ δίκαιος, ἀλλ' ἐν τῷ ῥήματι κυρίου«, ὃς ἐστιν

12 f Epiktet Ench. 39 *μέτρον κτήσεως τὸ σῶμα ἑκάστῳ ὡς ὁ ποὺς ὑποδήματος.* Stob. Flor. 3, 44 Mein. (p. 30, 7 Hense) *καὶ ὑποδήματα καὶ βίος ἁρμόζων ἀλυπότερος.* Hor. Ep. I 10, 42 f; Plut. Mor. p. 466 F; Arsen. Viol. p. 354 W. — **15 f** vgl. Matth. 11, 12; Luk. 16, 16 — **18 f** Prov. 13, 8 — **19—24** vgl. Isid. Pelus. Ep. I 466 — **19—23** vgl. Philo Quis rer. div. her. 31 (I p. 477 M) *ἄφθονοι μέν, ὦ φιλόδωρε, αἱ σαὶ χάριτες καὶ ἀπερίγραφοι καὶ ὅρον ἢ τελευτὴν οὐκ ἔχουσαι, πηγῶν τρόπον πλείω τῶν ἀπαντλουμένων ἀνομβροῦσαι* — **26 f** vgl. Psal. 36, 25 — **28 f** Deut. 8, 3 (Matth. 4, 4; Luk. 4, 4); vgl. Habak. 2, 4

2 [παρα]τιθέμενοι Wi | **5** ἀπορριπτέον P | **12** μιᾶι] ἅμα Lowth | **13** ἑκάστῳ Münzel | δὲ Ma δὴ P | **20** ἀπαντλούμενα L. Dindorf im Thes. I 2 p. 1179 ἀπαντλώμενα P | **21** ἀναπιδύει F^2M^2 ἀναπηδύει PF^*M^* (ἀναπηδῶσαι sc. αἱ τῶν πηγῶν σήραγγες Isid. Pel.) | **22** τοῦ < F | **24** ἐπρρεῖν P^3 ἐπιρεῖν P* | **27** ἄρτου P^3 ἄρτωι P*

ἄρτος ἀληθινός, ἄρτος οὐρανῶν. οὐκ ἄρα ποτὲ ὁ ἀγαθὸς ἀνὴρ ἄπο- 2
ρος, ἕως ἂν ἔχῃ σῴαν τὴν | πρὸς θεὸν ὁμολογίαν· πάρεστι μὲν γὰρ 278 P
αὐτῷ αἰτεῖσθαι καὶ λαμβάνειν ὧν ἂν δέηται παρὰ τοῦ πατρὸς τῶν
ὅλων καὶ τῶν ἰδίων ἀπολαύειν, εἰ φυλάττοι τὸν υἱόν· πάρεστί δὲ
καὶ τοῦτο, μηδεμιᾶς ἐνδείας αἰσθάνεσθαι. ὁ παιδαγωγικὸς ἡμῶν οὗτος 3
λόγος τὸν πλοῦτον ἡμῖν δίδωσι, καὶ πλουτεῖν οὐ φθόνος τὸ ἀνενδεὲς
κτωμένοις δι' αὐτοῦ· ὁ τοῦτον ἔχων τὸν πλοῦτον βασιλείαν κληρο-
νομήσει θεοῦ.

VIII. Ὅτι αἱ εἰκόνες καὶ τὰ ὑποδείγματα μέγιστον μέρος τῆς ὀρθῆς εἰσι διδασκαλίας.

Εἰ δέ τις ὑμῶν φεύξεται διὰ τέλους τρυφὴν εὐτελείᾳ τιθηνού- 41, 1
μενος, μελετήσει ῥᾷον τοὺς ἀκουσίους ὑπομένειν πόνους, τὰς ἑκου-
σίους θλίψεις γυμνάσματα συνεχῶς ποιούμενος διωγμῶν, ὁπόταν εἰς
ἀναγκαίους ἔλθῃ πόνους καὶ φόβους καὶ λύπας, οὐκ ἀμελέτητος ὢν
καρτερεῖν. διὰ τοῦτό τοι πατρίδα ἐπὶ γῆς οὐκ ἔχομεν, ὡς ἂν κατα-
φρονοῖμεν τῶν ἐπιγείων κτημάτων. πλουσιωτάτη δὲ ἡ εὐτέλεια ἕξις 2
οὖσα ἀνελλιπὴς ἐν δαπάναις ταῖς εἰς ἃ χρὴ καὶ ἐφ' ὅσον χρὴ τελεῖσθαι
προσηκούσαις· τέλη γὰρ τὰ δαπανήματα. ὅπως μὲν οὖν συμβιωτέον 3
ἀνδρὶ τὴν γυναῖκα καὶ περὶ αὐτουργίας καὶ οἰκουρίας καὶ οἰκετῶν χρή-
σεως, πρὸς δὲ καὶ τῆς ὥρας τοῦ γάμου καὶ τῶν ὅσα γυναιξὶν ἁρμόζει, ἐν
τῷ γαμικῷ διέξιμεν λόγῳ· ἃ δὲ ἁρμόδια πρὸς παιδαγωγίαν, ταῦτα
ἡμῖν νῦν παραθετέα μόνα ἐν ὑπογραφῆς μέρει παρασημειουμένοις
Χριστιανῶν τὸν βίον. καὶ δὴ τὰ μὲν πλεῖστα ἤδη λέλεκται καὶ πε- 4
παιδαγώγηται, ὃ δὲ ἔτι λοιπόν, ὑποθησόμεθα· οὐ γὰρ μικρὰ ῥοπὴ
εἰς σωτηρίαν τὰ ὑποδείγματα.

ὅρα·

φησὶν ἡ τραγῳδία,

Ὀδυσσέως ἄλοχον οὐ κατέκτανε
Τηλέμαχος· οὐ γὰρ ἐπεγάμει πόσει πόσιν,
μένει δὲ ἐν οἴκοις ὑγιὲς εὐναστήριον.

1 vgl. Joh. 6, 32 — **3 f** vgl. Matth. 7, 7; Mark. 11, 24; Luk. 11, 9; Joh. 14, 13; 16, 23 — **7 f** vgl. zu S. 258, 16 f — **15** vgl. Hebr. 13, 14 — **16—18** vgl. Etym. M. s. v. εὐτελής; Andron. De virt. et vit. p. 24, 4 Schuchhardt εὐτέλεια δὲ ἕξις ἀνυπέραρτος ἐν δαπάναις καὶ παρασκευαῖς — **21** vgl. Strom. II 137. 146; IV 59—65; 125—129 — **26—30** Eurip. Orestes 588—590

5 ἐνδείας (ἐνδει in Ras.) P¹ | **6** ἡμῖν Lowth ἡμῶν P | **13** ὁπόταν Ma ὁπότ' P | **16 f** ἕξις οὖσα ἀνελλιπὴς ἐν Wendland Quaest. Mus. p. 6 ἐξισοῦσα (ἕξις οὖσα F²) ἀνελλιπέσι (ι¹ in Ras. für ει P³, é in Ras. P¹) HSS | **22** παραθετέα Wakefield im Thes. VI p. 257 παραθετὰ P | **24** λοιπόν] λεῖπον F | **26** ὁρᾷς Eur.

ὀνειδίζων τις μοιχείαν ἀσελγῆ καλὴν εἰκόνα σωφροσύνης ἐδείκνυεν φιλανδρίαν· τοὺς δὲ Εἵλωτας [οἰκέτας] (οἰκετῶν ὄνομά εἰσιν οἱ Εἵλωτες) οἱ Λακεδαιμόνιοι μεθύειν ἀναγκάζοντες ἐδείκνυον σφίσιν αὐτοῖς | τῆς 279 P
μέθης τὰ ἔργα σωφρονοῦσιν ἐν θεραπείας καὶ διορθώσεως μέρει.
παραφυλάττοντες δ' οὖν τὴν ἐκείνων ἀσχημοσύνην, ὡς μὴ περιπέσοιεν 42, 1
αὐτοὶ ταῖς ὁμοίαις καταγνώσεσιν, ἐπαιδεύοντο τῷ ἐπονειδίστῳ τῶν μεθυόντων εἰς τὸ ἑαυτῶν ἀναμάρτητον ὠφελούμενοι. τῶν γὰρ ἀνθρώπων οἳ μὲν διδαχθέντες ἐσώθησαν, οἳ δὲ αὐτοδιδάκτως· ἢ ἐζήλωσαν ἢ ἐζήτησαν ἀρετήν.

κεῖνος μὲν πανάριστος, ὃς αὐτῷ πάντα νοήσῃ· 2

οὗτός ἐστιν Ἀβραὰμ ὁ ζητήσας τὸν θεόν·

ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος, ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται·

οὗτοί εἰσιν οἱ μαθηταὶ οἱ πεισθέντες τῷ λόγῳ· διὰ τοῦτο ὃ μὲν 3
ἤκουσεν φίλος, οἳ δὲ ἀπόστολοι, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν θεὸν ὃ μὲν πολυ-
πραγμονῶν, οἳ δὲ κηρύσσοντες, ἐσθλοὶ δὲ ἄμφω· ἀμφοῖν δὲ τούτοιν
οἱ ἀκροαταί, ὃ μὲν ὠφελούμενος διὰ τὴν ζήτησιν, ὃ δὲ σῳζόμενος
διὰ τὴν εὕρεσιν.

ὃς δέ κε μήτ' αὐτὸς νοέῃ μήτ' ἄλλου ἀκούων 43, 1
ἐν θυμῷ βάλληται, ὃ δ' αὖτ' ἀχρήιος ἀνήρ.

[λαὸς ἄλλος ἐστὶν ἐθνικός, ἀχρεῖος·] οὗτος ὁ λαὸς ὁ μὴ Χριστῷ ἑπό- 2
μενος· πολυτρόπως δὲ ὅμως ὠφελῶν ὁ παιδαγωγὸς ὁ φιλάνθρωπος
τὰ μὲν παρῆνεσεν, τὰ δὲ καὶ ὠνείδισεν, τὸ δὲ καὶ ἄλλων ἁμαρτανόντων
τὸ αἶσχος αὐτῶν ὑπέδειξεν ἡμῖν καὶ τὴν ἐπὶ τούτῳ τιμωρίαν ψυχα-
γωγῶν τε ἅμα καὶ νουθετῶν ἐφανέρωσε, φιλάνθρωπον ἀποτροπὴν
τῆς κακίας μηχανώμενος διὰ τῆς τῶν προπεπονθότων ἐνδείξεως· δι' 3
ὧν εἰκόνων σαφέστατα τοὺς μὲν ἔπαυσεν κακῶς διατεθέντας, τοὺς
δὲ τὰ ἴσα τολμῶντας ἐκώλυσεν, ἄλλους εἰς ὑπομονὴν ἐθεμελίωσεν,
ἑτέρους ἔπαυσε κακίας, τοὺς δὲ καὶ ἰάσατο τῇ τοῦ ὁμοίου θεωρίᾳ
μεταθεμένους ἐπὶ τὸ βέλτιον. τίς γὰρ οὐκ ἄν [τι] παραφυλάξαιτο, 4
ἑπόμενός τῳ καθ' ὁδόν, εἶτα μέντοι τοῦ προτέρου εἰς βόθρον ἐμπε-
σόντος, μὴ οὐχὶ ἀποκλῖναι τὸν ἴσον κίνδυνον, τὴν ἀκολουθίαν τῆς
ἁμαρτίας φυλαξάμενος; τίς δὲ αὖθις ἀσκητὴς ὤν, καταμαθὼν τῆς

2—4 vgl. Plut. Mor. p. 239 A — **10. 12. 18 f** Hesiod Op. 293. 295—297 — **14** vgl. zu S. 243, 15 — **21** πολ. Hebr. 1, 1 — **30 f** vgl. Matth. 15, 14

2 [οἰκέτας] Markland | εἵλωτες P¹ εἴλωτας P* | **6** τῷ ἐπονειδίστῳ Ma τὸ ἐπονείδιστον P | **10** κεῖνος P Stob. Flor. 4, 22 οὗτος Hes. | **11** οὗτός Di αὐτός P | **15** ἐσθλοὶ Ma λαοὶ P | τούτοιν P* τούτων (ι ausrad.) P³ | **18** κε Hes. τε P | **20** [λαὸς — ἀχρεῖος·] Wi | **26** διατεθέντας P³ (wie Cobet 485) διατιθέντας P*FM | **29** [τι] L. Dindorf, Thes. I 2 p. 958 s. v. ἀντιπαραφυλάσσομαι

φιλοδοξίας τὴν ὁδὸν καὶ τὸ ἔπαθλον ἰδὼν τὸν πρὸ αὐτοῦ ἀγωνιστὴν
εἰληφότα, οὐκ ἐπὶ τὸν στέφανον ἴεται καὶ αὐτός, μιμούμενος | τὸν 280 P
πρεσβύτερον; πολλαὶ τοιαῦται τῆς θείκης σοφίας αἱ εἰκόνες· ἑνὸς δὲ
ὑποδείγματος μνησθήσομαι καὶ διὰ βραχέων παραθήσομαι· τὸ Σο-
δομιτῶν πάθος κρίσις μὲν ἀδικήσασι, παιδαγωγία δὲ ἀκούσασιν. οἱ Σο- 44, 1
δομῖται ὑπὸ πολλῆς τρυφῆς ἐξοκείλαντες εἰς ἀσέλγειαν, μοιχεύοντες
μὲν ἀδεῶς, περὶ τὰ παιδικὰ ἐκμανῶς ἐπτοημένοι, ἐπεῖδεν αὐτοὺς ὁ
παντεπόπτης λόγος, ὃν οὐκ ἔστι λαθεῖν ἀνόσια δρῶντας, οὐδὲ ἐπη-
ρέμησεν τῇ ἀσελγείᾳ αὐτῶν ὁ ἄγρυπνος τῆς ἀνθρωπότητος φύλαξ·
ἀποτρέπων δὲ ἡμᾶς τῆς μιμήσεως τῆς ἐκείνων, πρὸς σωφροσύνην 2
τὴν αὐτοῦ παιδαγωγῶν, τίσιν τοῖς ἁμαρτωλοῖς ἐπιβαλών, ὡς μὴ τὸ
ἀτιμώρητον τῆς ἀκολασίας ἀδείας ἐπιρροὴν προσλάβῃ, καταφλεχθῆναι
προσέταξε τὰ Σόδομα, ὀλίγον τι τοῦ φρονίμου πυρὸς ἐκείνου ἐπὶ τὴν
ἀκολασίαν | ἐκχέων, ὡς μὴ ἀκόλαστον αὐτῶν τὸ λάγνον γενόμενον 103 S
πλατείας ἀναπετάσῃ κλισιάδας τοῖς εἰς ἡδυπάθειαν φερομένοις. γέ- 3
γονεν τοίνυν ἡ Σοδομιτῶν δικαία τιμωρία τῆς εὐλογίστου τοῖς ἀν-
θρώποις σωτηρίας εἰκών· οἱ γὰρ μὴ τὰ ὅμοια τοῖς κεκολασμένοις
ἁμαρτήσαντες οὐ τὴν ὁμοίαν ποτὲ τοῖς ἁμαρτωλοῖς ὑπόσχοιεν ⟨ἂν⟩
δίκην τῷ μὴ ἁμαρτεῖν τὸ μὴ παθεῖν πεφυλαγμένοι. »εἰδέναι γὰρ 4
ὑμᾶς«, φησὶν ὁ Ἰούδας, »βούλομαι, ὅτι ὁ θεὸς ἅπαξ ἐκ γῆς Αἰγύπτου
λαὸν σώσας τὸ δεύτερον τοὺς μὴ πιστεύσαντας ἀπώλεσεν, ἀγγέλους
τε τοὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἑαυτῶν ἀρχήν, ἀλλὰ ἀπολιπόντας τὸ
ἴδιον οἰκητήριον εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας δεσμοῖς ἀιδίοις ὑπὸ ζόφον
ἀγρίων ἀγγέλων τετήρηκεν.« καὶ κατὰ μικρὸν διδασκαλικώτατα ἐκ- 45, 1
τίθεται τὰς εἰκόνας τῶν κρινομένων· »οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι τῇ ὁδῷ τοῦ
Κάιν ἐπορεύθησαν καὶ τῇ πλάνῃ τοῦ Βαλαὰμ ἐξεχύθησαν καὶ τῇ ἀν-
τιλογίᾳ τοῦ Κορὲ ἀπώλοντο.« τοὺς γὰρ μὴ δυναμένους ἐξουσίαν
υἱοθεσίας φέρειν ὁ φόβος μὴ ἐξυβρίζειν διατηρεῖ. διὰ τοῦτο γὰρ αἱ
κολάσεις καὶ αἱ ἀπειλαί, ἵνα δείσαντες τὰς δίκας τοῦ ἁμαρτάνειν
ἀποσχώμεθα. ἔχω σοι φιλοκοσμίας κολάσεις διηγήσασθαι καὶ φιλο- 2
δοξίας τιμωρίας, οὐκ ἀκρασίας μόνον, πρὸς δὲ καὶ τὰς ἐπὶ πλούτῳ
κακόφρονας παραθέσθαι βλασφημίας, ἐν αἷς διὰ τοῦ φοβεῖν ὁ λόγος
ἀνείργει τῶν ἀδικημάτων. | ἀλλὰ γὰρ φειδόμενος τοῦ μήκους τοῦ 281 P

4 f vgl. Jud. 7 (II Petr. 2, 6) — **5—15** vgl. Gen. 19, 1—25 — **5—17** vgl. Philo De Abrah. 133 ff (II p. 20 f M) — **13** *φρόνιμον πῦρ* vgl. Strom. VII 34, 4; Ecl. Proph. 25, 4; Koetschau zu Orig. De orat. 29, 15; Boenig zu Minuc. Fel. Oct. 35, 3 — **19—24** Jud. 5 f — **25—27** Jud. 11

12 *ἐπιρροὴν* (*ρρο* in Ras.) P^1 | *καταφλεγῆναι* F | **18** ⟨*ἂν*⟩ Di | **20** *ὑμᾶς* (*ὑ* in Ras.) P^1 | **22** *ἀπολιπόντας* P^3F *ἀπολείποντας* P*M | **23** *δεσμοῖς* (*δεσμ* in Ras.) P^1 | **31 f** *τὰς — κακόφρονας* $P^{corr}FM$ *τὰς — κακοφρονίας* P* *τῆς — κακοφρονίας* Schw ⟨*κατὰ*⟩ *τῶν — κακοφρόνων* St

συντάγματος τὰς ἐξῆς τοῦ παιδαγωγοῦ προσάγω σοι ἐντολάς, ἵνα δὴ φυλάξῃ τὰς ἀπειλάς.

IX. *Τίνος ἕνεκεν τὸ λουτρὸν παραληπτέον.*

Βαλανείου τοίνυν (ἐντεῦθεν γὰρ ἀπετράπην λέγων) τέσσαρές 46, 1
εἰσιν αἰτίαι, καθ' ἃς ἐπ' αὐτὸ παραγινόμεθα· ἢ γὰρ καθαριότητος ἕνεκα ἢ ἀλέας ἢ ὑγιείας ἢ τελευταῖον ἡδονῆς. ἡδονῆς μὲν οὖν ἕνεκα λοῦσθαι παραπεμπτέον· ἄρδην γὰρ τὴν ἀναίσχυντον ἡδονὴν ἐκκοπτέον. παραληπτέον δὲ τὸ λουτρὸν ταῖς μὲν γυναιξὶ καθαριότητος ἕνεκεν καὶ ὑγιείας, ὑγείας δὲ μόνης ἀνδράσι. περιττὸν δὲ τὸ τῆς 2
ἀλέας ἐξὸν [δὲ] καὶ ἄλλως παραμυθεῖσθαι τὸ κατεσκληκὸς ὑπὸ κρύους. αἱ δὲ τοῦ βαλανείου συνεχεῖς χρήσεις καθαιροῦσι τὰς δυνάμεις καὶ τοὺς φυσικοὺς χαλῶσι τόνους, πολλάκις δὲ ἐκλύσεις ἄγουσι καὶ λειποθυμίας. τρόπον γάρ τινα πίνει τὰ σώματα, ὥσπερ τὰ δένδρα, οὐ 3
μόνον τῷ στόματι, ἀλλὰ καὶ τῇ δι' ὅλου τοῦ σώματος κατὰ τὸ λουτρόν, ὥς φασι, ποροποιίᾳ. τεκμήριον τούτου· διυφήσαντες πολλάκις ἔπειτα ἐμβάντες εἰς τὰ ὕδατα τὴν δίψαν ἠκέσαντο. οὔκουν ⟨εἰ⟩ πρός 4
τι ὠφελεῖ τὸ λουτρόν, ἤδη σφᾶς ἐκλυτέον αὐτῷ· ἀνθρωπογναφεῖα ἑκάλουν αὐτὰ οἱ παλαιοί, ἐπεὶ θᾶττον ἢ προσῆκεν ῥακοῖ τὰ σώματα καὶ προγηράσκειν ἀναγκάζει καθέψοντα κατὰ τὰ αὐτὰ τῷ σιδήρῳ μαλασσομένης τῇ θερμότητι τῆς σαρκός· ἐντεῦθεν οἱονεὶ τῆς βαφῆς καὶ τῆς στομώσεως τοῦ ψυχροῦ δεόμεθα. οὐδὲ μὴν ἑκάστοτε λου- 47, 1
τέον, ἀλλ' εἴτε λίαν τις εἴη κενὸς ἢ αὖ πλήρης ἄγαν, παραιτη- 282 P
τέον τὸ βαλανεῖον· ναὶ μὴν κατὰ τὴν τοῦ σώματος ἡλικίαν καὶ τοῦ ἔτους τὴν ὥραν· οὐ γὰρ πάντας [ἀεὶ] οὐδὲ ἀεὶ ὀνίνησιν, ὡς οἱ περὶ ταῦτα σοφοὶ ὁμολογοῦσιν. ἡμῖν δὲ ἀπόχρη ἡ συμμετρία, ἣν πανταχοῦ 2
βοηθὸν ἐπικαλούμεθα τῷ βίῳ· οὐδὲ γὰρ τοσοῦτον ἐνδιατριπτέον τῷ βαλανείῳ ὡς δεῖσθαι χειραγωγοῦ, οὐδὲ συνεχῶς καὶ πολλάκις ⟨τῆς⟩ ἡμέρας λούεσθαι καθάπερ εἰς ἀγορὰν θαμίζοντας. ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὸ πλειόνων 3
οἰκετῶν καταιονεῖσθαι ἐξυβρίζειν ἐστὶν εἰς τοὺς πλησίον, πλεονεκτούντων τῇ τρυφῇ καὶ συνιέναι μὴ ἐθελόντων, ὡς κοινὸν ἐπ' ἴσης εἶναι τῶν λουομένων τὸ βαλανεῖον δεῖν. λούειν δὲ δεῖ μάλιστα μὲν τὴν 4

4—8. 17—19 Apostol. IV 71b; Arsen. p. 136 W. — **17—19** Apostol. X 78a; Arsen. Viol. XXXIV 2 — **19 f** vgl. Plut. Mor. p. 734 A; Wendland Quaest. Mus. p. 61

1 *προσάξω* Di | **7** *λοῦσθαι* P² am Rand (als Variante) *λούεσθαι* P *λούσασθαι* F | **8** *καθαρότητος* F | **10** [*δὲ*] Cobet 467 *γὰρ* Ma | **12 f** *λιποθυμίας* Di | **15** *τεκμήριον* (*τε* u. *μ* in Ras.) P¹ | **16** *οὔκουν* ⟨*εἰ*⟩ Schw *εἰ μὴ οὖν* P | **19** *καθεψῶντα* F | **22** *λίαν* Münzel *ἔλαττόν* P *λιμώττων τις εἴη ἢ* Schw | **24** [*ἀεὶ*] Sy | **27** ⟨*τῆς*⟩ Sy | **28** *θαμίζοντας* P³ *θαμίζοντες* P* | **29** *κατεονεῖσθαι* P *αι* am Rande P² | **29 f** *πλεονεκτούντων* St *πλεονεκτοῦντας* P | *πλεονεκτοῦντας — ἐθέλοντας* Ma

ψυχὴν καθαρσίῳ λόγῳ, καὶ τὸ σῶμα δὲ ἔσθ᾽ ὅτε διὰ τὴν ἄσιν τὴν ἐπιφυομένην αὐτῷ, οὐ μὴν ἀλλ᾽ ἔσθ᾽ ὅτε καὶ ὑπεκλύειν τοὺς καμάτους. »οὐαὶ γὰρ ὑμῖν, γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί,« φησὶν ὁ κύριος, »ὅτι ὁμοιοί ἐστε τάφοις κεκονιαμένοις· ἔξωθεν ὁ τάφος φαίνεται ὡραῖος, ἔνδον δὲ γέμει ὀστέων νεκρῶν καὶ πάσης ἀκαθαρσίας.« καὶ πάλιν τοῖς αὐτοῖς φησιν· »οὐαὶ ὑμῖν, ὅτι καθαρίζετε τὸ 48, 1
ἔξω τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, ἔνδοθεν δὲ γέμουσιν ἀκαθαρσίας. καθάρισον πρῶτον τὸ ἔνδον τοῦ ποτηρίου, ἵνα γένηται καὶ τὸ ἔξωθεν καθαρόν.« τὸ μὲν οὖν ἄριστον λουτρὸν τῆς ψυχῆς ἀπο- 2
σμήχει τὸν ῥύπον καί ἐστι πνευματικόν, ἐφ᾽ οὗ διαρρήδην ἡ προφητεία λέγει· »ἐκπλυνεῖ κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων Ἰσραήλ, καὶ καθαριεῖ τὸ αἷμα ἐκ μέσου αὐτῶν«, τὸ αἷμα τῆς ἀνομίας καὶ τῶν προφητῶν τοὺς φόνους. καὶ τὸν τρόπον τῆς καθάρσεως 3
ἐπήγαγεν ὁ λόγος εἰπών· »ἐν πνεύματι κρίσεως καὶ ἐν πνεύματι καύσεως.« τὸ δὲ τοῦ σώματος τὸ σαρκικὸν καὶ διὰ μόνου ὕδατος ἀποπληροῦται, καθάπερ ἐν ἀγροῖς γίνεται πολλάκις, ὅπου βαλανεῖον οὐκ ἔστιν.

X. *Ὅτι καὶ γυμνάσια ἐγκριτέον τοῖς κατὰ λόγον βιοῦσιν.*

Μειρακίοις δὲ γυμνάσιον ἀπόχρη, κἂν βαλανεῖον παρῇ· καὶ γὰρ 49, 1
καὶ ταῦτα τοῖς ἀνδράσι παντὸς μᾶλλον πρὸ τῶν λουτρῶν ἐγκρῖναι οὐ φαῦλον ἴσως, ἔχοντά τι χρήσιμον τοῖς | νέοις πρὸς ὑγίειαν, σπου- 104 S
δήν τε καὶ φιλοτιμίαν ἐντιθέντα οὐχὶ εὐεξίας | μόνον, ἀλλὰ καὶ εὐ- 283 P
ψυχίας ἐπιμελεῖσθαι· ὃ δὴ γινόμενον ἄνευ τοῦ τῶν κρειττόνων ἔργων ἀποσπᾶσθαι χαρίεν καὶ οὐκ ἀλυσιτελές. οὐδὲ ἐνταῦθα ὑπεξαιρετέον τῆς 2
κατὰ τὸ σῶμα διαπονήσεως τὰς γυναῖκας, ἀλλ᾽ οὐκ ἐπὶ πάλην καὶ δρόμους παρακλητέον αὐτάς, ταλασιουργίᾳ δὲ γυμναστέον καὶ ἱστουργίᾳ καὶ τῷ παραστῆναι τῇ πεττούσῃ, εἰ δέοι. ἔτι δὲ αὐτουργικῶς προκομίζειν χρὴ ἐκ 3
τοῦ ταμιείου τὰς γυναῖκας ὧν δεοίμεθα, καὶ τῷ μύλῳ προσελθεῖν οὐκ αἰσχρὸν αὐταῖς· οὐδὲ μὴν περὶ τοὔψον ἀσχολεῖσθαι, ὅπως θυμῆρες ᾖ τἀνδρί, ὄνειδος οἰκουρῷ γαμετῇ καὶ βοηθῷ. εἰ δὲ καὶ στρωμνὴν ἀνατινάξαι 4

3—9 Matth. 23, 27. 25 f — **11—15** Jes. 4, 4 — **13** vgl. Matth. 23, 37; Luk. 13, 34 — **25**—S. **265, 2** vgl. Musonius bei Stob. Ecl. II 31, 123 (p. 238 Wachsm.); vgl. auch Hierokles bei Stob. Flor. 85, 21 (Wendland Quaest. Mus. 62)

1 δὲ < F | ἄσιν Cobet, Mnemos. 11 (1862) p. 336 ἄσην P ἀηδίαν am Rande P^2 (jetzt ausradiert) FM | **11** ἐκπλυνεῖ P^3 ἐκπλύνει P* | **18** ἐκκριτέον F | **24** ἐνταῦθα] + δὲ über d. Z. P^2 | ὑπεξαιρητέον (ε übergesch. P^1)P | τῆς P^1 τοῖς P* | **28** δεόμεθα Cobet, Mnemos. 11 (1862) S. 335 | **29** αὐταῖς Cobet αὐτὰς P | τοὔψον Cobet (τὸ ὄψον M^2) τὸ ὖψος PFM*

δι' αὐτῆς καὶ ποτὸν ὀρέξαι διψῶντι τῷ γεγαμηκότι καὶ ὄψον παραθείη, εὐσχημονέστατα μεντᾶν καὶ εἰς σώφρονα ὑγίειαν γυμνασθείη· τὴν τοιαύτην γυναῖκα ὁ παιδαγωγὸς ἀποδέχεται, ἢ »τοὺς πήχεις ἐκτενεῖ εἰς τὰ χρήσιμα, τὰς χεῖρας δὲ αὐτῆς ἐρείδεται εἰς ἄτρακτον· χεῖρας δὲ αὐτῆς διήνοιξεν πένητι, καρπὸν δὲ ἐξέτεινεν πτωχῷ«, τὴν καλλίστην διακονίαν οὐκ ἐπησχύνθη ζηλώσασα Σάρραν, ὑπουργῆσαι τοῖς ὁδοιπόροις. εἶπεν γὰρ αὐτῇ Ἀβραάμ· »σπεῦσον καὶ φύρασον τρία μέτρα σεμιδάλεως καὶ ποίησον ἐγκρυφίας.« »Ῥαχὴλ δὲ ἡ θυγάτηρ Λάβαν ἤρχετο«, φησί, »μετὰ τῶν προβάτων τοῦ πατρὸς αὐτῆς.« καὶ οὐκ ἤρκει ταῦτα, ἀλλὰ τὴν ἀτυφίαν ἐκδιδάσκων προσεπήγαγεν· »αὕτη γὰρ ἔβοσκεν τὰ πρόβατα τοῦ πατρὸς αὐτῆς.« καὶ μυρία ὅσα αἱ γραφαὶ ὀρέγουσιν εὐτελείας ἅμα καὶ αὐτουργίας, πρὸς δὲ καὶ γυμνασίων ὑποδείγματα. ἀνδρῶν δὲ οἳ μὲν γυμνοὶ καὶ πάλης μετεχόντων, οἳ δὲ καὶ σφαίρῃ τῇ μικρᾷ παιζόντων τὴν φαινίνδα παιδιὰν ἐν ἡλίῳ μάλιστα· ἄλλοις ὁ περίπατος αὐτάρκης ἀγρόνδε βαδίζουσιν ἢ εἰς ἄστυ κατιοῦσιν. εἰ δὲ καὶ σκαπάνης ἅψαιντο, οὐκ ἀγεννὲς τοῦτο παρεμπόρευμα οἰκονομικὸν γυμνασίου γεωργικοῦ. ἀλλὰ γὰρ | μικροῦ δεῖν ἔλαθέν με [εἰπεῖν] ὁ Πιττακὸς ἐκεῖνος, ὅτι ἤληθεν ὁ Μιτυληναίων βασιλεὺς ἐνεργῷ γυμνασίῳ χρώμενος. καλὸν δὲ καὶ ὕδωρ ἀνιμῆσαι δι' αὐτοῦ καὶ ξύλα διατεμεῖν, οἷς αὐτὸς χρήσεται. »Ἰακὼβ δὲ ἐποίμαινεν τὰ πρόβατα Λάβαν τὰ ὑπολειφθέντα«, σημεῖον ἔχων βασιλικὸν »ῥάβδον στυρακίνην«, ἐναλλάττειν μελετῶν διὰ τοῦ ξύλου ἐπὶ τὸ βέλτιον τὴν φύσιν. πολλοῖς δὲ ἔσθ' ὅτε καὶ τὸ γεγονὸς τῆς ἀναγνώσεως γυμνάσιόν ἐστιν. καὶ δὴ τά γε [καὶ] κατὰ πάλην, ἣν ἐνεκρίναμεν, μὴ φιλονεικίας ἀχρήστου παραλαμβανέσθω χάριν, εἰς δὲ ἱδρώ-

284 P 50, 1 2 3 51, 1

3—5 Prov. 29, 37 f (31, 19 f) — **7 f** Gen. 18, 6 — **8—11** Gen. 29, 9 — **17—19** vgl. Diog. Laert. I 81 *τούτῳ* (*Πιττακῷ*) *γυμνάσιον σῖτον ἀλεῖν, ὥς φησι Κλέαρχος ὁ φιλόσοφος* vgl. v. Wilamowitz, Hermes 25 (1890) S. 225 f — Aus Clemens schöpft Isid. Pelus. Ep. I 470 (vgl. bes. *ἐνεργῶς γυμναζόμενος*) — **20—23** vgl. Gen. 30, 36 f — **24**—S. **266, 6** vgl. Plato Leg. VII p. 796 A. D *καὶ δὴ τά γε κατὰ πάλην ἃ μὲν Ἀνταῖος ἢ Κερκύων ἐν τέχναις ἑαυτῶν ξυνεστήσαντο φιλονεικίας ἀχρήστου χάριν, . . . οὐδὲν χρήσιμα . . . τὰ δὲ ἀπ' ὀρθῆς πάλης, ἀπ' αὐχένων καὶ χειρῶν καὶ πλευρῶν ἐξειλήσεως, μετὰ φιλονεικίας τε καὶ καταστάσεως διαπονούμενα [μετ'] εὐσχήμονος, ῥώμης τε καὶ ὑγιείας ἕνεκα, ταῦτ' εἰς πάντα ὄντα χρήσιμα οὐ παρετέον. . . . οἱ δὲ ἄλλοι πόνοι τε καὶ παιδιαὶ καὶ σπουδαὶ κατὰ σώματα οὐκ ἐλευθέρων.*

1 *δι'* P² *δεῖ* P* | **5** *τὴν*] *ἣν* Ma | **6** *καλλίστην* St *μάλιστα* P | **13** *ὑποδείγματα* (*ὑ* in Ras.) P¹ | *δὲ οἱ μὲν* F *δὲ οι οί τε* Pcorr *δέοι οἵτε* P* *δὲ οἵ τε* M *δὲ οἱ νέοι* oder *δὲ οἱ οἷοί τε* St | *ἀνδρῶν δὲ οἱ μὲν γυμνοὶ καὶ πάλης μετεχέτωσαν* P² als Variante am Rand | *μετεχέτωσαν* F | **14** *φαινίνδα* Di *φενίνδα* P | **16** *ἅψαιντο* P² *ἅψαιτο* P* | **18** [*εἰπεῖν*] Schw | *ἤληθεν* Mcorr *ἤλθεν* PFM* *ἤλεθεν* am Rand F² | **20** *δι' αὐτοῦ* (*ι'* u. Spirit. in Ras.) P² | *αὐτὸς* Sy *αὐτοῖς* P | **22** *μελετῶν* Ma *μελετῶσαν* P | **23** *γεγωνὸς* M *γεγονὸς* P* *γεγωνὸν* P²F | **24** [*καὶ*] < Plato | **25** *μὴ* P³ *εἰ μὴ* P* *οὐ μὴ* Höschel

των ἀνδρωδῶν ἐκκρίσεις· καὶ οὔτι γε τὸ ἔντεχνον διαπονητέον, τὸ
ἐπιδεικτικὸν αὐτῆς, τὰ δὲ ἀπὸ ὀρθῆς πάλης, ἀπ᾽ αὐχένων καὶ χειρῶν
καὶ πλευρῶν ἐξειλήσεως· κοσμιωδεστέρα γὰρ καὶ ἀνδρωδεστέρα μετ᾽
εὐσχήμονος ῥώμης ἡ τοιαύτη διαπόνησις ὑγείας ἕνεκεν εὐχρήστου καὶ
ὀνησιφόρου παραλαμβανομένη, οἱ δὲ ἄλλοι πόνοι γυμναστικῆς οὐκ
ἐλευθέρων στάσεων μελέτην καταγγέλλοντες. πανταχοῦ δὲ τοῦ μέ- 2
τρου στοχαστέον. ὡς γὰρ πόνους σιτίων ἡγεῖσθαι ἄριστον, οὕτως
τὸ ὑπὲρ τὸ μέτρον πονεῖν καὶ κάκιστον καὶ κοπῶδες καὶ νοσοποιόν.
οὔτ᾽ οὖν παντάπασιν ἀργὸν εἶναι χρὴ οὐδὲ μὴν παντελῶς ἐπίπονον.
καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῆς τροφῆς διεξεληλύθαμεν, παραπλησίως ἐν πᾶσι 3
καὶ πανταχοῦ οὐ πρὸς ἡδυπάθειαν τετράφθαι καὶ ἀκόλαστον χρὴ
δίαιταν οὐδ᾽ αὖ πρὸς τὴν ἐναντίαν τὴν ἄκρατον, ἀλλὰ τὴν μεταξὺ
τούτων τὴν ἐμμελῆ τε καὶ σώφρονα καὶ καθαρὰν ἑκατέρας | κακίας, 285 P
τρυφῆς τε καὶ φειδωλίας. ἤδη δέ, ὡς καὶ πρόσθεν εἰρήκαμεν, ἄτυφον 52, 1
ἡ αὐτουργία γυμνάσιον καὶ τὸ ὑποδήσασθαί τινα αὐτὸν αὑτῷ καὶ τὸ
ἀπονίψασθαι τῷ πόδε, πρὸς δὲ καὶ τὸ ἀληλιμμένον λίπα ἀνατρῖψαι
αὐτόν· τὸ δὲ καὶ τὴν ἀμοιβὴν τὴν ἴσην ἀνταποδοῦναι τῷ τρίψαντι
ἐναλλὰξ καὶ τοῦτο δικαιοσύνης ἐστὶ κοινωνικῆς τὸ γυμνάσιον καὶ
παραδαρθεῖν φίλῳ νοσοῦντι καὶ ὑπουργῆσαι μὴ δυναμένῳ καὶ πα-
θεῖναι δεομένῳ. »καὶ παρέθηκεν αὐτοῖς«, φησίν, »Ἀβραὰμ τοῖς τρισὶν 2
ἄριστον ὑπὸ τὸ δένδρον καὶ παρέστη ἐσθίουσιν αὐτοῖς.« καὶ ἡ ἀλεία,
ὡς τῷ Πέτρῳ, εἰ σχολὴν ἀπὸ τῶν ἀναγκαίων τῶν ἐν λόγῳ μαθη-
μάτων ἄγοιμεν. αὕτη δὲ βελτίων ἡ ἄγρα, ἣν ἐχαρίσατο ὁ κύριος τῷ
μαθητῇ, καθάπερ ἰχθῦς δι᾽ ὕδατος ἀνθρώπους ἁλιεύειν διδάξας.

XI. Ἐπιδρομὴ κεφαλαιώδης τοῦ ἀρίστου βίου.

Διὰ τοῦτο καὶ τὸ χρυσοφορεῖν καὶ τὸ ἐσθῆτι μαλακωτέρᾳ χρῆ- 53, 1
σθαι οὐ τέλεον περικοπτέον, χαλινωτέον δὲ τὰς ἀλόγους τῶν ὁρμῶν,
μὴ εἰς τὸ ἀβροδίαιτον ἡμᾶς ἐνσείσωσιν φέρουσαι ὑπὸ πολλῆς τῆς
ἀνέσεως ἐξαρπάσασαι· δεινὴ γὰρ ἡ τρυφὴ εἰς κόρον ἐξοκείλασα σκιρ- 2
τῆσαι καὶ ἀναχαιτίσαι καὶ τὸν ἡνίοχον, [καὶ] τὸν παιδαγωγόν, ἀποσεί-
σασθαι, ὃς πόρρωθεν ἀνακόπτων τὰς ἡνίας ἄγει καὶ φέρει πρὸς
σωτηρίαν τὸν ἵππον τὸν ἀνθρώπειον, τὸ ἄλογον μέρος τῆς ψυχῆς
τὸ περὶ ἡδονὰς καὶ ὀρέξεις ἐπιψόγους καὶ λίθους καὶ χρυσίον καὶ
ἐσθῆτα ποικίλην καὶ τὴν ἄλλην χλιδὴν ἐκθηριούμενον· ἐκεῖνο μά- 3

10 vgl. Paed. II 1ff — **14 f** vgl. S. 264, 27; 265, 10. 12 — **20 f** vgl. Gen. 18, 8 — **21 f** vgl. Joh. 21, 3 — **23 f** vgl. Matth. 4, 19; Mark. 1, 17; Luk. 5, 10 — **27—34** vgl. Plato Phädr. p. 247ff

5 *πόνοι* Heyse *λοιπὸν οἱ* P | **12** *οὐδ᾽* Ma *οὔτ᾽* P | **15** *αὐτουργία* Markland *αὐτάρκεια* P | **19** *παραδραθεῖν* F | **21** *ἁλία* P* corr. P¹ | **22** *πέτρωι* (*ετρ* in Ras.) P¹ | **29 f** *ἐξαρπάσασαι* P³ *ἐξαρπάσαι* P* | **30** [*καὶ*] Wi | **32** *ἀνθρώπειον* P³ *ἀνθρώπιον* P* *ἀνινὸν* F

λιστα ἐν νῷ ἔχοντες τὸ εἰρημένον ἁγίως »τὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν ἐν
τοῖς | ἔθνεσιν ἔχοντες καλήν, ἵνα ἐν ᾧ καταλαλοῦσιν ὑμῶν ὡς κακο- 105 S
ποιῶν, ἐκ τῶν καλῶν ἔργων ἐποπτεύσαντες δοξάσωσι τὸν θεόν.«
δίδωσιν οὖν ἡμῖν ὁ παιδαγωγὸς ἐσθῆτι χρῆσθαι τῇ λιτῇ, χρόᾳ δὲ 4
τῇ λευκῇ, ὡς προειρήκαμεν, ἵνα μὴ τέχνῃ ποικιλλομένῃ, φύσει δὲ
γεννωμένῃ οἰκειούμενοι, πᾶν ὅσον ἀπατηλὸν καὶ τῆς ἀληθείας κατα-
ψευδόμενον παρωσάμενοι τὸ μονότροπον καὶ μονοπρόσωπον τῆς
ἀληθείας ἀσπασώμεθα. ἁβροδίαιτον ὀνειδίζων νεανίαν ὁ Σοφοκλῆς 286 P 5
λέγει·

γυναικομίμοις ἐμπρέπεις ἐσθήμασιν.

ὡς γὰρ στρατιώτου καὶ ναύτου καὶ ἄρχοντος, οὕτως δὲ καὶ σώφρονός
ἐστιν οἰκεία στολὴ ἡ ἀπερίεργος καὶ εὐσχήμων καὶ καθάριος. παρ' 54, 1
ὃ καὶ ὁ ἐν τῷ νόμῳ περὶ τῆς λέπρας διὰ Μωυσέως τεθεὶς νόμος τὸ
ποικίλον καὶ πολύστικτον ὡς οὐχ ὅσιον ἀπωθεῖται ταῖς ποικίλαις
τοῦ ὄφεως φολίσιν ἐοικός. τὸν γοῦν μηκέτι διηνθισμένον ποικιλίᾳ
χρωμάτων, ὅλον δὲ λευκωθέντα δι' ὅλων ἀπὸ κεφαλῆς ἄκρας ἄχρι
ποδῶν ἐσχάτων καθαρὸν εἶναι ἐθέλει, ἵνα κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος
μετάβασιν τὸ ποικίλον καὶ πανοῦργον τῆς διανοίας μεθέμενοι πάθος
τὸ ἀποίκιλτον καὶ ἀνενδοίαστον τῆς ἀληθείας ἁπλοῦν ἀγαπήσωμεν
χρῶμα. ὁ δὲ καὶ ἐν τούτῳ ἄρα ζηλωτὴς Μωυσέως, ὁ πάντα ἄριστος 2
Πλάτων, ὑφὴν ἐκείνην ἀποδέχεται, ᾗ μὴ πλέον ἔργον πρόσεστι γυναικὸς
σώφρονος· »χρώματα δὲ λευκὰ πρέποντα ἂν εἴη σεμνότητι καὶ ἄλλοθι«

1—3 I Petr. 2, 12 — **4—8. 12—20** vgl. Philo De plantat. 110 f (I p. 345 f M) *οὗτος (Ἰακώβ) γὰρ »ῥάβδους ἐλέπισε λεπίσματα λευκὰ περισύρων τὸ χλωρόν«* (Gen. 30, 37), *ἵνα τῆς ἐν μέσοις ποικιλίας σκοταίοις καὶ ζοφεροῖς (σκοταίας καὶ ζοφερᾶς St mit UH) πανταχοῦ ἀναιρεθείσης τὸ μὴ τέχνῃ ποικιλλόμενον (ποικιλλομένη HSS), φύσει δὲ γεννώμενον ἀδελφὸν αὐτῆς λευκὸν εἶδος ἀναδειχθῇ. παρὸ καὶ ἐν τῷ περὶ τῆς λέπρας τεθέντι νόμῳ διείρηται τὸν μηκέτι διηνθισμένον ποικιλίᾳ χρωμάτων, ὅλον δὲ λευκωθέντα δι' ὅλων ἀπὸ κεφαλῆς ⟨ἄκρας⟩ ἕως ποδῶν ἐσχάτων καθαρὸν εἶναι, ἵνα κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος μετάβασιν τὸ ποικίλον καὶ πανοῦργον καὶ ἀντιρρέπον καὶ ἐπαμφοτερίζον τῆς διανοίας μεθέμενοι πάθος τὸ ἀποίκιλον καὶ ἀνενδοίαστον ἀληθείας ἁπλοῦν χρῶμα δεξώμεθα.* — **5** vgl. Paed. II 108 — **10** Soph. Fr. 702; vgl. Eurip. Fr. 185 — **12 ff** vgl. Lev. 13, 12 f — **13** *ὁ ἐν τῷ νόμῳ* — **20** *χρῶμα* Nicetascat. zu Luk. (17, 14) in Vatic. 1611 f. 232 r; Monac. 33 f. 272 r. Inc. *κλήμεντος παιδαγωγοῦ· ὁρᾷς, ὅτι ὁ ἐν τῷ νόμῳ* — **20—S. 268, 2** vgl. Plato Leg. XII p. 956 A *ὑφὴν δὲ μὴ πλέον ἔργον γυναικὸς μιᾶς ἔμμηνον· χρώματα δὲ λευκὰ πρέποντ' ἂν θεοῖς εἴη καὶ ἄλλοθι καὶ ἐν ὑφῇ· βάμματα δὲ μὴ προσφέρειν ἀλλ' ἢ πρὸς τὰ πολέμου κοσμήματα.*

1 ἔχοντας Sy | **2** καταλαλῶσιν F | **5** ἵνα ⟨στολῇ⟩ Schw | τέχνηι ποικιλλομένηι P^2 τέχνῃ ποικιλλομένῃ P^* | **8** ὀνειδίζων Cobet 493 ἐνονειδίζων P ἐπονειδίζων Sy | νεανίαν Po νεάνιδα P | **12** οἰκεία (εία in Ras.) P^1 | **13** καὶ ὁ ἐν (ὶ ὁ ἐν in Ras.) P^2 | περὶ τῆς λέπρας διὰ in Ras. P^1 | μωϋσέως in Ras. P^1 | **14** ὡς οὐχ Sy οὐχ ὡς P | **20** χρῶμα (ρ in Ras.) P^1

λέγει »καὶ ἐν ὑφῇ· βάμματα δὲ μὴ προσφέρειν ἀλλ᾽ ἢ πρὸς τὰ πολέμου κοσμήματα.« εἰρηνικοῖς ἄρα ἀνθρώποις καὶ φωτεινοῖς κατάλληλον τὸ λευκόν. ὡς οὖν τὰ σημεῖα ⟨τὰ⟩ ἐγγυτάτω ὄντα τῶν αἰτίων παρ- 55, 1
ὁντα σημαίνει, μᾶλλον δὲ δείκνυσι τὴν τοῦ ἀποτελέσαντος ὕπαρξιν,
οἷον καπνὸς μὲν πῦρ, εὔχροια δὲ καὶ εὐσφυξία ὑγίειαν, οὕτως καὶ παρ᾽ ἡμῖν ἡ τοιάδε στολὴ τοῦ ἤθους τὴν κατάστασιν ἐνδείκνυται. καθάριος 2
δὲ καὶ ἀφελὴς ἡ σωφροσύνη, ἐπεὶ ἡ μὲν καθαριότης ἕξις ἐστὶν παρασκευαστικὴ διαίτης καθαρᾶς καὶ ἀμιγοῦς αἰσχροῖς, ἡ δὲ ἀφέλεια ἕξις ἀφαιρετικὴ τῶν περιττῶν. ἡ δὲ στερεὰ ἐσθὴς καὶ μάλιστα ἡ ἄγναφος ἀπο- 3
στέγει τὸ θερμὸν τὸ ἐν τῷ σώματι, οὐχ ὅτι ἐν αὐτῇ ἔχει τὴν θερμότητα ἡ ἐσθής, ἀλλ᾽ ὅτι τὴν ἐν τῷ σώματι ἐξιοῦσαν ἀναστρέφει καὶ πάροδον αὐτῇ οὐ παρέχει, εἰ δὲ καὶ ἐμπέσοι τις, συλλαβοῦσα αὐτὴν ἐν αὐτῇ ἔχει καὶ ὑπ᾽ αὐτῆς θερμανθεῖσα ἀντιθερμαίνει τὸ σῶμα, δι᾽ ὃ καὶ χειμῶνος | μάλι- 287 P
στα ταύτῃ χρηστέον· εὔκολος δὲ αὕτη· εὐκολία δέ ἐστιν ἕξις ἀπέριττος 4
προσδεκτικὴ τῶν πρὸς τὸ ἀνελλιπὲς ἐξαρκούντων εἰς τὸν κατὰ λόγον,
τὸν ὑγιῆ καὶ μακάριον, βίον. κεχρήσθω δὲ καὶ ἡ γυνὴ τῇ λιτῇ στολῇ 56, 1
καὶ τῇ σεμνῇ, μαλακωτέρᾳ δὲ μᾶλλον ἢ προσῆκεν ἀνδρί, πλὴν οὐ τέλεον ἀπηρυθριακυίᾳ, οὐ διαρρεούσῃ τῇ μαλακότητι. ἔστων δὲ αἱ ἐσθῆτες ἁρμόζουσαι ἡλικίᾳ, προσώπῳ, τόποις, φύσει, ἐπιτηδεύμασιν. »ἐνδύσασθαι« 2
γὰρ παγκάλως ἡμῖν ὁ θεῖος ἀπόστολος συμβουλεύει »τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν, καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθαι εἰς ἐπιθυμίας«. κωλύει δὲ 3
βιαζομένους τὴν φύσιν ὁ λόγος τοὺς λοβοὺς τῶν ὠτίων τιτρᾶναι. διὰ τί γὰρ οὐχὶ καὶ τὴν ῥῖνα; ἵνα δὴ κἀκεῖνο πληρωθῇ τὸ εἰρημένον· »ὥσπερ ἐνώτιον ἐν ῥινὶ ὑός, οὕτως γυναικὶ κακόφρονι κάλλος.« καθόλου 4
γὰρ εἴ τις ἡγεῖται κοσμεῖσθαι χρυσίῳ, ἐλάττων ἐστὶν χρυσίου, ὁ δὲ ἐλάττων χρυσίου οὐκ ἔστι κύριος αὐτοῦ. ἀκοσμότερον δὲ ὁμολογεῖν ἑαυτὸν καὶ ἧττονα τοῦ Λυδίου ψήγματος πῶς οὐκ ἀτοπώτατον; καθάπερ οὖν καὶ τὸ χρυσίον μιαίνεται τῆς συὸς τῇ ἀκαθαρσίᾳ τῷ 5
ῥύγχει τὸν φορυτὸν ἐκταρασσούσης, οὕτως ἀσελγαίνειν αἱ τρυφητικώτεραι ὑπὸ τῆς περιουσίας ἐπαιρόμεναι τὸ κάλλος τὸ ἀληθινὸν καθυβρίζουσιν ἀφροδισίοις μολυσμοῖς. δίδωσιν οὖν αὐταῖς δακτύλιον 57, 1
ἐκ χρυσίου, οὐδὲ τοῦτον εἰς κόσμον, ἀλλ᾽ εἰς τὸ ἀποσημαίνεσθαι τὰ οἴκοι φυλακῆς ἄξια διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς οἰκουρίας. εἰ γὰρ οἱ πάντες

3 f vgl. Galen Hist. phil. 9 (Doxogr. gr. ed. Diels p. 605); Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. II 100 sq. — **7—9. 14—16** Chrys. Fr. mor. 276 Arnim — **9—14** vgl. Plut. Mor. p. 100 BC — **19—21** vgl. Röm. 13, 14 — **23 f** Prov. 11, 22

1 *βάμματα δὲ* Plato *δὲ βάμματα* P | **3** ⟨*τὰ*⟩ Wi | *αἰτίων* PM* *αἰτιῶν* F | **4** *ἀποτελέσαντος* St *ἀποτελέσματος* P | **13** *διὸ* P | **15** *τῶν* < F | *κατὰ λόγον* Po *κατάλογον* P | **18** *ἀπηρυθριακυίᾳ* Di *ἀπηρυθρηκυίαι* P | *οὐδὲ* Wi | **19** *τόποις* Po *τύποις* P | **27** *ψίγματος* F | **29** *φορυτὸν* (*o* aus *υ* corr., *υ* in Ras.) P¹ *φωρυτὸν* F* | **29 f** *τρυφικώτεραι* F

ἦσαν παιδαγωγούμενοι, οὐδὲν τῶν σφραγίδων ἔδει ἐπ᾽ ἴσης ὄντων
δικαίων καὶ οἰκετῶν καὶ δεσποτῶν· ἐπεὶ δὲ ἡ ἀπαιδευσία πολλὴν
ἐνδίδωσι ῥοπὴν εἰς ἀδικίαν, σφραγίδων ἐδεήθημεν. ἀλλ᾽ ἔστιν οὗ 2
καθυφεῖναι τοῦ τόνου καιρός. καὶ γὰρ ἔσθ᾽ ὅτε συγγνωστέον ταῖς
οὐκ εὐτυχούσαις περὶ γάμον σώφρονα καὶ τἀνδρὸς διὰ τὴν ἀρέσκειαν
κοσμουμέναις. ὅρος δὲ αὐταῖς ἐπικείσθω ἡ πρὸς μόνους τοὺς ἑαυ- 288 P
τῶν ἄνδρας φιλοτιμία. ἐγὼ μὲν οὐκ ἐβουλόμην τὴν σωματικὴν εὐ- 3
πρέπειαν ἀσκεῖν αὐτάς, ἐπάγεσθαι δὲ τοὺς γήμαντας φιλανδρίᾳ σώ-
φρονι, βιαστικῷ καὶ δικαίῳ φαρμάκῳ· πλὴν ἀλλ᾽ ἐπεὶ δυστυχεῖν
βούλονται τὴν ψυχήν, προκείσθω αὐταῖς, εἴ γε σωφρονεῖν ἐθέλοιεν,
τὰς ἀλόγους ὁρμὰς καὶ ἐπιθυμίας τῶν ἀνδρῶν καταπραΰνειν ἠρέμα·
ἡσυχῇ δὲ αὐτοὺς ἐπὶ τὴν λιτότητα ὑπακτέον τῷ πρὸς ὀλίγον πρὸς 4
τὸ σωφρονέστερον ἐθισμῷ. τὸ γὰρ σεμνὸν κατάστημα οὐ προσθήκῃ
τοῦ φορτικοῦ, ἀλλὰ ἀφαιρέσει τοῦ περιττοῦ περιγίγνεται. καθάπερ 58, 1
〈οὖν〉 ὠκύπτερα περικοπτέον τῶν γυναικῶν τὰ χρήματα τὰ τρυφητικά,
χαυνότητας ἀβεβαίους καὶ κενὰς ἐμποιοῦντα ἡδονάς, ὑφ᾽ ὧν ἐπαιρό-
μεναι καὶ πτερούμεναι πολλάκις ἀποπέτονται τῶν γάμων. διὸ καὶ
συστέλλειν χρὴ τὰς γυναῖκας κοσμίως καὶ περισφίγγειν αἰδοῖ σώφρονι,
μὴ παραρρυῶσι τῆς ἀληθείας διὰ χαυνότητα. καλὸν μὲν οὖν ταῖς
γα|μεταῖς πεπιστευκότας ταῖς σφῶν τοὺς ἄνδρας τὴν οἰκουρίαν αὐ- 106 S
ταῖς ἐπιτρέπειν βοηθοῖς εἰς τοῦτο δεδομέναις. εἰ δὲ ἄρα δέοι καὶ 2
ἡμᾶς ἐμπολιτευομένους καὶ ἄλλας τινὰς τῶν κατ᾽ ἀγρὸν διοικουμένους
πράξεις, πολλάκις δὲ καὶ ἄνευ γυναικῶν γενομένους ὑπὲρ ἀσφαλείας
ἀποσφραγίζεσθαί τινα, δίδωσιν καὶ ἡμῖν εἰς τοῦτο μόνον σημαντῆρα,
τοὺς δὲ ἄλλους ἀπορριπτέον δακτυλίους, ἐπεὶ »κόσμος« κατὰ τὴν
γραφὴν »χρυσοῦς φρονίμῳ παιδεία«. αἱ δὲ χρυσοφοροῦσαι τῶν γυ- 3
ναικῶν δεδιέναι μοι δοκοῦσιν, μή, ἢν ἀφέληταί τις αὐτῶν τὰ χρυσία,
δοῦλαι νομισθῶσιν οὐ κοσμούμεναι. τὸ δὲ εὐγενὲς τῆς ἀληθείας, ἐν
τῷ φύσει καλῷ κατὰ ψυχὴν ἐξεταζόμενον, οὐ πράσει καὶ ὠνῇ τὸν
δοῦλον, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ τῇ ἀνελευθέρῳ διακέκρικεν, ἡμῖν δὲ οὐ φαί-
νεσθαι ἐλευθέροις, ἀλλὰ εἶναι ἁρμόζει, τοῖς θεῷ μὲν παιδαγωγουμένοις,

14—17 vgl. Plut. Mor. p. 752 F *οἱ νοῦν ἔχοντες . . . περικόπτουσιν ὥσπερ ὠκύπτερα τῶν γυναικῶν τὰ περιττὰ χρήματα, τρυφὰς ἐμποιοῦντα καὶ χαυνότητας ἀβεβαίους καὶ κενάς* (so Jacobs, *κελίους* HSS), *ὑφ᾽ ὧν ἐπαιρόμεναι πολλάκις ἀποπέτονται.* Wendland Quaest. Mus. p. 57 — **21** vgl. Gen. 2, 18. 20 — **25 f** Sir. 21, 21 — **28—30** Chrys. Fr. mor. 354 Arnim — **30 f** vgl. Aesch. Sept. 592

1 *πεπαιδαγωγημένοι* Cobet 493 | *οὐδὲν* 〈*ἂν*〉 Cobet; aber vgl. z. B. Demosth. 9, 6 | **5** *εὐτυχούσαις* P^3 (wie Sy) *ἐντυχούσαις* P*FM | **11** *ἀλόγους ὁρμὰς* (*γους ὁρ* in Ras.) P^1 | **14** *περιγίνεται* F | **15** 〈*οὖν*〉 über d. Z. P^2 | **19** *παραρρυῶσι* P^1 *περιρρυῶσι* P* | **20** *ταῖς* St *αὐταῖς* P | **20 f** *αὐταῖς* P^2 *ταῖς* P* | **22** *διοικουμένας* F | **23** *γενομένους* Sy *γενομένοις* P | **24** 〈*τὸν*〉 *σημ.* Markland

θεῷ δὲ εἰσπεποιημένοις. διὸ καὶ στάσιν καὶ κίνησιν καὶ βάδισμα καὶ 59,1
ἐσθῆτα καὶ ἁπαξαπλῶς τὸν πάντα βίον ὅτι μάλιστα ἐλευθεριώτατον
ἐπαναιρετέον. ἀλλὰ καὶ τὸν δακτύλιον οὐκ ἐπ' ἄρθρῳ φορητέον τοῖς
ἀνδράσι (γυναικεῖον γὰρ τοῦτο), εἰς δὲ τὸν μικρὸν δάκτυλον, | καὶ 289 P
τούτου εἰς τοὔσχατον καθιέναι· ἔσται γὰρ οὕτως εὐεργὴς ἡ χείρ, ἐν
οἷς αὐτῆς δεόμεθα· καὶ οὐ ῥᾷστα ὁ σημαντὴρ ἀποπεσεῖται τῇ μείζονι
τοῦ ἄρθρου συνδέσει φυλαττόμενος. αἱ δὲ σφραγῖδες ἡμῖν ἔστων 2
πελειὰς ἢ ἰχθὺς ἢ ναῦς οὐριοδρομοῦσα ἢ λύρα μουσική, ἣ κέχρηται
Πολυκράτης, ἢ ἄγκυρα ναυτική, ἣν Σέλευκος ἐνεχαράττετο τῇ γλυφῇ,
κἂν ἁλιεύων τις ᾖ, ἀποστόλου μεμνήσεται καὶ τῶν ἐξ ὕδατος ἀνα-
σπωμένων παιδίων· οὐ γὰρ εἰδώλων πρόσωπα ἐναποτυπωτέον, οἷς
καὶ τὸ προσέχειν ἀπείρηται, οὐδὲ μὴν ξίφος ἢ τόξον τοῖς εἰρήνην
διώκουσιν ἢ κύπελλα τοῖς σωφρονοῦσιν. πολλοὶ δὲ τῶν ἀκολάστων 60,1
ἐγγεγλυμμένους ἔχουσι τοὺς ἐρωμένους ἢ τὰς ἑταίρας, ὡς μηδὲ ἐθε-
λήσασιν αὐτοῖς λήθην ποτὲ ἐγγενέσθαι δυνηθῆναι τῶν ἐρωτικῶν
παθημάτων διὰ τὴν ἐνδελεχῆ τῆς ἀκολασίας ὑπόμνησιν.

Τριχῶν δὲ πέρι ταύτη δοκεῖ· ψιλὴ μὲν ἡ τῶν ἀνδρῶν κεφαλή, 2
πλὴν εἰ μὴ οὖλας ἔχοι τὰς τρίχας, λάσιον δὲ τὸ γένειον, αἱ δὲ συνε-
στραμμέναι τῶν τριχῶν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς μὴ καθικέσθωσαν ἄγαν εἰς
πλοκάμους κατολισθαίνουσαι γυναικείους· ἀπόχρη γὰρ τὸ »ἠυγένειον« 3
τοῖς ἀνδράσιν. εἰ δέ τις καὶ κείραιτό τι τοῦ γενείου, οὐ μέντοι πα-
τελῶς ψιλωτέον αὐτό· αἰσχρὸν γὰρ τὸ θέαμα καὶ κατέγνωσται ἡ τοῦ
γενείου ἐν χρῷ κουρὰ παρατίλσει καὶ λειότητι γειτνιῶσα. αὐτίκα 4
γοῦν ὁ ψαλμῳδὸς τοῦ γενείου τερπόμενος τῇ κόμῃ »ὡς τὸ μύρον«
φησὶ »τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγωνα, τὸν πώγωνα τὸν Ἀαρών«· τῇ
παλινῳδίᾳ τοῦ πώγωνος τὸ εὐπρεπὲς ὑμνήσας, ⟨τὸ⟩ πρόσωπον τῷ μύρῳ
κατεγάνωσε κυρίου. ἐπεὶ | δὲ οὐχ ὡραϊσμοῦ χάριν ἡ κουρὰ παραληπτέα, 290 P 61,
διὰ περίστασιν δέ, τὰς μὲν τῆς κεφαλῆς τρίχας ὡς μὴ αὐξόμεναι ταῖς
ὄψεσιν ἐμποδίζοιεν καταβαίνουσαι, καὶ ἴσως τὰς ἐπὶ τῷ μύστακι μολυ-
νομένας κατὰ τὴν τροφὴν περικαρτέον, οὐ ξυρῷ (ἀγεννὲς γάρ), ἀλλὰ ταῖς
δυοῖν μαχαίραις ταῖς κουρικαῖς, τὰς δὲ τοῦ γενείου μηδέν τι παρα-
λυπούσας οὐκ ἐνοχλητέον, σεμνότητα μὲν τοῦ προσώπου καὶ κατά-
πληξιν γεννητικὴν * * ἐμποιούσας· πολλοὺς δὲ καὶ τὸ σχῆμα παρα- 2

9 vgl. Euphorion Fr. 45 Meineke Anal. Alex. p. 77 — **10 f** vgl. S. 266, 24 — **13 f** vgl. Psal. 33, 15 (Hebr. 12, 14; I Petr. 3, 11) — **20** vgl. δ 456 u. ö. — **24 f** Psal. 132, 2 — **30 f** vgl. Alexis Fr. 264 CAF II p. 394

3 ἐπαναιρετέον Di ἐπανιρητέον P | **5** τούτου Cobet 493 τοῦτο P | **6** αὐτοῖς F | **8** οὐριοδρομοῦσα Sy οὐροδρομοῦσα P οὐρανοδρομοῦσα F | **9** ἣν P² ἤι P* | **14** ἐγγεγλυμμένους am Rand P² (ἐγ jetzt ausradiert) γεγυμνωμένους im Text P¹ | **17** ψιλὴ μὲν ⟨ἔστω⟩ oder ἤτω Ma | **21** καὶ doppelt in P, a. E. von f. 139v u. a. A. von f. 140r | **23** λιότητι P* | **26** ⟨τὸ⟩ St | **33** γεννητικὴν ⟨αἰδοῦς⟩ Schw γενναίαν Ma

παιδαγωγεῖ μὴ ἁμαρτάνειν διὰ τὸ εὐεξέλεγκτον, τοῖς δὲ ἀναφανδὸν ἁμαρτάνειν ἐθέλουσιν τὸ λανθάνον τοῦ σχήματος καὶ μὴ παράσημον ἐπιτερπέστατον, ὑφ' ᾧ δεδυκότες οἷς ἔξεστι δι' ἄγνοιαν πλημμελεῖν τοῖς πολλοῖς ἐξομοιούμενοι τὸ ἁμαρτάνειν ἀδεῶς κεκάρπωνται. οὐ 62,1
μόνον οὖν αὐστηρὸν δεικνύει τὸν ἄνδρα τῆς κεφαλῆς τὸ ψιλόν, ἀλλὰ καὶ δυσπαθὲς κατασκευάζει τὸ κρανίον, προσομιλεῖν ἐθίζον καὶ κρύει καὶ καύματι, καὶ τὰς ἀπὸ τούτων διωθεῖται βλάβας, ἃς ἡ κόμη σπόγγου τρόπον εἰς ἑαυτὴν ἀναλαμβάνουσα, ἐγκατασκήπτει τῷ ἐγκεφάλῳ παράμονον ἐκ τῆς νοτίδος τὴν βλάβην.

Ταῖς γυναιξὶ δὲ ἀπόχρη μαλάσσειν τὰς τρίχας καὶ ἀναδεῖσθαι τὴν 2
κόμην εὐτελῶς περόνῃ τινὶ λιτῇ παρὰ τὸν αὐχένα, ἀφελεῖ θεραπείᾳ συναυξούσαις εἰς κάλλος γνήσιον τὰς σώφρονας κόμας. καὶ γὰρ αἱ 3
περιπλοκαὶ τῶν τριχῶν αἱ ἑταιρικαὶ καὶ αἱ τῶν σειρῶν ἀναδέσεις πρὸς τῷ εἰδεχθεῖς αὐτὰς δεικνύναι κόπτουσι τὰς τρίχας, ἀποτίλλουσαι ταῖς πανούργοις ἐμπλοκαῖς, δι' ἃς οὐδὲ θιγγάνουσι τῆς κεφαλῆς τῆς σφῶν αὐτῶν συγχεῖν τὰς τρίχας φοβούμεναι, ἀλλὰ καὶ ὁ ὕπνος αὐταῖς μετὰ δέους παραγίνεται, μὴ κατασκύλωσιν λαθοῦσαι τὸ σχῆμα τῆς ἐμπλοκῆς. | ἀλλοτρίων δὲ αἱ προσθέσεις τριχῶν τέλεον ἔκβλητοι, 291 P 63,
ὀθνείας τε ἐπισκευάζεσθαι τῇ κεφαλῇ τὰς κόμας ἀθεώτατον νεκροῖς ἐνδιδυσκούσας πλοκάμοις τὸ κρανίον· τίνι γὰρ ὁ πρεσβύτερος ἐπιθήσει χεῖρα; τίνα δὲ εὐλογήσει; οὐ τὴν γυναῖκα τὴν κεκοσμημένην, ἀλλὰ τὰς ἀλλοτρίας τρίχας καὶ δι' αὐτῶν ἄλλην κεφαλήν. εἰ δὲ 2
»κεφαλὴ γυναικὸς μὲν ἀνήρ, ἀνδρὸς δὲ ὁ Χριστός«, πῶς οὐκ ἄθεον διττοῖς αὐτὰς περιπίπτειν ἁμαρτήμασιν; τοὺς μὲν γὰρ ἀπατῶσι, τοὺς ἄνδρας, διὰ τὴν ὑποβολὴν τῆς κόμης, καταισχύνουσι δὲ τὸν κύριον τὸ ὅσον ἐπ' αὐταῖς ἑταιρικῶς κοσμούμεναι εἰς ἀπάτην ἀληθείας καὶ τὴν ὄντως οὖσαν καλὴν βλασφημοῦσαι κεφαλήν. οὐκοῦν οὐδὲ βαπτέον 3
τὰς τρίχας οὐδὲ μὴν τὰς πολιὰς μεταχρωστέον· οὐδὲ γὰρ τὴν ἐσθῆτα ποικίλλειν συγκεχώρηται· | καὶ μάλιστα τὸ γεραιὸν τῆς ἡλικίας καὶ 107 S
ἀξιόπιστον οὐκ ἐπικαλυπτέον, ἀναδεικτέον δὲ ὑπ' αὐγὰς τοῦ θεοῦ τὸ τίμημα εἰς σέβασμα τῶν νέων· καὶ γὰρ ἀναισχυντοῦσιν ἔσθ' ὅτε 4
πολιᾶς ἐπιφάνεια παιδαγωγοῦ δίκην ἐπιστᾶσα ἐπὶ σωφροσύνην μεθηρμόσατο αὐτοὺς καὶ κατεπλήξατο τῇ στιλπνότητι τῆς ὄψεως τὸ νεάζον τῆς ἐπιθυμίας.

23 I Kor. 11, 3

1 εὐεξέλεγκτον (εγ in Ras.) P¹ | δὲ ⟨μὴ⟩ Hervet | **2** λανθάνον P³ λανθάνειν P* | **3** ὑφ' ᾧ] ὑφ' ὃ Heyse | δεδυκότες P³ δεδοικότες P* | **6** κρανίον F κρανεῖον P | **12** συναυξούσαις Vi συναξουσαις (über αξου Ras.) P συναξούσας FM | **14** τῷ Sy τὸ P | κόπτουσι Di κόπτουσαι P | **16** αὐτῶν P³ αὐταῖς P* | **17** λαθοῦσιν F | **18** προσθέσεις P³ προθέσεις P* | **20f** ἐπιθήσει Ma ἐπιτίθησι P | **23** Χριστός] θεὸς F | **25** ὑποβολὴν Markland ὑπερβολὴν P | **27** βλασφημοῦσαι St βλασφημοῦσι P | οὔτε Ma | **28** οὐδὲ γὰρ Di οὔτε γὰρ P | **29** ποικίλλειν (λειν in Ras.) P¹

Ἀλλ᾽ οὐδὲ τὰ πρόσωπα ἐντριπτέον αὐταῖς πανούργου σοφίας 64, 1
τερθρεύμασιν· ὑποδείξωμεν δὲ αὐταῖς κομμωτικὴν σώφρονα· κάλλος
γὰρ ἄριστον πρῶτον μὲν τὸ ψυχικόν, ὡς πολλάκις ἐπεσημηνάμην,
ὅταν ἡ κεκοσμημένη ψυχὴ ἁγίῳ πνεύματι καὶ τοῖς ἐκ τούτου ἐμ-
πνεομένη φαιδρύσμασιν, δικαιοσύνῃ, φρονήσει, ἀνδρείᾳ, σωφροσύνῃ
φιλαγαθίᾳ τε καὶ αἰδοῖ, ἧς οὐδὲν εὐανθέστερον χρῶμα ἑώραται πώ-
ποτε. ἔπειτα καὶ τὸ σωματικὸν κάλλος ἠσκήσθω, »συμμετρίᾳ μελῶν 2
καὶ μερῶν μετ᾽ εὐχροίας«. ἡ κομμωτικὴ τῆς ὑγείας ἐνταῦθα εὔθετος,
καθ᾽ ἣν ἡ τοῦ εἰδώλου τοῦ ἐπιπλάστου εἰς τὸ ἀληθὲς μετάβασις κατὰ
τὸ σχῆμα τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ δεδομένον περιγίνεται. δεινὴ δὲ καλλω-
πίσαι κατὰ φύσιν ἡ τῶν ποτῶν εὐκρασία καὶ ἡ τῶν σιτίων συμμετρία.
οὐ γὰρ μόνον τὴν ὑγίειαν ἴσχει τὸ σῶμα ἐκ τούτων, ἀλλὰ καὶ τὸ
κάλλος διαφαίνεσθαι ποιεῖ. ἀπὸ γὰρ τοῦ πυρώδους τὸ στιλπνὸν καὶ 3
μαρμαρυγῶδες περιγίνεται, ἀπὸ δὲ τοῦ ὑγροῦ τὸ λαμπρὸν καὶ κεχα-
ρισμένον, ἀπὸ δὲ τοῦ ξηροῦ τὸ ἀνδρῶδες καὶ πάγιον, ἀπὸ δὲ τοῦ
ἀερώδους τὸ εὔπνουν καὶ ἰσοστάσιον, ἐξ ὧν ὁ εὔρυθμος | καὶ καλὸς 292 P
οὗτος ἀνδριὰς τοῦ λόγου κεκόσμηται. ἄνθος δὲ τῆς ὑγιείας ἐλευθέ-
ριον τὸ κάλλος· ἡ μὲν γὰρ ἔνδον τοῦ σώματος ἐργάζεται, τὸ δὲ εἰς
τὸ ἐκτὸς τοῦ σώματος ἐξανθῆσαν φανερὰν ἐνδείκνυται τὴν εὔχροιαν.
αἱ γοῦν κάλλισται καὶ ὑγιεινόταται ἀγωγαὶ διαπονοῦσαι τὰ σώματα 65, 1
τὸ κάλλος τὸ γνήσιον καὶ παράμονον ἐργάζονται, ἕλκοντος ἐφ᾽ ἑαυτὸ
τοῦ θερμοῦ τήν τε ἰκμάδα πᾶσαν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ψυχρόν· ὁλκὸν
δὲ εἰς ἑαυτὴν ἡ θερμότης ἐκριπιζομένη κινήσεσιν. ἐπειδὰν δὲ ἑλκύσῃ,
ἀλεαινομένην ἠρέμα δι᾽ αὐτῶν ἀτμίζει τῶν σαρκῶν ⟨τὴν⟩ ἐκ τῆς
τροφῆς περιουσίαν, ποσῇ μὲν τῇ ὑγρότητι, ὑπερβολῇ δὲ θερμότητος.
διὸ καὶ ἡ προτέρα κενοῦται τροφή· ἀκινήτῳ δὲ τῷ σώματι τὸ βρω- 2
θὲν σιτίον οὐ προσφύεται, ἀλλὰ ἐκπίπτει, ὥσπερ ἀπὸ ψυχροῦ κλι-
βάνου ὁ ἄρτος ἢ ὅλος ἢ μόνον ὑπολειπόμενος τὸν πυθμένα. εἰκότως 3
οὖν τοῖς περιττεύουσι κατὰ τὰς ἀποτρίψεις τὰ οὖρα καὶ τὰ σκύβαλα
πλεονάζει, πλεονάζει δὲ καὶ τὰ ἄλλα περιττώματα αὐτοῖς, πρὸς δὲ
καὶ οἱ ἱδρῶτες, οὐκ ἀναδιδομένης τῷ σώματι τῆς τροφῆς, ἀλλὰ εἰς
τὰ περιττὰ ἐκχεομένης. ἐντεῦθεν καὶ αἱ λαγνεῖαι ὁρμῶνται, περὶ τὰ 66, 1
παιδοποιίας μόρια ἐπιρρεούσης τῆς περιττείας. ⟨διὸ⟩ κινήσεσι συμμέ-
τροις [διὸ] τηκτέον ταύτην τὴν περιττείαν καὶ εἰς πέψιν ἀναχυτέον,
δι᾽ ἧς τὸ κάλλος ἐρυθραίνεται.

3 vgl. Paed. II 121, 2; III 4, 1; 20, 6 — **7 f** vgl. Creuzer zu Plotin De pulchr. 1

4 f *ἐμπνεομένοις* Ma | **5** *ἀνδρείαι* P* *ἀνδρίαι* P¹ | **6** *ἑώραται* P¹ *ἑωρᾶτε* P* | **7** *συμμετρία* Vi *συμμετρίαι* P | **17** *δὲ*] *γὰρ* F | **17 f** *ἐλεύθερον* F | **19** *ἐνδείκνυται* P³F¹ *ἐνδεικνύναι* P*F*M | **22** *ὁλκὸν*] *ἕλκον* F* | **24** *ἀλεαινομένην* Markland *ἀλεαινομένων* P | *ἀτμίζει* Lowth *ἀτιμάζει* P | *τὴν* über d. Z. P² | **25** *ποσῇ*] Pcorr *πόσῃ* P* | **26** *τροφή* F | **29** *τοῖς περιττεύουσι*] *τούτοις περιττεύει* St | **33 f** ⟨*διὸ*⟩ [*διὸ*] Münzel

Ἄτοπον δὲ τοὺς »κατ᾽ εἰκόνα καὶ καθ᾽ ὁμοίωσιν θεοῦ« γεγονότας 2
ὥσπερ ἀτιμάζοντας τὸ ἀρχέτυπον ἔπηλυν ἐπάγεσθαι κομμωτικήν, τὴν
ἀνθρώπειον κακοτεχνίαν πρὸ τῆς θείας αἱρουμένους δημιουργίας.
προσιέναι δὲ αὐτὰς ὁ παιδαγωγὸς κελεύει »ἐν καταστολῇ κοσμίῳ, μετὰ 3
αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἑαυτάς«, »ὑποτασσομένας τοῖς ἰδίοις
ἀνδράσιν, ὡς καὶ εἴ τινες ἀπειθοῖεν τῷ λόγῳ, διὰ τῆς τῶν γυναικῶν
ἀναστροφῆς ἄνευ λόγου κερδηθήσονται, ἐποπτεύσαντες« φησὶ »τὴν
ἐν λόγῳ ἁγνὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν· ὧν ἔστω οὐχ ὁ ἔξωθεν ἐμπλοκῆς
καὶ περιθέσεως χρυσίων ἢ ἐνδύσεως ἱματίων κόσμος, ἀλλ᾽ ὁ κρυπτὸς
τῆς καρδίας ἄνθρωπος ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ πραέος καὶ ἡσυχίου
πνεύματος, ὅ ἐστιν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ πολυτελές.« ἡ δὲ αὐτουργία 67, 1
ταῖς γυναιξὶν μάλιστα τὸ γνήσιον ἐπιφέρει κάλλος γυμνάζουσα τὰ σώ-
ματα αὐτῶν καὶ σφᾶς αὐτὰς δι᾽ αὐτῶν κοσμοῦσα, οὐ τὸν ὑπ᾽ ἄλλων
πεπονημένον προσφέρουσα κόσμον, ἄκοσμον καὶ ἀνελεύθερον καὶ ἑται-
ρικόν, ἀλλὰ τὸν ἑκάστης σώφρονος γυναικὸς διὰ τῶν χειρῶν αὐτῆς,
ὁπότε χρήζοι μάλιστα, ἀσκούμενον καὶ ἐξυφαινόμενον· οὐ γάρ ποτε 293 P
καθήκει ἐξ ἀγορᾶς ὠνητοῖς, ἀλλὰ τοῖς οἰκουρικοῖς [τοῖς ἰδίοις] ἔργοις
κοσμουμένας φαίνεσθαι τὰς κατὰ θεὸν πολιτευομένας. κάλλιστον 2
γὰρ ἔργον γυνὴ οἰκουρὸς αὑτήν τε καὶ τὸν ἄνδρα τοῖς ἰδίοις περι-
βάλλουσα κοσμήμασι, δι᾽ ὧν ἀγάλλονται πάντες, οἱ μὲν παῖδες ἐπὶ
τῇ μητρί, ὁ δὲ ἀνὴρ ἐπὶ τῇ γυναικί, αὕτη δὲ ἐπὶ τούτοις, πάντες δὲ
ἐπὶ τῷ θεῷ. συλλήβδην γοῦν 3

ταμιεῖον ἀρετῆς ἐστιν ἀνδρεία γυνή,

ἥτις »σῖτα ὀκνηρὰ οὐκ ἔφαγεν, θεσμοὶ δὲ ἐλεημοσύνης ἐπὶ τῇ γλώσσῃ
αὐτῆς«, ἥτις »τὸ στόμα αὐτῆς διήνοιξεν σοφῶς καὶ ἐννόμως, ἧς τὰ
τέκνα ἐμακάρισαν ἀνιστάμενα«, ὡς διὰ Σολομῶντος λέγει ὁ ἅγιος
λόγος, »ὁ δὲ ἀνὴρ αὐτῆς ἐνεκωμίασεν. γυνὴ γὰρ εὐσεβὴς εὐλογεῖται,
φόβον δὲ κυρίου αὐτὴ αἰνείτω.« καὶ πάλιν· »γυνὴ ἀνδρεία στέφανος
τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς.«

Ἐπανορθωτέον δὲ ὅτι μάλιστα καὶ τὰ σχήματα καὶ τὰ βλέμματα 68, 1
καὶ τὰ βαδίσματα καὶ τὰς φωνάς. οὐ γὰρ ὥς τινες τὴν ὑπόκρισιν
ζηλοῦσαι τῆς κωμῳδίας καὶ τὰς κατεαγυίας τῶν ὀρχηστῶν κινήσεις
παραφυλάττουσαι παρὰ τὰς ὁμιλίας σκηνοβατοῦσιν, αὐτοῖς τοῖς κινή-
μασιν τοῖς ἁβροῖς καὶ τοῖς ὑγροῖς βαδίσμασιν καὶ φωναῖς ταῖς πε-

1 Gen. 1, 26 — **4 f** I Tim. 2, 9 — **5—11** I Petr. 3, 1—4 — **19 f** vgl. Prov. 29, 40 — **23** Alexandros Fr. 5 CAF III p. 373 — **24—28** Prov. 29, 45b. 43ba. 46. 48bc (31, 26—30) — **28 f** Prov. 12, 4

3 πρὸ P³ πρὸς P* | αἱρουμένας F | **4** προσιέναι Schw προϊέναι P | προϊὼν δὲ αὖ τὰς ⟨γυναῖκας⟩ Ma | **8** ἐμπλοκῆς P¹ ἐμπλόκως P* ἔμπλοκος P³ | **16** ἀσκούμενον St Observ. crit. p. 32f ἀρκούμενον P | **17** [τοῖς ἰδίοις] Wi | **19** γὰρ < F | **23** ἀνδρεία wohl aus Prov. 12, 4 (vgl. Z. **28**) γενναία Stob. Flor. 67, 12 | **26** σολομῶνος P | **28** αὕτη St

πλασμέναις κλαδαρὸν περιβλέπουσαι, δέλεαρ ἡδονῆς ἐξησκημέναι. »μέλι 2
γὰρ ἀποστάζει ἀπὸ χειλέων γυναικὸς πόρνης, ἣ πρὸς χάριν λα|λοῦσα 108 S
λιπαίνει σὸν φάρυγγα, ὕστερον μέντοι πικρότερον χολῆς εὑρήσεις καὶ
ἠκονημένον μᾶλλον ἢ μάχαιραν δίστομον· τῆς γὰρ ἀφροσύνης οἱ
πόδες κατάγουσι τοὺς χρωμένους αὐτῇ μετὰ θανάτου εἰς Ἅιδην.«
Σαμψὼν γοῦν τὸν γεννάδαν ἡ πόρνη νενίκηκεν, καὶ τὸν ἄνδρα ἔκειρεν 3
αὐτοῦ ἑτέρα γυνή. ἀλλ᾽ οὐχ οὕτως ἠπάτησεν τὸν Ἰωσὴφ ἄλλη γυνή,
νενίκηται δὲ ἡ πόρνη ἡ Αἰγυπτία, καὶ δεσμὰ σωφροσύνη λαμβάνουσα
κρειττων ἀναφαίνεται λε|λυμένης ἐξουσίας. ἔχοι δ᾽ ἂν κἀκεῖνο ἄριστα 294 P
τὸ εἰρημένον

τὸ δ᾽ ὅλον οὐκ ἐπίσταμαι
ἐγὼ ψιθυρίζειν οὐδὲ κατακεκλασμένως
πλάγιον ποιήσας τὸν τράχηλον περιπατεῖν,
ὥσπερ ἑτέρους ὁρῶ κιναίδους ἐνθάδε
πολλοὺς ἐν ἄστει καὶ πεπιττοκοπημένους.

αἱ δὲ γυναικεῖοι κινήσεις καὶ θρύψεις καὶ χλιδαὶ κολουστέαι παντελῶς· 2
τὸ γὰρ ἁβροδίαιτον τῆς περὶ τὸν περίπατον κινήσεως καὶ τὸ »σαυλὰ
βαίνειν«, ὥς φησιν Ἀνακρέων, κομιδῇ ἑταιρικά, ὡς γέ μοι φαίνεται.
ἡ κωμῳδία φησὶν »τὰ ἴχνη τὰ ἑταιρικὰ ὥραν ἀπολείπειν καὶ τρυ-
φήν«. »ἴχνη δὲ πορνικὰ οὐκ ἐρείδεται εἰς ἀλήθειαν· ὁδοὺς γὰρ ζωῆς 3
οὐκ ἐπέρχεται, σφαλεραὶ δὲ αἱ τροχιαὶ αὐτῆς καὶ οὐκ εὔγνωστοι.«
μάλιστα δὲ ὀφθαλμῶν φειστέον, ἐπεὶ τοῖς ποσὶν ἢ τοῖς ὀφθαλμοῖς 70, 1
ἄμεινον ὀλισθεῖν. ὁ γοῦν κύριος συντομώτατα ἰᾶται τὸ πάθος τοῦτο,
»εἰ σκανδαλίζει σε ὁ ὀφθαλμός σου, ἔκκοψον αὐτόν« λέγων, ἐκ βάθρων
ἀνασπῶν τὴν ἐπιθυμίαν· κλαδαραὶ δὲ ὄψεις καὶ τὸ ἐνιλλώπτειν, ὃ
διὰ τῶν ὀφθαλμῶν βλεφαρίζειν ἐστίν, οὐδὲν ἀλλ᾽ ἢ διὰ τῶν ὀφθαλ-
μῶν μοιχεύειν ἐστὶν ἀκροβολιζομένης τῆς ἐπιθυμίας δι᾽ αὐτῶν. πρὸ
γὰρ τοῦ παντὸς σώματος διαφθείρονται οἱ ὀφθαλμοί. »θεωρῶν δὲ 2
καλὰ ὀφθαλμὸς εὐφραίνει καρδίαν«, τουτέστι καλῶς μαθὼν θεωρεῖν
εὐφραίνει, »ἐννεύων δὲ ὀφθαλμὸν μετὰ δόλου συνάγει ἀνδράσι λύπας.«

1—5 Prov. 5, 3–5 — **6 f** vgl. Richt. 14, 1 ff; 16, 17 — **7—9** vgl. Gen. 39, 12 — **11—15** CAF III p. 470 Adesp. 339 — **17 f** Anakreon Fr. 168 — **19 f** CAF III p. 520 Adesp. 622; vgl. Cobet 441 — **20 f** Prov. 5, 5 f — **22 f** vgl. Zenon bei Diog. Laert. VII 26; Paed. II 49, 2; Gnomol. Palat. 108 (Sat. philol. H. Sauppio oblata p. 29) — **24** vgl. Matth. 5, 29; 18, 9; Mark. 9, 47 (ἔκκοψον aus Matth. 5, 30; 18, 8) — **28 f** Prov. 16, 2 (15, 30) — **30** Prov. 10, 10

3 *φάρυγα* F | **5** *θάνατον* FM | **7** *ἑταίρα* M^2 | **8** *σωφροσύνη* P^3 *σωφροσύνης* P* | **12** *κατακεκλασμένως* F *κατακεκλασμένος* PM | **14** *ἑτέρους* F^1 *ἑταίρους* PF*M | **16** *γυναικεῖαι* P^3 | **19** ⟨*καὶ*⟩ *ἡ κωμῳδία* Münzel | **22** *ἐπεὶ* P^2 *ἐπὶ* P* | **25** *ἐνιλλώπτειν* Hemsterhuys zu Hesych. s. v. *ἰλλώπτειν*, *ἐνιλλώττειν* P | **25 f** [*ὃ διὰ τ. ὀ. βλεφαρίζειν ἐστίν*] Hemsterh. | **30** *λύπας* (*λ* u. *π* in Ras.) P^1

τοιοῦτόν που τὸν θηλυδρίαν Σαρδανάπαλλον, τῶν Ἀσσυρίων τὸν 3
βασιλέα, ἐπὶ κλίνης ἀναβάδην ἐζόμενον εἰσάγουσι πορφύραν ξαίνοντα
καὶ τὰ λευκὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἐπαναβάλλοντα. αἱ ταῦτα ἐπιτηδεύουσαι 4
γυναῖκες ἰδίαις ὄψεσι προαγωγεύουσιν αὐτάς· »λύχνος γὰρ τοῦ σώ-
ματός ἐστιν ὁ ὀφθαλμός«, φησὶν ἡ γραφή, δι' οὗ καταφαίνεται τὰ
ἔνδον φωτὶ τῷ φαινομένῳ καταυγαζόμενα. »πορνεία δὲ γυναικὸς ἐν
μετεωρισμῷ ὀφθαλμῶν.« »νεκρώσατε | οὖν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς 295 P 71, 1
γῆς. πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακὴν καὶ τὴν πλεονε-
ξίαν, ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία, δι' ἃ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ θεοῦ«,
ὁ μὲν ἀπόστολος βοᾷ, ἡμεῖς δὲ ἀναζωπυροῦμεν τὰ πάθη καὶ οὐκ
αἰσχυνόμεθα. αἳ μὲν αὐτῶν »μαστίχην ἐντραγοῦσαι«, περιοῦσαι, σεσή- 2
ρασι τοῖς παριοῦσιν, αἳ δὲ τὰς κεφαλάς, ὡς μὴ δακτύλους ἔχουσαι,
ταῖς ὑπ' αὐτῶν φερομέναις περόναις σκαλεύουσαι θρύπτονται, καὶ
ταύτας ἢ χελώνης ἢ ἐλέφαντος ἢ τινος ἄλλου ζῴου νεκροῦ πεποι-
ημένας πολυπραγμονοῦσιν· ἄλλαι δὲ καθάπερ ἐξανθήματά τινα ἔχου- 3
σαι πρὸς εὐπρέπειαν τῶν ὁρώντων εὐανθέσι περιχρίστοις κοσμούμεναι
σπιλοῦσι τὰ πρόσωπα τὰ αὐτῶν. »ἄφρονα« τὴν τοιαύτην καὶ »θρασεῖαν 4
γυναῖκα« διὰ Σολομῶντος λέγει, »ἣ οὐκ ἐπίσταται αἰσχύνην· ἐκάθισεν
ἐπὶ θύραις τοῦ ἑαυτῆς οἴκου ἐπὶ δίφρου, ἐμφανῶς προσκαλουμένη
τοὺς παριόντας ὁδόν, τοὺς εὐθύνοντας τὰς ἑαυτῶν τροχιάς«, διὰ τοῦ
σχήματος αὐτῆς καὶ τοῦ βίου παντὸς δηλονότι λέγουσα, »τίς ἐστιν
ὑμῶν ἀφρονέστατος; ἐκκλινάτω πρός με. ἐνδεέσι δὲ φρονήσεως
παρακελεύεται λέγουσα, ἄρτων κρυφίων ἡδέως ἅψασθε καὶ ὕδατος
κλοπῆς γλυκεροῦ«, τὴν ἐπίκλοπον ταύτην Ἀφροδίτην λέγει. ἐντεῦθεν 72, 1
ὠφελημένος ὁ Βοιώτιος Πίνδαρος »γλυκύ τι« φησὶν »κλεπτόμενον
μέλημα Κύπριδος«. »ὃ δὲ οὐκ οἶδεν ἄθλιος ὅτι γηγενεῖς παρ' αὐτῇ
ὀλοῦνται, καὶ ἐπὶ πέτευρον Ἄιδου συναντᾷ. ἀλλὰ ἀποπήδησον«, φη-
σίν, »μὴ χρονίσῃς ἐν τῷ τόπῳ« ὁ παιδαγωγός, »μηδὲ ἐπιστήσῃς τὸ
σὸν ὄμμα πρὸς αὐτήν. οὕτως γὰρ διαβήσῃ ὕδωρ ἀλλότριον καὶ ὑπερ-
βήσῃ τὸν Ἀχέροντα.« διὰ τοῦτο τάδε λέγει κύριος | διὰ Ἡσαΐου· 296 P 2

1—3 vgl. Ktesias Fr. 20 Müller p. 36 bei Athen. XII p. 528f *εἶδεν αὐτὸν (τὸν Σαρδανάπαλλον) ὁ Μῆδος ἐψιμυθιωμένον καὶ κεκοσμημένον γυναικιστὶ καὶ μετὰ τῶν παλλακίδων ξαίνοντα πορφύραν ἀναβάδην τε μετ' αὐτῶν καθήμενον . . . . τὰ λευκὰ ἐπαναβαλὼν τοῖν ὀφθαλμοῖν.* Plut. Mor. p. 336 C *Σαρδ. ἔξαινεν οἴκοι πορφύραν, ἀναβάδην ἐν ταῖς παλλακαῖς καθήμενος.* — **4 f** Matth. 6, 22; vgl. Luk. 11, 34 — **6 f** Sir. 26, 9 — **7—9** Kol. 3, 5f — **11** vgl. S. 245, 5 — **17—30** Prov. 9, 13—18 a — **25 f** Pindar Fr. 217 Schröder

14 *νεκροῦ*] *μικροῦ* F | **16** *εὐανθέσι περιχρίστοις* (*ι π* in Ras. für 6 Buchst.) P¹ | **18** *σολομῶντος* (*λ* in Ras.) P¹ | **25** *κλεπτόμενον* P² *βλεπτόμενον* P* | **27** *πέτευρον* P*M *πέταυρον* P³F

»ἀνθ᾽ ὧν ἐπορεύθησαν αἱ θυγατέρες Σιὼν ὑψηλῷ τραχήλῳ καὶ ἐν νεύμασιν ὀφθαλμῶν, καὶ τῇ πορείᾳ ἅμα σύρουσαι τοὺς χιτῶνας καὶ τοῖς ποσὶ παίζουσαι, καὶ ταπεινώσει ὁ θεὸς τὰς θυγατέρας Σιὼν καὶ ἀνακαλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν«, τὸ ἄσχημον σχῆμα.

5 Ἐγὼ μὲν οὐδὲ τὰς θεραπαίνας ἀξιῶ τὰς ⟨ἐπ᾽⟩ ἀρισ⟨τερᾶς⟩ ταῖς 73,1
γυναιξὶν ⟨ἢ⟩ τὰς ἑπομένας αὐταῖς αἰσχρολογεῖν ἢ αἰσχροεργεῖν, σωφρονίζεσθαι δὲ αὐτὰς πρὸς τῶν δεσποινῶν· σφόδρα γοῦν ἐπιτιμητικώτατα ὁ κωμικὸς Φιλήμων φησίν·

ἐξιὼν 2
10 γυναικὸς ἐξόπισθ᾽ ἐλευθέρας βλέπω
μόνην θεράπαιναν κατόπιν ἀκολουθεῖν καλὴν
ἐκ τοῦ Πλαταικοῦ τε παρακολουθοῦντά τινα
ταύτῃ κατιλλώπτειν.

ἀναστρέφει γὰρ ἐπὶ τὴν δέσποιναν ἡ τῆς θεραπαίνης ἀκολασία, ἐπι- 3
15 βάθραν ἐνδιδοῦσα τοῖς πειρῶσι τὰ ἥττονα τοῦ μὴ εὐλαβεῖσθαι τὰ μείζονα, διὰ τοῦ συγγιγνώσκειν τοῖς αἰσχροῖς τὸ μὴ καταγιγνώσκειν ἐμφαινούσης τῆς δεσποίνης. τὸ δὲ μὴ ἐπαγανακτεῖν τοῖς ἀκολασταίνουσιν σαφὲς γίνεται τεκμήριον γνώμης εἰς τὸ ὅμοιον ἐκτρεπομένης. »οἷα γὰρ δέσποινα«, φασὶν οἱ παροιμιαζόμενοι, »τοιάδε χὰ κύων.«

20 Ἀποσκορακιστέον δὲ ἡμῖν καὶ τοῦ περιπάτου τὸ μανιῶδες, τὸ δὲ 4
σεμνὸν καὶ τὸ σχολαῖον ἐκλεκτέον, οὐ τὸ βάδισμα τὸ μελλητικόν, οὐδὲ τὸ ἐν ταῖς ὁδοῖς σαλεύειν καὶ ἐξυπτιάζοντα παραβλέπειν εἰς τοὺς | ἀπαντῶντας, εἰ ἀποβλέπουσιν εἰς αὐτόν, καθάπερ ἐπὶ σκηνῆς 109 S
ἐμπομπεύοντα καὶ δακτυλοδεικτούμενον. οὐδὲ ὑπὸ οἰκετῶν ἀναστρέ- 5
25 φεσθαι χρὴ πρὸς τὸ σιμὸν ὠθουμένους, ὥσπερ τοὺς τρυφητικωτέρους ὁρῶμεν, ἐρρωμένους εἶναι δοκοῦντας, ὑπὸ μαλακίας δὲ ψυχικῆς διατεθρυμμένους. ἀνδρὸς δὲ γενναίου σημεῖον οὐδὲν εἶναι δεῖ περιφανὲς ἐν τῷ προσώπῳ μαλακίας, ἀλλ᾽ οὐδὲ ἐν ἑτέρῳ μέρει τοῦ σώματος.

1—4 Jes. 3, 16f — **9—13** Philemon Fr. 124 CAF II p. 517 sq. — **19** vgl. Epicharm Fr. 168 Kaibel; vgl. Plato Rep. VIII p. 563 C

5 *τὰς ⟨ἐπ᾽⟩ ἀρισ⟨τερᾶς⟩ ταῖς* Schw *ταῖς ἀρίσταις* P | **6** *⟨ἢ⟩* Schw | **9** *ἐξιὼν* Markland Explic. vet. auct. (Anhang zu Eurip. Suppl.) p. 246 *ἐξὸν* P *Ἐξοικιζομένῳ* Kock | **10 f** *βλέπω μόνην* Markland *βλεπομένην* P | **11** *κατόπιν ἀκολουθεῖν*] *καθ᾽ ὁδὸν ἀκόλουθον* Kock | **12** *Πλαταικοῦ*] *πλαγίου* C. F. Hermann | *τε παρακολουθοῦντά τινα*] *παρακολουθοῦντά τε* Bentley *παρακολουθοῦντάς τινας* Markland *τε παρακολουθοῦντ᾽ ἄν τινα* Hermann *παρακολουθοῦντί τε* Jortin, Remarks upon Eccles. Hist. ed. by W. Trollope I p. 282 *τῶν παρακολουθούντων τινὶ* Kock | **13** *ταύτῃ κατιλλώπτειν ⟨τινά⟩* Bentley *ταύτῃ ᾽γκατιλλώπτειν* Meineke *μεγ᾽ ἐγκατιλλώπτειν* Dobree *κρυφῇ ᾽γκατιλλώπτουσαν* Kock | **14 f** *ἐπιβάθραν* Markland a. a. O. p. 247 *ἐπιβαθραίνειν* P | **15** *τοῦ* Cobet *τὸ* P *τῷ* Sy | **19** *χα* (über *α* Ras.) P | **20** *ἀποκορακιστέον* F | **24 f** *ἀναστρέφεσθαι*] *ἀναφέρεσθαι* Ma *ἀναρριχᾶσθαι* Schw

μὴ τοίνυν μηδὲ ἐν κινήσεσιν μηδὲ ἐν σχέσεσιν εὑρεθείη ποθ' ἡ ἀσχη- 74, 1
μοσύνη τῆς ἀνανδρίας. οὐδὲ μὴν καθάπερ ὑποζυγίοις τοῖς οἰκέταις
χρηστέον τῷ ὑγιαίνοντι. ὡς γάρ τοι ἐκείνοις παραγγέλλεται »παντὶ 2
φόβῳ τοῖς δεσπόταις, οὐ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐπιεικέσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς
σκολιοῖς ὑποτάσσεσθαι«, φησὶν ὁ Πέτρος, οὕτως ἡ ἰσότης καὶ ἡ μα-
κροθυμία καὶ ἡ φιλανθρωπία τοῖς δεσπόταις εὐάρμοστος. »τὸ γὰρ
τέλος«, φησί, »πάντες ὁμόφρονες, συμπαθεῖς, φιλάδελφοι, εὔσπλαγχνοι,
ταπεινόφρονες« καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, »ἵνα εὐλογίαν κληρονομήσητε.«
καλήν τινα καὶ ἀξιέραστον ὑπογράφειν ὁ Κιτιεὺς ἔοικεν Ζήνων εἰ- 3
κόνα νεανίᾳ καὶ οὕτως αὐτὸν ἀνδριαντουργεῖ· »ἔστω«, φησί, »καθαρὸν
τὸ πρόσωπον, ὀφρῦς μὴ καθειμένη, μηδὲ ὄμμα ἀναπεπταμένον μηδὲ
διακεκλασμένον, μὴ ὕπτιος ὁ τράχηλος, μηδὲ ἀνιέμενα τὰ τοῦ σώμα- 297 P
τος μέλη, ἀλλὰ [τὰ] μετέωρα ἐντόνοις ὁμοια, ὀρθόνους πρὸς τὸν λόγον
ὀξύτης, καὶ κατοκωχὴ τῶν ὀρθῶς εἰρημένων, καὶ σχηματισμοὶ καὶ
κινήσεις μηδὲν ἐνδιδοῦσαι τοῖς ἀκολάστοις ἐλπίδος. αἰδὼς μὲν ἐπαν- 4
θείτω καὶ ἀρρενωπία· ἀπέστω δὲ καὶ ὁ ἀπὸ τῶν μυροπωλίων καὶ
χρυσοχοείων καὶ ἠριοπωλίων ἄλυς καὶ ὁ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐργαστη-
ρίων, ἔνθα ἑταιρικῶς κεκοσμημένοι, ὥσπερ ⟨αἱ⟩ ἐπὶ τέγους καθεζό-
μεναι, διημερεύουσι.«
Μὴ τοίνυν μηδὲ οἱ ἄνδρες ἐπὶ τῶν κουρείων καὶ καπηλείων 75, 1
διατρίβοντες ἀδολεσχούντων στωμυλευόμενοι, καὶ τὰς παριούσας θηρώ-
μενοι γυναῖκας παυσάσθων ποτέ· πολλοὺς δὲ καὶ βλασφημοῦντες εἰς
γέλωτα οὐ παύονται. κωλυτέα γε μὴν ἔτι καὶ ἡ διὰ τῶν κύβων 2
παιδιά, πρός δὲ καὶ ἡ διὰ τῶν ἀστραγάλων μελέτη πλεονεξίας, ἣν
μεταχειρίζεσθαι φιλοῦσι. τοιαῦτά τινα τῆς τρυφῆς τὸ ἀταμίευτον
αὐτοῖς κακοσχολοῦσιν ἐξευρίσκει· αἰτία γὰρ ἡ ἀργία· ματαίων δέ τις
ἐρᾷ τῶν ἐκτὸς τῆς ἀληθείας ὄντων· οὐ γὰρ ἔστι καὶ ἄλλως θυ-

2 f vgl. Plato Leg. VI p. 760. 761 *χρωμένους δ' ὑποζυγίοις καὶ τοῖς οἰκέταις* — **3—5** I Petr. 2, 18 — **6—8** I Petr. 3, 8f — **9—19** Zeno Fr. 174 Pearson; vgl. Wachsmuth, De Zen. Cit. et Cleanthe Assio Comm. I Göttingen Ind. lect. 1874 p. 6; Cobet, Mnemos. 6 (1857) p. 339 sq.

1 *ποθ'* Ma *ποτ' ἂν* P | **2** *ἀνανδρίας* Ma *ἀνδρίας* P *ἀιδρίας* M^2 | **5** *σκολιοῖς* (*σκ* in Ras.) P^1 | **6** *εὐάρμοστος* P^{corr} *εὐάρμοστοι* P* | **9** *κητιεὺς* P | **10** *νεανίᾳ* Ma *νεανία* P *νεανίδα* F *νεανίου* Cobet, Mnemos. 11 (1862) p. 387 | **12** *διακεκλασμένον* Cobet *ἀνακεκλασμένον* P | **13** [*τὰ*] Wachsmuth | *ὀρθόνους* Po *ὀρθόνου* P *ὀρθοτόνου* Arcerius *ὀρθὸν οὖς* Cobet *ὀρθὸς νοῦς* Wachsmuth | **14** [*ὀξύτης*] Di | *κατοκωχὴ* P *κατακωχὴ* F *κατοχὴ* M und P^2 am Rand | **15** *κινήσεις* P*M *κίνησις* P^2F | *ἐνδιδοῦσαι* P^3M^2 *ἐνδιδοῦσα* P*FM* | **16** *ὁ* < Vi vgl. Wellmann, Neue Jahrbb. f. Philol. 107 (1873) S. 464 101 | **18** *κεκοσμημένοι* Cobet *κεκοσμημέναι* P | ⟨*αἱ*⟩ Münzel | **18 f** *καθεζόμενοι* Cobet | **21** *στωμυλλόμενοι* Cobet 236 | *παριούσας* Sy *παριζούσας* P | **24** *παιδιά* P^2 *παιδεία* P*

μηδίαν ἄνευ βλάβης κτήσασθαι· τῆς δὲ ἑκάστου τῶν ἀνθρώπων διανοίας μίμησίς ἐστιν ἡ τοῦ βίου προαίρεσις. ἀλλ', ὡς ἔοικεν, μόναι 3
αἱ μετὰ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν συναναστροφαὶ ὠφελοῦσιν. ἔμπαλιν
γοῦν τὴν μετὰ τῶν φαύλων συνδιαίτησιν ἀνθρώπων ὑώδη γνω-
ρίζων ὁ πάνσοφος διὰ Μωυσέως παιδαγωγὸς χοιρείων ἀπηγόρευσεν
μεταλαμβάνειν τῷ λαῷ τῷ πρεσβυτέρῳ, ἐμφαίνων μὴ δεῖν τοὺς θεὸν
ἐπιβοωμένους ἀκαθάρτοις ἀναμίγνυσθαι ἀνθρώποις, οἳ δίκην ὑῶν
ἡδοναῖς σωματικαῖς καὶ δεισαλέαις τροφαῖς καὶ γαργαλισμοῖς | ἀσελ- 298 P
γέσι κνηστιῶντες πρὸς ἀφροδίτην κακόχαρτον ἡδονὴν χαίρουσιν.
ἀλλ' οὐδ' »ἴκτινα ἢ ὠκύπτερον μαστοφαγῆ ἢ αἰετὸν« φαγεῖν φησιν, 4
οὐκ ἐγγιεῖς, λέγων, τοῖς δι' ἁρπαγῆς τὸν βίον ποριζομένοις· καὶ τὰ
ἄλλα δὲ ὁμοίως ἀλληγορεῖται. τίσιν οὖν οἰκειωτέον; τοῖς δικαίοις, 76, 1
πάλιν ἀλληγορῶν φησιν. πᾶν γὰρ »διχηλοῦν καὶ μαρυκώμενον« κα-
θαρόν ἐστιν, ὅτι τὸ διχηλοῦν δικαιοσύνην ἐμφαίνει τὴν ἰσοστάσιον
μηρυκάζουσαν τὴν οἰκείαν δικαιοσύνης τροφήν, τὸν λόγον ἔκτοσθεν
μὲν εἰσιόντα κατὰ ταὐτὰ τῇ τροφῇ διὰ κατηχήσεως, ἔνδοθεν δὲ
ἀναπεμπόμενον ὥσπερ ἐκ κοιλίας τῆς διανοίας εἰς ἀνάμνησιν λογικήν.
μηρυκάζει δὲ ὁ δίκαιος τὴν πνευματικὴν τροφὴν ἀνὰ στόμα ἔχων τὸν 2
λόγον, καὶ διχηλεῖ ἡ δικαιοσύνη εἰκότως, κἀνταῦθα ἁγιάζουσα καὶ εἰς
τὸν μέλλοντα παραπέμπουσα αἰῶνα.

Οὐκοῦν οὐδὲ ἐπὶ τὰς θέας ὁ παιδαγωγὸς ἄξει ἡμᾶς, οὐδὲ ἀπει- 3
κότως τὰ στάδια καὶ τὰ θέατρα »καθέδραν λοιμῶν« προσείποι τις
ἄν· »βουλὴ« γὰρ κἀνταῦθα πονηρὰ καθάπερ καὶ ἐπὶ τῷ δικαίῳ, διὸ
καταρᾶται ὁ ἐπ' αὐτῷ σύλλογος. πεπλήθασι γοῦν πολλῆς ἀταξίας 4
καὶ παρανομίας αἱ συναγωγαὶ αὗται, καὶ αἱ προφάσεις τῆς συνηλύ-
σεως ἀκοσμίας ἐστὶν αἰτία ἀναμὶξ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν συνιόντων
ἐπὶ τὴν ἀλλήλων θέαν. ἐνταῦθα ἤδη περπερεύεται τὸ συνέδριον. 77, 1
λιχνευούσης γὰρ τῆς ὄψεως χλιαίνονται αἱ ὀρέξεις, καὶ ἰταμώτερον
βλέπειν οἱ ὀφθαλμοὶ πρὸς τοὺς πλησίον ἐθιζόμενοι τῷ ἔχειν σχολὴν
ἐφειμένην ἐκφλέγουσι τὰς ἐρωτικὰς ἐπιθυμίας. ἀπειρήσθων οὖν καὶ 2
αἱ θέαι καὶ τὰ ἀκροάματα βωμολοχίας καὶ σπερμολογίας πολλῆς
γέμοντα. τί μὲν γὰρ οὐκ ἐπιδείκνυνται αἰσχρὸν ἔργον ἐν θεάτροις;

3—12 vgl. Strom. II 67; V 51. 52; VII 109 — **5 f** vgl. Lev. 11, 7; Deut. 14, 8 — **6—9** vgl. Barnab. Ep. 10, 3 *τὸ οὖν χοιρίον πρὸς τοῦτο εἶπεν· οὐ κολληθήσῃ, φησίν, ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινές εἰσιν ὅμοιοι χοίρων.* Novat. De cib. Jud. 3 — **10** vgl. Lev. 11, 13. 14; Deut. 14, 12 — **10—12** vgl. Barnab. Ep. 10, 4 — **13** vgl. Lev. 11, 3; Deut. 14, 6 — **14—20** vgl. Barnab. Ep. 10, 11 — **21—23** vgl. Strom. II 68 — **22 f** vgl. Psal. 1, 1 — **26 f** vgl. Ovid. Ars. amat. I 99

23 *δικαίῳ*] *δικαστηρίῳ* Anon. bei Villoison, Epist. Vinar. 94 | **24** *κατάρατος* Ma | *ἀταξίας* Sy *ἀμιξίας* P | **25** *αὗται* (*αι* in Ras.) P¹ | **26** *εἰσὶν αἴτιαι* Markland | **30** *ἐκφλέγουσι* Sy *ἐκφλέγουσαι* P

τί δ' οὐ προφέρονται ῥῆμα ἀναίσχυντον οἱ γελωτοποιοί; οἱ δὲ | ἀπο- 299 P
λαύσαντες τῆς ἐν αὐτοῖς κακίας ἐναργεῖς οἵκοι ἀπομάσσονται τὰς
εἰκόνας, ἔμπαλιν δὲ οἱ πρὸς ταῦτα ἀκήλητοι καὶ ἀπαθεῖς οὐκ ἂν
περὶ τὰς ῥᾳθύμους ἡδονὰς σφαλεῖέν ποτε. εἰ γὰρ καὶ ἐν παιδιᾶς 3
μέρει παραλαμβάνεσθαι φήσουσι τὰς θέας εἰς θυμηδίαν, οὐ σωφρο-
νεῖν φήσαιμ' ἂν τὰς πόλεις, αἷς καὶ τὸ παίζειν σπουδάζεται. οὐκέτι 4
γὰρ παιδιαὶ αἱ φιλοδοξίαι ἀνηλεεῖς εἰς τοσοῦτον θανατῶσαι, ἀλλ' οὐδὲ
αἱ κενοσπουδίαι καὶ αἱ ἀλόγιστοι φιλοτιμίαι, πρὸς δὲ καὶ αἱ μάταιοι
καταναλώσεις τῆς οὐσίας, οὐδὲ μὴν αἱ ἐπὶ τούτοις στάσεις ἔτι παι-
διαί. τὸ δὲ ῥᾳθυμεῖν οὐδέποτε ὠνητέον κενοσπουδίᾳ. οὐ γὰρ πρὸ 8, 1
τοῦ | βελτίονος ἕλοιτο ἄν ποτε ὁ νοῦν ἔχων τὸ ἥδιον. ἀλλ' οὐ 110 S
πάντες, φησί, φιλοσοφοῦμεν. μή τι οὖν οὐδὲ πάντες τὴν ζωὴν
μετερχόμεθα; τί σὺ λέγεις; πῶς οὖν πεπίστευκας; πῶς δὲ ἔτι ἀγαπᾷς
τὸν θεὸν καὶ τὸν πλησίον σου μὴ φιλοσοφῶν; πῶς δὲ σεαυτὸν
ἀγαπᾷς, εἰ μὴ φιλοζωεῖς; γράμματα, φησίν, οὐκ ἔμαθον. ἀλλ' εἰ 2
μὴ τὸ ἀναγιγνώσκειν ἔμαθες, τὸ ἀκούειν ἀναπολόγητον, ὅτι μὴ
διδακτόν· πίστις δὲ οὐ σοφῶν τῶν κατὰ κόσμον, ἀλλὰ τῶν κατὰ
θεόν ἐστιν τὸ κτῆμα· ἣ δὲ καὶ ἄνευ γραμμάτων ἐκπαιδεύεται, καὶ
τὸ σύγγραμμα αὐτῆς τὸ ἰδιωτικὸν ἅμα καὶ θεῖον ἀγάπη κέκληται,
σύνταγμα πνευματικόν. ἐξὸν δὲ ἀκροᾶσθαι μὲν σοφίας θεϊκῆς, ἀλλὰ 3
καὶ πολιτεύσασθαι ἐξόν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν κόσμῳ κοσμίως κατὰ θεὸν
ἀγαγεῖν οὐ κεκώλυται.

Καὶ ὁ πωλῶν τι ἢ ὠνούμενος μή ποτε εἴπῃ δύο τιμάς, ὧν ἂν 4
ἢ ὠνῆται ἢ πιπράσκῃ, ἁπλῆν δὲ εἰπὼν καὶ ἀληθεύειν μελετῶν, ἂν
μὴ τυγχάνῃ ταύτης, τυγχάνων τῆς ἀληθείας πλουτεῖ τῇ διαθέσει τῇ
ὀρθῇ. ἔπαινος δὲ ὅρκος ⟨τε⟩ περὶ παντὸς τοῦ πωλουμένου ἀπέστω, 79, 1
ἀπέστω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁ ὅρκος. καὶ ταύτῃ φιλοσοφούντων
οἱ ἀγοραῖοι καὶ οἱ κάπηλοι· »οὐ γὰρ λήψῃ τὸ ὄνομα κυρίου ἐπὶ
ματαίῳ, οὐ γὰρ μὴ καθαρίσῃ κύριος τὸν λαμβάνοντα τὸ ὄνομα
αὐτοῦ ἐπὶ ματαίῳ.« τοὺς δὲ | παρὰ ταῦτα πράττοντας, τοὺς φιλαρ- 300 P 2
γύρους, τοὺς ψεύστας, τοὺς ὑποκριτάς, τοὺς καπηλεύοντας τὴν ἀλή-

13 f vgl. Matth. 22, 37. 39 u. ä. St — **17** vgl. I Kor. 1, 26 f — **23—27** vgl. Plato Leg. XI p. 917 BC *ὁ πωλῶν ὁτιοῦν ἐν ἀγορᾷ μηδέποτε δύο εἴπῃ τιμὰς ὧν ἂν πωλῇ, ἁπλῆν δὲ εἰπών, ἂν μὴ τυγχάνῃ ταύτης, ἀποφέρων ὀρθῶς ἂν ἀποφέροι πάλιν καὶ ταύτης τῆς ἡμέρας μὴ τιμήσῃ πλέονος μηδὲ ἐλάττονος· ἔπαινος δὲ ὅρκος τε περὶ παντὸς τοῦ πωλουμένου ἀπέστω.* — **28—30** Exod. 20, 7 — **31 f** vgl. II Kor. 2, 17 *καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ θεοῦ*

1 f *ἀπολαύσαντες* P² *ἀπολαύσαντας* P* | **2** *αὐτοῖς* Lowth *ἑαυτοῖς* P | **4** *παιδιᾶς* P² *παιδείας* P* | **12** *οὐδὲ* Di *οὔτε* P | **13 f** *δαὶ* P | **16** *τὸ ⟨μὴ⟩ ἀκούειν* Heyse *τὸ ἀκούειν ⟨ποιεῖ σ'⟩* Schw | **21** *⟨καὶ⟩ κατὰ* Markland | **22** *ἀγαγεῖν* Münzel *ἀπάγειν* P | **26** *ἔπαινος δὲ ὅρκος ⟨τε⟩* Cobet 529 aus Plato *ἐπαίτιος δὲ ὅρκος* P | *παντὸς* Plato *πάντων* P | **27** *ἐπὶ] περὶ* Münzel

θειαν, τῆς πατρῴας ἐξέβαλεν αὐλῆς ὁ κύριος, μὴ βουλόμενος ἀδίκου ἐμπορίας ἢ λόγων ἢ τῶν ἐξ ὕλης κτημάτων οἶκον εἶναι τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ τὸν ἅγιον.

Ἐπὶ δὲ τὴν ἐκκλησίαν ἀκτέον τὴν γυναῖκα καὶ τὸν ἄνδρα ἐστο- 3
λισμένους κοσμίως, ἁπλάστῳ βαδίσματι, ἐχεμυθίαν ἀσπαζομένους, »ἀγάπην ἀνυπόκριτον« κεκτημένους, ἁγνοὺς τὰ σώματα, ἁγνοὺς τὰς καρδίας, ἐπιτηδείους προσεύξασθαι τῷ θεῷ. πλεῖον τοῦτο ἐχέτω ἡ 4
γυνή· κεκαλύφθω τὰ πάντα, πλὴν εἰ μὴ οἴκοι τύχοι· σεμνὸν γὰρ τὸ σχῆμα καὶ ἀκατάσκοπον· καὶ οὔποτε αὐτὴ σφαλήσεται πρὸ τῶν ὀμμάτων τὴν αἰδῶ καὶ τὴν ἀμπεχόνην θεμένη οὐδὲ ἄλλον εἰς ὄλισθον ἁμαρτίας ἐκκαλέσεται τὸ πρόσωπον ἀπογυμνουμένη. τοῦτο γὰρ ὁ λόγος βούλεται, ἐπεὶ πρέπον αὐτῇ ἐγκεκαλυμμένῃ προσεύχεσθαι. τὴν δὲ 5
Αἰνεία γυναῖκά φασι δι' ὑπερβολὴν σεμνότητος μηδὲ τῆς Τροίας ἁλισκομένης περιδεᾶ γενομένην ἀποκαλύψασθαι, ἀλλὰ καίτοι φεύγουσαν ἐκ τῆς ἐκπυρώσεως μεῖναι συγκεκαλυμμένην. τοιούτους δὲ ἐχρῆν παρ' 80, 1
ὅλον τὸν βίον φαίνεσθαι καὶ διαπλάττεσθαι τοὺς Χριστῷ τελουμένους οἵους σφᾶς ἐν ἐκκλησίαις ἐπὶ τὸ σεμνότερον σχηματίζουσιν, καὶ εἶναι, μὴ δοκεῖν εἶναι, τοιούτους, οὕτως πραεῖς, οὕτως εὐλαβεῖς, ἀγαπητικοὺς οὕτως· νυνὶ δὲ οὐκ οἶδ' ὅπως συμμεταβάλλονται τοῖς τόποις καὶ τὰ 2
σχήματα καὶ τοὺς τρόπους, καθάπερ καὶ τοὺς πολύποδας ταῖς πέτραις φασὶν ἐξομοιουμένους, αἷς ἂν προσομιλῶσιν, τοιούτους φαίνεσθαι καὶ τὴν χροιάν. τὸ γοῦν τῆς συναγωγῆς ἔνθεον μετὰ τὴν ἐνθένδε 3
ἀπαλλαγὴν ἀποθέμενοι τοῖς πολλοῖς ἐξομοιοῦνται, μεθ' ὧν καὶ διαιτῶνται· μᾶλλον δὲ ἐλέγχονται, τὴν ἐπίπλαστον ἀποθέμενοι τῆς σεμνότητος ὑπόκρισιν, οἷοι ὄντες ἐλελήθεσαν· καὶ τὸν περὶ θεοῦ λόγον 4
σεβασάμενοι καταλελοίπασιν ἔνδον οὗ ἤκουσαν, ἔξωθεν δὲ ἄρα μετὰ τῶν ἀθέων ἁλύουσι, κρουμάτων καὶ τερετισμάτων ἐρωτικῶν αὐλῳδίας τε καὶ κρότου καὶ μέθης καὶ παντὸς ἀναπιμπλάμενοι συρφετοῦ· τοῦτο δὴ ᾄδοντες καὶ ἀντᾴδοντες αὐτοὶ οἱ πρόσθεν ἐξυμνοῦντες ἀθανασίαν,
ἐπὶ τέλει τὴν ἐξωλεστάτην κακοὶ κακῶς ψάλλοντες παλινῳδίαν· »φάγωμεν καὶ πίωμεν, | αὔριον γὰρ ἀποθνῄσκομεν.« οἳ δὲ οὐκ 301 P 8
αὔριον ἀληθῶς, ἀλλ' ἤδη τεθνήκασι τῷ θεῷ, θάπτοντες τοὺς σφετέρους νεκρούς, τουτέστιν αὐτοὺς εἰς θάνατον κατορύττοντες. ἀντιτάσσεται δὲ αὐτοῖς εὖ μάλα ἐρρωμένως ὁ ἀπόστολος· »μὴ πλανᾶσθε· οὔτε

1—3 vgl. Matth. 21, 12f; Mark. 11, 15—17; Luk. 19, 45f; Joh. 2, 14—16 — **6** vgl. Röm. 12, 9; II Kor. 6, 6 — **6f** vgl. Matth. 5, 8 — **12** vgl. I Kor. 11, 5f — **17 f** vgl. Aesch. Sept. 592 — **20—22** vgl. Theognis 215f (Plut. Mor. p. 96 F; 916 C; 978 E); Arsen. Viol. p. 412 W. — **31** I Kor. 15, 32 (Jes. 22, 13) — **32 f** vgl. Matth. 8, 22; Luk. 9, 60 — **34—S. 281, 3** I Kor. 6, 9f

10 οὐδὲ Di οὔτε P | **12** ἐπεὶ P¹ ἐπὶ P* | **26** καταλελοίπασιν (ασι in Ras.) P¹

μοιχοὶ οὔτε μαλακοὶ οὔτε ἀρσενοκοῖται οὔτε κλέπται οὔτε πλεονέκται, οὐ μέθυσοι, οὐ λοίδοροι,« καὶ ὅσα ἄλλα τούτοις ἐπάδει, »βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν.« εἰ δὲ καὶ εἰς βασιλείαν θεοῦ κεκλήμεθα, 2
ἀξίως τῆς βασιλείας πολιτευώμεθα θεὸν ἀγαπῶντες καὶ τὸν πλησίον.
ἀγάπη δὲ οὐκ ἐν φιλήματι, ἀλλ' ἐν εὐνοίᾳ κρίνεται. οἳ δὲ οὐδὲν ἀλλ' ἢ φιλήματι καταφοφοῦσι τὰς ἐκκλησίας, τὸ φιλοῦν ἔνδον οὐκ ἔχοντες αὐτό. καὶ γὰρ δὴ καὶ τοῦτο ἐκπέπληκεν ὑπονοίας αἰσχρᾶς 3
καὶ βλασφημίας τὸ ἀνέδην χρῆσθαι τῷ φιλήματι, ὅπερ ἐχρῆν εἶναι μυστικόν (»ἅγιον« αὐτὸ κέκληκεν ὁ ἀπόστολος), † ἀπογευομένης
[ἀξίως τῆς βασιλείας πολιτευώμεθα] τῆς ψυχῆς τὴν εὔνοιαν διὰ στόματος σώφρονος καὶ μεμυκότος, δι' οὗ μάλιστα διακονεῖται τρόπος ἥμερος. ἔστι δὲ καὶ ἄλλο ἄναγνον φίλημα, πλῆρες ἰοῦ, ἀγιωσύνην 4
ὑποκρινόμενον. ἢ οὐκ ἴστε ὅτι καὶ τὰ φαλάγγια προσαπτόμενα μόνον τῷ στόματι ὀδύναις ἐπιτρίβει τοὺς ἀνθρώπους, φιλήματα δὲ
πολλάκις ἐνίησιν ἰὸν ἀκολασίας; σαφὲς τοίνυν ἡμῖν γεγένηται ὡς 82, 1
οὐκ ἔστιν ἀγάπη τὸ φίλημα· »ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ θεοῦ ἐστίν.« »αὕτη δέ ἐστιν ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ,« φησὶν Ἰωάννης, »ἵνα τὰς ἐντολὰς τηρήσωμεν.« οὐχ ἵνα σαίνωμεν ἀλλήλους ἐν τῷ στόματι, »καὶ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ βαρεῖαι οὐκ εἰσίν.« ἀλλὰ μὴν καὶ οἱ κατὰ τὰς ὁδοὺς 2
τῶν ἀγαπητῶν ἀσπασμοὶ παρρησίας ἀνοήτου γέμοντες καταφανῶν τοῖς ἐκτὸς εἶναι | βουλομένων οὐδὲ ἐλαχίστης μετέχουσι χάριτος. εἰ 111 S 3
γὰρ »ἐν τῷ ταμείῳ« μυστικῶς »προσεύχεσθαι« τῷ θεῷ δίκαιον, 302 P
ἑπόμενον ἂν εἴη καὶ »τὸν πλησίον«, ὃν δεύτερον ἀγαπᾶν κελευόμεθα, ὁμοίως τῷ θεῷ καὶ μυστικῶς φιλοφρονεῖσθαι ἔνδοθεν ἐξαγοραζομέ-
νους τὸν καιρόν· τὸ γὰρ »ἅλας τῆς γῆς« ἡμεῖς, »ὃς δ' ἂν εὐλογῇ«, 4
φησί, »φίλον τὸ πρωΐ μεγάλῃ τῇ φωνῇ, καταρωμένου οὐδὲν διαφέρειν δόξει.«

Δοκεῖ δὲ ὑπὲρ πάντα τῆς τῶν γυναικῶν ὄψεως ἀπεστράφθαι. 5
οὐ γὰρ ἁψαμένους μόνον, ἀλλὰ καὶ θεασαμένους ἔστιν ἁμαρτεῖν, ὃ
μάλιστα ἀποφεύγειν χρὴ τὸν γνησίως παιδαγωγούμενον. »οἱ ὀφθαλ- 83, 1

3 f vgl. Phil. 1, 27; I Thess. 2, 12 — **4** vgl. Matth. 22, 37. 39 u. ä. St. — **9** Röm. 16, 16; I Kor. 16, 20; II Kor. 13, 12; I Thess. 5, 26 — **13—15** vgl. Xenophon Mem. I 3, 12 u. Strom. II 120 a. E. — **16** I Joh. 4, 7 — **16—19** I Joh. 5, 3 — **19 f** vgl. Matth. 23, 7; Mark. 12, 38; Luk. 11, 43 (ἀσπασμοὶ ἐν ταῖς ἀγοραῖς) — **22** vgl. Matth. 6, 6 — **23** vgl. Matth. 22, 39 u. ä. St. — **24 f** vgl. Ephes. 5, 16; Kol. 4, 5 — **25** Matth. 5, 13 — **25—27** Prov. 27, 14 — **29 f** vgl. Matth. 5, 28 — **30 f** Prov. 4, 25

7 [αὐτό] Wi | ἐκπέπληκεν P² ἐκπέπλακεν P* | **9 f** ἀπογευομένης — τῆς ψυχῆς] ἀπογευόμενοι — τῆς ψυχῆς τὴν εὔνοιαν ⟨δεικνύντες⟩ Münzel ἀποφαινομένης [ἀξίως τῆς βασιλείας πολιτευώμεθα] τῆς ψυχῆς St | **11** διακονεῖται] δείκνυται Ma διαφαίνεται Markland | **29** δ Münzel ὧν P

μοὶ γάρ σου ὀρθὰ βλεπέτωσαν, τὰ δὲ βλέφαρα νευέτω δίκαια·« μὴ γὰρ οὐκ ἐξὸν καὶ ἰδόντα καρτερεῖν; ἀλλὰ τὸ ἐμπεσεῖν φυλακτέον. δυνατὸν γὰρ ἰδόντα ὀλισθεῖν, ἀμήχανον δὲ μὴ ἰδόντα ἐπιθυμεῖν. οὐ 2
γὰρ τὸ καθαρεύειν μόνον ἀπόχρη τοῖς σώφροσιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκτὸς
5 εἶναι τοῦ ψόγου σπουδαστέον πᾶσαν ἀποκλείσαντας ὑπονοίας αἰτίαν
πρὸς συγκεφαλαίωσιν ἁγνείας, ὡς μὴ μόνον εἶναι ἡμᾶς πιστούς, ἀλλὰ
καὶ ἀξιοπίστους φανῆναι. καὶ γὰρ οὖν καὶ τοῦτο παραφυλακτέον, 3
ὥς φησιν ὁ ἀπόστολος, »μή τις ἡμᾶς μωμήσηται· προνοούμενοι γὰρ
καλὰ οὐ μόνον ἐνώπιον κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων.«
10 »ἀπόστρεφον δὲ τὸν ὀφθαλμὸν ἀπὸ γυναικὸς κεχαριτωμένης, καὶ μὴ
καταμάνθανε κάλλος ἀλλότριον,« φησὶν ἡ γραφή. κἂν πύθῃ τὴν αἰτίαν, 4
προσεπεξηγήσεταί σοι· »ἐν γὰρ κάλλει γυναικὸς πολλοὶ ἀπεπλανήθη-
σαν, καὶ ἐκ τούτου φιλία ὡς πῦρ ἀνακαίεται,« εἰς πῦρ ἄγουσα ἀκα-
τάπαυστον διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἡ ἐκ πυρὸς ὁρμωμένη φιλία, ἣν ἔρωτα
15 κεκλήκασιν.

XII. Ἐπιδρομὴ κεφαλαιώδης ὁμοίως τοῦ ἀρίστου βίου, ὅσαι τῶν ἁγίων γραφῶν χαρακτηρίζουσαι τὸν τῶν Χριστιανῶν βίον.

Ἐγὼ δὲ καὶ τοῖς γεγαμηκόσι παραινέσαιμι ἂν οἵκοι τὰς γυναῖκας 84, 1
τὰς σφῶν μήποτε κατὰ πρόσωπον οἰκετῶν φιλεῖν. οὐδὲ γὰρ προσ-
20 γελᾶν δούλοις Ἀριστοτέλης εἴα ποτέ, πολλοῦ γε καὶ δεῖ κατ᾽ ὄψιν
αὐτῶν φιλοφρονούμενον φαίνεσθαι τὴν γυναῖκα. ἄμεινον δὲ οἴκοθεν
ἀρξαμένους ἀπὸ τοῦ γάμου τὴν σεμνότητα ἐπιδείκνυσθαι. μεγίστη
γὰρ ἡ σωφροσύνης συζυγία καθαρᾶς ἡδονῆς ἀποπνέουσα. πάνυ γοῦν 2
θαυμασίως ἡ τραγῳδία |

25 φεῦ φεῦ, γυναῖκες, (φησίν) ὡς ἐν ἀνθρώποις ἄρα 303 P
οὐ χρυσός, οὐ τυραννίς, οὐ πλούτου χλιδὴ
τοσοῦτον εἶχε διαφόρους τὰς ἡδονὰς
ὡς ἀνδρὸς ἐσθλοῦ καὶ γυναικὸς εὐσεβοῦς
γνώμη δικαία καὶ φρονοῦσα τἄνδικα.

30 ταῦτα τῆς δικαιοσύνης τὰ παραγγέλματα καὶ παρὰ τοῖς τὴν κοσμι-
κὴν μετιοῦσι σοφίαν ἐκφωνηθέντα οὐ παραιτητέον. ἐγνωκότες οὖν 85, 1

3 οὐ τὸ καθαρεύειν — **5** αἰτίαν Sacr. Par. 205 Holl — **8 f** II Kor. 8, 20 f — **10—13** Sir. 9, 8 — **13 f** Matth. 3, 12; Mark. 9, 43; Luk. 3, 17 (πῦρ ἄσβεστον) — **18—31** Aristoteles Fr. 183 Rose³ — **25—29** Apollonides Fr. 1 TGF² p. 825

1 νευέτω] βλεπέτω F | **4** μόνον < Sacr. Par. | **4 f** τὸ — σπουδαστέον] τὸ μὴ ὑποκεῖσθαι ψόγοις ἀσπαστέον Sacr. Par. | **5** ἀποκλείσαντας P³ ἀποκλείσαντες P* | **15** Subscriptio: κλήμεντος περὶ τοῦ ἀληθινοῦ κάλλους λόγος γ̄ P²FM | **27** εἶχεν P | **29** τἄνδικα Stob. Flor. 67, 3 τἀνδρικά (ά in Ras.) P² | **30** ταῦτα P² τ᾽ αὐτὰ P*

»τὸ ἑκάστου ἔργον, ἐν φόβῳ τὸν τῆς παροικίας ὑμῶν χρόνον ἀναστράφητε, εἰδότες ὅτι οὐ φθαρτοῖς, ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ, ἐλυτρώθημεν ἐκ τῆς ματαίας ἡμῶν ἀναστροφῆς πατροπαραδότου, ἀλλὰ τιμίῳ αἵματι ὡς ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου Χριστοῦ.« »ἀρκετὸς οὖν ὁ 2
παρεληλυθὼς χρόνος,« ὁ Πέτρος φησί, »τὸ βούλημα τῶν ἐθνῶν κατειργάσθαι, πεπορευμένους ἐν ἀσελγείαις, ἐπιθυμίαις, οἰνοφλυγίαις, κώμοις, πότοις καὶ ἀθεμίτοις εἰδωλολατρείαις.« ὅρον ἔχωμεν τὸν 3
σταυρὸν τοῦ κυρίου, ᾧ περισταυρούμεθα καὶ περιθριγκούμεθα τῶν προτέρων ἁμαρτιῶν. ἀναγεννηθέντες τοίνυν προσηλωθῶμεν [ἐν] τῇ ἀληθείᾳ καὶ ἀνανήψωμέν τε καὶ ἁγιασθῶμεν, »ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ κυρίου ἐπὶ δικαίους καὶ ὦτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν, πρόσωπον δὲ κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακά. καὶ τίς ὁ κακώσων ἡμᾶς, ἐὰν τοῦ ἀγαθοῦ ζηλωταὶ γενώμεθα;« ἡ δὲ ἀρίστη ἀγωγὴ εὐταξία ἐστίν, παντε- 4
λὴς οὖσα εὐσχημοσύνη καὶ δύναμις τεταγμένη βεβαία, τῶν ἑξῆς ἀλλήλοις κειμένων ἐν ἔργῳ καλῶς ἀποδοτική, κατ' ἀρετὴν ἀνυπέρβλητος.

Ταῦτα, εἰ καὶ τραχύτερον προηνέχθην οἰκονομούμενος τῆς ἐπ- 86, 1
ανορθώσεως τὴν σωτηρίαν, ἐμοὶ μὲν λελέχθων, φησὶν ὁ παιδαγωγός, ἐπειδὴ »ὁ ἐλέγχων μετὰ παρρησίας εἰρηνοποιεῖ,« ὑμεῖς δὲ εἰ μὲν ἀκούσεσθέ μου, σωθήσεσθε, εἰ δ' οὐ προσέξετε τοῖς εἰρημένοις, οὔ μοι μέλει· μέλει δὲ ὅμως καὶ οὕτως· »τὴν γὰρ μετάνοιαν τοῦ ἁμαρτωλοῦ μᾶλλον ἢ τὸν θάνατον αἱρεῖται.« »ἢν δὲ εἰσακούσητέ 2
μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε«, ὁ παιδαγωγὸς πάλιν λέγει, γῆς ἀγαθὰ τὰ ἀνθρώπεια ὀνομάζων καλά, τὸ κάλλος, τὸν πλοῦτον, τὴν ὑγίειαν καὶ τὴν ἰσχύν, τὴν τροφήν· ἀγαθὰ μὲν γὰρ ὄντως »ἃ οὔτε οὖς ἤκουσεν οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνέβη ποτέ«, περὶ τὸν ὄντως ὄντα βασιλέα τὰ ὄντως | ὄντα ἀγαθὰ ὄντα καὶ ἀναμένοντα ἡμᾶς· ἀγαθῶν 304 P
γάρ ἐστι καὶ δοτὴρ καὶ φύλαξ· κατὰ μετουσίαν δὲ ἐκείνων τὰ τῇδε συνωνυμεῖ, παιδαγωγοῦντος ἐνθέως τοῦ λόγου τὴν ἀνθρώπων ἀσθένειαν ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὴν νόησιν.

Ὅσα μὲν οὖν οἴκοι παραφυλακτέον καὶ ὡς τὸν βίον ἐπανορθω- 87, 1
τέον, ὁ παιδαγωγὸς ἡμῖν ἅδην διείλεκται· ἃ δ' οὖν καὶ κατὰ τὰς ὁδοὺς ὁμιλεῖν αὐτῷ φίλον τοῖς παιδίοις ἄχρις ἂν ἀγάγῃ αὐτὰ πρὸς

1—4 I Petr. 1, 17—19 — **4—7** I Petr. 4, 3 — **9f** vgl. Ignat. Ep. ad. Smyrn. 1, 1 *καθηλωμένους ἐν τῷ σταυρῷ* — **10—13** I Petr. 3, 12 (Psal. 33, 16). 13 — **13—16** Chrys. Fr. mor. 276 Arnim; vgl. Andronicus De virt. et vit. p. 24, 8 Schuchhardt — **19** Prov. 10, 10 — **21f** vgl. Ezech. 18, 23. 32; 33, 4 — **22f** Jes. 1, 19 — **25f** I Kor. 2, 9

3 *ἡμῶν* Vi (Anhang) *ὑμῶν* P | **9** [*ἐν*] Ma | **15f** *ἀνυπέρβλητον* Markland | **23** *ἀγαθὰ* He *ἀγαθῆς* P | **26** *καρδίαν*] + *ἀνοὸ* P³ | **29** *ἐνθέως* Markland *ἐν θεῷ* P

τὸν διδάσκαλον, ταῦτα δὲ ἡμῖν ἐν κεφαλαίου μέρει δι' αὐτῶν ὑποτίθεται καὶ παρατίθεται τῶν γραφῶν, γυμνὰς παρατιθέμενος τὰς παραγγελίας, ἁρμοζόμενος μὲν | τῷ χρόνῳ τῆς καθοδηγήσεως, τὰς 112 S
δὲ ἐξηγήσεις αὐτῶν ἐπιτρέπων τῷ διδασκάλῳ· καὶ γὰρ ὁ νόμος
5 αὐτοῦ τὸν φόβον ὑπεκλύειν βούλεται τὸ ἑκούσιον ἐλευθερώσας εἰς πίστιν. ἄκουε, φησίν, ὦ παιδίον καλῶς παιδαγωγούμενον, τὰ κεφά- 2
λαια τῆς σωτηρίας, γυμνώσω γὰρ τὸ ἦθος τὸ ἐμαυτοῦ, καί σοι ταύτας ⟨τὰς⟩ καλὰς ἐντολὰς ὑποθήσομαι, δι' ὧν ἀφίξῃ πρὸς σωτηρίαν. ἄγω δέ σε τὴν ὁδὸν τὴν σωτήριον. ἀπόστα τῶν τῆς πλάνης ὁδῶν.
10 »ὅτι κύριος γινώσκει ὁδὸν δικαίων, καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολεῖται.« ἕπου τοίνυν, ὦ παιδίον, τὴν ἀγαθὴν ὁδόν, ἣν ἄν σοι ἐξηγήσωμαι, 3
τὰ ὦτά μοι ὑποσχὼν τὰ ἀκουστικά, »καὶ δώσω σοι θησαυροὺς σκοτεινούς, ἀποκρύφους, ἀοράτους« ἔθνεσιν, ἡμῖν δὲ ὁρατούς· »σοφίας δὲ θησαυροὶ ἀνέκλειπτοι«, οὓς θαυμάζων ὁ ἀπόστολος »ὦ βάθος«
15 φησὶ »πλούτου καὶ σοφίας«. θησαυροὶ δὲ ὑφ' ἑνὸς πολλοὶ χορη- 4
γούμενοι θεοῦ, οἱ μὲν διὰ τοῦ νόμου, οἱ δὲ διὰ προφητῶν ἀποκαλύπτονται, οἱ δὲ τῷ θείῳ στόματι, ἄλλος δὲ τοῦ πνεύματος τῇ ἑπτάδι ἐπάδων· εἷς δὲ ὢν ὁ κύριος διὰ πάντων τούτων ὁ αὐτός
ἐστιν παιδαγωγός. ἔστι μὲν οὖν αὐτόθεν κεφαλαιώδης ὑποθήκη καὶ 88,1
20 βιωτικὴ παραίνεσις, πάντα ἐμπεριέχουσα· »καθὼς θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, ποιεῖτε αὐτοῖς.« δυνατὸν δὲ καὶ διὰ δυεῖν ἐμπεριλαβεῖν τὰς ἐντολάς, ὥς φησιν ὁ κύριος· »ἀγαπήσεις τὸν θεόν σου ἐν ὅλῃ καρδίᾳ σου καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ἰσχύι σου, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν.« εἶτα »ἐκ τούτων«
25 ἐπιφέρει »ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται.« ναὶ μὴν καὶ 2
πρὸς τὸν πυθόμενον, »τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω;« »τὰς ἐντολὰς οἶδας« ἀπεκρίνατο· τοῦ δὲ καταφήσαντος »τοῦτο ποίει« φησὶ »καὶ σωθήσῃ«. οὐ μὴν ἀλλὰ διαιρετικώτερον τὸ φι- 3
λάνθρωπον τοῦ παιδαγωγοῦ διὰ τῶν ποικίλων καὶ σωτηρίων | ἐντο- 305 P
30 λῶν παραθετέον, ὡς ἔχοιμεν πρὸς ἀφθόνου διατάξεως τῶν γραφῶν καὶ τῆς σωτηρίας ἑτοιμοτέραν τὴν εὕρεσιν.

4 f vgl. Röm. 8, 15 — **10** Psal. 1, 6 — **12 f** Jes. 45, 3 — **13 f** vgl. Sir. 30, 22 (Lat.); Luk. 12, 33 — **14 f** Röm. 11, 33 — **17 f** vgl. Jes. 11, 2 — **20 f** Luk. 6, 31; vgl. Matth. 7, 12 — **22—24** Matth. 22, 37. 39; vgl. Mark. 12, 30f; Luk. 10, 27 (Deut. 6, 5) — **24 f** Matth. 22, 40 — **26 f** Luk. 10, 25; 18, 18; vgl. Mark. 10, 17 — **27** Mark. 10, 19; Luk. 18, 20; vgl. Luk. 10, 26 — **27 f** Luk. 10, 28

3 ἁρμοζομένας Ma | **8** ⟨τὰς⟩ Di | **21** ποιεῖτε] + καὶ ὑμεῖς P² am Schluß d. Z. | **25** ἐπιφέρει] + ἐν τούτῳ P² am Schluß d. Z. | **28** ἀλλὰ] + καὶ (jetzt durch Punkte getilgt) F | **30 f** διατάξεως τῶν γραφῶν καὶ τῆς σωτηρίας St σωτηρίας καὶ τῆς διατάξεως τῶν γραφῶν P

Ἔστιν ἡμῖν ἡ δεκάλογος ἡ διὰ Μωυσέως, ἁπλῶ καὶ μονογενεῖ 89, 1
αἰνιττομένη στοιχείῳ, † προσηγορίαν σωτήριον ἁμαρτιῶν περιγράφουσα
»οὐ μοιχεύσεις, οὐκ εἰδωλολατρήσεις«, οὐ παιδοφθορήσεις, »οὐ κλέψεις,
οὐ ψευδομαρτυρήσεις· τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα«, καὶ
τὰ ἀκόλουθα τούτοις. ταῦτα ἡμῖν παραφυλακτέον καὶ ὅσα ἄλλα
κατὰ τὰς ἀναγνώσεις τῶν βιβλίων παραγγέλλεται. παραγγέλλει δὲ 2
καὶ διὰ Ἡσαΐου· »λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας
ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου· μάθετε κα-
λὸν ποιεῖν, ἐκζητήσατε κρίσιν, ῥύσασθε ἀδικούμενον, κρίνατε ὀρφανῷ,
δικαιώσατε χήραν· καὶ δεῦτε καὶ διαλεχθῶμεν, λέγει κύριος.« πολ- 3
λὰς δ' ἂν καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις εὕροιμεν ὑποθήκας, οἷον φέρε,
εὐχῆς μὲν πέρι· »τὰ ἔργα τὰ ἀγαθά«, φησίν, »εὐχὴ κυρίῳ δεκτή«,
λέγει ἡ γραφή. καὶ ὁ τρόπος τῆς εὐχῆς ὑπαγορεύεται· »ἐὰν ἴδῃς«. 4
φησί, »γυμνόν, περίβαλε, καὶ ἀπὸ τῶν οἰκείων τοῦ σπέρματός σου
οὐχ ὑπερόψει. τότε φανήσεται πρώιμον τὸ φῶς σου, καὶ τὰ ἰμάτιά
σου ταχὺ ἀνατελεῖ, καὶ προπορεύσεται ἔμπροσθεν ἡ δικαιοσύνη σου,
καὶ ἡ δόξα τοῦ θεοῦ περιστελεῖ σε.« τίς οὖν ὁ καιρὸς τῆς εὐχῆς 5
ταύτης; »τότε ἐπιβοήσῃ, καὶ ὁ θεὸς ὑπακούσεταί σου· ἔτι λαλοῦντός
σου ἐρεῖ· ἰδοὺ πάρειμι.« περὶ δὲ νηστείας »ἵνα τί μοι«, φησίν, 90, 1
»νηστεύετε; λέγει κύριος. οὐ ταύτην τὴν νηστείαν ἐγὼ ἐξελεξάμην,
καὶ ἡμέραν ἄνθρωπον ταπεινοῦν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ· οὐδ' ἂν κάμψῃς
ὡς κρίκον τὸν τράχηλόν σου καὶ σάκκον καὶ σποδὸν ὑποστρώσῃ,
οὐδ' οὕτως καλέσετε νηστείαν δεκτήν.« τί οὖν αἰνίττεται ἡ νηστεία; 2
»ἰδοὺ αὕτη«, φησίν, »ἡ νηστεία, ἣν ἐγὼ ἐξελεξάμην, λέγει κύριος.
λῦε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας, διάλυε στραγγαλιὰς βιαίων συναλ-
λαγμάτων, ἀπόλυε τεθρυμμένους ἐν ἀφέσει, καὶ πᾶσαν ἄδικον συγ-
γραφὴν διάσπα. διάθρυπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου, καὶ πτωχοὺς
ἀστέγους εἴσαγε εἰς τὸν οἶκόν σου· ἐὰν ἴδῃς γυμνόν, περίβαλε.« ναὶ 3
μὴν καὶ περὶ θυσιῶν· »τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει κύ-
ριος. πλήρης εἰμὶ ὁλοκαυτωμάτων κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν καὶ αἷμα
ταύρων καὶ ἐρίφων οὐ βούλομαι, οὐδ' | ἂν ἔρχησθε ὀφθῆναί μοι. τίς 306 P
γὰρ ἐξεζήτησεν ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; πατεῖν μου τὴν αὐλὴν
οὐ προσθήσεσθε· ἐὰν φέρητε σεμίδαλιν, μάταιον· θυμίαμα, βδέ-
λυγμά μοί ἐστιν· τὰς νουμηνίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα οὐκ ἀνέχο-

1 f vgl. Paed. II 43, 3; Strom. VI 145 — **3 f** vgl. Exod. 20, 13—16; Deut. 5, 16—20 mit Apostellehre 2, 1; Protr. 108, 5 — **7—10** Jes. 1, 16—18 — **12** Woher? vgl. Prov. 15, 8 — **13—19** Jes. 58, 7—9 — **13**—S. **286, 3** vgl. Barnab. Ep. 3. 2 — **19—28** Jes. 58, 4—7 — **29**—S. **286, 1** Jes. 1, 11—13

2 *παρηγορία σωτήριος ἁμαρτίαν* Schw | **9** *ὀρφανῷ*] + *καὶ* F | **10** *διελεγχθῶμεν* F | **12** *πέρι* P³ *περὶ* P* | **15** *φανήσεται*] *ῥαγήσεται* F | *ἰμάτιά* P* *ἱάματά* P³ *ἢ ἰάματά σου* am Rand M² | **30** *ὁλοκαντωμάτων* P³ *ὁλοκάυτωμα τῶν* P*

μαι.« πῶς οὖν θύσω τῷ κυρίῳ; »θυσία«, φησίν, »τῷ κυρίῳ πνεῦμα 4
συντετριμμένον.« πῶς οὖν στέψω ἢ μύρῳ χρίσω; ἢ τί θυμιάσω τῷ
κυρίῳ; »ὀσμή«, φησίν, »εὐωδίας τῷ θεῷ καρδία δοξάζουσα τὸν πε-
πλακότα αὐτήν.« ταῦτα στέφη καὶ θυσίαι καὶ ἀρώματα καὶ ἄνθη τοῦ
θεοῦ. ἔτι περὶ ἀνεξικακίας· »ἐὰν ἁμάρτῃ«, φησίν, »ὁ ἀδελφός σου, 91, 1
ἐπιτίμησον αὐτῷ, καὶ ἐὰν μετανοήσῃ, ἄφες αὐτῷ. ἐὰν ἑπτάκις τῆς
ἡμέρας ἁμάρτῃ εἰς σὲ καὶ τὸ ἑπτάκις ἐπιστρέφῃ πρός σε λέγων· με-
τανοῶ, ἄφες αὐτῷ·« καὶ τοῖς μὲν στρατευομένοις διὰ Ἰωάννου παρ- 2
αγγέλλει ἀρκεῖσθαι μόνοις τοῖς ὀψωνίοις, τοῖς δὲ τελώναις μηδὲν
πλέον πράσσειν παρὰ τὰ διατεταγμένα· δικαστῇ δὲ »οὐ λήψῃ« φησὶ
»πρόσωπον ἐν κρίσει, τὰ γὰρ δῶρα ἐκτυφλοῖ ὀφθαλμοὺς βλεπόντων
καὶ λυμαίνεται ῥήματα δίκαια·« »ῥύσασθε ἀδικουμένους.« ἀλλὰ καὶ 3
τοῖς οἰκονομικοῖς· »κτῆσις ἐπισπουδαζομένη μετὰ ἀνομίας ἐλάσσων
γίνεται.« ναὶ μὴν καὶ περὶ ἀγάπης· »ἀγάπη«, φησί, »καλύπτει
πλῆθος ἁμαρτιῶν·« καὶ περὶ πολιτείας· | »ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καί- 113 S
σαρι καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ·« ὅρκου δὲ πέρι καὶ μνησικακίας· 4
»μὴ ἐγὼ ἐνετειλάμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν ἐκπορευομένοις ἐκ γῆς
Αἰγύπτου προσενέγκαι μοι ὁλοκαυτώματα καὶ θυσίας· ἀλλὰ τοῦτο
ἐνετειλάμην αὐτοῖς· ἕκαστος ὑμῶν κατὰ τοῦ πλησίον ἐν τῇ καρδίᾳ
αὐτοῦ μὴ μνησικακείτω, ὅρκον ψευδῆ μὴ ἀγαπάτω.« ἀλλὰ καὶ ψεύ- 92, 1
σταις καὶ τετυφωμένοις προσαπειλεῖ, τοῖς μὲν ὧδέ πως· »οὐαὶ
τοῖς λέγουσι τὸ γλυκὺ πικρὸν καὶ τὸ πικρὸν γλυκύ«, τοῖς δὲ ὧδί·
»οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες·« »ὁ
ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται, καὶ ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται.«
καὶ τοὺς μὲν ἐλεήμονας μακαρίζει, »ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται«, ὀργὴν 2
δὲ ἡ σοφία ταλανίζει, »ὅτι ἄρα ἀπολέσει καὶ φρονίμους.« ἤδη δὲ 3
ἀγαπᾶν τοὺς ἐχθροὺς κελεύει καὶ τοὺς καταρωμένους ἡμᾶς εὐλογεῖν 307 P
προσεύχεσθαί τε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ἡμᾶς. »τῷ τύπτοντί σε«,
φησίν, »εἰς τὴν σιαγόνα πάρεχε καὶ τὴν ἄλλην, καὶ ἐὰν ἄρῃ σού τις
τὸν χιτῶνα, μὴ κωλύσῃς καὶ τὸ ἱμάτιον.« περὶ δὲ τῆς πίστεως· 4
»πάντα ὅσα ἐὰν αἰτήσησθε ἐν τῇ προσευχῇ πιστεύοντες, λήψεσθε«,
φησίν· »πιστὸν δὲ ἀπίστοις οὐδὲν« κατὰ Πίνδαρον. καὶ οἰκέταις

1 f Psal. 50, 19 — **3 f** Nicht in LXX. Aber vgl. Barnab. Ep. 2, 10; Iren. 4, 32; Strom. II 79, 1; IV 19, 2 — **5—8** Luk. 17, 3f — **8—10** vgl. Luk. 3, 14. 13 — **10—12** vgl. Deut. 1, 17; 16, 19; Exod. 23, 8 — **12** Jes. 1, 17 — **13 f** Prov. 13, 11 — **14 f** I Petr. 4, 8 (Resch, Agrapha Log. 49; vgl. Ropes, Sprüche Jesu S. 75f) — **15 f** Matth. 22, 21; Mark. 12, 17; Luk. 20, 25 — **17—20** vgl. Jerem. 7, 22f; Zachar. 7, 10; 8, 17 — **21—23** Jes. 5, 20f — **23 f** Luk. 14, 11; 18, 14; vgl. Matth. 23, 12 — **25** Matth. 5, 7 — **26** Prov. 15, 1 — **26—30** Luk. 6, 27—29 — **31** Matth. 21, 22 — **32** Pindar Fr. 233 Schröder

23 ὁ] + γὰρ] P^2 über d. Z.

μὲν χρηστέον ὡς ἑαυτοῖς. ἄνθρωποι γάρ εἰσιν ὡς ἡμεῖς· »ὁ γὰρ θεὸς πᾶσι, τοῖς ἐλευθέροις καὶ τοῖσ⟨ι⟩ δούλοις, ἐστίν, ἂν σκοπῇς, ἴσος.« δεῖ δὲ καὶ τοὺς πλημμελοῦντας τῶν οἰκετῶν οὐ κολάζειν, ἐπιτιμᾶν 93, 1
δέ· »ὁ γὰρ φειδόμενος«, φησί, »τῆς βακτηρίας ἑαυτοῦ μισεῖ τὸν
5 ἑαυτοῦ υἱόν.« ἔτι τὴν μὲν φιλοδοξίαν ἀποσκορακίζει. »οὐαὶ ὑμῖν, 2
Φαρισαῖοι«, λέγων, »ὅτι ἀγαπᾶτε τὴν πρωτοκαθεδρίαν ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ τοὺς ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς.« τὴν δὲ μετάνοιαν τοῦ 3
ἁμαρτωλοῦ ἀσπάζεται, τὴν ἐπομένην ταῖς ἁμαρτίαις μετάνοιαν ἀγαπῶν· μόνος γὰρ ἀναμάρτητος αὐτὸς ὁ λόγος·

10 τὸ μὲν (γὰρ) ἐξαμαρτάνειν ἅπασιν ἔμφυτον
καὶ κοινόν, ἀναδραμεῖν δὲ τὴν ἁμαρτίαν
οὐ τοῦ τυχόντος ἀνδρός, ἀλλὰ ἀξιολόγου.

περὶ δὲ τῆς μεταδόσεως »δεῦτε« εἶπε »πρός με πάντες οἱ εὐλογη- 4
μένοι, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ κατα-
15 βολῆς κόσμου. ἐπείνασα γὰρ καὶ δεδώκατέ μοι φαγεῖν, ἐδίψησα καὶ ἐποτίσατέ με, ξένος ἤμην καὶ συνηγάγετέ με, γυμνὸς καὶ περιεβάλετέ με, ἀσθενὴς καὶ ἐπεσκέψασθέ με, ἐν φυλακῇ ἤμην καὶ ἤλθετε πρός με.« καὶ πότε τι τούτων τῷ κυρίῳ πεποιήκαμεν ἡμεῖς; αὐτὸς ἐρεῖ 5
πάλιν ὁ παιδαγωγὸς τὴν εὐποιίαν [καὶ] τῶν ἀδελφῶν ἀγαπητικῶς
20 εἰς ἑαυτὸν μετατρέπων καὶ λέγων· »ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε τοῖς μικροῖς τούτοις, ἐμοὶ ἐποιήσατε. καὶ ἀπελεύσονται οἱ τοιοῦτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον.«

Τοιοίδε μὲν οἱ λογικοὶ νόμοι, οἱ παρακλητικοὶ λόγοι οὐκ ἐν 94, 1
πλαξὶ λιθίναις δακτύλῳ γεγραμμέναις κυρίου, ἀλλ' ἐν καρδίαις
25 ἀνθρώπων ἐναπογεγραμμένοι ταῖς μόνον φθορὰν οὐκ ἐπιδεχομέναις. διὰ τοῦτό τοι κατεάγασιν αἱ πλάκες τῶν σκληροκαρδίων, ἵν' αἱ πίστεις τῶν νηπίων ἐν μαλθακαῖς τυπωθῶσιν διανοίαις. ἄμφω δὲ τὼ νόμω διηκόνουν τῷ λόγῳ εἰς παιδαγωγίαν τῆς ἀνθρωπότητος, ὃ μὲν διὰ Μωυσέως, ὃ δὲ δι' ἀποστόλων. οἷα γοῦν καὶ δι' ἀποστόλων 2

1 f vielleicht aus Menander; vgl. Bywater, Journ. of Philol. 10 (1881) p. 68; Blass, Hermes 35 (1900) S. 341 — **4 f** Prov. 13, 24 — **5—7** Luk. 11, 43 — **7—9** vgl. Ezech. 18, 23. 32; 33, 11 — **10 f** vgl. Philo De fuga et inv. 157 (I p. 569 M) *τὸ μὲν μηδὲν ἁμαρτεῖν ἴδιον θεοῦ, τὸ δὲ μετανοεῖν σοφοῦ.* — **10—12** Verse Menanders; vgl. CAF III p. 251 Fr. 993 »*ἀνατρέχω Μέν. ἀντὶ τοῦ ἀναλύω*« Suidas u. Zonaras. Auf unsere Stelle bezogen von Blass, Hermes 35 (1900) S. 340 f — **13—18** Matth. 25, 34—36 — **18** vgl. Matth. 25, 37—39 — **20—22** Matth. 25, 40. 46 — **24 f** vgl. II Kor. 3, 3; Exod. 31, 18 — **26** vgl. Exod. 32, 19 — **26 f** vgl. Barnab. Ep. 4, 8

2 ⟨τοι⟩ *πᾶσι* Bywater ⟨*τοῖς*⟩ *πᾶσι* Blass | *τοῖς* ⟨*τ'*⟩ *ἐλ.* Byw. Blass | *τοῖσ⟨ι⟩* Byw. Blass | **3** *οἰκετῶν*] *ἀδελφῶν* F, aber *τῶν οἰκετῶν* am Rand | **5** *ἀποκορακίζει* F | **10** *ἅπασιν* Blass *πᾶσιν* am Rand P^1 | **15** *δεδώκατε* P* *εδώκατε* (*δ* ausrad.) P^3 | **19** *καὶ* durch Punkte getilgt P^3 | **28** *τὼ νόμω* F^1M^2 *τῶι νόμωι* PF*M*

⟨ἡ⟩ παιδαγωγία. ἀναγκαῖόν μοι δοκεῖ καὶ | περὶ τοῦ εἴδους διαλεχθῆναι 308 P
τούτου, μᾶλλον δὲ ἐμαυτοῦ μεμνημένος ὁ παιδαγωγός φησιν αὐτός,
⟨οὗ⟩ σπερματικῶς πάλιν τὰς ὑποθήκας ἐκθήσομαι· »ἀποθέμενοι τὸ 3
ψεῦδος λαλεῖτε ἀλήθειαν ἕκαστος μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ, ὅτι ἐσμὲν
ἀλλήλων μέλη. ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν,
μηδὲ δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ. ὁ κλέπτων μηκέτι κλεπτέτω,
μᾶλλον δὲ κοπιάτω ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθόν, ἵνα ἔχῃ μεταδιδόναι τῷ
χρῄζοντι. πᾶσα πικρία καὶ ὀργὴ καὶ θυμὸς καὶ κραυγὴ καὶ βλασφη- 4
μία ἀρθήτω ἀφ᾽ ὑμῶν σὺν πάσῃ κακίᾳ. γίνεσθε εἰς ἀλλήλους χρηστοί,
εὔσπλαγχνοι, χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, καθὼς καὶ ὁ θεὸς ἐν Χριστῷ ἐχαρίσατο
ὑμῖν. γίνεσθε οὖν φρόνιμοι καὶ μιμηταὶ τοῦ θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητά,
καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς.« »αἱ 5
μὲν γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτασσέσθωσαν, ὡς τῷ κυρίῳ, οἱ
δὲ ἄνδρες τὰς γυναῖκας τὰς ἑαυτῶν ἀγαπάτωσαν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς
ἠγάπησεν τὴν ἐκκλησίαν.« ἀγαπάτωσαν οὖν ἀλλήλους οἱ συνεζευ- 95,1
γμένοι »ὡς τὰ ἴδια σώματα«. »τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν
ὑμῶν. οἱ πατέρες, μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἀλλ᾽ ἐκτρέφετε αὐτὰ
ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ κυρίου. οἱ δοῦλοι, ὑπακούετε τοῖς κατὰ σάρκα
κυρίοις μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐν ἁπλότητι τῆς καρδίας ὑμῶν ὡς
τῷ Χριστῷ, ἐκ ψυχῆς μετ᾽ εὐνοίας δουλεύοντες. καὶ οἱ κύριοι, εὖ
ποιεῖτε τοὺς οἰκέτας ὑμῶν, ἀνιέντες τὴν ἀπειλήν, εἰδότες ὅτι καὶ
αὐτῶν καὶ ὑμῶν ὁ κύριός ἐστιν ἐν οὐρανοῖς, καὶ προσωποληψία οὐκ
ἔστιν.« »εἰ ζῶμεν πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχῶμεν. μὴ γινώμεθα 2
κενόδοξοι, ἀλλήλους προκαλούμενοι, ἀλλήλοις φθονοῦντες. ἀλλήλων
τὰ βάρη βαστάζετε, καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ.
μὴ πλανᾶσθε, θεὸς οὐ μυκτηρίζεται. τὸ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐγκακῶ-
μεν· καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν μὴ ἐκλυόμενοι.« »εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς. 3
παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους, παρα-
μυθεῖσθε τοὺς ὀλιγοψύχους, ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν, μακροθυμεῖτε
πρὸς πάντας. ὁρᾶτε μή τις κακὸν ἀντὶ κακοῦ τινι ἀποδῷ. τὸ
πνεῦμα μὴ σβέννυτε, προφητείας μὴ ἐξουθε|νεῖτε· πάντα δὲ | δοκιμάζετε, 114 S 309
τὸ καλὸν κατέχετε· ἀπὸ παντὸς εἴδους πονηροῦ ἀπέχεσθε.« »τῇ 4
προσευχῇ προσκαρτερεῖτε, γρηγοροῦντες ἐν αὐτῇ ἐν εὐχαριστίᾳ. ἐν
σοφίᾳ περιπατεῖτε πρὸς τοὺς ἔξω τὸν καιρὸν ἐξαγοραζόμενοι. ὁ

3—12 Ephes. 4, 25—28. 31—5, 2 — **11** *φρόνιμοι* aus Matth. 10, 16 — **12—15** Ephes. 5, 22. 25 — **15 f** Ephes. 5, 28 — **16—23** Ephes. 6, 1. 4—7. 9 — **23—27** Gal. 5, 25 f; 6, 2. 7. 9 — **27—32** I Thess. 5, 13—15. 19—22 — **32**—S. 289, 2 Kol. 4, 2. 5 f

1 ⟨ἡ⟩ + über d. Z. P² | **2 f** *αὐτός*, ⟨οὗ⟩ St *αὐτὰς* P ⟨ἃς⟩ (+ über d. Z.) *αὐτὰς* P² *αὐτὸς* ἃς Schw | **5** *ἐπιδυνέτω* Cobet, Mnemos. 11 (1862) p. 393 | **12** *ὑμᾶς* F | **15** *ἀλλήλοις* F | **21** *ἀνιέντες* P¹ *ἀνιέντας* P* | **26 f** *ἐγκακῶμεν* P*M *ἐκκακῶμεν* P³F | **32** ⟨*καὶ*⟩ *τὸ καλὸν* P²

λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι, ἅλατι ἠρτυμένος, εἰδέναι πῶς δεῖ
ὑμᾶς ἑνὶ ἑκάστῳ ἀποκρίνεσθαι.« »ἐντρέφεσθε τοῖς λόγοις τῆς πί- 96, 1
στεως· γυμνάζεσθε πρὸς εὐσέβειαν. ἡ γὰρ σωματικὴ γυμνασία πρὸς
ὀλίγον ἐστὶν ὠφέλιμος, ἡ δὲ εὐσέβεια πρὸς πάντα ὠφέλιμός ἐστιν,
ἐπαγγελίαν ἔχουσα τῆς ζωῆς τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης.« »οἱ πιστοὺς 2
ἔχοντες δεσπότας μὴ καταφρονείτωσαν, ὅτι ἀδελφοί εἰσιν, ἀλλὰ μᾶλλον
δουλευέτωσαν, ὅτι πιστοί εἰσιν.« »ὁ μεταδιδοὺς ἔστω ἐν ἁπλότητι, 3
ὁ προϊστάμενος ἐν σπουδῇ, ὁ ἐλεῶν ἐν ἱλαρότητι. ἡ ἀγάπη ἀνυπό-
κριτος. ἀποστυγοῦντες τὸ πονηρόν, κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ· τῇ 4
φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι, τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγού-
μενοι, τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί, τῷ πνεύματι ζέοντες, τῷ κυρίῳ δου-
λεύοντες, τῇ ἐλπίδι χαίροντες, τῇ θλίψει ὑπομένοντες, τῇ προσευχῇ
προσκαρτεροῦντες, τὴν φιλοξενίαν διώκοντες, ταῖς χρείαις τῶν ἁγίων
κοινωνοῦντες.«

Ὀλίγα ταῦτα ἐκ πολλῶν δείγματος χάριν ἀπ' αὐτῶν διεξελθὼν 97, 1
τῶν θείων γραφῶν ὁ παιδαγωγὸς τοῖς αὐτοῦ παρατίθεται παισίν,
δι' ὧν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἄρδην ἐκκόπτεται κακία καὶ περιγράφεται
ἀδικία. μυρίαι δὲ ὅσαι ὑποθῆκαι εἰς πρόσωπα ἐκλεκτὰ διατείνουσαι 2
ἐγγεγράφαται ταῖς βίβλοις ταῖς ἁγίαις, αἳ μὲν πρεσβυτέροις, αἳ δὲ
ἐπισκόποις ⟨καὶ⟩ διακόνοις, ἄλλαι χήραις, περὶ ὧν ἄλλος ἂν εἴη
λέγειν καιρός. πολλὰ δὲ καὶ δι' αἰνιγμάτων, πολλὰ δὲ καὶ διὰ παρα- 3
βολῶν τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἔξεστιν ὠφελεῖσθαι. ἀλλ' οὐκ ἐμόν, φησὶν
ὁ παιδαγωγός, διδάσκειν ἔτι ταῦτα, διδασκάλου δὲ εἰς τὴν ἐξήγησιν
τῶν ἁγίων ἐκείνων λόγων χρῄζομεν, πρὸς ὃν ἡμῖν βαδιστέον. καὶ
δὴ ὥρα γε ἐμοὶ μὲν πεπαῦσθαι τῆς παιδαγωγίας, ὑμᾶς δὲ ἀκροᾶσθαι
τοῦ διδασκάλου. παραλαβὼν δὲ οὗτος ὑμᾶς ὑπὸ καλῇ τεθραμμένους 98, 1
ἀγωγῇ ἐκδιδάξεται τὰ λόγια. διδασκαλεῖον δὲ ἡ ἐκκλησία ἥδε καὶ ὁ νυμ-
φίος ὁ μόνος διδάσκαλος, ἀγαθοῦ πατρὸς ἀγαθὸν βούλημα, σοφία γνή-
σιος, ἁγίασμα γνώσεως· »καὶ αὐτὸς ἱλασμός ἐστι περὶ τῶν ἁμαρτιῶν 2
ἡμῶν,« ὥς φησιν ὁ Ἰωάννης, ὁ ἰώμενος ἡμῶν καὶ σῶμα καὶ ψυχήν, 310 P
τὸν ἀίδιον ἄνθρωπον, Ἰησοῦς, »οὐ περὶ τῶν ἡμετέρων δὲ μόνον
ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ ὅλου τοῦ κόσμου. καὶ ἐν τούτῳ γιγνώ-
σκομεν ὅτι ἐγνώκαμεν αὐτόν, ἐὰν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν. ὁ 3
λέγων ὅτι ἔγνωκα αὐτόν, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ μὴ τηρῶν, ψεύστης
ἐστί, καὶ ἐν τούτῳ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν· ὃς δ' ἂν τηρῇ αὐτοῦ τὸν
λόγον, ἀληθῶς ἐν τούτῳ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ τετελείωται. ἐν τούτῳ

2—5 vgl. I Tim. 4, 6—8 — **5—7** I Tim. 6, 2 — **7—14** Röm. 12, 8—13 — **29—S. 290, 2** I Joh. 2, 2—6

19 ἐγγεγράφαται P³ ἐγγεγράφατε P* | **20** ⟨καὶ⟩ St | **25** ἀκροᾶσθαι P³FM² ἀκρᾶσθαι P*M* | **27** διδασκαλεῖον Schw εἰς καλὸν P | ἥδε P³ ἥδε P* | **31** ἀίδιον Wi ἴδιον P

γινώσκομεν ὅτι ἐν αὐτῷ ἐσμεν· ὁ λέγων ἐν αὐτῷ μένειν ὀφείλει καθὼς κἀκεῖνος περιεπάτησεν καὶ αὐτὸς περιπατεῖν.«

Ὦ τῆς μακαρίου θρέμματα παιδαγωγίας· τὸ καλὸν τῆς ἐκκλησίας 99, 1
πληρώσωμεν πρόσωπον καὶ πρὸς τὴν ἀγαθὴν προσδράμωμεν οἱ
νήπιοι μητέρα, κἂν ἀκροαταὶ τοῦ λόγου γενώμεθα, τὴν μακαρίαν
δοξάζωμεν οἰκονομίαν, δι' ἣν παιδαγωγεῖται μὲν ὁ ἄνθρωπος, ἁγιά-
ζεται δὲ ὡς θεοῦ παιδίον, καὶ πολιτεύεται μὲν ἐν οὐρανοῖς ἐπὶ γῆς
παιδαγωγούμενος, πατέρα δὲ ἐκεῖ λαμβάνει, ὃν ἐπὶ γῆς μανθάνει.
πάντα ὁ λόγος καὶ ποιεῖ καὶ διδάσκει καὶ παιδαγωγεῖ. ἵππος ἄγεται 2
χαλινῷ, καὶ ταῦρος ἄγεται ζυγῷ, θηρίον βρόχῳ ἁλίσκεται, ὁ δ' ἄνθρω-
πος μεταπλάσσεται λόγῳ, ᾧ θηρία τιθασεύεται καὶ νηκτὰ δελεάζεται
καὶ πτηνὰ κατασύρεται. οὗτος ὡς ἀληθῶς τεχνάζεται ἵππῳ χαλινόν,
ταύρῳ ζυγόν, θηρίῳ βρόχον, κάλαμον ἰχθύι, πάγην ὀρνέῳ· οὗτος 3
πολιτεύεται καὶ γεωργεῖ, ἄρχει καὶ ὑπουργεῖ καὶ τὰ ὅλα δημιουργεῖ·

ἐν μὲν γαῖαν ἔτευξ', ἐν δ' οὐρανόν, ἐν δὲ θάλασσαν,
ἐν δὲ τὰ τείρεα πάντα, τά τ' οὐρανὸς ἐστεφάνωται.

ὦ τῶν θείων δημιουργημάτων, ὦ τῶν θείων παραγγελμάτων· ὕδωρ 100, 1
τοῦτο, ἐν ἑαυτῷ κυμαινέτω· πῦρ τοῦτο, τὴν ὀργὴν συνεχέτω, ἀὴρ
τοῦτο, εἰς αἰθέρα πλανάσθω· γῆ δὲ καὶ πεπήχθω καὶ φερέσθω, ὅταν
ἐγὼ θέλω. ἄνθρωπον ἔτι πλάσαι βούλομαι· ὕλην ἔχω τὰ στοιχεῖα·
συνοικῶ μου τῷ πλάσματι. ἐάν με γνωρίσῃς, δουλεύσει σοι τὸ πῦρ.
τοσοῦτος ὁ λόγος οὗτος ὁ παιδαγωγὸς ὁ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀν- 2
θρώπου δημιουργὸς καὶ δι' αὐτὸν ἤδη καὶ τοῦ κόσμου παιδαγωγός·
οὗ τῇ ἐγκελεύσει ἄμφω συνεστήκαμεν προσμένοντες τὴν κρίσιν. »οὐ
γὰρ ὑπόκλοπον φορεῖ βροτοῖσι φωνάεντα λόγον † ἔσται λόγος σοφία,«
ὡς φησι Βακχυλίδης. τὰ δὲ »ἄμεμπτα καὶ ἀκέραια καὶ ἄμωμα τοῦ 3
θεοῦ« κατὰ τὸν Παῦλον »τέκνα μέσον γενεᾶς σκολιᾶς καὶ διεστραμμέ-
νης φωστῆρων | δίκην ἐν κόσμῳ φαίνεσθε«. 311 P

Ὅπερ οὖν λοιπὸν ἐπὶ τοιαύτῃ πανηγύρει τοῦ λόγου, τῷ λόγῳ 101, 1
προσευξώμεθα· ἵλαθι τοῖς σοῖς, παιδαγωγέ, παιδίοις, πατήρ, ἡνίοχε

7 vgl. Phil. 3, 20 — **9—16** Apostol. X 78 b; Arsen. XXXIV 8 — **15 f** Σ 483. 485 — **24 f** Bakchylides Fr. 29 Blass (25 Bergk⁴) — **26—28** vgl. Phil. 2, 15 (Deut. 32, 5)

6 *δοξάζομεν* F | **7** *ἐπὶ* Heyse *ἀπὸ* P | **19** *τοῦτο*] *οὗτος* Sy | **20** *⟨καὶ⟩ βούλομαι* P² | **21** *πῦρ*] *πᾶν* Markland | **24** *τῇ* (*ῃ* in Ras.) P² | **25** *ἔσταἰ* (*ε* übergesch. P¹) *λόγος* P *ἔστι δὲ λόγος* am Rand P² [*ἔσται λόγος*] Neue *θεσπιῳδὸς* Schw *ἐς τέλος* Wi | **26** *βακχυλίδης* F *βακχυλλίδης* PM | **28** *φαίνεσθαι* F *φαίνεται* Sy | **30** *προσευξώμεθα* F *προσευξόμεθα* PM

Ἰσραήλ, υἱὲ καὶ πατήρ, ἓν ἄμφω, κύριε. δὸς δὲ ἡμῖν τοῖς σοῖς ἑπομένοις παραγγέλμασιν τὸ ὁμοίωμα πληρῶσαι τῆς εἰκόνος αἰσθάνεσθαί τε κατὰ κράτος ἀγαθοῦ τοῦ θεοῦ κριτοῦ τε μὴ πικροῦ, καὶ πάρασχε ἅπαντα αὐτός, ἐν εἰρήνῃ τῇ σῇ πολιτευομένους, ἐν τῇ σῇ μετατιθέμενους πόλει, ἀκυμάντως τῆς ἁμαρτίας τὸν κλύδωνα διαπλεύσαντας, γαληνιῶντας ἁγίῳ συμφέρεσθαι πνεύματι, σοφίᾳ | τῇ ἀνεκφράστῳ· 115 S
νύκτωρ, καθ' ἡμέραν, εἰς τὴν τελείαν ἡμέραν, αἰνοῦντας εὐχάριστον 2
αἶνον τῷ μόνῳ πατρὶ καὶ υἱῷ, υἱῷ καὶ πατρί, παιδαγωγῷ καὶ διδασκάλῳ υἱῷ, σὺν καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι. πάντα τῷ ἑνί, ἐν ᾧ τὰ πάντα, δι' ὃν τὰ πάντα ἓν, δι' ὃν τὸ ἀεί, οὗ μέλη πάντες, οὗ δόξα, αἰῶνες, πάντα τῷ ἀγαθῷ, πάντα τῷ καλῷ, πάντα τῷ σοφῷ, τῷ δικαίῳ τὰ πάντα. ᾧ ἡ δόξα καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

Ἐπὶ δὲ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἡμᾶς καταστήσας ὁ παιδαγωγὸς αὐτὸς 3
ἑαυτῷ παρακατέθετο τῷ διδασκαλικῷ καὶ πανεπισκόπῳ λόγῳ, καλῶς ἂν ἔχοι ἡμᾶς ἐνταῦθα γενομένους μισθὸν εὐχαριστίας δικαίας κατάλληλον ἀστείου παιδαγωγίας αἶνον ἀναπέμψαι κυρίῳ. |

Στόμιον πώλων ἀδαῶν,
πτερὸν ὀρνίθων ἁπλανῶν.
οἴαξ νηῶν ἀτρεκής,
ποιμὴν ἀρνῶν βασιλικῶν·

τοὺς σοὺς ἀφελεῖς
παῖδας ἄγειρον,
αἰνεῖν ἁγίως,
ὑμνεῖν ἀδόλως
ἀκάκοις στόμασιν
παίδων ἡγήτορα Χριστόν.

ἁγίων βασιλεῦ,
λόγε πανδαμάτωρ 312 P
πατρὸς ὑψίστου,
σοφίας πρύτανι,
στήριγμα πόνων
αἰωνοχαρές,
βροτέας γενεᾶς
σῶτερ Ἰησοῦ,
ποιμήν, ἀροτήρ,
οἴαξ, στόμιον,
πτερὸν οὐράνιον
παναγοῦς ποίμνης,
ἁλιεῦ μερόπων
τῶν σῳζομένων

2 vgl. Gen, 1, 26 — **10** vgl. Gal. 3, 29; Röm. 12, 5; I Kor. 12, 12; Ephes. 5, 30 (*μέλη*) — **12** vgl. Röm. 11, 36 u. ä. St. — **23 ff** vgl. Matth. 4, 19; Mark. 1, 17

1 ἓν P² (am Rand) *ἐν* P (Text) | **4** *ἅπαντας* [*αὐτός*] Hervet *ἅπαντας τοὺς* Markland *ἅπαντας οὕτως* Schw | **7** *καθ'*] *μεθ'* F | *τελευταίαν* Markland | **7 f** *εὐχάριστον αἶνον* Schw *εὐχαριστεῖν αἰνεῖν* P | **8** ⟨*εὐχαριστοῦντας*⟩ *αἰνεῖν* Po | [*αἰνεῖν*] Sy | **16** Subscriptio: *Κλήμεντος παιδαγωγοῦ α β γ* PFM

Der Hymnus fehlt in P; vgl. Einleitung; Überschrift in FM *Ὕμνος τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ τοῦ ἁγίου Κλήμεντος* | **3** *νηῶν* G. Canter *νηπίων* FM | **4** *βασιλικῶν*] *βασιλείων* Di *λογικῶν* vgl. V. 30 St | **11** *ἁγίων βασιλεῦ* SchwWi *βασιλεῦ ἁγίων* FM **16** *αἰωνοχαρῆ* (*ες* übergeschr. M¹) M *αἰωνοχαρή* F | **24** *σωιζομένων* (*ομ* in Ras.) M¹

πελάγους κακίας,
ἰχθῦς ἀγνοὺς
κύματος ἐχθροῦ
γλυκερῇ ζωῇ δελεάζων.
ἡγοῦ προβάτων
λογικῶν ποιμὴν ἄγι᾽, ἡγοῦ
βασιλεῦ παίδων ἀνεπάφων.

ἴχνια Χριστοῦ
ὁδὸς οὐρανία.
λόγος ἀέναος,
αἰὼν ἄπλετος,
φῶς ἀίδιον, |
313 P ἐλέους πηγή,
ῥεκτὴρ ἀρετῆς
σεμνῇ βιοτῇ
θεὸν ὑμνούντων,
Χριστὲ Ἰησοῦ,
γάλα οὐράνιον
μαστῶν γλυκερῶν
νύμφης, χαρίτων
σοφίας τῆς σῆς,

ἐκθλιβόμενον
οἱ νηπίαχοι
ἀταλοῖς στόμασιν
ἀτιταλλόμενοι,
θηλῆς λογικῆς
πνεύματι δροσερῷ
ἐμπιμπλάμενοι,
αἴνους ἀφελεῖς,
ὕμνους ἀτρεκεῖς
βασιλεῖ Χριστῷ,
μισθοὺς ὁσίους
ζωῆς διδαχῆς,
μέλπωμεν ὁμοῦ,
πέμπωμεν ἁπλῶς
παῖδα κρατερόν.

χορὸς εἰρήνης
οἱ χριστόγονοι·
λαὸς σώφρων,
ψάλλωμεν ὁμοῦ
θεὸν εἰρήνης. |

29 f ⟨ἡμῶν⟩ *ἡγοῦ*, | *προβάτων λογικῶν* | *ποιμὴν ἄγιε*, [*ἡγοῦ*] L. Havet bei Bouvy, Poètes et mélodes S. 121 [*ἡγοῦ*] *προβάτων λογικῶν* | *ποιμὴν ἄγιε* | ⟨*ἁγίως*⟩ *ἡγοῦ* Bouvy S. 122 | **30** *ἄγι᾽* Wi *ἅγιε* FM *ἁγίων* Thierfelder | **30 f** [*ἅγιε*] *ἡγοῦ βασιλεῦ* | *παίδων ἀναφῶν* Schw | **39** *σεμνῇ βιοτῇ* Wi *σεμνὴ βιωτὴ* F (*ο* übergesch. F^1)M | **42** *ἐπουράνιον* Schw ⟨*δ᾽*⟩ *οὐράνιον* Wi | **59** *πέμπωμεν* FM *μέλπωμεν* Vi | **64** *ψάλλωμεν* Canter *ψάλωμεν* FM | die Verse 40f. 45f. 64f sind in FM auf eine Zeile geschrieben

SCHOLIEN

ZU

PROTREPTICUS UND PAEDAGOGUS

Abkürzungen.

P = von Baanes geschriebene Scholien
P^2 = von Arethas geschriebene Scholien
P^3 = Bemerkungen jüngerer Hände in P
(P) = von Baanes geschriebene, aber jetzt getilgte Scholien
(P^2) = von Arethas geschriebene, aber jetzt getilgte Scholien
$(P)P^3$ / $(P^2)P^3$ = getilgte, aber von jüngerer Hand an anderer Stelle erneuerte Baanes- oder Arethas-Scholien
F = auf P zurückgehende Scholien in F
F^2 = Bemerkungen jüngerer Hände in F
M = auf P zurückgehende Scholien in M
M^2, M^3, M^4 = Bemerkungen jüngerer Hände in M

SCHOLIEN

ZUM

PROTREPTICUS

3, 3 Ἀμφίων] Ἀμφίων Διὸς παῖς καὶ Ἀντιόπης τῆς Ἀσωποῦ ποταμοῦ θυγατρός, οἳ δὲ Νυκτέως· ὃς λέγεται τῇ μουσικῇ πείθειν τοὺς λίθους χειρῶν ἀνθρωπίνων ἐκτὸς ⟨ἐς⟩ τὸ τεῖχος συνιέναι. PM

· Ἀρίων] Ἀρίων Μηθυμναῖος μὲν ἦν τὸ γένος, μουσικὸς δὲ καὶ αὐτός, ἰχθὺν δελεάσας. οὗτος γὰρ λέγεται ὑπὸ δελφῖνος διασωθῆναι ἐκ Σικελίας εἰς Κόρινθον. PM

ὁ Μηθυμναῖος] ὁ Λέσβιος· ἡ Μήθυμνα γὰρ πόλις Λέσβου. PM.

Ἀρίονι τῷ Μηθυμναίῳ ἦν μὲν τέχνη λαμπρά· μουσικὸς γὰρ ἦν καὶ τὴν κιθάραν ἐξήσκητο. ἦν δὲ καὶ χρημάτων πόθος οὐ μέτριος. οὗτος ἀκούσας τούς τε Ἰταλιώτας καὶ Σικελιώτας μουσικῆς τ' ἐρᾶν καὶ πλουσίους εἶναι ἄρας εὐθὺς ἐπορεύετο πρὸς αὐτοὺς τὴν τέχνην ἐπιδειξόμενος καὶ συναγεῖραι [τὸν] πλοῦτον γλιχόμενος, οὗπερ καὶ μάλιστ' ἐφίετο. ὁλκάδος οὖν ἀναγομένης ἐπιτυχὼν ἀπῆει τὸν πόθον πληρώσων. ὡς οὖν ἐκεῖσε παρεγένετο καὶ ἥδε τοὺς Ἰταλιώτας τοῖς κρούσμασιν καὶ πλούσιος ἦν, πολλὰ τῶν ἀνθρώπων παρασχομένων, ἐπὶ τὴν οἰκείαν πάλιν ἐσπούδαζεν μετὰ τῶν χρημάτων, ἃ συνήγαγεν. ὡς δὲ κατὰ μέσον τὸν πόρον ἐγένετο, εἰσῆει καὶ τοὺς ναύτας ὁ αὐτὸς τῆς φιλοχρηματίας ἔρως, καὶ τὸν Ἀρίονα φονεύειν διὰ τὴν περιουσίαν ἐβούλοντο. ὡς δὲ ἔγνω τῶν ναυτῶν τὴν ἐπιβουλήν, τῶν μὲν χρημάτων τοῖς ναύταις ἐξίστατο, ἠξίου δὲ πρὸ τῆς τελευτῆς συγχωρῆσαι μέλος ᾆσαι τὸ ὄρθιον. ἀλλ' οὐκ εἰς μάτην αὐτῷ τὰ μέλη γε-

11 ff vgl. Herodot 1, 23f

5 ὃς a. A. der Z. unlesbar P | —*ουσικῇ πείθ*— unlesb. P | **6** ⟨ἐς⟩ Schw | *συνιέναι* Schw *ἀνιέναι* PM | **8** ⟨ὡς⟩ *ἰχθὺν δελεάσαι* Schw | **11** —*αίῳ ἦν* — **15** *καὶ συνα*— unlesb. P | **15** [*τὸν*] Wi | **15** —*ενος, οὗπερ* — **17** *ἐκεῖσε παρεγέ*— unlesb. P | **15 f** *μάλιστα* M | **17** *ὡτας τοῖς* — **19** *ἐσπούδαζεν* unlesb. P | **19** *οἰκείαν* Di *οἰκίαν* M | **19** *συνήγαγεν* — **21** *τὸν* unlesb. P | **21** *διὰ τὴν* — **23** *ἐξίστατο, ἠξί*— unlesb. P | **22** *ναυτῶν* M¹ *αὐτῶν* M* | **23** —*ῆς συγχωρῆσαι* — S. **298**, **1** *τούτων* unlesb. P | **24** *ὄρθιον* M¹ *ὄρθριον* M*

γένηται, δελφῖνος τούτων ἀκούσαντος. ὡς γὰρ μετὰ τὴν ᾠδὴν ἀφῆκεν κατὰ τῆς θαλάττης ἑαυτόν, τοῖς νώτοις ὁ δελφὶς ὑποδεξάμενος καὶ ὥσπερ μισθὸν αὐτῷ τῆς τέρψεως ἀποδοὺς ἐπὶ τὸ Ταίναρον τῆς Λακωνικῆς ἀπεκόμιζεν, ὅθεν καὶ νῦν μνημεῖα τοῦ τότε συμβάντος ἐν Ταινάρῳ φυλάττεται· χαλκοῦν γὰρ αὐτὸν μετὰ τοῦ δελφῖνος ἀνέθηκαν. PM

3, 5 *ἰχθὺν*] *τὸν δελφῖνα ὁ Ἀρίων.* PM

3, 6 *Θρᾴκιος*] *Ὀρφεὺς ὁ Θρᾴξ.* PM

σοφιστὴς ἀπατεών· λέγει δὲ τὸν Ὀρφέα. PM

3, 8 *ἀδελφὸν*] *ὅμοιον τὸ γένος.* PM

3, 9 *Εὔνομον*] *λέγεται περὶ Εὐνόμου, ὅτι χορδῆς αὐτῷ ῥαγείσης τέττιγα πληρῶσαι τὸ μέλος.* PM

3, 9f *Πυθικόν*] *τὸν ἐν τῇ Πυθοῖ φανέντα.* PM

3, 10 *δράκοντι*] *δράκοντι οὕτω κληθέντι, ἀφ᾽ οὗ καὶ ἡ Δελφῶν πόλις Πυθὼ κέκληται. οὗτος δέ ἐστιν ὁ δράκων ὁ ἐπιπεμφθεὶς μὲν τῇ Λητοῖ ὑπὸ Ἥρας δειμαίνειν αὐτήν, ἀναιρεθεὶς δὲ ὑπὸ Ἀπόλλωνος.* PM

3, 16 *τῷ ζυγῷ*] *ζυγὸν τὸν τῆς κιθάρας λέγει πῆχυν παρ᾽ ὅσον ἀπὸ τῆς μαγάδος ἐπὶ τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς κιθάρας ἐπιζεύγνυσι τὰς χορδάς. μαγὰς δὲ λέγεται τὸ ἐπικείμενον ξύλον ἀμφὶ τῷ χελωνοειδεῖ μέρει τῆς κιθάρας ὄντι κοίλῳ τοῦ ἀπηχεῖν χάριν, ᾧ ἑδράζονται αἱ χορδαὶ πρὸς τὸ ἀντικρὺ μέρος ἀπευθυνόμεναι. ἀπὸ δὲ τοῦ χελωνοειδοῦς τούτου μέρους κέκληται καὶ ἡ κιθάρα χελώνη ἅπασα. φασὶ γὰρ τὸν Ἀπόλλω πρῶτον εὑρίσκοντα τὴν κιθάραν ἐκ χελώνης ὀστράκου ταύτην ἁρμόσασθαι.* P²M

3, 19 *χαλκοῦν*] *χαλκοῦς γὰρ ἵστατο ἐν Δελφοῖς οὗτος ὁ Εὔνομος κιθάραν διηγκυλωμένην καὶ ἐπὶ τῇ κιθάρᾳ τὸν τέττιγα φέρων· εἰς ὃν καὶ ταυτὶ τὰ στιχελεγεῖα· »Εὔνομον, ὤπολλον, σὺ μὲν οἶσθά με« καὶ ἑξῆς.* P²M

3, 23 *Πῇ δὴ οὖν*] ..... *τοῖς ἐκτόποις πιστεύειν διέγνωτε· μόνη δὲ ὑμῖν ἡ ἀλήθεια δύστοπος λέγεται καὶ ἄπιστος κέκριται.* P²M

3, 26 *Κιθαιρὼν δὲ ἄρα καὶ Ἑλικὼν*] *ὄρη οὕτω καλούμενα ἐν Βοιωτίᾳ.* PM

Ὀδρυσῶν] *Ὀδρύσαι γένος Θρᾳκῶν.* PM

4, 3 *γεγόνασι δράματα*] *καὶ γὰρ ἐν μὲν Κιθαιρῶνι καὶ Ἑλικῶνι, καθ᾽ ἃ Δελφοὶ ὑποκάθηνται, ὁ δράκων ὑπὸ Ἀπόλλωνος τοξευθεὶς*

28 f Anthol. Palat. IX 584; vgl. Buecheler, Rh. Mus. 38 (1883) S. 132

1 *τὴν ᾠδὴν* — **3** *ὥσπερ* unlesb. P | **3** *ὥσπερ μισθὸν* Wi *μισθὸν ὥσπερ* M | *τὸ Ταίναρον* — **5** *ἐν Ταινά*— unlesb. P | **5** *αὐτὸν* — *ἀνέθηκαν* unlesb. P | **11** [*ὅτι*] Di | **18—25** nur wenige Worte lesbar P | **27** *ἐπὶ τῇ* — **31** *κέκριται* meist unlesb. P | **30** etwa 15 Buchst. unlesb. M

τραγῳδίας ὑπῆρξεν πατήρ· ὡσαύτως καὶ Ὀρφεὺς διασπαραχθεὶς ὑπὸ Ὀδρυσῶν ἄλλης ὑπόθεσις τραγῳδίας γεγένηται. P²M

4, 4—7 *ὡραῖον ἄγαν.* P²M

4, 4 *ληναΐζοντας*] *ἀγροικικὴ ᾠδὴ ἐπὶ τῷ ληνῷ ᾀδομένη, ἣ καὶ αὐτὴ περιεῖχεν τὸν Διονύσου σπαραγμόν. πάνυ δὲ εὐφυῶς καὶ χάριτος ἐμπλέως τὸ »κιττῷ ἀναδήσαντες« τέθεικεν, ὁμοῦ μὲν τὸ ὅτι Διονύσῳ τὰ Λήναια ἀνάκειται ἐνδειξάμενος, ὁμοῦ δὲ καὶ ὡς παροινίᾳ ταῦτα καὶ παροινοῦσιν ἀνθρώποις καὶ μεθύουσιν συγκεκρότηται.* P²M

4, 10 *τηλαυγὲς*] *μακρὸν φαινόμενον.* PM

4, 12 *τὴν ὑπερτάτην ὀρέγουσα*] *τὴν ὑπερέχουσαν ἐκτείνουσα.* PM

4, 14 *καταλειπόντων, οἰκούντων*] *Ἀττικῶς ἀντὶ τοῦ καταλειπέτωσαν, οἰκείτωσαν.* P²M

4, 17 *Καπίωνος*] *Καπίων νόμος εἷς τῶν Τερπανδρίων, οὕτως ὠνομασμένος διὰ τὸ ἀνθηρὸς εἶναι καὶ τοῖς ὄχλοις κεχαρισμένος, ὃν φασι Τέρπανδρον εὑρεῖν, τὸν τῶν κιθαρικῶν νόμων εὑρετήν.* PM

4, 18 *Φρύγιον — Δώριον*] *ἁρμονιῶν εἴδη.* P²M

ἦχος δ, πλάγιος πρῶτος, πλάγιος δεύτερος· τὸ Δώριον ἦχος δ, τὸ Φρύγιον ἦχος πλάγιος πρῶτος, τὸ Λύδιον ἦχος πλάγιος δεύτερος. M³

4, 25 *ὀργιάζοντες*] *μυστηριολογοῦντες.* PM

4, 25 f *ἐκθειάζοντες*] *ἐκβακχεύοντες.* PM

5, 5 *ὡς δὲ*] *ἀντὶ τοῦ πρὸς δέ.* PM

5, 18 *παλιμβόλους*] *νόθους, ἀστάτους.* PM

5, 21 *κῳδίοις*] *δοραῖς.* P²M

5, 31 *τηνάλλως νεκροὶ*] *οἱ μάτην νενεκρωμένοι.* M³

6, 2 *ἐπιβαίνειν κεκώλυκεν*] *ὅριον ψάμμον θεὶς καὶ εἰπών· »ἕως ὧδε στήσῃ καὶ οὐχ ὑπερβήσῃ.«* M³

6, 4 *Δώριον ἁρμονίαν*] *τρόποι ἁρμονικῆς.* PM

6, 5 *νεάτους*] *νεάτη ὄνομα χορδῆς μουσικῆς τελευταίας· νέατον γὰρ τὸ ὕστατον.* PM

6, 9 f *Ἰουβάλ*] *τοῦ καταδείξαντος ψαλτήριον καὶ κιθάραν, ὡς ἐν τῇ Γενέσει γέγραπται.* PM

6, 11 *πρὸ αὐτοῦ*] *ὧδε τὸν Νεστόριον διελέγχει ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν λόγον θεοῦ καὶ υἱὸν θεοῦ δοξάζων.* M³

6, 17 *κρέκῃ*] *κρέκειν τὸ διαψηλαφᾶν τὰς χορδὰς τοῖς δακτύλοις καὶ διαπειρᾶν, καὶ ἐπειδὴ κρούματι ἔοικεν ἡ τοιαύτη διαψηλάφησις, κρέκειν εἴρηται.* P²M

1 f vgl. Nauck TGF² p. 9f — **25 f** Hiob 38, 11 — **30 f** vgl. Gen. 4, 21

1 *διασπαραχθεὶς* M *διασπαραχεὶς* P | **9** *μακρὰν* Kl | **13** *καπιτῶν* PM | *τερπνανδρίων* PM | **15** *τέρπνανδρον* PM | **34** *κρέκειν* in Ras. P² | *διαψιλαφᾶν* P²M* | **35** *διαψιλάφησις* P²M*

6, 19 *ὡς*] *ἀντὶ πρός.* P²M

6, 23 *αὐτὸς*] *οἶμαι οὐκ ἄτρωτος εἰς ἀσέβειαν ὁ τοιοῦτος οὖν.* M³

ὄργανόν] *ὄργανόν ἐστι παναρμόνιον ἀντὶ τοῦ εἰκὼν ἀπαράλλακτος.* PM

6, 26 *ὄργανον*] *εἰ δέ τις καὶ τὸ θεοφόρον σῶμα τοῦ ἑνὸς τῆς ἁγίας τριάδος φαίη ὄργανον λέγειν τὸν ἄνδρα εἶναι, διότι τὰς θεοσημίας ποιεῖ ὁ ἐνυπόστατος λόγος δι' αὐτοῦ, ὡς τὴν τοῦ λεπροῦ κάθαρσιν τῇ τῆς χειρὸς ἁφῇ καὶ τὰς ἄλλας θαυματουργίας, οὐκ ἀπεικότως εἴποι ἄν.* M⁴

7, 6 *πλάνη*] *ἡ πλάνη τοῦ Ἀδάμ, καινὸν δὲ ἡ διὰ Χριστοῦ σωτηρία.* PM

7, 7 *Φρύγας*] *ὡς παρ' Ἡροδότῳ μυθολογεῖται Φρύγας καὶ Ἀρκάδας γενέσθαι ἀρχαίους, τοὺς δὲ Ἀρκάδας πρὸ τῆς σελήνης.* PM

7, 12 *πρότερον*] *οἱ διὰ τὸ δεῖν ἔσεσθαι ἐν αὐτῷ προγεγενημένοι τῷ θεῷ.* M²

εἴ τις οὖν τὸ »κύριε καταφυγὴ ἐγενήθης ἡμῖν ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ« εἰς τὸ »πρὸ τοῦ ὄρη γενηθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην« στίξει, κατὰ τοῦτο οὐχ ἁμαρτάνει. M³

7, 14 *ὁ λόγος ἄνωθεν*] *διὰ τὸ ἀρχαῖον καὶ καινόν.* M²

7, 17 *τοῦ εἶναι*] *ἐλλειπτικὸν τὸ σχῆμα τοῦ λόγου. ἢ αἴτιος ὢν καὶ τοῦ εἶναι καὶ εὖ εἶναι.* M³

8, 4 f *βαρβαρικῶς τιμωρούμενον*] *ἔθνος γάρ τι ἦν αἱμοχαρὲς καὶ ἀπάνθρωπον, ἀπήνειαν τοιαύτην κατὰ τῶν αἰχμαλώτων ἐπιφέρον.* M⁶

8, 23 *τοὺς τὰ ὦτα κεκτημένους*] *δι' ὧν λέγει· »ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν ἀκουέτω.«* P²M

8, 32 *ἀνάπτων ἐκ κίονος*] *τὸν ἐπὶ Μωυσέως τοῦ πυρὸς στῦλον λέγει.* P²M

10, 10 *δάφνης*] *τῶν δαφνηφορικῶν οὕτως ὀνομαζομένων παρ' ὅσον δάφνας δι' ἐνναετηρίδος εἰς τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος κομίζοντες οἱ ἱερεῖς ἐξύμνουν αὐτόν. αὕτη ἡ αἰτία· τῶν Αἰολέων ὅσοι κατῴκουν Ἄρνην καὶ τὰ ταύτῃ χωρία κατὰ χρησμὸν ἀναστάντες ἐκεῖθεν καὶ περικαθεζόμενοι Θήβας ἐπόρθουν προκατεχομένας ὑπὸ Πελασγῶν. κοινῆς ἀμφοῖν ἑορτῆς Ἀπόλλωνος ἐνστάσης ἀνοχὰς ἔθεντο καὶ δάφνας τεμόντες οἱ μὲν ἐξ Ἑλικῶνος, οἱ δὲ ἐγγὺς τοῦ Μέλανος ποταμοῦ, ἐκόμιζον τῷ Ἀπόλλωνι. Πολεμάτας δὲ ὁ τῶν Βοιωτῶν ἀφηγούμενος*

7 f vgl. Matth. 8, 3 — **12 f** vgl. Herodot 2, 2 — **16—18** Psal. 89, 1 f — **25 f** Matth. 11, 15 u. ä. St. — **29—S. 301, 19** vgl. Proklus bei Phot. Bibl. Cod. 239 (p. 321ª 35ff Bekker)

1 *ἀντὶ*] + *τοῦ* M³ | **29 f** *παρ' ὅσον*] *παρόσον* PM* *παρ' Ἕλλησιν* M¹

ἔδοξεν ὄναρ νεανίαν τινὰ πανοπλίαν αὐτῷ διδόναι καὶ εὐχὰς ποιεῖσθαι προστάττειν τῷ Ἀπόλλωνι δαφνηφοροῦντας δι' ἐνναετηρίδος. μετὰ δὲ τρίτην ἡμέραν ἐπιθέμενος κρατεῖ τῶν πολεμίων, καὶ αὐτός τε τὴν δαφνηφορίαν ἐτέλει καὶ τὸ ἔθος ἐκεῖθεν διατηρεῖται. ἡ δὲ δαφνηφορία· ξύλον ἐλαίας καταστέφουσι δάφναις ⟨καὶ⟩ ποικίλοις ἄνθεσι, καὶ ἐπ' ἄκρου μὲν χαλκῆ ἐφαρμόζεται σφαῖρα, ἐκ δὲ ταύτης μικροτέρας ἐξαρτῶσι· κατὰ δὲ τὸ μέσον τοῦ ξύλου περιθέντες ἐλάσσονας τῆς ἐπ' ἄκρου τοῦ ξύλου καθάπτουσι πορφυρᾶ στέμματα, τὰ δὲ τελευταῖα τοῦ ξύλου περιστέφουσι κροκωτῷ. βούλεται δὲ αὐτοῖς ἡ μὲν ἀνωτάτω σφαῖρα τὸν ἥλιον, ᾧ καὶ τὸν Ἀπόλλωνα ἀναφέρουσιν, ἡ δ' ὑποκειμένη τὴν σελήνην, τὰ δὲ προσηρτημένα τῶν σφαιρίων ἄστρα τε καὶ ἀστέρας, τὰ δὲ στέμματα τὸν ἐνιαύσιον δρόμον· καὶ γὰρ καὶ τξέ ποιοῦσιν αὐτά. ἄρχει δὲ τῆς δαφνηφορίας παῖς ἀμφιθαλής, καὶ ὁ μάλιστα αὐτῷ οἰκεῖος βαστάζει τὸ κατεστεμμένον ξύλον, ὃ κωπὼ καλοῦσιν· αὐτὸς δὲ ὁ δαφνηφόρος ἑπόμενος τῆς δάφνης ἐφάπτεται, τὰς μὲν κόμας καθειμένος, χρυσοῦν δὲ στέφανον φέρων καὶ λαμπρὰν ἐσθῆτα ποδήρη ἐστολισμένος, ἰφικρατίδας τε ὑποδεδεμένος, ᾧ χορὸς παρθένων ἑπακολουθεῖ, προτείνων κλῶνας πρὸς ἱκετηρίαν τῶν ὕμνων. P²M

ἐρίῳ] τὴν λεγομένην εἰρεσιώνην φησίν, ἣν οὕτως περιελοῦντες ἐρίοις καὶ ταινίαις ὑφασμάτων λινέων (ἦν δὲ κλάδος ἀπὸ τῆς μορίας ἐλαίας) καὶ ἀκροδρύοις παντοίοις περιαρτῶντες, ἀνῆγον εἰς ἀκρόπολιν τῇ Πολιάδι Ἀθηναῖοι Παναθηναίοις, οὕτως ἐπευφημοῦντες »εἰρεσιώνη σῦκα φέρει καὶ μῆλα« καὶ ἑξῆς. P²M

10, 18 διὰ Χριστοῦ] τοῦτο καὶ περὶ τῶν Ἑβραίων φησὶν ὁ ἀπόστολος, ὅτι ἕως τῆς σήμερον, ὅτε ἀναγινώσκεται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται, μὴ ἀνακαλυπτόμενον ὅτι ἐν Χριστῷ ἀποκαλύπτεται. M³

10, 20 Ἄδυτα] οἷα τὰ λεγόμενα τοῦ Τροφωνίου ὑπὸ μυχοῖς γῆς ὄντα καὶ τοὺς ἐκεῖ κατιόντας ἐμπλήττοντα. M³

10, 21 Θεσπρώτιον] Θεσπρωτία μέρος ἐστὶ γῆς οὕτω καλουμένης Ἠπείρου, ἐν ᾗ ἐλέγετο μαντεῖον εἶναι Διός, διὰ λεβήτων ἠχούντων πως γιγνόμενον. PM

Κιρραῖον] τὸν Φωκικόν· Κίρρα γὰρ πόλις Φωκίδος. PM

10, 22 γεράνδρυον] γεράνδρυον δὲ παλαιὸν ξύλον· ἐν Δινδύμῳ δὲ ὄρει τῆς Κυζίκου φαίνονται οἱ Ἀργοναῦται τὴν Ῥέαν ἐξευμενιζόμενοι ἄγαλμα αὐτῆς ἐκ παλαιοῦ ξύλου ἀμπελίνου κατασκευάσαντες. PM

ψάμμοις] λέγει τὸ ἐν Ἄμμωνι μαντεῖον. PM

23 f vgl. Plut. Thes. 22; Strom. IV 7 — **25—28** vgl. II Kor. 3, 15. 14

4 ἡ δὲ] ἥδε ⟨δὲ ἡ⟩ Schw | **5** ⟨καὶ⟩ St | **35** Δινδύμῳ Kl διδύμοι PM

10, 28 *Κλάριον*] *Κλάρος Κολοφῶνος πόλις, ὅθεν ἦν Νίκανδρος ὁ ποιητής.* PM

11, 1 *Διδυμέα*] *ἐν Μιλήτῳ πόλει τῆς Καρίας Διδυμέως Ἀπόλλωνός ἐστι μαντεῖον.* PM

Ἀμφιάρεω] *ἐπειδὴ περὶ τὸ Ἅρμα τῆς Βοιωτίας τόπον οὕτω καλούμενον καταποθεὶς Ἀμφιάρεως ἐμαντεύετο τοῖς δεομένοις· πᾶσα δὲ μαντεία εἰς τὸν Ἀπόλλωνα ἀναφέρεται.* PM

τὸν Ἀπόλλω] *τοῦ ἐν Μιλήτῳ Ἀπόλλωνος· οὗτος γὰρ ἀπὸ τόπου Κολοφῶνος ἐκαλεῖτο.* PM

11, 2 *τερατοσκόπους*] *Καρανός τις Ἀργεῖος ἐπὶ ὀχήματος αἰγῶν κατὰ χρησμὸν εἰς Μακεδονίαν μετῳκίσθη.* PM

11, 8 *αἶγες*] *Καρανῷ τῷ Ποιάνθους υἱῷ ἐξ Ἄργους μέλλοντι ἀποικίαν στέλλειν ἐπὶ Μακεδονίαν εἰς Δελφοὺς ἐλθόντι ἔχρησεν ὁ Ἀπόλλων*

> *φράζεο, δτε Καρανέ, νόῳ δ' ἐμὸν ἔνθεο μῦθον·*
> *ἐκπρολιπὼν Ἄργος τε καὶ Ἑλλάδα καλλιγύναικα*
> *χώρει πρὸς πηγὰς Ἁλιάκμονος· ἔνθα δ' ἂν αἶγας*
> *βοσκομένας ἐσίδῃς πρῶτον, τότε τοι χρεών ἐστιν*
> *ζηλωτὸν ναίειν αὐτὸν γενεάν τε πρόπασαν.*

ἐκ δὴ τοῦ χρησμοῦ προθυμότερος γενόμενος ⟨*ὁ*⟩ *Καρανός, σύν τισιν Ἕλλησιν ἀποικίαν στειλάμενος, ἐλθὼν εἰς Μακεδονίαν ἔκτισεν πόλιν καὶ Μακεδόνων ἐβασίλευσεν καὶ τὴν πρότερον καλουμένην Ἔδεσσαν πόλιν Αἰγὰς μετωνόμασεν ἀπὸ τῶν αἰγῶν. ᾠκεῖτο δὲ τὸ παλαιὸν ἡ Ἔδεσσα ὑπὸ Φρυγῶν καὶ Λυδῶν καὶ τῶν μετὰ Μίδου διακομισθέντων εἰς τὴν Εὐρώπην. ταῦτα Εὐφορίων ἱστορεῖ ἐν τῇ Ἰστίᾳ καὶ τῷ Ἰνάχῳ.* PM

11, 9 *κόρακες*] *Βοιωτοὶ πολεμούμενοι ὑπὸ Αἰολέων ἔλαβον χρησμόν, εἰ δεῖ πολεμεῖν· ὁ δὲ Ἀπόλλων εἶπεν αὐτοῖς· ὅταν ἴδητε λευκοὺς κόρακας, τότε πολεμήσατε. κατά τινα δὲ καιρὸν νέοι τινὲς κατὰ παιδιὰν γυψώσαντες κόρακας ἀφῆκαν ἵπτασθαι. νομίσαντες Βοιωτοὶ τοῦτο τὸν χρησμὸν δηλοῦν ἐξελθόντες ἐπολέμησαν καὶ ἀπώλοντο, ὅθεν καὶ ἡ παροιμία ἐς κόρακας ἀντὶ τοῦ εἰς ἀπώλειαν· καὶ οὕτω μαντικοὶ κόρακες ἐνομίσθησαν.* PM

11, 11 *Ἀλκιβιάδην*] *οὗτός ἐστιν Ἀλκιβιάδης, ὁ Κλεινίου μὲν παῖς, Σωκράτους δὲ ἐρώμενος, οὗ καὶ ἐν τῷ Συμποσίῳ Πλάτων μέμνηται*

12—26 Euphorion Fr. 24 Meineke (Anal. Alex. p. 59) — **15—19** Orac. Fr. 46 Hendess — **27—32** vgl. Apostol. VII 96 — **35—S. 301, 2** vgl. Plato Symp. p. 212 CD

8 f bezieht sich auf *Κλάριον* | **8** *οὗτως* Wentzel, *Ἐπικλήσεις θεῶν* Gött. 1889 VII p. 26 | **18** *χρεόν* PM | **20** ⟨*ὁ*⟩ Wi | **23** *αἶγας* PM | **25 f** *Ἰστίᾳ καὶ τῷ Ἰνάχῳ*] *Ἰστιαίᾳ ἢ Ἰνάχῳ* Bergk, Opusc. II p. 218

ὡς ἐπεισελθόντος τοῖς φιλοσόφοις συμποσιάζουσιν μετά τινος ἑταίρας καὶ ἐπικωμάσαντος τὴν ἀρχήν. PM

11, 14 *ἐκκυκλήσω*] *ἐγκύκλημα ἐκάλουν σκεῦός τι ὑπότροχον ἐκτὸς τῆς σκηνῆς, οὗ στρεφομένου ἐδόκει τὰ ἔσω τοῖς ἔξω φανερὰ γίνεσθαι· ἐγκυκλήσω οὖν ἀντὶ τοῦ φανερώσω, γυμνώσω.* PM

διεξοδικώτερον δὲ περὶ τοῦ αὐτοῦ εἰπεῖν, ἐγκύκλημα ἐλέγετο βάθρον ἐπὶ ξύλων ὑψηλῶν, ᾧ ἐπίκειται θρόνος· δείκνυσι δὲ τὰ ὑπὸ τῇ σκηνῇ ἐν ταῖς οἰκίαις πραχθέντα ἀπόρρητα. ὑφ᾽ οὗ δὲ εἰσάγεται τὸ ἐγκύκλημα, ἐσκύκλημα ὀνομάζεται, καὶ χρὴ τοῦτο νοεῖν καθ᾽ ἑκάστην θύραν, ἵν᾽ ᾖ καθ᾽ ἑκάστην οἰκίαν. δείκνυσι δὲ ἡ μηχανὴ θεοὺς καὶ ἥρωας τοὺς ἐν ἀέρι, Βελλεροφῶντας ἢ Περσέας, καὶ κεῖται κατὰ τὴν ἀριστερὰν πάροδον ὑπὲρ τὴν σκηνὴν τὸ ὕψος. ὃ δέ ἐστιν ἐν τραγῳδίᾳ μηχανή, τοῦτο καλοῦσιν ἐν κωμῳδίᾳ τὴν κράδην. δῆλον δ᾽ ὅτι συκῆς ἐστι μίμησις· κράδην γὰρ ἀποκαλοῦσι τὴν συκῆν. P²M

11, 20 *Δηὼ*] *περὶ Δηοῦς, ἣ δὴ μήτηρ τῆς κόρης, ἣν καὶ Περσεφόνην καλοῦσιν.* PM

11, 22 *Ἐλευσὶς*] *τόπος ἱερὸς τῆς Ἀττικῆς.* PM

11, 25 *εἰ δὲ καὶ ἀπὸ*] *τὸ ἑξῆς· εἰ δὲ καὶ ἀπὸ Μυοῦντος δεδόξασται ὑμῶν τὰ μυστήρια, οὐ φθόνος· ἐπιτυμβίῳ γὰρ τιμῇ δεδόξασται.* P²M

12, 1 *Μυοῦντός*] *ὄνομά τινος Ἀθηναίου.* PM

12, 7 *Δάρδανος*] *Διὸς μὲν παῖς, βασιλεὺς δὲ τῶν Φρυγῶν, πρῶτος λέγεται κατάρξαι τῶν εἰς τὴν Ῥέαν μυστηρίων τελουμένων.* PM

12, 8 *Ἠετίων*] *Ἠετίων ὄνομα κύριον τοῦ ἱστορουμένου πρώτου κατάρξαι τῶν ἐν Σαμοθρᾴκῃ τῇ Ῥέᾳ τελουμένων μυστηρίων.* PM

12, 9 *ὁ Μίδας*] *Μίδας, Γαλατῶν βασιλεύς· λέγεται καὶ οὗτος μαθὼν τὰ Ῥέας μυστήρια παρὰ Ὀδρύσου τοῦ Θρᾳκῶν βασιλέως διαδοῦναι τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ.* PM

Ὀδρύσου] *Ὄδρυσος βασιλεὺς Θρᾳκῶν, ᾧ ὁμώνυμον τὸ ἔθνος.* PM

12, 12 *νυκτὸς*] *τὰ νυκτὸς ἡμέρᾳ παραδοῦναι· τὸ ἐν* (ἐνθάδε?) *τῷ μεγάλῳ παραπέφρασται Γρηγορίῳ εἰς τὸ βάπτισμα.* M²

12, 22 *Κινύρᾳ*] *οὗτος ὁ Κινύρας βασιλεὺς ἐγένετο Κύπρου.* PM

12, 27 *φαλλὸς*] *φαλλὸς σχῆμα αἰδοίου.* PM

13, 2 *μυούμενοι*] *τελούμενοι.* PM

Δηοῦς δὲ μυστήρια] *Δηοῦς ἤτοι Δήμητρος μυστήρια παρὰ Φρυξίν.* P²M

13, 4 *Βριμὼ*] *Ἑκάτης ἐπίθετον.* PM

6—14 Pollux IV 128 f — **10 f** vgl. Nauck TGF² p. 443* — **30 f** vgl. Gregor v. Naz. Orat. 40, 37 = Migne S. Gr. vol. 36, col. 411 (irrige Vermutung des Scholiasten)

1 *συμποσιάζουσιν* Schw *συμπλησιάζουσιν* PM | **5** *φανερώσω* (*ώσω* in Ras.) P² | *γυμνώσω* (*γ* in Ras.) P² | **8** *ἐφ᾽* Poll. *ἀφ᾽* Schw

13, 6 *Κυβέλῃ*] *Κυβέλη ἡ Ῥέα· Κύβελα γὰρ ὄρη τῆς Φρυγίας, ἔνθα τιμᾶται.* PM

13, 7 *Κορύβασιν*] *Κορύβαντες δαίμονες περὶ τὴν Ῥέαν ὡπλισμένοι.* PM

13, 12 *ἐκερνοφόρησα*] *κίρνον τὸ λίκνον, ὃ σημαίνει τὸ πτύον, ἀπὸ τοῦ λικμᾶν, ὅπερ ἐστὶν ἱερὸν τῆς Δήμητρος, ὃ αἱ μυούμεναι τὰ ταύτης μυστήρια ἐβάσταζον· ἐκιρνοφόρησα οὖν ἀντὶ τοῦ ἐβάστασα καὶ ἐμυήθην τὰ ταύτης μυστήρια τῆς Δήμητρος.* PM

13, 18 *Σαβαζίων*] *Σαβαζίων τῶν ἐπιτελουμένων Διονύσῳ τῷ γεγονότι ἐκ Διὸς τῇ Περσεφόνῃ, ὃν Σαβάζιον καὶ Ζαγρέα ὠνόμαζον.* PM

13, 21 *ταυρόμορφον*] *ἡ Φερσεφόνη τὸν Ζαγρέα Διόνυσον ταυρόμορφον εἶπεν διὰ τὸ ἄγαν αὐτοῦ ἀγρευτικόν.* PM

14, 4 *Θεσμοφορίοις*] *ἑορτὴ οὕτω καλουμένη Δήμητρος καὶ Κόρης.* PM

μεγαρίζοντες] *μέγαρα καλοῦσι τοὺς βόθρους· μεγαρίζοντες οὖν ἀντὶ τοῦ θύοντες.* PM

14, 6 *Σκιροφόρια*] *Σκιροφόρια ἑορτῆς ὄνομα ἐπιτελουμένης τῇ Ἀθηνᾷ διὰ Σκίρωνα τὸν λυμαινόμενον πᾶσι τοῖς παρ' αὐτὸν καταίρουσιν, ὠθοῦντα εἰς τὴν παρακειμένην θάλασσαν βορὰν τῇ καραδοκούσῃ χελώνῃ, ἀναιρεθέντα δὲ ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς.* PM

14, 8 f *Κουρήτων*] *Κουρῆτες δαίμονές τινες οὕτω λεγόμενοι τῆς Ῥέας ὁπλοφόροι χορείαν περὶ αὐτὴν ἐκτελοῦντές τινα μυστικήν· οἳ καὶ Δία καὶ Διόνυσον ἔτι νηπίους κρυπτομένους ἀπὸ τῶν ἀπειλούντων ἀπολέσειν αὐτοὺς ἔσωσαν, τῷ πατάγῳ τῶν ὅπλων τὴν † ἀρίπιον ἄδηλον ποιοῦντες φωνήν.* PM

14, 12 *κῶνος*] *κῶνοι οἱ στρόβιλοι καὶ οἱ θύρσοι, ὡς Διογενιανός.* PM

ῥόμβος δῖνος, κῶνος, ξυλήριον, οὗ ἐξῆπται τὸ σπαρτίον, καὶ ἐν ταῖς τελεταῖς ἐδονεῖτο, ἵνα ῥοιζῇ· τὸ δὲ αὐτὸ καὶ ῥύμβος ἐκαλεῖτο. οὕτω Διογενιανός. ὅτι δὲ ῥόμβος καὶ ῥύμβος λέγεται, Ἀπολλώνιός φησιν ὁ Ῥόδιος

ῥύμβῳ καὶ τυπάνῳ Ῥείην Φρύγες ἰλάσκονται. PM

κῶνος καὶ ῥόμβος] *εἴδη ὀρχήσεως.* PM

14, 13 *παρ' Ἑσπερίδων*] *Ἑσπερίδες νύμφαι τινὲς νόμιοι οὕτω λεγόμεναι, αἱ φυλάττουσαι τὰ λεγόμενα χρύσεα μῆλα·*

5—8 vgl. H. Hepding, Attis S. 32 — **27—30** vgl. Hesychius s. v. *κῶνοι* u. *ῥόμβος* — **32** Apollon. Rhod. 1, 1139 — **33** vgl. Lobeck, Aglaoph. p. 700 — **34**—S. **303**, **2** vgl. Apoll. Rhod. 4, 1395 ff

16 *βόθρους* (vgl. Porph. Antr. nymph. 6 p. 60, 17 Nauck) Wi *βοιωτοὺς* PM | **18** *ἐπιτελουμένης* Di *ἐπικαλουμένης* PM | **23** *αὐτὴν* Schinas *αὐτῆς* PM | **25** *ἀρίπιον*] *νήπιον* oder ⟨*τῶν*⟩ *νηπίων* St | **28** *ξυλάριον* M^2 | **32** *ῥύμβῳ*] *ῥόμβῳ* Apoll.; aber *ῥύμβῳ* Etym. M. p. 706, 25 | *τυμπάνωι* PM

ἡ δὲ Ἐρύθεια καὶ Ἑσπερέθουσα βοῶπις,

ὥς φησιν Ἀπολλώνιος ὁ Ῥόδιος. PM

14, 17 f *Τιτᾶνες*] *Τιτᾶνες δαίμονες οὕτω λεγόμενοι καταχθόνιοι, οἳ λέγονται διασπαράξαι τὸν Διόνυσον.* PM

14, 18 *λέβητα*] *ἐσχάραν.* PM

14, 22 *γέρας*] *τὸ ἐπὶ τιμῇ διδόμενον.* PM

14, 25 *Παρνασσόν*] *ὄρος τῆς Φωκίδος.* PM

15, 2 *φοινικίδι*] *ἱματίῳ φοινικῷ χρώματι βεβαμμένῳ.* PM

15, 5 f *ἀνακτοτελέστας*] *παρὰ τὸ τελεῖν καὶ τελετὰς ἐπινοεῖν περὶ τὰ ἀνάκτορα, ἅπερ ἱερά ἐστιν· ἄνακτας γὰρ τοὺς θεοὺς ἔλεγον.* PM

15, 9 *θεσμοφοριάζουσαι*] *Θεσμοφόρια ἐστιν ἑορτὴ Δήμητρος· ταύτης δὲ τῆς προσηγορίας τετύχηκεν, ἐπειδὴ ἅμα τῇ εὑρέσει τῶν Δημητριακῶν καρπῶν ἐπενοήθησαν θεσμοί, τοῦτ' ἔστι νόμοι, τῶν πρὸ τούτου θηριώδη τὴν δίαιταν ἐχόντων.* PM

15, 18 *Ἄττιν*] *ὅτι Ἄττις αὐτὸς εἶναι τῷ Διονύσῳ καταλέγεται, οὗτος δὲ τῶν αἰδοίων ἐστέρηται· ὅτε γὰρ ὁ Διόνυσος ὑπὸ Τιτάνων διεσπάσθη, ἡ Ῥέα τὰς σάρκας αὐτοῦ εὑροῦσα διεσπασμένας ἐν τοῖς ὀρεινοῖς τόποις συνέθηκεν, τὰ αἰδοῖα μόνα μὴ εὑροῦσα· ὅθεν ἱστορήσάν τινες παρὰ τῶν διασπασάντων ἐν κίστῃ τεθεῖσθαι καὶ Τυρσηνοῖς παρατεθεῖσθαι· διὸ καὶ τούτων χωρὶς ὁ Ἄττις ὑπείληπται ὡς αὐτὸς ὢν τῷ Διονύσῳ.* PM

15, 25 *φρέατι*] *τὸ φρέαρ καλλίχορον οἱ παλαιοὶ ὀνομάζουσιν. Καλλίμαχός φησιν·*

καλλιχόρῳ ἐπὶ φρῆτι καθέζεο παιδὸς ἄπυστος. PM

16, 7 f *τὰ αἰδοῖα*] *ὄντως »ἡ δόξα αὐτῶν ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν«, ἣ φησιν ὁ ἀπόστολος.* M²

16, 21 f *μεγαλήτορος*] *μεγαλοψύχου, τοῦ Ἀθηναίων.* PM

16, 22 *Ἐρεχθειδῶν*] *ἀπὸ τοῦ Ἐρεχθέως.* PM

16, 23 *ἄσσα*] *ὁποῖα.* PM

16, 25 *λήναις*] *ταῖς Βάκχαις, ἢ παρὰ τὰς ληνοὺς τῷ εἶναι αὐτὰς † λιθίνας, ἢ παρὰ τὰ ἔρια [ἐν] οἷς στέφονται· λήνεα γὰρ τὰ ἔρια, ὅθεν καὶ ληνάριος.* PM

1 Hesiod. Fr. 270 Rzach²; vgl. R. Unger, Sinis sive poeticarum fabularum delectus (Halae 1866) p. 108; Seeliger, Roschers Myth. Lex. I c. 2597 — **16—22** vgl. H. Hepding, Attis S. 32 — **25** Kallimachus Fr. 469 Schneider — **26** Phil. 3, 19

1 (*Αἴγλη τ'*) *ἠδ'* Unger aus Apollod. Bibl. II 5, 11 | *ἐρυθία* PM | **9** *παρὰ* Kl *περὶ* PM | **16. 21** *αὐτὸς* Kl *αὐτὸς* PM | **23** *καλλίχορον* (*χ* u. *ρ* in Ras.) P | **25** *ἄπυστος* Naeke De Callim. Hecale p. 11 *ἄπανστος* PM | **32** *λιθίνας*] *φιλοίνους* St | [*ἐν*] *οἷς στέφονται* (vgl. Aesch. Eum. 44 *λήνει ἐστεμμένον*) St *ἐν ᾧ στρέφονται* PM | *λήνεα* Di (vgl. Hesych. s. v.) *λήναια* P

17, 5 *σησαμαῖ*] *εἴδη πεμμάτων.* PM

17, 6 *τολύπαι*] *τολύπαι ἐρίων ἑλίγματα.* PM

πόπανα πέμματα πλακουντοειδῆ, περιφερῆ, ὀμφαλοὺς ἔχοντα. PM

17, 7 *Βασσάρου*] *βασσάρα λέγεται ἔνδυμα βακχικόν.* PM

17, 8 *φθοῖς*] *φθόις πλακοῦντος εἶδος, ὃν συναλείφοντες Ἀττικοὶ φθοῖς καλοῦσιν.* PM

17, 16 *Ἴακχον*] *τὸν καταχθόνιον Διόνυσον.* PM

18, 4 f *μηναγύρτην*] *τὸν ἱερέα τῆς Ῥέας οὕτω καλοῦσιν μηναγύρτην. μηναγύρται δὲ οἱ ἱερεῖς τῆς Ῥέας οὕτω προσαγορεύονται, ὅτι κατὰ μῆνα ἤγειρον καὶ ἤθροιζον χρήματα μεταιτοῦντες κώμας καὶ πόλεις καὶ οἰκίας περινοστοῦντες, καὶ ἐπὶ τῶν ὤμων βαστάζοντες τὰ εἴδωλα· οἱ αὐτοὶ ὄντες καὶ μητραγύρται, διότι τὴν μητέρα τῶν θεῶν τὴν Ῥέαν βαστάζοντες ἐπ᾽ ὤμων συλλογὴν χρημάτων ἐποίουν.* PM

18, 6 f *θηλείας — νόσου*] *θήλειαν νόσον οἶμαι τὴν γυναιξὶν ἁρμόζουσαν λέγει, ἥτις ἡδονή ἐστιν, ὡς τὰς τῶν στερροτέρων καὶ καρτεροψύχων καρδίας καυνοῦσα καὶ ἐκθηλύνουσα.* M³

18, 8 *Εὐήμερον*] *οὗτός ἐστιν ὁ Εὐήμερος, ὃν τινες Μεσσήνιον, οὗ μέμνηται ὁ Καλλίμαχος ἐν τοῖς χωλιάμβοις λέγων*

γέρων ἀλαζὼν ἄδικα βιβλία ψύχει·

ὃς διεβάλλετο ὡς ἄθεος. Ἀκράγας Σικελίας καὶ ὄρος καὶ πόλις δμώνυμος. PM

18, 9 *Διαγόραν*] *Διαγόρας φιλόσοφος ἐγένετο, Μήλιος τῷ γένει, ὃς ἐξ ἀρχῆς εὐσεβὴς ὢν ὕστερον εἰς ἀθεότητα ἐτράπη ἀπὸ τοιαύτης αἰτίας· παρακαταθήκην πιστεύσας, ἀρνησαμένου τοῦ λαβόντος, ἔφησεν μὴ ἐφορᾶν τὸ κρεῖττον τὰ ἀνθρώπινα· μὴ γὰρ ἂν ἀνέχεσθαι τῶν οὕτω κακῶν. τούτου μέμνηται Ἀριστοφάνης ὁ κωμικὸς ἐν οἷς φησι Σωκράτη τὸν Μήλιον ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν Διαγόραν· τοῦ δὲ Ἵππωνος καὶ αὐτοῦ ὡς ἀσεβοῦς γενομένου μέμνηται ὁ Κρατῖνος.* PM

19, 8 *ὅστις ποτ᾽ εἶ σύ*] *πρὸς τὸν τούτων ἁπάντων συνοχέα τρέπει τὸν λόγον καί φησιν· τίς ἆρα εἶ σύ, ὅτι καὶ δυσθεώρητος εἶ; τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ δυστόπαστος ἐκ τοῦ τοπάζω ἤγουν ὑπολαμβάνω.* M³

20 Kallimachus Fr. 86 Schneider; vgl. Némethy, Euhemeri Rell. Budapest 1889 p. 37. 73 sq. — **27** vgl. Aristoph. Nub. 830 — **28 f** vgl. Kratinus Fr. 155 CAF I p. 61 (vgl. auch CAF III p. 713); Diels, Vorsokr. S. 232 (26. A. 2)

5 *φθόις* PcorrMcorr *φθοῖς* P*M* | *ὃν* P* *ὁ* PcorrM | **12** *μητραγύρται* (*τρ* in Ras.) P² | *διότι* Di *διὰ τὸ* PM | **20** *ψύχει* PM Plut. Mor. p. 880 E; Sext. Emp. Math. IX 50; *ψήχει* Bentley | **21** *διεβάλετο* P³

19, 21 *Εὐμενίδας*] *αἱ αὐταὶ ταῖς Ἐρινύσιν αἱ Εὐμενίδες, ἃς εὐφήμως Εὐμενίδας εἰρήκασιν.* P²M

19, 25 *Ἐπιμενίδης*] *Ἐπιμενίδης· οὗτος Κρὴς μὲν ἦν τὸ γένος, ἱερεὺς Διὸς καὶ Ῥέας, [καὶ] καθαίρειν ἐπαγγελλόμενος παντὸς οὐτινοσοῦν βλαπτικοῦ, εἴτε περὶ σῶμα εἴτε περὶ ψυχήν, τελεταῖς τισι καὶ τὸ αἴτιον εἰπεῖν. — οὗτος καὶ ὕβριν καὶ ἀναίδειαν ὑπέλαβεν εἶναι θεούς, καὶ νεὼς καὶ βωμοὺς αὐταῖς ἱδρύσατο Ἀθήνησι καὶ θύειν παρεκελεύετο. — οὗτος ἐκάθηρε τὰς Ἀθήνας· ἦν δὲ Κρὴς τῷ γένει καὶ σοφώτατος, οὗ καὶ Μένανδρος μέμνηται ἐν ταῖς Κωνειαζομέναις.* PM

20, 5 *ἐν χρῷ*] *ἀντὶ πάνυ ἐγγύς, ἤτοι ἀληθῶς· οὕτω καὶ Ἱερεμίας »θεὸς ἐγγίζων ἐγώ εἰμι« ἀντὶ τοῦ ἀληθής.* P²M

20, 13 *ἄσσοντες ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν*] *ἤγουν ἐφορμῶντες.* M³

20, 16 *Ἀκραγαντῖνος*] *Ἀκράγας τῆς Σικελίας καὶ πόλις καὶ ὄρος λέγεται πατρὶς Ἐμπεδοκλέους ἀνδρὸς φιλοσόφου καὶ μάλιστα δόξαντος φυσικοῦ γεγενῆσθαι. συντέτακται δὲ αὐτῷ βιβλία φυσικὰ δι' ἑξαμέτρων.* PM

20, 18 *ἀχέων*] *ἄχεα καὶ ἄλγεα τὰ αὐτά· δηλοῦσι δὲ τὰς θλίψεις.* M³

20, 25 *καλλίπετε*] *καταλείψατε τὸ σκότος.* M³

20, 30 *ἐντεῦθεν ἄρχεται δεικνύειν ὅτι ἄνθρωποι ἦσαν οἱ παρ' αὐτοῖς θεοί.* M³

21, 2 *Κορυφασίαν*] *Κορυφασίαν αὐτὴν κεκλήκασιν, ὅτι ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Διὸς ἐγεννήθη, ἣν μητέρα φασὶν αὐτῆς.* PM

21, 7 *Κύρβαντος*] *Κύρβας ὄνομα κύριον, ἀφ' οὗ καὶ Κορύβαντες οἱ περὶ τὴν Ῥέαν δαίμονες ὠνομάσθησαν.* PM

21, 25 *κεράμῳ*] *τινὲς τὸν κέραμον δεσμωτήριον ἐξηγήσαντο· οὕτω γάρ φασι Κυπρίους τὸ δεσμωτήριον λέγειν.* P²M

21, 29 *Ὑπερβορέοισιν*] *Ὑπερβόρεοι ἔθνος Σκυθικόν, οὕτω καλούμενον διὰ τὸ ἀνωτάτω τῶν βορειοτάτων μερῶν, ὅθεν πνεῖ ὁ βορέας, ἔχειν τὴν οἴκησιν· οὗτοι δὲ ὄνους θύουσι τῷ Ἀπόλλωνι.* PM

22, 14 *Κυνοσουρίδος*] *κώμη Λακεδαίμονος.* PM

22, 15 *ἐν Τήνῳ*] *Τῆνος μία τῶν Κυκλάδων νήσων.* PM

22, 22 *Κυπριακὰ ποιήματα*] *Κύπρια ποιήματά εἰσιν τὰ τοῦ κύκλου· περιέχει δὲ ἁρπαγὴν Ἑλένης· ὁ δὲ ποιητὴς αὐτῶν ἄδηλος· εἷς γάρ ἐστι τῶν κυκλικῶν. κυκλικοὶ δὲ καλοῦνται ποιηταὶ οἱ τὰ κύκλῳ τῆς*

3—7 vgl. Kinkel EGF I p. 231. 237 — **8f** vgl. Menander Fr. 308 CAF III p. 88 — **11** Jerem. 23, 23 — **33**—S. **306, 2** vgl. Kinkel EGF I p. 3 u. p. 15

4 [καὶ] Wi | **5** καὶ τὸ αἴτιον (vgl. Diog. Laert. 1, 110) Schw κατ' αὐτὸν PM | **7** Ἀθ. καὶ Wi καὶ Ἀθ. PM | **8** ἐκάθηρε Di καθῆραι PM* καθῆρε M² | **9** Κωνειαζομέναις Meineke FCG IV p. 156 κωνεαζομέναις PM | **14** πατρὶς Schinas περὶ PM | **23** ἦν — αὐτῆς M² ἦ — αὐτοῦ PM*

Ἰλιάδος ἢ τὰ πρῶτα ἢ τὰ μεταγενέστερα [*ἐξ*] *αὐτῶν τῶν Ὁμηρικῶν συγγράψαντες.* PM

23, 4 *σχιζίαν*] *σχιζίας, λεπτὸς παρὰ Ἀττικοῖς, ὡς Διογενιανός φησι.* PM

σχιζίαν] *ἤτοι ἰσχνός, λιγνός.* M³

23, 6 *Οἴτῃ*] *Οἴτη τῆς Τραχῖνος ὄρος· ἡ δὲ Τραχὶς τῆς Θεσσαλίας.* PM

23, 11 *Μάκαρ*] *μνημονεύει Ὅμηρος τοῦ Μάκαρος ἐν οἷς φησιν·*

ὅσσον Λέσβος ἄνω, Μάκαρος ἕδος, ἐντὸς ἐέργει. PM

23, 26 *Ἀμυμώνην*] *αὕτη ἡ Ἀμυμώνη Δαναοῦ θυγάτηρ, ἐξ ἧς ἔσχεν τὸν Ναύπλιον.* PM

24, 2 *Ἀρσινόη*] *ταύτην τὴν Ἀρσινόην τινὲς μητέρα τοῦ Ἀσκληπιοῦ φασι, τινὲς δὲ Κορωνίδα. ἔστι δὲ ἡ Ἀρσινόη Λευκίππου θυγάτηρ, ἡ δὲ Κορωνὶς Φλεγύου.* PM

24, 7 *αἰγῶν*] *ἀστεῖον ἄγαν.* P²M

24, 15 *Ἀλκμήνης*] *Ἀλκμήνῃ μὲν τρεῖς νύκτας ὁ Ζεὺς συνῆλθεν, ἔνθεν »τριέσπερος« ὁ Ἡρακλῆς· τῇ δὲ Μνημοσύνῃ ἐννέα συνεγένετο νυξίν, ἔνθεν καὶ ἐννέα εἰσὶν αἱ Μοῦσαι.* PM

24, 17f *ἀλεξίκακον*] *τὸν Ἡρακλῆν δηλονότι.* M³

25, 11 *Ἴσθμιά*] *Ἰσθμὸς τόπος στενὸς ἐν Κορίνθῳ, περιεχόμενος ὑπὸ δύο θαλασσῶν. ἐνταῦθα ἤγετο τὰ Ἴσθμια, ἅπερ ἐξ ἀρχῆς ὁ Σίσυφος διέθηκεν ἐπὶ Μελικέρτῃ τῷ καὶ Παλαίμονι, τῷ Ἰνοῦς καὶ Ἀθάμαντος, ἀποθεωθέντι δὲ ἐν τῇ θαλάσσῃ· ὕστερον δὲ τῷ Ποσειδῶνι ἀνιέρωτο ὁ ἀγών.* PM

Νέμεα] *τῶν Νεμέων τοῦ ἀγῶνος ἡ αἰτία ἐστὶν αὕτη· ὅτε οἱ ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας σὺν Ἀδράστῳ καὶ Πολυνείκει ἐστρατεύοντο, παρέβαλον εἰς τὴν Νεμέαν· τόπος δὲ οὗτος τοῦ Ἄργους· ζητοῦντες δὲ ὑδρεύσασθαι συνέτυχον Ὑψιπύλῃ τῇ Θόαντος θυγατρί, τρεφούσῃ παιδίον Ὀφέλτην καλούμενον Εὐφήτου καὶ Εὐρυδίκης. ἡ δὲ ἀποθεμένη τὸ παιδίον ἀπῆλθεν, αὐτοῖς ὑδρεύσασθαι βουλομένη· δράκων ἐν τοσούτῳ περιπεσὼν τῷ παιδίῳ ἀνεῖλεν αὐτό· ἡ δὲ ἐπανελθοῦσα ἐθρήνει. Ἀμφιάραος δὲ ὁ μάντις, εἷς ὢν τῶν ἑπτά, ἀπὸ τοῦ συμβάντος τοῖς Ἕλλησι θάνατον προεμαντεύσατο καὶ τὸν παῖδα Ἀρχέμορον ἐκάλεσεν· Ἄδρα-*

3 vgl. M. Schmidt zu Hesychius s. v. *σχιζίας* — **9** Ω 544 — **17** vgl. Lykophr. Alex. 33 — **25**—S. **307**, **2** vgl. Nauck TGF² p. 594

1 *ἰλιάδος* (λ in Ras.) P | [*ἐξ*] Kroll ἔξω Schw | **10** *ἐξ ἧς* St *ἐξῆς* PM *ἑξῆς* Di | **14** *Φλεγύου* Nauck, Rhein. Mus. 7 (1850) p. 305 u. Haupt, Hermes 1 (1866) p. 399 *φησὶ λέγουσιν οὕτως* PM | **21 f** *σίσυφος* M² *σισύφιλος* PM* | **26** *πολυνίκει* PM | **29** *Εὐφήτου* Nauck aus Schol. Pind. Nem. prol. p. 9, 9 Abel *εὐφήγου* PM | **30** *ἐν τοσούτῳ*] ⟨*δὲ*⟩ *ἐν τούτῳ* Nauck

στος δὲ παραμυθούμενος τὴν Ὑψιπύλην ἐπ᾽ αὐτῷ τὸν Νεμεακὸν ἀγῶνα συνεστήσατο, ὃς ὕστερον τῷ Διὶ ἀνιερώθη. PM

25, 12 *Πύθια*] *Πύθια διὰ Πύθιον δράκοντα τὸν ἀναιρεθέντα μὲν ὑπὸ Ἀπόλλωνος, σαπέντα δὲ ἐπικείμενον τῷ ὄρει Παρνασῷ ἐπιλεγόμενφ.* PM

25, 17 *Πῖσα*] *Πῖσα πόλις τῆς Ἤλιδος, ἔνθα τὰ Ὀλύμπια τῷ Διὶ ἄγεται, τοῦ Πέλοπος διὰ τὴν κατ᾽ Οἰνομάου νίκην τοῦ κηδεστοῦ πρώτου αὐτὰ διαθεμένου, ὥς τινες.* PM

25, 18 *σφετερίζεται*] *ἰδιοποιεῖται τὰ ἐπιχεόμενα τοῖς νεκροῖς ἀντὶ σπονδῶν, ὅτε ἐναγίζουσιν αὐτοῖς.* PM

25, 21 *Σάγρα*] *πόλις τῆς Ἰταλίας.* PM

ἀφ᾽ ἧς καὶ ἡ παροιμία, ἀληθέστερα τῶν ἐπὶ Σάγρα. P²M

25, 22 *φαλλοὶ*] *τὰ σκύτινα αἰδοῖα. φαλλὸς ἦν τι ξύλον εἰς τύπον αἰδοίου τεκτονευθέν, πομπευόμενον ἐν ἑορτῇ Διονύσου, γελοίου τινὸς μύθου σύμβολον.* PM

26, 3 *πασχητιᾷ*] *πασχητιᾶν ἐστι τὸ ἡττᾶσθαι μὲν τῆς αἰσχρᾶς ἡδονῆς, τῷ δὲ μὴ εἶναι τὸ ἀποπληρωτικὸν τῆς ἡδονῆς πρὸς ὅμοιον αὐτῷ ἐκτύπωμα τερθρεύεσθαι.* PM

26, 9 *ληναΐζουσιν*] *βακχεύουσιν· Λῆναι γὰρ αἱ Βάκχαι.* PM

26, 13 *Εἵλωτων*] *Εἵλωτες καλοῦνται οἱ Μεσσήνιοι ἢ ἀπὸ τοῦ Ἕλους τοῦ ἐπικειμένου τῇ Λακεδαίμονι ἢ ἀπὸ τοῦ ἑλεῖν· Λακεδαιμόνιοι γὰρ ἑλόντες αὐτοὺς κατεδίκασαν τὸ Ἕλος ἐργάζεσθαι.* PM

παρὰ Λακεδαιμονίοις] [*ἢ*] *ἄτιμός τις καὶ δουλικὴ μοῖρα* [*ἢ*] *ὥσπερ οἱ πενέσται παρὰ Θετταλοῖς καὶ οἱ θῆτες παρὰ Ἀθηναίοις, οὕτως οἱ Εἵλωτες παρὰ Λακεδαιμονίοις.* PM

26, 14 *Ἡρακλῆς*] *Ἡρακλῆς ἐθήτευσεν Ὀμφάλῃ, Λυδῶν βασιλίσσῃ, (τὸ δὲ ἔργον αὐτοῦ ταλασιουργία) διδοὺς δίκην διὰ Ἶφιτον, Εὐρύτου μὲν παῖδα, ὃν ξένον αὐτῷ γενόμενον καὶ φίλον μετὰ πολλὴν φιλοφροσύνην ὥσας κατὰ πέτρας ἀπώλεσεν.* PM

26, 15 *Λαομέδοντι*] *οὗτος ὁ Λαομέδων πατὴρ μὲν ἦν Πριάμου, ἔσχε θητεύοντας αὐτῷ Ποσειδῶνα καὶ Ἀπόλλωνα· βουλήσει δὲ Διός,* [*διὶ*] *ἐνέδραν καὶ λόχον ἀρτύσαντες αὐτῷ καὶ ἁλόντες, ταύτην ὑπέστησαν δίκην.* PM

27, 8 *Ἠλεῖον Αὐγέαν*] *δαίμων τις οὗτος Ἠλεῖος Αὐγέας, ἐναν-*

12 vgl. Zenob. II 17; Aelian Nat. An. XI 10; Cicero De deor. nat. III 13 u. a.

4 *παρνασσῶι* P³ | **4f** *ἐπιλεγομένῳ* M² *ἐπιλεγόμενον* PM* | **20** *μεσήνιοι* PM | **23** [*ἢ*] St | *ἢ — μοῖρα* ∾ nach *ἐργάζεσθαι* PM | [*ἢ*] St | **24** *θῆτες* Kl *θῆται* PM | **28f** *μετὰ πολλὴν φιλοφροσύ* — in Ras. P¹ | **31** [*δὲ*] Wi | **32** [*δι᾽*] Kroll *δὶ* Wi | *λόχον* Pcorr *λόγον* P*M | **34** *Ἠλεῖος Αὐγέας* P² in Ras. w. e. sch. für *ἥλιος αὐγὰς*

τίος τῷ Πλούτωνι, ὃν καὶ τοξευόμενον ὑπὸ Ἡρακλέους Πανύασσις εἰσάγει. P

27, 11 Ἱπποκοωντιδῶν] *Ἱπποκόων τις ἐγένετο Λακεδαιμόνιος, οὗ ⟨οἱ⟩ υἱοὶ ἀπὸ τοῦ πατρὸς λεγόμενοι Ἱπποκοωντίδαι ἐφόνευσαν τὸν Λικυμνίου υἱόν, Οἰωνὸν ὀνόματι, συνόντα τῷ Ἡρακλεῖ, ἀγανακτήσαντες ἐπὶ τῷ πεφονεῦσθαι ὑπ' αὐτοῦ κύνα αὐτῶν. καὶ δὴ ἀγανακτήσας ἐπὶ τούτοις ὁ Ἡρακλῆς πόλεμον συγκροτεῖ κατ' αὐτῶν καὶ πολλοὺς ἀναιρεῖ, ὅτε καὶ αὐτὸς τὴν χεῖρα ἐπλήγη. μέμνηται καὶ Ἀλκμὰν ἐν ἁ. μέμνηται καὶ Εὐφορίων ἐν Θρᾳκὶ τῶν Ἱπποκόοντος παίδων, τῶν ἀντιμνηστήρων τῶν Διοσκούρων.* PM

27, 24 *πανομφαῖος*] *ὁ πᾶσαν ὀμφήν, τοῦτ' ἔστι φήμην, ἀφιείς· ἐκ δὲ τούτου ὁ μαντικὸς νοεῖται.* PM

27, 28 *δράκων*] *ἐπὶ Νέμεσιν.* PM

κύκνος] *ἐπὶ Λήδαν.* PM

ἀετός] *ἐπὶ Γανυμήδην.* PM

27, 29 *ἄνθρωπος*] *Ἀμφιτρύων ἐπ' Ἀλκμήνην.* PM

28, 15 *δρυός*] *τῆς κατὰ τὸ παλαιὸν μυθευομένης ἀνθρωπογόνου.* PM

28, 19 *Ἀργύννου νεὼν*] *τὸν τῆς Ἀργύννου νεὼν Ἀφροδίτης ἐπικληθείσης ἀπὸ Ἀργύννου τοῦ Ἀγαμέμνονος.* PM

28, 21 f *ἐν Μηθύμνῃ*] *Μήθυμνα μία τῶν δ' πόλεων, αἵ εἰσιν αὗται· Μήθυμνα, Μιτυλήνη, Ἔρεσσος, Ἴρα.* PM

28, 25 *ἐν Ἤλιδι*] *ἐν Ἤλιδι Ἀπομυίῳ, τῷ ἀπελαστικῷ τῶν μυιῶν Διί, θύουσιν Ἠλεῖοι.* PM

29, 7 *περιβασοί*] *ἀσχημοποιῷ· ἐπίθετα δὲ ταῦτα τῆς Ἀφροδίτης.* PM

29, 10 *χοιροψάλαν*] *χοιροψάλας Διόνυσος ἐν Σικυῶνι τιμᾶται τῆς Βοιωτίας, ὡς Πολέμων ἐν τῇ πρὸς Ἄτταλον ἐπιστολῇ. ἔστι δὲ μεταλαμβανόμενον ὁ τὸν χοῖρον ψάλλων, τοῦτ' ἔστι τίλλων· χοῖρος δὲ γυναικεῖον αἰδοῖον, ὡς μαρτυρεῖ καὶ Ἀριστοφάνης ἐν Ἀχαρνεῦσιν λέγων »χοῖρε, χοῖρε. κοῖ κοῖ. τρώγοις ἂν ἐρεβίνθους; εἰπέ μοι. κοῖ κοῖ«.* PM

1 vgl. Panyassis Herakleia Fr. 6 Kinkel — **8** Alkman Fr. 15 Bergk⁴ — **9** Euphorion Fr. 22b Meineke (Anal. Alex. p. 58) — **23 f** vgl. Paus. V 14, 1 — **27—29** Polemon Fr. 72 FHG III p. 135; vgl. Preller, Polem. perieg. fr. p. 110 — **29** vgl. Schol. Aesch. Pers. 1063 — **31 f** Aristoph. Acharn. 799 f

3—10 zweimal in P, auf f. 16v, wo es von P² getilgt wurde, und auf f. 17r | **4** ⟨οἱ⟩ Kroll | **5 f** *ἐπὶ τῷ*] *ὑπὸ τὸ* P (erste Abschrift) | **9** *Θρᾳκὶ* Schneidewin, Coniect. crit. p. 7 *Θράκῃ* PM | *τῶν*²] *ὡς* Kroll | **13** *Νέμεσιν*] + *δράκων* P²M | **14** *Λήδαν*] + *κύκνος* P²M | **15** *Γανυμήδην*] + *ἀετός* P²M | **21** *μήθυμνα* (*μη* in Ras.) P¹ | **22** *ιρά* (sic) PM* *ἱρά* M² *Πύρρα* Kl | **27 f** [*τῆς Βοιωτίας*] Preller | **31** *εἰπέ μοι* < Arist.

29, 28 *τὰς γαλᾶς*] *ὅτι ἡ ἱστορία περιέχει ὡς Ἀλκμήνης δυστοκούσης γαλῆ παρῆλθεν καὶ εὐθέως ἀπεκύησεν τὸν Ἡρακλέα· διὸ τιμῶσιν αὐτὴν Θηβαῖοι.* PM

30, 1 *μύρμηκας*] *ὁ Μύρμηξ ὄνομα κύριον ἀνθρώπου, ᾧ ὁμοιωθεὶς ὁ Ζεὺς μίσγεται Εὐρυμεδούσῃ, τῇ Κλήτορος θυγατρί, γεννᾷ δὲ Μυρμιδόνα ἐξ αὐτῆς.* PM

30, 5 *σμίνθους*] *Κρητῶν ἐπιστρατευσάντων τοῖς Τρωσὶν καὶ στρατοπεδευσαμένων πλησίον τῆς Τροάδος οἱ μῦς νύκτωρ ἐπιθέμενοι τοὺς τελαμῶνας τῶν ἀσπίδων αὐτῶν διέτρωγον, καὶ ἐντεῦθεν ἱδρύσαντο μὲν ἱερὸν Ἀπόλλωνος, ἐπωνόμασαν δὲ αὐτὸ Σμίνθιον Κρητῶν ἐπιχωρίων γλώττῃ· σμίνθους γὰρ τοὺς μύας οἱ Κρῆτες καλοῦσιν.* PM

30, 18 *Κυθνίοις*] *Κύθνος, μία τῶν Σποράδων νήσων.* PM

30, 20 *Φαληροῖ*] *Φαληρεὺς λιμὴν τῆς Ἀττικῆς· ὁ δὲ κατὰ πρύμνας ἥρως Ἀνδρόγεώς ἐστιν, υἱὸς Μίνωος, οὕτως ὀνομασθεὶς ὅτι κατὰ τὰς πρύμνας τῶν νηῶν ἵδρυτο. καὶ Καλλίμαχος ἐν δ' τῶν Αἰτίων μέμνηται.* PM

30, 21 *Ἀνδροκράτει κτλ.*] *ὀνόματα τῶν ὑπὲρ Πλαταιέων ἀναιρεθέντων, ὅτε Ξέρξης αὐτοῖς ἐπεστράτευσεν.* PM

30, 27 *ὦ Βοιώτιε*] *ἀντὶ τοῦ ὦ Ἡσίοδε· Βοιωτὸς γὰρ ἦν τὸ γένος.* PM

31, 1 *Ἀσκραῖε*] *Ἡσίοδε· Ἄσκρη γὰρ πόλις Βοιωτίας.* PM

31, 6 *ὑμεδαπῆς*] *ὑμετέρας.* PM

31, 6 f *ἐγχρίμπτονται*] *συμπίπτουσιν, ἐγγίζουσιν.* PM

31, 12 *ὀφαρτυτικῆς*] *μαγειρικῆς.* PM

31, 24 *Ἰθωμήτῃ*] *Ἰθώμη πόλις τῆς Λακεδαιμονίας.* PM *ἣν καὶ Μεσσήνην φασίν· μᾶλλον δὲ οὕτως ἡ ἀκρόπολις τῆς Μεσσήνης ταύτης καλεῖται, ὥσπερ ἡ τοῦ Ἄργους πάλιν ἀκρόπολις Λάρισα λέγεται.* P²M

32, 1 *Μόνιμος*] *ὄνομα ἱστοριογράφου.* PM

32, 4 *ἐν Νόστοις*] *οὕτως ἐπιγραφομένῳ βιβλίῳ περιέχοντι τὴν ἐκ τῆς Ἰλίου τῶν Ἑλλήνων ἐπάνοδον· νόστος γὰρ ἡ ἐπάνοδος.* PM

32, 6 *Δωσίδας*] *ὄνομα ἱστοριογράφου.* PM

Φωκαεῖς] *Φωκαεῖς οἱ Ἴωνες· Φώκαια γὰρ μία τῶν δώδεκα πόλεων τῆς Ἰωνίας.* PM

32, 15 *τοπάζοντες*] *ὑπονοοῦντες.* PM

32, 16 *οὐ γὰρ κτλ.*] *ὡς λίαν σαφῆ τε καὶ εὐσεβῆ τὴν κρίσιν ἐξάγει ὁ θεσπέσιος οὗτος ἄνθρωπος.* M²

15 Kallimachus Fr. 33b Schneider — **22—24** vgl. Hesychius s. vv.

11 *ἐπιχωρίῳ* Kl | **15** *κατὰ* M² *καὶ* PM* | **15f** *Αἰτίων* Di *αἰτιῶν* PM | **33** *φωκεα* P *φωκέα* M

33, 8 *Κῦρον*] *Περσῶν βασιλέα.* PM

φιλόδωρος] *ὡς καὶ κατὰ τοῦ Κροίσου δῶρα λαβών.* PM

33, 13 *πυρᾶς*] *ἐφ' ᾗ καὶ αἰχμάλωτος ληφθεὶς ὑπὸ Κύρου ἐπιτίθεται ἐπὶ πῦρ· »ἀλλ', ὦ φιλανθρωπότερε« τῷ Κύρῳ λέγει.* PM

33, 14 *Σόλων*] *εἷς τῶν ἑπτὰ σοφῶν, ὃς προειρήκει αὐτῷ· »τέλος ὅρα μακροῦ βίου.«* PM

33, 15 *σωφρόνησον*] *ἐπὶ γὰρ τῆς πυρᾶς οὕτως εἶπεν Κροῖσος, ὥς φησιν Ἡρόδοτος· »τὰ δὲ ἐμὰ παθήματα ἀχάριστα ἐόντα μαθήματα γέγονεν« κατὰ τὸ Ὁμηρικόν·*

παθὼν δέ τε νήπιος ἔγνω. PM

33, 23 *εἴτε Φορωνεὺς*] *Φορωνεὺς Ἀργεῖος ἦν τῷ γένει, ὁ δὲ Μέροψ Κῷος. μαντεῖον περὶ τὴν Λεβαδίαν τῆς Βοιωτίας ἀπὸ Φορωνέως τινὸς πρώτου θύσαντος τοῖς θεοῖς τοῖς νομισθεῖσιν· ὁμοίως δὲ καὶ Μέροψ ἱστορεῖται.* PM

33, 27 *τὸν Ἔρωτα*] *πρεσβύτατον τῶν θεῶν τὸν Ἔρωτα μετὰ τοῦ χάους καὶ τῆς γῆς γεγονέναι καὶ Ἡσίοδος λέγει ἐν οἷς φησιν·*

ἤτοι μὲν πρώτιστα Χάος γένετ', αὐτὰρ ἔπειτα
Γαῖ' εὐρύστερνος . . . ἠδ' Ἔρος. PM

33, 28 *πρὶν ἢ Χάρμον*] *ἀντὶ τοῦ πρὶν ἢ τὸν Χάρμον ἐρασθῆναί τινος καὶ ὑπὸ τοῦ Ἔρωτος ληφθῆναι.* PM

33, 32 *Φιλιππίδην*] *οὗτος ὁ Φιλιππίδης ἡμεροδρόμος ἦν, ὥς φησιν Ἡρόδοτος· εἶτα Ξέρξου ἐκστρατεύσαντος ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα Φιλιππίδης οὗτος ἀπαγγεῖλαι πορευθεὶς Λάκωσι τὴν ἔφοδον τοῦ βαρβάρου, περὶ τὸ Παρθένιον ὄρος ὁρᾷ τε φάσμα τὸ τοῦ Πανὸς πρὸς τῷ τόπῳ καὶ ἀκούει, οὗτινός τε εἴη δαίμονος τὸ ὁραθὲν καὶ ὅτι σύμμαχος Ἕλλησιν ἥκοι, καὶ τὸ ἀπὸ τοῦδε θεὸς Ἀθηναίοις ἐνομίσθη Πάν, καὶ τὸ καθύπερθεν σπήλαιον τοῦ Ἀρείου πάγου τεμενίσαντες αὐτῷ ἔνορχιν τράγον ὅσα ἔτη ἔθυον αὐτῷ.* P²M

34, 18 *Διδυμαίῳ*] *Διδυματος γὰρ Ἀπόλλων ἐν Μιλήτῳ τιμᾶται ἢ διὰ τὸ ἅμα τῇ ἀδελφῇ Ἀρτέμιδι γεγεννῆσθαι, ἢ διὰ τὸ διπλᾶ ἱερὰ εἶναι αὐτοῦ ἐκεῖ.* PM

34, 18 f *τῆς Λευκοφρύνης*] *Λευκοφρύνη Ἄρτεμις ἐν Μαγνησίᾳ ὀνομάζεται.* PM

34, 20 *Μυνδίῳ*] *τῷ Καρί· Μύνδος γὰρ πόλις Καρίας.* PM

34, 21 *ἐν Τελμησσῷ*] *Τελμησσὸς Καρίας πόλις, ἀρίστους ἔχουσα μάντεις, ὅθεν ἦν Ἀρίστανδρος ὁ συνὼν Ἀλεξάνδρῳ ἡνίκα ἔκτιζεν τὴν Ἀλεξάνδρειαν.* PM

5 f vgl. Herodot 1, 32 — **8** Herodot 1, 207 — **10** Hesiod Op. 218; vgl. *P* 32; *Y* 198 — **17 f** Hesiod Theog. 116 f. 120 — **22** vgl. Herodot 6, 105

12 *Λεβάδειαν* Di | **18** *γαῖ'* P¹M *γαῖα* P* | *ἠδ' Ἔρος* Hes. *ἰδ' ἔρως* PM

35, 3 *Κινύρου*] *Κυπρίων βασιλεύς.* PM

35, 15 *ὅρα πῶς ἀρχῆθεν ἡ ἀπάτη αὕτη τῷ τῶν ἀνθρώπων εἰσεκώμασεν βίῳ.* M^3

35, 19 *Θεσπείᾳ*] *τόπος ἐν Βοιωτίᾳ, ἱερὸν Ἥρας.* PM

35, 22 *βρέτη*] *διὰ τὸ βροτοῖς ἀπεικονίζεσθαι.* PM

35, 27 *ἀνδρείκελα*] *ἀνθρώπων μορφαῖς ἀπεικαζόμενα.* PM

35, 30 *κατὰ κοινοῦ τὸ οὐ παραιτητέον.* P^{2}M

36, 3 *Σεμνῶν*] *Εὐμενίδων ἤτοι τῶν Ἐρινύων.* PM

36, 4 *Σκόπας*] *οὗτος ὁ Σκόπας ἀγαλματοποιὸς ἐπίσημος ἐγένετο.* PM

Κάλως] *ὄνομα ἀνδριαντοποιοῦ.* PM

36, 9 *Βρυάξιος*] *ὡς εἰ ἔλεγεν εἴτε Βρύξου* (sic) *εἴτε Φειδίου ἦν ἡ τέχνη.* M^3

36, 12 *Τήνῳ*] *νῆσος μία τῶν Κυκλάδων.* PM

36, 20 *Κύκλου*] *Κύκλος αὐτοῦ τὸ βιβλίον τὸ ἱστορικὸν ἐκαλεῖτο.* PM

36, 23 *Μορύχου*] *οὕτως ἐπίκλην ἐκαλεῖτο ὁ Διόνυσος.* PM

36, 24 *τοῦ φελλάτα*] *ἀπὸ ὄρους Φελλέως καλουμένου.* PM

φελλάτας λίθους καλοῦσι τοὺς τραχεῖς, ἔνθεν καὶ Ἀριστοφάνης ὁ κωμῳδικός φησιν·

ὅταν μὲν οὖν τὰς αἶγας ἐκ τοῦ Φελλέως,

σημαίνων τὸν τραχὺν τόπον. PM

37, 1 *Σκύλλις καὶ Λίποινος*] *ὀνόματα κύρια ἀγαλματοποιῶν.* PM

37, 3 *Μουνυχίας*] *Μουνυχία Ἄρτεμις ἐν τῷ Πειραιεῖ τιμᾶται καὶ ἀπ' αὐτῆς μέρος τοῦ λιμένος Μουνύχιον ὠνόμασται.* PM

37, 23 *παραστησάμενον*] *πορθήσαντα.* PM

37, 25 *δαιδαλθῆναι*] *ἀντὶ τοῦ ἀγαλματοποιηθῆναι. ἀπὸ Δαιδάλου δὲ ἐλέχθη τὸ ῥῆμα, περιφανοῦς κατὰ τὴν τέχνην ὑπάρξαντος.* P^{2}M

38, 19f *πυραμίδες*] *πυραμίδες οἰκοδομήματα ἐν Αἰγύπτῳ, ἅπερ ᾠκοδομήθη εἰς μνημάτων χώραν, ὡς μαρτυρεῖ τὸ ἐν αὐταῖς ἐπίγραμμα οὕτως ἔχον·*

μνήματα Καιφρῆνός τε καὶ ἀντιθέου Μυκερήνου
καὶ Χέοπος κατιδὼν Μάξιμος ἠγασάμην.

8 vgl. Hesychius s. v. — **21** Aristoph. Nub. 71 — **32 f** Preger Inscr. graec. metr. p. 174 Nr. 222 — **33** Zu *Μάξιμος* vgl. Buecheler, Rh. Mus. 38 (1883) S. 132; Anthol. Lat. II 1 p. 107 sq.

6 das Scholion ist in den HSS falsch mit *ἀποδείξεως* (35, 29) verbunden | **19** *φελλάτας* Schneidewin zu Paroemiogr. I p. 121 *φελλάτους* PM | **32** *Καιφρῆνός*] *καὶ φρηνὸς* PM *κεφρῆνός* Osann, Syll. inscr. p. 413 | *Μυκερίνου* Osann | **33** *ἠγασάμην* Osann *ἠγησάμην* PM* *ἠγασάμην* M^2

πυραμίδες δὲ ἐκλήθησαν ἀπὸ τοῦ συναγωγὴν ἔχειν ὁμοίαν φλογΐ, ἣ καὶ πέμματά τινά ἐστιν ἐκ στέατος ἢ σησάμου πυραμοειδῆ. οἳ δὲ πυραμίδας κεκλῆσθαι ἀπὸ τοῦ σχήματος τοῦ παρὰ τοῖς γεωμέτραις· πυραμὶς γάρ ἐστι σχῆμα παραλληλόγραμμον, ἐπίπεδον ἄνω ἐπὶ τῆς κορυφῆς τρίγωνον ἔχον, οὗ ἡ βάσις μία ἐστὶ τῶν μικροτέρων τοῦ παραλληλογράμμου εὐθειῶν. τάφοι δέ εἰσιν, ὡς ἔφην, καὶ αὐταί, ὥσπερ καὶ τὰ μαυσώλεια ἀπὸ τοῦ κτίσαντος καὶ δεδωκότος τοιοῦτο σχῆμα τὴν προσηγορίαν εἰληφότα. PM

38, 20 *μαυσώλεια*] *Μαύσωλος ἐγένετο Ἑκατόμνου τοῦ Καρίας τυράννου ἀδελφὸς δυνάστης, ὃς ἐπιφανῆ τάφον ἑαυτῷ κατεσκεύασεν, ὅσπερ ὕστερον ὡς ἱερὸν ἐνομίσθη.* PM

λαβύρινθοι] *λαβύρινθος ἔργον μὲν ἦν Δαιδάλου, θεατροειδὲς δὲ καὶ πολυέλικτον σχῆμα, ἀδιεξόδευτον τοῖς ἀπείροις, ἐν ᾧ καθεῖρκτο ὁ Μινώταυρος, θηρίον τι διφυὲς ἐξ ἀνθρώπου καὶ βοός, γεγονός, ὥς φασι, Πασιφάης καὶ Διός.* PM

39, 12 *πρὸ τῶν πυλῶν*] *τὸν Λοξίαν πρὸ τῶν θυρῶν ἵστασαν οἱ Ἀθηναῖοι ἕκαστος καὶ προσεκύνουν καὶ βωμὸν παρ' αὐτὸν ἱδρύοντο στρογγύλον, καὶ μυρίναις στεφανοῦντες ἐκάλουν Λοξίαν, τὴν τοῦ παρ' αὐτοῖς θεοῦ προσηγορίαν νέμοντες τῷ βωμῷ. ἐντεῦθεν καὶ παρὰ τοῖς κωμικοῖς οἱ ἐξιόντες κόπτουσι τὰς θύρας, διότι οὐχ ὥσπερ παρ' ἡμῖν νῦν τὸ παλαιὸν ἀνεῴγνυντο αἱ θύραι, ἀλλ' ἐναντίῳ τρόπῳ· ἔξωθεν γὰρ αὐτὰς ἀνατρέποντες ἔνδοθεν ἐξῆγον, πρότερον δὲ τῇ χειρὶ ψόφον ἐποίουν κρούοντες ἐπὶ τὸ γνῶναι τοὺς πρὸ τῶν θυρῶν τὸν Λοξίαν προσκυνοῦντας καὶ φυλάξασθαι μὴ λάθοιεν πληγέντες τῶν θυρῶν πρὸς τὸ ἔξω ὠθουμένων.* P²M

39, 26 *σπάλακες*] *εἶδός ἐστι ζῴου, ὅπερ ἐκ γενετῆς ἐστι τυφλόν, καλεῖται δὲ καὶ ἀσπάλαξ.* PM

40, 21 *τοῦτο ἄμεινον*] *ἀστεῖον τοῦτο καὶ ὡραῖον.* M²

40, 25 f *αἱ δὲ χελιδόνες*] *καὶ τοῦτο ἄγαν ἀστεῖον.* M³

40, 28 *Ἐπιδαυρίου*] *Ἐπίδαυρος, τοῦ Ἄργους πόλις, ἱερὸν Ἀπόλλωνος.* PM

Πολιάδος] *Πολιὰς Ἀθήνησι τιμᾶται, ἣν καὶ πολιοῦχον λέγουσιν, ἱδρυμένην ἐν τῇ ἀκροπόλει.* PM

41, 11 *Ἀμαζόνας*] *ἔθνος Σκυθικὸν ἀνδρεῖον καὶ ἀνδρῶδες καὶ πρόσοικον τοῖς Κόλχοις.* PM

16—25 vgl. Helladius bei Photius Cod. 279 (p. 535 b, 26 ff Bekker); vgl. auch Haupt, Hermes 1 (1866) p. 400 — **26 f** vgl. Hesychius s. v. *σπάλαξ*

1 f ἣ — *ἐστιν* Wi ἢ — *εἶναι* PM | **2** *σισάμου* PM | **3** *πυραμίδας* M² *πυραμίδες* PM* | **5** *ἔχον* Schinas *ἔχων* PM | **6** *αὗται* P³ | **7** *δεδοκότος* PM | **11** *ὅσπερ* Schinas *ὅπερ* PM | **14** *βοός* Wi *διὸς* PM | **15** *πασιφάης* M² *παηφαὴς* PM* | **19** *θεοῦ* in Ras. P² | **24** *φυλάξασθαι* (*ασθ* in Ras.) P² | **32** *πολιὰς* M² *πόλις* PM* | **35** *Κόλχοις* Haupt, Hermes 1 (1866) p. 38 *κοίλοις* P *κοίλοις* M

41, 13 *Ἐλευθερέως*] *τοῦ ἐν ταῖς Ἐλευθεραῖς τιμωμένου· τόπος δὲ τῆς Βοιωτίας οὗτος.* PM

41, 19 *τοῦ Διὸς*] *ἄλλοι τῆς Ἀθηνᾶς φασιν, ὧν καὶ Γρηγόριος ὁ θεολόγος, δι' ὧν φησι·*

καὶ Φειδίας τὰ παιδικὰ ἐν τῷ δακτύλῳ
τῆς παρθένου γραφέντα· »Παντάρκης καλός.«

Λιβάνιος δὲ ὁ σοφιστὴς ἐπὶ τῆς Ἀφροδίτης τῷ δακτύλῳ τοῦτο γράψαι Φειδίαν λέγει. P²M

41, 23 f *τὴν Πραξιτέλους ἑρωμένην*] *τινὲς καὶ τὸν Φειδίαν τοῦτο πεποιηκέναι φασίν, εἰς τὸ Φρύνης τῆς ἑταίρας εἶδος, ἑρωμένης αὐτῷ, τὴν Ἀφροδίτην διαγλύψαι.* P²M

41, 24 *Φρύνη*] *μία τῶν ἑταιρῶν κάλλει διαπρέπουσα, ἀπὸ Θεσπιῶν οὖσα πόλεως Βοιωτίας.* P

41, 27 *Ἀλκιβιάδην*] *Ἀλκιβιάδης, Ἀθηναίων στρατηγός, ἀνὴρ ἀστεῖος τῷ κάλλει καὶ νέος τὴν ἡλικίαν, ὡς καὶ πολλὰς ἐπ' αὐτῷ ἐκμανῆναι τῶν γυναικῶν.* PM

42, 7 *Μιθριδάτης*] *βασιλεὺς Σκυθῶν.* PM

42, 21 *ἐκ Πέλλης*] *τῆς Μακεδονίας πόλις.* PM

42, 22 *ἐν Κυνοσάργει*] *Κυνόσαργες γυμνάσιον τῆς Ἀττικῆς.* PM

42, 24 *Δημήτριον*] *ὁ Δημήτριος οὗτος βασιλεὺς μὲν Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων, ἐμνηστεύετο δὲ εἰς γάμον Ἀθηνᾶν τὴν Ἀθηναίων θεόν, ἐξαχθεὶς ἀλόγῳ οἴστρῳ.* PM

42, 28 *Λάμιαν*] *αὕτη ἐστὶ δι' ἣν καὶ τὰ πραττόμενα μορμολύκια κατ' αὐτὴν προσηγόρευται, φοβερὰν τοῖς βρέφεσιν γενομένην· διὰ γὰρ τὴν τῶν οἰκείων παίδων ἀπώλειαν ἐφόνα κατὰ τῶν ἀλλοτρίων, οἰστρουμένη φθόνῳ πολλῷ.* PM

42, 29 *εὐφήμως εἶπεν.* M²

43, 4 *Ἵππωνος*] *Ἵππων· οὗτος ἐγένετο μὲν τῶν παλαιῶν σοφῶν, ἐνόμισε δὲ θεοὺς μὴ εἶναι, νομίζεσθαι δὲ μόνον ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων.* PM

43, 25 *δεισαλέα*] *ἀκάθαρτα, παρὰ τὴν δεῖσαν.* PM

43, 30 *Βίωνα*] *ἱστορικὸς οὗτος ἐγένετο.* PM

44, 14 *ὁ Πάριος λίθος*] *ὁ ἄγαν λευκός.* P²M

5 f Gregor von Naz., Carm. theol. I 2 carm. 10, 863 f (Migne S. Gr. vol. 37 col. 742) — **7 f** vgl. Brunn, Gesch. d. griech. Künstler[1] I S. 161; Eunapius, Leben des Akakios p. 100 Boiss. (in Bezug auf Libanius *περὶ εὐφυίας*): *μήτε (ἔμελε) Φειδίᾳ τοῦ τὸν δάκτυλον παραλαβεῖν καὶ τὸν παῖδα πρὸς ἔπαινον τῆς θεᾶς.*

12 ἑταιρῶν Schinas ἑτέρων P | **12 f** Θεσπειῶν P | **13** πόλεως P¹ πόλις P* | **16 f** τῶν γυναικῶν] γυναῖκας M | **19** κυνόσαργος PM | **21** ἀθηναῖον P | **22** ἐξαχθεὶς ἀλόγῳ οἴστρῳ Wi ἐξαχθεῖσαν λόγῳ οἴστρου PM | **29** δὲ² P*M² < P³M*

44, 32 ὁ *Πυγμαλίων*] *οὗτος ὁ Πυγμαλίων Κυπρίων βασιλεὺς ἐγένετο. τούτου ἀδελφὸν καταθύει τῷ Διὶ Βούσιρις, Αἰγυπτίων βασιλεύς.* PM

45, 5 *βάραθρον*] *βάραθρον τόπος Ἀθήνησι χασματώδης καὶ ἄβυσσος, εἰς ὃν οἱ κατάκριτοι ἐνεβάλλοντο, ὧν οὐδὲ τὰ σώματα ἔτι ἐφαίνετο.* PM

ἦσαν καὶ ἀλλαχόθι κολαστήριοι τόποι, ὥσπερ ἐν Λακεδαίμονι ὁ κεάτας, ἐν Ῥώμῃ δὲ ὁ κάρκαρος. P²M

45, 8 *περιστεραῖς προσέπτησαν πελειάδες*] *ἀλλὰ καὶ Ἀπελλοῦ τῷ βότρυϊ τῆς σκιαγραφίας ὄρνις προσέπτη καὶ τῷ ῥάμφει τὴν ῥᾶγα διανοίγειν ἐπειρᾶτο. ἀλλὰ καὶ ἵππον Ἀλεξάνδρῳ τῷ Μακεδόνι γράψας, εἶτα προσαγαγὼν Ἀλέξανδρον μὲν οὐ πάνυ ἐπηγάγετο τῇ γραφῇ, τὸν Ἀλεξάνδρου δὲ ἵππον παραγαγόντες ὡς ἕτερον ἵππον τῇ ἀληθείᾳ τοῦτον εἶχον ἑωρακότα φρυάγματι κεχρεμετικότα πρὸς τὴν εἰκόνα, ὅτε καὶ Ἀπελλῆς γραφικώτερον ἔλεγεν Ἀλεξάνδρου τὸν ἵππον αὐτοῦ εἶναι, ἅτε τὸν μὲν μὴ ἐπεγνωκότα δῆθεν ἀτρέμα πρὸς τὴν γραφὴν ἔχειν, τὸν ἵππον δὲ ἐπεγνωκέναι καὶ ὡς πρὸς ἀληθῆ διαγενέσθαι ἵππον.* P²M

45, 18 *ταῦρον*] *τὸν ἐπὶ Πασιφάῃ ταῦρον λέγει.* P²M

45, 21 *μελεδωνοί*] *ἐπιμεληταί, φροντισταί.* PM

45, 22 *κοροκοσμίων*] *κοροκόσμια καλεῖται πλάσματά τινα ἐκ κηροῦ ἢ γύψου νυμφῶν ἢ παρθένων τινῶν ἀναπλαττόμενα, ἅπερ Δωριεῖς μὲν δαγῦδας, Ἀθηναῖοι δὲ κοροκόσμια καλοῦσιν. ἢ τὰ ὑπὸ τῶν κορυλλίων νυμφικά.* PM

47, 5 *σάτυροι μεθύοντες*] *ὡς τὸ τοῦ Πριάπου παναίσχιστον εἶδος, ὡσαύτως καὶ αἱ τῶν σατύρων ἰδέαι, ἐπεὶ κἀκεῖνοι ἐντεταμένοι γράφονται τὰ παιδουργὰ μόρια, παθόντες τοῦτο, ὡς ὁ μῦθος, μήνιδι Διονύσου τῷ πρὸς αὐτὸν ὁρμητικῶς αὐτοὺς σχεῖν εἰς αἰσχρᾶς Ἀφροδίτης ἐργασίαν.* P²M

47, 10 *Φιλαινίδος*] *γυνή τις ἑταίρα ἐγένετο συγγράψασα ἑταιρικὰ σχήματα μίξεων.* PM

47, 13 *ἡταίρηκεν*] *ἠτάκτησεν.* PM

47, 14—16 *τοῦτο οὐ νοεῖταί μοι.* M³

47, 28 *ἀπατηλόν*] *τὴν εἰδωλοποιόν.* PM

49, 2 ὁ *Ἐλεάτης*] *Ἐλέα διὰ τοῦ ε̄ πόλις τῆς Ἰταλίας, ἀφ' ἧς ὁ πολίτης Ἐλεάτης· Αἰλέα δὲ ἡ διὰ τῆς αϊ διφθόγγου τῆς Φωκίδος, ἀφ' ἧς ὁ πολίτης Αἰλεάτης.* PM

19 vgl. Hesychius s. v.

14 *εἶχον*] *εἶδον* Wi *εὗρον* Kroll | *κεχραιμετικότα* P²M (*αι* w. e. sch. P² für *ε*) | **15** *Ἀλεξάνδρου* Schinas *ἀλεξάνδρῳ* P²M | **20** *τινα* Schinas *τινὸς* PM | **22** *δαγύδας* Bast, Epist. crit. p. 196 *δαγύρας* PM | **24—28** geschrieben von P², aber das verweisende Zeichen im Text u. am Rand von P¹

49, 4 *Μεταποντῖνος*] *Μετάποντος Ποσειδῶνος παῖς, ὃς ἔκτισεν ἐν Ἰταλίᾳ ὁμώνυμον αὐτῷ πόλιν Μετάποντον καλουμένην.* PM

49, 7—10 *θαυμαστὸν εἰς ἔλεγχον τῆς ἀνοίας αὐτῶν.* M³

49, 23 *Δίνων*] *Δίνων ὄνομα κύριον.* P²M

50, 2 *Βήρωσσος*] *ὁ τῆς Σιβύλλας πατήρ, ὡς Ἰουστῖνος ὁ φιλόσοφός φησιν.* M³

50, 6 *ὁμολογούντων*] *ὁμολογείτωσαν οἱ σοφοί.* M³

50, 7 *μάγους*] *ἔθνος οἱ Μάγοι Χαλδαίων.* PM

50, 20 *Ἀβδηρίτης*] *Ἄβδηρα πόλις Θρᾴκης ἀπὸ Ἀβδήρου τοῦ ἐρωμένου Ἡρακλέους, ἐκεῖ καταβρωθέντος ὑπὸ τῶν Διομήδους ἵππων, οὕσπερ ἵππους ἀνεῖλεν Ἡρακλῆς, καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀβδήρου τοῦ ἐρωμένου τὴν πόλιν Ἡρακλῆς κτίσας ὠνόμασεν. τὰ αὐτὰ δὲ καὶ περὶ Πειρίνθου ἱστοροῦνται, ὅτι ἐρώμενος Ἡρακλέους καὶ οὗτος ἐγένετο, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἐκεῖσε ἀποθανόντος καὶ ταφέντος ὑφ' Ἡρακλέους ἡ πόλις Πείρινθος ἐκλήθη.* PM

51, 10 *μορμώ τινα*] *φοβερίσματα.* (P)M

51, 17 *ὦ πρὸς τῆς ἀληθείας*] *ὦ ἀθεότης. ἐλλειπτικὸν τὸ σχῆμα τοῦ λόγου.* M³

51, 26ff *οἷα περὶ τοῦ μόνου θεοῦ καὶ τῶν Ἑλλήνων οἱ σοφοὶ εἶπον, ἀμυδρῶς πως περιδειχθείσης αὐτοῖς τῆς ἀληθείας, εἰ καὶ μὴ συνῆκαν, ἀλλὰ »φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν«.* M³

51, 30 *πρὸς αὐτοῦ*] *δηλαδὴ πρὸς αὐτοῦ τοῦ θεοῦ, ὃν Πλάτων, εἰπέ, πῶς ἐστιν ἄρρητος ὁ θεός.* M³

57, 14 *δυσωπούντων*] *δυσωπείτωσαν δέ σε.* M³

57, 20 *μητραγύρται*] *μητραγύρται, περίπολοι τῆς τῶν δαιμόνων μητρὸς Ῥέας· βάκηλοί τινες καὶ γάλλοι· πολλά τινα τεράστια καὶ ἀπατηλὰ ἐπιδεικνύμενοι καὶ δρῶντες ἑαυτοὺς μιαρὰ καὶ αἰσχρά.* (P?)M

61, 27 *ἐμβατήριον ῥυθμόν*] *ἐμβατήριος ῥυθμὸς παρὰ τοῖς μουσικοῖς εἶδος μέλους κινητικοῦ πρὸς ᾠδήν, κατεσπευσμένους ἔχον καὶ ἐπεμβαίνοντας ἀλλήλοις τοὺς ῥυθμούς, προοιμίου ῥητορικοῦ δύναμιν ἔχον.* P²M

64, 12 *πλανῆται*] *πλανώμενοι γὰρ κατὰ τὴν ἔρημον ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, ἐκεῖ τὰ κῶλα αὐτῶν κατέπεσεν, ὥσπερ ἄρα καὶ τῶν ἀσεβῶν τὰ ὀστᾶ διασκορπισθήσεται κατὰ τὴν ἐν τῷ Ἅιδῃ ἔρημον· ὁ θεὸς γάρ φησιν· ἐν τῷ διαβαίνειν σε ἐν τῇ ἐρήμῳ γῇ ἔσεσθε, ὥστε ἐκεῖ αἰνιγματωδῶς ἡ ἀπώλεια τῶν Ἑβραίων γέγονεν.* M³

64, 28 *ἐνάλοις*] *θαλασσίαις πέτραις.* M³

5 [Justin] Cohort. 37 — **21** Röm. 1, 22 — **32—36** vgl. Num. 14, 29; Hebr. 3, 17

9 *ἄβδηρα* P*M² *ἄβδειρα* P¹M* | *ἀβδείρου* PM | **11** *ἀβδείρου* PM | **13** *καὶ*² über d. Z. P¹ | **26** *βάκιλοι* M | **30 f** *δύναμιν* (*μιν* in Ras.) P² | **31** *ἔχον* P³ *ἔχων* P²M | **36** *ἔσεισθε* M³

64, 29 *γέρων*] *τὸ »αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς ἰέμενός περ καὶ καπνὸν ἀναθρῴσκοντα ἧς γαίης νοῆσαι, θανέειν ἱμείρεται« παρῳδεῖ.* (P?)M

65, 27 *οὐδεὶς Κιμμέριος*] *φασὶ γὰρ τοῖς Κιμμερίοις* (*ὑπερβόρειοι δὲ οὗτοι τὴν κατοικίαν*) *ἥλιον καρκίνον καταλαμβάνοντα ἀειφανῆ γίνεσθαι τῷ νυχθημερινῷ διαστήματι, αἰγόκερων δὲ οὐδ' ὅλως αὐτοῖς φαίνεσθαι ὑπὲρ γῆς, ἀλλὰ τὴν ἡμέραν τοιαύτην εἶναι, οἵαν παρ' ἡμῖν τὴν πρὸ ἡλίου κατάστασιν τῆς ἡμέρας.* P²M

66, 4 *ἀντίθεσις παρὰ τῶν ἀπίστων.* M³

66, 6 *λύσις τῆς ἀντιθέσεως.* M³

69, 1 f *»μακάριοι«, γάρ φησιν, »οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ κυρίου.« »ἀργύριον«, γάρ φησιν, »πεπυρωμένον τὰ λόγια κυρίου.«* M³

70, 17 *ἀπασχολεῖ*] *ἀποδιϊστᾷ καὶ ἀπάγει τῆς ἀληθείας.* M³

70, 19 *αἰσχύνη*] *ἥ τ' αἰσχύνη μέγα βλάβος καὶ τοῖς στερροψύχοις εἴωθεν ἐμποιεῖν ὡς τὰ πολλά· τοὺς τοιούτους γὰρ ἄνδρας φησίν.* M³

70, 24 *ἀγορεύουσι*] *διασύρουσι συρφετώδεις ἄνθρωποι καὶ ἐπίρρυτοι.* M³

70, 27 f *τρισκαιδέκατον*] *οἱ γὰρ παλαίτατοι παρὰ τοῖς ἐμβροντήτοις Ἕλλησι θεοί, εἴ τι Ἡροδότῳ τῷ Ἁλικαρνασσεῖ ἀκουστέον ἐξ Αἰγύπτου τὸν μῦθον ἐμπεπορευμένῳ, ὀκτὼ πρῶτον ἐξεθειάσθησαν· ἔπειτα δεισιδαιμονησάντων Ἑλλήνων δώδεκα πάντες ἐνομίσθησαν.* (P²)P³M

71, 15 *ἡκόντων*] *ἡκέτωσαν· Ἀττικὸν τὸ σχῆμα τοῦ λόγου ὡς τὸ λεγόντων καὶ γραφόντων καὶ ἱστορούντων.* M³

71, 24 ff *ἐνταῦθά μοι θέα τὴν θεολογίαν τοῦ μακαρίου ἀνδρὸς καὶ τί φησιν περὶ θεοῦ καὶ ἀνθρώπου.* M³

71, 31 *ἐπίκαιρον*] *πρόσφορον ἁρμόδιον τῷ ἀντιτύπῳ ὡς ἄφθαρτον.* M³

72, 4 *κηρῶν*] *μοιρῶν ὀλεθρίων.* M³

72, 20 *ἄπυστος*] *ὁ ἀδαής, ὁ ἀνήκοος.* M³

72, 32 *πλεῖθι*] *ἀντὶ τοῦ πλεῦσον.* (P²)P³M

73, 5 *κατελεῶσιν*] *διάφορος ἡ συζυγία. καὶ ἐλεεῖς γὰρ καὶ ἐλεᾷς λέγεται.* (P²)M

73, 6 f *ἀπηρτημένοι*] *πῶς τῷ ἀπηρτημένοι ἐχρήσατο; ἔδει γὰρ ἢ ἐξηρτημένοι ἢ ἀνηρτημένοι εἰπεῖν.* (P²)M

73, 19 *ἄλως*] *τὸ περὶ τὴν σελήνην ἀχλυῶδες πάθος.* (P²)M

73, 22 *τὴν τῶν πραγμάτων καὶ τῶν παθῶν κενὴν ἀποθέωσιν Ἑλληνικὴν διασύρων ἐλέγχει.* M²

1 f *a* 57—59 — **10** Psal. 118, 1 — **11** Psal. 11, 7 — **18** Herodot 2, 43. 50

2 *θανέειν*] *θαναίην* M | **3** *τοῖς Κιμμερίοις* St *τοὺς Κιμμερίους* P²M | **4** *ἥλιον — καταλαμβάνοντα* St *ἡλίου — καταλαμβάνοντος* P²M | **5** *διαστήματι* A. Rehm *καταστήματι* P²M | **18** f *ἐξ Αἰγύπτου — ἐμπεπορευμένῳ* < P³ | **19** *ἐμπεπορευμένοι* M² | **30** f *διάφορος — λέγεται*] *ση. ἐλεᾷν* P³

73, 27 *ἀκολοθούντων*] *ἀκολουθείτωσαν αὐτοῖς.* M²

73, 30 *κῆρα*] *μοῖραν.* M³

74, 7 f *μανδραγόραν*] *Δημοσθενικόν.* M

74, 25—27 *χρήσιμος ἡ ἐξήγησις.* (P²)M

74, 28 f *Πλατωνικόν.* M

75, 5 *ἀχώρητος*] *ἀβάστακτος, ἀφόρητος.* M³

75, 9 *πλεονεξίας*] *πλεονεξίας τοῦ πονηροῦ τὰς ἄλλας αἰσθήσεις λέγει, ἐπεὶ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἐπεμβαίνων ἀδικεῖ τὸν ἄνθρωπον.* M³

75, 10 *ἀφήρηται*] *ἀφήρηται τὴν θέαν τοῦ οὐρανίου κάλλους.* M³

75, 18 *σιδήρῳ*] *ἤτοι τὸ τῆς παιδείας κάλλος μᾶλλον παντὸς ἄλλου καλοῦ προήρηται.* M³

75, 22 *ἐν αὐτῷ*] *ἐν αὐτῷ τῷ τῆς παιδείας καλῷ καὶ τῷ θεῷ τὴν μακαριότητα πλουτίσας.* M³

76, 7 *καραδοκοῦντες*] *παρατηρούμενοι τῶν δικαίων πτέρνας.* M³

77, 6 *ἀπηξιωμένα*] *ἀπεξενωμένα, κεχωρισμένα ἐκ τοῦ ἀπαξιωθῆναι αὐτὰ τῆς τοιαύτης δωρεᾶς.* M³

78, 15—17 *ζήτει εἰ ἀσφαλῆ τὸ »προσωπεῖον«, τὸ »ἀναπλασάμενος«, τὸ »δρᾶμα«, τὸ »ὑπεκρίνετο.«* M⁴

78, 26 *ὁτὲ*] *ἀντὶ ποτέ.* P²M

78, 27 f *κομματικά.* (P²)M

78, 30 *οἷον*] *ἢ πόσον ἴσχυσεν ἡ ἡδονή;* M³

79, 1 *τοῦτο*] *τούτῳ τῷ τρόπῳ δηλαδή.* M³

79, 4 *χερσὶν*] *χερσὶν ἐπὶ σταυροῦ ἁπλωμέναις.* M³

79, 6 *ὑπακοῆς*] *»ὑπήκοος« γὰρ γέγονεν τῷ πατρὶ »μέχρι θανάτου« ὁ τοῦ θεοῦ παῖς καὶ υἱὸς ἀνθρώπου διὰ τὸν ἄνθρωπον γενόμενος.* M³

80, 29 *δεξιὰ*] *παρῳδεῖ τὸ Ἀράτειον.* M²

81, 14 *μεμίσθωκεν*] *ἐξέδωκεν, ἐχαρίσατο.* M³

82, 3 *μεγαλόκλονος*] *μεγαλόφωνος.* (P²)M

82, 7 *ἀναίμακτον*] *»οὐ γὰρ πρὸς αἷμα«, φησίν, »καὶ σάρκα ἡ μάχη ἡμῶν, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας τοῦ σκότους, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας.«* M³

82, 23 *σοβεῖν* (so P* für *σέβειν*)] *ἀντὶ κινεῖν.* (P²)M

82, 27 *ὁμοζυγούντων*] *συνερχομένων δηλαδή.* M³

82, 33 *λόγος*] *αὐτός ἐστιν ἀλήθεια, αὐτὸς ἀφθαρσία. τί οὖν φησιν οὗτος, ζήτησον.* M⁴

3 vgl. [Demosth.] Contra Phil. IV 6 — **5** [Plato] Minos p. 319 A — **25 f** Phil. 2, 9 — **28** Arat. Phaen. 6 f — **31—33** Ephes. 6, 12

11 f *παντὸς ἄλλου καλοῦ προήρηται* von M³ getilgt | **20** *ἀντὶ ⟨τοῦ⟩ ποτέ* M³

83, 8 *ἄκραν*] *κρημνὸν χαλεπόν.* M^3

83, 16 *πορνίδιον*] *τὴν Κίρκην αἰνίττεται.* M^2

83, 17 *δεῦρ'*] *αἱ Σειρῆνες τοῦτο πρὸς Ὀδυσσέα φασίν.* M^2

83, 22 *μηδὲ*] *Ἡσιόδου.* M^2

84, 11 *δύσαγνον κρεανομίαν*] *ὠμὰ γὰρ ἤσθιον κρέα οἱ μυούμενοι Διονύσῳ, δεῖγμα τοῦτο τελούμενοι τοῦ σπαραγμοῦ, ὃν ὑπέστη Διόνυσος ὑπὸ τῶν Μαινάδων.* P^{2}M

αἱ τοῦ θεοῦ θυγατέρες] *τὰς μοναζούσας λέγει.* M^2

86, 10 *κοινὰ*] *ἐκ τῆς παροιμίας συλλογίζεται τοῦ θεοφιλοῦς πάντα εἶναι τὰ τοῦ θεοῦ, διότι πάντα τοῦ θεοῦ ἐστιν.* M^2

4 Hesiod Op. 373f — **9** vgl. Zenob. IV 79; Apostol. IX 88

5 *ἤσθιον* Di *εἴσθιον* P^{2}M

SCHOLIEN

ZUM

PAEDAGOGUS

89, 25 ὑμεῖς, ὦ παῖδες, προσέχετε· ἐλλειπτικῶς γὰρ εἴρηται, ἵνα προσεχεστέρους ποιήσῃ πρὸς τὴν ἀκρόασιν τοὺς νέους τῇ τῆς ἑρμηνείας δεινότητι. συγκεκρότηται ἡμῖν, ἤτουν παρ' ἡμῶν, κρηπὶς ἀληθείας, ἤτοι ὑποβάθρα, ἁγίου ναοῦ μεγάλου θεοῦ. τίς δὲ ἡ κρηπὶς ἀλλ' ἢ θεμέλιος ἀραγὴς γνώσεως, προτροπὴ καλή, δι' ὑπακοῆς εὐλόγου ζωῆς ἀίδιος ὄρεξις, νοερῷ δηλαδὴ καταβληθεῖσα χωρίῳ. M

90, 2 f ἠθῶν, πράξεων, παθῶν] προηγεῖται τὸ ἦθος τῶν περὶ τὴν ἀνθρωπίνην κατάστασιν ἐνθεωρουμένων, οἷον ἀφορμή τις ὂν σπουδαίων καὶ τῶν μὴ τοιούτων κινήσεων· ἐπειδὴ δὲ τῶν κινήσεων αἱ μέν εἰσιν δράσεις, αἱ δὲ πείσεις, δράσεις μὲν αἱ κατὰ τὸ αὐτοκρατὲς τοῦ ἐν ἡμῖν θειοτέρου, πείσεις δὲ αἱ περὶ τὸ ἀσθενές τε καὶ ὑλικόν, εἰκότως νῦν τὸ ἦθος μὲν προτέτακται ἅτε τῶν πράξεων ὑπόθεσις ὄν, ὑποβέβηκε δὲ τὰς πράξεις τὰ πάθη ὡς ῥυθμίζεσθαι πεφυκότα τῷ λόγῳ. M

90, 5 ἀπομνύμενοι] ἀντὶ ἀπωσάμενοι, ἀπορρίψαντες. M

90, 8 ff ὁ προτρεπτικὸς λόγος περὶ τὰ ἤθη ἐνστρεφόμενος, θεμελίου ἢ τρόπιδος τάξιν ἐπέχων πρὸς τὴν τῆς εὐσεβείας ἐποικοδόμησιν, ἔχει συλλήπτορα πρὸς τὰς πράξεις τὸν ὑποθετικόν, πρὸς δὲ τὰ πάθη τὸν παραμυθητικόν. τριῶν γὰρ ἐνθεωρουμένων περὶ τὸν ἄνθρωπον, ἠθῶν, πράξεων, παθῶν, ἑκάστῳ τούτων ὁ παιδαγωγὸς λόγος εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ὢν τῇ χρείᾳ συσχηματιζόμενος πρὸς βελτίωσιν καταλλήλως ἐναρμόζεται τοῖς τρισί, τοῖς ἤθεσι μὲν προτρεπτικῶς, ταῖς πράξεσιν δὲ ὑποθετικῶς, τοῖς δ' αὖ πάθεσιν παραμυθητικῶς. δι' ὅπερ, ὅτε τοῖς ἤθεσι σωτηρίως ἐμφιλοχωρεῖ, προτρεπτικὸς ἢ παρακλητικὸς ὀνομάζεται, ὅτε δὲ ταῖς πράξεσιν, ὑποθετικὸς ἢ θεραπευτικός, ἐπὶ δὲ τὰ πάθη μετατατόμενος παραμυθητικός. ἐπειδὰν οὖν πρὸς τὴν μεταχείρισιν

20 τρόπιδος M^2 τρόπις . . . . M^*

τούτων παρορμῇ, τηνικαῦτα παιδαγωγοῦ χρείαν ὑποδύεται πρὸς βελτίωσιν παρορμῶν. διὰ μὲν οὖν τῆς προτροπῆς εἰς διάθεσιν ἠθοποιίας παρακαλεῖ, διὰ δὲ τοῦ ὑποθετικοῦ ὑποθέσεις εἰκονικὰς ἐπεισάγει διὰ τῶν ἐκφράσεων τὸ ἔμπεδον ὑποτείνων τῶν πρὶν πεπλανημένων τοῖς ὕστερον· ἀφ' οὗ καὶ θεραπευτικὸς προσεκλήθη, διὰ δὲ τοῦ παραμυθητικοῦ τὴν διὰ μετανοίας ἐπάνοδον ὁπωσοῦν πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς ὑποβάλλεται οἰκειότητα· ἔστι δ' ὅτε καὶ διδασκαλικῶς οὗτος πρόεισιν. οὗ νῦν οὐκ ἔστιν καιρός, ὅτι μηδὲ δογμάτων. M

90, 28 *ἄμφω*] *ὁ παρακλητικὸς ἤτοι παραινετικός, καὶ ὁ ὑποθετικός.* M

90, 29 *διττόν φησι καὶ τὸ εἰκονικόν, ὡς διὰ τῶν ὑποθέσεων ἤτοι τῶν παραδειγμάτων τὴν ἴασιν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν συμπεραινόμενος.* M

91, 23 *τὸ »σχήματι« οὐ κατὰ τοὺς λήρους φαντασιαστὰς ἀκουστέον, ἀλλὰ κατὰ τὸν θεῖον Παῦλον, ὃς καὶ αὐτὸς φάσκων »καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος« τῆς λύμης ἀπαλλάσσει ἡμᾶς τῶν φαντασιαστῶν· προσεπενεγκὼν γὰρ τῷ »σχήματι« τὸ »ὡς ἄνθρωπος« ἔδειξεν ὅτι τῷ ἐναλήθως ἀνθρώπῳ καὶ τὸ σχῆμα ἐπακολουθεῖ. τὸ γὰρ »ὡς« ἐνταῦθα οὐχ ὁμοιωματικῶς, ἀλλὰ βεβαιωτικῶς εἴληπται, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ »ὡς ἀγαθὸς ὁ θεὸς τῷ Ἰσραήλ«.* M

92, 8 f *ἐξήγησις θαυμασία.* M

92, 15 *ἀποψήξασθαι*] *ἀπὸ τοῦ ψήχω.* M

92, 16 *τὸν λογισμὸν*] *τὸ λογιστικόν, ὡς περὶ τὴν καρδίαν τὸ θυμικὸν καὶ περὶ τὸ ἧπαρ τὸ ἐπιθυμητικόν.* M

94, 8 *παραπαιδαγωγῶν*] *ἀπὸ τοῦ παιδαγωγῶ ῥήματος.* M

94, 15 *ἔνδον ἐστὶν*] *παράδοξον μὲν καὶ καινόν, ἀλλ' οὖν βαθυτάτης ἐχόμενον σοφίας.* M

94, 18 *δημιουργὸν ἀγαθόν*] *τὸ ἀπ' αἰῶνος ἀπόκρυφον μυστήριον τοῦ θεοῦ καὶ πάσῃ κτίσει ἄγνωστον τοῦτο ἦν.* M

ἐπεὶ γὰρ τῇ ἀκαταλήπτῳ αὐτοῦ σοφίᾳ προήδει τὴν ἐπὶ φθορὰν τοῦδε τοῦ κόσμου ἀπόκλισιν, καὶ ὡς ἀναγκαίως δεῖται ἐπανορθώσεως, ὅτι μηδὲ μάτην τὸ τοσοῦτον ἔργον ὑπέστησεν, οὐκ ἂν δὲ ἄλλως τοῦτο ὑπάρξαι εἰ μὴ διὰ μεταχειρίσεως ἑνὸς τῶν ἑαυτοῦ κτισμάτων, ᾧπερ οἷά τινι χρησάμενος ὀργάνῳ τὸ διαπεπτωκὸς ἐπανορθώσει, προϋπεστήσατο τὸν ἄνθρωπον ἄξιον τῆς ἑαυτοῦ ἀναπλάσεως ἔργον, δι' οὗ τῆς ὑπὲρ λόγον οἰκονομίας αὐτοῦ τὸ βούλημα ἐξετελέσθη. M

15 f Phil. 2, 7 — **20** Psal. 72, 1

1 f *βελτίωσιν* M² *βελτίοσιν* M* | **4** *ἐκφράσεων* Wi *ἐκβράσεων* M | **16** *λύμης* Di *λοίμης* M | **17** *προσεπινεγκὼν* M | **21** *θαυμασία*] + *τῆς ἑρμηνείας* M² | **23** *ὡς περὶ*] + *τὸ⟨ν⟩ ἐγκέφαλον, περὶ* M³ | **30** *προείδει* M* *προεῖδει* M² *προεῖδε* Di | *φθορὰν* Wi *φθορᾶι* M

94, 30 *πίστις*] *ἀντὶ τῶν λεγομένων βεβαίωσις ὁ κύριος.* M

95, 2 *τί μὲν οὖν ὁ παιδαγωγὸς τὸ ἑξῆς. τί μὲν οὖν ὁ παιδαγωγὸς* [*καὶ τί*] *βούλεται καὶ τί ἐπαγγέλλεται ἐνεργεῖν τε καὶ πράττειν κατὰ τὸ ὑποθετικὸν αὐτοῦ μέρος, δι' οὗ τὰ μὲν τῶν πρακτέων ὑπαγορεύει, τὰ δὲ τῶν ἐναντίων ἀπαγορεύει, δεδήλωται.* M

95, 5 *τὸ διδασκαλικόν*] *περὶ τοῦ διδασκαλικοῦ ἤδη προείρηκεν, ὡς δογματικῆς ἐχόμενον ἀκριβείας τὰ νῦν ἀναβαλλέσθω, ὡς εἰσαγωγικώτερον ἄρτι τοῦ λόγου συντελουμένου.* M

95, 10 *παραφυλάττοντας*] *ἀντὶ τοῦ ὑποπτεύοντας, εὐλαβουμένους, ἀσφαλιζομένους πρὸς αὐτὰ ἢ παρατηροῦντας.* M

96, 11 *κοινὸν κτλ.*] *πιστωσάμενος τὸν λόγον, ὡς ἀδιάφορον ἀνὴρ καὶ γυνὴ πρὸς ἀρετῆς ἐργασίαν (ἄμφω γὰρ ἄνθρωποι ὀνομάζονται· ὧν δὲ κοινὸν ὄνομα, τούτων καὶ ἡ πρᾶξις κοινή), καὶ ἀπὸ Μενάνδρου τοῦ ποιητοῦ τὴν πίστιν αὖθις καταδησάμενος, ὡς καὶ ἐπὶ ἄρρενος καὶ θήλεος κοινῶς Ἀττικῶν τὸ παιδάριον κατηγορούντων, πιστοῦται τὸν λόγον καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ κυρίου, πρόβατα καὶ ἀρνία τοὺς ἑαυτοῦ πιστοὺς ἀποκαλοῦντος, ἐν οἷς ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες καταλαμβάνονται.* FM

97, 18 *μυωπίζει*] *ὑποκινεῖ. ἢ ἀντὶ τοῦ μαστίζει· μύωψ γὰρ ἡ μάστιξ.* FM

97, 22 f *παιδία καλεῖ*] *οὐχ οὕτως ἔχει τὸ εὐαγγέλιον· »τὴν γὰρ γενεὰν ταύτην« λέγει »τίνι ὁμοιώσω;« καὶ ἐπιφέρει τὴν τῶν ἀγοραίων παιδίων παραβολήν.* FM

98, 6 *ἀρνία*] *οὐδὲ τοῦτο ἔχει νῦν ἡ κυριακὴ βίβλος· οὐ γὰρ ἀρνία λέγει ἐκ δεξιῶν στῆναι, ἀλλὰ πρόβατα.* FM

98, 16 *τρυγόνων*] *διὰ μὲν τῶν περιστερῶν τὸ πολύγονον αἰνιττόμενος τοῦ γένους, διὰ δὲ τῶν τρυγόνων τὸ ἀζυγὲς καὶ ἀνεπίμικτον πρὸς τὰ μὴ ὁμογενῆ ἔθνη· τοιοῦτο γὰρ καὶ ἡ τρυγών· τοῦ ὁμοζύγου ἀπολωλότος οὐκ ἔστιν ἔτι ἑτέρῳ συζυγῆναι τὸν ἐγκαταλειφθέντα.* FM

98, 26 *ἀζυγεῖς*] *ἀπὸ εὐθείας τῆς ἀζυγῆς.* FM

99, 9 f *Ἀρέθα ἀρχιεπισκόπου. »Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἕλικι τὸν πῶλον τῆς ὄνου αὐτοῦ.« πῶλον τὸν νέον λαὸν τῆς κατὰ Χριστὸν πολιτείας καλεῖ, ἄμπελον τὴν ἀπὸ τῆς Μωυσέως νομοθεσίας καὶ τῆς ἐκεῖθεν φυτοκομίας ἐπὶ μέγα θεογνωσίας ἐπηρμένην φατρίαν, καὶ ὅτι τοῦτο, ὁ Ἀμὼς Ἡσαΐας καὶ Δαυὶδ ὁ τοῦ Ἰεσσαὶ ἐχέγγυοι τὸν λόγον πιστώσασθαι, ὃ μὲν »ὁ ἀμπελὼν«*

21—23 vgl. Matth. 11, 16 — **24 f** vgl. Matth. 25, 33 — **28—30** vgl. Physiol. 30 (*περὶ τρυγόνος*) — **32 f** Gen. 49, 11 — **37 f** Jes. 5, 7

3 [*καὶ τί*] St | **15** *Ἀττικοὶ — κατηγοροῦνται* F | **23** *παίδων* F | **28** *τοιοῦτον* F | **35** *μέγα*] *μετάθεσιν* M² | **37** *ἰεσσαὶ* F *ἰεσσὲ* M *ἰεσὲ* P²

φάσκων »κυρίου οἶκος τοῦ Ἰσραήλ ἐστιν«, Δαυὶδ δὲ ὁ τοῦ Ἰεσσαὶ »ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετῆρας«. πρὸς ταύτην δὴ τὴν ἄμπελον τὸν ἑαυτοῦ πῶλον δεσμεύειν τὸ μετὰ χεῖρας λόγιον διαγορεύει τοῦτον ἐκεῖνον, ὃς ἐκλιπόντων τῶν ἐκ τῶν μηρῶν Ἰούδα τὸ ἄρχειν λαχόντων αὐτὸς ἐπιστήσεται, ἐθνῶν μὲν ἐσόμενος προσδοκία, οὐ μήν γε τῷ προσδοκίαν εἶναι τοῦτον ἐθνῶν ξενίζουσάν τινα τῆς παλαιᾶς διαθήκης ἐπισυρόμενος δόξαν, ἀλλ' ὅσον τέως τῆς ἐθνικῆς δεισιδαιμονίας ἐχόμενον, καταπαῦσαι ἐλπίσας, τῶν ἄλλων νομικῶν ἀκριβασμάτων οὐδ' ἥν τινα εἰς ἀθέτησιν θῆται ἐπιστροφήν. ἀφ' οὗ γε δὴ καὶ οἱ πρῶτοι τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως κήρυκες, ἅτε τῆς Μωυσέως χρηματίζοντες παιδαγωγίας, οὐκ ἐδοκίμαζον χρῆναί τι τῆς παλαιᾶς διαθήκης ὑπὸ τῆς νέας καταργεῖσθαι, οὐ περιτομήν, οὐ σαββατισμόν, οὐκ ἀποχήν τινων βρωμάτων, τοῦτο ἐκεῖνο τὸ πρὸς τὴν ἄμπελον δεσμεῖσθαι τὸν πῶλον ὑποποιούμενοι· καὶ εἶχεν οὕτω γε ταῦτα εἰς ὅπερ Ἰάκωβος, ὁ τοῦ κυρίου τὸ κατὰ σάρκα ἀδελφός, καὶ Παῦλος ὁ θεῖος ἀπόστολος τῆς πρώτης μὲν θεσμοθεσίας τὸ πολὺ τοῦτο καὶ κεχυμένον τῆς σωματικῆς καθάρσεως καί, εἴ τι περὶ βρωμάτων ἀπόλαυσιν σμικρολογεῖται τῷ νόμῳ, περιαιροῦσιν· ἐπ' ὀλιγίστοις δὲ τοῖς πάλαι τὴν ἐθνικὴν ἀποσαλεύειν ἀνῆκαν ὁλκάδα, πορνείας ἐπισχόντες καὶ εἰδωλοθύτου καὶ αἵματος καὶ πνικτοῦ, ὅτε καὶ ὁ πρὸς τὴν ἕλικα τῆς ἀμπέλου δεσμεῖσθαι προκαταγγελλόμενος πῶλος εἰς ἔργον ἀφίκετο, ἐξ ἑνὸς τῶν Μωσαϊκῶν προσταγμάτων, τῆς θεολογίας φημί, πρὸς τὴν ἄμπελον συσφιγγόμενος. ἐξ ὠδίνων γὰρ τῶν Μωσαϊκῶν εἰσηγήσεων μαιευθεὶς τὰ πρῶτα, ὑπὸ κρείττονος αὖθις τῆς ἀποστολικῆς ἐπιγνώσεως εἰς φῶς πρόεισι, τῆς κατὰ Χριστὸν δηλονότι ἀφέτου ζυγοῦ νομικοῦ καὶ ἐλευθέρας ἑλκόμενος πολιτείας. τὸ μὲν οὖν κατὰ τὴν ἄμπελον λόγιον, ὃ τοὺς πώλους πρὸς αὐτὴν καὶ τὴν ἕλικα ταύτης συνάγειν προὐβάλετο, τοιαύτης καὶ οὐκ ἀστόχως, οἶμαι, τετύχηκε θεωρίας. τὰ δὲ λοιπὰ τούτου, οἷον ἥ τε ἐν οἴνῳ λαμπρυνομένη στολὴ καὶ »οἱ χαροποὶ ὀφθαλμοὶ« τοῦ λαμπρύνοντος, προσέτι καὶ οἱ λευκότητι γάλακτος ἀφομοιούμενοι αὐτοῦ ὀδόντες, στολὴ μὲν καὶ περιβολὴ τὸ διὰ φιλανθρωπίαν ἄφατον τοῦ ὑπερουσίου τὸ συγγενὲς ἡμῖν ἀνειληφότος δηλοῦν βούλεται, ὃ τῇ τοῦ παναγίου πάθους αὐτοῦ ὑπεκθέσει λαμπρυνόμενον, τουτέστιν τῆς ἑαυτοῦ θείας βουλῆς ἀποφανθὲν ὑπουργόν. καὶ τούτου δὴ τοῦ θείου πάθους εἰς ἀνάμνη-

2 Psal. 79, 9 — **4 f** vgl. Gen. 49, 10 — **14 ff** vgl. Act. 15 — **29—31** vgl. Gen. 49, 11 f

1 *Δαυὶδ* — *Ἰεσσαὶ* (*Ἰεσσὲ* M)] *ὁ δὲ* P^2 | **9** *εἰς ἀθέτησιν* am Rand P^2 | **11** *τι* über d. Z. P^2 | **15** *τὸ* < P^2FM^* | **22** *τῆς θεολογίας*] *τῇ θεολογίᾳ ᾗ* F | **23** *γὰρ* über d. Z. P^2 < FM | **24** *τῆς*] *ὁ τῆς* F | **26** *ἐλευθέρου* P^2 | **28** *προυβάλλετο* F | **30** *χαρωποὶ* Mcorr | **33** *ὃ*] *τὸ* Schw

σιν τὴν διὰ ἄρτου καὶ οἴνου μυστικὴν ἡμῖν τελετὴν παραδόντος, τὸν ἄρτον μὲν καὶ τὸν οἶνον εἰς σῶμα καὶ αἷμα ἑαυτοῦ διατυπῶσαι κατηξιωκότος καὶ ἅτε σπίλου παντὸς ἀνεπάφου τοῦ θείου τούτου σκήνους ἀναδειχθέντος καὶ εἰς ἡμετέρων κηλίδων ἁγνισμὸν ἡμῖν παρασχεθέντος ἐπέγνωμεν ἀτρεκέστατα πάντες, ὡς ἡ ἐν οἴνῳ καθαιρομένη στολὴ ἡ διὰ τοῦ πάθους τοῦ κυρίου παραδηλοῦται οἰκονομία, δι' ἧς τῷ καθαρῷ καὶ λελαμπρυσμένῳ ἐκάθαρε κόσμον ῥυπῶντα. καὶ ὅτι τὸ σωτήριον ἡμῖν πάθος ἐμφαίνειν ἔοικεν ὁ τὴν περιβολὴν οἶνος ἐκπλύνων, ἡ τῇ γραφῇ συνήθης ἐπαναδίπλωσις ἐμπεδοῖ, μετὰ τὸν οἶνον καὶ σταφυλῆς αἵματος διαμνημονεύουσα. ἢ τίνος γὰρ ἄλλου, σταφυλῆς ὄντος σταγόνος τοῦ οἴνου, τὸ αἷμα ἐνταῦθα ἡ ἀναδίπλωσις παραβύει; καὶ οὕτω μὲν καὶ ἡ ἐν οἴνῳ λαμπρυνομένη στολή· οἱ δὲ χαροποὶ ὀφθαλμοὶ ἀπὸ οἴνου τίς ἂν ἕτερον ὑπαινίττεσθαι οἰηθείη εἰ μὴ τοὺς διδασκάλους, οἳ τῆς ἀπὸ τοῦ θείου πάθους τρυφῆς ἐνθεαστικώτατα τὴν γνωστικὴν ἕξιν ἠκριβωκότες καὶ ταύτῃ σκοπεύειν τῶν μαθητιώντων ἀγαθοὺς καὶ κακοὺς κατευμεγεθηκότες κατάλληλόν τε καὶ σύμμετρον τῇ ἑκάστου δυνάμει τῶν νηπιωδῶς προσιόντων οὐχ ὅπως τῶν γάλακτος δεομένων, ἀλλὰ καὶ τῶν »εἰς ἄνδρα τέλειον τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ« κατηντηκότων ἑτοίμως ἔχουσιν τὴν εὐκατέργαστον τροφὴν ἐπιχεῖν. οἱ δ' αὐτοί μοι δοκοῦσιν καὶ εἰς ὀδόντας ἀλληγορεῖσθαι, ἅτε τὴν σωτήριον τροφὴν κατανύοντες ἐκείνου τούτου, οὗ »βρῶμα« καὶ πόμα »ἡ τοῦ πατρικοῦ θελήματος« εὐαρεστεῖται »τελείωσις«. P² (f. 402. 403) FM

99, 26 ff *νηπίους ἡμᾶς βούλεται εἶναι καὶ παιδία οὐ τῷ εὐπαραγώγους εἶναι τοῖς βουλομένοις καὶ εὐπεριτρέπτους καὶ πρὸς τὰ μικρὰ καὶ χαμαίζηλα εὐπτοήτους, ἀλλὰ τῇ ἀδόλῳ ἁπλότητι καὶ ἀπεριέργῳ, ἀφ' οὗ καὶ Παῦλος τὸ »μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζετε, ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειοι.«* FM

102, 14 *ἤ*] *ἀντὶ τοῦ καθό.* FM

103, 6 *Δία*] *οὐχ ὡς ἀποδεχόμενος τὸν Ἕλληνα μῦθον ταῦτα παρατίθησιν τὰ περὶ τοῦ Διός, ἀλλ' ἵνα δείξῃ, ὅτι καὶ τὰ ὑπὸ Ἑλλήνων πλαττόμενα οὐκ ἔξω λογισμοῦ καὶ τοῦ εἰκότος προφέρεται.* FM

103, 12 *παίζων*] *Γρηγόριος ὁ θεολόγος ἐν τοῖς ἔπεσιν· »παίζει καὶ λόγος αἰπὺς εἴδεσιν ἐν ποικίλοις.«* M²

18 vgl. Hebr. 5, 12 f — **18 f** Ephes. 4, 13 — **22 f** Joh. 4, 34 — **27 f** 1 Kor. 14, 20 — **33 f** Greg. von Naz. Carm. theol. I 2 carm. 2, 589 (Migne S. Gr. vol. 37 col. 624)

4 *ἀναδειχθέντος*] *ἀποφανθέντος* P² | **10** *διαμνημόνουσα* M | **12** *χαρωποὶ* PM | **15 f** *τῶν μαθητιώντων* (*μαθητειόντων* M) < P² | **16** *ἀγαθαθοὺς* F | *καὶ κακοὺς* < P² | *τε* < P² | **17** *προϊόντων* FM | **19** *ἔχουσιν* St *ἔχειν* P²FM | **20** *δὲ* P² | **21** *κατανύοντες*] *καταμηνύοντες* Fcorr | **34** *καὶ*] *γὰρ* Greg. | *ἐν εἴδεσι παντοδαποῖσι* Greg. | *μεγα*
ποικιλοις (sic) M²

104, 25 *καὶ τίς ὄνησις ἐκ μακρῶν οὕτως λόγων γεροντόπαιδας δεικνύειν πιστοὺς νέους;* M³

105, 23 *φώτισμα*] *ἐκ τούτου καὶ Γρηγόριος τὸ ἐπώνυμον θεολόγος ἐν τῷ εἰς τὰ φῶτα λόγῳ κατὰ ταὐτὸν πρόεισιν.* FM

105, 32 *καὶ σὺ κατὰ τοὺς Ἀρειανοὺς ἀναγινώσκεις; οὐχ ἁρμόζει σοι, λογιώτατε ἀνδρῶν.* F²

106, 9 *ὡς γὰρ τὸ θέλημα*] *ἀντὶ τοῦ σύνδρομον τῇ θελήσει τὸ ἔργον ἔχει.* FM

106, 11 *οἶδεν*] *συμφωνεῖ τοῦτο τῇ τοῦ Ἱερεμίου προφητείᾳ τῇ λεγούσῃ· »πάντες αὐτῶν εἰδήσουσίν με ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου αὐτῶν.« FM*

111, 12 *ἀνάπαυσιν τὴν εἰσαγωγήν φησι τὴν εἰς τὴν ἀγαθὴν γῆν, ἐν ᾗ γάλα ῥεῖ καὶ μέλι.* FM

112, 11 *τὸ εἰρημένον παρὰ τῷ ἀποστόλῳ περὶ τῶν ἀρρήτων ῥημάτων, ὅτι »ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι«, οὐχ οὕτω δεῖ νοεῖν, ὡς τὰ ἀπ' αὐτῶν δηλούμενα ἐχεμυθίας δεῖται. πῶς γάρ, ὃς πολλὰ τούτων ἔκφορα ταῖς ἑαυτοῦ ἐπιστολαῖς ποιεῖται; μὴ γὰρ εἰς ἀποστόλους τελῶν, ἡνίκα Χριστὸς τῇ καθ' ἡμᾶς ζωῇ ἐνεδήμει, πῶς φησιν »ἐγὼ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ κυρίου, ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν«, καὶ πάλιν »περὶ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν κυρίου οὐκ ἔχω«; οὔκουν περὶ τὴν δήλωσιν τὸ ἀνέκφορον τῶν ῥημάτων, ἀλλὰ τὸ οὐκ ἐξὸν τοῦτο παριστᾶν δίδωσι τὸ μετὰ τοσαύτης ἐξουσίας αὐτὰ καὶ αὐθεντίας εἰρῆσθαι, ὅσης θνητὴ φύσις οὐκ ἂν ἐπήβολός ποτε γένοιτο. πίστις τοῦ λόγου τὸ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ εἰρημένον περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδαχῆς, ὅτε φησίν, ὅτι ἐδίδασκεν τοὺς ὄχλους μετ' ἐξουσίας, ἀλλ' οὐχ ὡς οἱ Φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς, μετὰ κολακείας δηλονότι.* FM

112, 22 *ἔτι τῷ αὐτῷ ἐμφιλοχωρεῖ ῥητῷ διαφόρως ἐξηγούμενος.* M²

114, 22 *μαστοί*] *ἀντὶ τοῦ οἱ κατ' ἄνδρα ἐπανεστηκότες, οἱ ὥσπερ ἀνδρὸς ὄρθιοι ἐμπεφυκότες.* FM

115, 12 *ζήτει, ἐὰν ἀσφαλὴς ἡ ἀναγωγὴ αὕτη.* M³

124, 4 *ᾧ φωτίζεται*] *ἀντὶ ὡς ἐν φωτὶ ὀπτάνεται.* M

124, 30 *τὸ »Ῥουβὴν πρωτότοκός μου« διὰ τούτου βούλεται ἐκκαλύπτειν.* FM

133, 23 *ὀργὴν τὴν νουθεσίαν*] *οὐ γὰρ πάθος ὀργῆς πρόσεστι τῷ θεῷ, ἀλλὰ νουθέτησίς ἐστι τοῦτο φιλάνθρωπος. οὐ τοίνυν οὐδ'*

3 f vgl. Gregor von Naz. Orat. 39 (Migne S. Gr. vol. 36 col. 357) — **10 f** Jer. 31, 34 — **12 f** vgl. Exod. 3, 8. 17 — **15** vgl. II Kor. 12, 4 — **19** I Kor. 11, 23 — **20** I Kor. 7, 25 — **24—26** vgl. Matth. 7, 29; Mark. 1, 22 — **33** Gen. 49, 3

3 *τὸ* M *ᾧ* F | 7 *τοῦ* in M ausradiert | **23** *ἐπίβολος* M | **25** *ὅτι* < F | **33** *ῥουβὶν* F

εἰς πάθη καταβαίνει θεός· πῶς γὰρ φύσις ἡ ἀπαθής; ἀλλ' ἀνθρωποπαθῶς ἐσχημάτισται πρὸς ἀνθρώπους ὑπ' ἀνθρώπων ἡ τοῦ ἀγαθοῦ θεοῦ δικαιοδοσία φιλάνθρωπος. M²

140, 29 ff *ὅτι ὁ φόβος διττός, ἢ μετὰ αἰδοῦς ἢ μετὰ μίσους· μετὰ αἰδοῦς ὡς οἱ παῖδες πρὸς πατέρας οἱ σώφρονες καὶ πολῖται ἀγαθοὶ πρὸς ἀγαθοὺς ἡγεμόνας καὶ ἡμεῖς πρὸς θεόν· ἢ μετὰ μίσους ὡς δοῦλοι πονηροὶ πρὸς δεσπότας καὶ δαίμονες πρὸς θεόν.* FM

διττὸς ὁ φόβος, ὃ μὲν προκαταρκτικός, ὁ καὶ ἐπιστρεπτικός, ὡς ὁ τῶν ἐξ ἁμαρτίας φόβῳ τῶν κολάσεων ἐπιστρεφόντων, ὃ δὲ τελειωτικός, περὶ οὗ φησι καὶ Δαυίδ· »φοβήθητε τὸν κύριον πάντες οἱ ἅγιοι αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἔστιν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις αὐτόν.« FM

141, 29 *καὶ πατὴρ*] *ὕποπτον ἐνταῦθα τὸ πατήρ, ἐὰν ἐπὶ τῷ λόγῳ καὶ υἱῷ νοῆται· ἔοικε γὰρ συνεισάγειν αὐτὸν τοῖς ὕστερον καὶ ἐν χρόνῳ καὶ κτιστοῖς.* M³

ταῖς σημειομέναις (sic) *λέξεσιν, εἰ μὴ παραλλάξας ὡς τὸ πρότερον, ἀλλὰ τῇ α', τῇ β' γ' δ', τῇ ε' συνάψας, τὸ ὕποπτον διορθώοις.* M⁴

142, 17 *τὸ μὲν καλὸν τοῦ ἐγκωμιαστικοῦ*] *ἐκ τῶν β' τῆς ῥητορικῆς εἰδῶν, τοῦ τε ἐγκωμιαστικοῦ καὶ τοῦ συμβουλευτικοῦ, τοῦ μὲν τὸν ψόγον, τοῦ δὲ τὴν ἀποτροπὴν λαβών, τὸ ἐξ ἑκατέρου στῦφον ἐπιμιγνὺς καὶ εἰς κώλυσιν ἁμαρτίας τιθεὶς διὰ τοῦ καλοῦ καὶ συμφέροντος τὸ γ' τῆς ῥητορικῆς τοῦ δικανικοῦ ἀποδείκνυσι τέλος τὸ δίκαιον, ὅτι ἀγαθόν, καὶ αὖ πάλιν ἐκ τῶν αὐτῶν εἰδῶν ἔπαινόν τε καὶ προτροπὴν εἰληφώς, ἐκ τοῦ τέλους αὐτῶν, τοῦ τε καλοῦ καὶ συμφέροντος, τὸ τοῦ τρίτου εἴδους συνάγει δίκαιον, ὅτι καὶ ἀγαθόν.* M²

ῥητορικῶν εἰδῶν ἐξέτασις, ὅτι τὸ μὲν συμβουλευτικὸν περὶ τὸ συμφέρον ἐστίν, τὸ δὲ ἐγκωμιαστικὸν περὶ τὸ καλόν, ἄμφω δὲ ταῦτα τοῖς τελικοῖς συναριθμεῖται. FM

143, 21 *καὶ πῶς ὁ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῷ εἰς τὴν κυριακὴν εὐχὴν αὐτοῦ ἐξηγητικῷ τοὺς ἁμαρτήμασιν ἐνισχημένους λέγοντας τὸ »πάτερ ἡμῶν« μὴ τὸν ἀγαθὸν ἐπικαλεῖσθαι πατέρα, ἀλλὰ τὸν ἀντικείμενον λέγει;* FM

ὁ μὲν Νύσσης τὸν ἐνεργοῦντα τὴν ἁμαρτίαν λέγει, οὗτος δὲ τὸν παυσάμενον καὶ μετανοοῦντα, καὶ καλῶς καὶ οἱ δύο ἔργαψαν. F²

ὅτι καὶ μὴ ἐπιστρέφοντάς τινας χείλεσι μόνοις πατέρα καλεῖν τὸν θεὸν καὶ μὴ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας. M²

10 f Psal. 33, 10 — **28—31** Gregor von Nyssa De orat. domin. 2 (Migne S. Gr. vol. 44 col. 1141)

4 *μίσους* M² *φόβου* FM* | **8** *ἐπιστρεπτικὸς* M² *ἐπισρεπτικὸς* M* *ἐπισυρρεπτικὸς* F | **15** durch Buchstaben über den betr. Worten ist von M³ den Worten des Textes *καὶ πατὴρ* der Platz nach *θεὸς* (S. 141, 28) angewiesen | **31** *λέγει* < M | **33** *μεταγνοοῦντα* w. e. sch. F²

145, 19 *συκοφαντοῦσί*] *εἰς Ἐπίκουρον ἀφορᾷ. αὐτὸς γὰρ οὕτως φησίν· »τὸ μακάριον οὔτε αὐτὸ πράγματα ἔχει οὔτε ἄλλοις παρέχει.«* FM

146, 1 *ἀρετὰ γὰρ ἐπαινεομένα*] *ταύτῃ τοι καὶ τὸ τοῦ Γρηγορίου τοῦ θεολόγου ῥητὸν ἐν τῷ εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον ἐπιταφίῳ ἑρμηνευτέον· »ἐκείνοις θ' ἅμα μὲν ἡδονὴ γένοιτο«, τοῖς τῆς ἀρετῆς δηλονότι ἐπαινετοῖς, »καὶ ἅμα παράκλησις εἰς ἀρετὴν ὁ λόγος· ὧν γὰρ τοὺς ἐπαίνους οἶδα, τούτων καὶ τὰς πρὸς ἀρετὴν ἐπιδόσεις ἐπίσταμαι πάντως« καὶ τὰ ἑξῆς ὁμοίως.* M²

146, 4 *ἐκ τῶν χρυσῶν λεγομένων ταῦτα ἐπῶν.* FM

148, 24 *ζήτει, εἰ ὀρθὸν τὸ »κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν« ἐπὶ τοῦ υἱοῦ.* M³

148, 24 *ζήτει, εἰ ἁπλημμελῆ ταῦτα.* M³

151, 30 f *ἡ σφαῖρα*] *τὴν παιδιὰν λέγει, ἣν ἀπόρραξιν φασίν.* P²M

153, 18 *Ἐχομένοις*] *τὰ ἐνταῦθα περὶ τροφῆς σπουδαῖα πάντα καὶ χαριέστατα κατά τε φράσιν καὶ ἔννοιαν καὶ τοῖς φιλοκόμψοις χρήσιμα.* M³

154, 9 *προὐργιαίτερον*] *προτιμότερον, ἀναγκαιότερον.* P²FM

157, 11 f *ὥσπερ, φησίν, τὴν ἀγάπην ἀνάξιον ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ τοὺς ζωμοὺς κατασπᾶν, οὕτως καὶ τὸ δεῖπνον μάλιστα τὸ πολυτελὲς εἰς τὴν ἀγάπην μεταλαμβάνειν.* P²FM

160, 13 ff *καὶ κατὰ τὴν ἔννοιαν πανσόφως καὶ κατὰ τὴν φράσιν ὡραίως ἄγαν πέφρασται τὸ χωρίον.* M²

161, 23 *ἀπηρτημένος*] *ἀντὶ ἀποκρεμάμενος.* P²FM

162, 2 f *χρήσιμον καὶ ἡδὺ τὸ χωρίον.* P²FM

163, 5 *στρωμνὴν*] *ἐκ τούτου δῆλον ὡς οἱ παλαιοὶ ἐπὶ στιβάδων εὐωχοῦντο ἀνακείμενοι· ὃ νῦν ἐπὶ τῶν ιθ' ἀκουβίτων διατηρεῖται μόνων.* P²FM

163, 26 *ἀπόχρη*] *τὸ ἑξῆς· ἀπόχρη δὲ συγχρωμένων ἡμῶν εἰς τὸ προκείμενον τοῖς ἄνθεσιν ὑπόμνησις οὐκ ἀπάδουσα τοῦ λόγου, ὅπερ ἤδη πεποιήκαμεν. ἀνθέων δὲ ἐμνήσθη οὐκ ἀκαίρως, ἀλλ' ἐπειδὴ προϊὼν φυτῶν ἔμελλε καὶ πηγῆς καὶ ἀρδείας ὑπενεγκεῖν χρείαν. εἰκότως προείληφεν καὶ τὸ ἀπὸ τῶν φυτῶν ἀναφυόμενον ἄνθος.* P²FM

164, 9 *ἐκκλητικός*] *ἀντὶ τοῦ προσκλητικός. εἴληπται δὲ ἀπὸ τῶν ἐκκλητευόντων.* P²FM

164, 19 *πολυτέλεια*] *πλοῦτος.* M

2 f Epic. Sent. I Usener p. 71, 3 (= Diog. Laert. X 139) — **4—9** Gregor von Naz. Grabr. auf Basil. Orat. 43, 1 (Migne S. Gr. vol. 36 col. 496) — **10** Pythag. Aur. carm. 44 — **14** vgl. Pollux IX 105 — **27** vgl. z. B. Theoph. Chronogr. I p. 616, 17 Bonn; Niceph. Const. hist. synt. p. 57, 4 Boor

24 *ἀντὶ* < F | **29** *τὸ ἑξῆς* < F | *ἀπόχρη* — **30** *λόγου* in Ras. P²

164, 23 *βολβοί*] *πάτερ, οἷον ἔπος σε φύγεν ἕρκος ὀδόντων. τί γὰρ βολβῶν εἰς πέψιν δυσαλωτότερόν τε καὶ ἀκατεργαστότερον βρῶμα;* (P²)FM

165, 13 *ὅτι ἡ εὐδαιμονία ἐν χρήσει ἀρετῆς ἐξετάζεται. οὕτως δὲ καὶ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς αὐτοῦ ἠθικοῖς.* P²FM

166, 19 f *βαβαί, ὅσου τοῦτο ἄξιον τοῖς νάνοις παράγγελμα· εἰ μέλλοιεν εὐαυξῆ τὴν τοῦ σώματος ἕξειν ἀναδρομήν, τάχα κεν καὶ εἰς ὁλόκληρον μῆνα παρατείνειαν τὴν ἀπαστίαν, μόνον εἰ ἐπ' ἀληθείας τεύξοιντο ἡλικίας.* (P²)M

167, 7 *σώφρων*] *τὸ ἐξῆς οὕτως· οὐδ' ἂν μελήσαι σώφρων ποτὲ γενέσθαι ὁ χρώμενος αὐτῇ· ἔστι δὲ καὶ ἀντίπτωσις τὸ σχῆμα, εὐθεῖα ἀντὶ δοτικῆς· ἀντὶ γὰρ τοῦ εἰπεῖν τῷ χρωμένῳ εἶπεν ὁ χρώμενος· πρόδηλον γὰρ ὅτι τὸ μέλει δοτικῇ συντάσσεται.* P²M

167, 16 *Οἴνῳ*] *ὅμοια τοῖς ὄπισθεν περὶ τῆς τροφῆς καὶ τὰ περὶ τῆς πόσεως τὰ ἐνθάδε κομψείας τε πλήρη καὶ τῆς ἄλλης ὡς ἐν λόγοις φιλοτιμίας, καὶ ἔοικε παρατεθεῖσθαι τοῖς φιλολόγοις καὶ φιλοκάλοις τράπεζα κεκαρυκευμένη τὰ τοιαῦτα περὶ βρωμάτων καὶ πόσεων λογογραφήματα.* M³

168, 11 *τοὺς αὐστηρὸν*] *τοὺς ἀσκητὰς λέγει καὶ τὴν πρακτικὴν μετιόντας φιλοσοφίαν.* M²

168, 28 *ἀντιφάρμακον*] *τὸ ὕδωρ λέγει.* M²

170, 3 *ἵλεω*] *ἱλαρόν.* F²

170, 22 *Θηβαῖος*] *Πίνδαρον λέγει.* M²

171, 25 *ἀμφορεῖς*] *τὰς σχοίνους λέγει καὶ τὰ καλῴδια, οἷς οἱ ἀμφορεῖς ἀνέλκονται.* P²FM

174, 14 *αὐγὴ*] *Ἡράκλειτος.* M²

174, 24 *ἀνθοσμίας τις ἄλλος*] *Φαλέρνος.* P²FM

174, 27 *οἱ βασιλεῖς*] *ἱστορεῖ τοῦτο Ἡρόδοτος περὶ τῶν Περσῶν βασιλέων καὶ ἄλλοι πολλοί.* P²FM

177, 21 *ὅμοια τοῖς προλαβοῦσιν εἰς χάριν λόγων καὶ ταῦτα.* M³

177, 27 *Θηρίκλειοι*] *Θηρίκλειοι ἀπὸ Θηρικλέους τοῦ ἐφευρόντος, Ἀντιγόνιοι ὁμοίως, κάνθαροι ἀπὸ τοῦ σχήματος, λαβρώνιοι ἀπὸ τοῦ σχήματος, λεπασταὶ ἀπὸ τοῦ σχήματος, ψυκτῆρες ἀπὸ τοῦ σχήματος.* P²FM

177, 28 f *ἐκπωμάτων εἴδη· Θηρίκλειον, τὸ σφαιρικῷ τῷ πυθμένι τὸ ἐπικείμενον ἔχον χωνοειδές, ἀφ' οὗ πιεῖν ἔστιν εὐπετές· Ἀντιγόνιος, ἡ*

1 vgl. *Δ* 350 u. a. — **5** vgl. Aristot. Eth. Nic. I 6 p. 1098ᵃ 16; Eth. Eud. II 1 p. 1219ᵃ 38; Polit. VII 8 p. 1328ᵃ 37 — **7** vgl. *Δ* 654 — **26** vgl. Heraklit Fr. 74 f Byw. 118 Diels — **28 f** vgl. Herodot 1, 188

1 *σε φύγεν*] ἔφυγεν F | **7** *εὐαξῆ* M | **9** *τεύξοιντο* M² *τεύξοντο* M* | **31** *τοῦ* M *τοῦ τοῦ* P² *τοῦτο* F | **32** *Ἀντιγόνιοι*] *ἀντιγονίδες* P³ | **35** *ἐκπωμάτων εἴδη* < F

ἄνευ τοῦ σφαιροειδοῦς πυθμένος εἰς ὀξὺ ἀπολήγουσα· κάνθαρος, τὸ λεκανοειδὲς μέν, ἄνωθεν δὲ ὁμοίῳ πώματι ἐπεσκεπασμένον, στομίῳ συμμέτρῳ κατὰ μέσον ἀνερρωγός, καὶ πρὸς ἄκρῳ τῆς περιφερείας προχοΐδι, ἀφ᾽ ἧς πιεῖν ἔστιν, διοιγόμενον· λαβρώνιος, ἀσπιδοειδὲς ἔκπωμα, ἀφ᾽ οὗ ἔστι λάβρως ἐμφορηθῆναι τὸν πίνοντα· λεπαστή, χυτροειδὲς ἔκπωμα, ἐπωτίδι μιᾷ τὸ εἰλῆφθαι παρεχομένη· ψυκτήρ, κυλινδρικοῦ σχήματος ἀποτομή, κάτωθεν κιονίδι ἐπὶ πρίσματι κυλινδρικῷ ἑδραζομένη, ἀφ᾽ οὗ καὶ ἑστάναι καὶ μεταχειρισθῆναί ἐστιν αὐτῇ πρόχειρον· προχοΐς, ἡ καὶ οἰνοχόη, σφαιρικόν τι σκεῦος, ἐπωτίδι μιᾷ καὶ αὐλίσκῳ ἐνεσκευασμένη, ἀφ᾽ ὧν τῇ μὲν ἐπωτίδι λαμβάνεται, τῷ δὲ αὐλίσκῳ τὸ τεθησαυρισμένον ὑγρὸν ἀποκρίνειν ηὐτρέπισται. P²FM

178, 8 f αἰσχύνομαι καὶ λέγειν] αἰσχύνομαι καὶ λέγειν· τὰς λεγομένας ἀμίδας φησίν, αἵτινες οὖρου καὶ ἀφόδου εἰσὶ δοχεῖα. P²FM

179, 29 ἐπωψᾶτο] ἀντὶ τοῦ εἰς ὄψον ἐχρήσατο. P²FM

179, 30 σαβάνῳ] σαβάνῳ περιζωσάμενος ἀντὶ λεντίῳ. M²

180, 28 ἀμίδας ὑελᾶς] εἰ μὲν τρυφῆς χάριν, καλῶς· εἰ δὲ ἀναγκαίας χρείας καὶ διὰ νόσον, ὡς ἂν διαγινώσκοιτο τῷ ὑάλῳ τὸ νόσημα, οὐκ εἰκότως ἐπέσκωψας. (P²)FM

181, 15 Ἀπέστω] ἀντὶ ἐξιστάσθω, ἀναχωρείτω. P²FM

181, 17 ἄλυς] ἀσχολία, μέριμνα. M²

181, 22 ἀλύοι] ἀλύοι ἀντὶ τοῦ ἐνευκαιρεῖ, ἐμμέριμνός ἐστιν, διὰ φροντίδος ἔχει, ἐνασχολεῖται. P²FM

182, 11 f ἱππόθορον] εἶδος αὐλήματος παροξυντικὸν ἵπποις εἰς ὀχείαν. PFM

182, 29 ἀλαλαγμοῦ] Ἀρέθα· ἀλαλαγμὸς ἡ ἐπινίκιος εἴρηται βοή. τοῖς οὖν καθυπερτερήσασι τῶν σαρκικῶν ἀκαθαρσιῶν ἀκολούθως ὁ ἀλαλαγμὸς ἐπακολουθεῖ. P²FM

183, 27 f ἐντεῦθεν οὐδὲ τὰς ἐμμελεῖς ᾠδὰς ἡμῶν καὶ τοὺς μετὰ συμφωνίας ὕμνους ἐξουθενητέον. M²

186, 3 κιχλισμὸς] κιχλίζουσι μὲν γυναῖκες, καγχάζουσι δὲ ἄνδρες. (P²)M

188, 21 ἐν τοῖς ὀνόμασιν] ὧν γάρ τις οὐκ αἰσχύνεται τοὺς λόγους, τούτων πολλῷ δήπουθεν οὐδὲ τὰ ἔργα. P²FM

189, 1 ὡς ἄρα οὔτε] τοιοῦτό τι διὰ τούτων δηλοῦν βούλεται· ὡς οὐκ ἐν τοῖς ὀνόμασι τῶν μελῶν ἡ αἰσχρότης ἐνθεωρεῖται, οὐδὲ γὰρ ὁ μηρός, φέρε, οὐχ ἡ κνήμη αἰσχρόν τι παρεμφαίνει διὰ τοῦ ὀνόματος, ὡς οὐδὲ τὸ στόμα, οὐχ ἡ γλῶσσα, οὕτως οὖν οὐδὲ τὸ αἰδοῖον, ἀλλ᾽,

3 ἀνερρωγός Kl ἀνερρωγὼς P²FM | **8** ἑδραζομένηι P²M | **11** ηὐτρέπισται St ηὐπρέπισται P²FM | **20** ἀντὶ] + τοῦ F | **26** Ἀρέθα < F

εἰ σκοπεῖν ἀκριβῶς χρή, καὶ σεμνότης τῷ ὀνόματι ἐπακολουθεῖ, αἰδοῦς ἄξιον ἀποφαίνουσα τὸ καθ᾽ οὗ τοῦτο τέθειται· οὕτω γὰρ καὶ τὸν πατέρα καὶ τὸν ἄλλῳ τινὶ κρείττονα· ἀφ᾽ οὗ καὶ ἡ παρ᾽ Ὁμήρῳ Ἑλένη τὸ »αἰδοῖός τέ μοί ἐσσι, φίλε ἑκυρέ« ἀναβοᾷ· οὔκουν ἐν τοῖς ὀνόμασι τὸ αἰσχρόν, ἀλλ᾽ ἐν τῇ παραλόγῳ χρήσει ἐνθεωρεῖται, ὡς κἂν τῷ στόματι κἂν τῇ γλώσσῃ τὰ σαπρὰ ἀναμάττουσι καὶ δυσώδη. P²FM

190, 11 f *συμμετακλιθῆς*] *οἷον ἐν δείπνῳ μὴ συνανακλιθῆς· ἐπ᾽ ἀγκῶνι δέ, ὅτι μὴ ἐκάθιζον, ἀλλ᾽ ἐπ᾽ ἀγκῶνι ἐπικλινόμενοι εὐωχοῦντο ὡς ἐν τοῖς λεγομένοις ἀκουβίτοις.* M²

191, 8 *μὴ οὐράγει*] *ἀντὶ μὴ ἔσχατος ἀνίστασο· οὐραγία γάρ ἐστιν ἡ ἐφυστερίζουσα τάξις.* (P²?)P³FM

192, 5 f *σιγὴ μὲν γὰρ*] *ἀφ᾽ οὗ καὶ τὸ »γύναι, γυναιξὶ κόσμον ἡ σιγὴ φέρει« εἴρηται.* (P²)P³FM

192, 12 *γεγωνὸς*] *οἱονεὶ τὸ μεγαλόφωνον, ἀφ᾽ οὗ καὶ γεγωνίσκειν εἴρηται τὸ μεγαλοφωνεῖν.* (P²)P³FM

193, 4 *μὴ δευτερώσῃς*] *καὶ πῶς ἡ τοῦ Σαμουὴλ Ἄννα πολλάκις τὰ αὐτὰ τῆς εὐχῆς ἐπαναλαμβάνει, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς πολλάκις τὸ »κύριε ἐλέησον« λέγοντες οὐκ ἀδόκιμοι κρινόμεθα· ἀλλ᾽ οἶμαι μὴ τοῦτο παραγγέλλειν τὸ λόγιον, ἴσως δὲ ταῦτα· ὧν ὑπεσχόμεθα θεῷ, εὐθέως ἐκ προσευχῆς αὐτῆς ἐκτελεῖν, καὶ μὴ ἀναμένειν ἐκ δευτέρου τὴν αὐτὴν ὑπόσχεσιν ποιεῖσθαι, ὥσπερεὶ μέγα οἰομένους τὸ ἐν λόγοις τὴν χάριν ἀποπληροῦν καὶ τῇ παρολκῇ τοῦ ἐπιτελεῖν τὸ γαῦρον ἐπιφαίνειν τοῦ ἀνυπάρκτου ἤθους.* P²FM

194, 2 *ἦσεν*] *ἀντὶ εὔφρανεν.* (P²)M

195, 15 *ὤζεσέ*] *ἀντὶ τοῦ εὐωδίασεν.* (P²)FM

196, 9 *βρένθιον*] *βρένθιον ἀπό τινος ἄνθους ἡδέος· μετάλλιον ἀπό τινος Μετάλλου, οὕτω καλουμένου, ὃς καὶ εὗρεν· πλαγγόνιον ἀπὸ Πλαγγόνος τῆς ἐφευρηκυίας.* P²FM

196, 13 *βακκάρι*] *εἶδος μύρου βαρβαρικοῦ.* PFM

196, 23 *τινες*] *εἰς Πλάτωνα αἰνίττεται.* (P²)FM

197, 22 *νοούντων*] *ἀντὶ νοείτωσαν.* (P²)M

197, 24 *παραδεχέσθων*] *ἀντὶ παραδεχέσθωσαν.* (P²)M

198, 8 *πολλοῦ τοίνυν*] *πῶς ἐχρήσατο τῷ πολλοῦ δεῖ; ἀντὶ γὰρ τοῦ μάλιστα, οἱονεί· μάλιστα γὰρ δεῖ.* P²FM

4 *Γ* 172 — **12 f** Soph. Aias 293 — **16 f** vgl. I Sam. 1, 11 ff — **26—28** vgl. Pollux VI 104; Photius Bibl. Cod. 279 p. 532ᵇ, 14—17 Bekker

6 *ἀναμάττουσα* F | **10** *γὰρ* < F | *ἐστιν* < P³ | **11** *ἐφυστερίζουσα* F *ἐφυστερίσα* M* *ἐφυστερίσασα* M² | **12** *ἀφ᾽ οὗ καὶ τὸ* < P³ | **13** *εἴρηται* < P³ | **14 f** *τὸ μεγαλοφωνεῖν γεγωνίσκειν εἴρηται* F | **15** *εἴρηται* < P³ | **21** *οἰόμενον* F | **27** *πλαγόνιον* F *πλαγγώνιον* P²M | **28** *πλαγγόνος* F *πλαγγῶ* (ohne Acc.) P² *πλάγγων* M | **33** *τῷ* P³Fcorr *τὸ* P²F*M

198, 22 *μυραλοιφεῖν*] *μυραλοιφεῖν μύρῳ χρίεσθαι.* (P)M

200, 15 f *στέφανον μὲν γυναικὸς*] *ἀλλὰ καὶ ἀνδρὸς τὴν γυναῖκα· »γυνὴ γὰρ ἀνδρεία στέφανος τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς«, ἡ γραφὴ λέγει.* P²FM

200, 23 ff *ὁ κιττὸς ἐμψύχει· ἡ καρύα καρωτική, ὡς καὶ τὸ ὄνομα δηλοῖ· ὁ νάρκισσος νάρκην ποιεῖ καὶ τοῦτο σημαίνει τοὔνομα.* P²FM

201, 9 *τὸ ῥόδον παρὰ τὸ πλεῖστον τῆς ὀδμῆς ἀφιέναι ῥεῦμα ὠνόμασται· ἐντεῦθεν καὶ διαφορούμενον ταχέως μαραίνεται.* P²FM

201, 28 *ἀμεριμνίας ὁ στέφανος*] *οἶμαι καὶ τοῖς γαμοῦσι καὶ τοῖς ἀθλοῦσι ἀμεριμνίας δίδοσθαι τὸν στέφανον σύμβολον, τοῖς μὲν ἀφροδισίου φροντίδος, τοῖς δὲ καμάτων καὶ πόνων γυμναστικῶν.* P²FM

202, 26 ff *Κλήμης σοφός γε τοῖς λόγοις καὶ τοῖς τρόποις.* M⁴

203, 17 *ὁ βάτος ἀρσενικῶς.* (P²?)FM

204, 10 *πολυωρεῖ*] *φροντίδος πολλῆς ἀξιοῖ, ἐπιμελεῖται, φυλάσσει.* (P²)FM

204, 21 f *γαυνάκας*] *εἶδος παχέος ὑποστρώματος, ὅ τινες καὶ καυνάκας φασίν, ἐγκειμένου τοῦ νάκους τῷ ὀνόματι, ἵν' ᾖ γηνάκας, τὸ ὑπὸ γῆ διὰ παχύτητα ἐπιστρωννύμενον.* P²FM

204, 25 *πτίλων*] *τὴν τύλην λέγει.* P²FM

207, 6 *παλιγγενεσίου οἰκονομίας*] *οἱονεὶ τὸ νομίζειν οὐ διὰ ἀσέλγειαν τὰς θυγατέρας τῷ πατρὶ ἐπιμανῆναι, ἀλλὰ διὰ ἀπόγνωσιν ἀνδρὸς ἑτέρου, ἐπεὶ ἐωράκεισαν πυρποληθεῖσαν τὴν πόλιν, καὶ ὡς οὐκ ἐνὸν ἔτι ἀνδρὶ χρήσασθαι πρὸς τεκνογονίαν, πάντων ἄρδην ἀποτεφρωθέντων, εἰ μὴ τῷ πατρί, δι' οὗ ἡ τοῦ γένους τοῦ ἀνθρωπίνου διαδοχὴ διατηρηθείη· οὐκ ἀσελγείας οὖν ἕνεκεν ἡ πρὸς τὸν πατέρα διὰ τοῦ οἴνου τῆς ἀταμιεύτου ἐπιδόσεως πρὸς συνουσίας ἐπίρρωσις ὄρεξιν, ἀλλὰ τεκνογονίας ἔφεσις.* P²FM

207, 18 *ἄλυες*] *ἄλυες οἱονεὶ ἐκλύσεις καὶ πρὸς τὸ δέον ἀπροσεξίαι.* P²FM

208, 22 *ἀφόδευσιν*] *τὸ τὴν κόπρον ἀποχετεῦον μέρος φησί.* P²M

208, 23 *παιδεραστίας*] *ἐπιτευκτικώτερον οἶμαι συμβολικῆς ἐμφανείας τὸ διὰ τὴν δειλίαν ἀπαγορεῦσαι τὴν τοῦ λαγὼ ἐδωδήν, ἐπεὶ κατάφοβον τὸ ζῷον, μὴ χρῆναι τὸν εἰς θεοῦ καταλεγέντα παράταξιν εὐπτόητον εἶναι καὶ τοῖς τυχοῦσιν τῶν ἐπερχομένων ἐκδειματούμενον.* P²FM

ἐγὼ δὲ τὸ γεγραμμένον οἶμαι, ἀλλ' οὐ τὸ παραγεγραμμένον, πολλῷ, εἰ δεῖ τοῦτο εἰπεῖν, ἐπιτευκτικώτερον καὶ τῇ ὑποθέσει ἀκολουθότερον. M²

3 Prov. 12, 4

12 *ἀρσενικῶς ὁ βάτος* F | **17** *ἐπιστρωννύμενον* F *ἐπιστροννύμενον* P²M | **19** *δι'* F | **26** *ὄρεξιν* < F | **33** *ἐκδειματούμενον* (*ματούμεν* in Ras.) P²

βαθὺ τὸ νόημα καὶ κακόζηλον· παρατροπὴ γάρ. M³

209, 6 *παταγητικὸς*] *οἱονεὶ καταπεπτωκὼς τὴν λιγυφωνίαν.* (P²)P³FM

209, 17—25 *ὥραιον ἄγαν τὸ χωρίον καὶ τῇ φράσει ἐξηνθισμένον.* P²FM

210, 6 f *αἵ τε γὰρ θήλειαι*] *οὐκ ἀλλήλας βαίνουσαι δηλαδή, ἀλλὰ τοῖς ἀνδράσιν οὕτω παρέχουσαι ἑαυτάς· οὕτως Ἀναστάσιος ἐν τῷ εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους ἐξηγητικῷ.* P²FM

211, 2 *δικρόαν*] *διπλῆν.* (P²)P³FM

211, 17 *περᾶν*] *οὐ πειρᾶν, ἀλλὰ περᾶν, ἀφ' οὗ καὶ τὸ περαίνειν· ἐμφαντικώτερον γὰρ τὸ περᾶν τοῦ πειρᾶν πρὸς τὸ τῆς λαγνείας αἰσχρόν.* P²FM

212, 4 *φιλόσοφος*] *Σολομῶντά φησιν.* (P²)P³M

212, 11—13 *Πλάτωνος.* P²FM

213, 10 *μεμυκότι τῷ στόματι*] *ὥραιον εἰς ἀπόδειξιν σωφροσύνης τοῦτο ταῖς κυούσαις.* P²FM

213, 12 *περὶ τὴν παιδοποιίαν*] *ταύτῃ φασὶ καὶ τὰς τῶν γυναικῶν ἀνδρομανεῖς τῷ συνεχεῖ τῆς παιδοποιίας σωφρονέστερον διατίθεσθαι, ἀμβλυνομένης τῆς ἐπιθυμίας τῷ κατακόπῳ τῆς φύσεως, ὃς ἐκ τῶν τοκετῶν πέφυκε γίγνεσθαι.* P²FM

214, 3 *ἐπίτασιν τῆς ὁμιλίας*] *οὐ περὶ τοῦ νομίμου γάμου λέγει, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀφέτου καὶ πορνικῆς ὁμιλίας· ὁ γὰρ νόμιμος θραύει τῷ συνοικεῖν τῆς ἐπιθυμίας τὸν οἶστρον, καὶ ταύτῃ σωφρονεῖν κατεπείγει· τὸ γὰρ εἰς ἐξουσίαν προκείμενον ἀργὴν δείκνυσι τὴν ἐπιθυμίαν καὶ νωθεστέραν τὴν μεταχείρισιν εἰς ἀπόλαυσιν.* P²FM

214, 6 *τῶν ἐν ἀσκήσει σωμάτων*] *τοὺς παγκρατιαστάς φησι.* (P²)FM

214, 9 *Ἀβδηρίτης*] *Δημόκριτον λέγει.* (P²)FM

214, 18 *ἀστεῖος οὖν μάλα*] *Πλάτωνος ἐκ τοῦ πρώτου τῆς Πολιτείας.* P²FM

216, 1 *εὖ γοῦν τις εἰρηκέναι*] *Ἐπίκουρος· οὗτος ἐν τῷ ἐπιγεγραμμένῳ Κύριαι δόξαι, ἤτοι Ἐπικούρου φωναί, ταῦτα καὶ ἕτερα λέγει τοιαῦτα.* P²FM

216, 4 *γυνὴ μισθία ἴσῃ σιάλῳ*] *καὶ Σολομῶν· »τιμὴ πόρνης ὅση καὶ ἑνὸς ἄρτου.«* P²FM

14 Plato Leg. VIII p. 838—841 — **29** vgl. Plato Rep. I p. 329 BC — **31—33** vgl. Usener Epic. p. 118, 19; 342, 10 — **34 f** Prov. 6, 26

13 *σολομῶντός* P³ | **22** *δ* P²FM | **23** *τῷ*] *τὸ* M | *οἶστρον* P³FM² *ὕστρον* P*M* | **25** *νωθεστέραν* P³ *νοθεστέραν* P*FM | **29** *πρώτου*] *ά* F | **32** *κύριαι* P³M² *κύριε* P*M* *κε* F | **34** *ὁ σολομῶν* F

216, 17 f ὁ ἑταιριζόμενος αὐτόν] ὁ κατακόρως χρώμενος τῇ ἑαυτοῦ γαμετῇ· εἰ οὖν τὸ κατακόρως χρᾶσθαι μοιχεύειν ἐστίν, τί ἂν εἴη τὸ πρὸς πολλὰς καὶ κατὰ ταὐτὸν τὸ ἀσελγὲς ἐπιδείκνυσθαι; οὐκ οἶμαι τυγχάνειν ὀνόματα κακίας. διά τοι τοῦτο οὐ τῶν πάνυ κατεγνωσμένων τῷ μὴ τέλεον σωφρονοῦντι νομίμῳ χρῆσθαι γυναικί, ἑνὶ περιείργοντι προσώπῳ τὸ τῆς ἐπιθυμίας ἀνύποιστον. P²FM

τὸ τῆς ἀθεμιτογαμίας περιστέλλοντός ἐστι ταῦτα, οὐκ ἐοικότα οὐμενοῦν τοῖς προτέροις σοφίσμασι χεῖρον αἱρέσεως φιλοσοφοῦσι τὸ περὶ τὸν δ' γάμον ἀδιαφορεῖν, εἴ σοι πρὸς ἀοριστίαν ὁ σκοπὸς τῶν γάμων ὁρᾷ· εἰ δὲ πρὸς ἓν καὶ νόμιμον, οὐκ ἔξω τοῦ β' ἢ καὶ τοῦ τυχόντος μὴ νομίμου γ' ὁ γάμος εἰρχθήσεται, καὶ ποία λοιπὸν ἡ ἑνὸς τούτων πρὸς πολλοὺς σύγκρισις καὶ τῆς σοφῆς σου ταύτης νομοθεσίας ἡ περίστασις. M²

217, 4 ὁμολογούντως] ἀντὶ ὁμολογουμένως. (P²)FM

217, 12 μὴ δὴ ἅμα] Ἡροδότου τοῦτο »ἅμα δὲ κιθῶνι ἐκδυομένῳ ἀποδύεται καὶ τὴν αἰδῶ γυνή.« P²FM

218, 12 ἐπιτέτραπται τῷ γήμαντι] συμφώνως τοῦτο τῷ τοῦ θείου Παύλου »βούλομαι νέας χήρας γαμεῖν, οἰκοδεσποτεῖν«. P²FM

220, 12 κρωβύλον] τούτου μέμνηται τοῦ κρωβύλου καὶ Θουκυδίδης ἐν προοιμίοις τοῦ α' Πελοποννησιακῶν. ἐμπλοκῆς δὲ εἶδος ὁ κρωβύλος ἀπ' ἄκρων τριχῶν τοὺς πλοκάμους πρὸς κορυφὴν ἀνατείνων· εἶτα εἰς ὀξὺ ταύτας συνάγων χρυσῷ τέττιγι τετρημένῳ τὰς τρίχας ἐσφηκοῦτο, πρὸς τὸ συνεχομένας μὴ πάλιν διαρρεῖν πρὸς τὸ κάτω. P²FM

221, 3 ὅρα μὴ οὐκ ἄλλη] παρὸ εἴρηται τὸ

ἄλλος γυναικὸς κόσμος, ἄλλος ἀρρένων. P²FM

221, 9 κρύπτειν ὄμματα] τοῦτο μεταπεποίηται ἀπὸ τοῦ τραγικοῦ· ἐκεῖ γὰρ οὕτως εἴρηται· »ἡ δὲ καὶ πεσοῦσα πολλὴν πρόνοιαν παρέσχεν κοσμίως πεσεῖν,

κρύπτουσ' ἃ κρύπτειν ὄμματ' ἀρρένων χρεών.« P²FM

221, 19 στήμων] τὴν μετάξην (sic) λέγει. M²

221, 25 ὡραίως ἄγαν πέφρασται. (P²)FM

222, 3 ἐσθήσεσι] ἀπὸ εὐθείας τῆς ἡ ἔσθησις. (P²)M

7—9 vgl. Vita Euthymii ed. Boor (Berlin 1888) XII 13. 19 — **15 f** Herodot 1, 8 — **18** I Tim. 5, 14 — **19 f** Thukyd. I 6, 3 — **26** fraglich ob einem Tragiker (vgl. TGF² Adesp. 443) oder einem Komiker (vgl. CAF III p. 623 Adesp. 1294) entnommen — **28—30** vgl. Eurip. Hekabe 568—570

1 ὁ κατακόρως] ἀρέθα· ὁ κατακόρως M² | **23** πρὸς¹] πρὸ P*M*

222, 7 ἡ Ἀποκάλυψις] ἡ Ἰωάννου Ἀποκάλυψις τοῦ θεολόγου. P²FM

ἡ Ἀποκάλυψις] σημείωσαι ὅτι ὡς ἐγκεκριμένης μέμνηται τῆς Ἀποκαλύψεως. M³

222, 14 Σαρδιανικόν] τὸ βένετον λεγόμενον. P²FM

222, 19 μυροβαφῆ τοῦτον λέγει διὰ τὸ ἐκ κρόκου μολύνεσθαι· ἔστι δὲ ὕφασμα λεπτόν τε καὶ ἀραιόστημον. P²FM

223, 21 ἱματισμῷ διαχρύσῳ] Ἀρέθα· οὐ περὶ ἱματικοῦ κόσμου βούλεται λέγεσθαι ταῦτα, ἀλλὰ περὶ τοῦ τῇ ψυχῇ περιπεφυκότος ἐξ ἀρετῶν κόσμου· καὶ ὅτι τοῦτο, δῆλον ἀφ' ὧν φησι· »πᾶσα ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἔσωθεν·« καίτοι τοῦ ἔξωθεν καὶ ὁρωμένου ἱματισμοῦ τὴν δόξαν ἐπισυρομένου, οὐ τοῦ ἐντός τε καὶ τῇ τῶν ἔξω ἐπιβολῇ ἀδηλουμένου· ἐντεῦθεν καὶ τοῖς χρυσοῖς κροσσωτοῖς φησι τοῦτον διάδηλον γίνεσθαι, τί τοῦτο λέγων, εἰ μὴ τὴν ἔκφανσιν τούτων, ὅτε δὴ καὶ γένοιτο, τιμαλφέστατον ἅτε χρυσὸν χρηματίζειν, τὴν ἔκφανσιν διὰ τοῦ κροσσοῦ παριστῶν· ἀκροτελεύτιον γὰρ ὁ κροσσός. P²FM

223, 28 αἱ δὲ] ἀλλ' οὐ τὸ μόνιμον μεταδιώκουσαι τοῦτο δρῶσιν, ἀλλὰ τὸ λαμπρὸν καὶ ἐπαγωγὸν καὶ πρὸς ἀλαζονείαν ἀποκλῖνον καὶ τέρψιν. P²FM

224, 2 ξυστίδας καὶ τὰς ἐφαπτίδας] ἡ μὲν ξυστὶς ἱμάτιον λαμπρόν, λεπτὸν πάνυ, παρὸ καὶ ξυστὶς εἴρηται παρὰ τὸ οἱονεὶ ἐξέσθαι τῇ λεπτότητι· ἡ δὲ ἐφαπτὶς ταὐτὸν μὲν τῇ χλαίνῃ (περιβλήματα γὰρ ἄμφω μανδυώδη ἐπὶ τοῖς ἱματίοις ἀναβαλλόμενα), πολυτελεστέρα μέντοι ἡ ἐφαπτὶς τῆς χλαίνης. P²FM

224, 6 τὴν σκέπην . . . παρεμέτρει] ἀντὶ παρεῖχεν· οἱονεὶ σύμμετρον τὴν χρείαν παρέχουσαν. P²FM

224, 9 τρίχες] ὅτι τριχίνοις ἐσθήμασι χρώμενοι ταῖς βαφαῖς μόναις, ὡς ἔοικεν, ἐνετρύφων. M²

224, 27 σύρειν τὰς ἐσθῆτας] ὡς οἱ μεμηνότες νῦν Νικολαΐται, αὐτὸν τὸν κακοδαίμονα καθηγεμόνα μιμούμενοι. P²FM

τὸν πατριάρχην λέγει Νικόλαον καὶ τοὺς αὐτοῦ ἀνθρώπους. M²

225, 4 κἂν τὸν ποδήρη] τὸν ἱερατικόν φησι τὸν τοῦ νόμου. ἀλλ' ὃ μὲν σύμβολον ἦν μυστικόν· ἐδήλου γάρ, οἶμαι, μηδὲν συμφανὲς εἶναι τοῖς βεβήλοις τῶν τῷ θείῳ ὑπ' αὐτῶν ὀργιαζομένων χρεών, εἴ γε οἱ πόδες διέξοδον αἰνίττονται πράξεως· καθὸ καὶ Δαυὶδ ἐπιτηρεῖσθαι ἤτοι φυλάττεσθαι τὴν πτέρναν ὑπὸ τῶν πονηρῶν παροίκων φησίν,

10 f Psal. 44, 14

7 ὕφασμα ∾ nach ἀραιόστημον F | ἀραιόστημον] ἀρεοστημον M² ἀρεοστήμονον P²FM* | **15** δή] δὲ F | **23** λεπτοτι P²

»αὐτοὶ« φάσκων »τὴν πτέρναν μου φυλάξουσι« καὶ ἀλλαχοῦ τὴν ἀνομίαν πεφοβῆσθαι τῆς πτέρνης ἐν τῇ πονηρᾷ ἡμέρᾳ ὁ αὐτὸς ἐποικτιζόμενος. P²FM

225, 13 τὰς Λακαίνας φασὶ] ἃς καὶ φανομηρίδας ἔλεγον παρὰ τὸ φαίνειν τοὺς μηρούς· ἕτεροι δέ φασι μὴ ἐπιγουνίδας εἶναι ταύτας στολάς, ἀλλὰ ποδήρεις μέν, ἀράφους δὲ τὰ παρ' ἑκάτερα, ὡς βαδιζουσῶν διαστέλλεσθαι τὸ ἱμάτιον κατὰ τοὺς μηροὺς καὶ φαίνεσθαι παρέχειν αὐτούς. P²FM

225, 16 καλὸς ὁ πῆχυς] εἶπεν γάρ τις τοῦτο τὸν πῆχυν θεασάμενος Λακεδαιμονίας γυναικὸς καὶ ἀντήκουσεν τὸ »ἀλλ' οὐ δημόσιος«· ἐπεὶ καὶ ἀχειριδώτους ἐφόρουν χιτῶνας, ὥστε φαίνεσθαι ἄνωθεν ἀπὸ τῶν ὤμων βραχίονα καὶ καρπόν, καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τῶν παλαιοτέρων ἀγαλμάτων καὶ τῶν εἰκόνων τῶν γυναικείων. ἐλέγοντο δὲ αἱ ταύτῃ χρώμεναι τῇ στολῇ τῇ ἀχειριδώτῳ δωρίζειν, ἐπεὶ καὶ Δωριεῖς οἱ Λάκωνες, ὥσπερ ἀπ' ἐναντίας αἱ χειριδωτοῖς χρώμεναι ἰωνίζειν· ἦσαν δὲ αὗται αἱ Ἀθηναίων γυναῖκες· Ἴωνες γὰρ Ἀθηναῖοι πρὸ τοῦ τὴν Ἰωνίαν ἀποικίσαι ἐκαλοῦντο· ἐποίουν δὲ τοῦτο Λακεδαιμόνιοι μὲν καὶ τὰς γυναῖκας ἀνδρίζοντες, Ἀθηναῖοι δὲ ἐκθηλύνοντες. P²FM

225, 22 ἐπεσκιάσθαι] ἐπεσκιάσθαι καλῶς εἶπεν· κεχαλασμένῳ γὰρ τῷ κεκρυφάλῳ ἐπισκιάζουσι τὸ πρόσωπον, ὡς μὴ προχείρως ὁρᾶσθαι καὶ ἀνεμποδίστως βαδίζειν ἢ ὅτιοῦν ἄλλο πράττειν, ἃ ἀποκεκαλυμμένου τοῦ προσώπου οὐκ ἔστι ποιεῖν. P²FM

225, 26 ἐπὶ τὸ πρόσωπον] ἀπὸ τραχήλου γὰρ μέχρι ποδῶν αἱ παλαιαὶ γυναῖκες τὴν πορφύραν τοῖς ἐμπροσθίοις μέρεσι τῶν ἱματίων ἐνύφαινον ἅτε ταινίαν (ὃ νῦν ἔστιν ἰδεῖν ἐπὶ τῶν λεγομένων καμισίων τῶν κουβικουλαρίων), ὥστε ὁ τὴν πορφύραν σπεύδων ἰδεῖν τοῦ γυναικείου ἱματίου, ἐπὶ τὸ πρόσωπον τῆς φορούσης τὰς ὄψεις ἀπήρειδεν. P²FM

227, 1 σημείωσαι ὅτι λευκὸν ὑπόδημα γυναῖκες τὸ παλαιὸν ὑπεδύοντο. P²FM

227, 2 ἀλειπτῷ] τῷ βεβαμμένῳ· ἀλείφεται γὰρ τὰ βαπτόμενα τῶν ὑποδημάτων. P²FM

227, 9 βλαύταις] ξύλινα ὑποδήματα σανδαλοειδῆ. PFM

227, 17 πελίους] πελίον χρῶμα λέγεται τὸ μὴ ἄγαν λευκόν· τοιοῦτοι δὲ οἱ σαρδόνυχοι καλούμενοι λίθοι, οἵ γε φυσικοί· οὐ γὰρ ἄγαν

1 Psal. 55, 7 — **1 f** Psal. 48, 6 — **4** vgl. Pollux II 187; VII 55; Plut. Comp. Lyc. et Num. 3 (Ibykus Fr. 61 Bergk⁴)

1 φυλάξουσι P³ φυλάξωσι P*M φυλάξουσιν F | **7** διαστέλλεσθαι P³F διαστέλεσθαι P*M | **9** τοῦτο] τοῦτον M | **14** δωριεῖς P³M² δωρεῖς P*FM | **21 f** κατακεκαλυμμένου FM | **25** ταινίαν FM² τενίαν P²M* | **27 f** ἀπερείδειν F | **33** σανδαλοειδῆ P³M² σάνδαλοιδη P*FM*

ἔχουσι λαμπρὸν τὸ λευκόν, εἰ μή που οἱ τεχνητοί, εἰ βούλει δὲ καὶ οἱ σάπφειροι· καὶ γὰρ κἀκεῖνοι πρὸς τῷ λευκῷ μετὰ τοῦ φαιοῦ εἰσί. χλωροὶ δὲ λίθοι πολλοί, οἵ τε ἰάσπιδες καὶ οἱ σμάραγδοι καὶ ἄλλοι πολλοί· τῆς δ' ἀπεξενωμένης θαλάττης ἐκβράσματα οἱ λεγόμενοι μάργαροι· ἐκ γὰρ τοῦ Περσικοῦ κόλπου τῶν ὀστρείων εἰσίν. ἐκφήγματα δὲ γῆς πάντες οἱ λίθοι οἱ τίμιοι. οἵ τε γὰρ λυχνῖται τοιοῦτοι καὶ οἱ ἄνθρακες καὶ οἱ ἀμέθυσοι, πρὸς τούτοις καὶ οἱ βηρύλλιοί τε καὶ σμάραγδοι καὶ ὑάκινθοι καὶ πάντες σχεδόν. οἵ γε μὴν τόπαζοι, εἴ τι χρὴ πείθεσθαι Ἀγαθαρχίδῃ τῷ τὰ περὶ τῆς ἐρυθρᾶς ἱστορήσαντι θαλάσσης, μέσον ἀνευρίσκονται τῶν παραλίων ταύτῃ πετρῶν. P²FM

228, 9 περιστέγει] περιστέγει ἀντὶ περικαλύπτει, περιέχει. P²FM

228, 12 f ἐκδεχόμεθα] οἰονεὶ ὑπολαμβάνομεν, νοοῦμεν. P²FM

228, 17 αἳ δέ] τοῦτο τῷ ἄνω ἀποδοτέον τῷ »οὐκ αἰσχύνονται« (228, 3) ἵν' ᾖ· καὶ οὐκ αἰσχύνονται μὴ συνιεῖσαι πνευματικῶς ἤτουν συμβολικῶς εἰρημένα τὴν κτίσιν, τὰς πύλας, τοὺς λίθους, τὰς χρόας τῶν λίθων. P²FM

228, 19 προφερόμεναι] ὡς ταῦτα δῆθεν τῶν γυναικῶν προφερουσῶν. P²FM

τὸ ἑξῆς οὕτως· ὅλαι περικεχήνασι τὸν θαυμάσιον λογισμὸν προφερόμεναι· ὃν, φησί, καὶ ὁ θεὸς ἔδειξεν τίμιον τῆς κτιζομένης πόλεως κόσμον, ὃς καὶ πάρεστί μοι, διὰ τί μὴ τρυφήσω; P²FM

229, 12 πλεονεκτούντων] ἀντὶ πλεονεκτείτωσαν. (P²)FM

238, 21 f φῦκος] φῦκος τὸ κόκκινον. M³

241, 24 ἀπὸ ὕδατος] τὸ »πῖνε ὕδατος« οὐκ ἐπὶ γυναικὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς γραφῆς φησιν· ἀλλοτρία γὰρ ἡ ἔξω γραφή, ἰδία δὲ ἡ τοῦ εὐαγγελίου. F²

242, 1 σημείωσαι ὅλον ὡς χρήσιμον τὸ χωρίον κατὰ φιλοχρύσων, φιλοπορφύρων, φιλολίθων. M²

242, 33 Ναρκίσσῳ] φασὶ Νάρκισσον τοῦτον παῖδα γενέσθαι διαφέροντα κάλλει τῶν ἡλικιωτῶν. τοῦτον αἰσθόμενον τοῦ ἑαυτοῦ κάλλους ἔρωτι ἁλῶναι αὐτὸν ἑαυτοῦ, ἵνα δέ τι τὸν πόθον ἀναπληροῖ, πηγαῖς ἑαυτὸν καὶ φρέασιν ἐφεδράζειν, ὡς ἂν ἔχοι τὸ ἀπορρέον τοῖς ὕδασιν εἴδωλον ἑαυτοῦ καθορῶν τὸν παράλογον ἔρωτα θεραπεύειν. ὃ δὲ τοῖς τοιούτοις θεάμασι προσκείμενος λιπαρώτερον λανθάνει γε πρὸς φρέατι ὀλισθήσας ὕδατος πλήρει, καὶ οὕτω τυχὼν ὧν ἠπείγετο λαβεῖν ἀπώλεσε τὴν ζωήν. P²FM

9 f vgl. Müller, Geogr. gr. min. p. 170 sq. und [Photius [Bibl. Cod. 250 (p. 456 Bekker)

4 ἐκβράσματος M | **7** βηρύλλιοι Di βυρίλλιοι P²FM | **13** τῷ²] τὸ F | **14** ἤτουν] ἤτοι F | **21** ὃς] οἳ M* οὗ F | **22** ἀντὶ] + τοῦ μὴ F | **31** δέ Di δή P²FM | **35** ὀλισθήσας FM² ὀλιθήσας P²M* | πλήρη F

243, 13 *σαφέστατα*] *προσφόρως ἐξελάβετο τοῦτο, κἂν οὐχ οὕτως ἔχῃ τὸ ἀκριβές.* P²FM

243, 23 *ὁ τραγικὸς*] *τὸν Εὐριπίδην λέγει.* (P²)FM

244, 7 *ἀπαιδεύτοις ἡδοναῖς*] *τὸν Πάριδα λέγει.* P²FM

244, 24—26 *οὐ κατὰ τὸν ἐγκείμενον τοῦτον νοῦν ἡρμήνευταί τισι τῶν πατέρων τουτὶ τὸ χωρίον.* M²

244, 28 *τῆς ἐπιτιμίας*] *τῆς ἐπιτιμίας τῆς τιμωρίας.* M²

245, 5 *μαστίχην τρώγοντες*] *μαστίχην τρώγοντες μασώμενοι μαστίχην, δῆθεν τοῦ ἀποκαθαίρειν τὸν ῥύπον τῶν ὀδόντων.* P²FM

245, 6 *μετωποσκόπος*] *τοὺς φυσιογνώμονας λέγει.* P²FM

246, 6 *οὐ γὰρ δεινόν*] *τῷ διπλασιασμῷ τὴν ἀγανάκτησιν ἐπιστώσατο ὅση, τοιοῦτό τι παριστῶν· οὐ δεινόν, οὐ δεινὸν ἄνδρα γέροντα ὄντα τὸ εἶναι βούλεσθαι ἐπὶ δόκησιν ἐκφέρειν.* P²M

247, 8 *κόλλεσιν*] *κόλλεον γὰρ τὸ ὑπὲρ κεφαλῆς κτενοειδὲς ἐρυθρὸν σαρκίον τῶν ἀλεκτρυόνων.* P²FM

247, 10 *σημείωσαι οἷα πανσόφως σεμνολογεῖ περὶ γήρως καὶ πολιᾶς.* M²

247, 31 *ἀλλ᾽ οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ τοῦ κλήρου κουρίαι.* M³

248, 1 *ἐκτιλτέον*] *τί τοῦτο φής, μακάριε Κλήμης, μὴ κείρεσθαι μηδὲ ξυρεῖσθαι ἄνδρας; καὶ μὴν ὁ Παῦλος γυναιξὶ μὲν αἰσχρὸν τοῦτο προσεῖπεν, ἀνδράσι δὲ οὔ· εἰ δὲ οὐκ αἰσχρόν, οὐδὲ κωλυτέον. τίς οὖν ἡ ἄκαιρος αὕτη καὶ πολυπράγμων ἐθελακρίβεια, ἥτις καλὴ μέν, ἀλλὰ τοῖς πάνυ τὸν βίον ἐκδεδρακόσιν, οὐ μέντοι καὶ τοῖς πολιτεύειν ἐπανηρημένοις Χριστιανοῖς; σὺ δὲ μηδὲν τούτων διαστειλάμενος ἁπαξάπαντας τούτοις ὑπάγεις Χριστιανούς. ἀδικοδοξοῦντος ὁ τρόπος.* P²FM

248, 8 *λορδουμένους*] *λορδουμένους οἱονεὶ τὰ ὀπίσθια τῶν ψυῶν συνιζάνοντας, τὰ στήθη προεξανιστᾶν προπετῶς· τοιοῦτο γὰρ ὁ λορδὸς σημαίνειν βούλεται, ἀντίθετος ὢν τῷ κυρτῷ, ὃν ἡ συνήθεια στηθόκυρτον οἶδεν καλεῖν.* P²FM

248, 27 *τὸ τηνικαῦτα, ὡς ἔοικεν, ἑτολμᾶτο καὶ τοιαῦτα.* M²

248, 34 *εἰς ὕβριν*] *ἔοικεν ὁ σοφὸς οὗτος διδάσκαλος διὰ τὴν τοσαύτην τῆς ὕβρεως ὑπερβολὴν ἐπὶ τὸ πάντῃ σκληρότατον τὴν διδασκαλίαν προενεγκεῖν, ἀπ᾽ ἐναντίας χωρῶν τῶν ἐκδεδιητημένων τούτων ἐθῶν τε καὶ παμμιάρων, ὡς ἂν τῶν πληκτικῶς ταῖς ἑαυτῶν ἀκοαῖς ὑποβαλόντων τοὺς λόγους βουλομένων πείθεσθαι τῷ διδασκάλῳ,*

3 Eurip. Iph. in Aul. 71—77 — **20f** vgl. I Kor. 11, 5

2 ἔχῃ P³ ἔχει P²FM | **19** *κλήμη* F *κλήμεις* (εις in Ras.) M | **23** *οὐ*] *οὕτως* F | **33** ὕβρεος P² | **34** *προσενεγκεῖν* F | **36** *ὑπερβαλλόντων* F

εἶτα τοῦ ἄκρου ἀπευστοχούντων ἡ πρὸς τὸ μέσον αὐτοῖς συνενέγκοι κατευστοχία. P²FM

249, 4 *ἀνδρίζονται*] *τὰς μιαρὰς τριβάδας λέγει, ἃς καὶ ἑταιριστρίας καὶ Λεσβίας καλοῦσιν.* P²FM

249, 28 *οὐ γὰρ θέμις ἐκτῖλαί*] *καὶ μὴν ἀρτίως οἱ Ῥωμαίων ἱερεῖς ὥς τι τῶν ἐξαιρέτων ἀποξυρῶνται τὸ γένειον.* P²FM

νῦν δὲ Ῥωμαῖοι μισοπώγωνες ὑπὲρ ἄνθρωπον πάντα. M³

252, 12 *ἐργάνη*] *Ἐργάνης δαίμονος.* (P²)FM

252, 18 *φορεῖς*] *τοὺς διαβαστάζοντας.* P²FM

252, 27 *ἀγύρταις καὶ μητραγύρταις*] *ἀγύρται μὲν οἱ ἔργον ποιούμενοι τὸ τὰς ἀγυιὰς περινοστεῖν φλυαρίας τε συνείρειν· μητραγύρται δὲ οἱ τῇ μητρὶ τῶν θεῶν, τῇ Ῥέᾳ, ἀνακείμενοι γοητειῶν εἰσηγηταὶ καὶ φίλτρων δῆθεν συσκευασταί, οὓς καὶ Γάλλους καλοῦσιν, ἀποκόπους ὄντας τῶν γεννητικῶν μορίων καὶ πρὸς τὰ ἀσχήμονα πάθη ἑτοιμοτάτους.* P²FM

252, 32 *ὅλον σφόδρα ἐξείργασται τὸ χωρίον.* M²

252, 33 *τὴν δὲ ἁγνείαν*] *δοκεῖ μοι τοῦτο ὑπερβολὴν ἐμφαίνειν αἰσχρότητος, ἣν καὶ ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος ὑπέφηνεν διὰ τοῦ εἰρηκέναι· »αἵ τε θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν«, προφάσει τοῦ ἀνέπαφοι εἶναι ἀνδρείων μορίων κατὰ τὴν τοῦ θήλεος χρῆσιν, ἁγνείας δήπουθεν χάριν.* P²M

253, 21 *ὄρνεις Ἰνδικοὺς*] *ψιττακούς φησι.* (P²)FM

253, 26 *Μελιταίου*] *Μελιταῖον κυνίδιον, μικρὸν χθαμαλόν, ὃ ναυούδιον καλοῦσιν κατὰ στέρησιν τοῦ ἄνω ἰέναι· ἔστι γὰρ ὑποκοριστικὸν τοῦ νᾶνος· νᾶνον δὲ τὸν μικρόν φασιν ἄνθρωπον· Μελιταῖον δὲ λέγεται, ὅτι ἀπὸ Μελίτης ἐστὶ τῆς νήσου, ἥ ἐστιν ἐν τῷ Τυρρηνικῷ πελάγει.* P²FM

ἢ ἀπὸ τοῦ μέλω εἴρηται, τοῦ φροντίζω, τὸ φροντιστικὸν καὶ φρουρητικόν· τοιοῦτον γὰρ τὸ γένος. M²

254, 16 *ἐσχαρίδες*] *ἃς νῦν ἀρούλας καλοῦσιν· ἐπιτευκτικώτερον δὲ τὰ κατζία οὕτω νῦν καλούμενα λέγειν.* P²FM

255, 1f *βαλανείοις*] *συνελούοντο γὰρ ἄνδρες τὸ πάλαι γυναιξίν.* (P²)FM

255, 17 *ἀποδυσάμεναι*] *Ἡροδότου τοῦτο ἐπὶ τῆς Κανδαύλου γυναικός.* P²FM

255, 27 *λόγον*] *τὸν θεῖον φησὶ λόγον.* M²

19f Röm. 1, 26 — **34f** vgl. Herodot 1, 8

1 *ἀπευστοχούντων* Di *ἀπαστοχούντων* P²FM | **5** *ῥωμαῖοι* F | **12** *εἰσηγηταὶ*] *εἰσὶ γυναῖ* F | **14** *γενητικῶν* P²FM | **16** *ἐξέργασται* M² | **17** *δοκεῖ* Di *δοκῶ* P²M

256, 17 *Κινύρα*] *Κυπρίων βασιλεὺς ὑπερβάλλων πλούτῳ· οὗτος ἱστορεῖται κατὰ χόλον Ἀφροδίτης ἐρασθῆναι τῆς αὐτοῦ θυγατρὸς Μύρρας, ἐξ ἧς Ἄδωνις.* PFM

258, 1 *ἀρνεῖται*] *πάντα γὰρ αἰτούμενος δίδωσι μὴ ἀρνούμενος.* M²

258, 12 *ἀπειροκαλίας*] *τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ ἀπείρως ἔχοντος τοῦ ἀγαθοῦ εἴρηται καὶ ἐπὶ τοῦ ὑπερβάλλοντος τῷ καλῷ· πλεονάζει δὲ ἡ τοῦ προτέρου χρῆσις.* P²FM

258, 26 *ὑπὸ τὴν ῥάμνον*] *ἄρκευθον ἡ γραφὴ λέγει καὶ ὀλυρίτην ἄρτον· ὄλυρα δέ ἐστιν ὃ οἱ πολλοὶ βρόμιον καλοῦσιν.* P²FM

ἐγκρυφίας] *ὁ ὑπὸ τῇ σποδῷ ὀπτώμενος ἄρτος ἐγκρυφίας εἴρηται παρὰ τὸ τῇ σποδῷ κρυπτόμενος ὀπτᾶσθαι.* P²FM

259, 18 *ὁμολογεῖ γὰρ ἡ γραφή*] *καὶ πῶς ἀλλαχοῦ »οὐκ ὠφελήσει« φησὶν »ὑπάρχοντα ἐν ἡμέρᾳ κακῇ«;* P²FM

259, 23 *βδαλλομένους*] *βδάλλειν τὸ ἀμέλγειν παρὰ τὸ βία ἐκθλιβόμενον ἀλδίσκειν τὸ γάλα.* P²FM

259, 28 *ἀναγνώτω*] *ἀναγνώτω καὶ τὸ »οὐ λιμοκτονήσει κύριος ψυχὴν δικαίου«, καὶ γνώτω ὡς οὐ περὶ αἰσθητῶν ἄρτων ὁ λόγος οὗτος.* P²FM

261, 10 *κεῖνος μὲν πανάριστος*] *εὐφυέστατα τὸ Ἡσιόδειον παρῴδησεν.* P²M

265, 14 *φαινίνδα παιδιὰν*] *παιδιὰ ἡ φαινίνδα τοιαύτη· σφαῖραν κρατῶν τις τῶν παιζόντων παίδων, εἶτα ἑτέρῳ προδεικνὺς ταύτην ἑτέρῳ αὐτὴν ἐπέπεμπεν. ὠνόμασται δὲ ἢ ἀπὸ Φαινίνδου τοῦ πρώτου εὑρόντος ἢ ἀπὸ τοῦ φενακίζειν, ὅ ἐστιν ἀπατᾶν· καὶ γὰρ ἡπάτα ὁ ἑτέρῳ μὲν δείξας, ἑτέρῳ δὲ ἐπιδούς.* P²FM

265, 15 *ἀγρόνδε*] *ἀντὶ τοῦ εἰς ἀγρόν.* P²M

265, 23 *τὸ γεγωνὸς*] *τὸ μεγαλοφώνως καὶ τορῶς· γεγωνὸν γὰρ λέγεται τὸ μέγα φθέγμα.* P²FM

266, 1 *ἔντεχνον*] *διαβάλλει τὸ ἔντεχνον τῆς παλαιστικῆς.* M²

270, 25 f *τῇ παλινῳδίᾳ*] *οὐ πάνυ κυρίως τὸ τῆς παλινῳδίας ἐπὶ τοῦ σχήματος τῆς ἀναδιπλώσεως ἔταξεν.* P²FM

270, 30 f *ταῖς δυοῖν μαχαίραις*] *ταῖς ψαλίσι λέγει.* M²

271, 30 f *τοῦ θεοῦ τὸ τίμημα ἀντὶ τὴν τιμήν.* M²

272, 22 ff *ἰατρικῇ θεωρίᾳ ἐξήνθισται τὸ χωρίον.* P²FM

273, 11—25 *ταῦτα ταῖς Βυζαντίαις περιττὸς λῆρος.* P²M

12 f Prov. 11, 4 — **14 f** Apostol. IV 88a; Arsen. XII 90 — **16 f** Prov. 10, 3 — **19** vgl. Hesiod Op. 293 — **23—25** vgl. Pollux IX 105

2 *ἐρασθῆναι* Schw Wi *βιασθῆναι* PFM | **9** *ὃ*] *ὅπερ* M² | **23** *ἀπέπεμπεν* F | **24** *εὑρόντος* Haupt, Hermes 1 (1866) p. 400 aus Pollux *εἰπόντος* P²FM | **25** *ἐπιδιδούς* F | **27** *γεγωνὸν* F *γεγονὸν* P²M | **34** *ἰατρικῇ — χωρίον*] *ἰατρικὴ θεωρία* F

274, 1 *κλαδαρὸν*] *κεκλασμένον καὶ ἔκλυτον καὶ τὸ ἐπαγωγὸν σοφιζόμενον. — κλαδαρὸν ἀντὶ τοῦ διακύπτουσαι δῆθεν τοῦ μὴ βλέπειν ὑποπτευθῆναι, κλέπτουσαι δὲ τὸ ὁρᾶν τῇ προσποιήτῳ ταύτῃ γνώμῃ.* P²FM

276, 19 *οἷα γὰρ δέσποινα*] *οἵαπερ ἡ δέσποινα, τοία χὴ κύων.* P²M

277, 17 *ἄλυς*] *πλάνος.* (P²)M

278, 8 *δεισαλέαις*] *δεῖσα καὶ τὴν ὑγρασίαν καὶ τὴν ῥυπώδη σύστασιν ὑγρὰν σημαίνει.* P²FM

280, 27 *ἀλύουσι*] *πλανῶνται.* P²FM

283, 32 *ἡμῖν ἅδην διείλεκται*] *εἴρηταί φησιν ἡμῖν αὐτάρκως.* M²

284, 8 *σημείωσαι· ταῦτα γὰρ αἱ ἐνόδιοι παιδαγωγίαι.* M²

284, 18 *ἑπτάδι*] *πνεύματος ἑπτάδα τὰ χαρίσματά φησιν.* M²

285, 1 *ἁπλῷ*] *σημείωσαι ὡς ἁπλοῦν καὶ μονογενὲς στοιχεῖον τὸ ῑ λέγει, ὅπερ μιᾷ γραμμῇ εὐθείᾳ γραφόμενον τὸν τέλειον ἀριθμὸν καὶ πάντα ἁπλῶς δηλοῖ τε καὶ περιέχει.* M²

285, 10 *δικαιώσατε*] *οὐχὶ δικαιοῦν ἁπλῶς, ἀλλὰ κρίνειν δικαίως φησίν.* M²

287, 3 *τοὺς πλημμελοῦντας τῶν οἰκετῶν*] *τοὺς οἰκέτας ἀνηκέστοις μὲν περιβάλλειν αἰκίαις οὐ βούλεται, μετρίως δὲ μαστίζειν οὐκ ἀπαναίνεται.* (P²)FM

288, 30 f *τὸ πνεῦμα*] *ἤτοι τὴν πρὸς τὰ σπουδαῖα θερμότητα μὴ διὰ ῥᾳθυμίας ἀποσπεύδειν ἢ τὴν ἀπὸ τοῦ θεοῦ δοθεῖσαν ἡμῖν χάριν τοῦ ἁγίου πνεύματος μὴ διὰ μοχθηρίας βίου διώκειν ἤτοι συμπνίγειν καὶ ἐναποσβεννύειν, ταῖς μιαραῖς ἀντιπνοίαις τῶν ἔργων ἡμῶν τὴν φωτιστικὴν αὐτοῦ φλόγα κατασβοῦντας.* P²M

289, 28 *βούλημα*] *οἶμαι γέννημα ἥρμοζεν εἰπεῖν.* M³

291 V. 1 *Στόμιον*] *τὸν χαλινόν φησι.* M

292 V. 38 *ῥεκτὴρ*] *ῥέζω τὸ πράττω.* M⁴

Σοὶ τόνδε κἀγώ, παιδαγωγέ, προσφέρω
λόγοισι πλέξας στέφανον ἐξ ἀκηράτου
λειμῶνος, ἡμῖν οὗ παρέσχου τὰς νομάς,
ὡς ἐργάτις μέλιττα χωρίων ἄπο

5 vgl. Schol. Plat. Rep. VIII p. 563 C; Diogen. III 51

V. **1—6** vgl. Eurip. Hippol. 73—77 *σοὶ τόνδε πλεκτὸν στέφανον ἐξ ἀκηράτου | λειμῶνος, ὦ δέσποινα, κοσμήσας φέρω, | ἔνθ' οὔτε ποιμὴν ἀξιοῖ φέρβειν βοτὰ | οὔτ' ἦλθέ πω σίδηρος, ἀλλ' ἀκήρατον | μέλισσα λειμῶν' ἠρινὸν διέρχεται.* Vgl. Paed. II 70, 2

7 f *δεῖσα ἡ ὑγρασία καὶ ἡ ῥυπώδης σύστασις ὑγρά* F

Die Verse ohne Überschrift FM; vgl. Einl.

βλάστην τρυγῶσα, χρηστὸν ἐκ σίμβλων πόνον,
κηρὸν δίδωσι τὸν γλυκὺν τῷ προστάτῃ.
εἰ καὶ βραχὺς δ' ἐγώ τις, οἰκέτης γε σός·
δεῖ γάρ σε τοῖς σοῖς εὐλογεῖν θεσπίσμασιν·
ἄναξ βροτῶν μέγιστε, τῶν καλῶν δοτήρ,
ἐσθλῶν χορηγὲ καὶ τὸ πᾶν κτίσας πάτερ,
ὃς οὐρανόν τε καὶ τὸν οὐρανοῦ μόνος
κόσμον τέθεικας, ἁρμόσας θείῳ λόγῳ·
ἔδειξας αὐτὸς ἡμέραν τε καὶ φάος
καὶ τὸν πολοῦσιν ἄστρα νημερτῆ δρόμον,
εἰπών θ', ὅποι γῆ καὶ θάλασσα προσμένοι,
τροπῶν τε καιρὸν εὐστόχως δήσας κύκλῳ, |
ἔαρ τε καὶ χειμῶνα καὶ θέρος πάλιν 314 P
τοῦ τε μετοπώρου τάξιν ἐξηρτισμένην,
ὅλον τε κόσμον ἐξ ἀκοσμίας κτίσας
ὕλης ἀμόρφου, τόδε τὸ πᾶν κατήρτισας,
αὐτὸς ζοήν τε καὶ καλῶς ἀεὶ βιοῦν
χάριν τε τὴν σὴν ἀσφαλῶς πάρασχέ μοι
ποιεῖν τε τὰς σὰς καὶ λέγειν θείας γραφάς,
αἰνεῖν ἀεὶ σὲ καὶ τὸν ἐκ σοῦ πάνσοφον,
τὸν σοὶ συνόντα καὶ παρόντα σοὶ λόγον.
μή μοι δὲ πενίαν μηδὲ μὴν πλοῦτον δίδου,
τάξιν δὲ τοῦ δέοντος αὐταρκεστάτην,
πάτερ, παράσχου καὶ καλὸν βίου τέλος.

15 vgl. Hiob 38, 11; Jerem. 5, 22 — **26 f** vgl. Prov. 24, 31 *πλοῦτον δὲ καὶ πενίαν μή μοι δῷς, σύνταξον δέ μοι τὰ δέοντα καὶ τὰ αὐτάρκη.*

5 *πόνον* Po *πόνων* FM | **6** *κηρὸν* F *κλῆρον* M | **13** *ἔδειξας* Di *ὁ δείξας* FM | **14** *πολεύοντ'* Schw | **15** *εἰπών θ'* St *εἶτω θ'* FM *ἴτιν θ'* Schw *ἐνταῦθ'* Fell *ἐν τῷδ'* (sc. *δρόμῳ*) J. Schulthess, Symb. ad intern. crit. libr. can. Turici 1833 II p. 104 | **16** *τροπῶν* F *τρόπων* M | *εὐστόχως*] *εὐτρόχῳ* Markland | **20** *τὸ* < F | *κατήρτισας* Wi *καταρτίσας* FM | **21** *ζοήν* FM

REGISTER

ZU DEN

SCHOLIEN.

I. Stellenregister.

1. Altes Testament.

2. Neues Testament.

3. Nichtbiblische Schriften.

II. Namenregister.

III. Wort- und Sachregister.

VORBEMERKUNGEN.

Die Zahlen beziehen sich auf Seite und Zeile des vorliegenden Bandes.

Im Stellenregister ist alles notiert, was sicheres Citat oder wenigstens literarisch abhängig ist. Hat der Autor das Citat durch nichts als solches gekennzeichnet, so stehen die darauf verweisenden Zahlen in Klammern. Cursivziffern weisen auf wörtliche Citate hin.

Im Namenregister sind alle auf S. 295—340 vorkommenden Eigennamen aufgeführt; kommt der Eigenname nicht in einem Scholion, sondern in den dem Text entnommenen Worten vor, zu denen das Scholion gehört, so steht die Zahl der betreffenden Seite in Klammern. Nicht besonders erwähnt wird es, wenn ein Name auf der nämlichen Zeile öfters vorkommt.

Im Wort- und Sachregister sind die Wörter aufgeführt, die in den Scholien erklärt sind, ausserdem die sachlich oder sprachlich interessanten Wörter. Cursivziffern weisen darauf hin, dass das betreffende Wort in den Scholien erklärt ist.

Auf den Apparat wird mit „vgl. HSS!“ verwiesen.

I. Stellenregister.

1. Altes Testament.

Genesis

4, 21 . . . . . 297, 30
49, 3 . . . . . *324, 33*
49, 10 . . . . . 322, 4
49, 11 . . . . . *321, 32*
49, 11. 12 . . . *322, 29*

Exodus

3, 8. 17 . . . 324, 12

Numeri

14, 29 . . . . (315, 32)

I Samuelis

1, 11 ff 329, 16

Psalmen

11, 7 . . . . *316, 11*
33, 10 . . . . *325, 10*
44, 14 . . . . *333, 10*
48, 6 . . . . . 334, 1
55, 7 . . . . . *334, 1*
72, 1 . . . . *320, 20*
79, 9 . . . . . *322, 2*
89, 1 f. . . . *298, 16*
118, 1 . . . . *316, 10*

Proverbien

6, 26 . . . . . *331, 34*
10, 3 . . . . . *338, 16*
11, 4 . . . . . *338, 12*
12, 4 . . . . . *330, 3*
24, 31 . . . . (340, 26)

Hiob

38, 11: (297, 25; 340, 15)

Jesaias

5, 7 . . . . . *321, 37*

Jeremias

5, 22 . . . . (340, 15)
23, 23 . . . . *305, 11*
31, 34 . . . . *324, 10*

2. Neues Testament.

Matthäus

7, 29 . . . . . 324, 24
8, 3 . . . . . 298, 7
11, 15 . . . . . *298, 25*
11, 16 . . . . . *321, 21*
25, 33 . . . . . 321, 24

Markus

1, 22 . . . . . 324, 24

Johannes

4, 34 . . . . (*323, 22*)

Acta

15 . . . . . 322, 14

Römer

1, 22 . . . . . *315, 21*
1, 26 . . . . . *337, 19*

I Korinther

7, 25 . . . . . *324, 20*
11, 5 . . . . . 336, 20
11, 23 . . . . . *324, 19*
14, 20 . . . . . *323, 27*

II Korinther

3, 14. 15 . . . 299, 25
12, 4 . . . . . *324, 15*

Epheser

4, 13 . . . . (*323, 18*)
6, 12 . . . . . *317, 31*

Philipper

2, 7 . . . . . *320, 15*
2, 9 . . . . . (*317, 25*)
3, 19 . . . . . *303, 26*

Hebräer

3, 17 . . . . . (315, 32)
5, 12. 13 . . . (323, 18)

I Timotheus

5, 14 . . . . . *332, 18*

3. Nichtbiblische Schriften.

Agatharchides vgl. **Photius**

Alkman

Fr. 15 Bergk⁴ . . 308, 8

Anastasius

(*ἐν τῷ εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους ἐξηγητικῷ*)

? 331, 7

Apollonius Rhodius

Arg. 1, 1139 . . . *302, 32*
„ 4, 1395 ff . . 302, 34

Aratus

Phaen. 6 f 317, 28

Aristophanes

Acharn. 799. 800 . *308, 31*
Nub. 71 . . . . *311, 21*
„ 830 . . . . 304, 27

Aristoteles

Eth. Eud. II 1 (p. 1219ᵃ 38): 327, 5.
Eth. Nic. I 6 (p. 1098ᵃ 16): 327, 5.
Polit. VII 8 (p. 1328ᵃ 37): 327, 5.

[Demosthenes]

Contra Phil. IV 6 . 317, 3

Diogenianus

vgl. Hesychius s. v. *κῶνοι*: *302, 27.*
vgl. Hesychius s. v. *ῥόμβος*: *302, 28.*
vgl. Hesychius s. v. *σχιζίας*: *306, 3.*

Epigramme

auf Eunomos (Anthol. Palat. IX 584) . . . *296, 28*
auf den Pyramiden (Preger, Inscr. gr. metr. Nr. 222): *311, 32.*

Epikur

Usener p. 71, 3 . . *326, 2*
„ p. 118, 19; 342, 10: 331, 31.

Euphorion

Fr. 22ᵇ Meineke . 308, 9
Fr. 24 „ . 300, 12

Euripides

Hek. 568—570 . . *332, 28*
Hippol. 73—77: (339 V. 1—6)
Iph. in Aul. 71—77: 336, 3

Gregor von Nazianz

Orat. 39 (Migne 36 col. 357): 324, 3.
Orat. 40, 37 (Migne 36 col. 411) 301, 30
Orat. 43, 1 (Migne 36 col. 496) *326, 4*
Carm. theol. I 2 carm. 2, 589 (Migne 37 col. 624): *323, 33.*
Carm. theol. I 2 carm. 10, 863 864 (Migne 37 col. 742): *313, 5.*

Gregor von Nyssa

De orat. dom. 2 (Migne 44 col. 1141) . . 325, 28

Helladius vgl. **Photius**

Heraklit

Fr. 74. 75 Byw. 118 Diels: 327, 26.

Herodot

1, 8 . . *332, 15*; 337, 34
1, 23. 24 . . . (295, 11)
1, 32 . . . . . (310, 5)
1, 188 . . . . . 327, 28
1, 207 . . . . . *310, 8*
2, 2 . . . . . 298, 12
2, 43. 50 . . . . 316, 18
6, 105 . . . . . 310, 22

Hesiod

Theog. 116. 117. 120: *310, 17*
Op. 218 . . . . *310, 10*
„ 293 . . . . 338, 19
„ 373. 374 . . 318, 4
Fr. 270 Rzach² . . *303, 1*

Homer

Γ 172 . . . . . *329, 4*
Δ 350 . . . . . (327, 1)
Λ 654 . . . . . (327, 7)
Ρ 32 . . . . . 310, 10
Υ 198 . . . . . 310, 10
Ω 544 . . . . . *306, 9*
α 57—59 . . . *316, 1*

[Justin]

Coh. ad Graec. 37: 315, 5

Kallimachus

Fr. 33ᵇ Schneider: 309, 15
„ 86 „ *304, 20*
„ 469 „ *303, 25*

Kratinus

Fr. 155 Kock CAF I p. 61: 304, 28.

Libanius

? 313, 7

Lykophron

Alex. 33 . . . (306, 17)

Menander

Fr. 308 Kock CAF III p. 88: 305, 8.

Orakel

Fr. 46 Hendess . . *300, 15*

Panyassis

Herakl. Fr. 6 Kinkel: 308, 1

Paroimiai

Apostol. VII 96 . *300, 32*
„ IX 88 . . 318, 9
Diog. III 51 . . . (339, 5)
Zenob. II 17 . . . *307, 12*
„ IV 79 . . . 318, 9

Photius

Bibl. Cod. 239 (Proklus): (298, 29).
„ Cod. 250 (Agatharchides): 335, 9.
„ Cod. 279 (Helladius): (312, 16; 329, 26).

Physiologus

30 (*περὶ τρυγόνος*): (321, 28)

Plato

Leg. VIII p. 838—841: 331, 14
Minos p. 319 A . 317, 5
Rep. I p. 329 BC . 331, 29
Symp. p. 212 CD . 300, 35

Plutarch

Thes. 22 . . . (299, 23)

Polemon

Fr. 72 Müller FHG III p. 135: 308, 27.

Pollux

Onom. IV 128. 129: (301, 6)
„ VI 104 . (329, 26)
„ IX 105: (326, 14; 338, 23).

Proklus vgl. **Photius**

[Pythagoras]

Carm. Aur. 44 . . 326, 10

Sophokles

Aias 293 . . . . *329, 12*

Thukydides

I 6, 3 . . . . , . 332, 19

Trag. graec. fragm.

Adesp. 443 Nauck² p. 925 (vgl. CAF III p. 623 Adesp. 1294): *332, 26*

II. Namenregister.

Ἄβδηρα (vgl. HSS!) 315, 9.
Ἀβδηρίτης (315, 9; 331, 28)
Ἄβδηρος (vgl. HSS!) 315, 9. 11.
Ἀγαθαρχίδης 335, 9.
Ἀγαμέμνων 308, 20.
Ἀδάμ 298, 10.
Ἄδραστος 306, 26. 33.
Ἄδωνις 338, 3.
Ἄθαμας 306, 23.
Ἀθηνᾶ 302, 19, 21; 313, 3. 21.
Ἀθῆναι 305, 8.
Ἀθηναῖοι 299, 23; 303, 28; 307, 24; 310, 26; 312, 17; 313, 14. 21; 314, 22; 334, 16. 18.
Ἀθηναῖος 301, 21.
Ἀθήνησι 305, 7; 312, 32; 314, 4.
Αἴγαι 300, 23.
Αἰγύπτιοι 314, 2.
Αἴγυπτος 311, 29; 316, 18; 322, 2.
Ἅιδης 315, 35.
Αἰλέα 314, 35.
Αἰλεάτης 314, 36.
Αἰολεῖς 298, 31; 300, 27.
Αἴτια (vgl. HSS!) 309, 15.
Ἀκραγαντῖνος (305, 13).
Ἀκράγας 304, 21; 305, 13.
Ἀλεξάνδρεια 310, 37.
Ἀλέξανδρος 310, 36; 314, 11. 12. 13. 15.
Ἁλιάκμων 300, 17.
Ἁλικαρνασσεύς 316, 18.
Ἀλκιβιάδης 300, 34; 313, 14.
Ἀλκμάν 308, 8.
Ἀλκμήνη 306, 16; 308, 16; 309, 1.
Ἀμαζόνες (312, 34).
Ἄμμων 299, 38.
Ἀμυμώνη 306, 10.
Ἀμφιάραος 306, 31.
Ἀμφιάρεως 300, (5.) 6.
Ἀμφιτρύων 308, 16.
Ἀμφίων 295, 4.
Ἀμώς (Vater des Jesaias) 321, 36.
Ἀναστάσιος 331, 7.
Ἀνδρόγεως 309, 14.
Ἀνδροκράτης (309, 17).
Ἄννα 329, 16.
Ἀντιγόνιος (vgl. HSS!) 327, 32. 36.
Ἀντιόπη 295, 4.
Ἀπελλῆς 314, 9. 15.
Ἀποκάλυψις 333, 1. 3.
Ἀπόλλων 296, 16. 24. 36; 298, 30. 34. 36; 299, 2. 10; 300, 3. 7. 8. 14. 28; 305, 30; 307, 4. 31; 309, 10; 310, 29; 312, 30.
Ἀπολλώνιος 302, 30; 303, 2.
Ἀπομύιος 308, 23.
Ἀράτειος 317, 28.
Ἀργεῖος 300, 10; 310, 11.
Ἀργοναῦται 299, 36.
Ἄργος 300, 12. 16; 306, 27; 309, 27; 312, 30.
Ἀργυννος 308, 19. 20.
Ἀρέθας 321, 32; 328, 26; 332, 1 (vgl. HSS!); 333, 8.
Ἀρειανός 324, 5.
Ἄρειος (πάγος) 310, 27.
Ἀρίστανδρος 310, 36.
Ἀριστοτέλης 327, 5.
Ἀριστοφάνης 304, 27; 308, 30; 311, 19.
Ἀρίων 295, 7. 11. 21; 296, 7.
Ἀρκάδες 298, 12. 13.
Ἄρμα 300, 5.
Ἄρνη 298, 32.
Ἀρσινόη 306, 12. 13.
Ἄρτεμις 310, 30. 32; 311, 24.
Ἀρχέμορος 306, 33.
Ἀσκληπιός 306, 12.
Ἀσκραῖος (309, 21).
Ἀσκρη 309, 21.
Ἀσωπός 295, 4.
Ἄτταλος 308, 28.
Ἀττική 301, 17; 309, 13; 313, 19.
Ἀττικοί 304, 5; 306, 3; 321, 15.
Ἀττικός 316, 21.
Ἀττικῶς 297, 11.
Ἄττις 303, 16. 21.
Αὐγέας 307, 34.
Ἀφροδίτη 308, 19. 25; 313, 7. 11; 314, 27; 338, 2.
Ἀχαρνεῖς 308, 30.

Βάκχαι 303, 31; 307, 19.
Βασίλειος 326, 5.
Βάσσαρος (304, 4).
Βελλεροφῶν 301, 11.
Βήρωσσος (315, 5).
Βίων (313, 32).
Βοιωτία 296, 33; 300, 5; 308, 28; 309, 21; 310, 12; 311, 4; 313, 2, 13.

Βοιώτιος (309, 19).
Βοιωτοί 298, 36; 300, 27. 30.
Βοιωτός 309, 19.
Βούσιρις 314, 2.
Βριμώ (301, 37).
Βρύαξις 311, 12.
Βυζάντιος 338, 35.

Γαῖα 310, 18.
Γαλάται 301, 26.
Γάλλοι 337, 13.
Γαννυμήδης 308, 15.
Γένεσις 297, 31.
Γρηγόριος (von Nazianz) 301, 31; 313, 3; 323, 33; 324, 3; 326, 4.
Γρηγόριος (v. Nyssa) 325, 28.

Δαίδαλος 311, 27; 312, 12.
Δαναός 306, 10.
Δάρδανος (301, 22).
Δανίδ 321, 36; 322, 1; 325, 10; 333, 36.
Δελφοί 296, 14. 26. 36; 300, 13.
Δημήτηρ 301, 35; 302, 6. 8. 14; 303, 12.
Δημητριακός 303, 13.
Δημήτριος 313, 20.
Δημόκριτος 331, 28.
Δημοσθενικός 317, 3.
Δηώ 301, 15. 35.
Διαγόρας 304, 23. 28.
Διδυμαῖος 310, 29.
Διδυμεύς 300, 3.
Δίνδυμον (*ὄρος* — vgl. HSS!) 299, 35.
Δίνων 315, 4.
Διογενιανός 302, 27. 30; 306, 3.
Διομήδης 315, 10.
Διόννσος 297, 5. 6; 302, 9. 12. 24; 303, 4. 16. 17. 22; 304, 7; 307, 14; 308, 27; 311, 17; 314, 27; 318, 6.
Διόσκουροι 308, 10.
Δίποινος (311, 23).
Δωριεῖς (vgl. HSS!) 314, 21; 334, 14.
Δώριος 297, (16.) 17. (27).
Δωσίδας (309, 32).

Ἑβραῖοι 299, 25; 315, 36.
Ἔδεσσα 300, 22. 24.
Εἵλωτες 307, 20. 25.
Ἑκάτη 301, 37.
Ἑκάτομνος 312, 9.
Ἐλέα 314, 34.
Ἐλεάτης 314, (34.) 35.
Ἑλένη 305, 34; 329, 3.
Ἐλευθεραί 313, 1.
Ἐλευθερεύς (313, 1).
Ἔλευσις (301, 17).
Ἑλικών 296, (32.) 35; 298, 35.
Ἑλλάς 300, 16; 310, 22.
Ἕλλην 323, 30.
Ἕλληνες 300, 21; 306, 32; 309, 31; 310, 25; 313, 21; 315, 19; 316, 18. 20; 323, 31.
Ἑλληνικός 316, 36.
Ἐμπεδοκλῆς 305, 14.
Ἐπιδαύριος (312, 30).
Ἐπίδαυρος 312, 30.
Ἐπίκουρος 326, 1; 331, 31. 32.
Ἐπιμενίδης 305, 3.
Ἐργάνη 337, 8.
Ἔρεσσος 308, 22.
Ἐρεχθεῖδαι (303, 29).
Ἐρεχθεύς 303, 29.
Ἐρινύες 305, 1; 311, 8.
Ἐρύθεια (vgl. HSS!) 303, 1.
Ἔρως (*Ἔρος*) 310, 15. 18. 20.
Ἑσπερέθουσα 303, 1.
Ἑσπερίδες 302, 34.
Εὐήμερος 304, 18.
Εὐμενίδες 305, 1. 2; 311, 8.
Εὔνομος 296, 11. 26. 28.
Εὐριπίδης 336, 3.
Εὐρυδίκη 306, 29.
Εὐρυμέδουσα 309, 5.
Εὔρυτος 307, 27.
Εὐρώπη 300, 25.
Εὔφητος (*εὐφηγος* HSS!) 306, 29.
Εὐφορίων 300, 25; 308, 9.

Ζαχρεύς 302, 10. 12.
Ζεύς 295, 4; 299, 32; 301, 22; 302, 10. 24; 305, 4. 23; 306, 16; 307, 2. 6. 31; 308, 24; 309, 5; 312, 14 (vgl. HSS!). 15; (313, 3;) 314, 2; 323, (30.) 31.

Ἠετίων 301, 24.
Ἠλεῖοι 308, 24.
Ἠλεῖος 307, 34.
Ἦλις 307, 6; 308, 23.
Ἤπειρος 299, 32.
Ἥρα 296, 16; 311, 4.
Ἡράκλειτος 327, 26.
Ἡρακλῆς 306, 17. 19; 307, 26; 308, 1. 5. 7; 309, 2; 315, 10. 11. 12. 13. 14.
Ἡρόδοτος 298, 12; 310, 8. 22; 316, 18; 327, 28; 332, 15; 337, 34.
Ἡσαΐας 321, 36.
Ἡσιόδειος 338, 19.
Ἡσίοδος 309, 19. 21; 310, 16; 318, 4.

Θεσμοφόρια (302, 14;) 303, 12.
Θέσπεια (311, 4).
Θεσπιαί (vgl. HSS!) 313, 12.
Θεσπρωτία 299, 31.
Θεσπρώτιος (299, 31).
Θεσσαλία 306, 6.
Θετταλοί 307, 24.
Θῆβαι 298, 33; 306, 26.
Θηβαῖοι 309, 3.
Θηβαῖος (327, 23).
Θηρίκλειος 327, 31. 35.
Θηρικλῆς 327, 31.
Θόας 306, 28.
Θουκυδίδης 332, 19.
Θρᾷκες 296, 34; 301, 27. 29.
Θρᾴκη 315, 9.
Θρᾴκιος (296, 8).
Θρᾴξ 296, 8; 308, 9 (vgl. HSS!).

Ἰαχχος (304, 7).
Ἰάκωβος 322, 14.
Ἱερεμίας 305, 10; 324, 9.
Ἰεσσαί (vgl. HSS!) 321, 37; 322, 1.
Ἰθώμη 309, 25.
Ἰθωμήτης (309, 25).
Ἰλιάς 306, 1.
Ἴλιος 309, 31.
Ἴναχος 300, 26.
Ἰνδικός 337, 22.
Ἰνώ 306, 22.
Ἰουβάλ (297, 30).
Ἰούδας 322, 4.
Ἰουστῖνος 315, 5.
Ἱπποκόων 308, 3. 9.
Ἱπποκοωντίδαι 308, (3.) 4.
Ἵππων 304, 28; 313, 28.
Ἴρα 308, 22.
Ἰσθμια 306, (20.) 21.
Ἰσθμός 306, 20.
Ἰσραήλ 320, 20; 322, 1.
Ἰστία 300, 25.
Ἰταλία 307, 11; 314, 34; 315, 2.
Ἰταλιῶται 295, 13. 17.
Ἴφιτος 307, 27.
Ἰωάννης 333, 1.
Ἴωνες 309, 33; 334, 16.
Ἰωνία 309, 34; 334, 17.

Καιφρήν (vgl. HSS!) 311, 32.
Καλλίμαχος 303, 24; 304, 19; 309, 15.
Κάλως (311, 11).
Κανδαύλης 337, 34.
Καπίων (vgl. HSS!) 297, 13.
Κάρ 310, 34.
Καρανός 300, 10. 12. 15. 20.
Καρία 300, 3; 310, 34. 35; 312, 9.
Κιθαιρών 296, (32.) 35.
Κιμμέριοι 316, 3.
Κινύρας 301, 32; (311, 1; 338, 1).
Κίρκη 318, 2.
Κίρρα 299, 34.
Κιρραῖος (299, 34).
Κλάριος (300, 1).
Κλάρος 300, 1.
Κλεινίας 300, 34.
Κλήμης 330, 11; 336, 19 (vgl. HSS!).
Κλήτωρ 309, 5.
Κολοφών 300, 1. 9.
Κόλχοι (vgl. HSS!) 312, 35.
Κόρη 302, 14.
Κορίνθιοι 331, 8.
Κόρινθος 295, 9; 306, 20.
Κορύβαντες 302, 3; 305, 24.
Κορυφασία 305, 22.
Κορωνίς 306, 13. 14.
Κουρῆτες 302, 22.
Κρατῖνος 304, 29.
Κρής 305, 3. 8.
Κρῆτες 309, 7. 10. 11.
Κροῖσος 310, 2. 7.
Κύβελα 302, 1.
Κυβέλη 302, 1.
Κύζικος 299, 36.
Κίθνιοι (309, 12).
Κύθνος 309, 12.
Κυκλάδες 305, 32; 311, 14.
Κύκλος 311, 15.
Κυνόσαργες (vgl. HSS!) 313, 19.
Κυνοσουρίς (305, 31).
Κύπρια (*ποιήματα*) 305, 33.
Κυπριακά (*ποιήματα*) (305, 33).
Κύπριοι 305, 27; 311, 1; 314, 1; 338, 1.
Κύπρος 301, 32.
Κύρβας 305, 24.
Κύριαι δόξαι 331, 32.
Κῦρος 310, (1.) 3. 4.
Κωνειαζόμεναι (vgl. HSS!) 305, 9.
Κῶος 310, 12.

Λάκαινα (334, 4).
Λακεδαιμονία 309, 25.
Λακεδαιμόνιοι 307, 21. (23.) 25; 334, 17.
Λακεδαιμόνιος 308, 3; 334, 10.
Λακεδαίμων 305, 31; 307, 21; 314, 7.
Λάκωνες 310, 23; 334, 14.
Λακωνική 296, 4.
Λάμια (313, 23).
Λαομέδων 307, 30.
Λάρισα 309, 27.
Λεβαδία 310, 12.
Λέσβιος 295, 10; 337, 4.
Λέσβος 295, 10; 306, 9.
Λεύκιππος 306, 13.
Λευκοφρύνη 310, 32.
Λήδα 308, 14.
Λῆναι 307, 19.
Λήναια 297, 7.
Λητώ 296, 16.
Λιβάνιος 313, 7.
Λικύμνιος 308, 4.
Λοξιάς 312, 16. 18. 24.
Λύδιος 297, 18.
Λυδός 300, 24; 307, 26.

Μαγνησία 310, 32.
Μάγοι 315, 8.
Μαινάδες 318, 7.
Μάκαρ 306, 8. 9.
Μακεδόνες 300, 22; 313, 20.
Μακεδονία 300, 11. 13. 21; 313, 18.
Μακεδών 314, 11.
Μάξιμος 311, 33.
Μαύσωλος 312, 9.
Μέλας 298, 35.
Μελικέρτης 306, 22.
Μελιταῖος 337, 23. 25.
Μελίτη 337, 26.
Μένανδρος 305, 9; 321, 13.
Μέροψ 310, 11. 14.
Μεσσήνη 309, 26.
Μεσσήνιοι 307. 20.
Μεσσήνιος 304, 18.
Μέταλλος 329, 27.
Μεταποντῖνος (315, 1).
Μετάποντον 315, 2.
Μετάποντος 315, 1.
Μήθυμνα 295, 10; 308, 21. 22.
Μηθυμναῖος 295, 7. (10.) 11.
Μήλιος 304, 23. 28.
Μίδας 300, 24; 301, 26.
Μιθριδάτης (313, 17).
Μίλητος 300, 3. 8; 310, 29.
Μίνως 309, 14.
Μινώταυρος 312, 14.
Μιτυλήνη 308, 22.
Μνημοσύνη 306, 17.
Μόνιμος (309, 29).
Μόρυχος (311, 17).
Μουνυχία 311, 24.
Μουνύχιον 311, 25.
Μοῦσαι 306, 18.
Μυκερῖνος (vgl. HSS!) 311, 32.
Μύνδιος (310, 34).
Μύνδος 310, 34.
Μυοῦς 301, 18. (21).
Μύρμηξ 309, 4.
Μυρμιδών 309, 5.
Μύρρα 338, 3.
Μωσαϊκός 322, 22. 23.
Μω(υ)σῆς 298, 27; 299, 26; 321, 35; 322, 10.

Νάρκισσος 335, 29.
Ναύπλιος 306, 11.
Νέμεα 306, 25.
Νεμέα 306, 27.
Νεμεακός 307, 1.
Νέμεσις 308, 13.
Νεστόριος 297, 32.
Νίκανδρος 300, 1.
Νικολαΐται 333, 30.
Νικόλαος 333, 32.
Νόστοι (309, 30).
Νυκτεύς 295, 5.
Νύσσα 325, 28. 32.

Ξέρξης 309, 18; 310, 22.

Ὀδρύσαι 296, 34; 297, 2.
Ὄδρυσος 301, 27. 29.
Ὀδυσσεύς 316, 1; 318, 3.
Οἰνόμαος 307, 7.
Οἴτη 306, 6.
Οἰωνός 308, 5.
Ὀλύμπια 307, 6.
Ὁμηρικός 306, 1; 310, 9.
Ὅμηρος 306, 8; 329, 3.
Ὀμφάλη 307, 26.
Ὀρφεύς 296, 8. 9; 297, 1.
Ὀφέλτης 306, 28.

Παλαίμων 306, 22.
Πάν 310, 24. 26.
Παναθήναια 299, 23.
Παντάρκης 313, 6.
Πανύασσις 308, 1.
Παρθένιον ὄρος 310, 24.
Πάριος (313, 33).

Πάρις 336, 4.
Παρνασ(σ)ός (303, 7;) 307, 4.
Πασιφάη 312, 15 (vgl. HSS!); 314, 18.
Παῦλος 320, 15; 322, 15; 323, 27; 332, 18; 336, 20; 337, 18.
Πειραιεύς 311, 24.
Πείρινθος 315, 12. 15.
Πελασγοί 298, 33.
Πέλλη (313, 18).
Πελοποννησιακός 332, 20.
Πέλοψ 307, 7.
Πέρσαι 310, 1; 327, 28.
Περσεύς 301, 11.
Περσεφόνη 301, 15; 302, 10.
Περσικός 335, 5.
Πίνδαρος 327, 23.
Πῖσα 307, 6.
Πλαγγών (vgl. HSS!) 329, 28.
Πλαταιεῖς 309, 17.
Πλάτων 300, 35; 315, 22; 329, 30; 331, 14. 29.
Πλατωνικός 317, 5.
Πλούτων 308, 1.
Ποιάνθης 300, 12.
Πολεμάτας 298, 36.
Πολέμων 308, 28.
Πολιάς 299, 23; 312, 32.
Πολιτεία 331, 29.
Πολυνείκης 306, 26.
Ποσειδῶν 306, 23; 307, 31; 315, 1.
Προξιτέλης (313, 9).
Πρίαμος 307, 30.
Πρίαπος 314, 24.
Πυγμαλίων 314, 1.
Πύθια 307, 3.
Πυθικός (296, 13).
Πύθιος 307, 3.
Πυθώ 296, 13. 15.

Ῥέα 299, 36; 301, 23. 25. 27; 302, 1. 3. 23; 303, 18; 304, 8. 9. 13; 305, 4. 25; 315, 26; 337, 12.
Ῥείη 302, 32.
Ῥόδιος 302, 31; 303, 2.
Ῥουβίν (vgl. HSS!) 324, 33.
Ῥωμαῖοι 337, 5. 7.
Ῥώμη 314, 8.

Σαβάζιοι 302, 9.
Σαβάζιος 302, 10.
Σάγρα 307, (11.) 12.
Σαμοθράκη 301, 25.
Σαμονῆλ 329, 16.
Σαρδιανικὸν (*βάμμα*) (333, 5).
Σειρῆνες 318, 3.
Σεμναί (311, 8).
Σίβυλλα 315, 5.
Σικελία 295, 9; 304, 21; 305, 13.
Σικελιῶται 295, 13.
Σικυών 308, 27.
Σίσυφος 306, 21.
Σκιροφόρια 302, 18.
Σκίρων 302, 19.
Σκόπας 311, 9.
Σκύθαι 313, 17.
Σκυθικός 305, 28; 312, 34.
Σκύλλις (311, 23).
Σμίνθιος 309, 10.
Σολομῶν 331, 13. 34.
Σόλων (310, 5).
Σποράδαι 309, 12.
Συμπόσιον 300, 35.
Σωκράτης 300, 35; 304, 28.

Ταίναρον 296, 3. 5.
Τελμησσός 310, 35.
Τερπάνδριος (vgl. HSS!) 297, 13.
Τέρπανδρος (vgl. HSS!) 297, 15.
Τῆνος 305, 32; (311, 14).
Τιτᾶνες 303, 3. 17.
Τραχίς 306, 6.
Τροφώνιος 299, 29.
Τρφάς 309, 8.
Τρῶες 309, 7.
Τυρρηνικός 337, 26.
Τυρσηνοί 303, 20.

Ὑπερβόρειοι 305, 28.
Ὑψιπύλη 306, 28; 307, 1.

Φαινίνδης 338, 23.
Φαλέρνος 327, 27.
Φαληρεύς 309, 13.
Φαρισαῖοι 324, 25.
Φειδίας 311, 12; 313, 5. 8. 9.
Φελλεύς 311, 18. 21.
Φερσεφόνη 302, 12.
Φιλαινίς (314, 29).
Φιλιππίδης 310, 21. 22.
Φλέγυος (vgl. HSS!) 306, 14.
Φορωνεύς 310, 11. 12.
Φρύγες 298, 12; 300, 24; 301, 22. 35; 302, 32.
Φρυγία 302, 1.
Φρύγιος 297, (16.) 18.
Φρύνη 313, 10. (12).
Φωκαεῖς 309, 33.
Φώκαια (vgl. HSS!) 309, 33.
Φωκικός 299, 34.
Φωκίς 299, 34; 303, 7; 314, 35.

Χάος 310, 17.
Χαλδαῖοι 315, 8.
Χάρμος 310, 19.
Χέοψ 311, 33.
Χριστιανοί 336, 24. 25.
Χριστός 298, 10; 299, (25.) 27; 321, 34; 322, 10. 25; 323, 19; 324, 18. 24.

III. Wort- und Sachregister.

ἀγαλματοποιεῖν 311, 27.
ἀγοραικός 297, 4.
ἄγυρται *337*, *10*.
ἀδελφός *296*, *10*.
ἄδην *339*, *10*.
ἀδιαφορεῖν 332, 9.
ἀδιεξόδευτος 312, 13.
ἀδικοδοξεῖν 336, 25.
ἀθεμιτογαμία 332, 7.
ἀθέτησις 322, 9.
αἱμοχαρής 298, 22.
ἀκαίρως 326, 31.
ἀκατέργαστος 327, 2.
ἀκούβιτος (οἱ ιθ' ἀκούβιτοι) 326, 27; 329, 9.
ἄκρα *318*, *1*.
ἀκρίβασμα 322, 8.
ἀκριβοῦν 323, 15.
ἀκροτελεύτιον 333, 16.
ἀλαλαγμός *328*, *26*.
ἀλδίσκειν 338, 15.
ἀλεξίκακος *306*, *19*.
ἀλύειν *328*, *22*; *339*, *9*.
ἄλυς *328*, *21*; *330*, *27*; *339*, *6*.
ἄλως *316*, *34*.
ἀναδρομή (Wachstum) 327, 7.
ἀναίδεια (als θεός) 305, 6.
ἄνακτες *303*, *10*.
ἀνάκτορα 303, 10.
ἀνακτοτελέσται *303*, *10*.
ἀναμάττειν 329, 6.
ἀνδρείκελος *311*, *6*.
ἀνέκφορος 324, 21.
ἀνεμποδίστως 334, 21.
ἀνέπαφος 323, 3; 337, 20.
ἀνθρωπογόνος 308, 17.
ἀνθρωποπαθῶς 325, 1.
ἀντί (adverbiell ohne Genetiv) 298, 1; 305, 10; 317, 20. 34; 319, 18; 321, 1; 324, 32; 326, 24; 328, 16. 20; 329, 10. 24. 31. 32; 332, 14; 333, 26; 335, 11. 22; 338, 33.
ἀντιμνηστῆρες 308, 10.
ἀντίπτωσις 327, 11.
ἀνύπαρκτος 329, 23.
ἀνύποιστος 332, 6.
ἀοριστία 332, 9.
ἀπαξιοῦν *317*, *16*.
ἀπαράλλακτος 298, 3.
ἀπαστία 327, 8.
ἀπασχολεῖν *316*, *12*.
ἀπελαστικός (Ζεύς) 308, 23.
ἀπευστοχεῖν (vgl. HSS!) 337, 1.
ἀπήνεια 298, 23.
ἀπηρτημένος 316, 32; *326*, *24*.
ἀποδιϊστᾶν 316, 12.
ἀπομνύναι *319*, *18*.
ἀποξενοῦν (ἀπεξενωμένη θάλαττα) 335, 4.
ἀπόρραξις 326, 14.
ἀποσαλεύειν 322, 19.
ἀποτεφροῦν 330, 22.
ἀπροσεξία 330, 27.
ἄπυστος *316*, *28*.
ἀραιόστημος 333, 7.
ἄρουλα (arula) 337, 30.
ἀρσενικῶς 330, 12.
ἄσκηται 327, 19.
ἀσπιδοειδής 328, 4.
ἄσσειν *305*, *12*.
ἀστόχως 322, 28.
ἀσχημοποιός 308, 25.
αὐλίσκος 328, 10. 11.
ἄφετος 322, 25; 331, 22.
ἀφόδευσις *330*, *29*.
ἀχειρίδωτος 334, 11. 14.
ἄχος (ἄχεα) *305*, *17*.
ἀχώρητος *317*, *6*.

βακχάρι *329*, *29*.
βάραθρον *314*, *4*.
βασσάρα *304*, *4*.
βεβαιωτικῶς 320, 19.
βένετος (venetus) 333, 5.
βδάλλειν *338*, *14*.
βλαῦται *334*, *33*.
βόθρος (vgl. HSS!) 302, 16.
βολβοί 327, 1.
βρένθιον *329*, *26*.
βρέτος 311, 5.
βρόμιον 338, 9.

γαλῆ 309, 2.
γαννάκης *330*, *15*.
γεγωνίσκειν *329*, *14*.
γεγωνός *329*, *14*; *338*, *27*.
γεράνδρυον *299*, *35*.
γέρας *303*, *6*.
γεροντόπαις 324, 1.

δαγύς 314, 22.
δαιδάλλειν *311*, *27*.
δαφνηφορικά *298*, *29*.
διαβαστάζειν 337, 9.
διαγκυλοῦν (κιθάρα διηγκυλωμένη) 296, 27.
δεῖσα *339*, *7*.
δεισαλέος *313*, *31*; *339*, *7*.
διατυποῦν 323, 2.
διαψηλαφᾶν 297, 34.
διαψηλάφησις 297, 35.
διεξοδικός 301, 6.
δικαιοδοσία 325, 3.
δικρόος *331*, *9*.
διοίγειν 328, 4.
δοχεῖον 328, 14.
δυσάλωτος (εἰς πέψιν) 327, 2.
δύστοπος 296, 31.

ἐγκρίνειν 333, 3.
ἐγκρυφίας *338*, *10*.
ἐγκυκλεῖν *301*, *5*.
ἐγκύκλημα *301*, *3*. *6*. *9*.
ἐγχρίμπτεσθαι *309*, *23*.
ἐθελακρίβεια 336, 22.
εἰρεσιώνη *299*, *20*.
εἰσκωμάζειν 311, 2.
ἐκβαχχεύειν 297, 20.
ἔκβρασμα 335, 4.
ἐκδειματοῦσθαι 330, 33.
ἐκδέχεσθαι *335*, *12*.
ἐκδιαιτᾶσθαι 336, 34.
ἐκθειάζειν *297*, *20*.
ἐκκλητεύειν 326, 35.
ἐκκλητικός *326*, *34*.
ἐκκυκλεῖν *301*, *3*.
ἐκπωμάτων εἴδη *327*, *35*.
ἔκφανσις 333, 14.
ἔκψηγμα 335, 5.
ἑλεᾶν und ἐλεεῖν 316, 30.
ἐμβατήριος ῥυθμός *315*, *28*.
ἐμμέριμνος 328, 22.
ἐμφαντικός 331, 11.
ἐμφιλοχωρεῖν 319, 27; 324, 27.
ἔναλος *315*, *37*.
ἐναποσβεννύειν 339, 24.
ἐνασχολεῖσθαι 328, 23.
ἐνευκαιρεῖν 328, 22.
ἐνθεαστικώτατα 323, 14.
ἐνισχημένος 325, 29.
ἔνορχις 310, 27.
ἐννυπόστατος 298, 7.
ἐξανθίζειν 331, 4; 338, 34.
ἐξευμενίζεσθαι 299, 36.
ἐξουθενεῖν 328, 30.
ἐπαινετὸς τῆς ἀρετῆς 326, 7.
ἐπαναδίπλωσις 323, 9.

ἐπήβολος 324, 23.
ἐπιγουνίς 334, 5.
ἐπίρρωσις 330, 25.
ἐπιτευκτικώτερον 330, 30. 36; 337, 30.
ἐπιτιμία 336, 7.
ἐποικτίζεσθαι 334, 2.
εἰς ἔργον ἀφικέσθαι 322, 21.
ἐσκύκλημα 301, 9.
ἔσθησις 332, 33.
ἑταιρεῖν 314, 31.
εὐδαιμονία 327, 4.
εὐκατέργαστος 323, 19.
εὐπτόητος 330, 33.
εὐτρεπίζειν (vgl. HSS!) 328, 11.
εὐωδιάζειν 329, 25.
ἐφαπτίς 333, 23.

ζυγόν (an der Lyra) 296, 18.

ἥδω 329, 24.
ἡμεροδρόμος 310, 21.

θαυματουργία 298, 8.
θεογνωσία 321, 35.
θεοσημία 298, 6.
θέσπισμα 340 V. 8.
θῆτες (vgl. HSS!) 307, 24.

ἱππόθορος 328, 24.
ἰφικρατίδες 299, 17.

καθυπερτερεῖν 328, 27.
κακόζηλος 331, 1.
καλλίχορος 303, 23.
καλῴδιον 327, 24.
καμίσιον 334, 25.
κάνθαρος 327, 32; 328, 1.
καραδοκεῖν 317, 15.
κάρκαρος 314, 8.
καρυκεύειν (τράπεζα κεκαρυκευμένη) 327, 17.
κατάκοπος 331, 19.
κατανύειν 323, 21.
καταπίπτειν 331, 2.
κατασοβεῖν 339, 25.
κατασπεύδειν (κατεσπευσμένοι ῥυθμοί) 315, 29.
κατευμεγεθεῖν 323, 16.
κατευστοχία 337, 2.
κατζίον 337, 31.
καυνάκης 330, 15.
κεάτας 314, 8.
κέραμος 305, 26.
κήρ 316, 27; 317, 2.
κιονίς 328, 7.
κίρνον 302, 5.
κλαδαρός 339, 1. 2.
κλῆρος 336, 18.
κόλλεον 336, 14.
κομψεία 327, 15.
ἐς κόρακας 300, 32.
κοροκόσμια 314, 20.
κορύλλιον 314, 22.
κουβικουλάριος 334, 26.
κουρίας (οἱ τοῦ κλήρου κουρίαι) 336, 18.
κράδη 301, 13.
κρεανομία 318, 5.
κρέκειν 297, 34.
κρωβύλος 332, 19.
κυκλικοὶ ποιηταί 305, 35.
κῳδίον 297, 23.
κῶνος 302, 27.

λαβρώνιος 327, 32; 328, 4.
λαβύρινθος 312, 12.
λέβης 303, 5.
λεκανοειδής 328, 2.
λεπαστή 327, 33; 328, 5.
λῆναι 303, 31.
ληναΐζειν 297, 4; 307, 19.
ληνάριος 303, 33.
λῆνος 303, 32.
λιγνός 306, 5.
λιγυφωνία 331, 2.
λόγιον 322, 3; 329, 19.
λογογράφημα 327, 17.
λορδός 336, 28.
λορδοῦσθαι 336, 27.

μαγάς 296, 20.
μαθητιᾶν 323, 15.
μανδυώδης 333, 24.
μασᾶσθαι 336, 8.
μαυσώλειον 312, 7. 9.
μεγαλήτωρ 303, 28.
μεγαλόκλονος 317, 30.
μεγαλοφωνεῖν 329, 15.
μεγαλόφωνος 317, 30; 329, 14; 338, 27.
μέγαρα 302, 16.
μεγαρίζειν 302, 16.
μελεδωνός 314, 19.
μετάλλιον 329, 26.
μέταξα 332, 31.
μεταποιεῖν 332, 27.
μεταχειρίζειν 328, 8.
μετωποσκόπος 336, 10.
μηναγύρτης 304, 8.
μητραγύρτης 304, 12; 315, 25; 337, 11.
μισθοῦν 317, 29.
μισοπώγων 337, 7.
μονάζουσα (Nonne) 318, 8.
μορμολύκιον 313, 23.
μορμώ 315, 16.
μυραλοιφεῖν 330, 1.
μυστηριολογεῖν 297, 19.
μυωπίζειν 321, 19.
μύωψ 321, 19.

νάκος 330, 16.
νᾶνος 327, 6; 337, 25.
νανούδιον 337, 23.
νέατος 297, 28.
νόστος 309, 31.
νυμφικός 314, 23.
νυχθημερινὸν διάστημα (vgl. HSS!) 316, 5.

ξενίζειν 322, 6.
ξυστίς 333, 21.

ὄζειν 329, 25.
ὄλυρα 338, 9.
ὁμοζυγεῖν 317, 35.
ὁμοιωματικῶς 320, 19.
ὁμφή 308, 11.
ὀπτάνειν 324, 32.
ὄργανον 298, 3.
ὀργιάζειν 297, 19.
ὄρνεις Ἰνδικοί 337, 22.
ὅτι mit Inf. 296, 11.
οὐραγεῖν 329, 10.
οὐραγία 329, 10.
ὀψαρτυτική 309, 24.

παγκρατιαστής 331, 26.
παιδουργός 314, 26.
παλίμβολος 297, 22.
παλινῳδία 338, 30.
πανομφαῖος 308, 11.
παρά mit Acc. „von“ bei etymologischer Abstammung 313, 31; 333, 22; 334, 4; 338, 11. 14.
παραβύειν 323, 11.
παραφυλάττειν 321, 9.
παριστᾶν 324, 21; 336, 12.
παρίστασθαι 311, 26.
παρολκή 329, 22.
πασχητιᾶν 307, 16.
παταγητικός 331, 2.
πατριάρχης 333, 32.
πελίς 334, 34.
πενέσται 307, 24.
περᾶν 331, 10.
περιβασώ 308, 25.
περιστέγειν 335, 11.
πλαγγόνιον 329, 27.
πλακουντοειδής 304, 3.

πολυτέλεια *326*, *36*.
πολυωρεῖν *330*, *13*.
πόπανα *304*, *3*.
πρακτικὴ φιλοσοφία 327, 19.
προεξανιστᾶν 336, 28.
προκαταρκτικός 325, 8.
προὐργιαίτερον *326*, *18*.
προϋφίστασθαι 320, 34.
προχοΐς *328*, *4*. *9*.
πτίλον 330, 18.
πυθμήν 327, 35; 328, 1.
πυραμίς *311*, *29*.
πυραμοειδής 312, 2.
πυρπολεῖν 330, 21.

ῥέζειν *339*, *28*.
ῥόμβος *302*, *28*.
ῥύμβος *302*, *29*.

σάβανον *328*, *16*.
σησαμᾶ *304*, *1*.
σκοπεύειν 323, 15.
σμίνθος *309*, *11*.
σοβεῖν *317*, *34*.
σοφιστής *296*, *9*.
σπάλαξ *312*, *26*.
στερροψυχος 316, 13.
στηθόκυρτος 336, 30.
στήμων *332*, *31*.
στιχελεγεῖον 296, 28.
στόμιον *339*, *27*.
συγκροτεῖν 297, 8; 308, 7; 319, 6.
συναγωγή 312, 1.
συνιζάνειν 336, 28.
συνοχεύς 304, 30.
συσκευαστής 337, 13.
συσφίγγειν 322, 23.
σφετερίζεσθαι *307*, *9*.
σφηκοῦν 332, 23.
σχιζίας *306*, *3*. *5*.

ταυρόμορφος *302*, *12*.
τηλαυγής *297*, *9*.
τηνάλλως *297*, *24*.
τιμαλφέστατον 333, 15.
τίμημα *338*, *33*.
τοκετός 331, 20.
τολύπαι *304*, *2*.
τοπάζειν *304*, *32*; *309*, *35*.
τορῶς 338, 27.
τριέσπερος 306, 17.
τρυγών *321*, *26*.
τύλη 330, 18.

ὕβρις (als Gott) 305, 6.
ὑμεδαπός *309*, *22*.
ὑπέκθεσις 322, 34.
ὑπέρτατος *297*, *10*.
ὑπόθεσις τραγῳδίας 297, 2.
ὑποκοριστικόν 337, 24.

φαινίνδα *338*, *21*.
φαλλός *301*, *33*; *307*, *13*.
φανομηρίδες 334, 4.
φαντασιαστής 320, 14. 17.
φατρία 321, 36.
φελλάτης *311*, *19*.
φενακίζειν *338*, *24*.
φθοῖς *304*, *5*.
φιλόκομψος 326, 16.
φοινικίς *303*, *8*.
φορεύς *337*, *9*.
φῦκος *335*, *23*.
φυσιογνώμων 336, 10.
φυτοκομία 321, 35.

χειριδωτός 334, 15.
χθαμαλός 337, 23.
χοῖρος *308*, *29*.
χοιροψάλας *308*, *27*.
χρηματίζειν 322, 10; 333, 15.
ἐν χρῷ *305*, *10*.
χυτροειδής 328, 6.
χωνοειδής 327, 36.

ψαλίς 338, 32.
ψάλλειν *308*, *29*.
ψύα 336, 27.
ψυκτήρ *327*, *33*; *328*, *6*.

ὡς (Präp.) *297*, *21*; *298*, *1*.

Nachträge und Berichtigungen.

Seite

13, 2—14 vgl. H. Hepding, Attis S. 31f; 192ff.
13, 21—14, 1 vgl. O. Crusius, Rhein. Mus. 45 (1890) S. 265—272.
14, 7—25 vgl. Rohde, Psyche[2] II S. 117/8 Anm. 5; 132 Anm. 1.
15, 12—19 vgl. H. Hepding, Attis S. 32; 191.
20, 30—21, 14 vgl. Epiph. ancor. 106 p. 208f Dind.
22, 5—23, 7 vgl. Fr. Zucker, Spuren von Apollodoros *περὶ θεῶν* bei christl. Schriftstellern der ersten fünf Jahrhunderte. Münch. Diss. Nürnberg 1904.
22, 26f *εἴδωλον* vgl. *λ* 602.
23, 5f vgl. FHG I p. 442f.
24, 20—22 vgl. Kaibel, *Δάκτυλοι Ἰδαῖοι* Nachr. d. Gött. Ges. d. W. 1901 S. 506.
28, 2f vgl. Epiph. ancor. 105 p. 207 Dind.
34 Test. Z. 1 l. p. 342f Aubert.
36, 1f; 13—15 vgl. Kaibel a. a. O. S. 503f.
37, 5—38, 4 vgl. Amelung, Revue archéol. 1903 II S. 177 ff.
37, 18 *Ἰσίδωρος*] wohl der Geograph Isidoros von Charax.
74, 28f »*μὴ γὰρ — ἀνθρώπους δὲ μή.*« [Plato] Minos p. 319 A.
91, 14 l. *καθηγήσηται* (R. Münzel).
94, 4 l. *αὐτῆς*.
98, 1 l. *ἀκούειν* (R. Münzel).
123, 33 *ἀκατονόμαστος* R. Münzel, vgl. Isid. v. Pelus. Ep. I 453.
133, 23—25 vgl. Isid. v. Pelus. Ep. I 344.
140, 29—141, 5 vgl. Aristot. Fr. 184 Rose[3] p. 144, 25—145, 2.
166, 19—23 vgl. Plutarch Lykurg 17.
188, 23 vgl. Strom. III.
192, 15 l. *φιλονικία*.
214, 24 l. *Ἰεζεκιὴλ*.
233, 14 l. *φιλονικείτω*.
240 App. Z. 2 l. zweimal P statt L.
244, 12 vgl. *N* 4.
276, 22 *περιβλέπειν* R. Foerster, Script. physiognom. II p. 307, 13.
279, 10 l. am Rand 78, 1 statt 8, 1.
286, 23 App. tilge die Klammer nach *γὰρ*.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

BR
65
C6
1905
Bd.1

Clemens, Titus Flavius
Clemens Alexandrinus

30